00078546

BOMBAY BRANCH

OF THE

Royal Asiatic Society.

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 02 July, 2018

I. O. GOTTLIEB

HEINECCII,

POTENT. PRVSSORVM REGIS Quondam a conſil. Sanctior., Iur. ac Philoſoph. in ill. Frideric. Academ. Profeſſoris publ. ord.

OPERVM

Ad

VNIVERSAM IVRIS PRVDENTIAM, PHILOSOPHIAM, ET LITTERAS HVMANIORES

Pertinentium,

TOMVS QVARTVS,

QVI

I. HISTORIAM IVRIS CIVILIS ROMANI ET GERMANICI,

II. ANTIQVITATVM ROMANARVM SYNTAGMA

INSIGNITER AVCTVM EXHIBET.

78546

GENEVAE,

Impenſis HERED. CRAMER, ET FRATR. PHILIBERT.

cIↄIↄCCXXXXVII.

00078546

HONORATISSIMO LECTORI

S. P. D.

BIBLIOPOLAE.

DAMVS quartum tomum operum Heineccianorum, in eoque duo praeſtantiſſima opera, alterum *Hiſtoriam iuris ciuilis Romani ac Germanici*, alterum vero *Antiquitatum Romanarum iuris prudentiam illuſtrantium ſyntagma*. Quam gratus vterque liber eruditis et harum rerum intelligentibus fuerit, ex repetitis intra annos non multos editionibus colligere eſt. Et *Hiſtoriam* quidem *iuris* quod attinet, ea primum *Halae* publice typis exſcripta eſt, quam deinde fratres *Verbeckii*, bibliopolae *Leidenſes* clariſſimi, bis ſuis ſumtibus recudi curarunt, vt adeo quartum iam noſtris impenſis prodeat liber vtiliſſimus pariter ac doctiſſimus. Sequuti ſumus editionem tertiam, niſi quod menda typographica et falſas locorum allegationes attinet, vbi magna cura omnia ſunt emendata, facta vbique remiſſione ad paginas noſtrae editionis. Alterum opus, *Antiquitatum Romanarum ſyntagma*, auguſtiore multo habitu iam comparet, quam vſquam antea. Non ſolum diuus auctor multa in

editione Baſileenſi addiderat, quam anxie ſumus ſequuti : verum adiectae quoque ſunt annotationes ineditae hactenus, ab auctore in lectionibus palatinis cum auditorum corona ſplendida communicatae. Earum copiam gratioſiſſime fecit paternarum virtutum ac doctrinae heres digniſſimus, vir illuſtris, IO. CHRISTIAN. GOTTL. HEINECCIVS, potentiſſ. Pruſſor. regis a conſil. aul. et in academia equeſtri Ligniçenſi anteceſſor primarius, qui exemplum quoque, in quo falſae allegationes maximam partem erant emendatae, vſibus noſtris conceſſit. Nouas acceſſiones vncinulis [ ] incluſimus, quas adeo ſingulis paginis facili inuenire poteris opera, ſi de fide noſtra dubites. Prodiit quidem non ita pridem hic liber *Vltraiecti*, verum *Broedeletus*, qui impenſas fecit, neſcio cur ſequendam ſibi putauit editionem *Argentoratenſem*, quam tamen *Baſileenſis* multo poſt ſe interuallo relinquit. Bibliopolae nomine praefationem praemiſit V. C. *Cotius*, I. V. D. in qua quid monuerit ſcimus cum ignariſſimis. Tu interim, beneuole lector, et his libris vtere, nobiſque, a quibus propediem et *quintum* operum *tomum* accipies, faue. Scr. *Geneuae* *a. d.* 10. *Iulii* cIɔIɔCCXXXXVII.

HONORATISSIMO LECTORI

S. P. D.

IO· GOT. HEINECCIUS.

QVOD pleroſque facere animaduertimus, qui praefationes ſcribunt, vt vel rerum, quas explicant, vtilitatem ac praeſtantiam verbis ornatiſſimis commendent, vel vino alioquin minus vendibili veluti hederam ſuſpendant: eorum ego hic nihil facere conſtitui. Quemadmodum enim incredibilem HISTORIAE IVRIS vtilitatem ſatis perſpiciunt harum rerum intelligentes, eamque re ipſa experiuntur quotidie: ita apud imperitos et veteris barbariei ſtatores fruſtra verba facerem, neque vlli mortalium tantum eſt flumen ingenii, tanta ſcribendi dicendique vis ac copia, vt his hominibus, vel ad ipſum elegantiorum litterarum nomen cohorreſcentibus, non dicam perſuadere, ſed veroſimile tantum facere poſſit, earum vllam in iuris prudentia vtilitatem eſſe. Et ſane qui fieri poſſet, vt illi harum deliciarum ſuauitatem ſalubritatemque percipiant, qui quotidie carduelibus ſentibuſque veſcuntur, aſperumque illum victum calceatis iſtis dentibus ſuis facillime ſubigunt? Quare quum et rem in ſe commendatiſſimam verbis extollere, ſuperuacuum; et ſurdis narrare fabulam, moleſtiſſimum videatur: de vtilitate praeſtantiaque huius ſtudii, vt prae-

diximus, iam non diſſeremus, ſed inſtituti tantum noſtri rationem reddemus iis, quibus nos, noſtraque ſtudia, vigilias ac labores probari quam maxime cupimus.

Placuit nuper Regi noſtro longe clementiſſimo, vt, relicta illuſtri Viadrina, in Fridricianam hanc celeberrimam me conferrem, docendique munus, quo iam olim ibi non ſine fructu ſtudioſae iuuentutis perfunctus fueram, poſtliminio obirem. Parui ego, prout decet, OPTIMI PRINCIPIS voluntati, et quamuis nouam illam migrationem, decliui iam aetate, quantum fieri potuit, deprecarer, eiuſque taedio conditiones ſplendidiſſimas, a REGIBVS ac REBVSPVBLICIS potentiſſimis mihi propoſitas, aliquoties repudiaſſem, Halam tamen familiam ac ſupellectilem transtuli, operamque dedi, vt obſequio erga PRINCIPEM nec prius mihi, nec antiquius quidquam eſſe, re ipſa oſtenderem. Inciderat haec profectio mea in illud anni tempus, quo Halae praelectionum publicarum priuatarumque iam pridem factum fuerat auſpicium, nec integrum mihi erat, a *diſciplinarum* quarumdam interpretatione munus meum auſpicari, niſi turbare vellem ordinem, quem doctores celeberrimi iam inde a feliciſſimis academiae huius primordiis religioſe ſeruarant. Ne tamen paucos hos menſes otio ac ſilentio tranſirem, ſtatui iuuentuti ſtudioſae publice ea praelegere atque inculcare, quae tortuoſum iuris prudentiae iter ac veluti Labyrinthum ingreſſurae inſtar fili Ariadnei eſſe poſſent. Expenſis itaque, quae huc facere videbantur, vniuerſis, ſubductiſque rationibus, hanc feci cogitationum mearum ſummam, nihil illis fore vtilius, nihilque fructuoſius, quam ſi iis iuris tum Romani, tum Germanici, origines ac progreſſum paullo adcuratius enarrarem, ex ipſaque hiſtoria oſtenderem, quis vtriuſque illius iuris in foro vſus ſit, et quantum decipiantur ac decipiant, tum qui, vt ius Romanum in exſilium agant, Germanicum neſcio quod, in tribunalibus vnice regnare contendunt; tum qui, recepto in ſubſidium illo iure, tantam rerum conuerſionem factam eſſe exiſtimant, vt

moribus

moribus patriis foro, ac veluti aqua et igni interdictum ſit. Ne vero auditoribus, qui magno numero ad has acroaſes confluebant, deeſſet libellus, quem et in auditorio, et domi, prae manibus haberent, breues has poſitiones in chartam conieci, calamo tam feſtinante, vt ſaepenumero ſchedae adhuc madidae in officinam mittendae eſſent. Quamuis autem mihi veniam paratam fore putem apud aequos rerum arbitros, ſi quaedam vel praeteruiſa, vel non ſatis ad amuſſim facta perpolitaque deprehenderint: adfirmare tamen poſſum, me haud pauca obſeruaſſe mihi videri, quae non omnibus in mentem venerunt, ac proinde breuiter perſtrictis iis, quae iam ab aliis adcuratius tradita noueram, ea, quae vulgo vel omitti, vel perperam proponi ſolent, diligentius explicaſſe, meque multo plura atque exquiſitiora eius generis additurum, ſi eo vſque vitam produxerit ſummum Numen, vt limam iterum ſubeat libellus paene extemporarius. Ita enim comparatum eſt hoc ſtudiorum genus, ad quod nos horis tantum ſubceſiuis furtim veluti referimus, vt quotidiana lectio multas nobis obſeruationes nouas ſufficiat, quibus ea, quae olim in chartam conieceramus, mirifice illuſtrari locupletarique poſſint. Cuius rei vt quaedam ſpecimina hic demus, pauca, quae interea, dum prelum feruebat, animaduertimus, veluti per lancem ſaturam recenſere iuuabit, ita tamen, vt chartae habeamus rationem, et temporis, quod nobis ob imminentes nundinas conceditur, perquam exigui.

Libro priore (1) fuſius egimus de edictis magiſtratuum, ſolideque, niſi fallimur, demonſtrauimus, dictatores, conſules, cenſores, praetores, aediles curules, tribunos plebis, quin et praefectos praetorio, adeoque omnes fere magiſtratus, edicta de rebus ad curationem ſuam pertinentibus reddidiſſe, quin ideo HONORARIVM illud ius dictum eſſe, quod omnes, qui Romae honoribus fungerentur, ipſique adeo ſacerdotes, nedum magiſtra-

(1) §. 61. *pag.* 54. *hui. edit.*

giſtratus, ius illud edicendi ſibi arrogarent. Fruſtra adhuc deſideraueram aliquot magiſtratuum, qui edicta propoſuerint, exempla, veluti praefectorum vrbi, praefectorum Auguſtalium, et quaeſtorum, in quae tamen interea, dum plagellae hae typis deſcribebantur, aliud plane agens, incidi. Praefecti enim vrbi, Turcii Aproniani, edicta bina, alterum de carnibus, non micatione, ſed ad exagium vel ſtateram vendundis, alterum de ſuariis eorumque canone vinario, integra exſtant apud Gruterum (2): ſimiliaque aliorum praefectorum paſſim memorat Ammianus Marcellinus (3), eo notatu digniora, quo magis ex illis patet, etiam poſt edictum perpetuum hos praefectos edicta iuriſdictionis ſuae cauſſa promulgare non deſiiſſe. Ita et praefectos Aegypti Auguſtales eo iure vſos eſſe, numquam quidem dubitaram, qui non ignorabam, eos ab Arriano (4) ob proconſulare imperium ὑπάρχους Αἰγύπτου vocari, quique apud Tacitum (5) legeram, illos *loco regum in Aegypto egiſſe*, apud eoſque et *lege agi* potuiſſe, et *eorum decreta perinde habita eſſe, ac ſi magiſtratus Romani conſtituiſſent.* At nondum tamen occurrerat locus, quo diſerta fieret edictorum ab iiſdem propoſitorum mentio. Talem poſtea praeter ſpem atque opinionem reperi apud Philonem (6), qui Auidium Flaccum, praefectum Auguſtalem, crudelem alioquin et flagitiis omnibus coopertum hominem, eo tamen maxime nomine laudat, quod primis praefecturae ſuae annis τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἀνέπλησεν εὐνομίας, *quod bonas leges in vrbem Alexandrinam, et totam prouinciam, induxerit.* Quod profecto non aliter, quam propoſito edicto prouinciali, fieri potuit: vt iam non dicam de edictis repentinis, quae, prout res inciderent, promulgaſſe eumdem Flaccum, idem Philo (7) teſtatur. Denique et quaeſtores

(2) *Inſcript. pag. 747. num. 6. 7.*

(3) *Hiſtor. Lib. XXVII. cap. 9. et Lib. XXVIII. cap. 4.*

(4) *Expedit. Alex. Lib. III. cap. 5. pag. 110.*

(5) *Hiſtor. Lib. I. cap. 11. et Annal. Lib. XII. cap. 60.*

(6) *In Flacc. pag. 966.*

(7) *Ibid. pag. 972.*

ſtores eo iure vſos eſſe, mihi perſuaſit locus Ciceronis (8) *L. Octauio et C. Cottae coſſ. ſenatus permiſit, vt vini et olei decimas, et frugum minutarum, quas ante te quaeſtores in Sicilia vendere conſueſſent, Romae venderent, legemque his rebus, quae ipſis videretur*, EDICERENT. Ex eo enim manifeſto patet, conſules tum Romae feciſſe, quod antea quaeſtores in prouinciis, id eſt, vendidiſſe decimas, legemque venditioni, propoſito edicto, dixiſſe, vt dubitari non poſſit, quin et quaeſtoribus commune ius edicta reddendi fuerit cum reliquis magiſtratibus omnibus.

Alio loco (9) de SCHOLA IVRIDICA ROMANA, Conſtantinopolitana et Berytenſi diximus, ad eaſque ad ſaeculum ſextum vſque magnum concurſum factum eſſe oſtendimus. Subdubitaui adhuc, an et ſub Gothicis, et Langobardicis regibus, itemque ſub imperatoribus Francicis et Germanicis, florem ſuum conſeruarit Romanum iſtud gymnaſium. Sed reperi quaedam veterum teſtimonia, quae id adfirmandum eſſe ſuadent. Apud Caſſiodorum (*) enim Athalaricus, rex, profeſſoribus Romanis ſtipendia integra perſolui iubet, in illiſque numerat etiam *iuris expoſitorem*. Et in pacto, inter Leonem PP. VIII. et Ottonem M. in ſynodo Lateranenſi anno 1464. inito, a Theodorico de Niem (10), Melch. Goldaſto (11), Io. Schiltero (12), aliiſque edito, ſub finem dicuntur ea omnia facta eſſe *in patriarchio Lateranenſi, in eccleſia S. Saluatoris, ſynodo conſtituta a pluribus viris catholicis, epiſcopis et abbatibus, inſuper iudicibus et LEGIS DOCTORIBVS*, per quos quum intelligi nequeant doctores, ſollemni ritu in academiis creati, (quos aetas illa ignoraſſe omnino videtur,) manifeſtum eſt, intelligi profeſſores legum, qui Romae tum docendi munere fungebantur. Quo quantiuis pretii teſtimonio ſimul confirmatur, quod alibi obſeruauimus

(8) *Orat. in Verr. III. cap. 7.*
(9) *Lib. I. §. 36.*
(*) *Varior. Lib. VIIII. cap. 21.*
(10) *De iure et priuil. imp. pag. 248.*
(11) *Conſtit. imp. Tom. I. pag. 34.*
(12) *Inſt. iur. publ. Tom. II. Lib. II. tit. 10.*

uimus ([13]), iuris ciuilis in foris Italiae a Iuſtiniani temporibus ad Lotharii Saxonis imperium permagnam fuiſſe auctoritatem, quamuis poſtremis temporibus defuerint, qui cupidae legum iuuentuti viam ad iuris prudentiam monſtrarent, et ob eam potiſſimum cauſſam deſertam hanc ab aliis prouinciam PEPO, IRNERIVS, aliique Bononienſes, occuparint.

Libro poſteriore ([14]) obſeruauimus, omnes prouinciales, Italos, Gallos, Hiſpanos, qui ſub Francorum, Oſtrogothorum, Wiſigothorum, Burgundionum, Langobardorum imperio vixerint, iuris Romani vſum retinuiſſe. Eam obſeruationem mirifice illuſtrat doctiſſimus Ant. Matthaeus ([15]), qui multis demonſtrat, eos, quamuis a populis iſtis Germanicae originis oppreſſos, ſe tamen adhuc *Romanos* et *ciues Romanos*; omneſque prouincias, in quibus degerent, quantumuis a barbaris perdomitas, *Romaniam* vocaſſe. Ex quo facile patet, cur in manumiſſionum formulis apud Marculſum alioſque, manumiſſis etiam ea tempeſtate praeter libertatem concedatur *ius ciuitatis Romanae* ([16]), quod tamen tum in eo tantum conſtitiſſe arbitramur, quod iure Romano, ſi vellent, vterentur, neque inuiti adſtringerentur barbarorum, ceu vocabant, legibus. Dixi, iure Romano eos, ſi vellent, vti potuiſſe. Optionis enim ius vnicuique dabatur, qua potiſſimum lege viuere vellet, idque conſtituerat Lotharius imp. ([17]) cuius haec eſt ſanctio: *volumus, vt omnis ſenatus et populus Romanus interrogetur, quali vult lege viuere, vt ſub ea viuat.* Ac proinde ſaepenumero factum eſt, vt ſententiam mutarent, et, qui ſe antea iuri Romano ſubmiſerant, poſtea aliam aliamque eligerent: id quod apud Langobardos potiſſimum viduae faciebant, viuis quippe maritis horum legibus adſtrictae, iiſdem vero ſolutae, ſimulac ſolutum eſſet matrimonium ([18]).

Quae

(13) *Lib. I. §.* 414.

(14) *Lib. II. §.* 15.

(15) *de Nobilit. Lib. I. cap.* 27. *pag.*107. *ſequ.*

(16) *Form.* Lindenbrog. 91. 96. 98. 101. Baluz. *Adpend. Capitular. nu.* 105. *Tom. II.*

(17) *Capitul. ann.* 824. *cap.* 5.

(18) *Capit. Lothar.* apud Baluz. *Tom. II. cap.* 14.

Quae de vſu iuris Romani in Germania, qualis ſaeculo XIIII. fuerit, diſſeruimus, (19) ea iam multis illuſtrari poſſent, maxime ex inſigni eius aeui monimento, puta PHIL. DE LEYDIS *libro de cura rei publicae et ſorte principantis*, primum *Leidae* 1516. impreſſo, poſteaque nitide recuſo *Amſtelod.* 1705. 4. Floruit hic Belga, teſtibus Deſſelio (20) et Io. Meurſio (21), adulto iam ſaeculo XIIII. impetratiſque Aureliae doctoris Decretorum honoribus, primum ius pontificium Pariſiis aliquamdiu explanauit, poſteaque in Belgium redux, circa annum 1369. in Guilielmi Bauari, Hollandiae comitis aula conſenuit, fato functo anno 1380. Ex eius libro paſſim adparet, quae tum fuerit iuris in Belgio ac Germania facies. Quantae tum dignitatis fuerint Doctores iuris ciuilis, quantumque ſplendorem, vel potius πολλὴν φαντασίαν adfectarint, diſcimus ex *caſu* 33. (22) vbi proponit ſpeciem: *quidam legiſta, non doctorizatus, nec legum dominus, nec profeſſor, impetrauit ab imperatore, vt inſignia doctoralia deferret, videlicet AVRI ORNATVM in FRAENIS, CALCARIBVS, et SELLIS EQVESTRIBVS; numquid conceſſum valet? Hic patet, quod non.* En doctores eius ſaeculi, auſpiciis imperatorum creatos, qui iure nobilibus proprio, fraena, ephippia, et calcaria auro exornandi vtebantur. Quumque ſuo loco oſtenderimus, iuris peritos tum nihil reliqui feciſſe, vt vſum ac praeſtantiam artis ſuae vbique commendarent, quin eo factum eſſe, vt in vrbibus celebrioribus ſequente ſaeculo ſyndicorum munere fungerentur: (23) idem multo citius in Gallia, Anglia, et Belgio factum eſſe, ex eodem libello diſcimus. Ait enim (24): *ſimiliter ad habendum initium legalis experientiae, eſſet et alia via, vt in quolibet bono oppido eſſet per principem ſtatutus vnus iuris peritus, cui prouideretur de congrua penſione, cuius prouidentia deciderentur*

 ſingula,

(19) *Lib. II. §. 68.*
(20) *Biblioth. Belg. pag. 775.*
(21) *Athen. Batau. Lib. I. pag. 72.*
(22) *pag. 99.*
(23) *Lib. II. §. 98.*
(24) *Caſ. 60. pag. 121.*

ſingula, vt ſit in Francia, Anglia, Flandria; et aliis ordinatis patriis. Non adiungit auctor Germaniam, cui potius alibi (25) ideo male ominatur, quod minor ibi ſit iuris peritorum copia, minorque auctoritas. *Notum eſt tamen*, inquit, *quod iſtud priuilegium pluribus priuatis conceſſum eſt, et obſeruatum propter defectum iuris peritorum, qui magnus eſt in regno Alamanniae, quod principibus iſtis ad magnum cedit iuris et honoris detrimentum.* Non dicit, nullos ibi iuris peritos eſſe, (id enim falſum fuiſſet, ceu in opuſculo (26) demonſtrauimus), ſed minorem tantum numerum, quam tanti imperii amplitudo exigere auctori videbatur. Fortaſſis etiam multos Germanorum principes ciuitateſque adſpernari audiuit ciuilem illam ſapientiam, *miratos*, quod de maioribus noſtris memoriae prodidit Velleius Paterculus (27), *ſolita armis diſcerni iure terminari.* Id enim ipſe ſubinnuere videtur Philippus noſter, dum porro ſcribit (28): *et igitur bene felix patria, in qua plurimi praeſunt ſapientes. Hic ſumas argumentum, multum expedire rei publicae, viros habere litteratos, qui LEGES nouerint et IVRA MAIORVM. Et facit pro regno Franciae, et contra ALLEMANNOS, qui ſtudia litterarum minus frequentant, in ipſius rei publicae maximum incommodum, ruinam, et iacturam. Hinc VIOLENTIA MAGNA publica deformatur vrbanitas: praeſidet LVPORVM RAPACITAS, et ipſi principes ignominiae ſubiacent, nec honorem et ſtatum cognoſcunt ſibi ipſis et ſubditis ſuis imperandi. Vnde in politicis dicitur: felix illa ciuitas, in qua philoſophi ſunt praeſides.* Nimirum maior tum erat Germanorum ferocia, quam vt ſtatim nouitate incognitae diſciplinae manſueſcerent, ſibique extorqueri paterentur arma, in quibus ius omne poſitum habebant, neque aequo animo ferebant, mores patrios a iuribus peregrinis in exſilium agi. Quod et ipſe Philippus iniquum ratus eius modi

(25) *Caſ.* 38. *pag.* 121.
(26) *Lib. II.* §. 68.
(27) *Hiſtor. Lib.* II. *cap.* 118.
(28) *Caſ.* 6. *pag.* 24.

modi iuris peritos rem publicam capeſſere volebat, *qui LEGES noſſent, et IVRA MAIORVM*, id eſt, qui iuris patrii peritiam cum adcuratiore iuris prudentia coniunxiſſent.

Sed ad alia properamus. In libro priore ([29]) de LIBRIS FEVDORVM, nec non de ANT. MINCVCCII et BARTH. BARATERII operibus feudalibus; in poſteriore ([30]) de IVRE FEVDALI SAXONICO et SVEVICO ſeu ALAMANNICO egimus. Sed et hic quaedam tunc ſe nobis ſubduxerunt, quae addita mallemus. Dici enim quaedam debuiſſent de IVRE FEVDALI OSNABRVGENSI, quod edidit IO. PETRVS A LVDEWIG ([31]), cuius in has litteras merita grato animo agnoſcent poſteri, quamdiu iſtis ſuus honor erit, pretiumque, quo dignae ſunt, ſtatuetur. Notitiam praeterea dare potuiſſem IVRIS FEVDALIS FLANDRICI, cuius codex MSC. membranaceus, ſaeculo circiter XIIII. nitide exaratus exſtat in bibliotheca publica Franequerana, haud parum illuſtraturus ea, quae de feudorum illorum indole a Iac. Curtio ([32]), Iac. Marchantio ([33]), Friderico a Sande ([34]), aliiſque traduntur. Denique, quod maxime nollem, neſcio quo fato contigit, vt nihil dixerim de libro inſigni DE BENEFICIIS, quem ab Eybenio acceptum, tamquam ἀνέκδοτον cum eruditis diſſertationibus de libri huius veteris auctore, fato, vetuſtate, raritate, et vſu anno 1708. in *Selectis feudalibus* edidit CHR. THOMASIVS, edoctus poſtea ab aliis, eum iam pridem cum Franc. Duareni *Commentario in conſuetudines feudales* editum eſſe a Io. Hauichorſtio, *Colon. Agripp.* 1569. 8. ſub titulo: *Liber vetuſtus de feodis, ſiue feudis, item de ordine placitationis et vrbano beneficio, per aphoriſmos diſtinctus* ([35]).

 Lauda-

(29) *Lib. I.* §. 421. *et* §. 424.
(30) *Lib. II.* §. 77. *et* §. 83.
(31) *Reliqu. MSC. Tom. II. pag.* 297.
(32) *Coniectur. ad Viuid. I.* 18. *II.* 6.
(33) *Deſcript. Flandr. libr. de feudal. Flandr. morib.*
(34) *Conſued. Feud. Gelr. Tract. I. tit.* 3. §. 12.
(35) *Summariſche Nachr. von auſerleſenen Büchern, Part. XXIIII. pag.* 1007. Thomaſ. *Adpend. Select. feud. Tom. II. pag.* 429. *ſequ.*

Laudauerat eum iam Marquardus Freherus (36), qui ſub Saxonicis imperatoribus ſcriptum putabat, quod in eo feuda ſemper beneficia vocarentur. Eidem hac in re ſuffragatur laudatus Thomaſius (37), eo inprimis motus argumento, quod nepotibus ius ſuccedendi in feudo negetur (38), quos tamen ad ſucceſſionem iam admiſerit Conradus Salicus imperator (39). Contra Lotharii Saxonis temporibus auctorem vixiſſe cenſuit Nic. Hier. Gundlingius (40). At rem omnem conficere videtur locus inſignis illius libelli, (41) vbi dicitur, *regem, quem eligant Teutonici, quum Romam vadat ordinari*, ſecum adducere debere *ſex principes, qui primi ſint in eius electione, vt pateret apoſtolico regis iuſta electio.* Hinc enim manifeſtum eſt, librum hunc paullo poſt Lotharium ſcriptum ſub Conrado III. vel Fridrico Ahenobarbo. Ante Lotharium enim neminem imperatorum iudicium de electione ſua pontifici Romano detuliſſe, ſed ipſos potius imperatores de pontificum electione cognouiſſe, pluribus iam demonſtrauit Gundlingius (42). Ex quo autem Lotharius ille pontifici plurimum tribuere coeperat: hoc arbitrium ſibi vnice arrogabat curia Romana, adeo vt in *Caerimoniali Romano* (43) legamus, *electum regem, futurum Romanorum imperatorem, debere decretum electionis pontifici oſtendere, hunc vero ſolere, viſo decreto, et examinata electione in ſacro ſenatu, habitaque ſufficienti informatione, tam ſuper forma electionis, quam ſuper idoneitate et habilitate perſonae electi, per commiſſarios a ſe conſtitutos, ad inſtantiam dicti electi ipſum electum in ſpiritualem filium ſuum et eccleſiae Romanae ſuſcipere.* Sed notatu dignum eſt, auctorem *Caerimonialis*, dum ſubiungere voluit exempla imperatorum, qui hoc obſeruarint, non

(36) *Not. ad Conſt. de expedit. Rom. ad verba: feodo ſuo.*

(37) *Diſſ. de libri vet. de benef. auct.* §. 25. *et* 26.

(38) §. 5. 20. 24. 25. 44. 76.

(39) I. *Feud.* I. 1. 2.

(40) *Diſſ. de vnione elector.* §. 21.

(41) §. 6.

(42) *Gundlingian. Part.* III. *pag.* 216. *ſequ.*

(43) *Caerimon. Rom. Lib.* I. *ſect.* 5. *cap.* 1.

non niſi *Carolum IIII. et antea Henricum VII. et Albertum*, *eius praedeceſſorem*, *et Rudolphum*, nominare potuiſſe, adieciſſeque quidem *et plures alios* id feciſſe, ſed non alios procul dubio intellexerit, quam Lotharium, eiuſque aliquot ſucceſſores. Et quibus, quaeſo, temporibus magis conuenit numerus ille principum ſenarius, quam Conradi III. quibus, proſcripto Henrico Superbo, et dubia aliquamdiu Saxoniae et Bauariae poſſeſſione, vnus ex primariis Germaniae principibus deerat, adeoque ſex tantum ſupererant, quorum ſuffragia in eligendis imperatoribus praerogatiua donari iam tum ſolebant. His ergo demum temporibus prodiit monimentum praeſtantiſſimum, ex quo pleraque decerpſiſſe iuris feudalis Saxonici et Alamannici auctores, iam ab aliis obſeruatum eſt. Nec in eo ego quidem quidquam deprehendo, quod iſti tempori minus conueniat, quum et *beneficii* vox ſequioris aeui ſcriptoribus non ignota ſit, et nepotes diſertis verbis a ſucceſſione excludantur nuſquam, ſed ſub *filiorum* vocabulo commode ſatis comprehendi poſſe videantur.

Sed haec quoque ſcribentem, et plura tecum, lector, confabulari volentem interpellant me operae, et praefationem non ſine conuicio flagitant. Abrumpendum itaque fuit filum, reliquis, quae dicenda ſupererant, alii occaſioni ſepoſitis. Tu itaque vale, meiſque conatibus faue. *Halae* e muſeo *prid. Kal. Octobr.* cIↄIↄccxxxiii.

QUAE

QUAE mihi hunc adornandi libellum octauo abhinc anno fuerit occaſio, amice lector, quamque paene praecipiti feſtinatione ille a me tunc in chartam coniectus ſit, ex ea, quam primae editioni praemiſi, praefatione, ſatis, vt opinor, perſpexeris. Non potui ergo non tum vereri, ne ea ſcriptione ſatisfeciſſe videar quam pauciſſimis, iique ſaltim, quibus nihil, niſi quod eximia quadam cura ſcriptum perpolitumque ſit, placere ſolet, perfectius quid atque elegantius ſint a me deſideraturi. Quum enim ea ſim tenuitate ingenii, vt et ſi adnitar, omneſque animi neruos intendam, vix quidquam, quod oculis tuis dignum videatur, proferat: quanto minus mihi ſperare licuit, ſubitaneum hoc et vix ſatis praemeditatum opuſculum vlli viro docto, maxime in tam vbere, quem ſaeculum noſtrum vidit, talium librorum prouentu eſſe placiturum? Enimuero multo aliter, quam metueram, res accidit. Tantum enim abeſt, vt Hecyrae Terentianae fato exploſus ſit hic libellus, vt tametſi auditorum tantum vſibus initio deſtinatus, tamen et extra academiae noſtrae pomeria inuenerit lectores, et diſtractis paene diuenditiſque exemplaribus omnibus, noua eaque nitidior editio iam pridem flagitari coeperit. Cur ea non prius prodierit, illi norunt, quibus bibliopolarum res paullo ſunt perſpectiores. Demum tamen moras omnes, egregii publici ſtudio ruperunt viri integerrimi, IO. et HERM. VERBEEKII, qui alieni ab exſecrabili illo libellos alienos furtim recudendi conſilio, cum priore bibliopola ita compoſuerunt rationes, vt eis iure recudendi hanc iuris hiſtoriam vltro cedere non dubitarit. Quum ergo hi operis redemtores nullis ſibi parcendum ducerent ſumtibus, vt et ſplendidiſſimis typis chartaque prodiret in lucem: debere ego hoc mihi viſus ſum lectoribus aequis, vt, qui antea imperfectum illud opuſculum tam aequo animo tulerunt, ii iam aliquid ſi non perfectius, at adcura-

adcuratius tamen limatiuſque a me accipiant. Itaque tot licet occupationibus diſtractus, infirmaque valetudine prope oppreſſus, me recenſendo huic libello accingo, multa, quae deeſſe videbantur, ſuppleo, quaedam nouis veterum teſtimoniis firmo, quaedam, vt fit, emendo ac muto, idque tanto ſtudio, vt ſi quis opus hoc nouum eſſe crediderit, eum ego non aberraturum a vero eſſe exiſtimem. Fecerimne operae pretium, tuum, beneuole lector, *erit iudicium. Me certe noua haec opera nauata iuris prudentiae maximopere delectauit, vt adfirmare poſſim, illam mihi et curas, quibus tum excruciabar, pleraſque abſterſiſſe, et ad amiſſas difficili morbo vires recuperandas firmandaſque mirifice profuiſſe. Ceterum ne ſic quidem dubito, quin alii eamdem rem acturo permagnum reliquerim ſpicilegium. Experiundo enim didiciſſe mihi videor, nullam eſſe difficiliorem veteris hiſtoriae partem, quaeque pluribus egeat, pauciorib uſque inſtructa ſit ſubſidiis, quam hiſtoriam iuris prudentiae. Siue enim veterum rerum publicarum, ſiue eccleſiae Chriſtianae res et fata quis ſcribere conſtituerit, tot exſtant incorrupta veteris aeui monimenta, vt ſe copia fere inopem reddi animaduertat. At quis, quaeſo, veterum vel ad hiſtoriam iuris ſcribendam, vel vitas iureconſultorum enarrandas adpulit animum? Quotus quiſque tot doctorum hominum, qui rei publicae Romanae annales adcuratiſſima induſtria condiderunt, ea, quae ad artem noſtram pertinent, non obiter attigit? Solus fere DIONYSIVS HALICARNASSENSIS ea, quae de iure et legibus, earumque interpretatione obſeruatu digniora eſſe animaduertebat, diligentius videtur perſequutus. Sed inuiderunt nobis fata maximam operis incomparabilis partem, vt, quae ab anno ab V. C. 312. acciderunt, hodie fere ſciamus iuxta cum ignariſſimis. Liuius enim, et ſi qui alii res Romanas tradiderunt, res potius bello praeclare geſtas, quam quae circa leges euenerint, memoriae prodiderunt*

runt, et, ſi quid de his quoque memorant, illas, quae ad rem publicam pertinere viderentur, quibusque tamquam ſeditionum flabellis populum agitabant tribuni plebis, paullo diligentius deſcripſerunt, plerisque, quae ad ius priuatum amplificandum perlatae fuerant, vel praetermiſſis, vel leui ſaltim brachio tactis. Plura eius generis, eaque praeclara procul dubio in tot libris ſuis obſeruauerant veteres iureconſulti, qui, ſi exſtarent integri, non magnopere fortaſſis laboraremus. Sed hos quoque ſiue Triboniani induſtria, ſiue illaetabili quodam artis noſtrae fato amiſimus, vt pro inſtructiſſimo adparatu et ferculis delicatioribus, hodie reliquiis dumtaxat, tamquam paraſiti, perfruamur. Solum POMPONII *fragmentum nobis ſeruauit Tribonianus, ſi ſeruatum dici poteſt, quod nobis vbique, vt videtur luxatum, mutilatumque ſupereſt. Saltim plura ac pleniora non ſcripſiſſe iureconſultum, nemo ſibi temere perſuaſerit, niſi ſimul totum Enchiridii libellum duabus tribusue plagulis conſtitiſſe, velit exiſtimare. Ita fere omnia interciderunt, ex quibus veteres, quorum aetas in beatiora ſaecula inciderat, iuris originem, progreſſum, fata, legum auctores, eorumque finem ac conſilia, edictorum, ſenatusque conſultorum aetatem, iuris conſultorum vitam, ac quae eorum in iuris prudentiam exſtiterunt, merita, diſcere potuerunt. Iacent hodie tot excellentiſſimi ingenii viri paene omnes illacrymabiles, et obruti multa nocte, quia carent vate ſacro, et, ſi dicendum, quod res eſt, nondum iuris hiſtoriam, ſed eius pauciſſima ſquallidaque rudera, poſt tot eruditiſſimorum virorum lucubrationes, habemus. Sed qualecumque iſtud ſit, quod in communi tot veterum monimentorum naufragio interitum euaſit, aequi profecto bonique conſulendum, et quidquid vel in veterum annalibus, vel in ipſis libris noſtris, de iuris prudentiae fatis vel obiter notatum occurrit, in rem vertendum videtur. Quod ego quidem hoc libello an praeſtiterim neſcio, conatum*

tum me ſaltim eſſe id praeſtare, nullique propterea labori, nulliſque vigiliis parſiſſe et ſcio, et quemuis, qui libellum perluſtrare voluerit, facile perſpecturum, arbitror. Quandoquidem vero, qui adhuc in eo argumento verſati ſunt, plerique non niſi Romanae iuris prudentiae fata deſcripſerunt: me idem agentem facile ſubegit patriae caritas, ſtudiumque, quod iam a multis annis enucleando iuri patrio impendi, haud mediocre, vt et huius hiſtoriam cum illa coniungerem, maxime quum poſt HERM. CONRINGIVM, *qui primus Germanorum Germanici iuris origines expoſuit, pauci fere reperti ſint, qui inuentis ab eo aliquid adderent, iiſque, quae* CONRINGIO *defuerant ſubſidiis ad locupletandam pulcherrimam hanc hiſtoriae partem vterentur. Iam innumera viderat* CONRINGIVS; (*quid enim ſcire quiſquam vellet, quod docere non poſſet ingenium iſtud ſine exemplo maximum?*) *at ſexcentis qui poſt eum e ſitu et puluere in lucem protracti ſunt, rerum Germanicarum ſcriptores, innumeraque, quae poſtea prodierunt, diplomata ille non viderat. Ex quibus ſane permulta ſuppleri poſſe, a viris doctis, quae in opere illo* Conringiano *deſiderantur, facile intelligitur. Ipſe ſane, cui per alia negotia non tantum fuit otii, vt irem per omnes Germanorum annales, omneſque veteres chartas et diplomata perluſtrarem, plura tamen huius induſtriae ſpecimina in breui hoc opuſculo mihi videor dediſſe, neque dubito, quin multo plures eiuſdem generis obſeruationes colligi poſſint ab iis, qui vel maiore inſtructi adparatu, vel otio magis abundantes, vel feliciore ingenio praediti ſtudium, induſtriamque ad illuſtrandam patrii iuris hiſtoriam conferent. Quibus ſi me mea hac ſcriptione veluti igniculos quoſdam inieciſſe animaduertero; nae ego mihi operae feciſſe pretium, vberrimumque lucubrationum fructum cepiſſe videbor. Interea, dum alii meliora dederint, vtere meis, tuamque beneuolentiam, quae mihi et ſe-*

neſcenti paullatim ad quidlibet in rei publicae litterariae commodum conandum incitamento erit, mihi integram, quaeſo, conſerua; atque illibatam. Vale, lector benevole. *Halae, prid. Id. Mart.* CIƆIƆCCXXXX.

IO. GOT.

IO. GOT. HEINECCII
HISTORIA IVRIS CIVILIS.

LIBER I.

DE ORIGINE, PROGRESSV, VARIISQVE MVTATIONIBVS IVRIS ROMANI.

CAPVT I.

DE ORIGINE ET PROGRESSV IVRIS ROMANI SVB REGIBVS.

§. I.

Quomodo Romani initio ſine lege iure certo egerint.

ROMA, Albanorum colonia, ſed initio magno aduenarum, maxime ad aſylum Romuli confluentium, concurſu, poſtea et totis ciuitatibus gentibuſque deditiis intra moenia receptis ſenſim ſuppleta, mores ac religionem maioris patriae, aliarum coloniarum exemplo retinuit. * Quum ergo illi patrii mores in ſcripturam nondum eſſent redacti: *vrbs Roma initio ſine lege certa, ſine iure certo, egiſſe* dicitur Pomponio *l.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.*

* Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib.* I. *cap.* 45. Romam. diſerte vocat τῆς Ἄλβης ἀποικίαν, *Albanorum coloniam.* Et paullo poſt *cap.* 72. addit: τῷ δ' ἑξῆς ἔτει τῆς Νεμίτορος ἀρχῆς, δευτέρῳ δὲ καὶ τετρακοσιοστῷ καὶ τριακοστῷ μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν ἀποικίαν στείλαντες Ἀλβανοί, Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐχόντων, κτίζουσι Ῥώμην: *altero deinde Numitoris anno, poſt Ilium vero captum* 432. *Albani, Romuli et Remi ductu,* COLONIAM *miſerunt, condideruntque* ROMAM. Vti vero colonias deos, mores, inſtituta, ſacra cum metropolibus communia habuiſſe, pluribus exemplis probauit Ez. Span-

Spanhem. *de vſu et præſt. numiſm.*, *Tom. I. Diſſert. VIIII. pag.* 580. *ſequ.* ita de Romanis et Albanis Strabo *Lib. V. pag.* 353. *edit. nou.* diſerte ſcribit, eos communia habuiſſe *καὶ ἱερὰ, καὶ ἄλλα δίκαια πολιτικὰ*, *cum ſacra, tum alia iura ciuilia.*

§. II.

Id quomodo intelligendum? Quod tamen nolim eam in partem interpreteris, ac ſi populus Romanus nullis plane legibus, nulla actionum norma ſub vrbis incunabula vſus ſit: (qui enim fieri potuiſſet, vt ſine lege in ciuitatem coaleſceret turba incondita, et extorris patria hominum colluuies?) ſed ſenſus eſt, Romanos initio iure ſcripto caruiſſe. * Quod commune illis fuit cum gentibus pleriſque antiquiſſimis. Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 26. Iuſtin. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 1. et *Lib. II. cap.* 7. Porphyr. *περὶ ἀποχῆς* *Lib. III. pag.* 283. *edit. Lugdun. anni* 1620.

* Nimirum lex lata Pomponio eſt ius conſtitutum, ſeu ſcriptum. Id vero ipſe opponit *iuri incerto* vel conſuetudini. *Sine iure* ergo *certo egerunt*, quod ſine lata lege et iure ſcripto viuerent. Bynkershoekii *Prætermiſſ.* [*pag.* 236. *ſequ. edit. nou.*] Similiter Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiqu. Lib. X. cap.* 1. *Οὔπω γὰρ τότε ἦν οὔτε ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις, οὔτε ἰσηγορία, οὔτε* ΕΝ ΓΡΑΦΑΙΣ *ἅπαντα τὰ δίκαια τεταγμένα*: *non tum enim erat apud Romanos ius aequum omnibus ciuibus, nec omnibus ex aequo ſuffragandi poteſtas erat, nec* IN SCRIPTVRAM *relata erant iura omnia*; vbi itidem *ἰσονομία* opponitur *τοῖς ἐν γραφαῖς δικαίοις.*

§. III.

Regum arbitria defectum legum ſupplebant. Quum vero, vt in noua ciuitate permulta inciderent, quae ad illos antiquae patriae mores componi non poterant: res ipſa popoſcit, vt ea omnia temperarentur regum arbitriis, * quae vetuſtiſſimis mortalibus pro legibus erant. Seneca *Epiſt.* 90. Iuſtin. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 1. Atque inde eſt, quod *omnia initio* MANV *a regibus gubernata eſſe*, dicit Pomponius *l.* 2. *§.* 1. *D. de orig. iur.*

* Dionyſ. Halicarn. *Lib. X. cap.* 1. vbi de ſtatu iuris ciuilis ſub regibus: *τὸ δικαιωθὲν ὑπ᾽ ἐκείνων τοῦτο νόμος ἦν*: *ius ab illis conſtitutum pro lege erat.* Quoties ergo noua aliqua ac repentina inciderent: toties ipſi reges erant *νόμος ἔμψυχος*, *viua ac ſpirans lex*, vti loquitur Philo *de vita Moſis*, *Lib. II. pag.* 506.

§. IIII.

Hine edicta regia pro lege erant. Quidquid ergo vel fieri, vel omitti a ciuibus vellent reges Romani: id propoſitis, vel per praeconem promulgatis EDICTIS praecipiebant *. Quod facientes manu omnia gubernare dicebantur.

* Hinc

* Hinc paſſim ſcriptores mentionem faciunt EDICTORVM regiorum ALBIque REGII veluti Liuius *Lib. I. cap.* 32. *et* 44. Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiqu. Lib. III. cap.* 50. *Lib. IIII. cap.* 13. *Lib. V. cap.* 1. MANVS ergo REGIA erat poteſtas regum edicendi, quaecumque e re publica videbantur, quaeque legibus et moribus patriis nondum erant definita. Quo ſenſu *manus* accipi videtur a Tacito *in Agric. Cap.* 9.

§. V.

Mox tamen leges flagitauit populus.

Eum rei publicae ſtatum vel ideo aequo animo ferebat populus, quod reges ad faſtigium huius maieſtatis non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio, iuſtitiaeque fama euexiſſet. Quandoquidem tamen, vti recte obſeruauit Cicero, *ad diuerſ. Lib. VIIII. epiſt.* 16. *omnia incerta ſunt, quum a iure diſceſſum eſt, nec praeſtare quiſquam poteſt, quale futurum ſit id, quod poſitum eſt in alterius voluntate, ne dicam libidine:* non ſane mirandum eſt, ferocem populum, libertatiſque cupidum magis, quam patientem, Romulo ipſo paullo rigidius dominante, mox LEGES flagitaſſe *, et tales quidem, quas ipſe curiatis comitiis ſciviſſet.

* Libertatis enim argumentum id eſt certiſſimum, *ſi leges imperent.* Ariſtot. *Polit. Lib. III. cap.* 16. Hinc veteres ſcriptores ciuitates *liberas* LEGVM; *regna* PRINCIPVM REGVMque eſſe, dicebant, legibuſque redditam eſſe cenſebant ciuitatem, quae ſe in priſtinam libertatem adſeruiſſet. Teſtimonia plurima Lucani, Quinctiliani, Claudiani, aliorumque melioris aeui auctorum collegit Io. Fridr. Gronouius *in Statium Papin. Silu. Diatr. I. Cap.* 2. *pag.* 11. *ſequ.* Addo ego, et Graecos ita loquutos, veluti Ariſtotelem, qui dum *Politic. Lib. III. cap.* 11. ex inſtituto quaerit, *πότερον συμφέρει μᾶλλον, ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς ἄρχεσθαι, ἢ ὑπὸ τῶν ἀρίστων νόμων; praeſtetne a bono viro regi, an a bonis legibus?* manifeſto imperium boni viri pro principatu; imperium bonae legis pro libertate accipit. Hinc ſemper, qui libertatis, iidem et *ἰσονομίας* adpetentiſſimi eſſe ſolent.

§. VI.

Idque et rei publicae forma exigere videbatur.

Immo hoc vel ideo ſuo quodam iure poſtulabant Romani, quod Romulus ipſe non merum principatum inſtituerat, ceu ex male intellecto loco Taciti *Annal. Lib. III. cap.* 2. *et l.* 2. *§.* 1. *D. de orig. iur.* vulgo colligunt, ſed ſummum imperium ita communicauerat cum patribus & populo, vt REX ſenatui praeeſſet, populum rogaret, bella adminiſtraret, et ius in vrbe diceret: PATRES conſilia cum rege de re publica caperent, magiſtratuſque gererent: POPVLVS denique in comitiis de legibus, de bello et pace, nec non de magiſtratibus creandis curiatim ferret ſuffragia. * Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Lib. II. cap.* 14.

* Recte ergo L. Ampelius *Lib. memor. cap.* 50. tria eſſe obſeruat rerum publica-

rum genera: eſſe tamen *et quartum genus, quod Romani commenti ſint, vt ex his tribus vnum efficerent.* His non obloquitur Pomponius, dum omnia aliquamdiu a regibus *manu* gubernata eſſe, memoriae prodit: vt adeo merito miremur, virum doctiſſimum Scipionem Gentilem *in Diſp. illuſtr. de iure publ. Rom. Diſp. I.* §. 2. *p.* 8. ſcribere non dubitaſſe: *quod Pomponius ſcribit: initio ciuitatis noſtrae omnia manu a regibus gubernabantur, quod nihil aliud eſt, quam ſummum omnium rerum arbitrium ac indicium penes eos fuiſſe: id de regibus Romanis dici non poſſe, nec a Pomponio dictum, exiſtimamus.* Adeo totam illam legem Pomponio abiudicare mauult vir eximius, quam credere, *reges initio omnia manu gubernaſſe:* quod his verbis veram παμβασιλείαν deſcribi putaret.

§. VII.

Hinc latae leges curiatae.

Hinc ipſe ROMVLVS *leges quaſdam curiatas ad populum tulit. l.* 2. *§.* 2. *D. de orig. iur.* Quum enim ipſe populum vniverſum primum in tres TRIBVS, *Tatienſem*, *Lucerem*, et *Ramnetem*, haſque deinde in triginta CVRIAS deſcripſiſſet: Dionyſ. *Lib. II. cap.* 7. Feſtus, *voce: Curiae*; quoties ferendae eſſent leges, populo indicebat comitia, peractiſque ſacris & addicentibus auſpiciis, eum rogabat verbis ſollemnibus: VELITIS IVBEATIS, *Romani.* (QVIRITES enim multo poſt a Romulo, in caelum, vt fingebant, rapto, cognominari coeperant. Flor. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 1.) Quo facto curiae ibant in ſuffragia, et, quod plures ſciuerant, id pro lege erat, & legis curiatae nomine veniebat. * Vnde lucem capit definitio legis *§.* 4. *Inſt. de iure nat. gent. et ciuit.*

* Videntur LEGES CVRIATAE tantum ad Seruii Tullii regis tempora obtinuiſſe. Hic enim noua inuenta populi partitione in claſſes, vt potentiorum atque opulentiorum ſuffragia plebis infimae turbaeque proletariae conſiliis praeualerent, pleraque per comitia CENTVRIATA explicauit. Acceſſerunt poſtea demum comitia TRIBVTA, in quibus plebiſcita potiſſimum fiebant tribuum ſuffragiis. Demum libera re publica tam rarae eſſe coeperunt LEGES CVRIATAE, vt eo nomine, mutata notione venirent decreta, quibus magiſtratibus maioribus imperium militare auſpicii cauſſa deferebatur. Liu. *Lib. V. cap.* 46. *& Lib. VIIII. cap.* 38. De qua *lege curiata* inter viros doctiſſimos, Car. Sigonium et Nic. Grucchium acrem interceſſiſſe diſputationem nouimus. Scripta amoebea eo pertinentia *Theſauro Antiquitatum Romanarum Tomo I. pag.* 531. *ſeqq.* inſeruit Graeuius.

§. VIII.

Exempla legum Romuli.

Talium legum curiatarum a ROMVLO perlatarum veſtigia paſſim exſtant, non quidem in vetere tabula, quam Franc. Balduinus ſe a Io. Barthol. Marliano accepiſſe, ſcribit *ad leges Romuli, pag.* 22. *Tom. I. Iuriſprud. Roman. et Attic.* (eam enim a recentiore manu eſſe, nemo negauerit: vid. Schubart. *de fatis iuriſprud. Rom. Exerc. I. pag.* 64.) ſed apud auctores veteres *, ex quibus eas

eas collegerunt, cum alii, tum Ant. Auguſtinus, Iuſtus Lipſius, Fulu. Vrſinus, Franc. Balduinus, et his omnibus accuratior Paull. Merula *de legib. Rom. cap.* 2. *ſeqq.* vt adeo falſi ſint Iuſtinianus *Nouell. XXXXVII. praef.* & Gratianus *can. I. diſtinct.* 7. qui a Romulo nihil omnino legum latum, exiſtimarunt.

* Tales leges ad ius priuatum et animaduerſionem in facinoroſos homines pertinentes, apud Dionyſ. Halicarn. *Lib. II. cap.* 26. ſunt ſequentes: *mulier, quae ſecundum ſacras leges conuenit in manum, particeps bonorum ſacrorumque mariti eſto. Patri in liberos ius vitae et necis, illoſque ter venumdandi ius eſto. Tertium venumdati & manumiſſi e patria poteſtate exeunto. Sordidas ſellulariaſque artes ciues ne faciunto, ſed ſtudiis militaribus reique ruſticae vacanto. Temetum mulier ne bibito.* Ex aliis ſcriptoribus haec colliguntur: SEI PATRONOS CLIENTEI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTOD. Seru. *ad Virgil. Aeneid. Lib. VI. v.* 622. *Quod natum erit, parentes tollunto. Monſtroſos partus ſine fraude exponere ius eſto. Moenia ſancta ſunto.* Plutarch. *in Romulo pag.* 30. Eſt quoque fragmentum legis Romuli de nuruum in ſoceros ſaeuitia apud Feſtum *in voce: Plorare:* cui occaſionem dediſſe mulierum Sabinarum a Romanis raptarum ferociam, ſuſpicatur Merula *de Legib. Rom. cap.* 2. § 4. Reliqua Romuli inſtituta ad ſacra et rem publicam, atque adeo ad ius publicum, pertinent.

§. VIIII.

Sed et ſequentes reges leges quaſdam curiatas ad populum tuliſſe conſtat. Et NVMA quidem POMPILIVS eas potiſſimum, quae ad ſacra pertinere viſa ſunt, adiecit, Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 26. quas ipſe in octo partibus pro totidem claſſibus deſcripſit *. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Lib. II. cap.* 65. De TVLLI HOSTILII legiſlatione teſtem habemus eumdem Dionyſium *ibid. cap.* 23. qui et *Lib. III. cap.* 28. laudat legem de tergeminis ex publico alendis, ad ſuam vſque aetatem obſeruatam. Reperta etiam quaedam ab ANCO MARCIO, Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 26. qui tamen Numae praecipue, aui, inſtituta in vſum reuocaſſe fertur. Liu. *Hiſt. Lib. I. cap.* 32. Nec non a Numa, Tullo Hoſtilio, et Anco.

* Sacris iſtis inſtitutis, quibus ſimulato nocturno cum Egeria nympha congreſſu auctoritatem conciliabat, Liu. *Lib. I. cap.* 19. Dionyſ. *Lib. II. cap.* 61. 62. callide vtebatur Numa, ad eo acriora vincula legibus ciuilibus iniicienda. Sic vt vites diligentius putarent ciues: ſanxerat: *ne quis diis ex vite imputata libaret.* Plin. *Hiſt. nat. Lib. XIIII. cap.* 12. *et Lib. XVIII. cap.* 12. Ne inſanos ſumtus ſepeliendis cadaueribus coeniſque impenderent: inſtituerat, *ne quis vino rogum reſpergeret:* Plin. *ibid. Lib. XIIII. cap.* 12. neue piſces, niſi ſquamoſos, ad pollucium emeret. Plin. *ibid. et Lib. XXXII. cap.* 11. Ne termini nefarie mouerentur: neue pellicatus gliſceret in ciuitate; vel fidem quiſquam impune fallere auderet: callide praeceperat, *vt Terminus Deus eſſet, & ſi quis terminum exaraſſet, ipſe cum bobus Diuis ſacer eſſet:* Dionyſ. Halicarn.

carn. *Lib. II. cap. 76.* Feſtus *in voce: Termino. Ne pellex aram Iunonis tangeret: ſi tetigiſſet, crinibus demiſſis agnum feminam caederet.* Feſt. *in voce Pellices.* Denique, *vt Fidei numen omnes metuerent.* Dionyſ. *ibid. cap. 72.* Proprie ad leges ciuiles Numae pertinent ſequentes: *Si quis liberum hominem dolo malo occiderit, parricida eſto: ſin imprudens, in concione pro capite occiſi et natis eius arietem offerto.* Feſtus, *in voce Parricida. Si filiusfamilias, volente patre, vxorem duxerit, patri eius venumdandi poteſtas ne eſto. Vidua intra decem menſes luctus ne nubito.* Plutarc. *in Numa, pag.* 71. Addimus legem regiam, cuius mentio fit *l. 2. D. de mort. infer. ne mulier, quae praegnans mortua fuerat, niſi exciſo partu humetur.* Eius enim auctorem eſſe NVMAM, ex ipſa illius indole colligit Ant. Auguſtin. *de Legib. & ſenatusconſult. pag.* 130. Sunt, qui Moſis leges, ſunt qui Pythagorae inſtituta Numae ob oculos fuiſſe contendunt. Clem. Alex. *Stromat. Lib. I. pag.* 304. Euſeb. *Praeparat. euang. Lib. VIIII. cap. 6. pag.* 410. Sed, vti prius vix probabile: ita poſterius manifeſto falſum, et ob rationes chronologicas abſurdum eſt. Liu. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 18. Dionyſ. *Lib. II. cap. 60.*

§. X.

An & a reliquis regibus?

TARQVINII PRISCI lex, quae quidem ad ius priuatum pertineat, a veteribus nulla deſcribitur: at tanto plures laudantur SERVII TVLLII, non curiatae tamen, ſed centuriatis, vti videtur, comitiis perlatae *. Quas deinde omnes vno edicto ſuſtulit, ſuo omnia arbitrio, tamquam tyrannus, acturus TARQVINIVS SVPERBVS. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Lib. V. cap. 2.*

* SERVIVS TVLLIVS non modo Romuli et Numae leges reuocauit in vſum: Dionyſ. *Lib. IIII. cap.* 13. ſed et plures nouas ſanxit, veluti de iudiciis, Dionyſ. *ibid. cap.* 29. de libertinis ciuitate donandis, *ibid. cap.* 26. 27. 28. Cicero *pro Cornelio Balbo cap.* 24. de ciuibus ob aes alienum in vincula non ducendis: Dionyſ. *Lib. IIII. cap.* 12. de filio patrem verberante Feſtus, *in voce: Plorare.* Denique de contractibus & iniuriis priuatis. Dionyſ. *Lib. IIII. cap.* 17. Vnde Tacitus *Annal. Lib. III. cap.* 26. *Praecipuus*, inquit, *Seruius Tullius ſanctor legum fuit, queis etiam Reges obtemperarent.* Nam cum in toto imperio ſuo, tum in ferendis legibus tam popularis erat, vt non modo de patrum, ſed & regia poteſtate dimidium detraxiſſe videretur. Dionyſ. *ibid. cap.* 29.

§. XI.

Regii imperii finis.

Sed non diu tyrannidem tulit marociſſimus populus. Mox enim regnari Romae deſiit, poſtquam TARQVINIVS SVPERBVS ex magno imperio non niſi maximam retinens licentiam, euerſis legibus, oppreſſoque populo, ciuium ſuorum incurrit odia, regno ipſaque ciuitate pulſus anno V. C. 244. Flor. *Lib. I. cap.* 1.

§. XII.

Legum regiarum indoles.

Ex his omnibus intelligitur, leges Regum Romanorum fuiſſe paucas, eaſque, ſiue verba, ſiue rem ipſam conſideres, priſcam ſimpli-

ſimplicitatem vbique redoluiſſe, fini tamen reipublicae, qui in potentia bellica conſiſtebat *, ſi pauciſſima Numae inſtituta exceperis, tam callide attemperatas, vt Romulum ipſis Graecorum legiſlatoribus anteferre non dubitet Dionyſ. Halicarn. *Lib. II. cap.* 23. *ſeqq.*

* Fuit noua res publica ex earum numero, quarum finis eſt, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς πόλεμον νομοθετῶνται, *vt cuncta ad potentiam bellumque gerendum inſtruantur.* Ariſtot. *Polit. Lib. VII. cap.* 14. Nimirum quum nec ager Romanus admodum amplus, nec artificum in promiſcua turba magna multitudo, nec commodus ad commercia inſtituenda portus eſſet: non poterat non intelligere Romulus, neque agriculturam, neque opes per opificia vel commercia adquirendas finem eſſe poſſe nouae rei publicae, ac proinde ipſe auctor erat ciuibus ſuis, vt omnia ad bellicam potentiam referrent, commendabatque iis ἐν μὲν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος, ἐν δὲ ταῖς ἐμφυλίοις ταραχαῖς τὴν ὁμοφροσύνην, καὶ σώφρονα, καὶ δίκαιον ἐκγέτε βίον, *in externis bellis armorum potentiam in ciuilibus vero tumultibus concordiam, temperantiamque, et iuſtitiam.* Dionyſ. Halic. *Lib. II. cap.* 7. Et ad hunc finem pleraeque leges regiae comparatae fuerunt. Pleraeque, inquam. Numam enim id in primis egiſſe, vt ferocem populum ad pacis ſtudia paullatim inflecteret, iam ſupra diximus. Flor. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 2. *et* 8.

CAPVT II.

DE STATV IVRIS ROM. AB EXACTIS REGIBVS AD LATAS LEGES XII. TAB.

§. XIII.

Exactis regibus bini creati conſules.

Regibus *lege tribunicia*, id eſt, a *Iunio Bruto*, tum tribuno celerum, lata, exactis, bini conſules rei publicae eorum loco praeeſſe coeperunt, eadem auctoritate poteſtateque, ac olim reges, vt, ſi a vocabulo, numero, ac diuturnitate dignitatis diſceſſeris, nihil omnino de regio imperio deminutum videretur *. Liu. *Lib. II. cap.* 1. Unde et *regiae maieſtatis imperium* conſulatus vocatur a Liuio *Lib. IIII. cap.* 2. Nimirum *ex perpetuo annuum placebat, ex ſingulari duplex imperium, ne poteſtas vel mora, vel ſolitudine, corrumperetur:* CONSULES*que adpellati pro regibus, vt, conſulere ſe ciuibus ſuis debere meminiſſent.* Flor. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 9.

* Vere ergo manebat forma rei publicae priſtina, vt nomen magis, quam poteſtas regum abolita videretur. Vere regia poteſtas erat penes conſules.

Patribus

Patribus quoque ſalua erant, quae antea habuerant, iura: nec populo ius de legibus, honoribus, bello ac pace ſtatuendi adimebatur. Attamen quum conſules tantum patricii generis initio eligerentur, nec plebi adhuc via pateret in ſenatum: id praecipue agebant patres, vt, oppreſſa plebe, res publica paullatim ariſtocratiae ſchema indueret. Sane id conſilium non celauit, ſed ingenuo profeſſus eſt Appius Claudius, dum obiurgatus a Valerio ob calida illa plebem opprimendi conſilia, his ſe verbis defendit: Ἃ δὲ εἰς χαλεπότητα, καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων προστασίαν ὀνείδισέ μοι, μισόδημόν τε καὶ ὀλιγαρχικὸν ἀποκαλῶν, ὅτι ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑΣ προΐσταμαι, κοινὰ πάντων ὑμῶν ἐστι κατηγορήματα: *Quod autem me difficilem adpellauit, et malorum hominum anteſignanum, infenſumque plebi, et paucorum potentiae ſtudioſum, quod* ARISTOCRATIAM *tuear: communia mihi vobiſcum ſunt crimina.* Dionyſ. Halicarn. *Lib. VI. cap. 62.*

§. XIIII.

Qualis tum iuris Romani facies?

Iam quae ab eo tempore fuerit iuris Romani facies, paucis ita deſcribit Pomponius: *exactis deinde regibus lege tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt, iterumque coepit populus Romanus incerto magis iure & conſuetudine ali, quam per latam legem: idque prope Viginti * annis paſſus eſt. l. 2. §. 3. D. de orig. iur.*

* Non congruit annorum numerus, ſi legas VIGINTI. Nam ab exactis regibus ad conditas XII. tabulas non viginti, ſed ſexaginta fere anni elapſi ſunt: vt probabile ſit, primam ſyllabam VI maiuſculis litteris expreſſam ſignum numeri ſenarii fuiſſe, adeoque legendum eſſe SEXAGINTA. Bynkershoekii *Praetermiſſ. ad l. 2. D. de orig. iur. pag. 237. edit. nou.*

§. XV.

Leges regiae adhuc pro moribus valebant.

Enimuero id denuo non ita accipiendum eſt, ac ſi interiecto tempore exleges vixerint Romani. Potius quum *ius incertum legi latae* opponat Pomponius (§. 2.) ſenſus eſt, leges regias non amplius, tamquam ius ſcriptum, ſed, tamquam mores maiorum et conſuetudines patrias, viguiſſe. Tantum enim abeſt, vt leges, olim a regibus latae, vel populi ſcito abrogatae ſint, vel non vſu exoleuerint, (quod iam refellit Rupertus *ad Enchir. Pompon. Lib. I. cap. 4. pag. 61. edit. nou.*) vt permultas a primis coſſ. confirmatas eſſe, quaſdam & in ipſas XII. tabulas migraſſe ſatis conſtet *.

* Dionyſ. Halic. *Lib. V. cap. 2.* Τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, φιλανθρώπους καὶ δημοτικοὺς εἶναι δοκοῦντας, οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο: *Leges Tullii, de contractibus, humanas admodum et populares, quas in vniuerſum Tarquinius ſuſtulerat, reuocarunt in vſum.* Et paucis interiectis: Καὶ τἆλλα πράττειν, ὅσα κατὰ τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς ἔπραττον, ἀπέδωκαν: *ceteraque omnia ſecundum priſcas conſuetudines facere permiſerunt.* Non ergo valebant amplius leges regiae, tamquam ius ſcriptum, niſi quatenus de nouo legibus ſacratis eſſent firmatae. Et hinc *ius patriae poteſtatis*, quod ex ipſius Romuli legibus eſſe, obſeruauimus, (§. 8.) MORIBVS *eſſe receptum*, teſtatur Vlpianus *l. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur.*

§. XVI.

§. XVI.

Et quis, quaeſo, dubitet, quin poſt Tarquinii etiam exſilium legum regiarum vſus haud exiguus fuerit, quum iiſdem temporibus eas ſingulari opere collegerit C. PAPIRIVS *? Sane ſi nullus plane earum legum ſuperfuiſſet vſus, eas colligendo maximas nugas egiſſet Papirius. Ivs iſtud PAPIRIANVM, quod SEXTO potiſſimum *libro* leges *ciuiles*, reliquis *ſacras* comprehendiſſe videtur, *l.* 2. *§.* 2. *D. de orig. iur.* luculento commentario illuſtrauerat GRANIVS FLACCVS, *l.* 144. *D. de verb. ſignif.* Hinc jus Papirianum.

* Huius CAII PAPIRII meminit Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Lib. III. cap.* 50. additque, eum Numae leges poſt Ancum regem in vſum reuocaſſe, tanquam pontificem maximum. Non ergo SEXTI praenomen habuit ille iuris Papiriani auctor, ſed *ſexto libro* comprehendit leges ciuiles, idque vel inde probatur, quod Cuiacius ſe in codice MSC. legiſſe teſtatur *in libro VI. Papirii*: vt facile nota numeri ſenarii in praenomen mutari potuerit. Non magis verum eſt PVBLII praenomen, quod occurrit in eadem *l.* 2. *§.* 36. *D. eod.* adeoque et ibi errauit Pomponius, niſi legere malis: *in primis peritus publici iuris Papirius.*

§. XVII.

GRANIVS ille FLACCVS, de cuius gente & libris quaedam non vulgaria obſeruauit Ludou. Carrio *Emendat. Lib. I. cap.* 4. Iulio Caeſari fuit σύγχρονος, ceu ex Cenſorino *de die nat. cap.* 3. obſeruauit Dukerus *de Latinit. vet. ICtor. pag.* 156. Laudat enim ibi Cenſorinus *Granii Flacci librum, quem ad Caeſarem de indigitamentis ſcriptum reliquit.* Idem ergo videtur, cuius exſtitit in ius Papirianum commentarius, qui tamen iam pridem haud leui iuris prudentiae incommodo periit *. Cuius interpres Granius Flaccus.

* Exſtat fragmentum bene longum, quod ex ipſo iure Papiriano citat Macrobius *Saturnal. Lib. III. cap.* 11. ex Granii vero Flacci potius commentario eſſe obſeruauit Weſſelingius *Obſeru. Lib. I. cap.* 4. Immo ex eodem probabile eſt, Seruium et Feſtum depromſiſſe fragmenta legum regiarum, quae ſupra (§. 8. * et 9. *) attulimus. Nam ne illa quidem ſtilum redolere temporis, quo Romae regnatum eſt, notauit Io. Nic. Funccius *de pueri. Lat. linguae, cap.* 3. §. 5. *pag.* 224.

§. XVIII.

Pauciores tamen ſuperfuiſſe leges regias, quam quae nouae rei publicae formae ſufficerent, facile eſt ad intelligendum, idque ipſe obſeruauit Dionyſius Halicarn. *Antiqu. Lib. X. cap.* 1. dum ſcripſit: Τούτων δὲ τὰ μὲν πολλὰ τοῖς ἐπιτρόποις τῶν ἀρχόντων ἀρεςίνδην ἐπιδεικνυμένων ἀκόλουθα ἦν ἐπὶ τὰς ἀρχάς· κομιδῇ δὲ ὀλίγα τινὰ ἐν Quae deerant, edictis ſupplebant conſules.

ἱεραῖς ἦν βίβλοις ἀποκείμενα, ἃ νόμων εἶχε δύναμιν: *Id ius maxima ex parte conſtabat virorum poteſtate praeditorum praeiudiciis, et* PERPAVCA *in ſacris libris habebantur, quae legum vim obtinebant.* Hinc quemadmodum initio reges pleraque, de quibus leges ſcriptae non exſtabant, MANV. (§. 3.) id eſt, propoſitis edictis, (§. 4.) GVBERNABANT: ita conſules, non minore, quam reges, auctoritate praediti, (§. 13.) edictis tum pleraque moderabantur *.

* Rem luculenter eodem loco probat Dionyſius vbi diſerte ait: Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι, τοῖς κατ᾽ ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα, τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήποτε ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν: *imperio regio ceſſante, eoque ad annuos magiſtratus translato, inter cetera regia officia iuris quoque cognitio ad eos tranſlata eſt, atque illi, lite quacumque de cauſſa inter aliquos orta, iura reddebant.* Poſtea obſeruat ea, quae conſtituiſſent, poſtea, tamquam tranſlatitia ſeruata eſſe a ſucceſſoribus: vt ne dubitari quidem poſſe videatur, quin de edictis conſularibus loquatur Dionyſius.

§. XVIIII.

Tribunorum plebis origo et poteſtas.

At his conſulatus luminibus non parum offecit noua poteſtas TRIBVNORVM PLEBIS, anno ab exactis regibus decimo ſexto creatorum a plebe, per truculentiam patriciorum ad ſeditionem conſternata, quum, facta in montem ſacrum ſeceſſione, patribus et id nouum libertatis praeſidium, et *leges ſacratas* * extorſiſſet. Liuius, *Lib. II. cap.* 32. Valer. Max. *Lib. VIII. cap.* 9. *ex.* 7. Flor. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 23. His enim creatis, initio numero quinque, poſtea decem, Liu. *Lib. III. cap.* 30. patres non modo ſua de conſtituenda ariſtocratia conſilia valde turbata, ſed et legiſlatoriae poteſtatis partem non minimam in plebem tranſlatam eſſe non ſine indignatione animaduerterunt.

* *Sacratae* dicebantur hae leges, quia iis erat ſancitum, vt ſi quis aduerſus illas feciſſe diceretur, alicui deorum cum familia pecuniaque ſua SACER eſſet. Feſtus, *in voce: Sacrata.* Hinc alibi, vbi de *ſacro homine* diſſerit, adducit veterem formulam: SI QVIS EVM, QVI EO PLEBISCITO SACER SIT, OCCIDERIT, PARRICIDA NE SIT. De legibus ſacratis tum latis adcurate egit Car. Sigon. *de iure ciu. Rom. Lib. I. cap.* 6. *pag.* 26. de aliis tali ſanctione poenali munitis Radulph. Forner. *Rer. quotidian. Lib. VI. cap.* 15. *pag.* 295. *ſeqq. Theſaur. iur. ciu. Tom. II.* Non enim hae tantum, ſed omnes ſimili ſanctione munitae, leges SACRATAE vocantur. Perizon. *Animadu. hiſtor. pag.* 418. *ſequ.*

§. XX.

Plebiſcita.

Ex eo tempore frequentiſſimi ac paene quotidiani eſſe coeperunt

runt

runt furores tribunicii, non modo aduerſus impotentem patrum dominationem, ſed & ad euertendam ariſtocratiam, quam ſenatus adfectabat. Quin nouas iam rogationes quotannis ferebant ad plebem, quas haec, tanquam ad minuendam patrum auctoritatem comparatas, tributim facile ratas habebat, niſi vnus vel alter tribunorum plebis reliquis collegis intercederet, Liu. *Lib. IIII. cap.* 49. *Lib. VI. cap.* 35. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Lib. X. cap.* 37. Quaecumque vero plebs, plebeio illo rogante magiſtratu, conſtitueerat, PLEBISCITA vocabantur. *§.* 4. *Inſt. de iure nat. gent. et ciuil.* quemadmodum leges proprie dictas, id eſt, a toto populo latas POPVLISCITA eleganter vocat Cornelius Nepos *Alcibiad. cap.* 5. ab iis rogata.

§. XXI.

Quo frequentius itaque plebiſcita condebantur, eo rariores erant LEGES, vt poſt illas a Iunio Bruto, primo Conſule, latas, & aliquot Valerias & Publilias non alia fere memoretur, quam ATERIA TARPEIA, anno V. C. 300. comitiis centuriatis perlata, qua cautum, vt liceret omnibus magiſtratibus, τὺς ἀκοσμῦντας ἢ παρανομῦντας εἰς τὴν ἑαυτῶν ἐξυσίαν ζημιῦν. τὸ μέντοι τίμημα ὐκ ἐπὶ αὐτοῖς ζημιῦσιν, ὁπόσον εἶναι δοκεῖ, κατέλιπον· ἀλλ' αὐτοὶ τὴν ἀξίαν ὥρισαν, μέγιστον ἀποδείξαντες ὅρον ζημίας δύο βόας ϰαὶ τριάκοντα πρόβατα: *ſuae poteſtatis laeſae reos mulctare: mulctae tamen modus non mulctantium arbitrio relictus eſſet, ſed ab ipſis praefinitus, ne ſcilicet mulcta quantumuis grandis, duos boues et triginta oues excederet* *. Dionyſ. Halic. *Lib. X. cap.* 57. Lex Ateria Tarpeia.

* Ita hanc legem deſcribit Dionyſius: at plura tamen de illa notanda ſunt ex aliis auctoribus. Nam primo ſatis probabile eſt, pro δύο βόας ϰαὶ τριάκοντα πρόβατα inuerſo ordine legendum eſſe δύο πρόβατα ϰαὶ τριάκοντα βόας. Quum enim minor ouium, quam boum prouentus eſſet: Feſtus *in voce: Peculatus*: diſerte ſcribit: *ante aes aut argentum ſignatum, ob delicta poena grauiſſima erat* DVARVM OVIVM *et* TRIGINTA BOVM. Deinde, quum haec poena ante aes ſignatum exigi conſueuerit, aes autem Romae primum ſignauerit Seruius Tullius rex: Plin. *Hiſt. nat. Lib. XVIII. cap.* 2. *Lib. XXXIII, cap.* 3. vnusquisque videt, hunc mulctae modum non primum hac lege, ſed iam inde ab antiquiſſimis temporibus fuiſſe definitum. Hinc vir doctiſſimus, Io. Koolius, Vltraiectinus, libello ſingulari *ad legen Ateriam Tarpeiam, cap.* 2. *pag.* 1507 *Theſaur. iur. ciu. Tom. V.* obſeruat, duo potiſſimum hac lege ſancita fuiſſe, primum vt omnibus magiſtratibus fas eſſet mulctare eos, qui ſibi non obtemperent: quum antea id ius ſoli conſules habuiſſent: Dionyſ. Halic. *Lib. X cap.* 57. alterum, vt numerum ouium boumque certa pecunia, et quidem ouem aeris denis, bouem centenis redimere liceret. Gell. *Noct. Att. Lib. XI. cap.* 1. Feſtus *in voc. Aeſtimata, Ouibus, Mulcta.* An vero et modus hic ea lege

primum definitus ſit, vt mulcta duas oues et triginta boues non excederet, merito dubitat ob locum Feſti *in voce: Peculatus*, ex quo hunc poenarum modum jam ante aes ſignatum obtinuiſſe vidimus. Ceterum ex hac lege nata poſtea eſſe videntur edicta praetoris: SI QVIS IVS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT, *l.* 1. *D. ſi quis ius dic. non obtemper.* itemque: SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT, QVVM EVM IRE OPORTERET, VT IS IN MVLCTAM PRO IVRISDICTIONE MAGISTRATVS CONDEMNETVR. *l.* 2. *pr. et* §. 1. *D. ſi quis in ius voc. non ierit.*

§. XXII.

Lex Terentilla de legibus ſcribendis.

PLEBISCITA vero, quae ex eo tempore multo frequentius condebantur, pleraque magis ad ius publicum, quam ad priuatum, pertinebant. Quum vero conſules tantum non regiam maieſtatem adfectarent; tribuni plebis eamdem perpetuis concionibus impugnarent; adeoque neutra pars alteri poteſtatem ferendi leges concederet: miſera fuit iuris conditio tantiſper, dum ferociſſimus tribunorum anno V. C. 293. ad plebem ferret, *vt quinque viri crearentur legibus de imperio conſulari ſcribendis. Quod populus in ſe ius dederit, eo conſulem vſurum.* Liu. *Lib. III. cap.* 9. Quin et, *vt iuri de omnibus negotiis, publicis aeque, ac priuatis, ſcribendo decemuiri crearentur.* Dionyſ. Halic. *Antiqu. Lib. X. cap.* 3.

§. XXIII.

SC. de legatis in Graeciam mittendis plebiſcito firmatum.

Magna haec ac diuturna ſeditionum materia, nec patribus plebi, nec hac illis quidquam concedere volentibus. Denique anno V. C. 300. auctore T. Romilio in legis Terentillae ſententiam factum eſt SC. vt legati mitterentur in Graeciam, qui deſcriberent Graecarum ciuitatum leges, ex quibus deinde DECEMVIRI LEGIBVS FERVNDIS, extra ordinem creandi, corpus aliquod Romanarum legum conficerent. Quod SC. deinde, rogante Sicinio, tribuno plebis, plebiſcito firmatum eſt. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Lib. X. cap.* 57. *ſeqq.*

§. XXIIII.

Ii in Graeciam miſſi leges deſcripſerunt.

Miſſi itaque eodem anno in Graeciam legati, non decem, vti apud Pomponium in *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* eſt, cuius textum tamen leui verborum traiectione emendat Bynkersh. *in Praetermiſſ. pag.* 238. *edit. nou.* ſed tres, SP. ALBVS, A. MANLIVS VVLSO, et SER. SVLPICIVS CAMERINVS, qui inſequente anno magnam inde retulerunt peregrinarum legum farraginem, quae poſtea praecipuus fuit fundus legum XII tabularum *. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Lib. X. cap.* 60. Liu. *Lib. III. cap.* 31.

* A quibuſnam vero ciuitatibus petierunt leges? ATHENAS exprimit Liuius

uius *Lib. III. cap.* 31. attamen *et alias Graeciae ciuitates* addit. Contra *accita eſſe, quae vſquam egregia*, obſeruat Tacitus *Annal. Lib. III. cap.* 27. quod ad *Graecas vrbes, quae erant in Italia*, id eſt, ad Magnae Graeciae ciuitates reſtringere videtur Dionyſ. Halicarn. *Lib. X. cap.* 58. *et* 61. De Lacedaemone adhuc ſub iudice lis eſt, vnde leges quaſdam petitas eſſe adfirmant Plin. *Epiſt. Lib. VIII. epiſt.* 24. Athen. *Deipnoſoph. Lib. VI. cap.* 21. et Ammian. Marcell. *Lib. XVI. cap.* 5. negant contra Auguſtinus *de ciuit. Dei Lib. II. cap.* 16. Galuan. *de vſufr. cap.* 6. *num.* 5. quorum ſententia vel ideo veroſimilior eſt, quod Spartae deſcribi nihil legum potuit, quum Lycurgi ῥήτραι litteris mandatae non eſſent; ceu obſeruant Plutarch. *in Lycurgo, pag.* 47. et Schol. Graec. *in Lucian. Tomo I. pag.* 26. Add. Eu. Otton. *praef. Tomi III. Theſauri iur. ciu. cap.* 3. *pag.* 7. *ſeqq.*

§. XXV.

Ex quibus potiſſimum compilatae leges XII. tabularum.

Legatis cum illa legum farragine Romam reuerſis, creati ſunt DECEMVIRI legibus ferendis, quorum veluti anteſignanum APPIVM CLAVDIVM fuiſſe conſtat. Et hi quidem ſummum, quod acceperant, imperium initio tanta moderatione animi adminiſtrabant, vt paene populares viderentur, ſimul per ocium componebant X. tabulas, interprete vſi HERMODORO, viro prudente, Epheſo tum exſule, ſtatuamque ob nauatam illam Decemuiris operam merito, teſte Plinio *Hiſt. nat. Lib. XXXIIII. cap.* 5. *

* HERMODORVM illum Epheſium vrbe ſua expulerant ciues per oſtraciſmum, non crimine vllo exſilium iſtud meritum, ſed virtute, qua ceterorum ciuium ſuorum luminibus officere videbatur. Quod conſilium adeo damnauit Heraclitus, philoſophus, vt diceret, ἄξιον Ἐφεσίοις ἡβηδὸν ἀποθανεῖν πᾶσι, καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν, οἵτινες Ἑρμόδωρον ἑωυτῶν ὀνήϊστον ἐξέβαλον, λέγοντες, ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω· εἰ δέ τις τοιοῦτος, ἄλλῃ τε καὶ μετ' ἄλλων: *merentur Epheſii omnes adulti mori, impuberibuſque vrbem derelinquere, quoniam Hermodorum, ſuum benefactorem, expulerunt, dicentes: noſtrûm nemo meritis excellat, quoniam ſi quis erit talis, alibi degat, et cum aliis.* Diogen. Laërt. *Vit. philoſ. Lib. VIIII. ſegm.* 2. Cic. *Tuſcul. quaeſt. Lib. V. cap.* 36. Extat praeterea *epiſtola*, quae inter Heracliteas tertia eſt, in qua per ſomnium ſe vidiſſe ait, ad Hermodori leges vniverſi orbis diademata accedere, et ex Perſarum more, ἐγκλείοντας τὸ στόμα προσκυνεῖν αὐτὰς, *ore obuoluto eas adorare.* Immo addit, Sibyllam cum alia plurima, tum id quoque vaticinatam eſſe:

Ἐξ Ἰάδος γαίης ἥξειν σοφὸν Ἰταλίησιν
Venturum Ionia ſapientem ex vrbe Latinis.

Vid. Stanleii *Hiſtor. philoſ. Parte VIII. cap.* 3. *pag.* 832. Sed fungus ſit, qui fucum non videat. Non ſane ipſe has leges ſcripſit Hermodorus, quod Strabo *Lib. XIIII. pag.* 951. *edit. nou.* velle videtur, ſed, vt Pomponius *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* ſcribit, *auctor decemuiris fuit ferendarum legum*, id eſt, vt ego interpretor, conſilio illos iuuit, & obſcuriora interpretatus eſt. Quamobrem illum *decemuirorum interpretem* vocat Plinius *Hiſt. nat. Lib. XXXIIII. cap.* 5. Et quis, quaeſo, dubitet, quin illis opus fuerit interprete, nulla Graecae ſapientiae cognitione imbutis? Fal-

luntur etiam, qui et Iuſtinianum verbis *l.* 2. §. 19. *C. de vet. iur. enucl. haſce itaque leges et* ADORATE, *et obſeruate*, ad illud Heracliti ſomnium adludere, et pontificem *cap.* 5. *X. de praeſcript.* Hermodoro *Epheſini legiſlatoris* elogium tribuere contendunt. Maran. *de aequit. pag.* 15. *Tom. I. Opp. edit. nou. Epheſinus* enim *legiſlator* ibi eſt Theodoſius imp. qui concilium Epheſinum indixit, Ciron. *Obſeruat. Lib. I. cap.* 15. Euer. Otto *praefat. Tom. III. Theſ. iur. ciu. cap.* 1. *pag.* 4. quemque praeſcriptionis tricennalis auctorem eſſe, praeclare docuit Gonzal. Tellez *Tomo II. Parte II. pag.* 678. vt mirum ſit, virum doctiſſimum poſtea cum Io. Sauarone *ad Sidon. Epiſt. Lib. VIII. epiſt.* 6. pro *Epheſinus* reſcribi iubere *Eugenius legiſlator.*

§. XXVI.

Quarum decem initio propoſitae.

Priores has tabulas anno V. C. 303. promulgatas prius populo, et centuriarum ſuffragiis, more maiorum probatas, tabulis, ſiue *eboreis*, *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* ſive *roboreis*, et paucis annis poſt *aeneis* inciderunt, Liu. *Lib. III. cap.* 7. et pro ROSTRIS, (id eſt, eo loco, cui poſtea, circumactis plus quam centum annis nauium Antiatium roſtra ſuffixa nomen fecerunt, Plin. *Hiſt. nat. Lib. XVI. cap.* 4. Liu. *Lib. VIII. cap.* 14. Flor. *Lib. I. cap.* 11.) publice propoſuerunt, Liu. *Lib. III. cap.* 34. *et* 57. Dionyſ. Halic. *Lib. X. cap.* 66. *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* ſparſo ſimul rumore, duas adhuc tabulas illi corpori ad perfectionem deeſſe. Liu. *Lib. III. cap.* 34.

§. XXVII.

Poſtea, additis duabus reliquis, imperium abrogatum decemuiris.

Quum vero deinde in tyrannidem abiret illud decemuirale imperium, ac proinde populus magno duarum reliquarum tabularum deſiderio teneretur: Appii Claudii libidine et iniquitate * factum eſt, vt inſequente anno 304. magiſtratu ſe abdicare cogerentur decemuiri, publicatis tamen prius duabus, quae deeſſe dicebantur, tabulis. Dionyſ. Halicarn. *Lib. X. cap.* 69. Liu. *Lib. III. cap.* 37. Itaque tota illa legiſlatio XII. conſtitit tabulis, *fonte vniverſi publici privatique iuris.* Liu. *Lib. III. cap.* 34.

* Nihil maiorem decemuiris inuidiam concitauit, quam Appii iniquitas, qui alienato in libidinem animo, vt Virginia puella quantocyus potiretur, contra ſuam ipſe legem vindicias ſecundum ſeruitutem decernere non dubitauerat. Inde enim maxima ſeditio; inde caedes Virginiae vel potius parricidium, inde motus caſtrenſis, denique Appii carcer, omniaque ad plebis voluntatem inſtituta, quae fuſius exſequitur Liu. *Lib. III. cap.* 43. *ſequ.*

§. XXVIII.

In iis tamen et leges regiae mo-

Neque tamen ex ſolis peregrinis legibus nouum iſtud legum Romanarum corpus confectum eſt *, ſed et ex legibus patriis plura in illud migrarunt, ceu iam ſupra exemplo patriae poteſtatis oſtendimus.

dimus. (§. 15.*) De lege, quam de patronis et clientibus tulerat Romulus, idem adfirmat Seruius *ad Virgil. Aeneid. Lib. VI. v. 622*; de quibuſdam Numae inſtitutis Feſtus, *in voce: Murrata.* Quapropter et Dionyſ. *Lib. II. cap.* 28. monet, leges regias in XII. tabulis exſtitiſſe, et *Lib. X. cap.* 66. generatim docet, leges illas decemuirales compoſitas eſſe ἔκ τε τῶν Ἑλληνικῶν νόμων, καὶ περὶ τῶν σφίσιν ἀγράφων ἐθισμῶν, *tum ex Graecorum iure, tum ex patriis eorum conſuetudinibus.* Non mirum itaque eſt, Romanos, excisa a Gallis vrbe, leges etiam regias vna cum XII. tabulis per Italiam conquiſiuiſſe. Liu. *Lib. VI. cap.* 1. reſque patrii.

* Non leuem quorumdam reprehenſionem incurrunt Romani, quod peregrinas leges adſciuerint, quum non omnes leges omni quadrare rei publicae ex ciuilis prudentiae principiis notiſſimum ſit. At *primo* non omnes illae leges peregrinae fuerunt: ſed pleriſque iam pridem ſua Romae conſtitit auctoritas. *Deinde* non ſine delectu ex illa Graecarum legum farragine corpus quoddam informe et ſibi diſſimile, compoſuerunt decemuiri, ſed, prudente adhibita ἐκλογῇ ea tantum, quae concinna rei publicae ſuae videbantur, in tabulas illas retulerunt. *Tum porro* non omnes leges peregrinas ſeruabant integras, ſed eas, prout e re eſſet, emendabant, ſuaeque ciuitatis accommodabant moribus, ceu ad oculum patebit, ſi quis leges Atticas cum Romanis contulerit, quod praeter alios fecit Pard. Prateius *in Iuriſprud. vetere*, Tomo IIII. *Theſ. iur. ciu. Denique* in tanta patrum plebiſque aemulatione ipſam neceſſitatem Romanis id conſilium extorſiſſe ſatis patet ex oratione Romilii apud Dionyſ. Halicarnaſſ. *Lib. X. cap.* 58. vt iam non dicamus, et alias gentes peregrina inſtituta non adſpernatas eſſe. Lycurgum enim e Cretenſibus leges ſuas accepiſſe, docet Plato *in Minoe.* Charondae quoque et Zeleuci leges non niſi exterorum inſtitutorum συλλογὴν quamdam fuiſſe, obſeruant Diodor. Sicul. *Biblioth. Lib. XII. cap.* 11. et Strabo *Lib. VI. pag.* 398. Quin prudentiam Romanorum, quam adſcitis exterorum inſtitutis oſtenderunt, mirifice laudat Salluſt. *in Bell. Catilin.* cap.

§. XXVIIII.

Leges illae XII. tabularum, ſcriptae quidem verbis antiquis, ac proinde poſteris paullo obſcurioribus, Horat. *Lib. II. Epiſt.* 1. Seneca *Epiſt.* 114. Gell. *Noct. Attic. Lib. XVI. cap.* 12. Symmach. *Epiſt. Lib. III. epiſt.* 44. non tamen in metrum vel carmen umquam redactae ſunt *. Eu. Otto *praef. Tomi III. Theſaur. iur. ciu. cap.* 1. *pag.* 5. Viguerunt poſtea conſtante uſu, & multis iuris noſtri capitibus dederunt originem, adeo vt Ciceronis tempore, qui iuris prudentiae dare vellent operam, ipſa verba *tamquam carmen neceſſarium* ediſcere cogerentur. Cicero *de legib. Lib. II. cap.* 23. Leges XII. tabb. conſtante vſu viguerunt.

* Vo-

* Vocantur quidem hae leges CARMEN, veluti apud Ciceronem loco paullo ante laudato. Sed *carmen* de quibusuis verbis conceptis, etiam proſaicis, vſurpatur. Sic apud Liuium *Lib. III. cap.* 64. reperimus *rogationis carmen:* et *Lib. X. cap.* 38. *dirum exſecrationis carmen*, denique apud Ciceronem *pro Muraena, cap.* 12. formula: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS ISTAM VIAM DICO: INITE VIAM vocat *carmen compoſitum*. Eodem modo et Graeca vocabula μέλος, ὕμνος, ᾠδὴ de ſoluta oratione vſurpari, oſtendit Gisbert. Cuper. *Obſeru. Lib. II. cap.* 10. *p.* 219. *ſequ.*

§. XXX.

An illis derogatum per legem Aebutiam?

Quum tamen quaedam in illis rigidiores priſcorum mores redolerent: deterſa paullatim illa vitae auſterioris rubigine, populus capita quaedam abrogaſſe dicitur lata lege AEBVTIA. Id enim plerique colligunt ex loco Gellii *Noct. Attic. Lib. XVI. cap.* 10. Videri poteſt, qui de ea lege operoſiſſime egit, Abr. Wielingius *de furto per lanc. & lic. concepto, cap.* 6. *pag.* 94. *ſeqq.* Tamen et aetas et ipſa legis iſtius ſententia incertiſſima manet.

* Attulerat Charondas *ad Vdalr. Zaſii Catalogum legum* monimentum, ex quo, ſi genuinum eſſet, lex illa poſſet mirifice illuſtrari:

L. AEBVTIVS. TR. PL. VIR. POPVLARIS. LEGEM. TVLIT. AD. POPVLVM. VT. XII TABB. CAPITA. QVAE. INVTILIA. ESSENT. REIP. TOLLERENTVR. QVAE. LEX. MVLTIS. CONTRADICENTIBVS. TANDEM. ROGATA. EST.

Sed vereor, ne a falſaria manu ſit totum iſtud monimentum, mirorque, laudatiſſimum Wielingium id non obſeruaſſe. Locus Gellii ſatis obſcurus eſt. Ait enim auctor: *ſed enim quum proletarii, et Aſſidui, et Sanates, et vades, et ſubuades, et viginti quinque aſſes, et taliones, furtorumque quaeſtio cum lance et licio euanuerint, omniſque illa XII tabularum antiquitas, niſi in legis actionibus centumuiralium cauſſarum, LEGE AEBVTIA lata, conſopita ſit: ſtudium ſcientiamque ego praeſtare debeo iuris et legum, vocumque earum, quibus vtimur.* Ex eo enim Gellii loco alii colligunt, centumuirale iudicium inſtitutum eſſe lege Aebutia, vti Siccama *de centumuiral. iudic. cap.* 1. *num.* 8. alii, legem Aebutiam tantum ad vocabula antiqua pertinuiſſe, contendunt, vti Paull. Buſius *Subtil. Lib. II. cap.* 1. et Eu. Otto *praef. Tomi III. Theſaur. iur. cap.* 9. *pag.* 44. Sed quum de ſolis vocabulis legem latam eſſe vix ſit veroſimile: ego quidem adſentiri malim Paullo Manutio *de legib. cap.* 16. quaedam legum XII. tabularum capita hac lege abrogata eſſe, exiſtimanti, maxime quum Gellii verba alium ſenſum admittere vix videantur.

§. XXXI.

Commentarii in legem XII. tabularum ſcripti.

Quin perpetuo fere vſu viguiſſe has leges, vel id argumento eſt, quod eas commentariis ſuis certatim illuſtrarunt iuriſconſulti veteres, SEX. AELIVS, L. AGILIVS, L. AELIVS, (non *Laelium*, vti vulgo ſcribunt, Turneb. *ad Cic. de legib. Lib. II. cap.* 23.) MESSALLA, ANTISTIVS LABEO, SER. SVLPICIVS, CAIVS, fortaſſis etiam

etiam ATEIVS CAPITO *, quem Plin. *Hiſt. nat. Lib. XIIII. cap.* 13. cum Scaevola et L. Aelio coniungit.

* Attamen quum Plinius nomen tantum auctorum, non librorum, exprimat: an in leges XII. tabularum ſcripſerit Capito, aeque incertum eſt, ac quod de SER. SVLPICIO, C. AVLO OFILIO, VALERIO MESSALLA fertur. Schubart. *de fatis iuriſpr. Rom. Exerc.* II. *pag.* 255. Eu. Otto *praef. Tom. III. Theſaur. iur. pag.* 47. *ſeqq. et de Seruio Sulpicio*, *cap.* 7. §. 3. *pag.* 1598. *Tom. V. Theſaur. iur. ciu.*

§. XXXII.

Earum interitus,

Quamuis vero permultis ſaeculis caneſcerent duodecim iſtae tabulae, & Cyprianus *Epiſt. Lib. II. epiſt.*2. ſuo adhuc aeuo eas publice exſtitiſſe, innuat, quin ſaeculo VI integrae procul dubio ſuperfuerint in CAII *Dodecadelto*, ex quo fragmenta non pauca in Digeſta relata animaduertimus *: periere tamen illae in iſta rerum perturbatione, quam barbarorum irruptio in prouincias Romanas inuexerat, praeter pauciſſima, quae paſſim apud veteres ſcriptores ſuperſunt, fragmenta. Rittersh. *Dodecad. proleg. cap.* 5. *pag.* 13.

* Fragmenta ex CAII δωδεκαδέλτῳ ſuperſunt tantum ſequentia: *l.* 1. *D. de orig. iur. l.* 18. *l.* 20. *l.* 22. *D. de in ius voc. l.* 6. *D. ſi quis caut. in iud. ſiſt. fact. non obtemperau. l.* 2. *l.* 4. *D. arb. furt. caeſ. l.* 48. *D. de pact. l.* 43. *D. ad leg. Iul. de adulter. l.* 9. *D. de incend. ruin. naufr. l. vlt. D. de colleg. l. vlt. D. fin. reg. l.* 3. *D. de litigioſ. l.* 19. *D. de vſuc. l.* 233. *l.* 234. *l.* 235. *l.* 236. *l.* 237. *l.* 238. *D. de verb. ſignif.* Quumque fragmenta iſta ex omnibus, quos CAIVS ſcripſerat, commentariorum libris depromta ſint: opus illud integrum ſuperfuiſſe oportet temporibus Iuſtiniani, adeoque et leges XII. tabularum, quarum ipſa verba κατὰ πόδας iureconſultus ille interpretatus eſt.

§. XXXIII.

& reſtitutio.

Quamobrem nihil reliqui fecerunt viri docti, vt opus inſigne, et, iudice Cicerone *de orat. Lib. I. cap.* 44. *omnibus omnium philoſophorum bibliothecis anteponendum*, priſtinae integritati, quoad eius fieri poſſet, reſtituerent. Longum eorum catalogum texunt alii *: ſed notaſſe ſufficiet, omnium induſtriam ſuperaſſe ICtum eximium, IAC. GOTHOFREDVM, qui in *Fontibus quatuor iuris ciuilis*, *Tomo III. Theſauri iur. ciu.* recuſis, non modo fragmenta omnia cum cura collegit, eaque a iureconſultorum interpretamentis cum cura ſeiunxit, ſed et in qua vnumquodque tabula poſitum fuerit, oſtendit, omniaque et ex fontibus ipſis probavit, et notis illuſtrauit bonae frugis pleniſſimis.

 * Con-

* Congeſſerunt legum decemuiralium fragmenta ex veterum monimentis IVSTVS LIPSIVS et FRANC. PITHOEVS. Eadem interpretati ſunt FRANC. BALDVINVS, FRANC. HOTOMANVS, IAC. RAEVARDVS, ANT. AVGVSTINVS, THEOD. MARCILIVS, PAVLLVS MERVLA, PARD. PRATEIVS, CONTIVS, CHARONDAS, RITTERSHVSIVS, AYMARVS RIVALLIVS, CLAR. SYLVIVS, RIC. VITVS, BASINSTOCHIVS, IAN. VINCENT. GRAVINA, et alii. Sed nemo paria fecit GOTHOFREDO, qui non contentus collegiſſe fragmenta, eaque qualicumque ordine explicaſſe, ipſas XII tabulas ordini integritatique ſuae reſtituere primus conatus eſt. Quamuis ne hunc quidem eximium virum omnia vidiſſe, aliquando etiam humani quid paſſum eſſe, exemplo non vno oſtenderit Euer. Otto in *praef. Tomi III. Theſ. iur. ciu. cap.* 8. *pag.* 26. *ſeqq.*

§. XXXIIII.

De quibus rebus ſingulis tabulis actum ſit?

Ex hoc vero IAC. GOTHOFREDI quantiuis pretii opere patet, *primam* tabulam leges de in ius vocatione, & reliquis, quae in iure fiebant; *ſecundam* de iudiciis et furtis; *tertiam* de rebus creditis et contractibus; *quartam* de iure patrio et connubiis; *quintam* de hereditatibus et tutelis; *ſextam* de dominio et poſſeſſione; *ſeptimam* de delictis et criminibus; *octauam* de iuribus praediorum; *nonam* de iure publico; *decimam* de iure ſacro; *vndecimam* et *duodecimam* reliquarum ſupplementa comprehendiſſe *.

* IAC. GOTHOFREDVS ſingulas leges tum ſtilo vetere, quo eas ſcriptas exiſtimat, ſiſtit, (quamuis eas, quarum ipſa verba legitima auctores veteres ſeruarunt, maiuſculis litteris diſtinguat, (tum et nouam earum paraphraſin addit. Enimuero quum in repraeſentanda vetere Latinitate iuſto plus ſibi indulgeat vir doctiſſimus: non ſine fructu ſimul conſuli poterit IO. NIC. FVNCCIVS *de pueri. Lat. Linguae, cap.* 4. §. *ſequ. pag.* 260.

§. XXXV.

Earum vtilitas.

Poſtremo obſeruandum, harum legum fragmenta inſignem vtilitatem adferre poſſe iuris ſtudioſis. Inde enim iurium multorum origines, inde Pandectarum & Codicis, ipſiuſque Edicti perpetui ordinem, eiuſque rationem, inde multarum actionum naturam atque indolem intelligent. Fuerunt ergo, qui iuriſprudentiae ſtudium a XII. tabulis auſpicandum eſſe monerent. Vid. V. C. Eu. Otto *praefat. Tomi III. Theſaur. iur. ciu. cap.* 9. *pag.* 44. Ego illis tantum, qui erectioris ingenii impetu ad interiorem ſapientiae ciuilis cognitionem adſpirant, auctor ſum, vt ſibi familiares reddant has tabulas. Reliquis enim, qui cruda ſtudia propellere in forum, et ea tantum, quae πρὸς τὰ ἄλφιτα ſunt, addiſcere properant, adclamari ſatius fuerit:

Procul, o procul eſte, profani.

CAPVT

CAPVT III.

DE STATV IVRIS ROM. POST XII. TABB. AD TEMPORA AVGVSTI.

§. XXXVI.

Cur poſt XII. tabulas tot nouae leges conditae?

ITa ſane perfectum, ſuiſque abſolutum numeris videri potuit illud legum Romanarum corpus. Sed laborauit reſpublica formae vitio, tam quippe male temperata, vt non poſſet non perpetua inter patres et plebem gliſcere aemulatio. Siue ergo interpretandae, ſiue negotiis quotidie obuenientibus adplicandae eſſent leges: eam poteſtatem ſibi vindicabant hinc patres, illinc tribuni plebis, qui nihil faciebant reliqui, vt patriciorum regnum euerterent. Quod non potuit non legum Romanarum numerum mirifice amplificare *.

* Recte ac prudenter Tacitus *Annal. Lib.* III. *cap.* 27. *corruptiſſima re publica plurimae leges.* Eſt enim corruptiſſima res publica, quoties plurimi in ciuitate nouis rebus ſtudent. Id ſtatus praeſentis taedium, ſtudiumque nouarum rerum efficit, vt homines turbulenti quotidie de nouis ferendis legibus cogitent. Quotidie ergo nouae leges feruntur, adeoque *corruptiſſima re publica plurimae leges.* Quod obſeruauit etiam Iſocrates, *Areopagit. p.* 292. negans eos eſſe εὐπολιτευομένους, qui videant τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, *porticus litteris impleri:* (ſolebant enim Graeci leges tabulis inciſas in porticibus proponere), ſed *apud quos animo inſcriptae leges circumferantur a ciuibus.* Denique et Plato *apud* Strabonem *Geograph. Lib.* IIII. *pag.* 399. *edit. nou.* ait: ὅτι παρ' οἷς πλεῖστοι νόμοι, καὶ δίκαι παρὰ τούτοις καὶ βίοι μοχθηροί. καθάπερ καὶ παρ' οἷς ἰατροὶ πολλοὶ, καὶ νόσους εἰκὸς εἶναι πολλάς: *apud quos plurimae ſunt leges, apud hos etiam lites eſſe, et malos mores: ſicut morbi ſoleant eſſe multi, vbi multi ſint medici.*

§. XXXVII.

Plebs nouis plebiſcitis pleraſque praerogatiuas patribus extorſit.

Quod vt eo rectius intelligatur, ſciendum, tribunos plebis in roſtris eſſe dominatos, eoſque, quoties, patres altiora ſpirare, animaduerterint, plebem turbulentis concionibus aduerſus patres concitaſſe, et ſic fere quotannis noua PLEBISCITA de ſtatu rei publicae mutando emendandoque, et plebis commodis augendis * fuiſſe perlata. Hoc modo ſane tribuni plebis cum alias praerogatiuas, tum praecipue *honores*, *ſacerdotia*, & *ius connubii*, immo et maximam *agri publici* partem paullatim extorſerunt, effeceruntque,

que, vt priora iura plebi cum patribus eſſent communia, agri vero publici ſubinde inter plebeios inopes diuiderentur.

* Ius connubii inter patricios et plebeios ſancitum anno ab V. C. 309. LEGE CANVLEIA, de qua Liuius *Lib. IIII. cap. 1. ſequ.* Auguſtin. *de ciuit. Dei, Lib. III. cap. 17.* Honorum ius plebeii cum patriciis commune habere coeperunt ab anno V. C. 386. per LEGEM SEXTIAM, de qua Liu. *ſub finem Libri VI.* Val. Max. *Lib. VIII. cap. 6. exemplo 3.* Auctor *de vir. illuſtr. cap. 20.* Denique et pontificatum aliaque ſacerdotia promiſcue patribus et plebeiis dari plebs iuſſit LEGE OGVLNIA, condita anno ab V. C. 454. de qua Liuius *Lib. X. cap. 6.* At praecipua litium inter patres et plebem LEGES AGRARIAE, de quibus vere Liuius *Lib. II. cap. 41.* ad ann. V. C. 268. *tum primum* LEX AGRARIA *promulgata eſt: numquam deinde vſque ad hanc memoriam ſine maximis motibus rerum agitata.* De iis adcuratiſſime egit Vlr. Obrecht. *Diſſ. acad. VI. pag. 109. ſequ.*

§. XXXVIII.

Quibus plebiſcitis ſeſe obligari negabant patres.

Sed initio non adeo faciles erant patres in poteſtate illa legiſlatoria plebi indulgenda. Hinc noua certamina: patribus non ſe, ſed plebem plebiſcitis teneri, non ſine aequitatis ſpecie contendentibus, plebe vero, vt et patres illis ſe ſubiicerent, acriter poſtulante. Liu. *Lib. III. cap. 55.*

§. XXXVIIII.

Quod tamen cautum primum lege Horatia;

Videbatur ei malo remedium inuentum anno ab V. C. 306. plebe iterum in montem ſacrum ſecedente. Liu. *Lib. III. cap. 52.* Creati enim tum conſules populares L. VALERIVS & M. HORATIVS legem rogarunt centuriatis comitiis, *vt, quod tributim plebs iuſſiſſet *, populum teneret.* Quam legem non ſine offenſione patrum perlatam eſſe, facile eſt ad exiſtimandum, quum hi, quidquid plebis commodo ſanciebatur, id ſuis decedere opibus credebant. Liu. *Lib. III. cap. 58.* Dionyſ. Halicarn. *Lib. XI. cap. 49.*

* IVBERE et SCISCERE dicebatur populus vel plebs, magiſtratus vero FERRE, ROGARE, et PERFERRE. Io. Fridr. Gronou. *ad Liu. Lib. X. cap. 13.* Non ſatis ergo Latina eſt phraſis, qua treſuiri, *Inſtitutionum* auctores, vſi ſunt §. 15. *Inſt. de Lege Aquill. plebem Romanam, Aquillio tribuno rogante, hanc legem* TVLISSE, acriter ideo reprehenſi ab Hotomano ad *d.* §. 15.

§. XXXX.

deinde Publilia;

At ne haec quidem laetitia populo admodum fuit diuturna. Patres enim noua cauillatione plebiſcitis iterum negabant obſequium, fortaſſis, quod ſe *populi* vocabulo comprehendi, negarent. Quo factum eſt, vt anno ab V. C. 416. Q. PVBLILIVS, dictator, noua, eaque admodum populari lege ſanciret, *vt plebiſci-*

ta

ta OMNES QVIRITES * *tenerent.* Liu. *Lib. VIII. cap.* 12.

* QVIRITIVM vocabulo patres non minus, quam plebeios comprehendi, numquam dubitatum. Iidem enim *Quirites et Romani*, §. 2. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* Liu. *Lib. I. cap.* 13. quamuis de vocabuli origine parum inter auctores veteres conueniat. Vide praeter *d.* §. 2. et Liuium, Ovid. *Faſtor. Lib. II. v.* 475. Sed quamuis domi omnes Romani communi *Quiritium* nomine venirent: ab eo tamen poſtea abhorruerunt milites, qui exauctorati cenſebantur, ſimul ac eos ita adloqueretur imperator. Sueton. *Iul. Caeſ. cap.* 70. Lamprid. *Alex. cap.* 53. *ſequ.*

§. XXXXI.

At ne id quidem impediuit patres, quo minus plebem, legiſlatoriae poteſtati inhiantem, alio modo vlciſceretur, puta acerbitate iniquiſſimi foenoris. Qua calamitate plebs ad deſperationem acta anno ab V. C. 465. in Ianiculum montem ſeceſſit, quumque ad comprimendam ſeditionem parum opis eſſe videretur in conſulibus, ad vltimum, vt in re trepida, remedium deuentum eſt, vt dictator diceretur Q. HORTENSIVS *. Hic tempori ceſſit, et non modo plebem a foeneratorum truculentia vindicauit, ſed et inſequente anno, lata noua lege adcuratius ſanxit, *vt, quod plebs iuſſiſſet, omnes* QVIRITES *tenerent.* Gell. *Noct. Attic. Lib. XV. cap.* 27. §. 4. *Inſt. de iure nat. gent. et ciuil.* denique Hortenſia.

* Ridicula eſt Accurſii gloſſa *ad d.* §. 4. legem Hortenſiam *a quodam Hortenſio rege latam eſſe.* Sed talia vbique in Gloſſa, vt miſereri poſſis illius ſaeculi, *quod doctores pedore et ſquallore horridos, pannis obſitos, ſemper illotos, ſemper intonſos, tamdiu perpeſſum eſt*, vti loquitur Rupertus *ad Pompon. enchirid.*

§. XXXXII.

Et ex eo demum tempore plebiſcita perinde ac ipſae leges, iure optimo maximo valuerunt: quin et LEGVM vocabulum adſumſerunt, ceu vel ex iure noſtro patet, in quo commemorantur LEGES *Aquillia, Atilia, Falcidia, Atinia, Scribonia, Voconia*, et aliae, quas omnes non leges, ſed plebiſcita fuiſſe, conſtat *. Ex eo tempore plebiſcita vim nomenque legum adſumſerunt.

* Characterem, quo leges et plebiſcita diſcerni poſſint, hunc nonnulli commendant, quod haec vnum nomen ferant, a tribuno plebis, qui plebem tum rogarit, illae ab vtroque conſule, adeoque duplici nomine vocentur, veluti in iure noſtro leges AELIA SENTIA, IVNIA NORBANA, IVLIA et TITIA, PAPIA POPPAEA, ceterae. Paull. Merula *de Leg. Rom. cap.* 24. Sed quamuis hoc ſe vt plurimum ita habeat: ſunt tamen et leges proprie ſic dictae, quarum non niſi ab vno conſule vel dictatore nomen eſt. Tales ſunt, quas modo recenſuimus HORATIA, PVBLILIA, HORTENSIA. Tales tot leges COR-

NELIAE, POMPEIAE, IVLIAE, quibus et FABIAM *de plagiariis* addimus, quod leges de iudiciis publicis raro ſolerent ab aliis, quam coſſ. vel dictatoribus, rogari.

§. XXXXIII.

Quid *lege agere?* et *legis actio?*

Eadem fere LEGIS ACTIONVM fata fuiſſe deprehendimus, quae ALTERVM erant patriciorum peculium, quod veluti ſeparatum a plebis rationibus diutiſſime retinuerant. De his quoque vt dicamus adcuratius: quicumque aliquid in iure rite & iure faciebant, ii LEGE AGERE dicebantur. Sigon. *de iudic. Lib. I. cap.* 9. Hinc *lege agebant*, qui actione experiebantur *. Cic. *de orat. Lib. I. cap.* 10. *pro Caecina, cap.* 12. *in Verr. II. cap.* 37. *l.* 2. *§.* 6. *D. de orig. iur.* Valer. Max. *Lib. VII. cap.* 7. Plin. *Hiſt. nat. Lib. VII. cap.* 5. *lege agebant* lictores, dum colligabant manus, deligabant ad palum, virgis, ſecuri, gladio in corpus rei ſaeuiebant. Liu. *Lib. XXVI. cap.* 15. *et* 16. Valer. Max. *Lib. III. cap.* 8. Seneca *de ira Lib. I. cap.* 16. At praecipue tamen poſtea id nomen retinuerunt actus voluntariae iuris dictionis apud magiſtratus, apud quos erat legis actio, ſollemniter explicandi. *l.* 4. *D. de adopt.*

* Fieri enim et id oportebat rite et ſollemniter, certis diebus, quibus magiſtratui fari licebat tria verba: DO, DICO, ADDICO, Cicero *pro Muraena, cap.* 11. certo ritu, qualis erat vetus ritus vindiciarum, certis denique formulis, ad quas adeo adſtricti erant actores, vt ipſae actiones FORMVLAE vocentur, vt *formula iniuriarum* apud Sueton. *Vitell. cap.* 7. *damni dati formula* apud Plin. *Epiſt. Lib. VIIII. epiſt.* 59. *formula de dolo malo* apud Cicer. *de offic. Lib. III. cap.* 13. Omnis ergo actio ſollemniter et rite erat inſtituenda, adeo, vt qui in formula aberraſſet, cauſſa caderet. Cic. *de inuent. Lib. II. cap.* 19. Sen. *Epiſt.* 49. Quinctilian. *Inſt. orat. Lib. III. cap.* 6. §. 68. Hinc Pomponius noſter *l.* 2. §. 6. *D. de orig. iur. Deinde*, inquit, *ex his legibus eodem tempore fere actiones compoſitae ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent, quas actiones* NE POPVLVS, PROVT VELLET, INSTITVERET, *certas* SOLLEMNES*que eſſe voluerunt.*

§. XXXXIIII.

Origo legis actionum.

Iam equidem, quo ritu, quibuſue conceptis verbis lege agi oporteret, legibus XII. tabularum non fuerat expreſſum. At patricii, qui ſibi iuris prudentiam obtentu iuris patronatus, tamquam gentilem poſſeſſionem vindicabant, (*Antiqu. noſtr. Rom. Lib. I. tit.* 2. *§.* 29.) et pontifices, quales itidem tum ſoli patricii erant, certos commenti erant ritus, certas formulas, quibus tum voluntariae, tum contentioſae iuris dictionis actus explicarentur, quin & certi erant dies, quibus lege agere vel fas, vel nefas eſſet, quorumque

que faſti, a Numa Pompilio primum confecti, Liu. *I. cap. 9.* in pontificum cuſtodia erant *. Cic. *pro Mur. cap.* 11. Et haec omnia LEGIS ACTIONVM nomine veniebant.

* Vere ergo haec omnia comparata erant ad tuendam pontificum patriciorum in ciuitate potentiam. Hinc patres initio haec *in latenti retinere ſtudebant: l. 2. §. 35. D. de orig. iur. interpretandique* potiſſimum *ſcientia et actiones apud collegium pontificum erant. l. 2. §. 6. D. eod.* Eoque non poterat non euenire, quod ſcribit Cicero *pro Muraen. cap.* 11. *erant in magna* POTENTIA, *qui conſulebantur, a quibus etiam dies, tamquam a Chaldaeis, petebantur:* et quod ille repetit *de orat. Lib. I. cap.* 41. *veteres illi, qui huic ſcientiae praefuerunt,* OBTINENDAE *atque* AVGENDAE POTENTIAE SVAE *cauſſa peruulgari artem ſuam noluerunt.*

§. XXXXV.

Sunt ergo ACTIONES LEGIS quilibet actus, tum contentioſae, tum voluntariae iuris dictionis, apud magiſtratum, apud quem legis actio erat *, ſollemni ritu, certiſque formulis explicandi, quique et id proprium habebant, vt nec diem, nec conditionem, nec procuratorem admitterent. *l. 77. et l. 123. D. de reg. iur.* et a pupillis ſine tutorum auctoritate non poſſent explicari. *l. 19. D. de auctor. tut.* Quid per illas intelligatur?

* Elegans eſt coniectura Guil. Marani, qui *ad l. 77. D. de reg. iur. Tomo II. Opp. pag.* 620. LEGIS ACTIONES dictas eſſe putat, quae non niſi lege lata, adeoque apud populum explicari potuerint. Id enim ſaltim de adrogatione tradit Gell. *Noct. Attic. Lib. V. cap.* 19. de teſtamentis Iuſtinianus *pr. Inſt. de teſtam. ord.* Poſtea tamen certis magiſtratibus eam facultatem datam eſſe ſpecialibus legibus, vt apud eos eſſet legis actio, eoque facto priſtinum nomen nihilominus manſiſſe.

§. XXXXVI.

Eaedem erant ACTVVM LEGITIMORVM adfectiones, qui tamen, ſi adcuratius loqui velimus, (nam aliquando omnino promiſcue accipiuntur, vt *l. 4. D. de adopt.* iuncta *l. 77. D. de reg. iur.*) a prioribus in eo differunt, quod et ipſi ſollemniter quidem, adhibitiſque certis formulis, nec tamen abſciſſe apud magiſtratum eſſent explicandi. Et tales erant *hereditatis aditio, ſerui optio, mancipatio,* niſi cum *ceſſione in iure* eſſet coniuncta, *acceptilatio,* et ſimiles *. *l. 77. D. de reg. iur.* Quid per actus legitimos?

* Errant ergo, qui haec confundunt, quum non vnum, ſed multiplex inter actiones legis et actus legitimos diſcrimen ſit, ceu oſtenderunt Franc. Hotoman. *Quaeſt. illuſtr.* 33. *pag.* 216. et Guil. Budaeus *ad l. 4. D. de adopt.* Omnes actiones legis erant et actus legitimi, quippe certo ritu certiſque formulis explicandae: at hi non omnes erant actiones legis, quia non apud magiſtratum, ſed priuatos intra parietes, explicabantur.

§. XXXXVII.

§. XXXXVII.

Omnia haec in latenti retinebant patricii.

Omnem hanc formularum, rituum, dierumque cognitionem patricii et pontifices, qui ſoli iuris prudentiam formularia, tamquam auitam poſſeſſionem ſibi retinebant, in latenti habebant *, vt plebs omnis a ſe penderet, ipſique rebus omnibus intereſſent. Sane neque actionem quiſquam ſine periculo inſtituere, neque adoptare, emancipare, ſimilemue actum explicare poterat, niſi haec adiiſſet oracula, eique formulas, ritus, dies, tamquam ex tripode eloquuti eſſent iſti Apollines. *l.* 2. §. *6. D. de orig. iur.* Cic. *de orat. Lib. I. cap.* 61.

* Liuius *Lib. VIIII. cap.* 46. diſerte ait, *in pontificum penetralibus repoſitum fuiſſe ius ciuile, faſtoſque, ex quibus, quando lege agi poſſet, ſciretur, plebi* ante Cn. Flauium *ignotos* manſiſſe. Idque et Cicero *pro Muraen. cap.* 11. teſtatur. Hinc mirae fraudes pontificum, faſtos in gratiam vel odium quorumdam hominum pro lubitu turbantium, de quibus conqueſtus Ammianus Marcellinus. *Lib. XXVI. cap.* 1. *haec nondum extentis fuſius regnis, diu ignorauere Romani, perque ſaecula multa obſcuris difficultatibus implicati, tunc magis errorum profunda caligine fluctuabant, quum in ſacerdotes poteſtatem transtuliſſent intercalandi, qui licenter gratificantes publicanorum vel litigantium commodis, ad arbitrium ſuum ſubtrahebant tempora, vel augebant. Hocque ex coepto emerſerunt alia plurima, quae fallebant, quorum meminiſſe nunc ſuperuacuum puto.* Magis perſpicua ſunt illa Cenſorini *de die nat. cap.* 20. *quod delictum vt corrigeretur, pontificibus datum eſt negocium, eorumque arbitrio interkalandi ratio permiſſa. Sed horum plerique ob odium vel gratiam, quo quis magiſtratu citius abiret, diutiuſue fungeretur, aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnoue eſſet, plus minuſue ex libidine interkalando, rem ſibi ad corrigendum mandatam, vltro deprauarunt.* Eamdem pontificum fraudem notarunt Sueton. *Iul. Caeſ. cap.* 40. Solin. *cap.* 3. et Macrob. *Saturn. Lib. I. cap.* 14.

§. XXXXVIII.

Prodidit arcanum Cn. Flauius, vnde ius Flauianum.

Sed id quoque forenſe regnum euertit anno ab V. C. 449. CN. FLAVIVS, ſcriba, patre libertino natus, qui formulas iſtas cum faſtis, ab Appio Claudio Caeco, cui tamquam ſcriba adparuerat, in codicem collectas publicauit, eoque munere tantam a populo gratiam iniit, vt aedilis crearetur *, *l.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Liu. *Lib. VIIII. cap.* 46. Cicero *pro Muraen. cap.* 11. *et ad Attic. Lib. VI. epiſt.* 1. *et de orat. Lib. I. cap.* 40. Plin. *Hiſt. nat. Lib. XXXIII. cap.* 1. Gell. *Noct. Attic. Lib. VI. cap.* 9. Idque eſt IVS illud FLAVIANVM, de quo eo loco Pomponius.

* Ita rem referunt Pomponius et Gellius, immo et Cicero, qui Flauium quum id myſterium enarraret, ſcribam fuiſſe aiunt. Liuius contra illum *haec omnia* IN ALBO, ait *propoſuiſſe*, quod quum a magiſtratibus fieri ſoleret, videri

deri poteſt iam tum aedilis fuiſſe, quum hoc beneficio plebem adficeret. At potuit Cn. Flauius, vti fieri ſolet, primum clanculum enunciaſſe id arcanum, et promiſſo illius mereri aedilitatem, poſtea aedilis creatus, *et actionum formulas, et faſtos*, (vtroſque enim ei tribuit Cicero,) in ALBO propoſuiſſe, maxime quum ſe contemni a patribus et nobilibus animaduerteret. Ceterum huius modi eſſe faſtos dixeris, quos edidit, commentarioque, illuſtrauit Siccama *apud* Graeu. *Theſaur. antiqu. Rom. Tomo VIII.*

§. XXXXVIIII.

Et iterum Sex. Aelius Catus, a quo ius Aelianum.

Quam aegre hanc iacturam tulerint patres, vel ex eo patet, quod amiſſam recuperare cupientes poſſeſſionem, nouas excogitarunt formulas, eaſque, ne in vulgus manarent, non litteris, ſed notis perſcripſerint *, quo nihilominus rebus omnibus intereſſent. Sed iterum circa annum ab V. C. 552. ſecretum prodidit *egregie cordatus homo*, vti ab Ennio vocatus eſt, SEX. AELIVS CATVS, de quo nos infra pluribus. Is liber IVRIS AELIANI nomine venit **. *l. 2. D. de orig. iur.* Add. Cicero *pro Muraen. cap.* 11.

* *Notae* non ſunt *ſiglae*, ſeu litterae ſingulares tota vocabula exprimentes, veluti S. P. Q. R. pro *Senatus populuſque Romanus*, ſed certa ſigna, quibus vnum pluraue vocabula inuoluebant, vti quod eadem verba ſignificabat, ceu pluribus exemplis oſtendit ὁ πάνυ Cuiac. *Obſeru. Lib. XII. cap.* 40. Vnde qui notis excipiebant alterius verba dicebantur NOTARII, qui ſiglis, SINGVLARII vel SINGVLARES, vt in *l.* 1. §. 8. *C. de offic. praef. praet. Afric.* Vtroſque iungit Manil. *Aſtron. Lib. IIII. v.* 197. ubi de nato ſub Virginis ſigno:

Hic et ſcriptor erit velox, cui LIT-
TERA verbum eſt,
Quique NOTIS linguam ſuperet, curſimque loquentis
Excipiat longas noua per COMPENDIA voces.

Plura habet Scaliger *in Notis ad Manil. pag.* 287. et Io. Ge. Graeuius ad Cicer. *pro Mur. cap.* 11. Tales ergo hic intelliguntur *notae*, quales Tironis et Senecae nomina prae ſe ferentes in fine *Theſauri inſcriptionum* edidit Ian. Gruterus. Contra quae ſub Valerii Probi, Magnonis, Petri Diaconi nominibus exſtant *Notae Romanae*, *Notae iuris*, *Notae litterarum*, editae a Dionyſ. Gothofr. *Auct. lingu. Lat. pag.* 1451. *ſeqq.* eae, ſi a paucis diſceſſeris, non *notas*, ſed ſiglas ſiſtunt. Ceterum ſaepe critici Tribonianum notas male expreſſiſſe putant, eoque medio emendandi ſaepe, tamquam Deo e machina, vtitur Cuiacius. Sed vanum plerumque eſſe hoc praeſidium, iam alii oſtenderunt, maxime Bynkersh. *Obſeru. Lib. I. cap.* 23. *et Lib. VII. cap.* 21.

** IVS AELIANVM differre non videtur a Sex. Aelii Cati *Tripertitis*, in quibus, *lege XII tabularum propoſita, iungebatur interpretatio; dein ſubtexebatur* LEGIS ACTIO. *l.* 2. §. 38. *D. de orig. iur.* Nec alia eſſe videtur LEX AELIA apud Ciceron. *Topic. cap.* 2. vbi librarii abſurde repoſuerunt *lex Aelia Sentia*, qualis Ciceronis tempore nulla exſtitit. Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. III. cap.* 9. *pag.* 423.

§. L.

Interpretatio legum XII. tabularum.

TERTIVM, quod patres iuri XII. tabulis comprehenſo adſtruxerant, quodque tamquam auitam poſſeſſionem ſibi ſolis retinere cupiuerant, eſt INTERPRETATIO et DISPVTATIO FORI, quarum meminit Pomponius *l.* 2. §. 5. *D. de orig. iur.* Iuriſconſulti enim ex legibus illis, quas Diodor. Sic. *Biblioth. Lib. XII.* βραχέως καὶ ἀπερίττως, Gell. *Noct. Attic. Lib. XX. cap.* 1. *eleganti atque abſoluta breuitate verborum* ſcriptas fuiſſe, ait, per interpretationem, quam extenſiuam vocant, varia eliciebant iura noua, varias actiones vtiles, aliaque, quae propalam et κατὰ τὸ ῥητὸν legibus iſtis haud comprehendebantur *. Atque inde eſt, quod paſſim non modo *interpretes*, ſed et AVCTORES et CONDITORES IVRIS vocantur. Cuiac. *Obſeru. Lib. VII. cap.* 25. Briſſon. *de verbor. ſign. ſub voce: Iuris auctores.*

* Sic patronorum tutela dicitur LEGITIMA, *non quod* NOMINATIM *de hac tutela in XII tabulis cautum eſſet, ſed quod perinde acciperetur, ac ſi verbis legis introducta eſſet.* §. *vn. Inſt. de legit. patr. tut.* Actiones VTILES in iure noſtro vtramque faciunt paginam. Eae vero dicuntur *exemplo*, vel *ad exemplum*, et veluti *ad ſimilitudinem directarum compoſitae. l.* 5. §. 21. *D. ut in poſſeſſ. legat. l.* 1. *C. de precar. et interdict. Salu. l.* 13. §. 25. *D. de action. emt.* Et videntur accepiſſe nomen VTILIVM, quaſi *vtibilium*, quia tametſi nec legum verbis, nec in albo praetoris proditae eſſent, vti tamen iis liceret ob paritatem rationis. Promiſcue veteres dixiſſe VTILE et VTIBILE patet ex locis Plauti *Moſtellar. Act. IIII. Sc.* 1. *v.* 2. Terent. *Phorm. Act. IIII. Sc.* 4. *v.* 9. Alia iura a iuriſconſultis per interpretationem reperta, collegimus in *Antiqu. Rom. Lib. I. tit.* 2. §. 36.

§. LI.

Diſputatio fori.

Iidem iuriſconſulti, quum ſaepe, vt fit, de interpretando adplicandoque iure diſſentirent, vel in ipſo foro, vel, vti Scholiaſtes *Iuuenalis ad Satyr. III. v.* 128. memoriae prodidit, iuxta Apollinis templum, inter ſe diſceptabant. Cuius modi diſputationis forenſis exempla exſtant, non modo recentiora, *l.* 19. *D. de liber. et poſtum. l. vlt.* §. 26. *D. de muner. et honor. l.* 17. *D. de iure patron.* ſed et vetera: veluti Craſſi et Galbae apud Ciceron. *de orat. Lib. I. cap.* 56. nec non Scaeuolae, Manilii et Bruti apud eumdem *de finib. Lib. I. cap.* 4. Quidquid vero *poſt magnas varietates obtinuerat, l. vlt. D. pro legat. l.* 32. *D. de obligat. et act. l.* 55. §. 1. *D. de legat. II.* id iuris habebat auctoritatem, et ex DISPVTATIONE FORI *venire* dicebatur, Aſcon. Paedian. *in Verrin. III.* et IVRIS RECEPTI vel RECEPTAE SENTEN-

TIAE

TIAE nomen accipiebat *. Feſtus, *in Receptum. l.* 215. *D. de verb. oblig. l.* 41. *D. de reb. cred.*

* Quum vero *recipi* dicatur, quod vſu ac conſuetudine inoleſcit: omnia illa iureconſultorum interpretamenta, et quaecumque per diſputationem fori ad liquidum perduxiſſe ſibi videbantur, tamquam conſuetudines valuerunt. Hinc vocantur *ius*, *quod* SINE SCRIPTO *venit: l.* 2. §. 5. *et* §. 12. *D. de orig. iur.* MOS, *pr. Inſt. de pupill. ſubſtit.* Cic. *de legib. Lib. II. cap.* 24. *ius* CONSVETVDINIS, *quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobauit.* Cicero *de inuent. Lib. II. cap.* 54.

§. LII.

Omnia iſta iura, interpretatione prudentum, vel diſputatione fori introducta, IVS CIVILE communi nomine vocantur. *l.* 2. *§.* 5. *D. de orig. iur.* Cicero *de offic. Lib. III. cap.* 16. itemque IVS CONSENSV RECEPTVM, *pr. Inſt. de adquiſ. per adrog.* nec non IVS COMMENTICIVM, vti *l.* 20. *D. de poen.* interpretatur Bynkershoekius *Obſ. Lib. V. cap.* 16. Vt adeo ius ciuile, quod alioquin latius patet, ſaepe opponatur legibus, Cic. *pro Caecin. cap.* 26. adeoque ſolam τὴν τῶν σοφῶν νομοθεσίαν (vti vocat Theophil. *ad §.* 2. *Inſt. de offic. iud.*) id eſt ius a iureconſultis interpretando diſputandoque inuectum denotet. Inde natum ius ciuile ſtricte dictum.

§. LIII.

Hanc quoque ſcientiam initio in penetralibus ſuis repoſitam habebant patricii generis iuriſconſulti, rati, id, quod res erat, non parum ſe inde auctoritatis conſequuturos, ſi ſibi ſolis hanc poſſeſſionem retinerent. Enimuero circa annum ab V. C. 500. repertus eſt, qui hos iuriſconſultorum circulos turbaret, TIBERIVS CORVNCANIVS, vir conſularis, triumphalis, et primus e plebe pontifex maximus. *Epit. Liu. Lib. XVIII. Ante hunc enim ex omnibus, qui ſcientiam nacti ſunt, publice profeſſum neminem traditur: ceteri autem ad hunc* IN LATENTI *ius ciuile retinere cogitabant* *, *ſolumque conſultatoribus potius quam diſcere volentibus ſe praeſtabant. l.* 2. *§.* 35. *et §.* 38. *D. de orig. iur.* Quod initio clam habitum, poſtea publice profeſſus eſt Tib. Coruncanius.

* Tales fuere vetuſtiſſimi iuriſconſulti omnes PAPIRIVS, APPII CLAVDII, SEMPRONIVS SOPHVS, C. SCIPIO NASICA, OPTIMVS, Q. MVCIVS, quippe nec docendo, nec ſcribendo celebritatem conſequuti. At qui poſt Tiberium Coruncanium memorantur, partim publice profeſſi ſunt, veluti SEX. et P. AELII, fratres, et P. ATILIVS, *l.* 2. §. 38. *D. de orig. iur.* BALBVS LVCILIVS, AQVILLIVS, GALLVS, SER. SVLPICIVS: *l.* 2. §. 43. 44. *D. eod.* partim iuris ciuilis myſteria ſcriptis diuulgarunt. Sic enim SEX. AELII *Tripartita veluti cunabula iuris continuerunt. l.* 2. §. 38. *D. eod.* P. MVCIVS. BRVTVS et MANILIVS *ius ciuile fundarunt. l.* 2. *§.* 39. *D. eod.* Q. MVCIVS *ius ciuile primus conſtituit generatim*

neratim in libros decem et octo redigendo. l. 2. §. 41. *D. eod.* Demum in vulgus manauit id ſecretum, vt non modo plebeii, ſed et peregrini, ſummam ſibi ſcientiam adquirerent, vereque cecinerit Iuuenalis *Satyra VIII. v.* 47.

Tamen ima plebe Quiritem
Facundum inuenies: ſolet hic defendere cauſſas
Nobilis indocti: veniet de plebe togata,
Qui iuris nodos et legum aenigmata ſoluit.

§. LIIII.

Magiſtratus initio pauci.

Interea contigit, vt MAGISTRATVVM ROMANORVM numerus non parum amplificaretur. Quum enim initio bini tantum CONSVLES rei publicae praeeſſent, (§. 13.) et praeter eos ac TRIBVNOS PLEBIS, (§. 19.) itemque binos AEDILES PLEBIS, tribunorum adiutores, anno ab V. C. 261. ſimul cum illis creatos, Gell. *Noct. Att. Lib. XVII. cap.* 21. Dionyſ. Halicarnaſſ. *Lib. VI. cap.* 81. ac denique QVAESTORES, iam a regibus inſtitutos, deinde a primis conſulibus reſtitutos, & poſtea ſubinde multiplicatos *, Plutarch. *in Poplicol. pag.* 1031. Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 22. Vlpian. *l. vn. D. de offic. Quaeſt.* nulli in vrbe magiſtratus ordinarii eſſent: poſtea multi alii, tum ordinarii, tum extraordinarii acceſſerunt. Idque tanto facilius indulgebat populus, quanto magis eo imminui videretur potentia conſulum, quippe inter plures diſtrahendam.

* Initio duo erant patricii generis, qui *vrbani* dicebantur. Eos anno ab V. C. 363. duplicari voluerat ſenatus, vt praeter duos urbanos duo conſulibus ad miniſteria belli praeſto eſſent. Exigente vero plebe, ut pars ex plebe fieret, tota res de augendo quaeſtorum numero tum omiſſa eſt. Liu. *Lib. IIII. cap.* 43. Nihilominus quatuor, et in his tres plebeii creati anno V. C. 346. Liu. *Lib. IIII. cap.* 54. Anno 487. denuo ampliatus quaeſtorum numerus, vt eſſent octo. *Epit. Liu. Lib. XV.* ex Cornelii Sullae porro inſtituto viginti, Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 22. ex Caeſaris quadraginta creari coeperunt. Dio Caſſ. *Lib. XXXXIII. pag.* 237. At quo plures fuerunt ſub principibus: eo minus auctoritatis retinuerunt, cura aerarii primum ad praetorios viros; Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 497. Sueton. *Aug. cap.* 36. poſtea ad praefectos aerarii tranſlata: Tacit. *Annal. Lib. XIII. cap.* 28. *Hiſtor. Lib. IIII. cap.* 9. Plin. *Epiſtol. Lib. III. epiſt.* 4. vt demum quaeſtura ingreſſus tantum gerendorum honorum, ſententiaeque in ſenatu dicendae eſſet. *l. vn.* §. 3. *D. de offic. quaeſt.*

§. LV.

Poſtea his acceſſere cenſores et praetores.

Sic primum anno V. C. 312. CENSORES cenſui agendo, luſtro condendo, legendo ſenatui, moderandaeque diſciplinae publicae creati ſunt. Dionyſ. Halicarn. *Lib. XI. cap.* 67. Liu. *Lib. IIII. cap.* 8. *l.* 2. §. 17. *D. de orig. iur.* Deinde anno 388. iuri dicundo inſtitutus eſt

eſt PRAETOR *vrbanus*, cui anno ab V. C. 507. acceſſit alter, qui inter ciues et peregrinos ius diceret, et his paullatim alii, vt primum eorum numerus ad quatuor, deinde ad ſex, mox ad octo, denique ad decem, duodecim, immo et ad ſedecim excreuerit *. Dio Caſſ. *Lib. LVIII. pag.* 634. *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur.* Lipſ. *Excurſ. D. ad Tacit. Annal. Lib. I.*

* Ex his vnus iuriſdictionem *vrbanam*; alter *peregrinam*; quidam *prouincias praetorias*, reliqui *quaeſtiones publicas* ſortiebantur. Maxima erat dignitas praetoris vrbani, qui ideo PRAETOR MAIOR dicebatur. Feſt. *in Maior. conſul.* Plutarch. *in Brut. pag.* 987. Dio Caſſ. *Lib. XXXXII. pag.* 195. Caeſar *de bello ciuili Lib. III. cap.* 20. et COLLEGA COSS. cui omnia abſentium coſſ. officia incumbebant. Cic. *ad diuerſ. Lib. X. epiſt.* 12. Plin. *Panegyr. cap.* 77. Gell. *Noct. Attic. Lib. XIII. cap.* 15. Dio Caſſ. *Lib. LVIIII. pag.* 659. Aliquando tamen duae coniungi ſolebant iuriſdictiones, veluti *vrbana* et peregrina, Liu. *Lib. XXIIII. cap.* 44. *Lib. XXV. cap.* 3. *Lib. XXVII. cap.* 36. quemadmodum et apud Gruter. *Inſcr. pag.* 503. laudatur ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΚΑΤΑ ΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ. Ita & duas de criminibus quaeſtiones interdum coniungi conſueuiſſe, iam olim obſeruauit Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 4. *pag.* 400.

§. LVI.

Eodem tempore, quo primum praetorem vrbs vidit, & duo AEDILES CVRVLES creati, qui foro rerum promercalium, ludis, viis, aedibuſque publicis, omnibus denique, quae ad decus & tutelam vrbis pertinere videbantur, praeeſſent. Liu. *Lib. VI. extr.* et *Lib. VII. cap.* 1. *l.* 2. *§.* 26. *D. de orig. iur.* Iis Iulius Caeſar rei frumentariae cauſſa quatuor alios ex plebe, et in his binos, quos CEREALES vocauit *, adiecit. Dio Caſſ. *Lib. XXXXIII. extr. l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur.* Sueton. *in Iul. cap.* 41. Nec non aediles curules.

* Alias aedilibus plebis praecipue incubuit cura annonae et rei frumentariae, adeo vt nihil in nummis frequentius ſit, quam aedilitatis iſtius χάραγμα puta duo modii cum ſpicis. Vaillant. *de famil. Rom. Tom. II. pag.* 213. Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tom. II. pag.* 153. *ſequ.* Videtur ergo Caeſar hanc annonae curam ab aedilibus plebeiis ad cereales (quamuis et hi ex plebe eſſent,) tranſtuliſſe. Ceterum ineptiunt Alex. ab Alexandro *Genial. dier. Lib. II. cap.* 15. et Roſin. *Antiqu. Rom. Lib. VII. cap.* 1. et quotquot eos ſequuntur, ac ii, qui ex locis Dionis et Pomponii duos *praetores cereales*, quales numquam Roma vidit, exſculpunt. Eos vero iam ſatis refellit Bern. Henr. Reinoldus *Varior. cap.* 3. *pag.* 26. *ſequ.*

§. LVII.

Addimus magiſtratus maiores, aliquando extra ordinem creatos, veluti DICTATORES, in re trepida ab alterutro conſulum, cuius ſors exierat, noctu, ſilentio dictos: Liuius *Lib. VIII. cap.* Itemque magiſtratus maiores extra

ordinem creati. 23. Dio Caſſ. *Lib. XXXVI.* DECEMVIROS legibus ferendis, quos ſemel tantum creatos, diximus. (*§.* 25.) TRIBVNOS MILITVM COS. POTEST. qui ab anno V. C. 311. quum de conſule alterutro ex plebe creando patribus cum plebe non conueniret, aliquamdiu loco coſſ. faſces tenuerunt: Liu. *Lib. III. cap.* 51. *Lib. IIII. cap.* 6. INTERREGES, ad quos, abdicantibus ſe conſulibus, vel in magiſtratu exſtinctis, imperium curaque comitiorum conſularium redibat: Liu. *Lib. III. cap.* 8. *Lib. V. cap.* 31. *Lib. VI. cap.* 1. *Lib. VII. cap.* 17. *et* 21. *Lib. VIII. cap.* 23. denique PRAEFECTOS VRBI, qui initio profectis ab vrbe regibus, deinde feriarum Latinarum cauſſa, reliquis magiſtratibus in monte Albano ſacra facientibus, vt vrbi interim praeeſſent, ex nobili iuuentute extra ordinem creabantur *. Tacit. *Annal. Lib. VI. cap.* 10. 11. Gell. *Noct. Attic. Lib. XIIII. extr. Excerpta Peireſc. pag.* 477. *et l.* 2. *§.* 33. *D. de orig. iur.*

* Caue ergo hos praefectos vrbi confundas cum illis, qui poſtea ab Auguſti temporibus vrbi praeerant, et de quibus ſingularis in Pandectis exſtat titulus *de officio praefecti vrbi.* Noſtri enim, de quibus hoc loco loquimur, fuerunt magiſtratus extraordinarii, et qui vice aliorum abſentium fungebantur: ii, qui ab Auguſto conſtituti, ordinarie praeerant vrbi, et quaeuis fere iura reliquorum magiſtratuum vſurpabant, non modo ius gladii intra vrbem, ſed et iuriſdictionem intra centum ab vrbe lapides ſibi vindicantes. Sed de his infra plura dicendi locus erit.

§. LVIII.

XXuiri, in quo numero decemuiri ſtlitibus iudicandis. Sed et minores MAGISTRATVS alii *quotannis* vel ſtatis temporibus, alii interdum *extra ordinem* creabantur. Primi generis erant, qui numero rotundo XXVIRORVM nomine veniebant, quamuis eorum XXVI. numerarentur. Dio Caſſ. *Lib. LIIII. pag.* 540. In eo numero erant DECEMVIRI STLITIBVS IVDICANDIS *, qui praetori cognoſcenti aderant in conſilio, Vlpian. *Fragm. tit.* 1. *§.* 13. et haſtae iudicioque centumuirali praeerant. Sueton. *Aug. cap.* 36. *l.* 2. *§.* 29. *D. de orig. iur.* Ger. Noodt, *de Iuriſd. Lib. I. cap.* 12. Siccama *de iudic. centumuir. cap.* 9.

* STLITIBVS veteres dicebant pro *litibus*, vt aſperitate quadam iuuarent litteram nimis lenem L. Sic et *locus* illis erat STLOCVS, *latus* STLATVS, Feſt. *voce: Stlata.* De eo ἀρχαισμῷ plura Ian. Rutgerſ. *Lect. var. Lib. V. cap.* 16. Funcc. *de pueri. Lat. lingu. cap.* 4. *§.* 4. *pag.* 263. Ceterum poſtremis temporibus auctum hunc numerum eſſe; vel inde patet, quod et XVVIRI immo et XXVIRI STLIT. IVD. occurrunt in marmoribus apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI. num.* 42. 50. *et* 131.

§. LVIIII.

In eodem XXVIRORVM numero erant QVATVORVIRI VIARVM PVBLICARVM CVRANDARVM *, de quibus *l.* 2. *§.* 30. *D. de orig. iur.* Gruter. *Inſcr. pag.* 16. *num.* 10. TRIVMVIRI A. A. A. F. F. id eſt, *auro*, *argento*, *aeri flando feriundo*, Cic. *Lib. VII. ad diuerſ. epiſt.* 13. TRIVMVIRI CAPITALES, qui carceris cuſtodiae ſuppliciisque ſumendis praeerant, quin et de furibus ſeruis aliisque vilioribus capitibus cognoſcebant apud columnam Maeniam, *l.* 2. *§.* 30. *D. de orig. iur.* Epit. Liu. *Lib. XI.* Valer. Max. *Lib. V. cap.* 4. *exemp.* 7. Rupert. *ad Pompon. Enchir. Lib. II. cap.* 16. *pag.* 138. *ſequ.* QVINQVEVIRI CIS et VLTRA TIBERIM, qui ſuae quiſque regionis aedificiis nocturno tempore incendiorum cauſſa praeerant, *l.* 2. *§.* 31. *D. de orig. iur.* Liu. *Lib. XXXI. cap.* 14. et, quorum poſtea ſuppreſſum eſt officium, IIVIRI CVRATORES VIARVM extra vrbem, *l.* 2. *§.* 3. *D. eod.* Dio Caſſ. *Lib. LIIII. pag.* 540. Eu. Otto *de tutel. viar. Part. II. cap.* 5. *pag.* 375.

Quatuoruiri viar. curand. triumuiri A.A.A.F.F. triumuiri capitales, quinqueuiri cis et vltra Tiberim, IIuiri curat. viar.

* Dicti etiam VIOCVRI, Varr. *de lingua Lat. Lib. IIII. pag.* 6. *et* 38. Cuiac. *Obſ. Lib. XII. cap.* 40. IIIIVIRI VIAR. CVRAND. IIII VIAR. CVRAND. Gruter. *Inſcript. pag.* 26[illegible] *num.* 10. IIIIVIRI ITER. Idem *pag.* 1066. *num.* 7. *pag.* 1078. *num.* 14. *et pag.* 1083. *num.* 11. quod exponunt *quatuor viri iteris* pro itineris, cuius ἀρχαϊσμȣ̃ veſtigia paſſim ſuperſunt. De iis, vti et de reliquis magiſtratibus omnibus viarum curatoribus adcuratiſſime ſuo more egit Euerard. Otto *de tutela viar. Part. II. cap.* 5.

§. LX.

Denique & extra ordinem aliquando creatos animaduertimus magiſtratus quoſdam minores, veluti PRAEFECTOS ANNONAE, Liu. *Lib. IIII. cap.* 12. QVINQVEVIROS MENSARIOS, Liu. *Lib. VII. cap.* 21. DVVMVIROS NAVALES, qui orae maritimae praeerant, claſſisque ornandae reficiendaeue curam habebant. Liu. *Lib. VIIII. cap.* 30. *Lib. XXXX. cap.* 18. *et* 26. Celebratur etiam in iure noſtro PRAEFECTVS VIGILVM, qui et ipſe magiſtratus extraordinarius *: *l.* 2. *§.* 33. *D. de orig. iur.* ſed eum ab Auguſto demum conſtitutum, non huius eſſe epochae, patet ex *l.* 3. *pr. D. de offic. praef. vigil.*

Magiſtratus minores extraordinarii.

* Praefectum vigilum magiſtratum eſſe negat Pomponius *l.* 2. §. 33. *D. de orig. iur.* Sed ſenſus eſt, eum inter magiſtratus ordinarios non fuiſſe, ceu ad eum locum recte obſeruarunt Cuiacius, *pag.* 24. *ſequ. edit. nou.* Ian. Guill. *de magiſtrat. Rom. litt.* G. *p.* 1. et Bynkersh. *Praetermiſſ. pag.* 262. Quum vero ipſe Pomponius *d. l.* 2. §. 18. *eod.* dictatorem vocet magiſtratum, qui et ipſe extra ordinem in re trepida ſolebat creari: cur, quaeſo, id nomen abiudicemus praefecto vigilum?

§. LXI.

Illi habebant ius edicta proponendi.

Quum itaque conſulum munia poſtea per tot maiores minoresque magiſtratus ſpargerentur: non mirum profecto eſt, pleroſque eamdem ſibi ſumſiſſe poteſtatem, edictis iura noui conſtituendi, qua conſules vſos eſſe diximus (§. 18.). Vti enim hoc ideo faciebant conſules, quod in regum locum ſucceſſiſſent (§. 18. iuncta §. 4.): ita nihil aequius videbatur, quam eadem poteſtate gaudere reliquos magiſtratus, in quos quaedam conſularis poteſtatis partes fuerant tranſlatae *.

* Cauſſa ergo, quamobrem magiſtratus edicta poſſent proponere, non erat IMPERIVM, ceu exiſtimauit Car. Sigon. *de iure ciu. Rom. Lib. I. cap.* 26. Nam et AEDILES CVRVLES edicta proponebant, qui nec vocationem, nec prenſionem habebant, Gell. *Noct. Att. Lib. XIII. cap.* 13. itemque TRIBVNI PLEB. *quos* SINE IMPERIO *eſſe*, diſerte ait Appius Claudius apud Liu. *Lib. II. cap.* 52. nec non SACERDOTES, veluti pontifices et decemuiri ſacrorum, Liu. *Lib. XXXX. cap.* 37. augures, Valer. Max. *Lib. VIII. cap.* 2. *exempl.* 4. et in primis PONTIFEX MAX. cuius de edicto perpetuo, ſub ſacerdotii auſpicium propoſito videndi Tacit. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 91. Gell. *Noct. Attic. Lib. II. cap.* 28. Iac. Guther. *de iure pontif. Lib. I. cap.* 12. Io. Andr. Boſ. *de pontif. max. Rom. cap.* 4. §. 1. Henr. Dodwell. *Append. praelect. Cambden. p.* 655. *ſeqq.* Et tamen ſacerdotes ſine imperio et poteſtate fuiſſe, ſcribit Liuius *Lib.* IIII. *cap.* 54. ipſeque fatetur Car. Sigon. *ibid. Lib. I. cap.* 19. Fundamentum ergo genuinum iuris edicendi eſt HONOR, quo quicumque fungebantur, ii et edicta reddebant. Honoribus autem fungebantur non modo magiſtratus, nec hi ſoli dicebantur HONORATI, Liu. *Lib. XXV. cap.* 5. Ouid. *ex Ponto, Lib. IIII. epiſt.* 5. *v.* 2. *et ad Liuiam, v.* 329. Salluſt. *Catilin. cap.* 34. vel HONORE VSI apud Flor. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 13. et Gruter. *Inſcr. pag.* 253. *num.* 6. *pag.* 387. *num.* 8. *pag.* 392. *num.* 1. verum etiam ſacerdotes, vt docent exempla apud Gruter. *pag.* 357. *num.* 3. *et pag.* 364. *num.* 1. Vnde et hi aeque edicebant, ac illi. Nec alia eſt ratio, cur IVS, quod ex magiſtratuum edictis deſcendit, dicatur HONORARIVM. *l.* 52. §. 6. *D. de obligat. et act.* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciuil.* Cuiac. *Not. prior. ad d.* §. 7. et Raeuard. *de auctoritat. prudent. cap.* 10. *pag.* 1008.

§. LXII.

Iiſque definiendi ea, quae legibus non erant definita.

Quod itaque obſeruauit Ariſtoteles *Polit. Lib. III. cap.* 11. *oportere leges dominas eſſe, ſi ſint recte ſcriptae, magiſtratus autem* EDICERE *de illis*, περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς, διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι, καθόλου δηλῶσαι περὶ πάντων: *de quibus leges exquiſite aliquid decernere nequeant, eo, quod non facile ſit ſermone generali ſingulos caſus comprehendere:* id ſemper obſeruarunt MAGISTRATVS ROMANI plerique, vt alucinentur omnino, qui ſolos PRAETORES edicta reddidiſſe exiſtimant *.

* Eius

* Ejus ſententiæ fuit Iaſon *in l.* 1. *pr. D. de nou. oper. nunciat. n.* 7. Et quamuis viro non indocto ignotum non fuerit, proconſules etiam et aediles curules edixiſſe, ex *gloſſa* tamen *ad* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciuil.* notat, praeſides quoque prouinciarum, et aediles ex praetoribus fuiſſe. Quo nihil dici potuiſſet abſurdius. At, ſi fingamus, eos iure praetorio gauiſos, (quod tamen de aedilibus curulibus nemo dixerit): pleroſque ſane alios magiſtratus edicta propoſuiſſe, iam obſeruarunt Pomponius *l.* 2 §. 10. *D. de orig. iur.* Modeſtinus *l.* 52. §. 6. *D. de obligat. et action.* Theophilus *ad* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* Guil. Maran. *in Paratitl. pag.* 91. Camill. Borell. *de edict. magiſtrat. I*, 17, 6. et alii.

LXIII.

Quemadmodum ergo ſupra edicta REGVM (§. 4.) et CONSVLVM (§. 18.) vidimus: ita apud veteres non minus celebrantur edicta DICTATORVM, quae *pro numine olim obſeruata eſſe*, ait Liuius *Lib. VIII. cap.* 34. CENSORVM, ea, quae ad ciuium diſciplinam pertinebant, complexa, Cornel. Nepos *Caton. cap.* 1. et ex quibus quaedam decerpſit Plin. *Hiſt. nat. Lib. VIII. cap.* 57. *Lib. XIII. cap.* 13. *Lib. XIIII. cap.* 14. *Lib. XXXVI. cap.* 1. TRIBVNORVM PLEBIS, Cicero *in Verr. II. cap.* 41. qui aliquando et una cum praetoribus, et de communi utriuſque collegii ſententia, edicta proponebant, Cic. *de offic. Lib. III. cap.* 20. et ex edictis ſuis ius dicebant. Idem *in Verr. II. cap.* 41. * Quod exemplis Probatur.

* Eo minus vero dubitandum de magiſtratibus, qui liberam adhuc rem publicam adminiſtrabant, quo certius conſtat, ea iam occupata pleroſque magiſtratus ius edicendi ſibi more maiorum vindicaſſe. Turcii Aproniani, PRAEFECTI VRBI, (de quo aliiſque Aproniis legendus Lud. Anton. Muratorius *Anecdot. Tom. I. pag.* 141. *ſeqq.*) bina edicta notatu digniſſima exſtant apud Gruter. *Inſcr. pag.* 747. *num.* 6, 7. Similia aliorum *praefectorum vrbi* ſuggerit Ammian. Marcellin. *Hiſtor. lib. XXVII. cap.* 9. *lib. XXVIII. cap.* 4. Auidii porro Flacci, PRAEFECTI AVGVSTALIS Aegypti edictum laudat Philo in *Flacc. pag.* 966. *et p.* 972. Quin ne minores quidem magiſtratus dubitaſſe edicta de rebus ad curam ſuam pertinentibus reddere, patet exemplo QVAESTORVM, de quibus Cicero *in Verr. III. cap.* 7. *L. Octauio et C. Cottae coſſ. ſenatus permiſit, vt vini et olei decumas, et frugum minutarum, quas ante te* QVAESTORES *in Sicilia vendere conſueſſent, Romae venderent, legemque his rebus, quae ipſis videretur,* EDICERENT. Vbi manifeſto permittitur conſulibus, quod antea ad quaeſtorum pertinebat officium, vt edicta de venditionis legibus proponerent.

§. * LXIIII.

At celeberrima omnium ſunt edicta PRAETORVM, AEDILITIA et PROVINCIALIA, quia ex iis pleraque in ius iuſtinianeum migrarunt. Edicebant vero non modo praetores VRBANI, verum etiam Omnes praetores, non

ſolus vrbanus edicta proponebant. etiam PEREGRINI *, Valer. Max. *Lib. I. cap. 3. exempl.* 2. Boeth. *ad Cic. Topic.* Theophil. *ad* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. & ciu.* imo et qui eorum PROVINCIAS aut QVAESTIONES PVBLICAS fuerant ſortiti. De illis paullo poſt erit dicendi locus. Horum exempla exſtant apud Ciceron. *pro P. Sext. cap.* 41. Varron. *de lingua Lat. Lib. V. pag.* 62. Add. Fridr. Brummer. *ad leg. Cinc. cap.* 6. §. 7. *et* 8.

* His a nobis adlatis teſtimoniis Eu. Otto *in Not. ad Inſtit. pag.* 42. addit aliud Ciceron. *ad diuerſ. Lib. XIII. epiſt.* 59. vbi Tullius Curtium Peduceanum, praetorem tum peregrinum, *edicti et inſtituti ſui* admonet. Recte ergo id iam olim obſeruauit Bern. Henr. Reinoldus *Varior. cap.* 37. *pag.* 267. quum ea de re dubitaſſent viri doctiſſimi, Franc. Hotomanus *de magiſtrat. pop. Rom. pag.* 396. et Nic. Hieron. Gundling. *in Πρῶτ. Pandect. tit. de orig. iur.* §. 31. quorum prior praetorem peregrinum ex edicto vrbano: poſterior ex iuris naturae et gentium principiis ius dixiſſe, cenſent. Sed vbi manifeſta in promptu ſunt veterum teſtimonia, ariolari nec licet, nec decet.

§. LXV.

Edicta quotuplicia? Edictorum praetoriorum aeque, ac aliorum magiſtratuum alia REPENTINA erant, quae, prout res inciderent, proponebantur, alia ad PERPETVAM IVRISDICTIONEM, id eſt, per totum magiſtratus tempus explicandam, pertinebant *, *l.* 7. *pr. D. de iuriſdict.* Horum porro quaedam erant TRALATITIA, quae ex ſui quiſque deceſſoris edicto in ſuum totidem paene verbis transferebat, et NOVA, quae quiſque de ſuo veteri edicto quotannis adſtruebat. Quamuis enim multo maxima pars eorum, quae praetores edicere conſueuerant, certa viderentur propter vetuſtatem: Cicero *de inuent. Lib. II. cap.* 22. non temere tamen quiſquam auſpicabatur praeturam, quin noua quaedam adſueret capita **, vel aetatem latura, ſi laudem haberent aequitatis, vel negligenda a poſteris, ſi ambitioſa aut iniqua eſſent. Ex quo patet, cur edictum praetorium a Cicerone *in Verrem II. cap.* 42. vocetur *lex annua, cui finem adferant Kalendae Ianuariae.*

* Equidem in *l.* 7. *D. de iuriſdict.* verba quaedam a Triboniano explicationis cauſſa inſerta eſſe videntur viris doctis. Cuiac. *Obſeru. lib. XXI. cap.* 24. Ian. a Coſta *ad* §. 12. *Inſt. de action.* At res ipſa tamen, puta quod edicta quaedam perpetuae iuriſdictionis cauſſa propoſita, alia repentina fuerint, aliunde ſatis certa eſt. De prioribus nemo dubitauerit. *Repentinorum*, vel *peculiarium*, quae *ex tempore* proponi ſolita ſint, meminit Cicero *in Verr. III. cap.* 14. edictorum, *quae ratio temporum reddi* poſtularit Plinius *Hiſt. nat. Lib. XXXVII. cap.* 1.

** Atque hinc intelligitur, cur quaedam edicta auctorum ſuorum nomina retinuerint, veluti DRVSI apud Ciceron.

ron. *ad Attic. Lib. VII. Epiſt.* 2. CN. OCTAVII quod metus cauſſa. Idem *ad Q. fratr. Lib. I. epiſt.* 7. C. AQVILLII de dolo malo. Id. *de nat. deor. Lib. III. cap.* 30. PVBLICII de actione in rem, et reſtitutione maiorum viginti quinque annis. §. 4. *Inſt. de act. l.* 35. *D. de oblig. et act. l.* 57. *D. mand.* Vt jam non dicam de actionibus SERVIANA, CALVISIANA, FABIANA, PAVLLIANA, edicto CARBONIANO, interdicto SALVIANO, quæ omnia ex prætorum ſunt edictis, eaque nomina acceperunt, quod praetores iſti primi haec edicta, tamquam noua, tralatitiis maiorum ſuorum adſtruxerunt; eaque poſtea ob aequitatem a poſteris retenta maximam paullatim auctoritatem in foro ſunt conſequuta.

§. LXVI.

Ea edicta praetores ſub auſpicia magiſtratus ſui ſolebant proponere. Inituri enim honorem in concionem adſcendebant, et illa pro roſtris habita more maiorum oratione, quae eſſent in iure dicundo obſeruaturi, EDICEBANT. Cicero *de finib. Lib. II. cap.* 22. Id eſt, edictum ſuum, domi compoſitum, non modo per praeconem recitari, (quod ex *μιμήσει* imperatoris hiſtrici apud Plaut. *in prolog. Poenuli v.* 11. *ſequ.* colligitur *), verum etiam ſcriptum in ALBO publice proponi iubebant. Vnde formula edictalis: APVD. FORVM. PALAM.| VNDE. DE. PLANO. RECTE. LEGI. POTEST, (vel *ἀρχαϊκῶς*, POTESTVR, de qua forma vid. Voſſ. *de arte grammat. Lib. V. cap.* 36. *pag.* 319. *Tom. II. Oper.*) De ea formula legi poſſunt Ioſeph. *Antiquit. Iudaic. Lib. XIIII. cap.* 12. *Lib. XVIIII. cap.* 4. Auſon. *Grat. act. ad Gratian. Imp. cap.* 21. Cuiac. *Obſ. Lib. VII. cap.* 29.

Modus illa proponendi.

* Ibi enim prologus comoediae, qui ſe *magiſtratum* vel *imperatorem hiſtrionicum* fingit, primum praeconem ita excitat:

Exſurge, praeco, fac populo audientiam:
Iamdudum exſpecto, ſi tuum officium ſcias.

Deinde recitat ipſum edictum fictitium:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt ſeruetis mea.*

eoque finito ſubiicit:

Haec, imperata quae ſunt, pro imperio hiſtrico,
BONVM, *hercle*, FACTVM, *pro ſe quiſque vt meminerit.*

Eſt vero haec formula: BONVM FACTVM, antiqua et ſollemnis, quam edictis ſuis praemittebant magiſtratus, quamque Ioſephus *Antiquit. Iud. Lib. XIIII. cap.* 10. et *Lib. XVIII. cap.* 5. exprimere ſolet: ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ, quae verba ſollemnia in *Hudſoniana* peſſime vertuntur: *proinde aequum eſſe cenſeo.* : Appianus vero *de bello ciuil. Lib. IIII. pag.* 593. 595. et 607. et veteres lapides apud Selden. *in Marm. Arundell. pag.* 130. Reineſ. *Inſcript. pag.* 497. Smith. *de ſept. eccleſ. Aſiae, pag.* 20. *ſequ.* et Iac. Gronou. *in Memoria Coſſoniana*, *pag.* 142. 145. et 148. ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, qua formula ideo vti noluiſſe videtur Ioſephus Iudaeus, quod *Bonam Fortunam* pro dea colerent Romani. Alex. ab Alexandr.

Genial. dier. Lib. I. cap. 12. Dalêchamp. *ad Plin. Hiſt. nat. Lib. I. cap.* 7. Ceterum de formula edictali : BONVM FACTVM , conſuli debet Barn. Briſſon. *de formul. pop. Rom. Lib. III. pag.* 274. *ſequ.*

§. LXVII.

Finis edictorum.

His porro edictis praetores non modo leges, propoſitis actionibus vel exceptionibus, adiuuabant, ſed et multa, quae praeteruiderant legiſlatores, conſtituebant, quin et rigorem legum aequitate temperabant, ne videlicet ſummum ius in ſummam euaderet iniuriam. Quae omnia eleganter complexus Papinianus, *ius praetorium* ADIVVANDI, *vel* SVPPLENDI, *vel* CORRIGENDI *iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicam, introductum eſſe*, ait *l.* 7. *§.* 1. *D. de iuſt. et iur.*

§. LXVIII.

Iis aliquando praetores ius ſcriptum euertebant.

Ipſum equidem ius ſcriptum directe mutare edictis ſuis non poterant prætores, idque non modo ipſi prae ſe ferunt, quoties in edictis ſuis LEGES, SCTA, EDICTA, DECRETAQVE PRINCIPVM diſerte excipiunt, *l.* 7. *§.* 7. *D. de pact. l.* 1. §. 5. *D. de poſtul. l.* 1. §. 1. *D. quib. ex cauſſ. mai.* ſed et iuriſconſulti paſſim profitentur. *l.* 12. §. 4. *D. de Public. in rem act. l.* 12. §. 1. *D. de bon. poſſeſſ.* Enimuero vt mali magiſtratus poteſtate, etiam legitima, facile abutuntur: ita et de praetoribus idem obſeruat Dio Caſſ. *Hiſtor. Lib. XXXVI. pag.* 19. dum ſcribit: οὐ γὰρ οἱ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ᾽ ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον : *neque enim praetores omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos conſtituta erant, obſeruabant, neque id vmquam fecerant, ſed ſaepenumero ea variauerant* *.

* Poteſt id per inductionem, quam vocant, probari modo ad leges XII. tabularum reſpicere velimus. Ita ſane praetor mutauit poenam furti manifeſti, Gell. *Noct. Attic. Lib. XI. cap. vlt.* Theophil. *ad* §. 2. *Inſt. de perpet. et temp. act.* poenam frugis noctu demeſſae, Plin. *Hiſt. nat. Lib. XVIII. cap.* 3. iniuriarum, Gell. *Noct. Attic. Lib. XX. cap.* 1. actiones arborum furtim caeſarum, Plin. *Hiſt. nat. Lib. XVII. cap.* 1. depoſiti dolo malo abnegati, *Pariat. Moſ. et Rom. leg. tit.* 10. §. 6. conditionem liberorum emancipatorum, §. 9. *Inſt. de ſucceſſ. ab inteſt.* nec non cognatorum. *l.* 1. *D. vnde cogn.* Nec magis praetor pepercit aliis legibus, veluti Aquilliae, cuius capita quaedam exſtitiſſe *de ſeruo corrupto et de effuſis et deiectis*, quae deinde praetor edicto ſuo excluſerit, ſuſpicatur Bynkersh. *Obſ. Lib. I. cap.* 13. Iam obiter addo, eam veram ac genuinam eſſe rationem, cur actiones quaedam poenales, licet praetoriae, tamen ſint perpetuae, veluti actiones furti manifeſti, *pr. Inſt. de perpet. et temp. act.* arborum furtim caeſarum,

l. 7.

l. 7. §. 6. 7. *D. arb. furt. caeſ.* furti adverſus nautas, caupones, ſtabularios, *l. vlt.* §. 6. *D. naut. caup. ſtab.* depoſiti miſerabilis, *l.* 18. *D. depoſ.* ſerui corrupti, *l.* 13. *D. de ſeru. corr.* de effuſis et deiectis, ſi non de occiſo libero homine agitur, *l.* 5. §. 5. *D. de his, qui effud. vel deiec.* Omnes enim hae actiones non ſunt origine praetoriae, ſed ciuiles, at immutatae et correctae a praetoribus.

§. LXVIIII.

Quod ergo directe non poterant prætores, id indirecte, adhibitiſque quibuſdam artibus, eos praeſtitiſſe, dudum oſtendimus. Nam et NOVIS excogitatis VOCABVLIS leges eludebant, et actiones ciuiles, datis EXCEPTIONIBVS et RESTITVTIONIBVS, euertebant, et FICTIONIBVS ſuis efficiebant, vt aliam paene faciem induerent iura ciuilia *, *Antiqu. Rom. Lib. II. tit.* 14. Quibus artibus id conſequuti ſint praetores.

* Ita NOVIS ludebant VOCABVLIS, dum iis, qui *heredes* eſſe non poterant, dabant *bonorum poſſeſſionem*, dum argentarios non *promittere*, ſed *recipere*, eoſque, qui rem a ſe aliiſque promiſſam iterum promittebant, *conſtituere*, dicebant, atque inde dabant actiones *receptitiam et conſtitutae pecuniae* : *l.* 1. §. 1. *l.* 16. §. 2. *l.* 18. §. 1. *l.* 25. *D. de conſt. pec. l.* 2. *C. eod.* quaſi inter *paciſci, promittere, recipere, conſtituere*, tantum intereſſet diſcriminis, ut priora non mererentur actionem, poſteriora mererentur. Deinde et variis EXCEPTIONIBVS elidebant iura : et iis quidem non tantum aequis, veluti *pacti, doli mali*, ſimilibus, ſed et iniquiſſimis, qualis vere fuit *exceptio lenocinii* apud Valer. Max. *Lib. VII. cap.* 7. *exempl.* 7. Quod et de RESTITVTIONIBVS dicendum, quas ſaepe dabant praetores mali, quando minime oportebat, ceu patet exemplo C. Verris apud Cicero. *in Verr. I. cap.* 16. FICTIONVM exempla omni exceptione maiora ſunt in §. 4. *Inſt. de action.*

§. LXX.

Enimuero adverſus omnes, qui prætori haec exprobrant, ſtilum vindicem, quod mireris, expediuit GOTTL. CORTIVS, editis Lipſiae *Vindiciis prætoris ac iuris honorarii*, vbi iis, qui talia ſcripſerunt, tam grandem dicam ſcribit, ac tam vehementer indignatur, vt magis non potuiſſet, ſi coniuraſſent aduerſus rem publicam. Et tamen vir ille doctus, effuſa omni bile, magno conatu maximas nugas egit. * De Gottl. Cortii vindiciis Praetoris & iuris honorarii.

* Primo enim mutato ipſo quaeſtionis ſtatu §. 4. *p.* 3. ſe non perfidorum ac malitioſorum praetorum, ſed praeturae cauſſam acturum, minatur. Quaſi ipſam praeturam quiſquam mortalium impugnaſſet, aut alii praetores, quam perfidi ac malitioſi, iſtis artibus abuſi ſint. Cum laruis ergo pugnat vir doctus, neminem habiturus aduerſarium. Deinde oſtenſurus, praetores, ne ſi voluiſſent quidem, his artibus vti potuiſſe, a §. 5. multa ex adverſariis ſuis corradit de inſigni Romanorum cura in ſeruandis legibus, de edictis conſentiens

ſentiente ſenatu ſcriptis, de interceſſione tribunorum plebis, qua et aduerſus iniqua edicta praetorum vti potuerint, denique de iureiurando, quod in leges iurarint praetores. Enimuero, qua fronte negatur fieri potuiſſe id, quod re ipſa factum eſt? Ius praetores edictis euertiſſe, et Dio teſtatur, et Cicero: qui ergo euerti non potuit? Cur, quaeſo, C. Verrem, talia auſum non cohibuit inſignis iſta Romanorum cura in ſeruandis legibus? cur hunc ſenatus non in ordinem coëgit auctoritas? cur tribuni plebis non domuerunt? et cur hominem non ſaltim iuris iurandi religio in officio continuit? Praeterea, ſi quid aliud, falſum eſt, praetores edicta ſua, vel de ſenatus, vel de collegii tribunicii ſententia compoſuiſſe, neque id probant adducta a viro docto teſtimonia. Praeterea ridiculum eſt, vindicem initio negare, praetores his artibus vti potuiſſe, et poſtea tamen §. 8. non modo fateri, eos iura mutaſſe, ſed et iure id ab illis factum eſſe contendere: partim, quod *ſimilis legiſlatoriae eſſe debeat praetorum poteſtas*, (quo neſcio an quidquam ſcribi potuiſſet inſulſius), partim, *quod populo potius vitio vertendum ſit, quod tamdiu vetuſtis obſcuriſque legibus inhaeſerit*. Quid ergo ſibi vult vindex? cur iis indignatur, qui praetores iura mutaſſe cenſent? cur id fieri potuiſſe negat? Non minus abſonum eſt, quod §. 9. illam veterum querelam, in primis locum Dionis Caſſii non de ordinariis annuis, ſed de ſubitaneis praetorum edictis accipiendum eſſe ait, veluti de citatoriis, monitoriis, ſimilibuſque. Quaſi vero lex Cornelia, de qua ibi agit Dio Caſſius, ad edicta ſubitanea pertinuerit, & quaſi vlli magiſtratui lege praecipi poſſit, vt omnia edicta ſubitanea, citatoria, monitoria ſub auſpicium honoris ſui ſemel ſimulque proponat. Nugae! Denique vbi ad rem ipſam ſe accingit vindex, artes iſtas praetoribus iniuria tribui oſtenſurus, multum interfuiſſe monet inter bonorum poſſeſſionem & hereditatem, vbi pleraque, quae nemo dupondiorum ignorat, quaedam et falſiſſima adfert. Deinde exceptiones aeque, ac reſtitutiones in integrum aequiſſimas eſſe contendit, quum nemo eas iniquitatis coargueritt, et veriſſimum tamen ſit, praetores, qui aequas vel exceptiones vel reſtitutiones inuexerunt, potuiſſe etiam inuehere iniquiſſimas, eaſque aliquando re ipſa inuexiſſe. Poſtremo, ne quid ineptiarum deſit; fictiones fictiones eſſe negat, eaſque nihil aliud, quam *veritates probabiles, et interpretationes extenſiuas eſſe*, contendit. Nam veritas admodum probabilis eſt, eum, qui non vſucepit, vſucepiſſe, non vſucepiſſe autem, qui vſucepit. Hoc vero eſt, quod ignorabamus miſeri. Quae ſub finem diſſertationis adcumulantur de abſentium praeſentia, de ſeruitute poenae, id eſt, Furiarum, et ſimilibus juris, quod homo iſte numquam intellexit, capitibus, tam frigida ſunt, vt nolim ea recenſendo anno tam inſalubri febrim lectori excitare. Saltim ſi veterum praetorum aliquis has praetoris vindicias legiſſet, eum non dubito exclamaturum fuiſſe:

Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget.

§. LXXI.

Praetores edicta ſua per annum — Sed et id ſibi adrogauerant praetores, vt edicta per annum, quotieſcumque collibitum eſſet, mutarent, idque plerumque facerent εἰς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, *in gratiam odiumque certorum hominum*: Dio Caſſ. *Lib. XXXVI. pag.* 19. Aſcon. Paedian.

in

ni argum. orat. pro C. Cornelio, maieſt. reo *, adeo, vt ad coërcendam iſtam praetorum licentiam opus eſſet edicto ipſorum praetorum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. *l.* 1. *D. quod quiſque iur. in alt. ſtat.* frequenter mutabant.

* Feciſſe id animaduertimus C. Verrem. Is edicto L. Annio heredi ſecundo P. Annii Aſellii edicto condonauit hereditatem, excluſa filia unica herede a patre inſtituta. Cic. *in Verr.* I. *cap.* 41. De eo edicto Cicero *ibid. cap.* 42. *ac ſi hoc iuris non vnius cauſſa hominis edixiſſes, cautius compoſuiſſes.* Idem *cap.* 45. refert, ridiculum edictum propoſuiſſe Verrem in gratiam heredis Minucii, cuius teſtamentum alioquin iure nullum erat. *Componit*, inquit, *edictum, iis verbis, vt quiuis intelligere poſſit, vnius hominis cauſſa conſcriptum eſſe, tantum quod hominem non nominat.* Talia permulta ſunt in illis in Verrem orationibus.

§. LXXII.

Id quum demum intolerabile videretur ciuitati liberae, et ius incertiſſimum redderet: anno ab V. C. 585. *L. Aemilio Paullo* et *C. Licinio Craſſo* coſſ. *V. Kal. Apr.* in curia Hoſtilia factum eſt SC. VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS * IVS DICERENT. Cuius SCti notitiam verbaque debemus *Actis diurnis*, quorum fragmenta quaedam inſignia ediderunt Steph. Vin. Pighius *Annal. Rom. Tom. II. pag.* 378. Reineſ. *Inſcript. Claſſ. IIII. num.* 2. et omnium adcuratiſſime Henr. Dodwello, Adpend. *praelect. Cambden. p.* 665. *ſequ.* Hinc SCto iuſſi ſunt ex edictis perpetuis ius dicere.

* Neque tamen PERPETVVM dicitur hoc edictum, quaſi aeternum duraturum, quale eſſe debuit illud a Saluio Iuliano compoſitum ſub Hadriano: ſed quod illud per totum annum nullam ſubiturum eſſet mutationem. Nam *perpetuum* dicitur etiam, quod eſt continuum, vel non interruptum, quamuis non infinitum. Sic *palus* PERPETVA apud Caeſarem *de Bello Gall. Lib. VII. cap.* 57. PERPETVA *amicitia* apud Q. Ciceron. *de petit. conſul. cap.* 6. *biennium* PERPETVVM apud Terent. *Hecyr. Act. I. ſcen.* 2. *v.* 12. vbi Donatus: *vt continuationem caſus ſui oſtenderet,* PERPETVVM *dixit.* Huius notionis quum non meminiſſent Menardus *in Cicer. in Verr. I. pag.* 103. Guil. Grot. *de vit. ICtor. Lib. II. cap.* 6. non mirum eſt, eos maxime caecutiiſſe circa naturam edicti perpetui, quale ante Hadrianum Imp. inualuerat.

§. LXXIII.

At ne id quidem SC. par fuit illi praetorum licentiae. Nam multo poſt illa tempora C. Verres in vrbe, et in Sicilia edicta ſua in gratiam odiumque aliorum frequenter mutabat, et varie ius dicebat. Cicero *in Verr. I. cap.* 46. Nec religioſius reliqui praetores edicta ſua ſeruabant. Quo factum eſt, vt anno ab V. Poſtea etiam lege Cornelia.

C. 686.

C. *686.* C. CORNELIVS, trib. pleb. magna cum nobilium hominum offenſione * legem ferret, VT. PRAETORES. EX. EDICTIS. SVIS. PERPETVIS. IVS. DICERENT. *Quae* LEX CORNELIA *tum gratiam ambitioſis praetoribus, qui* VARIE *ius dicere adſueuerant, ſuſtulit*, vti obſeruat Aſcon. Paedian. *ibid.* Meminit eiuſdem legis Dio Caſſ. *Lib. XXXVI. pag.* 19. qui eius ſententiam ita exprimit: Κατ᾽ ἀρχάς τε εὐθὺς στρατηγοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται προλέγειν καὶ μηδὲν ἀπ᾽ αὐτῶν παρατρέπειν: *vt et ſtatim praetores principio edicerent, quo iure eſſent vſuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.*

* Rem perſpicue expoſuit Aſcon. Paedianus in *argumento orationis pro C. Cornelio, maieſtatis reo.* C. Cornelius, homo non improbus vita habitus, quaeſtor Cn. Pompeii, dein tribunus plebis, Piſone conſule, retulerat ad ſenatum, *nequis legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret.* Relationem repudiabat ſenatus, quo ex ordine plerique hac credita pecunia permagnum et turpiſſimum lucrum faciebant. Offenſus ea re Cornelius in concionibus ſenatum turpis lucri accuſat, ſimulque legem rogat, qua ſenatus minueretur auctoritas, *ne quis, niſi per populum, legibus ſolueretur.* At ſenatus facile monuit P. Seruilium Globulum, tribunum pleb. vt Cornelio obſiſteret. Et ſane orto tumultu, in quo et C. Piſonis coſ. faſces fracti, lapideſque in conſulem ex vltima concione iacti ſunt, concilium tum dimittendum fuit. Poſtea ſine tumultu pertulit legem paullulum emendatam, *ne quis a ſenatu legibus ſolueretur, niſi ducenti adfuiſſent.* Audacior hoc ſucceſſu factus et alias leges, et hanc de praetorum edictis *pomulgauit tulitque,* per quas contentiones paene totus eius tribunatus peractus eſt. Sequenti deinde anno reus maieſtatis factus eſt a Cominiis fratribus, defenſuſque a Cicerone, deſiſtentibus accuſatoribus, euaſit, nomenque eius de reis exemtum eſt. Plura ſciremus, ſi orationes illae Ciceronis integrae ad nos perueniſſent. Iam vix fragmenta quaedam nobis ſeruauit laudatus Aſconius.

§. LXXIIII.

Hinc ius praetorium multo, quam antea, certius factum.

Hac ergo lege effectum eſt, vt non modo paullo minus neceſſarium eſſet edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, niſi quis repentino aliquo edicto damnum ſenſiſſet, ſed et ipſum ius praetorium in poſterum paullo videretur certius, quod pleraque tralaticia edicta in albo legerentur, et praetores, licet quotannis edicerent, pauca tamen noua capita veteribus adſtruerent. Hinc ICti ex eo tempore edicta praetoris colligere, ſuiſque illuſtrare coeperunt animaduerſionibus, veluti SER. SVLPICIVS, *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* * A. OFILIVS, *d. l.* 2. §. 44. *D. eod. l.* 1. *D. ne quis eum, qui in ius voc.* et ANTISTIVS LABEO, *l.* 1. §. 5. *D. de fugitiu.* Gell. *Noct. Att. Lib. XIII. cap.* 10.

* Sunt hi ipſi libri, qui alias *ad Brutum* ſcripti dicuntur. Hinc Pomponius: *Idem* Ofilius *edictum praetoris primus diligenter compoſuit, nam ante*

eum

eum SERVIVS *duos libros ad Brutum perquam breuiſſimos ad edictum ſubſcriptos reliquit.* Et *l.* 5. §. 1. *D. de inſtit. act.* laudatur SERVII *liber primus ad Brutum* : non quaſi Bruti, ICti, libros commentario illuſtrarit, ſed quod has meditationes edictales M. Bruto, Iulii Caeſaris interfectori, cui Cicero etiam libros *de finibus* et *de natura deorum*, itemque *Oratorem* et *paradoxa* ſua nuncupauerat, inſcripſiſſet. Eu. Otton. *Ser. Sulpic. cap.* 7. §. 3. *pag.* 1598. *Tom. V. Theſaur. iur. ciu.* Ceterum quum vix minus neceſſariis ſcriptionibus operam dediſſe virum negotioſiſſimum, probabile ſit: recte ex ipſa breuitate, qua vſus dicitur, colligere mihi videor, prima hunc libellum complexum eſſe iuris prudentiae elementa, eumque adeo in gratiam auditorum prodiiſſe. Studium ſane iuris tum ab edicto auſpicatos eſſe plerosque, teſtatur Cicero *de legib. Lib. I. cap.* 5. *a praetoris edicto plerique nunc, non a XII. tabulis, vt ſuperiores, hauriendam iuris diſciplinam, putant.* Vid. Iac. Perizon. *de leg. Vocon. pag.* 219. *edit. nou.* Euer. Otto *ibid. pag.* 1599.

§. LXXV.

Edicta aedilium curulium.

Eodem iure, quo praetores, etiam AEDILES CVRVLES de rebus ad curam ſuam pertinentibus, (§. 56.) edicta propoſuiſſe diximus, * (§. 61.) quae et ipſa *iuris honorarii portio* erant. §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciuil.* Nec tamen, ſicuti praetores, ſinguli videntur edixiſſe, ſed communiter. Cuiac. *Obſ. Lib. XXV. cap.* 16. Vnde vix legas, in *Digeſtis* : *ait aedilis* : ſed in numero pluratiuo : AIVNT, VOLVNT, NOLVNT, PRAECIPIVNT, et DENVNCIANT, LOQVVNTVR, ORDINE FECERVNT AEDILES, cetera. *l.* 1. §. 1. *l.* 17. §. 17. *l.* 35. *pr. l.* 44. *pr. l.* 37. *l.* 38. §. 1. *l.* 25. §. 10. *D. de aedil. edict.*

* Quod ius ab ipſa magiſtratus ſui origine videntur vſurpaſſe. Nam iam Plautus, qui centum circiter et ſeptuaginta annis poſt primos aediles curules ſcripſit, ad edictum eorum, tamquam rem notiſſimam, ſuo more adludit *in Captiu. Act.* IIII. *ſcen.* 2. *v.* 43.

Eugepe, EDICTIONES AEDILICIAS
hic habet quidem:
Mirumque adeo eſt, ni hunc fecere ſibi Aetoli agoranomum.

Loquitur enim de Ergaſilo paraſito, qui adcurrens in via inuehitur in *piſtores ſcrophipaſcos, qui alunt furfuri ſues, quarum odore praeterire nemo piſtrinum poſſit* : deinde in *piſcatores, qui praebeant populo piſces foetidos, qui aduehantur quadrupedanti crucianti canterio, quorum odos ſubbaſilicanos omnes abigat in forum* : tum in *lanios, qui concinnent liberis orbas oues, qui locent caedundos agnos, et duplam agninam dent, qui petroni nomen indant verueci ſectario.* Haec omnia ad aedilium curam pertinebant, adeoque eleganter a Plauto vocantur *edictiones aediliciae.*

§. LXXVI.

Eorum capita, quae in iure ſuperiunt.

Quamuis vero Eu. Otto *de tutel. viar. Part. III. cap.* 2. *pag.* 428. contra Albericum a Porta, Fulgoſium, Zoeſium, et Boeckelmannum, recte obſeruauit; non vnum fuiſſe edictum aedilicium, ſed plura, et ad varias cauſſas, de quibus eorum erat iuriſdictio, perti-

Hiſtor. Iur. Ciu.

pertinentia, eaque demum in vnum collecta corpus ſuis partibus et titulis diſtincta videri: in iure tamen noſtro tria tantum ſuperſunt capita, quae ſola Saluius Iulianus in edictum perpetuum retulit, *l.* 1. §. 1. *ſequ. D. de aedil. edict.* Vnum de mancipiorum *, *l.* 1. §. 1. *D. eod.* alterum de iumentorum venditionibus, *l.* 38. §. 1. 2. *D. eod.* tertium de cane, verre, ſimilibuſque animalibus ibi, vbi vulgo iter fit, non habendis, *l.* 40. *ſequ. D. eod.* Quod poſtremum erudite illuſtrauit Otto *ibid.*

* At ne id quidem caput ſatis integrum in Pandectis reperitur. Quum enim in *l.* 1. §. 1. *de aedil. edict.* venditores tantum iubeantur CERTIORES FACERE EMTORES, QVID MORBI VITIIQVE CVIQVE SIT, EAQVE OMNIA PALAM RECTE PRONVNCIENT: verba vetuſta et τυπικὰ apud Gell. *Noct. Attic. Lib.* IIII. *cap.* 2. ita ſe habent: TITVLVS SERVORVM VTEI SCRIPTVS SIT COERATO, ITA VTEI INTELLIGI RECTE POSSIT, QVID MORBI, *cet.* Tituli huius modi, quo vitia morbiue mancipiorum exprimi ſolebant, meminerunt Seneca *Epiſt.* 46. et Philoſtrat. in *Vit. Apollon. Tyan. Lib. III. cap.* 25. *pag.* 115. *edit. Olear.* vbi ἔπαινος τῶν ἀνδραπόδων ΤΟ ΜΗ ΚΛΕΠΤΕΙΝ ΑΥΤΑ: *titulus mancipiorum*: NON FVRANTVR.

§. LXXVII.

Caput de funeribus et eorum ſumtibus.

Paſſim tamen et aliorum huius edicti capitum exſtant veſtigia. Quum enim et funerum cura penes aediles eſſet: permulta edixiſſe videntur de ſumtibus funerum, ritibus funebribus, et ſtructura monimentorum ſepulcralium*. Ouid. *Faſtor. Lib. VI. v.* 663.

Adde quod AEDILIS *pompam qui funeris irent,*
Artifices ſolos iuſſerat eſſe decem *.

Et Reineſ. *Inſcript. Claſſ. II. num.* 73. *pag.* 291. elegans deſcribit marmor, in quo C. Ceſtii heredes profitentur, ſe monimentum feciſſe ex pecunia, quam pro ſuis partibus receperint ex venditione Attalicorum, QVAE EIS PER EDICTVM AEDILIS IN SEPVLCRVM C. CESTII INFERRE NON LICVERIT. Conf. Cicer. *ad Attic. Lib. XII. epiſt.* 35. 36.

* Quum ex Cicerone *de legib. Lib. II. cap.* 23. conſtet, iam legibus XII. tabularum cautum fuiſſe: TRIBUS RICINIS ET DECEM TIBICINIBVS FORIS EFFERRE IVS ESTO: verba Ouidii ſollicitare non dubitat Iac. Gothofredus *Not. in XII. tabul. pag.* 233. pro *aedilis*, reſcribens EDICTIS, et per *edicta* intelligens XII. tabulas, quae adpellatio ſine exemplo eſſe videtur. Et cur non legem XII. tabularum, luxu inſequentium ſaeculorum, vt fieri ſolet, euerſam, in vſum reuocare potuerint aediles? Vid. Petr. Burmann. *ad Ouid. Tom. III. pag.* 424. *ſequ.* Hos ſane de minuendis funerum impenſis edixiſſe, extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt ob lapidem Reineſianum. Ex quo ſimul patet, quomodo ſint intelligenda verba Ciceronis *Philipp. VIIII. cap.* 7. *ſenatum cenſuiſſe, atque e re publica exiſtimare, aediles*

diles

diles curules EDICTVM, *quod de* FVNERIBVS *habeant*, *Ser. Sulpicii L. F. Lemonia Rufi funeri remittere*. Ea enim Paullus Manutius recte interpretatus eſt de ſumtibus funerum, quum contra ſatisfacere vix videantur coniecturae Iac. Gutherii *de iure Man. Lib. II. cap.* 1. et Io. Guil. Hoffmann. *Hiſt. triumuirat.* §. 10. *pag.* 31. *ſeqq.*

§. LXXVIII.

Aliud edicti aedilicii caput de caſtratoribus puerorum quadruplo puniendis, memoratur *l.* 27. *§.* 6. *D. ad leg. Aquill.* quod iuuenili, ſed docta commentatione illuſtrauit Euer. Otto edita *Steinuord.* 1710. Apud Macrobium porro *Saturn. Lib. II. cap.* 6. legimus, aediles aliquando propoſuiſſe edictum: NEQVIS ALIQVID IN SCENAM PRAETER POMVM IACERE VELLET: Caſcellium vero ICtum, interrogatum, num nux pinea pomum ſit? facete reſpondiſſe: *ſi in Vatinium miſſurus es, pomum eſt* *. De caſtratione puerorum, et rebus in ſcenam non proiiciendis.

* Fuiſſe & alia edicti aedilicii capita, et inde colligi poſſe videtur, quod *l.* 2. *D. de diuerſ. et temp. praeſcript.* Marcellus PLERASQVE *actiones* AEDILICIAS *certo tempore finiri*, ait. Quum enim hodie nullam ſciamus, quae non ſit temporalis: conſequi videtur, vt quarumdam, quae perpetuae fuerunt, ipſa memoria interciderit. At neruos huic argumento incidit Bynkershoekius, *Obſ. Lib. IIII. cap.* 8. cuius coniectura, pro PLERAEQVE, extrita vna littera, legentis PERAEQVE tam eſt elegans et veroſimilis, vt omnibus adſenſum extorquere videatur.

§. LXXVIIII.

Denique et magiſtratus prouinciales, quales libera adhuc republica erant COSS. PRAETORES, PROCOSS. PROPRAETORES, (Car. Sigon. *de iure prouinc. Lib. II. cap.* 1.) edicta in prouinciis ſuis proponebant. Habebant equidem ſingulae prouinciae ſuas leges, quae victis gentibus ab imperatore de decem legatorum ſententia dari ſolebant, ſancte deinde ſeruandae a praeſidibus: Cicero *in Verr. II. cap.* 13. Liu. *Lib. XXXIII. cap.* 31. *et* 32. *Lib. XXXXV. cap.* 25. erant etiam quaedam in prouinciis ciuitates *αὐτονόμοι*, quibus ob bene merita ſuae leges permiſſae *: Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. cap.* 9. denique et ipſae leges Romanae ſaepe ad vniuerſum orbem Romanum ſingularibus ſanctionibus porrigebantur: Vlpian. *Fragm. tit.* 11. §. 18. 20. *et ibi* Schulting. *l.* 5. *pr. D. de manumiſſ.* attamen his omnibus veluti auctarium et ſupplementum accedebant EDICTA PROVINCIALIA. Edicta prouincialia.

* Non vniuerſa prouincia eaſdem a victore leges accipiebat, ſed prout ſe ciuitates aduerſus victorem populum gesſerant, de eoque meriti fuerant, ita vel duriores vel mitiores leges accipiebant. Car. Sigon. *de iure prouinc.*

F *Lib.*

Lib. I. cap. 1. Aliquando humanioris ingenii imperatores totam prouinciam ſuis vti legibus patiebantur: et tale exemplum L. Aemilii Paulli, Macedonibus αὐτονομίαν concedentis eſt apud Liuium *Lib.* XXXXV. *cap.* 32. Si ciuitas αὐτόνομος, ſuis relictis legibus, ius Romanum ſua ſponte adoptaſſet, populus ille FVNDVS FACTVS diceba- tur. Cic. *pro Balb. cap.* 8. Gell. *Noct. Attic. Lib. XVI. cap.* 13. Qua de re doctiſſimae exſtant NIC. RIGALTII, ISM. BVLLIALDI, et HENR. VALESII Diatribae *de populis fundis*, iunctim editae *Diuione MDCLVI.* 8. recuſae in Graeuii *Theſauro Antiqu. Rom. Tomo II.*

§. LXXX.

Eorum varietas.

Qui nimirum mittebantur in prouincias, exemplo prætorum, ipſi quoque ſub auſpicium magiſtratus ſui, quomodo ius dicturi eſſent de quibuſlibet cauſſis, edictis denunciabant: Sigon. *de iur. prou. Lib. II. cap.* 5. idque faciebant non modo conſules et procoſſ. ſed et praetores et propraetores, vti patet exemplis L. Domitii et P. Licinii Neruae, praetorum Siciliae, apud Valer. Max. *Lib. VI. cap.* 3. *exempl.* 6. *et in Excerpt. Peireſc. pag.* 633. Totidem ergo erant edicta PROVINCIALIA, quot prouinciae, celebranturque paſſim edictum SICILIENSE, *Cicer. in Verr. I. cap.* 43. ASIATICVM, et SYRIACVM, Id. *ad Attic. Lib. VI. epiſt.* 1. nec non CILICICVM *. Id. *ad diuerſ. Lib. III. epiſt.* 8.

* Ex his locis adparet, diuerſa quidem fuiſſe haec edicta: at ſaepe praeſides prudentiores, optima quaeque ac ſaluberrima, non modo ex vrbano, ſed et ex aliarum prouinciarum edictis in ſua transtuliſſe. Fecit id ſane Cicero, qui *ad Attic. Lib. VI. epiſt.* 1. de ſe ipſo refert, quaedam ſe de Bibuli, Syriae procoſ. nonnulla ex Q. Mucii edicto Aſiatico in ſuum Cilicicum transtuliſſe: pleraque de iure dicundo, praeter ea, quae ſine edicto ſatis commode explicari non poſſe viſa ſint, ἄγραφα reliquiſſe, et praemonuiſſe tantum prouinciales, ſe de eo genere ſua decreta ad edicta vrbana adcommodaturum.

§. LXXXI.

Erant illa vel tralaticia, vel noua.

Ceterum et haec prouincialia edicta vel TRALATICIA erant, vel NOVA. Pleraque enim ex deceſſorum ſuorum edictis retinebant: at nihilominus tamen iisdem et noua quaedam adſuebant *. Cicero *ad diuerſ. Lib. III. epiſt.* 8. Quin ea in re vel maxime elucebat magiſtratuum prouincialium prudentia, ſi quid noui, quod prouinciis ſuis ſalutare eſſet, conſtituiſſent. Quo nomine L. Lucullum laudat Cic. *Quaeſt. acad. Lib. IIII. cap.* 1. quod *in eo tanta fuerit prudentia in conſtituendis temperandiſque ciuitatibus, tanta aequitas, vt multo poſt ſteterit Aſia, Luculli inſtitutis ſeruandis, et quaſi veſtigiis perſequendis.* Similes ſunt laudes, qui-

bus

bus Quintum fratrem proſequitur *Lib. I. epiſt.* 1.

* Ita ipſe Cicero *ad diuerſ. Lib. III. epiſt.* 8. teſtatur, ſe pleraque ex Appii Pulcri edicto iiſdem verbis transſcripſiſſe in ſuum, et noua quaedam addidiſſe de minuendis ciuitatum ſumtibus, quibus ipſe magnopere delectetur. Fuere ergo in illo Ciceronis edicto Cilicico quaedam TRALATICIA, alia a Cicerone de nouo addita: idque et reliqui, qui in prouincias ibant, magiſtratus adcurate obſeruabant.

§. LXXXII.

Recte porro obſeruatum eſt a Carolo Sigon. *de iure prou. Lib. II. cap.* 5. tria potiſſimum in edictis ſuis componendis exercendiſque cauere ſolitos eſſe bonos praeſides, qui famae ſeruirent: *primum*, ne quid edicerent contra legem vel formulam prouinciae, (§. 79.): quo nomine male audiebat C. Verres, quod in Sicilia pleraque edixiſſet contra legem Rupiliam. Cicero *in Verr. II. cap.* 13. *Alterum*, ne quod in vrbe antehac ſanxerant, edictis euerterent prouincialibus, quod eidem C. Verri exprobrat Cicero *in Verr. I. cap.* 16. *Poſtremum*, ne quid ipſi vmquam decernerent aduerſus edictum ſuum. Cicero *ad Attic. Lib. VI. epiſt.* 1. Quae in edictis ſuis cauerint boni praeſides.

§. LXXXIII.

Quandoquidem vero vix dubitandum eſt, quin idem ſibi aliquando adrogarint magiſtratus prouinciales, quod ſibi praetores vrbanos ſumpſiſſe vidimus, puta vt edicta ſua, quoties collibitum eſſet, mutarent: (§. 71.) nihil etiam videtur certius, quam LEGEM CORNELIAM de edictis perpetuis, ſupra deſcriptam, (§. 73.) prouinciales etiam magiſtratus obſtrinxiſſe. Quin, ſi dicendum, quod res eſt, praetorum prouincialium iniquitas occaſionem primum dediſſe videtur ſenatui, de edictis magiſtratuum perpetuis cogitandi. * An lex Cornelia prouinciales etiam magiſtratus obſtrinxerit?

* Diximus ſupra (§. 72.) L. Aemilium Paullum coſ. anno ab V. C. 585. auctorem fuiſſe ſenatui condendi SCti, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent. Iam vero ex *Epit. Liu. Lib.* XXXXIII. patet, circa ea tempora praetores nonnullos eo, quod auare et crudeliter adminiſtraſſent prouincias, damnatos eſſe, quae fuſius narrat ipſe Liuius *Lib.* XXXXIII. *cap.* 2. *et* 10. De remedio ergo cogitandum fuit, quo nimia coercetur praetorum licentia, maxime in prouinciis, vbi ſenatus populique abſentia magiſtratibus iniquis ſpem impunitatis multo maximam iniiciebat.

§. LXXXIIII.

Quamuis ergo iam eſſent in vrbe leges XII. tabularum, plebiſcita, legis actiones, ius ciuile, ex interpretatione prudentum Leges intra haec tempora

 et fori

poſt XII. tabulas conditae. et fori diſputatione ortum, ac denique edicta magiſtratuum quam plurima: non tamen quotannis deerat occaſio nouas rogandi ferendique LEGES, nouaque PLEBISCITA, quibus permulta, antea vel plane non, vel aliter, quam e re publica videretur, definita ſancirentur. Eas cum cura iam collegerunt alii. * Licebit tamen et hic earum texere catalogum; et quaedam ab aliis non obſeruata, paſſim adſpergere.

* Huc pertinet ANT. AVGVSTINI liber *de legibus* et alter *de SCtis Romanorum*, cum Fuluii Vrſini *fragmentis* editus *Romae* 1583, 4. et poſtea aliquoties in Gallia. PAVLLI MANVTII *de legibus*, et ſeparatim aliquoties, et cum priore inſertus *Tomo II. Theſauri Graeuiani.* Ediderunt et VDALR. ZASIVS, et POMP. LAETVS, et FRANC. HOTOMANVS *legum Romanarum catalogos*, ſed in quibus praeter earum nomina et obiectum vix quidquam notabile inuenias, quamuis ZASII catalogum paſſim illuſtrarit LVD. CHARONDAS, et cum aliis eiuſdem argumenti ſcriptis inſeri meruerit locupletiſſimo *Antiquit. Rom. Theſauro.* Addi debent PAVLLI MERVLAE *de legibus Romanorum* libri diligentiſſime ſcripti, et cum aliis eiuſdem lucubrationibus, ad antiquitates Romanas pertinentibus editi *Lugd. Bat.* 1686, 4. et collegae olim coniunctiſſimi, nunc amici deſideratiſſimi, CHRIST. GOTTFR. HOFFMANNI *Hiſtoria iuris Rom. Iuſtin. pag.* 42. *ſeqq.*

§. LXXXV.

Earum recenſus. Nos omiſſis iis, quae ad ius Romanorum publicum pertinent, eas tantum, quae de iure priuato, publiciſque iudiciis agunt, obſeruata litterarum ſerie *, paucis recenſebimus, ita tamen, vt in earum aetatem, vbicumque id fieri poterit, ſimul inquiramus, et, quid illis ſancitum ſit, paucis indicemus. Quod ſtudioſis eo gratius futurum ſperamus, quo minus in omnium manibus verſantur, quae paullo ante laudauimus, doctiſſimorum virorum opera.

* Quum plerarumque legum aetas incerta ſit; res ardua eſt, earum chronotaxin adcuratam dare. Auſus hic quaedam eſt STEPH. VIN. PIGHIVS *in Annal. Rom.* ſed in eo opere permulta hariolatur auctor, pauciſſima certis ac exploratis veterum teſtimoniis probat. Nos temporis characteres vbique, quoad eius fieri poteſt, notabimus.

§. LXXXVI.

Leges Acilia Calpurnia de ambitu, Aemilia cibaria, et Appu- Agmen ducit LEX ACILIA CALPVRNIA *de ambitu*, lata anno ab V. C. 697. *M. Acilio Glabrione* et *C. Calpurnio Piſone* coſſ. qua cautum, *vt id crimen et mulcta coërceretur, et damnati nullum amplius magiſtratum capere, nec ſenatui intereſſe poſſent, et accuſatoribus certa praemia conſtituerentur* *. Dio Caſſ. *Lib. XXXVI. pag.* 18. Sigon. *de Iudic. II. cap.* 30. *pag.* 435. Nec praetermit-

tenda

tenda LEX AEMILIA *cibaria* lata a *M. Aemilio Lepido* et *Q. Luctatio* coſſ. anno ab V. C. 675. qua non ſumptus coenarum, ſed ciborum genus et modus praefinitus eſt. Gell. *Noct. Attic. Lib. II. cap.* 24. Macrob. *Saturn. Lib. II. cap.* 13. Cui iungimus LEGEM APPVLEIAM *maieſtatis* conditam anno ab V. C. 652. *C. Mario* V. et *M. Aquillio* coſſ. qua vis praecipue in vrbe ac ſeditio videtur vindicata. Cic. *de orat. Lib. II. cap.* 25. 49. Leia maieſtatis.

* Eſt haec lex inter eas, quam inuiti tulerunt coſſ. Auctor enim eſt Dio Caſſius, adeo ab ambitu non alienos fuiſſe coſſ. vt ipſi alieno ſtudio et magna contentione eum magiſtratum ſint adepti. Piſonem certe ambitus accuſatum vix euaſiſſe. A ſenatu ergo coacti hanc legem rogarunt, quod C. Cornelius tribunus pl. acerbiſſimas poenas ambitus reis conſtituere cogitaret, atque id maxime populo adprobante. Et ſane in fragmentis Ciceronianae *orat. pro C. Cornelio, maieſt. reo*, legimus, *populum eam legem flagitaſſe*, ſenatum autem exiſtimaſſe immodicarum poenarum denunciatione terrorem iniici hominibus, modicis autem poenis propoſitis nec accuſatores, nec iudices defuturos. Hinc auctorem ferendae legis conſulibus fuiſſe.

§. LXXXVII.

LEX AQVILLIA *de damno iniuria dato* eſt plebiſcitum peranti-quum, at incertae aetatis *. Eius capita primum et tertium ſuperſunt in *l. 2. pr. et l. 27. §. 5. D. ad leg. Aquill.* Caput ſecundum in vſu eſſe negauit Iuſtinianus §. 12. *Inſt. de leg. Aquill.* Hinc plures inanem operam impenderunt quaeſtioni, quid illo capite cautum fuerit? Vid. Iac. Cuiac. *in Paratitl. D. et C. ad h. t.* cui nonnulla obuertunt Bynkersh. *Obſeru. Lib. I. cap.* 13. et Ger. Noodt. *de lege Aquill. cap.* 1. *pag.* 176. et qui rem ſingulari ſcriptione dignam credidit, Claud. Chiffletius *de ſecundo capite leg. Aquill. Tomo IV. Theſaur. iur. pag.* 873. *ſeqq.* Immo plura fuiſſe huius legis capita, quae deinde perierunt, quod ea praetor mutaſſet, admodum eſt veroſimile. Ger. Noodt. *de lege Aquill. cap.* 1. Bynkersh. *Obſ. Lib. I. cap.* 13. Ceterum praeter laudatum NOODTIVM hanc legem illuſtrauit FRANC. BALDVINVS. Lex Aquillia.

* Certum eſt, hanc legem exſtitiſſe ante Ciceronem, qui *in Bruto, cap.* 34. meminit *legis Aquiliae de iniuriis*: immo et ante Brutum et Scaeuolam, qui primi ius ciuile fundaſſe dicuntur. Nam hos legem etiam Aquilliam expoſuiſſe, conſtat. *l.* 27. §. 22. *l.* 39. *pr. D. ad leg. Aquill.* Vterque quum circa annum ab V. C. 600. floruerit: probabile eſt, auctorem huius plebiſciti fuiſſe *L. Aquillium* P. F. L. N. *Gallum*, quem anno ab V. C. 572. tribunum plebis fuiſſe, tradit Steph. Vin. Pigh. *Annal. Rom. Tom. II. pag.* 330. quamuis, quem ille auctorem habeat, fatear me ſcire iuxta cum ignariſſimis. Praeturam tamen eum geſſiſſe anno ab V. C. 576. teſtis eſt Liu. *Lib. XXXXI. cap.* 18.

§. LXXXVIII.

§. LXXXVIII.

Lex Atilia.

Lege porro ATILIA cautum eſt, vt pupillis et mulieribus praetor cum maiore parte tribunorum plebis tutorem daret *, pr. *Inſt. de Atilian. tut.* Addimus, *mulieres*, quia et Hiſpala Fecennia, libertina, tutorem a praetore, et tribunis accepit, teſte Liuio *Lib. XXXVIIII. cap.* 9. Quod quum factum ſit anno ab V. C. 566. oportet hanc legem iam ante id tempus exſtitiſſe, adeoque probabile eſt, conditam illam eſſe a *L. Atilio Regulo*, tribuno plebis anno ab V. C. 443. Liu. *Lib. VIIII. cap.* 30.

* Em. Merill. *Obſeru. Lib. I. cap.* 37. ex eadem lege eſſe putat obligationem matris, intra annum a morte patris tutorem liberis impuberibus petendi. §. *penult. Inſt. de SC. Tertull.* Petendus enim eſt *ſecundum legem*, vt eſt in *Nouella Theodoſii de tutorib.* vel *ſecundum leges*, *l.* 10. *C. de legit. hered.* per quas probabiliter intelligi putat leges Atiliam et Iuliam et Titiam. Sed quum mater tempore conditarum harum legum nondum eſſet heres liberorum, (quod ius per SC. Tertullianum demum accepit), adeoque et hereditate mulctari non potuerit ob petitionem tutoris omiſſam, et praeterea id ius diſerte ex conſtitutione eſſe dicatur: *l.* 2. §. 2. *l.* 4. *pr.* §. 1. §. 4. *D. qui pet. tut. vel curat.* parum veroſimilis videtur haec Merillii ſententia, malimque ego per *leges* intelligere conſtitutiones principum, quae ſaepe LEGVM nomine in iure noſtro veniunt, vti *l.* 22. *C. de admin. tut. vel curat.* *l.* 12. *D. de legat. praeſt.*

§. LXXXVIIII.

Lex Atinia de vſucapione rerum furtiuarum.

LEX ATINIA, ipſa quoque incertae aetatis *, rerum furtiuarum vſucapionem, antequam ad dominum reuerſae ſint, inhibuit, quamuis et legibus XII. tabularum idem cautum fuiſſe conſtet. §. 2. *Inſt. de vſucap.* *l.* 4. §. 6. *D. de vſurp. et vſucap.* *l.* 215. §. 1. *D. de verb. ſignif.* Eam legem ſingulari libello illuſtrauit Hadr. Puluaeus, nuper a Conrado cum Raeuardi Triboniano, nec non *Tomo IIII. Theſaur. iur. pag.* 327. edito, qui tamen magis in Cuiacium iniuriis, quam bonae frugis plenus eſt.

* Immo et ipſum nomen legis non ſatis certum eſt. Theophilus enim §. 2. *Inſt. de vſucap.* vocat Ἀτίλιον νόμον, quo nomine etiam reliquis Graecis venit, habeturque id vocabulum etiam in quibuſdam *Inſtitutionum* editionibus. At plus tribuendum pandectis Florentinis; Ciceron. *in Verr. I. cap.* 4. et Gell. *Noct. Attic. Lib. XVII. cap.* 7. quibus conſtanter dicitur ATINIA. Quare veroſimile eſt, legem hanc latam a *C. Atinio Labeone*, tribuno plebis anno ab V. C. 556. Steph. Vin. Pigh. *Annal. Rom. Tom. II. pag.* 255.

§. LXXXX.

Lex Aufidia, et Cornelia

Nec praetermittenda LEX AVFIDIA *de ambitu*, anno ab V. C. 691. *Meſſalla* et *Piſone* coſſ. ab Aufidio Lurcone trib. pl. lata, in

in qua id de nouo ſancitum erat, *vt qui nummos in tribu pronunciarit, ſi non dederit, impune eſſet; ſin dederit, ſingulis tribubus ſeſtertium XXX. deberet.* Cic. *ad Attic. Lib. I. epiſt.* I. Eiuſdem generis, at paullo antiquior, eſt LEX BAEBIA AEMILIA, vti Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 30. vocat, vel potius BAEBIA CORNELIA, *de ambitu*, qua anno ab V. C. 571. cautum, *ne ſuffragationes et coitiones fierent* *. Plura de hac lege ignoramus. Baebia de ambitu.

* Legis ipſius meminit Liu. *Lib. XXXX. cap.* 19. ſed verbis his pauciſſimis: *et leges de ambitu conſules auctoritate ſenatus ad populum tulerunt.* Sed ſuperſunt quaedam fragmenta ex oratione Catonis pro hac lege adlata a Nonio, quae omnia ad largitiones pertinent: ex quibus adeo non inepte colligit Sigonius legem hanc potiſſimum largitionibus corruptionibuſque tribuum ac centuriarum fuiſſe oppoſitam. Rogarunt legem eius anni conſules, *P. Cornelius Cethegus* et *M. Baebius Tamphilus*, vt adeo neſcire me fatear, cur Sigonius hanc legem tribuerit Aemilio Paullo, tum non conſuli, ſed longe ab vrbe aduerſus Macedonas bellum gerenti.

§. LXXXXI.

Nec minus nota eſt CALPVRNIA *repetundarum*, lata anno ab V. C. 604. a *L. Calpurnio Piſone*, tribuno plebis, qua cautum, vt prouinciales pecuniam, quam magiſtratus contra leges acceperint, conſtituto Romae iudicio repetere poſſent. Cic. *in Verr. IIII. cap.* 56. In primis vero celebris LEX CINCIA *de donis et muneribus*, qua vetitum, ne quis ob cauſſam quamdam donum munuſue caperet. Liu. *Lib. XXXIIII. cap.* 4. Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 5. Latam eam nouimus a *M. Cincio Alimento*, tribuno pleb. anno ab V. C. 549. *Cornelio* et *Sempronio* coſſ. nec quiſquam ignorat eruditiſſimum de ea *Commentarium* ſcripſiſſe FRIDERICVM BRVMMERVM, editum *Lutet. Pariſ.* 1668. 4. recuſumque Lipſ. 1712, 8. *. Leges Calpurnia repetundarum et Cincia de donis et muneribus.

* Eo commentario Brummerus, quidquid de hac lege dici poterat, tam luculenter expoſuit, vt nemo Iliada poſt hunc Homerum ſcribere velit. Nam *cap.* I. ſtatim de auctore et nomine legis egit, eaque occaſione de ipſa gente Cincia quaedam non vulgaria diſſerit. Deinde non modo capita huius legis expendit, quorum primum, de quo *cap.* 2. fuit, NE QVIS OB CAVSSAM ORANDAM DONVM MVNVSVE CAPIAT; alterum, de quo *cap.* 12. VT NE PLVS . . . . HS. DONARE LICERET, EXTRA QVAM SI CONIVNCTIS PERSONIS DONARETVR, QVOD EO AMPLIVS DONATVM ESSET, RATVM NE ESSET: tertium, de quo *cap.* 13. VT IN DONATIONE QVIBVSCVMQVE PERSONIS FACTA MANCIPATIO TRADITIOVE INTERVENIRET. Sed et vbique occaſiones huius legis, relationes eiuſdem, temperamenta, obſeruationem, fraudes ei factas, et totam donorum et munerum, quae vel aduocatis, vel aliis data ſunt, hiſtoriam adcurate exponit, vt quidem nihil, quod ad illuſtran-

luſtrandam hanc legem facere videatur, omiſerit. Sententiam tamen eius, quod *caput* 2. per *l. vlt. C. Th. de ſponſal.* ſublatum ſit, recte refellit Ant. Schulting. *ad Vlpian. Fragm. pag.* 561.

§. LXXXXII.

Plures leges Corneliae.

Sequuntur variae leges CORNELIAE, nec aetatis vnius, nec eiuſdem omnes auctoris. Vt enim iam non repetam, quae paullo ante de variis legibus a C. CORNELIO, tribuno plebis, anno ab V. C. 686. latis, diximus: (§. 73. *) lex CORNELIA FVLVIA *de ambitu*, qua capitale eſſe coepit, ſuffragia donis et pecuniis emere, rogata eſt anno ab V. C. 594. *Cn. Cornelio Dolabella* et *M. Fuluio Nobiliore* coſſ. *Epit. Liu. Lib. XXXXVII.* Incertae aetatis eſt LEX CORNELIA *de luſu et ſponſionibus*, cuius fit mentio *l.* 3. *D. de aleator.* LEGES vero CORNELIAE *maieſtatis*, *de ſicariis*, *veneficis*, *incendiariis*, *parricidiis*, *falſis*, *iniuriis*, *limitibus*, et *teſtamentis*.* omnes nomina obtinuerunt a *L. Cornelio Sulla*, dictatore, adeoque perlatae videntur anno ab V. C. 564. vel inſequente.

* Lege *maieſtatis*, quae ante Iuliam eiuſdem argumenti apud Romanos obtinebat, cautum fuerat, *vt rei maieſtatis eſſent, qui interceſſionem ſuſtulerint, aut magiſtratui, quo minus munere ſuo fungerentur, impedimento fuerint, qui exercitum e prouincia eduxerint, aut ſua ſponte bellum geſſerint, exercitum ſollicitauerint, ducibus hoſtium captis ignouerint, poteſtatem ſuam in adminiſtrando non defenderint, qui, quum ciues Romani ſint, apud reges externos verſati ſint. Vt porro et mulieris teſtimonium de hoc crimine acciperetur, nec vlla poena ſit calumniatoribus. Denique vt damnatis aqua et igni interdiceretur.* Cicero *in Piſon. cap.* 21. *pro Cluent. cap.* 35. Aſcon. Paedian. *argum. orat. pro Cornel. maieſt. reo*, Cic. *in Verr. I. cap.* 5. et ibi Aſcon. Paedianus *in Schol.* Legis CORNELIAE *de ſicariis* capita varia fuerunt, veluti *de iis, qui homines occiderint, quorum dolo malo incendium factum fuerit, qui hominis occidendi furtiue faciendi cauſſa cum telo ambularint, qui, quum magiſtratus eſſent, publicisue iudiciis praeeſſent, dediſſent operam, quo quis falſum iudicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, condemnaretur, qui hominis necandi cauſſa venenum confecerint, dederint, quiue falſum teſtimonium dolo malo dixerint, quo quis iudicio publico rei capitalis condemnaretur: quiue quum magiſtratus iudicesue quaeſtionis ſub capitalem cauſſam pecuniam acceperint, vt publica lege quis reus fieret. l.* 1. *pr.* et §. 1. *D. ad leg. Cornel. de ſicar.* Paull. *Sent. rec. Lib. V. tit.* 23. §. 1. Poena erat aquae et ignis interdictio, bonorumque ademtio, ſine diſcrimine, cuius eſſet conditionis, *l.* 3. §. 5. *l.* 1. §. 2. *D. eod.* poſtea in honeſtioribus deportatio, in vilioribus vltimum ſupplicium. *l.* 3. §. 5. *l.* 16. *D. eod.* Paull. *ibid.* Quin et occiſi cognatis aliquid eſſe adiudicatum pro ſatisfactione, patet ex *l.* 4. §. 1. *D. eod.* et *Collat. leg. Moſ. et Rom. tit.* 1. §. 11. Cuiac. *Obſ. Lib. XIIII. cap.* 4. LEX CORNELIA *de parricidiis* paſſim memoratur, *l. vlt. C. Th. ad leg. Cornel. de falſ. l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* immo et *l.* 1. *pr. D. ad leg. Pomp. de parricid.* Nam ibi aut legendum: *quae eſt legis Corneliae*

neliae de parricidiis, aut eamdem fuiſſe oportet legem CORNELIAM *de ſicariis et de parricidiis*. Vid. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 513. De lege CORNELIA *de falſis*, quae et *teſtamentaria*, omnia nota ſunt ex Paulli *Sent. rec. Lib. V. tit.* 25. §. 1. *ſeqq.* Et ex hac lege etiam eſſe videtur *fictio legis* CORNELIAE, qua is, qui apud hoſtes deceſſit, in ciuitate deceſſiſſe, fingitur. *l.* 18. *D. de captiu. et poſtlim. l.* 12. *D. qui teſt. fac. poſſ.* Paull. *Sent. rec. Lib.* II. *tit.* 4. §. 8. De lege quoque CORNELIA *de iniuriis* omnia peruulgata ſunt. Addi tamen poteſt Schulting. *ibid. pag.* 440. Legis CORNELIAE *de limitibus* meminit Hyginus *de limit. pag.* 152. eaque cautum fuerat, *vt per actuarios limites populo, ſicut per viam publicam iter faciendi ius eſſet.* Quamuis ab hoc, an alio Cornelio lata ſit, nondum conſtet. Quin quum iungantur *leges Sempronia et Cornelia et Iulia*: fieri poteſt, vt lex dicta ſit *Cornelia Iulia.* Collegas autem *Cn. Cornelium Coſſum* et *C. Iulium Iulum*, tribunos milit. coſ. pot. reperias anno ab V. C. 347. Liu. *Lib. IIII. cap.* 58.

§. LXXXXIII.

Nec minus celebris eſt lex DIDIA *ſumtuaria*, lata anno ab V. C. 610. *Appio Claudio* et *Q. Metello* coſſ. qua cautum, *vt vniuerſa Italia lege Fannia teneretur, vtque non modo qui ſumtuoſius epularentur, ſed et conuiuae in poenas legis inciderent.* Macrob. *Saturnal. Lib. III. cap.* 17. Cui ſubiungimus legem DVILLIAM MAENIAM, a *M. Duillio* et *L. Maenio*, trib. pl. anno ab V. C. 398. *Marcio* et *Manlio* coſſ. perlatam, *ne quis foenus vnciario maius exerceret.* Liu. *Lib. VII. cap.* 27. Noodt. *de foenor. et vſur. Lib. II. cap.* 4. FABIAM *de plagiariis* latam eſſe volunt anno ab V. C. 571. Ex ea capitale crimen naſcebatur aduerſus eum, qui liberum hominem ſciens emit, ſuppreſſit, vendidit, donauit, in dotem dedit, permutauit, fugitiuum alienum ſuſcepit, celauit, inuinctum habuit, ſeruo alieno fugam perſuaſit. *l.* 1. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. §. 2. *D. ad leg. Fab. de plagiar.* Poenaque ex ea lege nummaria fuiſſe dicitur *. *l. vlt. D. eod.* Paull. *Sent. rec. Lib. V. tit* 6. Leges Didia ſumtuaria et Duillia Maenia de foenoribus, Fabia de plagiariis.

* Eam poenam nummariam vel pecuniariam in publicatione dimidiae partis bonorum conſtitiſſe, ſuſpicatur Rittershuſius *ad Paull. ibid.* Et ſane ipſe Paullus apud *Pariat. legum Moſ. et Rom. tit.* 14. §. 2. ait, honeſtiores ademta dimidia parte bonorum in perpetuum relegatos, humiliores aut in metallum damnatos, aut in crucem ſublatos. At id ex ipſa lege Fabia eſſe, ex Paulli loco non liquet. Immo vero Vlpianus *ibid.* §. 3. mentionem facit poenae ſeſtertiorum quinquaginta millium: quamuis et haec ſumma ſatis grandis, et vix probabilis videatur. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 783. Immo ne ratio quidem excogitari poſſe videtur, cur *capitale crimen* vocetur *l.* 1. *D. ad leg. Fab. de plagiar.* ſi mere pecuniaria illa poena fuerit.

§. LXXXXIV.

Fabiae de ambitu et re agraria, Fannia ſumtuaria, et Furia de modo legatorum.

Sunt et aliae leges FABIAE, veluti illa *de ambitu* vel *numero ſectatorum*. Sed eam perlatam non eſſe comperio, quippe *cui teniores reſtiterunt*, teſte Cicerone *pro Muraen. cap.* 34. Certior eſt lex FABIA, quamuis et ipſa incertae originis, *de re agraria et limitibus*, cuius capita quaedam exſtant inter Guil. Goeſii *Rei agrariae ſcriptores*, *pag.* 339. Addimus legem FANNIAM *ſumtuariam*, latam anno ab V. C. 592. *C. Fannio* et *M. Meſſalla* coſſ. cuius ſanctiones * fuſius deſcribunt Plin. *Hiſt. nat. Lib. X. cap.* 50. Gell. *Noct Attic. Lib. II. cap.* 24. Athenaeus *Deipnoſ. VI. extr. p.* 274. Macrob. *Saturn. Lib. III. cap.* 17. ac poſtremo legem FVRIAM incertae aetatis *de modo legatorum*, de qua *pr. Inſt. de lege Falc.* Cuiac. *Obſ. Lib. XVIIII. cap.* 31.

* Inter alia cautum ea lege fuerat, *vt ludis Romanis, plebeiis Saturnalibus et aliis quibuſdam diebus centenos aeris in ſingulos dies impendere liceret: decemque aliis diebus ſingulis menſibus tricenos; ceteris autem omnibus diebus denos. Ne quid volucrum poneretur, praeter vnam gallinam, quae non eſſet altilis.* Ita legem deſcribunt Plinius, Gellius, et Macrobius. Athenaeus vero addit, vetuiſſe legem, *ne praeter domeſticos continuae plures tribus exciperentur, aut ad ſummum* (immo potius κατ' ἀγορὰν, die *nundinarum*, ceu docet Caſaubon. *Animaduerſ. ad Athen. VI.* 21. *pag.* 295.) *quinque, et id ſingulis menſibus ter tantummodo fieret: neue pluris, quam duabus drachmis et dimidia obſonarent e foro.* Porro eamdem legem *carnis in fumum inueteratae in annum talenta quindecim abſumere permiſiſſe* ait, et *leguminum, et olerum, quaecumque terra gignat, decocta.* Talia erant fungi, heluellae, beta, malua, et ſimiles cibi parabiles. Caſaubon. *ibid. pag.* 296.

§. LXXXXV.

Leges Genucia de foenore, et Hoſtilia de furtis.

Porro hac temporis periodo perlatae LEX GENVCIA *de foenore*, anno ab V. C. 413. *C. Martio* IIII. et *Q. Seruilio* coſſ. a *L. Genucio* trib. pl. qua prohibitum, ne cui foenerare liceret. Liu. *Lib. VII. cap.* 42. Ger. Noodt *de foenor. et uſur. Lib. II. cap.* 4. LEX HOSTILIA *de furtis*, puta *vt furti agere liceret eorum nomine, qui apud hoſtes vel rei publicae cauſſa abeſſent. pr. Inſt. de iis, per quos ager. poſſ.* lata, vt videtur, ab *A. Hoſtilio Mancino* et *A. Atilio Serrano* coſſ. anno ab V. C. 583. *.

* Legis huius nuſquam alias fit mentio, quam *d. pr. Inſt. per quos ag. poſſ.* nec aliud ſupereſt eius caput, quam: quod pro iis, qui apud hoſtes aut rei publicae cauſſa abeſſent, furti agere permiſit, quum adhuc nulli procuratores in foro admitterentur. Quum vero vix probabile ſit de eo ſolo legem latam: veroſimile eſt, quaedam alia hac lege de furtis conſtituta eſſe. Ceterum ſententia Ioſephi Nerii, *Analect. Lib. I. cap.* 26. hanc legem ab *hoſtibus* nomen acce-

accepiſſe exiſtimamus, non minus abſona eſt, quam deriuatio legis Fuſiae Caniniae a *cane*, Falcidiae *a falce*, quam vix in gloſſatoribus toleramus.

§. LXXXXVI.

Sequuntur leges IVLIAE, quarum tam multae ſunt, vt vel ſolae longum tractatum poſcerent, ſi de iis agendum eſſet adcuratius. Sed quum pleraeque ab Auguſto demum latae ſint: ad hanc periodum pertinet tantum lex IVLIA; *de rebus vi poſſeſſis non vſucapiendis*, quae Plautia * recentior, lata eſt a *C. Iulio Caeſare*, dictatore, eaque cautum, *vt nec rerum vi poſſeſſarum vlla eſſet vſucapio*, §. 2. *Inſt. de vſucap. l.* 33. §. 2. *D. eod. et iis qui vim fecerint publicam, aqua et igni interdiceretur.* Cic. *Philipp. I. cap.* 9. Lex Iulia Caeſaris de vi.

* PLAVTIA multo antiquior eſt IVLIA, lata quippe *Catulo* et *Lepido* coſſ. anno ab V. C 663. auctore praecipue Q. Catulo conſule, at rogante C. Plautio, tribuno plebis, a quo et nomen tulit. At quia et hac lege vſucapio rerum vi poſſeſſarum fuit inhibita: iunguntur a Iuſtiniano §. 3. *Inſt. de vſucap.* leges Iulia et Plautia, quum potius inuerſo ordine dicendum fuiſſet Plautia et Iulia, vt in *l.* 33. §. 2. *D. de vſurpat. et vſucap.*

§. LXXXXVII.

Inter leges IVLIAS, a Iulio Caeſare latas, eſt etiam IVLIA *maieſtatis*, cuius itidem meminit Cicero *Philipp. I. cap.* 9. Ea tamen, quae in Pandecte explicatur, non Iulii Caeſaris, ſed Auguſti, eſſe videtur. Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 29. Quod nos quidem non ſatis expeditum eſſe, arbitramur, quum contra certiſſimum ſit, legem hanc ſaepe, ſub malis potiſſimum principibus, auctam, et acrioribus poenis firmatam eſſe. Tacit. *Annal. Lib. I. cap.* 72. Freher. *Parerg. Lib. II. cap.* 9. De eius legis capitibus videndi Sigon. *ibid. pag.* 429. et, qui *ſingularim eius legis* expendit, Nic. Hier. Gundlingius. Addimus legem IVLIAM *de repetundis*, ab eodem Iulio Caeſare in primo conſulatu anno ab V. C. 695. Cic. *in Vatin. cap.* 12. *pro Rabir. cap.* 14. *pro Sext. cap.* 64. *in Piſon. cap.* 21. *in Brut. cap.* 27. *de offic. Lib. II. cap.* 21. *in Verr. III. cap.* 84. Sueton. *Iul. cap.* 43. Legis quaedam capita ſuperſunt in ipſo *titulo D. ad leg. Iul. repetund.* Alia ex Cicerone * collegit Car. Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 27. *pag.* 425. *ſeqq.* Leges Iuliae maieſtatis et repetundarum.

* Fuit haec ex legibus ampliſſimis, quippe cuius plura, quam centum, capita fuiſſe obſeruat Cicero *ad diuerſ. Lib. VIII. epiſt.* 7. Quum enim πολύμορφον ſit hoc crimen, et quod ſe facile in omnes formas ac ſpecies commutat:

mutat: non mirum profecto eſt, oppoſitam illi legem capitibus compluribus conſtitiſſe. De poena criminis, hac lege propoſita, omnia ſatis incerta ſunt. Quae tamen de ea dici poſſunt, omnia occupauit Ant. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 525.

§. LXXXXVIII.

Lex Iulia de nouarum tabularum exſpectatione diſiicienda.

Nec omittenda LEX IVLIA Caeſaris *de foenore*. Quum enim populus nouas tabulas frequentiſſime poſtularet: improbam illam ſpem diſiecit Caeſar, lata lege, *vt debitores creditoribus ſatisfacerent per aeſtimationem poſſeſſionum, quanti quaeque ante ciuile bellum comparaſſent, deducto ſummae aeris alieni, ſi quid vſurae nomine numeratum perſcriptumue * fuiſſet.* Qua conditione quarta fere pars crediti deperibat. Sueton. *Iul. cap.* 42. Iul. Caeſ. *de bello ciuil. Lib. III. cap.* 1. Ex quo loco ſimul colligitur, legem hanc perlatam eſſe *Caeſare* et *Seruilio* coſſ. anno ab V. C. 607. quum victo Pompeio in vrbem victor reuertiſſet.

* *Numeratum* dicitur, quod de domo ſolutum: *perſcriptum*, quod per argentarios. Eo ſenſu accipiendae praeſcriptiones apud Ciceron. *de orat. Lib. I. cap.* 58. Burmann. *ad Sueton. Caeſ. cap.* 42. vbi et oſtendit, Henr. Valeſium *ad Excerpta Peireſc. p.* 27. *pecuniam perſcriptam* male accipere pro in tabulas rationum relata, vel nondum ſoluta. Ceterum eam legem noua alia adiuuit Caeſar. Quum enim multi plurimum pecuniae etiam habere dicerentur: ἀπηγόρευσε, μηδένα πλεῖον πεντακισχιλίων καὶ μυρίων δραχμῶν ἐν ἀργυρίῳ ἢ καὶ χρυσίῳ κεκτῆσθαι: *ne quis in auro vel argento plus quam LX, ſeſtertium poſſideret, vetuit.* Dio Caſſ. *Hiſtor. Lib.* XXXXI. *pag.* 171.

§. LXXXXVIIII.

Leges Laetoria, et Licinia de foenore.

Celeberrima porro eſt LEX LAETORIA, quam Plautus *Pſeudol. Act. I. ſcen.* 3. *v.* 68. *quinamvicennariam*; alii male *Plaetoriam* vel *Plectoriam* vocant. Quum ergo Plauto fuerit antiquior, eam *M. Laetorium Plancianum*, tribunum plebis circa annum ab V. C. 490. auctorem habuiſſe probabile eſt *. Hac quoque multo antiquior eſt LICINIA *de foenore de capite deducendo*, lata anno ab V. C. 376. a *C. Licinio Stolone*, tribuno pleb. Liu. *Lib. VI. cap.* 35.

* Multis capitibus conſtitit LEX LAETORIA, quae tamquam ſparſa Hippolyti membra hic iuuat colligere. Primum enim haec lex annos minorennitatis definiuit, *l.* 2. *C. Th. de donat.* dicta ob hanc ipſam cauſſam *quinauicennaria.* Plaut. *Pſeud. Act. I. ſcen.* 3. *v.* 68. Deinde ex hoc ipſo Plauti loco patet, creditoribus negatam eſſe actionem aduerſus adoleſcentes, quibus crediderant pecuniam. Tertio eadem lex minoribus petentibus cauſſa cognita curatores dari iuſſit. Iul. Capitolin. *in Marc. cap.* 10. Quarto adoleſcentes inſti-

inſtipulari vetuit, eorumque promiſſis vim omnem obligandi detraxit. Plaut. *Rudent. Act. V. ſcen. 3. v. 24.* Sueton. apud *Priſcian. Lib. VIII.* Denique quinto minores in quocumque contractu dolo malo laeſos reſtitui in integrum iuſſit. Cic. *de offic. Lib. III. cap. 15.*

§. C.

Leges Licinia Cornelia ſumtuaria et Luctatia de vi.

Exſtitit etiam LEX LICINIA CORNELIA *ſumtuaria*, lata anno ab V. C. 656. a *P. Licinio Craſſo* et *Cn. Lentulo* coſſ. cuius ſanctiones recenſent Cicero *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt. 26.* Gell. *Noct. Attic. Lib. II. cap. 24.* Macrob. *Saturnal. Lib. II. cap. 13.* * Addimus LEGEM LVCTATIAM *de vi*, latam *Q. Luctatio* et *C. Mario IIII.* coſſ. anno ab V. C. 650. qua in primis cautum nouimus, vt de vi diebus etiam feſtis ludiſque publicis quaereretur. Cicero *pro Coel. cap. 29.*

* Videtur hac lege antiquior, FANNIA, quam ſupra deſcripſimus, in vſum reuocata, quum gliſcente luxu, mox, vt fit, exoleuiſſet. Macrob. *Saturn. Lib. II. cap. 13.* Saltim ipſa legis Liciniae ſanctio alteri eſt ſimillima, niſi quod paullo plus, quam Fannia, in ſingulas coenas expenſum tulit. Nam et illa caueatur, vt *Kalendis, Nonis, nundinis Romanis cuique in dies ſingulos centenos dumtaxat aſſes edundi cauſſa conſumere liceret: nuptiis ducenos; ceteris vero diebus, qui excepti non eſſent, carnis aridae pondo tria; et ſalſamentariorum pondo: quod autem è terra, vite, arboreue natum eſſet impune conſumere liceret.* Hinc *centenaria coena* Feſto eſt, in quam per legem Liciniam non plus centuſſibus, praeter terra nata, impendere licebat. Gell. *Noct. Att. Lib. II. cap. 24.* Ceterum Macrobius memoriae prodidit, *legis iſtius ferundae probandaeque tantum ſtudium ab optimatibus impenſum eſſe, vt conſulto ſenatu iuberetur, vt ea tantummodo promulgata priusquam trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obſeruaretur, quaſi iam populi ſententia confirmata.*

§. CI.

Leges Mamilia de finibus, Manlia de vicesima manumiſſionis, et Maria de ambitu.

Proxima eſt LEX MAMILIA *de finibus agrorum*, frequentiſſime laudata a ſcriptoribus rei agrariae, in primis a Siculo Flacco *de condit. agror. pag. 8.*, lataque anno ab V. C. 642. * Ei addimus LEGEM MANLIAM *de viceſima a manumiſſis aerario inferenda*, latam a *Cn. Manlio* et *C. Martio* coſſ. anno ab V. C. 398. Liu. *Lib. VII. cap. 16.* nec non LEGEM MARIAM *de ambitu*, rogatam a *C. Mario*, tribuno plebis, anno ab V. C. 634. et *vt pontes anguſtiores fierent*, praecipientem. Cic. *de legib. Lib. III. cap. 17.*

* Quum huius legis MAMILIAE ſanctiones, fragmentaque a Guil. Goeſio *Rei agrar. auct. pag. 339. ſeqq.* exhibita, pauciſſimi intelligant: eam legem paullo accuratius expendere operae pretium fuerit. Leges XII. ta-

bularum

bularum quinque pedum ſemitam inter fundos relinqui iuſſerant, quae *limitare iter*; et Graecis *μεθόρια* dicebatur. Idem et lex MAMILIA ſanxerat, teſte Flacco Siculo *de condit. agr. pag.* 8. cuius en ipſa verba: *ſignantur arbores finales vtrimque, id eſt, ex vtraque poſſeſſione, intra pedes quinos, vt legis Mamiliae commemoratae rationem habeant.* Et planius Aggenus Vrbic. *Comment. in Frontin. pag.* 53. *De fine*, inquit, LEX MAMILIA *quinque aut ſex pedum latitudinem praeſcribit, quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri; quod vſucapi non poteſt.* Similia ſunt apud Frontinum *pag.* 40. et Simplicium *pag.* 83. quae hic non adſcribimus. Erat ergo hoc ſpacium inter fundos, et in ipſis finibus: non quaquauerſum circa fines, vti contra Hotomanum oſtendit Guil. Goeſ. *Not. ad Sicul. Flacc. pag.* 129. Eius porro limitaris itineris nulla erat vſucapio. Aggen. Vrbic. *pag.* 53. Alciat. *de quinque ped. praeſcript. Tomo III. Opp. pag.* 345. Goeſ. *ibid. pag.* 191. Ergo ſi quando de hoc quinque pedum limitari itinere naſcebatur controuerſia, quod imminutum eſſe ab alterutro vicino diceretur, ea vocabatur *controuerſia finalis*, vel *de finibus*, ſeu *iudicium finium regundorum*, in eoque nulla habebatur praeſcriptionis ratio. Sin de ipſo agro lis intercederet: erat haec *controuerſia de loco*, quae non ad agrimenſorem, ſed ad praetorem pertinebat. Poſtea mos inualuit, vt ſpacium quinque pedum, non vſucapi quidem, at actioni de eo longiſſimo tempore praeſcribi poſſet. Sed id quoque mutarunt Valentinianus, Theodoſius, et Arcadius Auggg. *l.* 4. *C. Th. fin. regund.* quam adcurate expoſuit, et a Iac. Gothofredi ψευδερμηνείᾳ vindicauit Guil. Goeſ. *in Not. pag.* 192. Denique quum Iuſtinianus praeſcriptionem tricennalem limitaris itineris in vſum reuocaſſet: *l.* 3. *C. fin. reg.* factum eſt, vt ſpacium quinque pedum ſenſim plane aboleretur, et fines fierent lineares, quorum de confuſione quotidianas naſci querelas oportuiſſe, facile vnuſquiſque intelligit. Fuerunt vero et alia huius legis capita: veluti, *vt curaret ille, qui coloniam deduxerit, limites vt fiant, terminique vt conſtituantur, neue quis eiiciat, locoue moueat, qui ita conſtituti fuerint: ne limites, qui conſtituti fuerint, ferendo occuparentur, aliaue ratione reddantur inutiles vſibus publicis: vt terminum, qui amotus fuerit, is, cuius ager eſſet, reſtitueret.* Quorum capitum verba legitima ſuperſunt apud Guil. Goeſ. *pag.* 329. *ſeqq.*

§. CII.

Leges Oppia et Orchia.

Aeque pulcra fuit LEX OPPIA *de cultu mulierum*, lata anno ab V. C. 539. *Q. Fabio* et *T. Sempronio* coſſ. a *C. Oppio*, tribuno plebis. Ea vetitum, *ne qua mulier plus ſemiuncia auri haberet, neu veſte verſicolori vteretur, neue iuncto vehiculo in vrbe, vel oppido, aut propius inde mille paſſibus, niſi ſacrorum cauſſa, veheretur.* Liu. *Lib. XXXIIII. cap.* 1. et Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 33. *ſequ.* Sed de hac lege nihil eſt, quod addamus poſt eruditiſſimam Io. Guil. Hoffmanni *de lege Oppia* Diſſertationem, quae prodiit *Francof. iuxta Viadr. anno* 1736. LEX ORCHIA *de numero conuiuarum* nomen tulit a *C. Orchio*, tribuno plebis, qui anno ab V. C. 570. *Q. Fabio* et *M. Claudio* coſſ. hanc legem ſumtuariam rogauit. Feſtus *in Obſonitauere*, Macrob. *Saturnal. Lib. II. cap.* 13.

§. CIII.

§. CIII.

Lex pinaria *de ambitu* ſatis antiqua eſt, rogata, quippe anno ab V. C. 323. a *L. Pinario*, tribuno mil. conſul. poteſt. eiuſque collegis. Placuerat enim ſenatui tollendae ambitionis cauſſa tribunos legem promulgare, *ne cui album inueſtimentum addere petitionis cauſſa liceret* *. Liu. *Liu. IIII. cap.* 25. De Plavtia *quae vim, et rerum vi extortarum vſucapionem* cohibuit, iam ſupra (§. 96.) diximus. Ea cautum fuerat, *vt aqua et igni interdiceretur iis, qui aduerſus rempublicam coniuraſſent, inſidias ſenatui feciſſent, magiſtratibus vim attuliſſent, qui cum telo fuiſſent in publico, aut ſeditionis cauſſa loca ſuperiora occupaſſent: qui poſſeſſorem e fundo hominibus armatis deieciſſent dolo malo, aut armatis obiectis, vt inde profugerent, cauſſam attuliſſent: denique ne praedium, vnde vi deiectus ſit poſſeſſor, vſucaperetur.* Quae legis capita ex Cicerone, Suetonio, et Dione Caſſio miro ingenii acumine eruit Carol. Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 33. Leges Pinaria de ambitu, et Plautia de vi.

* Mos erat petitoribus honorum, togam candidam ſumere, eamque creta ita imbuere, vt plane ſplenderet: vnde et λαμπρὰν vocat Polyb. *Lib. X. cap.* 4. quemadmodum et ipſi petitores ab hac toga candida *candidati* dicebantur. Lipſ. *Elect. Lib. I. cap.* 13. Bernegg. *ad Suet. Caeſ. cap.* 19. *et* 24. Hinc et togam candidam abiiciebant, qui abiecerant ſpem potiundi honoribus: quale exemplum Cicereii eſt apud Valer. Max. *Lib. IIII. cap.* 5. *exempl.* 3. Cur vero illum morem hac lege abolitum voluerit ſenatus, vix coniectura adſequimur, niſi huc trahere velis locum Plutarchi, ex *Quaeſt. Rom. pag.* 276. qui petitores, quando in campum deſcenderint, tunicas poſuiſſe, refert, eiuſque rei cum alias, tum hanc potiſſimum rationem reddit: *ἵνα μὴ δεκάζωσιν, ἀργύριον ἐν τῷ κόλπῳ κομίζοντες: ne argentum in ſinu geſtantes ſuffragia redimerent.*

§. CIV.

Nec minus memorabilis eſt lex Poetelia *de ambitu*, lata a *C. Poetelio*, trib. pl. anno ab V. C. 397. *C. Fabio* et *C. Plautio* coſſ. Liu. *Lib. VII. cap.* 15. qua cautum fuerat, *ne, qui honores peterent, nundinas et conciliabula obirent* *. Ab ea lege diuerſa eſt Poetelia Papiria, qua, rogantibus *C. Poetelio* et *L. Papirio* coſſ. anno ab V. C. 429. cautum eſt, *ne quis, niſi noxam meritus, in compedibus haberetur, vtque pecuniae creditae cauſſa bona in poſterum, non corpora, obnoxia eſſent.* Liu. *Lib. VIII. cap.* 28. Varro *de lingua Lat. Lib. VI.* 5. *pag.* 85. Tertullian. *Apologet. cap.* 4. Leges Poetelia de ambitu, et Poetelia Papiria de obaeratis in compedibus non habendis.

* Inter artes eorum, qui honores petebant, et illa erat, quod candidati nundinas, conciliabula, immo et municipia et colonias obirent, omniumque ſibi gratiam prenſando conciliare adniterentur. Quod et poſt latam hanc legem tam impudenter factum, vt ſeditiones et tumultus inde metuerentur, ac proinde C. Maenius, dictator, anno ab V. C. 439. quaeſtiones exerceret aduerſus eos, qui magiſtratuum petendorum cauſſa coitiones feciſſent: quod aduerſus rem publicam eſſent. Liu. *Lib. VIIII. cap. 26.*

§. CV.

Leges Pompeiae de vi et ambitu.

Sed et Cn. Pompeius, quamuis ſago, quam toga, illuſtrior, leges tamen quaſdam reipublicae ſalutares tulit, quae ab illo POMPEIARVM nomen tulerunt, quia pleraeque anno ab V. C. 700. quo ipſe inuſitato exemplo faſces ſolus tenuit, ab eo rogatae ſunt. Eo pertinent LEGES POMPEIAE *de vi et de ambitu*, vno eodemque die ex SC. promulgatae, quibus tam poenam exaſperauit, quam formam iudiciorum breuiorem reddere ſtatuit. Vtraque enim ſanxit, *vt, priuſquam cauſſa ageretur, teſtes audirentur per triduum, eorumque dicta conſignarentur, quarta die omnes in diem poſterum adeſſe iuberentur, et fieret iudicum ſortitio: tum porro accuſatori duae, reo tres horae ad dicendum concederentur: denique, vbi cauſſa perorata eſſet, et accuſatori, et reo liceret quinos ex ſingulis ordinibus reiicere, vtque adeo ex LXXXI. iudicibus ſorte datis quinquaginta et vnus, ſententias laturi, ſupereſſent* *. Aſcon. Paedian. *in Argum. orat. pro Milone.* Cicero *ad Attic. Lib. X. epiſt. 4.* Dio Caſſ. *Lib.* XXXX. *pag.* 145. Caeſ. *de bello ciu. Lib. III. cap.* 1.

* Fuiſſe et alia iſta lege comprehenſa, iam Dio obſeruauit, veluti, *vt certus patronorum numerus eſſet, vt ne laudatores* (ἐπαινέτας) *admitterentur*, de quo reorum praeſidio videndus Car. Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 19. *vt et ii accuſatores admitterentur, qui olim ſimili de cauſſa poſtulati eſſent, eique, qui duos reos feciſſet, atque vnum damnaſſet, impunitas pro praemio daretur.* Vt adeo facile appareat, tam intolerabilem reipublicae ambitum tum factum eſſe, vt res ipſa legem ſeueriſſimam poſtulare videretur.

§. CVI.

Leges Pompeiae repetundarum et de parricidiis.

Eiuſdem auctoris aetatiſque eſt LEX POMPEIA *de pecuniis repetundis*, de qua Appianus *de bell. ciuil. Lib. II. pag.* 441. Νόμον τε ὤριζεν, ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ τὸ πρῶτον ὑπατείας ἐς τὸ παρὸν, εὐθύνειν τὸν ἐθέλοντα: *legem tulit, vt ex eo tempore, quo ipſe primum conſul fuiſſet, vsque in alterum conſulatum liceret a magiſtratibus rationes actorum expetere*, et quidem, vt idem paullo ante monuerat, ob δωροδοκίας ἢ δεκασμὸν, id eſt, *munerum corruptelas*

ruptelas et largitiones : quod ipſum repetundarum crimen eſſe, nemo non videt. At celeberrima omnium LEX POMPEIA *de parricidiis*, quam anxia paene induſtria illuſtrauit Io. Franc. Ramos *in Triboniano ſiue de errorib. Triboniani de poena parricidii* *, recuſ. *Lugduni Batauor.* 1728, 4.

* Errores illi Triboniani varii, veluti quod dicat, Pompeium aſperrimum crimen parricidii noua poena perſequutum, quum poena cullei ſit antiquiſſima, ſed ex lege Cornelia non niſi in parricidio proprio, locum habuerit: quod non indicarit, qua in re a lege Cornelia diſcreparit Pompeia. Diſcrimen autem in eo ſtatuit Ramos, quod quum ex lege Cornelia ii tantum inſuerentur culleo, qui parricidium proprie ſic dictum admiſiſſent: Pompeius hanc poenam et ad reliquas perſonas cognatas et adfines, quarum mentio fit *l.* 1. *D. ad leg. Pomp. de parricid.* produxerit. Praeterea et alias parricidii poenas, quas Tribonianus omiſerit, recenſet, et vbique hominem tantum non parricidii poſtulat, vt iureconſultus ille Salamanticenſis inter Tribonianomaſtigas iure poſſit referri. Ceterum poenae cullei meminerunt poſt legem Pompeiam Seneca *de clement. Lib. I. cap.* 15. *et* 23. Iuuenal. *Sat. VIII. v.* 214. *Satyr. XIII. v.* 155. Suet. *Auguſt. cap.* 33. ex quo loco etiam patet, poenam illam non niſi confeſſis reis infligi potuiſſe. Quamobrem non videtur admittenda Cuiacii diuinatio, cullei poenam tantum ante leges Corneliam et Pompeiam, moribus obtinuiſſe, at per legem Pompeiam in poenam legis Corneliae de ſicariis mutatam, denique a Conſtantino M. *l.* 1. *C. de his, qui par. vel lib. occid.* in vſum reuocatam eſſe ſuſpicantis. Vid. Cuiac. et Schulting. *ad Paull. Sent. recept. Lib. V. tit.* 24. *pag.* 512. *ſeqq.*

§. CVII.

Leges Publicia, Publilia, Remmia.

PVBLICIA LEX *de luſu et ſponſionibus*, cuius mentio fit *l.* 3. *D. de aleat.* non modo incertae aetatis, verum etiam in ſe obſcura eſt, niſi quod ea ſponſiones de rebus honeſtis fieri permiſerit. De lege PVBLILIA *de plebiſcitis* iam ſupra, quantum ſatis eſt, diximus (*§.* 40.) Hic vero praetermittenda non eſt LEX REMMIA, quam alii RHEMMIAM, alii REMNIAM, REMIAM, alii MEMMIAM adpellitant, cuiuſque de origine nihil conſtat, niſi quod fuerit antiquiſſima, ipſiſque decemuiralibus legibus non multo recentior, ex mente Henr. Brencmanni *de lege Remm. cap.* 3. Ceterum ea cautum fuiſſe, *vt qui per calumniam innocentem accuſaſſet, eius fronti littera K. inureretur* *, patet ex Cic. *pro Sex. Roſc. cap.* 20. Iulian. Μισοπωγ. *pag.* 357.

* Sunt, qui litteram C. tamquam initialem vocabuli CALVMNIA praeferunt, alii litteram D. tamquam primam vocis DELATOR: Turneb. *Aduerſ. Lib. VIII. cap.* 22. Immo quidam hic ad litteram Θ confugiunt, tamquam vocis Graecae θάνατος indicem. Sed quemadmodum veteres Romani, conſentientibus omnibus pro CALVMNIA, ſcribebant KALVMNIA,

quemadmodum pro caput *Kaput*, pro calendae *Kalendae*: ita rem omnem conficit Iuliani locus ex Μισοπώγων. vbi Antiochenis, K. id eſt Konſtantium deſiderantibus optat duplex ΚΑΠΠΑ, tamquam calumniae poenam iuſtiſſimam. Brencmann. *cap.* 5. *pag.* 1587. *Tom. V. Theſ. iur. ciu.* Scire autem Iulianum rem potuiſſe, nemo negauerit, quum et ſub imperatoribus adhuc exſtitiſſe lex Remmia videatur. *l.* 13. *D. de teſtib.*

§. CVIII.

Leges Scantinia et Scribonia.

Non minus dubiae aetatis ſunt LEGES SCANTINIA *de nefanda Venere*, cui facem accenderunt Io. Fridr. Chriſtius *Diſſ. de lege Scantinia*, et Io. Guil. Hoffmannus *in Comment. ad legem Iuliam de adulter. cap.* I. §. 16. *pag.* 26. et SCRIBONIA *de vſucapione*, quam ſingulari commentatione illuſtrauit Iac. Raeuardus. * Ea lege *vſucapionem ſeruitutium ſublatam eſſe*, quam ICti diſputatione fori inuexerant, ſatis patet ex *l.* 4. §. *vlt. D. de vſurpat. et vſucap.*

* Ant. Auguſtin. *de legib. pag.* 130. hanc legem tribuit auctori *L. Scribonio Liboni*, cuius meminit Cic. *in Brut. cap.* 23. *et de orat. Lib. I. cap.* 53. Sed eam ſententiam ſolidis argumentis profligauit Galuan. *de vſuſructu, cap.* 12. §. 4. *pag.* 113. Sane Ciceronis aetate adhuc ſeruitutum vſucapionem proceſſiſſe, diſcimus ex *Orat. pro A. Caec. cap.* 26. Quare probabilius eſt, legem Scriboniam ſub Auguſto latam eſſe a *L. Scribonio Libone* coſ. collega *M. Antonii II.* coſ. anno 719. ceu viſum eſt Galuano *ibid.* et Herm. Noordkerkio *Diſquiſit. de lege Petron. cap.* 3. §. 6. *pag.* 90. Saltim tardius latam eſſe, (quod putauit Iac. Raeuardus *de lege Scribon. pag.* 497.) et quidem anno ab V. C. 768. *L. Scribonio Libone* et *Siſenna Statilio Tauro* coſſ. eo minus crediderim, quo rarius tum leges rogari ſolebant a conſulibus.

§. CVIIII.

Leges Seruiliae de adulteriis et ſtupris, nec non de repetundis.

Exſtitiſſe porro legem quamdam SERVILIAM *de adulteriis et ſtupris*, circa annum ab V. C. 694. a *P. Seruilio Vatia* coſ. rogatam, fretus loco Valerii Maximi *Lib. VIII. cap.* I. *exempl.* 8. acute coniicit Io. Guil. Hoffmann. *de lege Iul. de adult. Lib. I. cap.* 21. *pag.* 33. Certius eſt, LEGEM SERVILIAM *repetundarum*, cuius fragmenta ex monimento vetuſtiſſimo extulit Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 27. anno ab V. C. 648. rogatam eſſe. Eam vero ita illuſtrauit laudatus Sigonius, vt ocium nobis feciſſe videatur.

§. CX.

Leges Titia de ſponſio-

De LEGE TITIA *de luſibus et ſponſionibus*, cuius mentio fit *l.* 3. *D. de aleat.* nihil me, quod dicam, compertum habere, fateor. At TVLLIA *de ambitu* auctorem habet *M. Tullium Cicero-*

ceronem, coſ. cum *C. Antonio*, anno ab V. C. 689. *. Denique celeberrima olim fuit LEX VOCONIA *de mulierum hereditatibus et de legatis*, lata a *Q. Voconio Saxa*, trib. pl. anno ab V. C. 583. *Caepione* et *Philippo* coſſ. ſed de ea ſingularibus commentationibus tam adcurate egerunt FRANC. BALDVINVS et IAC. PERIZONIVS, vt plura addere nihil attineat. nibus; Tullia de ambitu, et Voconia.

* Hanc legem iam ſuperiore anno *L. Iulio Caeſare* et *C. Marcio Figulo* coſſ. rogari iuſſerat ſenatus: ſed interceſſerat Q. Mucius Oreſtinus, trib. plebis, teſte Aſcon. Paed. *in Orat. in toga cand.* Cicero *pro Muraen. cap.* 34. Poſtea legem de nouo ex SC. tulit Cicero, eaque cautum, ne mercede conducti obuiam candidatis irent, nec conducti eos ſectarentur; ne gladiatoribus locus tribueretur, ne prandia vulgo darentur. Cic. *pro Muraen. cap.* 33. *in Vatin. cap.* 15. Ex quibus locis etiam patet, praeter alias poenas et decennale exſilium irrogatum eſſe iis, qui contra hanc legem feciſſent. Sigon. *de iudic. Lib. II. cap.* 29. *pag.* 436.

§. CXI.

Nihil adhuc diximus de SENATVS CONSVLTIS, quorum tamen innumera hoc temporis interuallo facta eſſe, nemo ignorat. Enimuero, quod de ſua aetate ſcribit Vlpianus *l.* 9. *D. de legib.* *non ambigi ſenatum ius facere poſſe*: id ad liberae rei publicae tempora plane non pertinet. Erat tum ſenatui ius, deliberandi de re publica, adminiſtrandi aerarium, curandi opera publica, delicta extra Romam in Italia admiſſa perſequendi, gliſcentes in Italia controuerſias componendi, legationes decernendi audiendique, indicendi ferias et ſupplicationes, de prouinciis diſponendi: Polyb. *Hiſtor. Lib. VI. cap.* 11. et de his rebus etiam SCta fiebant, vel, ſi quis maiorum magiſtratuum tribunorumue plebis interceſſiſſet, AVCTORITATES ſcribebantur: Cic. *ad diuerſ.* Lib. *VIII. epiſt.* 8. Dio Caſſ. *Lib. LV. pag.* 550. At noua iura SCtis inuecta eſſe ante Caeſarum tempora, nuſquam legeris. * SCta hoc tempore non erant ſpecies iuris ſcripti.

* Verum tamen eſt, populum nec iure rogari, nec iure ſciſcere potuiſſe, niſi ſenatus fieret auctor, eamque in rem ſcriptum eſſet SCtum. Liu. *Lib. I. cap.* 17. *Lib. VIII. cap.* 12. Plutarch. *in Coriolano, pag.* 227. Cic. *in Brut. cap.* 14. Appian. *de bello ciu. Lib. I. pag.* 650. Ex quo Ciceronis loco diſcimus, exſtitiſſe ea de re legem veterem MAENIAM, quam Feſtus *in voce*: *Prorſus* MINIAM; Nonius vero Marcell. MANIAM vocat, eaque cautum fuiſſe, *vt patres in comitiorum euentum auctores fierent.* At plerumque hanc legem neglexerunt turbulenti ingenii tribuni plebis, qui ſeditioſiſſimas rogationes inconſulto fere ac refragante ſenatu rogarunt, patribuſque nec quidquam diſſuadentibus, pertulerunt.

§. CXII.

Iuriſconſultorum huius aetatis recenſus.

Contra ea quum PRVDENTVM, ſeu IVRISCONSVLTORVM permagnam hoc tempore auctoritatem fuiſſe dixerimus (§. 52. *ſeqq.*) operae pretium fuerit, inſtituere hic illorum recenſum, et quae de iis notatu digna videbuntur, veluti per lancem ſaturam memorare, eademque opera, quae BERN. RVTILIVS, IO. BERTRANDVS, GVIL. GROTIVS, VAL. FORSTERVS, GVIDO PANCIROLVS, IAN. VINC. GRAVINA, ſimileſque ſcriptores, vel praeteruiderunt, vel perperam tradiderunt * ſupplere atque emendare.

* Nulla hiſtoriae litterariae pars adhuc minus excuita eſt, quam haec de vitis et ſcriptis veterum iuriſconſultorum. Nec omnes hi auctores ita ea in re verſati ſunt, vt ocium fecerint poſteris. *Bern. Rutilius* vulgaria et incomperta ſaepe pro veris attulit. Doctior *Bertrandus*, at in diuinando paullo audacior, nec ab erroribus immunis. Minime omnium operae pretium fecit *Val. Forſterus*, qui homo ad quaſuis potius operas ſordidas, quam ad ſcribendam iuris hiſtoriam erat condemnandus. *Guido Pancirolus* et *Ian. Vinc. Grauina* breuiter hanc rem exſequuntur: hic praeterea pleraque ſublegit aliis, quae deinde miro orationis flore ſolet veſtire, aliquando etiam corrumpere. Vere ergo reliquorum omnium induſtriam vicit magni Grotii frater *Guil. Grotius*, quamuis ne is quidem, quae eſt hominum infelicitas, omnia viderit.

§. CXIII.

Inter hos primi C. Papirius et Appius Claudius decemuir.

Apud Pomponium iureconſultorum agmen ducit PAPIRIVS; pontifex max. quem *Caii* praenomen tuliſſe, et ius Papirianum, paullo poſt exactos reges, compilaſſe, iam ſupra notauimus. (§. 16.) Excipit eum APPIVS CLAVDIVS, *vnus ex decemuiris, cuius maximum conſilium in XII. tabulis ſcribendis fuit. l. 2. §. 36. D. de orig. iur.* Sed de eo quoque iam ſupra pleraque occupauimus *, (§. 25. *ſeqq.*) quibus iam id addimus, quod Appius ille impotente libidine ſua non modo ſibi, ſed et rei publicae maximum intulerit detrimentum, ac proinde coniectus in carcerem, dignum flagitiis ſuis ſupplicium morte voluntaria anteuerterit, anno ab V. C. 306. Liu. *Lib. III. cap.* 58.

* CLAVDII e Regillorum oppido oriundi, gente Sabini erant. Sueton. *Tiber. cap.* 1. Vnde et decemuiro noſtro nomen fuit APPII CLAVDII SABINI REGILLENSIS. Primus ex ea gente, quae Herculem, ſeu Deum Sancum Fidium auctorem generis ciebat, anno ab V. C. 249. Romam e Sabinis migrauerat ATTVS CLAVSVS, de quo Virgil. *Aeneid. Lib. VII. v.* 706.

Ecce Sabinorum priſco de ſanguine magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar,

Claudia

Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Agminis meminit Virgilius, quia ATTIVS ille vel ATTA domi impar aduerſae factioni, magna clientium comitatus manu ab Regillo Romam transfugerat. Potentem adeo fuiſſe oportet hominem, quem aduenientem Romani non modo ciuitate et agro donarunt, ſed et inter patres adlegerunt, non multo poſt in principum dignatione futurum, Liu. *Lib. II. cap.* 16. immo & conſulem anno ab V. C. 259. collega *P. Seruilio*. Idem *Lib. II. cap.* 21. Fuit huic filius APPIVS CLAVDIVS SABINVS REGELLENSIS, conſul cum *T. Quinctio* anno ab V. C. 283. plebi exercituique inuiſus, qui quum a ſuis deſertus a Volſcis vinceretur, ſuppliciis in centuriones, ſigniferos, gregariorumque decimum quemque ſaeuiit, accuſatusque ideo, antequam damnaretur, morbo deceſſit. Liu. *Lib. II. cap.* 58. *ſequ.* Huic filius fuit decemuir, praecipuus iuris, quod ex XII. tabulis proficiſcitur, auctor.

§. CXIIII.

Subiungit his Pomponius alterum APPIVM CLAVDIVM *eiuſdem generis*, quipe decemuiri abnepos * quem CENTVMANI cognomen tuliſſe, maximamque ſcientiam habuiſſe ait. At quum alii eum CAECVM cognominent, mirum eſt, quantopere criticis vapulet bonus Pomponius: quum tamen nihil impediat, quo minus, qui ſenex ob caſum CAECVS dictus eſt, idem antea CENTVMANI cognomen habuerit. Bynkersh. *Praetermiſſ. pag.* 264. *ſequ. edit. nou.* Centumanorum ſaltim, vel Centumalorum cognomen non ignotum fuiſſe in gente Claudia, intelligimus ex Cic. *de offic. Lib. III. cap.* 16. et Val. Max. *Lib. VIII. cap.* 2. *exempl.* 1.

Appius Claudius Caecus. Eius cognomina.

* Ne decipiatur lector ab iis, qui hic miſcent quadrata rotundis: dabimus operam, vt plures Appios diſtinguamus. En ergo ſchema genealogicum:

ATTA vel ATTIVS CLAVSVS, qui Regillo profugus, Romam cum magna clientium manu migrauit, inter patricios adlectus, dictuſque APPIVS CLAVDIVS. Conſul anno V. C. 258. Plutarch. *in Poplic. pag.* 108. Suet. *Tiber. cap.* 1. Tacit. *Annal. Lib. IIII. cap.* 9. et *Lib. XII. cap.* 25.

APPIVS CLAVDIVS REGILLENSIS coſ. anno ab V. C. 282. Liu. *Lib. II. cap.* 56.

C. CLAVDIVS, qui pertaeſus flagitiorum Appii fratris filii, decemuiri Regillum remigrauit. Liu. *Lib. III. cap.* 58.

APPIVS CLAVDIVS CRASSINVS, decemuir, manus ſibi ipſe intulit, anno ab V. C. 306. Liu. *Lib. III. cap.* 58.

APPIVS CLAVDIVS, tribun. mil. coſ. pot. anno ab V. C. 331. Liu. *Lib. IIII. cap.* 35.

APPIVS CLAVDIVS CRASSVS, de cuius contentione cum tribunis pl. anno 387. Liu. *Lib. VI. cap.* 40.

C. CLAVDIVS CRASSINVS REGILLENSIS, coſ. anno V. C. 406. in magiſtratu deceſſit Liu. *Lib. VII. cap.* 25.

APPIVS CLAVDIVS CAECVS, Pomponio CENTVMANVS, ICtus, de quo hic agimus.

§. CXV.

Eius honores, res geſtae, et inuentum.

Honores inuerſo fere ordine geſſit, primum cenſor anno ab V. C. 442. quo tempore viam Appiam ſtrauit, et aquam Claudiam in vrbem induxit: *l.* 2. *§.* 36. *D. de orig. iur.* Liu. *Lib. VIIII. cap.* 29. Ald. Manut. *Quaeſit. per epiſt. I*, 2. *p.* 181. Deinde anno 446. et 456. conſul; Liu. *Lib. VIIII. cap.* 42. et *Lib. X. cap.* 18. inſequente praetor creatus eſt. Liu. *Lib. X. cap.* 22. Senex luminibus orbus viribuſque defectus, tamen et clientibus ſe dedit, et lectica delatus in ſenatum ſua potiſſimum oratione effecit, ut Pyrrhus rex in urbem non admitteretur. *Epit. Liu. Lib. XIII.* Plutarch. *in Pyrrh. pag.* 394. Poſtremo Pomponius obſeruat, eum litteram caninam in quibuſdam vocabulis reperiſſe *, vt quum Romani teſtibus Varrone *de lingu. Lat. Lib. VI. p.* 70. et Quinctiliano *Inſt. orat. Lib. I. cap.* 4. antea pronunciarent *doloſem*, *eſo*, *miſeſia*, *meſidie*, *melios*, *vapos*, poſtea *dolorem*, *ero*, *miſeria*, *meridie*, *melior*, *vapor*, pronunciare mallent.

* Pomponius hac de re tam obſcure loquitur, vt neſcias, noſterne Appius, an alius, qui ab eo proceſſit, litteram iſtam R. inuenerit. Sed quum Cicero *ad diuerſ. Lib. VIIII. epiſt.* 21. diſerte ſcribat, L. Papirium Craſſum circa annum V. C. 415. primum deſiiſſe vocari *Papiſium*: non alii eius inuenti laus deberi videtur, quam Appio Caeco, ſiquidem eius pater iam

anno

anno 406. deceſſerat, filius vero tum nondum eius fuit aetatis, vt ab eo tale quid proficiſci potuiſſe videatur. Ceterum non credibile eſt, Appium ipſam litteram R. inueniſſe, quam ipſa *Romuli*, *Remi*, *Romae*, vocabula praeferunt, quaeque in ipſis carminibus Saliaribus frequenter occurrit. Itaque in quibuſdam tantum vocabulis, in quibus ipſa euphonia R. pro S. exigere videbatur, litteram caninam inuexiſſe videtur Appius. In ipſis ſane carminibus Saliaribus, in quibus mentio fit *Marmurii*, *Veturii*, ſimiliumque, occurrunt etiam *muſes*, i. e. mures, *ruſe*, i. e. rure, *pluſima*, i. e. plurima, *melios*, i. e. melior. Add. Io. Nic. Funcc. *de pueri. Lat. lingu. cap.* 1. *pag.* 193. et *cap.* 3. *pag.* 243.

§. CXVI.

Sempronii Σοφȣ honores.

Fuit poſt eos, teſte eodem Pomponio, *maximae ſcientiae* SEMPRONIVS, *quem populus Romanus* σοφὸν, *id eſt*, SAPIENTEM *adpellauit*, *nec quiſquam ante hunc aut poſt hunc hoc nomine cognominatus eſt* *. *l.* 2. §. 37. *D. de orig. iur.* At non fuit poſt Appium Sempronius, ſed iiſdem paene temporibus floruit, quippe conſul creatus anno ab V. C. 449. cum P. Sulpicio, Liu. *Lib. VIIII. cap.* 45. quocum etiam de Aequis eo anno triumphauit. *Faſt. Capitol. ad hunc ann.* Anno porro ab V. C. 453. pontifex et cenſor; et paullo poſt M. Valerio Coruo, dictatore, magiſter equitum factus eſt. Liu. *Lib. X. cap.* 9. Et tamen vir conſularis, cenſorius, ac triumphalis praeturam anno ab V. C. 456. ſuſcipere non eſt dedignatus. Liu. *Lib. X. cap.* 21.

* Argutantur hic noui ſcriptores, obſeruantes, (1) id nomen et poſteris eius haeſiſſe: (2) non defuiſſe alias gentes, quibus inſignis ſapientiae gloria nobile ac perpetuum cognomen pepererit. Habere enim hiſtoriam *Atilium* et *Laelium* SAPIENTES, *Scipionem* CORCVLVM, *Sex.* et *P. Aelios* CATOS, denique *M. Porcium* CATONEM dictos, quae cognomina ab illo σοφȣ elogio non niſi ſono differant: adeoque fallere Pomponium, dum *nec quemquam ante hunc, aut poſt hunc, hoc nomine cognominatum eſſe*, contendat. Sed ad *prius* reſpondetur, poſteris id nomen haeſiſſe tamquam hereditarium, at neminem eorum ſibi id nomen virtute peperiſſe. Ad *poſterius*, Pomponium id obſeruaſſe de Graeco σοφȣ cognomine, quod in Graecia ſeptem tantum viris, Romae ſoli poſt hominum memoriam P. Sempronio datum ſit. Vnde et SAPIENTIAE ſimulacrum in gentis Semproniae numis reperiri obſeruat Rupertus *ad Enchirid. Pompon. Lib. III. cap.* 3. *pag.* 158. *edit. nou.* Quae quum ita ſint, adſentiri non poſſumus Reineſio, qui *ad Inſcript. p.* 36. ipſum *Semproniorum* nomen a ſapientia deriuat, eoſque *Sempronios* dictos putat, quaſi σώφρονας, atque inde et originem cognominis σοφȣ argute arceſſit, quum tamen noſter prius dictus ſit Sempronius, quam σοφȣ cognomen ob ingenii praeſtantiam accepit, et iam pater P. SEMPRONIVS LONGVS, auus C. SEMPRONIVS LONGVS dicti ſint. Rupert. *ibid.*

§. CXVII.

An vxorem ludos ſpectantem repudiarit?

Vulgo eum vxori miſiſſe repudium, perhibent, ob eam ſolam cauſſam, quod ludos inconſulto ſe ſpectarit. Sed Valerius Maximus, qui *Lib. I. cap. 3. ex. 12.* id memoriae prodidit, diſerte ait, id diuortium fuiſſe tertium ab eo, quod fecerit Sp. Caruilius. Quum vero hic anno demum 521. primus vxorem res ſuas ſibi habere iuſſerit; noſter autem eam aetatem non attigiſſe videatur: conſequens profecto eſt, vt alius fuerit ille Sempronius σοφὸς, qui tam ſeuera animaduerſione vxoris curioſitatem vltus eſt. Vid. Io. Guil. Hoffm. *Commentar. ad leg. Iul. de adult. cap. I. pag. 22. ſequ.* Certius eſt, filium habuiſſe noſtrum eiuſdem nominis, qui anno ab V. C. 484. conſul de Picentibus triumphauit, *Faſti Capitol. ad hunc an.* et anno ab V. C. 500. cenſor luſtrum condidit. *Epit. Liu. Lib. XVIII.*

§. CXVIII.

Tiberius Coruncanius.

Proximus aetate fuit Tiberivs Corvncanivs, quem primum omnium iuris prudentiam publice profeſſum eſſe, diximus (§. 53.) Eum nihil ſcripſiſſe, ait Pomponius: addens tamen, diligenter eum de iure conſulentibus reſpondiſſe: *l. 2. §. 38. D. de orig. iur.* ob quam iuris ſcientiam dexteritatemque in reſpondendo eumdem laudat etiam Cicero *de orat. Lib. III. cap. 15.* Conſul fuit anno ab V. C. 472. collega P. Valerio Laeuino: poſtea creatus primus ex plebe pontifex maximus * anno ab V. C. 500. *Epit. Liu. Lib. XVIII.* Obiit in extrema ſenectute, (nam ſenibus, qui rei publicae profuerint, eum accenſet Cic. *de ſenect. cap. 6.*) anno ab V. C. 509. quippe quo ei in pontificatu ſurrogatum eſſe L. Caecilium Metellum, refert *Epitomator Liuii Lib. XVIIII.*

* Equidem primus ex plebe pontifex anno ab V. C. 453. creatus eſt cum P. Decio Mure, C. Marcio Rutilo et M. Liuio P. Sempronius Sophus: Liu. *Lib. X. cap. 9.* at pontificatum maximum ad annum vſque 500. tamquam propriam ſibi poſſeſſionem, retinuerant, eoque honore primus ornatus eſt Tib. Coruncanius, iuris ſcientia non minus, quam aliis virtutibus eam dignitatem meritus. Nuſquam ſane ſine laude eius meminit Cicero. Nam *de nat. deor. Lib. II. cap. 66.* eum adnumerat *ſingularibus viris, quorum neminem, niſi iuuante Deo, talem fuiſſe credendum ſit.* Libro *de ſenectute, cap. 9. ab eo iura ciuibus praeſcripta, eiuſque vſque ad extremum ſpiritum prouectam eſſe prudentiam* ait. In *Laelio, cap. 11.* laudat M'. Curium et Ti. Coruncanium, *quos ſapientes maiores iudicarint.* Alibi *de orat. Lib. 3. cap. 33.* eum iungit P. Craſſo illi veteri, et Scipionibus, quos vocat *prudentiſſimos homines, qui omnes*

pontifices

pontifices maximi fuerint, *vt ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur*, *quique iidem et in ſenatu*, *et apud populum*, *et in cauſſis amicorum*, *et domi*, *et militiae conſilium fidemque ſuam praeſtiterint*. In *Bruto* porro *cap.* 14. obſeruat, Coruncanium *ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuiſſe videri*. Denique *in orat. pro domo ſua*, *cap.* 54. eum vocat *peritiſſimum pontificem*, vt alia eius loca hic praetermittam.

§. CXIX.

L. Cincius Alimentus.

In eumdem cenſum Guil. Grotius *de ICtis Lib. I. cap.* 2. refert L. Cincivm Alimentvm *, qui quaeſturam geſſit anno 534. praeturam Siciliae anno 542. et bello in primis Punico ſecundo inclaruit, quo anno 543. Cannenſis exercitus reliquias duxit, Liu. *Lib. XXVII. cap.* 7: captusque ab Hannibale, quantum is exercitum adduxerit in Italiam, ex eius ore audiuit, Liu. *Lib. XXI. cap.* 38. Scripſit librum de officio ivrisconsvlti, laudatum a Feſto *in voce: Subiici*, et praeter illum *Annales*, *Faſtos*, *de comitiis*, *de coſſ. poteſtate*, *myſtagogica*, *de verbis priſcis*, *et de re militari*, ex quibus reliquias haud contemnendas collegit, ſuaeque Salluſtii editioni ſubiecit Waſſius, cuius exemplum et Cortius poſtea eſt ſequutus. Add. Voſſ. *de hiſtor. Graec. Lib. IIII. cap.* 13. et *de hiſtor. Latin. Lib. I. cap.* 4.

* Celeberrima iis temporibus fuit gens Cincia, ex qua eodem fere tempore claruit L. Cincius Alimentus, tribun. pl. anno ab V. C. 539. et L. Cincius Alimentus aedilis plebis anno ab V. C. 541. niſi forte poſterior idem cum noſtro fuerit. At celeberrimus omnium M. Cincius M. F. Alimentus, cuius tribunatus nobilis fuit rogata lege cincia (§. 91.), de quo totaque gente Cincia plura Fridr. Brummer. *ad leg. Cinc. cap.* 1. *ſequ. pag.* 2. *ſeq. edit. Pariſ.*

§. CXX.

P. Scipio Naſica vir optimus a ſenatu dictus.

Paullo minor natu, at eorumdem tamen temporum fuit Pvblivs (non Caivs, vt Pomponius vocat) Cornelivs Scipio Nasica *, qui anno ab V. C. 548. adoleſcens nondum quaeſtorius vir optimvs a ſenatu adpellatus eſt, dignusque habitus, qui matrem deûm Oſtiam aduectam exciperet, *l.* 2. *§.* 37. *D. de orig. iur.* Liu. *Lib. XXVIIII. cap.* 14. Valer. Max. *Lib. VIII. cap.* 25. *Excerpt. Peireſc. pag.* 606.

* Quum facillima ſit in tot Scipionum rebus geſtis errandi occaſio: praeclare ſane de republica litteraria meriti ſunt viri docti, et in his Chriſtoph. Ad. Rupert. *ad Pomp. enchirid. Lib. III. cap.* 3. *pag.* 159. *ſeqq. edit. nou.* dum accuratum Scipionum ſtemma confecerunt, ex quo nos breuem hanc tabulam excerpimus:

L. Cor-

L. CORNELIVS L. F. CN. N. SCIPIO coſ. anno ab V. C. 494. de Poenis, Sardis, et Corſis triumphauit.

P. CORNELIVS L. F. L. N. SCIPIO coſ. anno 535. qui primus cum Hannibale minus proſpere ſub Alpibus conflixit. Flor. Hiſtor. Lib. I. cap. 6.

P. CORNELIVS P. F. L. N. SCIPIO AFRICANVS, victor Hannibalis.

CN. CORNELIVS L. F. L. N. SCIPIO CALVVS, coſ. anno ab V. C. 531. cum fratre in Hiſpania occubuit.

P. CORNELIVS CN. F. L. N. SCIPIO NASICA, ICtus, *vir optimus* a ſenatu cognominatus.

P. CORNELIVS P. F. CN. N. SCIPIO NASICA, CORCVLVM dictus, coſ. anno 590. et 597.

§. CXXI.

Eius honores, res geſtae, filius.

Praetor anno 559. rem bene ac proſpere geſſit in Hiſpania, et inſequente anno pro praetore Luſitanos paene perdomuit. Liu. *Lib. XXXV. cap.* 1. Creatus deinde conſul, anno 560. Boios ad internecionem cecidit, de iisque triumphum egit pulcherrimum. Liu. *Lib. XXXVI. cap.* 37. *ſequ.* Petenti anno ab V. C. 568. cenſuram Cato praelatus eſt. Liu. *Lib. XXXVIIII. cap.* 40. Sed tanto honorificentius de eo fuit iudicium populi, quando ei publice domus in ſacra via data eſt, quo facilius conſuli poſſet. *l.* 2. §. 37. *D. de orig. iur.* Filius ipſi fuit, cum aliarum virtutum, tam iuris prudentiae laude patris ſimilliſimus, &, ſiue ob ſapientiam, ſiue ob communem ciuium amorem, CORCVLVM adpellatus, qui anno V. C. 590. et 597. conſul fuit, et grauem de Carthagine non delenda ſententiam in ſenatu dixit *.

* Equidem patri P. Scipioni Naſicae, quem *virum optimum* adpellatum diximus, hanc orationem tribuunt Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſc. pag.* 382. et *Epitomator Liuii Lib.* XXXXVIIII. Sed quum haec contigerint anno ab V. C. 602. ad id vero tempus vix aduixiſſe videatur P. Scipio Naſica, qui iam anno ab V. C. 559. praeturam geſſerat, filius contra hoc ipſo tempore aetate non minus, quam auctoritate, rerumque geſtarum gloria floreret: adſentiri non dubitauerim Ruperto, exiſtimanti, filium, P. Scipionem Corculum, grauem illam ſententiam in ſenatu dixiſſe. Vid. Rupert. *ad Pompon. Enchirid. Lib. III. cap.* 3. *pag.* 161. *edit. nov.*

§. CXXII.

An et Q. Mucius eorum temporum ICtus?

Dubiae ſanitatis eſt locus Pomponii *l.* 2. *§.* 37. *D. de orig. iur.* vbi horum temporum ICtis accenſet Q. MVCIVM quemdam, quem legatum ad Carthaginienſes miſſum, ex duabus teſſeris poſitis, vna pacis, altera belli, dato arbitrio, vtram vellet, Romam referret, vtramque ait ſuſtuliſſe, addita cauſſa, Carthaginienſes

ginienſes petere debere, vtram accipere mallent. Vt enim iam nôn dicam, rem ab aliis multo aliter narrari : Liu. *Lib. XXI. cap.* 18. Florus *Lib. II. cap.* 6. Gell. *Lib. X. cap.* 27. Sil. Ital. *Lib. II. v.* 382. *ſequ.* nemo veterum in ea legatione Q. Mucium fuiſſe refert, ſed id vno ore tribuunt Q. FABIO MAXIMO, qui deinde *Cunctatoris* nomen meruit. Eum vero Fabium iuris prudentiam reliquis laudibus ſuis adiunxiſſe, ego quidem nuſquam reperio. *

* Probabile tamen eſt, Pomponium ſcripſiſſe *Q. Maximum*, idque poſtea librarios perperam mutaſſe in *Q. Mucium*. Rupertus *Lib. III. cap.* 3. *pag.* 160. Q. vero Fabium iuris peritum fuiſſe, idem Rupertus probare conatur loco Ciceronis *de ſenect. cap.* 4. vbi Cato de Fabio : *nec vero ille,* inquit, *in luce modo, atque in oculis ciuium magnus, ſed intus domique praeſtantior. Qui ſermo? quae praecepta? quanta notitia antiquitatis? quae* SCIENTIA IVRIS? *augurii?* At male interpungere videtur Rupertus. Cato enim non laudat Fabii *ſcientiam iuris*, ſed *ſcientiam iuris augurii*, vel auguralis, quae & in iuris imperitum cadebat.

§. CXXIII.

Iiſdem paene temporibus iuris prudentiae laude floruerunt duo fratres celeberrimi, P. et SEX. AELII PAETI CATI, quorum alterum iuris Aeliani auctorem fuiſſe, ſupra vidimus (§. 49.) PVBLIVS anno V. C. 548. aedilis plebis, ac inſequente anno praetor, Liu. *Lib. XXVIIII. cap.* 38. anno 550. magiſter equitum C. Seruilii Gemini dictatoris, Id. *Lib. XXX. cap.* 39. ſequente conſul, Liu. *Lib. XXX. cap.* 40. biennio poſt cenſor creatus, Idem *Lib. XXXII. cap.* 7. peſtilentia periit anno ab V. C. 578. Liu. *Lib. XXXXI. cap.* 26.

P. Aelius Paetus.

§. CXXIIII.

SEX. AELIVS PAETVS CATVS per eoſdem fere honorum gradus decurrens itidem ad conſulatum et cenſuram peruenit, quorum illum anno 554. hanc anno 558. ab V. C. geſſit cum collega C. Cornelio Cethego *. Liu. *Lib. XXXI. cap.* 7. *Lib. XXXIIII. cap.* 44. et *Lib. XXXV. cap.* 9. De eius *Tripartitis* ſupra diximus (§. 49.) Addit Pomponius *l.* 2. *§.* 38. *D. de orig. iur.* ei et alios libros, ſed dubiae auctoritatis, tribui. Eruditorum manibus vel maxime trita videntur *Tripartita*, tamquam inſigne iuris vniuerſi ſyſtema, quo et Cicero vſus videtur, dum *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt.* 22. tractat quaeſtionem iuris; *poſſetne heres, quod furtum antea factum eſſet, recte furti agere?*

Sex. Aelius Catus.

* Refert Plin. *Hiſt. nat. Lib. XXXIII. cap.* 1. Aelium Catum L. Aemilii Paulli, qui Perſeum, Macedoniae regem vicerit, generum fuiſſe, eumque, quum legati Aetolorum, in conſulatu prandentem in fictilibus adiiſſent, oblata ab his vaſa argentea non accepiſſe, neque aliud habuiſſe argenti ad ſupremum vitae diem, quam duo pocula, quae L. Paullus, ſocer, ei ob virtutem donaſſet. Sed L. Paulli gener *Q. Aelius Tubero* fuit, non *Sex. Aelius Catus*. Illum ob virtutem nauatamque in bello Macedonico operam generum ſibi delegerat Aemilius. Plutarch. *in Paull. pag.* 257. At Aelius iſte, Paulli gener, nec Cati cognomen tulit, nec vmquam Conſul fuit, ſed vir optimus ac continentiſſimus, ϗ μεγαλοπρεπέστατος Ῥωμαίων πενίᾳ χρησάμενος, *et qui omnium Romanorum magnificentiſſime paupertatem tulit*, ceu loquitur Plutarchus. Recte id monuit Rupertus *ad Enchirid. Pompon. Lib. III. cap. 4. pag.* 168. *edit. nou.* quum Coraſius, Hotomanus, et Io. Bertrandus, Plinii ſequuti auctoritatem, perperam haec omnia ad Sex. Aelium Catum referant.

§. CXXV.

L. Acilius an P. Atilius, Sapiens.

Iungit Pomponius Aeliis fratribus P. ATILIVM, quem primum SAPIENTEM a populo cognominatum ſcribit *d. l.* 2. *§.* 38. *D. de orig. iur.* Quamuis vero celeberrima Romae fuerit *Atiliorum* familia, multiſque imaginibus illuſtris, de qua praeclare meritus eſt Iac. Perizonius *Animadu. hiſtor. cap.* 1. *pag.* 26. vbi et ſtemma Atiliorum dedit: Ruperto tamen *ad Enchir. Pompon. Lib. III. cap.* 4. *pag.* 173. hic parum adcuratus videtur Pomponius, quippe qui *P. Atilium* nobis obtrudat pro L. ACILIO. De hoc ſane Cicero *de amicit. cap.* 2. *ſcimus L. Acilium*, (ita enim habent libri optimi,) *apud patres noſtros adpellatum* SAPIENTEM, *quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur* * et *de legib. Lib. II. cap.* 23. iterum vocat *L. Acilium*, eumque iungit *Sex. Aelio.* Attamen res et etiamnum incerta eſt, & iam olim inter has gentes de hoc ICto certamen fuiſſe videtur *. Quaedam ad XII. tabulas ſcripſiſſe hunc ſiue Atilium, ſiue Acilium, iam ſupra obſeruauimus (§. 31.)

* In *Aciliae* gentis denariis Ianus bifrons, prudentiae ſapientiaeque ſignum, conſpicitur apud Patin. *de famil. Rom. pag.* 3. At idem χάραγμα et in *Atiliae* gentis nummis *pag.* 42. reperimus. Si ergo verum eſt, hoc eſſe ſignum ſapientiae vel prudentiae, a quo maiorum quis cognomen tulerit: facile eſt ad exiſtimandum, de eo gentium ſuarum decore inter vtramque certatum eſſe.

§. CXXVI.

Ser. Fabius Pictor et

Eorumdem temporum ICtis Grotius *de ICtis Lib. I. cap.* 4. adnumerat SER. FABIVM PICTOREM, quem *iuris, et litterarum, et antiquitatis peritiſſimum* fuiſſe teſtatur Cicero *in Brut. cap.* 21. Vnde

Vnde exiſtimari poſſet, Ciceronem haec ſcribentem in animo habuiſſe *Q. Fabium Pictorem*, Annalium ſcriptorem, cuius fragmenta in Waſſii *Sylloge* primum ſtatim locum obtinent. Enimuero, quum non Quintum illum vocet, ſed Seruium, et hunc M. Porcio Catone natu paullo minorem fuiſſe obſeruet: magis eſt, vt ex filiis eius aliquem intelligamus, de quo tamen altum alioquin in hiſtoria Romana ſilentium eſt. Celebrior Q. FABIVS LABEO, quaeſtor anno ab V. C. 556. Liu. *Lib. XXXIII. cap.* 42. ſeptimo poſt anno praetor, Liu. *Lib. XXXVII. cap.* 47. *et* 50. anno porro 569. conſul, Liu. *Lib. XXXVIIII. cap.* 45. demum triennio poſt pontifex. Id. *Lib. XXXX. cap.* 42. Eum iiſdem paene laudibus, ac Ser. Fabium Pictorem, exornat Cicero *in Brut. cap.* 21. Q. Fabius Labeo.

§. CXXVII.

T. MANLIVM, A. F. T. N. TORQVATVM *iuris ciuilis et ſacrorum pontificalium*, teſte Valerio Maximo *Lib. V. cap. 8. exempl.* 3. *peritiſſimum*, conſulem cum Cn. Octauio anno ab V. C. 587. fuiſſe, obſeruat Cicero *de finib. Lib. I. cap.* 7. * ſimulque refert, eum filium compertum repetundarum iudicio domeſtico damnaſſe, & in conſpectum ſuum venire vetuiſſe. Addit Valerius, quum filius tam triſti perculſus ſententia ſuſpendio vitam finiiſſet, eum ne exſequiis quidem adoleſcentis interfuiſſe, ſed tum maxime, quum funus efferretur, conſulentibus vacuas aures commodaſſe. *Epit. Liu. Lib. LIIII.* T. Manlius Torquatus.

* Gentilitium id fuit genti Manliae, ſaeuire in ſuos, iiſque nullius delicti gratiam facere. Hinc *Manliana imperia* illo etiam tempore horrenda, exempli ſemper triſtis in poſterum fuerunt. Liu. *Lib. IIII. cap.* 29. et *Lib. VIII. cap.* 7. De acerbitate L. Manlii in filium, nullius probri compertum, vnde *Imperioſi* nomen tulit, idem videndus Liu. *Lib. VII. cap.* 4. Noſter ergo Titus tertium dedit tam inuſitatae ſeueritatis exemplum. *Titus*, inquam; nam mendum in praenomine eſt apud Ciceronem. Quem enim exemplaria Ciceronis omnia *Lucium* vocant, ei *Faſti Capitolini*, his in rebus adcuratiſſimi aeque, ac Valer. Maximus et Liuii Epitomator, *Titi* praenomen tribuunt. Grauiore multo errore Colerus *in Notis ad Valer. Max. Manlium* hunc confundit cum *Manilio*, ICto, de quo paullo poſt. Quem errorem errat etiam Bernard. Rutil. *in vit. ICt. cap.* 15. §. 21. ideo iure notatus a Guil. Grotio *de vit. ICtor. Lib. I. cap.* 4.

§. CXXVIII.

Eidem Valerio Maximo debemus notitiam C. MARCII FIGVLI, qui circa annum 620. *iuris ciuilis ſtudio celeberrimus fuit.* At iſtius profeſſionis, tamquam infructuoſae eum pertaeſum eſt, C. Marcius Figulus.

quum

quum petens conſulatum repulſam tuliſſet. Nam iſtius ignominiae dolorem non ferens, quum ad eum poſtero comitiorum die multi conſulendi cauſſa confluxiſſent, omnes rerum ſuarum incertos dimiſit, praefatus : *at vos conſulere ſcitis, conſulem facere neſcitis?* Valer. Max. *Lib. VIIII. cap.* 3. *exempl.* 2. qui auctor hoc ſubiungit iudicium : *dictum grauiter et merito : ſed tamen aliquanto melius non dictum.*

§. CXXVIIII.

M. Porcius Cato, Cenſorius, pater.

Qui iiſdem temporibus floruit, totumque paene ſaeculum doctrina prudentiaque illuſtrauit M. Porcivs Cato, quaeſturam geſſit anno ab V. C. 548. Liu. *Lib. XXXII. cap.* 7. conſulatum triennio poſt, Liu. *Lib. XXXIII. cap.* 42. a quo tempore bellum in Hiſpania proſperrime geſſit, cenſuraque anno 568. ſeueriſſime acta, Liu. *Lib. XXXVIIII. cap.* 41. *ſequ.* anno demum ab V. C. 604. L. Marcio et M. Manilio Coſſ. octuagenario maior deceſſit. Cic. *in Brut. cap.* 15. *ei tam verſatile ingenium pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnum dixiſſes, quodcumque ageret. In bello enim manu fortiſſimus, multiſque inſignibus clarus pugnis, idem, poſtquam ad magnos honores peruenit, ſummus imperator, idem in pace, ſi quis ius conſuleret, peritiſſimus, ſi cauſſa agenda eſſet, eloquentiſſimus fuit.* Quales laudes in eum tamquam ex compacto congerunt Liu. *Lib. XXXVIIII. cap.* 40. Cic. *de orat. Lib. I. cap.* 37. et *Lib. III. cap.* 15. Cornel. Nep. *Caton. cap.* 3. Quinctilian. *Inſt. orat. Lib. XII. cap.* 3. Valer. Max. *Lib. VIII. cap.* 7. *exempl.* I. *

* Raro ſane inter mortales exemplo M. ille Porcius Cato in omni artium ſcientiarumque genere eminuit, bonus imperator, bonus cenſor, conſul, praetor, optimus ac fere eximius ICtus, orator facundiſſimus, hiſtoriae omniſque antiquitatis, ſi quis alius, peritiſſimus, agricola inſignis. Senex et Graecas litteras didicit, tanto ardore animi, vt diuturnam ſitim explere velle videretur. Cic. *de ſenect. cap.* 1. et *Quaeſt. acad. Lib. IIII. cap.* 2. Idque eo magis mirandum, quod nullo ſubſidio adſpirauit ad rem publicam, ſolaque virtute ad ſumma enixus eſt. Vnde Plutarch. *in Cat. mai. pag.* 353. Ὁ δὲ Κάτων ἐκ πολίχνης τε μικρᾶς καὶ διαίτης ἀγροίκου δοκούσης φέρων ἀφῆκεν ἑαυτὸν ὥσπερ εἰς πέλαγος ἀχανὲς, τὴν ἐν Ῥώμῃ πολιτείαν; *Cato vero ex oppidulo exiguo, [illegible] vitae genere, quod ruſticanum videbatur, in rem publicam Romanam ſeſe, tamquam in vaſtum pelagus praecipitauit.* Addit, non tum fuiſſe ea tempora, quae Curios, Fabricios, Hoſtilios, alioſque ab aratro pauperes, ad magiſtratus et roſtra admiſerit, ſed Romam iam claritati familiarum, diuitiis, largitionibus, et prenſationibus adſuefactam honores petentibus nouis hominibus inſultaſſe. Denique et id miratur Plutarchus, quod Cato, quum omnes paene ciuitatis potentiſſi-

potentiſſimos et primos haberet aduerſarios, et ad ſenectutem vſque inſtar athletae decertarit, conſeruauerit ſe incolumem, non alio tutus praeſidio, quam τῷ λόγῳ, id eſt, eloquentia, οὗ δικαιότερον ἄν τις, ἢ τύχῃ καὶ δαίμονι τοῦ ἀνδρὸς, τὸ μηδὲν παθεῖν παρ' ἀξίαν, ἀναθείη, *cui verius, quam cuiui vel fortunae eius, quod illaeſa ſemper permanſerit dignitate, acceptum referas.* Meretur tota Catonis vita a Plutarcho ſcripta, eiuſque in primis et Ariſtidis comparatio legi, quippe qua Catonem omnes magni viri partes impleuiſſe, et Ariſtidem longo poſt ſe interuallo reliquiſſe, luculentiſſimis argumentis demonſtratur.

§. CXXX.

Eius opera.

Opera varii argumenti, ab eo ſcripta, veteres laudant quam plurima *, ex quibus et hodie integrum exſtare creditur illud *de re ruſtica.* Ex eius vero *Originibus*, librisque *de re militari*, *de liberis educandis*, *de moribus*, *praeceptis ad filium*, *epiſtolis*, *orationibus*, fragmenta, quae ſuperſunt, cum cura collegit laudatus Waſſius. Laudantur et eius COMMENTARII IVRIS CIVILIS a Feſto; liber de DOTE a Gellio *Noct. Att. Lib. X. cap.* 23. Denique eum et RESPONSA nouo more, expreſſis perſonarum nominibus, edidiſſe, obſeruat Cicero *de orat. Lib. II. cap.* 33.

* De operibus vero iuridicis Catonis, vt & aliis, quae Catoni tribuuntur, veluti regula Catoniana, non ſatis exploratum eſt, patri, an filio, ſint attribuenda. Nec mirum, quum eadem vtriuſque ſint nomina, et eadem vterque iuris prudentiae laude floruerit. Quamuis etiam veteres omnes, et in his Plutarchus *in Catone maior. pag.* 351. eum *de re ruſtica* ſcripſiſſe, teſtentur; de eo tamen, quod hodie exſtat ſub Catonis nomine, opuſculo, ſitne vere M. Porcii Catonis, an alterius, non ſine ratione ambigitur. Vid. Id. Matth. Geſneri *praefat. ſcriptoribus rei ruſtic. praemiſſ. p.* 1. *ſeqq.*

§. CXXXI.

M. Porcius Cato filius.

Filium Cato ſuſtulerat ſibi ὁμώνυμον, M. PORCIVM CATONEM, iiſdemque virtutibus in toga ſagoque inſignem *. Rei militaris ſpecimina bello Macedonico tam praeclara dederat, vt L. Aemilius Paullus eum ſibi generum vltro deligeret. Iuris vero ciuilis ſcientia omnes eius aetatis viros doctiſſimos ſuperauit, egregioſque de iuris diſciplina libros reliquit. Gell. *Noct. Att. Lib. XIII. cap.* 18. *l.* 2. §. 38. *D. de orig. iur.* Exſtinctus eſt viuo patre, et praetor iam deſignatus anno ab V. C. 600. Et is vnus caſus concuſſiſſe dicitur intrepidum animum Catonis patris, Cic. *de ſenect. cap.* 23. quem ideo huius filii ſui ſaepe in ſcriptis ſuis cum laude meminiſſe, refert Plutarch. *in Cat. mai. pag.* 351.

* Quum plures Catones in hiſtoria Romana occurrant, quorum facilis eſt confuſio: non ingratum lectori fuerit, totam illam gentem in ſchemate contemplari. Et quamuis illud concinnare iam coeperit Gell. *Noct. Attic. Lib. XIII. cap.* 19. et inde ſua ſumſerit Guido Pancirol. *de clar. leg. interpret. Lib. I. cap.* 8. *pag.* 27. licebit tamen illud hoc modo ſupplere.

M. Porcivs Cato Censorivs natus anno 518. quaeſtor anno 548. praetor 554. conſul 557. cenſor anno 568. obiit anno V. C. 604. ſexto et octuageſimo aetatis anno.

M. Porcivs M. F. Cato iureconſultus, praetor iam deſignatus deceſſit viuo patre, anno ab V. C. 660. matrem habuit *Liciniam*.

M. Porcivs M. F. M. N. Cato, inſignis orator, coſ. anno 634. cum Q. Marcio, Africam ſortitus, in magiſtratu ibi deceſſit.

M. Porcivs M. F. M. N. Cato, aedilis, ipſe quoque in Africa deceſſit.

L. Lucullus = Porcia, ſoror germana Catonis Vticenſis.

L. Lucullus.

M. Porcivs, M. F. Cato Salonianvs, id cognomen adeptus a Salonio, patris ſcriba, cuius ille filiam ſecundis nuptiis domum duxerat. Plutarch. *in Cat. Maior. pag.* 351.

L. Cato

M. Cato, tribunus pl. praeturam petens deceſſit. = Liuia, M. Liuii Druſi filia, nupta poſtea = Q. Seruilio, quaeſtori, occiſo bello Sociali 663.

M. Porcivs M. F. M. N. Cato Vticenſis, maritus (1) Lepidae: (2) Atiliae: (3) Hortenſiae.

Q. Seruilius Caepio, Catonis frater vterinus. Plutarch.

Filia.

Seruilia, ſoror Catonis vterina, impudica a Caeſare amata. = M. Brutus a Pompeio interfectus. Plutarch.

M. Porcius Cato. in acie ad Philippos occubuit. Plutarch.

Filius alter. Plutarch.

Filia, cuius mem. Plut.

Porcia, quae ſe crudeliter interemit, occiſo marito Bruto. = Bibulus, Plut. quo mortuo nupſit — Bruto Caeſaris interfectori.

Bibulus.

§. CXXXII.

Quamuis vero patris filiique ſcripta ſaepe confundi videantur: filio tamen, quae Catoni in iure noſtro tribuuntur *, pleraque deberi exiſtimamus, veluti REGVLAM CATONIANAM, *l.* 1. *D. de reg. Cat.* et quae ex Catonis libris profe[r]untur de adoptione ſeruorum, §. 12. *Inſt. de adopt.* de ſeruo mutilo morboſo, *l.* 10. §. 1. *D. de Aedil. edict.* de ſocero a genero inſtituto herede, *l.* 44. *pr. D. ſolut. matrim.* de poena certae pecuniae promiſſa, ſi quid aliter factum ſit, *l.* 4. §. 1. *D. de verb. obl.* de die intercalari, *l.* 98. §. 1. *D. de verb. ſignif.* Eius ſcripta.

* Laudatur Cato ſaepius, ſed ita, vt eius libri Vlpiani et Paulli temporibus non amplius videantur exſtitiſſe. Hinc formulae: *apud Catonem bene ſcriptum*, REFERT ANTIQVITAS: §. 12. *Inſt. de adopt. Catonem ſcribere* LEGO: *l.* 10. §. 1. *D. de aedil. edict. Nerua et Cato reſponderunt, vt eſt* RELATVM *apud Sextum ab Ariſtone.* Sic aliena fide citant Catonem. Semel Paullus *l.* 4. §. 1. *D. de verb. oblig.* citat *Catonis librum XV.* ſua, an aliena fide, non facile dixerim.

§. CXXXIII.

C. LIVIVS M. F. MAMILIANVS DRVSVS conſul anno ab V. C. 606. collega P. Cornelio Scipione, eo potiſſimum nomine laudatur, quod ſenex, oculis captus, viribuſque defectus, conſulentibus non minus de iure reſponderit, quum, quorum res eſſet, ſua ipſi non videntes, caecum adhibere ducem non dubitarent. Cic. *Tuſc. Quaeſt. Lib. V. cap.* 38. Valer. Max. *Lib. VIII. cap.* 7. Addit Valerius, eum vtiliſſima monimenta, oculorum licet acie deſtitutum, compoſuiſſe, quae ſaltim in P. Iuuentii Celſi manus videntur incidiſſe. Nam Druſum hic laudat *l.* 38. §. 1. *D. de act. emt. vend.* C. Liuius Mamilianus Druſus.

§. CXXXIIII.

Venio nunc ad triumuiros, qui *ius ciuile fundaſſe* dicuntur a Pomponio *l.* 2. §. 39. *D. de orig. iur.* Horum praeceps P. MVCIVS P. F. Q. N. SCAEVOLA ex ea gente ortus eſt, quae iuris prudentiam pro gentilitio bono habuit, pluresque patriae dedit ICtos eximios *. Noſter anno ab V. C. 620. conſul fuit, collega L. Calpurnio Piſone, Frugi, Vell. Paterc. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 2. Gruter. *Inſcript. pag.* 202. *ſequ.* bienniоque poſt, quum Craſſus occubuiſſet, pontificatum maximum eſt adeptus. Cic. *ad Attic. Lib. XII. epiſt.* 4. *de orat. Lib. II. cap.* 12. *de nat. deor. III. cap.* 2. *pro dom. cap.* 53. Denique eum phthiriaſi ex- P. Mucius Scaeuola.

ſtinctum eſſe, tradit Plutarch. *in Sulla*; *pag.* 475.

* Magnam ergo gratiam ab hiſtoriae ſtudioſis iniit Rupert. *ad Enchir. Pompon. Lib. III. cap. 7. pag.* 186. *edit. noui.* quod plures Mucios, quos iuris ſcientia nobilitauit, adcurate diſtinxit. Nos ex eius ſchemate pauca haec decerpimus:

P. Mvcivs Scaevola

- Q. Mvcivs P. F. Scaevola praetor anno 538. Sardiniam ſortitus eſt. Liu. *Lib. XXIII. cap.* 24. 30.
  - Q. Mvcivs Q. F. P. N. Scaevola praetor anno V. C. 574. Liu. *Lib. XXXX.* cap. 44. coſ. anno 579. cum Sp. Poſtumio.
    - Q. Mvcivs Q. F. Q. N. Scaevola, Augur, coſ. anno ab V. C. 636. cum L. Metello. Grut. *Inſcript. pag.* 204. Vixit adhuc L. Luculli temporibus. Val. Max. *Lib. III. cap.* 8. ICtus egregius, quem Cicero audivit.
      - Mucia, vxor L. Licinii Craſſi, oratoris.
        - Licinia nupta P. Cornelio Scipioni Naſicae. Cic. in *Brut. cap.* 58.
      - Mucia, de qua Cicero *in Brut. cap.* 58.
  - P. Mvcivs Q. F. P. N. Scaevola praetor 574. Liu. *Lib. XXXX. cap.* 44. coſ. 578. cum M. Aemilio Lepido. Liu. *Lib. XXXXVIIII. cap.* 19. eodem anno triumphauit de Liguribus.
    - P. Mvcivs P. F. Q. N. Scaevola pontifex max. IC. de quo Pomponius *l.* 2. §. 39. *D. de orig. iur.*
      - Q. Mvcivs P. F. P. N. Scaevola, conſul anno 675. Aſiae proconſulatu geſto celeberrimus, ob quem Mucia feſtum diem inſtituerunt Aſiatici. Cic. *Verr. II. cap.* 21. ICtus celeberrimus, de quo *l.* 2. §. 41. *D. de orig. iur.*
    - P. Licinivs P. F. P. N. adoptatus a P. Licinio Craſſo, ac proinde dictus Mvcianvs ab origine, Licinivs Crassvs a patre adoptiuo. Conſul anno 522. pontifex max. et ICtus celeberrimus, de quo *l.* 2. §. 40. *D. de orig. iur.*

§. CXXXV

§. CXXXV.

Reliquiſſe a Pomponio dicitur DECEM LIBELLOS, *l.* 2. *§.* 39. *D. de orig. iur.* ex quibus dubio procul decerpta ſunt, quae ex huius Scaeuolae monimentis adferunt non modo Cicero *Topic. cap.* 4. et *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt.* 21. ſed et ICti noſtri *l.* 66. *D. ſolut. matr. l.* 17. *D. de legation. l.* 4. *D. de capt. et poſtlim.* * Eius ſcripta.

* Neque tamen crediderim, P. Scaeuolae opera adhuc exſtitiſſe tempore ICtorum, qui illa laudant. Nam Iauolenus *l. 66. pr. D. ſol. matr.* quae de P. Scaeuolae ſententia memorat, vel ex Labeone, vel ex Seruio, quem ibi teſtem citat, videtur exſcripſiſſe. Pomponius *l. 17. D. de legation.* Q. Mucium ſequutus eſt, Modeſtinus denique *l.* 4. *D. de capt.* quae ibi de P. Scaeuola habet, ex Pomponio haurire potuit.

§. CXXXVI.

Alter ex hac triga M. IVNIVS BRVTVS, vir praetorius, *l.* 2. *§.* 39. *D. de orig. iur.* quem Cicero *in Brut. cap.* 47. *in iure ante alios ſummum euaſiſſe* ait, *ibidem*que *cap.* 34. vocat *virum optimum et iuris peritiſſimum*, in eo tamen paullo infeliciorem, quod filium reliquerit gentis ſuae dedecus, vulturem togatum, accuſatorem vehementem et moleſtum, et qui opes paternas turpiter diſperdiderat. Cic. *ibid.* et *de orat. Lib. II. cap.* 55. Reliqua fere ignoramus, niſi quod eum temporibus Gracchanis floruiſſe conſtat. M. Iunius Brutus.

§. CXXXVII.

Librorum de iure ciuili a Bruto ſcriptorum ſeptem numerat POMPONIVS, *d. l.* 2. *§.* 39. *D. de orig. iur.* quamuis Ciceronis aeuo tres tantum DE IVRE CIVILI libri pro genuinis habiti videantur *. Cic. *de orat. Lib. II. cap.* 55. Ex iis quaedam, quae ad edictum potiſſimum pertinuerunt, notis vel ſtricturis ſuis illuſtraſſe videtur SER. SVLPICIVS: *l.* 2. *§.* 44. *D. de orig. iur. l.* 5. §. 1. *D. de inſtit. act.* niſi forte, quod alii ſuſpicantur, eos libros Bruto potius cuidam nuncuparit (§. 74. *). Bruto vero noſtro, tamquam eximio iuris auctori, teſtimonium frequenter denunciant Cicero *de finib. Lib. I. cap.* 4. et *ad diverſ. Lib. VII. epiſt.* 22. Gell. *Noct. Attic. Lib. VII. cap.* 15. et ICti noſtri, *l.* 68. *D. de vſufr. l.* 27. §. 22. *D. ad leg. Aquill. l.* 13. *pr. D. de in diem addict. l.* 3. *§.* 3. *D. de adqu. vel amitt. poſſeſſ. l.* 4. *D. de captiu. et poſtlim.* Eius libri.

* Veroſimile eſt, mendum irrepſiſſe in Pomponii *Enchiridion*, et acute ſuſpicatur Bynkersh. *in Praetermiſſ. pag.* 271. *edit. nou.* tranſpoſitis vocabulis legen-

legendum eſſe : *Brutus tres*, *Manilius ſeptem* : quale quid in mentem venit etiam Ioanni Bertrando *de Iuriſperit. Lib. II. cap. 6.* Ceterum Brutum quoque his libris ſuis intexere ſolitum eſſe reſponſa, et quidem expreſſis perſonarum nominibus (§. 130.), obſeruat Cicero *de orat. Lib. II. cap.* 33. Quod inſtitutum probandum, an reprehendendum ſit, diſquirit Guil. Grot. *Vit. ICtor. Lib. I. cap. 5.*

§. CXXXVIII.

M'. Manilius. Tertius M'. MANILIVS P. F. P. N. (ita enim ſcribendum id nomen, non littera duodecima MAMILIVS, vti hoc nomen vbique emendari iubet Petr. Victor. *ad Varron. de re ruſtic. Lib. II. cap.* 3. §. 5. *) P. F. P. N. vir conſularis, quippe qui faſces anno ab V. C. 603. collega L. Marcio Cenſorino tenuit, *Faſt. Conſul. ad h. ann.* quum antea praetor cum Luſitanis bellum parum proſpere geſſiſſet, Appian. *Iberic. pag.* 286. ac ne conſul quidem Carthaginem felicius oppugnaſſet. *Epit. Liu. Lib. XXXXVIIII.* At tanto illuſtrior toga, non modo conſulentibus totum ſe dedit, eorumque commodo tranſuerſo foro quotidie obambulauit, vt ſui conſulendi copia eſſet omnibus : verum etiam domi ſuae, quam mediocrem in Carinis habebat, omnes et de iure ciuili, et de filiabus elocandis, fundis emendis, agro colendo, deque omni officio negotioque conſulturos admiſit : Cic. *de orat. Lib. III. cap.* 33. pauperem tamen fuiſſe, teſtatur Cicero *Paradox. VI. cap.* 3.

* Hoc audacior Val. Forſterus in *Hiſt. iur. Lib. II. cap.* 21. eum vocat *M. Manlium*, quum *Marci* praenomen in gente *Manlia*, ob M. Manlii Capitolini ſupplicium, lege familiae quaſi proſcriptum eſſet, Liu. *Lib. VI. cap.* 20. immo ſub finem iſtius capitis illum confundit cum T. *Manlio Torquato*, de quo ſupra (§. 127.) diſſeruimus : adcurate refutatus a Ruperto *ad Pompon. Enchirid. Lib. III. cap. 6. pag. 177. ſequ. edit. nou.*

§. CXXXVIIII.

Eius opera. Reliquit DE IVRE CIVILI libros, ſi vulgarem ſcripturam in Pomponio ſeruandam credimus, *tres*, ſin Bynkershoekii coniecturam (§. 138.) ſequimur, *ſeptem*, ac praeterea *volumina inſcripta* MANILII MONIMENTA, *l.* 2. *ſ.* 39. *D. de orig. iur.* quae, qualia fuerint, nos hodie ſcimus iuxta cum ignariſſimis. Praeterea MANILIANARVM VENALIVM VENDVNDORVM LEGVM * mentionem faciunt Cic. *de orat. Lib. I. cap.* 58. et Varro *de re ruſt. Lib. II. cap.* 5. quas a monimentis illis diuerſas non eſſe, exiſtimat Ant. Auguſtin. *de nomin. propr. Pandect. Tom. I. Theſ. iur. ciu. pag.* 211. Et ea quidem Manilii opera paſſim laudari animaduertimus

a Var-

à Varrone *de lingu. Lat. Lib. IIII. pag.* 13. *et Lib. VI. pag.* 68. *de re ruſt. Lib. II. cap.* 5. Cicerone *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt.* 22. Gell. *Noct. Attic. Lib. XVII. cap.* 7. denique a Paullo ICto *l.* 3. §. 3. *D. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.*

* Pertinuerunt *Manilianae* iſtae *venalium vendundorum leges* ad iuris prudentiam formulariam. Auctor enim eſt Plin. *Hiſt. nat. Lib. XVIII. cap.* 3. obſeruationem earum tam ſcrupuloſam fuiſſe, vt ne carnes quidem et ſues, niſi conceptis verbis a laniis emerentur, neque mulctae dictio aliter iuſta eſſet, niſi in qua ovis maſculino genere efferretur, et niſi bubus ouibuſque ſimul expreſſis, oues prius, quam boues nominarentur. Vid Eu. Ottōn. *Iuriſprud. ſymbol. Exerc. I. cap.* 15. *pag.* 92. Exſtant tales venalium vendundorum formulae apud Varron. *de re ruſt. Lib. II. cap.* 3.

§. CXXXX.

Subiungimus illuſtri illi ICtorum trigae Q. MVCIVM, Q. F. Q. N. SCAEVOLAM, vulgo *Augurem*, coſ. anno ab V. C. 636. collega L. Caecilio Metello, qui ſenex admodum deceſſit, neque ſe adduci paſſus eſt a L. Sulla, vt C. Marium hoſtem rei publicae iudicaret. Val. Max. *Lib. III. cap.* 8. Quantus in reſpondendo fuerit, vel ex eo patet, quod Cicero *in Brut. cap.* 39. *ſequ.* et *de orat. Lib. I. cap.* 45. eum iuris ciuilis intelligentia atque omnis prudentiae genere praeſtitiſſe, eiuſque ianuam et veſtibulum in infirmiſſima valetudine adfectaque iam aetate maxima quotidie frequentia ciuium ac ſummorum hominum ſplendore *celebratam eſſe*, teſtatur. Auditores habuit illuſtres quam plurimos, et in his Ciceronem, ceu ipſe teſtatur *in Brut. cap.* 89. et in *Lael. cap.* 1. quamuis poſtea, eo mortuo, ad Q. Mucium Scaeuolam, pontificem, de quo paullo poſt, ſeſe contulerit. Cic. *de legib. Lib. I. cap.* 4. An quidquam ſcripſerit, hodie ignoramus: Arbitrium tamen eius in cauſſa finium regundorum inter Gennates et Veturios exſtat apud Gruter. *Inſcript. pag.* 204.

Q. Mucius Scaeuola Augur.

§. CXXXXI.

Quos his Pomponius ſubiungit, CAELIVS ANTIPATER, PAVLLVS VIRGINIVS, SEX. POMPEIVS, Q. AELIVS TVBERO, quamuis iuris non imperiti, aliis tamen potius artibus adpuliſſe animum videntur *. Quare dicendum potius erit de P. RVTILIO RVFO, qui P. Mucium Scaeuolam, pontificem maximum, audiuit, Cic. *de offic. Lib. II. cap.* 13. ſimulque philoſophiae Stoicae, duce Panaetio, totum ſe dedit. Idem *de offic. Lib. III. cap.* 2. *in Brut. cap.* 30. Functus conſulatu anno ab V. C. 648. collega

Antipater, Virginius, Pompeius, Tubero, Rutilius Rufus.

Cn.

Cn. Manlio Maximo, iniquiſſimo repetundarum iudicio opprimitur, et exſul Smyrnae conſeneſcit, honoratus ab omnibus Aſiae ciuitatibus. Ouid. *ex Ponto Lib. I. eleg. 3. v. 6. ſequ.* Cic. *de orat. Lib. I. cap. 53.* Valer. Max. *Lib. VI. cap. 4. ex. 4.* Vellei. Paterc. *Lib. II. cap. 13.*

* L. CAELIVM ANTIPATRVM ipſe Pomponius *l. 2. §. 40. D. de orig. iur. plus eloquentiae, quam ſcientiae iuris, operae dediſſe*, teſtatur: quamuis et de eius eloquentia non adeo magnifice ſentiat Cicero *de orat. Lib. II. cap. 13.* Scripſit *annales* aliaque, quorum oſſa, vt ita dicam, legit Waſſius. De PAVLLO VIRGINIO veteres veluti ex compacto ſilent, niſi ſit ille *A. Virginius*, (ex Aullo enim facile Paullus naſci potuit,) cuius ſe amicitia delectari ait Laelius apud Ciceronem *de amicit. cap. 27.* SEX. POMPEIVS, Cn. Pompeii patruus, et Q. AELIVS TVBERO a iuris peritia quidem laudantur a Cicerone *in Brut. cap. 47. et de offic. Lib. I. cap. 6.* nec non a Gellio *Noct. Attic. Lib. I. cap. 22.* ſed ita, vt Stoicos magis profeſſi videantur, quam ICtos.

§. CXXXXII.

Rutilii Rufi ſcripta.

Praeter libros HISTORIARVM, DE VITA SVA, HANNIBALICORVM, et aliquot orationes, ex quibus ſcriptis, quae ſuperſunt, fragmenta Waſſius collegit, Rutilius Rufus etiam de iure quaedam elucubrauit, ex quibus quaedam proferuntur *l. 10. §. 3. D. de vſu et habit. l. 3. §. 9. D. de penu leg. l. 1. §. 2. D. de arb. caed.* Edicti ab eo in praetura praepoſiti mentio fit *l. 1. §. 1. D. de bon. libert.*

§. CXXXXIII.

C. Cornelius Maximus, et P. Licinius Craſſus *Mucianus.*

C. CORNELIVS MAXIMVS ſolo Trebatio auditore, cuius ille formauit ingenium, celebris, nulla alia re ſui memoriam ad poſteritatem propagauit. Cic. *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt. 8. et 17.* At tanto ſerenioris famae eſt P. LICINIVS CRASSVS, a patre naturali P. Mucio Scaeuola MVCIANVS, anno ab V. C. 612. in adoptionem P. Licinio Craſſo datus. Per omnes honorum gradus *anno ab V. C. 657.* ad conſulatum, et quadriennio poſt ad cenſuram adſpirauit, in magiſtratibus fere omnibus, praeterquam in cenſura, collegam nactus Q. Mucium Scaeuolam. Denique et pontifex maximus deceſſit ex vehemente laterum dolore, quem ſibi altercatione cum L. Philippo in ſenatu contraxerat. Cic. *de orator. Lib. III. cap. 2.* Auctor eſt Pomponius, *l. 2. §. 40. D. de orig. iur.* a Cicerone hunc Craſſum dictum eſſe *ICtorum diſertiſſimum *).* Fuit enim incredibili eloquentia, quamuis parum faueret rhetorum ſcholis, quos in cenſura ſua, propoſito edicto, vrbe exeſſe iuſſerat. Gell. *Noct. Att. Lib. XV. cap. 11.* *Sueton. de clar. rhetor. cap. 1.*

* Plerique

* Plerique tamen id ideo vocant in dubium, quod Cicero eo elogio non ſemel ornet Q. Mucium Scaeuolam, veluti *de orat. Lib. I. cap.* 39. et in *Brut. cap.* 39. et 40. quum de Craſſo tale nihil in eius operibus reperiamus. Rupertus *ad Enchirid. Pompon. Lib. III. cap.* 6. *pag.* 183. *ſequ.* vt erroris abſoluat Pomponium, elogium hoc a librariis alieno loco poſitum, in paragraphum ſequentem transferri oportere ſtatuit. Alii aliter rem expediunt. Sed quid prohibet, quo minus Cicero alicubi eamdem laudem attribuerit Craſſo, Pomponiuſque id elogium vere legerit in opere eius aliquo, nunc deperdito; quod nos hodie non legimus? Vid. Bynkershoekii *Praetermiſſ. ad d. l.* 2. §. 40. *D. de orig. iur. pag.* 273. *ſequ. edit. nou.*

§. CXXXXIIII.

Paullo iunior fuit Q. MVCIVS SCAEVOLA, pontifex maximus, cum Q. Mucio Scaeuola, Augure, non confundendus. De eius eloquentia Ciceronis teſtimonia paullo ante vidimus. Eumdem Valer. Max. *Lib. VIII. cap.* 12. *legum clariſſimum ac certiſſimum vatem*; Diodorus Siculus *in Excerpt. Peireſc. p.* 405. ἐπιφανέστατον τῶν Ῥωμαίων, *Romanorum illuſtriſſimum* adpellat. Eum fere in omnibus honoribus Craſſo collegam fuiſſe diximus. Praecipuam vero laudem ſibi geſto ſanctiſſime Aſiae proconſulatu peperit, adeo, vt eum prouinciales diuinis paene honoribus proſequerentur. Aſcon. Paedian. *in Verr. II. cap.* 21. Denique in Mariano tumultu anno ab V. C. 666. C. Fimbriae ſcelere nefarie interemtus, maximum bonis omnibus ſui deſiderium reliquit. Cic. *de orat. Lib. III. cap.* 3. *Excerpt. Peireſc. pag.* 410. Appian. *de bello ciu. Lib. I. pag.* 404. Vellei. Paterc. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 26. Lucan. *Pharſal. Lib. II. v.* 126. *ſequ.* Q. Mucius Scaeuola pontifex max.

§. CXXXXV.

Multa huic Mucio Scaeuolae debet iuris prudentia, veluti CAVTIONEM MVCIANAM, aliaque eius generis plura, quae ſingulari commentario ſub *iuris prudentiae Mucianae* titulo illuſtrauit Franc. Balduinus, recuſ. in *Tom. I. Iuris prudent. Rom. et Attic.* Mucii *liber* ΟΡΩΝ vel DEFINITIONVM antiquiſſimus eſt eorum, ex quo quaedam in Pandecten retulit Tribonianus; *l.* 64. *D. de adquir. rer. domin. l.* 8. *D. de aqua quotid. et aeſtiu. l.* 241. *D. de verb. ſignif. l.* 73. *D. de reg. iur.* * Libros etiam IVRIS CIVILIS duodeuiginti laudat Gell. *Noct. Attic. Lib. VII. cap.* 15. in eos vero notas ſcripſerunt Pomponius, Laelius Felix, apud Gell. *Noct. Attic. Lib. XV. cap.* 27., Modeſtinus, *l.* 53. et *l.* 54. *D. de adquir. rer. dom.* et acerrimus aemulus Ser. Sulpicius, noſtro tam parum aequus, vt eius ſtricturae non *Notae*, Eius ſcripta

 ſed

ſed reprehenſa Mucii capita adpellentur. *l.* 3. *§.* 6. *D. de penu leg.* Gell. *Noct. Attic. Lib. IIII. cap.* 1.

* Mireris, quum hic liber ἱερῶν ſingularis adhuc Triboniani temporibus exſtiterit, fueritque eorum, quos illa aetas ſuperſtites habebat, antiquiſſimus, cur non plura, quam quatuor illa fragmenta ex iis in *Pandectas* retulerit Tribonianus. Enimuero eum vel ipſa huius ICti aetas, qua floruit, excuſat. Quis enim dubitet, quin pleraque, quae de ſui temporis iuris prudentia ſcripſerat Mucius, ſexto, quo Tribonianus vixit ſaeculo adeo vel ab vſu receſſerint, vel mutata ſint, vt locum amplius non habuerint in opere, quod ius eorum temporum, reciſis antiquis fabulis, ex Iuſtiniani inſtituto, complecti debebat? *Conſt. Deo auctore.* §. 7. *de concept. Dig. ad Tribonian.*

§. CXXXXVI.

C. Aquillius Gallus. Progredimur ad C. Aqvillivm Gallvm, cuius vitam ſingulari oratione illuſtrauimus *Francof. iuxta Viadr.* 1731. Patrem habuit M'. Aquillium Gallum, virum conſularem et triumphalem *. *Faſt. Capitolin. ad ann. ab V. C.* 652. Praeturam geſſit anno ab V. C. 687. collega inter alios M. Tullio Cicerone, inque ea illi quaeſtio de ambitu ſorte obuenit. Cic. *pro A. Cluent. cap.* 53. Conſulatum ob temporum perturbationem regnumque illud forenſe, teſte Cicerone *ad Attic. lib.* 1. *Epiſt.* 1. ne petere quidem voluit. Vixiſſe videtur ſaltim ad annum 708. quo eum adhuc *Gallum ſuum* vocat idem Cicero *ad diuerſ. Lib. IIII. epiſt.* 6.

* Celeberrima ab ipſa vrbis origine fuit gens Aqvillia, ex qua tamen et viri fato ſuo infeliciſſimi prodierunt. M'. Aquillium IIII. virum vel IIvirum potius ſacris faciundis, a Tarquinio rege ob euulgatas ſortes Sibyllinas, inſui culleo iuſſum eſſe, tradit Dionyſ. Halicarn. *Antiquit. Lib. IIII. cap.* 70. Ἀκύλλιον enim ibi legendum, pro Ἀτίλιον, recte obſeruarunt viri doctiſſimi. Notum quoque eſt, quod, exacto Tarquinio ab Aquilliis adoleſcentibus coniurationis reis a L. Iunio Bruto, primo coſ. ſummum eſt ſupplicium, de quo idem Dionyſ. Halic. *Lib. V. cap.* 7. Plutarch. *in Poplic. pag.* 98. Liu. *Lib. II. cap.* 4. In *Faſtis* celebrantur anno ab V. C. 266. *C. Aquilius Tuſcus*, anno ab V. C. 494. *C. Aquillius M. F. C. N.* anno 652. *M'. Aquillius Gallus*, conſules, et partim triumphis, partim ouatione inſignes. At poſtremus, cuius de rebus geſtis inſigne monimentum occurrit apud Gruter. *Inſcript. pag.* 15. *anno* 7. repetundarum poſtea poſtulatus, cicatricum oſtentatione euaſit. Denique legatus miſſus in Aſiam ad Mithridatem, bellumque ibi adminiſtrans anno ab V. C. 664. a Mitylenaeis hoſti traditur, a quo aſino circumuectus, omneſque cruciatus perpeſſus, infuſo demum in os auro liquefacto, miſere periit. Cic. *pro lege Manil. cap.* 5. Appian. *in Mithridatic. pag.* 184. Plin. *Hiſt. nat. Lib. XXXIII. cap.* 3. Arnob. *adverſ. gent. Lib. I. pag.* 23. Et hunc ipſum ſane C. noſtri Aquillii patrem fuiſſe, veroſimile eſt. Bertrand. *de iuriſperit. Lib. II. cap.* 9. Ceterum ICti noſtri mentio

mentio fieri videtur in marmore apud Grüter. *Inſcript. pag.* 652. *num.* 6.

L. AQVILLIVS
IVRECONSVLTI L.
GEMELLVS
SEXTIA Ɔ. L. FLORA
L. AQVILLIVS L. L.
RVFIO.

Vbi ſane non laudatur *Aquillius Florus*, ICtus, vti coniecit Vrſinus *in Not. ad Cicer. Philipp. II.* ſed L. Aquillius Gemellus, ICti libertus.

§. CXXXXVII.

Eius ſtudium iuridicum.

Iuuenis Q. Mucium Scaeuolam, pontificem maximum audiuit, et *inter condiſcipulos*, quorum in numero L. Lucillius Balbus, Sex. Papirius, Iuuentius, quin et M. Tullius Cicero et Atticus fuerunt, Cic. *de legib. Lib. I. cap.* 4. *maximae auctoritatis apud populum fuit. l.* 2. §. 42. *D. de orig. iur.* Poſtea mira dexteritate de iure reſpondit, Cic. *pro A. Caecin. cap.* 27. multaſque cautiones et formulas, ad iuris prudentiam potiſſimum heurematicam pertinentes, quin et noua quaedam iuris interpretamenta, inuenit; veluti ſtipulationem Aquillianam, §. 2. *Inſt. quib. mod. obl. toll.* formulam doli mali, Cic. *de nat. deor. Lib. III. cap.* 30. *de offic. Lib. III. cap.* 14. *l.* 1. §. 1. *D. de dol. mal.* poſtumos Aquillianos, *l.* 29. *pr. D. de liber. et poſtum. hered. inſtit.* ius accreſcendi, *l.* 74. *D. de hered. inſtit.* ius poſtumi ad patrui hereditatem admittendi, *l.* 127. *D. de legat.* 1. et ſimilia. *

* Abſonum vero eſt, quod ſtatuit Ian. Vinc. Grauina *de orig. iur. ciu.* §. *LX. pag.* 59. ICto noſtro deberi LEGEM AQVILLIAM, quippe quam ſupra non modo ante Ciceronis, ſed et ante Bruti tempora exſtitiſſe nouimus (§. 87. *). At non magis ſolidum eſt Franc. Balduini iudicium, qui ne ex gente quidem Aquillia, ex qua ICtus noſter prodierit, legis Aquilliae auctorem prodire potuiſſe exiſtimat, quia gens haec patricia; legis vero Aquilliae lator tribunus plebis fuerit. Balduin. *de lege Aquill. pag.* 249. *ſequ. Tom. I. iuris prud. Rom. et Attic.* Sane nec ICtum noſtrum patricium fuiſſe adeo certum: nec admodum nouum eſt, eamdem gentem patricias plebeiaſque habuiſſe familias.

§. CXXXXVIII.

Eiuſdem ſcripta.

Pomponius auctor eſt, C. Aquillium magnam anni partem in *Cercinna*, Africae inſula, ſiue, vt Muretus, Mornacius, Coraſius, et Rupertus malunt, *Caecinae*, Hetruriae oppido, exegiſſe, ibique et auditoribus, et libris ſcribendis vacaſſe. *l.* 2. §. 42. *D. de orig. iur.* Sed librorum eius ne tituli quidem hodie noti ſunt, * iiſque multum nocuiſſe videtur Ser. Sulpicii diligentia, qui, quum pleraſque et Aquillii et aliorum Mucii audito-

ditorum ſententias in libros ſuos tranſtuliſſet, eo ipſo effecerat, vt ipſi fontes minus aeſtimarentur. *d. l.* 2. §. 42.

* Auctoritate tamen C. Aquillii, diſſimulatis librorum titulis, vtuntur Dionyſ. Halicarn. *Antiquit. Rom. Lib. III. cap.* 91. Labeo. *l.* 29. §. 1. *D. de legat.* 3. Priſcus Iauolenus, *l.* 39. *pr. D. de ſtatulib.* Africanus, *l.* 33. §. 1. *D. de vulg. et pupill. ſubſtit.* Vlpianus, *l.* 6. §. 2. *D. ſi ſeru. vindic. l.* 17. §. 6. *D. de act. emt. l.* 30. *D. de legat.* 1. *l.* 7. §. 4. *D. quod vi aut clam*, Iulius Paullus, *l.* 127. *D. de legat.* 1. *l.* 32. §. 1. *D. de aur. arg. l.* 77. *D. de verb. ſignif.* Ceruidius Scaeuola, *l.* 29. *pr. D. de lib. et poſtum.* Licinius Rufus, *l.* 74. *D. de hered. inſt.* denique Florentinus, *l.* 18. *D. de acceptilat.*

§. CXXXXVIIII.

L. Lucillius Balbus, Sex. Papirius, C. Iuuentius, M. Tullius Cicero.

Sequuntur reliqui Q. Mucii auditores, veluti L. LVCILLIVS BALBVS, SEX. PAPIRIVS, et C. IVVENTIVS, quibus et M. TVLLIVM CICERONEM adderem, ſi, quod alicubi minatus eſt, ICtum vnquam profiteri voluiſſet *. Attamen eos omnes Aquillio nulla ex parte fuiſſe comparandos, nec eorum opera inter hominum manus verſata eſſe, haud obſcure fatetur Pomponius, *l.* 2. §. 42. *D. de orig. iur.* LVCILLIVS BALBVS, philoſophiae Stoicae, teſte Cicerone *de orat. Lib. I. cap.* 6. addictiſſimus, in reſpondendo paullo tardior fuit. Cic. *in Brut. cap.* 42. De SEX. vero PAPIRIO et C. IVVENTIO nihil ex antiquitate compertum habemus, niſi ad poſteriorem referre velis, quae de T. IVVENTIO refert Cicero *in Brut. cap.* 48.

* Notum eſt CICERONEM non expertem fuiſſe iuris prudentiae. Non modo Q. Mucium audiuerat, ſed etiam tantum fiduciae ponebat in ſcientia ſua, vt *in orat. pro Muraen. cap.* 13. ſcribere non vereretur: *ſi mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum moueritis, triduo me ICtum eſſe profitebor.* Quin librum eius DE IVRE CIVILI IN ARTEM REDIGENDO, qui hodie non exſtat, laudat Gellius *Noct. Attic. Lib. I. cap.* 22. ex eoque ſatis patet, eum de conficiendo ſyſtemate iuris cogitaſſe. At quum ICtum ſe numquam ſit profeſſus, neque vel de iure reſpondiſſe, vel docendo ſcribendoque illuſtraſſe legatur iuris prudentiam: facile patet, cur tam parum eruditis conueniat de Ciceronis iuris prudentia. Vid. Ant. Schültingii *Orat. de iuris prud. Ciceronis*, et Bynkersh. *Praetermiſſ. pag.* 284. *ſeqq. edit. nou.*

§. CL.

Ser. Sulpicii ſtudium iuridicum.

Sed omnibus ante ſe ICtis veluti caliginem induxit SER. SVLPICIVS, *Lemonia* RVFVS, cuius vitam ſingulari oratione, Vltraiecti habita, poſteaque in iuſti libri formam redacta, et *Tomo V. Theſauri iur. ciuil.* inſerta, illuſtrauit Eu. Otto. Ab obiurgatione Q. Mucii veluti a puluere et radio excitatus animum

mum ad iuris prudentiam adpulerit, ceu refert Pomponius *l.* 2. §. 43. *D. de orig. iur.* non adeo expeditum eſt, nec temporis id admittere videntur rationes *. Certius eſt, C. Aquillio Gallo et L. Lucillio Balbo illum nauaſſe operam, Cic. in *Brut. cap.* 42. *d. l.* 2. §. 43. ab iiſque tantum profeciſſe, vt *iuris ciuilis magnum vſum et apud Scaeuolam, et apud alios, artem in vno Sulpicio fuiſſe*, iudicet Cicero *in Brut. cap.* 41.

* Dubiam hanc narrationem primus reddidit Ant. Auguſtinus, *Not. ad librum de nomin. propr. Pandect. pag.* 214. partim quod Tullii et Seruii adoleſcentia vetent, quo minus eos, viuo Q. Mucio Scaeuola, primum locum in cauſſis orandis tenuiſſe dicamus: partim quod Seruius demum ex Rhodo reuerſus, id eſt, anno V. C. 676. quum iam ante quinquennium occiſus eſſet Scaeuola, ad iuris prudentiam adiecerit animum, adeoque obiurgatione Mucii ad id ſtudium excitari non potuerit. Vid. *Eu. Otton. Vit. Ser. Sulpicii, cap.* 4. *pag.* 1573. *ſeqq. Tom. V. Theſaur. iur. ciuil.*

§. CLI.

Honores omnes geſſit ad conſulatum vſque, quem, repulſam antea paſſus competitore L. Muraena, demum anno ab V. C. 703. collega M. Marcello geſſit. Inter ciuiles tumultus adeo ſemper pacis et ocii auctor fuerat, vt Caeſaris victoris retineret gratiam, eiuſque beneficio Achaiam prouinciam regeret. Cic. *ad diuerſ. Lib. IIII. epiſt.* 3. *et* 4. *Lib. XIII. epiſt.* 26. Oborta poſt Caeſaris caedem noua tempeſtate, pacis conciliandae cauſſa legatus ad Antonium miſſus, in legatione illa deceſſit anno V. C. 710. ſtatua aenea pedeſtri ex SCto honoratus. Cic. *Philipp. VIIII. cap.* 7. Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. num.* 30. Eius honores.

§. CLII.

Libros eum prope centum et octoginta reliquiſſe auctor eſt Pomponius. Inter hos ſunt REPREHENSA SCAEVOLAE CAPITA, de quibus iam ſupra (§. 145.): liber ſingularis DE DOTIBVS, laudatus a Gellio *Noct. Attic. Lib. IIII. cap.* 3. *et* 4. et a Neratio, *l.* 8. *D. de condict. cauſſ. dat.* Eiuſdem libros duos, ſiue DE TESTAMENTIS, ſiue, vt alii malunt, DE DETESTANDIS SACRIS citat idem Gellius *Noct. Attic. Lib. VI. cap.* 12. Meminimus etiam ſupra librorum duorum EDICTI AD BRVTVM (§. 74.) Reliqua, quae ſcripſit, videntur ex parte ad amoeniores litteras pertinuiſſe *, quippe *quarum maximam quaſi lucem ad artem hanc, omnium artium maximam, attuliſſe*, dicitur Ciceroni *in Brut. cap.* 41. Scripta eiuſdem.

* Eidem Seruio Vdalr. Zaſius tribuit librum *de claris* ICtis ex male intellecta *l.* 2. §. 42. *D. de orig. iur.* Steph. Vin. Pigh. *Annal. Rom. Lib. IIII. ad ann.* 387. ab eodem elucubrata eſſe contendit *Commentaria in Edictum aedilicium*, ex male accepto loco Gellii *Noct. Attic. Lib. IIII. cap.* 2. Denique eum *ad Alfenum Varum* notaſſe, obſeruaſſe ſibi viſus eſt Perennon. *Animaduerſ. Lib. II. cap.* 23. ex *l.* 65. §. 8. *D. pro ſoc. l.* 67. *D. de ſolut. l.* 77. *D. de verb. ſignif.* Sed allucinatos eſſe hos omnes, ſolide demonſtrauit Eu. Otto *in Vita Ser. Sulpicii, cap.* 7. §. 7. *pag.* 1608. et *cap.* 8. §. 6. *pag.* 1614. *ſequ. Tom. V. Theſaur. iur. ciuil.*

§. CLIII.

Ser. Sulpicii auditores.

Sequitur apud Pomponium magna ICtorum turba, quae ex Ser. Sulpicii ſchola, tamquam ex equo Troiano, exiit: ſed in illa pauci famam ſibi eximia quadam iuris peritia pepererunt: veluti ALFENVS VARVS et CAIVS AVLVS OFILIVS *. Minoris contra exiſtimationis et obſcurioris famae ſunt, TI. CAESIVS, AVFIDIVS TVCCA, AVFIDIVS NAMVSA, FLAVIVS PRISCVS, C. ATEIVS, PACVVIVS, LABEO ANTISTIVS, Labeonis Antiſtii pater, CINNA, PVBLICIVS GELLIVS. *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* Sed quum horum plerique ipſius Auguſti aetatem videantur attigiſſe: de iis ad proxime ſequentem iuris prudentiae epocham erit dicendum.

* In quibuſdam editionibus CAIVS et A. OFILIVS, tamquam duo diuerſi ICti, diſtinguuntur. At quum decem a Pomponio numerentur Ser. Sulpicii auditores, et diſtincte numerato *Caio*, vndecim prodirent: veroſimillimum eſt, vnum eumdemque hominem fuiſſe *C. Aulum Ofilium.* Eſt haec obſeruatio Ant. Auguſtini *Not. ad nom. propr. Pand. pag.* 217. et Bynkersh. *Praetermiſſ. ad l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur. pag.* 278. *edit. nou.*

§. CLIIII.

Studia Romanorum iuuenilia.

Antequam huic capiti finem imponamus, paucis, qualis tum ordo ratioque ſtudiorum iuridicorum fuerit, videtur exponendum. A bellorum Punicorum temporibus, quibus primum Roma elegantioribus litteris optimarumque artium ſtudiis honorem habere coepit, adoleſcentes primos annos dabant Graecis litteris, adeoque grammaticos, rhetores, philoſophos audiebant. Cic. *in Brut. cap.* 90. *de offic. Lib. I. cap.* 1. Sueton. *de clar. rhet. cap.* 1. *et* 2. Hinc, ſumta virili toga, ſeſe ad forenſem praeparabant eloquentiam, et a viro quodam illuſtri in forum deducebantur *: aliquando et Athenas, Rhodum, Mitylenen, vel Maſſiliam ſtudiorum cauſſa ſecedebant, ne vrbanis diſtraherentur negotiis. Cic. in *Brut. cap.* 91. *ad diuerſ. Lib. IIII. epiſt.* 7. et

Lib.

Lib. VII. epiſt. 3. Vellei. Paterc. *Lib. II. cap.* 59. Tacit. *Agric. cap.* 4. Quin, ſi vel maxime ſtipendia facerent, ne in caſtris quidem ſeſe ab honeſtioribus ſtudiis diuelli patiebantur. Vellei. Paterc. *Lib. I. cap.* 13. Sueton. *Caeſ. cap.* 56. *Auguſt. cap.* 84. Plin. *Epiſtol. Lib. I. epiſt.* 10. *et Lib. III. epiſt.* 11.

* Fiebat hoc non ſine ſollemnitate, et vt deducendi in forum officium frequens haberent tirones, dies potiſſimum eligebatur togae purae dandae, ſimul aduocabatur clientium turba, quae adoleſcentem frequens comitaretur. Et ita intelligendus Ouid. *Lib. III. Faſtor. v.* 787.

Ergo vt tironem celebrare frequentia poſſet;
Viſa dies dandae non aliena togae.

Vid. Io. Fridr. Gronou. *Obſeru. Lib. II. cap.* 21. *pag.* 398. *ſequ.*

§. CLV.

Qui ſe conſecrauerant iuris prudentiae, id in primis dabant ICti plerique Stoici.
operam, ne illotis manibus, id eſt, a philoſophiae deſtituti praeſidiis, haec ſacra attingerent. Et quidem quum alias plures eſſent, quae philoſophorum animos diſtrahebant, ſectae: ICti Stoicam reliquis tantum non omnibus antehabebant, quippe quam turbidos et negotiorum adpetentiores efficere homines exiſtimabant. Tacit. *Annal. Lib. XIIII. cap.* 57. Hinc non mirum, philoſophiam Stoicam *ſummam ſapientiam* dici a ICto, *l.* 2. *D. de legib.* ſiquidem eam ICtis prae reliquis ſectis in deliciis fuiſſe, obſeruauit Cuiac. *Obſeruat. Lib. XXVI. cap.* 40: ex inſtituto demonſtrarunt Em. Merill. *Obſeru. Lib. I. cap.* 8. *ſequ.* Schilter. *Manuduct. philoſ. mor. ad iuris prud. cap.* 1. §. 5. *ſequ.* et Otto *ſingulari orat. de Stoica ICtor. philoſophia.* *

* In ea oratione, quae *Diſſertationum iuris publici et priuati Parti I. pag.* 562. inſerta eſt, Paganini Gaudentii diſſertationem *de philoſophia apud Romanos* refellit, vbi *cap.* 43. falli eos omnes exiſtimat, qui iuris prudentes e Stoa ſapuiſſe credant. Contra illum ergo magna facundia initio oſtendit, primos quosque et maximos Romanorum philoſophos e porticu prodiiſſe: deinde non aliam magis, quam Stoicam diſciplinam ICtorum ſtudiis fuiſſe accommodatam: denique plerorumque horum reſponſa Stoicae familiae placitis reſpondere.

§. CLVI.

Ab his porro inſtructi praeſidiis ICto cuidam celebriori ſeſe Methodus docendi iura.
adiungebant. Vbi tamen non exiſtimandum, hos ita ſcholas aperuiſſe iuridicas, vt auditores, poſitis ſubſelliis e cathedra docerent iuris prudentiae principia: (tales enim ſcholas a ſaeculo demum tertio Romae, Conſtantinopoli, et Beryti floruiſſe no-

uimus):

uimus): ſed viri illuſtres in reſpondendo, cauendo, agendo, exercitati, domi aeque ac in foro admittebant cupidos diſcendi adoleſcentes, vt, quid reſponderent, quas cautiones, actiones, exceptiones, interdicta, in quauis cauſſa commendarent, quibus rationibus conſilia ſua firmarent, audirent coram, eaque ſibi omnia in futuros vſus enotarent *. Cicero *in Brut. cap.* 89. et *in Orator. cap.* 41.

* Hinc eſt, quod ICtorum diſcipuli vulgo vocentur AVDITORES. Proprium ſane id vocabulum fuiſſe ICtorum diſcipulis, obſeruauit Cuiac. *Obſeruat. Lib. XXVII. cap.* 4. Quamuis enim M. Seneca *Controu. Lib. IIII.* ſcribat, id nomen primum in Porcii Latronis ſchola eſſe natum, eiuſque diſcipulos ideo irriſionis cauſſa dictos eſſe AVDITORES, quod ſemper audiuerint, neque vmquam ipſi dicendo inclareſcere ſtuduerint, poſtea vero id vocabulum in vſu eſſe, et promiſcue pro diſcipulo *auditorem* poni coepiſſe, referat: illum tamen, niſi de oratoriae ſtudioſis eſt loquutus, procul dubio fugit ratio. Vt enim de philoſophorum *auditoribus* iam nihil dicam, quorum meminit Cicero *de nat. deor. Lib. I. cap.* 15. *de finib. Lib. V. cap.* 19. *de diuinat. Lib. II. cap.* 42. ante Auguſti tempora, quibus Porcius Latro, teſte Euſebio *in Chron. n.* 2013. floruit, in iure noſtro celebrantur MVCII AVDITORES, *inter quos praecipuae auctoritatis fuerint Aquillius Gallus, Balbus Lucillius, Sex. Papirius*, C. *Iuuentius. l.* 2. §. 42. *D. de orig. iur.* nec non Alfenus Varus, et Caius Aulus Aufidius, *qui inter* SER. SVLPICII AVDITORES *plurimum auctoritatis habuerunt*: *l.* 2. §. 44. *D. eod. l.* 6. §. 1. *D. de dote praeleg. l.* 1. §. 6. *D. de aqu. et aqu. pluu. arc. l.* 12. *pr. D. de inſtr. et inſtrum. leg.* item Trebatius CORNELII MAXIMI AVDITOR, Q. Mucius VOLVSII AVDITOR, *l.* 2. §. 45. *D. eod.* Antiſtius Labeo, *qui omnes hos* AVDIVIT, *l.* 2. §. 47. *D. eod.* Maſurius Sabinus, *qui, quum ei non adeo amplae eſſent facultates, plurimum a ſuis* AVDITORIBVS *ſuſtentatus eſt. l.* 2. §. 47. *D. eod.* Vt adeo in ſcholis iuridicis potius, quam rhetoricis, natum videatur hoc AVDITORVM vocabulum.

§. CLVII.

Vnicuique erat facultas de iure reſpondendi.

Ita denique perpolitos exercitatoſque iuuenes nihil prohibebat, quo minus reſpondendi de iure facerent periculum, ſimul ac ſtudiorum haberent fiduciam, neque adhuc ea reſpondendi facultas a ſenatu populoque impetranda videbatur. *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* Profeſſi vero ICtos et in foro obambulabant, vt conſulturis eſſet ſui copia, et ſi eximia quaedam prudentiae conſultatoriae ſpecimina dediſſent; limina ſua ſub ipſum galli cantum obſideri videbant a clientibus, quibus ipſi reſponſa ex ſolio, tamquam ex tripode, oracula fundebant *. Cic. *de legib. Lib. I. cap.* 3. *de orat. Lib. I. cap.* 45. Horat. *Serm. Lib. I. ecl.* 1. *v.* 9. *ſequ.* et *Epiſtol. Lib. II. epiſt.* 1. *v.* 103.

* Neque

* Neque tamen tunc in ſcriptis reſpondebant, vel, vti ſub imperatoribus mos erat, *reſcribebant* : ſed viua voce monebant, quid factu opus eſſet, et hinc eos cum teſtibus fere adibant conſultores. Menag. *Amoen. iur. ciuil. cap.* 20. Ceterum et quoties de iure ambigebant, adibant ICtos, et quoties vel teſtamentum condere, vel cautionis libellum ſcribere, vel ſponſionem facere decreuerant : Arrian. *Diſſ. Epictet. II. cap.* 13. *pag.* 180. immo et ſi filias elocare, fundos emere, agros rite colere vellent, ceu ſupra (§. 138.) exemplo Marci Manilii oſtendimus. Cic. *de orat. Lib. III. cap.* 33. Qui tamen artis ſuae fines regebant adcuratius, ii illos, a quibus de facto conſulebantur, ad oratores remittebant. De C. Aquillio ſane Cicero *Topic. ad Trebat. cap.* 12. *nihil hoc ad ius : ad Ciceronem, inquiebat Gallus noſter, ſi quis ad eum tale quid retulerat, vt de facto quaereretur.*

§. CLVIII.

At iſtorum reſponſorum tum nondum erat tanta auctoritas, vt vel iudices obſtringerent, vel dicendo non ſaepe euerterentur ab oratoribus. Cic. *pro Muraen. cap.* 13. *et pro A. Caecin. cap.* 24. Hinc nec rationes decidendi addebant reſponſis ſuis, Sen. *Epiſt.* 94. nec ea ſignabant, quippe viua tantum voce prolata. (§. 157. *) *l.* 2. *§.* 47. *D. de orig. iur.* Quae omnia aliter ſe coeperunt habere, ex quo certis tantum iuris prudentibus facultas ab Auguſto data de iure reſpondendi, impoſitaque eſt iudicibus neceſſitas, vt non recederent ab eorum ſententiis. Qua de re infra erit plura dicendi locus. Nec tamen eorum reſponſa iudices obligabant.

CAPVT IIII.

DE STATV IVRIS ROMANI A CAESARE AVGVSTO AD CONSTANTINVM M. IMP.

§. CLVIIII.

Res publica Romana, nec ſub C. IVLII CAESARIS dictatura, quam non admodum diuturnam fuiſſe notum eſt, nec ſtatim eo interfecto, nouam monarchiae faciem induit : ſed anno demum ab V. C. 722. Caeſare Octauiano IIII. et M. Licinio Craſſo, coſſ. * Tunc enim *poſtquam Bruto et Caſſio caeſis, nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppreſſus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus dux, niſi Caeſar, reliquus : hic, poſito triumuiri nomine, conſulem ſe* Epochae huius initium.

 ferens,

ferens, & ad tuendam plebem tribunicio iure contentum, vbi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine ocii pellexit, inſurgere paullatim, munia Senatus, magiſtratuum, legum, in ſe trahere coepit, nullo aduerſante. Tacit. *Annal. Lib. I. cap.* 1.

* Equidem ipſe Tacitus *Annal. Lib. III. cap.* 28. Auguſtum *ſexto demum conſulatu, potentiae ſecurum, quae triumuiratu iuſſerit, aboleuiſſe*, obſeruat; is vero incidit in annum ab V. C. 726. Et ſane eo anno imperium, rogatu ſenatus, ſuſcepit, prouincias cum eo partitus eſt, Auguſti nomen tulit, legibus ſolutus eſt, adeoque paullo liberius principem egit, ceu Dio Caſſ. *toto Lib. LIII. pag.* 495. *ſequ.* adcuratius prodidit memoriae. At quemadmodum non ſemel et ſimul ad ἀκμὴν peruenire ſolent noua imperia: ita quadriennio illo, quod inter quartum ſextumque Auguſti conſulatum interceſſit, magis magiſque eum rem ſuam ſtabiliuiſſe, vtique ſui demum ſub ſexto conſulatu participem factum eſſe facile crediderim. Ante id quadriennium triumuiratum viguiſſe, omniaque ſuo arbitrio egiſſe Auguſtum, Antonium et Lepidum, in vulgus notum eſt. Quàm miſera vero tum fuerit publici priuatique iuris conditio, elegante diſſertatione, quam *ſingularia capita ex hiſtoria triumuiratus* inſcripſit, oſtendit Io. Guil. Hoffmannus, *Francof. iuxta Viadr.* 1733. 4.

§. CLX.

Auguſtus de immutando iure cogitauit.

Quum vero hoc tempus aliam vitam, alios mores poſtulare videretur; neque omnes antiquae leges nouo ſtatui monarchico conuenirent: fieri profecto non poterat, quin Avgvstvs, princeps πολιτικώτατος, de iure Romano, ad illum reipublicae ſtatum paullatim inflectendo, cum cura cogitaret, vel, vt eleganter rem exprimit Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 28. *iura daret, quibus pace, et principe vterentur.**

* Ceperat iam id conſilii C. Ivlivs Caesar, quem *ius ciuile ad certum modum redigere, atque ex immenſa diffuſaque legum copia optima quaeque &c. neceſſaria in pauciſſimos conferre libros voluiſſe*, teſtatur Sueton. *Caeſ. cap.* 44. Sed conatum illum irritum reddiderunt Caeſaris fata. Iterum ergo idem egit Avgvstvs, ſed minus aperte, ne quid populo ſuboleret. Quare recte hinc nouam iuris prudentiae periodum inchoat Pomponius; *quando per partes euenerat, vt neceſſe eſſet rei publicae per vnum conſuli*, *l.* 2. §. 11. *D. de orig. iur.* quae verba ſubtiliter interpretatur Rupert. *ad Pompon. Enchirid. Lib. I. cap.* 12. *pag.* 87. *ſequ.*

§. CLXI.

Id tamen fecit occultius.

Quandoquidem vero regiae poteſtatis adfectatio male ceſſerat C. Ivlio Caesari, qui cruento interitu ſuo documento fuerat poſteris, quam infidum ſit vi et armis occupatum in libera ciuitate imperium: Avgvstvs, princeps prudentiſſimus,

cautius

cautius componebat rationes ſuas, regioque ita vtebatur imperio, vt vulgus, regnari ſe, non animaduerteret, tot priſtinae libertatis ſimulacris quotidie deluſum. Hinc Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 519. τά τε ἄλλα, καὶ τοῦτο ὡς ἐλευθέροις Ῥωμαίοις προσεφέρετο· *Cum in* aliis pleriſque, *tum in hoc quoque cum Romanis, tamquam cum hominibus liberis, agebat.* Add. *Praefat. noſtr. Commentar. in leg. Iul. et Papiam Popp. praemiſſ.*

§. CLXII.

Eadem ergo in ſpeciem ſenatus, quae olim, auctoritas: eadem magiſtratuum vocabula: eadem poteſtatum inſignia. Procedebant, ſicuti libera re publica *conſules*, eumque honorem ipſe Auguſtus non ſemel ſuſcipiebat. Erant in vrbe, non ſecus ac olim, *praetores*, *aediles*, *tribuni plebis*, *quaeſtores*, *XXuiri*, vt plebi plane vetus res publica ob oculos verſaretur. At pleraque ac potiora eorum magiſtratuum munia in ſe traxerat princeps, vt vere ſcripſerit Tacitus *Annal. Lib. I. cap.* 4. *eadem fuiſſe magiſtratuum vocabula, nihil vſquam priſci atque integri moris.* * Eadem magiſtratuum vocabula, nihil priſci atque integri moris.

* Communis erat principi cum priuatis conſulatus honor, ſed ita, vt hi illum acciperent ὡς ἆθλον καὶ γέρας ἀρετῆς ἢ πίστεως ἢ τινὸς εὐνοίας καὶ ὑπηρεσίας περὶ τοὺς τῶν ὅλων ἄρχοντας, ἢ πράξεως λαμπρᾶς, *tamquam praemium ac mercedem virtutis aut fidei beneuolentiaeque erga principes, rerumque praeclare geſtarum*; Illi vero πρὸς οἷς ἔχουσιν ἀγαθοῖς ἄγαλμα καὶ κόσμον, *tamquam acceſſionem bonorum, quae iam poſſiderent.* Iulian. *Orat. III. pag.* 201. Tituli porro ipſi, quos admittebat Auguſtus, nihil, quod monarchiam redoleret, in ſe habere videbantur. Vocabulum PRINCIPIS, *quo nomine cuncta diſcordiis feſſa ſub imperium acceperat*, teſte Tacito *Annal. Lib. I. cap.* 1. libera etiam re publica non inauditum fuerat, quum ſingulis luſtris PRINCEPS SENATVS legeretur. Hinc de Tiberio Dio Caſſ. *Lib. LVII. pag.* 607. πρόκριτος τε τῆς γερουσίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον ὠνομάζετο: *princeps autem Senatus ritu priſco dicebatur.* Eadem erat ratio titulorum IMPERATORIS, PONTIFICIS MAX. TRIBVNICIAE POTESTATIS, PROCONSVLIS, quibus omnes Romanorum aures iam pridem adſueuerant. Ezech. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tom. II. pag.* 392. *ſequ. p.* 413. *ſequ. p.* 424. *ſequ. p.* 463. *ſequ.* Et tamen e. g. tribunicia illa poteſtas erat *ſummi faſtigii vocabulum, quod Auguſtus repererat, ne regis aut dictatoris nomen adſumeret, et tamen adpellatione aliqua cetera imperia praeemineret.* Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 56. Sed et reliquis adſumtis vocabulis, rebus ipſe omnibus ſolus praeerat, et quidquid collibitum eſſet, ſanciebat liberrime, vti iam obſeruauit Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 594.

§. CLXIII.

Quin vt ciues mutatam eſſe rem publicam, eo minus animaduerterent: prudenter initio Auguſtus non conſtitutionibus iura Leges vereri ritu latae.

iura noua condebat, ſed laturus leges populum mittebat in ſuffragia, vt quod populus per centurias vel tributim ſciuiſſet, id pro lege eſſet. Auctor illi fuerat Maecenas apud Dion. Caſſ. *Lib. LII. pag.* 477. vt ita inſtrueret ſcenam, ne populus protinus immutari ſtatum reipublicae ſentiret *. Cuius conſilio obſequutus Auguſtus, *οὐ μέν τοι πάντα ἐθελογνωμόνων ἐνομοθέτει, ἀλλ᾽ ἔνια, ἃ καὶ ἐς τὸ δημόσιον προετίθει, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσει, ἐπανορθώσῃ, καὶ προετρέπετο πάντας συμβουλεύειν αὐτῷ εἴ τι ἄμεινον γνοίη αὐτῷ, non omnia ſuo arbitrio ſanciebat, ſed plura etiam populo promulgabat, vt is, ſi quid minus placeret, emendaret, hortatus omnes, vt, ſi quid melius haberent, conſulerent in medium.* Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 585. Zonar. *Annal. Tomo I. Lib. X. pag.* 533.

* Equidem idem Maecenas *ibid. pag.* 484. Auguſto ſuaſerat, οὐδὲ τὸν δῆμον οὔτε ἐς δικαστήριον, οὔτε ἐς ἀρχαιρεσίας, οὔτε ἐς ἄλλον τινὰ τοιοῦτον σύλλογον, ἐν ᾧ τι καὶ χρηματισθῆναι δεῖ συνιέναι χρῆναι, *populo non concedendum, vt ad iudicia, comitia, aliaue huius modi concilia conueniret.* Sed fuit id conſilium inter illa, quae Auguſtus, teſte eodem Dione Caſſio *pag.* 493. in aliud tempus diſtulit, φοβηθεὶς μὴ καὶ σφαλῇ τι ἀθρόως μεταρρυθμίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐθελήσας, *veritus, ne ſi ſubito homines in alium deducere ſtatum cuperet, res ea ſibi parum eſſet ſucceſſura.*

§. CLXIIII.

Leges Iulia et Titia, et Iulia de adulteriis.

Hoc vetere ritu iam anno ab V. C. 722. *Caeſare Aug. III.* et ex Kal. Maiis *M. Titio Rufo* coſſ. lata eſt LEX IVLIA et TITIA *, cautumque, *vt, quemadmodum in vrbe a praetore cum maiore parte tribunorum plebis; ita in prouinciis a praeſidibus pupillis tutores darentur. pr. Inſt. de Atil. tut.* Henr. Valeſ. *ad Excerpt. Peireſc. pag.* 61. Anno V. C. 737. *C. Furnio* et *C. Iunio Silano* coſſ. lata lex IVLIA *de adulteriis*, ex rationibus Io. Guil. Hoffmanni *de lege Iul. de adult. cap.* 2. *pag.* 50. *ſequ.* et quidem *ex roſtris, et in foro*, vti refert Seneca *de beneſic. Lib. VI. cap.* 32.

* Deſeruit nuper Henr. Valeſii ſententiam Aug. Chriſt. Marchius edita ſingulari *diſſertatione de tutoribus ex lege Iulia et Titia datis, Lipſ.* 1736. 4. Potius non vnam eſſe legem ſtatuit; ſed duas, quarum *Titia* antiquior, lata ſit anno ab V. C. vel 488. vel 526. ſiue a *C. Titio*, ſiue a *Q. Titio*, tribunis plebis: *Iulia* contra a Caeſare Auguſto anno 726. Et ſunt ſane eius argumenta non nullius momenti. Vrget enim teſtimonium Theophili *Paraphr. pr. Inſt. de Atil. tut.* vbi diſerte memorat β. νόμους, Ἰούλιον καὶ Τιτιανόν, *duas leges, Iuliam et Titiam.* Vrget copulam ET, quae interiici non ſoleat inter collegarum nomina, a quibus lex aliqua cognominetur. Enimuero quemadmodum non adeo claſſicum videtur Theophili de re tam antiqua teſti-

monium:

monium : ita exemplo non caret copulatiua ET, etiam vnius legis auctorum nominibus interiecta. Quod vt vno probem exemplo, notiſſima eſt LEX LICINIA ET MVCIA, conſtanter ita vocata a Cicerone *pro Balb. cap.* 21. *in Brut. cap.* 16. et in fragmentis *orationis pro C. Cornelio, perduellionis reo.*

§. CLXV.

Lex Quinctia de aquaeductibus.

Porro anno V. C. 745. *T. Quinctio Criſpino* et *Caeſare Germ.* coſſ. inſignis perlata eſt LEX QVINCTIA * *de poenis eorum, qui riuos, fiſtulas, caſtella, lacus aquarum publicarum violarint, vel corruperint.* Quod integrum exſtat apud Frontin. *de aquaeduct. art.* 129. *pag.* 218. *ſeqq. edit. Polen.* et Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. num.* 10.

* Reineſius id vocat PLEBISCITVM, eoque vocabulo et ipſi in prima editione vſi ſumus. Sed ipſa verba initialia : T. QVINTIVS CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQ. IVRE SCIVIT IN FORO PRO ROSTRIS ſatis oſtendunt, eſſe hanc legem potius, quam plebiſcitum, quippe cui definitio legis §. 4. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* perfecte quadrat. Equidem ſub Auguſto, vel potius ſub triumuiratu, anno ab V. C. 714. *Cn. Domitio* M. F. *Caluino* et C. *Aſinio Pollione* coſſ. rogatum eſt plebiſcitum, quod LEGIS FALCIDIAE nomine venit, eaque cautum, *vt ne liceat vltra dodrantem hereditatis legatis exhaurire. l.* 1. *pr. D. ad leg. Falcid.* Dio Caſſ. *Lib. XXXXVIII. pag.* 377. Sed id plebiſcitum, quod Franc. Balduinus ſingulari libello illuſtrauit, non tam ad hanc, quam ſuperiorem epocham pertinet.

§. CLXVI.

Leges Fuſia Caninia, Aelia Sentia, Iulia de maritandis ordinibus, et Papia Poppaea.

Sic et anno 752. lata videtur LEX FVSIA CANINIA *de numero ſeruorum teſtamento manumittendorum*, quam adcuratius deſcribunt Vlpian. *Fragm. tit.* 1. §. 24. Paull. *Sent. recept. Lib. IIII. tit.* 14. et Cai. *Inſtit. Lib. II. tit.* 291. Eam ſane hoc anno latam eſſe, non inepte coniicit Ephr. Gerardus *de lege Fuſia Caninia* §. 7. *. Certius eſt, anno 756. *Sex. Aelio Cato* et *C. Sentio Saturnino* coſſ. latam eſſe LEGEM AELIAM SENTIAM de manumiſſionibus et conditione manumiſſorum, cuius varia capita ex antiquitatis parietinis eruta dedimus *in Antiqu. Rom. Lib. I. tit.* 6. §. 1. *ſeqq.* Eiuſdem aetatis eſt LEX IVLIA *de maritandis ordinibus*, eleganter Horatio lex marita dicta, de qua nos in *Comment. ad leg. Iuliam et Papiam Popp. Lib. I.* §. 3. *pag.* 48. Haec ſeuerius emendata eſt perlata a. V. C. 762. *M. Papio Mutilo* et *Q. Poppaeo Sabino* coſſ. ſuffectis LEGE PAPIA POPPAEA *nuptiali et caducaria*, de qua nos eodem *Commentario* egimus adcuratius.

* Obſcura eſt huius legis aetas, niſi quod eam ſub Auguſto latam eſſe, conſtat ex Sueton. *Aug. cap.* 40. Iam anno 752. conſules ordinarii fuerunt *Caeſar Octauianus Aug. XIII.* et *M. Plautius. Siluanus.* Atqui eodem anno ex Kal. Iul. ſuffectus fuit *C. Caninius Gallus*, et Kal. Octob. conſules memorantur *L. Caninius Gallus* et *C. Fabricius* in *Marmore Ancyr. pag.* 62. edit. Iac. Gron. *in Mem. Coſſon.* Reineſ. *Epiſt. ad Hoffm. pag.* 415. Noriſ. in *Cenotaph. Piſan. pag.* 180. *et* 183. Quum ergo, quis Caeſari Auguſto ex Kal. Iuliis fuerit ſuffectus, non conſtet: non ſine veroſimilitudinis ſpecie colligunt, C. Caninio Gallo collegam datum eſſe M. Furium Camillum, qui et anno 761. cum Sex. Nonio Quinctiliano conſul fuit, teſte Dione Caſſ. *Lib. LV. pag.* 570.

§. CLXVII.

Leges Iulia de caede et veneficio, Scribonia, Viſellia, et Iunia Velleia.

Eiuſdem fere aetatis fuit LEX IVLIA *de caede et veneficio*, cuius meminit Sueton. *Neron. cap.* 33. vbi conferri meretur Schubart. *de fatis iuris prud. Rom. Exerc. III.* §. 52. *pag.* 595. *ſequ.* Hermannus Noordkerkius *Diſquiſit. de lege Petron. pag.* 89. eorumdem etiam temporum eſſe putat LEGES SCRIBONIAM *de vſucapione ſeruitutum*, VISELLIAM *de libertinis*,*, et IVNIAM VELLEIAM *de heredum inſtitutionibus*. Enimuero vti veroſimilia ſunt, quae de legis Scriboniae et Iuniae Velleiae, origine diſſerit: ita ſuffragari non poſſum viro doctiſſimo, exiſtimanti, poſt Auguſti tempora nullam amplius latam eſſe legem proprie ſic dictam, ac proinde ipſam legem Iuniam Norbanam, certiſſime latam ſub Tiberio, *ibid. pag.* 91. ad tempora liberae reipublicae referenti.

* Legem VISELLIAM probabilius eſt, latam eſſe poſt Auguſti tempora, immo poſt legem Iuniam Norbanam, quia in ea Latinorum libertinorum facta eſt mentio. Vlpian. *Fragm. tit.* 3. §. 5. Quum ergo anno ab V. C. 776. faſces fuerint penes *L. Viſellium Varronem et Ser. Cornelium Cethegum*, coſſ. eo ipſo anno latam eſſe hanc legem, ſuſpicatur Andr. Flor. Riuinus *de lege Viſellia, cap.* 2. vbi et Noordkerkii refellit ſententiam, et ipſa legis illius capita quaedam erudite illuſtrat. Prodiit haec diſſertatio *Lipſiae* 1736, 4.

§. CLXVIII.

Sed Auguſto paullatim liberius regnare permiſſum.

Quemadmodum vero hanc ciuilitatem Auguſto initio ipſa neceſſitas extorſerat: ita ſenatus paullatim ſe ad ſeruile demittere obſequium, populuſque, congiariis, ludis, muneribus gladiatoriis, venationibus, ipſaque ocii dulcedine delinitus, iugum pati coepit. Hinc non modo Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 28. obſeruat, Auguſtum *iam a ſexto conſulatu, potentiae ſecurum, iura dediſſe, quibus pace et principe vterentur*: ſed et Pomponius et Vlpianus, *populum ei et in eum omne ſuum imperium poteſtatemque*

temque contuliſſe, *teſtantur*, adeo, *vt ratum eſſet*, *quod conſtitueret*: *l.* 2. §. 11. *D. de orig. iur. l.* 1. *pr. D. de conſt. princ.* Suffragatur his Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 516. qui anno ab V. C. 729. Senatum, ait, in Auguſti acta iuraſſe, eumque ſoluiſſe legibus, decreuiſſe denique, ἵνα ϗ αὐτοτελὴς ὄντως ϗ αὐτοκράτωρ ϗ ἑαυτοῦ, ϗ τῶν νόμων, πάντα τε, ὅσα βούλοιτο, ποιοίη, ϗ πάνθ', ὅσα ἂν μὴ βούλοιτο, μὴ πράττη: *vt ſummo cum iure*, *omninoque et ſui*, *et legum potens*, *quae vellet*, *faceret*, *et eorum*, *quae nollet*, *faceret nihil.*

§. CLXVIIII.

Vnde nata lex regia?

Habes ergo LEGEM illam REGIAM, de qua *l.* 1. *pr. D. de conſt. princ.* §. 6. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* AVGVSTVM PRIVILEGIVM, *l. vn.* §. 14. *C. de caduc. toll.* LEGEM AVGVSTI, *l.* 14. *D. de manumiſſ.* qua regimenta rei publicae ad imperatores perpetuos tranſlata, *l. vn. pr. D. de offic. praef. praet.* LEGEM denique IMPERII, ad quam prouocatur *l.* 3. *C. de teſtam.* De ea quanta a renatis litteris fuerint ſententiarum diuortia, alibi docuimus, oſtendimuſque ſimul, eam nihil eſſe aliud, quam congeriem variorum SCtorum, in honorem Auguſti, deque eius imperio factorum, et renouatorum ſubinde atque amplificatorum ſub auſpicia imperii inſequentium Principum *. *Antiqu. Rom. Lib. I. tit.* 2. §. 62.

* Poteſt hoc demonſtrari exemplis. Tacit. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 47. *adcurrunt patres*, *decernitur Othoni tribunicia poteſtas*, *et nomen Auguſti*, *et omnes principum honores.* Idem de Vitellio *Hiſtor. Lib. II. cap.* 55. *in ſenatu cuncta longis aliorum principatibus compoſita. ſtatim decernuntur.* Denique de Veſpaſiano *Hiſtor. Lib.* 4. *cap.* 3. *at Romae ſenatus cuncta* PRINCIPIBVS SOLITA, *Veſpaſiano decernit*, *laetus et ſpei certus.* Hinc Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 519. diſerte refert, honores ac poteſtatem, quam Auguſto primum decreuerit ſenatus, poſtea et ſucceſſoribus lege quadam dari conſueuiſſe: idque etiam patet ex inſigni monimento apud Gruter. *Inſcript. pag.* 242. in quo Flauio Veſpaſiano eadem decernitur poteſtas, quae antea Auguſto, Tiberio, Claudio, imperatoribus decreta fuerit, maxime vero VTI, QVAECVMQVE EX VSV REIP. MAIESTATE DIVINARVM, HVMANARVM, PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSVERIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE ESSET, ITA, VTI DIVO AVG. TIBERIOQVE IVLIO CAESARI AVG. TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO FVERIT.

§. CLXX.

Ea fretus permulta SCtis et edictis

Fretus hac poteſtate Auguſtus, adulto iam imperio coepit quaedam ſine centuriarum ſuffragiis conſtituere, eaque in re duplici arte vſus eſt. Nam primo quum iam adſuetus populus eſ-

conſtituit. ſet ſenatus auctoritati, eumque SCta feciſſe, libera re publica, nemo ignoraret: Auguſtus permulta per ſenatum ſanciuit, etiam de iis rebus, quae libera adhuc re publica non pertinuerant ad curam ordinis iſtius ampliſſimi *. Deinde et propoſitis edictis ea, quae fieri vellet praecipere, eaque ratione iura noua quam plurima conſtituere coepit.

* Ea quoque in re ſequutus Auguſtus eſt Maecenatis conſilium, qui in oratione prudentiſſima apud Dionem Caſſium *Lib. LII. pag.* 485. monet principem, primum, vt legatos ab exteris miſſos in ſenatum introducat, addita ratione; *τά τε γὰρ ἄλλα, καὶ σεμνὸν καὶ ἀξιόλογόν ἐστι τό, τε τὴν βουλὴν πάντων κυρίαν δοκεῖν εἶναι, καὶ τὸ πολλοὺς τοὺς ἀντιπάλους τοῖς ἀγνωμονοῦσιν αὐτῶν φαίνεσθαι*: *eſſe enim e dignitate rei publicae omnia in poteſtate ſenatus eſſe videri, plurimoſque eſſe eorum aduerſarios, qui ſe contumaces in eum gerant.* Deinde addit, oportere Auguſtum *ἅπαντα τὰ νομοθετούμενα δι' αὐτῶν ποιεῖν, καὶ μηδὲν τὸ παράπαν ἄλλο ἐπὶ πάντας ὁμοίως φέρειν πλὴν τῶν ἐκείνης δογμάτων, per ſenatum facere omnia, quae decernenda ſint, quia non omnino quidquam aeque ad omnes pertineat, ac SCta.* Eadem iterum inculcat *pag.* 487. ubi et hanc reddit rationem, quod et par ſit, *κοινὰ κοινῶς διοικεῖσθαι, publica publico conſilio adminiſtrari*: et homines ſuapte natura gaudeant iis, quae tamquam conditione aequales a maiore adipiſcantur, omniaque, quae is cum ipſorum conſilio decernat, laudent, et tamquam vltro a ſe ipſis ſtatuta diligant.

§. CLXXI.

Talia SCta, *Silanianum* et *Statilianum*. Hinc SCta non pauca iam ſub Auguſto prodiiſſe comperio, quae poſtea pro legibus fuerunt. Tale eſt SC. SILANIANVM, quo cautum, *vt ſi dominus a familia occiſus diceretur, de ea, antequam heres adeat, publica quaeſtio haberetur, et de ſontibus ſumeretur ſupplicium, neque prius tabulae teſtamenti aperirentur**, *vel, ſi quid contra factum fuerit, hereditatem fiſcus occuparet.* Quod SC. anno ab V. C. 763. *P. Cornelio Dolabella* et *C. Iunio Silano* coſſ. factum eſſe, recte exiſtimat Franc. Hotomanus, immo et ante eum Cuiac. *Obſeru. Lib. I. cap.* 18. Idque verum eſſe, vel inde patet, quod inſequente ſtatim anno, *T. Statilio Tauro* et *M. Aemilio Lepido* coſſ. nouo SC. ſancitum eſt, *vt quaeſtioni iſti quinquennio praeſcriberetur, niſi plane quaereretur de parricidio. l.* 13. *D. de SC. Silan.*

* Hoc ipſum eſt, quod eo SC. primum cautum fuiſſe videtur. Nam quod, domino domi ſuae occiſo, familia omnis diris quaeſtionibus ſubiici ſoleret, id ſemper Romae obtinuit, etiam libera adhuc re publica. Tacit. *Annal. Lib. XIIII. cap.* 42. *ceterum quum* VETERE *ex* MORE *familiam omnem, quae ſub eodem tecto manſitauerat, ad ſupplicium agi oporteret: concurſu*

curſu plebis, quae tot innoxios protegebat, vſque ad ſeditionem ventum eſt. Ad quae verba Iuſt. Lipſius: *bene*, inquit, *vetere ex more. Nam etiam libera re publica id obtinuit, ex epiſtola Ser. Sulpicii de caede Marcelli*: ego tamen ad tabernaculum ejus perrexi: inueni duos libertos, et pauculos ſeruulos: reliquos aiebant profugiſſe, metu perterritos, quod dominus eorum ante tabernaculum interfectus eſſet. *Hunc priſtinae ſeueritatis ritum firmauit poſtea SC. Silanianum ſub Auguſto.* Ceterum laudata a Lipſio Seruii Sulpicii epiſtola eſt inter Ciceronianas *ad diuerſ. Lib. IIII. epiſt.* 12.

§. CLXXII.

Nec aliorum temporum ego eſſe arbitror SC. VELLEIANVM, quod mulierum interceſſit interceſſionibus, eaſque irritas eſſe iuſſit. *l* 2. *§.* 1. *D. de SC. Velleian.* Mouet me, quod iam Auguſtus hoc dicatur edixiſſe, *l.* 2. *pr. D. eod.* edicta vero principum SCta, vti mox oſtendemus, vel praecedebant, vel mox ſequebantur. Deinde SC. hoc *ibidem* factum dicitur M. SILANO et VELLEIO TVTORE coſſ. Atqui non quidem M. ſed L. SILANVS FLAM. MART. et C. VELLAEVS TVTOR COSS. anno V. C. 763. reperiuntur apud Gruter. *Inſcript. pag.* 470. *num.* 1. 2. neque aliud eiuſdem nominis par conſulum alibi in *Faſtis* occurrit *. Itemque Velleianum.

* Obſeruaueram hoc in *Elem. Iur. ſec. ord. Pandect. Part. III.* §. 196. addideramque, iiſdem conſulibus latam videri legem IVNIAM VELLEIAM. Poſterius etiam Herm. Noordkerkio *in Diſquiſit. de lege Petron. pag.* 94. probari, video: non autem prius. Ait enim vir doctiſſimus: *Sed nollem, vir egregius iiſdem etiam auctoribus Velleianum SC. acceptum retuliſſet: quam opinionem vel Vlpianus damnat, qui l.* 2. *D. d. t. diſerte teſtatur*, POST Claudii *edictum fuiſſe conditum.* Ego vero quum haec ſcriberem, non ignorabam, Vlpianum primum edicti Auguſti et Claudii meminiſſe, et deinde ſubiicere: POSTEA *factum eſt SC. quo pleniſſime feminis omnibus ſubuentum eſt.* Ipſe enim eo modo ratiocinatus fueram in *Antiquit. Rom. Lib. III. tit.* 21. §. 12. Sed non ignorabam etiam, *poſtea* illud etiam referri poſſe ad ſolum edictum Auguſti, quod praeceſſit, neque ſemper tam adcurate his ſimilibuſque vocabulis vſos eſſe ICtos veteres, vt iis tuto ſuperſtruere poſſis rationes chronologicas: immo ea aduerbia illos promiſcue plerumque adhibere, pro *praeterea*. Ita Pomponius *l.* 2. §. 8. *D. de orig. iur.* vbi de XII. tabulis, diſputatione fori, legiſque actionibus egerat, ſtatim ſubiicit: DEINDE *quum eſſet in ciuitate lex XII. tabularum, et ius ciuile, eſſent et legis actiones: euenit, vt plebs in diſcordiam cum patribus perueniret, et ſecederet.* Atqui id ante conditas XII. tabulas eueniſſe nouimus. Similia licet obſeruare *d. l.* 2. §. 18. 20. 22. Haec ſi reperias apud ICtum, qui ex inſtituto texit hiſtoriam: quid ſperandum de chronologica ICtorum ἀκριβείᾳ, vbi id ex inſtituto non agunt? Sed ſufficit nobis, alium nondum adhuc oſtendi non potuiſſe, quo collegae in conſulatu fuerint *Silanus* et *Velleius Tutor*, nos vero eos anno 763. inter ſuffectos feliciter reperiſſe.

§. CLXXIII.

Quo colore edicta propoſuerit Auguſtus?

Sed et EDICTIS Auguſtus vti ſenſim coepit ad iura noua conſtituenda, idque ſe iure facere, plebi facillime perſuaſit. Quum enim, magiſtratus tantum non omnes edicta de rebus curationi ſuae demandatis propoſuiſſe, ſupra oſtenderimus (§. 61. *ſequ.*) Auguſtus, qui omnium magiſtratuum munia in ſe traxerat, nullo aduerſante, iure ſuo vti poterat, quoties id videretur e re publica futurum. Si quid ergo ediceret in prouinciis, id faciebat tamquam PROCONSVL *; ſin in vrbe, vi TRIBVNICIAE POTESTATIS; ſi apud exercitum, tamquam IMPERATOR; ſi denique circa ſacra, tamquam PONTIFEX MAXIMVS id iure facere videbatur. (§. 162. *)

* Et tale procul dubio fuit δόγμα, ὃ ἐξῆλθε παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, EDICTVM, *editum a Caeſare Auguſto, vt deſcriberetur totus orbis Romanus.* *Luc. II.* 1. Ita enim potius vertendum, quam per *decretum* vel *ſententiam*. Alia eius edicta memorantur apud Sueton. *Aug. cap.* 28. 31. 53. 89. Dion. Caſſ. *Lib. XXXXVIIII. pag.* 401. Ioſeph. *Antiquit. Iudaic. Lib. XVI. cap.* 6. *l.* 2. *pr. D. ad SC. Velleian. l.* 26. *D. de liber. et poſtum. l.* 8. *D. de quaeſtion.*

§. CLXXIIII.

Iura iis introducta.

Et plura ſane ſub Auguſto inualuerunt iura noua, de quibus nec leges vllae, nec SCta, quod quidem hodie ſciamus, exſtiterunt. Ita ſane tunc ſenſim imminutum eſt domeſticum in ſeruos imperium, data his facultate, apud praefectum vrbi de dominorum ſaeuitia conquerendi. Iuſt. Lipſ. *ad Senec. de beneſ. Lib. III. cap.* 21. Inualuiſſe etiam tunc videtur, vt parentes liberos aut inſtituere, aut nominatim exheredare tenerentur *. Alia edicta, quibus quaedam noua iura inuecta ſunt, iam diximus ſupereſſe in *l.* 2. *pr. D. ad SC. Velleian. l.* 8. *pr. D. de quaeſtion. l.* 26. *D. de liber. et poſtum.*

* Si tamen dicendum, quod res eſt, pleraeque de inſtitutione et exheredatione liberorum ſanctiones, quae initio edictis inuectae ſunt, quando quibuſdam extra ordinem ſubuenire placuit, veluti Tettio infanti, a patre iniuſtiſſime exheredato, Valer. Max. *Lib. VII. cap.* 7. Reineſ. *Inſcript. pag.* 24. poſtea migraſſe videntur in legem quamdam. In quam vero, niſi in IVNIAM VELLEIAM, quae ad heredum, liberorumque inprimis inſtitutionem paene tota pertinuit? Eius legis capita quaedam recenſentur *l.* 10. §. 2. *D. de teſtam. tut. l.* 13. *D. de iniuſt. rupt. irrit. fact. teſtam. l.* 39. *D. de liber. et poſtum.*

§. CLXXV.

§. CLXXV.

Idem princeps, inſtitutis aliquot nouis poteſtatibus, ius vel maxime ad nouum reipublicae ſtatum adcommodauit. Primo enim, inſtituta PRAEFECTVRA VRBANA *, regnum Praetorum forenſe haud parum concuſſit, multaque, quae in ciuitate monarchica obſeruari oportebat, adiutore praefecto vrbi facile introduxit. Deinde et PRAEFECTVRA PRAETORIANA, quamuis militaris initio poteſtas, teſte Dione *Lib. LII. pag.* 480. et *Lib. LV. pag.* 555. adeo paullatim inualuit, vt inſequente tempore ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὰ σκῆπτρα, *magiſtratus, a principatu ſecundus* videretur. Herodian. *Hiſtor. Lib. V. cap.* 1. Vt iam de de PRAEFECTVRA VIGILVM, coërcendis incendiis, cuſtodiendaeque nocturnis temporibus vrbi ab eodem principe inſtituta, *l.* 2. §. 33. *D. de orig. iur. l.* 3. *pr. D. de offic. praef. vigil.* ſimilibuſque nouis dignitatibus, nihil dicamus. — Noui magiſtratus ab Auguſto inſtituti.

* Hoc quoque inuentum non deſtituebatur colore. „Nam et ſub regibus, et libera re publica *praefectos vrbi*, quoties reges magiſtratuſque reliqui vrbe abeſſe oportebat, creatos eſſe, iam ſupra (§. 57.) obſeruauimus, Liu. *Lib. III. cap.* 29. Tacit. *Annal. Lib. VI. cap.* 10. 11. *l.* 2. §. 33. *D. de orig. iur.* Gruter. *Inſcript. pag.* 313. *num.* 9. et *pag.* 356. *num.* 1. Non ergo tam noui quid introducere, quam magiſtratum veterem retinere videbatur, niſi quod pro extraordinario illum in poſterum ordinarium eſſe vellet. Et obtentus quidem admodum honeſtus videbatur, *vt eſſet, qui coërceret ſeruitia, et quod ciuium audacia turbidum, niſi vim metueret.* Tacit. *Annal. Lib. VI. cap.* 11. Vere tamen id agebat princeps, vt pleraque praetoris aliorumque magiſtratuum munera paullatim in illum praefectum transferret, eoque modo eorum poteſtatem enerueret. Quod adeo verum eſt, vt M. Valerius Meſſalla, quem Auguſtus primum praefectum vrbi creauerat, ſexto die eo magiſtratu ſe abdicaret, INCIVILEM eſſe POTESTATEM, conteſtatus, Euſeb. *Chron. n.* 1991. id eſt, ciuitati liberae, qualem tum adhuc plebs ſomniabat; minus conuenientem. Ita intelligendus Euſebius: neque tunc opus eſt emendatione Iuſti Ioſephi Scaligeri.

§. CLXXVI.

Maximi quoque momenti erat mutatio circa PROVINCIAS, quas cum Senatu ita partiebatur Auguſtus, vt illi pacatas atque inermes relinqueret, ſibi bello turbidas; in quibus legiones erant, ſeponeret. Strabo *Geogr. Lib. XVII. extr.* Suet. *Aug. cap.* 47. Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 503. Illis ſenatus PROCOSS. his ipſe LEGATOS AVG. PRO COSS. vel PRO PRAETORIBVS cum iure gladii et imperio militari praeficiebat. Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 504. Lipſ. *Excurſ. M. ad Tacit. Annal. Lib. I.* Iam vero per — Mutatio circa prouincias.

tot praeſides ſibi obnoxios Auguſtum, quidquid collibitum eſſet, in orbe Romano inſtituere potuiſſe, nemo non animaduertit.

§. CLXXVII.

Praefectus Auguſtalis Aegypti et Iuridicus Alexandrinae ciuitatis cur inſtituti?

Quum de Aegypto in fatis eſſe diceretur, eam, ſimul ac faſces Rom. ibi viſi eſſent, priſtinam libertatem recuperaturam: Cic. *ad diuerſ. Lib. I. epiſt.* 7. Trebell. Pollio *in Aemilian. cap.* 23. id in rem ſuam callide vertit Auguſtus, prouinciamque illam rei annonariae cauſſa vnice neceſſariam, tamquam peculiarem ſibi vindicauit, excluſiſque eius aditu ſenatoribus, in illam miſit virum equeſtrem ſine faſcibus, qui PRAEFECTVS AVGVSTALIS vocabatur: Tacit. *Annal. Lib. II. cap.* 59. *et Lib. XII. cap.* 60. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 11. Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 554. Arrian. *Expedit. Alexandri M. Lib. III. cap.* 6. Sueton. *Tiber. cap.* 52. cuique adiungebatur IVRIDICVS ALEXANDRINAE CIVITATIS, cuius de officio ſingularis in Pandecte titulus exſtat. *

* Falluntur, qui IVRIDICVM hunc ſoli Alexandriae ius dixiſſe, exiſtimant. Erant enim *iuridici* praeſides prouinciarum, quales in Italia loco *conſularium* conſtituerat Marcus Antoninus imp. Iul. Capitol. *in Marc. cap.* 11. Hinc paſſim memorantur *iuridici per Flaminiam et Picenum* apud Gruter. *Inſcript. pag.* 1093. *num.* 3. itemque *per Apuliam et Picenum*, *ibid. pag.* 465. *num.* 5. 6. denique et *iuridici Aſturiae et Gallaeciae. Ibid. pag.* 463. Ita et *iuridicus Alexandrinae ciuitatis*, non ſoli huic ciuitati ius dicebat, ſed vniuerſae Aegypto vna cum praefecto Auguſtali praeerat, Cuiac. *Obſeruat. lib. XX. cap.* 31. et hinc IVRIDICVS PER AEGYPTVM vocatur apud Gruter. *Inſcript. pag.* 272. *num.* 14. nec multo minor eius erat, quam praefecti Auguſtalis auctoritas, vt plane huic tamquam ſpeculator adiunctus videatur, ne quid rerum nouarum poſſet moliri. Reineſ. *ad Inſcr. Claſſ. II. num.* 26. *p.* 271. Erat ſane apud iuridicum legis actio, *l.* 1. *D. de offic. iurid.* aeque ac apud praefectum Auguſtalem. Tacit. *Annal. Lib. XII. cap.* 60. Non minus ac ille tutores dabat, quamuis ea facultas illis demum conſtitutione D. Marci data ſit. *l.* 2. *D. eod.* §. 5. *Inſt. de Atil. tut.* Denique et contentioſa eos iuris dictione eſſe gauiſos, vel ipſa argumento ſunt vocabula *iuridici*, δικαιοδότε, *Romani iudicis*, et ſimilia, quibus in iure noſtro, nec non apud Strabonem et Sex. Rufum deſignantur.

§. CLXXVIII.

Auguſtus certis tantum ICtis dedit facultatem de iure reſpondendi.

Non ignorabat porro princeps prudentiſſimus, quam multum vtilitatis capere poſſet ex opera atque interpretatione IVRISCONSVLTORVM. Vt ergo et hos ſibi haberet obnoxios, eorumque ope in euertendo praetoris regno, et iure per nouas interpretationes ad ſtatum monarchicum inflectendo, vteretur *: primus facultatem de iure reſpondendi, olim omnibus communem (§. 157.) certis tantum exploratae fidei viris beneficii loco dedit.

dedit, ſimulque neceſſitatem impoſuit iudicibus, ne ab eorum ſententia vnquam recederent. §. 8. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.*

* Genuinam hanc eſſe huius inſtituti cauſſam, et Vlricus Huber. *Auſpic. domeſt. pag.* 178. ex parte vidit, et nos cum cura demonſtrauimus in *Antiqu. Rom. Lib. I. tit.* 2. §. 39. Vnde veram huius inſtituti cauſſam vel non peruidit, vel diſſimulauit Pomponius, dum id ab Auguſto factum eſſe ſcribit, *vt maior* eſſet iuris auctoritas. *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* Solere ſane Pomponium blanditi principibus, eorumque obtentus pro veris rerum cauſſis obtrudere, patet ex *d. l.* 2. §. 9. 11. 27. *D. de orig. iur.*

§. CLXXVIIII.

Quum vero iis temporibus duo illuxiſſent ingenia eximia, M. Antistii Labeonis, et C. Ateii Capitonis, quos duo pacis decora vocat Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 75: vtrumque quidem ſibi conciliare ſtudebat Auguſtus, ſed laterem lauabat in Labeone, Q. Labeonis, C. Iulio Caeſari olim infenſiſſimi, filio, *incorruptae libertatis viro*, vt idem Tacitus *ibid.* eum vocat, *quique nihil ratum penſumque habebat, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe, in Romanis antiquitatibus legiſſet.* Gell. *Noct. Attic. Lib. XIII. cap.* 12. Quum ergo huic viro atrox inſideret priſtinae libertatis memoria: nullam elabi patiebatur occaſionem, odium aduerſus principatum prodendi, eiuſque παρρησίας exempla ſuperſunt apud Sueton. *Aug. cap.* 54. et Dion. Caſſ. *Lib. LIIII. pag.* 531. vt mirum non ſit, hominem ne conſulatus quidem auctoramento adduci ſe paſſum, vt ſe Auguſto addiceret. * *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* Cur Labeonem ſibi conciliare non potuerit?

* Ait Pomponius, *noluiſſe Labeonem, quum offerretur ei ab Auguſto conſulatus, quo ſuffectus fieret, eum honorem ſuſcipere.* At Tacitus *Annal. Lib. III. cap.* 75. refert, *Auguſtum acceleraſſe Ateio conſulatum vt Labeonem Antiſtium iiſdem artibus praecellentem, dignatione eius magiſtratus anteiret.* Ex illo ergo colligas, Labeonem honorem adſpernatum eſſe, quod inter ſuffectos tantum eſſet deſignatus: ex hoc, Auguſtum illum neglexiſſe, vt Ateius illum dignitate anteiret: & hinc ſtatim ſubiicit: *Labeoni, quod praeturam intra ſtetit, commendatio ex iniuria; huic, quod conſulatum adeptus eſt, odium ex inuidia oriebatur.* Quae vero iniuria facta eſſet Labeoni, ſi ipſe oblatam dignitatem vltro reieciſſet? Rem ita concipio. Auguſtus, vt vtrumque ſibi conciliaret, vtrique videtur obtuliſſe conſulatum: quum vero Ateio, cuius obſequium ei magis probabatur, illum honorem acceleraſſet, id male habuit Labeonem, virum praetorium, ac proinde quum ille paullo poſt conſul ſuffectus deſignaretur, illum honorem repudiauit, iniuriam interpretatus, quod Ateio eſſet poſthabitus, neque mora illa ac dilatio ſaltim conſulatu ordinario compenſaretur. Ita intelligo Pomponium et Tacitum, quamuis nec improbabilis ſit coniectura Bynkerſh. in

78546

Praeterm. ad h. l. pag. 290. pro: *quo ſuffectus fieret*, legentis: *quo ſuſpectus fieret.*

§. CLXXX.

Cur Ateium ſibi facilius habuerit obnoxium?

At tanto facilius ſibi ad omne obſequium deuinxit C. ATEIVM CAPITONEM, *cuius obſequium*, ex Taciti iudicio non poterat non *dominantibus magis probari*: quum ſe ad ſeruilem paene adulationem demitteret, ceu patet ex Tacito *Annal. Lib. III. cap.* 70. & Sueton. *de illuſtr. grammat. cap.* 22. Eo ingenio conſulatum meruit, quo tamquam ſuffectus anno V. C. 758. collega C. Vibio Poſtumio functus eſt. Gruter. *Inſcript. pag.* 1082. *num.* 2. *Huic ergo ſimilibusque Auguſtus reſpondendi de iure facultatem dedit: ex eoque tempore reſponſa ſua et ſcripta dare, et ſignare coeperunt, Seneca *de beneſ. Lib. VII. cap.* 16. quum antea neutrum fieri ſoleret. * *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.*

* Vtroque opus erat, vt iudices, et quid ſibi reſponſum eſſet, et reſponſum illud a ICto, cui reſpondendi ius ſit, profectum eſſe, intelligerent. Ceterum libera re publica iudices adeo non adſtricti erant reſponſis prudentum, vt ea ſaepe ab oratoribus dicendo euerterentur, teſte Cicerone *pro Muraen. cap.* 13. qui et alibi id exemplo Craſſi confirmat *pro A. Caecin. cap.* 18.

§. CLXXXI.

Scripta Labeonis.

LABEONEM quam plurimos ad iuris prudentiam inſtituiſſe, *et totum annum ita diuiſiſſe, vt Romae ſex menſibus cum ſtudioſis eſſet, ſex menſibus ſecederet, et conſcribendis libris operam daret*, refert Pomponius, *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* qui et quadringenta eum volumina reliquiſſe teſtatur. * In his erant *Libri octo* ΠΕΙΘΑΝΩΝ, ex quibus octo tantum fragmenta in Pandecte ſuperſunt. Scripſit et *libros* XXXX. POSTERIORVM, Gell. *Noct. Attic. Lib. XIII. cap.* 10. quamuis in indice Florentino *decem* tantum laudentur, ex iisque vnicum ἀποσπασμάτιον exſtet in *l.* 42. *D. de liberal. cauſſ.* * Memorantur etiam *liber primus* PRAETORIS VRBANI, *l.* 19. *D. de verb. ſignif.* et *liber triceſimus* PRAETORIS PEREGRINI, *l.* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* nec non libri EPISTOLARVM, *l.* 30. §. 1. *D. de vſurp. et vſucap.* de quo Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 20. denique RESPONSA, quorum *librum XV.* laudat Vlpianus apud *Pariatorem leg. Moſaic. et Roman. tit.* 12. §. 7.

* Libros Πιθανῶν in compendium redegit IVLIVS PAVLLVS, Perrenon. *Animaduerſ. iur. Lib. II. cap.* 16. Bynkershoek *Obſ. Lib. III. cap.* 6. Eamdem operam libris *Poſteriorum* nauauit IAVOLENVS, qui et libros *ex Poſteriori-bus*

bus Labeonis ſcripſit, qui libri, quomodo diſtinguendi ſint, diſquirunt Merill. *Obſ. Lib. V. cap.* 38. et Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. pag.* 50. *ſeqq.* Praeterea ad LABEONEM notarunt QVINTVS, *l.* 7. §. 7. *D. de dol. mal.* AVLVS, fortaſſis Caſcellius, *l.* 17. *§.* 5. *D. de hered. inſt.* PROCVLVS, *l.* 10. §. 1. *D. de negot. geſt.* et ARISTO, *l.* 17. *§.* 5. *D. de hered. inſtit.* Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap. I. pag.* 18. *ſeqq.*

§. CLXXXII.

Tantum vero abeſt, vt vir eximius vltra praetoris edictum ſapere noluerit, vt et per reliquas ſapientiae diſciplinas bonasque artes viuidam circumtulerit indolem. Teſtem habemus non modo Pomponium, qui eum *et in ceteris operam ſapientiae dediſſe*, obſeruat, verum etiam Gellium*, qui *Noct. Attic. Lib. XIII. cap.* 10. *Labeo Antiſtius*, inquit, *iuris quidem ciuilis diſciplinam principali ſtudio exercuit, et conſulentibus de iure publice reſponſitauit, ceterarum quoque bonarum artium non expers fuit, et in grammaticam ſeſe, atque dialecticam, litteraſque antiquiores altioreſque penetrauerat.* Nihil ergo prohibere exiſtimo, quo minus *libros XV.* DE IVRE PONTIFICALI apud Feſtum *in. Siſtere*, *libros* DE DIJS ANIMALIBVS apud Seruium *in Virgil. Aeneid. Lib. III. v.* 168. eidem Labeoni noſtro tribuamus, quamuis alii diſtinguendos exiſtiment Labeones IC. et theologum.

Eius bonarum artium ſtudium.

* Pro eodem vtrumque habent Bertrandus *de vit. ICtor. Lib. I. cap.* 7. et Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 20. Eosdem diſtinguendos putat Bynkershoekius *in Praetermiſſ. ad l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur. pag.* 292. Et ſane memoratur a Macrobio CORNELIVS quidam LABEO, quem *libros Faſtorum* et *librum de oraculo Apollinis Clarii* ſcripſiſſe ait: et hic fortaſſis poſſet dici Labeo theologus. Sed quum non ſint libri hi iidem, quos a Feſto et Seruio laudari animaduertimus: nihil obſtat, quo minus et noſter talia ſcripſerit, aemulatus fortaſſis aemulum, Ateium Capitonem; cuius de libris eiuſdem argumenti paullo poſt erit dicendi locus. Vid. Chriſtfr. Waechtler. *lit. de Bynkershoekii Praetermiſſ. p.* 304. *ſequ. edit. nou. in Opuſcul. iur. hiſtor.*

§. CLXXXIII.

Nec C. ATEIVS CAPITO, quamuis magis immerſus negotiis ciuilibus, calamo pepercit. Scripſit enim libros de IVRE PONTIFICIO, quorum quintum laudat Gell. *Noct. Attic. Lib. IIII. cap.* 6. *libros* CONIECTANEORVM quam plurimos, quippe quorum ducenteſimum quinquageſimum nonum laudat Gell. *Noct. Att. Lib. XIIII. cap.* 7. librum de OFFICIO SENATORIO, id. *Lib. III. cap.* 10. et de IVRE SACRIFICIORVM apud Macrob. *Saturn. Lib. III. cap.* 10. nec non EPISTOLAS, ex quibus quaedam deſcripſit Gell.

Scripta Ateii Capitonis.

Noct. Attic. Lib. XIII. cap. 12. Addimus, ex tot libris ICti maximi, et *principem in ciuitate locum*, teſte Tacito *Annal. Lib. III. cap.* 75. *ciuilibus ſtudiis adſequuti*, ne vnum quidem fragmentum in Pandecten relatum eſſe *, ipſumque Ateium inter viuos eſſe deſiiſſe anno V. C. 775. Tacit. *ibid.*

* Videntur ergo Ateii Capitonis libri iam ante Triboniani tempora intercidiſſe. Nec inter ICtos qui illi denunciant teſtimonium, alii ſunt, quam ei σύγχρονος Labeo, *l.* 79. §. 1. *D. de iure dot. l.* 30. §. 6. *D. de legat.* 3. Proculus, *l.* 13. §. 1. *D. de ſeru. praed. vrban.* Iauolenus, *l.* 39. §. 2. *D. de aur. arg. mund. legat.* Vlpianus, *l.* 29. *D. de rit. nuptiar.* denique Paullus, *l.* 2. §. 4. *D. de aqu. et aqu. pluu. arc.* Poſtremi, qui eius libros laudant, fuere Feſtus et Macrobius, vt adeo Ateii opera ſaltim ad ſaeculum vſque quintum inter hominum manus verſata eſſe adpareat.

§. CLXXXIIII.

Alfenus Varus, ICtus. Progredimur ad reliquos, qui ſub Auguſto floruerunt, ICtos. Quamuis vero huc tota pertineat Ser. Sulpicii familia, de qua Pomponius *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* in ea tamen in primis eminuit C. vel, vt in Dionis Caſſii *Laterculo Coſſ.* ad ann. 755. vocatur, P. ALFENVS (in nummis ALFINIVS) VARVS, elegantis ingenii et facundiae vere Auguſteae ſcriptor. Eum vulgo ferunt Cremonae, Publio patre natum, diu exercuiſſe ſutrinam, poſtremo, clauſa ſutrina, ſe Romam contuliſſe, et audito Ser. Sulpicio, maximos in iure profectus feciſſe. Acron ad illa Horat. *Serm. I. ſat.* 3. *v.* 130.

Optimus eſt modulator, vt ALFENVS *vafer*, *omni*
Abiecto inſtrumento artis, *clauſaque taberna*,
Sutor erat. *

Noſtrum conſularem fuiſſe, et Pomponius obſeruat: dubium tamen, quo anno. Qui enim anno ab V. C. 754, cum P. Vinicio collega conſul fuit, quique fato functus, obſeruante eodem Acrone, publico funere elatus eſt, vix noſter eſſe potuit, niſi eum ſenem capularem faſces ſuſcepiſſe, exiſtimemus.

* Ob ὁμωνυμίαν tota prope ALFENI vita perquam incerta ac perplexa eſt. Hinc an noſter ſutor ille conſularis ſit, merito ambigitur. Noſtro ſane illa Horatiana et Acroniana vix quadrare, pluribus iiſque ſatis ſuculentis rationibus euicerunt Waechtler. *in Act. erud. Lipſ. anno* 1711. et Eu. Otto *praefat. Tom. I. Theſ. iur. ciu.* et poſtea *in Publ. Alfeno Varo, ab iniuriis veterum et recentiorum liberato*, inſerto *Tomo V. Theſaur. Iur. ciu. pag.* 1629. *ſeqq.* Ceterum quum Alfenus noſter Ser. Sulpicium, qui iam anno 710. deceſſit, audiuerit, eum, qui anno 754. conſul fuit, ſi Sulpicium decennio ante eius mortem audiuerit, et tunc ſaltim triginta annorum fuerit, (neque enim tum

erant

erant tempora, quibus cruda ſtudia in forum propellebantur), octoginta quatuor annorum fuiſſe oporteret.

§. CLXXXV.

Scripſit ALFENVS *libros* XXXX DIGESTORVM; quos Iulius Paullus in epitomen contraxit: et COLLECTANEA, vel, vt aliae Gellii editiones habent, CONIECTANEA, quorum liber ſecundus laudatur *Noct. Attic. Lib. VI. cap.* 5. vbi et auctor, *ICtus, Seruii Sulpicii diſcipulus, rerumque antiquarum non incurioſus* vocatur. Sed de his *coniectaneis* mox plura. Neque enim adeo certum eſt, ea eſſe ALFENI noſtri opus. Ceterum de ICto hoc eximio praeclare meriti ſunt Henr. Brenkmannus libro elegante, quem *Pandectas iuris ciuilis auctoribus ſuis & libris reſtitutos* inſcripſit, *Amſt.* 1709. 8. et Eu. Otto *in P. Alfeno Varo ab iniuriis veterum et recentiorum liberato*, *Tomo V. Theſ. iur. civ. pag.* 1629. *ſeqq.* Eius ſcripta.

§. CLXXXVI.

Eorumdem temporum ICtus, C. AVLVS OFILIVS iam Ciceronis aeuo inclaruit, qui eius meminit *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt.* 21. Συμφιλολογοῦντα habuiſſe videtur T. Pomponium Atticum, *l.* 234. *D. de verb. ſignif.* Eius exemplo non ambiuit honores, ſed in equeſtri ordine conſenuit, quamuis Iulio Caeſari familiariſſimus, *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* Scripſit de LEGIBVS VICESIMAE, nec non de IVRISDICTIONE, et AD EDICTVM PRAETORIS *, quae omnia laudantur a Pomponio. His adiiciendi *libri* ACTIONVM; *l.* 3. §. 5. & §. 8. *D. de penu leg.* et *libri* IVRIS PARTITI, *l.* 55. §. 1. 2. 4. 7. *D. de legat.* 3. Vxorem eius CLODIAM, quindecies enixam, CXV. annos vixiſſe, obſeruat Plin. *Hiſt. nat. Lib. VII. cap.* 48. quocum iungendus Valerius Max. *Lib. VIII. cap.* 13. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 42. C. Aulus Ofilius.

* Henr. Dodwellus in *Adpend. Praelect. Cambden. pag.* 780. Ofilium edictum perpetuum Iulii Caeſaris auſpiciis ſcripſiſſe, illudque opus poſtea decreto Cæſaris firmatum eſſe, exiſtimat. Sed id vix veroſimile eſſe, quilibet animaduertit. Si enim vel maxime fieri potuerit, vt Caeſar id negotii dederit Ofilio, (quum de iure in ordinem redigendo eum cogitaſſe, ſatis conſtet), omnia tamen illa conſilia eius fata turbaſſe, teſtis eſt Sueton. *Caeſ. cap.* 44. Si ergo edictum compoſuit, priuatis id factum eſt auſpiciis: at inſcriptio AD EDICTVM argumento eſt, eum magis notas vel ſcholia ad edictum ſcripſiſſe, quam edictum compoſuiſſe tale, quale poſtea iuſſu Hadriani edidiſſe nouimus Saluium Iulianum.

§. CLXXXVII.

Reliqui Ser. Sulpicii auditores, et Cartilius.

Hi ſunt celebriores eorum temporum ICti. Nam non niſi nominibus noti ſunt T. Caesivs, Avfidivs Tvcca, Avfidivs Namvsa, cuius tamen ſcripta aliquoties in Pandecte laudantur *; *l.* 40. §. 3. *D. de condit. & demonſtr. l.* 5. *§.* 7. *D. commod. l.* 2. *§.* 6. *D. de aqua et aqu. pluu.* Flavivs Priscvs, C. Ateivs Pacvvivs, Cinna, qui citatur *l.* 6. *D. de rit. nupt. & l.* 40. *§.* 1. *D. de condit. & demonſtrat.* et Pvblicivs Gellivs, qui omnes a Pomponio inter Ser. Sulpicii auditores recenſentur. Addimus his, vti videtur σύγχρονον, Cartilivm, bis laudatum in iure noſtro, *l.* 5. §. 13. *D. commodat.* et *l.* 69. *D. de hered. inſt.* cuius memoriam primus reſtituit Ant. Auguſtin. *Emend. Lib. III. cap.* 6. laudatus ideo a Cuiac. *Obſ. Lib. I. cap.* 9.

* Refert Pomponius *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* Aufidium Namuſam octo illuſtriorum Ser. Sulpicii auditorum libros digeſſiſſe in centum quadraginta libros. Hos ipſos vero eſſe libros collectaneorvm vel coniectaneorvm, quos ob locum Gellii *Noct. Attic. Lib. VI. cap.* 5. Alfeno Varo tribuunt (§. 185.), acute coniicit Bynkersh. *Obſeru. Lib. VIII. cap.* 1. vbi etiam oſtendit, idem opus coniectaneorum laudari, quoties in Pandecte citentur Ser. Sulpicii auditores vel auctores, veluti ab Vlpiano *l.* 1. *§.* 6. *D. de aqua et aqu. pluu. arc. l.* 6. *D. de dote praeleg. l.* 12. *pr. D. de inſtruct. vel inſtrum. leg.*

§. CLXXXVIII.

C. Trebatius Teſta.

Multo celebrior tamen his omnibus, C. Trebativs Testa, C. Iulio Caeſari, M. Tullio Ciceroni, et poſtea Caeſari Auguſto amiciſſimus, a Q. Cornelio Maximo in iure profecerat. Cic. *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt.* 8. In philoſophia primum vel Stoicos, vel Academicos, poſtea Epicureos ſectatus eſt, niſi potius Ciceronem *ibid. Lib. VII. epiſt.* 12. ſuo more potius iocatum eſſe dixeris *. Ceterum eum magnopere laudat Cicero *ibid. Lib. VII. epiſt.* 5. *eoque probiorem hominem, meliorem virum, prudentioremque eſſe neminem, quin familiam illum ducere in iure ciuili, & ſingularem eius memoriam, ſummam ſcientiam eſſe*, teſtatur.

* Neſcio tamen, an non Epicureum quodammodo prodat honorum neglectus, quem veritus Cicero *ad diuerſ. Lib. VII. epiſt.* 12. iocoſe ſcribit: *quid porro fiet populo Vlubrano, ſi tu ſtatueris, πολιτεύεσθαι non oportere?* Nuſquam ſane legitur vel praeturam, vel conſulatum geſſiſſe: quum tamen ei in tanta Caeſaris vtriuſque gratia deeſſe non potuiſſet occaſio capeſſendi rem publicam. Quare vix aliam excogitare licet rationem, quamobrem nullos ad honores peruenerit, quam quod ex ſectae ſuae formula nollet πολιτεύεσθαι.

§. CLXXXVIIII.

§. CLXXXVIIII.

De eo iudicium, eiuſque ſcripta.

Hic ſerio et, vt ipſe ait, more Romano loquitur Cicero. Quare merito mireris, ex iocis, quibus ille cum Trebatio, vt cum amico, paullo liberius familiariuſque vſus eſt, collegiſſe Dan. Heinſium in *Diſſ. de Satyra Horatiana*, Trebatium illum obtuſioris ingenii, ac paene dubiae ſanitatis hominem fuiſſe: cuius ſententiam refellit Nic. Hieron. Gundlingius in *Diſſertatione de C. Trebatio Teſta*. Inſcripſit ei *Topica* ſua Cicero; Horatius *vero Satyram I. Libri II. Sermonum*, eiuſque conſilio in rebus ad ius pertinentibus vſus eſt Caeſar Auguſtus, ceu patet ex *pr. Inſt. de codicill.* Ipſe reliquit tum libros aliquot DE IVRE CIVILI, tum *libros VIIII.* DE RELIGIONIBVS, laudatos a Porphyrione, Horatii ſcholiaſte, et Macrobio *Saturn. Lib. III. cap.* 8.

§. CLXXXX.

A. Caſcellius.

Iungimus huic A. CASCELLIVM, Q. Mucii et Volcatii auditorem, beneficiorum tam memorem, vt prioris nepotem P. Mucium, in aui honorem iudicio ſupremo heredem reliquerit. *l.* 2. *§.* 45. *D. de orig. iur.* Laudem is ſibi pepererat ICti eximii, ipſoque Trebatio, eloquentioris, et iuris inprimis praediatorii tam periti *, vt ipſe Q. Mucius, ſi quando de eo conſuleretur, clientes ad hunc diſcipulum ſuum remitteret. Cic. *pro Balb. cap.* 20. Valer. Max. *Lib. VIII. cap.* 12. Obiit Quaeſtorius, ſenex & orbus, quas duas res ſibi, natura dicaciori, et faceto, magnam licentiam praebere loquendi, fatebatur. Val. Max. *Lib. VI. cap.* 2. *exempl.* 12.

* *Iuris praediatorii*, cuius mentionem paſſim faciunt veteres, et de quo ſingulare caput olim in edicto exſtitit. *l.* 54. *D. de iure dot.* hodie nec vola, nec veſtigium extat in iure noſtro. Rem tamen expediuit Claud. Salmaſ. *de modo vſur. pag.* 739. *ſequ.* PRAES, teſte Feſto, erat, *qui populo ſe obligabat, interrogatuſque a magiſtratu, ſi praes eſſet, reſpondebat: praes.* Si plures pro eadem re, e. g. pro eiuſdem vectigalis conductoribus ſeſe obligaſſent, ii COMPRAEDES dicebantur. Ii, quorum bona publico fuerant obligata PRAEDIATI; ipſa bona publico obligata PRAEDIA; qui ea bona commiſſa emebant, PRAEDIATORES adpellabantur. Ergo IVS PRAEDIATORIVM erat, quo, quid iuſtum ſit circa praediatos, eorumque bona, tradebatur; LEX vero PRAEDIATORIA, vel titulus edicti *de praediatoribus*, quem Caius ICtus ſingulari commentario illuſtrauerat, vel pactum illud, quod magiſtratus publico nomine cum praedibus inierant. Addantur viri docti ad Sueton. *Claud. cap.* 9.

§. CLXXXXI.

Eius facetiae et Benedicta.

De facetiis eius, quarum ſupra exemplum vidimus (§. 78), conſuli poſſunt Macrob. *Saturn. Lib. II. cap.* 6. Quinctilian. *Inſtit.*

ſtit. orat. Lib. VI. cap. 4. et Scip. Gentil. *Parerg. Lib. I. cap.* 38. Scripſit quaedam, ſed ex quibus iam Pomponii aetate *nihil exſtitit* *, *niſi vnus liber* BENEDICTORVM, *l.* 2. §. 45. *D. de orig. iur.* per quae nihil aliud intelligi videtur, quam dicta faceta acutaque, quibus ille reſponſa ſua paſſim diſtinxit. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 8. Bynkersh. *Praetermiſſ. ad l.* 2. *§.* 45. *D. de orig. iur. pag.* 281. *ſequ. edit. nou.* Ita enim *benedicta* acceperunt rhetores, Seneca *Controuerſ. Lib. I. controu.* 4. *Auct. de cauſſ. corrupt. eloqu. cap.* 34. Quinctilian. *Inſtit. orat. Lib. VI. cap.* 4.

* Saepe tamen Caſcellio denunciatur teſtimonium a Labeone, *l.* 29. *D. de legat.* 3. *l.* 6. *§.* 1. *D. de dote praeleg. l.* 7. *pr. D. de trit. vin. vel ol. legat.* Celſo, *l.* 158. *D. de verb. ſign.* Iauoleno, *l.* 39. *pr.* §. 2. *D. de vulg. et pupill. ſubſtit. l.* 100. *D. de legat.* 3. *l.* 7. *pr. D. de trit. vin. vel ol. legat. l.* 26. §. 1. *D. de inſtr. et inſtr. leg. l.* 10. *D. de ſupell. leg. l.* 39. §. 1. *D. de aur. arg. mund. legat. l.* 40. §. 1. *D. de condit. et demonſtr.* denique ab Vlpiano, *l.* 1. §. 17. *D. de aqu. et aqu. pluu. arc. et l.* 1. §. 7. *D. quod vi aut clam.*

§. CLXXXXII.

Q. Aelius Tubero.

Nec praetereundus denique eſt Q. AELIVS TVBERO, Q. Ligarii apud Iulium Caeſarem accuſator, qui ab A. Ofilio profeciſſe dicitur. De gente Aelia, ex qua ille oriundus fuit, adcuratius egit Rupertus *in Enchirid. Pomponii Lib. III. cap.* 4. *pag.* 169. In matrimonio habuit Seruii Sulpicii filiam, ipſe poſtea auus maternus Caſſii Longini futurus *, *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* Praeter filiam illam ſuſtuliſſe etiam videtur filium, conſulem anno 742. Hunc enim Dio Caſſius *in laterculo Coſſ.* quem *libro LIIII. pag.* 520. praemiſit, vocat Κ. Αἴλιον, Κ. υἱ. Τȣβέρωνα, *Q. Aelium, Q. F. Tuberonem*, quod ad noſtrum, quippe *L. Filium*, pertinere non poteſt.

* Cicero *pro Q. Ligar. cap.* 1. et poſtea ſaepius hunc Q. Tuberonem vocat *propinquum ſuum.* Quem locum interpretaturus *ſcholiaſtes*: *dicebatur*, inquit, *Tubero ſororem Ciceronis habuiſſe in matrimonio.* Aut ergo, fama deceptus, haec ſcripſit ſcholiaſtes, aut bis vxorem duxiſſe oportet Tuberonem.

§. CLXXXXIII.

Eius ſcripta.

Habitus eſt doctiſſimus publici priuatique iuris, libroſque reliquit DE OFFICIO IVDICIS, Gell. *Noct. Attic. Lib. XIIII. cap.* 2. item AD OPPIVM, Gell. *Noct. Att. Lib. VII. cap.* 9. At *Hiſtoriarum libros XIIII.* quos eidem Tuberoni noſtro tribuit Guil. Grotius, *Vit. ICtor. Lib. I. cap.* 12. §. 5. L. potius Tuberoni, patri, tribu-

tribuendos eſſe, exiſtimat Voſſ. *de hiſtoric. Lat. Lib. I. cap.* 12. idque ſatis luculenter probat ex Cicer. *ad Q. fratr. Lib. I. epiſt.* 1. vbi ad fratrem ſcribens: *Quamquam*, inquit, *legatos habeas eos, qui ipſi per ſe habituri ſint rationem dignitatis ſuae: de quibus honore, et dignitate, et aetate praeſtat* TVBERO: *quem ego arbitror, (praeſertim quum ſcribat* HISTORIAM*), multos ex ſuis annalibus deligere, quos poſſit et velit imitari* *. Ceterum, quamuis obſeruatum ſit a Pomponio, ſcripta Tuberonis noſtri non adeo magnum plauſum tuliſſe ob ſermonem antiquum et obſoletum, quem, tamquam cum Euandri matre loquuturus vbique adfectarit: *l.* 2. §. 46. *D. de orig. iur.* ſaepe tamen eum teſtem laudari animaduertimus a Labeone, *l.* 29. *§.* 4. *D. de legat.* 3. *l.* 7. *D. de trit. vin. vel ol. legat.* Celſo, *l.* 6. *D. de pecul. l.* 43. *D. de legat.* 3. *l.* 7. §. 1. 2. *D. de ſupell. leg.* Iauoleno, *l.* 77. *D. de contrah. emt. l.* 25. *D. de inſtr. et inſtr. leg.* Vlpiano, *l.* 2. *D. de vſu et hab. l.* 5. *§.* 3. 7. *D. de pecul. l.* 13. §. 30. *D. de act. emt. l.* 1. *pr. D. de aqu. et aqu. pluu. l.* 72. *pr. D. de verb. obl.* denique a Paullo, *l.* 32. §. 1. *D. de aur. arg. et mund. leg.*

* Quum tam frequenter a viris doctis confundantur Aelii Tuberones, eiuſdem quidem gentis cum Catis et Paetis, at diuerſae plane familiae: licebit eos breui ſchemati includere, eademque opera ſupplere illud, quod dedit Chriſt. Ad. Rupertus *ad Enchir. Pompon. Lib. III. cap.* 4. *pag.* 160.

L. AELIVS PAETVS TVBERO primus ita cognominatus, praetor vrbanus. De quo Val. Max. *Lib. V. cap. 6. et 4.* Plin. *Hiſt. nat. Lib. X. cap.* 18.

P. AELIVS TVBERO aedil. anno 551. Liu. *Lib. XXX. cap.* 29. praetor anno 552. Siciliam ſortitus. Id. *cap.* 40. legatus anno 563. Idem *Lib. XXXVII. cap.* 55.

Q. AELIVS TVBERO tribunus pl. anno 559. Liu. *Lib. XXXIIII. cap.* 52. Triumuir anno 560. Liu. *Lib. XXXV. cap.* 9.

Q. AELIVS TVBERO, L. Aemilii Paulli gener, de quo Plutarch. in *L. Aemilio Paullo.*

Q. AELIVS TVBERO, Stoicus et ICtus, de quo Val. Max. *Lib. VII. cap.* 5. Cic. *pro Muraen. cap.* 36. *de orat. Lib. III. cap.* 23.

P. AELIVS TVBERO, de quo Cic. *oratore Lib.* I. *cap.* 84.

L. AELIVS TVBERO hiſtoricus, Q. Ciceronis legatus in Aſia; poſtea propraetore Africam ſortitus, littore prohibitus a Q. Ligario et P. Atio Varo.

Q. AELIVS L. F. TVBERO ICtus, de quo hic agimus. Vxores, Ciceronis ſoror et Ser. Sulpicii filia.

Q. AELIVS Q. F. TVBERO coſ. cum P. Fabio Maximo, anno V. C. 742. Dio Caſſ.

Filia nupta Caſſio.

CASSIVS LONGINVS ICtus, de quo infra.

§. CLXXXXIIII.

Sectarum origo. Quum ergo tum Roma tantum ingeniorum praeſtantiſſimorum prouentum viderit, ex his vero quibuſdam, veluti LABEONI, atrox inſediſſet veteris rei publicae liberae memoria, alii cum ATEIO CAPITONE ſcenae ſeruirent, fructuſque huius obſequii ſui caperent vberrimos: non potuit non inter diuerſarum partium ICtos aemulatio naſci, ex qua et diſcrepantia in interpretando iure reſpondendoque principia, et inde diuerſas SECTAS pullulare omnino oportuit.

§. CLXXXXV.

§. CLXXXXV.

Hinc de M. ANTISTIO LABEONE et C. ATEIO CAPITONE Pomponius: *hi duo*, inquit, *primum veluti diverſas* SECTAS *fecerunt. Nam Ateius Capito in his, quae ei tradita fuerant, perſeuerabat: Labeo ingenii qualitate, et fiducia doctrinae; qui et ceteris operis ſapientiae operam dederat, plura innouare inſtituit* *. *l.* 2. *§.* 47. *D. de orig. iur.* De his vero ICtorum ſectis cum cura egerunt Em. Merill. *Obſ. Lib. I. cap.* 21. *ſequ.* et Gottfrid. Maſcouius *de ſectis Sabin. et Proculian.* qui inprimis *cap.* 9. veſtigia ſectarum praecipua per vniuerſum ius ſagaci ingenio inueſtigauit. Earum deſcriptio.

* Mirum profecto eſt, hos ICtos tam non modo inter ſe, ſed et a ſe ipſis diſſenſiſſe, vt alia principia in re publica, alia in iuris prudentiae ſtudio ſequerentur. In re publica LABEO tantum abeſt, vt noua probaret, *vt nihil ratum penſumque haberet, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe, in Romanis antiquitatibus legiſſet.* Gell. *Noct. Attic. Lib. XIII. cap.* 12. Contra ATEIVS CAPITO adcommodato dominantibus ingenio facile omnia, quae Auguſtus de nouo inſtituebat, probabat. (§. 179. *ſeqq.*) At in iuris prudentia LABEO nouator erat; ATEIVS ea, quae a maioribus tradita acceperat, mordicus tenebat. *Sic* ſaepe maximos etiam viros alio ingenio domi, alio in re publica, eſſe animaduertimus.

§. CLXXXXVI.

Talis ſub Auguſto fuit iuris prudentiae facies. Eius ſucceſſor, TIBERIVS, callidiſſimus princeps, non modo iiſdem Auguſti artibus, ſuſcepto imperio, ſollerter vſus eſt, ſed et noua quaedam reperit, ad ſtabiliendam μοναρχίαν vel maxime comparata. Nam vt inter initia principatus *ciuilem admodum, ac paullo minus, quam priuatum, egit*, Sueton. *Tiber. cap.* 26. adeo, ut *cuncta per conſules inciperet, tamquam vetere re publica, et ambiguus imperandi, ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, niſi tribuniciae poteſtatis praeſcriptione, proponeret*: Tacit. *Annal. Lib. I. cap.* 7. *ita paullatim principem exercuit praeſtititque* *. Sueton. *Tiber. cap.* 33. Qualis Auguſti ſucceſſor, Tiberius?

* Mutationem hanc omnes hiſtorici obſeruant: at ipſum tempus, quo Tiberius, veluti Circeo poculo inebriatus, ſemel ſimulque ſui diſſimillimus factus eſt, ſimulque cauſſam iſtius μεταμορφώσεως adcuratius, quam alius quiſquam, notauit Dio Caſſius *Lib. LVII. pag.* 615. Poſtquam enim Germanici caſum narrauit, ſtatim pergit hiſtoricus πολιτικώτατος· Τιβέριος δὲ, ἐπεὶ τὸ ἐφεδρεῦον οὐκέτ' εἶχεν, ἐς πᾶν τοὐναντίον τῶν πρόσθεν εἰργασμένων αὐτῷ, πολλῶν ὄντων καὶ καλῶν, περιέστη· τά τε γὰρ ἄλλα, ἀγρίως ἦρξε, καὶ ταῖς τῆς ἀσεβείας δίκαις, εἴ τις οὐχ ὅσον ἐς τὸν Αὔγουστον, ἀλλὰ καὶ ἐς αὐτὸν ἐκεῖνον, τήν τε μητέρα αὐτ-

αὐτοῦ πρᾴξας τι ἢ καὶ εἰπὼν ἀνεπιτήδειον ἐπεκλήθη, δεινῶς ἐπεξῄει : Enimuero Tiberius, vbi iam nemo eſſet, qui principatui imminens, vitam eius obſeruaret, quum antehac plurima egregie feciſſet, tum in contraria omnia mutatus eſt. Imperauit crudeliter, violati numinis poſtulari iuſſit. non modo qui contra Auguſtum, ſed etiam qui contra ipſum aut matrem quidquam egiſſent, loquutique eſſent incommodius. Itaque tum demum ſuo omnia arbitrio agere coepit, quum remoto aemuli, Germanici, metu, ſe ſolum ex familia Auguſta ſupereſſe animaduerteret, id eſt anno ab V. C. 771.

§. CLXXXXVII.

Vetere ritu ſub eo lata Lex Iunia Norbana.

Et ſane exemplo Auguſti aliquamdiu leges vetere ritu, miſſiſque in ſuffragium centuriis vel tribubus, ferri paſſus eſt. Talis enim omnino eſt LEX IVNIA NORBANA de libertinis, minus ſollemniter manumiſſis, Latinorum coloniariorum numero habendis, Vlpian. *Fragm. tit.* 1. §. 10. Cai. *Inſt. Lib. I. tit.* 1. §. 2. non libera adhuc re publica anno ab V. C. 671. *C. Iunio Norbano Balbo* et *L. Cornelio* coſſ. (quod in mentem nuper venit Hermanno Noordkerkio *Diſquiſ. de lege Petron. pag.* 91. *) : ſed centum annis poſt, puta anno ab V. C. 771. *M. Iunio Silano* et *L. Iunio Norbano* coſſ. lata, ceu contra Noordkerkium oſtendit Io. Guil. Hofmannus *de lege Iul. de adulter. cap.* 5. *pag.* 107.

* Nimirum primo vir doctus ſibi procul dubio perſuaſerat, poſt Auguſtum nullas amplius leges vetere ritu rogatas eſſe. Deinde fauorem libertatis, quem haec lex eo ipſo prodiderit, dum eos, qui domini voluntate in libertate morarentur, Latinos ſaltim eſſe voluerit, temporibus illis minus conuenire, exiſtimauit. Denique ciues Romanos, in Latinas colonias miſſos, temporibus Auguſti et Tiberii iam ciuitate donatos eſſe, obſeruat, ex eoque colligit, legem Iuniam, ſi libertinos minus ſollemniter manumiſſos Latinis coloniariis exaequaſſet, eo ipſo illos declaraſſe ciues Romanos. Quod quum abſonum videatur, potius hanc legem multo antiquiorem, et libera adhuc re publica latam eſſe cenſuit. Sed quod feciſſe Auguſtum vidimus : quidni et fecerit Tiberius, maxime quum ad huc ipſum ciuilem admodum, et vix principem ageret ? Sane ſub eodem principe et legem VISELLIAM vetere ritu latam eſſe probabile eſt (*§. 167.*). Deinde potuit legiſlator fauere libertati, quamuis libertinos ad iura ciuitatis promiſcue non admitteret. Denique falſum eſt, quod vir clariſſimus pro certo ponit, Latinos coloniarios iam ſub Auguſto et Tiberio ciues fuiſſe. Ius enim Latii, certis coloniis, immo totis prouinciis datum, multo poſt Tiberii tempora a iure ciuitatis Romanae diuerſum fuiſſe, luculenter docuit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. cap.* 8. *p.* 47. ipſe tamen lapſus memoria, dum *pag.* 46. legem noſtram a Iunio Norbano ſub Auguſto latam eſſe ſtatuit.

§. CLXXXXVIII.

§. CLXXXXVIII.

Tiberius et reliqua Auguſti inſtituta ſeruat.

Sed et reliqua Auguſti inſtituta ſeruauit Tiberius. Nam & praefectorum vrbi et praetorio auxit potentiam *: et in prouinciis ſuo omnia arbitrio diſpoſuit: et ICtorum celeberrimis, inter quos Masvrivm Sabinvm nominat Pomponius, *l.* 2. §. *ult. D. de orig. iur.* facultatem de iure reſpondendi pro beneficio dedit.

* Patet hoc exemplo L. Aelii Seiani, quem ad annum 785. praefectum praetorio habuit, quem Dio Caſſ. *Lib. LVIII. pag.* 630. vocat *μέγιστον τῶν τε πρὸ αὐλῆς, καὶ τῶν μετ' αὐλῶν (πλὴν Πλαυτιανοῦ) τὴν ἡγεμονίαν ταύτην λαβόντων, ἰσχύσαντα, inter omnes, qui ante, aut poſt illum, (excepto Plautiano,) illam poteſtatem conſequuti ſint, ad ſummam potentiam euectum.* Et Tacit. *Annal. Lib. IIII. cap.* 2. Seianum non modo *vim praefecturae modicam antea intendiſſe*, obſeruat, ſed & id factum eſſe, monet, *facili Tiberio, atque ita prono, vt ſocium laborum non modo in ſermonibus, ſed apud patres et populum, celebraret, colique per theatra et fora effigies eius, interque principia legionum, ſineret.* Conf. Sueton. *Tiber. cap.* 65.

§. CLXXXXVIIII.

Comitia tamen a Populo ad patres tranſtulit.

Dominatum tamen non alia arte magis ſtabiliuit, quam comitiis primo ſtatim imperii ſui anno, *Sex. Pompeio* et *Sex. Appuleio* coſſ. a populo ad patres tranſlatis. Tacit. *Annal. Lib. I. cap.* 15. Nam ad eum diem etſi potiſſima arbitrio principis, quaedam tamen etiam ſtudiis tribuum facta fuerant. Ex eo vero tempore et honores decernebantur a ſenatu, praeter conſulatum, quem ipſe princeps ſuo arbitrio dabat, Dio Caſſ. *Lib. LVIII.* Lipſ. *Excurſ. E. ad Tacit. Lib. I. Annal.* neque dubitabatur amplius, ſenatum ius facere poſſe. *l. 9. D. de legib.* Senatum vero adeo ſibi obnoxium habebat princeps, vt non temere quiſquam in alia ire auderet, quam qua ire animaduerteret principem, maxime quum in curia non, vti in campo Martio, vel in foro, tabellis ſuffragia ferrentur, ſed patres viua voce et diſceſſione, vidente atque audiente principe, ſententiam animi denudare cogerentur. Ita quaecumque vellet, ſtatuebat Tiberius: quamuis ad minuendam inuidiam ea a ſenatu decerni fingeret *.

* Et haec erat vera huius conſilii ratio. Nam quam Pomponius *l.* 2. §. 9. *D. de orig. iur.* reddit, *quod difficile fuerit, tantam populi multitudinem in vnum conuenire*, ad obtentum pertinet, quo nouum hoc inſtitutum excuſabat princeps aſtutiſſimus. Ceterum quamuis initio illa mutatio circa comitia potiſſimum ad magiſtratus creandos pertineret, non ad leges, quippe quas Tiberium adhuc aliquando populi ſuffragiis tuliſſe, diximus: facile tamen eſt ad animaduertendum, expertem ſemel iuris ſuffragii populum

lum aequo animo pati debuiſſe, vt et iura noua per ſenatum, quotieſcumque collibitum fuiſſet, principi ſtatuerentur. Quod obſeruans Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 60. *Tiberium vim principatus ſibi firmantem antiquitatis imaginem ſenatui praebuiſſe*, ait.

§. CC.

Hinc iura noua SCtis conſtituta.

Ex eo tempore iam rarius leges priſco more rogabantur. Pleraque enim, quae pro legibus valere volebant principes, habita, aut per quaeſtores candidatos recitata, oratione, vel libello praelecto, patribus commendabant *. Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 25. Quo facto aliquot ſenatores dicebant ſententiam, reliquis aut verbo adſentientibus, aut pedibus euntibus in partem alterutram. Quod pluribus placuerat, id pro lege erat, et SENATVSCONSVLTVM dicebatur. Tac. *Annal. Lib. VI. cap.* 12. Placere vero ſolebat tantum non omnibus, quod principi placuiſſet.

* Libelli SCto praemiſſi mentio fit *l.* 20. *§.* 6. *D. de hered. petit.* Multo frequentius tamen ORATIONIS, quam vel ipſe habebat princeps, vel per quaeſtorem candidatum recitabat. *l.* 1. *D. de offic. quaeſt.* Tacit. *Annal. Lib. XVI. cap.* 27. Sueton. *Aug. cap.* 65. *Neron. cap.* 15. *Tit. cap.* 6. Quod quaeſtoris officium tanti videbatur, vt Caſſiodorus *Varior. Lib. V. cap.* 4. et *Lib. VI. cap.* 5. magiſtratum illum vocare non dubitet *imaginem principis, et linguae regiae vocem.* Quum vero orationem *principis* plerumque *patrum conſultum ſequeretur* : Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 25. non mirum eſt, iura inuecta SCtis, orationibus principum ſancita dici. *l. penult. D. ad SC. Tertull. l.* 8. *pr. D. de tranſact. l.* 10. *D. pro ſoc. l.* 60. *pr. D. de rit. nupt. l.* 32. *pr.* §. 1. *ſequ. D. de donat. int. vir. et vxor. l.* 1. *l.* 7. *C. de praed. min. non alien. l. vn. C. Th. de cretion.* Vopiſc. *Prob. cap.* 13. Talis oratio Claudii imperatoris, qua Galliae ius ciuitatis dedit, quamque et Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 24, recenſuit, integra exſtat Lugduni, quam ex tabula antiqua primus extulit Lipſ. *Excurſ. A. ad Tacit. Annal. Lib. XI.* poſtea adcuratius deſcripſit expoſuitque Iac. Sponius *dans la recherche des Antiquités et curioſités de la ville de Lyon, cap.* 8. *pag.* 170. *ſeqq.* Addi poſſunt de principum orationibus Chriſt. Otto a Boekeln *Diſſ. de orat. princip. in ſenatu*, et Schubart. *de fatis iuriſprudent. Rom. Exerc. III. pag.* 575.

§. CCI.

SC. Libonianum.

Hoc modo anno ab V. C. 769. *T. Statilio Tauro* et *L. Scribonio Libone*, (non *Statilio* et *Tauro*) coſſ. factum eſt SC. LIBONIANVM, quo poena legis Corneliae de falſis irrogatur et ei, *qui quid aliud, quam teſtamentum falſum ſciens ſignarit, ſignariue curarit, falſas teſtationes faciendas, teſtamentaque falſa inuicem dicenda aut conſignanda dolo malo curauerit* *. *Pariat. legg. Moſ. et Rom. tit.* 8. §. 7. *l.* 9. *§.* 3. *D. ad leg. Corn. de falſ.* Iac. Cuiac.

Parat.

Parat. C. tit. ad leg. Corn. de falſis. Petrus Fab. *Semeſtr. Lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. Claud. Salmaſ. *ad ius Attic. cap.* 30. *pag.* 877.

* Poſtrema Pariatoris verba admodum obſcura, dubiaeque lectionis ſunt, adeo, vt ne Baſilica quidem hic verba Graece verſa exhibeant, ſed eorum auctores ſenſum qualemcumque inde exſculpere contenti fuerint. Quidquid inter viros doctos ea de re diſputatum eſt, reperies apud van Bynkersh. *Obſeru. Lib. III. cap.* 18. et Schulting. *Iuriſprudent. vet. anteiuſtin. pag.* 703.

§. CCII.

Deinde anno ab V. C. 773. *M. Aurelio Cotta* et *M. Valerio Meſſalla* coſſ. ſenatus cenſuit, *vt, ſi qui coierint ad occiſionem innocentum, lege Cornelia de falſis tenerentur. Pariat. legg. Moſ. et Rom. ibid.* Inſequente anno 774. *Tiberio Aug.* IIII. et *Druſo Nerone* iterum coſſ. SCto cautum, *vt damnatis vitae ſpacium ad diem decimum propagaretur.* * Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 51. Sueton. *Tiber. cap.* 75. Dio Caſſ. *Lib. LVII. pag.* 617. Seneca *de tranquill. Lib. I. cap.* 45. SCta Aurelianum et Claudianum.

* Occaſionem huic SC. praebuit C. Lutorii Priſci, equitis Romani, fatum, qui ab accuſatoribus impietatis accuſatus ob carmen, quod in Germanici mortem conſcripſerat, et ob quod pecunia donatus fuerat a Tiberio, quaſi id aegro Druſo ſpe maioris praemii compoſuerit, a ſenatu capitis fuerat damnatus. Factum ergo SC. vrgente Tiberio, *ne decreta patrum ante diem decimum ad aerarium deferrentur, eoque vitae ſpacium damnatis prorogaretur.* Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 51. Aegre enim id tulerat Tiberius, οὐχ ὅτι ἐκεῖνος ἐκολάσθη, ἀλλ' ὅτι τις ὑπὸ τῶν βουλευτῶν τῶν ἄνευ τοῦ ἑαυτοῦ γνώμης ἐθανατώθη: *non quod is ſupplicio eſſet adfectus, ſed quod ſenatus aliquem ſine ſua ſententia damnaſſet.* Dio Caſſ. *Lib. LVII. pag.* 617.

§. CCIII.

Porro anno ab V. C. 780. *M. Licinio quintum* et *L. Calpurnio* coſſ. (non *Licinio* et *Tauro* coſſ.) a ſenatu decretum, *vt ex lege Cornelia de falſis condemnarentur, qui ob ſtruendam aduocationem, teſtimoniaue, pecuniam acceperint pactiue fuerint, ſocietatem coierint, aut aliquam delationem interpoſuerint.* Ita enim ſententiam ampliſſimi ordinis exprimit *Pariator legg. Moſ. et Rom. tit.* 8. §. 7. qui ibidem etiam alterius meminit SCti, biennio poſt *duobus Geminis* coſſ. facti, quo ſenatus eiuſdem legis Corneliae poenae ſubiicit et illos, *qui ob venumdandum, vel denunciandum vel non denunciandum remittendumue teſtimonium pecuniam acceperint* *. SCta Licinianum et Rubellianum.

* In textu Pariatoris ſine ſenſu legitur: *ob venundandum vel denudandum non remittendumue teſtimonium.* Hinc de ſanando loco admodum ſolliciti

liciti ſunt viri doctiſſimi, Heraldus *de rer. iudicat. auctorit. Lib. I. cap. 6.* Salmaſ. *ad ius Att. cap.* 30. Hugo Grot. *Flor. ſparſ. ad l. ult. C. de concuſſ.* et Bynkersh. *Obſeru. Lib. III. cap.* 19. Nobis commodiſſimum ſenſum habere viſa eſt, quam hic ſequuti ſumus, lectio.

§. CCIIII.

SC. Perſicianum vel Pernicianum.

Eiuſdem aetatis eſt SC. PERNICIANVM, vti vocat Vlpianus *Fragm. tit.* 16. §. 3. vel PERSICIANVM potius ex ſententia Perizonii *de lege Vocon. pag.* 176. *ſequ. edit. nou.* conditum ſub Tiberio anno V. C. 787. *Paullo Fabio Perſico* et *L. Vitellio Nepote* coſſ. Eſt hoc caput illud, *quod Papiae legi a Tiberio additum, cuique a Claudio imp. obrogatum eſſe*, ſcribit Sueton. *Claud. cap.* 23. Eo SCto cautum fuerat, *vt ſexagenariorum et quinquagenariarum nuptiae ne eſſent, ac proinde vir et vxor caelibatus poenis perpetuo tenerentur* *. Qua de re plura diximus *in Commentar. ad legem Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap.* 3. §. 5.

* Sunt qui iam lege Iulia et Papia Poppaea, ſexagenariis maſculis, feminiſque quinquagenariis, nuptiis interdictum fuiſſe, exiſtimant: Ant. Auguſtin. *de legib. et SC. pag.* 1213. *Tom. II. Theſauri Graec.* Iuſt. Lipſ. *Excurſ. C. ad Tacit. Annal. Lib. III.* Barn. Briſſon. *de iure connub. pag.* 160. et ipſe Iac. Gothofredus *ad Leg. Pap. Popp. cap.* 2. et quidem ob locum Lactantii *Inſtit. diuin. Lib. I. cap.* 16. *et l.* 27. *C. de nupt.* Sed ex Vlpiani *Fragm. tit.* 16. §. 3. patet, legem Iuliam ſenes potius poenis caelibatus liberaſſe, ſub Tiberio vero additum eſſe per SC. Perſicianum, vt perpetuis caelibatus poenis ſubiacerent, donec per Claudianum SC. et huic obrogatum, cautumque eſt, *vt qui maior ſexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeaetur, ac ſi minor ſexaginta annorum vxorem duxiſſet.* Apud Lactantium ergo et in *d. l.* 27. *C. de nupt.* SC. Pernicianum, quia ad legem Papiam factum eſt, cum lege ipſa confunditur. Quod ſaepe fieri, alibi pluribus exemplis oſtendimus.

§. CCV.

Quaedam Tiberius etiam edictis conſtituit.

Quemadmodum vero iam ſub Auguſto, qui maxime ciuilis videri cupiebat, non pauca reſcriptis edictiſque conſtituta eſſe, vidimus (§. 170.): ita multo minus dubitandum videtur, quin et TIBERIVS eadem vſus ſit poteſtate. Eius ſane conſtitutionum reſcriptorumque mentio fit *l.* 28. *D. de hered. inſt.* et *l.* 38. §. 10. *D. ad leg. Iul. de adult.* Neque tamen edicto, vti quibuſdam viſum, ſed SCtis, in municipiis vel aboleuit, vel ad modum redegit ius moremque aſylorum *. Sueton. *Tiber. cap.* 37. et Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 60.

* Sueto-

* Suetonius Tiberium *omnem vim moremque aſylorum, quae vſquam fuerint, aboleuiſſe ſtatuit.* Sed eum erroris, praeter commentatores, arguunt Marsham. *in Can. chronic. pag.* 356. et Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tom. II. Diſſ. VIIII. pag.* 661. Et ſane rem expedit Tacitus, pluribus referens, crebreſcente per Graecas vrbes licentia atque impunitate aſyla ſtatuendi, completa fuiſſe templa peſſimis ſeruitiorum, eodemque ſubſidio obaeratos aduerſum creditores, ſuſpectoſque capitalium criminum receptalatos. Addit, principem retuliſſe rem omnem ad ſenatum, ciuitateſque, quae id ius vſurparent, legatos mittere iuſſas. Auditis legatis, aliis populi Romani beneficium, aliis ſociorum pacta, aliis regum, qui ante vim Romanam valuerint, decreta allegantibus facta eſſe SCta, *quibus multo cum honore, modus tamen praeſcriptus ſit, iuſſumque, vt in templis aera figerentur, ſacrandam ad memoriam, neu ſpecie religiones in ambitionem delaberentur.* Tacit. *Annal. Lib. III. cap.* 63.

§. CCVI.

Ceterum ſub Tiberio quoque floruerunt ICti celeberrimi, inter quos primum locum ſibi ſuo quodam iure vindicat MASVRIVS SABINVS, non ille apud Athenaeum *, quem cum noſtro plerique confundunt, ſed laudatus ab Arriano *Diſſert. Epictet. IIII. cap.* 3. et Perſio *Satyra V. v.* 88. *ſequ.* Praeceptore ille vſus eſt Ateio Capitone, cuius ipſe praecepta tam religioſe tenuit, vt ab eo potiſſimum SABINIANORVM ſectam nomen accepiſſe contendant **. Inter ICtos ſub Tiberio floruit Maſurius Sabinus.

* Quamuis enim inter deipnoſophiſtas et colloquutores apud Athenaeum fuerit *Maſurius* quidam, isque ICtus, eumque hunc noſtrum fuiſſe exiſtiment viri doctiſſimi: Guil. Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 1. et Rupertus *ad Pompon. Enchirid. Lib. III. cap.* 13. *ſect.* 2. *pag.* 201. ratio tamen temporis, quo id conuiuium praebitum fingitur, vix patitur, vt calculum huic ſententiae adiiciamus, niſi fingere velimus, Athenaeum tam fuiſſe abſonum, vt inter homines diuerſorum ſaeculorum conuiuium celebratum finxerit, id eſt, data opera voluerit nugari. Vid. Gerard. Io. Voſſ. *de hiſtor. Lat. Lib. I. cap.* 21. et Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. ICtor. pag.* 158.

** Ita plerique, quos et ipſi aliquando ſequuti ſumus. Solus Iac. Gothofredus *in Manual. iur. pag.* 1253. *edit. nou. Opp.* SABINIANORUM nomen a Coelio Sabino, quem ſub Veſpaſiano floruiſſe conſtat, arceſſere maluit. Et ſane quum ſectatores nomina adſumere ſoleant a doctoribus, eodem tempore florentibus: probabile eſt, opponendos ſibi eſſe PROCVLVM et CASSIVM, qui ſub Claudio et Nerone potiſſimum inclaruerunt, nec non PEGASVM et COEL. SABINVM, qui ſub Veſpaſianis floruerunt. Immo huic ſententiae ipſe fauere videtur Pomponius, dum *l.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* ſcribit: *adpellatique ſunt partim* CASSIANI, *partim* PROCVLEIANI, *quae origo a Capitone et Labeone coeperat.* Vbi ſane *Proculeianos* non *Sabinianis*, ſed *Caſſianis* opponit.

 §. CCVII.

§. CCVII.

Eius modicae facultates.

Facultatem de iure reſpondendi acceperat a Tiberio, nec tamen multum rei fecerat, tam curtae ſupellectilis, vt fere ab auditoribus eſſet alendus. *l.* 2. *§. ult. D. de orig. iur.* Occurrit apud Gruter. *Inſcript. pag.* 535. *nu.* 5. MASVRIA M. F. MARCELLA, nupta veterano, quam filiam noſtri fuiſſe putat Reineſ. *ad Inſcript. pag.* 259. Quod ſi verum eſſet, & praenomen ICti noſtri inde poſſet reſtitui, et videretur hoc forte argumentum paupertatis admodum firmum, quod filiam militi gregario nuptum dare non dubitauerit. Sed coniecturam hanc non adeo probabilem eſſe, facile vnuſquiſque intelligit.

§. CCVIII.

Libri tres iuris ciuilis ab eo ſcripti.

Reliquit SABINVS noſter opera praeſtantiſſima, inter quae *libri tres* IVRIS CIVILIS tantae admirationi fuerunt veteribus, vt non modo ICti, veluti ARISTO, *l.* 6. *D. de vſu et habit.* POMPONIVS, VLPIANVS, et PAVLLVS eos commentariis illuſtrarint, ſed et plerique, qui ab eo tempore ad Hadrianum vſque floruerunt, librorum Sabinianorum ordinem, a Iac. Gothofredo in *Quatuor fontibus iuris ciuilis* inueſtigatum, in operibus ſuis ſint ſequuti *. Hub. Giphan. *Oeconom. iur. pag.* 120. Quin hi ipſi ſunt libri, quos Arrian. *Diſſ. Epictet. IIII. cap.* 3. τὰς Μασυρίυ νόμυς, *Maſurii leges*; Perſius vero *Sat. V. MaſurI rubricam* adpellant.

* Non potuit ſane poſteros, praeter Sabini auctoritatem, quidquam mouere, vt eius ordinem ſequerentur, quippe parum profecto concinnum. Oſtendit enim Iac. Gothofredus *in Sabinianor. libr. ſerie et continent. Theſaur. iur. ciu. Tom. III. pag.* 250. eum *primo libro* egiſſe de ſucceſſione teſtamentaria, adeoque de teſtamentis ordinandis, de heredum inſtitutionibus et ſubſtitutionibus, hereditatis diuiſione, adquiſitione, et ſimilibus quaeſtionibus, quae *libris Pandect. XXVIII. et ſeqq.* tractantur: *libro ſecundo* de bonorum poſſeſſionibus, de legatis tum generatim, tum de variis eorum ſpeciebus, de patria et dominica poteſtate, de contractibus, de nuptiis, dotibus, repudiis, de tutelis et delictis, denique de adquirendo rerum dominio, adquirenda amittendaue poſſeſſione, ſolutionibus et donationibus: *libro tertio* et poſtremo de obligationibus contrahendis, de ſtipulationibus, nouationibus, fideiuſſionibus, acceptilatione, de interdictis, actione ad exhibendum, ſeruitutibus et rei vindicatione, et poſtremo de iudiciis, iure publico, captiuis et poſtliminio reuerſis egit. Nulla hic reddi poteſt ordinis ratio, nullus in hac rerum iuridicarum farragine materiarum nexus deprehenditur, et tamen haec materiarum ſeries placuit poſteris, puta Sabinianis, quibus merito adclames illud poetae: *O imitatores ſeruum pecus!*

§. CCVIIII.

Reliqua eius opera.

Ab A. Gellio *Noct. Attic. Lib. III. cap.* 9. laudatur eius *liber* de INDIGENIS, vel potius, (quod ipſius loci inde adducti materia indicat, DE INDIGITAMENTIS Lipſ. *Elect. Lib. I. cap.* 7. *). FASTORVM libros laudat Macrob. *Saturn. Lib. I. cap.* 4. vt et libros MEMORIALIVM vel MEMORABILIVM, opus hiſtoricum, Gellius *Noct. Attic. Lib. IIII. cap.* 20. *Lib. V. cap.* 6. et *Lib. VI. cap.* 7. Macrob. *Saturn. Lib. III. cap.* 6. et Paullus *l.* 144. *D. de verb. ſignif.* Scripſit et quaedam AD EDICTVM, *l.* 18. *D. de operis libert.* libros ADSESSORIORVM, *l.* 12. *D. de pact. l.* 5. §. 8. *D. de iniur.* AD VITELLIVM, *l.* 45. *D. de legat.* 3. denique RESPONSA. *l.* 4. *D. ad leg. Rhod. de iactu.* Plura tanti ingenii monimenta non reperio. Quem enim Gell. *Noct. Attic. Lib. XI. cap.* 18. memorat, librum de FVRTIS, eum non tam ſingulare opus, quam titulum librorum iuris ciuilis fuiſſe, arbitramur.

* INDIGITAMENTA erant *βιβλία ἱερατικὰ*, libri ſacri; quibus deorum nomina et ſacrorum ritus veluti in indice comprehendebantur. Huius modi libros et alii ſcripſerunt, veluti GRANIVS FLACCVS ICtus, Iulio Caeſari *σύγχρονος*, de quo ſupra (§. 17.) plura diximus. Eius enim *indigitamenta* laudat Cenſorin. *de die natal. cap.* 3. ex quibus permulta *in librum III. aduerſ. gentes* retuliſſe Arnobium, obſeruat Lud. Carrio *Emendat. Lib. I. cap.* 4.

§. CCX.

M. Cocceius Nerua ICtus, Labeonis auditor.

Eorumdem temporum, at diuerſae ſectae, fuit M. COCCEIVS NERVA *, quem Labeonis fuiſſe auditorem, diſſenſioneſque auxiſſe, teſtatur Pomponius *l.* 2. *§. ult. D. de orig. iur.* Tiberio fuit familiariſſimus, quocum ſolus fere ſenatorum ſeptem fere annos familiariſſime vixit in Campania. Tacit. *Annal. Lib. IIII. cap.* 58. et *Lib. VI. cap.* 26. Functus eſt aquarum curatione, Frontin. *de aquaeduct. art.* 102. et conſul fuit anno ab V. C. 775. collega C. Vibio Rufino. Gruter. *Inſcript. pag.* 187. *num.* 13. *pag.* 602. *num.* 4. Anno demum 786. vitam inedia finiit, tanta animi obſtinatione, vt ne a Tiberio quidem ſe a propoſito reuocari pateretur. Tacit. *Annal. Lib. VI. cap.* 26. Reliquiſſe eum quaedam ingenii monimenta, ſatis conſtat: *l.* 2. §. 28. *D. ne quid in loc. publ.* quamquam ne inſcriptio quidem librorum hodie nota eſt.

* Vt tot Neruae, cum in vniuerſa hiſtoria Romana, tum in hiſtoria iuris, celebrati recte diſtinguantur: eos in ſchemate quodam hic lectoribus ob oculos ponere iuuabit.

M. Coc-

M. COCCEIVS NERVA.

M. COCCEIVS M. F. NERVA, Golz. *Faſt.* *pag.* 206. conſul anno 717. cum L. Gellio Poplicola, ab Appiano perperam L. Cocceius vocatus.

M. COCCEIVS M. F. M. N. NERVA, ICtus noſter, coſ. anno 775. vitam anno 786. inedia finiuit.

M. COCCEIVS M. F. M. N. M. P. NERVA, ipſe quoque ICtus, qui de vſucapionibus ſcripſit, conſul ſuffectus anno ab V. C. 793. — SERGIA LAENATISA PLAVTILLA mater imp. Neruae Caeſ. Aug. memoratur in lapide apud Spon. *in Miſcell. erud. antiqu.* *pag.* 268.

Imp. NERVA CAES. AVG. GERMANICVS caeſo Domitiano ad imperium peruenit anno ab V. C. 848. deceſſit, adoptato M. Vlpio Traiano, anno 850. VI. Kal. Febr

§. CCXI.

Status iuris ſub C. Caligula Caeſare.

Qui Tiberio ſucceſſit, C. CALIGVLA, nihil fere, praeter externam ſpeciem humani habuit: neque monſtro illi et dedecori humani generis quidquam debet iuris prudentia. Tentauerat, reuocato more comitiorum ſuffragia reddere populo, Sueton. *Calig.* *cap.* 16. immo reddiderat, mox erepturus: Dio Caſſ. *Lib. LVIIII.* *pag.* 647. ſed ICtis infenſiſſimus, non modo C. Caſſio Longino ſtruxit inſidias, Caſſium cauere fortibus Antianis iuſſus, Sueton. *Cai. cap.* 57. Dio Caſſ. *Lib. LVIIII. extr. pag.* 612. verum etiam toti iuris peritorum ordini exitium minatus eſt, ſi recte intelligimus verba Suetonii *in eius vita, cap.* 34. *de iuris quoque conſultis, quaſi ſcientiae eorum omnem vſum aboliturus, ſaepe iactauit, ſe mehercle effecturum, ne quid reſpondere poſſint praeter eum* *.

* Vexatiſſimus locus, et a criticis non minus, quam librariis male habitus. Alii omitti iubent verba; *praeter eum*, alii legi iubent, *praeter aequum*, alii, *praeter eccum*, alii, *praeterea*, alii, *praeter verum*, alii, *praeter Deum*, alii, *praeter : Te reum?* nullo fere ſenſu. Qui viros doctos ad hunc locum legerit, affatim ineptiarum reperiet. Nobis adhuc placet Ioſ. Scaligeri interpretatio adlata a Caſaubono: *in Caligula lege indubitate*: ne quis reſpondere poſſit, praeter eum. *Vox tyrannica, ſed ſatis acuta: ſe ſublaturum ICtos, ita vt ipſius voluntas ſit pro iure: nemoque ſuperſit, qui conſulatur, praeter eum, hoc eſt, Caligulam. Quemadmodum enim in animo habebat Caligula omnia exemplaria Liuiana et Virgiliana abolere: ita etiam omnes ICtos, vt nemo ſupereſſet, qui de iure conſuli et reſpondere poſſet, praeter eum, nempe Caligulam. Propterea ſubiicit Suetonius, quaſi ſcientiae eorum omnem vſum aboliturus.*

§. CCXII.

Enimuero et breue fuit Caii iſtius imperium, nec illi tantum ocii fuit in quotidiana ingluuie, vt de vlla re ſeria cogitaret. Praeterea acta illius omnia reſcidit eius ſucceſſor Claudius, teſte Suet. *in Claud. cap.* 11. adeoque ſi quid forte conſtituerit noui, id poſtea ratum non fuit. Et hinc facile reddideris rationem, cur in vniuerſo iure noſtro nihil omnino, quod Caligulae debeat originem, vſquam occurrat *. Cur nuſquam eius in iure fiat mentio?

* Si enim acta reſcinderentur alicuius tyranni, plerumque ſimul eius memoria damnabatur, et tunc omnia, quae vel a damnato habebant nomen, vel ad conſeruandam eius memoriam pertinebant, ſolebant aboleri. Detrahebantur ergo eorum ſtatuae, et vel conflabantur, vel reuellebantur, vel capite ſaltim truncabantur. Hinc Iuuenal. *Sat. X. v.* 62.

Ardet adoratum populo caput, et crepat ingens
Seianus, deinde ex facie toto orbe ſecunda
Fiunt vrceoli, pelues, ſartago, patellae.

Exempla paſſim exſtant apud Tacit. *Hiſtor. Lib. III. cap.* 13. Herodian. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 14. *Lib. VII. cap.* 7. *Lib. VIII. cap.* 5. Iul. Capitolin. *Maximin. cap.* 23. *Gordian. cap.* 9. Euſeb. *Hiſt. eccl. Lib. VIII. cap.* 13. Lactant. *de morib. perſequut. cap.* 42. de quo more pluribus egerunt Iuſt. Lipſ. *Excurſ. ad Tacit. Annal. Lib. VI.* Rad. Forner. Rer. *quotid. Lib. II. cap.* 17. *et* 18. Sed et reliquae imagines et picturae damnati memoriam conſeruaturae corrumpebantur, Herodian. *Hiſtor. Lib. VII. cap.* 2. adeo, vt ne cuſi quidem ab illis nummi valorem ſuum retinerent. Arrian. *Diſſ. Epictet. cap.* 5. Quare non mirum, ſi tam diri monſtri nec leges, nec SCta, nec vlla alia inſtituta rata fuerint.

§. CCXIII.

Multa contra noua reperit, multa emendauit non incallidus iuris, nec peſſimis principibus adnumerandus TI. CLAVDIVS CAESAR. Primo enim quaedam circa magiſtratus mutauit, et *iuris dictionem de fideicommiſſis, quotannis et tantum in vrbe delegari magiſtra-* Sub Claudio primum inſtituti Praetores

fideicommiſſarii. *giſtratibus ſolitam, in perpetuum atque etiam per prouincias, poteſtatibus delegauit.* Sueton. *Claud. cap.* 23. Et in vrbe quidem de fideicommiſſis ius dicebant duo praetores *, *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* (non vnus; vti eſt in §. 1. *Inſt. de fideic. hered.* ſiquidem vnum Traianus demum detraxit, *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.*), qui PRAETORES DE FIDEICOMMISS. vocantur apud Gruter. *Inſcript. pag.* 393. *num.* 6. In prouinciis Claudius eam iuris dictionem praeſidibus in perpetuum delegarat. Vlpian. *Fragm. tit.* 25. §. 12.

* Nec ſoli tamen. Ipſe enim Vlpianus *ibid.* ait *Romae cognitionem* de fideicommiſſis *eſſe conſulum, aut praetoris, qui fideicommiſſarius vocetur.* Quod recte interpretatus Cuiacius *Obſ. Lib. XXI. cap.* 34. oſtendit, conſules de maioribus, praetorem de minoribus ſummis ius dixiſſe, eoque refert locum Vlpiani *l.* 19. §. 1. *D. de iuriſdict.* Res ipſa certa eſt ex Quinctiliano *Inſt. orat. Lib. III. cap.* 6. vbi ille: *Non debes,* inquit, *apud praetorem petere fideicommiſſum, ſed apud conſules. Maior enim praetoria cognitione ſumma eſt.* Add. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 662.

§. CCXIIII.

Tutorum datio ab eo coſſ. delegata. Deinde ſatis notum eſt, eumdem imperatorem ſanxiſſe, *vt pupillis extra ordinem * tutores a conſulibus darentur.* Sueton. *Claud. cap.* 23. Quum enim antea ex lege Atilia in vrbe tutores dediſſent praetores cum maiore parte tribunorum plebis, animaduertens Claudius, id minus diligenter fieri, eam curam delegauit conſulibus, tutores in poſterum cum inquiſitione daturis. §. 5. *Inſt. de Atil. tut.* Id quod adhuc Plinii Secundi temporibus obtinuiſſe, ex *Epiſt. Libr. VIIII. epiſt.* 13. intelligimus.

* Quidquid alicui magiſtratuum praeter munia ordinaria, demandabatur, quum alias id ex lege vel more maiorum ad eorum curationem non pertinet, id EXTRA ORDINEM, vel vt alibi *in Claud. cap.* 14. loquitur Suetonius, EXTRA HONOREM dari peragique dicebatur. Sic prouincia aliquando dabatur, *extra ordinem*, Sueton. *Iul. cap.* 9. bellum alicui decernebatur *extra ordinem*, Id. *Aug. cap.* 3. itemque iudicia, Sueton. *Veſp. cap.* 10. animalia rariora aduecta publicabantur *extra ordinem.* Sueton. *Aug. cap.* 43. artium magiſtri, ſi quando etiam horis non conſuetis diſſererent, id *extra ordinem* facere dicebantur. Suet. *Claud. cap.* 6. Hinc et coſſ. extra ordinem data eſt poteſtas tutores dandi, quod id alias ad coſſ. non pertineret.

§. CCXV.

SC. Claudianum de ſexagenario. Permulta porro ſub Claudio SCtis conſtituta ſunt, quorum pleraque, quia in eius inciderunt conſulatus, ab ipſo CLAVDIANORVM nomen acceperunt *. De iis ex inſtituto egit Petr. Faber *Semeſtr. Lib. I. cap.* 25. In eo numero eſt SC. CLAVDIANVM, quo

quo SCto Perniciano obrogatum, teſte Sueton. *Claud. cap.* 23. cautumque eſt, vt qui maior ſexaginta annis minorem quinquagenaria duxiſſet, perinde haberetur, ac ſi minor ſexagenario duxiſſet vxorem. Vlpian. *Fragm. tit.* 16. §. 3. Id. SC. illuſtrauimus in *Comment. noſtro ad leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap.* 3. *§.* 6. rum nuptiis.

* Neque tamen omnia SCta *Claudiana* Claudio imp. tribuenda ſunt. *Claudianum* enim etiam vocatur edictum, ad legem Corneliam de falſis factum, *l.* 14. §. 2. *l.* 15. *D. ad leg. Cornel. de falſ.* quod tamen a Tiberio eſſe, eleganter demonſtrauit Petr. Faber *Semeſtr. Lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. Aliud eiuſdem nominis SC. memoratur in *rubr. tit. D. de SC. Silan. et Claud.* quod tamen non ſub Claudio noſtro, ſed Nerone imp. iterum et Calpurnio Piſone coſſ. factum eſſe, et ideo *Piſonianum* quoque vocari in *l.* 8. *D. eod.* ex Tacit. *Annal. Lib. XIII. cap.* 32. diſcimus.

§. CCXVI.

Eſt et aliud SC. CLAVDIANVM, quod ad rem nauticam pertinuit, cuius varia capita paſſim occurrunt, veluti, *vt ſi quis ex naufragio clauos, vel vnum ex his abſtuliſſet, omnium rerum nomine teneretur*, Vlpianus *l.* 3. §. 8. *D. de incend. ruin. naufr.* itemque, *vt negotiatoribus certa lucra proponerentur, ſuſcepto damno, ſi quid per tempeſtates accidiſſet: vt naues mercaturae cauſſa fabricantibus magna commoda conſtituerentur pro conditione cuiuſque, ciuibus vacatio legis Papiae Poppaeae *, Latinis ius Quiritium, feminis ius quatuor liberorum.* Sueton. *Claud. cap.* 18. *et* 19. Vlpian. *Fragm. tit.* 3. §. 1. 6. *l.* 3. *D. de vacat. et excuſ. muner. l.* 5. *§.* 3. *D. de iur. immunit.* SC. Claudianum de re nautica.

* Neque tamen eo priuilegio fruebantur ſenatores nauem fabricantes, *quod nec habere illis nauem ex lege Iulia repetundarum liceret. l.* 3. *D. de vacat. et excuſ. muner.* At multo ante legem Iuliam repetundarum lege publica prohibitum fuerat ſenatoribus, quo minus nauem aedificarent. Nam iam anno V. C. 584. *P. Cornelio* et *Ti. Sempronio* coſſ. Q. Claudius, tribunus pl. ſuaſore legis C. Flaminio ad plebem tulerat, *ne quis ſenator, quiue ſenatoris pater fuiſſet, maritimam nauem, quae plus, quam trecentarum amphorarum eſſet, haberet.* Id enim ſatis habitum ad fructus ex agris vectandos, quaeſtus omnis patribus indecorus viſus. Rem per ſummam contentionem actam memoriae prodidit Liuius, *Lib. XXI. cap.* 63. Et ad hanc legem reſpicere videtur Cicero *in Verr. V. cap.* 18. *noli metuere, Hortenſi, ne quaeram qui licuerit aedificare nauem ſenatori? Antiquae ſunt iſtae leges, et mortuae, quemadmodum tu ſoles dicere, quae vetant.* Sed antiquam illam et mortuam legem in vitam veluti reuocauit lex Iulia repetundarum.

§. CCXVII.

Porro nota eſt LEX CLAVDIA, id eſt, vt ego interpretor, SC. CLAVDIANVM, quo *tutela mulierum legitima ſuſtinebatur*, Vlpian. SCta Claudiana de tu-

tela mulierum et feminis ſeruili amore bacchantibus.

pian. *Fragm. tit.* 11. §. 8. de quo nos plura in *Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap.* 11. §. 3. Denique celeberrimum etiam fuit SC. CLAVDIANVM de muliere ſerui alieni amore bacchante, a domino ſerui in ſeruitutem vindicanda, quod Iuſtinianus ſuſtulit. *pr. Inſt. de ſucceſſ. ſubl. l. vn. C. de SC. Claud. toll.* Vid. Paull. *Sentent. recept. Lib. II. tit.* 21. §. 1. Tertullian. *ad vxor. Lib. II. cap.* 8. Conditum illud eſt anno V. C. 805. Tacit. *Annal. Lib. XII. cap.* 53. Cur vero illud Veſpaſiano tribuatur a Suetonio *Veſpaſ. cap.* 11. diſquirit Petr. Faber *Semeſtr. Lib. I. cap.* 25.*

* Exiſtimat enim vir doctiſſimus, Veſpaſianum huius SCti auctorem eſſe, ſed conſulem, ſub Claudio, non principem, ac proinde illud recte et Claudio et Veſpaſiano adſcribi poſſe. Enimuero quum Suetonius eam ſanctionem Veſpaſiano non tamquam priuato, ſed tamquam principi tribuere videatur: plerique hoc ius ſub Claudio conſtitutum a Veſpaſiano in vſum reuocatum eſſe contendunt. Et ſane non raro auctores rem et ius ante iam ab aliis conſtitutum ei ſolent tribuere, qui obſoletum renouauit, pluribus exemplis probauit Frid. Brummer. *de lege Cincia, cap.* 7. Ceterum *huius relationis repertor* ſub Claudio fuerat libertus famoſiſſimus, Pallas, cui ideo ſenatus praetoria inſignia et centies quinquagies ſeſtertium decreuit, fixo aere SC. quo libertinus ſeſtertii ter millies poſſeſſor antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur. Tacit. *Annal. Lib. XII. cap.* 53. Exſtat et hodie fragmentum SCti, quod pro merito exagitant Plin. maior *Hiſtor. nat. Lib. XXXV. cap. penult.* et Plin. minor *Lib. VIII. epiſt.* 6.

§. CCXVIII.

SCta Largianum, aliaque ſub Claudio facta.

Alia fuerunt SCta, quae tametſi Claudio imperante condita ſint, nomen tamen ab eo non adſciuerunt. Sic primo ſtatim imperii anno *Claudio* et *L. Licinio Caecina Largo* coſſ. factum eſt SC. LARGIANVM, quo cautum, *vt liberi manumiſſoris, non nominatim exheredes ſcripti, extraneis heredibus in bonis Latinorum praeferrentur. l. vn. §. vlt. C. de Lat. lib. toll.* Sic et *Velleio Rufo* et *Oſterio Scapula*, coſſ. id eſt, anno ab V. C. 798. factum SC. de adſignandis libertis, cuius ipſa verba legitima ſuperſunt *l. 1. pr. D. de adſign. libert.* Duo porro SCta de aedificiis negotiationis cauſſa non diruendis integra exſtant apud Iul. Capacium *Hiſt. Neapol. Lib. II. cap.* 9. et Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. num.* 11. quorum alterum *Cn. Hoſidio Geta* et *L. Vagellio* coſſ. ſuffectis, anno ab V. C. 799; alterum nouennio poſt ſub Nerone conditum eſt, ex quo verba quaedam recitantur a Paullo *l. 52. D. de contrah. emt.*

§. CCXVIIII.

§. CCXVIIII.

Sed celeberrimum omnium eſt SC. MACEDONIANVM, Claudianis temporibus factum * anno ab V. C. 800. Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 13. Claudius *lege lata*, (ita hic SC. vocatur, vti ſupra §. 217. *lex Claudia*) *ſaeuitiam creditorum coercuit, ne in mortem parentum pecunias filiisfamilias foenori darent.* Nomen hoc SC. tulit non ab auctore, ſed a Macedone, filiofamilias, *qui inter ceteras ſceleris cauſſas, quas ei natura adminiſtrabat, etiam aes alienum adhibuerat:* eoque cautum eſt, *vt ne foeneratoribus, qui pecuniam filiofam. credidiſſent, etiam poſt mortem patris actio petitioque daretur. l.* 1. *D. ad SC. Macedon.* Theophil. *Paraphr.* §. 7. *Inſt. quod cum eo, qui in al. pot. eſt, negot. geſt. eſſ. dic.* SC. Macedonianum.

* Hoc quoque SC. Veſpaſiano attribuit Sueton. *Veſpaſ. cap.* 11. *auctor ſenatui fuit, decernendi, ne filiorumfamilias foeneratoribus exigendi crediti ius vmquam eſſet, hoc eſt, ne poſt patrum quidem mortem.* Sed poteſt Veſpaſianus adhuc ſenator ſub Claudio auctor fuiſſe ſenatui, vt improborum foeneratorum incertis nominibus credentium rapacitatem coerceret. Poteſt etiam ius, diris Neronis temporibus obſoletum, in vſum reuocaſſe. Quae enim legum vincula non perfringit foeneratorum audacia? Sane et poſt Veſpaſiani tempora, legem, licet vix reſtitutam, violare auſos eſſe homines improbos, colligi poteſt ex verbis Iuuenalis *Sat. III. v.* 43.

Funus promittere patris
Nec volo, nec poſſum.

§. CCXX.

Quaedam porro CLAVDIVS, deceſſorum exemplo, etiam EDICTIS et RESCRIPTIS conſtituit. Ita enim ſanxit, *vt expoſita a dominis mancipia aegra et adfecta libera eſſent, nec redirent in ditionem domini, ſi conualuiſſent. Quod ſi quis necare mallet, quam exponere, caedis crimine teneretur.* Sueton. *Claud. cap.* 25. Itemque, *vt curatoris auctoritas in adrogationibus intercederet* *: *l.* 8. *D. de adopt.* nec non, *vt bonis paternis a fiſco propter debita occupatis, peculium filiifamilias profectitium ſeparaxetur. l.* 3. §. 4. *D. de minor.* Porro, *vt, ſi per quaeſtionem nummariam praeiudicium ſtatui videatur fieri, quaeſtio ceſſaret: l.* 4. §. 1. *D. ne de ſtatu defunct.* denique, *ne feminae pro viris intercederent. l.* 2. *pr. D. ad SC. Vellei.* Quaedam Claudius edictis conſtituit.

* Obſeruat hoc Modeſtinus, *d. l.* 8. Nimirum ante Claudii tempora homines puberes, quamuis minorennes, recte ſe adrogandos dabant ſuo arbitrio, neque opus erat conſenſu curatorum, quia curator potiſſimum rei dabatur, adrogatio vero ad perſonam potius, quam eius res pertinere videbatur. Attamen quum adrogatio ſimul eſſet modus adquirendi vniuerſalis, adeo vt et liberi, et bona omnia cum adrogato in poteſtatem ac dominium adrogatoris

ris tranſirent: *pr. Inſt. de adquiſ. per adrogat. l.* 11. §. 2. *D. de bon. poſſeſſ. ſec. tab. l.* 15. *D. de adopt.* ipſa iuris analogia id, exigere videbatur Claudio, vt curatoris accederet conſenſus, vel, vti Modeſtinus loquitur, *auctoritas*.

§. CCXXI.

Status iuris ſub Nerone.

Progredimur iam ad Neronem Clavdivm Caesarem, qui ſicuti primo quinquennio humaniſſimi principis exemplum praebuerat, ita procedente tempore tam ſui factus eſt diſſimilis, ut in generis humani exitium natus videretur. De nouis quibuſdam eius inſtitutis Sueton. *Neron. cap.* 17. *Aduerſus falſarios*, inquit, *tum primum repertum, ne tabulae, niſi ter pertuſae, ac ter lino per foramina traiectae, obſignarentur. Cautum, vt in teſtamentis primae duae cerae, teſtatorum modo nomine inſcripto, vacuae ſignaturis oſtenderentur: ac ne quis alieni teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet. Idem, ut litigatores pro patrociniis certam iuſtamque mercedem, pro ſubſelliis nullam omnino darent, praebente aerario gratuita: vtque rerum actu ab aerario cauſſae ad forum ac recuperatores transferrentur: et vt omnes adpellationes a iudicibus ad ſenatum fierent* *.

* De tabulas ſignandi modo litem inter Salmaſium et Deſ. Heraldum interceſſiſſe, nemo ignorat. Prior praeter ea, quae ea de re ad ius Atticum diſſeruit, ſingularem edidit diatriben *de modo ſubſcribendi et ſignandi teſtamenta, et de veterum et hodiernorum ſigillorum differentia, contra Deſid. Heraldum, Lugd. Batau.* 1653. 8. Inprimis notandum, Neronem noluiſſe, vt primum ſtatim πτερέδιον, ſeu prima cera nomen heredis contineret; quum antea moris fuiſſet, vt primae ſtatim cerae linea prima teſtatoris, altera nomen heredis contineret. Vnde Horat. *Lib. II. Sat.* 5.

Quid prima ſecundo
Cera velit verſu, ſolus multisne coheres,

id eſt, quis heres ſit inſtitutus. Acron et Porphyrio *ad h. l.* Quae de certa iuſtaque mercede aduocatorum a Nerone conſtituta eſſe dicuntur, potius Tiberio ſunt tribuenda. Is enim *cauendis pecuniis poſuit modum, vſque ad dena ſeſtertia*, Tacit. *Annal. Lib. XI. cap.* 7. quum contra Nero legis Cinciae ſanctione in vſum reuocata, conſtituerit, *ne quis ad cauſſam orandam mercede aut donis emeretur.* Idem *Annal. Lib. XIII. cap.* 5. Memoria ergo hic lapſum Suetonium, ex inſtituto oſtendit Brummer. *de lege Cinc. cap.* 4. *et* 5. eiuſque ſententiae ſubſcripſit Io. Ge. Graeu. *ad Sueton. Ner. cap.* 17. De pecunia pro ſubſelliis exigi ſolita, hodie omnia ignota ſunt: reliqua notiſſima. De adpellationibus ad ſenatum magis perſpicue Tacit. *Annal. Lib. XIIII. cap.* 28. *auxitque patrum honorem, ſtatuendo, vt, qui a priuatis iudicibus ad ſenatum prouocaſſent, eiuſdem pecuniae periculum facerent, cuius hi, qui imperatorem adpellauere, nam antea vacuum id, ſolutumque poena fuerat.* Licebat ergo adpellare ſenatum, ſed ita, vt certa pecunia ab adpellante deponeretur, quam amitteret, ſi in lite ſuccubuiſſet.

§. CCXXII.

§. CCXXII.

Quae his verbis deſcribit Suetonius, iura noua, ea iura pleraque SCtis videntur inuecta. Quae enim de tabulis certo modo ſignandis refert, ea *ab ampliſſimo ordine decreta eſſe*, docet Paull. *Sentent. recept. Lib. V. tit.* 25. §. 6.* quamuis id SC. ad Tiberii tempora referendum putet Petr. Faber *Semeſtr. Lib. I. cap.* 25. Certius eſt, alteram ſanctionem, ne quis ipſe ſibi legatum adſcriberet, ſub Tiberio prodiiſſe. Eſt enim illa ex SC. LIBONIANO, de quo iam ſupra (§. 201.) diximus. Quum ergo et tertium Suetonii ἁμάρτημα μνημονικὸν de certa mercede aduocatorum paullo ante obſeruauimus (§. 221. *): ex illo loco nos non adeo multum proficere poſſe, facile intelligimus. SCta tamen, quibus haec conſtituta, pleraque ad alia tempora pertinent.

* Paullus quidem hoc SC. non ad tabulas teſtamentorum, ſed ad *tabulas, quae publici priuatique contractus ſcripturam continent*, refert. Sed nec Suetonius in ſpecie teſtamentorum, ſed generatim tabularum meminit. Itaque non opus eſt, vt ſub contractuum vocabulo et teſtamenta intelligamus, vti iubet Salmaſ. *de modo vſur. cap.* 11. ſiquidem eam vocabuli notionem iura non admittunt, *l.* 20. *D. de verbor. ſign.* ſed probabilius eſt SC. generatim hunc modum praeſcripſiſſe, in omnibus tabulis ſiue ſuper negotiis inter viuos, ſiue ſuper vltimis voluntatibus conficerentur, obſeruandum. Guil. Goeſ. Not. *ad Sueton. ibid. Suetonius*, inquit, *de teſtamentis*, (immo generatim de tabulis,) *Paullus de contractibus loquitur: veruntamen quin vno eodemque SCto de his cautum ſit, non ambigo: vt vni quod deſt auctori, ex altero ſit ſupplendum.*

§. CCXXIII.

Magis certum eſt ſub Nerone conditum eſſe SC. CALVITIANVM, vel, vti Perizon. *de lege Vocon. pag.* 182. legendum exiſtimat, CALVISIANVM, cuius de auctore annoque natali omnia incerta ſunt *. Eo cautum, *vt, quae quinquagenaria maior minori ſexagenario nupſerit, quique minor ſexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, iis impar illud matrimonium ad accipiendas hereditates doteſque legatas non proficeret, ſed dos, mortua muliere, caduca fieret.* Vlpian. *Fragm. tit.* 16. §. 4. Quae ad illuſtrandum hoc SC. pertinent, iam occupauimus in *Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap.* 3. SC. Caluitianum vel Caluiſianum.

* Probabilius eſt, hoc SC. CALVISIANVM dictum eſſe, quam quod *Caluitianum* adpellatum ſit, quia noti Caluiſii, Caluitii vix in Romanorum ſcriptoribus ac monimentis occurrunt. Et ſane ſub Nerone reperio *Caluiſium*, Agrippinae accuſatorem apud Tacit. *Annal. Lib. XIII. cap.* 19. paullo poſt relegatum a Nerone, teſte eodem, *ibid. cap.* 22. et denique reſtitutum ex decreto Caeſaris. Tac. *Annal. Lib. XIIII. cap.* 12. Sed hunc honores geſſiſſe,

ſiſſe, vt ab eo SC. hoc nomen habere potuerit, non reperio. Sane anno ab V. C. 750. in *Faſtis* celebrantur C. Caluiſius Sabinus, et L. Paſſienus Rufus. *Monim. Ancyran.* apud Gronou. *in Memor. Coſſon. pag.* 132. Viginti et nouem annis poſt, anno 779. conſulatus honore fulſit C. Caluiſius cum Cn. Cornelio Lentulo Getulico. Tacit. *Annal. Lib. IIII. cap.* 46. ex quorum ſane liberis vel nepotibus aliquis ſub Nerone inter coſſ. ſuffectos eſſe potuit, immo re uera fuit. *P.* enim *Caluiſius* coſ. anno 813. laudatur apud Grut. *Inſcript. pag.* 64. *num.* 9.

§. CCXXIIII.

SC. Memmianum et Piſonianum vel Neronianum.

Certioris aetatis eſt SC. Memmianum, *C. Memmio Regulo* et *Verginio Rufo* coſſ. factum anno V. C. 815. quo cautum, *ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, et ne vſurpandis quidem hereditatibus prodeſſet* *. *l.* 51. §. 1. *D. de legat.* 2. *l.* 76. *D. de condit. et demonſtr.* Tacit. *Annal. Lib. XV. cap.* 19. Quam ſanctionem illuſtrauimus in *Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap.* 7. *pag.* 204. De PISONIANO quoque, quod ad illuſtrandum Silanianum factum, iam ſupra diximus (§. 215. *). Eo cautum fuerat, *vt, ſi quis a ſuis ſeruis interfectus eſſet, ii quoque, qui teſtamento manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent, inter ſeruos ſupplicia penderent*: Tacit. *Annal. Lib. XIII. cap.* 32. *l.* 3. §. 16. *D. de SC. Silan. et Claud.* itemque, *vt ſi ſeruus obnoxius poenae veniſſet, quandocumque in eum animaduerti oporteret, venditor pretium praeſtaret. l.* 8. *pr. D. eod.* Denique, *vt occiſa vxore etiam de familia viri quaeſtio haberetur, idemque et iuxta vxoris familiam obſeruaretur, ſi vir diceretur occiſus.* Paull. *Sentent. recept. Lib. III. tit.* 5. §. 5. vbi hoc SC. NERONIANVM adpellatur.

* Poſtquam Romani certa nuptiarum ac foecunditatis praemia, itemque poenas caelibatus orbitatiſque, ſtatuerant: ſaepe orbi adoptionibus has leges eludere ſolebant. Quam fraudem legibus factam iam pridem grauiter notauerat P. Scipio, de quo Gellius *Noct. Att. Lib. V. cap.* 19. *animaduertimus in oratione P. Scipionis, quam cenſor habuit ad populum de moribus, inter ea, quae reprehendebat, quod contra maiorum inſtituta fierent, id etiam eum culpauiſſe, quod filius adoptiuus patri adoptatori inter praemia patrum prodeſſet.* Sed non videtur cenſorum ſeueritas par fuiſſe abolendae huic fraudi, nec alia ex eo tempore lex prodiiſſe, qua illa coerceretur. Saltim de Neronis temporibus Tacit. *Annal. Lib. XV. cap.* 19. *Percrebuerat, inquit, ea tempeſtate prauiſſimus mos, quum propinquis comitiis, aut ſorte prouinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adſciſcerent filios, praeturaſque et prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptauerant.* De quo quum magna cum inuidia conquererentur ii, qui, quum liberorum parentes eſſent, orbis poſthabebantur: factum hoc eſt SC. ad quod ſaepius remittimur in iure noſtro. Vid. M. Vertran. Maur. *de iure liberor. cap.* 43.

§. CCXXV.

§. CCXXV.

Sed et SC. TVRPILLIANVM *de abolitionibus et tergiuerſationibus in iudiciis publicis*, de quo *l. 2. D. et l. 2. C. ad SC. Turpill. l. 3. §. vlt. D. de praeuaricat.* iiſdem temporibus factum eſt, anno ab V. C. 813. *C. Caeſonio Paeto* et *C. Petronio Turpilliano* coſſ. Denique VOLVSIANVM factum anno 808. *Q. Voluſio Saturnino* et *P. Cornelio Scipione* coſſ. * quorum mentio fit apud Tacit. *Annal. Lib. XIII. cap.* 25. Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. num.* 11. *pag.* 476. Gruter. *Inſcript. pag. 9. num.* 4. de aedificiis negotiationis cauſſa non diruendis, marmoribuſque non detrahendis, integrum exſtat in marmore apud Capacium et Reineſium (§. 218.), ex eoque verba quaedam laudantur *l. 52. D. de contr. emt.* SCta Turpillianum et Voluſianum.

* Quumque circa ea tempora vix alius Voluſius conſul notus ſit: vix dubitandum videtur, quin eiuſdem aetatis ſit, ab eodemque Q. Voluſio Saturnino coſ. nomen acceperit SC. VOLVSIANVM alterum, quo cautum fuerat, *vt qui improbe in alienam litem coiiſſent, ea lege, vt quod inde in rem alicuius redactum eſſet, inter eos communicaretur, lege Iulia de vi priuata tenerentur. l. 6. D. ad leg. Iul. de vi priu.* Id SC. quo tempore factum ſit, ignorare ſe, fatetur Ant. Auguſtin. *de nomin. propr. ad pandect. cap. 4. pag. 330. Tom. I. Theſ. iur. ciuil.*

§. CCXXVI.

Neque tamen vllum eſt SC. eius temporis celebrius TREBELLIANO, quod *L. Annaeo Seneca* et *Trebellio Maximo* coſſ. ſuffectis, id eſt anno ab V. C. 814. die VIII. Kal. Sept. factum, eſſe nouimus *. *§. 6. Inſt. de fideicomm. hered. l. 1. §. 2. D. ad SC. Trebell.* Nec minus ex ipſis *Pandectis* atque *Inſtitutionibus* notum eſt, eo SC. decreuiſſe ampliſſimum ordinem, *vt actiones, quae in heredem heredibuſue dari ſoleant, eae neque in eos, neque his darentur, qui fideicommiſſum, ſicuti rogati eſſent, reſtituiſſent: ſed his et in eos, quibus ex teſtamento fideicommiſſum reſtitutum fuiſſet, quo magis in reliquum confirmarentur ſupremae defunctorum voluntates. l. 1. D. ad SC. Trebell.* SC. Trebellianum.

* Equidem Senecam coſ. fuiſſe, negat Auſonius *in Gratiar. act. cap.* ſed ideo, vti obſeruauit Vinetus, quod non fuiſſet coſ. ordinarius. Alioquin enim hodie ſatis certum eſt, conſulatum eius incidere in annum ab V. C. 814. Lipſ. *Vit. Senecae cap.* 4. Ceterum SC. hoc dictum initio eſſe *Annaeanum*, et Seneca demum capitis damnato, ob damnatam ſimul eius memoriam, *Trebelliani* nomen adſumſiſſe, ſuſpicatur Theod. Marcil. *ad §. 6. Inſt. de fideic. hered.* Sed coniectura ea parum probabilis eſt, partim quod nuſquam hoc SC. Annaeanum dictum eſſe, comperio, partim, quod non ſemper SCta a conſule maiore, ſed ab eo potiſſimum, qui ad ſenatum retulerat, denominabantur.

§. CCXXVII.

ICti ſub Caio Claudio et Nerone, Sempronius Proculus.

Vt iam porro et ad IVRISCONSVLTOS, qui a Tiberii exceſſu ad Neronis interitum floruerunt, progrediamur: inter eos ſibi primum merito locum vindicat SEMPRONIVS PROCVLVS *, quem Neruae ſucceſſiſſe, maximaeque fuiſſe auctoritatis, et plurimum potuiſſe, refert Pomponius, *l.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* addens, ab eo Labeonis familiam PROCVLEIANORVM nomen adſumſiſſe, quod poſt annum ab V. C. 786. quo viuere Nerua deſiit, factum eſſe oportet. Scripſerat EPISTOLARVM *libros* non octo, quot in Indice Florentino memorantur, ſed multo plures, quum ex *vndecimo* quoque nonnulla decerpta videamus *l.* 69. *D. de contrah. emt. l.* 12. *D. praeſcript. verb. l.* 17. *D. de pact. dotal.* nec non NOTAS AD LABEONEM, quibus procul dubio doctrinas doctoris ſui ab aduerſariorum ſtricturis vindicauit. *l.* 10. §. 1. *D. de negot. geſt. l.* 69. *D. de condit. et demonſtr.*

* Sunt qui PROCVLVM noſtrum ex gente *Iulia* fuiſſe exiſtimant, ob marmor in ruderibus aedium Proculi cuiuſdam repertum, quod tamen Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VI. num.* 122. *pag.* 459. non ad hunc ICtum noſtrum, ſed ad *L. Aradium Proculum*, pertinere cenſet, eaque occaſione noſtrum ex gente *Licinia* fuiſſe ſibi videri, docet. At veroſimilius eſt, eum nec *Licinium*, nec *Iulium*, ſed SEMPRONIVM vocatum. Id enim nomen ei diſerte tribuitur *l.* 47. *D. de legat.* 2. Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 2. §. 1. Euer. Otto *praefat. Theſaur. iur. Tom. I.* Et aliunde conſtat, *Proculorum* cognomine vſos eſſe Sempronios. Grut. *Inſcript. pag.* 560. *num.* 9. De aetate etiam Proculi non eadem omnes ſentiunt. Haud leuis ſane error eſt Perrenonii *Animadu. Lib. II. cap.* 23. qui eum ſub Iulio Caeſare floruiſſe exiſtimat. Nec minus errant, qui ad Proculum noſtrum referunt, quae de Licinio Proculo, praefecto praetorio ſub Othone paſſim narrat Tacit. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 46. et 82. 87. *Lib. II. cap.* 39. 40. 44. 60. itemque, qui Martialem *Epigramm. Lib. I. epigr.* 7. de ICto noſtro ceciniſſe putant:

Vade ſalutatum, pro me, liber: ire iuberis
Ad PROCVLI *nitidos, officioſe, Lares.*

Si enim Proculo, anno ab V. C. 786. Neruae ſuccedenti XXX. tantum annos tribuamus, (nec enim probabile eſt prius eum ad tantam celebritatem peruenire potuiſſe, vt ſectae caput haberetur), ſub Domitiano, ſub quo Martialis ſcripſit, fuiſſet ſenex decrepitus, et alibi *Lib. XI. epigr.* 37. *v.* 8. eum diſerte vocat C. *Iulium Proculum*, adeoque non magis noſter eſt, quam qui a Tacito memoratur *Licinius Proculus*. Denique minime omnium ad noſtrum pertinent reſcripta Alexandri imp. *l.* 9. *C. ad leg. Iul. de adult.* et Gordiani, *l.* 7. *C. de accuſat.* quamuis eum errorem errauerit Guido Pancirol. *Lect. var. Lib. I. cap.* 79. §. 10.

§. CCXXVIII.

§. CCXXVIII.

Huic merito iungimus aequalem et aemulum; C. CASSIVM LONGINVM, Q. Aelii Tuberonis ex filia nepotem, Ser. Sulpicii pronepotem (§. 191.). Conſulem illum cum Quartino temporibus Tiberii fuiſſe obſeruat Pomponius *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* ſed Quartino L. Naeuium Surdinum ſubſtituit Rupertus *in Pompon. Enchirid. Lib. III. cap. 13. ſect. 3. pag. 206. edit. nou.* quod hoc par coſſ. occurrit in lapide apud Gruter. *Inſcript. pag. 1087. num. 4.* * Praefecerat eum Aſiae C. Caligula imp. mox occidi iuſſerat, ſed fruſtra (§. 211.) Sub Claudio Syriae praefuit, et ad Euphratem caſtra habuit, Tacit. *Annal. Lib. XII. cap. 11.* eaque occaſione illi et cum Iudaeis fuit negotium. Ioſeph. *Antiqu. Iud. Lib. XX. cap. 1.* Sub Nerone in Senatu liberrime dixit ſententiam: Tacit. *Annal. Lib. XIII. cap. 11.* at poſtremo ſuſpectus principi ſaeuiſſimo in Sardinia exſulauit, Tac. *Annal. Lib. XVI. cap. 7. et 9.* Sueton. *Neron. cap. 37.* inde tamen poſtea a Veſpaſiano reuocatus. *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* Menag. *Amoen. iur. cap. 43.* C. Caſſius Longinus.

* Pro Quartino coſ. quem in *Faſtis* non reperiunt, alii reſcribunt *Q. Haterius*, alii *Surdinus*. Nam C. Caſſius Longinus et L. Naeuius Surdinus coſſ. laudantur apud Gruterum *Inſcript. pag. 1087. num. 1.* Sed quum notiſſimus ſit *M. Vinicii* ſub Tiberio conſulatus, ſub eoque coſ. ſuffectus fuerit *C. Caſſius Longinus*, eique collega tribuatur *L. Naeuius Surdinus*, quis, quaeſo, dubitet, quin ex *Surdino* facile fingi potuerit *Quartinus*, maxime quum huc vſque nondum probatum ſit, Vinicios *Quartinorum* cognomen tuliſſe? Maior ſane lapidis Gruteriani, quam Pomponii hic merito eſt auctoritas. Ceterum M. Vinicii, adeoque et Caſſii noſtri, conſulatum incidere in annum V. C. erae Varron. 783. ann. Chriſti XXX. luculenter oſtendit Henr. Dodwell. *in Annal. Velleian.* §. 29. *pag. 703. ſequ. edit. Burmann.*

§. CCXXVIIII.

Reliquerat *libros X.* aut plures IVRIS CIVILIS, *l. 70. pr. D. de vſufr.* NOTAS AD VITELLIVM, *l. 12. §. 27. D. de inſtruct. et inſtrum. leg.* immo et AD VRSEIVM FEROCEM, *l. 10. §. 5. D. quib. mod. vſufruct. vel vſ. amitt.* * In Caſſium deinde notarunt ARISTO, *l. 17. §. 1. D. de vſufr.* et PRISCVS IAVOLENVS, *l. 28. §. 1. D. de ſtatulib.* At multo maiorem ſibi famam peperit propagatis ad poſteritatem, et magis magiſque perpolitis Maſurii Sabini, praeceptoris, principiis. Vnde Maſurium et Caſſium coniungit Arrian. *Diſſert. Epict. IIII. cap. 3.* Fuit enim *Scholae Caſſianae princeps et parens*, vti vocatur a Plin. *epiſt. Lib. VII.* Eius ſcripta et ſchola.

epiſt. 24. nouamque adeo lucem Ateii Capitonis familiae intulit, quae inde CASSIANORVM nomen adſciuit. *l.* 35. §. 3. *D. de mort. cauſſ. don. l.* 18. *D. de furt.*

* Io. Bertrandum et Eberlinum, qui CASSIVM ad VRSEIVM notaſſe ſcribunt, refellere non dubitarunt Guil. Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 4. et Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 43. Vrſeium potius ad Caſſium notaſſe, exiſtimantes. At neminem ignorare arbitramur, quid veteribus ICtis fuerit *notare apud Caſſium.* Res eo redit, vter fuerit aetate prior. Prior vero ſine dubio fuit *Vrſeius Ferox*, cuius ex libris Caſſium quaedam retuliſſe, teſtatur Vlpianus *l.* 1. §. 10. *D. quar. rer. act. non det.* Quidni ad eumdem notas ſcribere potuerit?

§. CCXXX.

Atilicinus et Caſſius Longinus iunior.

Obſcurioris famae ſunt ATILICINVS et CASSIVS LONGINVS alter, cuius meminit Pomponius *l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* vbi, eum equeſtris ordinis fuiſſe, et ad praeturam perueniſſe, ſcribit. ATILICINVS Proculo fuit aequalis, quippe quo cum litterarum commercium habuit. *l.* 17. *D. de pact. dotal.* Hinc et Proculi partibus eum fuiſſe addictum colligunt, maxime quum plerumque vel Proculo, vel Neruae, adſenſus dicatur. *l.* 27. *pr. D. de pact. l.* 21. §. 9. *D. de recept. arbitr. l.* 5. *§.* 1. *D. de ſeruit. praed. ruſt. l.* 17. *D. de pecul. l.* 7. *pr. D. de condict. cauſſ. dat. l.* 19. *D. mandati. l.* 19. *D. de legat.* 3. *l.* 16. *D. de liberat. leg. l.* 49. *pr. D. ad leg. Falcid. l.* 4. §. 8. *D. de doli mal. et met. except.*

§. CCXXXI.

Nerua filius.

M. COCCEIVS NERVA, Marci illius, quem ſupra (§. 210.) deſcripſimus, filius, imp. Nervae pater, ingenii praecociſſimi fuit, quippe qui XVII. annorum adoleſcens, aut non multo maior, de iure reſponſitauit. * *l.* 1. *§.* 3. *D. de poſtul.* Ad hunc procul dubio referendum, quod Tacit. *Annal. Lib. XV. cap.* 72. refert, Cocceium Neruam, praetorem deſignatum, tanti fuiſſe apud Neronem, vt ſupra triumphalem in foro imaginem apud palatium quoque eius effigiem ſtatui iuberet. Libri eius DE VSVCAPIONIBVS laudantur a Papiniano *l.* 47. *D. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* Saepiſſime vero, diſſimulato librorum titulo, citatur a Caio, Pomponio, Venuleio, Vlpiano, Paullo, et quidem plerumque ſub *Neruae filii* nomine. Proculeianum fuiſſe, et familia argumento eſt, & ex *l.* 3. *§.* 17. *D. de adqu. vel amitt. poſſeſſ.* et *l.* 2. *D. de his, qui not. infam.* colligitur.

* Quum

* Quum adoleſcens non *reſpondiſſe*, ſed *reſponſitaſſe* de iure dicatur Nerua: Guil. Maranus et Mornacius ſuſpicati ſunt, *reſponſitare* minus eſſe, quam reſpondere, quos exinde Choartius et Dionyſ. Gothofredus ſunt ſequuti. Sed quis ignorauit, hoc naturae verborum frequentatiuorum refragari, quae notionem verbi augent potius et intendunt, quam minuunt? Merito ergo hunc virorum doctorum errorem notauit Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 2. Sane et Antiſtium Labeonem *conſulentibus de iure publice* RESPONSITASSE, ait Gellius *Noct. Attic. Lib. XIII. cap.* 10. Et Cicero *de legib. Lib. I. cap.* 4. *ſummos fuiſſe*, ait, *in ciuitate viros, qui ius interpretari populo, et* RESPONSITARE *ſoliti ſint*. Eſt ergo reſponſitare potius frequenter et adſidue reſpondere, eoque verbo procul dubio vſus eſt Vlpianus, vt Neruam adhuc adoleſcentem iam frequentiſſime de iure reſpondiſſe oſtenderet.

§. CCXXXII.

Qui Neroni ſucceſſerunt, principes tragici ac veluti intercalares, GALBA, OTHO, et VITELLIVS, inter fluctus ciuiles perpetuos et in tanta imperii breuitate vix quidquam noui iuris conſtituere potuerunt *. De VITELLIO tamen hic non praetermittendum, quod memoriae prodidit Tacit. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 9. *funeſti ominis loco acceptum eſſe, quod, maximum pontificatum adeptus, de caerimoniis publicis XV. Kal. Aug. EDIXISSET, antiquitus infauſto die Cremerenſi Allienſique cladibus.* Ex eo enim patet, pontifices max. etiam ſub ſacerdotii ſui auſpicia edicta propoſuiſſe de ſacris et caerimoniis (§. 61.*) eumque vetuſtiſſimum morem ne his quidem temporibus exoleuiſſe. Iac. Guther. *de iure pontific. Lib. I. cap.* 12. Io. Andr. Boſ. *de pontif. max. Rom. cap.* 4. §. 1. Status iuris Rom. ſub Galba, Othone, et Vitellio.

* Idem Tacitus *Hiſtor. Lib. II. cap.* 62. refert, VITELLIVM *praemiſſo in vrbem edicto, mathematicos omnes Italia expuliſſe*, vel, vti Sueton. *Vitell. cap.* 14. rem refert, *ſanxiſſe, vt intra Kal. Octobres vrbe Italiaque mathematici excederent*: aſtrologos vero proxima nocte aliud oppoſuiſſe edictum: BONVM FACTVM, *vt Vitellius Germanicus intra eumdem Kalendarum diem nuſquam ne eſſet.* Verumne fuerit iſtud augurium, illudque comprobarit exitus, diſquirit Sauil. *Not. ad Tacit. ibid.* Sane enim Vitellium non ante Octobrem, ſed die XXI. Decembr. interiiſſe, luculenter demonſtrauit Anton. Pagi *Critic. Baron. ad ann. Chriſti* 69. *n.* 8. *pag.* 62. *ſequ. Tomo I.*

§. CCXXXIII.

Stabilius fuit VESPASIANORVM imperium, qui proinde et plurima noua in iuris prudentiam inuexerunt. Sane enim T. FLAVIVS VESPASIANVS, cui ad hoc faſtigium euecto ſenatus omnem poteſtatem, qua olim Auguſtus, Tiberius, et Claudius vſi eſſent, ſanctione honorificentiſſima decreuerat, Tacit. *Hiſtor.* Veſpaſianus multa iura conſtitutionibus inuexit.

 Lib.

Lib. IIII. cap. 3. Gruter. *Inſcript. pag.* 242. plura conſtituit EDICTIS, veluti, *ne plures, quam tres, legati a ciuitatibus mitterentur*: *l.* 4. *§.* 6. *D. de legation.* plura DECREVIT, ceu docet exemplum *l.* 7. *pr. D. de iur. patron.* plura RESCRIPTIS praecepit, veluti vt grammatici, medici, oratores, philoſophi, a recipiendis hoſpitibus immunes eſſent. *l.* 8. *§.* 30. *D. de mun. et honor.* *

* Reſcriptum Veſpaſiani ad IIIIviros et decuriones Saborenſes, adeoque ſanctionem pragmaticam apud ſe exſtare, ſcribit Ant. Auguſtin. *de nom. propr. Pandect. cap.* 3. *pag.* 264. *Tom.* I. *Theſ. iur. ciuil.* quae an vmquam lucem viderit, neſcio. Non ſolum autem noua iura conſtituit hic imperator, ſed et vetera pleraque reſtituit. Auctor enim eſt Sueton. *Veſpaſ. cap.* 8. eum *aerearum tabularum tria millia, quae ſimul conflagrauerant, reſtituenda ſuſcepiſſe, et vndique inueſtigatis exemplaribus, inſtrumentum imperii pulcherrimum et vetuſtiſſimum confeciſſe, quo contenta fuerint paene ab exordio vrbis SCta, plebiſcita,* et ſimilia.

§. CCXXXIIII.

SCta iis temporibus facta, Pegaſianum et Plancianum.

Idem tamen imperator veteris moris, de rebus alicujus momenti ad ſenatum referendi fuit ſeruantiſſimus. Hinc ſub eo tot condita SENATVSCONSVLTA, inter quae eminet PEGASIANVM, *Pegaſo* et *Puſione* coſſ. ſuffectis, incertum, quo anno; factum. Cenſuerat enim his coſſ. ordo ampliſſimus, *vt ei, qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere liceret.* Vlpian. *Fragment. tit.* 25. *§.* 14. Paull. *Sent. recept. Lib. IIII. tit.* 3. *§.* 5. *Inſt. de fideic. hered.* Notum quoque eſt duplex SC. PLANCIANVM *, alterum de fideicommiſſis, quae perſonis incapacibus relinquerentur, *l.* 59. *§.* 1. *D. ad leg. Falcid.* alterum de agnoſcendo partu. *l.* 3. *D. de agnoſc. et alend. liber.*

* A quo Plancio haec SCta acceperint nomen, non adeo certum eſt. Teſtem tamen habeo Tacitum *Hiſtor. Lib. II. cap.* 63. M. PLANCIVM VARVM praetura functum eſſe ſub Veſpaſiano. Idem procul dubio poſtea et conſul factus. Proconſulem enim paullo poſt fuiſſe docet numus apud Spon. *in Itinerar. ſub fin.* in cuius antica caput Veſpaſiani cum eius nomine, additis litteris ΚΑΛΥΔΙΟΠΟΛ, in poſtica faſciculus ſex ſpicarum, cum epigraphe: ΕΠΙ ΜΑΡΚΟΥ ΟΥΑΡΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ. Fuit ergo hic M. Plancius Varus procoſ. Ciliciae ſub Veſpaſiano, ad quam dignitatem tum, vix alii, quam viri conſulares et praetorii adſpirabant. Dio Caſſ. *Lib. LIII. pag.* 504.

§. CCXXXV.

SC. de aedificiis non diruendis

Memoratur etiam SC. his temporibus, at incertum, quo anno factum, de aedificiis negotiationis cauſſa non diruendis, marmoribuſque non detrahendis, *l.* 2. *C. de aedif. priuat.* quale et ſub

negotiationis cauſſa, et Vitraſianum.

et ſub Nerone factum eſſe ſupra (§. 225.) vidimus. Nec minus ad Veſpaſiani tempora pertinet SC. VITRASIANVM *, *de manumiſſis et pretio manumiſſionis*, de quo *l.* 30. *§.* 6. *D. de fideicommiſſar. libert.*

* Eſt et hoc SC. incerti anni, cum Vitraſii conſulis ſiue ordinarii, ſiue ſuffecti, ſub Veſpaſiano nuſquam vel vola, vel veſtigium occurrat. Sub Hadriano celebris fuit *Vitraſius Pollio*; legatus prouinciae Lugdunenſis, ad quem reſcripſit princeps *l.* 15. *§. fin. D. de excuſat. tut.* cuiuſque mentio fit apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VIII. num.* 52. *pag.* 532. Sub Antoninis porro annis 919. et 929. bis conſul fuit *T. Vitraſius Pollio*, primum cum Q. Seruilio Pudente, deinde cum M. Flauio Apro. Spon. *Miſcell. erud. antiquit. pag.* 34. Gruter. *Inſcript. pag.* 30. *num.* 4. *et pag.* 31. *num.* 3. Maluaſ. *Marmor. Felſin. pag.* 253. Quare parum abeſt, vt hoc SC. potius ſub M. Aurelio Antonino imp. quam ſub Veſpaſiano factum, exiſtimem.

§. CCXXXVI.

Alia ſub Veſpaſiano circa ius mutata.

Ab eodem Veſpaſiano V. conſule anno erae Dionyſiacae LXXIIII. ultimum luſtrum eſſe conditum, neque vmquam poſtea cenſum actum, obſeruat Cenſorin. *de die natal. cap.* 18. Longo tamen interuallo repetitum cenſum egiſſe dicitur Decius imperator. Trebell. Pollio *in Valerianis.* Ex quo conſequitur, vt et manumiſſio per cenſum luſtralem, de qua Cic. *de orat. Lib. I. cap.* 40. Vlpian. *Fragm. tit.* 1. *§.* 8. *Fragment. regul. vet. ICt. §.* 17. tunc exoleuerit *. Eumdem Veſpaſianum de contrahendis litibus conſilia agitaſſe, refert Sueton. *Veſpaſ. cap.* 10.

* Quamuis vero in locum huius manumiſſionis ſurrogatus dicatur ritus manumittendi in ſacroſanctis eccleſiis: id tamen multo poſt, ſaeculo puta quarto, factum eſt a Conſtantino M. Sozom. *Hiſt. eccleſ. Lib. I. cap.* 9. *l.* 1. *et l.* 2. *C. de his, qui in eccleſ. manumitt.* Neque enim ad haec tempora pertinent manumiſſiones factae ἐπὶ τῶ Βώμω, *ſuper aras*, Graecis vſitatae, Suid. *in voce* Κρότης, neque ratio libertinorum in templo Feroniae, de qua plura Briſſon. *Antiqu. ſel. Lib. I. cap.* 11. Taubmann. *ad Plaut. Amphitr. Act. I. ſcen.* 1. *extr.* Alex. ab Alexandro *Genial. dier. Lib. IIII. cap.* 20. denique manumiſſiones ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, *in comitiis*, quas Conſtantino, hanc manumiſſionem introducenti ob oculos fuiſſe, exiſtimat Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodoſ. Tomo I. pag.* 355.

§. CCXXXVII.

Status iuris ſub Tito imp.

Non adeo multa ſunt, quae TITO, imperatori, debeat iurisprudentia *, quippe inter ipſa imperii auſpicia properantibus fatis exſtincto. Notari tamen meretur primum, eum de binis PRAETORIBVS FIDEICOMMISSARIIS vnum detraxiſſe: *l.* 2. *§.* 32. *D.*

de

de orig. iur. deinde eumdem grauiſſimas leges oppoſuiſſe delatoribus, qui tum impune in corpora et bona innocentum graſſabantur: Plin. *Panegyr. cap.* 35. Sueton. *in Tit. cap.* 8. Henr. Brenkmann. *de lege Remm. cap.* 18. *pag.* 1622. tum porro, Titum imp. eſſe auctorem praecipuum priuilegii, quod militibus teſtamentum conditturis datum eſt. *l.* 1. *pr. D. de teſtam. milit.* Denique et conſtitutionis Titi imp. mentio fit *l.* 1. *§.* 3. *D. de iure fiſci.*

* Immo iacturam haut leuem tunc fecit iuris prudentia, templo Capitolino cum vicinis templis iterum igne, quem terra erupiſſe ferunt, denuo conſumtis. Dio Caſſ. vel potius Xiphilin. *Lib. LXVI. pag.* 756. Neque enim dubitandum, quin ſimul incendio illo perierint illa SCta., plebiſcita, foedera, quae Veſpaſianus poſt prius incendium tanta induſtria reſtituit. (§. 233.) Sueton. *Veſpaſ. cap.* 8.

§. CCXXXVIII.

Itemque ab Domitiano. Sed et T. FLAVIVS DOMITIANVS imp. initio principatus ſui non pauca ſatis praeclare conſtituit. Ex quibus vt hic pauca veluti per lancem ſaturam proferamus, ipſe Sueton. *in Domit. cap.* 7. eum edixiſſe, ait, *ne mares caſtrarentur* *: et ſequente *cap.* 8. *vt probroſis feminis nec lecticae vſus, nec ius capiendi legata hereditateſue eſſet:* porro, quod *cap.* 9. pluribus refert, *vt fiſcales calumniae calumniantium poenis reprimerentur: vt rei, qui ante quinquennium proximum apud aerarium pependiſſent, vniuerſi diſcrimine liberarentur, nec repeterentur, niſi ante annum, eaque occaſione, vt accuſatori, qui cauſſam non teneret, exſilii poena eſſet.* Denique et EDICTI Domitiani, *vt abolitiones ex SCto Turpilliano factae ad ſeruos, capitalis criminis poſtulatos, non pertinerent,* mentio fit *l.* 2. *§.* 1. *D. de cuſtod. et exhibit. reor.* quamuis id RESCRIPTVM vocet Paullus *l.* 16. *D. ad SC. Turpill.*

* Quamuis hoc a Domitiano non tam amore iuſti et aequi, quam odio Titi, fratris, qui ſemiuiris iſtis magnopere delectatus fuerat, conſtitutum eſſet: Xiphilin. *in Domitian. Lib. LXVII. pag.* 759. Philoſtrat. *Vit. Apollon. Tyan. VI.* 17. magno tamen omnium cum plauſu excepta eſt illa Domitiani ſanctio. Vt enim omittam laudes, quibus ideo principem proſequuntur Martial. *Lib. VI. epigr.* 2. et *Lib. VIIII. epigr.* 7. nec non Ammian. Marcellin. *Lib. XVIII. cap.* 4. eam Domitiani legem ita eleganter deſcribit Papinius Statius *Lib. III. ſilua* 4.

Nunc frangere ſexum,
Atque hominem mutilare, nefas:
gauiſaque ſolos,
Quos genuit, natura videt.

At paullo poſt, ſub Antoninis, iam iterum mos inoleuerat, vt in prouinciis impune exſcinderentur mares, modo id Praeſidum praeſcitu fieret. Iuſtin. Martyr. *Apolog. II. pag.* 71. Hinc tam frequenter

frequenter in vſum reuocata eſt haec prohibitio conſtitutionibus Neruae, Hadriani, Antonini Pii, Conſtantini M. Leonis Sapientis, vt facile adpareat impares huic vitio leges fuiſſe. Lindenbrog. *ad Ammian. Marcellin. pag.* 150. *edit. Gronou.*

§. CCXXXVIIII.

SENATVSCONSVLTA quoque nonnulla ſub Domitiano facta commemorantur. Tale eſt IVNIANVM, quo anno ab V. C. 836. *Domitiano* X. et *Appio Iunio Sabino* coſſ. cautum eſt, *vt qui, per domini et ſerui, aut patroni et liberti colluſionem**, *factum probaſſet, vt vel ſeruus ad libertatem, vel libertus ad ingenuitatem proclamaret, liberque aut ingenuus pronunciaretur, is ſeruum quidem in poteſtate ac dominio ſuo, libertum autem in patronatu ſuo haberet*, *l.* 1. *D. de colluſ. deteg. l.* 2. *C. eod.* vbi hoc SC. vitioſe pro *Iuniano Numianum* dicitur, et *l.* 8. *D. de in ius voc.* Sed vti adhuc principem egit haec conſtituens Domitianus: ita tyrannidem redolet SC. *Aſprenate* et *Laterano* coſſ. anno ab V. C. 846. factum, quo *omnes philoſophi vrbe et Italia exeſſe iuſſi ſunt.* SCta ſub eo principe facta.

* Gell. *Noct. Attic. Lib. XV. cap.* 11.

* Occaſionem ſeueriſſimae ſanctioni praebuerat Iunius Ruſticus, qui Paeti Thraſeae et Heluidii Priſci laudes ſcribens, eos *ſanctiſſimos viros* vocauerat. Adeo iis temporibus et virtutem laudare periculoſum fuit. Sueton. *Domit. cap.* 10. Pertinuit id periculum ad plurimos, non modo Romanos, ſed et Graecos, veluti Dionem Chryſoſtomum, qui hanc calamitatem ſuam commemorat *orat.* 40. Epictetum, Muſonium, Demetrium, Peregrinum, inprimis vero ad Iunii Ruſtici propinquos et amicos, quam vere philoſophicam familiam breui ſchemati incluſam dabo ex Reineſ. *Epiſt. ad Rupert.* 34. *pag.* 216. *et Epiſt.* 35. *pag.* 251. ſed a nobis hinc inde ſuppleto. Subiungam etiam alteram Heluidiorum et Paetorum Thraſearum gentem, vt tot vtriuſque ſexus perſonae illuſtres, et incredibilem ſapientiae famam conſequutae ſemel ſimulque oculis obuerſentur. Et Iuniorum quidem Ruſticorum ſtemma tale eſt:

L. IVNIVS MAVRVS, Lar. Aug. Magiſter, apud Gruter. *Inſcript. pag.* 1068. *num.* 8.

Iunius

vxor II. — vxor I.

POMPONIA GRATILLA vxor II. Aruleni Ruſtici, cui vidua nupſit. Relegata a Domitiano. Plin. *Epiſt. Lib. III. epiſt.* 11.

Aſſudius Curianus, Gratillae ex priore matrimonio filius, a matre exheredatus, Plinio herede inſtituto. Plin. *Epiſt. Lib. V. epiſt.* 1.

N.

IVNIVS ARVLENVS RVSTICVS, philoſophus Stoicus a Domitiano interemtus. Suet. *Domit. cap.* 10.

IVNIVS MAVRICVS exſul ſub Domitiano. Plin. *Epiſt.* I. 5. *et* 14. *III.* 22.

IVNIA ſoror.

Q. IVNIVS RVSTICVS, cui rhetorem quaerit patruus Iunius Mauricus. Plin. *Epiſt. Lib. II. epiſt.* 18. Coſ. anno 872.

Fratres quidam Iunii Ruſtici, quorum meminit Plin. *Epiſt. Lib. II. epiſt.* 18. inter quos fortaſſis *Iunius Mauricianus*, ICtus, de quo infra §. 309.

Iunia virgo, cui Plinius maritum inuenit. Plin. *Epiſt. Lib. I. epiſt.* 14.

Minucius Acilianus Brixienſis, trib. pleb. Praetor et ſenator. Plin. *Epiſt. Lib. I. epiſt.* 14.

IVNIVS RVSTICVS, philoſophus Stoicus, Marci Antonini imp. praeceptor, Iul. Capitol. *in Marco cap.* 2. Coſ. ſuffectus anno 915. Gruter. *Inſcript. pag.* 181. *num.* 3. *praefectus vrbi et amicus imperatorum* vocatur a DD. fratribus *l.* 1. §. 3. D. *de adpellat.* idem vt videtur, qui Iuſtinum Martyrem capitis damnauit. *Acta S. Iuſtini philoſophi et ſociorum eius*, apud Ruinart. *Act. martyr. ſel. pag.* 58.

Vettius Bolanus, legionis ductor. Tacit. *Annal. Lib. XV. cap.* 3. rexit Britanniam anno 821. Tac. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 65. *Agric. cap.* 8. *et* 16.

M. Vettius Ruſticus Bolanus coſ. anno 863. Gruter. *Inſcript. pag.* 128. *num.* 5. *et pag.* 169. *num.* 7.

Alteram vero Heluidiorum et Paetorum familiam hoc ſchemate complectimur:

PAE-

PAETVS CAECINA, qui cum Scriboniano contra Claudium imp. fecerat. Plin. *Epiſt. Lib. III. epiſt.* 10.

ARRIA, virilis animi femina, maritum in exſilium ſequuta, cuius facta et mortem miratur Plin. *ibid.*

Filius mira pulcritudine et pari verecundia, qui viuo et ſimul aegrotante patre deceſſit. Plin. *Epiſt. Lib. III. cap.* 16.

Heluidius, qui inuito Veſpaſiano periit. Suet. *Veſpaſ. cap.* 15.

ARRIA minor ob mariti fatum, mori cupide voluit, et in filiae Fanniae ſolatium precibus mariti a propoſito reuocata. Tacit. *Annal. Lib. XVI. cap.* 34.

PAETVS THRASEA, a Nerone mori coactus. Tacit. *Annal. Lib. XVI. cap.* 34.

HELVIDIVS PRISCVS a Domitiano interemtus, de quo Tacit. *Agric. cap.* 2. Sueton. *Domitian. cap.* 10. Plin. *Epiſt. Lib. I. epiſt.* 5. *Lib. VIIII. epiſt.* 13.

FANNIA, nouerca Heluidii. Plin. *Epiſt. IX.* 13. cum Arria et Gratilla relegata a Domitiano. Plin. *Epiſt. III.* 11.

HELVIDIVS filius, qui tempore Plinii ſolus ſupererat, domumque fulciebat. Plin. *Epiſt. Lib. IIII. epiſt.* 21.

Duae filiae, quas ambas vno tempore a partu deceſſiſſe, refert Plin. *Epiſt. Lib. VII. epiſt.* 21.

§. CCXXXX.

Subiungimus more noſtro ſeriem IVRISCONSVLTORVM, qui ſub Veſpaſianis potiſſimum floruerunt. Horum veluti familiam duxit COELIVS SABINVS, aliis perperam CAECILIVS, qui ab Othone imp. coſ. deſignatus in Kal. Iul. anni ab V. C. 821. eum honorem et volente Vitellio geſſit. Tacit. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 77. Plurimum potuit ſub Veſpaſiano, *l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* eodem die auſpicante imperium, quo ipſe magiſtratum inierat. Scripſit *librum* DE EDICTO AEDILIVM CVRVLIVM: Gell. *Noct. Attic. Lib. IIII. cap.* 2. ex quo et illa, quae *Lib. VII. cap.* 4. de ſeruis pileatis venum proſtantibus ex Coelio Sabino profert, decerpta videntur. Sabinianum eum fuiſſe, nemo dubitat: immo

ICti ſub Veſpaſianis, Coelius Sabinus.

S 2 potius

potius ab hoc ipſo demum Coelio Sabino *Sabinianorum* nomen ortum videri, iam ſupra (§. 206. **) monuimus.

§. CCXXXXI.

Celſus pater. De Celso patre, nihil fere memoriae proditum reperimus, quam quod in Ducennii Veri, conſulis, conſilio fuerit. *l.* 29. *D. de legat.* 2: At quis fuerit ille Ducennius, plerique ſe ſcire fatentur iuxta cum ignariſſimis. Et ſane ne probabilis quidem videtur coniectura Ant. Auguſtini, qui libro *de nom. propr. Pandect. cap.* 3. *pag.* 259. C. Iuuentium Verum coſ. vel Guil. Grotii, qui in *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 2. L. Ceionium Commodum; vel denique Abr. Wielingii, qui *in Iurisprud. reſtituta pag.* 194. L. Ceionium Verum ſub eo nomine latitare exiſtimant *. Neque, an quidquam hic Celſus noſter, ſcripſerit, hodie notum eſt, quia raro, & non niſi omiſſa libri inſcriptione, citatur in iure noſtro, ita tamen, vt eum inter Proculi ſectatores fuiſſe, non obſcurum videatur. *l.* 20. *D. de legat.* 2. *l.* 39. *D. mandat.*

* C. Iuuentius Verus coſ. fuit anno ab V. C. 887. ad quem vix Celſus pater aetatem produxiſſe potuit. Reliqui quoque coſſ. a Grotio et Wielingio laudati Celſo patre iuniores videntur. Nos ergo intelligimus Dvcennivm Geminvm, conſulem, cum Pompeio Paullino ſuffectum ex Kal. Iul. anni ab V. C. 869. De his conſulibus videndi Lydiatus *in Serie ſumm. magiſtr. pag.* 62. et Spon. *Miſcell. erud. antiquit. pag.* 278. Is ſane et Veri cognomen habere potuit. [Vid. *Sylog. I. opuſc. Exerc. XIII. pag.* 522. *not. I. edit. Geneu.*] De eius praefectura vrbis Tacit. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 14.

§. CCXXXXII.

Pegaſus. De Pegaso, ICto celeberrimo, erudite diſſerit Aegid. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 17. Patrem habuit trierarchum, cuius ex liburnae paraſemo, quod Pegaſus erat, ipſe nomen accepit, vt refert Scholiaſtes Iuuenalis *ad Satyr. IIII.* vbi et id addit, *eum iuris ſtudiis tantam memoriae gloriam meruiſſe, vt* liber *vulgo, non homo diceretur*: Eumdem porro *omni honore functum eſſe*, refert, *quum et prouinciis plurimis praefuerit, et vrbis curam adminiſtrarit.* Et ſane de eius conſulatu teſtem habemus Iuſtinianum *§.* 5. *Inſt. de fideic. hered.* de praefectura vrbis Pomponium *l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* et Iuuenalem *Sat. IIII. v.* 76. ex quibus teſtimoniis colligimus, eum ſemel ſub Veſpaſiano, atque iterum ſub Domitiano, vrbi praefuiſſe.

§. CCXXXXIII.

§. CCXXXXIII.

Eius ſchola et ſcripta.

Proculeianos ab eximio hoc ICto PEGASIANORVM nomen adſumſiſſe, in vulgus notum eſt, quamuis id vocabulum in iure non occurrat: Videtur tamen ad illud adludere ſcholiaſtes Iuuenalis, dum *ibidem* ſcribit: *hinc eſt* PEGASIANVM *ſcilicet* IVS, *quod iuriſperitus fuerit* *). Ex eius libris, ſi quos ſcripſit, nihil in *Pandectas* relatum eſt. At citatur tamen paſſim, taleſque eius recenſentur ſententiae, vt eum cum Labeone, Proculo, Nerua plerumque ſenſiſſe, et diſſenſiſſe a Sabino, adpareat. *l.* 12. *§.* 3. *D. de inſtruct. et inſtrum. leg. l.* 7. §. 1. *D. de ſenator l.* 30. *D. de pecul. l.* 27. *fin. D. de adquir. rer. domin. l.* 2. §. 4. *D. de his, qui not. infam. l.* 116. *D. de verb. ſignif.*

*) Non praetermittenda hic ingenioſa, at mira tamen Iac. Haſaei ſententia, qui in ſingulari *de Berytenſi ICtorum academia* diatribe, *cap.* 3. §. 5. Pegaſi placita iam a Veſpaſiani temporibus Beryti doceri ſolita eſſe, exiſtimat, idque probat teſtimonio Iuuenalis *Sat. III. v.* 117.

Ripa nutritus in illa,
Ad quam Gorgonii delapſa eſt pinna caballi.

Quae poetae verba ille hac παραφράσει explicat: *in illa ripa, ad quam Gorgonii caballi pinna, id eſt, Pegaſiani iuris diſciplina, quaſi pinna pegaſi, delapſa eſt, quia ius ex placitis ſectae Pegaſianae ibi docebatur.* Sed loqui ibi poëtam de Egnatio Celere, Beryti nato, res ipſa docet, cauſſamque iam perorauit Gotfridus Maſcou. *de ſectis Sabin. et Proculeian. cap.* 3. *§.* 5. *n.* 2. *pag.* 68. *ſeqq.*

§. CCXXXXIIII.

Vrſeius Ferox.

Circa eadem tempora floruiſſe, anteriores tamen aetate anteceſſiſſe videtur VRSEIVS FEROX, cuius permagnam et ſereniorem fuiſſe famam, vel ex eo colligas, quod eius libros notis illuſtrarunt C. CASSIVS LONGINVS (*§.* 229. *) et IVLIANVS. Proculo tamen poſterior fuit, cui aliquoties denunciat teſtimonium. *l.* 27. §. 1. *D. ad leg. Aquill. l.* 11. §. 2. *D. de aqu. et aqu. pluu. arc.* Ipſe non modo a Iuliano, ſed et a Caſſio laudatur, ex eoque manifeſto conſequitur, vt eum ſub Nerone et Veſpaſianis floruiſſe dicamus. Proculeianorum ſua aetate acerrimus fuiſſe videtur, dignus quippe viſus, in quem ſtricturas conficerent duo ſcholae Sabinianae decora, C. Caſſius et Saluius Iulianus. *

* Quid ſcripſerit, non minus hodie ignoramus. Opus tamen eius non exiguum fuiſſe videtur. Quamuis enim *index Florentinus* Iuliani *libros* tantum *quatuor ad Vrſeium* recenſeat: ipſius tamen *Vrſeii Librum X.* laudat Vlpianus apud *Pariatorem legum Moſ. et Rom. tit.* 11. §. 7.

§. CCXXXXV.

Fuſidius. FVFIDIVM, ignotum antehac ICtum, primus ab obliuione vindicauit Iac. Cuiac. *Obſ. Lib. I. cap. 9.* in eo tamen falſus, quod illum, libera adhuc republica floruiſſe exiſtimauit*, quum Atilicinum, Proculo σύγχρονον (§. 230.) laudet, *l. 5. D. de aur. arg. mund. leg.* recte id obſeruante Grotio *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 4. Ceterum pauciſſimis *Pandectes* locis mentio fit huius Fufidii, ex iisque adparet, eum ſcripſiſſe libros QVAESTIONVM, quorum ſecundus laudatur *d. l. 5. D. de aur. arg. mund. leg.* Addantur *l. 25. D. de manumiſſ. vind. & l. 29. D. de rebus auctor. iudic. poſſid.*

* Nec magis ſolida eſt Ant. Auguſtini diuinatio, qui eumdem fuiſſe hunc Fufidium exiſtimat cum illo L. Fufidio, ad quem M. Scaurum tres libros de vita ſua ſcripſiſſe; quemque in aliquo patronorum numero fuiſſe, refert Cicero *in Brut. cap.* 29. Plin. *Hiſtor. nat. Lib. XXX. cap.* 1. Ita Ant. Auguſtin. *de nom. propr. Pand. pag.* 244. ſed eodem Grotii argumento refutandus. Celebris fuit Fufidiorum familia, a qua et *lex Fufidia* nomen habuit. Paſſim etiam Fufidiorum fit mentio a Cicerone *Orat. in Piſon. cap.* 35. Horatio *in Satyris*, et ab aliis.

§. CCXXXXVI.

Plautius. Sed et PLAVTII magnum inter ICtos eorum temporum nomen fuiſſe, vel ex eo patet, quod ad eius libros certatim notas ſcripſerunt NERATIVS, IAVOLENVS, POMPONIVS, et PAVLLVS. Quum vero ipſe CASSIVM et PROCVLVM laudet, *l. 8. D. de aur. arg. mund. leg. l. 43. D. de condit. et demonſtr.* et viciſſim laudetur a NERATIO, *l. 5. D. de ſeruit. praed. ruſtic.* certiſſimum profecto eſt, eum Veſpaſianorum temporibus vixiſſe. *

* *Plautii* celeberrimi fuerunt ſub Claudio et Nerone Auguſtis, in primis *A. Plautius*, qui primus e conſularibus Britanniae praefuit, Tacit. *Agric. cap.* 14. atque inde ouans rediit. Tac. *Annal. Lib. XIII. cap.* 32. Neo magis notus *Plautius*, qui inter Meſſalinae adulteros nominatus ob patrui, Auli procul dubio, merita id flagitium impune tulit. Tac. *Annal. Lib. XI. cap.* 30. *et* 36. Denique omnium celeberrimus *Plautius Lateranus*, qui a Nerone mori iuſſus, incredibile conſtantis atque intrepidi animi ſpecimen edidit, laudatus ideo a Tacito *Annal. Lib. XV. cap.* 60. et Arriano *Diſſ. Epictet. Lib. I. cap.* 1. Poſtremo huic liberi fuerunt ſuperſtites, quos ne complecti quidem patri ante mortem licuit, teſte Tacito *ibid.* Sed eodem tempore et alii celebrantur Plautii, quorum adcuratius ſtemma confecit Reineſ. *Epiſtol. ad Rupert.* 32. *pag.* 106. Veroſimile itaque eſt, virorum iſtorum aliquem Plautii noſtri, vel parentem, vel fratrem fuiſſe.

§. CCXXXXVII.

§. CCXXXXVII.

Octauenus.

Proximus eſt Octavenvs, de quo, quod dicamus, fere nihil eſt, niſi quod illi a Valente, Terentio Clemente, Pomponio, Marciano, et Vlpiano ſaepius teſtimonium denuncietur *, adeoque et ipſe ſub Veſpaſianis videatur floruiſſe. Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 5. Idem ſuſpicatur, eum quaedam AD EDICTVM, nec non AD LEGEM IVLIAM ET PAPIAM, in quibus illuſtrandis eo tempore ICti praecipue exercebant ingenia, ſcripſiſſe. Quod poſterius ex *l.* 32. *D. qui et a quib. manumiſſ. liber. non fiunt*, colligit: quamuis rem non adeo expeditam eſſe, obſeruauerim *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Lib. I. cap.* 1. §. 4.

* Laudatur hic ICtus etiam ab auctore *fragmenti veteris ICti*, quod a Petro Pithoeo primum in lucem protractum, poſtea Ant. Schultingius *Iuris prudentiae veteri et anteiuſtinianeae* inſeruit, et quidem §. 12. *pag.* 806. vbi tamen falſo vocatur Octavianvs. Ceterum ex hoc ipſo fragmento ſaltim id diſcimus, quod Octauenus hic meminerit legis Iuniae Norbanae, adeoque eum poſt Tiberii tempora vixiſſe oporteat.

§. CCXXXXVIII.

Valerius Seuerus.

Denique et Valerii Severi ſcripta memorantur a Iuliano *l.* 30. *D. de negot. geſt.* adeoque ſatis certum eſt, ICtum iſtum ante Hadriani imperium vixiſſe. Fallitur tamen, niſi ipſe fallor, Guil. Grotius *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 5. dum Hadrianum imp. *l.* 3. §. 2. *D. de teſtam.* ad hunc ipſum Valerivm reſcripſiſſe, exiſtimat, quum ibi non *Seuerus*, ſed *Verus Valerius* nominetur, et nominis iſtius emendatio nullius fide MSCti nitatur. Neque magis certum eſt, quod idem coniicit Grotius, *Valerium* hunc eſſe illum *Seuerum*, quocum Plinio Secundo litterarum commercium intercesſerit: Vid. *Lib. III. epiſt.* 6. 18. *Lib. IIII. epiſt.* 28. *Lib. V. epiſt.* 1. *Lib. VI. epiſt.* 27. et *Lib. VIIII. epiſt.* 22. Nam nec Valerii nomen exſtat apud Plinium, et, ſi exſtaret, illud eo tempore tam multis commune fuit, vt nihil certi ex eo colligere liceret *.

* Plures eo tempore paſſim occurrunt Valerii Severi, et quidem milites aeque, ac aliorum ordinum homines, maxime in marmoribus. Vid. Gruter. *Inſcript. pag.* 49. *num.* 4. *pag.* 566. *num.* 6. *pag.* 745. *num.* 6. *pag.* 1077. *num.* 7. Periculoſum ergo eſt, in tanta *Valeriorum* et *Seuerorum* ὁμωνυμίᾳ certi quid ſtatuere velle.

§. CCXXXXVIIII.

§. CCXXXXVIIII.

Status iuris ſub Nerua.

Haec de Veſpaſianorum temporibus. Eorum ſucceſſor M. COCCEIVS NERVA, imp. ICti filius et nepos, licet breue habuerit imperium, non tamen omnino nihil ad augendam iuris prudentiam contulit. Primus PRAETOREM FISCALEM, qui inter fiſcum et priuatos ius diceret, conſtituit, *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* et militibus, teſtamenta condituris, pleniſſimam indulgentiam dedit *. *l.* 1. *D. de teſtam. milit.* Primus deinde quaeſtionem de ſtatu defunctorum, elapſo a morte quinquennio, vetuit: *l.* 4. *pr. D. ne de ſtatu def.* quin et primus ciuitatibus omnibus, quae ſub imperio Romano eſſent, legata relinqui permiſit. Vlpian. *Fragm. tit.* 24. §. 8. LEGIS quoque AGRARIAE a D. Nerua latae mentio fit *l.* 1. *D. de term. mot.* ſed ea procul dubio SC. tantum fuit. Vlr. Obrecht. *de legib. agrar. cap.* 5.

* Idem et filiifamilias militantibus teſtandi dedit facultatem, de iis ſaltim rebus, quas in expeditione adquiſiuiſſent. Id Traianus poſtea firmauit, militibusque, licet in patria poteſtate conſtitutis, eam poteſtatem ratam eſſe voluit. Hadrianus vero eam vlterius produxit etiam ad veteranos: *pr. Inſt. quib. non eſt perm. fac. teſtam.*

§. CCL.

Status iuris ſub Traiano. *SC. Rubrianum.*

Neruae ſucceſſit TRAIANVS, *Optimi* cognomine ornatus a ſenatu, laudatuſque tantum non ab omnibus eorum temporum ſcriptoribus. Quemadmodum ciuilitatis laudem in omnibus rebus adfectauit: ita ſeruauit id inſtitutum, vt de praecipuis ad ſenatum referret. Argumento ſunt tot SCta, ſub eius imperio condita, inter quae primum eſt RVBRIANVM, factum anno 853. *Rubrio Gallo* et *C. Coelio Hiſpone* coſſ. ex Kal. Iul. ſuffectis. Grut. *Inſcript. pag.* 464. *num.* 1. quo cautum, *vt, ſi hi, a quibus libertatem praeſtari oporteret, euocati a praetore non adeſſent, neque vlla iuſta cauſſa impedirentur; praetor vero, cauſſa cognita, libertatem deberi, pronunciaſſet, eorum ſtatus eodem iure ſeruaretur, ac ſi directo manumiſſi eſſent.* * Ita enim hoc SC. deſcribitur *l.* 26. §. 7. *ſequ. l.* 28. *l.* 33. *l.* 36. *D. de fideic. libert. l.* 3. §. 3. *D. de legit. tut.*

* In *l.* 29. *D. de fideic. libert.* Paullus addit: *ſi quis, poſteaquam in ea cauſſa eſſe coeperit, vt ex fideicommiſſo manumitti deberet, alienatus ſit, eum quidem, cuius interim ſeruus fuerit, manumittere cogi, neque hic diſtingui, iuſta an non iuſta cauſſa abſit: omnino enim* LIBERTATEM EI SERVARI. Poſtrema verba Merill. *Obſeru. Lib. VI. cap.* 24. mutanda cenſet, reſcribendumque putat: *omnimodo enim et* LIBERTVS *ſeruatur.* Qua in re ſequitur Graecos, praefatus,

tus, *non temere quidem ſe adſentiri Graecorum interpretationibus, quibus vis Latini ſermonis, et potiſſimum verborum ad ius ciuile pertinentium haud ſatis perſpecta fuerit: hic tamen rationem facere, vt eorum lectionem tueri malit.* At quae ratio? Quod in ipſo SCto ita exprimitur: *eorum ſtatus ſeruatur*, id Paullus reddit: *ei libertas ſeruatur.* Et quis ita loquitur: *libertus ſeruatur?*

§. CCLII.

Paullo poſt prodiit SC. Dasvmianvm. Illud enim non multo poſt *Rubrianum* et *Articuleianum* factum eſſe, obſeruauit Ant. Auguſtin. *de nom. propr. Pandect. cap.* 4. *pag.* 325. Eo cautum *, vt ſi ex iuſta *etiam cauſſa abeſſet, qui fideicommiſſariam libertatem deberet, et hoc pronunciatum eſſet, perinde libertas competeret, atque ſi, vt oportebat, ex cauſſa fideicommiſſi manumiſſus eſſet.* Ita Marcianus *l.* 51. §. 4. *D. de fideic. libert.* Itemque, *vt, quem cumque fideicommiſſam libertatem ex quacumque cauſſa debere pronunciatum fuerit, et eum eoſue abeſſe contigerit, perinde haberetur, atque ſi, vt oportebat, ex cauſſa fideicommiſſi manumiſſus eſſet. l.* 51. §. 6. *D. eod.* SC. Daſumianum.

* Noui ergo quid Rubriano adſtructum eſt per SC. Daſumianum. Ex Rubriano enim ob verba: *ſi adeſſe noluerit*, quaerebatur, quaenam ſit cauſſa abſentiae, iuſtane, an iniuſta? ſi iniuſta, ſeruus manumittebatur, ſed fiduciarius iura patronatus amittebat. Si iuſta, libertas ſeruabatur, ſed iura patronatus ſalua eſſe iubebat SC. Daſumianum. *L.* 36. *D. de fideic. libert.* Merill. *Obſeru. Lib. VI. cap.* 24.

§. CCLIII.

SC. Articvleiano *Traiano IIII.* et *Sex. Articuleio Paeto* coſſ. anno ab V. C. 851. facto cautum eſt, *vt quaecumque in prouincia libertas ſeruo relicta teſtamento fuerit, praeſes eius prouinciae ea de re cognoſceret, quamuis heres non eſſet eius prouinciae. l.* 51. *§. 7. D. de fideicomm. libert.* Inter SCta procul dubio etiam fuit illa lex Vectibvlici, quae libertis municipiorum iura ciuitatis conceſſit, *l. vlt. C. de ſeru. reip. manum.* quamque ego iiſdem temporibus conditam fuiſſe arbitror *. SC. Articuleianum, et lex Vectibulici.

* Municipia olim ſeruos manumittere plane non poterant, quia actio legis non poterat per procuratorem explicari. *l.* 123. *pr. D. de regul. iur. l.* 3. *C. de vind. lib.* Poſtea id permiſſum quidem eſt municipiis: at manumiſſi non ciues erant, ſed ex lege Aelia Sentia tantum in libertate morari dicebantur. Vlpian. *Fragm. tit.* 1. §. 12. Quum porro lex Iunia Norbana omnes, quos lex Aelia Sentia in libertate morari patiebatur, Latinae conditionis eſſe iuberet: idem ius et municipiorum libertis competebat: donec hac lege Vectibulici participes fierent iurium ciuitatis. Quamobrem parum ſolida eſt Her-

Hermanni Noordkerkii obſeruatio, legem illam Vectibulici multo antiquiorem eſſe temporibus Tiberii, exiſtimantis. *Diſquiſ. de lege Petron. pag.* 98. Potius hanc legem, quodcumque verum eius nomen fuerit, latam eſſe oportet inter annum 771. quo lex Iunia Norbana lata eſt, et annum v. c. 881. quo lex Vectibulici etiam ad prouincias prolata eſt. *l. vlt. C. de ſeru. reip. manumitt.* Quum vero monſtrum nominis ſit illud Vectibulici, anno vero v. c. 863. conſul cum *L. Calpurnio Piſone* fuerit VETTIVS RVSTICVS BOLANVS, Gruter. *Inſcript. pag. 66. num. 2. pag.* 128. *num.* 5. *et pag.* 163. *num.* 7. non dubitamus, quin ſcribendum ſit: *lex Vettia* vel *Vectia Bolani.*

§. CCLIIII.

SC. ἀνώνυμον de actione ſubſidiaria aduerſus magiſtratus.

Denique SCti, quo *actio ſubſidiaria aduerſus magiſtratus municipales, tutorum nominatores, ſi adminiſtrationis tempore non fuerint ſoluendo, nec ex cautione fideiuſſoris ſolidum exigi poſſit, indemnitatis nomine introducta eſt*, mentio fit in conſtitutione DIOCLETIANI et MAXIMIANI AVG. *l.* 5. *C. de magiſtr. conuen.* Id vero auctore Traiano factum eſſe, et hac ipſa lege exprimitur, et aliunde ſatis notum eſt.

§. CCLV.

Reſcripta et edicta Traiani.

Multa tamen etiam Traianus non adhibito in conſilium ſenatu, RESCRIPTIS atque EDICTIS conſtituit. Et illorum quidem quam plurima memorantur in iure noſtro: magis tamen notatu digna ſunt EDICTA, veluti *de iis, qui ſe ipſi detulerint, parte quadam eorum, quae contra leges ceperint, donandis.* * *l.* 13. *pr.* §. 1. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 42. *l.* 49. *D. de iur. fiſc. l.* 5. §. 10. *D. de his, quae vt indign.* Quod BENEFICIVM D. TRAIANI, quod in iure noſtro vocatur, caput tantum fuiſſe videtur EDICTI ſeueriſſimi, *quo delatorum calumnias compeſcuit.* Plin. *Panegyr. cap.* 34. Sed et de ſtateris adulterinis, *l.* 6. §. 1. *D. de extr. cogn.* nec non de pollicitationibus, quaedam edixiſſe dicitur princeps optimus. *l.* 14. *D. de pollicitat.*

* Haec ſui ipſius delatio ad caduca, quae fiſcus capiebat, pertinebat. Quum enim lege Iulia caducaria praemia conſtituta eſſent delatoribus, quae deinde Nero ad quartas redegerat, Suet. *Ner. cap.* 10. id vero lucrum plures moueret, vt per calumniam bona quaeuis, tamquam caduca deferrent: demum delatorum calumniis ita interceſſit Traianus, vt ipſis poſſeſſoribus liceret ſe ipſos deferre, illudque tunc lucrum maius caperent, quam alioquin delatoribus vel quadruplatoribus cedebat, nempe dimidiam. *l.* 13. *pr. D. de iur. fiſc.* Quumque alias non omnibus promiſcue liceret deferre: ſe ipſos deferre poterant etiam feminae; et adoleſcentuli in pupillari aetate conſtituti, *l.* 16. *D. eod.* modo ſe ipſos tantum deferrent, non alios. Id enim tam rigide

gide exigebant interpretes, vt ne illud quidem, quod ſeruo fuerat relictum, a domino deferri paterentur. *l.* 13. §. 8. *D. eod.* Dubitatum etiam legimus, an heres eius, qui contra leges ceperit, deferre poſſet. At DD. Fratres reſcripſerunt, ita demum heredes deferre poſſe, ſi is, cui plus iuſto datum fuerit, conſtituerit ſe ipſum deferre, idque morte praeuentus non potuerit. *l.* 13. §. 5. 6. *D. eod.* Plura, quae ad hoc edictum illuſtrandum pertinent, obſeruauimus *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. III. cap.* 10. §. 3.

§. CCLVI.

Proximum eſt, vt et IVRISCONSVLTORVM, qui ſub Nerua et Traiano potiſſimum floruerunt, breuem recenſum inſtituamus. Horum princeps, P. IVVENTIVS CELSVS, qui ex rationibus noſtris anno ab v. c. 820. aut non multo poſt natus *, & puer artibus elegantioribus ac philoſophia Stoica probe-excultus, iuris prudentiam a patre edoctus eſt, *l.* 20. *D. de legat.* 3. cuius exemplo et Proculi ſectae ſe addixit. Cuiac. *Obſ. Lib. VIII. cap.* 35. *Lib. XXVII. cap.* 12. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Proculei. cap.* 3. §. 7. *pag.* 75. Attamen veritatis, quam ſectae, ſtudioſior, aliquando a Labeone, Nerua, ipſoque patre diſſenſit, *l.* 25. *pr. D. de furt. l.* 29. *D. de euict. l.* 3. §. 6. *D. de condict. cauſſ. dat.* ac Sabino et Caſſio adſentiri non dubitauit, *l.* 65. §. 3. *D. de legat.* 3. *l.* 6. *D. de condict. ob turp. cauſſ.* ICti ſub Nerua et Traiano. P. Iuuentius Celſus.

* Rationes autem ita ſubducimus. Iuuentii noſtri praetura incidit in aetatem Plinii. Et hic quidem refert, eum praetorem grauiter altercatum eſſe cum Licinio Nepote, de ſententia, quam hic in cauſſa Pomponii Rufi Vareni, repetundarum a Bithynis poſtulati, in ſenatu dixerat. Plin. *Lib. VI. epiſt.* 5. Ea cauſſa acta eſt anno ab v. c. 854. quia tunc *M'. Acilium Rufum*, coſ. deſignatum, primum ſententiam dixiſſe, alibi obſeruat Plin. *Lib. V. epiſt.* 20. qui eo anno conſul ſuffectus fuit. Quumque ex eodem conſtet Plinio, *Lib. VII. epiſt.* 16. leges annarias tunc adhuc religioſe fuiſſe obſeruatas, annum vero praeturae legitimum eo tempore fuiſſe aetatis trigeſimum quartum, nemo ignoret: natum eſſe oportet Celſum noſtrum circa annum 820. vel aliquot annis prius aut poſterius, quia aliquot anni aliquando vel iure liberorum, vel beneficio principis remittebantur. Tacit. *Annal. Lib. II. cap.* 51. *l.* 2. *D. de minorib. Comment. noſt. ad leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap.* 6. §. 3.

§. CCLVII.

Cum Nerua, qui imperio poſtea potitus eſt, aliiſque coniurauerat aduerſus Domitianum, ſed nominatus inter coniuratos, eo periculo ſe callide expediuerat, dum perſuaſerat principi, ſe expertem eſſe eius criminis, et liberaliter ei fuerat pollicitus, ſe Eius honores.

 ipſum

ipſum indagatum ſceleris ſocios, argumentoque coniurationis perſpicua ſuggeſturum: ita vero dimiſſus, rem ad caedem vſque Domitiani extraxerat. Dio Caſſ. *Lib. LXVII. pag.* 765. Philoſtr. *Vit. Apoll. Tyan. VII.* 3. Hoc facinus illi, caeſo Domitiano, magno procul dubio adiumento fuit ad honores conſequendos. Praeturam enim anno ab v. c. 854. Plin. *Lib. VI. epiſt.* 5. conſulatum priorem neſcio quo anno; poſteriorem anno ab v. c. 881. collega Marcello geſſit: Noriſ. *de epoch. Syro-Macedon. pag.* 498. quin et inter Hadriani amicos et conſiliarios fuit, Spartian. *Hadrian. cap.* 18. extremis eius annis, vti videtur, fato functus *, Vid. *Syllog. I. opuſc. Exerc.* XIII. *pag.* 529. *edit. nou.*

* Non ergo confundendus eſt noſter cum filio eiuſdem nominis, qui ſub Antoninis imperatoribus tamquam PROMAGISTER, libello liberti Auguſt. quo petierat, vt coniugis et filii reliquias feretro fictili liceret inferre III. Non. Nouembres *Antio* et *Opimiano* coſſ. ordinariis, id eſt, anno ab v. c. 907. ſubſcripſit. Is libellus cum P. IVVENTII PROMAGISTRI ſubſcriptione integer exſtat in lapide apud Gruter. *pag.* 687. eumque perperam ad ICtum noſtrum retulerunt Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 3. et Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 20. quum eum, tunc fere nonagenarium, promagiſtri negotioſiſſimum officium obiiſſe, ne veroſimile quidem videatur.

§. CCLVIII.

Nec non ſcripta. Scripſit EPISTOLAS, quarum *librum XI.* laudat Vlpianus *l.* 3. *D. de minorib.* nec non QVAESTIONVM *libros* ſaltim XVIIII. * *l.* 1. *D. de reb. cred. l.* 9. *§.* 2. *D. de hered. inſtit. l.* 19. *D. de aur. arg. leg.* itemque COMMENTARIOS, quorum *liber VII.* laudatur *l.* 19. §. 6. *D. de aur. arg. mund.* Ex nullo vero alio opere Tribonianus fragmenta in *Pandectas* retulit, quam ex DIGESTORVM *libris XXXVIIII.* vt illi ſoli ea aetate adhuc exſtitiſſe videantur. Somniare dixeris Bern. Rutil. *in Vit. ICtor. cap.* 58. qui Celſo noſtro INSTITVTIONVM *libros XX.* nec non IAN. VINC. GRAVINA, qui ei librum DE VSVCAPIONIBVS tribuit, in eoque illum crebram patris ſui mentionem facere addit, quum CELSI *patris* vix ſemel ac iterum mentio fiat in toto *Pandectarum* opere.

* Quales fuerint ſcripti a veteribus ICtis QVAESTIONVM libri, (tales enim praeter noſtrum et Africanus, Maecianus, Ceruidius Scaeuola, Tertullianus, Papinianus, Calliſtratus, et Iulius Paullus reliquerunt), oſtenderunt Iac. Cuiac. *in Tract. I. in African.* Bynkershoek. *ad l.* * *lect4. cap.* 1. *pag.* 6. et Eu. Otto *in Papinian. cap.* 12. *pag.* 361. *ſeqq. edit. nou.* Nimirum quum ſaepe ICti inciderent in problemata iuris: ea, publice tractata, editis quaeſtionum libris euulgabant ICti, rationeſque, cur eae deciſiones placuerint, diligentius atque exquiſitius, quam in *Reſponſorum libris*, explica-

plicabant. Ex quo ſimul intelligitur, cur inſcriptionem QVAESTIONVM PVBLICE TRACTATARVM operi ſuo praefixerit Ceruidius Scaeuola.

§. CCLVIIII.

Neratius Priſcus.

Σύγχρονος P. Iuuentio Celſo, eiuſque condiſcipulus, (ſiquidem vterque Celſo patri in ſchola Proculeiana ſucceſſit, *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.*) fuit NERATIVS PRISCVS *, vir omnibus probatiſſimus, et doctrina moribuſque eximius, et tam carus Traiano imperatori, vt hic non modo conſiliis eius vteretur, *l. 5. D. ſi a parent. quis manumiſſ.* ſed et ex multorum ſententia eum ſucceſſorem deſignaret, eique aliquando diceret: *commendo tibi prouincias, ſi quid mihi fatale acciderit.* Spartian. *Hadr. cap. 4.* Conſul fuit, collega Annio Vero, *l. 6. D. ad leg. Cornel. de ſicar.* poſteaque & inter Hadriani conſiliarios locum habuit; Spartian. *Hadr, cap. 18.* ſub quo principe et deceſſiſſe illum, opinor.

* In veteris ICti *fragmento Regularum* apud Schulting. vocatur NERATIVS PROCLVS. Sed aut *Priſcus* reſcribendum, quod Pithoeo placuit, aut et PROCVLVS, quod ego malim. Ceterum, quum apud Vlpian. *Fragm. tit. XI. §. 28.* PRISCVS dicatur inter Proculeianos et Caſſianos in quaeſtione de pubertate ita ſe medium geſſiſſe, vt amborum ſententiam coniungeret, incertum eſt, noſterne ſit intelligendus, an Iauolenus, quia vterque et eiuſdem cognominis, et maximae auctoritatis fuerit. Schulting. *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag. 604.*

§. CCLX.

Eius ſcripta.

Plura reliquerat ingenii monimenta, veluti REGVLARVM *libros XV.* MEMBRANARVM *libros VII.* RESPONSORVM *libros III.* quae ſola in Indice Florentino memorantur. At praeter haec opera laudantur etiam *libri* EPISTOLARVM *, *l. 12. §. 35. D. de inſtr. et inſtr. leg.* libri EX PLAVTIO, *l. 5. D. de ſeru. praed. ruſtic.* libri DE NVPTIIS apud Gell. *Noct. Attic. Lib. IIII. cap. 4.* Edidit etiam NOTAS AD FVLCINIVM, *l. 43. D. de mort. cauſſ. donat.* quemadmodum et AD NERATIVM *Notarum libros IIII.* reliquerat Iulius Paullus. Ceterum et Neratium feciſſe cum Proculo, vel ſchola, ex qua prodierat, ſatis ſuperque demonſtrat Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap. 3. §. 8. pag. 76.*

* Videtur Neratius litterarum commercium habuiſſe cum viris, qui tum floruerunt, doctiſſimis. Nam et Plinius, quas *Lib. II. epiſt. 13. Lib. VI. epiſt. 8. et Lib. VII. epiſt. 8. et 19.* ad Priſcum dedit, epiſtolas, ad Neratium noſtrum videtur ſcripſiſſe. At EPISTOLAE tamen, quales Proculus, Celſus, Neratius, aliique veteres ICti reliquerunt, non tam ad familiares, amoris

cauſſa et de negotiis priuatis, quam ad ICtos de quaeſtionibus iuris dubiis, vel ad conſulentes, de ſpeciebus ambiguis ſcriptae videntur.

§. CCLXI.

T. Ariſto. Iiſdem temporibus inclaruit T. ARISTO, aequalis Celſo et Neratio, quibuſcum illi et litterarum commercium interceſſit. *l.* 19. *§.* 2. *D. locat. l.* 3. *pr. D. quae res pign. vel hypoth. l.* 29. *§.* 1. *D. de ſtatulib.* Ex quo tamen non conſequitur, eum Proculeianis eſſe adnumerandum, a Pegaſi ſane opinione ſuam ſeiungit ſententiam *l.* 19. *D. de hered. inſtit.* Amiciſſimus fuit Plinio, qui *Lib. I. epiſt.* 22. illi, pertinaciter aegrotanti, tamquam iam mortuo, tanta facundia parentauit, vt ſimul veram perfecti ICti imaginem, qualem illo tempore animo concipiebant viri docti, ob oculos ponere voluiſſe videatur *.

* Primo generatim laudat eius grauitatem, ſanctitatem, doctrinam, quam tam variam ac diffuſam eſſe ait, *vt ſibi non vnus homo, ſed litterae ipſae, omneſque bonae artes, in vno homine ſummum periculum adire videantur.* Deinde inprimis eruditionis iuridicae ambitum ita circumſcribit: *quam peritus ille et priuati iuris et publici? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet? nihil eſt, quod diſcere velis, quod ille docere non poſſit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, ille theſaurus eſt.* Laudat porro eius in ſermonibus fidem, in reſpondendo circumſpectam tarditatem, frugalitatem in victu et cultu, magnitudinem animi, quae nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam refera. Denique eum tamquam genuinum Stoae alumnum deſcribit, quamuis enim non ſectetur gymnaſia et porticus, nec diſputationibus longis aliorum ocium ſuumque delectet, ſed in toga negotiiſque verſetur, multoſque aduocatione, plures conſilio iuuet: non tamen facile quemquam eorum, qui ſapientiae ſtudium habitu corporis praeferant, huic viro videri comparandum. Addit, nemini illum caſtitate, pietate, iuſtitia, fortitudine, patientia in morbo pertinaciſſimo, etiam primo loco cedere: quin iam ſibi pauciſque aliis aperuiſſe eum conſilium, ſponte exeundi e vita, ſi medici morbum inſuperabilem eſſe renunciarent. Quae omnia argumento ſunt, Ariſtonem more ſaeculi philoſophiam Stoicam cum adcuratiore iuris peritia, omniumque bonarum artium ſcientia coniunxiſſe.

§. CCLXII.

Eius ſcripta. De ſcriptis Ariſtonis, quod mireris, nihil Plinius. Ex iure tamen noſtro patet, illum notaſſe AD CASSIVM, *l.* 7. *§.* 3. *l.* 17. *D. de vſufr.* AD SABINVM, *l.* 6. *D. de vſu et habitat. l.* 3. *§.* 1. *D. de penu leg.* nec non AD LIBROS POSTERIORVM LABEONIS, *l.* 17. *§. vlt. D. de hered. inſtit.* Librum porro illius DE FVRTIS laudat Gell. *Noct. Att. Lib. XI. cap.* 18. et collectionem DECRETORVM FRONTINIANORVM * Pomponius *l. vlt. D. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.*

poſſeſſ. An et RESPONSA, et DIGESTA ſcripſerit, (quod ex *l.* 8. §. 5. *D. ſi ſeru. vind.* et *l.* 44. *D. ſolut. matr.* colligunt), alii viderint.

* At quid DECRETA FRONTINIANA? Id hodie nemo facile dixerit. Videtur tamen quidam vel *Frontinus*, vel *Fronto* in iuris dictione ſua multa ſeuere ac prudenter decreuiſſe, quae deinde digna viſa Ariſtoni, quae animaduerſionibus ſuis illuſtraret. Ceterum ad *Frontonem* quemdam reſcribit Traianus, *l.* 5. *D. de poen.* et M. Cornelius Fronto conſul fuit anno ab v. c. 852. idem fortaſſis cum priore. Sed alii quoque circa eadem tempora paſſim memorantur *Frontones* et *Frontini*, quos recenſet Ant. Auguſtin. *de nom. propr. Pand. pag.* 272. 353. 361. 377. 379. *et* 399.

§. CCLXIII.

Minus celebres ea aetate fuerunt ARRIANVS, SERVILIVS, et VIVIANVS. ARRIANVM Guil. Grotius eumdem eſſe ſuſpicatur cum illo, ad quem literas dedit Plin. *Lib. I. epiſt.* 2. *Lib. II. epiſt.* 11. *et* 12. *Lib. IIII. epiſt.* 8. et alibi. Sed id incertum. Certius multo eſt, eum ſcripſiſſe libros DE INTERDICTIS, qui citantur *l.* 11. *D. de hered. petit.* SERVILIVS a ſolo Terentio Clemente laudatur, et ita quidem, vt eum Proculo poſteriorem fuiſſe adpareat *, *l.* 10. *D. de iur. patron.* Poſtremus VIVIANVS laudatus ſubinde a Ceruidio Scaevola, Pomponio, Vlpiano, Paullo, ipſe aliquando Sabino, Caſſio, et Proculo teſtimonium denunciat. Quaedam ſcripſiſſe videtur AD EDICTVM, ad quae deinde notas edidit Pomponius. *l.* 17. §. 4. *D. commodat.* Arrianus, Seruilius, Viuianus.

* Ex quo manifeſtum eſt, quamuis pro *Seruilius* plerique codices MSSC. habeant SERVIVS, hic tamen intelligi non poſſe Seruium Sulpicium. Quandoquidem tamen ICti veteres raro citarunt obſcurioris famae homines: elegans profecto eſt coniectura Bynkersh. *Obſeru. Lib. V. cap.* 23. pro *Seruilio* reſcribentis *Ceruidium*, puta Scaeuolam, et qui per aetatem et laudari a Terentio Clemente, et laudare Proculum potuit.

§. CCLXIIII.

De ſerenioris famae ICti, MINVCII NATALIS, aetate eo minus dubitare licet, quod ad eum reſcripſiſſe dicitur Traianus, *l.* 9. *D. de fer.* Cuiac. *Obſeru. Lib. VII. cap.* 2. et ita quidem, vt eum tunc Proconſulem fuiſſe adpareat, quippe cuius de officio ibi Vlpianus diſſeruit. Firmant hanc coniecturam marmora apud Gruter. *Inſcript. pag.* 49. *num.* 6. et *pag.* 59. *num.* 8. in quorum altero PROCOS. LIBYAE; in altero LEG. AVG. PRO PR. PROVINCIAE MOESIAE INFERIORIS vocatur *. Sabinianum ſe ſuo iu- Minucius Natalis.

dicio-

dicio prodit. *l. 61. D. de rei vindic. l. 22. D. de reb. cred. l. 6. §. 4. D. de act. emt.* Cuiac. *Obſeru. Lib. X. cap.* 4. Quid vero ſcripſerit, hodie fere neſcimus, quamuis eius libros, qualeſcumque fuerint, notis a IVLIANO illuſtratos eſſe, ſatis conſtet.

* Ex eadem inſcriptione patet, Minucio huic praenomen fuiſſe *Lucio*, itemque eum et conſulem, et Augurem fuiſſe. Tota enim ita ſe habet:

HERCVLI
TIBVRT. VICT.
ET CETERIS DIS
PRAET † TIBVRT.
L. MINVCIVS
COS. AVGVR
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIAE
MOESIAE INFER.
VOTIS SVSCE.

† Apianus rectius legit PENAT.

In quem vero annum hic conſulatus L. Minucii Natalis incidat, nullo indicio deprehenditur.

§. CCLXV.

An et Caluiſius?

CALVISII cuiuſdam nomen ICtorum catalogo ideo inſeruit Guil. Grot. *in Vit. ICt. Lib. II. cap.* 5. quod Plinius Secundus *Lib. V. epiſt.* 7. Caluiſio cuidam dat negotium, decurionum Comenſium ordinem docendi, quid iuſtum ſit circa legata municipio relicta. Sed quum talia, vt non dicam cuius ex triuio, ſaltim mediocriter prudenti diligentique homini mandare potuerit Plinius: ego ideo Comenſem illum non dixerim ICtum, multo minus illum auctorem crediderim ACTIONIS CALVISIANAE, cuius originem ad eumdem referre non dubitet Grotius.

§. CCLXVI.

Laelius Felix.

Meliore iure hic locum damus LAELIO FELICI, quem ad Hadriani tempora vitam produxiſſe, patet ex *l. 3. D. ſi pars hered. pet.* Scripſit AD MVCIVM, ex quo libro quaedam decerpſit Gell. *Noct. Attic. Lib. XV. cap.* 27. Nec aliunde eſſe videntur, quae ab eo αὐτόπτῃ ſcripta eſſe dicuntur de muliere Alexandrina, quinque ſimul vtero geſtante. * *d. l. 3. D. ſi pars hered. pet.* Ceterum Laelii Felicis teſtimonio vtitur etiam Paullus *l. 43. D. de hered. pet.*

* Eamdem hiſtoriam narrant etiam Caius *l. 7. D. de reb. dub.* Iulianus *l. 36. D. de ſolut.* Phlegon *de mirabilib. cap.* 29. et Iul. Capitolin. *Antonin. Pio cap.* 9. ſed circumſtantiis tam diſcrepantibus, vt ambiguus haereas, idemne, an diuerſa narrent. Totam rem cum cura expenderunt Rigalt. *ad Tertullian. de anima, cap. 17. pag.* 81. et Car. Hannibal Fabrott. *Exercit. ſelect. II.*

§. CCLXVII.

§. CCLXVII.

Sub Hadriano maximam mutationem ſubiit iuris prudentia.

Progredimur ad HADRIANVM imperatorem, ſub quo nouam veluti faciem induiſſe iuris prudentiam, inter omnes conſtat. Iuuenis adhuc, quum futuri ſollicitus Virgilianas ſortes conſuleret, ſors exiit illud *Aeneid. Lib. VI. v.* 809.

Quis procul ille autem, ramis inſignis oliuae
Sacra ferens? Noſco crines, incanaque menta
Regis Romani, primam qui LEGIBVS *vrbem*
Fundabit.

teſte Spartiano *in Hadr. cap.* 2. Quam ſortem, probante euentu, Hadrianus in publica priuataque vita Numam imitari ſtuduit. Aurel. Victor *Schotti cap.* 14. Dodwell. *Praelect. Cambden. VII. pag.* 295. *ſequ.* In eo tamen praecipue ſe ad Numae exemplum compoſuit, quod legibus armauit rem publicam, quod in eo laudant Latin. Pacat. *Panegyr. cap.* 11. Oroſ. *Lib. VII. cap.* 13. Io. Sariſber. *Nugar. curial. Lib. VIII. cap.* 19.

§. CCLXVIII.

Eius auſpiciis conditum edictum perpetuum.

Sic primus condi iuſſit *Edictum perpetuum*, quum praetores ad eius vſque tempora edicto ſingulis fere annis noui quid adſtruxiſſent *. Falluntur enim, qui Paullo Diacono credentes, eam laudem Antonino Pio tribuunt, vel decepti loco Aurelii Victoris male ſano, Didio Iuliano edictum illud deberi, contendunt, veluti Garro *ad l.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* et Hugo Grot. *Flor. ſparſ. pag.* 87. Hadriani vero auſpiciis hunc laborem ſuſcepiſſe SALVIVM IVLIANVM, teſtantur Eutrop. *Lib. VIII. cap.* 9. et ipſe Iuſtinianus *Conſtit. Graec. de confirmat. Digeſtor.* §. 18.

* Duraſſe hunc morem ad Hadriani vſque tempora, probari poteſt luculento loco *l.* 6. §. 1. *D. de cuſtod. et exhibit. reor.* vbi Marcianus: *ſed et caput*, inquit, *mandatorum exſtat, quo D. Pius, quum prouinciae Aſiae praeerat*, SVB EDICTO PROPOSVIT, *vt irenarchae, quum adprehenderint latrones, interrogent eos de ſociis et receptatoribus*, cetera. Aſiam autem eum multo ante, quam ab Hadriano eſſet adoptatus, rexiſſe ſub Hadriano, patet ex Iulio Capitol. *in Anton. Pio cap.* 3. Si ergo procoſ. tunc adhuc edicta ſub auſpicia magiſtratus ſui propoſuerunt: quidni et praetores?

§. CCLXVIIII.

Quo anno?

Auctor eſt Euſebius *Chron. n.* 2147. illo Abraami anno in lucem prodiiſſe edictum perpetuum: qui annus inchoandus eſt a Kal. Octobr. anni ab v. c. 884. erae Dionyſ. 130. Quum ve-

ro ſequente demum anno Hadrianus celebrarit quindecennalia, quae vt plurimum illuſtrium legum promulgatione ſolebant celebrari: Ant. Pagi *Diſſert. hypat. Part. II. cap.* 4. §. 3. *pag.* 123. genuina publicati edicti perpetui era incidere videtur in annum erae Dionyſ. 131. quo *Ser. Octauius Laenas Pontianus* et *M. Anton. Rufinus* conſules fuerunt *. Ant. Pagi *Critic. Baron. Tom. I. pag.* 127. Tillemont. *Hiſtor. imp. Tom. II. part.* 11. *pag.* 408.

* Errant ergo tum Baronius, qui edictum anno erae Dionyſ. 134. conditum putat, tum Ren. Bottereau, qui *in Hadriano legiſlator. pag.* 189. eram illam figit in anno 132. Nos Euſebium eo tutius ſequi videmur, quo certius conſtat, illum antiquiora pleraque ex Iulio Africano exſcripſiſſe: hunc vero chronologiam ſuam perduxiſſe ad annum erae Dionyſ. 221. adeoque nonaginta circiter annis abfuiſſe ab illis Hadriani temporibus. Georg. Syncell. *Chron. pag.* 212. Quis vero dubitet, quin tum adhuc exſtiterint incorrupta monimenta, ex quibus genuinum publicati edicti perpetui annum eruere potuerit ſcriptor diligentiſſimus?

§. CCLXX.

Auctor eius Saluius Iulianus.

Compoſuiſſe illud edictum perpetuum SALVIVM IVLIANVM, ICtum celeberrimum, non modo Euſebius et Eutropius obſeruant, verum etiam Iuſtinianus *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* et *l.* 10. *C. de condict. indeb.* vbi *ſummae auctoritatis homo*, et EDICTI PERPETVI ORDINATOR adpellatur. Quum vero et alii tum floruerint ICti eximii, et Iuliano nihilo deteriores: ratio, cur ei potiſſimum id negotii datum ſit, vix alia reddi poterit, quam quod ille tum praeturam geſſerit, eumque adeo in edicto ſcribendo laborare oportuerit *. Idque et inde colligimus, quod Iulianus tralatitiis edictis quaedam noua, veluti *de coniungendis cum emancipato liberis eius*, addidit: *l.* 3. *D. de coniung. cum emanc. liber.* quod non niſi a praetore fieri potuiſſe, nouimus.

* Ipſe ſane praeturae ſuae meminit Iulianus *l.* 5. *D. de manum. vind.* ea vero per temporis rationes commode incidere potuit in hunc annum erae Dionyſ. 131. Vix credibile eſt, ſine aemulatione ICtorum, maxime diuerſae ſectae deditorum, huic Sabiniano dari id negotium potuiſſe, quum facile praeuidere potuerint illi, hominem pleraque ſectae ſuae placita edicto inſerturum. Commodiſſima vero ratio componendi hanc litem haec eſſe potuit, vt negotium id delegaretur ei, qui eſſet praetor in hunc annum deſignatus. Ita enim non erat quod Proculeiani iraſcerentur Iuliano, qui forte magis, quam principis iudicio, Spartam hanc nactus videbatur.

§. CCLXXI.

§. CCLXXI.

In quonam conſtiterit Iuliani opera?

Quamuis autem in eo potiſſimum conſtiterit Saluii Iuliani opera, vt ius, *quod varie inconditeque a praetoribus* adhuc *promebatur*, IN ORDINEM COMPONERET, Aurel. Victor *Schotti cap.* 19. ORDINARET, *l.* 10. *C. de condict. indeb.* et CONDERET *: *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* certiſſimum tamen eſt, eumdem non modo quaedam de nouo adieciſſe, *l.* 3. *D. de coniung. cum emanc. liber.* vel omiſiſſe, tamquam quae vſu iam exoleuiſſent, e. g. edictum *de fluminibus retandis* apud Gell. *Noct. Attic. Lib. XI. cap.* 17. ſed et aliqua immutaſſe, vti obſeruatur ab edicti interpretibus, *l.* 1. *D. quod met. cauſſ. l.* 1. §. 1. *D. commod.* quin et ſectae ſuae ſeruientem, quaedam Sabinianorum placita edicto inſeruiſſe, et Proculeianorum hoc modo exploſiſſe ſententias. *l.* 1. §. 1. *D. de iur. fiſci.*

* Talia veterum praetorum edicta eo tempore adhuc permulta exſtabant; maxime in bibliotheca Vlpia, in qua integrum eorum volumen reperit euoluitque paullo poſt Gellius, ceu ipſe teſtatur *Lib. XI. cap.* 17. Bibliotheca iſta, collecta a Traiano, et legum, SCtorum, edictorum, aliorumque monimentorum collectionibus refertiſſima, initio in templo Traiani ſtetit, et poſtea in thermas Diocletianas tranſlata eſt, vbi ſe illa vſum eſſe teſtatur Vopiſc. *in Tacit. cap.* 8. *et in Aurelian. cap.* 8. Vocatam eſſe hanc bibliothecam *Athenaica*, ex codice Palatino Trebellii Pollionis *de triginta tyrann. cap.* 10. obſeruat Claud. Salmaſ. *ad Script. hiſtor. Aug. pag.* 302. Sed impreſſi plerique ibi pro *athenaicis* habent *archiua.*

§. CCLXXII.

Edictum perpetuum oratione principis et SCto firmatum.

Ceterum hoc edictum adeo ſe probauit et Hadriano imp. et ſenatui, vt ille ORATIONE, quae in *conſtit. Graeca de confirm. Digeſt.* §. 18. λόγος τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν κοινῷ διεξελθὼν ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, *oratio Hadriani in ſenatu veteris Romae recitata* adpellatur *; hic SCto in principis ſententiam facto iſtud ratum haberet. Id SCr poſtea ipſi edicto loco praefationis praemiſſum eſſe, ex *l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* luculenter coniecit Iac. Gothofred. *in Commentar. ad reg. iur. pag.* 1009. *edit. nou.*

* Ex hac oratione principis integram ſententiam ſeruauit Iuſtinianus *d.* §. 18. quae et ab ipſo Iuliano repetitur in *l.* 12. *D. de legib.* et ab eo aliiſque quoque ICtis, mutatis tantum verbis, ſaepe inculcata eſt, in *l.* 10. *l.* 11. *et l.* 13. *D. eod.* puta, vt *ſi quid praeter id, quod iam ordinatum ſit, emerſerit, conueniens ſit, eos, qui in magiſtratu ſint, conari decidere, et remedium imponere ſecundum eorum, quae iam ordinata ſint, conſequentiam.*

§. CCLXXIII.

Eius auctoritas.

Ex eo ergo tempore edictum illud, a Iuliano conditum, pro norma iuris dictionis perpetua atque immutabili fuit, dictumque eſt κατ' ἐξοχὴν EDICTVM, *l.* 1. *l.* 2. *C. de ſucceſſ. edict.* EDICTVM PERPETVVM, Gell. *Noct. Attic. Lib. X. cap.* 15. Eutrop. *VIII.* 9. ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ, Paean. *Metaphr. Eutrop. ibid.* EDICTI FORMA, *l.* 8. *D. de calumn.* EDICTI PERPETVI AVCTORITAS, *l.* 3. *de edendo.* IVRIS AVCTORITAS, *l.* 10. *C. Gregor. de pact.* EDICTI PERPETVI CVRSVS, *l.* 6. *C. qui admitt. ad bonor. poſſeſſ.* FORMA CONSTITVTA, *l.* 1. *C. de inoffic. teſt.* FORMA IVRIS, *l.* 1. *C. ſi tut. vel curat. interu.* FORMA IVRISDICTIONIS *, *l.* 5. *§.* 1. *D. vt legat. ſeu fideic. cauſſ.* IVRISDICTIONIS TENOR, *l.* 5. *C. de his, quae vi metuſue cauſſ.* PERPETVA IVRISDICTIO, *l.* 2. *C. de reſtit. mil.* INDVBITATVM IVS, *l.* 2. *C. Gregor. de pact. et tranſact.* IVRIS RATIO, *l.* 7. *C. Greg. eod.* LEX, *l.* 1. *§.* 2. *D. vnde cogn.* denique IVS PERPETVVM, *l.* 5. *C. de adpellat.*

* Apud Graecos primum inualuerat, vt edicta qualiacumque τύποι vocarentur, hinc τύπος ἐπαρχικὸς *edictum praefectorium*, *Nou.* CLXVI. *in rubr. Nou.* CLXVII. *ſequ. in rubric.* θεῖος τύπος, *edictum imperatoris*, *Nou.* CLXII. γενικὸς τύπος, *generale edictum.* Id poſtea Latino FORMA expreſſerunt, cui adeo adſueuerunt ICti, vt *formas* vel τύπους vocarent quaſlibet leges, ſanctiones, conſtitutiones principum, *l.* 31. *D. de adminiſtr.* *l.* 10. *D. de pact.* *l.* 14. *D. de alim. et cibar. leg.* *l.* 1. *C. de iure domin.* *l.* 23. *C. de excuſat.* Sic et *formam oraculi ſui* principes vocabant conſtitutionem ſuam. *l.* 1. *C. Th. de rei vind.* Immo et ſententia ad legis vel conſtitutionis praeſcriptum lata *forma* vocabatur, *l.* 11. *C. Th. de bon. proſcript.* et τέλειον ἐπιθεῖναι τύπον eſt *ſententiam definitiuam ferre. Nou.* XXIIII. *cap.* 5.

§. CCLXXIIII.

Edicto ne principes quidem derogare audebant.

Immo tantum abeſt, vt magiſtratibus, publicato iam edicto perpetuo, noui quid edictis ſuis ſancire liceret, vt ipſi principes paſſim profiterentur, non eſſe vlli permittendum, iuris dictionis formam mutare, vel iuri publico derogare, *l.* 13. *C. de teſtam.* abſurdum eſſe, edicti perpetui negligi formam, *l.* 2. *C. de condit. inſert.* eoque nomine fruſtra ſupplicari, *l.* 2. *C. de ſucceſſ. edict.* et temere deſiderari poenam, edicto perpetuo praeſtitutam vlli concedi, *l.* 2. *C. de in ius voc.* fruſtra denique remedium a principe quaeri, vbi ſupplicem ratio iuris impugnet. *l.* 1. *C. Hermog. de calumn.* Si quid etiam ex edicto perpetuo fuerat decretum: ne adpellationi quidem locum fuiſſe, docet Paullus *l.* 7. *§.* 1. *D. de adpellat. recip. vel non* *. Donell. *Commentar. Lib.* XXVIII. *cap.* 6. *pag.* 437.

* Id tamen cum grano ſalis accipiendum. Poteſt in edicto ad factum adplicando non minus labi iudex, ac in adplicando alio iure. Et ſi ex tali adplicatione peruerſa oritur grauamen, ob quod ſuperiorem iudicem adpellare licet: quidni etiam, ſi edictum perperam facto ſit adplicatum? Verba Paulli *d. l. 7. §. 1. D. de adpellat. recip. vel non.* ita ſe habent: *item ſi ex perpetuo edicto aliquid decernatur*, ID QVO MINVS FIAT, *non permittitur adpellare*. Senſus ergo eſt, ſi quis adpellatione ſua impedire velit, quo minus ſecundum edictum decernatur, eo fortaſſis obtentu, quod illud edicti caput exoleuerit, eius non recipiendam eſſe adpellationem, quum perpetua ſit atque indubia edicti auctoritas.

§. CCLXXV.

Memoratur etiam in iure noſtro EDICTVM PROVINCIALE perpetuum, quod Henr. Dodwellus ab eodem Hadriano; Ezech. Spanhemius ſub Antonino quodam conditum putat. Sed illud vere cum praetorio vnum idemque fuit, idque nomen tulit in prouinciis, quum in vrbe *praetorium*, *vrbanum*, itemque *vrbicum* adpellaretur *. Sane et ſeriem vel ordinem eumdem fuiſſe in edictis vrbano et prouinciali, obſeruauit Iac. Gothofredus *in Serie edicti perpet.* et Caius, qui edictum prouinciale lucutento commentario illuſtrauit, promiſcue vtitur formulis: AIT PROCOS. et AIT PRAETOR. *l. 4. D. quod quiſque iur. l. 1. §. 2. D. quod cuiuſc. vniuerſ. nom.*

Edictum prouinciale idem cum vrbano.

* Quum iam libera re publica praeſides pleraque edicti vrbani capita in ſua edicta prouincialia transferrent (§. 80. *): ad quid opus fuiſſet ſingulari edicto prouinciali ſub imperatoribus? Accedit, quod Ariſtides *Orat. in Romam pag. 395. edit. Guil. Canteri*, quum paullo ante, *pag. 190.* meminiſſet θεσμῶν καὶ τάξεων ἀφύκτων ἅπασιν ἐπιταχθέντων, *legum et* ORDINIS PERPETVI *omnibus traditi*, ſtatim pergit: οὐδὲ γὰρ δεῖ νῦν περιήγησιν γῆς γράφειν, οὐδ' ὡς ἑκάστοι χρῶνται νόμοις ἀπαριθμεῖν· ἀλλ' ὑμεῖς ἅπασι περιηγηταὶ κοινοὶ γεγόνατε, ἀναπετάσαντες ἁπάσης τῆς οἰκουμένης τὰς πύλας καὶ παρασχόντες ἐξουσίαν αὐτόπτας πάντων τοὺς θέλοντας γίνεσθαι, ΝΟΜΟΥΣ ΚΟΙΝΟΥΣ ἅπασι τάξαντες: *nulla nunc terrae deſcriptione opus eſt, nec ſingulorum leges recenſere quidquam attinet, poſtquam vos communes omnium orbis exploratores exſtitiſtis, totiuſque terrae portis apertis, vnicuique, quod vellet inſpiciendi facultatem dediſtis*, COMMVNESque OMNIBVS LEGES *tuliſtis*. Qui νόμοι ἅπασι κοινοὶ non alii ſunt, quam edictum perpetuum, prouinciis cum vrbe commune, ceu ipſe haec verba accepit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. cap. 7. pag. 285.* Recte ergo Ant. Pagi *Critic. Baron. Tom. I. pag. 127.* ſcribit: *edicto perpetuo omnes ciuitates Romanas vrbis leges ſequi iuſſae ſunt*: quamuis vir doctiſſimus, dum iſtud edictum et hodie exſtare, exiſtimat, illa opinione ſua omnino fallatur.

 §. CCLXXVI.

§. CCLXXVI.

Qui reſtituere conati ſint edictum perpetuum?

Quum vero praeclarus ille Romanae iuris prudentiae fundus temporum iniuria iam pridem perierit: de reſtituendo illo iam inde a renatis litteris cogitarunt viri doctiſſimi, quamuis non eodem omnes ſucceſſu. EGVINARIVS BARO *in Manualibus iuris*, nec ordinis, a Iuliano obſeruati, vllam rationem habuit, et, iudice Iac. Gothofredo *in Manual. iur. pag.* 1258. *edit. nou. ſciens ſaepe ea edicta conſinxit, quae numquam fuerunt, ſed quae ſunt ex ICtorum placitis, moribus Romanorum, antiquis legibus, vel etiam nouis principum conſtitutionibus.* Maiore religione edicti perpetui reliquias collegit GVIL. RANCHINVS, quamuis et ipſe non ad genuinum, qui praetori placuerat, ordinem, ſed ſecundum ſeriem titulorum Pandectarum, capita edicti diſpoſuerit.

§. CCLXXVII.

Qui eiuſdem oeconomiam vel ordinem oſtenderint?

Quandoquidem tamen haud parum intereſt ſtudioſi iuris, ordinem ſeriemque edicti perpetui non ignotum eſſe: primum HVB. GIPHANIVS *in Oeconomia iuris* illum non infeliciter oſtendit: deinde et PETR. PITENIVS, IC. Florentinus, ſcripſit librum *de oeconomia edicti perpetui*, mihi adhuc nondum viſum, at laudatum Io. Alb. Fabricio *Biblioth. Lat. Vol. III. pag.* 788. Denique omnium induſtriam ſuperauit Iac. Gothofredus, edita et *Quatuor fontibus iuris ciuilis* inſerta tabula, quam *ſeriem edicti perpetui* inſcripſit *.

* At hi omnes tamen ſpicilegium ſatis magnum reliquerunt aliorum induſtriae. Nos ipſi in ſchedis habemus EDICTVM PERPETVVM, multorum annorum adfectum magis, quam perfectum opus, in quo tria potiſſimum nobis propoſuimis: *primum*, vt hiſtoriam edictorum et edicti perpetui demus quam adcuratiſſimam: *alterum*, vt ipſum edictum non modo ordini atque integritati ſuae, quoad eius fieri poteſt, reſtituamus, ſed et omnia probationibus luculentiſſimis firmemus: *tertium*, vt fragmenta veterum ICtorum, qui edictum perpetuum commentariis ſuis illuſtrarunt, omnia ſuis quaeque locis aptemus, eoque modo genuinam eorum ſpeciem in clariſſima luce collocemus. Vtinam demum colophonem imponere liceret laborioſo operi! Sperarem, iuris prudentiae haud parum lucis ex his vigiliis meis acceſſurum. Sed haec Deo curae erunt. †

† *Prodiit poſtea iſte* Heineccii *labor* an. 1738. *qui hujuſce Editioni Tomo* VIII. *locum habebit.*

§. CCLXXVIII.

Quam mutationem ediderit edictum perpetuum

Neque hic praetermittendum videtur, edictum perpetuum in ipſo etiam iuris ſtudio mutationem haud exiguam attuliſſe. Quum enim antea a legibus XII. tabularum auſpicarentur iuris prudentiam: iam eam ab edicto exordiebantur, ſi credimus Gothofredo

in Man. iur. quod tamen iam Ciceronis temporibus fieri coepiſſe, iam ſupra a nobis obſeruatum eſt (§. 74 *). Deinde quum antea in libris Sabini, aliorumque ICtorum illuſtrandis potiſſimum exercerent ingenium: ex eo tempore ad edictum plerique ſcripſerunt, eiuſque ordinem in operibus ſuis tantum non omnibus ſunt ſequuti *. Hub. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 120. Eu. Otto *in Papiniano cap.* 12. §. 7. *pag.* 410. *edit. nou.*

In iuris prudentiae ſtudio attulerit?

* Sunt, qui et ſectas, condito edicto perpetuo, paullatim interiiſſe exiſtimant. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap.* 7. Sed id non adeo liquido probatur. Quaedam Iulianum ex Sabinianorum ſententia edixiſſe, ipſi ſupra (§. 271.) ex *l.* 1. §. 1. *D. de iur. fiſci* oſtendimus. Sed pauciora haec fortaſſis fuerunt, quam vt inde ſectis immineret periculum. Et fuerunt ſane etiam poſt Hadriani tempora ICti, alterutri ſectae addictiores: adeoque probabilius eſt, principum interpretationibus ac deciſionibus paullatim factum eſſe, vt ICti ſecum inuicem in gratiam redirent.

§. CCLXXVIIII.

Iiſdem temporibus etiam EDICTVM AEDILITIVM perpetuum conditum eſſe, ſuſpicatur Henr. Dodwellus, ſed ſine auctore: nec admodum probabilis eſt haec viri doctiſſimi diuinatio. Primo enim quaedam edicti aedilitii capita tranſlata fuerant in edictum perpetuum. *Conſt. tanta*, §. 5. *de confirm. Digeſt. Conſt. omnem reip.* §. 4. *ad Anteceſſ.* Cur vero, quaeſo, id factum fuiſſet, ſi ſingulare exſtitiſſet, aut ex Hadriani ſententia conficiendum fuiſſet edictum Aedilitium perpetuum? * Deinde iam eo tempore euiluerat aedilium curulium iuris dictio, vt de eorum officio nec titulus ſingularis exſtet in *Pandectis*, nec liber ſingularis ICti vllius exſtiterit, quum tamen de multo minoribus magiſtratibus iuſtis libris egerint. Papiniani enim librum ἀστυνομικῶν ad aediles municipales pertinuiſſe, obſeruauit Eu. Otto *in Papinian. cap.* 12. §. 5. *pag.* 398. *ſeqq. edit. nou.*

An et Aedilitium edictum perpetuum exſtiterit?

* Pleraque veteris edicti aedilitii capita, quorum ſupra (§. 77. *ſeqq.*) quaedam ex antiquitatis parietinis eruimus, iam illo tempore ab vſu receſſerant. Tria vero, quae adhuc in foro vſum aliquem habebant, (§. 76.), tanti non viſa ſunt, vt inde nouum ſyſtema vel edictum aedilitium perpetuum contexeret, ſed ea edicto praetorio inſeri iuſſit. Hinc quamuis inſequentis ſaeculi ſcriptores, CAIVS, VLPIANVS, et PAVLLVS *binos* quiſque *libros* AD EDICTVM AEDILIVM CVRVLIVM ſcripſerint: in iis tamen non alia, quam quae in *Pandectis* memorantur, capita interpretati ſunt, vt facile adpareat, eos non tam ad ſingulare aliquod edictum aedilitium perpetuum, quam ad titulum edicti perpetui *de aedilitio edicto*, qui inter poſtremos edicti erat, ſcripſiſſe. Eu. Otto *de tutel. viar. Lib. III. cap.* 2. *pag.* 429.

§. CCLXXX.

§. CCLXXX.

Aduocatus fiſci inſtitutus, reſtitutaque ICtis facultas de iure reſpondendi.

In eo etiam noui quid inuexit Hadrianus, quod primus ille FISCO ADVOCATVM dedit. Spartian. *Hadrian. cap.* 20. Idem ICtis priſtinam libertatem de iure reſpondendi reſtituit. Qua de re Pomponius: *optimus*, inquit, *princeps*, *Hadrianus*, *quum ab eo viri praetorii peterent*, *vt ſibi liceret reſpondere*, *reſcripſit iis: hoc non* PETI, ſed PRAESTARI *ſolere* *, *et ideo*, *ſi quis fiduciam ſui haberet*, *delectari ſe*, *populo ad reſpondendum ſe praepararet. l.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.*

* Ex his verbis patet, iam paullo ante Hadrianum paullatim exoleuiſſe illud Auguſti inſtitutum, de quo ſupra (§. 178. *ſeqq.*) plura diximus. At ex interuallo tamen illud multo poſt Hadrianum in vſum coepiſſe reuocari, patet exemplo Innocentii, ICti, apud Eunapium *in vita Chryſanthi pag.* 286. qui reſpondendi de iure facultatem a principe impetraſſe dicitur. A. Seueri imp. temporibus id fieri iterum coepiſſe, ſuſpicatur Henr. Dodwellus *Praelect. Cambden. VIIII.* §. 11. *pag.* 350.

§. CCLXXXI.

Quid circa conſtitutiones innouatum?

Frequentius etiam multo, quam antea, CONSTITVTIONIBVS noua iura dabat Hadrianus. Quum enim ante eum pleraque principum edicta vel SCtis firmarentur, veluti edictum Auguſti de interceſſionibus mulierum, *l.* 2. *D. ad SC. Velleian.* Tiberii, de iis, qui ſibi legatum ipſi adſcripſerint, Petr. Faber *Semeſtr. Lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. Claudii de naviculariis apud Sueton. *Claud. cap.* 18. *ſequ. l.* 3. §. 3. *D. de iur. immunit. l.* 3. *D. de vacat. et excuſ. mun.* iuncta *l.* 3. §. 8. *D. de incend. ruin. naufr.* vel ea, quae decreuerat ſenatus, principum edictis confirmarentur et publicarentur: Tacit. *Annal. Lib. VI. cap.* 12. Symmach. *Lib. X. epiſt.* 21. Maran. *Paratitl. Pandect. Lib. I. tit.* 3. *pag.* 59. *edit. nou.* Ant. Dadin. Alteſerra *Recitat. quotid. pag.* 182. et Petr. Burmannus *de vectigal. pop. Rom. cap.* 6. *pag.* 113. ab Hadriani temporibus principes, nullo adhibito colore, quidquid collibitum, edictis ſuis conſtituere coeperunt *.

* Hadrianus id eo faciebat frequentius, quo rarius toto fere imperii ſui tempore Romae erat, quippe per vniuerſum terrarum orbem peregrinatus. Spartian. *Hadr. cap.* 12. Hinc et rarius conſulebat ſenatum, et ſuo pleraque arbitrio reſcriptis conſtituebat, adeo, vt ab eius potiſſimum temporibus increbuiſſe videatur paroemia: ἐκεῖ ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ: *Roma eſt, vbi imperator eſt.* Herodian. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 6.

§. CCLXXXII.

§. CCLXXXII.

Itaque Hadrianus non modo, vt vtamur verbis Tertulliani *Apologet. cap.* 4. quotidie *totam illam veterem ac ſquallentem ſiluam legum nouis principalium reſcriptorum et edictorum ſecuribus truncabat, caedebatque:* ſed et noua conſtituebat iura, veluti de adquiſitione theſauri, Spartian. *Hadr. cap.* 18. §. 39. *Inſt. de rer. diviſ.* de bonis damnatorum, Spartian. *ibid. et l.* 2. *l.* 6. *l.* 7. §. 2. *D. de bon. damnat.* de alimentis legatis, *l.* 14. *D. de alim. et cib. leg.* Em. Merill. *Obſ. Lib. III. cap.* 16. de tempore luctus, Gell. *Noct. Attic. Lib. III. cap.* 16. de beneficio diuiſionis inter plures confideiuſſores *, *l.* 26. *ſequ. D. de fideiuſſ.* de muliere vulgari et quaeſtuaria a milite herede non inſtituenda, *l.* 41. §. 1. *D. de teſt. mil.* de iis, qui teſtari aliquem prohibuerint, hereditate a fiſco priuandis, *l.* 1. *pr. D. ſi quis aliqu. teſt. proh.* de poſſeſſione ventri danda, *l.* 3. §. 3. *D. de ventr. in poſſ. mitt.* de funeribus et ſepulcris, *l.* 3. §. 5. *D. de ſepulcr. viol.* de poena perpetui carceris non irroganda, *l.* 35. *D. de poen.* de iis, qui ſpadones, vel thlibias faciunt, puniendis, *l.* 4. §. 2. *l.* 5. *D. ad legem Cornel. de ſicar.* de parricidiis, *l.* 9. *pr. D. ad leg. Pompei. de parricid.* de termino moto, *l.* 2. *D. de term. mot.* aliiſque iuris capitibus, de quibus accuratius Ren. Bottereau *in Hadriano legiſlatore.* Noua iura ab Hadriano conſtituta.

* Hoc ius epiſtola D. Hadriani inuectum eſſe, ſatis patet ex §. 4. *Inſt. de fideiuſſ. l.* 26. *D. eod. et l. vlt. C. de conſtit. pec.* Vix autem prodierat illa epiſtola, quum in edictum perpetuum referretur a Iuliano: Paull. *Sentent. recept. Lib. I. tit.* 20. §. 1. vt mirum non ſit, beneficium hoc diuiſionis ex edicto repeti a Paullo, quod alioquin ex epiſtola Hadriani profectum dicitur. Miramur ergo, Cuiacium eius auctorem facere Antoninum Pium, quum fieri non poſſit, vt ab Antonino ſit, quod iam in edicto perpetuo locum inuenit. Neque Cuiacio ſuffragatur *l.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſ.* vbi Antoninus non ius nouum conſtituit, ſed iam conſtitutum certae ſpeciei adplicat.

§. CCLXXXIII.

Sed et DECRETORVM Hadriani paſſim fit mentio: *l.* 28. *D. de inoffic. teſt. l.* 23. §. 2. *D. de liberal. cauſſ.* et INTERLOQVVTIONES eiuſdem plures complectitur Doſithei, grammatici Graeci, elegans *Sententiarum et Epiſtolarum* libellus, editus a Melch. Goldaſto, ac deinde ab Ant. Schultingio *Iuris prudentiae veteri anteiuſtinianeae* inſertus *pag.* 855. *ſequ.* EDICTA denique notanda ſunt complura, veluti illud, quod ſingulari conſtitutione aboleuit Iuſtinianus *l.* 3. *C. de edict. D. Hadr. toll.* de quo adcurate Iac. Cuiacius *in Paratitl. Cod. h. t.* nec non de direptione nauium, Eius decreta, interloquutiones, edicta.

l. 7. *D. de incend. ruin. naufr.* et de poena eorum, qui relegati vel ante tempus redierint, vel exceſſerint inſula, vel deportati euaſerint *: *l.*28. §.13. *D. de poen.* denique de maſculorum feminarumque lauacris ſeparandis. Spartian. *Hadrian. cap.* 18.

* Deportati in inſulam fuerant ſuſpecti de imperio Laberius Maximus et Frugi Craſſus. Et quamuis Hadrianus primis ſtatim imperii diebus per epiſtolas eſſet admonitus a Tatiano, vt homines occideret: tantum tamen erat clementiae ſtudium, vt neutrum eorum laederet. Craſſum tamen poſtea egreſſum inſula, Caeſaris procurator, dubium an iuſſu domini, occiderat. Spartian. *Hadr. cap.* 5. Id occaſionem dediſſe huic edicto, quo relegatus, ſi inſula exceſſerit, deportari, deportatus capitis damnari iubetur, coniicit Ren. Bottereau *in Hadriano legiſlat. pag.* 138. qui hoc edictum anno ab v. c. 870. *T. Vipſanio* et *Apronigno* coſſ. prodiiſſe exiſtimat. Vbi obiter monemus, coſſ. eo anno non fuiſſe *T. Vipſanium et Apronianum*, ſed *T. Vipſanium Apronianum* et *Quinctium Nigrum.* Gruter. *Inſcript. pag.* 578. *num.* 1. *pag.* 1008. *num.* 7. et *pag.* 1009. *num.* 2.

§. CCLXXXIIII.

SCta ſub Hadriano facta. Neque tamen nulla ſub Hadriano facta ſunt SENATVSCONSVLTA. Vt enim iam non dicam de illo, quo anno v. c. 885. edictum perpetuum firmatum eſſe, monuimus (§. 272): paſſim commemorantur et alia, veluti factum anno v. c. 879. *Neratio Fuſco* et *Annio Vero* coſſ. de eo, qui ſeruum caſtrandum dederit: *l.* 6. *D. ad leg. Cornel. de ſicar.* nec non aliud de agnoſcendo partu: *l.* 3. §. 1. *D. de agnoſc. et al. liber.* itemque de legatis vel fideicommiſſis ciuitatibus relictis, Vlpian. *Fragm. tit.* 24. §. 28. quod non videtur ab Aproniano diuerſum *: Schulting. *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag.* 635. porro de fideicommiſſo quod ſeruo cum libertate relinquitur: *l.* 83. *D. de hered. inſtit.* de adpellatione a ſenatu non recipienda: *l.* 1. §. 2. *D. a quib. adpell. non lic.* denique de parte dimidia, iis, qui ſe ipſi detuliſſent, ex beneficio Traiani relinquenda. *l.* 15. §. 1. *D. de iur. fiſci.*

* Sub Hadriano prodiiſſe hoc SC. vel inde patet, quod eius notitiam habuit Iulianus. *l.* 27. *pr. D. ad SC. Trebell.* Et ſane ſub Hadriano, anno ab v. c. 869. conſul fuit *T. Vipſanius Apronianus*, cuius paullo ante (§. 283. *) meminimus, et anno 875. *C. Ventidius Apronianus*, cuius mentio fit in lapidibus apud Gruter. *Inſcript. pag.* 1079. *num.* 10. et *pag.* 1082. *num.* 18. a quorum alterutro nomen accipere potuit hoc SC. Nulla ſaltim ratio eſt, cur cum τῷ πάνυ Cuiacio, *in Not. ad Vlpian. Fragm. tit.* 24. §. 28. et *in Iulianum ad l.* 27. *D. ad SC. Trebell.* SC. Apronianum ſub Marco demum imp. conditum eſſe, exiſtimare malimus, quum *l.* 20. *D. de reb. dub.* non de legatis ciuitatibus, ſed collegiis relictis agat, et his a Marco imp. concedi potuerit, quod antea ab Hadriano conceſſum fuerat municipiis.

§. CCLXXXV.

§. CCLXXXV.

At omnium celeberrima ſunt quatuor SCta, quorum duo IVVENTIANA anno ab V. C. 881. *P. Iuuentio Celſo* et *Iulio Balbo* coſſ. facta ſunt, alterum de acceſſionibus fructibuſque hereditatis, et pecunia, ex hereditate redacta, quod integrum ſupereſt *l. 20. §. 6. ſequ. l. 25. D. de hered. petit.* * alterum, quo lex Veſtibulici, de qua ſupra (§. 253), ad prouincias eſt prolata, memoratur *l. vlt. C. de ſeru. reipubl. manumitt.* Nec praetermittendum SC. quo uxoris, ciuis Romanae partus ciuis Rom. declaratur, apud Vlpian. *Fragm. tit. 3. §. 8.* et TERTVLLIANVM, quo mater ingenua, trium; libertina quatuor liberorum ius habens, ad bona liberorum ab inteſtato vocatur. Id enim ſub Hadriano factum eſſe, docemur §. 2. *Inſt. de SC. Tertull.* Cuiacii vero diſſentientis ſententiam diſcuſſimus in *Antiquit. Roman. Lib. III. tit. 3.* SCta Iuuentiana, ἀνώνυμον et Tertullianum.

* Quantiuis pretii eſt hoc SC. ex quo adparet, qualis eorum forma ſub Hadriano fuerit. Sed quaedam tamen in mendo videntur cubare, in primis imperatoris titulus, quem iam emendare coepit Petrus Pithoeus *Aduerſ. Lib.* II. *cap.* 15. De conſulibus, qui ibi memorantur, vid. Henr. Noriſ. *de Epoch. Syro-Maced. pag.* 498. Libelli, ſeu orationis huic SC. praemiſſae pars quaedam ſupereſt in *l.* 22. et *l.* 40. *D. de hered. petit.* Denique notandum, IVNII RVSTICI, cuius diſtracta hereditas huic SC. occaſionem dedit, integrum ſtemma genealogicum nos ſupra (§. 239. *) exhibuiſſe. Non poteſt autem ille eſſe alius, quam aliquis fratrum, quibus rhetorem inuenire rogatus eſt Plinius *Lib. II. epiſt.* 15.

§. CCLXXXVI.

Progredimur ad illorum temporum IVRISCONSVLTOS, inter quos PRISCVS IAVOLENVS * primum omnino locum meretur. Fuit Coelii Sabini auditor, dignuſque in ſchola Sabiniana ſucceſſor, *l. 2. §. 47. D. de orig. iur.* quamuis et ipſe aliquando a Caſſio Longino diſſentiat, *l. 54. D. de condit. et demonſtr. l. 39. D. de ſtatulib.* et aliquando Labeonis et Proculi ſententiam amplectatur. *l. 57. D. loc. cond. l. 32. D. de pact. dot. l. 90. D. de furt. l. 11. D. de hered. inſtit. l. 64. D. de donat. inter vir. et vxor. l. 62. D. de adquir. vel amitt. hered.* Quanto cum plauſu docuerit iuris prudentiam, vel id argumento eſt, quod tria eximia ingenia, Saluii Iuliani, Aburni Valentis, et Tuſciani, ſe ab illo potiſſimum formata perpolitaque eſſe gloriarentur. *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* ICti ſub Hadriano, Priſcus Iauolenus.

* *Priſci* cognomen noſter cum Neratiis, Fulciniis, Flauiis, Aeliis, Corneliis, Lutoriis, aliiſque commune habuit. Non aeque obuium *Iauolenorum*, vel,

vel, vt in Pandectis Florentinis ſcribitur, *Iabolenorum* nomen. Aliquorum tamen notitiam ex Gruteri *Inſcript. pag.* 48. *num.* 9. *pag.* 53. *num.* 15. *pag.* 790. *num.* 1. et Thom. Reineſ. *Inſcript. Claſſ. XIIII. num.* 194. habemus. Dicti ſunt, ſi quid video, ἀπὸ τοῦ ἰαύειν, a *commorando*, vnde ἰαυθμὸς, *diuerſorium, commoratio.* Potuit inde formari *Iauolus*, et ex hoc *Iauolenus*, quemadmodum ex Octauio *Octauenus.*

§. CCLXXXVII.

Eius honores et aetas.

Honores eum geſſiſſe, dubitare nos non patitur Iulianus, qui eum ex praetura Africam et Syriam rexiſſe, et ſeruos apud ſe ipſum manumiſiſſe teſtatur *l.* 5. *D. de manum. vind.* Poſtea et de iure reſpondit diligentiſſime, et conſiliis adhibitus eſt, ipſo fatente Plinio *Lib. VI. epiſt.* 15. qui tamen illi iniquior, eum ſenem dubiae ſanitatis fuiſſe, ſcribit *. Deceſſit vel extremis Traiani, vel primis Hadriani annis. Saltim non veroſimile eſt, eum ad Antonini tempora vitam produxiſſe, quod tamen decepto loco corrupto Iulii Capitolini *in Antonino Pio cap.* 12. colligunt Rutil. *Vit. ICtor. cap.* 57. §. 1. Bertrand. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 9. §. 1. et Rupertus *ad Enchirid. Pomp. Lib. III. cap.* 13. *ſect.* 4. *pag.* 210. *edit. nou.*

* Miratur nonnemo, me hanc calumniam in hiſtoria iuris paullo timidius profligaſſe. Sed id feceram apertius, antequam illa hiſtoria iuris prodiiſſet, in *Programmate de Saluio Iuliano*, vbi *pag.* 810. *Sylloges I. opuſc.* ita ſcripſeramus: *Plinius refert, Paſſienum Paullum, elegos recitaturum, adhibuiſſe etiam Priſcum Iauolenum. Hunc vero honoris cauſſa interrogatum:* PRISCE, IVBES? *reſpondiſſe:* EGO VERO NON IVBEO. *Male id habuit Plinium, qui ideo in Iauolenum inuectus:* cogita, *inquit*, qui riſus hominum? qui loci? Eſt omnino Priſcus dubiae ſanitatis. Intereſt tamen officiis, adhibetur conſiliis, atque etiam ius ciuile publice reſpondet, quo magis, quod tum fecit, ridiculum et notabile fuit. *Ob id parum abeſt, quin bonum Iauolenum pro inſano traducant. At quid, quaeſo, ſtoliditatis ineſt illi Iauoleni dicto? Et quid mirum, ſi ſenex occupatiſſimus, pertaeſus moleſtiſſimi iſtius officii, recitationes frigidiſſimas audiendi, Paſſieni inſaniam ſenili dicacitate perſtrinxerit, quam non minore libertate multo ante perſtrinxerat.* Iuuenalis *Sat. I. v.* 2. *ſequ.* et *Sat. III, v.* 8.

§. CCLXXXVIII.

Ejuſdem ſcripta.

Scripſit EX CASSIO *libros XV.* in quibus pleraſque magni huius ſcholae ſuae auctoris ſententias partim maſcule defendit, partim mitigauit, *l.* 21. §. 2. *D. de adquir. vel amitt. poſſ. l.* 36. §. 2. *D. mand.* vel, quo erat candore animi, refellit. *l.* 54. *D. de condit. et demonſtr.* EPISTOLARVM *libros XIIII.* AD PLAVTIVM *libros V.* in quibus eum verba Plautii fere integra retuliſſe, & raro, praeterquam in *l.* 34. *D. de ſtipul. ſeruor.* iudicium ſuum inter-

interpoſuiſſe, obſeruant. Denique *libros* EX POSTERIORIBVS LABEONIS et LIBRORVM LABEONIS epitomen, quae opera quomodo diſtinguenda ſint, oſtendit iam Em. Merill. *Obſeru. Lib. V. cap.* 38.

§. CCLXXXVIIII.

De SALVIO IVLIANO, celeberrimo horum temporum ICto, nuper ſingulari *Programmate* egimus. Fuit is non Mediolanenſis, Inſuber, ſed Hadrumetinus Afer: Spartian. *Iulian. cap.* 1. Floruit ſub Hadriano, Pio, et diuis, quos vocant, fratribus, a quibus amicus vocatur, *l.* 17. *D. de iure patron.* et Sabinianorum poſt Iauolenum duxit familiam. Non modo praeturam, ſed et bis conſulatum, et praeterea praefecturam vrbi geſſit, Spartian. *ibid. l.* 5. *D. de manum. vind.* et in omnium, ſub quibus floruit, principum conſilio fuit. Spartian. *Hadrian. cap.* 18. Iul. Capitolin. *Antonin. cap.* 12. *l.* 17. *D. de iure patron.* Poſteros eius, inter quos et Didius Iulianus, Auguſtus, in tabula genealogica * exhibuimus *in dict. Programm. de Saluio Iuliano, Syllog. I. opuſc. Exerc. XXIIII. pag.* 803. *edit. nou.* Saluius Iulianus.

* Tale ſchema genealogicum primus confecit Iſaac. Caſaubonus *Not. ad Scriptor. hiſtor. Aug. pag.* 110. poſtea id lapidum auxilio emendauit Thom. Reineſ. *Lect. var. Lib. III. cap.* 2. *pag.* 34. ab eoque acceptum *Animaduerſionibus ſuis in Pompon. Enchirid. Lib. III. cap.* 3. *ſect.* 4. *pag.* 215. *edit. nou.* inſeruit Rupertus. Quum vero & in hoc permulta vel perperam dicta, vel omiſſa eſſe, in eodem *progr. pag.* 802. oſtenderimus: pleniorem et adcuratiorem tabulam et nos concinnare auſi ſumus, quam hoc loco etiam exſtare operae pretium fuerit.

DIDIVS SEVERVS Inſuber Mediolanenſis.

DIDIVS SEVERVS.

SALVIVS IVLIANVS Hadrumetinus: Afer, IC. bis coſ. et praef. vrbi, edicti perpetui conditor.

M. SALVIVS IVLIANVS, Dioni male Σέρβιος, coſ. anno v. c. 927. praefectus praetorio, occiſus a Commodo circa annum v. c. 941.

L. VIBIVS VARVS.

NVMIVS.

VIBIA SALVIA VARA, de qua Gruter. *pag.* 459. *num.* 2.

PETRONIVS DIDIVS.

AEMILIA CLARA.

SALVIVS IVLIANVS, cuius pudicitiae inſidias ſtruxit Commodus, cui deſponſata fuerat Taruntéii Paterni, IC. et praef. praetorio filia.

M. NVMIVS ALBINVS bis conſul anno 998. et 1015. praef. vrbi anno 1009.

NVMIA VARA.

L. DIDIVS PROCVLVS ob adoptionem, ROSCIVS. Gruter. *Inſcript. pag.* 459. *num.* 2.

M. DIDIVS SALVIVS IVLIANVS SEVERVS Aug. natus v. c. 890. ad imperium euectus, in eoque occiſus anno 945.
VXOR MANLIA SCANTILLA.

NVMIVS SECVNDVS. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI. num.* 132.

PROCVLVS ROSCIVS IVLIANVS, de quo Gruter. *pag.* 18. *num.* 10.

Filii, de quibus idem marmor.

BASSA, de qua marmor apud Gruter. *Inſcript. pag.* 18. *num.* 2.

Filii, de quibus idem marmor.

DIDIA CLARA Aug. deſtinata Didii Proculi filio, nupta Cornelio Repentino, praefecto vrbi.

§. CCLXXX.

Eius ſcripta. Praeter edictum perpetuum, cuius illum conditorem fuiſſe, paullo ante diximus, ſcripſit *libros LXXXX.* * DIGESTORVM, ad edicti perpetui ſeriem compoſitos, et notis illuſtratos ab Vlpio Marcello, Ceruidio Scaeuola, Iulio Paullo, et Iunio Mauriciano, quibus Africanum, licet parum adcurate, iunxit Guil. Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 6. deinde *libros VI.* AD MINVCIVM, *libros IIII.* AD VRSEIVM FEROCEM, *librum ſingularem* DE AMBIGVITATIBVS, Stoicorum exemplo ſcriptum, quorum multos exſtitiſſe libros περὶ τῶν ἀπόρων et περὶ ἀμφιβολιῶν, patet ex Diog. Laërt. *Lib. VII.*

VII. ſegm. 178. *et* 193. Quos vero Bertrandus addidit libros AD EDICTVM et DE DOTALI PRAEDIO, eos numquam exſtitiſſe probauimus in dict. *programm. de Saluia Iuliano*, *pag.* 814. et 817. *Syllog. I. opuſc. edit. nou.*

* Equidem librum LXXXXIIII. DIGESTORVM laudari videmus *l.* 32. D. *de legib.* Sed in codice Florentino ſcriptum fuiſſe *libr. LXXXIIII.* quartumque X. ab alia manu acceſſiſſe, *αὐτόπτης* teſtatur Theodor. Laur. Gronouius *Emendat. Pandect. cap.* 25. *pag.* 71. *edit. nou.* Errant igitur, qui cum Haloandro, Bertrando, et Angelo Politiano opus hoc libris vel LXXXXVIIII. vel C. conſtitiſſe putant: quod et Hub. Giphanium *in Oecon. iur. pag.* 128. ſuſpicatum eſſe animaduerto.

§. CCLXXXXI.

Aburnus Valens, et Tuſcianus.

ABVRNVS (non ALBVRNIVS, ABVRBINVS, EBVRNIVS, vid. Bynkersh. *Praetermiſſ. pag.* 294. *edit. nou.*) VALENS, Iuliano *σύγχρονος*, et cum illo in Antonini Pii conſilio fuit, Iulius Capitolin. *Antonin. cap.* 12. ex quo loco ſimul colligimus, eum Iuliano paullo fuiſſe iuniorem, quippe cuius etiam auctoritate vtitur *l.* 33. *D. de minor.* Scripſit *libros VII.* FIDEICOMMISSORVM, totidemque ſaltim, ſi non plures, ACTIONVM. Sabinianis eum accenſet Maſcou. *de ſect. Sabin. et Proculei. cap.* 2. *§.* 5. *num.* 3. *pag.* 53. quippe Iauoleni diſcipulum. Iungimus illi condiſcipulum TVSCIANVM, de quo omnia incerta ſunt, quia eius praeter Pomponium *l.*2. §.*vlt. D. de orig. iur.* veterum nemo omnino meminit *.

* Refertur a Pomponio inter Iauoleni ſucceſſores, adeoque procul dubio Sabinianus fuit. Quum vero nec *Tuſciani*, nec librorum eius vſquam fiat mentio: fuerunt, qui nomen ei mutarent, et pro *Tuſciano* modo *Fuſcianum*, modo *Marcianum*, modo *Vinianum* vocarent. At probum eſt nomen, et vere Romanum, ceu patet ex *l.* 18. D. *mand.* Si quid mutandum eſſe exiſtimarem, latere ſub hoc nomine crederem *Fuſcium Fuſcianum*, Numidiae legatum, cui reſcripſit Antoninus imp. *l.* 7. *D. de legat. praeſt.*

§. CCLXXXXII.

Status iuris ſub Antonino Pio. Eius conſtitutiones.

Progredimur ad ANTONINVM imp. ſub quo eadem omnia, ac ſub Hadriano, obſeruamus. RESCRIPTA eius in *Pandectis* aeque, ac *Codice*, tam multa laudantur, vt eorum recenſum inſtituere, taediosum videretur. DECRETORVM exempla ſunt in *l.* 3. *D. de his, quae in teſtam. del. l.* 11. *pr. D. de legat.* 2. *l.* 35. *D. ad SC. Trebell. l.* 1. §. 3. *D. de liber. exhib.* quorum primum vel ideo maxime notabile eſt, quod in eo ipſa ſententiae verba ſeruata

animad-

animaduertimus. Denique nec EDICTA deſunt, quippe quorum veſtigia exſtant in *l. 6.* §. 2. *D. ad leg. Iul. peculat. l.* 11. *D. de muner. et honor.*

§. CCLXXXXIII.

Ari et SCta ſub eo condita?

Quumque, *imperatorium faſtigium eum ad ſummam ciuilitatem deduxiſſe*, teſtetur Iul. Capitolin. *in Antonin. cap. 6.* non dubitamus, quin et ſenatum conſuluerit de rebus praecipuis, adeoque et SCta ſub eo condita ſint, quamuis eorum hodie vix exſtet memoria. TERTVLLIANVM enim et APRONIANVM, quae ſub Antonino Pio condita eſſe putat Cuiacius *, ad Hadriani potius tempora referenda eſſe, oſtendimus. Quid? quod iam paullo rarius imperatores iura noua hoc ritu conſtituere coepiſſe videantur, facilius id per edicta fieri, experientia iam pridem edocti.

*. Multa, quae Hadriano debent originem, Antonino Pio tribuere ſolet Cuiacius, eo obtentu, quod et Pius adoptionis iure Hadriani nomen tulerit. Id quod quidem veriſſimum eſt, quum in vetuſtis monimentis ſaepe legamus: IMP. CAES. D. HADRIANI F. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS PIVS AVG. Reineſ. *Inſcript. Claſſ. II. num.* 9. 10. 11. 75. et *Claſſ. III. num.* 21. *ſequ.* Sed vix tamen reperies exemplum, vt ſimplex Hadriani nomen Antonino detur: adeoque vix huic obſeruationi locus eſſe videtur, ſicubi aliquid Hadriano ſine addito tribuitur.

§. CCLXXXXIIII.

Iura noua ab eo inuecta.

Ceterum multa Antoninum de iure ſanxiſſe, obſeruat Iul. Capitolin. *Antonin. cap.* 12. eoque refert, *quod mortuos intra vrbem ſepeliri vetuerit*, quod tamen iam Hadrianum ſanxiſſe nouimus. *l.* 3. *§.* 5. *D. de ſepulcr. violat.* Adde, quod primus adoptionem impuberum certis conditionibus conceſſit: Vlpian. *Fragm. tit. VIII. §.* 5. *§.* 3. *Inſt. l.* 17. *D. l.* 7. *C. de adopt.* quod actionem ſubſidiariam ab Hadriano aduerſus magiſtratus datam, et aduerſus eorum heredes dedit: *l.* 6. *D. de magiſtr. conuen.* quod inter perſonas coniunctas donationem et ſine mancipatione valere voluit, quam alioquin lex Cincia requirebat: *l.* 4. *C. Th. de donat.* Paull. *Sentent. recept. Lib. IIII. tit.* 1. *§.* 11. Brummer. *ad leg. Cinc. cap.* 15. *§.* 2. *ſequ. pag.* 251. *ſequ.* quod donatorem vltra vetuit conueniri, quam quantum facere poſſet: *l.* 20. *l.* 41. *§. vlt. D. de re iudic. l.* 28. *D. de reg. iur.* denique quod donationes inter virum et vxorem, conſtante matrimonio honoris cauſſa factas, ſuſtinuerit *, *l.* 42. *D. de donat. inter vir. & vxor.* et huius generis alia.

* Quamuis

* Quamuis enim alioquin certum ſit, SC. de donationibus inter virum et vxorem prohibendis demum ſub Antonino Caracalla factum eſſe: *l.* 3. *D. de donat. inter vir. et vxor.* aetas tamen Caii, cuius eſt fragmentum iſtud *l.* 42. *D. eod.* vix patitur, vt in ea Antoninum Caracallam intelligamus. Sed ſalua res eſt. Et ante Caracallam irritas viſas eſſe donationes iſtas, ex ipſa huius principis oratione intelligimus. *l.* 3. *pr. D. eod.*

§. CCLXXXV.

Eius reſcriptum de lege Rhodia.

Addo, Antonini Pii temporibus, LEGEM RHODIAM in orbe Romano tantae fuiſſe auctoritatis, vt Eudaemoni Nicomedienſi, direptum ſe a publicanis, querenti reſcripſerit princeps: *Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης· τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μή τις ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται: ego quidem mundi dominus: lex autem maris. Lege id Rhodia, quae de rebus nauticis praeſcripta eſt, iudicetur, quatenus nulla noſtrarum legum aduerſatur*, *l.* 9. *D. de lege Rhod. de iact.* ad quam legem multa egregia ſcripſerunt cum alii, tum FRANC. BALDVINVS, IAC. GOTHOFREDVS, et CORN. VAN BYNKERSHOECK.

§. CCLXXXVI.

Quid de legibus Rhodiis hodie extantibus ſit ſentiendum.

Exſtat eo pertinens Graeca legum nauticarum farrago, apud Leunclau. *Iur. Graeco-Rom. Tomo II. pag.* 265. Ex eius praefatione vel *auctoritate*, vti ibi vocatur, Iac. Gothofredus *Diſſert. de imperio mar. cap.* 8. *pag.* 88. *edit. nou.* probare nititur, legem Rhodiam primum ſub Claudio, anno V. C. 805. *Q. Aterio Antonino* et *D. Iunio Silano* coſſ. receptam; deinde a Veſpaſiano, Traiano, Antonino Pio, quin et poſtea a Pertinace et Seuero, imperatoribus, firmatam eſſe. Enimuero vt ipſam congeriem illam, quae legum Rhodiarum nomine ſuperbit, eſurientis cuiuſdam Graeculi commentum eſſe, praeclare demonſtrauit Bynkershoek. *ad l. ἀξίωσις cap.* 5. ita et nullius fidei eſt, quae illi praemittitur, auctoritas *.

* Primum ei hiſtoria refragatur. Auctoritatis enim illius auctor legem Rhodiam receptam eſſe ſcribit ſub Tiberio Claudio *δημαρχικῆς ἐξουσίας λβ: tribuniciae poteſtatis anno* 32. At ſiue Tiberium imp. intelligas, ſub eo nullum reperies Antoninum coſ. ſiue Claudium, hic vix ad annum XIIII. tribuniciae poteſtatis vitam produxit. Deinde manifeſtum eſt, auctorem iſtius auctoritatis, quiſquis fuerit, pleraque exſcripſiſſe ex *l.* 9. *D. ad leg. Rhod.* idque tam imprudenter feciſſe, vt ne gloſſema quidem illud: *τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν: hoc ipſum et D. Auguſtus conſtituit*, omiſerit. Fucum ergo fecit viris doctis, quiſquis illas leges nauticas in lucem protruſit, mirumque eſt, Iac. Gothofredum, cui alioquin naſus rhinocerotis erat, id non olfeciſſe.

§. CCLXXXXVII.

Lex Rhodia quae et quo tempore a Romanis recepta?

Quidquid ergo de lege RHODIA pro certo adfirmari poteſt, eo redit. Rhodii, *populus nauticus*, teſte Floro *Lib. II. cap. 7.* et diu θαλασσοκρατῶν, ſeu *maris dominus*, vti obſeruat Euſebius *in Chron. num.* 1100. leges de rebus nauticis tulerat aequiſſimas, adeo, vt et Cic. *Orat. pro lege Manil. cap.* 18. eas mirifice laudet, et θαυμαστὴν εὐνομίαν περὶ τὰ ναυτικά, *admirandam legum optimarum circa rem nauticam conſtitutionem*, maxime miretur Strabo *Geogr. Lib. XIIII. pag.* 448. Ex his Rhodiorum legibus non omnia, ſed caput de iactu *, receperant Romani, et quidem non demum ſub Claudio, ſed ante ipſius Auguſti imperium, ſiquidem non modo OFILIVS, LABEO, et SABINVS, ſed et SER. SVLPICIVS, qui libertati patriae non fuit ſuperſtes, ſecundum legem Rhodiam de iactu reſponderunt, eamque ſuo more illuſtrarunt. *l. 2. pr. §. 3. l. 4. pr. et §. 1. D. ad leg. Rhod. de iact.*

* Hinc nec in *Pandectis* fragmenta vlla, niſi quae ad hoc caput pertinent, occurrunt: nec Paullus *Sentent. recept. Lib. II. tit. 6.* vbi ex inſtituto legem Rhodiam interpretatur, de re alia, quam de iactu diſputat. Attamen et de exercitoria actione quaedam ex lege Rhodia in *Pandectas* translata, et a Romanis adoptata eſſe, ſuſpicatur Nic. Rigalt. *Obſeru. ad Tertull. aduerſ. Marcion. Lib. III. cap. 6. p. 99.* Cuius tamen coniecturae ſuae, quas ille rationes habuerit, ſcire me fateor iuxta cum ignariſſimis.

§. CCLXXXXVIII.

Status iuris ſub Marco Aurelio Antonino imp.

Ab Antonini Pii exceſſu primum MARCVS et LVCIVS Caeſares, qui in iure noſtro DIVI FRATRES adpellantur, poſtea ſuperſtes M. AVRELIVS ANTONINVS ob philoſophiæ ſtudium celeberrimus *, ſolus, ac demum idem cum COMMODO filio imperauit. Hoc quoque tempore conſtitutiones fere innumerae prodierunt, in *Pandectis* aeque ac *Codice* vel ſuperſtites, vel laudatae, quas illuſtrauit Io. Ortwinus Weſtenbergius in commentario, quem *D. Marcum* inſcripſit, ediditque *Lugd. Bat.* 1736. 4. Nos, quae tunc in iuris prudentia nouata ſunt, paucis conſectabimur.

* Non minus tamen iuris prudentiam, quam philoſophiam, excoluerat princeps optimus, de quo Iulius Capitolinus *in Marc. cap. 3. Studuit et iuri, audiens L. Voluſium Maecianum, tantumque laboris et operis ſtudiis impendit, vt corpus adficeret, atque in eo ſolo pueritia eius reprehenderetur.* Et hunc Maecianum, praeceptorem, (non Marcianum,) ipſe celebrare videtur *libro I. ad ſeipſ.* §. 6. Non mirum ergo, principem in iure conſtituendo, emendando, dicundoque ſagaciſſimum fuiſſe, quum non ab vnius alteriuſue conſilio

lio penderet, ſed ipſe ciuilem illam ſapientiam probe a puero imbibiſſet. Hinc Ariſtides *Orat. in regem pag.* 109. *Tom. I. edit. Canteri*: Ὁ δὲ τὸ μὲν δίκαιον ἀκριβῶς οἶδεν, ὡς αὐτὸς νομοθέτης ὢν, καὶ εὑρετὴς αὐτοῦ: *ipſe ius exacte nouit, quippe qui eius auctor ſit, et legis lator.* Et paucis interiectis, laudans iuſtitiae ſtudium, ſumma humanitate temperatum: Τοῦτο δὲ αἴτιον, inquit, ὅτι οὐκ εἰς ἑτέρους ὁρῶν ἑρμηνέας, οὕτω λαμβάνει τὸ δίκαιον, ἀλλ' αὐτὸς ἔχων ἐκ παιδείας τῶν ὡς ἀληθῶς καλῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐπιστήμην τὴν ἀπὸ τῶν νόμων ἐμπειρίαν προσειληφώς· ὥστε μήτι τῶν γεγραμμένων διαφεύγειν αὐτόν· οὕτω τὰς κρίσεις ποιεῖται περὶ πάντων: *cuius eſt rei cauſſa, quod ille non ab aliis interpretibus iuris cognitionem accipiat, ſed ad eam, in qua inſtitutus eſt, rerum praeclariſſimarum ſcientiam adiuncta legum experientia, ſic, vt nihil eum ſcripti iuris effugiat, ita demum de rebus omnibus iudicat.*

§. CCLXXXXVIIII.

Orationes vel SCta DD. fratrum, et Marci Antonini.

Primum ergo multa hi quoque imperatores SCtis vel ORATIONIBVS ſuis conſtituerunt. Exſtitit enim Diuorum Fratrum oratio, qua et cum inquiſitione datus tutor ſatisdare iubebatur, ſi vnus adminiſtrare vellet: *l.* 19. *§.* 1. *D. de teſtam. tutel.* Celebrantur etiam Diui Marci orationes de feriis et dilationibus: *l.* 1. *§.* 2. *l.* 7. *D. de fer.* Iul. Capitolin. *Marc. cap.* 10. de tranſactione ſuper alimentis *: *l.* 8. *D. de tranſact.* de fugitiuis, etiam per Caeſaris, ſenatorum, et paganorum praedia inueſtigandis: *l.* 3. *D. de fugit.* de quatuor menſium vſuris ſocio ſoluendis, qui ceſſantibus ſociis inſulam reſtituerit: *l.* 52. *§.* 10. *D. pro ſoc.* de ſenatoris filia, libertino nupta: *l.* 16. *D. de rit. nupt.* de libertinis libertinorum tutoribus: *l.* 1. *§.* 4. *D. de excuſat. tut. l.* 44. *pr. D. eod.* Iulius Capitolin. *Marc. cap.* 11. denique de teſtamento eius, qui damnatus prouocauit. *l.* 6. *§.* 9. *D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſtam.*

* Iulius Capitolinus *Marc. cap.* 11. generatim: *de alimentis*, inquit, *publicis multa prudenter inuenit.* Annon et de priuatis? Celeberrima ſane illa oratio principis de alimentis *l.* 8. *D. de tranſact.* non ad alimenta publica, ſed teſtamento relicta, adeoque priuata, pertinet. Et hinc If. Caſaubonus *in Notis ad ſcript. hiſt. aug. pag.* 66. reſcribendum exiſtimat: *de alimentis publicis priuatiſque.* Ceterum ad publica alimenta recte referas, quae idem Iulius Capitolinus *in Marc. cap.* 7. refert: *filiam ſuam Lucillam fratri deſpondit. Ob hanc coniunctionem pueros et puellas nouorum hominum frumentariae perceptioni adſcribi praeceperunt.*

§. CCC.

Alia eorumdem SCta.

Eiuſdem MARCI ſunt orationes et SCta de tacita hypotheca eius, qui quid ad reficiendas aedes credidit: *l.* 1. *D. in quib. cauſſ. pign.* de quaeſtione ſtatus, morte finienda: *l.* 1. *§.* 3. *D.*

ne de ſtatu defunct. de colluſione intra quinquennium detecta: *l.* 2. *pr.* §. 4. *D. de colluſ. deteg.* Iul. Capitolin. *Marc. cap.* 10. de confeſſis et iudicatis: *l.* 56. *D. de re iud. l.* 6. §. 2. *D. de confeſſ.* de expilatoribus hereditatum: *l.* 1. *D. expil. hered.* denique de temporibus interponendae adpellationis. *l.* 1. §. 7. *D. quando adpell.*

§. CCCI.

Nec non ad Marci et Commodi orationes condita.

Quin et MARCI cum COMMODO filio imperantis orationes, et SCta eas conſequuta, paſſim occurrunt, veluti de nuptiis ſenatorum *: *l.* 16. *D. de ſponſal.* nec non de pupilla vxore a tutore, eiuſue filio, non ducenda. *l.* 20. *l.* 60. *D. de ritu nupt.* Omnium tamen celeberrima ſunt SCta duo, quorum altero SC. APRONIANVM (§. 283. *ſequ.*) ad collegia et corpora prolatum eſt; *l.* 20. *D. de reb. dub.* altero ORPHITIANO liberi ad maternam admiſſi ſunt hereditatem. *l.* 1. *l. penult. D. de SC. Tertull. et Orphit.* Conditum illud eſt anno ab v. c. 930. *Vettio Rufo* et *Cornelio Scipione Orphito* coſſ. de quibus Henr. Noriſ. *in Epiſt. conſular. pag.* 462. Praemiſſae vero huic SCto Marci et Commodi imperatorum orationis meminit Vlpianus *Fragm. tit.* 26. §. 7.

* In *l.* 20. *D. de ritu nupt.* inſcriptio legis talis eſt: PAVLLVS *libro ſingulari ad orationem D. Seueri et Commodi.* Sed haec nihili eſſe, facile vnuſquiſque animaduertit. Numquam enim cum Seuero imperauit Commodus, ſed cum M. Antonino patre, cuius hic nomen reponendum eſſe, recte obſeruat Ant. Auguſtin. *de nom. propr. Pandect. pag.* 289. Nam hoc nomen habet etiam inſcriptio *l.* 60. *D. de ritu nupt.*

§. CCCII.

Noua a Marco reperta.

Quamuis vero a Iulio Capitol. *in Marc. cap.* 11. obſeruatum ſit, Marcum imp. *ius magis vetus reſtituiſſe, quam nouum feciſſe:* plurima tamen etiam noua ab eo profecta animaduertimus, veluti, quod PRAETOREM TVTELAREM primus fecit. §. 3. *Inſt. de Atil. tut.* Iul. Capitol. *in Marc. cap.* 10. Ioſ. Caſtalio *Lect. var. Lib. VI. cap.* 4. itemque, quod quum antea non niſi ex lege Laetoria, vel propter laſciuiam, vel propter dementiam curatores darentur *: adultos omnes curatores accipere iuſſerit, non redditis cauſſis: Iul. Capitolin. *in Marc. cap.* 10. nec non, quod calumniis quadruplatorum intercesserit, adpoſita falſis delatoribus nota, viceſimamque hereditatum temperarit. Iul. Capitolin. *ibid. cap.* 11.

* Hunc

* Hunc locum a pleriſque ita intelligi animaduertimus, ac ſi ex lege Laetoria adoleſcentibus tantum laſciuis ac dementibus curatores dati ſint. Sed hi auctoris verba male intelligunt. Aliunde enim conſtat, legem illam omnibus adoleſcentibus petentibus curatores dari iuſſiſſe, cauſſa cognita. Senſus ergo potius eſt: quum antea non niſi tria curatorum genera nota eſſent, vnum eorum, qui adoleſcentibus petentibus ex lege Laetoria dabantur, alterum eorum, quos prodigi, tertium eorum, quos furioſi ex legibus XII. tabularum accipiebant: Marcum imp. haec eatenus mutaſſe, vt adulti omnes curatores acciperent, etiam cauſſa non cognita. Vid. *Elementa noſtra iur. ciu. ſec. ordin. Inſt. adornat.* §. 274. *ſequ.*

§. CCCIII.

Status iuris Rom. ſub Commodo imp.

Peſſimis omnino principibus adnumerandus eſt M. ANTONINVS COMMODVS: tamen et is, vbi ſolus rerum potitus eſt, quaedam ad iuris prudentiam contuliſſe legitur. RESCRIPTA enim eius laudantur *l.* 10. *D. de in lit. iur. l.* 2. *D. ad SC. Silan. l.* 6. *D. ſi cui plus, quam per leg. Falc. l.* 31. *D. de iur. fiſci.* DECRETI mentio fit *l.* 26. *D. de probat. et praeſumt.* EDICTORVM denique *l.* 6. *§.* 1. *D. de agnoſc. et alend. liber.* Notum quoque eſt SC. IVNCIANVM, ſub eodem imp. factum anno ab V. C. 935. *Aemilio Iunco* et *Iulio Seuero* coſſ. *. de fideicommiſſariis libertatibus, de quo *l.* 28. *§.* 4. *l.* 51. *§.* 8. *D. de fideic. libert.*

* Varie admodum hi coſſ. ſuffecti nominantur. Aemilius Lampridio *in Commod. cap.* 4. vocatur *Iunctus*, eiuſque collega *Atilius Seuerus*, quos a Commodo in exſilium actos refert. At coſ. alter in *l.* 28. §. 4. *D. de fideic. libert. Iulius Seuerus*, in aliis Faſtis *A. Hibius Seuerus* dicitur. Sed facile ex *Atilius* ſcribarum oſcitatione fieri potuit *A. Hibius*, vel *Iulius*.

§. CCCIIII.

Status iuris Rom. ſub Pertinace et Iuliano.

Occiſo Commodo HELVIVS PERTINAX, et huic mox nefarie obtruncato DIDIVS IVLIANVS, Saluii Iuliani pronepos, (§. 289. *) ſucceſſit. Vtrique in tam breui imperio vix licuit multa de iure conſtituere. Memorantur tamen quaedam Heluii Pertinacis CONSTITVTIONES, veluti vna de fideicommiſſariis libertatibus, occupata a fiſco hereditate, dandis: *l.* 12. §. 2. *D. de fideic. libert.* nec non Graeca altera, de immunitate ob XVI. liberorum numerum, aliaſque cauſſas concedenda. *l.* 5. *§.* 2. *et §.* 13. *D. de iur. immunit.*

§. CCCV.

Quaedam Pertinacis conſtitu-

In Codicem quoque repetitae praelectionis relatas eſſe video eius CONSTITVTIONES de filio, qui patremfamilias mentitus mutuam ſumſit pecuniam: *l.* 1. *C. de SC. Macedon.* et de ſeruo op-

Y 3 pigno-

tiones et orationes.

et pignorato, ac deinde herede inſtituto. *l.* 2. *C. de ſeru. neceſſ. her. inſt.* Sed et ORATIONIS D. Pertinacis de teſtamentis mentio fit *§.* 7. 8. *Inſt. quibus mod. teſt. infirm.* Iul. Capitolin. *in Pertin. cap.* 7. IVLIANI, quamuis iuriſconſultiſſimi principis *, nihil, quod ſciam, in iure noſtro occurrit, niſi quod ei, nondum principi, reſcripſiſſe dicitur Marcus imperator. *l.* 20. *§.* 9. *D. qui teſtam. fac. poſſ.*

* Imperatorem hunc *Iulianum iuris peritum* vocat Euſeb. *in Chronic. num.* 2209. immo et aliis Graecis ſcriptoribus νομοθέτης eſt: ſed vereor, ne hi aeque, ac Aurelius Victor, eum cum Saluio Iuliano proauo confundant. De Euſebio tamen id ſuſpicari vix licet, quia ipſe alibi in *Chronico* meminit Saluii Iuliani, qui ſub Hadriano compoſuerit edictum perpetuum, adeoque hunc cum Didio Iuliano confundere non potuit.

§. CCCVI.

ICti qui ſub Antoninis huc vſque floruerunt. Sex. Caecilius Africanus.

Sed omittendi etiam non ſunt IVRISCONSVLTI, qui ſub Antoninis ad haec vſque tempora floruerunt. Eorum agmen ducit SEX. CAECILIVS AFRICANVS. Eumdem enim cum Africano eſſe *Sex.* illum *Caecilium*, qui *l.* 3. *§.* 4. *D. de agnoſc. et al. liber.* memoratur, et quem Gell. *Noct. Attic. Lib. XI. cap.* 15. cum Fauorino de XII. tabularum legibus diſputaſſe refert, contra Ant. Auguſtinum, Labittum, et Menagium oſtenderunt Cuiac. *Tractat. I. in African. init. Obſeru. Lib. VII. cap.* 2. et Reinold. *ad l.* 23. *D. de reg. iur. pag.* 9. *

* Fundus rei eſt *l.* 3. §. 4. *D. de agnoſc. et al. liber.* vbi Iulianus *Sex. Caecilio Africano* reſpondiſſe dicitur. Quum ergo et tempus conueniat, nec inauditum, ſed frequentiſſimum ſit, iuris conſultum iuris conſulto reſpondere, maxime ſeniorem et ſerenioris famae iuniori, praeceptorem diſcipulo: nulla profecto ratio eſt, cur elegantem illam coniecturam Cuiacii reiicere velimus, quamuis eam pro certa obtrudere, ne ipſe quidem fortaſſis Cuiacius voluerit.

§. CCCVII.

Eius aetas, ſecta, ſcripta.

Fuit Africanus Iuliano σύγχρονος, ſed eo paullo aetate minor, quippe qui ſub Antoninis potiſſimum floruit. Saltim ante Seueri et Antonini Caracallae tempora eum vixiſſe ex *l.* 109. *D. de legat.* I. acute, ſuo more collegit Cuiac. *Recitat. ad African. Tractat. I.* Sabinianum eum fuiſſe, et eius quidem ſectae ſubtiliſſimum, nemo negauerit. At apud eumdem Iuliani, vti apud Pythagoraeos Pythagorae, auctoritatem ſine ratione valuiſſe, quod eidem Cuiacio, Menagio, et Guil. Grotio viſum eſt, nullo idoneo argumento probatur. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap.* 4. *§.* 3.

§. 3. Scripſit *libros nouem* QVAESTIONVM *, et fortaſſis *libros ſaltim XX.* EPISTOLARVM, quae laudari videntur *l. 39. pr. D. de legat.* 1.

* In his QVAESTIONVM libris tam ſubtiliter de difficillimis iuris quaeſtionibus diſputauit Africanus, vt iam olim in prouerbium iuerit quotidianum interpretum dicterium: *Africani lex, id eſt, difficilis.* At nodos illos ſe vindice digniſſimos exiſtimauit ὁ πάνυ Cuiacius, qui ſcriptis in Africani fragmenta recitationibus, non alios tantum, ſed et ſe ipſum longe ſuperauit.

§ CCCVIII.

Terentius Clemens et Vinidius Verus.

Minus celebres ſunt TERENTIVS CLEMENS et VINIDIVS VERVS. Et ille quidem diſcipulus, vti videtur, et ſectator Iuliani fuit, quippe quem ipſe *ſuum* vocat *l. 6. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* auctorque fuit *librorum XX.* AD LEGES IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM, ex quibus plurima in *Digeſtis* fragmenta, alibi a nobis curatius expoſita, ſuperſunt. Hic inter Antonini Pii conſiliarios fuit, Iul. Capitolin. *in Antonin. cap.* 12. et a Maeciano, Vlpiano, et Paullo aliquoties, quamuis non expreſſis librorum titulis, laudatur. *l. 32. §. 4. D. ad leg. Falcid. l. 7. §. 18. D. de pact. l. 2. D. ſi ex nox. cauſſ. agat.*

§. CCCVIIII.

Iunius Mauricianus, Taruntenus Paternus, et Papirius Iuſtus.

IVNIVS MAVRICIANVS, qui aetatem ſuam ipſe perſpicue indicat, *l. 57. D. de legat.* 2. auctor fuit *librorum ſex* AD LEGEM IVLIAM ET PAPIAM, et ſaltim *duorum* DE POENIS. *l. 3. de edendo.* TARVNTENVS PATERNVS ſub Commodo imp. praefectus praetorio occubuit, *Excerpta Peireſc. pag.* 724. Lamprid. *in Commod. cap.* 4. relictis *libris IIII.* DE RE MILITARI *. Denique PAPIRIVS IVSTVS, collector *librorum XX.* CONSTITVTIONVM, vti fragmenta eius operis pleraque oſtendunt, ſub Marco potiſſimum Antonino et Commodo ſcripſiſſe videtur. Vid. *l. 60. D. de pact.*

* *Sunt duo priores iuris conſulti omnino notabiles.* IVNIVS MAVRICIANVS procul dubio adoptiuus fuit *Iunii Maurici*, fratris *Iunii Aruleni Ruſtici*, quorum ſtemma ſupra (§. 239. *) dedimus. Quum enim Plinius *Lib. II. epiſt.* 15. mentionem faciat plurium filiorum iſtius Iunii Aruleni Ruſtici; vnus eorum a patruo, *Iunio Maurico*, adoptatus, Iunii Mauriciani nomen videtur adſciuiſſe. TARVNTENVM PATERNVM ſub Alexandro demum Seuero imp. vixiſſe exiſtimat Guido Pancirol. *Lect. var. Lib. I. cap.* 79. non alio motus argumento, quam quod hic imperator *Paterno* cuidam reſcribit *l. 2. C. de magiſtrat. conuen.* Sed quum et iis temporibus, et multo poſt, permulti floruerint Paterni, quorum aliquos recenſet Reineſ. *Inſcript. pag.* 38. nulla ratio eſt, cur ibi Taruntenum Paternum noſtrum intelligamus. Accedit,

cedit, quod iam illo tempore homines iuris rerumque militarium periti ad praefecturam praetorianam adſpirarent. Noſtrum vero tamquam *diligentiſſimum iuris militaris adſectorem*, laudat Veget. *de re milit. Lib. I. cap.* 8.

§. CCCX.

Sex. Pomponii aetas. * Sex. Pomponivs unus, non duo, in iure noſtro celebrari videtur *; de eoque nos ex inſtituto egimus in *Praefatione Opuſculis ad hiſtoriam iuris, et maxime ad Pomponii Enchiridion illuſtrandum pertinentibus*, praemiſſa, *Halae* 1735. 4. Vixiſſe eum Iuliani temporibus, vel inde patet, quod et a Iuliano laudatur, *l.* 6. *§.* 6. 7. 8. *D. de negot. geſt. l.* 63. *§.* 9. *D. pro ſoc.* et ipſe Iulianum et Aburnum Valentem laudat. *l.* 2. *§.* 8. *D. de orig. iur.* Vitam ſaltim ad Diuorum Fratrum, quos vocant, tempora produxit, quippe qui alicubi *Antoninum Pium* diuum vocat. *l. penult. D. de pollicit.* Contra nuſquam meminit vel Marci Antonini, vel Commodi, immo ne *Vlpii Marcelli* quidem, ceu quidam ex *l.* 10. *D. de caſtr. pecul.* colligunt. Verba enim illa non Pomponii eſſe, ſed Triboniani, quamdam Vlpii Marcelli notam ad Pomponium referentis, obſeruauit Ant. Auguſtin. *de nom. propr. Pandect. pag.* 121. Erroris ergo manifeſti rei ſunt, qui eum ſub Alexandro demum vixiſſe contendunt, veluti Bernard. Rutil. *Vit. ICtor. cap.* 73. et Io. Bertrandus *de iurisperit. Lib. I. cap.* 11. Vterque enim deceptus eſt loco Lampridii *in Alex. cap.* 48. quem ab aliena manu eſſe, luculenter oſtendit Salmaſ. *ad hiſt. aug. ſcript. pag.* 242.

* Duos fuiſſe Sex. Pomponios, primus ſuſpicatus eſt Ant. Auguſtin. *de nom. propr. Pandect. pag.* 92. *et* 255. quem deinde cum alii, tum et Guil. Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 5. ſequuti ſunt. Immo nec ſe ab hac ſententia admodum alienum eſſe profitetur Eu. Otto *Praefat. Tomi I. Theſaur. iur. ciuil.* At rationes omnes, quas diligenter collegit Grotius, *in praefatione ad laudata Opuſcula*, *pag.* 10. *ſequ.* excuſſimus. Vrgent praecipue, Pomponium in *l.* 41. *D. de hered. inſt.* ipſum videri alium Sex. Pomponium citare, et in *l.* 32. *D. de legat. I.* legi: *quod ita verum eſſe, tam Sex. quam Pomponius, negant.* Sed vti in poſteriore textu Sextvs ille alius eſſe poteſt IC. quam Pomponius, et ille ipſe fortaſſis; qui *l.* 44. *pr. D. ſolut. matr. l.* 30. §. 6. *D. de adquir. hered.* et *l.* 1. §. 27. *D. ad SC. Silan.* ita admodum dubium eſt, an *l.* 41. *D. de hered. inſt.* ſit Pomponii, ac non potius Iuliani, *et liber. XII. Lect. var.* Pomponii non in margine tantum fuerit adſcriptus. vid. Reinold. *Orat. de Pompon. pag.* 12. *ſequ.*

§. CCCXI.

§. CCCXI.

Eius philoſophia et ſecta.

Praeter iuris prudentiam eorum temporum more et philoſophiam videtur excoluiſſe, cuius veſtigia deprehendimus in *l.* 121. *D. de verb. ſignif.* iuncto Seneca *de benef. Lib. VII. cap.* 10. et *l.* 30. *pr. D. de vſurp.* et *vſucap.* vbi diuiſio corporum interiorem philoſophiam redolet, ceu obſeruarunt Cuiac. *Obſ. Lib. XV. cap.* 33. et Guil. Forner. *Select. Lib. II. cap.* 27. De ſecta inter viros doctos non ſatis conuenit, aliis eum iuris conſultis neutrarum partium, quos erciſcundos adpellitant, adnumerantibus, Maſcou. *de ſectis Sabin. et Procul. cap.* 8. *§.* 4. *pag.* 130. aliis eum inter Proculeianos referentibus. Chriſt. Otto a Boekelen *de diuerſ. famil. vet. ICtor. cap.* 6. *

* *Proculeianum* ideo fuiſſe contendunt, quod Labeonis definitionem probet: *l.* 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced.* eiuſque ſententiam tueatur aduerſus Trebatium: *l.* 21. *pr. D. de hered. inſtit.* Proculo teſtimonium denunciet, *l.* 16. §. 2. *D. de euict. l.* 12. *pr. D. de legat.* 2. itemque eius et Pegaſi, Celſi, Atilicini, Ariſtonis, et Neratii ſententias probet: *l.* 28. *D. de adquir. rer. dom. l.* 43. *§.* 2. *D. de legat.* 2. *l.* 29. *D. de euict. l.* 14. *D. de verb. obl. l.* 48. *pr. D. de legat.* 1. *l. vlt. D. de adqu. vel omitt. her. l.* 21. *l.* 72. *D. ad SC. Trebell. l.* 8. §. 2. *D. de liberat. leg. l.* 3. *D. pro ſuo. l.* 45. *D. de legat.* 1. At idem Pomponius non modo Sabino et Caſſio aliquando ſuffragatur, *l.* 6. *D. de condit. et demonſtr. l.* 6. *D. de ſtipul. ſeru.* et eorum dicta benigniore interpretatione iuuat, *l.* 3. §. 1. *D. de iur. et facti ignor.* ſed et paſſim eorum auctoritate vtitur, *l.* 34. §. 2. *D. de fideic. libert.* et id plerumque agit, vt diſſidentes iuris conſultos ad concordiam reducat, veluti Proculum et Sabinum, *l.* 14. *D. de condit. et demonſtrat.* nec non Proculeianos et Sabinianos, *l.* 26. §. 2. *D. de legat.* 2. Qui vero ita rationes componit, iuris conſultus, eum ſi quis ſectarium eſſe clamet: nae is, quid ſit ſectae ſtudium, mihi omnino videtur ignorare.

§. CCCXII.

Eius ſcripta.

Scripſit hic iuris conſultus, inter πολυγράφους iure referendus, ENCHIRIDION duplex, quorum vnum *ſingularis* fuit *liber*, *l.* 2. *D. de orig. iur. l.* 2. *D. de iuſt. et iur. l.* 239. *D. de verb. ſign.* alterum ex *duobus libris* conſtitit: *l.* 5. *D. de grad. et adfin. l.* 13. *D. de tutel. l.* 107. *D. de ſolut. et liberat.* EPISTOLARVM *libros XX.* FIDEICOMMISSORVM *libros V.* LECTIONVM AD Q. MVCIVM *libros XXXVIIII.* AD PLAVTIVM *libros VII.* REGVLARVM *librum ſingularem.* AD SABINVM *libros XXXV.* SENATVSCONSVLTORVM *libros V.* VARIARVM LECTIONVM *libros* non XV. vt eſt in indice Florentino, ſed ſaltim *vltra XXXX.* * *l.* 8. *§.* 6. *D. ſi ſeru. vind.* DIGESTORVM *libros V.* DE STIPVLATIONIBVS

libros VIII. denique AD EDICTVM *libros LXXXIII.* ex quibus fragmenta in *Pandectis* quam plurima ſuperſunt.

* Hunc titulum inter *inſcriptionum feſtiuitates, quas plerique vtriusque linguae ſcriptores in libris ſuis feciſſe ait*, refert Gell. *Noct. Att. praefat.* Ait enim, *alios libros ſuos* MVSARVM *inſcripſiſſe, alios* SILVARVM, *illum* ΠΕΠΛΟΥ, *hunc* ΚΕΡΑΤΟΣ ΑΜΑΘΕΙΑΣ, *alium* ΚΗΡΙ *partim* ΛΕΙΜΩΝ, *quemdam* LECTIONIS SVAE, *alium* ANTIQVARVM LECTIONVM. Vbi Gellius manifeſto ridere voluit titulos librorum argutiores atque exquiſitiores. Sed iam Salmaſius recte monuit, multos titulos eo referre Gellium, qui nihil habeant, quod ad *feſtiuitates inſcriptionum* iure referri poſſit. Quid enim feſtiuitatis ineſt inſcriptionibus *antiquarum lectionum, epiſtolarum moralium, epiſtolicarum quaeſtionum, hiſtoriae naturalis*, quas omnes Gellius in hanc claſſem retulit? Quis non titulum NOCTIVM ATTICARVM, quem ſe Gellius tamquam ſimpliciſſimum libro ſuo praeſcripſiſſe, ait, facilius facetis nugis comparet, quam titulum *antiquarum* vel *variarum lectionum*? Sed videtur Gellius hic ſine iudicio imitatus Plinium *in praefat. Hiſt. natural.*

§. CCCXIII.

Caius iuriſconſultus.

CAIVS, elegantis ingenii iuris conſultus, vulgo GAIVS, certiſſime vixit ſub Hadriano, ceu patet ex *l. 7. pr. D. de reb. dub.* certiſſime etiam ſuperſtes fuit Antonino Pio, quia M. Antoninum imperatorem *ſacratiſſimum principem ſuum* vocat *l. 9. D. ad SC. Tertull.* An vero ad Antonini Caracallae tempora aduixerit, quod Iac. Raeuardo *Coniect. Lib. III. cap. 19.* et nuper Franc. Car. Conradi (*Act. erud. Lipſ. a. 1727. menſe Februar.*) viſum eſt, merito in medio relinquimus, tanto certiores, falli eos opinione ſua, qui Caium noſtrum, quem familiaritatis iure ſuum vocat Pomponius, *l. 39. D. de ſtipulat. ſeruor.* vel ad Diocletiani, vel ad ipſius Iuſtiniani tempora vitam produxiſſe exiſtimant, quum ab Hadriani exceſſu ad Diocletiani imperium centum et quadraginta ſeptem; ad Iuſtinianei imperii auſpicia trecenti octoginta nouem anni ſint circumacti *.

* Caium Diocletiani tempora attigiſſe, ſuſpicatus eſt Marcilius *ad §. 6. prooem. Inſtit.* Eumdem Iuſtiniano σύγχρονον et Chriſtianum fuiſſe, ex *d. §. 6. prooem. Inſt. §. 5. Inſt. de publ. iudic.* et *Conſtit. omnem reip. §. 1. ad Anteceſſ.* collegerunt Ant. Vacca et Hotomanus, non alio perſuaſi argumento, quam quod eum *Caium ſuum* vocare non dubitarit Iuſtinianus. At praeterquam quod nihil Chriſtiani praeferunt Caii fragmenta, quodque vtrique huic ſententiae rationes chronologicae manifeſto refragantur: aliae rationes eſſe potuerunt Triboniano, (nam Iuſtinianum ibi ſtilo ſuo vſum, vix credibile eſt,) cur Caium *ſuum* vocare non dubitarit, quoniam nimirum eum potiſſimum exſcripſit in conſcribendis Inſtitutionibus. Vid. Eu. Otto *Praef. Tomi I. Theſaur. iur. ciu. pag. 19.*

§. CCCXIIII.

§. CCCXIIII.

Ceterum Caivs quoque a ſectae ſtudio ſatis alienus iure erciſcundis accenſetur, Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap.* 8. §. 3. *pag.* 127. modeſtiam eius ſatis ſuperque demonſtrantibus tot eius fragmentis, quae in *Digeſta* retulit Tribonianus. Scripta reliquit tam multa, vt lectorem merito remittamus ad indicem Florentinum et Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 43. id modo obſeruantes, eum quaedam ſcripſiſſe, in quibus reliquorum iuris conſultorum vix quiſquam exercuerat ingenium, veluti DOTALITIORVM *librum ſingularem*, AD EDICTVM AEDILIVM CVRVLIVM *libros II.* AD EDICTVM PROVINCIALE *libros XXXII.* AD LEGES XII. TAB. *libros VI.* et ſimilia. Institvtionvm et extra *Pandectas* exſtare fragmenta bene longa, ſed ab Aniano paſſim interpolata, nemo ignorat. * Eius ſcripta.

* Ex iis duo fragmenta inſignia de ritu mancipationis, et in iure ceſſione, qui in Anianea editione hodie non exſtant, ſeruauit Boeth. *Lib. III. Commentar. in Topic. Ciceron.* quae tota exhibet Ant. Schulting. *in Iuriſprudent. vetere anteiuſtin. pag.* 50. *ſeqq. et pag.* 84. *ſeqq.* Sed eadem in Cyri *Commentario ad tit. C. de vſuc. transform.* multo integriora reperit Bynkershoek. *de reb. emancip. cap.* 1. *pag.* 107. Is vero haec deſcripta eſſe ait a Petro Iacobo de Rauani, qui dicat *ſe ea vidiſſe in libro Inſtitutionum Caii.* Quae ſi vera ſunt, (fidem autem Petri Iacobi de Rauani in dubium cur vocare velimus, nullam omnino rationem video;) Caii Inſtitutiones ſaeculo XIIII. quo ille Rauani vixit, adhuc integriores, quam eſt Aniani editio, exſtitiſſe oportet.

§. CCCXV.

L. Volvsivm Maecianvm ſub Antonino Pio et Diuis Fratribus vixiſſe, et in eorum principum conſilio fuiſſe, ex Iul. Capitolin. *in Pio cap.* 12. *l.* 42. *et l.* 47. *D. de fideic. libert.* denique ex *l.* 17. *D. de iur. patron.* patet. Marcum imp. inſtituerat in iuris prudentia, teſte eodem Iulio Capitol. *in Marc. cap.* 3. Vid. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 5. Vitam etiam ad Marci imperium produxit, ſub quo tamquam Alexandrinae ciuitatis iuridicus, in Auidii Caſſii tumultu periit, et quidem ſeditionis Caſſianae conſcius, teſte Volcat. Gallic. *in Auid. Caſſ. cap.* 7. id eſt anno erae Dionyſiacae 175. in quem hunc tumultum incidere oſtendit Ant. Pagi *Critic. Baron. Tom. I. pag.* 168. *ſeqq.* L. Voluſius Maecianus.

§. CCCXVI.

Sabinianum eum fuiſſe, et Iuliani adſeclam, ipſe in fragmentis ſuis ſatis prodidit. Scripſit FIDEICOMMISSORVM ſeu QVAESTIONVM Eius ſecta et ſcripta.

STIONVM DE FIDEICOMMISSIS *libros ſedecim.* Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 5. PVBLICORVM *libros XIIII.* a quibus diuerſum fuiſſe librum EX LEGE RHODIA, vel AD LEGEM RHODIAM * ſuſpicamur, quamuis aliud viſum ſit Iac. Gothofredo *de imper. mar. cap.* 2. Vid. Bynkershoek. *ad l.* 9. *D. ad leg. Rhod. cap.* 1. Porro *libri* QVAESTIONVM meminit Papinianus, *l.* 86. *D. de adquir. vel omitt. hered.* qui tamen an a *libris quaeſtionum de fideicommiſſis* diuerſus ſit, alii viderint. Denique notus eſt *libellus* Maeciani DE ASSE, a Io. Fridr. Gronouio poſt opus *de pecunia veterum*, et a Io. Ge. Graeuio *Theſaur. antiqu. Rom. Tomo XI.* editus, et iuris ſtudioſis etiam atque etiam commendatus a Iac. Cuiacio *ad l.* 21. §. 2. *D. de ann. legat.*

* In Florentina eſt: *ex lege Rhodia*, apud Haloandrum: *ad legem Rhodiam.* Sed non erat, quod hic aliquid mutaret Haloander. Ita enim, notante Bynkershoekio, et aliae in iure noſtro librorum inſcriptiones ſe habent. Nec abſurdus eſt titulus, ex quo colligitur, Maeciani librum fuiſſe collectionem quarumdam legum Rhodiarum, fortaſſis quae magis in vſu erant, et ad iactum pertinebant, quaſque hoc libro Voluſius vel collegerit tantum, vel notis ſuis illuſtrarit. Vid. Bynkerſhoekii *Opuſc. min. pag.* 269. *edit. nou.*

§. CCCXVII.

Q. Ceruidius Scaeuola. Proximus eſt Q. CERVIDIVS SCAEVOLA, *auctor iuris conſultorum prudentiſſimus*, *l.* 3. *C. Th. de teſtam.* et Marco Antonino a conſiliis, Iul. Capitol. *in Marc. cap.* 2. vel hoc ipſo maximam laudem conſequutus, quod Seuerum imp. et Papinianum iuris conſultum formauit. Iul. Capitolin. *in Caracall. cap.* 8. Miſcellionibus vel erciſcundis eum adnumerat Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap.* 8. §. 5. quippe adeo fluctuantem inter diuerſas ſcholae vtriuſque ſententias, vt Bertrando Proculeianus; Ottoni a Boekelen *de famil. Ictor. cap.* 5. Sabinianus videatur. Notum quoque eſt, eum apud quoſdam non modo obſcuritatis et variationis, ſed et περιττωπολυλογίας cauſſa male audire. *

* Nam in *l.* 14. *D. de tranſact.* eum ingenuitatis et candoris laudem non ſeruaſſe, et in gratiam alicuius vel odium a iure receſſiſſe ſtatuit Ger. Noodt *Probabil. Lib. II. cap.* 2. *pag.* 36. et *de pact. et tranſact. cap.* 22. *pag.* 546. Variationes quoque eiuſdem notant Cuiac. *Obſ. Lib. IIII. cap.* 1. Merill. *Obſeru. Lib. I. cap.* 9. et Noodt. *Obſ. Lib. II. cap.* 18. vbi et ſtilum eius abruptum et hiulcum, ac proinde maxime obſcurum notari animaduertimus, de quo etiam conqueruntur Guil. Budaeus *Annot. ad Pandect. pag.* 76. *ſequ.* Franc. Duaren. *Diſput. anniuerſ. I.* 50. Petr. de Toullieu *Diſſ. de anantapodotis in iure occurrentibus*, et Eu. Otto *in Papiniano cap.* 11. §. 3. *pag.*

pag. 313. Sed vt de ſtilo Scaeuolae Scaeuolae exprobrantur, iam ab aliis facile transfegerim: ita reliqua, quae ſatis profligata ſunt.

§. CCCXVIII.

Scripſit DIGESTORVM *libros XXXX.* et quidem poſt exceſſum Marci Antonini imperatoris, ceu ex *l.* 39. *D. de legat.* 3. obſeruauit Ger. Noodt *de foenor. et vſur. Lib. III. cap.* 6. *pag.* 244. DE QVAESTIONE FAMILIAE *librum ſingularem*: QVAESTIONVM *libros XX.* QVAESTIONVM PVBLICE TRACTATARVM *librum ſingularem*: REGVLARVM *libros IIII.* RESPONSORVM *libros VI.* in quibus eum ſaepe repetere, quae iam dixerat in *Quaeſtionibus*, obſeruat Cuiac. *Obſ. Lib. XII. cap.* 10. ΟΡΩΝ *librum ſingularem*: denique *Notas* IN IVLIANVM et MARCELLVM. Eius ſcripta.

§. CCCXVIIII.

Supereſt VLPIVS MARCELLVS, vir toga ſagoque celeberrimus, quem in conſilio Antonini Pii fuiſſe, teſtatur Iul. Capitolin. *in Antonin. Pio cap.* 12. Floruit et ſub Marco, *l.* 19. *D. de teſtam. tut.* ſub quo non quidem praefectus praetorio, vti exiſtimat Bertrandus *de Iuris perit. Lib. I. cap.* 17. ſed legatus pro praetore Pannoniae inferioris fuit. Ita enim intelligendus vetus titulus apud Grut. *Inſcript. pag.* 100. *num.* 4. Vlpius Marcellus.

VIRTVTI.
ET
HONORI. L.
VLPIVS. MARCELLVS.
LEG. AVG.
PR. PR.
PANNON. INF.
V. S.

Sub Commodo in Britanniam cum imperio miſſus, non modo incredibilia continentiae, frugalitatis, et vigilantiae ſpecimina edidit *, ſed et rem ibi praeclare geſſit, vt parum abeſſet, quin a ſaeuiſſimo principe virtutis cauſſa occideretur. Dio Caſſ. *Lib. LXXII. pag.* 820. et *Excerpt. Peireſc. pag.* 724.

* Meretur ille Dionis locus, qualis in primis in *Excerptis Peireſcianis* legitur, excerpi. Ait, legatum illum in Britannia tam alienum fuiſſe a ſordibus et corruptione, quantum ab humanitate ac benignitate; tam autem vigilantem, vt per totam noctem vigilare videretur. Vt vero et ceteros comites ſomno arceret, eum duodecim tabellas, quales ex philyra fieri ſolebant, quotidie veſperi perſcripſiſſe, et mandaſſe ſuis, vt alias aliis, atque aliis horis

horis perferret ad diuerſos. Quamquam etiam a natura ad domandum ſomnum fuerit factus, tamen vigilantiam illam adiuuiſſe abſtinentia, modico tantum vſum cibo; et vt pane ventrem ne impleret, eum Roma in Britanniam aduehi curaſſe, non quod pane eius regionis veſci non poſſet, ſed vt eo minus ob vetuſtatem panis comederet, gingiuis ob eius ſiccitatem ſaepe cruentatis. Hinc apud Xiphilinum Vlpius noſter vocatur ἀνὴρ μέτριος καὶ εὐτελὴς ὤν, *vir modeſtus et frugi*, ὅτε ἐπολέμει ὑψηλόφρων καὶ φρονηματώδης, χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος ὤν, *ſublimis et elati animi, quoties bellum gereret, et pecunia non corruptibilis.* Habes ergo priſcae diſciplinae ac continentiae hominem, dignumque, qui non ſub Commodo, ſed melioribus rei publicae temporibus vixiſſet.

§. CCCXX.

Eius ſecta et ſcripta. Proculeianorum ſuo tempore fuit acerrimus, Merill. *Obſeru. Lib. I. cap.* 28. *Lib. VIII. cap.* 18. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap.* 5. §. 4. *pag.* 90. vt Vlpiano aliiſque id haud leue veritatis argumentum eſſet, ſi Iuliano adſtipularetur Vlpius Marcellus. Cuiac. *Obſ. Lib. XIIII. cap.* 35. Menag. *Amoenit. iur. cap.* 24. Mireris, homini negotioſo, et ſaepius in caſtris, quam in muſeo, moranti tantum fuiſſe ocii, vt aliquid de iure ſcriberet. Et tamen praeter NOTAS AD IVLIANVM et POMPONIVM reliquit DIGESTORVM *libros XXXI.* AD LEGES Iuliam et Papiam *libros VI.* DE OFFICIO PRAESIDIS *librum ſingularem:* DE OFFICIO CONSVLIS *libros* ſaltim *V.* PVBLICORVM *libros II.* et *librum ſingularem* RESPONSORVM *.

* Addit Iac. Curtius Ἐικαστῶν *Lib. I. cap.* 38. NOTAS AD PAPINIANVM, quarum mentionem fieri ait *l.* 7. *D. ad. leg. Iul. de adult.* Marcellum ſaltim laudaſſe ait Papinianum *l.* 1. *D. ad SC. Turpillian.* Quum vero multo antiquiorem Papiniano Scaeuolam ad Marcellum notaſſe conſtet: *l.* 11. *§.* 6. *D. de donat. int. vir. et vxor.* laudatus Curtius duos floruiſſe *Marcellos* iuris conſultos, exiſtimat: *Vlpium* alterum, de quo hic agimus, alterum C. *Quinctillium.* Sed potuiſſet Curtius non errare. Qui enim ad Papinianum ſcripſit, eumque laudauit, non eſt MARCELLVS, ſed AEL. MARCIANVS, Vlpiani aequalis. Adeoque ad illorum temporum iuris conſultos non pertinet ille *C. Quinctillius.*

§. CCCXXI.

Status iuris ſub Septimio Seuero. Redimus ad imperatores Romanos, inter quos obtruncato Didio Iuliano, aemuliſque, C. Peſcennio Nigro, et D. Clodio Septimio Albino, remotis; imperium arripuit L. SEPTIMIVS SEVERVS, Africanus; princeps non ſolum Graecis Latiniſque litteris eruditiſſimus, ſed et iuris Romani peritiſſimus, auditor quippe Q. Ceruidii Scaeuolae, et Papiniani condiſcipulus (§. 317),

317.), et hinc fiſci aduocatione ante imperium functus. Spartian. *Septim. Seu. cap.* 1. *et* 2. Huius, potiſſimum condiſcipuli ſui, Papiniani, vſus conſilio iura conſtituit, aequitatis, moderationis clementiaeque pleniſſima, vt ab Aurelio Victore *legum conditor longe aequabilium* adpelletur. Eu. Otto *Papinian.* *cap. XIIII.* §. 3. *pag.* 496. *edit. nou.* Odio tamen deceſſoris, Didii Iuliani, *Saluii Iuliani decreta iuſſit aboleri, neque obtinuit.* Spartian. *Seuer. cap.* 17. Quod nos de edicto Iuliani perpetuo intelligendum eſſe arbitramur *.

* Sunt, qui haec de Didii Iuliani decretis intelligunt, quia et hic intercalaris veluti princeps Saluii nomen tulerit. Thomaſ. *Naeu. iurisprud. anteiuſtin. pag.* 85. Sed *de Saluii ſcriptis*, non de imperatoris alicuius actis loqui Spartianum, ex Aurelio victore, eamdem rem plenius narrante, intelligimus. Is enim, vbi de Septimio noſtro agit: *Saluii*, inquit, *nomen, atque eius* SCRIPTA *factaque aboleri iubet, quod vnum effici nequiuit.* Iam quid, quaeſo, ſcripſiſſe nouimus Didium, tam eximium, vt id perire nollet ſenatus? Et quid intererat ſenatus, Didii principis ſibi exoſi et hoſtis a ſe iudicati, memoriam et acta non aboleri, vt in hoc vno principi aſperrimo dicto minus audiens eſſe auderet? Denique ſi de Saluii Iuliani ſcriptis priuatim editis accipiamus Spartianum et Aurelium Victorem, vix comminiſci licebit rationem, cur ſenatus voluntati principis ſeueri, et adcuratum a ſuis obſequium exigentis, refragari voluerit. Veroſimillimum itaque eſt, Seuerum, exſecratum Iulianorum nomen, conditum a Saluio Iuliano edictum perpetuum voluiſſe abolere, ſenatu tamen ob eximiam eius operis praeſtantiam auctoritatemque grauiter obnitente.

§. CCCXXII.

Inter Seueri inſtituta et ſequentia fuerunt: quod praefecturam vrbanam, data ad Fabium Chilonem epiſtola, ad ſummam euexit potentiam: *l.* 1. *D. de offic. praef. vrb. l.* 8. §. 5. *D. de poen. l.* 6. §. 1. *D. de interd. et releg.* quod oratione ſua anno ab v. c. 948. *Q. Flauio Tertullo* et *Flauio Clemente* coſſ. res immobiles eorum, qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto alienari vel ſupponi vetuit: *l.* 1. §. 1. *D. de reb. eor. qui ſub tutel. vel cur.* quod legem Iuliam de adulteriis in vſum reuocauit *: Dio Caſſ. *apud* Xiphil. *Lib. LXXVI. pag.* 869. quod quaedam circa leges Iuliam et Papiam Poppaeam mutauit: Tertull. *Apologet. cap.* 4. quod cum Antonino Caracalla, filio, imperii ſocio, SCto anno ab v. c. 959. *M. Numio Albino* et *Fuluio Aemiliano* coſſ. facto, donationes inter virum et vxorem de nouo prohibuit; *l.* 32. *pr. D. de donat. int. vir. et vxor.* Recenſum vero tot conſtitutionum, quae in *Pandecte* aeque ac *Codice*, Iura a Seuero conſtituta.

dice, vtramque paginam faciunt, hic a nobis inſtitui, chartae anguſtia vix patitur.

* Debemus hanc notitiam Dioni, qui de Seuero imp. refert, eum criminari ſolitum incontinentes, ὡς καὶ περὶ τῆς μοιχείας νομοθετῆσαί τινα, *ob eamque cauſſam et de moechis leges tuliſſe*, ex quibus deinde quam plurimi in ius rapti ſint. Addit: Τρισχιλίας γοῦν μοιχείας εὗρον ἐν τῷ πίνακι ἐγγεγραμμένας, innuens, *ſe conſulem tria milia moechorum in tabulis accuſatorum reperiſſe*. Incidit vero Caſſii illius conſulatus in annum Chriſti 291. quo iam paene ante centum annos leges iſtas ſeueriſſimas tulerat Seuerus, ex eoque iam ſatis patet, quam late patuerit hoc flagitium, quum Seuerus eam legem ferret. Ceterum ex eo ſimul reddi poterit ratio, cur *de adulteriis* et ad legem Iuliam de illis eo tempore certatim ſcripſerint PAPINIANVS, VLPIANVS, PAVLLVS, et alii.

§. CCCXXIII.

Status iuris ſub Caracalla.

Qui exſtincto patre, et Geta fratre occiſo, ſolus imperauit, ANTONINVS CARACALLA, non minus, quam pater, ius variis nouis inſtitutis locupletauit. Nam vt iam non dicam de celeberrima conſtitutione *l.* 17. *D. de ſtatu hom.* qua ius ciuitatis cum omnibus ingenuis, in orbe Romano habitantibus, communicauit *, quam Antonino noſtro auctoritate Dionis Caſſii *in Excerpt. Peireſc. pag.* 744. vindicat Ezech. Spanhem. *in Orbe Romano*: tot aliae eius conſtitutiones in *Codice* et *Pandectis*, immo et in *Codicis Gregoriani* et Paulli *Sententiarum receptarum* reliquiis ſuperſunt, vt reliquorum imperatorum paene omnium conſtitutiones numero ſuperare videantur.

* Origo ergo huius iuris hodie extra omnem dubitationis aleam poſita eſt, quamuis et noſtris temporibus non deſint viri erudititiſſimi, qui et Antonini Pii hac in re partes aliquas fuiſſe, adeoque vel conſtitutionem antiquam ab Antonino Pio primum editam, in vſum reuocatam eſſe, vel diſtinctione inter ius ciuitatis *indultum* et *imperatum* rem expediri poſſe exiſtimant. Io. Petr. a Ludewig in *Diſſ. de peregrinitate, albinagio, et vvildfangiatu*, *cap.* 9. §. 3. *pag.* 98. *ſequ.* Et ſane fauent huic ſententiae partim locus inſignis *Nouellae LXXVIII. cap.* 5. partim nummus Antonini Pii imp. apud Mediobarbi Biragi, cuius in poſtica coronae inſcriptum: S. P. Q. R. AMPLIATORI CIVIVM. At ſi dicendum, quod res eſt, nec Iuſtiniani eſt tanta in rebus hiſtoricis auctoritas, vt ea in re errare non potuiſſe videatur: et elogium iſtud tribui poſſe Antonino Pio, ſi vel maxime auctor non ſit conſtitutionis famoſiſſimae, quam *l.* 17. *D. de ſtat. hom.* laudari animaduertimus, iam ipſe oſtendit Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. cap.* 1. *pag.* 208. quippe qui non modo viros bene de re publica meritos frequentius iure ciuitatis donarit, ſed et cum Carnis Cataliſque, adeoque cum totis gentibus, eximium illud beneficium communicarit. Gruter. *Inſcript. pag.* 408. *num.* 1.

§. CCCXXIIII.

§. CCCXXIIII.

Elagabalvs, monſtrum illud hominis, qui, occiſo Caracalla, victoque aemulo *M. Opilio Aurelio Seuero Macrino*, imperio potitus eſt, non plus ad iuris prudentiam amplificandam contulit, quam hic Opilius, vt ſcribit Iul. Capitol. *in Macrin. cap.* 13. *iuris non incallidus*, et, teſte Herodiano *Hiſtor. Lib. IIII. cap.* 12. peritus νόμων ἐπιςήμης. Equidem Opilium iſtum *omnia reſcripta veterum principum tollere ſtatuiſſe*, refert *eodem loco* Iulius Capitolinus, *nefas eſſe dicentem, leges videri Commodi et Caracallae, hominum imperitorum voluntates, quum Traianus numquam libellis reſponderit, ne ad alias cauſſas facta* * *proferrentur, quae viderentur ad gratiam compoſita*. Sed breuitas imperii vix bimeſtris vetuit illum ſpes inchoare longas.

Itemque ſub Opilio Macrino.

* Facta hic ſunt reſcripta, vti Graecis πραγματικαὶ vel πραγματικοὶ τύποι. Iac. Gothofred. *ad Codic. Theodoſ. Tom.* I. *pag.* 25. Hinc Pavlli *libri Sententiarum et* FACTORVM *ſex*. Ceterum quamuis id conſilium Macrini plerique damnent: tantum tamen abeſt, vt videatur reprehendendum, vt prudentiſſimo inſtituto reſcriptis tantum in aliquorum gratiam vel odium editis vim legum detrahere voluerit. Id vero non magis improbandum eſt, quam quod et Valentinianus Senior imperator talia reſcripta caſſa eſſe iuſſit. *l.* 6. *C. de vectigal.*

§. CCCXXV.

Elagabali vero ne nomen quidem in *Pandecte* occurrit, quamuis quaedam eius conſtitutiones exſtent *l. vn. C. Gregor. de patr. poteſt. et l.* 8. *C. de negot. geſt.* quas Elagabali eſſe, ex ſubſcriptionibus docent Henricus Noriſius *Epiſt. conſular. pag.* 471. et Ant. Pagi *Crit. Baron. Tom. I. pag.* 203. Obiter tamen monemus, Elagabali origines, et familiam ex *Pandectis* non modo illuſtrari, verum etiam ſuppleri poſſe *.

Nec non ſub Elagabalo.

* Fuiſſe Elagabalvm filium Varii Marcelli et Iuliae Soaemidis, ex eorum temporum hiſtoricis ſatis notum eſt. Sed in iure noſtro paſſim memorantur alii eius cognati, quos hac tabula repraeſentare iuuabit, maxime quum quaedam videantur emendanda, quae parum adcurate tradidit Reineſ. *Epiſt. ad Rupert.* 69. *pag.* 611.

N. e familia IVLIORVM.

- IVLIVS AGRIPPA primipilaris, de quo *l. 38. D. de legat. 3.* patruus magnus Iuliae Domnae, quam legem non intellexere Cuiac. *Obſ. Lib. III. cap.* 18. et Menagius *Amoen. iur. ciu. cap.* 25.
  - N. filia, de qua *l. 38. D. de legat. 3.*
    - N. Neptis, de qua eadem *l.* 38.
  - IVLIVS AGRIPPINVS, cui reſcripſit Antoninus imp. anno *961. Pariator LL. Moſ. et Rom. Tit.* X. §. 4.
- N. Iulii Agrippae frater.
  - BASSIANVS, ſacerdos Dei ſolis. Sex. Aurel. Victor. *in Caracalla et Elagab.*
    - IVLIA DOMNA Aug. nupta Septimio Seuero imperatori.
      - ANTONINVS BASSIANVS CARACALLA, imp.
        - *Filiolus* vna cum matre in Liparam inſulam relegatus, teſte Dione.
      - P. SEPTIMIVS GETA, a fratre occiſus.
    - IVLIA MOESA ex Apamea Syriae, teſte Dione, vel ex Emeſa, vti exiſtimat Herodian. *Hiſtor. Lib. V. cap.* 4.
      - IVLIA SOEMIS, nupta *Vario Marcello.*
        - ELAGABALVS, imp.
      - IVLIA MAMMAEA, nupta *Geneſio Marciano.*
        - ALEXANDER, imperator.

§. CCCXXVI.

Et ſub Alexandro imp.

Succeſſit his M. AVRELIVS SEVERVS ALEXANDER, Elagabali conſobrinus, continentiſſimae diſciplinae princeps, et qui non pauca conſtitutionibus ſuis emendauit. Praefectorum vrbi, et praetorio potentiam maxime auxit, et illis quatuordecim ROMAE CVRATORES addidit ex conſularibus, quos audire negotia cum praefecto vrbis iuſſit, ita, vt omnes, aut magna pars, adeſſent, quando acta fierent. Lamprid. *in Alex. cap.* 33. His ſenatoriam addidit dignitatem, vt VIRI CLARISSIMI eſſent, et dicerentur, idque ideo, ne quis, qui ſenator non eſſet, de ſenatore Romano iudicaret. Lamprid. *ibid. cap.* 21. Quin et edicta eorum, condito licet iam pridem edicto perpetuo, ſeruari voluit. *l. 2. C. de offic. praef. praet. Orient. et Illyr.*

§. CCCXXVII.

§. CCCXXVII.

Denique ſub Maximino, Maximo et Balbino, Gordiano et Philippo.

Maximinvs porro, Alexandri percuſſor, quod a ſcelere auſpicatus fuerat, imperium tam breue habuit, vt non multum potuerit de iure nouo conſtituendo cogitare. Habemus tamen duas eius conſtitutiones: *l.* 13. *C. de pact. et l.* 6. *C. de iure dot.* quum oppoſitorum illi principum, Maximi et Balbini nullae omnino exſtent. Plurimae contra ſuperſunt Gordiani tertii, ſub quo reuireſcere potuiſſet imperium, ſi vixiſſet diutius: nec non percuſſoris eius Philippi, Arabis, quamuis pleriſque horum omnium epiſtolis vetera magis iura ſpeciebus obuenientibus adplicari, quam noui quid ſanciri, animaduertamus. *

* Et hoc ipſum argumento eſt, Philippum illum imp. ſceleratiſſimum hominem, non fuiſſe Chriſtianum. Fieri enim non potuiſſet, quin de emendando iure, abolendiſque, quae paganam ſuperſtitionem ſapiebant, ſerio cogitaſſet, eiuſque rei veſtigia in eius conſtitutionibus exſtarent, ſi pio Chriſtianorum caetui ſeſe adiunxiſſet. Praeterea ludi ſaeculares, publice editi, ſacraque ſollemnia et ſuperſtitioſiſſima eo anno curata, cum religione Chriſtiana minime omnium congruunt. Sed illam de Philippi Chriſtianiſmo ſententiam iam pridem profligarunt viri doctiſſimi, in quorum numero ſunt Conr. Sam. Schurzfleiſch. *Diſſ. de Philippis augg.* §. 3. *ſequ.* et Cellar. *de primo principe Chriſtiano.*

§. CCCXXVIII.

ICti huc vſque florentes.

Papiniani origo.

Supereſt, vt et ivrisconsvltos, qui a Commodi exceſſu ad haec vſque tempora floruerunt, paucis perſequamur. Eorum facile princeps fuit Aemilivs Papinianvs, quem vulgo Italum, Hoſtilii Papiniani et Eugeniae Gracilis filium fingunt, ob lapidem, deſcriptum a Gruter. *Inſcript. pag.* 348. *num.* 8. Sed nihil veri ei lapidi ineſſe, ad quem tot viri docti offenderunt, praeclare oſtendit Eu. Otto *in Papin. cap.* 3. qui eumdem potius Syrophoenicem, et Iuliae Domnae cognatum fuiſſe ſuſpicatur. *

* Fundamentum huius coniecturae eſt locus Spartiani *in Caracall. cap.* 8. vbi Papinianum *amiciſſimum fuiſſe*, ait, *Seuero imperatori, et vt alii loquantur, adfinem etiam per ſecundam vxorem.* At ſecunda Seueri vxor erat Iulia Domna, cuius ſchema genealogicum ſupra (§. 325. *) exhibuimus, ac proinde eius cognatum fuiſſe oportet Papinianum. Ceterum fuit illa familia litterarum ſtudioſiſſima, adeo vt Philoſtratus *in vit. Sophiſt. II.* 30. *pag.* 622. Iuliam Domnam vocet τὴν φιλόσοφον, et Antoninum Caracallam τὸν τῆς φιλοσόφου παῖδα Ἰουλίας, *philoſophae Iuliae filium.* Eam enim lectionem contra Ioſ. Scaligeri emendationem tuentur Thom. Reineſ. *Var. Lib. II. cap.* 12. et Gottfrid. Olear. *in not. ad Philoſtr. pag.* 622. De doctrina Iuliae Domnae videndus etiam Aegid. Menag. *de mulier. philoſ. cap.* 16.

§. CCCXXVIIII.

Eius doctrina.

In iuris prudentia praeceptorem habuit Ceruidium Scaeuolam: Spartian. *Caracall. cap.* 8. in eaque arte adeo profecit, vt omnes longo poſt ſe interuallo reliquerit. Zoſim. *Hiſt. Lib. I. cap.* 9. Hinc paſſim vocatur *iuris aſylum et doctrinae legalis theſaurus*, Spartian. *in Seuer. cap.* 21. ὁ ἄειςος τῶν νομικῶν, *iuris conſultorum excellentiſſimus*, Theophil. §. 7. *Inſt. de fideic. hered. legum armarium*, Caſſiodor. *Var. Lib. VI. cap.* 5. *acutiſſimi ingenii vir*, et merito ante alios excellens, *l.* 30: *C. de fideicomm.* et vix vmquam a veteribus ſine elogio nominatus *: tanto maior profecto, quanto minus in aliorum verba iurauerat, inter erciſcundos, quos vocant, praecipuus. Vid. Eu. Otto *in Papin. cap.* 11. §. 6.

* Eius vero auctoritas tum in ſcholis iuridicis, tum in foro maxima fuit. In illis tertio curſus iuridici anno ſtudioſi PAPINIANISTARVM nomen non ſine caerimoniarum adparatu adſumebant. *Conſt. omnem reip.* §. 1. 4. *ad antecesſſor.* In hoc inter ICtos, quorum ſcriptis Theodoſius iunior vim iuris ſcripti attribuerat, Papiniano non ſolum primus locus datus, ſed et id conceſſum eſt, vt paribus ICtorum ſuffragiis, ea pars vinceret, cui ſuffragaretur Papinianus. *l. vn. C. Th. de reſponſ. prud.* et ibi Iac. Gothofredus.

§. CCCXXX.

Honores et ſcripta illius.

Quamuis vero vir ingenii eminentiſſimi innumeris paene negotiis diſtringeretur, quippe ſub Marco imp. aduocatus fiſci, Spartian. *Caracall. cap.* 8. ſub Seuero libellorum magiſter, *l.* 12. *D. de diſtract. pign.* ac paullo poſt praefectus praetorio, Xiphilin. *Lib. LXXVI. pag.* 865. et Caracallae ac Getae, fratrum, totiuſque imperii tutor: Zoſim. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 9. non tamen impediri ſe paſſus eſt, quo minus libros praeſtantiſſimos ſcriberet, veluti *libros XXXVII.* QVAESTIONVM, *libros XVIIII.* RESPONSORVM, *libros II.* DEFINITIONVM, porro DE ADVLTERIIS tum *libros II.* in quibus ſingula legis Iuliae capita ordine expoſuit, tum alium *ſingularem*, de exercitione huius publici iudicii. *l.* 11. *D. ad leg. Iul. de adult.* Eu. Otto *in Papinian. cap.* 12. §. 4. *pag.* 388. *ſequ. edit. nou.* denique *librum* ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΩΝ, quo Aedilium municipalium officia Graece explicauit. *l. vn. D. de via publ.* Otto *Papin. cap.* 4. §. 3. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap.* 8. §. 6. *n.* 2. *

* Papinianum in libris ſuis aliquando variaſſe, eiuſque variationis veſtigia paſſim in *Pandectis* exſtare, oſtendunt Iac. Cuiac. *Obſ. Lib. II. cap.* 37. Merill. *Obſ. Lib. I. cap.* 9. Idem Cuiac. *Obſ. Lib. XII. cap.* 10. notat, Papinianum,

num, Scaeuolae praeceptoris exemplo, ſaepe repetere in libris RESPONSORVM, quae iam in libris QVAESTIONVM ſcripſerit. Sed non ſane nouum eſt, in vno libro auctorem adcuratius exſequi illa, quae ſtrictius in alio expoſuerat.

§. CCCXXXI.

Sed tantum ſidus exſtinxit Antonini Caracallae furor, qui quum Papiniani virtutem ferre non poſſet, ipſe flagitiis omnibus contaminatus, eum non modo dignitate mouit, ſimul ac peruenit ad imperium, Xiphilin. *Lib. LXXVII. pr.* ſed et paullo poſt, parricidium, in Geta admiſſum, defendere recuſantem, vna cum filio, quaeſtorio viro, nefarie interemit: quamuis ea de re non parum diſcrepent veterum hiſtoricorum ſententiae. Saltim Papinianum tum non triginta ſex, ſed ſeptuaginta aut plures annos natum fuiſſe, oſtendit Otto *in Papinian. cap.* 16. §. 9. * Mors Papiniani.

* Ex quo patet, quam abſonum ſit, quod Gruter. *Inſcript. pag.* 348. *num.* 8. exhibet Papiniani monimentum:

AEMILIO. PAVLLO. PAPINIANO.
PRAEF. PRAET. IVR. CONS.
QVI. VIX. ANN. XXXVI. M. IIII. D. X.
HOSTILIVS. PAPINIANVS.
EVGENIA. GRACILIS.
TVRBATO. ORDINE. IN SENIO.
HEV. PARENT. INFELICISS.
FILIO. OPTIMO. P. M.
FECERVNT.

Sed impoſtura haec aeque manifeſta eſt, ac illud, quod vrnae argenteae inſcriptum eſt, elogium apud Boldon. *in Diſſ. praelim. Epigr. fol.* 2. illi Gruteriano ſimillimum, niſi quod in hoc EVGENIA GRACILII VXOR vocatur. Sed cauſſam iam perorarunt M. Aurel. Galuan. *de vſufr. cap.* 13. *n.* 11. Reineſ. *praef. Inſcr. pag.* 5. et Otto *in Papin. cap.* 16. §. 10. *pag.* 651. *ſeqq.*

§. CCCXXXII.

Progredimur ad TERTVLLIANVM, de quo praecipue quaeritur, ſitne idem cum Q. SEPTIMIO FLORENTE TERTVLLIANO, qui inter Latinos eccleſiae patres primum locum tenet? Nam et hunc Euſebius *Hiſt. eccl. Lib. II. cap.* 2. τοὺς Ῥωμαίων νόμους ἠκριβωκότα ἄνδρα, *virum ius Romanum adcurate doctum* adpellat, et ipſa patris iſtius opera magnam vbique iuris peritiam produnt. Hinc eumdem eſſe ICtum noſtrum et Tertullianum patrem, adfirmant Ant. Auguſtin. de *nom. propr. Pand. pag.* 139. Cuiac. *Obſeru. Lib. VII. cap.* 2. Radulph. Forner. *Rer. quotid. Lib. VI. cap.* 5. Guil. Grot. *Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 9. Sed ſi nihil aliud huic ſententiae opponi poſſet: ipſum dicendi genus, a tumore patris eccleſiaſtici diuerſiſſimum, ſatis euinceret, diuerſos hos Tertullianus.

fuiſſe Tertullianos, quamuis et iuris prudentiae laude, et ipſa aetate ſuppares *. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 12.

* Fatetur id et Guil. Caue *Antiqu. patr.* Tom. I. *pag.* 396. Sed ſubleſtum eſt, quo vtitur argumentum, a diuerſitate nominum deſumtum. ICtum enim noſtrum TERTYLLIANVM, patrem eccleſiaſticum TERTVLLIANVM dictum eſſe, ait: quaſi non eadem eſſent haec nomina, nec ſexcenta exſtarent exempla permutationis litterarum. Sane quum Graeci dixerint *Sylla* pro *Sulla*, *Tyllius* pro *Tullius*; Latini *Suria* pro *Syria*: quidni et eodem iure ſcripſerint *Tertyllianus* et *Tertullianus*? Immo et pater eccleſiae Τερτυλλιανὸς vocatur ab Euſebio *Hiſt. eccl. Lib. II. cap.* 2.

§. CCCXXXIII.

Eius aetas et ſcripta.

Vterque tamen, vt dixi, eodem tempore floruit. Vlpiano certe noſter anterior eſt, quippe a quo citatur *l.* 30. *§.* 6. *D. de adqu. vel amitt. poſſeſſ.* poſterior vero SC. Tertulliano, quod ſub Hadriano factum eſſe diximus, ceu colligi poteſt ex *l.* 2. §. 44. *D. ad SC. Tertull.* Scripſit *libros VIII.* QVAESTIONVM, et DE PECVLIO CASTRENSI *librum ſingularem*, ex quo tria fragmenta ſuperſunt in *Pandecte*, *l.* 23. *D. de teſt. mil. l.* 33. *D. eod.* et *l.* 44. *D. de caſtr. pecul.*

§. CCCXXXIIII.

Claudius Tryphoninus et Arrius Menander.

Minus celebres ſunt CLAVDIVS TRYPHONINVS, Papiniani aequalis, quocum et cum MESSIO, neſcio quo, in Seueri et Antonini conſilio fuit *, *l.* 50. *D. de iur. fiſc.* et praeter NOTAS AD SCAEVOLAM, ab Ant. Dadino Alteſerra illuſtratas, *Toloſ.* 1679. *libros* non XXVI, vti putat Grot. *in Vit. ICtor. Lib. II. cap.* 9. ſed XXI. tantum, DISPVTATIONVM ſcripſit: nec non ARRIVS MENANDER, Antonino Caracallae a conſiliis, et hinc a tutela excuſatus, *l.* 11. *§.* 2. *D. de minor.* quem libros IIII. MILITARIVM, ſeu de RE MILITARI reliquiſſe nouimus.

* Eſt haec obſeruatio Cuiacii *Obſ. Lib. VII. cap.* 2. eaque firmatur ex *l.* 78. §. 4. *fin. D. de iure dot.* vbi ipſe Tryphoninus ſe *in auditorio* aliquid *dixiſſe* refert, procul dubio in auditorio Papiniani, quod toties in iure celebratur. *l.* 40. *D. de reb. cred. l.* 97. *D. de adquir. vel omitt. hered.* Praeterea ad Claudium Tryphoninum anno erae Dionyſ. 213. reſcripſit Antoninus Caracalla *l.* 1. *C. de Iudaeis et caelic.* ex quo loco eum Syriae tum praeſidem fuiſſe colligit Guido Pancirol. *Lect. var. Lib. I. cap.* 79.

§. CCCXXXV.

Sex. Pedius Puteolanus.

Incertae aetatis ſunt SEX. PEDIVS, qui AD EDICTVM, tum PRAETORIVM, tum AEDILICIVM notaſſe, *librumque* DE STIPVLATIO-

LATIONIBVS ſcripſiſſe videtur: *l.* 2. *§.* 6. *D. de bon. poſſeſſ. l.* 6. *D. de reb. cred.* nec non PVTEOLANVS, auctor ADVERSARIORVM, *l.* 12. *D. de pact.* PACTVMEIVS CLEMENS, citatus a Pomponio *l.* 21. *§.* 1. *D. de ſtatulib.* PAPIRIVS FRONTO, cuius RESPONSA laudat Calliſtratus, *l.* 4. *fin. D. ad leg. Rhod. de iact. l.* 220. *§.* 1. *D. de verb. ſignif.* FVRIVS ANTHIANVS, auctor *librorum V.* AD EDICTVM *: denique CLAVDIVS et Q. SATVRNINI, et RVTILIVS MAXIMVS, de quibus tantum non omnia incerta ſunt. Pactumeius, Fronto, et alii.

* Hic FVRII ANTHIANI commentarius ne Triboniani quidem aetate integer videtur exſtitiſſe. Ex ſolo enim *libro* I. fragmenta non niſi tria in *Pandecten* relata ſunt. *l.* 62. *D. de pact. l.* 40. *D. de dolo mal. l.* 80. *D. de rei vind.* Praeterea auctorem habeo Laur. Theod. Gronouium *Emend. Pandect. cap.* 25. *pag.* 82. *edit. nou.* in Indice Florentino non, ſicut in Taurelliana, legi μέρος ἐδίκτου βιβλία πέντε, ſed μέρος ἐδίκτου βιβλίων πέντε.

§. CCCXXXVI.

A Papiniani celebritate parum abfuit DOMITIVS VLPIANVS, Tyrius-Syrophoenix *; *l.* 1. *pr. D. de cenſ.* qui Romae iam ſub Seuero et Antonino inclareſcere coepit, quo tempore inter Papiniani adſeſſores, ſcriniorumque magiſter, poſtea ab Elagabalo vel dignitatibus priuatus, vel in exſilium miſſus, Lamprid. *Elagab. cap.* 16. hinc inter Alexandri conſiliarios et praefectus annonae fuit. Lamprid. *in Alex. cap.* 26. *l.* 4. *C. de contrah. ſtipulat.*, Denique ſub eodem principe ad ſummum praefecturae praetorianae faſtigium adſpirauit, ἐπιγνώμων ἢ ὥσπερ κοινωνὸς τῆς ἀρχῆς, *inſpector et quaſi particeps imperii*, vti vocatur a Zoſimo *Hiſtor. Lib. I. cap.* 11. Domitii Vlpiani natales et honores.

* Sunt, qui ideo Hebraiſmos quoſdam in Vlpiani ſtilo deprehendere ſibi videntur. Sed quamuis loquutiones quaſdam ſibi peculiares habuerit, ceu recte obſeruauit Car. Andr. Dukerus *de Latinitat. vet. ICtor. pag.* 322. *et* 392. nihil tamen in eius *fragmentis* occurrere, quod Hebraiſmum redoleat, ſingulari programmate *de Hebraiſmis Vlpiani* oſtendimus, *Francof.* 1730. Multo certius eſt, plurimos Helleniſmos magnamque ſtribiliginem eius ſtilo ineſſe: quod non mirandum in homine ſemigraeco, et qui cadente iam Latinitate ſcripſit. Erudite de eius ſtilo diſſerit Bynkershoek *Obſ. Lib. VIII. cap.* 15. vbi et *l.* 22. §. 7. 8. *D. ſolut. matr.* quam Cuiac. *ad l.* 1. *C. de dignit.* et Donellus *Comment. iur. ciu. Lib. VIII. tit.* 2. ob impuriſſimam Latinitatem non ab Vlpiani, ſed Triboniani, manu eſſe exiſtimant, adcuratius expendit.

§. CCCXXXVII.

Eius mors.

Quamuis vero tanta cum prudentia ampliſſimis muneribus fungeretur, vt dicere non vereatur Lamprid. *in Alex. cap.* 51. *ideo Alexandrum ſummum imperatorem fuiſſe, quod Vlpiani potiſſimum conſiliis rexerit rem publicam*, ac proinde principi ſuo eſſet cariſſimus, a quo non modo vt amicus, ſed et parentis fere loco honorabatur: *l.* 4. *C. de contrah. ſtipul. et l.* 24. *C. locat. cond.* a militibus tamen praetorianis, eius ſeueritatem peroſis, in ipſo paene imperatoris gremio eſt interemtus *. Zoſim. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 11. Xiphilin. *Lib. LXXX. pag.* 917.

* Auctor eſt Lamprid. *in Alex. cap.* 51. Alexandrum *Vlpianum pro tutore habuiſſe, primum repugnante matre, deinde gratias agente, eumque ſaepe a militum ira obiecto purpurae ſummae defendiſſe.* Purpura enim ſacroſancta habebatur et inuiolabilis. Et hinc patet, cur et poſtrema vice, quum vrgeretur a militibus, in palatium, et veluti in gremium principis, tamquam in portum confugerit. Ceterum cauſſa odii a Xiphilino memoratur reformatio morum, ſub Elagabalo corruptiſſimorum, quam Vlpianus vrgebat, occiſis ſimul Flauiano et Chreſto, et quidem ἵνα αὐτοὺς διαδέξηται, *vt illis ſuccederet.* Male id habuit Epagathum, hominem libertinum, ſed potentem, qui non deſiit ſollicitare praetorianos ad ſeditionem, donec obtruncata magna ciuium parte, iniectoque vrbi igne, Vlpianum etiam occiderent. At non impune id facinus tulit Epagathus, primum in Aegyptum ſub honoris ſpecie miſſus, quia periculum erat, ne a praeſente ſumtum ſupplicium milites ad nouum tumultum incitaret, inde vero mox in Cretam reuocatus, capitiſque ibi, prout meruerat, damnatus. Refert haec omnia auctor σύγχρονος, Dio, a Xiphilino excerptus *Lib. LXXX. pag.* 917. quum reliqui ſcriptores paene omnia confundant, immo quidam ſub Elagabalo obtruncatum eſſe Vlpianum perperam ſcribant.

§. CCCXXXVIII.

Eiuſdem iuris prudentia.

In iuris prudentia id, quod ſummum eſt, erat adſequutus; νομοθέτης ἄριστος, καὶ τὸ παρὸν εὖ διαθῆναι καὶ τὸ μέλλον εὐστόχως συνιδεῖν δυνατός, *iuris conſultus praeſtantiſſimus, qui et res praeſentes recte diſponere, et futura callide proſpicere poterat.* Zoſim. *Hiſtor. Lib. I. cap.* 11. Nulli ſectae mancipatus, modo Sabino et Caſſio, modo Labeoni et reliquis Proculeianis ſuffragatur, ideoque erciſcundis accenſendus, ex ſententia Maſcouii *de ſectis Sabin. et Procul. cap.* 8. *§.* 7. *n.* 2. quamuis eum paullo addictiorem Proculo fuiſſe exiſtimet Eu. Otto *in Papinian. cap.* 13. *§.* 9. *pag.* 469. *edit. nou.* qui et *§.* 7. *pag.* 456. *ſeqq.* obſeruaſſe ſibi viſus eſt, eum ſaepe perſtringere Papinianum, etiam vbi id minime mereatur, et *§.* 8. eumdem argutari aliquando *, et cauillis vti, thermis Neronianis frigi-

frigidioribus. Id quod tamen me nondum fateor deprehendiſſe.

* Eumdem Vlpianum verborum nouatorem eſſe, obſeruat Iac. Gothofredus *Animadu. cap.* 8. Sed fallitur vir doctus, dum ſequutus Cuiacium *Obſeru. Lib. XXIIII. cap. 39.* ICtum noſtrum confundit cum Vlpiano, ſophiſta, quem κειτούκειτον vel κειτοιτούκειτον ob familiarem illi interrogationem: πού κεῖται, *vbi hoc habetur?* dictum, et ob καινοφωνίαν ſaepe irriſum eſſe, refert Athenaeus *Deipnoſoph.* III. 18. Diuerſus vero hic non minus eſt a noſtro, quam Vlpianus, Demoſthenis ſcholiaſtes, quamuis et ipſe Tyrius Syrophoenix fuerit. Vid. Io. Alb. Fabric. *Biblioth. Graec. IIII. 20. 6. pag. 632.*

§. CCCXXXVIIII.

Fragmenta ex ſcriptis Vlpiani plura, quam ex vllius veteris ICti, in *Pandectis* ſuperſunt. Scripſit enim plurima, partim maiora opera, partim mole exigua. In illorum numero ſunt DIGESTORVM *libri* ſaltim *XXXX.* AD EDICTVM *libri LXXXIII.* AD LEGES IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM *libri XX.* AD SABINVM *libri LI.* AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS *libri V.* DE APPELLATIONIBVS *libri IIII.* DE CENSIBVS *libri VI.* DISPVTATIONVM *libri X.* FIDEICOMMISSORVM *libri VI.* OPINIONVM *libri VI.* INSTITVTIONVM *libri II.* AD LEGEM AELIAM SENTIAM *libri ſaltim IV.* PANDECTARVM *libri X.* REGVLARVM *libri VII.* RESPONSORVM *libri II.* PROTRIBVNALIVM *libri X.* quorum de argumento videndus Cuiac. *Obſ. Lib. VII. cap.* 23. DE OFFICIO COS. *libri III.* DE OFFICIO PROCOS. *libri X.* denique AD EDICTVM AEDILIVM CVRVLIVM *libri II.* * . Opera Vlpiani maiora.

* Hos libros ſaepenumero in *Gloſſis* Philoxeni, non adſcripto Vlpiani nomine, citari, obſeruat Cuiac. *Obſ. Lib. X. cap.* 34. Quumque Lactant. *Inſt. diu. Lib. V. cap.* 11. §. 19. referat, *Domitium libro VII. de officio proconſ.* (ita enim legendum eſt, non *libris VII.* Cuiac. *Obſ. Lib. X. cap.* 34. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 12.) multa principum reſcripta contra Chriſtianos collegiſſe: quaerunt eruditi, an de Vlpiano noſtro loquatur Lactantius? Negant id multi, et nuper ex inſtituto Petrus de Toullieu: ſed ſine idoneo argumento. Chriſtianis noſtrum parum aequum fuiſſe, et aliunde patet. *l.* 1. §. 3. *D. de extraord. cognit.* Et ſcripſit Vlpianus hos libros ſub Antonino Caracalla, ceu patet ex *l. 4. pr. l. 6.* §. 3. *D. de offic. procoſ. l. 6. D. de legation.* aliiſque quamplurimis: ſub quo principe durius actum eſſe cum Chriſtianis, nemo ignorat. Et quis, quaeſo, in pagano odium aduerſus Chriſtianos ſuſceptum miretur? Conf. Bynkershoek. *Obſ. Lib. V. cap.* 23. *de relig. peregr. Diſſ. I. pag.* 241.

§. CCCXXXX.

Et minora.

Inter minora Vlpiani opuſcula ſunt DE OFFICIO QVAESTORIS *libri ſiue II. ſiue vnus.* Merill. *Obſeru. Lib. II. cap.* 30. nec non libri ſingulares DE OFFICIO CONSVLARIVM, CVRATORIS REIP. PRAEFECTI VIGILVM, PRAEFECTI VRBI, PRAETORIS TVTELARIS, itemque DE EXCVSATIONIBVS, et DE SPONSALIBVS. Accedunt NOTAE, quibus varia veterum ICtorum, veluti ARISTONIS, PAPINIANI et MARCELLI opera vel illuſtrauit, vel reprehendit *.

* Notas Vlpiani ad Papinianum ſaepe fuiſſe *καλασκευαστικάς*, obſeruat Eu. Otto *in Papinian. cap.* 13. §. 6. *ſequ.* Idem de Notis in Marcellum ſtatuit Merill. *Obſeru. Lib. I. cap.* 28. Quum enim Marcellus notas ſcripſiſſet ad Iulianum, in quibus eius ſententias quacumque ratione cauillauerat ac reprehenderat, Merillius credit, Vlpianum, Marcello indignatum, par pari retuliſſe. Sed coniectura haec eſt, quam in *l.* 14. *D. de reb. cred.* quam Merillius ad partes vocat, parum praeſidii reperire facile vnuſquiſque animaduertet.

§. CCCXXXXI.

Iulii Paulli patria et honores.

Suppar aetate eiuſdemque vir dignitatis fuit IVLIVS PAVLLVS, quem Bartachinus et alii Patauinum; Io. Bertrandus Tyrium; Hotomanus et Marcilius Graeculum; Laur. Pignorius *opuſculo ſingulari* et *Epiſt. ſymbolic. Lib. I. cap.* 41. Romanum fuiſſe contendunt, argumentis parum idoneis ſubnixi. Eoſdem fere, ac Vlpianus, honores geſſit, quippe Seueri conſiliarius, *l. vlt. D. de iur. fiſc. l.* 97. *D. de adquir. hered.* nec non Antonini Caracallae, *l.* 38. *D. de minor.* ab Elagabalo in exſilium actus *, patriaeque redditus ab Alexandro imp. Aurel. Victor. *cap.* 24. Fuit etiam inter Papiniani adſeſſores, *l.* 40. *D. de reb. cred.* demum ſub Alexandro praefectus praetorio. Lamprid. *Alex. cap.* 26.

* Eius rei non meminit Lamprid. *in Elagabal. cap.* 16. ſed Vlpianum tantum ab imperatore, vt virum bonum, remotum eſſe, refert. Hinc vereor, ne hic duos ICtos, confuderit Aurelius Victor. Sane Elagabalum imp. generum habuiſſe videtur Paullus noſter, data ei in matrimonium parum auſpicatum filia, IVLIA CORNELIA PAVLLA, quam *γυναῖκα εὐγενεστάτην*, *illuſtriſſimam feminam* vocat Herodian. *Hiſtor. Lib. V. cap.* 6. cuiuſque nummos exhibet Vaillant. *Numiſm. imp. pag.* 137. *et* 263.

§. CCCXXXXII.

Eius iuris prudentia.

Hic quoque *iuris peritiſſimus* a Lampridio *in Alex. cap.* 68. et cum Scaeuola et Vlpiano *legum peritorum coryphaeus* a Modeſtino *l.* 13. *§.* 2. *D. de excuſat.* adpellatur. Sabinianum eum fuiſſe,

fuiſſe, credit Eu. Otto *in Papinian. cap.* 13. *§.* 9. erciſcundis accenſet Maſcou. *de ſectis Sabin. et Procul. cap.* 8. *§.* 8. *n.* 2. Id vero omnes fere obſeruant, eum carpendi ſtudio maximorum virorum doctrinas non ſine acerbitate perſtringere, Balduin. *Iuris prud. Mucian. pag.* 562. *Tom. I. Iuris prud. Rom. et Attic.* Petr. Faber *ad l.* 145. *D. de reg. iur.* Eu. Otto *ibid. pag.* 466. *ſequ.* Maſcou. *ibid. pag.* 144. et ab Vlpiano in primis et Papiniano frequenter diſſentire: Merill. *Obſeru. Lib. I. cap.* 33. quamuis, quae de Vlpiani et Paulli aemulatione vulgo iactantur, non adeo certa videantur Bynkershoekio *ad l. lecta, cap.* 13. *pag.* 89. Denique ſubtilitatum ſtudioſiſſimum, vt ſubinde σκοτεινὸν et obſcurum eum vocat Duaren. *ad l.* 132. *D. de verb. ſign.* ſuſcipiente et hic eius patrocinium Bynkershoekio *ibid. pag.* 55.

§. CCCXXXXIII.

Indicem operum bene longum texit index Florentinus, quem hic exſcribere taedet*. Fuit enim noſter ICtorum πολυγραφώτατος. Obſeruaſſe ergo hic tantum iuuabit, ne omnes quidem Paulli libros in indice iſto reperiri, ſed in eo deſiderari *libros II.* AD EDICTVM AEDILIVM CVRVLIVM, *libros* ſaltim *quinque* EPITOMARVM, ſeu EPITOMATORVM ALFENI DIGESTORVM; DE IVRE FISCI tum *libros II.* tum *librum ſingularem*, DE CENSIBVS *libros IIII.* *libellos* item *ſingulares* DE LIBERALI CAVSSA, DE ARTICVLIS LIBERALIS CAVSSAE, nec non DE ASSIGNATIONE LIBERTORVM, DE COGNITIONIBVS, DE CONCEPTIONE FORMVLARVM, DE DOTIS REPETITIONE, DE FORMA TESTAMENTI, AD LEGEM FVSIAM CANINIAM, DE OFFICIO ADSESSORVM, DE OFFICIO COS. AD ORATIONEM D. ANTONINI ET COMMODI, AD SC. LIBONIANVM, et DE VARIIS LECTIONIBVS. Denique NOTAS ad IVLIANVM, SCAEVOLAM, et PAPINIANI tum *Quaeſtiones*, tum *Reſponſa*. Eius opera.

* Exſtiterunt PAVLLI opera et opuſcula vltra nonaginta, quorum tamen quaedam breuiſſima fuiſſe videntur. Habuit ſane vir doctus *librum* PAVLLI *de gradibus*, quem non multo prolixiorem fuiſſe, quam *l.* 10. *D. de grad. et adfin.* teſtatur Cuiac. *Obſ. Lib. VI. cap.* 40. Quales fuerint PAVLLI *libri Decretorum*, diſquirunt Cuiac. *Obſ. Lib. II. cap.* 26. et Merill. *Obſ. Lib. II. cap.* 26. quales *libri ad Plautium et ad Labeonis libros* πιθανῶν, Bynkerſhoek. *Obſ. Lib. II. cap.* 18. *Lib. III. cap.* 6. *et* 12. qui alibi et *de libris Quaeſtionum* diſſerit *ad l. lecta, cap.* 1. §. 3. Ad Paulli *libros Manualium* librum Differentiarum ſingularem edidit Em. Merillius *Pariſ.* 1638, 8. Denique Paullum non *de ſeptemuiralibus*, ſed *de centumuiralibus iudiciis* ſcripſiſſe, iam alii obſeruarunt. Io. Frid. Gronou. *Obſ. Lib. IIII. cap.* 2. Ita plura monere

liceret de PAVLLI libris, niſi admoneret promiſſae breuitatis fides, quando omnia tranſcurſu dicenda ſint.

§. CCCXXXXIIII.

Calliſtratus. Iiſdem temporibus et CALLISTRATVS floruit, quippe qui Seuerum et Antoninum Caracallam imperatores ſuos vocat, *l.* 2. *D. de iur. fiſc. l.* 38. *D. de legib. l.* 3. *§. vlt. D. de offic. proc. Caeſ.* Plura de eo fere ignoramus. Nam locus Lampridii, in quo Papiniani diſcipulis et conſiliariis Alexandri Seueri adnumeratur, tam corruptus eſt, vt ei fidem habere non liceat. Scripſit COGNITIONVM vel de COGNITIONIBVS *libros ſex*, EDICTI MONITORII *libros totidem*, quos ego ad ordinem edicti perpetui compoſitos fuiſſe, obſeruaui, INSTITVTIONVM *libros tres*, DE IVRIBVS FISCI ET POPVLI *libros quatuor*, denique *libros II.* QVAESTIONVM.

§. CCCXXXXV.

Aelius Marcianus. Sed et AELIVS MARCIANVS Alexandri Seueri tempora attigit *, Iac. Gothofr. *de cenotaph. pag.* 331. *Tom. III. Theſaur. iur. ciu.* quippe qui Antoninum Caracallam diuum vocat, *l.* 11. *§.* 3. 4. *D. de muner. et honor.* et ab Alexandro imp. reſcripto videtur honoratus. *l.* 4. *C. ne de ſtatu def.* Fuit et ipſe adſeſſor, ſiue Papiniani, ſiue Vlpiani, *l.* 1. *fin. D. ne de ſtatu def.* et quod ad iuris prudentiae ſtudia attinet, inter ICtos erciſcundos refertur ab Eu. Ottone *in Papinian. cap.* 13. *§.* 9. *pag.* 469.

* Diuerſus itaque eſt ab eo *Aelio Marciano*, non *Aurelio*, vti eſt apud *Pariatorem legum Moſaic. et Rom. tit.* 3. §. 3. qui ſub D. Pio Baeticae proconſul fuit, et ad quem huius principis reſcriptum extat §. 2. *Inſt. et l.* 2. *D. de his qui ſunt ſui vel al. iur.* Quum ergo et ICtus noſter AELIVS vocetur §. 1. *Inſt. de leg. Aquil.* probabile eſt, hunc illius filium fuiſſe. Ad eumdem ICtum noſtrum pertinere videtur reſcriptum Alexandri Seueri, *l.* 6. *C. de procurat.* immo et Gordiani fortaſſis, *l.* 4. *C. de fide inſtrum.*

§. CCCXXXXVI.

Eius ſcripta. Scripſit DE ADPELLATIONIBVS *libros II.* INSTITVTIONVM *libros XVI.* in quibus, obſeruante Iac. Gothofredo *de Cenotaph. pag.* 330. *Tomo III. Theſaur. iur. ciu.* id potiſſimum, quod in ipſis obtinuit rerum argumentis, diligentius propoſuit: REGVLARVM *libros V.* PVBLICORVM *libros II.* DIGESTORVM *libros VII.* porro *libros ſingulares* DE DELATORIBVS, AD HYPOTHECARIAM FORMVLAM, et ad SC. TVRPILLIANVM: denique NOTAS AD PAPINIANI *libros de adulteriis*, quas eum non interpretationis,

ſed

ſed reprehenſionis cauſſa ſcripſiſſe, poſt Franc. Raguellum *ad l.* 1. *C. de vet. iur. enucl.* obſeruat Eu. Otto *in Papinian. cap.* 13. §. 6. *et* 9. *pag.* 450. *et* 470. *edit. nou.*

§. CCCXXXXVII.

Nullum quoque dubium eſt, quin eiuſdem aetatis fuerit FLORENTINVS, cujus exſtiterunt INSTITVTIONVM *libri XII.* ſtilo non vulgari ſcripti. Videtur hic idem eſſe Florentinus, cui reſcripſit Alexander imp. *l.* 8. *C. de inoffic. teſt.* Nec aliorum temporum fuit VENVLEIVS SATVRNINVS, cui reſcripſiſſe videmus et Caracallam, *l.* 1. *C. quib. non obiic. long. temp. praeſcript.* et Alexandrum *l.* 1. *C. de excuſat. veteran.* Reliquit is ACTIONVM *libros X.* DISPVTATIONVM *libros VII.* INTERDICTORVM *libros VI.* DE OFFICIO PROCOS. *libros IIII.* DE POENIS PAGANORVM *librum ſingularem*, PVBLICORVM *libros II.* et STIPVLATIONVM *libros XVIIII.* Σύγχρονον his fuiſſe LICINIVM RVFINVM, vel id argumento eſt, quod cum Paullo instituit litterarum commercium. *l.* 4. *D. quib. ad libert. proclam. non lic.* Scripſit REGVLARVM *libros ſaltim XIII.* ſi recte ſe habet inſcriptio *l.* 34. *D. de re iud.* De aliis eius operibus nihil compertum habemus *. Florentinus, Venuleius Saturninus, et Licinius Rufinus.

* Eidem Licinio Rufino vulgo tribuunt COLLATIONEM LEGVM MOSAICARVM ET ROMANARVM a Petro Pithoeo primum editam *anno* 1572. et poſtea ſaepius, et praecipue in Antonii Schultingii *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag.* 717. *ſeqq.* recuſam: ſed non alio argumento, quam quod Io. Tilius narrare ſolitus ſit Petro Pithoeo, habuiſſe ſe aliquando eius operis fragmenta pauca, quae ipſe LICINIO RVFINO tribuerit. Quamuis vero ipſe Pithoeus neſcire ſe fateatur, cur ita ſenſerit Tilius: aliis tamen illa Tilii coniectura tam viſa eſt probabilis, vt ideo Licinium Chriſtianum fuiſſe cenſerent, non modo Io. Bertrandus, ſed et ipſe Cuiac. *Obſeru. Lib. VII. cap.* 2. Vid. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 7. Enimuero quum hic *Pariator legum Moſ. et Roman.* non modo ex *Codice Hermogeniano* et *Gregoriano*, verum etiam ex ipſo *Theodoſiano* conſtitutiones quaſdam deſcripſerit: *vid. tit.* 5. §. 3. oportuit illum ſaltim non ante Theodoſii iunioris tempora, et annum 435. quo *Codex Theodoſianus* prodiit, vixiſſe. Immo ſunt argumenta, quae auctorem illum ſaeculo demum ſexto animum ad ſcribendum adpuliſſe perſuadent. Vid. Iac. Gothofr. *proleg. Cod. Theod. cap.* 3. *Lib. II. cap.* 2. §. 10. *pag.* 1262. *edit. nou. et Manual. iur.* Manifeſtum itaque eſt, operis iſtius fragmenta Licinio Rufo, ſaeculi tertii ICto abſurdiſſime tribui.

§. CCCXXXXVIII.

Eamdem aetatem prodidit AEMILIVS MACER, dum non modo Vlpianum et Paullum ſaepius citat, *l.* 68. *D. ad leg. Falcid.* *l.* 13. *D. de re milit.* ſed et Alexandrum Seuerum ſuum imp. vocat, Aemilius Macer.

cat. *l.* 1. *D. ſi pendent. adpellat.* Accedit, quod ad eum reſcripſiſſe videtur Alexander *l.* 3. *C. de calumn.* Guid. Pancirol. *Lect. var. Lib. I. cap.* 79. Reliquit *libros II.* MILITARIVM, totidemque PVBLICORUM *, *libros* item DE OFFICIO PRAESIDIS, ΕΙΚΟΣΤΩΝ ſeu DE VICESIMA HEREDITATIS et DE ADPELLATIONIBVS. Perperam ipſi tribuitur opus ΟΡΝΙΘΟΓΟΝΙΑΣ, cuius Diomed. *Lib. I.* meminit. Illud enim alii Aemilio Macro, aeui Auguſtei poetae deberi, oſtendit Broukhuſ. *ad Tibull. Lib. II. eleg.* 6.

* PVBLICORVM *libros* praeter Aemilium Macrum noſtrum ſcripſerunt Marcianus, Venuleius, et Voluſius Maecianus. Ea vero inſcriptio nihil aliud ſignificat, quam illa PAVLLI *de publicis iudiciis*, ex quo libello decerptae ſunt *l.* 6. *D. de praeuaricat. l.* 8. *D. de publ. iud. l.* 7. *D. ad leg. Corn. de ſicar. l.* 9. *D. ad leg. Iul. peculat.* Sane, ſi inter ſe contendas omnia fragmenta, quae ex tot auctorum *libris publicorum* in *Pandectas* relata ſunt, ne vnum quidem, quod non ad crimina publicaque iudicia pertineat, reperies.

§. CCCXXXXVIIII.

Herennius Modeſtinus. HERENNIVM MODESTINVM ab Vlpiano eſſe eruditum, ſatis conſtat ex *l.* 52. *§.* 20. *D. de furt.* quamuis ex eo loco vix probetur, eum gente Dalmatam fuiſſe. Sub Alexandro Imp. anno v. c. 996. cum Faltone Reſtitutiano controuerſiam, decem et octo annos inter magiſtros fontium et fullones agitatam, decidit *. Fabrett. *Inſcript. pag.* 278. Poſt Alexandri exceſſum Maximinum iuniorem in iuris prudentia inſtituit. Iul. Capitolin. *Maximin. iun. cap.* 1. Porro de iure eum reſpondiſſe comperio ſub Gordiano, a quo *non contemnendae auctoritatis iuris conſultus* vocatur, *l.* 5. *C. ad exhib.* Legalia ſe Graecorum voce enarraſſe, ipſe profitetur in *l.* 1. *D. de excuſ.* At in Latinis quoque eius operibus Graeciſmos paſſim reperit Merill. *Obſ. Lib. III. cap.* 33. Aequitatem, modeſtiam, prudentiamque Modeſtini pro meritis laudat Brenkmannus *in Modeſtin. Heuremat. cap.* 1. *§.* 18.

* Prolixum eſt illud marmor, ad aggerem Seruii pone eccleſiam S. Antonii abbatis in Exquiliis repertum, ex quo patet, fullones, quum aquae vſum ſine penſione exigerent, Aelium Florianum magiſtrum exiſtimaſſe, debere fullones probare, *hoc ex ſacra auctoritate deſcendere, vt penſiones non dependerentur.* Replicaſſe porro fullones, *ſe quibuſcumque rationibus poſſe oſtendere, hoc ex ſacra auctoritate obſeruari, et hodie; et ex eo tempore, ex quo Auguſtus rem publicam obtinere coeperit, vſque in hodiernum diem numquam haec loca penſiones penſitaſſe.* Demum ſententia pro fullonibus lata, et penſiones exigi prohibitum eſt. ACTVM IIII IDVS MAR. ANN . . . VO. VICTORIAM PERCEPIMVS;

MVS. LITIGATVM EST EX ALEXANDRI AVG. II ET MARCELLI II COS. IN PEREGRINI ET AEMILIANI COS. DIES, id eſt, ab anno Chriſti 226. ad annum 244.

§. CCCL.

Eius ſcripta.

Scripſit Modeſtinus praeter HEVREMATICA, a Ioanne Schiltero et Henr. Brenkmanno illuſtrata, de quorum materia praeter laudatos ſcriptores Iac. Cuiac. *Obſ. Lib. XII. cap.* 32. et Merill. *Obſ. Lib. VII. cap.* 34. DIFFERENTIARVM *libros VIIII.* EXCVSATIONVM *libros VI.* Graece adornatos, quorum fragmenta erudite expoſuit Ant. Auguſtinus: porro REGVLARVM *libros X.* RESPONSORVM *libros XVIIII.* PANDECTARVM *libros XII.* quos definitiones tantum complexos eſſe putat Merill. *Obſ. Lib. VIII. cap.* 32. DE POENIS *libros IIII.* AD Q. MVCIVM *libros ſaltim XXXI.* denique et *libros ſingulares* DE DOTIS DIFFERENTIA, DE CASIBVS ENVCLEATIS, quos de nouo enucleauit Io. Florens Riuinus, *Diſſ. edita Lipſ.* 1727. DE INOFFICIOSO TESTAMENTO, DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, DE MANVMISSIONIBVS, DE PRAESCRIPTIONIBVS, DE RITV NVPTIARVM, et DE TESTAMENTIS *.

* Eidem Modeſtino periochas, Virgilii Maronis libris praemiſſas tribuunt Scip. Gentil. *Parerg. Lib. II. cap.* 31. ipſeque Io. Alb. Fabricius *Biblioth. Lat. Vol. I. cap.* 12. *pag.* 207. Sed eas grammatici cuiuſdam inferioris aeui eſſe, cum ipſae illae periochae produnt, tum praefatio, in qua ſe Naſonem vocat ille Modeſtinus. Vid. *Catalecta Virgil. pag.* 143. *edit. Scalig.*

§. CCCLI.

Ex eo obmutuerunt ICtorum oracula.

Ex eo tempore fere obmutuerunt ICtorum oracula, ceſſim et retro paullatim collabente iuris prudentia. Qui enim deinceps inclaruerunt, cuius modi haud pauci memorantur, nudam docendi profitendique prouinciam Beryti, Romae, ac Conſtantinopoli pro virili ornarunt, non acceſſione vlla locupletarunt iuris prudentiam. Iac. Gothofred. *Manual. iur. Lib. I. cap.* 7. *pag.* 1252. *edit. nou.* Illuxerunt quidem multo poſt HERMOGENIANI, AVRELII ARCADII CHARISII, et vti quibuſdam videtur, IVLII AQVILAE ingenia, quae, et lucubrationibus ſuis ſibi famam pepererunt: ſed vel ipſa operum fragmenta oſtendunt, eos viros doctos non adſpiraſſe ad veterum gloriam, nec cum his vlla ex parte eſſe comparandos.

§. CCCLII.

Status iuris Rom.

Sed et, qui Gordianum et Philippos ſequuti ſunt, imperatores vel breue habuerunt imperium, vel inter arma et perpetuas

turbas

ſub inſequentibus imp.

turbas vix cogitare de legibus potuerunt. Exſtant tamen conſtitutiones CN. MESSII TRAIANI DECII, C. VIBII TREBONIANI GALLI et C. VALENTIS HOSTILIANI VOLVSIANI, P. LICINII VALERIANI et P. LICINII GALLIENI, M. AVRELII CLAVDII, L. DOMITII AVRELIANI, M. AVRELII PROBI, M. AVRELII CARI, et M. AVRELII CARINI, qui ab anno erae Dionyſ. 249. ad annum 284. imperarunt *: ſed earum pleriſque non tam noui quid conſtitui; quam iura conſtituta ſpeciebus obuenientibus adplicari, animaduertimus.

* Has conſtitutiones ordine chronologico diſpoſuit, et ad ſuos quamque annos et coſſ. retulit Petr. Reland. *in Faſt. conſular. pag.* 210. *ſeqq.* Et DECII quidem conſtitutiones reperies *l.* 2. *C. de hered. act. l.* 2. *C. vbi cauſſ. ſtat. l.* 3. *C. de adquir. vel amitt. poſſ. l.* 9. *C. de iur. dot. l.* 4. *C. de iure delib. l.* 3. *C. de legitim. her. l.* 3. *C. de donat.* Reſcriptum GALLI et VOLVSIANI, *l.* 16. *C. de negot. geſt.* VALERIANI et GALLIENI, *l.* 2. *C. de aduoc. fiſc. l.* 6. *C. de reſtit. mil. l.* 3. *C. de teſtib. l.* 13. *C. de teſtam. mil. l.* 5. *C. de teſtam. l.* 14. *C. de fideicomm. l.* 11. *C. de transact. l.* 2. *C. de inoff. teſt. l.* 2. *C. quemadm. teſt. aperiantur. l.* 15. *C. de fideic. l.* 16. *C. ad leg. Iul. de adult.* et alias plurimas. CLAVDII, *l.* 6. *C. de ſeru. et aqu. l.* 2. *C. de diuerſ. reſcript.* AVRELIANI, *l.* 1. *C. de his qui ven. aet. impetr.* PROBI, *l.* 2. *C. de reuoc. don. l.* 1. *C. vt nem. lic. ſine iud. auct. ſign. reb. l.* 4. *C. de donat.* CARI denique et CARINI, *l.* 9. *C. de rei vind. l.* 4. *C. de teſt. l.* 6. *l.* 7. *C. de praed. et al. reb. min. non al. l.* 16. *D. de fideic. l.* 4. *C. in quib. cauſſ. pign. vel hypoth. tac. l.* 4. *C. de calumniat. l.* 2. *C. de recept. arb. l.* 6. *C. de ſent. et interloquut. l.* 5. *C. quand. prou. non eſt neceſſ.* CARINI et NVMERIANI, *l.* 19. *C. ex quib. cauſſ. infam. irrog. l.* 17. *C. de inoff. teſt. l.* 2. *C. de diuid. tutel. l.* 5. *C. de donat. l.* 3. *C. de reuoc. donat. l.* 9. *C. ad leg. Corn. de falſ.*

§. CCCLIII.

Inprimis ſub Diocletiano, et collegis ac ſucceſſoribus.

Soli ergo DIOCLETIANVS, MAXIMIANVS, & reliqui imperii conſortes plures ediderunt conſtitutiones, quibus et emendarunt veterem iuris prudentiam, et noua non pauca ſanxerunt. Quamuis enim vtriuſque vita multis dicatur polluta flagitiis, neque illis parcant ſcriptores Chriſtiani, quos deteſtanda illa laniena offenderant: fatendum tamen eſt, DIOCLETIANVM ſaltim, ſi ab illa truculentia aduerſus Chriſtianos diſceſſeris, non male meritum eſſe de re publica, et multis eam inſtitutis praeclaris ornaſſe. At eius veſtigiis non inſtiterunt GALERIVS, MAXIMIANVS, et reliqui collegae, quorum ſub principatu *exſtinctam eſſe eloquentiam, cauſſidicos ſublatos, iuris conſultos aut necatos, aut relegatos,* conqueritur Lactantius *de mort. perſequut. cap.* 22.

CAPVT

CAPVT V.

DE STATV IVRIS ROM. A CONSTANT. M. AD IVSTINIANVM IMP.

§. CCCLIIII.

EX quo Chriſtianae veritatis lumen in orbe Romano reſplenduit, eoque colluſtratus CONSTANTINVS M. paganam ſuperſtitionem deſeruit, (quod initio ſaeculi quarti factum eſſe nouimus): hi dies aliam vitam, alios mores poſtulare viſi ſunt. Hinc permulta in iuris prudentia mutauit Conſtantinus M.* quae adcurate ac erudite expoſuit Franc. Balduinus *in Conſtantino M.* tum *Halae anno* 1727, 8. tum nuper *Tom. I. Iuris prud. Romanae et Atticae, pag.* 569. *ſeqq.* recuſo, quocum iungendus Iac. Gothofred. *in Commentar. ad Codic. Theodoſ.* in quo Conſtantini leges vtramque facere paginam nouimus.

Conſtantinus M. plurima in iure innouauit.

* Iure ergo inter praecipuos legiſlatores locum ſibi vindicat CONSTANTINVS, quem ideo maxime laudat Nazarius *in Panegyr. cap.* 38. *quod nouas leges regendis moribus, et frangendis vitiis conſtituerit, veterum calumnioſas ambages reſciderit, haeque captandae ſimplicitatis laqueos perdiderint.* Similia obſeruant Euſeb. *in vit. Conſtant. M. Lib. II. cap.* 30. *et auctor incertus panegyrici, Conſtantino Aug. dicti, cap.* 4. Laurentius Patarolus *in Notis ad veterum auct. orat. panegyr. pag.* 299. huc refert elegantem Conſtantini nummum, in quo ſiſtitur ara, cui inſidet noctua; ex tranſuerſo haſtile quoddam, e cuius vna parte clypeus, ex altera caſſis propendet, cum lemmate: SAPIENTIA PRINCIPIS. Sunt enim haec ſymbola Mineruae, adeoque ſapientiae, in primis legiſlatoriae.

§. CCCLV.

Ad haec iura noua, Conſtantini M. edictis inuecta, merito retuleris, quod eccleſiis per vltimam voluntatem, quantumcumque cuique libuerit, relinqui permiſit: *l.* 1. *C. de ſacroſanct. eccl.* quod ludos gladiatorios ſuſtulit: *l. vn. C. de gladiat.* quod artium profeſſores immunitate donauit: *l.* 6. *C. de profeſſ. et medic.* quod diem ſolis rite, nec tamen tam ſuperſtitioſe celebrari voluit, vt agricolis non indulgerentur operae neceſſariae: *l.* 3. *C. de fer.* quod ſeruos bouesque aratores pignori capi; *l.* 7. *C. quae res pign. obl. poſſ.* concubinaſque plures vna haberi vetuit *: *l. vn. C. de*

Exempla nouorum iurium a Conſtantino M. repertorum.

C. de concubin. denique quod liberos non niſi ſanguinolentos ob famem diſtrahi paſſus eſt, *l.* 1. *C. de patr. qui lib. diſtrax.* quamuis et eam facultatem poſtea, conſtitutis e publico alimentis, parentibus ademerit. *l.* 1. *et l.* 2. *C. Th. de alim. quae. par ex publ. pet. deb.* *

* Sunt, qui mirantur, concubinatum non plane ſublatum eſſe a Conſtantino M. principe Chriſtiano, et qui plures leges ſaluberrimas de re matrimoniali promulgarat. Sed impares adhuc fuiſſe leges communi huic vitio, et ſatis tamen multa ſanxiſſe Conſtantinum, quibus concubinatus indirecte ſubrueretur, oſtendimus in *Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap.* 4.

§. CCCLVI.

Alia eius generis exempla.

Idem Conſtantinus bona liberorum materna ita eſſe in poteſtate patrum voluit, vt fruendi tantum haberent facultatem, dominio eorum ad liberos pertinente: *l.* 1. *C. de bon. matern.* quamuis ideo peculium aduentitium non inuexiſſe Conſtantinus, ſed multo prius imperatores liberis tale ius conceſſiſſe videantur *. Sed et equis conſuluit, curſui publico deſtinatis, quos fuſtibus contundi vetuit. *l.* 1. *C. de curſ. publ.* Denique et tacitam hypothecam pupillis in bonis tutorum conceſſiſſe legitur. *l.* 20. *C. de adminiſtr. tut.*

* Eſt haec obſeruatio ICti eximii, M. Aurel. Galuani, *de vſufr. cap.* 7. *p.* 57. Hic enim docet, primum ICtos introduxiſſe differentiam dotis profectitiae et aduentitiae. *l.* 5. *D. de iure dot.* Vlpian. *Fragm. tit.* 6. §. 3. Sic primum coepiſſe filiamfamilias aliquid proprium habere, nempe dotem aduentitiam. Deinde Hadrianum imp. filio conceſſiſſe facultatem ſtatim repetendi a patre fideicommiſſum, quod ipſe diſſipare coepiſſet, *l.* 50. *D. ad SC. Trebellian.* quod denuo fuerit aduentitium, quia profectitium non videretur, quod a patre inuito et coacto proueniret. *l.* 5. §. 9. *D. de iure dot.* Mox ICtos, argumento huius conſtitutionis induxiſſe, vt ſi pater inſtitutus, et rogatus filio reſtituere nolit, filius poſſit per magiſtratum cogere patrem, ad aditionem et reſtitutionem. *l.* 16. §. 11. *D. ad SC. Trebellian.* Sed et Antoninum Pium reſcripſiſſe, vt filius furioſi delatam ſibi ſucceſſionem haberet, non obſtante patria poteſtate. *l.* 52. *D. de adqu. vel omitt. hered.* Denique Conſtantinum M. hoc ius filii ad bona materna; *l.* 1. *C. de bon. mat.* Theodoſium et Valentinianum ad lucra nuptialia; *l.* 1. *C. de bon. quae lib.* Leonem et Anthenium ad lucra ſponſalitia; *l.* 5. *C. eod.* denique Iuſtinianum ad omnia aduentitia porrexiſſe. *l.* 6. *C. eod.*

§. CCCLVII.

Praeterea Conſtantinus M. SC. de rebus minorum ſine decreto non alienandis ad vrbana etiam praedia produxit *: *l.* 22. *C. de adm. tut.* et nouas edidit conſtitutiones de actione ex donatione danda, *l.* 25. *C. de donat.* de diuiſione paterna a liberis ſeruanda, *l. vlt. C. famil. erciſc.* de querela inofficioſi teſtamenti fratribus et ſororibus germanis, et conſanguineis non concedenda, niſi inſtituta turpi perſona, *l.* 27. *C. de inoffic. teſt.* de teſtibus iure iurando obſtringendis, nec fide aliter iis habenda, *l.* 9. *C. de teſtib.* de carcere in poenam non habendo, *l.* 1. *C. de cuſtod. reor.* pluresque eiuſdem generis alias. Iterum alia.

* Quin ſingularem eam ob rem conſtituiſſe videtur PRAETOREM, qui ideo CONSTANTINIANVS vocatur in *l. vlt. C. de praed. et al. reb. min.* cuiuſque in eo conſtitit officium, vt in diſtractione rerum minorum decretum cauſſa cognita interponeret. Immo tunc quoque partes ſuas interponere hunc praetorem iuſſit, ſi propter debita fiſcalia pupillorum vel minorum res immobiles diſtrahendae ſint, quamuis neceſſaria eſſet haec diſtractio. Vid. Balduin. *in Conſtant. M. pag.* 642. *Tom. I. Iuris prud. Rom. et Attic.*

§. CCCLVIII.

Reuixit ergo quodammodo ſub Conſtantino M. Romana iuris prudentia: et hinc poſt tantum temporis interuallum ICti quidam tunc doctrinae laude florere coeperunt, quorum veluti coryphaeus fuit HERMOGENIANVS. Celeberrima iis temporibus fuit Hermogenianorum familia potentiſſimae Aniciorum genti arcto cognationis vinculo coniuncta, de qua docte diſſerit Reineſ. *ad Inſcript. pag.* 70. ICtum noſtrum et poſt Conſtantinum, et ſub eius liberis floruiſſe, ex eo intelligimus, quod *l.* 17. *D. de min.* meminit praefectorum praetorio, a quibus adpellari non poſſit: quod priuilegium de non adpellando praefectis anno demum Chriſti 331. datum eſt. *l.* 16. *C. Th. de adpellat.* Itaque non mirandum, eum non ſemel nouis ac parum Latinis vocabulis vſum eſſe. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theodoſ. cap.* 1. Bynkershoek. *Obſ. Lib. VI. cap.* 21. Eumdem adhuc immerſum fuiſſe paganis ſuperſtitionibus, nos ex ea ipſa *l.* 60. *D. de donat. int. vir. et vxor.* ex qua eum Chriſtianum fuiſſe, probare voluit Bertrandus, probamus. Scripſit EPITOMATORVM IVRIS *libros VI.* * quorum ordinem ipſe indicat *l.* 2. *D. de ſtatu hom.* Sub eo floruit Hermogenianus ICtus.

* Alii eidem HERMOGENIANO tribuunt *libros* FIDEICOMMISSORVM, ob inſcriptionem *l.* 14. *D. ad SC. Trebell.* Sed mendoſam eſſe illam inſcriptionem, et

et prima tantum legis verba ex Hermogeniani *Epitomatis iuris*, reliqua ex Vlpiani *libris fideicommiſſorum* eſſe deſumta, oſtendit Cuiac. *Obſeru. Lib. II. cap.* 27. vbi etiam docet, Hermogeniani *libros Epitomatorum iuris* non fuiſſe IVLIANI *Digeſtorum* epitomen, ſed inſtitutiones vel compendium iuris.

§. CCCLVIIII.

Et Aurelius Arcadius Chariſius.

Eiuſdem aetatis fuiſſe AVRELIVM ARCADIVM CHARISIVM, ex *l. vn.* §. 1. *D. de offic. praef. praet.* colligimus, vbi itidem praefectorum praetorio, a quibus prouocare non liceat, meminit: quod ius ſub Conſtantino demum inductum eſſe, paullo ante monuimus. Vnde perperam Guido Panciról. *Lect. var. Lib. I. cap.* 79. eum ſub Caro, Carino, et Numeriano, nec non ſub Diocletiano floruiſſe, contendit *. Chriſtianum illum fuiſſe, cenſet Cuiac. *Obſ. Lib. VII. cap.* 2. ſed non reddita vlla, qua in hanc opinionem adductus ſit, ratione. Sex ſane fragmenta, quae in *Pandectis* ex eius libris ſuperſunt, nihil omnino, quod Chriſtianiſmum redoleat, continent. Ceterum ex eorum inſcriptionibus diſcimus, eum magiſtri libellorum officio eſſe functum, et reliquiſſe *libros ſingulares* DE TESTIBVS, *l.* 1. *l.* 21. *l.* 25. *D. de teſt. l.* 10. *D. de quaeſt.* DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO, *l. vn. D. de offic. praef. praet.* et denique DE MVNERIBVS CIVILIBVS, *l.* 18. *D. de muner. et honor.*

* Ad Chariſium enim noſtrum Pancirolus directas eſſe putat conſtitutiones Cari, Carini, et Numeriani, *l.* 4. *C. de calumniat.* nec non binas Diocletiani et Maximiani, auguſtorum, *l.* 1. *C. ne ruſtic. ad vll. obſ.* et *l.* 27. *C. de pact.* Sed Carus et Carinus in *d. l.* 4. *C. de calumn.* ad ARCADIVM quemdam reſcribunt, quo nomine iis temporibus plures viſos eſſe, conſtat. Is vero, ad quem *l.* 27. *C. de pact.* miſſa eſt, ARCADIVS non CHARISIVS, ſed CHRESIMVS adpellatur, nec facile quis audiuerit Pancirolum, *de clar. leg. interpr. Lib. I. cap.* 2. *pag.* 42. pro *Chreſimo*, nullo addicente codice MSC. reſcribentem *Chariſio*. In *l.* 1. *C. ne ruſtic. ad vll. obſ.* ne *Arcadii* quidem vllius fit mentio.

§. CCCLX.

An et Iulius Aquila?

Quod ad IVLIVM AQVILAM ICtum attinet, eius familiam iam Elagabali temporibus floruiſſe, arbitror, ſiquidem hic imp. in matrimonio habuit IVLIAM AQVILIAM SEVERAM, antea virginem Veſtalem, cuius nummi exſtant apud Patinum *Numiſm. imp. pag.* 270. De ICti noſtri aetate multa diſputant eruditi, quae veluti in nucleo exhibet Eu. Otto *in Praefat. Theſaur. iur. ciu. Tom. I. pag.* 17. Id vnum certum eſt, eum reliquiſſe *librum* RESPONSORVM, ex quo bina ſuperſunt fragmenta, *l.* 34. *D. de adminiſtr. et peric. tut.* et *l.* 12. *D. de ſuſpect. tutor. et curator.*

§. CCCLXI.

§. CCCLXI.

Lacertos tum mouere coepiſſe Romanam iuris prudentiam, argumento eſt SCHOLA IVRIDICA, quae tum non quidem inſtitui primum, ſed inclareſcere in orbe Romano coepit, puta BERYTENSIS. Ea et inſequentibus ſaeculis adeo in deliciis fuit imperatoribus, vt aliis locis, quam Beryti, Romae, et Conſtantinopoli ius publice docere prohiberent, & quum Alexandriae * et Caeſareae nonnulli ſcholas iuridicas aperirent, eas claudi iuberet Iuſtinianus imp. *Conſt. omnem reip. §. 7. ad Anteceſſ.*

Schola iuridica Berytenſis.

* At tanto plus celebritatis conſequuta eſt ſchola Alexandrinorum medica, adeo vt olim ad commendationem artis ſufficere videretur, ſi quis ſe Alexandriae vixiſſe diceret. Ammian. Marcell. *Lib. XXII. cap. 16. Medicinae autem, cuius in hac vita noſtra nec parca, nec ſobria, deſiderantur adminicula crebra, ita ſtudia augentur in dies, vt, licet opus ipſum redoleat, pro omni tamen experimento ſufficiat medico ad commendandam artis auctoritatem, ſi Alexandriae ſe dixerit eruditum.* Alexandrini autem medici quanto in pretio fuerint, indicat etiam Galenus *libro de Anatomia*, et Iulianus Aug. *Epiſt. 46.* Hinc Fulgentius Planciades *Lib. I. Mythol.*, Alexandriae in cunctis fere angiportis fuiſſe medicorum domicilia, ſcribit. Alios porro medicos, qui ad perfectam artis ſuae ſcientiam adſpirarint, relictis patriis ſcholis Alexandriam nauigaſſe, vt a profeſſore aliquo magno medicinam diſcerent, patet ex Liban. *Lib. IIII. epiſt. 95.* et Theodorit. *Epiſt. 224.* Zach. Mitylen. *pag. 179.* Vid. Valeſ. *ad Ammian. Marcell. pag. 267.* Noluit ergo Iuſtinianus Alexandrinos et ſcholam iuridicam habere, qui iam ex medica multum celebritatis fuerint conſequuti. Neque tamen Alexandrini ſtatim paruiſſe videntur illi Iuſtiniani edicto. Quum enim Conſtitutio illa prodierit anno Chriſti 533. quindecim annis poſt, anno 548. de ſe ſcribit Agathias *Lib. II. pag. 48.* ἐτύγχανον γὰρ αὐτοῦ διατρίβων παιδείας ἕνεκα τῆς πατρῶν νόμων: *commorabar enim ibi*, (Alexandriae) *tum temporis legalium ſtudiorum cauſſa.*

§. CCCLXII.

Scholam iſtam iam ſaeculo tertio coepiſſe, ſupra monuimus. Vt vero paullo adcuratius inquiramus in eius origines, hic obſeruaſſe iuuabit, non ſub Diocletiano demum (vti Strauchius *de Beryto, cap. 4. §. 15.* cenſuit), ſed haud paullo prius, illam iuris Romani ſtudiis floruiſſe. Nam Gregorius Thaumaturgus, iam anno 248. ad epiſcopatum Neocaeſarienſem euectus, in *Orat. panegyr. pag. 186. ſequ.* Berytum vocat πόλιν Ῥωμαϊκωτέραν πως, καὶ τῶν νόμων τούτων πιστευθεῖσαν παιδευτήριον, *vrbem plane Romanam, et legum Romanarum ſchola ornatam.* Nec minus, eodem ſaeculo, huius ſcholae cum laude meminerunt Diocletianus et Maximianus augusti, *l. 1. C. qui aet. vel profeſſ. excuſ.* Saeculo inſequente quarto tantus Berytum fiebat ingenuorum iuuenum concurſus,

Eius laudes et fata ſaeculis tertio et quarto.

vt Libanius *Orat. XXVI.* inuidiae percitus oeſtro adoleſcentes, abdicato eloquentiae ſtudio Berytum, ad hauriendam iuris diſciplinam contendere queratur. Enimuero hoc ipſo ſaeculo IIII. triſte huic ſcholae fatum incubuit, vrbe horribili terrae motu concuſſa, maximamque partem ſubuerſa, anno erae Chriſtianae 349. Cedren. *Annal. pag.* 246.

§. CCCLXIII.

Nec non ſaeculis quinto et ſexto. Sed mox tamen reuiruit ſchola celeberrima. Nam inſequente ſaeculo Nonus *in Dionyſ. Lib. XXXXI. extr.* mirifice laudat legum ſtudium, quod Beryti ferueat: et Zacharias Mitylen. *de opific. mundi pag.* 164. eamdem vrbem vocat μητέρα τῶν νόμων, *matrem legum*, quemadmodum ſaeculo ſexto a Iuſtiniano *ciuitas legum veneranda et ſplendida metropolis*, nec non *legum nutrix* adpellatur. *Conſt. tanta. §. 9. de conf. Dig.* et *Conſt. omnem reip. §. 7. ad Anteceſſ.* Auditorum magnificentiam laudant *Geographus a Iac. Gothofredo primum editus, pag. 256. edit. Gronou.* et Zachar. Mitylen. *ibid. pag.* 166.* Legum profeſſores tempore Iuſtiniani ibi celebrabantur DOROTHEVS, ANATOLIVS, SALAMINIVS, et THEOPHILVS, quorum opera princeps in componendo Corpore iuris vſus eſt. Denique de petulantia ſtudioſorum in nouitiis initiandis videnda *Conſtit. omnem reip. §. 9. ad Anteceſſ.* et Strauch. *de Beryto, cap. 5. §. 1. ſequ.*

* Quia hi ſcriptores non omnium in manibus ſunt: gratiam nos inituros a ſtudioſis, ſperamus, ſi loca eorum integra huc referamus. Et Noni quidem de Beryto haec verba ſunt: *Lib. XXXXI. v. 389. ſequ.*

Σκῆπτρον ὅλης Αὔγουστος ὅτε χθονὸς ἡνιοχεύσει
Ῥώμῃ μὲν ζαθέῃ δωρήσεται Αὐσόνιος Ζεύς,
Κοιρανίην, Βερόῃ δὲ χαρίζεται ἡνία θεσμῶν.

Sceptrum totius Auguſtus quando terrae gubernabit,
Romae quidem diuinae dabit Auſonius Iupiter
Imperium: Beroae vero indulget fraena legum.

Geographus, a Gothofredo editus, *pag. 256. Tam Berytus ciuitas valde delicioſa, et auditoria legum habens, per quam omnia iudicia Romanorum. Inde enim viri docti in omnem orbem terrarum adſedent iudicibus, et ſcientes leges cuſtodiunt prouincias, quibus mittuntur legum ordinationes.* At prolixiſſimus eſt Zacharias, qui fingit, ſe hoſpitem in auditorium Berytenſe, quod ipſe *pag.* 165. τὸ τέμενος τοῦ θεοῦ, *fanum Dei* adpellitat, inductum, qui, conſpecta illa auguſta baſilica, exclamarit: *O peritiam artificis, mi anime! O praeclarum ſpectaculum! Quae forma! quam apta quamque elegans coagmentatio auguſtae Dei domus! vtque tanta magnitudo decem columnis ſuſtinetur! Vtque vna ex materia politae omnes! Vt eumdem inter ſe adſpectum formamque retinent! Candidae omnes et leues, candore et laeuitate valde admodum praenitent renidentque, figu-*

am

uam eamdem et ſpeciem oſtendunt! At pictoris lineas vt admiror! et varia, et periucunda ſpectacula! omnis generis picturae lumina, colorum gratiam, et venuſtatem, et inſignem nitorem! Vbi Caſp. Barth. *in Not. pag.* 256. *Videtur*, inquit, *templum intelligere, dicatum auditoriis legalibus, vbi ſcholae iuridicae, ex quibus auditoriis viros doctos in omnem terrarum orbem depromtos ſcribit Chorographus incertus:* παιδευτήριον τῶν νόμων *Gregorio Thaumaturgo.*

§. CCCLXIIII.

At vrbem florentem, et ad inuidiam vſque felicem, anno Iuſtiniani XX. terrae motus ſubruit, et magnam ſtudioſorum multitudinem vna ruina inuoluit, vt praeter vrbis pauimenta nihil ſupereſſet. Et quamuis Anteceſſores ſuperſtites ſcholam Sidonem transferrent, et ciues interim nihil facerent reliqui, vt vrbem inſtaurarent: eam tamen e ruinis prodeuntem noua excepit calamitas, incendium maximum, quo vrbs antiquiſſima, Phoeniciae poſt Tyrum metropolis, et colonia iuris Italici ſplendidiſſima tota in cineres conſedit. Quae fuſius narrat Agathias *Hiſt. Iuſtin. Lib. II. pag.* 47. vbi vrbem illam vocat τὴν καλλίστην, τὸ Φοινίκων τέως ἐγκαλλώπισμα, *pulcherrimam, et totius Phoeniciae ocellum*, ἢ τοῦτο πάτριον καὶ, ὥσπερ γέρας τι μέγιστον τὸ, νόμων. αὐτῇ ἀνεῖται διδασκαλεῖα, *cui hoc patrium, et veluti maxima honoris praerogatiua fuerit, quod ſcholae iuridicae ei eſſent dicatae* *. Interitus huius ſcholae miſerabilis.

* Exſtant in hanc Beryti ἅλωσιν elegantia Epigrammata Graeca in *Antholog. Lib. I. cap.* 68. *ep.* 19. quorum primum adſcribere iuuabit:

Ἅδ' ἐγὼ ἁ τλάμων ἄπολις πόλις, ἄμμιγα νεκροῖς
Ἐνναέταις κεῖμαι ἁ πανυποτμοτάτα.
Ἥφαιστός μ' ἐδάμασσε μετὰ κλόνον ἐννοσιγαίου.
Φεῦ, ὅσον ἐκ τόσσου κάλλεος εἰμὶ κόνις.
Ἀλλὰ παρερχόμενοι ἐμὰν στενάχοντες μοῖραν,
Σπείσατε Βηρυτῷ δάκρυα καὶ φθιμένᾳ.

Heu nimium infelix vrbs, non vrbs, lumine caſſis
Fuſa ſolo, en iaceo mixta cadaueribus.
Nec ſat erat me Neptuni ſenſiſſe tridentem:
Mulciberis cladem hanc addidit ira nouam.
Haec, mihi quae pridem fuerat pulcherrima forma,
Eheu iam tenui puluere verſa iacet.
Vos, quibus hac iter eſt, noſtrae miſereſcite ſortis:
Beryto et lacrymas poſt ſua fata date.

§. CCCLXV.

Sed vt ad Conſtantinum M. reuertamur, is non modo in iuris prudentia, vt ſupra diximus, plura innouauit, verum etiam in republica, toto orbe Romano nouo inſtituto in quatuor dioeceſes vel praefecturas praetorianas deſcripto, Zoſim. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 33. de quibus eruditiſſime poſt Auctorem *Notitiae imperii orientis* Conſtantinus quaedam et in republica innouauit.

orientis et occidentis, a Guidone Pancirolo perpetuis commentariis illuſtratae, erudite egit Philippus Berier. *libris* Πειθανῶν, in *Theſaur. iur. ciu. Tom. IIII. pag.* 789. *ſeqq.* recuſis, *diatribe I.* Quin tranſlata Conſtantinopolin ſede imperii, et epiſcoporum Romanorum ambitioni viam, qua ad ſummum in eccleſia imperium ſenſim progrederentur, muniuit, et barbaris occaſionem dedit, occidentem ſuis incurſibus lacerandi, nouaque ſibi imperia quaerendi in praeſtantiſſimis Romanorum prouinciis *. Zoſim. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 34.

* Sunt tamen, quae pro excuſando Conſtantino M. adferri poſſent. Semel enim electa Chriſtiana religione, ſatis animaduertebat, ſe nuſquam ſecurius acturum, quam in ea imperii parte, quam plurimi incolerent Chriſtiani. Quum ergo in maxima occidentis parte altiſſimas radices egiſſet pagana ſuperſtitio, et Romae plerique potentiores eam adhuc mordicus tenerent: quis vitio vertat Conſtantino, dum in oriente, quam in occidente, ſedem imperii conſtituere maluit. Et quod commodius imperii domicilium eligere potuiſſet, quam Byzantium, ſpeculam Europae, Aſiae, et Africae tutiſſimam? Si conſiliis non reſpondit euentus: id magis receptae iam imperii diuiſioni, quam tranſlationi ſedis imperii, videtur tribuendum.

§. CCCLXVI.

Iudicium de Conſtantino M.

Eſt hoc fatum Conſtantini M. vt pleraſque eius actiones perſtringant Zoſimus, Iulianus, ὁ παραβάτης, immo et recentiorum ſcriptorum Chriſtianorum quam plurimi. Contra eum laudibus in caelum euehunt Euſebius *in Vita*, et ſcriptores Chriſtiani eorum temporum alii. Sed quemadmodum adfectus migrare ſoleat in calamum; et paganos Conſtantino ob ſacrorum ſuorum euerſionem infenſos; Chriſtianos eumdem ob munificentiam et patrocinium ſibi praeſtitum admiratos eſſe, veroſimile eſt: ita ii demum Ioue aequo iudicare videntur de hoc principe, qui nec naeuos eius diſſimulant, et iuſtum pretium ſtatuunt eius virtutibus, meritiſque in rem Chriſtianam plane eximiis.

§. CCCLXVII.

Codices cur fieri tum coeperint?

ICtis eorum temporum, quorum plerique deorum cultui adhuc dediti fuiſſe videntur, nihil magis in Conſtantino M. diſplicuit, quam quod iuris prudentiam, cui adſueti fuerant, innumeris quotidie conſtitutionibus emendaret, nouamque ei veluti faciem daret. Hinc metuentes conſtitutionum, quae ab Hadriani temporibus prodierant, ruinam: operam dederunt, vt illae colligerentur in certos Codices, et ſic earum memoria ad poſteros conſeruaretur. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theodoſ. cap.* 1.

* Ita

* Ita κατ' ἐξοχὴν vocabantur libri, in quibus conſtitutiones principum colligebantur, eoſque quadratae formae fuiſſe, oſtendit Schulting. *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag.* 377. Huius modi collectiones iam pridem plures exſtabant, veluti IVLII PAVLLI *imperialium conſtitutionum libri ſex*, *l.* 113. *D. de condit. et demonſtr.* PAPIRII IVSTI *Conſtitutionum libri viginti*, ex quibus codices ſuos facile locupletare potuerunt GREGORIVS et HERMOGENIANVS, de quibus mox.

§. CCCLXVIII.

Codex Gregorianus qualis fuerit?

Prior tale opus confeciſſe videtur ſiue GREGORIVS, ſive GREGORIANVS *, neſcio quis, qui principum anteriorum ab Hadriano ad Conſtantinum M. reſcripta collegit, et ſub certos redegit titulos. Sane, quae ſuperſunt, fragmenta, licet pauciſſima, conſiſtunt in conſtitutionibus Antoninorum, Seueri et Caracallae, Alexandri, Gordiani, Philippi, Valeriani et Gallieni, Cari, Carini et Numeriani, denique Diocletiani et collegarum, vt male Cuiac. *princ. Paratitl. Cod.* exiſtimet, Gregorium vltra Valeriani et Gallieni tempora non proceſſiſſe.

* De auctore huius Codicis fere omnia incerta ſunt, adeo, vt dubium ſit, GREGORIVS, an GREGORIANVS fuerit adpellatus. Poſteriore enim ſub nomine citari videtur ab Auguſtino *ad Pallent. Lib. II. cap.* 8. et a *Pariat. legg. Moſ. et Rom. tit.* 1. §. 8. *ſeqq. tit.* 3. §. 4. *tit.* 6. §. 4. *tit.* 10. §. 8. *tit.* 15. §. 3. At quum tamen vbique ſubaudire liceat ſubſtantiuum *Codex*, et ſub Conſtantino M. quidam floruerit GREGORIVS, praefectus praetorio circa annum Chriſti 336. *l.* 3. *C. Th. de ann. et tribut. l.* 2. *C. Th. de contrah. emt. l.* 1. *C. Iuſtin. de natural. lib.* non poenitenda ſane eſt coniectura Iac. Gothofredi *Proleg. Cod. Theodoſ. cap.* 1. hunc ipſum Gregorium huius Codicis auctorem fuiſſe. Panciroli enim ſententia, qui Gregorium hunc ſub Valente et Gratiano imp. ſcripſiſſe cenſuit *de clar. leg. interpretib. Lib. I. cap.* 66. nullo idoneo fundamento nititur.

§. CCCLXVIIII.

Eius Codicis auctoritas et fragmenta.

Quamuis vero priuato GREGORII conſilio inſtituta primum fuerit haec collectio, magnam tamen et in foro eius fuiſſe auctoritatem, patet ex interpretamento *legi vnicae C. Th. de reſponſ. prud.* ſubiecto *; vbi interpres, ſiue is ANIANVS, ſiue alius ſit: *Gregorianum vero*, inquit, *et Hermogenianum ideo lex iſta praeteriit, quia ſuis auctoritatibus confirmantur ex lege priore ſub titulo de conſtitutionibus principum et edictis.* Reliquias huius Codicis, quas Aniano debemus, poſt Sichardum et Cuiacium nobis exhibuit Ant. Schulting. in *Iuriſprudent. vet. anteiuſt. pag.* 682. *ſeqq.*

* Nec minus idem probari poteſt ex *Conſt. ſumma reip.* §. 3. *de Iuſt. Cod. confirm.* vbi imperator: *vt ſciant omnes, tam litigatores, quam diſertiſſimi*

aduocati, nullatenus eis licere de cetero conſtitutiones ex veteribus TRIBVS CODICIBVS, *quorum iam mentio facta eſt, vel ex iis, quae Nouellae conſtitutiones ad praeſens tempus vocabantur*, (ſunt hae Nouellae Codici Theodoſiano a Iac. Gothofredo ſubiectae;) *in cognitialibus recitare certaminibus, ſed ſolum eidem noſtro Codici inſertis conſtitutionibus neceſſe eſt vti, falſi crimini ſubdendis his, qui contra hoc facere auſi fuerint.* Quid vero attinebat vſum et horum Codicum in foro ſub poena falſi inhibere, ſi numquam auctoritatem in foro habuiſſent?

§. CCCLXX.

Codicis Hermogeniani auctor.

Gregoriano Codice non multo poſterior fuiſſe videtur HERMOGENIANVS, Reineſius *ad Inſcript. pag.* 70. qui notiſſimo Lampridii loco deceptus, HERMOGENIANVM ICtum inter Alexandri Seueri conſiliarios fuiſſe exiſtimabat, non poterat ſane, quin hunc Codicem ſcriptum eſſe, negaret: ac proinde illum tribuere malebat Q. CLODIO HERMOGENIANO OLYBRIO, praefecto vrbi anno Chriſti 365. vel eius certe patri, vel patruo. At, quum HERMOGENIANI, ICti, aetatem in Conſtantini M. tempora omnino incidere, iam ſupra (§. 358.) oſtenderimus: nihil ſane impedit, quo minus eum huius Codicis auctorem eſſe potuiſſe ſtatuamus cum Ant. Auguſtino et Iac. Gothofredo *.

* Dicimus, illum auctorem eſſe potuiſſe, fuiſſe, pro certo non adfirmamus. Floruerunt enim per ea tempora plures Hermogenes et Hermogeniani: quorum poſteri ſunt *Hermogenes Ponticus*, praef. praet. orient. anno 358. defunctus. Ammian. Marcell. *Lib. XVIIII. cap.* 12. et *Lib. XXI. cap.* 7. *Q. Clodius Hermogenianus Olybrius*, praef. praet. et vrb. anno 365. coſ. anno 379. *l.* 2. *C. de haeret. l.* 1. *C. de ſport. et ſumt. l.* 4. *C. quemadm. teſt. aper.* Grut. *Inſcript. pag.* 353. *num.* 2. Reineſ. *Inſcript. Claſſ. XX. num.* 371. *Anicius Hermogenianus Olybrius*, coſ. anno 395. *l.* 24. *et* 25. *C. de naucul. l.* 41. *C. de tranſact.* Gruter. *Inſcript. pag.* 352. *num.* 5. 6. *pag.* 353. *num.* 1. *pag.* 450. *num.* 2. *et* 3. *Clodius Hermog. Caeſarius*, coſ. anno 397. et praef. praet. *l.* 2. *C. de alluu. C. Clodius Hermog. Olybrius*, Grut. *Inſcript. p.* 392. *nu.* 5. conſularis Tuſciae et Valeriae. *l.* 72. *C. Th. de decur.* Horum, eorumque maiorum quum nullus fere ſit, qui talem codicem facere non potuerit; quam difficile hic ſit diuinare, et quam paene ἐκ τῶν ἀδυνάτων, verum Codicis huius auctorem eruere, nemo non intelligit.

§. CCCLXXI.

An tres eius editiones?

Tres eius codicis editiones ab ipſo auctore factas eſſe, vulgo colligunt ex verbis Sedulii, presbyteri, *in praefat. oper. paſchalis.* Is enim excuſaturus, quod poſt editos libros V. Carminis paſchalis, eorum textum metricum in proſam transferre non dubitarit; *cognoſcant*, inquit, *Hermogenianum, doctiſſimum iuris latorem*,

torem, *tres editiones ſui operis confeciſſe*. Sed locus hic non minus de HERMOGENIANI *Epitomatis iuris*, quam de Codice Hermogeniano poteſt intelligi. Nec ratio reddi poſſe videtur, cur plures Codicis ſui editiones conficere voluerit Hermogenianus, niſi forte eum poſtea aliquas conſtitutiones, quae antea eius diligentiam fugerint, reliquis addidiſſe, dicamus.

§. CCCLXXII.

Ceterum maxima diligentia hic auctor, quiſquis ſit, collegiſſe videtur conſtitutiones Diocletiani et collegarum eius, adeoque ſpicilegium inſtituiſſe poſt Gregorii meſſem. Fragmenta ſane, quae ſuperſunt, Diocletiani et collegarum nomina praeferunt *, quamuis quaedam horum conſtitutiones iam fuerint in Codice Gregoriano, ſed paullulum diuerſae. Huius quoque codicis reliquias nouiſſime debemus Ant. Schultingio, qui eas cum doctiſſimis adnotatiunculis ſuis edidit *in Iuriſprudent. vet. anteiuſtin. pag.* 709. *ſeqq.* Aliam tamen conſtitutionem, quae in his fragmentis non habetur, ſeruarunt Graeci iuris interpretes, de qua Cuiacius *Obſ. Lib. XII. cap.* 35. — Eius materia et fragmenta.

* Tres tantum primae conſtitutiones nomen AVRELII aug. praeferunt. Iam plures, tum tyranni, tum legitimi principes ante et poſt Diocletianum *Aurelii* dicti, veluti M. AVRELIVS VICTORINVS et L. AVRELIVS VICTORINVS, M. AVRELIVS MARIVS, M. AVRELIVS CLAVDIVS; M. AVRELIVS QVINCTILLVS, M. AVRELIVS TACITVS, M. AVRELIVS PROBVS, M. AVRELIVS CARVS, M. AVRELIVS CARINVS, M. AVRELIVS NVMERIANVS: ſed laudatiſſimus Schultingius oſtendit, has quoque conſtitutiones eſſe Diocletiani et Maximiani, auguſtorum, quod ambo apud Gruter. *Inſcript. pag.* 259. et alibi paſſim, vocentur AVRELII.

§. CCCLXXIII.

Sub Conſtantini liberis; immo et poſt illos ad THEODOSIVM iuniorem, eadem per omnia, quae ſub Conſtantino M. fuit, iuris prudentiae facies. Nam et ſequentes imperatores Chriſtiani id fere agebant conſtitutionibus ſuis, vt ius Romanum non modo ad maiorem ſimplicitatem, ſed et, quod Euſebius *Vit. Conſtantin. Lib. IIII. cap.* 26. de Conſtantino M. praedicat, ἐπὶ τὸ ὁσιώτερον, *ad maiorem ſanctitatem* traducerent. Sic exempli gratia Conſtantinus iunior iuris formulas, aucupatione ſyllabarum inſidiantes cunctorum actibus radicitus amputauit: *l.* 1. *C. de form. et impetr. act. ſubl.* idemque cum fratribus permulta ſanxit, ad euertendas paganorum ſuperſtitiones, coërcendos Iudaeos, et prouehendam religionem Chriſtianam comparata *. — Status iuris ſub Conſtantini M. liberis.

 * Tales

* Tales ſunt ſanctiones Conſtantii, Iudaeis alioquin parum aequi, ne Iudaei mulieres e gynaeceo principis in turpitudinis ſuae conſortium ducerent: *l. 6. C. Th. de Iud.* vt ex Chriſtiano Iudaei effecti bona fiſco vindicarentur: *l. 7. C. Th. eod.* Iudaeus ne Chriſtianum haberet mancipium: *l. 2. C. Th. l. 1. C. Iuſt. ne Chriſt. mancip.* Sozom. *Hiſt. eccleſ. Lib. III. cap.* 16. Conſtantis porro et Conſtantii conſtitutiones, vt ceſſaret ſuperſtitio, templa occluderentur, et ſacrificiorum aboleretur inſania, *l. 2. et 4. 5. 6. C. Th. de pagan.* templis tamen extra moenia parceretur, *l. 3. C. Th. eod.* vt epiſcopi, clerici, eorumque mancipia ab extraordinariis collationibus, metatis, et luſtrali collatione immunes eſſent. *l. 8. C. Th. l. 1. C. Iuſtin. de epiſc. l. 9. l. 10. l. 11. 14. 15. ſequ. C. Th. eod.* vt a foro ſaeculari ſint exemti. *l. 12. C. Th. de epiſc.*

§. CCCLXXIIII.

Sub Iuliano imp.

Qui viuo Conſtantio imperium extorſit, IVLIANVS, ad priſtinam ſuperſtitionem relapſus, non pauca in Chriſtianorum odium conſtituit. Nam et templa deorum aperuit, et profanos ritus vbique inſtaurauit: Ammian. Marcell. *Lib. XXII. cap.* 7. Chriſtianis quoque honorum aditum interclufit, Sozom. *Hiſt. eccleſ. Lib. V. cap.* 15. Greg. Nazianz. *Orat. I.* et eoſdem bonis artibus erudiri vetuit, Socrat. *Hiſt. eccleſ. Lib. III. cap.* 16. quod ipſi Ammiano Marcellino *Lib. XXV. cap.* 15. inclemens viſum. Cetera princeps grauis et eruditus, permulta praeclare conſtituit, (Petr. Cunaei *praefat. ad Iuliani Caeſares*,) vt pleraſque eius conſtitutiones in codicem ſuum recipere non dubitarit Theodoſius Iunior *.

* Aliquando tamen merito deſideres compilatorum iudicium, qui plures Iuliani leges, Chriſtianorum principum conſtitutionibus contrarias, immo et manifeſto impias, in codicem illum receperunt. Iac. Gothofr. *Prolegom. Cod. Theodoſ. cap. 2. pag.* 188. Et ſane quis in Codice, fori Chriſtiani vſibus deſtinato, ferat, *l. 4. et l. 5. C. Th. de ſepulcr. viol.* quae omnem paene veterum ſuperſtitionem de religione deorum manium, reliquiis non contrectandis, aggeribus conſecratis, de funeribus oculos hominum infauſtis adſpectibus inceſtantibus, vt ad deos et templa venire puri nequeant, complectuntur? Sed qui religioni ſibi non duxerunt, Conſtantini M. et Valentiniani conſtitutiones de licito haruſpicinae vſu illi iuris corpori inſerere: *l. 1. C. Th. de pagan. l. 2. l. 3. l. 9. C. Th. de maleſ. et mathem.* quid eos prohibuiſſet, Iuliani ſanctiones eiuſdem furfuris in opus ſuum referre?

§. CCCLXXV.

Miſera iuris prudentiae conditio.

Ceterum quam miſera ſub hoc principe fuerit iuris prudentiae conditio, vel inde colligere licet, quod nullus plane ICtus alicuius nominis illud tempus illuſtrauit, abhorrentibus fere ingenuis ab illo legum ſtudio, et illud libertinis et infimae plebi relinquentibus. Saltim de anterioribus proxime temporibus Cl. Mamer-

Mamertin. *Panegyr. XI. cap.* 20. *iuris*, inquit, *ciuilis ſcientia, quae Manlios, Scaeuolas, Seruios in ampliſſimum gradum dignitatis euexerat*, LIBERTORVM *artificium dicebatur.* Nec probabile eſt, intra paucos annos, quibus rerum potitus eſt Iulianus, ita refloruiſſe iuris prudentiam, vt aliter ſeſe res habere coeperit.

§. CCCLXXVI.

Status iuris ſub Iuliani ſucceſſoribus ad Theodoſium M.

Cito tranſiit haec nubecula, quod praedixerat Athanaſius apud Socrat. *Hiſt. eccleſ. Lib. III. cap.* 14. ac proinde Conſtantini M. veſtigiis poſtea ſtrenue inſtiterunt IOVIANVS, VALENTINIANVS, VALENS, GRATIANVS, et THEODOSIVS M. quorum plurimae exſtant conſtitutiones, ad eumdem finem comparatae, quem Conſtantino M. ob oculos fuiſſe, paullo ante obſeruauimus. Singularis fuit VALENTIS ferocia, τὸν τῶν πραγμάτων ὄγκον οὐ φέροντος, *rerum molem non ſuſtinentis*, vti de eo iudicat Zoſimus *Hiſtor. Lib. IIII. cap.* 4. qui, vt Arianis conſuleret, libertatem omnibus dedit, ſuum in colenda religione iudicium ſequi *: quod edictum ſingulari *oratione de religionibus*, quae Latine tantum exſtat, collaudauit Themiſtius, *pag.* 155. *Oper. edit. Harduini.* THEODOSIVS M. quantum dederit operae, vt omnes antiqui iuris ambages, ſi quae ſupereſſent, tolleret, boniſque legibus armaret rem publicam, patet ex Socrate *Hiſt. eccl. Lib. V. cap.* 18. ipſaeque eius conſtitutiones, quas ſe ſingulari commentario illuſtraturum promiſerat FRANC. BALDVINVS, ſatis euincunt.

* Neque enim, quod conſcientiae libertati faueret, huius modi propoſuerat edictum, ſed vt Ariani ſui tanto ſecurius in orbe Romano agerent. Vnde ipſe poſtea Valens grauis fuit catholicis. Io. Antiochen. *in Excerpt. Peireſc. pag.* 847. Ὁ δὲ Οὐάλης τῆς Ἀρείου δόξης μεταποιούμενος μέγιστον ἐκίνει κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν, ὡς πολλοὺς μὲν ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀναιρεῖσθαι, πολλοὺς δὲ καὶ ἐξορίαις ὑποβάλλεσθαι, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς κατὰ τὴν ἔρημον ἐμφωλεύοντας τῶν ἰδίων σπηλαίων ἀπελαύνεσθαι: *ſed Valens, Ariana infectus labe, grauiſſimam in Chriſtianos perſequutionem excitauit, adeo, vt multi iudicum ſententia damnati interirent, multi in exſilium truderentur: nec pauci ex iis, qui in eremo abditi erant, e caſis ſuis pellerentur.* Res ad ſaeuiorem ſpectabat lanienam, niſi Chriſtianorum patrocinium ſuſcepiſſet paganus ille Themiſtius. Socrat. *Hiſt. eccl. Lib. IIII. cap.* 3. Sozomen. *Hiſt. eccl. Lib. VI. cap.* 36. Orationem tamen, quam tunc habuit Themiſtius, intercidiſſe, aduerſus Antonium Pagi oſtendit Fabric. *Biblioth. Graec. V*, 18. *Tom. VIII. pag.* 10. Similes Valentiniani conſtitutiones de libertate conſcientiae exſtant *l.* 2. *l.* 3. *l.* 9. C. *Th. de malef. et mathem.*

§. CCCLXXVII.

Iuris prudentiae moles et miſera facies.

Interim nimia illa imperatorum diligentia factum eſt, vt in immenſam paene molem excreſceret iuris prudentia. Nam praeter tot ICtorum opera, quorum haud exigua erat in foro auctoritas, quorumque duo paene millia ſua adhuc aetate exſtitiſſe, teſtatur Iuſtinianus, *l.* 2. *§.* 1. *C. de vet. iure enucl.* tam immenſa erat conſtitutionum veterum nouarumque ſilua, vt Eunapius *in vita Aedeſii*, *pag.* 72. ius ciuile ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus* vocaret, et nullum paene erectius ingenium iſti ſe labyrintho committere auderet. *

* Egregiis veterum teſtimoniis hoc probauit Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theodoſ. cap.* 1. *pag.* 185. Mamertini querelam, quae ad tempora Iuliani et anteriora pertinet, iam ſupra (§. 375.) audiuimus. *Sub finem ſaeculi quarti*, Aſterius, epiſc. Amaſen. *Homil. VII.* apud Phot. *Biblioth. cod.* 271. meminit ſerui Scythae, a ciue Antiocheno emti, qui ius profeſſus ſit, (αὐτὸς νόμων ὤφθη διδάσκαλος), quem ſe ipſum ius docentem audiuiſſe, profitetur. At nemo eorum temporum iuris peritos, illorumque ignorantiam, faſtum, et caninum optimos quoſque adlatrandi ſtudium elegantius deſcripſit Ammiano Marcellino *Lib. XXX. cap.* 4. qui locus prolixior eſt, quam vt hic locum inueniat.

§. CCCLXXVIII.

Theodoſii II. et Valentiniani Conſtitutio de reſponſis prudentum.

Remedium huic malo reperiſſe ſibi videbantur THEODOSIVS iunior et VALENTINIANVS, edita anno 426. conſtitutione, qua Papiniani, Paulli, Caii, Vlpiani ac Modeſtini opera, quaeque hi quinque viri ex aliorum veterum ICtorum libris in ſuos tranſtuliſſent, exceptis Vlpiani et Paulli notis ad Papinianum, nec non ſecundo loco Scaeuolae Sabini, Iuliani et Marcelli ſcripta, ſi prius ad fidem antiquorum codicum fuerint recognita, ſola in foro citari permiſerant, ita vt plurium ſententiae vincerent pauciorum, et ſi par ſit ita ſentientium numerus, eorum praeferretur ſententia, cui adſtipuletur Papinianus. *l. vn. C. Th. de reſponſ. prud.* Sed quum parum prudentiae legiſlatoriae prae ſe ferat haec ſanctio *; eam ex codice ſuo merito exſulare iuſſit Iuſtinianus.

* At ita non iuſti ac aequi habebatur ratio, ſed auctoritatis, et plurium diſſentientium non ponderabantur, ſed numerabantur ſententiae. Quum ergo prudenter obſeruauerit Ammian. Marcellin. *Lib. XXX. cap.* 4. *iuris ſcientiam repugnantium ſibi legum aboleuiſſe diſſidia*: actum procul dubio fuit de iuris prudentia publicata hac conſtitutione. Et hinc ad priſtinam perfectionem neminem eorum temporum perueniſſe animaduertimus, quamuis in conſtituendis iuris peritis, qui ius ciuile enarrarent, nihil reliqui faceret Theodoſius ille iunior. *l. vlt. C. Th. de ſtud. liber. vrb. Rom. et Conſtantinop.*

nop. l. vn. C. Th. de profeſſor. qui in vrb. Conſtantinop. docentes ex lege meruer. comitiu.

§. CCCLXXVIIII.

Idem THEODOSIVS iunior anno 438. conſtitutiones principum ad certum modum redigere ſtuduit: & hinc, quotquot a Conſtantino M. ad id vſque tempus prodierant, ſanctiones * per octo viros, quorum ANTIOCHVS, eunuchus, expraefectus et conſul, demum inter presbyteros relatus, de quo *l. 6. C. Th. de collation. donatar. l. 5. C. Th. de his, qui ad eccleſ. confug.* Marcellin. *Com. in Chron. ad ann.* 448. *pag.* 41. *edit. Scalig.* Suid. *Tom. I. pag.* 227. *pag.* 899. *Tom. II. pag.* 175. *Tom. III. pag.* 135. *edit. Kuſter.* familiam duxit, digeſſit in codicem, qui ab ipſo THEODOSIANVS adpellatur, Iſidor. Hiſpal. *Orig. Lib. V. cap.* 1. eumque poſtea ſingulari nouella Conſtitutione, quae inter Theodoſianas prima eſt, confirmauit. Iac. Gothofr. *Proleg. Cod. Theodoſ. cap.* 3. *pag.* 189. Hunc Codicem luculentis Iac. Gothofredi commentariis illuſtratum poſt eximii huius ICti obitum edidit, Ant. Marüillius *Lugd.* 1668. *fol. Tomis VI.* quae editio Lipſiae nuper repetita, collato Wurzburgenſi codice antiquiſſimo, emendatior prodire coepit.

Codex Theodoſianus.

* Proſper Aquitanic. *in Chronico Part. I.* hunc Codicem vocat *leges legitimorum principum*: quod Iac. Gothofredus *Prolegom. cap.* 1. *pag.* 184. interpretatur de principibus Chriſtianis, quia ipſa Chriſtiana religio illis temporibus lex catholica, *l.* 1. *C. Th. de haeret.* lex Chriſtiana, *l.* 16. *C. Th. de epiſc.* lex ſanctiſſima, *l.* 5. *C. Th. eod.* lex ſuperna, *l.* 49. *fin. C. Th. de decurion.* lex venerabilis vel veneranda, *l. 7. l. 13. C. Th. de Iudaeis*, vocata ſit. Sed quis hoc ſenſu *legitimum principem* vocet Iulianum, cuius tamen conſtitutiones vtramque in hoc Codice paginam faciunt? Potius ergo *principes legitimi* opponuntur tyrannis, quorum tum plurimi imperium per bina ſaecula adfectarunt, veluti ſub Conſtantino M. *Maxentius, Licinius, Valens, Martinianus, Calocaerus*: ſub eius filiis *Magnentius* Francus, *Vetranio, Decentius, Nepotianus, Siluanus*: ſub Valentiniano et Valente *Procopius, Marcellus* Protector, *Valentinianus, Firmus* Maurus: ſub Theodoſio M. *Theodorus, Maximus, Victor, Eugenius*: ſub eius filiis *Stilicho, Eucherius, Marcus, Gratianus, Conſtantinus et Conſtans, Gerontius, Maximus, Iouinus, Sebaſtianus, Sarus, Fl. Priſcus Attalus, Heraclianus, Sabinus, Gildo, Plinto, Iouinianus* et *Salluſtius*; de quibus ceteris ſcriptoribus adcuratius egit Chriſt. Ad. Rupert. *Obſeru. in Synopſ. Beſoldi cap.* 15. *pag.* 388. 390. *ſequ. pag.* 403. *ſequ. pag.* 410. *ſequ. pag.* 415. *ſequ.* Quum ergo conſtitutionum ab his nominibus editarum in hoc codice non habeatur ratio: ille leges *legitimorum* dumtaxat *principum* ſinu ſuo complecti dicebatur.

§. CCCLXXX.

§. CCCLXXX.

Nouellae Theodoſii II. et ſucceſſorum.

Quum vero perfecto hoc codice ſubinde nouellae prodirent conſtitutiones non modo ipſius THEODOSII II. ſed et VALENTINIANI III. MARTIANI, MAIORIANI, SEVERI, LEONIS, et ANTHEMII. Eas Nouellas primum edidit Petr. Pithoeus *Pariſ.* 1571. vnde in eius opera *anno* 1609. edita migrarunt, ſub titulo: *Nouellae conſtitutiones imperatorum Iuſtiniano anteriorum, nunc primum in vnum corpus collectae, et iunctim editae*, cum notulis marginalibus publici iuris fecit Conr. Rittershuſius IC. Altorphinus, *Francof.* 1615. 8. poſtea eaſdem Codici ſuo Theodoſiano, veluti mantiſſam, ſubiecit Iac. Gothofredus *.

* Promiſerat Leonardus Adami, Volſinenſis, auctor, ſcripta *Hiſtoria Arcadica*, ſeu Academiae Arcadum, cuius ipſe ſocius erat, famam conſequutus, ſe has Nouellas nec non Papiani *Reſponſa* multo auctiora atque emendatiora ex vetuſtiſſimo codice MSC. Ottoboniano editurum, ſimulque in lucem protracturum quinque nouellas adhuc ineditas. Sed mors, quae virum doctiſſimum anno 1719. die VIIII. Ianuarii rei publicae litterariae eripuit, omnia eius conſilia, in primis, quae de edendo Libanio et Iornande ceperat, turbauit.

§. CCCLXXXI.

Scholae iuridicae Romana et Conſtantinopolitana.

Maximi porro iure meritoque faciendum et THEODOSII II. ſtudium, quo bonas litteras, et in his iuris prudentiam quoque, prouehere conabatur. Huic enim praecipue originem ac natales debent SCHOLAE *Romana* et *Conſtantinopolitana*, in quibus praeter tres oratores, decem grammaticos, quinque ſophiſtas, et vnum philoſophum duo conſtituti fuerant profeſſores, *qui iuris et legum voluntatem panderent*, *l. vn. C. de ſtud. lib. Romae et Conſt.* quoſque poſt viginti annorum ſtipendia comitiua primi ordinis ornatos voluit, initio facto a LEONTIO iuris perito *. *l. vn. C. Th. de profeſſ. qui in vrb. Conſtantinop. docent. ex leg. mer. comit.* Add. Herm. Conringii ſingularem, qui *l. vn. C. de ſtud. liberal.* illuſtrauit, commentarium. Ceterum quantus ex eo tempore concurſus cupidae legum iuuentutis factus ſit Romam, quam Sidonius Apollin. *Lib. I. epiſt. 6. legum domicilium* vocat, inſequente exemplo pluribus exemplis docebimus. Vid. Sauaro *ad Sidon. ibid.* Franc. Iuret. *ad Simmach. Lib. VIIII. epiſt.* 83. Alteſerr. *Rer. Aquitann. Lib. III. cap.* 5.

* Mentionem haec lex facit quorumdam eius temporis profeſſorum, qui ob merita viginti annorum ſtipendia codicillis primi ordinis comitiuae ornantur, veluti *Hellad*ii grammatici, de quo Suid. *in* Ἑλλάδιος Socra-

tes *Hiſt. eccleſ. Lib. V. cap. 16. Syriani*, grammatici Latini, *Theophili*, ſophiſtae, *Martini* et *Maximi*, praecipue iuris periti LEONTII, cuius alibi nuſquam, quod ſciamus, fit mentio, niſi quod ex *l. 3. C. Th. de frum. vrb. Conſtant. l. 8. C. Th. de princ. agent.* et *l. vlt. C. Th. de haeret.* conſtet, decennio poſt editam *l. vn. C. Th. de profeſſor. qui in vrb. Conſtantinop. docent. Leontium* quemdam praefectum vrbi Conſtantinopoli fuiſſe. Poteſt hic ſane noſter, quia *Themiſtium*, ſophiſtam, et alios artium profeſſores, ad hanc dignitatem adſpiraſſe, nouimus. Gothofr. *Comment. ad Cod. Theod. Tom. II. pag.* 114.

§. CCCLXXXII.

Et talis quidem fuit iuris prudentiae facies ſub imperatoribus Chriſtianis etiam inſequentibus uſque ad magnum illum iuris Romani reſtitutorem, IVSTINIANVM. Quae enim in *Codice* noſtro extant, conſtitutiones MARTIANI, LEONIS, ZENONIS, Iſaurici, ANASTASII, et IVSTINI, Thracis, ita ſunt comparatae, vt multa a maioribus conſtituta iis aboleantur. Nam et tutelam mulierum perpetuam iiſdem fere ceſſaſſe temporibus, nouimus. Vid. Eu. Otton. *Diſſert. de perp. mul. tut.* Attamen et quaedam prudenter immutata eſſe, fatendum eſt, veluti dum *ab Anaſtaſio* emancipationis veteris neceſſitas ſublata, et a Leone vetus rigor aduerſus plus iuſto petentes mitigatus eſt. §. 33. *Inſt. de act.*

Status iuris Rom. ſub Theodoſii II. ſucceſſoribus ad Iuſtinianum.

CAPVT VI.

DE COMPOSITIONE IVRIS IVSTINIANEI, EIVSQVE IN ORIENTE ET OCCIDENTE VSV ET FATIS AD NOSTRA TEMPORA.

§. CCCLXXXIII.

PRogredimur ad poſtremam iuris prudentiae Romanae periodum, quam a IVSTINIANI imperatoris temporibus inchoamus. Hic princeps, humili genere ortus, Sabbatii, Tauriſini, et Biglenizae filius *, antea *Vprauda* dictus, per Iuſtinum auunculum peruenit ad imperium; iam miſere a barbaris laceratum. Et tamen iſte, vt vere ac iure gloriatur, *princ. proem. Inſtit.* et armis condecorauit, et legibus armauit rem publicam.

Iuſtiniani imp. res praeclare geſtae.

Nam et Perſas compeſcuit, et, victis Vandalis, Africam iterum fecit prouinciam, et Gothorum in Italia et Sicilia regnum deſtruxit, tantaſque res geſſit, quantas vix imperator ab Auguſto alius. Procop. *de bell. Perſ. de bell. Vandal. de bell. Goth.* Theophan. *in vita Iuſtin.* et Io. Petr. a Ludwig *in Iuſtiniano, cap.* 8.

* Quum lecturis IVSTINIANI hiſtoriam, non poſſint non omnia quodam modo obſcura eſſe, niſi perſpectam habeant vniuerſam imperatoris familiam: licebit eius agnatos, cognatos, adfines, vna tabula comprehendere, ne operam ſupra tot ICtis nauatam tanto imperatori denegare velle videamur:

Acacius, Byzantii vrſarius. Procop. *Anecd. pag.* 40.

Sabbatius, Iuſtiniani pater. Theoph. apud Alemann. *ad Procop. pag.* 57.

Bigleniza, ob filii nuptias moerore exſtincta. Theophil. *in vit. Iuſtin.*

IVSTINVS imperator anno 518. Vx. Euphemia.

Arabs quidam

THEODORA Auguſta.

VPRAVDA poſtea IVSTINIANVS imp. Theophil. *ibid.*

Frater anonymus

Bigleniza vel Vigilantia, nupta Dulciſſimo.

Ioannes, Iuſtiniani priuignus. Procop. *pag.* 76.

Sophia, nupta Iuſtino iuniori, imp.

Filia anonyma.

Anaſtaſius, duxit Ioanninam, Beliſarii filiam.

THEODORVS Tziros, Iuſtiniani filius, non tamen ex Theodora. Phot. *Cod.* 64.

Boraides. Iuſtus. Germanus.

Iuſtinus. Iuſtinianus. Iuſtina. Germanus poſtumus.

IVSTINVS iun. imp. Vx. Sophia.

Baduarius, comes ſtabuli.

Marcellus cuius meminit Corippus *Lib.* II.

Proiecta, vxor Ariobindi, praef. praet. orient. et Afr. et poſtea Ioannis, Anaſtaſii imp. pronepotis.

Iuſtus, mox exſtinctus.

Arraba; vxor Patuarii Curopal.

Helena.

TIBERIVS imp. a Iuſtino adoptatus. Vx. Anaſtaſia.

Charitona, nupta Germano.

Conſtantia, nupta MAVRICIO imp.

Liberi omnes a PHOCA tyranno occiſi cum patre. Baron. *ad ann.* 602. *n.* 19.

Talis fuit IVSTINIANI familia, barbara et modica origine, ſed per integrum fere ſaeculum magno hominum illuſtrium prouentu inſignis. Stemmata iam exhibuerunt Alemann. *ad Procop. pag.* 67. Car. du Freſne *in Byzantin. pag.* 97. 98. 99. Io. Petr. a Ludewig *in Iuſtiniano, cap. VIII. pag.* 131. Sed ſpero, noſtrum paullo plenius viſum iri. Ne tamen diſſimulem, vnde profecerim, fateor me hic potiſſimum ſequutum eſſe Chriſt. Adam. Rupertum, de vniuerſa Iuſtiniani familia praeclare meritum in *Obſeru. in Synopſ. Beſoldi min. cap.* 15. *pag.* 467. *ſequ.*

§. CCCLXXXIIII.

Anceps eius fama ob libros Procopii.

Et tamen iunctis veluti phalangibus impetum in principem, tot rebus geſtis clarum, faciunt permulti, eiusque vitia et naeuos cum cura colligunt, nihilque faciunt libentius, quam vt et ipſum, et Theodoram vxorem, et Tribonianum, adminiſtrum, et totam eius aulam turpiter traducant. Quin vel ſolo hoc nomine iis mirifice placent PROCOPII ἀνέκδοτα, primum a Nic. Alemanno *Lugd.* 1623. *edita*, quod ex hac pharetra depromere poſſint tela, quibus IVSTINIANVM confodiant. Sed quam multum ſcriptor iſte odio tum aduerſus Iuſtinianum *, tum aduerſus ipſam religionem Chriſtianam ſuſcepto indulgeat, iam oſtenderunt cum GABR. TRIVORIVS in *Obſeruatione apologetica*, et IO. CHIFLETIVS *in Diſſertatione apologetica de iuris vtriusque architectis*, quos libellos *Tomo I. Theſauri iuris ciuilis* inſertos animaduertimus, tum THOM. RIVIVS in *Defenſione Iuſtiniani*, edita *Francof.* 1628. 8. IO. EICHELIVS in *Animaduerſionibus ad Procopium, Helmſt.* 1654. 4. CHRISTOPH. AD. RVPERTVS *in Obſeru. ad Beſoldum, pag.* 465. *ſeqq.* et nouiſſime Io. Petr. a Ludewig in *Iuſtiniano*, reconditae doctrinae opere, et ſuum apud poſteros quoque pretium habituro, excuſo *Halae* 1731. 4.

* Quid tuto credas homini, in reliquis libris Iuſtinianum laudibus velut in caelum euehenti, in *Anecdotis* vero eumdem traducenti tamquam hominem fatuum, et omnibus flagitiis coopertum, ac proinde aut inſigni adulatori, ſi priora falſa ſunt, aut, ſi poſteriora, calumniatori turpiſſimo? Quid tuto credas homini, qui eas ſaepe criminationes profert, quas ipſe procul dubio falſiſſimas eſſe non ignorauit? Tales ſane ſunt fabulae, quas de artibus Theodorae daemoniacis, et *pag.* 57. de Iuſtiniano ex incubo daemone concepto narrat. Et tamen non haec tantum facile credunt viri docti, ſed et illas maledicentiſſimi ſcriptoris calumnias augent calumniis, veluti quod fuerit ἀναλφάβητος, quod a pietate Chriſtiana alienum ſe oſtenderit, quae aliaque ἐγκλήματα ſolide a principe illo depulit Conr. Sam. Schurzfl. *Diſſ. de Iuſtiniano* orthodoxo.

§. CCCLXXXV.

Natus eſt IVSTINIANVS, ſi Zonarae fides, anno erae Dionyſ. 482. V. Id. Maiis. Patriam habuit Tauriſium, quod oppidum deinde muro circumdedit quadrangula figura, et a quatuor turribus, quibus totidem angulos clauſerat, Quadriturritam vocauit. Quum vero Archidae, propinquo Tauriſio oppido, eſſet educatus, et illi, baſilicis palatiiſque ornatae, et nouo vocabulo *Iuſtinianae primae*, ad metropoleos dignitatem euectae, nutricationis officium altrici patriae rependit. Procop. *de aediſic. Iuſtin. pag.* 167. *ſequ.* Facile vero in gratiam reducentur cum Procopio, qui ei *Bederinam* patriam tribuunt cum Agathia *, *Hiſtor. Lib. V. pag.* 307. Eius patria.

* *Bederinam* regionis nomen eſſe, in qua Tauriſium ſitum erat, ſuſpicatur Io. Petr. a Ludewig. *in Iuſtin. cap.* 8. §. 1. *pag.* 127. cuius et elegans illa coniectura eſt, idem eſſe *Tauriſii* et *Ochridae* vel *Achridae* nomen, illud Latinum a tauris, hoc Germanicum vel Scythicum, quaſi *Ochſenried.* Enimuero, Procopius Bederinam praeſidium vocat, quod prope Tauriſium fuerit, poteſtque adeo credi, locum Iuſtiniani natalem promiſcue modo ab arce *Bederinam*, modo ab oppido, quod prima eius incunabula vidit, *Tauriſium* dictum eſſe.

§. CCCLXXXVI.

Iuſtini imp. auunculi ope primum anno 521. ad conſulatum, deinde ad patriciatum et comitiuam domeſticorum, hinc porro ad nobiliſſimatum, ac demum ad auguſtum faſtigium peruenit, viuo adhuc auunculo anno Chriſti 527. Kal. Apr. Zonar. *Annal. Lib. XIIII. pag.* 60. Euagr. *Hiſt. eccl. Lib. IIII. cap.* 9. Procop. *Anecdot. pag.* 57. Mortuo quatuor menſibus poſt Iuſtino, ipſe ſolus rerum potitus annos imperauit XXXVIII. caeſiſque hoſtibus, pacata, quoad licebat, eccleſia, conditis exornatiſque vrbibus, et legibus Romanis reſtitutis, immortalem gloriam meritus, ſenex admodum deceſſit, anno 565. die XIIII. Nouembr. *Chron. Alexandr. ad h. ann.* dignus profecto, cuius aetas in meliora tempora incidiſſet. Quomodo et quando ad imperium peruenerit?

§. CCCLXXXVII.

Quum animaduerteret princeps, miſerrimam eſſe iuris prudentiae faciem, de vniuerſo iure Romano in concinniorem ordinem, ſimulque ad certum modum redigendo ſerio cogitauit. Quod quum ſine virorum doctorum opera fieri non poſſet, magnis profecto ſumtibus in palatio aluit viros iuris peritia illis Conſilium eius de iure in ordinem digerendo.

Quos viros ad id adhibuerit?

temporibus celeberrimos, et partim ſummis dignitatibus fulgentes, quales erant IOANNES, qui excellentiſſimus, exquaeſtor ſacri palatii, conſularis, atque patricius; PHOCAS, vir eminentiſſimus, magiſter militum, conſularis, atque patricius; BASILIDES, vir excellentiſſimus, expraefectus praetorio orientis, ac patricius; THOMAS, vir glorioſiſſimus, quaeſtor ſacri palatii, et exconſul; LEONTIVS, expraefectus praetorio, partim anteceſſores ſcholae Conſtantinopolitanae et Berytenſis celeberrimos, quales erant THEOPHILVS, CRATINVS, DOROTHEVS, ANATOLIVS, THEODORVS, ISIDORVS, THALELAEVS, SALAMINIVS, CONSTANTINVS; partim cauſſarum patronos diſertiſſimos, veluti STEPHANVM, MENNAM, PROSDOCIVM, EVTOLMIVM, TIMOTHEVM, LEONIDEM, LEONTIVM, PLATONEM, IACOBVM, IOANNEM, DIOSCVRVM, et PRAESENTINVM. Hi enim omnes recenſentur ** l. 2. §. 9. 11. l. 3. §. 9. C. de vet. iur. enucl. Conſt. haec quae neceſſario §. 1. de nouo cod. fac. Conſt. ſumma reip. §. 2. de Iuſtin. Cod. confirm. Conſt. cordi nobis §. 2. de emend. Cod. Iuſtin. et §. 3. prooem. Inſtit.*

* Sunt in his quidam viri docti, aliunde quoque noti. PHOCAM maxime laudat ipſe Procop. *Anecdot. pag.* 111. vbi eum vocat *ἄνδρα δικαίας ἐς τὸ ἀκρότατον ἐπιμελητὴν γεγονότα, κέρδους δὲ ἐν τῷ ἀξιώματι καθαρόν*, *virum aequi iuſtique obſeruantiſſimum, in eoque munere ab omni quaeſtu purum et vacuum.* BASILIDEM idem *Lib. I. de bello Perſ.* vocat *virum manſuetudine et aequitate inter patricios clarum.* In primis de ANATOLIO ipſe Iuſtinianus *Conſt. Tanta,* §. 9. *de confirm. Dig.* non id modo obſeruat, *eum virum illuſtrem, magiſtrum, et apud Berutienſes iuris interpretem conſtitutum eſſe*, ſed et addit, *eumdem ab* ANTIQVA STIRPE LEGITIMA *procedere, quum pater eius* LEONTIVS, *et auus* EVDOXIVS, *poſt* PATRICIVM, *inclytae recordationis quaeſtorium, et Anteceſſorem, et* LEONTIVM, *virum glorioſiſſimum, praefectorium, conſularem, atque* PATRICIVM, *filium eius, optimam ſui memoriam in legibus reliquerint.* Ex quo loco patet, ſimilem hanc familiam fuiſſe genti Muciae, quam iuris prudentiam, tamquam gentilitium bonum ſibi retinuiſſe, ſupra obſeruauimus.

§. CCCLXXXVIII.

His praefecit Tribonianum, virum honoribus variis functum;

Sed horum omnium non modo ἐργοδιώκτης, ſed et anteſignanus fuit TRIBONIANVS, vel, vti plerique codices eum vocant, TRIBVNIANVS, gente Pamphylius, patre vſus Macedoniano, Procop. *de bello Perſ. pag.* 263. qui poſtea virtute et doctrina viam ſibi ad ſummos in palatio et re publica honores muniuit, quippe *vir magnificus, magiſter,* ſcilicet officiorum, (Guther. *de offic. dom. Aug. Lib. II. cap. 20. Lib. III. cap.* 10. Caſſiodor. *Var.*

Var. Lib. I. cap. 12. 13. *Lib. VI. cap.* 6.) *exquaeſtor ſacri palatii*, §. 3. *Inſt. prooem.* itemque *exconſul*, *Conſt. omnem reip.* §. 2. *ad Anteceſſor. et Conſt. Tanta* §. 9. *de confirm. Digeſt.* Quos titulos Triboniani egregie illuſtrat Chriſt. Gottl. Schwarz. *in Schol. philol. ad prooem. Iuſtin. cap.* 2. *pag.* 37. *ſeqq.* *

* Certum eſt, Tribonianum ob ſeditionem Victorianorum quaeſtura S. Palatii in gratiam plebis exutum eam tamen mox recepiſſe: Procop. *de bello Perſ. Lib. I. cap.* 24. Nam ei vita demum functo in quaeſtura ſucceſſiſſe, Iunilium Afrum, tradit Procop. *in Anecdot. cap.* 20. Aldobrandinus tamen et Schwarzius, exquaeſtorem tunc dictum eſſe quaeſtorem primarium, exiſtimant: quemadmodum ὁ ἀπὸ ὑπάτων, *exconſul*, vel *ex conſule* non fuerit, qui antea conſulatum geſſerit, ſed omnibus coſſ. tum ordinariis, tum ſuffectis, tum honorariis eminentior. Vid. Schwarz. *ibid. pag.* 39. *ſequ.*

§. CCCLXXXVIIII.

Huius quoque viri vita, non minus, ac ipſius IVSTINIANI, varie extollitur, arguitur. Heſychius Illuſtrius *de vit. philoſoph. pag.* 63. illum vocat ἕλληνα καὶ ἄθεον, *paganum et atheum*: Suidas *in* Τριβωνιανὸς, ἕλληνα, καὶ ἄθεον, ἀλλότριον κατὰ πάντα τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως, *paganum et impium, et a Chriſtianorum fide prorſus alienum*, immo et κόλακά τε καὶ ἀπατεῶνα, *adulatorem et impoſtorem*, quippe quem perſuaſiſſe aiunt Iuſtiniano, eum non moriturum, ſed viuum in caelum raptum iri. Procop. Ἀνεκδότ. *pag.* 63. Addunt alii auarum fuiſſe hominem, et ius venale habuiſſe. Sed vti ipſae dignitates viri eum Chriſtianum fuiſſe arguunt; via quippe ad honores paganis prorſus tum praecluſa, calumnia vero de adulatione iſta tam abſurda eſt, vt nemo eam vel probabilem ſaltim ſit habiturus: ita Procopio, de Triboniani fama tam proterue detrahenti, neminem rectius oppoſueris, quam ipſum Procopium *. Varia de eo iudicia.

* Tantum ſane abeſt, vt Tribonianus, ſi gentilis vel atheus fuiſſet, potuiſſet ad tantas dignitates in palatio Iuſtiniani peruenire, vt diſerte teſtetur Cedrenus *Annal. pag.* 366. illum διωγμὸν κατὰ ἑλλήνων καὶ πάσης αἱρέσεως, *perſequutionem paganiſmi et omnium haereſeon* mouiſſe, θεσπίσαντα, μόνους ὀρθοδόξους πολιτεύεσθαι, *lege lata, vt ſoli orthodoxi rem publicam gererent.* Mendacium porro de Iuſtiniano in caelum rapiendo tam eſt putidum, vt aut fronte Tribonianum, aut cerebro caruiſſe Iuſtinianum oporteret, ſi vel ille auſus eſſet tam proterue illudere principi, vel hic ſe eo modo ludibrio haberi paſſus eſſet. Denique ſi largiamur, opum adpetentiorem fuiſſe Tribonianum, eumque id vitium cum aliis pluribus commune habuiſſe: an inde ſequitur, vt ei et iura venalia fuiſſe dicamus? Sane ipſe Procop. *de bello*

Perſico

Perſico Lib. I. Tribonianum vocat *virum moribus et diſciplina omnium artium nulli ſecundum*, et paullo poſt ei, iam fatis functo, hoc perhibet teſtimonium: *eum virum multis poſt magiſtratum viuentem annis morbo deceſſiſſe, nihilque a quoquam ingratum eſſe paſſum, quum natura mitis et humanus fuerit, iisque moribus ſimul et doctrina ſingulari vnicum auaritiae morbum obſcurarit.* An vero ea elogia cadere dicamus in hominem paganum, impium, et qui virtutem poſt nummos habuit?

§. CCCLXXXX.

Primo confectus Codex Iuſtinianeus.

Capto ſemel illo conſilio iuris in meliorem ordinem redigendi, IVSTINIANVS primum anno erae Chriſtianae 528. decem viris, inter quos et TRIBONIANVS fuit, id dedit negotii, ut ex tribus, qui tum exſtabant, Codicibus conſtitutiones utiliores ſeligerent, easque, reſectis praefationibus, et mutatis, quae eorum temporum foro minus concinna viderentur, vna cum iis, quae ipſe adhuc edidiſſet, in XII. libros, et ſub certis titulis digererent. *Conſt. Haec, quae neceſſario, de nou. Cod. fac.* Eum inſequente anno abſolutum IVSTINIANEVM vocauit*, Paull. Diac. *Hiſt. Langob. Lib. I. cap.* 25. Ioann. Antiochen. *pag.* 183. editaque anno 529. d. VII. Id. Apr. conſtitutione, publicauit, et ſuppreſſis tribus iſtis Codicibus, ſolum iſtum in foro pro norma haberi iuſſit. *Conſt. ſummam reip. §. 3. et 5. de Iuſtin. Cod. fac.*

* Eſt et hoc inter ea, quae in Iuſtiniano reprehendit Procop. Ἀνεκδότ. *pag.* 46. quod omnia a ſuo nomine dici voluerit. Ἀρχάς τε μανύσας ἀνήρει· τὰς δὲ οὐκ οὔσας ἐφίστη τοῖς πράγμασι, τούς τε νόμους, καὶ τῶν στρατιωτῶν τοὺς καταλόγους· ταὐτὸ τοῦτο ἐποίει, οὐ τῷ δικαίῳ εἴκων, οὐδὲ τῷ ξυμφόρῳ ἐς τοῦτο ἠγμένος, ἀλλ᾽ ὅπως δὴ ἅπαντα νεώτερά τε, καὶ αὐτοῦ ἐπώνυμα εἴη. ἢν δέ τι καὶ μεταβαλεῖν ἐν τῷ παραυτίκα ἥκιστα ἴσχυσεν, ἀλλὰ τούτῳ γε τὴν ἐπωνυμίαν τὴν αὑτοῦ ἔθετο: *nam ſtatus magiſtratuum formis* LEGVMQVE *et militarium ordinum abrogatis, alias inuexit, non iure, non publico commodo adductus, ſed vt omnia noua, et de* SVO NOMINE *dicerentur. Rei cuius ſtatim abolendae copia non fuiſſet, ſaltim* SVVM *indidit* VOCABVLVM. Et ſunt ſane magiſtratus noui, quos a ſe inſtitutos *Iuſtinianeos* vocauit, veluti Piſidiae praetor Iuſtinianeus, *Nouell. XXIIII. cap.* 4. comes Phrygiae Pacatianae Iuſtinianeus, *ibid.* comes primae Galatiae Iuſtinianeus, *ibid.* comes Lycaoniae Iuſtinianeus, *Nouell. XXV. cap. I.* praetor Thraciae Iuſtinianeus, *Nouell. XXVI. cap.* 2. comes Iuſtinianeus Iſauriae, *Nou. XXVII. cap.* I. Immo et moderatores, et Proconſ. et quaeſtores Iuſtinianei paſſim occurrunt in *Nouellis XXVIII. CII. XXX. XXXXI.* Ita et verum eſt, eum ex Vandalis legiſſe milites, quos *Iuſtinianeos ſtationarios* vocauit. Procop. *de bell. Vandal. Lib. II.* Denique recte obſeruarunt Alemannus et alii, Iuſtinianum vrbes, oppida, portus, litteras, libros, ſcholares, et diadema de ſuo nomine vocari voluiſſe. Sed quid his omnibus ineſt criminis? An minus licuerit Iuſtiniano magiſtratus quosdam vocare

vocare *Iuſtinianeos*, quam Auguſto *legatos Auguſti* et *praefectos auguſtales*? An fas fuerit Traiano, Hadriano, Conſtantino, Gratiano condere Traianopolin, Hadrianopolin, Conſtantinopolin, Gratianopolin, Iuſtiniano id nefas fuerit? Et quis quaeſo ignorat baſilicam Iuliam, menſes Iulium et Auguſtum, thermas Diocletianas, bibliothecam Vlpiam, et ſimilia, quae ab imperatoribus nomen tuliſſe, nemo vmquam ſanus reprehendit?

§. CCCLXXXI.

Deinde Pandectae vel Digeſta.

Deinde, quum maximum ſolidioris iuris prudentiae theſaurum in veterum ICtorum ſcriptis reconditum eſſe, non ignoraret, et haec tamen etiam manibus hominum fere excidiſſent: anno erae Chriſtianae 530. die XVIII. Kal. Ian. illa, maxime ex Triboniani bibliotheca, (vid. *Conſt. Tanta §. 17. de confirm. Dig.*) conquiri, et periochas, quae in foro vſum praeſtarent, inde decerptas, et aliquando, ſi ita videretur, interpolatas mutataſque in quinquaginta libros, certoſque titulos colligi iuſſit. Perfecerunt id opus TRIBONIANVS aliique XVII. viri, quos ei adiunxerat Iuſtinianus, intra triennium, quum initio illis decennium ad hunc laborem indulſiſſet: idque opus deinde Iuſtinianus DIGESTA vel PANDECTAS, veterum exemplo*, adpellauit, *quod omnes diſputationes et deciſiones in ſe haberet legitimas, et, quod vndique eſſet collectum, in ſinus ſuos recepiſſet. l. 2. §. 1. C. de vet. iur. enucl.* Paull. Diac. *Hiſt. Langob. Lib. I. cap. 25.*

* Familiares admodum veteribus hos titulos fuiſſe, exemplis IVLIANI, ALPHENI, CELSI, MARCELLI et CERVIDII SCAEVOLAE, qui libros ſuos DIGESTA inſcripſerunt, nec non VLPIANI et MODESTINI, qui PANDECTAS reliquerunt, ſatis conſtat. Erat *pandecte*, vti ex Apicio *de re culin. Lib. IIII. pag. 103.* patet, repoſitorium, quo varia condimenta et bellaria coenis inferebantur. Vnde et totum artis ſuae librum *pandecten* inſcripſit. ICtis huius modi inſcriptiones in deliciis fuiſſe, oſtendit Merill. *Obſeru. Lib. VII. cap. 34.* immo et Gell. *in praefat.* Imitati hanc figuram Hebraeorum Magiſtri, libros quoſdam ſuos inſcripſerunt כלבו, *Colbo*, quod omnia ſcitu digna ſinu ſuo complectantur. Huber. *Praelect. ad Pandect. prooem.* §. 2.

§. CCCLXXXII.

Ordo in Pandectis obſeruatus.

Hoc opus, quod ipſe Iuſtinianus in ſeptem partes diuiſerat, maxime ad edicti perpetui ordinem diſpoſitum eſſe animaduertimus: nec tamen per omnia. Nam et praemiſſa quaedam ſunt de iure in genere, de ſtatu hominum, de rerum diuiſionibus et de magiſtratibus, quae in Edicto locum non habuerunt: et quaedam, quae primo ſtatim loco in edicto tractata erant, veluti de magiſtratibus municipalibus in poſtremum locum *Pandectarum*

rum reiecta, et quaedam interiecta de hypothecis, de euictionibus, de eo, quod falſo tutore auctore geſtum fuerit, quae vel omnino non, vel alio loco edicti occurrerunt: et denique ſub finem *Pandectarum* permulta occurrunt de criminibus, adpellationibus, iure publico, quorum nullum in Edicto veſtigium notamus. Ceterum ne denuo corrumperetur opus, magno ſtudio elaboratum, Iuſtinianus et illud per notas ſcribi vetuit *, *l.* 2. *§.* 22. *C. de vet. iur. enucl.* et a ICtis non alios libros in illud ſcribi voluit, quam PARATITLA, *l.* 2. §. 21. *C. de vet. iur. enucl.* quae quid fuerint, docet Aeg. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 15. et Ian. a Coſta *Praef. Summar. Lib. I. Decretal.*

* In exemplari Florentino, obſeruante id Ant. Auguſtino *Emend. Lib. I. cap.* 1. talia paſſim occurrunt. Quamuis enim id negarit Ang. Politian. *epiſt. X*, 4. et *Miſcellan. XXXXI.* [illegible] tamen Henr. Brenkmannus obſeruauit, reperiri ibi ϗ pro καὶ, I. pro *primo*, EDM. pro *edictum*, Ū pro *quinto*, UIIIO pro *octauo*, ú pro *us*, vt iam non dicamus de variis monogrammatibus et contignationibus litterarum, quae typis tam facile, quam calamo exprimi non poſſunt: de quibus conſuli debet Brenkmannus *Hiſtor. Pandect. Lib. II. cap.* 3. *pag.* 117. *ſequ.* Viderint ergo, qui hunc librum ipſius Iuſtiniani temporibus ſcriptum exiſtimant, an ſententiam ſatis probabilem tueantur.

§. CCCLXXXXIII.

Inſtitutiones confectae.

Perfecto *Pandectes* corpore, at nondum promulgato, tribus viris, TRIBONIANO, THEOPHILO, et DOROTHEO, negotium dedit imperator, vt INSTITVTIONVM *libros quatuor* ex veterum ICtorum compendiis *, et CAII potiſſimum Inſtitutionibus adornarent, vt illae eſſent totius legitimae ſcientiae prima elementa, *prooem. Inſt.* §. 2. *et* 6. Eum libellum, quamuis poſt *Pandectas*, vti diximus, conditum, prius tamen, quam illas, Iuſtinianus publicauit XI. Kal. Dec. anno erae Dionyſ. 533. eique pleniſſimum conſtitutionum ſuarum robur accommodauit. §. 6. *prooem. Inſtit.*

* Sic multa *Inſtitutionum* loca totidem paene verbis decerpta videmus ex *Inſtitutionibus* VLPIANI, FLORENTINI, MAECIANI, ex *Epitomis* HERMOGENIANI, immo et ex maioribus libris veterum ICtorum, veluti VLPIANI *regulis* et *libris ad Sabinum*, PAVLLI *libris ad Edictum*, PAPINIANI *reſponſis*, et ſimilibus. Vnde optime meriti ſunt de ſtudioſa iuuentute, qui in editionibus ſingulis paragraphis adſcripſerunt loca *Digeſtorum*, ex quibus expreſſi ſunt. Id quod nouiſſime praeſtitum animaduertimus ab Euerardo Ottone.

§. CCCLXXXXIIII.

§. CCCLXXXXIIII.

Publicatio totius Corporis iuris.

Paullo poſt, XVII. Kal. Ian. anni 533. totum hoc Corpus iuris, adeoque et DIGESTA, conſtitutionibus binis, Latina altera, altera Graeca, confirmatum, et a III. Kal. Ian. in foro valere, et in ſcholis Romana, Conſtantinopolitana, et Beryteníi praelegi iuſſum eſt, praeſcripta ſimul Anteceſſoribus methodo, qua per quinque iſtos annos, quos iuris diſciplinae dare ſolebant iuuenes, vterentur, quin et nominibus paullo honeſtioribus, quibus ſingulis annis iuris ſtudioſi vocarentur, inuentis *. *Conſt. omnem reip.* §. 1. *et* 2. *ad Anteceſſ.*

* Primo anno, quo *Inſtitutiones* et *πρῶτα Digeſtorum* audiebant, pro DVPONDIIS vocabantur IVSTINIANI NOVI, vel, vti ex codice ſuo MSC. eleganter emendat Chriſt. Gottl. Schwarz. *Diſſ. an omnia Pandect. exempl. e Florentinis manauerint?* §. 16. *pag.* 46. IVSTINIANISTAE: ſecundo, audientes vel alteram vel tertiam *Digeſtorum* partem, vna cum doctrinis de tutela, legatis, fideicommiſſis, EDICTALIVM nomen adſumebant. Tertio anno, percepta altera vel tertia *Digeſtorum* parte, (has enim Iuſtinianus alternis vicibus praelegi iuſſerat), nec non deguſtatis doctrinis de hypothecis, vſuris, edicto aedilitio, lectis denique Papiniani fragmentis per totum *Digeſtorum* opus diſperſis, PAPINIANISTARVM nomen non ſine ſollemnitate accipiebant. His vbi quarto anno acceſſerant reliquae *Pandectarum* partes, non HIRCI, vti in Accurſiano exemplari abſurde legitur, ſed LYTAE: denique quinto anno, poſtquam et *Codicem* ſibi familiarem reddiderant, non LORITAE, nec COLORITAE, vti denuo apud Accurſium eſt, nec COLOBITAE, vti Conſtant. Landus *in Exercit. pag.* 1391. *Tom. III. Theſaur. iur. cit.* emendat; ſed PROLYTAE vocabantur.

§. CCCLXXXXV.

Quinquaginta deciſiones editae.

Obſeruauerat interea Iuſtinianus, quaſdam diſſenſiones veterum ICtorum, ortas ex diuerſis ſectarum principiis, ſupereſſe. Itaque illas veterum altercationes, Lampadio et Oreſte conſulibus, et duobus inſequentibus annis, id eſt anno 530. et ſequentibus, editis QVINQVAGINTA DECISIONIBVS compoſuit, quas Deciſiones poſtea in varias particulas diſcerptas, Codici repetitae praelectionis, de quo mox dicendi erit locus, inſeruit *. *Conſtit. Cordi nobis.* §. 1. *de Cod. emend.*

* *De Faſtorum Romanorum formula*: POST CONSVLATVM, quam permultae deciſiones Iuſtinianeae praeferunt, ſingulari, eaque pererudita diſſertatione egit Chriſt. Gottl. Schwarzius, edita *Altorfi* 1735. Plures, quam quinquaginta, in *Codice* noſtro occurrunt Deciſiones, his ipſis annis editae. Sed Em. Merillius, qui has Deciſiones, cum cura collectas, luculento commentario illuſtrauit, in *prolegomenis* oſtendit, vnam ſaepe deciſionem in

in plures particulas diſſectam eſſe a noui Codicis architectis. Praeter Emundum Merillium ſimilis labor exercuit Io. Strauchium, ICtum Ienenſem, qui tamen, quod dolendum, colophonem operi non impoſuit. Praeterea legi merentur Petri Franc. Linglois *Deciſiones L. a ſecundo ad nonum librum Codicis. Antu.* 1661. *fol.* et Dominici Baſſi *rediuiuus ingenii partus, ſeu quinquaginta Deciſiones D. Iuſtiniani, Vienn.* 1708. 4.

§. CCCLXXXVI.

Itemque Codex repetitae praelectionis.

Sed paullo poſt idem deprehendit imperator, primo, *nouellas ſuas tam deciſiones, quam conſtitutiones, quae poſt priorem Codicem latae fuerant, extra corpus Codicis diuagari*: deinde, *quaſdam earum ex emerſis poſtea factis aliquam meliore conſilio permutationem vel emendationem deſiderare. Conſt. Cordi nobis.* §. 2. *de emend. Codic.* Itaque Triboniano aliiſque quatuor viris id dedit negotii, vt Codicem Iuſtinianeum refingerent, et praeter quinquaginta deciſiones etiam nouas conſtitutiones, quotquot adhuc prodierant, illi insererent, quaſdam etiam ad rem non facientes omitterent. * Hunc CODICEM REPETITAE PRAELECTIONIS, id eſt, recognitum, ſuppreſſo priore Codice, edidit publicauitque XVI. Kal. Dec. anno 534. *Ead. Conſt.* §. 4. *de emend. Cod.*

* Plures ſane conſtitutiones, quas in Codice ſuo fulgere ait Iuſtinianus, in nouo illo ac recognito Codice deſiderantur. Exempla exſtant in §. 27. *Inſt. de legat.* §. 7. *Inſt. de legit. ſucc. agnat.* §. 24. et 27. *Inſt. de action.* Fieri tamen potuit, vt conſtitutiones quaedam Codici quidem inſertae fuerint, at nihilominus tamen poſtea, quia Graece ſcriptae erant, interciderint. Plures ſane, quae in Baſilicis ſuperſunt, paſſim reſtituit Cuiacius.

§. CCCLXXXVII.

Nouellae conſtitutiones poſtea editae.

Quum porro Iuſtinianus, condito Corpore iuris, diu adhuc imperaret, non mirum eſt, eum, nouis ſubinde emergentibus quaeſtionibus, plures promulgaſſe nouellas conſtitutiones, quarum pleraſque Graece ſcriptas eſſe, nouimus. Has ſe ipſum in aliam congregationem, quae *nouellarum* nomine *conſtitutionum* ſignificetur, relaturum, promiſerat Iuſtinianus, *Conſt. Cordi nobis.* §. 4. *de emend. cod.* quin et praeſtitiſſe eum, quod promiſerat, teſtantur Io. Antiochen. *in Iuſtiniano, pag.* 168. Agath. *Lib. V. pag.* 140. et Paull. Diac. *Hiſt. Langob. Lib. I. cap.* 25. quippe qui Iuſtinianum *nouas quoque leges, quas ipſe ſtatuerat, in vnum volumen redactas*, CODICEM NOVELLARVM *vocari ſanxiſſe*, ſcribit.

§. CCCLXXXVIII.

§. CCCLXXXXVIII.

Et volumen ſane iſtud, ipſius Iuſtiniani collectum auſpiciis, non diuerſum videtur ab illo, quod hodie pars Corporis iuris eſt, quodque in NOVEM COLLATIONES diſtinctum eſſe, animaduertimus, quamuis alicubi laciniis quibuſdam auctum, veluti ſub finem, vbi eparchica quaedam ſub nomine Nouellarum occurrunt. Pro textu authentico habemus hodie verſionem Latinam, antiquam illam quidem, quippe qua iam Gregorius M. Papa vſus videtur *Lib. XI. epiſt.* 53. aliquando et ſatis adcuratam, obſeruante Cuiacio *Obſ. Lib. VIII. cap.* 40. ſed barbaram tamen, et hinc inde obſcuriſſimam *. Earum collectio et verſio Latina.

* At quum ipſas conſtitutiones Graecas iam editas habeamus ab Haloandro, Heruagio, Scrimgero, Ruſſardo: Graecarum litterarum non imperiti inde facile genuinum ſenſum haurient. Quin notum eſt, *nouam e Graeco textu verſionem* adornaſſe Io. Fridr. Homberch zu Vach, quae prodiit *Marburgi* 1717. 4. Sed textum tamen in foro non alium, quam illum ſemibarbarum, receptum eſſe, recte obſeruant Alb. Gentil. *de libr. iur. ciuil. cap.* 7. et Arthur. Duckius *de auctoritate iur. ciu. Lib. I. cap.* 4. §. 16.

§. CCCLXXXXVIIII.

„Hoc eſt praeclarum illud iuris ciuilis corpus, quod per tot ſaecula gentibus ſagaciſſimis admirationi fuit. Et tamen in illud etiam imperitiſſimus quiſque hodie calamum impune ſtringit, dum alii ipſorum auctorum imperitiam ac ſtupiditatem accuſant, alii meras antinomias et contradictiones, ſomniant, alii in methodum, ſtilum, et librorum ordinem ac numerum inuehuntur: alii ipſum ius Romanum iniquitatis arguunt. Quin ſunt, qui et minima in Iuſtiniano non ferunt, veluti quod de perfecto hoc opere gloriatus ſit, *l.* 1. §. 2. *C. de vet. iur. enucl.* quod *Codicem* a ſuo nomine IVSTINIANEVM dixerit, quod *Pandectas* in ſeptem, ac non plures paucioresue partes, *Inſtitutiones* in quatuor libros, ac non potius in tres, diſtinxerit: quod nobis reliquerit ius iniquum, incertum, et male cohaerens, et quae ſunt huius generis alia. Longa enim eſt ea fabula, quam mira induſtria perpolire ſtuduerunt FRANC: HOTOMANVS in *Antitriboniano*; FRANC. BALDVINVS in *Iuſtiniano*, FRANC. MAESTERTIVS *de iuſtitia legum Romanarum*, BERN. AVTVMNVS in *Cenſura Gallica iuris Rom.* vt non dicamus de ANT. FABRO, ANT. MATTHAEO, IO. IAC. WISSENBACHIO *, et recentioribus, qui in hoc muſtaceo laureolam quaerunt, quam plurimis. Naeui, quos in hoc corpore Iuſtinianeo obſeruant.

* Iuuenis

* Iuuenis hic ſcripſit *Emblemata Triboniani*, a praeceptore, Antonio Matthaeo, incredibili Triboniani odio imbutus: eumque libellum homini pauperi et peregrino in Belgio viam ad famam et fortunam muniuiſſe aiunt. Sed recte Bynkerskoekius *praef. ad Obſeru. Tom. II. Quum et ipſe olim in hunc librum incidiſſem, et miratus, et indignatus ſum, quod eo opuſculo dicatur auctor ſibi viam paraſſe ad famam: nam nihil quidquam ibi videtur praeſtitiſſe, quam quod, vt eſt in prouerbio, hircum mulgentibus cribrum ſuppoſuerit. Exhibuit ſeſquicentum fere emblemata, ſed ex aliis maximam partem deſcripta, quae enim ex ſuo ipſius ingenio profecta ſunt, vix numerum faciunt. Saepe etiam in libello inſeruit* πάρεργα ἔργῳ μείζονα, *vt ſolent, qui primum quid ſcriptitant eruditionis oſtentandae gratia: ſed et ea* πάρεργα *non minus aliis auctoribus debentur, quam ipſa emblemata, vt obſeruabis, ſi vel eos ipſos locos excutias, quos ipſe adducit.* Vnde laudandus Io. Wybo, IC. Belga, qui ſingulari libello, hic recuſo, cauſſam Triboniani aduerſus hunc emblematum conſarcinatorem erudite egit *Vltraiecti* 1729.

§. CCCC.

Iudicium de illis. Sed, qui ipſe olim in ea haereſi fui, quo magis in iure profeci, eo magis ab illa abhorrere coepi. Credo equidem, ipſum Iuſtinianum hominem ſe agnouiſſe, nihilque humani a ſe putaſſe alienum. Fateor, non incidiſſe eum in tempora, quae opus quoddam Daedaleum, et quouis Phidiae ſigno perfectius producere potuerint. Pleraque tamen, quae tanto ſupercilio notant cenſores quidam, vitio creati, proba eſſe, expertus ſum. Criminationes vero tantum non omnes a viris harum rerum intelligentibus tam praeclare dilutas eſſe animaduerti, ut cauſſa perorata videatur *.

* Prae ceteris commendari merentur Vlrici Huberi *Eunomia Romana*, opus poſtumum, editum a filio, Zachario Hubero, et recuſum Amſtelod. 1724. 4. nec non virorum illuſtrium, Henr. et Sam. de Cocceiis opera pleraque; in quibus haec calumnia non verbis, ſed re ipſa, depellitur, dum, quae aliis deſperata viſa ſunt, feliciſſima induſtria explicarunt, et, quae pugnantia habita, ita reuocarunt in concordiam, vt immortalem inierint gratiam ab omnibus, quibus ſolidior iuris prudentia cordi eſt.

§. CCCCI.

Graece verſi libri iuris. Iam vero porro quaeritur, quae fata iuris huius Iuſtinianei tum in oriente, tum in occidente fuerint? Et dubitari quidem nequit, quin in oriente vbique ſtatim receptum ſit, tum in foro, tum in ſcholis iuridicis. Quum vero iudices et anteceſſores plerique parum gnari eſſent linguae Latinae *: ipſis Iuſtiniani temporibus libri iuris in Graecam linguam transferri paullatim coeperunt.

* Rem

* Rem praeclare expoſuit Car. du Freſne *in praef. Gloſſar. Lat.* §. 12. *pag.* 10. vbi oſtendit, Conſtantinum M. tranſlata Byzantium imperii ſede, Latinam etiam linguam nouae Romae ſeruari voluiſſe, hinc eum locis ac regionibus vrbis Latina impoſuiſſe nomina, inſcriptiones ſtatuarum, aedificiorum, monetarum Latinas feciſſe, conſtitutiones eius ac ſucceſſorum diu eodem conſcriptas eſſe idiomate: quin in ſchola Byzantina ideo eloquentiam Rom. oratores tres, grammaticos decem docuiſſe, vt lingua iſta in ſede imperii Rom. tanto diligentius excoleretur. *l.* 3. *C. de ſtud. liber.* Vſum ergo iſtius linguae in oriente manſiſſe aliquem, ſed curialem fere et palatinum, immo et forenſem, donec a Theodoſii temporibus contingeret, vt Graeculi, dum vtrumque colerent ſermonem, neutro recte vterentur, quod deinde exemplo praefatiunculae et verſiculorum Theodoſii M. temporibus ſcriptorum, et Antonini *Itinerario* in codice regio praemiſſorum, nec non pentaſtichi Latini obeliſco Conſtantinopolitano inſcripti, in quibus mera barbaries. Et ſane ſi iam ſub Theodoſio M. gliſcere coepit barbaries, quis de Latinitate orientalium ſub Iuſtiniano meliora ſperaret?

§. CCCCII.

Et INSTITVTIONVM quidem elegantem paraphraſin debemus THEOPHILO, quem Iuſtiniani temporibus floruiſſe, docent loca, vbi de Iuſtiniano vtitur verbis: *ἡμετέρον βασιλέα, imperatorem noſtrum*, §. 1. *Inſt. de vſuc.* *θειοτάτε ἡμῶν δεσπότε, religioſiſſimi imperatoris noſtri*, §. 12. *Inſt. eod.* ἐφοίτησε τῦ ἡμετέρε βασιλέως διάταξις, ἣν ἐναγχος ἐξεφώνησε: *exſtat et principis noſtri conſtitutio, quam nuper emiſit:* itemque εὐσεβεστάτη ἡμῶν δεσποίνη, *religioſiſſima domina noſtra*, §. *vlt. Inſt. eod.* Quae quum ex Latino *Inſtitutionum* textu non ſint, manifeſto probant, auctorem Iuſtiniani temporibus ſcripſiſſe *. Gundlingian. *Part. II. obſ.* 2. Nec obſcure aetatem ſuam ipſe indicare videtur Theophilus in *Paraphraſi* §. 4. 5. *Inſt. de SC. Tertull. et* §. 10. *Inſt. de except.* Vid. Io. Henr. Mylii *Hiſtoria Theophili*, *cap.* 3. §. 4. Vnde nihil prohibet, quo minus eumdem dicamus, cum Theophilo, Anteceſſore Conſtantinopolitano, cuius in componendo corpore iuris opera vſus eſt Iuſtinianus. Prodiit haec *Paraphraſis* poſt editionem VIGLII ZVICHEMI *Baſil.* 1534. *fol.* et *Lou.* 1536. 4. et IAC. CVRTII *Lugd.* 1581. cum animaduerſionibus CAR. ANNIB. FABROTTI *Pariſ.* 1638. et 1657. 4.

In primis Inſtitutiones.

* Fallitur ergo Cuiacius, qui Theophilitzen vocat hunc paraphraſten, et eum Accurſio iuniorem facit, in *Recit. ad tit. Inſt. de act.* Falluntur, qui ei multos errores adfingunt, quum pleraque recte ſe habeant. Illud vnum mirandum, viuo Iuſtiniano id ſibi ſumſiſſe Theophilum, vt vberiorem ſcriberet *Inſtitutionum paraphraſin*, quum Iuſtinianus verſiones tantum κατὰ πόδα permiſerit. *l.* 2. §. 21. *C. de vet. iur. enucl.*

§ CCCCIII.

§. CCCCIII.

Itemque Digeſta et Codex.

Eamdem operam *Pandectis* praeſtitit THALELAEVS, et ipſe Iuſtiniano, vt videtur, σύγχρονος, cuius verſio Graeca *Pandectarum* ſaepiſſime in libris βασιλικῶν laudatur. Quin et verſiones STEPHANI εἰς πλάτος, CYRILLI κατ' ἐπιτομὴν, DOROTHEI κατὰ μέσην τάξιν laudat Matth. Blaſtares *pag.* 370. apud Fabric. *Bibl. Graec. Tom. XII. pag.* 370. et Ioſ. Mar. Suareſ. *Notit. Baſil.* §. 19. ſed et *Codicem* Graece ſiue a Thalelaeo, ſiue ab aliis, verſum exſtitiſſe ferunt, eumque ſibi viſum eſſe adfirmabat Marqu. Freherus. Suareſ. *ibid.* §. 20.

§. CCCCIIII.

Iuliani, patricii, verſio Latina Nouellarum.

Denique vice verſa Conſtitutiones nouellas CXX. iam tum Graece maximam partem ſcriptas, circa annum DLXX. reſectis praefationibus, in epitomen contraxit, et elegante Latinitate donauit IVLIANVS, patricius, exconſul et Anteceſſor Conſtantinopolitanus. Quam epitomen cum ſaepius, tum cura Franciſci Pithoei, editam nouimus *Baſil.* 1567. *fol.*

§. CCCCV.

Baſilicῶn origo.

Et verſionibus quidem illis Graecis, Nouelliſque, eadem lingua ſcriptis, in foris ſcholiſque vtebantur ſaeculis inſequentibus ſeptimo et octauo, donec de eo in compendium mittendo ſaeculo nono cogitare inciperent imperatores Byzantini. Ex his primum BASILIVS MACEDO anno 838. ediderat πρόχειρον τῶν νόμων, quod conſtabat titulis quadraginta. Suareſ. *Notit. Baſilic.* §. 3. Deinde LEO, σοφὸς, patri Baſilio ſuccedens, collectionem illam paternam perfecit, eamque ſub titulo διατάξεων βασιλικῶν promulgauit anno Chriſti 886. * Suareſ. *ibid.* §. 10. Denique ſubſequutus Leonem CONSTANTINVS, cognomento Porphyrogeneta, paternum opus ſub incudem reuocauit, et libros illos ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ publicauit ſub initium ſaeculi decimi. Suareſ. *ibid.* §. 12. *ſequ.*

* Eiuſdem LEONIS imp. ſunt Nouellae CXIII. quas primum Graece ex Stephaniana edidit Henr. Scrimgerus, *Pariſ.* 1558. *fol.* poſtea Latine Henr. Agylaeus, *Pariſ.* 1560. 8. Vnde poſtea permultis iuris Iuſtinianei editiōnibus ſubiectae ſunt. Harum nec apud nos vllam eſſe auctoritatem, nec olim in ipſa Graecia fuiſſe, exiſtimauit Cuiac. *Obſ. Lib. XVII. cap.* 31. Contra eaſdem, et olim valuiſſe in Graecia, et ne hodie quidem ibi extra vſum eſſe, ex Chriſtoph. Angel. *de ſtatu eccl. Graecae, pag.* 112. *et* 115. docet Bynkershoekius *Obſ. Lib. IIII. cap.* 1.

§. CCCCVI.

§. CCCCVI.

Quales hi libri.

Et hi quidem ſunt libri illi ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, ex Graeca Inſtitutionum, Pandectarum, Codicis, verſione, Iuſtiniani Nouellis et Edictis tredecim, nec non ex ICtorum quorumdam orientalium paratitlis, aliisque libris, quin et patribus et conciliis collecti, ita tamen, vt multa omiſſa videamus, quae fortaſſis tum ab vſu receſſerant, multas etiam leges in compendium contractas, multa denique ex poſteriorum principum legibus et conſtitutionibus addita, animaduertamus. Bynkershoek. *Obſ. Lib. VIII. cap.* 17. Opus iſtud in ſexaginta libros diuiſum, praeter pauca, quae nondum integra reperiri potuerunt, cum gloſſis Graece et Latine editum eſt a CAR. ANNIB. FABROTTO, *Pariſ.* 1647. *fol. Vol. VII.*

§. CCCCVII.

Vſus huius iuris ſaeculo XI. quo Mich. Ataliota et Mich. Pſellus floruere.

Inſequentibus etiam ſaeculis ius Romanum, quale in Baſilicon libris reperitur, in oriente floruiſſe, euincunt tot opera Graecorum iuridica, quae partim ſeparatim prodierunt, partim ENIMVNDI BONEFIDII *Iuri orientali*, edito *Pariſ.* 1573. 8. et IO. LEVNCLAVII *Iuri Graeco Romano*, a Marqu. Frehero locupletato editoque *Francof.* 1596. *fol. Tom. II.* inſerta ſunt. Sic ſaeculo vndecimo MICH. ATALIOTA, iudex et procoſ. ſcripſit πόνημα ſeu πραγματικὴν, a Leunclauio ſub titulo σύνοψις ὡσανεὶ συνόψεων editam; *Tom. II. pag.* 1. *ſeqq.* Iiſdem temporibus MICH. PSELLVS iunior, vir πολυγραφώτατος, primum ad Conſtantinum Ducam, deinde et Alexium, ac demum ad Nicephorum, impp. verſibus politicis edidit Σύνοψιν νόμων: Leo Allat. *de Pſellis, eorumque ſcript.* §. 48. quam Graece et Latine edidit Boſquetus *Pariſ.* 1632. 8. *

* Saeculo quoque XII. in oriente, et Conſtantinopoli maxime iuris Romani ſtudia floruiſſe, vel inde patet, quod Irnerium ius Conſtantinopoli didiciſſe, neſcio quo auctore, docet Innoc. Ciron. *Obſ. iur. can. Lib. V. cap.* 5.

§. CCCCVIII.

Item ſaec. XIII. et XIIII. quibus ſcripſere Balſamon et Harmenopulus.

Sequente ſaeculo XIII. floruit THEODORVS BALSAMON, qui PHOTII *Nomocanonem* ſuis commentariis illuſtrauit, in quibus permulta exſtant iuris Romani, ex Baſilicis depromti, veſtigia. Ediderunt eum Guil. Voellus et Henr. Iuſtellus *in Bibliotheca Graeco Latina iur. can. Tom. II. pag.* 1312. *ſequ.* Saeculo XIIII. non duodecimo, vt Suareſio, aliiſque viſum, floruit CONSTANTINVS HARMENOPVLVS, ediditque πρόχειρον τῶν νόμων, ſeu *Promtuarium iuris*, quod poſt Adami Suallenbergii Graecam, aliaſque

Bernardi Rey et Merceri Latinas editiones Graece et Latine cum adnotationibus ſuis edidit Dionyſ. Gothofredus 1587, 4.

§. CCCCVIIII.

Conſtantinopoli capta, et Turcae, et Graeci vſum aliquem iuris Romani conſeruarunt.

Saeculum decimum quintum finem attulit orientali Graecorum imperio, capta anno 1453. a Turcis Conſtantinopoli, et toto illo orientis tractu ab iisdem barbaris oppreſſo. Iisdem ergo temporibus et ius Romanum in oriente procul dubio exoleuit, at non penitus tamen, ſi recentioribus quibuſdam fides habenda eſt, quippe qui et apud Turcas, et apud Graecos, aliquem iuris Romani vſum hodienum ſupereſſe, referunt *.

* Turcas enim Codicem Iuſtinianeum in ſua lingua habere, eoque in foris ſuis vti; primus teſtis αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος adfirmauit Leunclau. *in Praef. ad libros III. Paratiti.* Ex Iſm. Bullialdo quoque ſaepe audiuiſſe ſe refert Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 26. *Turcas pleraque ex legibus Romanorum in ſuas transfudiſſe, et praecipue quae ad materiam ſeruitutum ſpectent.* De vſu Nouellarum Leonis apud hodiernos Graecos iam ſupra (§. 405.*) diximus.

§. CCCCX.

In occidente maior erat Codicis Theodoſiani auctoritas.

Ex oriente in OCCIDENTEM reuertimur. In eo quaedam prouinciae Francis, Burgundionibus, Gothis ceſſerant, quaedam a Iuſtiniano barbaris felici Marte ereptae erant, veluti Italia, Sicilia, et Africa. In illis quidem iuris Romani vſus ſuperfuit, at non Iuſtinianei, verum Theodoſiani, quocum Caii *Inſtitutiones*, Paulli *Sententias*, et alia quaedam veterum ICtorum fragmenta coniungere ſolebant *. Demonſtrarunt hoc ex inſtituto Herm. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 4. *et* 5. Io. Selden. *in Diſſ. ad Fletam cap.* 5. §. 2. *ſequ.* Iac. Gothofr. *in Prol. Cod. Theod. cap.* 3. Innoc. Ciron. *Obſ. iur. can. Lib. V. cap.* 2. Sed et nos *Libro II.* ea de re pluribus agemus.

* Et haec collectio medio aeuo κατ' ἐξοχὴν LEGIS ROMANAE nomine veniebat. Pluribus adductis veterum teſtimoniis, ipſisque codicum MSS. titulis id demonſtrauit Car. du Freſne *Gloſſ. Lat. Tom. II. pag.* 269.

§. CCCCXI.

Ius tamen Iuſtinianeum in Italia et Africa floruit.

At in Italia, et in Africa quoque, vſus iuris Iuſtinianei fuit quotidianus. Ipſe enim Iuſtinianus illud vbique in orbe Romano obſeruari, ſolumque in academia etiam Romana doceri iuſſerat. *l.* 2. §. 23. et *l.* 3. §. 21. *C. de vet. iur. enucl.* Et hoc ſibi velle arbitror auctorem epigrammatis, Pandectis Florentinis praemiſſi, Iuſti-

Iuſtiniano aut parem aetate; aut non multo iuniorem; dum inter alia cecinit:

> Ἄνθρωποι δ' Ἀσίης τε δορυκτήτοιο Λιβύσσης,
> Εὐρώπης τε πίθωνται ὅλου σημάντορι κόσμου.
>
> *Europae vero, atque Aſiae, Libyaeque ſubactae,*
> *Vnum omnes populi regem dominumque tuentur.*

Ait enim poeta, *Pandectarum* opus non modo in oriente, et Africa nuper recepta, ſed et in Europa, (Italia nimirum Gothis extorta), vna cum auctore eius Iuſtiniano regnare. Coler. *Parerg. Lib. II. cap.* 22. *Tom. I. Theſ. iur. ciu.*

§. CCCCXII.

Et quamuis paullo poſt circa annum 568. Italiam inuaderent Langobardi, regnumque ibi conſtituerent potentiſſimum; tamen non modo in exarchatu Rauennatenſi iuri Iuſtinianeo pretium ſuum manſit, ſed et ipſi Langobardi Italis ſua cuique lege viuendi facultatem dederunt, ceu ex ipſa *lege Langobardica I.* 29. 2. *II.* 2. 1. adparet. Sane ſaeculo VII. Novellam CXIII. citat Gregor. *Lib. XI. epiſt.* 53. & alibi tum ad Codicem, tum ad Nouellas prouocat *Lib. XII. epiſt.* 53. Item ſaeculo VIIII. quo iſtud Langobardorum regnum iam deſtruxerat Carolus M. ſaepe ius Romanorum ad partes vocant Hincmarus *XVI.* 5. *XXXXIIII.* 32. *LI. pag.* 587. *LV. p.* 440. 509. *Tom. II.* et Ioannes PP. VIII. apud Iuon. *III.* 98. Etiam ſub Langobardis et Francis.

§. CCCCXIII.

Quamuis vero his temporibus *Codex* magis et *Nouellae*, quam *Pandectae*, in manibus hominum fuiſſe videantur: non tamen ideo exiſtimandum eſt, eas plane intercidiſſe. Vulgo equidem referunt, *Pandectarum* codicem aliquem primum iterum repertum eſſe a Lothario III. imp. in Amalphi vrbe, anno 1137. expugnata, eumque imperatorem donaſſe Piſanis; qui illum claſſe inſtructiſſima adiuuerint. *Pandectas* vero illas Piſanas, quae iam Florentiae non ſine veneratione quadam oſtenduntur, occaſionem dediſſe et Irnerio, praelectiones in hunc librum inſtituendi Bononiae *, et Lothario, ius Romanum in ſcholas et fora introducendi. Sigon. *de regn. Ital. Lib. VIIII. p.* 270. Conf. Henr. Brenkmann. *de Amalphi a Piſanis direpta*, §. 24. *pag.* 65. et *Hiſt. Pandect. Lib. I. cap.* 5. *ſeqq.* Vulgaris hiſtoria de reſtitutione iuris Rom. ſub Lothario III.

* Addunt, Irnerium initio Latinas litteras docuiſſe Bononiae, quumque explicaturo illi, quid ſit AS, aqua haeſiſſet, *Pandectas* adiiſſe, eumque deinde librum publice interpretatum eſſe Bononiae. Nota ſunt illa cardinalis Hoſtienſis in *c.* 1. *pr. X. de teſt. n.* 2. *As, id eſt, duodecim vnciae. As ergo quandoque ponitur pro obolo, propter quod verbum venit Bononiam ſtudium ciuile, ſicut audiui a domino meo* (Azone). Atqui Azo ille Bulgari tempora attigit, iſque ipſius Irnerii diſcipulus fuit, vt rem non diu antea geſtam ſcire omnino potuerit.

§. CCCCXIIII.

Quid de ea ſentiendum.

Enimuero vt poſterius falſum eſſe aduerſus Nihuſii et Bononienſium clamores ſolide demonſtrauit Herm. Conringius: ita et tota illa hiſtoria de repertis Amalphi *Pandectis*, et reſtituto ea occaſione iuris Romani ſtudio, admodum ſuſpecta eſt. Primo enim id veterum nemo tradit, et vir doctiſſimus, Lud. Ant. Murator. *Script. rer. Ital. Tom. XI.* ad Fr. Raynerii de Grancis Piſani *Poëma de Praeliis Tuſciae*, quod e ſaeculo demum XIIII. eſt, obſeruat, hunc primum fuiſſe, qui *Lib. IIII. Pandectas* memoret in depopulatione vrbis Amalphitanae repertas, Piſaſque translatas. Deinde neſcio, quid Piſanos mouere potuerit, vt librum hunc pro nauatae operae pretio accipere voluerint, niſi ei iam tum aliquis apud Italos honor fuiſſet. Denique et IRNERIVS ante repertum illum codicem ius ciuile Bononiae docuit anno 1128, ceu ipſi Bononienſes in epiſtola ad Nihuſium fatentur, et ante eum, teſte Odofredo *ad l.* 1. *D. de iuſt. et iur.* PEPO leges priuata auctoritate profeſſus eſt.

§. CCCCXV.

Quomodo iuris ſtudium Bononiae florere coeperit.

Res itaque, niſi me omnia fallunt, ita ſe habet. Iuris ciuilis in foris Italiae iam a Iuſtiniani temporibus magna fuerat auctoritas. At quum in ſcholis, rudibus iſtis ſaeculis, vix quiſquam reperiretur, qui cupidae legum iuuentuti viam ad ius ciuile monſtraret: Bononiae eam artem profiteri coepit primum PEPO *, ac deinde IRNERIVS, Germanus, quem Conſtantinopoli ius didiciſſe, ſcribit Innoc. Ciron. *obſ. iur. can. Lib. V. cap.* 5. Ex eo quum plures profeciſſent, iique et ipſi ſcholas iuridicas aperirent: tantus vndique Bononiam factus eſt concurſus, vt ius ciuile pleriſque tum primum renaſci videretur. Inde et in Gallia PLACENTINVS; in Anglia ROGERIVS, poſteaque ACCVRSIVS, alibi alii ius Romanum profeſſi ſunt, vt breui in vniuerſa Europa id ſtudium propagaretur.

* Hunc

* Hunc PEPONEM plerique magnis conuiciis proſcindunt, ſequuti auctoritatem Odofredi *ad l. 6. D. de iuſt. et iur. Hic* PEPO, inquit Brenkmannus, *quem merito peponem dixeris aut fungum, plane nullius nominis fuit. Vnde etiam paſſim, miſſo eo, primus Irnerius auditorium iuris aperuiſſe dicitur.* Vid. *Hiſt. Pandect. Lib. I. cap. 9. pag.* 52.

§. CCCCXVI.

Hinc iam ſub Friderico I. imp. clari fuerunt primi Irnerii diſcipuli MARTINVS GROSIAS, Cremonenſis, BVLGARVS, HVGO DE PORTA RAVENNATE, et IACOBVS HVGOLINVS, quos imperator, quum anno Chriſti 1158. comitia haberet in campis Roncalienſibus, in conſilium adhibuit. Radeuic. *de geſt. Fridr. imp. II.* 5. Otto et Andr. Moren. *de reb. Laud.* apud Leibnit. *Script. rer. Brunſuic. Tom. I. pag.* 818. quibus Bononiae ius docentibus, adeo ibi floruit ſchola, vt idem laudatiſſimus princeps, antequam expeditionem in Palaeſtinam ſuſciperet, peregrinos, Bononiam ſtudiorum cauſſa confluentes, pulcherrimo ornaret priuilegio, poſtea inſerto Codici Iuſtinianeo in *Auth. Habita. C. ne fil. pro patre.* Primi, qui ibi poſt Irnerium ſub Friderico I. ius docuerunt.

§. CCCCXVII.

Praeter quatuor iſtos inter primos ICtos Bononienſes celebrantur ROGERIVS VACARIVS, qui in Angliam ius ciuile intulit; Io. Sariſber. *Policrat. Lib. VIII. cap.* 22. Selden. *Diſſ. ad Flet. cap. 7. §. 2. ſequ.* OTTO PLACENTINVS, qui primus Montiſpeſſuli iura interpretatus eſt; PYLEVS, qui Bononiae et Mutinae docuit, ALBERICVS A PORTA RAVENNATE, AZO, ICtorum ſua aetate princeps, et non minor hoc praeceptore ſuo ACCVRSIVS, Florentinus, cuius in illis tenebris doctrinam admirabilem ipſi laudant Iac. Cuiac. *Obſ. Lib. XII. cap.* 16. et Franc. Duaren. apud Morniac. *ad L. 2. §. 21. C. de vet. iur. enucl.* * quod eo magis mirandum, quo tardius eum, quippe iam quadragenario maiorem, ad ſtudia ſe contuliſſe, ſcribunt. Obiit anno 1229. aetatis LXXVIII. Vid. Guid. Pancirol. *de clar. legg. interpret. Lib. II. cap.* 29. Eorum ſucceſſores.

* Et recte quidem laudatur ACCVRSIVS, qui omnes ante ſe interpretes Graecos et Latinos longe ſuperauit, nullum omnino etiam e poſteris parem habiturus, niſi ei ſaeculum humaniorum litterarum antiquitatiſque lumen denegaſſet. Recte Ian. Vinc. Grauina *de ortu et progr. iur. ciu. §.* 155. *In ſenſibus veſtigandis adeo fuit acutus, et ſollers, perſpicuus autem in verbis, et ſobrius, felixque in abditis ſententiis eruendis, vt niſi temporum barbaries antiquitatis ei lucem et ſermonis elegantiam ademiſſet, nullam fortaſſe laboris*

boris partem reliquiſſet eruditis recentioribus. Vnde merito viro docto ſtomachum faceſſit eorum non dicam inſolentia, ſed immanitas, qui quum ex ACCVRSIO ſapiant, tamen ſicubi quid nubeculae occurrit, ſtatim perſtrepunt et cachinnos tollunt, nec naeuos condonant homini, qui illi non iuris inſcitia, ſed temporum iniuriis haeſerunt, neque cogitant, tanto magis admirandum eſſe ACCVRSII ingenium, quod et iſtis praeſidiis deſtitutum, acutius nonnumquam vidit, quam quiſquam poſterorum, quibus nihil, quod ad elegantiores litteras et antiquitatem pertinet, defuiſſe, crederes.

§. CCCCXVIII.

Summae et gloſſae ab illis ſcriptae.

Hi, et eorum auditores, a Guid. Panciroli et Grauina recenſiti, non modo viua voce iura publice docuerunt, ſed et ſcriptis ſuis iſta illuſtrare conati ſunt. Eorum vero ſcribendi labor in eo conſtitit, vt quidam ius in breuiores veluti poſitiones, vel, vti ipſi vocabant, SVMMAS contraherent, alii in partiendo augendoque corpore iuris deſudarent, alii Graecorum exemplo breuiores GLOSSAS, ſeu ſcholia, ſingulis iuris partibus adiicerent. Inter ſummiſtas, quos vocant, praecipui ſunt ROGERIVS et AZO, cuius *Summa aurea* prodiit *Lugd.* 1596, 4. Gloſſas vero aliorum, et maxime AZONIS collegit, ſuaſque adiecit ACCVRSIVS, atque ita anno 1220. perfecta eſt illa GLOSSA; quae deinde Corpori iuris addita, non minorem fere in foro auctoritatem, quam ipſae leges obtinuit *.

* Nota ſunt illa Raphaelis Fulgoſii in *l.* 6. C. *de oblig. et act. Noſtis, quanta ſit auctoritas gloſſatoris. Nam heri dixit Cynus, gloſſam timendam, propter praeſcriptam idololatriam per aduocatos, ſignificans, quod ſicut antiqui adorabant idola pro diis, ita aduocati adorent gloſſatores pro euangeliſtis. Volo enim pro me potius gloſſatorem, quam textum. Nam ſi allego textum, dicunt aduocati diuerſae partis, et etiam iudices: credis tu, quod gloſſa non ita viderit illum textum, ſicut tu; et non ita bene intellexerit, ſicut tu? Ego recordor, et ſit iſtud pro nouo, quod dum eſſem ſcholaris, eram ſatis acutus, et dum ſemel eſſemus ſocii multi in vna collatione, auſus ſui vnum textum allegare contra ſententiam doctoris mei: tantam audaciam habui. Dixit vnus ſocius, tu loqueris contra gloſſam, quae dicit ſic. Et ego reſpondi, etſi gloſſa dicit ſic, ego dico ſic, ignarus auctoritatis gloſſatorum. Credebam enim, quod eſſent ſpeciales apoſtillae, quae ſunt in libris grammaticae, ſicut ſuper Virgilio et Ouidio. Sed tamen non ita eſt. Fuerunt enim gloſſatores maximae ſcientiae viri et auctoritatis.*

§. CCCCXVIIII.

Quid in Iuſtiniani libris innouarint?

Ad partiendum augendumque Corpus iuris pertinet labor eorum, qui Pandectas in DIGESTVM VETVS, INFORTIATVM, et NOVVM diuiſerunt, quam ineptam partitionem tribuunt BVLGARO. Paullo magis operae pretium fecit ſiue BVLGARVSO, ſiue, vt

vt alii malunt, Bvrgvndio, vel Bergvntio, qui Graecos in *Pandectis* et *Codice* textus Latinitate donauit, Pancirol. *de Clar. legg. interpr. Lib. II. cap.* 15. Laurent. Pignor. *Epiſt. ſymb.* 39. quamuis, vitiis haud carere illam verſionem, oſtenderit Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 33. Contra minus concinna eſt partitio *Nouellarum* in nouem partes, quas *nouem authenticarum collationes* barbare vocauit idem Bvrgvndio.

§. CCCCXX.

Authenticae Codici inſertae.

Sed omnium maxime notabiles ſunt additiones AVTHENTICARVM, quas vocant, et librorum FEVDALIVM. Confecerant cum Irnerius, tum alii quidam, ex *Nouellis* certas poſitiones iuris nouiſſimi, quibus ipſis *Codicis* legibus derogatum eſſe obſeruarant. Addiderant alii ſimiles quaſdam periochas, ex legibus potiſſimum vtriuſque Fridrici imp. decerptas. Has omnes ſub titulo AVTHENTICARVM *Codici* inſeruit, neſcio quis, vt eo facilius repererint ſtudioſi, quid nouis legibus mutatum ſit: quamuis nonnumquam a *Nouellarum* ſenſu aberraſſe earum auctores, res ipſa loquatur. De Authenticarum auctoribus et erroribus videndus eſt Io. Strauchius in *Irnerio non errante*, et inter quos acris ea de re contentio fuit, Alex. Arnold. Pagenſtecherus *Sicilim. Manip.* 3. et *in Irnerio iniuria vapulante*, ac Bynkershoekius *de auctore auctoribuſque Authenticarum*, quod cum aliis opuſculis prioribus nuper recuſum eſt *Lugd.* 1730, 4.

§. CCCCXXI.

Libri feudorum Nouellis adiuncti.

Quum vero multae in foro quaeſtiones etiam de feudis inciderent, de quibus nihil ſancit Ius Iuſtinianeum, et in Italia ſcriptae circumferrentur conſuetudines feudorum Langobardicae, a PHILIBERTO Epiſcopo, GERARDO NIGRO, et OB. AB ORTO, coſſ. Mediolanenſibus, qui ab Ottone Friſing. *de geſt. Fridr. II.* 13. memorantur, et ab aliis fortaſſis collectae: eas vna cum conſtitutionibus Conradi III. et Fridricorum impp. ſub titulo, DECIMAE COLLATIONIS *Nouellis* ſubiunxit HVGOLINVS, ICtus Bononienſis. Odofred. *Comment. in Auth. Caſſa. C. de SS. eccleſ.* Schilter. *praef. ad Mincucc.* §. 4. Quod poſtea Fridricum II. imp. ratum habuiſſe, ferunt. Engelhuſ. *Chron. pag.* 1115. Pancirol. *Lect. var. Lib. I. cap.* 90. Iis poſtea acceſſere CAPITVLA EXTRAORDINARIA, quae vocant, ab ARDIZONE et ALVAROTO collecta, nec non conſtitutiones quaedam principum, quae EXTRAVAGANTIVM nomine veniunt. Horn. *Iuris prud. feudal. cap.* 1. §. 35.

§. CCCCXXII.

§. CCCCXXII.

ICtorum ſaeculi XIIII. prolixiores commentarii.

Hic primae iſtius ICtorum ſcholae labor fuit, qui per ſaecula XII. et XIII. ferbuit. Sequente enim XIIII. vixerunt BARTOLVS DE SAXOFERRATO, et, qui ab eo profecit, BALDVS, Peruſinus, ALEXANDER TARTAGNVS, BART. SALICETVS, PAVLLVS CASTRENSIS, IASON MAYNVS, CYNVS, RAPHAEL FVLGOSIVS, HIPPOLYTVS RIMINALDVS, et reliqui, quorum vitas Pancirolus aliique deſcripſerunt, qui non breuibus gloſſis et ſcholiis, ſed COMMENTARIIS ampliſſimis Corpus iuris illuſtrarunt. Sunt ſane in his aeque, ac in gloſſa, quae admireris: ſed plura etiam inepte et ſtolide ſcripta, qualia proficiſci oportuit a viris in illa caligine educatis, omnique litterarum, hiſtoriae, ac philoſophiae lumine deſtitutis *.

* Nemo commentarios horum hominum elegantius deſcripſit M. Ant. Mureto *Orat. I, 17. Primo* enim oſtendit, quam ſaepe boni illi viri ignoratione antiquitatis et peruerſo quodam contradicendi ſtudio peccarint. *Deinde*, quam multa vbique tractarint ad rem nihil pertinentia, veluti dum quaerunt, quae ſit poteſtas ablatiui, gerundii, relatiui, *qui, quae, quod*, et ſimilia. De ordine *porro: at noſtri*, inquit, *qualem nobis cuiuſque generis farraginem reliquerunt? vt ſi quis ruſticus hordeum, triticum, viciam, legumina in vnum aceruum conferat, non illis aceruum horum commentariis exiſtimem perturbatiorem fore.* Et quibuſdam interiectis: *apud hos enim, vbi v. c. de auctoritate magiſtratuum agitur, dicetur etiam aliquid de teſtamentis, vbi de emtione venditione diſſeritur, aliquid de poenis, aut de auctoritate tutorum inſeretur: nihil eſt denique, quod certam ſedem ac domicilium habeat, nihil quod non alieniſſimo aeque facile, ac ſuo loco pertractatum reperiatur. Inde illae crebrae ex vno in alium locum reiectiones, quum te, quod hic agendum et tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, numquam niſi admonitus, diuinare potuiſſes. Prorſus vt ſi quis paterfamilias veſtem non in veſtiario, ſed in arca panaria, conderet, panem ex puteo hauriret, piſces in nemore, lepores in piſcina incluſos haberet. Denique* de horrido dicendi genere agens: *non vnam linguam eſſe, ait, qua loquantur, ſed deterrimum quemdam cinnum ex foediſſima barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluuione, olentem, vt ſeruus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, ſuem, canem, capram, cet.* Meretur ſane tota oratio legi, qua nihil de gloſſatorum barbarie ſcriptum eſt elegantius.

§. CCCCXXIII.

Methodus docendi interpretandique iura.

Manſit ille ſcribendi mos ſaeculis decimo quinto et ſexto, quo etiam in Germaniae aliarumque prouinciarum academias penetrauit. Quo tempore quae docendi interpretandique methodus fuerit, optime docuit Guido Pancirol. *de clar. legg. interpretibus toto libro II.* Nulla quoque circa iuris prudentiam his ſaeculis facta

ɛta eſt mutatio, niſi quod libros Feudorum paullo concinniores quidam dare conati ſunt.

§. CCCCXXIIII.

Ceperat hoc conſilium anno 1428. ANTONIVS MINCVCCIVS (non *Mericutius*) DE PRATO VETERE, ICtus Bononienſis, ſcripſeratque auſpiciis, vt videtur, Sigiſmundi imp. de FEVDIS *libros ſex*, quos a Sigiſmundo et Friderico III. impp. confirmatos docuit Schilterus, qui hunc MINCVCCII foetum, diu latitantem deſideratumque a pluribus, edidit *Argentorati* 1695. 4. Nec aliud fuit inſtitutum BARTHOL. BARATERII, Placentini, qui priuata induſtria confecit LIBELLVM FEVDORVM REFORMATVM, eumque anno 1442. Academiae Papienſi commendauit. Eum codicem cum reliqua bibliotheca Ticinenſi in Galliam tranſtulerat Ludouicus XII. rex Franciae, ex quo eum primum edidit Nic. Rigaltius *Pariſ.* 1612. ac poſtea Io. Phil. Schmidius *Argent.* 1695. 4. Neuter tamen libellus iuris feudalis Langobardici luminibus offecit.

Quid Mincuccius et Baraterius circa feudorum libros moliti?

§. CCCCXXV.

Saeculo XVI. nouum iuris prudentiae ſplendorem circumdederunt ICti humaniores, ANDR. ALCIATVS, quem IAC. CVIACIVS, ANT. AVGVSTINVS, PITHOEI fratres, PETRVS FABER, FR. HOTOMANVS, BARN. BRISSONIVS, VDALR. ZASIVS, FRANC. DVARENVS, FR. BALDVINVS, HVGO DONELLVS, aliique viri doctiſſimi in Gallia, et illuſtri Bituricenſium ſchola, longo agmine ſequuti ſunt. At tantum abeſt, vt hi debellarint barbariem, vt ea multis poſt annis in foro et ſcholis regnarit, et quibuſdam locis, et hodie regnet, imperet, triumphet *.

Schola ICtorum humaniorum.

* Quam altas in animis hominum radices egerit illa gloſſatorum barbaries, variis exemplis oſtendi poteſt, velut, quod Cuiacio in cathedra Forcatulus, id eſt, ſimia homini praelatus: Papir. Maſſon. in *Elog. Cuiac.* quod Muretus, quia ius nouo more Romae profiteretur, illam ſpartam Seluaghio, homini barbaro relinquere, et ad elegantioris litteraturae profeſſionem redire coactus eſt. Muret. *Part. I. orat.* 21. Denique quod Lorioto, Lipſiam, lautiore propoſito ſtipendio, inuitato, et ius non ſine maximo iuuenum concurſu docenti, parum fauerant ICti, qui fruge reperta glandibus veſci malebant. Vid. Melch. ab Oſſa *Teſtam. cap.* 8. §. 2. *pag.* 385.

§. CCCCXXVI.

Cur hi quoque non omnes fecerint operae pretium?

Et equidem, vt vera fateamur, non parum ſolidiori iuris prudentiae nocuit intempeſtiuum quorumdam ſtudium, qui quum elegantiores litteras cum iuris prudentia coniunxiſſent, omnem doctrinae laudem in eo poſitam exiſtimabant, vt audaciſſima criſi leges non emendarent, ſed figerent refigerentque, omniaque Romanorum inſtituta petulantiſſime riderent, Iuſtinianum, omnemque eius laborem, ludibrio exponerent*, meraſque antinomias, Tribonianiſmos, et neſcio quae alia monſtra, vel laruas potius, venarentur, quin et nouum ius, ſi fieri poſſet, conderent, nihilque ſuo loco ſtare permitterent. Sane vt Bartoliſtae glandibus; ita hi auditores ſuos, tamquam Chamaeleontes, vento paſcere videntur, non ICti, ſed cenſores, ſine populi ſuffragio creati, iiſque accenſendi criticis, quos hordeo et auena paſci vidit Cebes Thebanus *in Tabula*.

FINIS LIBRI PRIMI.

LIB. II.

LIBER II.

DE ORIGINE ET PROGRESSV IVRIS GERMANICI.

CAPVT I.

DE IVRE GERMANICO ANTE CAROLI M. IMPERIVM.

§. I.

QVVM commune id eſſet Germanis cum gentibus reliquis antiquiſſimis, vt diutiſſime, et ſaltim ad ſaeculum Chriſtianum quartum litteris ac ſcriptura carerent *: facile patet, eoſdem, vti alias gentes, initio legibus quoque ac iure ſcripto caruiſſe. Germani veteres legibus ſcriptis caruerunt

* Eo enim ſaeculo litteras inter Gothos primus inuenit Vlphilas, eorum epiſcopus, auctor verſionis Gothicae ſacri codicis. Socrat. *Hiſt. eccleſ. Lib. V. cap.* 33. Philoſtorg. *Hiſt. eccleſ. Lib. II. cap.* 5. vbi hic de iſto Vlphila: Καὶ γραμμάτων τοῖς Γότθοις οἰκείων εὑρετὴς καταστάς, μετέφρασεν εἰς τὴν αὐτῶν φωνὴν τὰς γραφὰς ἁπάσας: *proprias Gothis litteras excogitauit, et vniuerſos ſacrae ſcripturae libros patrio ipſorum ſermone interpretatus eſt.* Quo inuento non fuiſſet opus, ſi iam antea Germani litteras habuiſſent. Verſionem enim illam vere Germanicam eſſe, res ipſa docet: et vere ſcripſit Walafridus Strabus *Rer. eccleſ. cap.* 7. *Gothi, qui et Getae, eo tempore, quo ad fidem Chriſti perducti ſunt, in Graecorum prouinciis commorantes, noſtrum, id eſt, Theotiſcum ſermonem habuerunt.* Quae ex Tacit. *Annal. Lib. II. cap.* 63. et 88. obiiciunt de epiſtolis a Germanis ad Romanos miſſis, ea de lingua et ſcriptura Latina intelligenda videntur, quam eorum nonnulli diuturna cum Romanis conſuetudine procul dubio addidicerant, quemadmodum Graecas litteras ex conſuetudine cum Maſſilienſibus addidicerant quidam Galli. Strabo *Lib. VI.* Caeſ. *de bell. Gall. Lib. VI. cap.* 14. *et Lib. I. cap.* 10. Sed et, quae de Runicae litteraturae antiquitate iactantur, plane incerta ſunt, multoque incertius, an ea in Germania vmquam nota fuerit.

§. II.

Habuere tamen ſuos mores et conſuetudines.

Nihilominus tamen maioribus noſtris ſui erant mores ac conſuetudines, tum communes omnibus, tum uni vel alteri genti propriae, quarum multas cum cura deſcripſerunt Caeſar *de bell. Gallic. Lib. VI. cap.* 21. *ſequ.* et Tacitus libello *de moribus Germanorum* ſingulari, ex quibus locis prolixum recenſum inſtituit Melch. Goldaſtus *in Collectione legum et conſuetudinum imperii*, edita Francof. 1613. et 1674. Harum vero conſuetudinum patriarum eo ſanctior ad poſteros manebat cuſtodia, quo minus ipſa natio vllis exterorum commerciis connubiiſue infecta eſſet *. Tacit. *de morib. Germ. cap.* 4.

* Adeo, vt quidam nec aditum exteris ad ſe concederent, nec vina, aliaſque merces ad ſe importari paterentur, ceu de Neruiis et Sueuis narrat Caeſar *de bell. Gall. Lib. II. cap.* 15. *et Lib. IIII. cap.* 2. Tales vero gentes moris patrii ſeruantiſſimae eſſe ſolent, ceu Hebraeorum, Scytharum, et olim Sinenſium exemplis luculenter poteſt demonſtrari.

§. III.

Earum quaedam exempla.

Tales conſuetudines ſunt quam plurimae, a Tacito, Caeſare, et aliis auctoribus veteribus recenſitae, veluti, quod longa eſſet Germanorum pueritia, longa impubertas, et ſera iuuenum Venus: Caeſ. *de bell. Gall. Lib. VI. cap.* 21. Pompon. Mela *de ſitu orb. Lib. III. cap.* 3. Tacit. *de morib. German. cap.* 20. quod liberi cum matre miniſteria domeſtica obirent: Tacit. *ibid. cap.* 25. ipſique filii, non niſi acceptis ſollemniter armis, pars rei publicae haberentur: Tacit. *cap.* 13. quod dotem non vxor marito; ſed vxori maritus offerret, conſentientibus parentibus et propinquis: Tacit. *cap.* 18. quod arma aliaeque res expeditoriae ad filios et nepotes tranſmitterentur: alioquin ſui cuique heredes eſſent liberi, fratres, patrui, auunculi, nullumque ibi teſtamentum *: Tacit. *cap.* 18. quod auunculi ſororum liberis loco parentis eſſent, ſanctiſſimaque ea neceſſitudo haberetur. *Id. cap.* 20.

* Verba haec Taciti quidam ita interpretati ſunt, vt non in vniuerſum teſtamenta ignoraſſe Germanos exiſtimarint, ſed eo ſaltim caſu, ſi liberi non eſſent, teſtamentis locum non fuiſſe contenderint. Sed hunc ſenſum nec verba Taciti, nec mores Germanorum, quippe ἀναλφαβήτων admittere, alibi docuimus ex inſtituto. Vid. *Diſſ. noſtr. de teſtam. fact. iure Germ. arct. limit. paſſim circumſcript.* [in *Syllog. I. opuſc. Exerc. XXVII.* §. 9. *pag.* 943. *edit. Geneu.*] et *Elem. iur. Germ. Lib. II. tit.* 6. §. 3.

§. IIII.

§. IIII.

Alia eiuſdem generis.

Eiuſdem generis ſunt, quae veteres referunt de ſtatu ſeruorum libertinorumque: Tacit. *cap.* 25. de ſeueritate maritorum in ſponſas et vxores impudicas: Tacit. *cap.* 19. Procop. *de bello Goth. Lib. IIII.* de conſultationibus pleriſque inter pocula ſuſceptis: Tacit. *cap.* 22. de inſigni promittentium ac colludentium fide: Tacit. *cap.* 24. *Annal. Lib. XIII. cap.* 54. de inimicitiis a tota familia ſuſceptis, Tacit. *cap.* 21. et manu potius, quàm iure, finitis: Pompon. Mela *de ſitu orb. Lib. III. cap.* 3. Vellei. *Lib. II. cap.* 118. de homicidiis mulcta; aliis criminibus morte expiatis: Tacit. *cap.* 12. *et* 21. de mulcta pro parte regi vel ciuitati, pro parte ipſi, qui vindicabatur, vel propinquis eius exſoluta: Tacit. *cap.* 12. de hoſpitalitate mira et paene promiſcua: Tacit. *cap.* 21. Caeſ. *de bello Gall. Lib. VI. cap.* 21. Pomp. Mela *Lib. III. cap.* 3. de tributis pro munere datis: Tacit. *cap.* 15. de numero non dierum, ſed noctium computato: Tacit. *cap.* 11. Caeſ. *de bell. Gall. Lib. VI. cap.* 18. et quae ſunt eiuſdem generis alia *.

* Quo et feuda refert Ge. Ad. Struuius *in Syntagm. iur. feud. Lib. I. cap.* 3. §. 3. ob ea, quae de principum comitibus eorumque inſigni fide refert Tacit. *de morib. Germ. cap.* 14. Quod quamuis ridiculum videatur Dietmaro *in not. pag.* 87. argumenta tamen, quae ei ſententiae opponit, non infringunt hanc Struuii doctrinam, tantum abeſt, vt ridiculam illam eſſe demonſtrent. An enim apud Germanos viri principes, quia non erant territorii domini, ſed in conciliis electi, non potuere habere vaſallos? an neceſſario requiritur ſuperioritas territorialis, ager, et ſedes domini fixa, ſi quis vaſallum habere velit? Et quid aliud ſunt illi comites, *Geſellen, Waeſeln*, quam *vaſalli*, maxime quum Tacitus de eorum fide in dominos, et de ſtipendiis, pro ſeruitio militari datis, diſerte teſtetur? Nihil ergo impedit, quo minus feudorum ſtamina cum Struuio iam apud Tacitum quaeramus.

§. V.

Singulae etiam gentes ſuos mores ſpeciales habebant.

Sed quemadmodum pleraeque hae conſuetudines Germanis omnibus communes erant: ita dubitari nequit, quin et ſingulae gentes quaſdam habuerint, ſibi proprias, ac peculiares, quarum vel vnicum exemplum adferre iuuabit ex Tacito, *cap.* 32. vbi de Tencteris: *inter familiam et penates, et iura ſucceſſionum equi traduntur: excipit filius, non vt cetera maximus natu, ſed prout ferox bello et melior.* Quem locum ad conſuetudinem res expeditorias * ad filios vel agnatos tranſmittendi pertinere, interpretes plerique obſeruant.

 * Equus

* Equus et hodie inter res expeditorias eſt, iis locis, vbi illae filiis cedunt. Quemadmodum vero filius natu maximus in Saxonia praecipuum habet gladium: *Ius prou. Sax. Lib. II. art. 22. Ius prou. Sueu. cap. 264.* ita Tencteri praecipuum capi volebant equum, non quidem a filio natu maximo, ſed fortiſſimo.

§. VI.

Gentium Germanicarum aliae in Germania ſubſtiterunt, aliae alio migrarunt.

Sed a Taciti temporibus ad ſaeculum vſque quintum, magna facta eſt rerum conuerſio, migrationeque tot gentium frequentiſſima effectum eſt, vt gentes potentiſſimae, GOTHI, VANDALI, BVRGVNDIONES, SVEVI, FRANCI, ANGLI, praeſtantiſſimis Romanorum prouinciis infuſae, regna ibi ampliſſima conderent: vacuas vero eorum ſedes gentes antea parum notae, ALAMANNI, BOII, SAXONES, THVRINGI occuparent, totamque Germaniam magnam inter ſe partirentur, niſi quod ad orientem VENEDI, gens Sarmatica *, magnam Germaniae partem inter mare Balthicum et Alpes ſub ſuam redegerunt poteſtatem.

* Non VANDALI, gens vere Germanica, quamuis vocabuli ſono non multum a VENEDIS differant. Hinc iam pridem exploſus eſt Alb. Cranzii error, Vandalos et Venedos vbique confundentis. Illi relicta Germania in Hiſpaniam, atque inde in Africam, migrauerant, regnaque ibi potentiſſima condiderant. Hi vacuas eorum ſedes occupabant, et imperii ſui fines paullatim ita proferebant, vt ad Albim et Salam omnia, et in ſuperiore Germaniae parte Sileſiam, Moraviam, Boëmiam, partem Auſtriae, *Carinthiae*, Stiriae et *Carniolae* ſub ſuam redigerent poteſtatem.

§. VII.

Illae iure ſcripto, hae non ſcripto vſae ſunt.

Quae in vetere patria ſubſtiterant gentes, eae, ſi a Francis diſceſſeris, iure conſuetudinario porro vixerunt, nec de iis ſcribendis, quamdiu ſui iuris manſere, cogitarunt *: quum contra populi, qui extra Germaniam ſedes quaeſiuerant, adquiſita ſibi aliqua Latine loquendi ſcribendique facultate, paullo citius iura ſua litteris conſignarint. Vt adeo ab eo tempore gentium Germanicarum, quaſdam IVRE SCRIPTO, quaſdam NON SCRIPTO vſas eſſe, animaduertamus.

* Exceptis Francis. Legis enim Salicae patriam in ipſa Germania magna eſſe quaerendam, eamque prius litteris conſignatam, quam Franci Rhenum tranſirent, plerique recte exiſtimant, ex eoque colligunt, legem illam antiquiſſimam primum Germanice ſcriptam fuiſſe, cuius authentici Germanici reliquias eſſe gloſſas Malbergicas exiſtimat Wachterus *in Gloſſar. Tom. II. pag.* 348. Sed quum Salii iam inde ab antiquiſſimis vſque temporibus notitiam aliquam Latinae linguae habuerint, teſte Venantio Fortunato *Lib. VI.*

VI. carm. 4. et de lingua Francica adhuc ſuae aetatis conqueratur Odfridus Weiſſenburgenſis *in Euang. praef. pag.* 2. *edit. Schilt.* eam ſcribi vix poſſe: multo profecto veroſimilius eſt, legem quoque Salicam ſtatim initio Latine ſcriptam eſſe.

§. VIII.

Antiquiſſima tamen omnium videtur LEX SALICA, quae Salios, inter Ligerim et Carbonariam poſtea habitantes, obſtrinxit. Lex Salica. Eam *dictaſſe* primum dicuntur proceres gentis, *Wiſogaſtus*, *Bodogaſtus*, *Salogaſtus*, *et Windogaſtus* *, emendaſſe vero poſtea *Chlodouaeus*, *Childebertus*, *Chlotarius*, *Carolus M. et Ludouicus Pius.* Vid. *Praef. leg. Salic. Lindenbrog. Cod. leg. pag.* 346. *ſequ.* Baluz. *Tom. I. Capit. pag.* 17. *pag.* 387. 606. *Tom. II. pag.* 1060. Ergo ſatis certum videtur; prima eius ſtamina in Germania magna ante Chlodouaeum ducta, eamque poſtea ſubinde variis additionibus auctam eſſe. Vnde diuerſiſſimae huius legis editiones, cum gloſſa Malbergica, et ſine ea, quas adcuratiſſime inter ſe contulit, et ex antiqua lingua Germanica illuſtrauit Io. Ge. Eccardus, *Hanouerae* 1719. *fol.*

* Notum eſt doctorum de his hominibus lociſque, vnde nomen tulerunt, certamen, quod noſtra memoria inter viros illuſtres, Godofr. Guil. Leibnitium et Nic. Hier. Gundlingium aliquamdiu fuit. Sed coniecturae merae ſunt, quas vterque profert, nec certius quidquam dici poteſt, quam legem Salicam initio ſaeculi V. circa annum 422. vti Sigebert. Gemblac. *in Chron.* ad illum annum ſtatuit, in Germania Magna, et quidem, vt in *praefatione Corpori iuris Germanici praemiſſa* luculenter oſtendimus, in tractu, qui nunc Franconiae nomine venit, procerum ſuffragiis conditam, ac paullo poſt in ſcripturam redactam, poſtremo a Chlodouaeo et ſucceſſoribus recognitam, variiſque additionibus eſſe amplificatam.

§. VIIII.

Non vna; ſed duabus legibus vſos eſſe Francos, iam Eginard. *in Vit. Car. M. cap.* 29. obſeruauit. Ripuaria. Id vero non de duabus legis Salicae editionibus, quod Hermanno Conringio *de orig. iur. Germ. cap.* 7. viſum, intelligendum, ſed de lege SALICA et RIPVARIORVM, a Ripuariis, qui inter Rhenum, Scaldim, et Moſam conſederant *, dicta, quae etiamnum exſtat apud Baſ. Heroldum et Lindenbrogium, et paullo poſt Salicam condita, et a Theoderico, Chlodouaei filio, in ſcripturam redacta videtur, aucta poſtea a Dagoberto rege. *Praef. leg. Baiuwar*, apud Lindenbrog. *pag.* 399. Baluz. *Tom. I. pag.* 989.

* Multo

* Multo poſt tractus terrae haud exiguus ad Ruram nomen *pagi Ripuariorum* vel *Ribuariorum* retinuit, ceu cum ex aliis monimentis, tum ex *Traditionibus Werthinenſibus* a Leibnitio *Tom. I. Scriptor. rer. Brunſu.* editis patet. De eo plura auctor *Prodromi Chronici Gotuicenſis*, *Lib. IIII. pag.* 749.

§. X.

Burgundionum. Initio ſaeculi quinti Burgundionibus, qui in Alpibus Graiis, Viennenſi prima, Lugdunenſi prima et quinta, prouinciis potiſſimum conſederant, leges ex procerum ſententiis dedit Gundobadus rex, a quo et ipſa lex GVNDOBADAE nomen accepit. Gregor. Turon. *Hiſt. Franc. Lib. II. cap.* 33. *Praef. Leg. Burgund. apud Lindenbr. pag.* 266. Plura tamen adieciſſe videtur Sigiſmundus, cui ideo hae leges tribuuntur in codicibus MSSC. Valuit ea et euerſo Burgundionum regno. *Capit. Caroli M. ann.* 813. Quod odio religionis Arianae adeo momordit Agobardum *, vt ſingularem librum *aduerſus legem Gundobadi, et impia certamina, quae per eam geruntur*, ſcriberet, qui occurrit *Tom. II. Oper. pag.* 107.

* At ea in re non erat, quod Burgundionibus exprobrarent Franci, quum hi impia iſta certamina non minus, quam Burgundiones probarent. Vid. *Capit. Lib. III. cap.* 46. Si vero Agobardus generatim damnauit ſingularia iſta certamina: pie quidem et recte ſenſit, ſed non debuit ſibi ſolos Burgundiones eligere aduerſarios. Fatendum tamen eſt, Agobardum inter primos agnouiſſe certaminum illorum impietatem. Exſtat enim eius libellus *contra iudicia Dei ibid. pag.* 301.

§. XI.

Oſtrogothorum et Wiſigothorum. Ita et OSTROGOTHIS, qui in Italia regnarunt, EDICTVM ſatis prolixum primus propoſuit THEODORICVS, rex, quod etiamnum exſtat apud Lindenbrog. *in Cod. leg. pag.* 239. *ſequ.* quamuis et plura alia eiuſdem generis Caſſiodorus *in Variis* ſeruarit, quae aeque, ac illud maius, non ius Gothorum ſincerum, ſed ex Romano iure vbique interpolatum, ſiſtunt *. Paullo plus priſci moris ineſt LEGIBVS WISIGOTHICIS, quas primum Euricus rex anno erae Hiſpanicae 504. id eſt anno Chriſti 466. ſcripſit, ſucceſſores vero, et in primis Legeuildus recognouit ac correxit, quum *antea tantum moribus et conſuetudine tenerentur*. Iſidor. *in Chron. Goth. ad ann.* 504. *et* 608. Lex ea primum locum occupat in Codice Lindenbrogiano: quamuis codicem MSC. multo locupletiorem, et aliquando ab editione Lindenbrogia-

brogiana diuerſum, ſeruet inſtructiſſima Io. Petri a Ludewig bibliotheca.

* Struuius *in Hiſt. iur. Lib. V. cap.* 4. *pag.* 355. leges antiquiſſimas Gothorum memorare ait Iornandem *de Reb. Get. cap.* 11. quarum auctor fuerit Diceneus aequalis L. Sullae philoſophus. *Hic enim*, inquit, *cernens Gothorum animos ſibi in omnibus obedire, et naturale eos habere ingenium, omnem paene philoſophiam eos inſtruxit, erat enim huius rei magiſter. Nam ethicam eos erudiuit, vt barbaricos mores ab iis compeſceret: phyſicam tradens, naturaliter* PROPRIIS LEGIBVS *viuere fecit, quas vſque nunc conſcriptas*, BELLAGINES *nuncupant. Logicam inſtruens, eos rationis ſupra ceteras gentes fecit expertos*, cetera. Sed nemo non videt, BELLAGINES iſtas non fuiſſe leges politicas, quibus res publica regeretur, ſed diaeteticas et phyſicas, ad quas Gothi in cibo potuque, et tota vitae ratione ſeſe componerent. Et neſcio ſane, an non vocabulum iſtud ſit a Germanico *Wohlbehagen*, Belg. *Welbehagen*, quod ſanitatem vel commodam valetudinem ſignificat, ad quam tuendam comparatae erant illae *bellagines*.

§. XII.

De SVEVORVM, qui in Hiſpania; nec non VANDALORVM, qui primum in Hiſpania, ac poſtea in Africa regnarunt, legibus nihil compertum habemus. At ANGLIORVM, qui in Britannia ſibi nouas ſedes imperiumque quaeſiuerunt, et WERINORVM lex antiqua, ſed perbreuis, exſtat, ab Heroldo, Lindenbrogio, et Leibnitio edita, quamque facile patet, ante expeditionem Britannicam ſcriptam eſſe, ſi genuina eſt inſcriptio, in qua Angli et Werini, tamquam vicini, iunguntur: quamuis plane dubitare liceat, an hae Angliorum, ac non potius Thuringorum leges ſint. Vid. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 13.

Angliorum et Werinorum.

§. XIII.

Et hae quidem ſunt leges gentium, quae relicta Germania in cultioribus orbis Romani prouinciis conſederunt. Quum vero plerumque imperatorum Romanorum maieſtatem comiter venerarentur, qui eas ibi regnare ſuis auſpiciis patiebantur, quum expellere non poſſent *: haud mirum eſt, non modo ipſas illas gentes nonnulla ex iure Romano adſciuiſſe, ſed et prouincialibus, quos quibuſque locis repererant, leges Romanas permiſiſſe.

Cur gentes extra Germaniam ius Romanum non adſpernatae ſint?

* Ita ipſi FRANCI poſſeſſionem occupatae a ſe Galliae non ſatis ſtabilem exiſtimabant, antequam tabulis ab imperatore conſignatis confirmaretur, Procop. *de bell. Goth. Lib. III. cap.* 33. auctorque eſt Gregor. Turon. *Hiſt. Franc. Lib. II. cap.* 38. Chlodouaeum ab Anaſtaſio imperatore conſularia inſignia

ſignia impetraſſe. Conf. Eccardi *praef. Orig. Habsburg.* Deinde ipſi Oſtrogothorum regum nummi, in quibus imperatorum orientalium capita et tituli cuſi ſunt, ſatis indicant, Theodoricum, etſi non exſpectata Zenonis imp. iuſſione regis Gothorum ac Romanorum titulum ſumſiſſet, comiter tamen illius maieſtatem veneratum, regnumque Italiae ſe clientelari tantum iure tenere, profeſſum eſſe. Eccard. *Epiſt. de nummis quibuſdam ſub regimine Theodorici Gothor. reg. in honorem imperatorum Zenonis et Anaſtaſii cuſis*, *Hanou.* 1720, 4. Io. Petr. a Ludewig *in Vit. Iuſtin. cap.* 8. §. 86. *pag.* 404. Sed et Burgundiones ſedes ſuas, teſte Proſpero Aquitanico *in Chron. ad annum* 443. beneficio Valentiniani Imp. obtinuerant, quemadmodum et Wiſigothos Honorius imp. regnare paſſus erat in Gallia, et parte Hiſpaniae, ea lege, *ut ſua ſolatia Romanae rei publicae, vbi vſus exigeret, non denegarent.* Iornand. *de reb. Get. cap.* 32. Quae quidem clientelarem nexum ſatis ſuperque arguunt.

§. XIIII.

Leges Germanorum paſſim ius Romanum redolent.

Ac primo quidem iſtas gentes ex diuturna illa cum Romanis conſuetudine aliquid peregrini etiam circa leges attraxiſſe, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Quamuis enim de lege Wiſigothica non adſentiamur Cuiacio *ad* 2. *Feud.* 2. ſcribenti, *in ea omnia fere eſſe petita ex iure ciuili:* multa tamen inde originem habere fatemur, in primis, quae conſtituta legimus de teſtamentis, *leg. Wiſig. Lib. II. tit.* 5. *§.* 12. nec non de peculio filiorum familias. *Lib. IIII. tit.* 5. *§.* 5. Eiuſdem originis ſunt, quae de teſtamentis ſancit *lex Burg. tit.* 43. *§.* 1. *et Edictum Theoderici §.* 28. *ſeqq.* itemque, quae *eodem Edicto §.* 132. de poſſeſſore nec titulum edente nec probante, §. 133. de muliere fideiubente, §. 138. de re a duobus emta, et vni tradita, nec non in *lege Burgundica tit.* 87. *§.* 3. de reſtitutione minorum ante annum aetatis XXX. et *tit.* 88. §. 2. de manumiſſionibus praecipiuntur. Vt iam non adcumulemus huius generis alia.

§. XV.

Germanicae gentes prouincialibus ius Romanum conceſſerunt, velut Wiſigothi.

Deinde probe obſeruandum eſt, eaſdem gentes prouincialibus quaſque ſuis legum Romanarum vſum conceſſiſſe. Fecerunt id ſane WISIGOTHI, quorum rex, ALARICVS iunior, anno Chriſti 506. per Anianum Gothum, alioſque eccleſiae ac rei publicae proceres, ex Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, et Theodoſiano, nec non Paulli *Sententiis*, et Caii *Inſtitutionibus* conficiendum curauit corpus iuris Romani, ſed vbique fere interpolatum. Vnde *Anianiſmos* innumeros in his fragmentis deprehenderunt eruditi. Cuiac. *Not. prior. ad §.* 34. *Inſt. de rer. diuiſ.*

diuiſ. Iac. Gothofr. *Proleg. Cod. Theod. cap.* 6. Baptiſta a Ieſu Chriſto *nou. vel vindic. iur. ciuil. art.* 2. Bynkershoek. *Obſ. Lib. V. cap.* 13. Id paſſim vocatur CORPVS THEODOSIANVM, Baluz. *Tom. II. pag.* 474. LEX ROMANA, Idem *Not. ad Capit. Tom. II. pag.* 995. Car. du Freſne *Gloſſar. med. et inf. Lat. voce: Lex Romana*, itemque BREVIARIVM ANIANI, *c.* 21. *cauſſ.* 2. *qu.* 6. Hiſtoriam huius corporis Alariciani dedit Iac. Gothofr. *in Proleg. Cod. Theod. cap.* 5. * cui addendum, vſum hunc iuris Romani ſaeculo ſeptimo in regno Gothico ſuſtuliſſe Childeſwindum, regem, cuius ſeuera ea de re conſtitutio exſtat in *leg. Wiſig. Lib. II. tit.* 1. §. 9.

* Vbi etiam recte obſeruauit, Anianum non eſſe auctorem et compilatorem corporis iſtius Alariciani, ſed tantum auctoritati vel conſtitutioni Alarici regis, qua illud opus ratum habuit, idque in foris obſeruari iuſſit, ſubſcripſiſſe, tamquam ſcriniorum magiſtrum, vel cancellarium. Vnde procul dubio iniuria fit bono viro, dum omnes iuris Romani corruptelae *Anianiſmorum* nomine traducuntur, vti emblemata iuris Iuſtinianei Tribonianiſmos ab omnibus vocari animaduertimus.

§. XVI.

Idem inſtitutum multo magis ſeruabant OSVTOGOTHI. Ipſe enim Theodoricus rex in praefatione edictum ſuum valere iubet, *ſalua iuris publici reuerentia, et legibus omnibus cunctorum deuotione ſeruandis.* Et apud Caſſiod. *Variar. Lib. III. cap.* 43. vſum iuris Romani diſerte confirmat. Quin tanta erat regum illorum humanitas, vt arbitrium facerent ſubditis, qua quiſque lege viuere vellet. Greg. Turon. *Hiſt. Franc. Lib. II. cap.* 33. Caſſiod. *Variar. Lib. I. cap.* 1. *Lib. III. cap.* 4. Oſtrogothi.

§. XVII.

Eo exemplo BVRGVNDIONES quoque Romanos, in regno ſuo viuentes, iure ſuo vti patiebantur. Gundebald. *in Praef. Leg. Burg. apud Lindenbr. pag.* 267. *Inter Romanos vero, ſicuti a parentibus noſtris ſtatutum eſt, ROMANIS LEGIBVS praecipimus iudicari.* Hinc PAPIANVS quidam Aniani exemplo *librum RESPONSORVM* ex Codice Theodoſiano, *Nouelliſque* Theodoſii et ſucceſſorum, quin et ICtorum libris quibuſdam compilauit, vt prouincialibus, qui lege Romana, quam Gundobada, viuere mallent, pro norma eſſet *. In eo *Reſponſorum* libro, quem Ant. Schultingius recuſum dedit, eumdem ordinem eſſe ſeruatum, ac Burgundiones.

in lege Burgundica, obſeruant Lindenbrog. *in Praef. Cod. leg. Alam.* et Iac. Gothofr. *in Manual. iur. Lib. II. cap.* 2. §. 11.

* Addo, librum illum *Reſponſorum* a Papiano ipſius Gundebaldi regis iuſſu ac auſpiciis videri confectum. Quum enim rex ille Romanos Romanis legibus iuſſiſſet iudicari: ſtatim ſubiicit *in dicta praef. pag.* 267. *Qui* (Romani) *FORMAM ET EXPOSITIONEM LEGVM conſcriptam, qualiter iudicent, ſe nouerint ACCEPTVROS, vt per ignorantiam ſe nullus excuſet.* Vbi manifeſto promittit corpus aliquod legum Romanorum, quod quidem non aliud eſſe videtur, quam PAPIANI *Reſponſorum liber.*

§. XVIII.

Franci tum ſub Chlodouaeo et Theodorico.

Denique et FRANCI quamuis iure moribuſque patriis viuerent, optionem tamen et ipſi dabant prouincialibus, ſuiſne, an Romanis legibus, viuere vellent, quippe quas tum in Gallia vniuerſa viguiſſe, teſtatur Agathias *de bello Goth. Lib. I. pag.* 7. Ita Chlotarius apud Baluz. *Tom. I. Capit. pag.* 7. *cauſſas inter Romanos controuerſas Romanis terminari legibus*; iuſſit. Sed et Theodoricus II. rex iuris Romani tam ſtudioſus fuit, vt Baronius *ad ann.* 468. per *leges Theodoricianas*, quarum meminit Sidon. Apollin. *Lib. II. epiſt.* 1. intellexerit codicem quemdam legum Romanarum ab hoc rege exemplo Gothorum confectum. Quod quamuis falſum eſſe docuerit M. Ant. Dominicus *de praerog. allod. cap.* 6. §. 2. * idem tamen eius amorem erga ius Romanum aliunde ſolide probat, in primis ex illis Sidon. *Carm. Lib. VII. v.* 495. vbi Auitum alloquitur Theodoricus:

—— Mihi Romula dudum
Per te iura placent.

* Immo Iac. Sirmond. *ad Sidon. pag.* 25. oſtendit, non intelligendas eſſe leges a Theodorico, rege Francorum, ſed a Theodorico, Gotho, latas, ac proinde refellit eos, qui ante Euricum nullas exſtitiſſe Gothorum leges, exiſtimant. Sed et alterum locum non ad Theodoricum Francum, ſed Gothum pertinere, facile lector intelligit.

§. XIX.

Tum ſub ſequentibus regibus.

Denique ſub Dagoberto adhuc ius ſecundum leges Romanas dictum eſſe, teſtis eſt Aimon. *in Hiſt. Dagob. IV.* 25. Exſtant etiam teſtamenta, tum ad normam iuris Rom. facta, quale eſt non modo S. Remigii apud Flodoard. *Hiſt. Rem. Eccleſ. I.* 18. et Hadoindi Cenomanenſis Ep. apud *eumdem II.* 5. ſed et Alredi, Abbatis, factum anno 571. apud Mabillon. *Analect. Tom. II. pag.* 48. qui et alibi *Annal. Bened. Tom. II. pag.* 702. adfert diploma

ploma Murbacenſe Euerardi Comitis, in quo mentionem facit *donationis, a ſe nequaquam ciuiliter geſtis municipalibus alligatae*, id eſt, ad acta non inſinuatae. Quamuis vero non haberent peculiare aliquod iuris Romani ſyntagma: ſequebantur tamen Codicem Theodoſianum, cuius non ignari erant Francorum proceres, veluti Celſus patricius, quem *iuris lectione peritum*, et Andarchius, quem *legis Theodoſianae libris eruditum* celebrat Gregor. Turon. *Hiſt. Franc. Lib. IV. cap.* 24. *et* 47. itemque Bonitus Aruernenſis Epiſcopus, quem circa annum 650. *Theodoſii edoctum fuiſſe decretis*, ex MSta eius vita docet Iac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theod. cap.* 7. *pag.* 196. *

* Quin in vniuerſum teſtatur Sidon. Apollin. *Lib. II. epiſt.* 1. iuuentutem Gallicanam, imperante Chlotario, Francorum Rege, *Codicis Theodoſiani ſtudio fuiſſe initiatam*. A multo enim tempore inoleuerat ibi mos, vt Romam confluerent, qui iuri ciuili dabant operam: eiuſque rei exempla ſunt apud Conſtantium *in vita S. Germani cap.* 1. et Rutil. Numat. *Itin. I. v.* 209. Celebrabatur enim tum Roma, tamquam *domicilium legum*, Sidon. Apoll. *Lib. I. epiſt.* 6. ac proinde iuris ciuilis cultum inde petebant, quotquot ex prouincialibus ad ſapientiae iſtius laudem adſpirabant. Fr. Iuret. *ad Symmach. Lib. VIIII. epiſt.* 83.

§. XX.

Quid? quod et Anglos, quamuis Britanniam, iam a Romanis deſertam, occupaſſent, legum tamen Romanarum vſum, cui adſueti fuerint, Britannis prouincialibus relinquere non dubitaſſe, exiſtimat Io. Sam. Brunquell. *Hiſt. Iur. I.* 15. 19. An et Angli? Auctor enim eſt Beda Venerab. *Hiſt. Angl. II.* 5. Ethilbertum, Cantii Regem, *inter cetera bona, quae genti ſuae conſulendo contulerit, etiam decreta iudiciorum iuxta templa Romanorum cum conſilio ſapientum conſtituiſſe, quae conſcripta Anglorum ſermone hactenus habeantur, et obſeruentur ab ea.* Enimuero non leges Romanas recepit Ethilbertus, quas tunc ex Britannia plane exſulaſſe, obſeruat Selden. *in Diſſ. ad Flet. cap.* 7. §. 1. ſed ſenſus eſt, primum illum regem Chriſtianum proprias Anglis leges tuliſſe *, et tanta quidem cum cura, vt exemplo Romanorum viros ſapientiſſimos in conſilium adhibuerit.

* Exſtant permultae Ethilberti iſtius leges etiamnum in G. Lambardi *Archaeonomia, edita Londin.* 1568. Sed eae nihil Romani redolent. Quin ipſe Beda ſtatim ſubiicit, Ethilbertum *in his legibus primitus poſuiſſe, qualiter is emendare deberet, qui aliquid rerum vel Eccleſiae, vel Epiſcopi, vel reliquorum ordinum furto auferret*: Obſeruatque Selden. *in Iano Angl. Lib. I.* §.

I. §. 34. fures ex ea lege delictum numis luiſſe, ſi qui vero manum ſacris eſſent admoliti, iis manum praeciſam eſſe. Id quod ſane cum iure Romano nihil commune habet, magisque iuri Germanico concinnum videtur.

§. XXI.

Gentes quae in Germania ſubſtiterunt, legibus ſcriptis vti coeperunt tum ante Carolum M.

Talis erat ſtatus apud eas gentes, quae in prouinciis Romanis noua regna condiderant. Quod ad eas attinet, quae in Germania ſubſtiterant: eae pleraeque tum demum, quum in Francorum poteſtatem perueniſſent, ius ſcriptum habere coeperunt. *Theodericus* enim *Rex Francorum*; *quum eſſet Catalaunis, elegit viros ſapientes, qui in regno ſuo legibus antiquis eruditi erant. Ipſo autem dictante, iuſſit conſcribere legem Francorum, et Alamannorum, et Baiuuariorum, vnicuique genti, quae in eius poteſtate erat, ſecundum conſuetudinem ſuam. Addidit, quae addenda erant, et improuiſa et incompoſita renouauit, et quae erant ſecundum conſuetudinem paganorum, mutauit ſecundum legem Chriſtianorum. Et quidquid Theodericus Rex propter vetuſtiſſimam paganorum conſuetudinem emendare non potuit, poſthaec Childebertus, Rex, inchoauit, ſed Chlotarius Rex perfecit. Haec omnia Dagobertus, Rex glorioſiſſimus, per viros illuſtres Claudium, Chadum, Indomagum et Agilulphum* * *renouauit, et omnia vetera legum in melius tranſtulit, et vnicuique genti ſcripta tradidit, quae vſque hodie perſeuerant.* Ita habet *Praef. Leg. Baiuuar. apud Lindenbr. pag.* 399.

* Qui inter hos viros illuſtres eſt AGILVLFVS proculdubio Boioarius fuit, et fortaſſis ipſe Boiorum Dux, qui et poſtea ſemper debuit eſſe ex Agilolfingicis. *Lex Baiuu. tit.* 2. §. 20. Ergo probabile eſt Dagobertum ex ſingulis gentibus, quibus leges praeſcribebat, viros illuſtres, et iuris patrii gnaros in conſilium adhibuiſſe.

§. XXII.

Tum ſub eo.

Similia de Carolo M. memoriae prodidit Eginardus *in vita Car. cap.* 29. *eum nimirum omnium nationum, quae ſub eius dominatu erant, iura, quae ſcripta non erant, deſcribi ac litteris mandari feciſſe.* Poëta vetus apud Leibnit. *Script. Brunſu. Tom. I. pag.* 168.

Cunctorumque ſui regni leges populorum,
Collegit, plures inde libros faciens.

Talia etiam in *Annal. Francor.* apud Lambec. *Bibl. Vindob. II.* 5. legimus, ex iisque ſimul obſeruamus, factum id a Carolo eſſe circa annum 804. *

* Hinc

* Hinc tot harum legum editiones diuerſiſſimae; quarum aliae prolixiores, aliae adſtrictiores ſunt. Immo quam ſui diſſimiles ſint, argumento ſunt tot variae lectiones, quas codici ſuo ſubiunxit Lindenbrogius, quarumque multo plures colligi poſſe, Ge. Eccardus legis Salicae et Ripuariorum; Lud. Ant. Muratorius Langobardicae exemplis docuerunt.

§. XXIII.

Iam itaque facile patet, quae ſit origo LEGIS ALAMANNORVM *. Ea enim in Codicibus MSC. hunc titulum praefert; *incipit LEX ALAMANNORVM, quae temporibus Chlotarii Regis vna cum principibus ſuis, id ſunt XXXIII. Epiſcopis, et XXXIV. Ducibus, et LXXII. Comitibus, vel cetero populo, conſtituta eſt.* Herold. *pag.* 17. Lindenbrog. *pag.* 363. Eſt ergo haec lex a Chlotario, et quidem, vt P. Daniel *Hiſt. Franc. Tom. I. pag.* 306. recte ſuſpicatur, ſecundo, quia tum Alamanni iam ducibus ſuis paruerunt. Lex Alam. *tit.* 31. Interim facile largimur, Theodoricum, Chlodouaei filium, prima eius ſtamina duxiſſe. Nec dubium eſt, quin ſucceſſores plura addiderint, eaque cauſſa ſit tantae exemplarium varietatis, de qua Lindenbrog. *pag.* 1330. *ſequ.* et Conring. *de orig. iur. Germ. pag.* 9. *cap.* 42. Lex Alamannorum.

* Doctiſſimus Nic. Hier. Gundlingius *Part. III. Gundling. Diſſ. II.* §. 16. ſtatuit, Alamannorum a Chlodouaeo oppreſſorum, prouinciam occupaſſe Francos victores, iiſque datam eſſe *legem Salicam*, cui poſtea demum lex Alamannica ſucceſſerit, quum a Francis paullo mitius haberentur. Sed veterum auctoritate deſtituitur haec ſententia, nec aliud habet fundamentum, quam quod vir doctus quatuor pagos, *Salheim*, *Windheim*, *Bodenheim*, et *Wiſenheim*, qui *Salogaſto*, *Windogaſto*, *Bodagaſto* et *Wiſogaſto*, legis Salicae auctoribus, nomina dare potuerint, in tractu Wormatienſi, adeoque in Alemannia inueniſſe ſibi viſus eſt. Conf. quae huic coniecturae oppoſuit Leibnit. *in Reſponſione ſua* §. 45. *ſequ.* quam ipſe Gundl. edidit *Part. VI. Gundling. pag.* 77. *ſequ.*

§. XXIV.

Certior eſt LEGIS BAIVVARIORVM aetas: Quum enim Boioarii, Alamannorum clade perterriti primum Theodorico, Oſtrogothorum in Italia regi, eoque mortuo, Francis ſe dediſſent: leges eorum, in ſcripturam redactas firmarunt primum Theodoricus, deinde Childebertus et Chlotarius, ac demum Dagobertus, Reges. *Praef. Leg. Baiuuar. pag.* 399. At quum non armis victi, ſed ſpontanea deditione in Francorum poteſtatem veniſſent, adeoque magna adhuc ducum e gente Agilolfingica eſſet auctoritas: non mirum profecto eſt; eos quoque leges tuliſſe Baiuuariorum. ſubditis,

ſubditis, in quibus eſt DECRETVM TASSILONIS *, legi iſti Baiuuariorum ſubiunctum apud Lindenbrog. *pag.* 439. et haut paullo auctius apud Gewold. *ad Hund. Metrop. Salisb. Tom. I. pag.* 310. *ſequ.*

* Sunt qui Thaſſilonem ſibi id ius ſtatuendi, vel nouas condendi leges ob regum Merouingicae ſtirpis impotentiam ſumſiſſe exiſtimant. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 9. Sed quantacumque fuerit regum impotentia, hanc audaciam ſaltim non tuliſſent maiores Domus, tanto potentiores. Probabilius ergo eſt, Ducatus Boiorum eam fuiſſe formulam, vt Duces pleraque iura, quae hodie ad ſuperioritatem territorialem referuntur, iure ſuo in prouinciis explicarint, ac proinde et nouas leges, quas exigere videbatur rei publicae ſalus, ciuibus praeſcriberent.

§. XXV.

Friſiorum. Incertae aetatis eſt LEX FRISICA, quippe quam alii a Theoderico, alii a Chlotario, alii a Dagoberto, alii denique a Carolo M. latam exiſtimant. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 13. Sed quum Theoderico nondum paruerint Friſii, leges ipſae autem rudiores atque horridiores ſint, quam quales felicius Caroli M. ſaeculum ferebat, quin in ipſis, quae poſtea acceſſerunt, additionibus ſapientum, VVLEMARI et SAXMVNDI *tit. XII. §.* 1. adhuc pagana legiſlatorum ſuperſtitio pelluceat: mihi quidem certiſſimum videtur, leges has ſcriptas eſſe, antequam gens Friſica ſacra chriſtiana ſuſciperet *, quamuis deinde quaedam ad chriſtianum ritum detorſa videantur. Vid. *Addit. Vulemari tit.* 1. *§.* 1. Praeter Heroldum, et Lindenbrogium hanc legem non modo edidit, ſed et notis vtiliſſimis illuſtrauit SIB. TEDARDVS SICCAMA, cuius libellum eleganter recuſum debemus viro clariſſimo, Car. Guil. Gaertnero, *Lipſ.* 1730. 4*to.*

* Id demum factum, quum a Carolo Martello victi in Francorum poteſtatem veniſſent. Sed quam aegre ſuaue iſtud Chriſti iugum ſubierint, vel ex *S. Ludgeri vita Lib.* I. *cap.* I. *ſequ.* et S. Bonifacii certaminibus ac martyrio ſatis intelligitur. Non mirum igitur, tam cito non potuiſſe omnia ſuperſtitionis veteris veſtigia tolli ex lege Friſica.

§. XXVI.

Langobardorum. Interea LANGOBARDI quoque Italiam, Gothis vix a Iuſtiniano Imp. ereptam, circa annum Chriſti 568. occupauerant, ibique regnum conſtituerant potentiſſimum; quod praeter exarchatum Rauennatenſem vniuerſam paene Italiam complexum eſt. Itaque et hic populus leges ſuas non modo in ſcripturam, verum

rum etiam in iuſtum corpus redigere coepit, etiam poſt Caroli M. tempora, et exſtincto licet regno Langobardico, diutiſſime apud Italos valiturum. Sigon. *de Regno Ital. Lib. VIII. ad an.* 1007. *pag.* 188. quin etiamnum in quibuſdam Italiae vrbibus valentem *, ſi fides habenda Iac. Spigelio et Melch. Goldaſto *apud* Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 22.

* Hinc leges Langobardicas paſſim citant gloſſatores, Accurſius, Pileus, Conradus, Ioannes Teutonicus, quoties ius ſuorum temporum deſcribunt. Obſeruauit hoc Franc. Curtius iunior, ex eoque Goldaſtus *in prolegom. collection. conſuet. et legum Imperial.*

§. XXVII.

Diximus has leges in corpus aliquod redactas. Nam quamuis non vnum agnoſcant auctorem, ſed partim a Rothare Rege anno 637. partim a Grimoaldo, Luitprando, Ratchiſo, Aiſtulpho, quin et a Francicis ac Germanicis Imperatoribus, latae ſint: editiones tamen Lindenbrogiana, et pleraeque omnes, has leges ſiſtunt libris tribus, in certos titulos diſtributis. Quod a PETRO, diacono Caſſinenſi, factum eſſe, plerique exiſtimant; quem Lotharii III. Imp. Logothetam, exceptorem et chartularium fuiſſe, ex *Chron. Caſſin. IV.* 125. patet. Gloſſas iuridicas in leges has Langobardicas ſcripſerunt CAROLVS COTTVS, ANDR. DE BARVTO, et IO. BAPT. NENNA. Duorum priorum nec non NIC. BOERII gloſſae * habentur in *Corpore iuris gloſſato Lugd. Sequan. apud Gabr. Carter. anno* 1600. 4. *Tom. vlt.* Legum Langobardicarum collectio et gloſſae.

* Eae quoque gloſſae argumento ſunt, eorum auctorum temporibus extra vſum non fuiſſe ius Langobardicum. Ex his vero iuris Langobardici interpretibus CAROLVS quidam COTTVS antiquiſſimus eſt, quem Pithoeus *in praef. ad Capitular.* annis 380. ante ſe vixiſſe ait: de IO. BAPT. de NENNA aetate non conſtat. ANDR. vero DE BARUTI et NIC. BOERIVS ſaeculo XVI. vixerunt.

§. XXVIII.

Sed omnium induſtriam in reſtituendo illuſtrandoque Codice LEGVM LANGOBARDICARVM ſuperarunt Socii Palatini, et in his Lud. Ant. Muratorius, qui inter *Script. Rer. Ital. Tom. I. Part.* 2. leges Langobardicas ex duobus codicibus Mutinenſibus * edidit, non in titulos, ſecundum ordinem argumentorum diſtributas, ſed ſecundum Regum, a quibus profectae, ſeriem digeſtas, ſuiſque prooemiis, quae in editis omnibus deſunt, inſtructas, interiectis paſſim formulis; quibus prudentes Langobardo- Noua Muratorii collectio laudata.

rum tum agendo, tum excipiendo in foro vſi ſunt, additiſque praefationibus, notis, indicibuſque praeſtantiſſimis, vt nihil hac quidem collectione reperiri poſſit perfectius.

* Alterum ex his codicibus Eurardus quidam per Lupum deſcribendum curauit. Id enim docet praemiſſum carmen heroicum, cuius initium eſt:

Hunc Heros librum legum conſcribere fecit.
EVRARDVS prudens.

Eurardum iſtum Muratorius non alium eſſe ſuſpicatur, quam ducem Foroiulienſem ſub Ludouico II. imp. Addo ego, eumdem forſan eſſe hunc codicem, cuius ipſe Euerardus meminit in Teſtamento ſuo apud Aub. Miraeum *cod. donat. piar. cap.* 15. *pag.* 21. vbi Vnrocho filio primogenito legat *librum de lege Francorum, et Ripuariorum, et Langobardorum, et Alamannorum, et Baiuuariorum.* Et in hoc Codice Mutinenſi, eaedem leges, vno faſciculo coniunctae fuerunt, teſte ipſo Muratorio.

§. XXIX.

Capitularia Regum Francorum ad tempora Caroli M.

Et hae quidem ſunt leges gentium Germanicae originis, a ſaeculo V. ad Caroli M. imperium in ſcripturam redactae ac editae. Quum vero Franci hoc temporis interuallo, Burgundiones, Friſios, et Alamannos perdomuiſſent, Gothos Gallia ſubmouiſſent, Baiuuarios in deditionem accepiſſent: non mirum eſt, praeualuiſſe reliquis LEGES FRANCICAS, non modo SALICAM et RIPVARIORVM, ſed et edicta, quae ſinguli Reges in comitiis vel placitis publicis, et conſentientibus regni ordinibus, ſub CAPITVLARIVM * nomine edere ſolebant. Superſunt ſane eiuſmodi capitularia CHILDEBERTI, anni 554. CHLOTARII, anni 560. GVNTCHRAMMI, anni 585. CHILDEBERTI iunioris, anni 595. CHLOTARII II. anni 615. CAROLOMANNI, anni 742. ſequ. PIPPINI item capitularia Sueſſionenſe anni 744. Vermerienſe anni 752. Vernenſe anni 755. denique Metenſe et Compendienſe anni 757. apud Baluz. *Tom. I. Capit. pag.* 1. *ſequ.*

* CAPITVLVM et CAPITVLARE iam ante Francos erant vocabula ſatis nota, ſed alio plane ſenſu vſurpata pro oneribus, quae alias perſonalia vocantur *l.* 14. *l.* 15. *l.* 18. *C. Theod. de extraord. muner.* vbi temonaria functio eo nomine venit. *Vet. Gloſſarium:* *Tributum* CAPITVLARE, ἐπικεφαλαῖος φόρος. At quum tamen et leges *capitula* dici coepiſſent. *l.* 27. §. 4. et *l.* 30. §. 3. *D. ad leg. Aquill.* non mirum profecto, Francos leges ſuas κατ' ἐξοχὴν vocaſſe CAPITVLA et CAPITVLARIA.

§. XXX.

Leges Germanicae ple-

Quamuis ergo hae leges omnes paſſim aliquid ex iure Romano traxerint, (§. 14.) multa etiam ex priſtina barbarie paullatim deterſerit chriſtiana religio, qua interea hae gentes omnes

omnes imbuebantur: res ipſa tamen docet, conſuetudines tantum non omnes, quas Iulius Caeſar, Tacitus, aliique veteres ſcriptores in Germanis notauerant, (§. 3. et 4.) in iſtis Germanorum legibus etiamnum reperiri: Vnde facile adparet, maiores noſtros priſci et auiti moris tenaciſſimos fuiſſe.

roſque mores patrios a Tacito deſcriptos firmarunt.

§. XXXI.

Id quod exemplis demonſtratur.

Hinc expreſſiſſima in legibus his veſtigia deprehendimus longae pueritiae, *Leg. Wiſig. IV.* 3. 1. *Langob. II.* 29. 1. dotis uxori a marito oblatae, *Leg. Wiſig. III.* 1. 5. *et* 6. *Burg. LXII.* 2. *Alam. LVI.* 1. *ſequ. Ripuar. XXXVII.* 1. *et* 2. *Langob. II.* 4. 1. *ſeqq.* rerum expeditoriarum et geradae, *Leg. Burg. LI.* 3. *et* 4. *Angl. VI.* 5. *et* 6. inimicitiarum a tota familia ſuſceptarum, *Leg. Friſ. II.* 2. *addit. Vulem. I.* 1, *Leg. Sal. LXIII.* 2. *et ſeq. Angl. VI.* 5. *Langob. I.* 7. 15. *I.* 37. 1. *ſequ.* controuerſiarum non iure, ed ferro deciſarum, *Leg. Burg. LXXX.* 1. *ſequ. Alam. I.* 3. *LXXXIV.* 1. *Baiuuar. XVI.* 1. *Ripuar. XXXII.* 4. *Friſ. XI.* 3. *XIV.* 4. *Langob. XXXII.* 3. homicidii non morte, ſed mulcta, expiati, *Leg. Sal. XXVI.* 1. *Ripuar. VII. et XXXVI.* 1. *Angl. I.* 1. *Friſ. I.* 1. *ſequ. Alamann. XLIX.* 1. *ſequ. LXVIII.* 1. *ſequ. Baiuuar. XIII.* 1. *ſequ. Langob. I.* 9. 3. *et* 6. hoſpitalitatis legibus praeceptae, *Leg. Burg. XXXVIII.* 6. 7. 9. numeri denique non dierum, ſed noctium, initi *: *Leg. Sal. XXVI.* 49. *Ripuar. XV.* 9. 6. *Langob. I.* 13. 23.

* Immo eadem computandi ratio etiam multo poſt in Speculis Saxonico et Sueuico obſeruatur, notaque eſt loquutio: *vber vierzehen nachte. Ius Prou. Sax. Lib. I. art.* 2. *et art.* 67. Et hinc nata eſt dilatio Saxonica, quam vocant, ſex hebdomadum et trium dierum. Quum enim ter citandus eſſet reus, et quidem ſingulis vicibus, vt poſt quatuordecim noctes adeſſet; his connumeratis prodibant ſex hebdomades, additiſque tribus diebus iuridicis dilatio Saxonica. Vid. *Gloſſ. ad ius prou. Sax. Lib. I. art.* 67.

§. XXXII.

Formulae forenſes eorum temporum.

Sed haec quidem de legibus ipſis horum temporum ſufficiant. Vnum addimus, ad earum aeque ac iuris Romani, tum apud prouinciales recepti illuſtrationem, vſuſque forenſis intelligentiam non parum conferre tot FORMVLARVM collectiones, quae ex iſtis ſaeculis ſuperſunt. Habemus enim MARCVLFI *Formulas*, quales tum ab Hier. Bignonio, tum a Lindenbrogio, datae ſunt, apud Steph. Baluzium; aliaſque, ſecundum LEGEM ROMANAM, vel SIRMONDICAS, nec non alias BIGNONIANAS,

ab eodem Baluzio; alias ANDEGAVENSES, a Mabillonio tum *Analect. Tom. IV. pag.* 234. tum in operis *de Re Diplom. Adpendice Tom. II.* editas, et quas paullo ante laudauimus (§. 28.) LANGOBARDICAS, a Lud. Ant. Muratorio *Tom. I. Script. Rer. Ital. Part. II.* ex vetere Codice Mutinenſi deſcriptas *, quas vtut barbaro dicendi genere ſcriptas, maximam tamen adferre vtilitatem, vnuſquiſque re ipſa experietur.

* Merito addimus *formulas* ALAMANNICAS, a Melch. Goldaſto *Tom. II. Rer. Alam. Part. I.* nec non ALSATICAS, iidem a Mabillonio primum, ac deinde a Ge. Eccardo ſub finem *Legis Salicae pag.* 232. *ſequ.* editas: quas tamen non minus, quam Goldaſtinas eſſe *Alamannicas* et in monaſterio S. Galli ſcriptas res ipſa docet.

CAPVT II.

DE PROGRESSV IVRIS GERMANICI A CAROLI M. TEMPORIBVS AD LOTHARIVM III. IMP.

§. XXXIII.

Carolus M. legis lator Saxonum.

PRogredimur ad tempora CAROLI M. quem ſi emendandis barbarorum moribus, legibuſque aequioribus ferendis natum dixerimus, neminem nos habituros contradicentem ſperamus. Eum omnium, quae ſibi parebant, gentium, leges in ſcripturam redigi iuſſiſſe, iam ſupra vidimus (§. 22.) Quum ergo tum gentes omnes iam leges ſcriptas haberent, praeter SAXONES, quos ipſe primus diuturno bello perdomuerat: dubitari nequit, quin iis prae ceteris hanc operam nauarit *. Non tamen nouas illis obtruſit leges, ſed, ut *Poeta Anonymus ad ann.* 803. loquitur,

Tum ſub iudicibus, quos Rex imponeret ipſis,
Legatiſque ſuis, permiſſi LEGIBVS vti
Saxones PATRIIS, et libertatis honore.

* Coniicit quidem Burc. Gotth. Struuius in *Hiſt. iur. Lib. VI, 7. pag.* 425. 426. iam ante Carolum M. in *Capitul. de part. Saxon. cap.* 33. ad *legem Saxonum*, et in *Capit. Sax. Aquiſgr. anni* 797. nec non *capit.* 4. *app. II. cap.* 35. ad *eorum* euuam prouocet. Sed vti *lex* et *euua* πολύσημα ſunt vocabula: ita et ius non ſcriptum ſignificare poſſunt.

§. XXXIV.

§. XXXIV.

Et haec procul dubio eſt LEX illa SAXONVM, ab Heroldo, Lindenbrogio, Leibnitio, et nuper a Car. Guil. Gaertnero, edita. Quamuis enim Lindenbrogius eam legem vel ideo Caroli ſaeculum antiquitate ſuperare exiſtimet, quod in membranis, quas nactus ſit, litterarum ductus vetuſtatem maiorem arguant, et codex illi ante Caroli tempora ſcriptus videatur: tamen quum iſta Lex Saxonum Chriſtianis vocabulis e. g. *eccleſia* vtatur *, *tit. III. §. 5.* et praeterea regni ac regis Francorum diſerte meminerit. *tit. III. §.* 1. *tit. XVII. §.* 5. fieri ſane non poteſt, vt eam vel Caroli. M. aeuo antiquiorem, vel ab Haraldo, Danorum Rege, profectam eſſe exiſtimemus. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 12.

Lex Saxonum quando ſcripta.

* Quamuis enim ante bella Caroli M. cum Saxonibus geſta, chriſtianae religionis ſcintillae quaedam in Saxonia emicuiſſent, ceu patet ex Venant. Fortun. *Lib. III. carm. 9.* et *vita S. Faronis Epiſcopi Meldenſis MSC. cap. 76.* ex qua excerpta edidit Leibnit. *Script. rer. Brunſuic. Tom. I. pag.* 63. id tamen de paucis hominibus, qui in Gallicano littore piraticae cauſſa confoederant, intelligendum videtur, non de vniuerſa gente, quae ad Caroli M. tempora auitam ſuperſtitionem et armis tuebatur, neque adeo patiebatur eccleſias vel templa Chriſtianorum apud ſeſe exſtare.

§. XXXV.

Videtur tamen non niſi fragmentum iſtius legis ad nos perueniſſe. Multa enim, quae veteres ex lege Saxonum citant, in hac noſtra deſiderantur, v. g. lex de matrimonio impari nobilis et plebeiae ſub mortis ſupplicio vetito, Eginard. *apud Adam. Brem. I.* 5. de traditionibus digito firmandis, *Diplom. Liemari apud* Lindenbrog. *Script. Rer. Septentr. pag.* 147. de eo qui fines alienos inuaſerit, capitis damnando. Lamb. Schaffnab. *Chron. pag.* 196. Accedit quod quum *crudeliſſimam Saxonum legem* vocet Wippo *in vita Conradi pag.* 430. in hac ſuperſtite nihil crudelitatis reperiatur, niſi crudelem etiam dicere velis Nemeſin Carolinam, quae aeque, ac lex Saxonica, fures capite plecti iubet. Eſſe tamen in illa fragmenta genuina ac vetuſta, aliis ſane argumentis ſatis demonſtrari poteſt *.

An integra ad nos peruenerit.

* Prouocat enim ad legem noſtram ipſe Carolus M. *Capitul. de partib. Sax.* §. 32. vbi ait: *De periuriis ſecundum legem Saxonum ſit.* Atqui hoc caput hodienum habemus in *lege Sax. Lib. II. cap.* 8. *et* 9. *Qui ſciens peierauerit, capite puniatur, qui neſciens peierauerit, manum ſuam redimat auctor ſacramenti.*

§. XXXVI.

Capitularia Caroli M. de Saxonibus.

Nec in eo adquieuit Caroli M. ſollicitudo. Quum enim gens Saxonum, quamuis publica profeſſione chriſtianis acceſſiſſet, adhuc tamen auitas ſuperſtitiones priuatim mordicus teneret*: legi illi patriae nonnulla adſtruxit, quae rudem iſtam gentem ſaltim poenarum metu in officio continerent. Eo enim pertinent CAPITVLATIO DE PARTIBVS SAXONIAE incerti anni, et CAPITVLARE SAXONVM anno erae Chriſtianae 797. in comitiis Aquiſgranenſibus promulgatum, quae inuenta in bibliotheca Vaticana a litteratiſſimo principe, Ferdinando Furſtenbergio, (vid. *Monim. Paderborn. pag.* 324), primum a Luca Holſtenio Romae, deinde ab Hermanno Conringio Helmſtadii, demum a Steph. Baluzio *Capitul. Tom. I. pag.* 250. Herm. Adolph. Meinders *de ſtatu relig. et reipubl. ſub Car. Magn. pag.* 23. *ſequ.* et nouiſſime a Car. Guil. Gaertnero, edita ſunt *Lipſ.* 1730. 4.

* Argumento eſſe poteſt *Indiculus ſuperſtitionum et paganiarum*, quem eidem debemus principi Ferdinando Paderbornenſi epiſc. *in Monim. Paderborn. pag.* 308. Et notum eſt, in iis illuſtrandis multum operae inſumſiſſe Caſp. Caluoer, Herm. Adolph. Meinders, et Io. Ge. Eccardum. Adeo vere cecinit poeta:

Quo ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem
Teſta diu.

§. XXXVII.

Nec non ad Leges Salicam, Baiuuariorum et Langobardorum.

Sed aliarum quoque gentium legibus, quas a Theoderico, rege Francorum, eiuſque ſucceſſoribus in ſcripturam redactas diximus, noua quaedam additamenta ſub Carolo M. eiuſque filio, Ludouico Pio acceſſerunt. Ipſis enim Francorum legibus illum *paucula capitula, et ea imperfecta addidiſſe*, teſtatur Eginardus *in vita Caroli, cap.* 29. taliaque capitula ad LEGEM SALICAM exſtant apud Baluz. *Capitul. Tom. I. pag.* 17. 387. 606. *Tom. II. pag.* 1060. * Eiuſdem generis ſunt capitula, LEGI BAIVVARIORVM anno 788. adiecta apud eumdem *Tom. I. pag.* 207. Denique quod ad legem LANGOBARDORVM attinet, non modo illi inſertas videmus plures Caroli M. et ſucceſſorum conſtitutiones, verum etiam *Capitula, addita ad legem Langobardicam*, nec non *Capitula, excerpta ex lege Langobardorum* reperimus apud Baluz. *Tom. I. pag.* 327.

* Fortaſſis et plura perierunt. Exſtat ſane charta monaſterii Honaugienſis apud Mabillon. *Annal. Benedict. Tom. II. pag.* 697. in qua Carolus, *rex Francorum, vir illuſter* profitetur, *res peregrinorum ſecundum legem Francorum proprias eſſe regis*: ab eoque iure excipit peregrinos Scotos. Quod eſt

ipſum

ipſum ius Albinagii, cuius alioquin vix veſtigium in legibus Francicis reperias, vt non potuerint non quaedam earum capita periiſſe, niſi et hic per *legem Francorum* ius eorum non ſcriptum intelligere malis.

§. XXXVIII.

In primis vero notanda ſunt ipſa CAROLI M. CAPITVLARIA, vniuerſis ciuibus praeſcripta *, id eſt, ſanctiones, vel in conciliis et ſynodis, vel in comitiis regni, de eccleſia et re publica factae, quarum plurimas ex variis codicibus MSC. integras edidit Steph. Baluz. *Tom. I. pag.* 189. *ſeqq.* Talia deinde et Ludouicus Pius, Pippinus, Italiae rex, Carolus Caluus, et alii Francorum orientalium et occidentalium reges plura publicarunt, quae laudatus Baluzius eadem induſtria vndiquaque collegit ediditque *Tom. I. pag.* 533. 541. 561. *ſequ.* Add. Brower. *Annal. Treu. Proparaſc. cap.* 10. Mabillon. *Analect. Tom. I. pag.* 299. Capitularia regum Francorum vniuerſalia.

* Quemadmodum enim communi populi conſenſu huiusmodi capitularia fiebant: ita et omnes iis ſubſcribere, eoque chirographo ſe ad eorum obſeruantiam obſtringere cogebantur. *capit. III. a.* 803. *cap. XVIIII. Capitul. II. a.* 813. *in procem. Capitul. Caroli Calui, tit.* 1. Ex quo patet, vnde mos ſuperſit, in imperio noſtro, vt leges communes et communibus electorum, principum, ac ordinum ſuffragiis ferantur, et capitularibus iſtis ſeu *receſſibus* praeter imp. et electores et principes quidam, nec non ex comitibus, praelatis, et ciuitatum legatis quidam ſubſcribant.

§. XXXVIIII.

Ne vero tot ſpeciales leges conquirendae eſſent Francis: fuerunt, qui capitularia illa colligerent, et in certum ordinem redigerent. Collectionum illarum notiſſima eſt ANSEGISI, abbatis ſiue Lobienſis, ſiue Fontanellenſis, ſiue alius monaſterii, tamen non archiepiſcopi Senonienſis *, Baluz. *Proleg. Capit.* §. 39. qui omnia Caroli M. et Ludouici Pii capitularia eo ordine diſpoſuit, vt *liber primus* Caroli M. conſtitutiones ad rem eccleſiaſticam pertinentes; *ſecundus* eiuſdem leges ciuiles; *tertius* Ludouici leges eccleſiaſticas; *quartus* eiuſdem leges ciuiles, vel, vt auctor vocat, *mundanas* complectatur. Addidit auctor *adpendices tres*, quibus varia collegit Caroli M., Ludouici Pii, et Lotharii I. imp. capitularia, quae vel ex ſuperioribus *memoriae cauſſa ſcripta, vel non plenum explere ſenſum, vel geminata., vel cum aliis mixta* videbantur. Ediderunt hanc collectionem, quae anno Chriſti 825. Ind. V. et XIII. imperii Ludouici Pii et Lotharii primum prodierat in lucem, (vid. Anſegiſ. *praefat.*) B. Rhenanus, Vitus Amer- Eorum collectio ab Anſegiſo facta.

Amerbachius, Ioach. Vadianus, Heroldus, P. Pithoeus, Iac. Sirmondus, et nouiſſime Steph. Baluzius.

* Anſegiſo, abbati Lobienſi, hanc collectionem tribuit Sigeb. Gemblac. *in Chronic. ad annum* 827. Anſegiſo, archiep. Senonenſi, Odorann. *in Chron. ad ann.* 882. Anſegiſo, abbati Fontanellenſi, Baluz. *in Proleg.* §. 39. Sed vti manifeſto errant, qui auctorem faciunt Anſegiſum, archiep. Senonenſem: ita ſunt, qui Anſegiſum, abbatem Lobienſem, poſtea Fontanellenſi monaſterio praefectum contendunt. Quae ſi probari poſſent, Baluzium Sigeberto facile conciliaremus. At quid opus eſt verbis, quum de hoc Anſegiſo manifeſtum exſtet auctoris veteris teſtimonium, puta Adſonis *de miraculis S. Waldaberti*, vbi inter alia refert, Ludouicum Pium abbatem Fontanellenſem *Anſegiſum* praefeciſſe *Luxonienſi* monaſterio, hunc vero CAPITVLA *regum Francorum, quae diuerſis fuerint acta conciliis, excepiſſe, et vno volumine contineri feciſſe.* En Anſegiſum, auctorem collectionis non Lobienſium, ſed Luxonienſium et Fontanellenſium abbatem. Facilis vero fuit Luxonii et Lobii confuſio.

§. XXXX.

Nec non a Benedicto Leuita et Lothario.

Poſtea anno 845. nouam collectionem Otgarii, archiepiſcopi Moguntini, auſpiciis adornauit BENEDICTVS, Leuita Moguntinus, quam Anſegiſianae collectionis veluti auctarium eſſe voluit. Conſtat illa tribus libris, in quibus nec delectu, nec ordine vſus eſt bonus ille Leuita. His deinde, neſcio quo auctore, acceſſerunt *Additionum Libri IIII.* Vtraque collectio in foris Francicis haec Germaniae, illa Galliae, maximi vſus fuit: Anſegiſiana tamen etiam Ludouici Pii et Caroli Calui auctoritate firmata. Vid. Steph. Baluz. *Proleg.* §. 47. *ſeq.* Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 15. Ant. Pagi *Critic. Baron. ad ann.* 845. *n.* 17. *pag.* 598. *Tom. III.* Quin ipſe LOTHARIVS imp. nouam collectionem in vſum Italorum confecit *, Baron. *Annal. eccleſ. ad annum* 847. *num.* 12. quam edidit Melch. Goldaſtus *in Collect. leg. et conſuet. Germ. pag.* 102.

* Errauit tamen Baronius, dum collectionem hanc, Italis ex decreto *ſynodi Maldenſis cap.* 78. promulgatam, exiſtimat, quo anno 845. cautum fuerit, *vt capitula eccleſiaſtica a Carolo M. imp. et Ludouico Aug. promulgata obnixe obſeruari praeciperentur.* Sed non meminit Baronius id concilium in regno Caroli Calui habitum, ac proinde nec Lotharium obſtrinxiſſe, nec ad Italos pertinuiſſe. Vid. Petr. de Marca *de concord. ſacerdot. et imperii, Lib. II. cap.* 12. §. 5. Ant. Pagi *Critic. Baron. ad ann.* 847. *n.* 13. *pag.* 604.

§. XXXXI.

§. XXXXI.

Iam ex his facile patet, quaenam fuerit iuris Germanici facies a Carolo M. vſque dum eius ſtirps apud Germanos defecit, id eſt, ad annum 811. Primo enim adhuc ſingulae gentes legibus ſuis propriis vtebantur. Id quod vel inde patet, quod multo poſt ad legem Baiuuariorum ipſe prouocat Henricus II. rex: Adelbold. *Vit. S. Henrici, cap.* 10. apud Leibnit. *Scriptor. rer. Brunſuic. Tom. I. pag.* 423. quodque idem imperator, eiuſque ſucceſſor Conradus Salicus, Saxonum leges confirmaſſe dicuntur: Ditm. Merſeb. *Lib. V. pag. 386. edit. Leibnit.* Wippo *in vita Conradi, pag.* 436. quin et lex Alamannica pro norma fuit Conrado I. regi Germ. in ferenda anno 914. ſententia. Ekkehard. *de caſib. monaſter. S. Galli, cap.* 1. vt taceam, manumiſſionem per iactum denarii ſecundum legem Salicam factam eſſe ſub Zuenteboldo, Lotharingiae rege; cuius charta ea de re exſtat apud Buchel. *ad Hedam de epiſc. Vltraiect. pag.* 70. A Carolo M. ad finem ſtirpis eius in Germania leges patriae adhuc valuerunt.

§. XXXXII.

Deinde maximae auctoritatis hoc temporis interuallo erant CAPITVLARIA Caroli M. et Ludouici Pii, quod ſolide demonſtrauit Herm. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 17. *pag.* 94. *ſequ.* Ad ea enim prouocant patres concilii Moguntini anno 852. *cap.* 16. itemque ſynodi Colonienſis ſub Carolo Craſſo habitae *cap.* 3. concilii Moguntini anno 888. *cap.* 21. *et* 23. indicio ſatis luculento, toto illo tempore ſancta adhuc Germanis fuiſſe illa regum Francorum capitularia *. Nec non capitularia regum.

* Patres enim concilii Moguntini anno 852. vrgent, *pauperes liberos non eſſe ſaepius bannienlos ad placita, niſi ſicut in* DOMINICO CAPITVLARI, *olim facto praecipiatur.* Non ergo ſolum citant CAPITVLARIA, tamquam leges quaſdam veteres, ſed et eas non obſeruari, et pauperes contra illas leges publicas opprimi, conqueruntur. Quo vero, quaeſo, colore id feciſſent, ſi eorum capitularium, tamquam legum obſoletarum nulla ſuperfuiſſet auctoritas?

§. XXXXIII.

Praeterea nullum eſt dubium, quin nouas ſubinde leges tulerint Ludouicus Germanicus, eiuſque poſteri: quamuis eae, quas edidit Goldaſtus *Tom. I. Conſtit. imp. pag.* 274. non ex chartis authenticis, ſed ex Auentini Annalibus, legibuſque Langobardicis, deſumtae videantur. Omnium celeberrima tamen eſt conſtitutio *de expeditione Romana*, CAROLO Craſſo vulgo tributa, a multis Et ſi quas alias nouas leges tulerunt Caroli ſucceſſores.

multis reiecta; criticiſque ſtricturis confoſſa. Sed quum, qui plurimum illi conſtitutioni tribuunt, eam non a Carolo Craſſo, ſed Conrado Salico, profectam exiſtiment *, non eſt ſane, quod hic illi immoremur.

* Videnda, quae de ea diſputarunt Marqu. Freherus, Rittershuſius, Schurzfleiſchius, Io. Petr. de Ludewig, Gebauerus, nec non etiam olim Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 17. *pag.* 89. Retulit mihi nuper amiciſſimus, et diſcipulorum meorum optimus, Io. Guil. Hofmannus, in manus ſuas incidiſſe ipſam chartam authenticam, quam olim cum Rittershuſio communicauit Marcus Vellerus, et ſe illius ope plura, quae editores praeteruiderint, quaeque ad conſtitutionis iſtius veram aetatem atque originem pertineant, obſeruaſſe, adfirmauit, quae ſe vna cum aliis obſeruationibus ſuis editurum promittebat. Sed eheu vitae breuitas vetuit ingenii paene ſtupendi virum ſpes inchoare longas. Euanuit illa ſpes, Hofmanno meo ſub finem ſuperioris anni properantibus fatis exſtincto.

§. XXXXIIII.

An et iuris Romani aliquis vſus fuerit?

Quaeri poſſet, an non et iuri Romano in Germania tum locus fuerit? Reſponſum cape. Quum Franci iis tantum iuris Romani vſum concederent, qui illi iam antea adſueuerant (§. 18.): toto hoc tempore in Gallia non exoleuiſſe iuris Rom. vſum, ſatis adparet ex Hincmar. *Opuſc. XVI.* 5. *Tom. II. pag.* 225. *Opuſc. LV. Tom. II. pag.* 440. 509. 587. 739. vt iam non dicamus de conciliis Gallicanis et Iuonis Carnutenſis Decreto, in quibus ad leges Romanas, etiam Iuſtinianeas, et e *Pandectis* depromtas, ſaepiſſime prouocatur. Add. Strauch. *Amoen. iur. can. Ecl. II. cap.* 7. *pag.* 33. Id vero de Germanis dici non poteſt, quippe quos numquam Romani in prouinciae formam ita redegerant, vt ſtabile ibi eſſet eorum imperium. Hinc conſequens eſt, vt iuris Romani vſum nec deſiderarint vmquam, nec habuerint. Interim quum Capitularia apud eos maximae fuiſſe auctoritatis, faſſi ſimus (§. 42.), in iis vero paucula ex iure Romano depromta ſint *: eatenus dici poteſt, aliqua ex eo iure profecta tum quoque in Germania locum habuiſſe.

* In ipſis Ludouici Pii *Capitularibus addit. IIII.* §. 102. ius Romanum vocatur *omnium humanarum mater legum*, adeoque non mirum eſt, quaedam ex illo in vſus ſuos conuertiſſe Francorum reges. Pauca tamen illa eſſe, et vix alicuius momenti, ipſorum Capitularium lectio vnumquemque conuincet, vt paullo latius ſcripſiſſe videatur Burc. Gotth. Struuius *Hiſt. iur. Lib. VI. cap.* 11. *pag.* 435. *fontes horum capitularium ipſas fuiſſe leges Romanas, ex eo potiſſimum patet, quod lex Romana omnium humanarum legum mater dicatur.* Neque enim id elogium nos conuincit, omnia vel pleraque ex iure Romano deprompſiſſe Francorum reges.

§. XXXXV.

§. XXXXV.

Sub Saxonicis impp. legibus patriis adhuc vixerunt gentes Germanicae.

Eadem omnia ab exſtincta apud Germanos ſtirpe Carolingica, vſque ad Saxonicae familiae interitum, obtinuiſſe videntur. Nam tunc quoque ſingulos Germaniae populos veteres ſuas leges, quas reges Francici ſcriptas promulgarant, ſequutos eſſe, ex iis, quae ſupra (§. 41.) obſeruauimus, et obſeruabimus paullo poſt, colligitur.*: idque innuere videtur Wittich. *Annal. Lib. II. pag. 21. ſeq.* dum *leges diuinas et humanas auctorali vigore* Ottonis M. *polluiſſe, et coniuratos ſecundum leges meritas luiſſe poenas* ſcribit. Vid. Hert. *de conſult. legib. et iudic. in ſpec. Rom. Germ. imp. rebus publicis* §. 12. *pag.* 419. Accedit, quod ad LEGEM SAXONICAM in chartis ſuis ſe referunt anno 952. Otto M. apud Stangefol. *Annal. Weſtph. Lib. II. pag.* 185. multoque poſt anno 997. Otto III. apud eumdem *pag.* 203.

* Idem et inde patet, quod legem Salicam, Langobardicamque ſuis additionibus auxerunt Otto I. et Henricus II. impp. quas edidit ex vetuſto codice Io. Ge. Eccardus *ad leg. Salic. pag.* 198. *ſequ.* Quin in his ipſis additionibus Otto I. imp. anno 952. ſe refert ad *capitularium praecedentium regum inſtituta*, in comitiis Francofurtanis *coram poſita*. Vid. Eccard. *ibid. pag.* 198.

§. XXXXVI.

Lex Sax. tamen aucta ab Haraldo rege Daniae.

Quod tamen ad LEGEM SAXONICAM et FRISICAM * attinet, eam Ottonis II. temporibus non parum vel immutauerat, vel auxerat HARALDVS, rex Daniae, qui tum transalbinas proximaſque regiones inuaſerat, et tum his, tum Freſonum genti, leges et iura conſtituere coeperat. Referunt hoc Adam. Brem. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 19. Helmold. *Chron. Slau. Lib. I. cap.* 15. qui addunt, gentes iſtas leges Haraldinas *pro tanti auctoritate viri adhuc hodie ſeruare contendere.* Sed harum additionum hodie nihil exſtat.

* *S*ane et Friſonibus leges datas eſſe ab Haraldo, refert Alb. Stadenſ. *ad ann. 984.* Sed id intelligendum videtur de Friſiis vel Freſonibus tranſalbinis, qui et hodie cherſoneſi Cimbricae littora adcolunt. Ad reliquos enim Friſios eius pertigiſſe imperium, nemo veterum obſeruauit. Immo ne Pontanus quidem in *Hiſtor. Dan. Lib. V. pag.* 196. vbi locum Alberti Stadenſis adducit, quidquam de eius imperio in Friſios dixit.

§. XXXXVII.

Capitularium etiam v-

Quid? quod ne CAPITVLARIVM quidem vſus circa haec tempora exoleuiſſe in Germania videatur. Auctorem enim habemus Continuatorem Reginon. *ad annum* 952. *conſtitutum eſſe*

 in

ſus aliquis.

in Francofurth a rege glorioſiſſimo, Ottone, anno illius XV. conſentientibus epiſcopis, comitibus, aliiſque fidelibus compluribus, canonum ſanctorumque patrum auctoritate, nec non CAPITVLARIVM, praecedentium inſtitutis coram poſitis *. His ipſis tamen temporibus paullatim ab vſu receſſiſſe illa regum Francorum capitularia, ſuſpicatur Baluz. *in proleg. §.* 1.

* Eadem verba in ipſis illis additionibus legis Salicae, a Io. Ge. Eccardo *pag.* 198. editis reperiuntur, vt adeo illas tum in manu illius Continuatoris fuiſſe veroſimile ſit. Quod inſigne eſt γνησιότητος harum additionum argumentum.

§. XXXXVIII.

Leges nouae ſub Ottonibus latae.

Acceſſerunt et hoc temporis interuallo variae leges nouae, a regibus et imperatoribus, vel miſſis in ſuffragia ordinibus, vel commiſſis campionibus, quos vocabant, latae. Ita ſane in comitiis Stelenſibus Otto M. interpretatione authentica decidit quaeſtionem iuris Germanici, *num nepotes cum filiis ad hereditatem ſimul admittendi ſint, nec ne* *? Rem enim Otto M. inter gladiatores diſcerni iuſſit, vicitque pars, quae filios filiorum computabat inter filios, et hinc lege perpetua firmatum, vt aequaliter cum patruis vel auunculis hereditatem diuiderent. Wittich. Saxo *Annal. Lib. II. pag.* 644. Sigeb. Gemblac. ad annum 942. Plures alias Ottonum leges collegit Goldaſt. *Conſtit. imp. Tomo vno pag.* 215. *ſequ. pag.* 225. *ſequ. Tom. III. pag.* 303. *ſequ. et pag.* 309. *ſequ.*

* Quum de iure repraeſentationis nepotibus concedendo tum ambigerent Romani: eo minus mirandum, Saxones illud numquam concedere voluiſſe fratrum ſororumue liberis, quin ſibi ius patrium reſeruaſſe, quum in comitiis aliud lege publica ſtatueretur. Qua de re alibi. Iam id obſeruo, in Geldria id ius repraeſentationis anno demum 560. inuectum eſſe, Pontan. *Hiſtor. Geldr. Lib. XIIII. pag.* 882.

§. XXXXVIIII.

An et iuris Romani vſus?

Iuris Romani hoc ſaeculo in Germania nec vola, nec veſtigium adparet: quamuis eo ſubinde vterentur reges et imperatores, ſi quando Italis, et maxime Langobardis, leges praeſcriberent. Exſtat ſane in *leg. Langob. Lib. II. tit.* 47. *§.* 11. Henrici imp. conſtitutio, de iureiurando calumniae clericis remittendo, in qua conſtitutio D. Marci, (vel Marciani potius, *l.* 25. *C. de epiſc.*) Iuſtiniani ſanctio, et legis periti, ab imperatore in conſilium adhibiti, memorantur.

§. L.

§. L.

At certius eſt, his temporibus paullatim iuris canonici auctoritatem permagnam eſſe coepiſſe in Germania. Quemadmodum enim paullo ante haec tempora circa annum 906. Regino Prumienſis in regno Lotharingico iuſſu Ratbodi, archiep. Treuerenſis, *de diſciplina eccleſiaſtica libros II.* ex canonibus antiquis decretiſque pontificum compilauerat, quos poſt Ioach. Hildebrandum, Helmſtadienſem, iterum edidit Steph. Baluzius 1671. ita paullo poſt ſub initium ſaeculi XI. ſcripto *magno canonum volumine* ex iiſdem, at inquinatioribus aliquanto fontibus, ius eccleſiaſticum deriuauit BVRCHARDVS, Wormatienſis, epiſcopus. Sigeb. Gembl. *de ſcript. eccleſ. cap.* 141. *ſeqq.* et in *Chron. ad annum* 1008. Chron. Wormat. *cap.* 13. apud Io. Petr. de Ludewig *Reliqu. MSSC. Tom. II. pag.* 55. Prodiit hoc opus *Col. anno* 1548. *et Pariſ.* 1550. *fol.* tantamque ſenſim auctoritatem obtinuit, vt non modo Sigeb. Gemblac. *d. cap.* 141. *ex eo adhuc* ſuo tempore *omnium conciliorum decreta auctorizari*, ſcribat; ſed et apud vulgus canoniſtarum multo poſt nos inualuerit, vt regulas iuris, omni exceptione maiores, et vſu fori probatas, BROCARDICA, quaſi *Burchardica* adpellarent *.

Origo iuris canonici in Germania.

* Talia *Brocardica* primus ſcripſit DAMASVS, vetus iuris canonici doctor, quae deinde recognita, et ex MSTIS exemplaribus edita ſunt *Colon.* 1564. Ex praefatione haec decerpſit Strauch. *Amoenit. iur. can. ecl. VI. cap.* 6. *pag.* 112. BVRCHARDICA *inſcribuntur, a Burchardo, epiſcopo Wormatienſi, qui primus ea tempeſtate coepit ius pontificium ad generales quaſdam theſes reuocare. Ex Gallis atque Italis plerique, originationem verbi ignorantes, corrupte Brocardum et Brocardicum adpellant.* Neſcio ergo, quid ſibi velit Alciat. *ad l.* 99. *D. de verb. oblig.* ſcribens, BROCARDICA dici *materiam, quae ſit contrariarum opinionum rationibus inuoluta.*

§. LI.

Supereſt, vt qualis ab Henrici II. regis ac imp. obitu ad Lotharium Saxonem vſque iuris Romani fuerit facies paucis oſtendamus. Leges patrias SAXONVM, ALAMANNORVM, BAIVVARIORVM, etiam ſub his conſtanter viguiſſe, dubio videtur carere. Leges enim SAXONVM firmaſſe Conradum Salicum, ſupra (§. 41.) ex Wippone oſtendimus. Ad legem etiam SALICAM in regno Burgundico anno 1009. viuere ſe profitetur Otho comes, Arduini, regis Italiae filius, apud Guichenon. *Biblioth. Sebuſ. Cent. II. n.* 3. *pag.* 188. Vt iam non dicam Guilielmum marchionem in alia charta anno 1156. profiteri, ſe viuere lege Salica,

Sub imperatoribus Franconicis leges patriae in vſu.

lica, quemadmodum eius coniux, Iulita, Leopoldi Auſtriaci filia, ſe *lege Alamannorum* viuere ait. Ibid. *Cent. I. n.* 99. *pag.* 170. Quae charta, quamuis ad Burgundiam pertineat, ſatis tamen euincit, illo tempore Auſtriam *legem Alamannicam* coluiſſe, et Iulitam more iſtorum temporum, nuptam quoque retinuiſſe *.

* Aliquando tamen feminae nuptae ſe legibus, quibus mariti viuebant, vltro ſubiicere non dubitabant. Mathildis dux, initio viuebat lege Langobardica, at in gratiam mariti, Gottfridi Lotharingici, tranſierat ad legem Salicam, vid. Franc. Mar. Florentin. *Memor. Mathild. Lib. III. pag.* 105. vbi in diplomate Lucenſi Epiſcopo dato ita loquitur: *quia ego, qui ſupra* MATILDA, *marchioniſſa, profeſſa ſum ex natione mea* LEGEM *viuere videor* LANGOBARDORVM: *ſed nunc modo pro parte ſupraſcripti Gottifridi, qui fuit viro meo,* LEGEM *viuere videor* SALICAM.

§. LII.

Multae etiam leges nouae conditae a Conrado Salico.

Quemadmodum vero hoc temporis interuallo nulla amplius fit mentio Capitularium regum Francorum: ita tanto frequentius nouas leges tulerunt imperatores et reges. De Conrado ſane II. Martinus Polonus *in Chronico, cap.* 94. *hic*, inquit, *multas leges condidit.* Et exſtant quaedam eius conſtitutiones non modo in *leg. Langob. Lib. III. tit.* 8. *§.* 4. ſed et *II. F.* 9. *§. vlt. et II. F.* 34. *et* 40. (quamuis eae ad Italiae regnum potius, quam ad Germaniam, pertinere videantur), et apud Goldaſt. *Conſt. imp. Tom. III. pag.* 312. Eidem celeberrimam conſtitutionem de expeditione Romana vindicant Schilterus, *ad Ius Feud. Alam. VIII.* 11. Schurzfleiſchius *Diſſ. de Conrado imp. Aug. eiuſque dipl. quod de exped. Rom. inſcribitur, Wittenb.* 1702. et nouiſſime Ge. Chriſt. Gebauerus *in Adpend. ad Schilt. Inſt. iur. feud. Lipſ.* 1728. 8. Attamen ne ſic quidem ſuſpicione omni carere videtur conſtitutio illa, quae tot aliorum virorum doctorum cenſuras, ex quo lucem vidit, experta eſt *. Editiones eius recenſet Gebauer. *in Praef. pag.* 196. *ſeqq.*

* Quum enim omnes, qui illam adhuc vindicare Conrado II. conati ſunt, fateantur, eam ſolius Veſſerianae membranae fide niti, in hac autem initium et finem a mala manu eſſe: ecquis fide ſua nos iubebit credere, reliqua omnia integra, ac ſinceraeſſe? Qui nobis titulo et ſubſcriptione illuſit, an eum in reliquis bona fide agere voluiſſe credibile eſt?

§. LIII.

Sic et Henrici III. conſtitutionem de veneficiis protulit Goldaſtus *Conſt. imp. Tom. III. pag.* 312. qui *ibidem et Tomo vnico pag.* 252. etiam Henrici IIII. et V. quaſdam edidit. Sed quum non vbique ſatis ἀκριβῶς genuina a falſis diſtinxerit vir ceteroquin diligentiſſimus *: de his ſimilibuſque iuris prudentiae publicae priuataeque monimentis, quae ex Goldaſti ſcriniis prodierunt, paullo amplius videtur deliberandum. *Eiuſque ſucceſſoribus.*

* Diſſimulare id non potuit eius encomiaſtes Io. Chriſt. Senckenberg *in Vita Goldaſti, eius ſcriptoribus rerum Alam. praemiſſa*, §. 40. vbi: *iuſto confidentior*, inquit, *noſter erat, ſi quid veroſimile habebat, ſua aliis pro veritatibus, immo pro antiquorum ſententiis obtrudens. Scatent id genus rebus ſcripta eius, nec ſolus ei* Gretſerus *id obiecit.* —— *Sane nonnullos id ei exprobrantes apud* Io. Alb. Fabric. *Biblioth. pag.* 252. *videas: id ipſum legas in τῷ πάνυ* Conringii *de orig. iur. Germ. cap.* 18. *pag.* 99. *et ſaepius: nec non in* Wendelini *legibus Salicis, inter Opuſcula Chiffletiana, pag.* 61. *et alibi.* Hactenus Senckenbergius.

§. LIIII.

Iuris Romani ne hoc quidem tempore vllam inter Germanos mentionem fieri animaduertimus, quamuis eius veſtigia nobis videamur anxie quaeſiuiſſe. Video quidem, in ferali illo certamine, quod inter Gregorium P. P. VII. et Henricum IIII. interceſſit, aliquando ad ius Romanum eſſe prouocatum, ſed ab Italo, Venerico nimirum Vercellenſi, in libro *de vnitate Eccleſ. conſeru. pag.* 16. *edit. Schardii*: at in Germanorum ſcriptis, inter quae Leodienſium *Epiſtolam apologeticam*, Walrami, Numburgenſis epiſcopi, *librum de inueſtitura*, aliaque eorum temporum opuſcula a Goldaſto in *Apol. pro Henrico IIII.* edita euolui, tale quid reperire me nondum potuiſſe, fateor. *An et iuris Romani aliquis vſus?*

CAPVT III.

DE STATV IVRIS GERMANICI A LOTHARIO IMP. AD TEMPORA, QVIBVS IN GERMANIA ACADEMIAE INSTITVTAE.

§. LV.

QVamuis fabulam, quae circumfertur de iure Romano, iuſſu Lotharii III. imp. in foris et academiis recepto *, adeo pro- *A Lothario III.*

ſligarit

imp. temporibus magna iuris in Germania commutatio facta eſt.

fligarit Herm. Conringius *de orig. iur. German. cap.* 21. *ſequ.* vt verbum addere pigeat: veriſſimum tamen eſt, ex eo tempore aliam paullatim factam eſſe iuris Germanici faciem, et ius Romanum, quod in vniuerſa paene Europa adeo inualuerat, vt miraretur orbis, ſe tam cito factum eſſe Romanum, etiam in Germania lacertos mouere coepiſſe.

* Semper enim et ante Lotharium vſum aliquem iuris Romani ſuperfuiſſe in Italia, pluribus poteſt teſtimoniis demonſtrari. Nos vnico rem conficiemus. Imperio Lotharius potitus eſt anno 1125. menſe Septembre eius anni coronatus a Fridrico, archiep. Colonienſi. Alberic. *in Chron. ad annum* 1125. res vero Italicas demum ab anno 1132. conſtituere coepit, *Chron. Bigaug. ad ann.* 1133. Codex porro Pandectarum Amalphi repertus fertur anno 1137. Iam vero anno 1098. Vmbertus, comes Sabaudiae, apud Vghell. *Ital. ſacr. Tom. IIII. pag.* 1458. *viuere ſe* profitetur LEGE ROMANA.

§. LVI.

Ab eo tempore in vniuerſam fere Europam cultiorem ius Rom. penetrauit.

Quum enim ab eo tempore, vt ſupra oſtendimus, iuris Iuſtinianei ſtudium Bononiae quam maxime ferueret *, et ex vniuerſo cultiore orbe iuuenes, tamquam ad mercatum ſapientiae ciuilis, eo confluerent: reduces in ſuam quique patriam, et ſummis in toga dignitatibus aucti, tantum iuri Romano auctoritatis conciliarunt, vt illo paſſim tamquam ſubſidiario vterentur, ipſaque inſtrumenta ſua ad eius iuris regulas anxia diligentia componerent.

* Obſeruauit hoc Conradus, abbas Vrſpergenſis, *in Chron. pag.* 291. *eiſdem*, inquiens, *temporibus dominus Wernerius libros legum, qui dudum neglecti fuerant, nec quiſquam in iis ſtuduerat, ad petitionem Mathildae, comitiſſae, renouauit.* Si ergo non priuata, ſed publica auctoritate ius profeſſus eſt Irnerius, id ſaltim non iuſſu Lotharii, ſed Mathildae auſpiciis factum eſt. Atqui Mathilda iam anno 1115. deceſſerat, decem annos ante, quam ad imperium adſpiraſſet Lotharius. Ergo prius floruit Bononiae iuris prudentiae Rom. ſtudium, quam Lotharius imperauit.

§. LVII.

Veluti in Angliam.

Sane Seldenus *in Diſſ. ad Flet. cap.* 7. *§.* 11. *ſequ.* praeclare oſtendit, eodem tempore, quo Bononiae refloreſcere coeperint ſtudia iuris, non modo *Codicem Theodoſianum*, ſed mutilum, vna cum *Nouellis* Theodoſii, Caii *Inſtitutionibus*, et Paulli *Sententiis* in Anglia edidiſſe Guilielmum Malmeſburienſem: ſed et non multo poſt regnante Stephano, Theobaldum, primatem, *Iuſtinianeum corpus* eo tranſuehendum curaſſe. Ioan. Sariſber. *in Policrat.*

licrat. Lib. VIII. cap. 22. Id deinde publice ibi cum applauſu expoſuit Rogerius Vacarius, gente Langobardus, coaeuus Irnerio, Martino, Bulgaro, ICtis, et poſtea abbas Beccenſis, ſed edicto demum regio Stephani, teſte eodem Io. Sariſber. et Rog. Baconio, prohibitus. Nihilominus tamen *Deo faciente*, vt Sariſberienſis verbis vtamur, *eo magis virtus legis inualuit, quo eam amplius nitebatur impietas infirmare* *.

* A Stephani regis temporibus, qui anno 1154. deceſſit, diutiſſime iuris Romani vſum in Anglia viguiſſe, et ſub Eduardi demum III. regis initia, id eſt, circa annum 1327. euanuiſſe, toto *capite* 8. *Diſſertationis ad Fletam* ſolide demonſtrat Seldenus, *pag.* 1093. *Vol. II. Oper.* vt dici poſſit, prius, quam pleraſque alias gentes Europaeas, et recepiſſe ius Romanum Anglos, et eidem nuncium miſiſſe.

§. LVIII.

Paullo poſt et in Galliam penetrauit Romana iuris prudentia. PLACENTINVM enim in Monte Peſſulano ius docuiſſe, teſtis eſt Pancirol. *de clar. leg. interpr. Lib. II. cap.* 20. Et hinc iam a ſaeculo duodecimo haud pauca, in Aquitania ſaltim et Narbonenſi prouincia, exſtant iuris Romani veſtigia, quae adcurate ſuo more conſectatus eſt vir doctiſſimus, M. Ant. Dominicus *de praerog. allod. cap.* 20. *§.* 1. Circa ea ſane tempora Petrus, comes Melgorienſis, in charta profitetur: *ſi quis autem heredum aut ſucceſſorum meorum contra hanc donationis et confirmationis auctoritatem inſurgere praeſumtuoſe, et obuiare, quod abſit, attentauerit, non valeat vindicare, quod iniuſte repetit, et perſoluat mulctam, quam SANCTA LEX ROMANA per Theodoſium, Arcadium et Honorium promulgata decreuit.* Vbi donatorem in animo habuiſſe *l.* 34. *C. Th. de epiſcop. et cler.* res ipſa docet. Et apud Guil. Briton. *Philippid. II. v.* 45. *ſequ.* anno 1184. ita inter ſe, allegatis iuris Romani rationibus, contendunt Philippus rex Franciae et Flandriae Comes *, vt ad *v.* 55. notet Barthius *pag.* 91. *vides iuris ciuilis non ignaros, quod tum per ſcholas iam regnabat.* In Galliam.

* Sunt ſane memorabilia haec vtriuſque argumenta, quae, quia Guillermus ille non eſt in omnium manibus, paucis excerpere iuuabit. Comes primo vrget, patrem ſibi caſtra donaſſe, quae iam rex repetat, atque inde colligit, ſe in iis ius in re conſequutum. Hinc *v.* 40.

His veris titulis mihi ius adquiritur in re,
Quam repetis.

Deinde addit, ſe poſſeſſorem ne edere quidem titulum teneri, tamdiu rem habiturum, quamdiu rex illam ſuam eſſe, nondum probauerit. §. 4. *Inſt. de interd.* Eo pertinent *v.* 45. *ſequ.*

Eſto, quod nullum ius ſit mihi rebus in iſtis,
Vt loquar abſque meae praeiudicio rationis:
POSSIDEO *tamen haec per teque tuumque parentem,*
Iuſque mihi defendit in his poſſeſſio ſola.
Nam poſſeſſorem compelli dicere, quo rem
Poſſideat titulo, nimis inciuile videtur,

Praeterea ſe iam res illas vſucepiſſe, contendit *v.* 52. *ſeqq.*

Quum res a dominis licite data ſit mihi veris:
Sic BONA *nempe* FIDES, TITVLVS *ſic* IVSTVS *ab omni*
Excuſat culpa noſtri fundamina iuris.

Denique nec id omittit, neminem ſine facto et culpa ſua dominium amittere debere, *v.* 55. *ſequ.*

Nec tibi ius neſcire licet, quo nemo ſibi rem,
Iuſte collatam, ſine culpa amittere debet.

Sic et rex comiti ex iure Romano obuertit exceptiones varias, e. g. poſſidere comitem precario: *v.* 60. *ſequ.* ſe quidem illi diploma dediſſe, ſed adhuc minorennem: *v.* 63. *ſequ.* Quin enarrata poſtea ipſius comitis, rem donatam donatario propter donatoris minorennitatem abiudicantis, ſententia, ad partes vocat edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM, *v.* 78. *ſequ.*

Vis aliis aliud, aliud tibi dicere iuris?
Abſit: quam tuleris, legem patiaris, oportet.

Quis ſibi audire videatur regem et comitem, ac non potius binos cauſſidicos, ex iure Romano inter ſe diſceptantes? Ad idem edictum triennio ante prouocare videmus. Matth. Pariſ. *ad ann.* 1181. *quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit, vti debet eodem.* Adeo iam eo tempore aulae curiaeque perſonabant huius modi iuris ciuilis Romani regulis.

§. LVIIII.

In Burgundiam et Hiſpaniam. Ex Gallia facile id ius in Burgundiam, iuris Germanici regnum, penetrauit. Id quod maxime patet ex Guichenonii *Bibliotheca Sebuſiana*, in qua iam hoc ſaeculo occurrunt diplomata, iuris ciuilis Iuſtiniani gemmulis diſtincta. Quale eſt illud *Cent. I. num.* 81. Fridrici I. imp. anno 1157. conſcriptum, in quo mentio fit *meri et mixti imperii, conditorum teſtamentorum, heredum inſtitutorum, dotis conſtitutae, legati facti*, et ſimilium, quae ex iure Romano eſſe, nemo non videt. Quin et Hiſpanis eodem tempore innotuiſſe videntur leges Romanae *, quippe ſaeculo inſequente XIII. iis tam familiares, vt Alphonſus X. Caſtiliae rex, conficiens legum corpus, quod PARTITAS Hiſpani vocant, permulta ex iure Romano deſumſerit. Vid. Art. Duckius *de vſu et auctor. iur. Rom. Lib. II. cap.* 7.

* Immo multo prius ipſo ſaeculo XI. ſi fides Hiſpanis ſcriptoribus. Nam de Sanctio IIII. Arragonenſium rege, qui Ramiro I. anno 1067. ſucceſſit, ſcribit Mariana *de reb. Hiſp. Lib. VIIII. cap. 7. Sanctium, Romani ſucceſſorem, memorant*

memorant Gothicas leges abrogaſſe, Barcinonis exemplo ſcilicet: ſanxiſſe CAESAREAS, *et ſecundum eas populis iura dari.* Add. Herm. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 3.

§. LX.

Cur et Germanis adriſerit?

Non mirum ergo, ſi ſenſim etiam in Germaniam noſtram viam ſibi muniuit ius Romanum, tanto vbique plauſu receptum. Nam et in ea legum Doctores et iuris periti ad ſummas in eccleſia, aulis, et foris dignitates adſpirabant, et imperatores ac reges ipſi, a pontificibus Romanis exagitati, fauebant ICtis, in quibus ſibi haud parum praeſidii poſitum exiſtimabant aduerſus pontificum iniurias, et ipſa denique conſilia pontificum Rom. ius canonicum obtrudentium regnis ac rebus publicis Chriſtianis, non felicius turbari poſſe videbantur, quam ſi iura Romana ciuilia in foris ac gymnaſiis dominarentur *.

* Quanti tum fieri coeperint iuris periti, vel inde patet, quod in Henrici VI. imp. laudibus poneretur, *quod fuerit dotibus inſignitus ſcientiae liberalis, et floribus eloquentiae redimitus, et eruditus apoſtolicis inſtitutis, et legibus imperatoriae maieſtatis*, Alberic. monach. *in Chron. ad annum* 1185. quodque Bertholdo anno 1179. ad archiepiſcopatum Bremenſem euecto, praecipue profuerit *decretorum legumque peritia*: Anon. *Hiſtor. epiſc. Brem. pag.* 94. Fridericum porro imp. ſibi quam maxime conciliare ſtuduiſſe ICtos, ſatis patet ex illius imp. oratione apud Radeuic. *in Vita Fridrici I. II,* 3. et ex iis, quae de dominio mundi cum Bulgaro et Martino colloquutus eſt apud Ottonem et Acerbum Moren. *de reb. Laudenſ. ad annum* 1158. apud Leibnit. *Script. rer. Brunſuic. Tom. I. pag.* 818. vbi etiam in iura regalia imperatorem per magiſtros Bononienſes et iudices vniuerſarum Lombardiae ciuitatum inquiſiuiſſe, legimus.

§. LXI.

Decreti origo.

Gliſcente enim iuris Romani vſu, DECRETVM, ſeu CONCORDIAM, DISCORDANTIVM CANONVM, circa annum 1152. ex Dionyſio Exiguo, Iſidoro, Iuone, Burchardo, aliiſque canonum collectoribus, compilauit GRATIANVS, patria Cluſinus, non Romanae eccleſiae cardinalis, quod viſum Alberico monacho *in Chron. ad annum* 1146. ſed monachus Benedictinus Claſtenſis, qui, vt eo commodius hunc laborem exantlaret, Bononiam in monaſterium S. Felicis ſeceſſerat *. Chiflet. *Diſſ. apolog. cap.* 5. §. 4. Pancirol. *de clar. leg. interpr. Lib. III. cap.* 2. Ger. Maſtricht *Hiſt. iur. eccleſ. n.* 318. *ſequ.* Huic Canonum corpori acceſſere variae additiones, quae PALEAE canoniſtis vocantur, quas diuerſis temporibus primum exemplarium adſcriptas marginibus, poſtea in ipſum textum migraſſe, codicum MSC. fi-

Mm 2 de

de probarunt Pithoei fratres *in praefatione editioni ſuae praemiſſa.*

* Ibi et mortuus dicitur. Exſtat ſane ibi ad ſacellum S. Sebaſtiani monimentum, cum ab aliis, tum a Val. Fortero *in Hiſt. iur. ciu. Lib. III. cap.* 7. editum, recentius illud quidem, et a Io. Franc. Aldobrando anno 1498. poſitum, ſed ideo non contemnendum, quod ex vetere carie ruderibuſque obruto deſcriptum ſit. In eo dicitur *Cluſinus, Caeſarei iuris et pontificii enucleator prope diuinus, monachus in martyrum Felicis et Naboris aede, vbi abſolutiſſimum opus decretorum anno gratiae* 1151. *compilarit.*

§. LXII.

Illud et Germanis, et aliis gentibus obtrudere volebant pontifices.

Quamuis vero priuatum hoc monachi opus non eo iudicio ac cura confectum ſit, vt nomen *concordiae diſcordantium canonum* ſine rubore ſuſtineat, Ziegl. *Diſſ. praelim. ad Lancell.* §. 38. nec a pontifice aliquo vmquam iuris robur acceperit: nihil tamen reliqui fecerunt pontifices, vt illud gentibus omnibus obtruderent, licet irrito aliquamdiu conatu, quum tot experimentis moniti reges et principes non poſſent non ſubolfacere, quid ea legislatione adfectet aula Romana *. Maluerunt ergo iuris Iuſtinianei ſtudia euehere, quam collum ſubmittere iugo illi pontificis Romani duriſſimo. Selden. *in Diſſ. ad Fletam. cap.* 6. §. 5. *pag.* 1078.

* Probauit hoc laudatus Seldenus inſigni loco Orderici Vitalis *Hiſt. eccleſ. Lib. XIII. pag.* 919. qui verba faciens de concilio generali ab Innocentio II. Papa anno 1139. Romae habito, illiſque qui illuc confluxerant: *multa eis*, inquit, *Papa de priſcis codicibus propalauit, inſignemque SACRORVM DECRETORVM TEXTVM congeſſit. Sed nimis abundans per vniuerſum orbem nequitia terrigenarum, corda contra eccleſiaſtica ſcita obdurauit. Vnde remeantibus ad ſua magiſtris apoſtolica decreta paſſim per regna diuulgata ſunt. Sed nihil, vt manifeſto patet, oppreſſis et opem deſiderantibus profuerunt, quoniam a PRINCIPIBVS et OPTIMATIBVS REGNORVM cum ſubiectis plebibus parui penſa ſunt.* Quum vero eo tempore in lucem nondum prodiiſſet Decretum Gratiani: intelligenda eſt alia Decretorum collectio, ipſius Innocentii Papae II. iuſſu confecta, niſi cum Bellarmino ſuſpicari malis, Gratianum iam ab anno 1127. in adornando eo opere deſudaſſe. Potuit ergo Innocentius hoc ipſum opus, licet nondum ſuis numeris abſolutum, concilii patribus commendaſſe.

§. LXIII.

Hinc iuri Romano pretium ſtatutum.

Inde factum, vt iam ſaeculo XII. multoque magis inſequente in Germania paſſim prouocetur ad ius ciuile Iuſtinianeum, quamuis, quum in epiſcoporum curiis et Decreto aliquis locus eſſet, ſimul ius canonicum non exigui vſus haberetur. Collegerunt

runt ex variis diplomatibus et ſcriptoribus rerum Germanicarum eius modi formulas, Hertius *de conſult. leg. et iudic.* §. 14. Boehmerus *in iur. eccleſ. Proteſt. Lib. I. tit.* 2. §. 48. Struu. *Hiſt. iur. Lib. VI. cap.* 39. *pag.* 529. *ſeqq.* ex quibus patet, Germanos a ſaec. XII. actus ſuos ciuiles ad vtriuſque iuris normam componere coepiſſe. Quum vero et nobis, quantum per negotia licuit, inquirentibus talia quaedam in manus inciderint: ea cum reliquis ſecundum temporis ſeriem diſponere non pigebit, ita tamen, vt et Burgundici regni, quod tum Germanico vnitum erat, ſimul habeamus rationem.

§. LXIIII.

Probatur id de ſaeculo XII.

Ex ſaeculo XII. non niſi pauca adferre licet, ſed inſignia. Anno enim 1150. apud Guichenon. *Bibl. Sebuſ. Cent. II.* 54. contrahentes renunciant *exceptioni non numeratae pecuniae, et non habitae, et omni LEGVM et CANONVM auxilio, ſuper hoc competenti, vel competituro.* Paullo poſt, anno 1157. in diplomate Fridrici I. imp. mentionem fieri *meri et mixti imperii, conditi teſtamenti, heredis inſtituti, facti legati,* iam ſupra (§. 59.) ex eiuſdem Guichenonii *Bibliotheca Sebuſiana Cent. I.* 81. oſtendimus. Anno 1179. in diſſidio Volcmari et Rudolphi, diuiſis ſuffragiis ad archiepiſcopatum Treuerenſem euectorum, Volcmarus *ſequebatur curiam Romanam, pro eoque eſſe videbatur iuſtitia CANONVM, quum LEGISTAE pro parte Rudolphi legum iura ſtare,* contenderent. Arnold. Lubec. *Chron. Slau. Lib. III. cap.* 10. Anno 1179. Bertholdum, archiep. Bremenſem, ac demum anno 1185. Henricum VI. imp. a decretorum legumque peritia commendatos eſſe, iam ſupra (§. 60. *) monuimus *.

* Addi poteſt teſtamentum vel inſtrumentum comitis Homburgenſis Mathildis, ſcriptum anno 1175. in quo monaſterio Saliuallenſi *palam, publice et expreſſe, pure et libere, et ſimpliciter donatione pura, mera, valida, et irreuocabili, quae dicitur INTER VIVOS pagum nomine Bourmont.* Addit ſub finem, ſe adhibuiſſe *notarium publicum et teſtes ad praemiſſa vocatos ſpecialiter atque rogatos.* Calmet *Probat. hiſt. eccleſ. Lotharing. Tom. II. pag.* 409. Quae omnia iuris Romani cautiones ſapere, nemo negauerit.

§. LXV.

Itemque de ſaeculi XIII. initio.

Inſequens vero ſaeculum XIII. huius modi teſtimoniorum inſignem dat prouentum. Anno enim 1209. capitulum Lugdunenſe ab eccleſia Cluniacenſi ſibi ſtipulatur ſeruitutem non altius tollen-

tollendi, Guichen. *Bibl. Sebuſ. Cent. II. n.* 15. Anno 1224. apud Schatenium *Annal. Paderborn. Lib. XIII.* occurrit ſententia, quae plane hodiernum litigandi modum redolet *. Anno 1235. apud Guichen. *Cent. II. n.* 96. reperimus contractum venditionis, in quo praeter alia de pretio in rem verſo reperimus formulam: *renunciantes certa ſcientia exceptioni minoris pretii, non numeratae pecuniae, et non habitae, et priuilegio fori, et exceptioni doli, et errori in factum, et omni auxilio* LEGVM *et* CANONVM, *et omni iuri ſcripto et non ſcripto.* Qualis renunciatio, *exceptionum doli, in factum, reſtitutionis in integrum*, etiam anno 1246. occurrit *Cent. II. n.* 98. quemadmodum anno 1244. apud eumdem *Cent. I. n.* 98. permutatio quaedam fit *de conſilio* IVRIS PERITORVM, *et amicorum.* Et apud Leibnit. *Cod. iur. gent. Part. I. pag.* 16. habetur eodem anno conditum teſtamentum Ioannae, comitis Flandriae et Hannoniae, in quo *clauſula codicillaris, conſtitutio teſtamentariorum, teſtium ſubſcriptio et ſubſignatio.*

* Sic et anno 1231. Henricus, comes Barrenſis, in pactis dotalibus cum Margaretha Luceburgica initis, quaedam *decernenda* eſſe monet *per duos* DOCTORES, nec adſenſum vtriusque pactis ad hoc electos. Calmet. *Probat. hiſt. eccleſ. Lothar. Tom. II. pag.* 446.

§. LXVI.

Eiusque fine. Talia vero et adultum iam ſaeculum XIII. ad finem eiuſdem complura reliquit. In charta enim anni 1252. Rudolphus landgrauius Alſatiae, apud Guillemann. *Habsburg. Lib. VI. cap.* 4. *renunciat omni iuris ſubſidio* CANONICI *et* CIVILIS, *conſuetudinibus, conſtitutionibus editis et edendis*, et anno 1259. *donationis propter nuptias*, ſuaeque *ad euictionem obligationis* meminit in charta apud eumdem *Lib. VI. cap.* 2. Anno 1266. Simon, epiſcopus Paderb. apud Schaten. *Lib. XI. pag.* 112. prouocat ad *conſtitutiones* LEGALES *et* CANONICAS *, et anno inſequente Rudolphus, comes Tubingenſis, *renunciat omni iuri* CANONICO *ſeu* CIVILI, *in Monim. Wurtemb. de monaſt. Blaubeuren n.* 3. Similes renunciationes inſertas reperimus anno 1276. diplomati ducum Slauorum et epiſcopi Camin. apud Rangon. *in Pomeran. dipl. pag.* 265. anno 1278. chartae Hermanni, comitis de Sulze, in *Monim. Würtemb. Part. I. pag.* 255. anno 1280. litteris Rudolphi, regis Rom. apud Gewold. *in Antith. ad Marqu. Freher. litt. B.* anno 1281. eiuſdem diplomati apud Toelner. *in Cod. dipl. Pal. n.* 112. *pag.* 78. anno 1283. tabulis capituli Ratiſponenſis

ſis apud Hund. *Metrop. Salisburg. Tom. I. pag.* 178. anno 1290. et 1292. chartis, productis *in Deduct. Stolb. n.* 7. anno 1296. foederi inter Eduardum, regem Angliae, et Guidonem, Flandriae comitem, inito, apud Leibnit. *Cod. iur. gent. Tom. I. pag.* 39. ** et denique anno 1298. chartae apud Io. Petr. de Ludewig, *Reliquiar. Tom. V. pag.* 445.

* Eodem anno Robertus, epiſcopus Verdunenſis, apud Foppenſium *in Supplem. Mir. pag.* 863. renunciat *priuilegio clericatus et fori, conſuetudini et ſtatuto, beneficio reſtitutionis in integrum, et omnibus exceptionibus generalibus et ſpecialibus.*

** Anno 1297. Fridricus, Lotharingiae dux, condidit teſtamentum plane ex iuris Romani formula, adeo vt ne ſeptem quidem teſtium rogationem et ſigilla omiſerit. Exſtat illud apud Calmet. *Probat. hiſt. eccleſ. Lotharing. Tom. II. pag.* 546.

§. LXVII.

Et haec quidem teſtimonia, quorum multo plura, ſi otium eſſet, accumulare facile potuiſſemus, ſatis ſuperque indicant iam ab ipſis Lotharii temporibus vtrumque ius, canonicum et ciuile, etiam in Germaniam paullatim penetraſſe, adeoque non parum falli, qui ſaeculo demum XV. illud in academias primum, ac poſtea in forum, irrupiſſe exiſtimant cum doctiſſimo Conringio *de orig. iur. Germ. cap.* 32. Nec tenuia tum eius rei initia fuerunt, vt ſibi perſuadet vir doctiſſimus: ſed certis argumentis conſtat, iam illis temporibus in ipſo foro rationem vtriuſque iuris eſſe habitam *. Iam ergo his ſaeculis ius Rom. vna cum canonico inualuit.

* Ludewigius enim in *Programmate, von Verbeſſerung des Deutſchen Lehen-Rechts, pag.* 14. chartam edidit, ex qua adparet, comitem Schwartzburgicum, iudicem auſtregalem inter electorem Brandeburgicum et archiep. Magdeb. electum, auditis partibus, cognitaque cauſſa, noluiſſe tamen ſententiam ferre, niſi *aduocatis prius Romani iuris peritis.*

§. LXVIII.

Vnde non mirandum, maxima incrementa iuris ſtudium ſaeculo XIIII. cepiſſe in vniuerſa Germania. Tunc enim inter domeſticos et palatinos Balduini, archiep. Treuerenſis, quem anno 1308. electum conſtat, primo ſtatim loco recenſentur LEGISTAE et CANONISTAE. *Auct. geſt. Balduini Lib. I. cap.* 12. Biennio ante mentio fit *actionum perſonalium, realium, et mixtarum* apud Leibnit. *Cod. iur. gent. Tom. I. pag.* 113. Anno 1333. celebratur Vdalricus de Auguſta, imperatoris ſcriba ſecretus, homo in vtroque iure peritus. Trithem. *Chron. Hirſaug. ad ann.* 1333. Multoque magis ſaeculo XIIII.

1333. Anno ſequente chartae Humberti, Delphini Viennenſis, ſubſcribit Amblardus de Bellomonte, IVRIS CIVILIS PROFESSOR, protonotarius Delphinatus. Guichenon. *Biblioth. Sebuſ. Cent. II. n.* 18. In decreto Renſenſi anno 1338. de iuribus electorum dicitur: *haec veriſſima eſſe, conuenit inter omnes annalium, rerum humanarum diuinarumque peritos, atque iam ſaepius*, VTRIVSQVE IVRIS, CAESAREI *atque* PONTIFICII, *caeleſtis theſauri teſtimoniis comprobatum eſt.* Goldaſt. *Tom. III. Conſt. imp. pag.* 409. Teſtamentum Henrici, ep. Lubec. anno 1340. plane ad iuris Rom. formulas conditum ex chartulario Lubecenſi eruit Boehmer. *Iur. eccleſ. Lib. I. tit.* 2. *§.* 47. *pag.* 115. In charta de anno 1343. memorantur ſubſtitutio teſtamentaria, ſtipulatio ſollemnis, donatio inter viuos, apud Guichen. *Biblioth. Sebuſ. Cent. II. n.* 22. *Emancipationis ſolemnis* Philippi, ducis Burgundiae, exemplum eſt apud Leibnit. *Cod. dipl. iur. gent. Tom. I. pag.* 221. In academia Viennenſi anno 1365. fuere *profeſſores iuris* CANONICI *et* CIVILIS. Lambec. *Bibl. Vindob. II.* 5. *pag.* 85. 164. *ſequ.* Vt iam non accumulemus innumeras formulas, quibus iuris vtriuſque beneficiis annis fere ſingulis huius ſaeculi nuncium miſerunt Germani noſtri *.

* Tales formulas hic tantum per lancem ſaturam indicabimus. Occurrunt eius modi renunciationes, factae anno 1305. apud Leibnit. *Cod. dipl. iur. gent. Tom. I. pag.* 113. anno 1306. *in der Waldeckiſchen Ehren Rettung. n.* 36. *pag.* 3. anno 1311. et 1318. in chartulario Lubecenſi, de quo Boehmer. Iur. *eccleſ. Proteſt. Lib. I. tit.* 2. §. 47. *pag.* 115. anno 1319. apud Ludewig. *Reliqu. MSC. Tom. VI. pag.* 4. 6. anno 1324. apud Schaten. *Annal. Paderb. Lib. XIII. pag.* 360. anno 1328. apud Leibn. *Tom. I. pag.* 128. anno 1330. et 1331. apud Ludewig. *Reliqu. Tom. V. pag.* 553. *et* 625. anno 1338. et ſequente apud eumdem *Tom. V. pag.* 546. 548. 630. 639. 565. anno 1341. apud Leibnit. *Tom. I. pag.* 154. anno 1356. apud Ludewig. *Tom. V. pag.* 518. anno 1367. in *Monim. Wurtemb. Part. I. pag.* 917. anno 1377. apud Schaten. *Annal. Paderb. pag.* 399. Nos ſpeciminis loco adferemus renunciationem talem Stephani Palatini com. Rheni et ducis Bauariae, ex diplomate anno 1338. ſcripto editoque a Gewaldo *Antith. ad Marqu. Freher. edito, pag.* 20. quia et Germanica eſt, et maxime ſingularis: *ob wir oder der deheiner, dez Got nicht engeb, als khranck vveren, das vvir oder ihr deheiner davvider teten, oder thuen vvolden, uns davvider nit behelffen mit deheiner diſpenſation, abſolution, relaxation, abolition, in integrum reſtitution, deheinerlay beneficio, vvie daz genant ſey, etx khomm vvanne oder vvie etz khom, etz geſchech vmb vnſer oder ander leut beth, oder daz man nennet ze Latein ex officio.* Vbi quaedam ad ius ciuile, alia ad ius canonicum pertinere, vnuſquiſque intelligit.

§. LXVIIII.

§. LXVIIII.

Pontifex Decretales publicat.

Quo magis vero feruebant his ſaeculis iuris ciuilis ſtudia: eo magis de eccleſiaſtici incrementis ſollicitus erat Pontifex Romanus. Hinc poſt varias Isidori Mercatoris, Iarlandi, ipſorumque pontificum collectiones Gregorius PP. VIIII. circa annum 1230. per Raymundum de Penna Forti, capellanum ſuum, compilauit decretalium libros quinque: Matth. Pariſ. *ad annum* 1235. Io. Chifflet. *de vtriuſque iuris architect. cap.* 6. Ziegl. *in Diſſ. praelim. ad Lancell.* §. 51. *ſeqq.* cui poſtea anno 1298. librum VI. eodem modo in libros V. diuiſum adiecit Bonifacius Papa VIII. Henr. Stero *in Annal. ad annum* 1297. eumque cum ſuperioribus in fora et academias introduci iuſſit, quamuis in Gallia auctoritatem minime obtinuerit. Vid. Franc. Duaren. *praef. libri de ſacr. eccleſ. miniſt.* Iis ſaeculi ſequentis anno XIII. acceſſere Clementinarvm itidem libri V. a Clemente PP. V. ita adpellatae, Baluz. *de pap. Auenion. pag.* 60. et extrauagantes tum Ioannis PP. XXII. anno 1340. tum communes, exeunte ſaeculo XV. collectae *. Ziegl. *Diſſ. praelim. ad Lancell.* §. 58.

* Librum ſextum Decretalium iuſſu Bonifacii PP. VIII. collegerunt Guill. de *Mandagollo*, archiep. Ebrodunenſis, *Berengarius Fredo*, Biterenſis epiſc. et Magiſter Richardus de Senis S. R. E. vicecancellarius. Clementinas mortuo demum Clemente PP. V. promulgauit anno 1313. Ioannes PP. XXII. Idem pontifex anno 1325. Extrauagantes edidit, nec tamen eas ſpeciali reſcripto ad vniuerſitates miſſo confirmauit. Communes priuati hominis ſtudio collectas eſſe poſt annum 1483. ex *c.* 2. *de reliqu. et vener. ſanct.* colligitur. Vid. Nic. Frerotii *Paratitla ſexti Decret. Clementinar. Extrauagant. et extrau. commun.*

§. LXX.

Germani de conſeruando iure patrio laborare incipiunt.

At non tamen ideo nuncium iuribus patriis mittebant Germani, ſed iuribus his peregrinis tantum vtebantur, tamquam illorum ſupplemento. Quin erant, qui aegre ferrent, has lacinias iuri Germanico adſui, ac proinde illud conſeruare omni ope niterentur. Quo factum, vt ipſi reges Germaniaeque ordines leges veteres in vſum reuocare, conſuetudineſque litteris mandare ſtuderent, et ſubinde nouas conderent, quibus obex quodammodo poneretur peregrinis iſtis iuribus.

§. LXXI.

Hinc veteres leges ac iu-

Imperatores et reges ipſos cum imperii ordinibus de conſeruando iure patrio fuiſſe ſollicitos, primo inde patet, quod iis

ra ſeruari iubent impp.

ſaeculis non ſemel publica lege cauerunt, ut iuri antiquo patrio ſua conſtaret auctoritas. Sub Ottone enim IIII. imp. anno 1208. in comitiis Francofurtanis ſancitum, *vt omnia iura a Carolo M. inſtituta, obſeruarentur, tenerenturque* *. Godofred. monach. *in Chron. ad annum* 1208. Anno 1225. in comitiis Moguntinis celeberrimis, teſte eodem Godofredo, *pax iurata; vetera iura ſtabilita, noua ſtatuta, et Teutonico ſermone in membrana ſcripta omnibus publicata.* Quod vetuſtiſſimum legis, patria lingua ſcriptae, monimentum edidit Goldaſt. *Part. II. der Reichs-Satzunger*, *pag.* 17. Eodem feruore legum patriarum vſum firmatum animaduertimus a Rudolpho Habſburgico, in comitiis non ſolum Herbipolitanis, anno 1287. ſed et Spirenſibus anno 1291. apud Lehmann. *in Chron. Spir. Lib. V.* 108.

* Nec tamen hic intelligenda videntur capitularia, ſed leges Saxonibus, aliiſque gentibus Germanicis a Carolo M. latae. Et iam fere in conſuetudinem res abierat apud Germanos, vt quaeuis paene gens mores ſuos ac priuilegia Carolo M. tribueret. Exempla in iure tum prouinciali Saxonico, tum Weichbildico, itemque apud Friſios, aliaſque gentes vbique occurrunt. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 13. Gryphiander *de Weichbild. cap.* 54.

§. LXXII.

Imperatores et ordines nouas leges condunt.

Deinde ipſos imperatores principum conſilio a Lotharii temporibus frequentius tuliſſe leges nouas, eaſque ſcriptas promulgaſſe in imperio, ſatis conſtat. Tales fuere leges Fridrici I. feudales, de quibus Radeuic. *de geſt. Fridrici I. imp. Lib. II. cap.* 7. *: tales eiuſdem conſtitutiones apud Goldaſt. *Conſtit. imp. Tom. III. pag.* 330. Talis eius *pax publica*, in comitiis Noribergenſibus anno 1187. publicata, de qua Abb. Vrſp. *ad annum* 1187. et Dattius *de pace publ. cap.* 2. *§.* 69. *pag.* 19. Superſunt et aliquot leges Ottonis IIII. apud Goldaſt. *Conſtit. imper. Tom. III. pag.* 371. Friderici II. de quibus Pfeffing. *in Vitriar. illuſtr. Lib. I. cap.* 2. *pag.* 67. Vt alia huius generis omittamus. Mirandum enim profecto, collectiones Receſſuum imperii antiquiorem nullam exhibere, quam ex ſaeculo XV. in cuius rei cauſſas inquirit Io. Petr. a Ludewig *in Comment. ad Aur. Bullam*, *Tom. I. pag.* 15.

* In primis huc pertinet libellus de BENEFICIIS, quem dudum a Io. Hauichorſtio Col. 1569. editum, tamquam ἀνέκδοτον edidit Thomaſius *in Selectis feudalibus.* De huius vero libri aetate, quae dicenda erant, iam *in praefatione prima* diximus.

§. LXXIII.

§. LXXIII.

Iuraque patria in ſcripturam redigunt.

Denique tam certum, quam quod certiſſimum eſt, non aliam ob cauſſam ab his temporibus ſcribi coepiſſe tot leges prouinciales ac ſtatuta, quam vt irruentibus in forum iuribus iſtis peregrinis obicem ponerent principes ac ciuitates. Iac. Frid. Ludou. *Prooem. Spec. Sax. §. 12. ſequ.* Nec alio pertinent illa Repkouii *Lib. I. art. 3. Der Papſt mag kein Recht ſetzen, da er unſer Landrecht oder Lehen-Recht mit aendern oder kraencken moege* *. Eo conſilio ſaeculo XII. ad ſcribendum Speculum Saxonicum EPKONEM DE REPKAV excitauit HOYERVS A FALKENSTEIN: eodem ſcriptum eſt SPECVLVM SVEVICVM, totque ex eo tempore condita ſunt iura prouincialia et municipalia ſtatuta, vt taedioſum eſſet, eorum numerum inire.

* Paullo ante enim innoteſcere in hoc terrarum tractu coeperant pontificum Decretales, iiſque monachi Montis Sereni prope Halam noſtram primum vſi ſunt circa annum 1205. ad quem in *Chronico Montis Sereni pag. 79. edit. Maderi* haec legimus: *ad hoc primum tempus fratres Sereni Montis adpellationis et verborum Decretalium, eis adhuc ignotorum, vſum habere coeperunt, quarum rerum praefati Tiderici electores a Bertholdo Merſeburgenſi praepoſito et Henrico, eius fratre, informati auctores fuerunt.* Qui ſane locus notatu digniſſimus hic non fuit praetermittendus.

§. LXXIIII.

Speculi Sax. auctor et aetas.

Quod ad Speculum Saxonicum attinet, auctoris vtriuſque aetatem nos ignorare haud patiuntur tot chartae ac diplomata, in quibus commemorantur. Teſtis enim citatur HOYERVS COMES A FALKENSTEIN anno 1215. apud Beckmann. *Hiſt. Anhalt. Part. III. Lib. II. pag.* 213. et anno 1219. in charta alia Henrici, comitis de Aſcherſleue, apud Leukfeld. *Antiquit. Pold. pag.* 288. eique iungitur HECCO vel EICO de REPKAV vel REPECHOVE. Idemque HOYERVS laudatur anno 1230. 1233. et 1241. in diplomatibus quibuſdam apud Ketner. *in Antiqu. Quedl. pag.* 219. 260. *et* 264. *et in Dipl. Quedl. pag.* 254. 256. *ſeqq.* 261. 264. 266. *ſequ.* 273. 279. 332. adeoque nullum eſt dubium, quin iiſdem circiter temporibus compilatum a Repkouio ſit SPECVLVM ſeu IVS PROVINCIALE SAXONICVM *.

* Et quidem inter annum 1215. et 1235. Nam *Iur. prou. Sax. Lib. I. art. 3.* mentio fit *cap. non debet. X. de conſangu. et adfin.* quod anno 1215. ab Innocentio PP. III. in concilio generali latum eſt. Ergo poſt illum annum perpolitum eſſe oportet hoc ſpeculum. Deinde *Lib. III. art. 62.* enumerantur feuda imperii vexillaria, in quibus locum non inuenit ducatus Brunſuicen-

cenſis et Luneburgicus: qui quum anno 1235. inſtitutus ſit a Fridrico II. conſequens eſt, vt ante hunc annum opus ſuum abſoluerit. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 30.

§. LXXV.

De eo iudicium.

Quamuis vero multi huius Speculi naeui ſint, multae nugae ac naeniae, maxime, vbi aut philoſophatur auctor, aut hiſtoricum agit, aut ius publicum Germanicum exponere conatur: fatendum tamen eſt, Repkouium laudabili induſtria collegiſſe iuris priuati patrii, per vniuerſam Germaniam inferiorem recepti, reliquias *. Vnde huic Repkouii induſtriae reliquos eius naeuos, ſaeculo, quo ſcripſit, proprios, facile condonamus. Quod vero et ex iure canonico et ciuili Romano quaedam immiſcuit, (vid. *Ius prou. Sax. Lib. II. art. 63. Lib. I. art. 37. Lib. II. art. 56.*) nouo argumento eſt, iura illa peregrina iam tum Germanis haud ignota fuiſſe.

* Teſtis eſt ipſe Repkouius *in praef. rythm.*
Dies Recht hab ich nicht erdacht,
Es habens vor Alten auf uns bracht,
Vnſere gute Vorfahren.
Et pleraque ſane, quae in hoc Speculo traduntur legibus veterum Saxonum, Friſiorum, Angliorum, Francorum, quin et Normannorum paene gemina eſſe, legg. Gaertnerus in *edit. Saxonic. et Friſ. num* multis exemplis oſtendit. Quin et nos poſtea multo plura ac luculentiora huius conſenſus ſpecimina dediſſe videmur in *Elementis iuris Germanici.*

§. LXXVI.

Eius editiones.

Ipſe Repkouius fatetur, initio ſe hoc opus Latine ſcripſiſſe, poſteaque non ſine difficultate illud in linguam vernaculam tranſtuliſſe. *Praef. rhythmica Spec. Sax.* Exſtat et hodie, Latinum exemplar, quod tamen non eſt a Repkouio, *ſed ab homine peregrino, et fortaſſis Polono, neſcio quo, ſiquidem hic interpres, quiſquis ſit, ne intellexiſſe quidem ſatis videtur linguam Germanicam, Schilter. *Prax. iur. Rom. Exerc. XVI. §.* 35. Authenticum hoc exemplar lingua Saxonica antiqua, qualis in ducatu *Magdeb.* et vniuerſa inferiori Saxonia tum fuit, ſcriptum eſt, ceu et tot codices MSCi, et editiones veteres, teſtantur. At demum in dialectum Miſnicam illud tranſtulerunt WOLFGANGVS LOSS, ciuis Fribergenſis, et CHRISTOPH. ZOBEL *. Codices MSSC. qui paſſim reperiuntur, variaſque operis editiones cum cura recenſuere Gryphiander, Lambecius, Werlhoffius, Hertius, Struuius, Ludouici, Gaertnerus, quas repetere hic breuitas vetat et inſtituti ratio.

* Sed

* Sed ſicuti Latinus Germanicam, ita Zobelius Saxonicam dialectum non ſatis intellexiſſe videtur. Hinc ſaepe Saxonicum *leven*, vita verti videmus *leib*, corpus. Sic cum equus aſthmaticus auctori ſit *hartſchlegig*, Zobelius id vertit *haarſchlechtig*, quaſi de equo ſcabioſo loquatur. Talia paſſim obſeruabit, qui varios codices Saxonicos cum illa verſione, maxime Zobeliana contulerit.

§. LXXVII.

Ius feudale Saxonicum.

Acceſſit et IVS FEVDALE SAXONICVM, quod in codicibus MSSC. iuri prouinciali plerumque, tamquam liber quartus, adiungitur, et eidem auctori EPKONI DE REPKAV tribuitur. Eiuſdem ſane illud aetatis videtur, eumdemque ſtilum et methodum praefert, quam in iure prouinciali obſeruamus, vt nihil prohibeat, quo minus EPKONI tribuatur. De eo plura dixit Iac. Frid. Ludouici *in Proleg. iur. feud. Sax.* Struu. *Hiſt. iur. Lib. VIII. cap.* 16. Thomaſ. *Select. feudal.* §. 9. *ſequ.*

§. LXXVIII.

Ius Weichbildicum.

Recentius eſt ius municipale Magdeburgicum, ſeu WEICHBILDICVM, quod vel exeunte decimo tertio, vel ſequente demum ſaeculo ineunte Magdeburgi videtur compilatum *, et conſuetudines iſtius ciuitatis, ſed iuris ciuilis laciniis paſſim deformatas, complectitur, *Weichb. Art.* 119. 121. et 128. non tamen ita, vt Aen. Sylu. *in Europ. cap.* 24. id iure vocet *ius ciuile abbreuiatum, et Saxonica lingua conſcriptum.* De huius quoque iuris Weichbildici editionibus plura obſeruarunt ſcriptores paullo ante laudati, in primis Iac. Frid. Ludouici *in Proleg. Weichb.* §. 16. *ſeq.*

* In Vindebonenſi enim bibliotheca codices quadringentorum annorum iam ſuperiore ſaeculo reperit Lambec. *de biblioth. Vindeb. II*, 8. *pag.* 831. Et ita in medium ſaeculum XIII. incideret huius libri origo. Sed vereor, vt tantam antiquitatem tueatur ius municipale multo inquinatius, quam reliqua iura Saxonica, eo tempore ſcripta.

§. LXXVIIII.

Iuris Saxonici auctoritas.

Quamuis vero pontifici minime omnium placeret illud iuris Saxonici corpus, adeo vt plures eius articulos damnarint Gregorius PP. VIIII. anno 1371. et poſtea Eugenius PP. IIII. vid. *Bull. ad archiep. Rigenſ. poſt Spec. Sax. pag.* 485. tanto tamen plauſu receptum eſt non modo per archiepiſcopatum Magdeburgicum et terras Anhaltinas, vbi genuina huius iuris patria eſt, verum etiam per Miſniam et Thuringiam, Marchiam Brandenburgicam, Luſatiam, Boëmiam, Sileſiam, Holſatiam,

terras Brunſuicenſes, quin et Boruſſiam, Poloniam, Daniam, Tranſſyluaniam *, vt veluti ius commune harum aliarumque gentium haberetur, et hinc frequentiſſime exteri, ſententiis grauati, ad ſcabinatum Magdeburgicum prouocarent. Vid. Leuberi *Stapul. Sax. n.* 540.

* In omnibus his prouinciis viuebatur iure Saxonico, quamuis alibi *ius prouinciale* ac *feudale*, alibi *ius Weichbildicum*, maiore polleret auctoritate. Fuſius hoc probauit Struuius *Hiſt. iur. Lib. VI. cap.* 23. qui et *pag.* 475. de terris Meclenburgicis, et Brunſuicenſibus oſtendit, ibi abrogatum eſſe ius Saxonicum, adeoque eo ipſo eius vſum veterem in his prouinciis confirmauit. Sed quod ad terras Brunſuicenſes attinet, vſus iuris Saxonici in illis clariſſime demonſtratur ex vſu geradae, vel *Frauen-Radae*, de qua Io. Andr. Schmid. *in Helmſt. ſaeculis XIIII. et XV. per Frauen-radam adflicto. Helmſt.* 4. In Holſatia et vrbe Luneburgenſi eius adhuc hodie vſum aliquem eſſe, obſeruauit Hert. *de conſultat. legg. et iudic.* §. 15. *pag.* 430.

§. LXXX.

Speculi Sueuici aetas.

Eodem exemplo poſtea et SPECVLVM SVEVICVM conditum eſt, et quidem medio circiter ſaeculo XIII. Nam in eo mentio fit non modo Innocentii Papae III. et Ottonis IIII. imp. quorum ille anno 1216. hic non multo poſt deceſſit, *Spec. Sueu. Lib. I. art.* 348. et ita quidem, vt eorum certamen ſe tamquam rem antiquam legiſſe auctor profiteatur, ſed et Decretalium, quas anno demum 1235. prodiiſſe diximus, (§. *68.*) *Spec. Sueu. Lib. I. art.* 5. quin et Friderici II. qui 1250. obiit. *Spec. Sueu. Lib. II. epilog.* Non multo poſt tamen illud conditum eſſe, manifeſtum eſt ex editione Io. Frid. Schannati, §. 144. *pag.* 253. vbi verba: *Verraeter haiſſen wir, dy mit red ain verpalmundent, alſo das ſy in ſagent von ſeiner Chriſtenhait, als dy Myner Prüder Kaiſer Fridrich teten*; et paullo poſt: *das teten all dij Mijner Prüder dem Kayſer Fridrichen*; vbi de hiſtoria illa, tamquam recenti, loquitur. Accedit, quod Speculum hoc archipincernatum tribuit ducibus Bauariae, qui ab anno 1231. cum Boëmiae rege de eo officio imperii altercati ſunt, donec ſecundum hunc litem dedit Rudolphus I. imp. anno 1290. Toeln. *Cod. dipl. Palat. n.* 109. *pag.* 76. Vnde denuo conſequitur, vt Speculum iſtud inter annum 1250. quo Fridericus II. obiit, et annum hunc 1290. in lucem prodierit *; adeoque Saxonico multo ſit recentius, quod tamen negaſſe nouimus viros doctos, Lambec. *Biblioth. Vindeb. II. 8. pag.* 825. et Schilter. *in Praef. iur. Feud. Alam.* §. 17.

* Quare

* Quare nec adſentiri poſſumus Io. Sam. Brunquello, qui in *Hiſt. iur.* *Lib.* I. *cap.* 6. §. 23. hoc Speculum Sueuicum ſaeculo XIIII. conditum eſſe cenſet, ſequutus, vt opinor, Conringium, qui *de orig. iur. Germ. cap.* 30. *pag.* 136. id paullo ante Ludouici Bauari imp. tempora confectum eſſe ſcripſit.

§. LXXXI.

Variae editiones.

Plura vero eius exſtant exemplaria, inter ſe haud parum diſcrepantia. Nam praeter illud, quod ſequutus eſt Seb. Meiſchnerus *im kayſerl. und koenigl. Land-und Lehen-Recht*, quod deinde ſimiliter expreſſerunt Melch. Goldaſtus *Tomo I. der Reichs Satzungen*, *pag.* 31. et Io. Steph. Burgemeiſter *im Deutſchen Corpore iur. dipl.* editionem nouam, et a reliquis et ordine, et verbis paſſim diſcrepantem edidit Io. Fridr. Schannatus *in der Sammlung alter Hiſtoriſcher Schrifften*, *Part. I. pag.* 163. *ſeqq.* et nouiſſime ex MSCo Argentoratenſi Io. Aug. N. D. de Berger *Lipſ.* 1726, 4. *

*) Ne iam dicamus de noua editione, quae in Io. Schilteri *Theſauro antiqu. Teuton. Tom. II.* prodiit, vbi Io. Ge. Scherzius non modo totum illud ius Alamannicum ex inſigni codice Krafftiano edidit, ſed et codicem illum cum aliis XI. MSSC. et VI. impreſſis diligentiſſime contulit. In *praefatione praemiſſa pag.* 4. virum doctiſſimum eamdem mecum ſententiam de Speculi huius origine et auctoritate fouere non ſine voluptate obſeruaui. Et meretur ſane tota illa praefatio legi, quum nemo maiore inſtructus adparatu animum adpulerit ad Speculum iſtud nitori ſuo reſtituendum.

§. LXXXII.

De eo iudicium.

Eſt et hic iuris Germanici theſaurus egregius, ac proinde iuri Saxonico in multis conuenit. Multa tamen auctor admiſit ex iure Romano, veluti *Lib. I. cap.* 6. 41. 64. 67. 315. et 327. et vbi philoſophatur, aut de iure publico diſſerit, non minus deſipit, quam Speculator Saxo. An vſum vmquam hoc ius in foro habuerit, fuere, qui dubitarent *. Sed ſunt ſane diplomata, quae manifeſto prouocant ad deciſionem iuris Sueuici, quae iam produxit Datt. *de pace publica*, *Lib. IIII. cap.* 1. §. 21.

* Merentur ea de re legi verba Scherzii, *in praef. pag.* 4. *Quamuis autem hoc opus, prout hic iacet, legis robore donatum fuiſſe, nullus credam, attamen plurimum inde vtilitatis, tum ad illuſtrandas antiquitates patrias, tum ad iuris prudentiam hauriri poſſe adſero. Nihil enim rationi ſanae magis conuenit, quam vt in foro, ſi de pactis, contractibus, diuiſionibus familiarum, litteris inueſtiturarum, ſimilibuſque, quae antiquis temporibus fuere facta, iudicium ferendum ſit, illa interpretemur iuxta vſum moremque illorum temporum, quibus fue-*

re

re celebrata: vſum vero antiquiorum temporum in hoc opere repraeſentari, vel Tireſiae clarum eſt; et probauit id multis exemplis Schilterus in Comm. ad ius feud. Alamann.

§. LXXXIII.

Ius feudale Sueuicum Alamannicum.

Acceſſit et huic Speculo, ſeu iuri prouinciali, IVS FEVDALE, quod paullo poſt ius prouinciale, et fortaſſis ab eodem auctore, conditum eſt, ſiquidem aliquoties lector ad ius prouinciale, tamquam ad partem priorem, remittitur. *Ius feud. Alam. cap.* 1. §. 120. 168. Quare male de libri huius vetuſtate iudicarunt Lambecius, Schilterus, et alii, qui illum diu ante Speculum Saxonicum natum exiſtimant. Thomaſ. *Select. feud. §. 63.* Editionem adcuratiſſimam huius libri, ad codicem Ambroſianum bibliothecae Vindebonenſis expreſſam, et luculento commentario illuſtratam dedit Schilterus, Arg. 1697, 4. et nouiſſime Io. Aug. N. D. de Berger, *Lipſ.* 1726, 4.

§. LXXXIIII.

Iura prouincialia varia.

Nec tantum communia illa Germaniae iura colligi ſedulo coeperunt, ſed et prouinciae ſingulae ſuas leges et conſuetudines in ſcripturam iiſdem fere temporibus redegerunt. Tale ſane eſt IVS PROVINCIALE AVSTRIACVM, anno 1190. conditum, quod ex codice MSC. edidit Io. Petr. a Ludewig *Reliquiar. Tom. IIII. pag.* 1190. *ſequ.* Tale IVS PROVINCIALE BAVARICVM, quod anno 1346. condiderunt fratres Ludouicus, Marchio Brandenburgicus, et Stephanus, Ludouicus et Guilielmus, comites Palatini Rheni, et duces Bauariae, qui tamen profitentur, *daſs ſie zu Rat worden mit ihrem Herrn und Vaeterlein, Kayſer Ludwichen von Rom.* Codicem MSC. elegantem membranaceum, ſimilemque per omnia illi, quem deſcripſit Lambec. *Bibl. Vind. II. 8. pag.* 834. in bibliotheca Hoffmanniana Francofurti vidi. Tales denique ſunt leges, quas Tirolienſibus anno 1397. dedit Leopoldus, dux Auſtriae, teſte Hundio *in Metrop. Salisb. Tom. I. pag.* 450. *

* Ad hanc eamdem epocham pertinent etiam Stadenſium ſtatuta, quae ipſe MSSC. poſſideo, quorum in praefatione, quae incipit: *Iuſte indicate filii hominum* haec quoque legimus: *In dem Iare von onſes Heren Godes Bort tuſend twe hondert negen vnd ſeuentich in dem Mayge, do vvorden de meenen radmanne vnde de mittigſten van diſer Stadt tho Stade to rade, to Sünte Martinus Dage, alſo men then rade keſen ſchall;* ſequuntur deinceps ipſa ſtatuta, variaque additamenta, quorum ſingulis haec praemittitur formula: *Hinder den tvveeden (derden, voffden) ſtükke ſyn volgende Capittel natho gedichtet.* Ex

quibus

quibus patet, primis his atque antiquiſſimis ſtatutis poſtea varia SCta paulatim acceſſiſſe, adeoque non omnia eſſe eiuſdem aetatis.

§. LXXXV.

Leges gentium exterarum Germanicis ſimiles.

Quin et exterae gentes, quae leges et conſuetudines Germanicas ob communem originem ſeruabant, iis temporibus illas in ſcripturam redigebant, ne a iure Romano et canonico agerentur in exſilium. Nam et Codex LEGVM DANICARVM auſpiciis Waldemari II. regis, anno 1232. * confectus eſt, de quo aliiſque Danorum Legibus conſulendus Io. Petr. a Ludew. *in praef. Tomi VIIII. Reliqu. pag. 5. ſeqq.* Et NORMANNI LEGES ſuas, quas ſecum ex ſeptemtrione attulerant, Germanicis plane geminas, litterarum monimentis conſignarunt anno circiter 1250. ceu docet codex MSC. Bibliothecae Ludewigianae, ex qua illas cum notis ſuis edidit poſſeſſor *Tom. VII. Reliquiar. pag. 149. ſeqq.* **.

* Certum id eſt legibus Cimbricis, quas anno 1232. in comitiis Vordingenſibus a Waldemaro II. praeſentibus filiis Erico, Abele, et Chriſtophoro, ducibus, conditas eſſe omnes fatentur. At Scanicas non a Waldemaro II. ſed primo anno 1161. conſcriptas, et poſtea ab Andrea, Sunonis archiepiſcopo, Latine redditas eſſe, erudita *praefatione editioni Latinae Hafnienſi* 1590, 4. praemiſſa demonſtrauit Arnoldus Huitfeldius.

** Sed et Suedicae leges eiuſdem fere aetatis ſunt. Vplandicas enim, a S. Erico primum vel ſcriptas, vel collectas, publicauit, ſuiſque auxit Birgerus Magni, rex, qui circa annum 1295. vixit: quemadmodum paullo ante anno 1251. Birgerus Iarl. ius municipale Sueciae ciuitatum in ordinem redegit. Qua de re ex inſtituto agit Io. Loccen. *Antiqu. Sueo Goth. Lib. II. cap. 2. pag. 35.* Brabantinorum quoque ducum conſtitutiones circa annum 1312. compilatas publicataſque eſſe, iam docuit Herm. Conring. *de orig. iur. Germ. cap. 28. pag. 167.* Leges Boemicas a Carolo IIII. latas digeſtaſque in ordinem ſub titulo *Maieſtatis Carolinae* edidit Paullus Geſchinius, *Francof. 1617. fol.*

§. LXXXVI.

Ciuitates patrii iuris ſeruantiſſimae.

Sed ciuitates praecipue, in quibus ſcabini, non niſi iuris patrii periti, maxima auctoritate pollebant, manibus pedibuſque enixe omnia agebant, ne iura peregrina intra moenia ſua reciperentur. Hinc multa vel condita, vel in ſcripturam primum redacta ſunt STATVTA vrbium praecipuarum, non modo liberarum, ſed et municipalium. Vbi id maxime notatu dignum, eas ciuitates, vnde alia oppida ius ſuum municipale petiuerant, ab his veluti metropoleon loco habitas, et a ſententiis domi latis prouo-

prouocatum eſſe ad illas vrbes, quarum iura adoptauerant, qui mos hodienum quibuſdam locis obtinet *.

* Auctor eſt Ioannes Sibrandus in *Iur. publ. vrb. Lubec. Part. I. ſect.* 10. *n.* 7. Roſtochienſes, quia iure Lubecenſi vtebantur, adpellationes a tribunali Roſtochienſi detuliſſe ad Lubecenſe. Idem *n.* 15. *pag.* 102. adducit priuilegium Straſſundenſibus conceſſum anno 1314. quo permittitur ciuibus, *daſſ ſie moegen und ſollen ihre beſchuldene Vrtheil fuhren und holen zu Lubeck.* De adpellationibus Neomagenſium ad ſcabinatum Aquiſgranenſium deuolutis, ſimilique more apud Belgas paſſim obuio, quaedam haud vulgaria diſſerit Io. Iſaac. Pontan. *Hiſt. Gelr. Lib. I. pag.* 59. quibus ex Conringio *cap.* 28. *pag.* 169. addimus, alias quoque vrbes Rhenanas partim Aquiſgranum, partim Coloniam prouocare ſolere a cauſſis dubiis. Helmſtadienſes *a tribunali* magiſtratus ſui *ad conſiſtorium Magdeburgenſe ſolitos adpellare*, refert Magnus dux Brunſu. et Ioannes abbas Werthinenſis in diplomatibus anni 1358. apud Schmidt. *de Helmſtadio per Fravvenradam adflicto*, *pag.* 6. *et* 8. Vnde non mirum, Polonos quoque et Boemos Halam vel Magdeburgum, a quibus ius acceperant, prouocaſſe: *Weichb. art.* 10. §. 1. quem morem tamen in Polonia anno 1356. ſuſtuliſſe Caſimirum II. regem, memoriae prodidit Mechou. *Chron. Polon. Lib. IIII. cap.* 19.

§. LXXXVII.

Statuta Suſatenſia.

De huius modi ſtatutis iam ſatis prolixe a Struuio *Hiſt. iur. Lib. VI. cap.* 27. aliiſque actum. Nos de praecipuis, et quibus apud alias quoque ciuitates honor fuit, agemus. Et hic neſcio, an non primum ſibi locum merito vindicet IVS SVSATENSE. Celeberrimum illud municipium iam olim εὐνομίᾳ tantam ſibi famam pepererat, vt multae aliae ciuitates inde leges ſuas peterent, eaſque veluti beneficium acciperent ab imperatoribus, Arnold. *Lub. Lib. II. cap.* 35. Lambec. *Orig. Hamb. Lib. I. n.* 98. Henr. Meibom. *Introd. ad hiſt. Sax. infer. pag.* 81. At illud antiquum apud ipſos Suſatenſes paullatim obſoleuiſſe videtur: nam nouum ius Suſatenſe, (*die Soeſtiſche Schraden* vel *Schragen*), in pleriſque a iuris Lubecenſis principiis diſcedit *.

* Ipſe poſſideo apographum iuris municipalis Suſatenſis, cuius prima pars, continens *das alte gekorne und gepruvede Recht*, incipit: *in dem Boke von oberſten Gude ſchrivet Meſter Boëtius, dat man in allen Beginnen ſal anropen den allmachtigen Vader und Schopper aller Dinge cet.* Conſtat illud *articulis* 176. et quamuis ſub finem legamus: *actum et concordatum anno dni milleſimo quadringenteſimo quadrageſimo ſecundo; feria ſexta poſt beati Cuniberti epiſcopi*; *articulo* tamen 151. adſcriptum: *anno domini* 1350. *articulo* 156. *anno dni* 1309. *craſtino Alexii confeſſoris: articulo* 157. *anno domini* 1370. *in die beati Bonifacii*: *articulo* 173. *ſub anno domini* 1368. *in die dominica, qua cantatur Laetare:* vt adeo librum hunc ſubinde auctum eſſe, ſatis adpareat. Conf. Henr. Melch. Schutte *Diſſ. de iure Suſat. eiuſque et iur. ciu. collatione*

ne in ſucceſſ. ab inteſtato. Altera pars eumdem titulum habens *dat alde vnd geprovede Recht der Stadt von Soeſt*, conſtat articulis 130. eiuſque initium eſt: *Tho den erſten ſo ſeyn drey Gerichte binnen der Stadt, dat ein vnſes Herrn van Colln, dat ander des Proveſtes van Soeſt, und dat derde des Rats.* Tertia pars inſcribitur: *Des gemeinen Gerichts Proceſs*, tituliſque conſtat 19. quorum initium eſt: *Socrates der Heydniſche Philoſophus ſpricht: Das recht iſt einer ſpinnen-vveben gleich, cet.* Sub finem ſubiiciuntur quaedam ſub rubrica: *Dit ſind nachfolgende Urtheil, ins freyen Stohls Gerichte gehoerig belangende.*

§. LXXXVIII.

Ex iure hoc Suſatenſi natum eſt LVBECENSE * et HAMBVRGENSE. Et Lubecenſes quidem, qui antea, teſte Helmoldo *Lib. I. cap.* 47. vt alii Nordalbingi iure Saxonico viuebant, ius ſuum ab Henrico Leone accepiſſe videntur, confirmatum poſtea a Fridrico I. imp. anno 1183. Arn. Lubec. *Chron. Slau. Lib. II. cap.* 35. Quod enim alii pro *Iure Suſatiae* apud Arnoldum reſcribi iubent *iura Holſatiae*, alii per illud intelligunt *legitimam conſuetudinem poteſtatemque vtendi paſcuis, ligniſque in comitatu Nordalbingiae*, id tam ſolide profligatum eſt ab Henr. Meibomio *Introd. ad hiſt. Sax. inf. pag.* 81. et Mollero *Iſag. ad hiſt. Cherſ. Cimbr. IIII.* 6. vt actum agere nolimus. Caue vero, id quod hodie obtinet, ius Lubecenſe vetus et ſincerum exiſtimes **. Vidi ego in bibliotheca Hoffmanniana codicem MSC. membranaceum antiquum, lingua vetere Saxonica ſcriptum, in quo iſtud ius et ab hodierno diuerſiſſimum, et multo breuius illo ſiſtitur. Conſtabat enim articulis 271. alio plane ordine diſpoſitis, quam qualem hodie in iure Lubecenſi obſeruamus. Fuſius de hoc quantiuis pretii codice, aliiſque, qui paſſim memorantur, codicibus MSCtis ſingulari programmate egit amiciſſimus Hoffmannus, *Francof.* 1731. Ius Lubecenſe.

* Equidem ex iure Sueogothico, tamquam fonte, promanaſſe ius Lubecenſe nuper oſtendere voluit Chriſt. Nettelblatt. in *Diſſ. de fontibus iuris Lubecenſis.* Sed quum pleraque communia habeant Gothicae illae et Germanicae leges, dicere malim, vtramque gentem talia a maioribus accepiſſe, vt non opus ſit fingere, Lubecenſes ius ſuum ex ſeptemtrione petiiſſe, de quo plane ſilent annales. Nec magis verum eſt, eſſe hoc ius Slauicum vel Venedicum, quum Suſato cum Venedis nihil vmquam commune fuerit.

** Collectio, qua hodie vtimur, facta eſt auſpiciis ſenatus, a Io. Ludinghauſen, coſ. Calixto Schein, ſyndico, Gottſchalco de Sliten, ſenatore, excuſaque Lubecae a Io. Balhorn, 1586. Eodem quidem anno Ioach. Kolius, conſul Crempenſis, ex codice MSC. ius Lubecenſe Hamburgi publicauit: ſed et haec, et ſi quae exſtant, aliae antiquiores editiones, in foro nullius amplius vſus ſunt. Conf. Ern. Ioach. Weſtphali *Diſſ. de origine et fontibus iuris Lubecenſis, eiuſque vſu, auctoritate, elogio, et ſubſidiis.*

§. LXXXVIIII.

Statuta Hamburgenſia.

Eumdem fuiſſe IVRIS HAMBVRGENSIS fontem, diplomata euincunt apud Lambecium, in quibus ipſis ſaeculo XIII. conceditur *antiqua iuſtitia Lubecenſium*, vel, *vt fruantur iure Suſatenſium et Lubecenſium*, quae iam alii attulerunt. Hinc ſimillimae olim fuere Hamburgenſium et Lubecenſium leges, vt Thraciger, Hamburgenſium ſyndicus, ſcribere non vereatur ad annum 1292. *Bis auf dieſe Zeit hat die Stadt Hamburg gebraucht Lübiſch Recht, als hiebevor iſt angezeigt.* Quum vero hoc ipſo anno Adolphus, Gerardus, Io. Henricus et Henricus, Holſatiae comites, vrbi *concederent et donarent ius tale, quod vulgo Köhre dicitur, ſtatuta mandare, et edicta promulgare, ſecundum placitum eorum, pro vtilitate et neceſſitate ciuitatis, et reuocare eadem, quotieſcumque et quandocumque ipſis viſum fuerit expedire*: Lambec. *Orig. Hamb. II. n.* 471. vſi ſunt eo iure Hamburgenſes, et, vt denuo verbis Thracigeri vtamur, *nachdem ſie angeregtes priuilegium erlanget, haben ſie ihr eigen Recht gefaſt, welches mehrentheils aus gemeinen Sächſiſchen Rechten gezogen, und in folgenden Zeiten etliche mal vermehret und verbeſſert iſt* *. Attamen et ante ſaeculum XIII. quaedam exſtitiſſe iuris Hamburgici ſtamina, oſtendit Mich. Richey *in Hiſtoria Statutorum Hamburgenſium*, *cap.* I. §. 5. *ſequ.* qui et alia huc pertinentia plena manu ſerit.

* Hodierna Statuta Hamburgenſia nouiſſime reuiſa ſunt publicataque anno 1603. quamuis poſtea et nouae leges, veluti *die Gerichts-Ordnung*, et varii receſſus acceſſerint. At exſtat in bibliotheca Ludewigiana codex MSC. lingua Saxonica ſcriptus, et gloſſis illuſtratus, *inſigne iuris antiqui Germanici, a iure Romano adhuc minus infecti, monimentum*, iudice Boehmero, qui et ſpecimina quaedam dedit in *Diſſ. de aeris alieni inter coniuges Hamburgenſes communione*, edita Hal. 1728, 4.

§. LXXXX.

Iuris Lubecenſis vſus quam late patuerit? Vnde ius Culmenſe.

At latius patuit iuris Lubecenſis, quam Hamburgenſis, vſus. Illud enim in Pomerania, ducatu Magdeburgico, Saxonia inferiore, Holſatia, et Sleſuicenſi ducatu, nec non Pruſſia et Liuonia a multis ciuitatibus oppidiſque receptum eſt, quorum recenſum prolixum inſtituunt Io. Sibrandus *ad Ius Lubec. Part. I. ſect.* 5. *et* 10. Meu. *ad Ius Lubec. Prol. quaeſt.* 2. *n.* 23. Moller. *Iſagog. I.* 2. Werlhoff. *Specim. iur. Germ. Diſſ. III. pag.* 202. Quin ex eodem et Weichbildo Magdeburgico conflatum ineunte ſaeculo XIII. videtur IVS CVLMENSE *, quamuis poſterioris, puta iuris Weichbildici, principia magis redoleat. Vid. Hart-

knoch.

knoch. *Diſſ. XVII. de iure Pruſſ.* §. 14. *ſequ. et in dem Alten-und Neuen-Preuſſen. Part. II. cap. 7.* §. 3. *p.* 549.

* Culmia condita anno 1232. ab Hermanno de Balcke, ordinis Pruſſici magiſtro. Inſequente anno Hermannus de Salza, ſupremus ordinis Teutonici magiſter, Thorunenſibus et Culmenſibus dedit priuilegium famoſiſſimum Culmenſe, in quo diſerte illis vrbibus indulgetur, vt iure Magdeburgico vtantur. Hartknoch *in dem Alten- und Neuen-Preuſſen, ibid.* §. 5. Attamen circa aurifodinas ius Sileſiacum, circa argentifodinas Fribergenſe obſeruari iuſſum. Recepta etiam quaedam ex iure Flandrico, veluti in menſuris agrorum, ſucceſſione coniugum. Denique et ipſi magiſtri ordinis vrbi ſpecialia quaedam iura et ſtatuta dederunt. Ex his omnibus demum ius Culmenſe confectum, quod ex vetere MSC. primus edidit Heur. Stroband, burggrauius et conſul Thorunenſis anno 1584.

§. LXXXXI.

Antiqua porro ſunt iura municipalia, COLONIENSE et AQVISGRANENSE, quae iam *Ius Weichb. art.* 1. laudat. Colonienſium iura ac conſuetudines iam anno 1229. confirmauit Henricus archiepiſcopus, et anno 1242. Fridericus II. imp. apud Lunig. *im Reichs-Archiu. Part. ſpec. IIII. cont. p.* 341. Prodiere anno 1562.* ſub titulo: *Abdruck und gemeiner Begriff der Policey-Ordnungen, Plebiſciten, und Statuten der alten löblichen freyen Reichs-ſtadt Coelln*, in quibus tamen Sigiſmundi aliorumque diplomata, ſaeculo XV. non antiquiora, ſtatim initio occurrunt. Aquiſgranenſia ſtatuta an vmquam edita ſint ſcire me fateor cum ignariſſimis. Statuta Aquiſgranenſia et Colonienſia.

* Attamen Io. Noppius *in Chron. Aquiſgr. Lib. III. n.* 18. *pag.* 54. edidit Sigiſmundi imp. *ſtatutum anno* 1423. *de mobilibus ab inteſtato relictis et aedibus ruinoſis, n.* 19. *pag.* 56. varia ciuium priuilegia ex libro ſcabinali *n.* 29. *pag.* 71. *ſeqq. Geſetze und Ordinanzien des Churs, pag.* 85. *Reformirte Chur Gerichts-Ordnung de anno* 1577. *n.* 30. *pag.* 116. *Taffel des neuen Geſetz, auf Latein Tabulae nouae legis, genant, de anno* 1456. *die* 1. *Maii n.* 31. *pag.* 122. *Vormunder verſorger Ordnung de anno* 1574. *n.* 32. *pag.* 129. *Reuiſion Ordnung eines ehrw. Sendt-Gerichts*, et quaedam eiuſdem generis alia.

§. LXXXXII.

Antiqua praeterea ſunt iura municipalia FRIBVRGENSIVM a Bertholdo IIII. Zeringiae duce anno 1170. data, itemque ſtatuta GOSLARIENSIVM, condita anno 1330. teſte fratre deſideratiſſimo in *Antiqu. Goslar. Lib. IIII. pag.* 362. et edita a Leibnit. *Script. rer. Brunſu. Tom. III. pag.* 484. *ſequ.* BREMENSIVM anno Nec non aliarum vrbium paullo antiquiora.

anno 1303. ab Oldenburgenſibus petita. Gryphiand. *de Weichb. Saxon. cap.* 77. BRVNSVICENSIVM apud Leibnit. *Tom. III. pag.* 434. anno 1232. ab Ottone I. duce praeſcripta, et alia, quorum recenſum non admittit hoc compendium.

§. LXXXXIII.

Ius Wiſbyenſe. Id modo addo, hac tempeſtate in rebus nauticis inualuiſſe in vrbibus Hanſeaticis vſum IVRIS WISBYENSIS, quod ipſum quoque originis Germanicae eſt, teſte praefatione apud Leibn. *Tom. III. pag.* 750. vbi haec occurrunt: *So ſande man an Hertoghen Hinrike, enen Hertoghen over Beyern unde Saſſen, de beſtedigde uns den Vrede unde dit Recht, als et vore ſin auder Vader Keyſer Lothar ghegheven hadde.* Saepius hoc ius Wiſbyenſe prodiit: quod et apud exteros non leuis vſus eſt. At poſtea ipſae ciuitates Hanſeaticae condiderunt *der erbarn Hanſee Staedte Schiffs-Ordnung und See-Recht* *, quae conſtitutio vltimum recognita in conuentu ciuitatum Hanſeaticarum publicata eſt die XXII. Maii 1614.

* Immo Hamburgenſes iam ab anno 1290. habuerunt ius nauticum ſingulare, et ab Hanſeatico diuerſum, quod edidit et notis illuſtrauit Langenbeckius *in denen Anmerckungen uber das Hamburgiſche Schiff- und See-Recht,* vbi *pag.* 2. ius illud maritimum antiquum vocat *der Stadt eigenes, und aus keinen andern entlehntes See-Recht.* Ita et Lubecenſes ius nauticum iuribus Hanſeaticis antiquius ſibi eſſe perhibent. Andr. Lang. *de legib. naut. cap.* 9. *pag.* 61. Addatur Mich. Richey *Hiſt. Statut. Hamb. cap.* 1. §. 9. *pag.* 6.

§. LXXXXIIII.

An ideo ius Rom. et canonicum minora incrementa ceperit? Tot igitur iuribus prouincialibus ac ſtatutis in ſcripturam redactis, id quidem conſequuti ſunt Germani, vt iura patria non plane in exſilium agerentur: nec tamen ideo ius Romanum et canonicum nulla in Germania cepit incrementa. Quin magis magisque quotidie inualuit, et ab eo maxime tempore, quo academiae ſupremaque imperii iudicia inſtitui coeperunt, tantum auctoritatis conſequutum eſt, vt paullatim pro iure communi habitum, et iudiciis, tamquam norma decidendi commendatum ſit. Quod quomodo contigerit, poſtremo huius libri capite diſtinctius oſtendemus.

CAPVT

CAPVT IIII.

DE STATV IVRIS GERMANICI A CONDITIS ACADEMIIS AD NOSTRA TEMPORA.

§. LXXXXV.

SImul ac in Germania inſtitui academiae coeperunt: praeter theologos, medicos, et philoſophos, etiam iuris vtriuſque, CIVILIS et CANONICI, profeſſores publica auctoritate ſunt conſtituti. Quod eo minus mirum cuiquam videbitur, quo certius conſtat, Germanos in condendis academiis Italorum et Gallorum inſtituta eſſe imitatos *. Conſtitutis academiis, profeſſores vtriuſque iuris publice docere coeperunt.

* Ad Pariſienſis exemplum Carolum IIII. inſtituiſſe Pragenſem, obſeruat Dubrau. *Hiſt. Boem. Lib. XXII. pag. 179. edit. Freher.* Et Rupertus ſenior, comes Palat. Rheni, anno 1386. profitetur, academiam Heidelbergenſem *ad inſtar ſtudii Pariſienſis a ſe fundatam, eamque regendam, diſponendam, et regulandam modis et materiebus in vniuerſitate Pariſienſi ſolitis obſeruari, vt Pariſienſis ſtudii, vt pediſſequa, vtinam digna! modis conuenientibus greſſus imitetur.* Toeln. *Cod. dipl. Palat. n. 189. pag. 123.* Sed et Ludouicum, ducem Bauariae, anno 1477. in conſtituenda academia Ingolſtadienſi Bononienſis et Viennenſis vniuerſitatis exemplum ſe prae oculis habuiſſe, ait apud Hund. *Metrop. Salisb. Tom. II. pag. 291.*

§. LXXXXVI.

Academias vero Germania noſtra non demum ſaeculo quinto decimo habere coepit, ceu exiſtimauit Conring. *de orig. iur. Germ. cap. 24. pag.* 147. ſed integro ſaeculo prius. In omnibus vero, quarum hiſtoria comperta eſt, ſtatim inſtituta eſt facultas, quam vocant, iuridica. Anno enim 1365. VIENNENSI vniuerſitati Vrbanus papa id priuilegium concedit, *vt ſit ſtudium generale, illudque perpetuis temporibus ibi vigeat, tam in iuris CANONICI et CIVILIS, quam in alia qualibet licita, praeterquam theologica, facultate.* Lambec. *Bibl. Vindeb. II. 5. pag.* 85. Idem circa annum 1388. ERPHORDIENSI academiae indultum eſt, teſte Conring. *de orig. iur. Germ. cap. 31. pag.* 91. nec non anno 1386. HEIDELBERGENSI *, teſte diplomate Ruperti ſenioris, com. Palatini, apud Toeln. *Cod. dipl. pag.* 123. ac denique INGOLSTADIENSI anno 1477. apud Hund. *in Metrop. Salisb. Tom. II. pag.* 291. Et quidem iam ſaeculo XIIII.

* Attamen

* Attamen initio tres doctores iuris tantum canonici Heidelbergae docuiſſe, legimus *in Chron. magno Belg. pag.* 343. cui ſuffragatus Schilterus *de inueſtitura ſimult. cap.* 3. §. 2. per totum ſaeculum XIIII. nullum ibi profeſſorem iuris ciuilis fuiſſe, tradit. Id quod verum eſſe, deprehendi ex diplomate eiuſdem Ruperti ſenioris *n.* 186. *pag.* 128. in quo anno 1393. recenſentur: *Meiſtere und Doctorn und gute graduirte der heil. Geſchrifft und, in geiſtlichen Rechten, und in der Artzney, die zu zyten in denſelben Zvveyn Künſten gekorn und geſetzt ſind zu leſen, und auch leſent in der obgem Vniuerſitaet*, iuris ciuilis profeſſorum nulla facta mentione. At in Viennenſi academia iam anno 1389. vtriuſque iuris profeſſores fuerunt. Eo enim anno condita facultatis iuris canonici et ciuilis ſtatuta, quae exhibet Lambecius *in Bibl. Vindeb. pag.* 164.

§. LXXXXVII.

Hinc magnus doctorum numerus in aula imperatorum.

Itaque fieri non potuit, quin ſaeculo ſequente iam vbique magnus eſſet doctorum vtriuſque iuris prouentus, qui in principum palatiis, curiiſque, et iudiciis illuſtrioribus vbique regnabant, cauſſaſque ad iurium illorum peregrinorum principia decidebant, et omnem denique mouebant lapidem, vt ius patrium magis magiſque ſupprimeretur. Sic in aula Caroli IIII. *Bartolus de Saxoferrato*; Dubrau. *Hiſt. Boem. XXII. pag.* 181. Struu. *Hiſt. iur. XII.* 38. *pag.* 535. in aula Sigiſmundi imperatoris *Georg. Fiſcellus*, I. V. D. ſumma auctoritate pollebat. Sub eodem et duobus inſequentibus imperatoribus, Alberto et Friderico, cancellarii munere functus eſt *Caſp. Schlick.* Aen. Sylu. *Hiſt. Boem. cap.* 3. Quin hic poſtremus in conſilium ſuum fere ſolos iuris peritos adoptauerat, ac proinde in diplomate, quo anno 1375. quemdam Adolphum Gegener, doctorem iuris renunciauit, id ſe facere profeſſus eſt, *de adſenſu et conſilio DOCTORVM et SAPIENTVM curiae ſuae.* Itter. *de grad. acad. cap.* 6. §. 20. *pag.* 162. Quamuis fatendum ſit, Fridericum III. imp. *mediocriter dilexiſſe iuris peritos, quod iuris aequitatem diceret ab iis inuerti, iuſtitiamque foedari* *. Cuſpinian. *pag.* 411.

* Communis tum illa querela, non aliunde orta, quam quod, inuecto paullatim in fora iure Romano, tardius procedere lites animaduerterent, quam olim, quum vna alteraue dicta die finiretur controuerſia. Tolerabilior vero Germanis videbatur breuis iniuria, quam tarda iuſtitia. Praeterea, quum eo tempore nondum ſublata eſſent bella priuata, quibus iureconſulti quam maxime refragabantur, idem Germanis, maxime nobilioribus eueniebat, quod eorum maioribus, tempore Quinctilii Vari, vt mirarentur, legibus terminari lites, quae adhuc armis finitae fuerint. Vellei. Paterc. *Hiſtor. Lib. II. cap.* 118.

§. LXXXXVIII.

§. LXXXXVIII.

Itemque in palatiis principum et vrbibus.

Imperatores imitati principes et ordines imperii, et ipſi ICtos maximi faciebant, eorumque conſilio et opera, tum in adminiſtranda re publica, tum in iure dicundo, vtebantur. Sic in aula Saxonica magni fiebant conſilia *Iac. Radewizii*, Ienenſis, Thuringi, I. V. D. et ordinis iuridici in academia Lipſienſi praeſidis, vſque adeo, vt ei potiſſimum impetratam a Sigiſmundo imp. Saxoniam, dignitatemque electoralem, acceptam ferret Fridericus, marchio Miſniae. *Centur. ſcript. qui in Lipſ. Witteb. et Francof. acad. flor. num.* 17. In Pomeraniam *Petrum Rauennatem*, eiuſque filium, *Valentinum*, deduxerat Bogiſlaus X. Dux Pomeraniae. Conring. *de orig. iur. Germ. cap.* 32. Comitiis Noribergenſibus anno 1466. interfuere loco Treuerenſis Ioannes Gemminger, Decret. D. loco Saxonis, Io. de Weisbach, D. Legati etiam Salzburgenſis, Eiſtadienſis, Ratisbonenſis, Bauari, marchionis Brandenb. landgrauii Haſſiae, Lubecenſium, doctores fuere, apud Goldaſt. *Conſt. imp. Tom. I. pag.* 217. *ſequ.* Quin et in ciuitatibus quibuſdam praecipuis, iurium doctores tum ſyndicorum et conſiliariorum officio functos eſſe, reperio *.

* Noribergenſi enim ſenatui ſaeculo XV. a conſiliis fuit Gregorius Heimburg, ſub initium concilii Baſileenſis doctor iuris creatus et fatis ſuis notiſſimus. Freher. *in Theatr. vir. doct. pag.* 795. Eodem ſaeculo, immo et multo ante, etiam Francofurti ad Moenum fuere ſyndici, iuris periti, qui eo ſaeculo *Pfaffen* vocabantur, quemadmodum hodienum in Gallia, Anglia, et Belgio, clerici, *Clerken van Rechten*, audiunt, qui ſcripturas faciunt. Feltm. *de tit. hon. II.* 40. 9. Itterus enim *de gradib. acad. cap.* 9. §. 5. *pag.* 349. producit exemplum litterarum anno 1377. datarum, quibus Hermannus von Orbe, licentiatus Decret. profitetur, quod a ſenatu Francofurtano conductus ſit ſyndicus, (*daſs er Paff und Diener vvorden ſey der erſamen vviſzen Lude, des Rades vnd der Stadt zu Francenford*,) vbi Itterus recte obſeruat, *Pfaffen* ibi eſſe ſyndicos, qui tum et aduocati, itemque ob honores academicos, quibus inſigniti fuerint, *Meiſtere* fuerint adpellati.

§. LXXXXVIIII.

Receſſus imp. ad leges Rom. attemperati, idque ius commenda-

Nec parum etiam iuris Romani et canonici auctoritatem eo ſaeculo prouehebant imperatores et ordines, dum ipſi leges, quas dabant, ad vtriuſque iuris placita attemperabant, quin et iura illa in iudiciis ac foris ſeruari lege publica iubebant. Talia plura occurrunt in *Reformatione politica* Sigiſmundi imp. apud Goldaſt. *Conſt. Tom. I. pag.* 188. Nam *cap.* 9. legimus: *Es iſt zu wiſſen, daſz hohe Fürſten, die groſſe Land haben, noch faſt Keyſerliche*

tum ſae- culo XV. *Recht zu ihrem Theil halten.* Et *cap.* 13. §. 5. *Man ſoll an allen Haubtgerichten, do man über das Blut richten mag, haben ein Keyſerlich Rechtbuch, daſz man richte nach Recht, und niemand unrecht beſchehe.* Item §. 8. *Waer aber Sach, daſz in den Rechten iedwederm Theil zu kurtz beſchech, deſz ihn deucht, ſo mag man die Sach ziehen für einen geiſtlichen Meiſter,* (doctorem Decretorum) *vnd einen weltlichen Meiſter,* (iur. ciu. doctorem,) *die dazu benant werden, die Vrtheil zu ſprechen.* Ita et in *Auiſamentis Conſtantienſibus* de anno 1416. apud eumdem *Tom. I. pag.* 151. *cap.* 1. et in Moguntinis de anno 1426. apud eumdem *pag.* 160. *ſequ. cap.* 5. aliquoties mentio fit *Corporis iuris et extrauagantium: cap.* 9. *doctorum et licentiatorum iuris can. et ciuilis, et baccalaureorum iuris vtriusque,* ad canonicatus admittendorum. Qualia a Friderico III. etiam profecta videmus apud Muller. *Reichs-Tags-Theatr. Part. IIII. cap.* 41. *et Part. IIII. cap.* 15. quae de iuris vtriusque auctoritate ſatis teſtantur.

§. C.

Hinc ordines imperii de eo abolendo cogitarunt. Animaduerterunt demum hoc ſaeculo principes, quanta ſtrages immineat iuri patrio, ac proinde ſub eodem Friderico III. anno 1441. id egerunt, vt lex publica, de doctoribus iuris plane abolendis in Germania, promulgaretur. Et exſtat ſane apud Goldaſt. *Part. I. der Reichs-Satz. pag.* 166. eiusmodi *Reformatio,* in comitiis Moguntinis propoſita, vbi *art.* 5. legimus: *Alle Doctores der Rechten, ſie ſcind geiſtlich oder weltlich, im H. Roemiſchen Reich Teutſcher Nation, ſollen nach laut der fürgenommenen Reformation an keinem Gericht, bey keinen Rechten, auch in keines Fürſten oder andern Raethen mehr gelitten, ſondern ganz abgethan werden: Sie ſollen auch fürbas hin vor Gericht oder Recht nicht weiter reden, ſchreiben oder Rath geben* *. Et id momordiſſe arbitror Petrum de Andlo, eius aetatis ICtum, dum *de imp. Rom. Germ. Lib. I. cap.* 10. ſcripſit: *leges Romanas noſtra Alamannia proh dolor! in ſua deſpicit inſipientia.* Sed euentu caruit illud conſilium, nec reliquis ordinibus adriſiſſe videtur ſcriptum, quod Fridericus III. vel pauci quidam alii conceperant. Saltim neque perlata eſt illa lex duriſſima, neque vmquam exſequutioni mandata. Manſit iuri peregrino ſuus honor, et magis magisque creuit ICtorum in Germania auctoritas.

* Duriora ſunt, quae in *Declaratione* ſequuntur. Quemadmodum enim ibi locus relinquitur ICtis ternis in ſingulis academiis, ita tamen, vt non niſi

niſi iura in imperio probata interpretentur, et conſulti, ex iis reſpondeant: ita foro plane exeſſe iubentur, addita ratione: *Wann ihnen das Recht harter, dann der Leyer, verſchloſſen iſt, vnd kan ihrer keiner keinen Schlüſſel dazu finden, biſz beyde Theil arm vverden, oder gar verdorben ſind. Aber der Ley, behelt doch den Schluſſel zum Rechten bey ihme, das man zu zimlicher zeit das Recht herfür bringen mag. Aus dieſen Vrſachen kan man die Gelehrten in keinen Richten mehr leiden. Darzu ſeynd es nur beſolde Knechte, vnd nicht Erbdiener des Rechtens.* Paullo poſt audiunt *Stieff-vaeter, vnd nicht die rechten Erben des Rechten.* Sed meretur illa *Reformatio*, in qua auctor in ICtos grauiſſime inuehitur, tota perlegi. Reperiet quiſque, eam plane conuenire genio Friderici III. imp. quem parum dilexiſſe ICtos, iam ſupra (§. 97.) vidimus.

§. CI.

Sub finem enim ſaeculi XV. et proxime inſequente, ipſis imperii legibus frequenter ius Romanum pro norma eſſe iubetur, ita tamen, vt et iuris Germanici conſuetudinumque patriarum praecipue habeatur ratio. Quin ipſas conſtitutiones Receſſuſque imperii, qui tum prodierunt, fere in pleriſque ad iuris Romani normam accommodari animaduertimus. Id quod exemplis latarum a Maximiliano I. imp. legum paucis demonſtrabimus. Saeculo XV. ius Romanum in foro pro norma haberi iuſſum.

§. CII.

Quum poſt longa molimina anno 1495. Wormatiae de inſtituendo iudicio camarali conueniſſet, (vid. Datt. *de pace publ. Lib. III. cap. 1. §. 66. ſequ.*): condita eſt prima ordinatio iudicii camaralis, in qua §. 6. mentio fit iuriſiurandi *de calumnia et malitia vitanda*, *prout de iure*, ab aduocatis praeſtandi: et in §. 20. iudex et adſeſſores circa adpellationes ab interloquutoriis decernere iubentur ſecundum ius ciuile, (*wie das in Keyſerlichen Rechten geordnet und begriffen iſt*). Eodem anno imperator edidit conſtitutionem contra blaſphemos, in qua breuiter recenſet ſanctionem Nouellae LXXVII. Iuſtiniani, quem vocat *ſeinem Vorfahren am Reich loeblicher Gedaechtniſs.* Quumque anno 1500. Auguſtae Ordinationem camarae emendare placuiſſet: §. 8. receptum eſt ius Romanum, quod nepotes in ſtirpes iure repraeſentationis cum parentum ſuorum fratribus et ſororibus ad aui auiaeque hereditatem admitti iubet, *nach laut gemeiner geſchriebener Keyſerlicher Recht, der Gewonheit, ſo an etlichen Orten darwieder ſeyn moecht, vnangeſehen cet.* Quod patet ex legibus imperii ſub Maximiliano I. latis.

§. CIII.

In primis ex Ordin. iud. cam. 1507. et Conſtitutione de notariis.

Anno 1507. Ratisbonae prodiit noua camaralis iudicii forma, cuius nullus eſt titulus, nulla paragraphus, in qua non ius ciuile et canonicum, eorumque gloſſae, itemque Cynus, Panormitanus, Bartolus, Baldus, Speculator, Rofredus, ſimileſque heroës, vtramque paginam faciant. Sequuta eſt anno 1512. *Conſtitutio, de notariis*, in cuius §. 1. ſtatim hi ſuo munere fungi iubentur: *nach Inhalt gemeiner Rechten oder loeblicher Gewohnheit vnd Gebrauch ieder Orts*: deinde §. 3. forma inſtrumentorum praeſcribitur; *wie dieſelbe von gemeinen Rechten*, (*Nou. XXXXVII. LXXIII. et LXXIIII. Brauch, Vbung, vnd Gewonheit eingefuehret iſt.* Titulus porro de teſtamentis totus ex iure Romano deſumtus eſt *, addita §. 12. clauſula: *es ſollen auch alle Notarien des Wiſſens haben, welche obgemeldte form der Teſtamenten, als aus Keiſerlichen Geſetzen gegeben, mit Fleiſs zu halten ſaumig waeren, daſs die zudem, daſs die Teſtamenta, ſo anders gemacht würden, von Keyſerlichen Rechten nicht beſtaendig ſeyn, die Peen des Rechten darum zu leyden, ſich nicht enthalten moegen.*

* Ita tamen vt, qui conſtitutionem illam in chartam coniecerunt, plus videantur gloſſae, quam ipſi iuris textui tribuiſſe. Exemplo inſigni de militari teſtamento, in cuius forma deſcribenda gloſſam magis, quam veteres leges ſequuti ſunt, id probari poteſt quam luculentiſſime. Doctrinam vero veterum ICtorum et gloſſatorum hic diligenter contulit Vigl. Zuichem. *in Comment. ad* §. 1. *Inſt. de milit. teſt.*

§. CIIII.

Necnon ex conſtitutionibus Caroli V. imp.

Multo magis itaque Carolus V. iuris Romani vſum in Germania firmare ſtuduit. Sane anno 1521. in *Receſſu Wormatienſi* §. 17. *ſequ.* cauetur, primo vt nepotes nepteſque in ſtirpes auo auiaeque ſuccedant, cum parentum ſuorum fratribus et ſororibus: deinde vt fratrum ſororumque liberi vna cum defuncti fratribus ſororibuſque iure repraeſentationis admittantur: abolitis conſuetudinibus contrariis. Qua de re et ſingulare edictum paullo poſt per imperium promulgatum eſt. Denique vt de caſu, vtrum fratrum ſororumque liberi, ſi ſoli ſint, in capita, an in ſtirpes ſuccedant? a Regimento imperii deciſio promulgetur. Sic et anno 1529. *in Edicto contra anabaptiſtas* edito reiterationem baptiſmi morte luendam monet, (*daſs in Keyſerlichen Geſetzen die Vnbtauffung bay ſtrafe des Todes verbothen*). Vbi ſane prouocat *ad tit. C. ne ſacr. bapt. iteretur* *.

* Equidem

* Equidem Conr. Sincerus, id eſt, Culpiſ. in *Diſſert. epiſtolica* §. 80. per verba *des Reichs gemeine Rechte*, intelligenda putat iura Germanica, per *gemeine Rechte*, vel *Kayſerliche Rechte*, ius ciuile Romanum. Sed expenderunt iam hanc ſententiam Strykius in *Diſſ. prooem. vſ. hod. Pand.* §. 25. Datt. *de Pace publ. Lib. IIII. cap.* 1. §. 117. *ſequ.* Thomaſ. *Cautel. circa praecogn. iur. eccleſ. cap.* 22. §. 4. *ſequ.*

§. CV.

Paullo poſt anno 1532. in comitiis Ratisbonenſibus promulgata eſt CONSTITVTIO CRIMINALIS CAROLINA, in qua paſſim iudices ad ius Romanum remittuntur, *auf die Keyſerliche beſchriebene Rechte*, *art.* 117. et 135. *auf die Keyſerlichen Rechte*, *art.* 121. Quin *art.* 104. 118. et 120. ius ciuile vocatur *die Satzungen unſerer Vorfahren*, *vnd vnſer Keyſerlichen Rechten.* Quae eo magis notanda videntur, quo certius hodie conſtat, conſtitutionem illam criminalem tum non primum natam, ſed ex antiquioribus ordinationibus et *proiectis*, vt vocant, compilatam eſſe *. Thomaſ. *Diſſ. de occaſ. concept. et intent. Conſtit. crimin.* Ludouic. *Praefat. Comm. in Conſt. crim.* et *Kreſſ. Praefat.* §. 13. *ſeq.* Praecipue Conſtitutione criminali.

* Exiſtimabat Thomaſius, conſtitutionem criminalem deſcriptam fere eſſe ex Georgii, epiſcopi Bambergenſis, Conſtitutione criminali, quippe quae iam 1508. prodierit, ſub titulo *Bambergiſche Hals-Gerichts-und rechtliche Ordnung in peinlichen Sachen*, et ſaepius poſtea recuſa, anno 1510. 1531. et 1543. et nouiſſime a Ludouici, et criminali Carolinae in pleriſque ſimilis. Sequutus illum eſt Ludouici, qui conſtitutionem Bambergenſem noſtrae veluti parentem facit, ſororem vero Brandenburgenſem, quam anno 1516. publicarunt Georgius et Caſimirus, marchiones Brandenburgenſes, ipſe vero Ludouici cum Bambergenſi itidem recuſam dedit. At praeclare demonſtrauit Io. Paullus Kreſſius *praef. Comm. in Conſt. crim.* §. 15. *ſequ.* primam conſtitutionem criminalem confectam eſſe a Maximiliano I. imp. et quidem iam anno 1495. quamuis fortaſſis auctoritatem publicae legis non habuerit. Ex hac ergo pleraque decerpſiſſe primum anno 1508. Georgium, epiſc. Bambergenſem, deinde anno 1510. Vdalricum Tenglerum, ducalem Altipolenſis prouinciae praeſidem (*Landvoigt zu Hochſtedt*) im *Layen Spiegel*, de quo videndus coniunctiſſimus olim collega, Hoffmannus in *Diſſert. de inſign. defect. iuriſprud. crimin. Germ. cap.* 1. §. 18. *pag.* 36. *ſequ.* anno 1516. Georgium et Caſimirum, marchiones Brandenburgenſes, ac denique anno 1532. Carolum V. imp.

§. CVI.

Quamuis vero ex his ſatis adpareat, nihil reliqui factum eſſe ſub Maximiliano I. et Carolo V. vt ius Romanum et canonicum iuris communis nomine in imperio reciperetur: ſemper tamen ſimul cautum eſt, vt foris ideo non extorres eſſent leges Non tamen penitus repudiatum ius

Germanicum. ges ac conſuetudines patriae, quippe quae fere ſemper nominatim confirmantur in conſtitutionibus imperii. Maximilianus I. *in Ord. iud. camar. anno* 1495. *Ein ieder ſoll ſeine Vnterthanen in ordentlichen Gerichten, Rechten vnd Obrigkeiten laſſen vnd halten, nach eines iedem Fürſtenthums, Herrſchafft vnd Oberkeits Herkommen vnd Gebräuchen.* Et Carolus V. *in Ordin.* anno 1521. adſeſſores iureiurando obſtringi iubet, vt iudicent, *nach redlichen ehrbaren vnd laendiſchen Ordnungen, Statuten, vnd Gewohnheiten der Fürſtenthümer, Herrſchafften, vnd Gericht, die vor ſie bracht werden.* Id quod deinde ſaepe numero repetitum eſſe, iam ab aliis obſeruatum eſt. Vid. *Conſtit. crim. Car. praefat. et art.* 140.

§. CVII.

Potius proteſtationes interpoſitae, quoties id actum. Quin eo factum eſt, vt, ſi quando iuris Romani vſus ordinibus obtruderetur paullo importunius, hi interpoſitis proteſtationibus, iura patria ſibi reſeruarent. Ita electorem Saxoniae proteſtatum nouimus, leges de ſucceſſionibus ab inteſtato iuri Saxonico fraudi non futuras *. Vid. Speidelius *in Speculo ſub voce Sachſen-Recht.* Thomaſ. *Diſſert. de poteſtate legiſlat. ſtat. imp. contra ius commune, §. 51. ſequ.* Quumque Nemeſis Carolina multa ex iure communi ſanxiſſet, ſimilem proteſtationem interpoſuere multi imperii ordines, in primis elector Brandenburgicus, elector Palatinus, et hi quidem omnes ex ea ratione, quod iuribus patriae ea conſtitutione derogatum vellent imperator et ordines. Kreſſ. *Praefat.* §. 21. *ſequ.*

* At ſunt, qui hanc proteſtationem vocant in dubium. Obſeruauit enim collega olim coniunctiſſimus Chr. Gottfr. Hoffmannus, in *Diſſ. de Ioachimi I. elect. Brandenb. Conſtitut. de ſucceſſ. pag.* 92. hanc proteſtationem non a Friderico electore, ſed a Georgio, duce Saxon. interpoſitam eſſe, nec eam ad ipſam conſtitutionem de iure repraeſentationis, ſed ad controuerſiam de iure προεδρείας, quae tum inter Saxones et Bauaros gliſcebat, pertinuiſſe. Vtcumque ſe res habeat: certum ſane eſt, id ius tum Saxones non recepiſſe, nec hodie illud omnes admittere.

§. CVIII.

Status iuris Germanici et Romani ſub ſequentibus imperatoribus. Eadem iuris facies fuit et ſub Ferdinando I. omnibuſque inſequentibus imperatoribus. Quum enim et camarale iudicium, deficientibus legibus et conſtitutionibus patriis, iura communia ſequeretur, idque ipſis in omnibus ordinationibus, et maxime poſtrema *anno* 1654. iniungeretur. *Part. I. tit.* 13. *§.* 1. *et Part. III. tit.* 53. *§.* 9. et idem poſtea iudicio aulico ab imperatoribus prae-

praeſcriberetur *, ipſi quoque imperii Receſſus, quoties de iure priuato vel modo procedendi forenſi aliquid ſanciunt, fere ſemper iuri Romano vel canonico ſuffragentur: facile eſt ad intelligendum, magis magiſque inualuiſſe iuris communis auctoritatem, ita tamen, vt ſua in primis iuribus ac conſuetudinibus patriis conſtaret auctoritas.

* De ordinationibus variis huic iudicio praeſcriptis (*von Reichs-Hof-Raths-Ordnungen*) ex inſtituto egit Er. Mauritius *de iudic. aulico*, §. 19. Prima eſt Ferdinandi I. Auguſtae 1559. promulgata; poſtrema Ferdinandi III. Ratisbonae anno 1654. publicata, in qua *tit.* 7. §. 21. conſiliarii aulici iurare iubentur *auf des Reichs Conſtitutionen vnd Satzungen, nebſt den gemeinen beſcribenen Rechten*, et in fine tituli §. 24. praecipitur, *daſs das Corpus iuris civilis et Canonici allezeit auf der Reichs-Hoffraths-Taffel ſeyn ſolle, damit man ſich derſelben gebrauchen koenne.*

§. CVIIII.

At quod ad ordines et prouincias vrbeſque Germaniae attinet, eorum aliis diligentior patrii iuris manſit cuſtodia, alii repudiato illo, Romano ſe plane ſubmiſerunt. Exemplo praeiuerat ſub initium ſaeculi XVI. FRISIA, de qua Zach. Huberus, *in praef. Obſeru. rer. iud. Cent. I. Exortis diu poſt bellis plus quam ciuilibus, quibus per omne ſaeculum decimum quintum concuſſa et turbata fuit Friſia, procax haec licentia miſcuit eam, et quidquid ibi iuris legumque ſuperfuerat, e medio ſuſtulit: donec tandem Saxoniae duces*, ALBERTVS et GEORGIVS, *quorum ille belli, hic pacis artibus ſua aetate in Germania maxima laude claruerunt, gentem factionibus diuiſam, armis efferatam, humanarum diuinarumque legum neſciam, ac inſolentem, rerum potiti, in ordinem redegerunt, conſtituta ciuili reipublicae forma, et ſtabilita*, GEORGII *potiſſimum opera, curia ſuprema, cui datum id negotii fuit, vt ius Romanum tamquam ſuae iuris dictionis principium certum vnice ſequeretur, ad dirimendas ciuium lites quotidianas* *. Conf. Vbb. Emm. *Hiſt. Friſ. Lib. II.*

Prouinciae quaedam repudiato iure patrio ſeſe Romano ſubmiſerunt, vel uti Friſia.

* Idem teſtatur, Friſios poſthaec ea lege ſe ſubmiſiſſe Carolo V. imp. *vt ius fori redderetur, ſecundum praeſcripta legum Romanarum*, idque ſibi eos pacto conuento eſſe ſtipulatos. Praeſens etiam ipſe obſeruaui, ſanctiſſime ibi coli Themidem Romanam; ipſaque Statuta Friſiae anno 1722. reuiſa et locupletata pauca ſuperaddere, quae a iure illo communi longius recedant.

§. CX.

§. CX.

Marchia Brandenburgica.

Ita et in Marchia Brandenbvrgica repudium iuri Saxonico miſſum anno 1527. quo Ioachimvs I. elector edidit *Conſtitutionem de ſucceſſionibus ab inteſtato*, et in praefatione fatetur, ſe cum conſenſu ordinum omnes conſtitutiones, priuilegia, et conſuetudines abrogaſſe, iiſdemque ordines omnes renunciaſſe. Et quamuis ſcabinatum Brandeburgenſem confirmet, eum tamen iubet pronunciare ſecundum illam conſtitutionem, *vnd in andern Sachen nach beſchriebenen Kayſerlichen Recht.* Idem factum et anno 1534. *in dem Landes-Reuers* *. Reliquos imitati ſunt Novae Marchiae ordines, vt profitetur Ioannes marchio *im Land-Tages-Abſchied* anno 1539. Et quamuis ius Saxonicum relinqueretur *denen Weichbildern, Croſſen, Cotbuſs, Zullichaw*, et *Sommerfeld*, diſerte tamen excipiuntur *die beyde Articuli, die Succeſſion vnd Erbfaelle belangend.*

* Verba Reuerſalium in codice meo MSCto variorum Receſſuum Marchicorum ita ſe habent: *Vnd vveil hievormals die Staendte vnſer Landſchafft ſich eintraechtiglich mit vns vereiniget, daſs hinfürder in unſerm Churfürſtenthum vnd Landen Kayſer-Recht gehalten vnd geſprochen ſoll vverden, derovvegen ſich vnſere Praelaten, Herren, Mann vnd Staedte aller Gebraeuch vnd Gevvohnheiten voriger Gericht vnd Rechtens verziehen vnd abgeſagt: ſo ordnen und vvollen vvir, daſs hinfürder in Erbtheilungen kein Heergevvedde, Gerade noch Muſstheil ſoll genommen, noch gegeben vverden, beſondern in dem vnd andern allen Kayſer-Recht dergeſtalt, vvie hiebevor in vnſer aufgerichten Conſtitution vnd Ordnung der Erbfaelle geordnet, durch iedermannigliech ſolle gehalten vverden.* Idem deinde ſaepius ſancitum, veluti in receſſibus prouincialibus 1538. et 1572.

§. CXI.

Ducatus Brunſuicenſis et Luneb.

Idem de terris Brvnsvicensibvs et Lvnebvrgensibvs contigit. In illis iam ſaeculis XIIII. et XV. *geradam* ſeu *Frawenradam* Saxonicam Helmſtadii eſſe abrogatam a Magno duce Brunſuicenſi, et Ioanne et Bertholdo, abbatibus Werthinenſibus et Helmſtadienſibus, Martino denique Papa V. et Friderico III. imp. oſtendit Io. Andr. Schmidius, *de Helmſt. per Frawenradam adflicto, pag. 6. ſequ.* vbi *pag.* 30. addit, in vniuerſo ducatu Brunſuicenſi et Calembergenſi conſuetudinem illam demum anno 1625. ſub Friderico Vlrico, duce, eſſe abrogatam. Sed quod ad ipſum ius Saxonicum attinet, illud ſatis conſtat, multo ante, ſaeculo XVI. ab Henrico iuniore eſſe repudiatum, ſurrogato in eius locum iure Romano *. Conring. *de orig. iur.*

Germ.

Germ. cap. 32. *pag.* 203. Hahn. *praef. Obſ. ad Weſenbec. pag.* 18.

* Quumque Brunſuicum, ciuitas, ius Saxonicum mordicus adhuc tenuiſſet: ea potiti duces Brunſuicenſes et ibi illud plane aboleuerunt. Conſtitutionem Rudolphi Auguſti ducis Brunſuic. et Luneb. anno 1675. ea de re editam recenſet Strykius in *Diſſ. prooem. Vſ. mod. Dig.* §. 30.

§. CXII.

Aliaeque Germaniae prouinciae.

Eadem iuris Saxonici fata in aliis prouinciis fuerunt, veluti in POMERANIA et ducatu MECLENBVRGICO, (vid. Cothmann. *Vol. I. conſil.* 26. *n.* 219. *ſeq.*) nec non iuris Sueuici in ducatu WVRTENBERGICO, vbi iudicibus negotium datur, *ſo nicht andere redliche vnd ehrbare Gewonheiten vorhanden, nach des H. Reichs - Rechten gleich zu richten. Wurtemb. Hof-Gerichts - Ordn. Part. I. tit.* 9. Qualia et in aliorum principum ordinationibus et conſtitutionibus paſſim legas. Vid. *erneurte Anhalt. Canzley-Ordn.* §. 27. *Magdeb. Policey-Ordn. in praef.* Quod eo minus mirandum, quo magis conſtat, ne in ipſa quidem Saxonia iuris Saxonici totius vſum ſupereſſe, ſed ipſos Saxonum prudentes fateri, illud valere, quatenus ſit receptum. Hartm. Piſtor. *Quaeſt. I.* 16. 21. *II.* 13. 82. *II.* 25. 35. *II.* 26. 17. Carpzov. *Proceſſ. XII.* 1. 15. Coler. *de Proceſſ. exſequut. in praefat.*

§. CXIII.

Reformatio religionis iuris Rom. incrementa adiuuit.

Quae iuris Romani incrementa haud parum adiuuit felix illa temporum reparatio, qua ſub initium ſaeculi XVI. purior doctrina Chriſtiana veluti reuiuiſcere in Germania coepit. Quo minus enim iuri canonico fauere poterant Proteſtantium theologi, quod Lutherus flammis abſumere non dubitarat: eo magis euehebant ius Romanum. Vid. Luth. *Comm. ad Geneſ. XXIIII.* 1. *Tom. VIIII. Altenburg.*

§. CXIIII.

Varia iura prouincialia et ſtatuta.

Denique obſeruandum, omnes fere principes Germaniae a ſaeculo XVI. edere coepiſſe varias leges prouinciales inſcriptas, *Land-Rechte, Policey-Ordnungen, Hof-Gerichts, Cantzley, Proceſs-Gerichts-Ordnungen, Kirchen - Conſiſtorial - Ehe - Ordnungen,* et innumeras hui[illegible]eneris alias. Idem fecere ciuitates tum imperiales, tum[illegible]les, in quibus paſſim condita varia *Statuta, Reforma*[illegible]*t Willkühre,* quorum pleraque et principes territoriorum rata habuerunt. In his paſſim ſuperſunt quae-

dam iuris Germanici reliquiae, at multa vbique de nouo ſancita, pleraque ex iure Romano in illa tranſlata animaduertimus.

§. CXV.

De vſu iurium cum patrii tum peregrinorum Regula I.

Iam ex his facile patet, quid de vſu iuris Romani et Germanici poſt tot eximiorum ICtorum concertationes tenendum videatur. Receptum ſane eſſe ius Romanum, et quidem tamquam ius commune et ſubſidiarium, nemo temere negauerit, quum ipſa experientia id ſatis demonſtret. Ac proinde primo loco tenendum I. *eum, qui iure illo nititur, eatenus firmo ſatis fundamento niti; neque ad receptionem probandam eſſe obſtrictum.*

§. CXVI.

Reg. II. et III.

At quum recepto iure Romano, non ideo in exſilium plane actum ſit ius patrium: conſequens eſt, II. *vt primo omnium ſecundum ius Germanicum pronunciandum, eoque demum deficiente, Romanum in ſubſidium ſit adhibendum:* III. *vtque adeo bene illi ſibi ſuiſque ſtudiis conſulant, qui IVRIS ROMANI et PATRII differentias mature inueſtigant.*

§. CXVII.

Reg. IIII. et V.

Enimuero iam ſupra oſtendimus, Capitularia regum Francorum, multoque magis leges Wiſigothorum, Burgundionum, Salicam, Ripuariam, Baiuuariorum, Alamannorum, Saxonum, Angliorum, Werinorum, Friſiorum, Langobardorum, iam ante plurima ſaecula exoleuiſſe, ex eoque colligimus IIII. *non eſſe ius Germanicum ex illis priſcis Germanicarum gentium legibus aeſtimandum**. Quin quum hae gentes diuerſiſſimis maximam partem vſi ſint conſuetudinibus: ex eo facile vnuſquiſque animaduertit, V. *laterem eos lauare, qui ex tam diuerſarum gentium legibus et inſtitutis, quae principiis diuerſiſſimis nituntur, corpus et ſyſtema aliquod iuris Germanici conſui poſſe, ſibi perſuadent.*

* Itaque ius Germanicum hodiernum, cuius paſſim reliquiae ſuperſunt; egregie quidem illuſtrari poteſt ex his aliiſque gentium Germanicarum legibus: ſed qui illis vſum forenſem hodie tribuunt, illis probatio incumbet, omnes illas leges iam olim in Germania vniuerſa receptas fuiſſe. Quod quum vel cogitare abſonum eſt, et multo magis abſurdum erit, ex iure Wiſigothico vel Burgundionum oſtendere velle, quale e. g. in hoc tractu Germani[illegible]s patrium olim viguerit.

§. CXVIII.

Reg. VI. et VII.

Multo maior quidem pro iure Saxonico et Alamannico praeſumtio eſt, quia illud in inferiore, hoc in ſuperiore Germania maxi-

maximae fuit auctoritatis. Sed, quum iura illa, alibi deſuetudine exoleuiſſe, alibi lege publica abrogata, et nuſquam plane tota recepta eſſe, demonſtratum ſit: per ſe patet, VI. *iura illa citantem non habere fundatam intentionem, niſi eorum vſum in ea prouincia, in hoc vel illo capite, ſupereſſe oſtenderit.* Quid? quod VII. *ne in Saxonia quidem allegatio iuris Saxonici alicuius momenti ſit, niſi vel vſus probetur, vel de eo aliunde iam ſatis conſtet.*

§. CXIX.

Itaque ſatis patet VIII. *multos inuehi in ius Romanum, multos iuris Germanici vſum mirifice commendare, qui quale ſit illud ius Germanicum, quod tantopere commendant, ſcire cum ignariſſimis videntur.* Eosdem vero VIIII. *incredibile damnum inferre reipublicae, dum ius Romanum certum, et a tot ſaeculis magno ſtudio excultum, manibus iuuenum extorquere conantur, neque tamen ius patrium certius, et quod pro norma tuto ſequi poſſint, illis oſtendunt.* Ex quo ſane verendum, X. *ne demum plane omnis iuris certitudo in ſcholis et foro tollatur.* Reg. VIII. VIIII. et X.

§. CXX.

Vt ergo pateat, quale ſit iſtud ius Germanicum, cuius primo omnium in dirimendis litibus rationem eſſe habendam, diximus: ſciendum XI. *eſſe quaſdam conſuetudines Germanorum vniuerſales,* v. g. pacta nuda producere obligationem et actionem, liberos per ſeparatam oeconomiam exire patria poteſtate, cet. *quas tuto ſane ſequimur, etiamſi nulla ſcripta lege firmatae ſint, niſi probetur, eas quibuſdam caſibus legibus reſtrictas eſſe.* Deinde XII. *multa Germanorum inſtituta paſſim confirmata eſſe ſtatutis et legibus Germanorum, immo ipſis aliquando Receſſibus imperii,* e. g. confirmationem tutorum, *quae itidem nulla probatione indigent:* denique XIII. *paſſim vigere conſuetudines particulares, nulla lege ſcripta firmatas,* e. g. ius congrui, paroemiam: maior diuidit, minor eligit, *quarum vſus ex actuum conformium frequentia merito probandus eſt.* Tales ſunt veteres Germanorum conſuetudines, quas collegerunt Schottelius, *von unterſchiedlichen Rechten in Deutſchland,* et Struu. *Hiſt. iur. VI. 34. ſeq.* Reg. XI. XII. et XIII.

§. CXXI.

Si tale nihil occurrat, XIIII. *merito ad ſtatuta topica, et his deficientibus, ad iura prouincialia reſpicitur, in quibus multa quis latere videbit iuris patrii λέψανα *; quae ſiue adhuc ſincera ſint, ſiue iuris Romani laciniis deformata, pro norma eſſe debent iudicibus.* Multoque minus quiſquam dubitabit, XV. *quin ſicu-* Reg. XIIII. et XV.

bi ſtatuta et iura prouincialia ius Romanum in vno alteroue capite mutant, in iſta iuris patrii diſpoſitione ſit adquieſcendum.

* Sic multa paſſim in ſtatutis reliqua ſunt ex iure Alamannico et Saxonico. De hoc nemo dubitarit, qui iura prouincialia Magdeburgica, Halberſtadienſia, Anhaltina perlegerit. De Alamannico iam obſeruauit Goldaſtus *in Praef. der Reichs-Satzungen: es ſey der Schvvaben-Spiegel bey den Schvvaben in Schvvaebiſchen Gebieten, als Algoevvern, Schvveitzern, Pündinern, vnd Burgundiern, noch zu guten Theil im Schvvanck, vnd in ihre Statuta gezogen.* Vnde a ſcopo aberrauit Steph. Chriſtoph. Harprechtus, dum *Speculi Sueuici* non vſum demonſtraturus, multa ICtorum reſponſa corraſit, ſuper quaeſtionibus, *vtrum ius feudale Alamannicum publice doceatur; et in decidendo pro norma habeatur, an ius feudale Langobardicum?* Quamuis enim nec publice doceatur, nec in reſponſis allegetur; multa tamen ex eo vel moribus adhuc obtinere, vel lege ſcripta confirmata eſſe, nemo dubitat.

§. CXXII.

Reg. XVI. et XVII. Deficientibus eius modi ſtatutis, iuribusque prouincialibus; XVI. nihil reliquum eſt, quam *vt ius Romanum in ſubſidium adhibeatur.* Id quod etiam XVII. *de* IVRE FEVDALI LANGOBARDICO *intelligendum, quippe vna cum Corpore iuris Iuſtinianei ſimul recepto, tamquam iure feudali ſubſidiario *, ſi conſuetudines feudales patriae deficiant.*

* Schilterus *ad ius feud. Alam. cap.* 40. §. 4. 5. producit duo diplomata Ruperti Palatini, regis Rom. in quorum vtroque *mentio fit conſuetudinum feudorum, vſuum ſcriptorum et non ſcriptorum, praeſertim Capituli Naturales in rubrica, ſi de feudo controuerſia fuerit, collatione X. in libro feudorum.* Germanice: *Des Geſetzes vnd Gevvonheit in Kayſerlichen Lehn-Rechten begriffen, vnd in dem Capitel, das anfahet Naturales der Rubricen, ob vmb Lehn zvveytracht vväere.* Vtrumque diploma datum eſt anno 1409.

§. CXXIII.

Reg. XVIII. Attamen nullum eſt dubium, quin XVIII. *ea, quae ius Romanum ſancit, ad ius publicum Rom. pertinentia, nec non quae principiis Romanorum, reipublicae noſtrae parum concinnis, nituntur, nullum in foris noſtris vſum habeant, niſi recepta eſſe probentur.* Quamuis hic Io. Ottonem Taborem aliosque diſſentire, non ignoremus.

§. CXXIIII.

Reg. XVIIII. Denique XVIIII. IVS CANONICVM *in Proteſtantium foris, non niſi quatenus receptum eſt, valere, eiusque vſum in cauſſis praecipue eccleſiaſticis, matrimonialibus, et proceſſu, quem vocant, forenſi ſuperſſe*, iam ab aliis, et praecipue Boehmero ἐξ ἐπαγωγῆς, ſeu *per inductionem*, oſtenſum eſt in opere eximio *de iure eccleſiaſtico Proteſtantium.*

FINIS.

INDEX I.

INDEX I.

SERIES CAPITVM.

LIB. I.

DE ORIGINE, PROGRESSV, VARIISQVE MVTATIONIBVS IVRIS ROMANI.

CAP. I.

De origine et progreſſu iuris Romani ſub regibus. Pag. 1

CAP. II.

De ſtatu iuris Romani ab exactis regibus ad latas leges XII. tabularum. 7

CAP. III.

De ſtatu iuris Romani poſt XII. tabulas ad tempora Auguſti. 19

CAP. IIII.

De ſtatu iuris Romani a Caeſare Auguſto ad Conſtantinum Magnum imp. 89

CAP. V.

De ſtatu iuris Romani a Conſtantino M. ad Iuſtinianum imp. 201

CAP. VI.

De compoſitione iuris Iuſtinianei, eiuſque in Oriente et Occidente vſu et fatis ad noſtra tempora. 217

LIB. II.

DE ORIGINE ET PROGRESSV IVRIS GERMANICI.

CAP. I.

De iure Germanico ante Caroli M. imperium. 243

CAP. II.

De progreſſu iuris Germanici a Caroli M. temporibus ad Lotharium III. imp. 260

CAP. III.

De ſtatu iuris Germanici a Lothario imp. ad tempora, quibus in Germania Academiae inſtitutae. 271

CAP. IIII.

De ſtatu iuris Germanici a conditis Academiis ad noſtra tempora. 295

INDEX II.

RERVM ET VERBORVM LOCVPLETISSIMVS.

Primus numerus deſignat Librum, *alter* Paragraphum, *Aſteriſcus* Additamentum.

A.

A*Burnus Valens* IC. I. 291. eius ſcripta. *ibid.*
Academiae in Germania ſaec. XIII. inſtitutae. II. 96. in iis condendis Germani Italorum et Gallorum inſtituta imitati. II. 95
Accurſius (*Franc.*) Florentinus laudatur. I. 415. 417. tardius ad ſtudia ſe contulit. *ibid.* gloſſam perfecit. I, 318. notatus. I, 41. * 395. *
Acilius (*Lucius*) ſapiens a populo dictus. I, 125. in XII. tabb. ſcripſit. I, 31. an Atilius recte vocetur? I. 125
Actio conſtitutae pecuniae. I, 69. * finium regundorum. I, 101. * receptitia. I. 69. *
Actionem ex donatione quis dederit? I, 357
ſubſidiariam aduerſus magiſtratus dedit Hadrianus. I, 254. 294
Actiones aedilitiae an quaedam perpetuae? I. 72
ciuiles qua ratione eliſae a praetoribus? I. 68. vtiles. I. 50. *
quaedam praetoriae poenales. I. 67. *
Actiones legis quid? I. 43
cur ſollemnes? I, 44. tales omnes actus legitimi, ſed non vice verſa. I, 46. *
Actus legitimi. I. 46
eorum adfectiones. *ibid.* in quo differant ab actionibus legis? *ib.*
Adamus (*Leonardus*) nouam editionem Nouellarum Theodoſii II. et ſucceſſorum promiſit. I. 380. *
Adoleſcentes Rom. in forum deducti. I, 154. grammaticos, rhetores, et philoſophos audiebant. *ibid.*
Adoptio impuberum ab Antonino Pio permiſſa. I, 294
ſimulata vſurpandis hereditatibus non profuit ex SC. Memmiano. I. 224. *
Adpellationi contra edictum perpetuum non erat locus. I, 274
Adrogationi curatoris conſenſum accedere iuſſit Claudius imp. I, 220. *
Aduocati dicti ſyndici ciuitatum. II, 98. *
Aduocatis infeſti Galerius et Maximianus impp. I, 353
Aduocatus fiſci ab Hadriano conſtitutus. I, 280
Aebutia lex quaedam capita XII. tabb. abrogauit. I, 30
Aediles cereales. I. 56. curules. *ib.*
edicta de communi ſententia propone-

ponebant. I, 75. a quonam tempore id ius habuerint? I, 75. * eorum dignitas a saec. II. euileſcere coepit. I, 279. de eorum officio nemo veterum ſcripſit. *ib.* Plebis tribunorum adiutores. I, 54
Aedilitium edictum. I, 75. perpetuum an vmquam exſtiterit? I, 279. in hoc edictum quinam ſcripſerint commentarios? *ibid.*
Aegeria Nympha, cur cum ea congreſſum ſimularit Numa. I. 9. *
Aegypto praefectum Auguſtalem praefecit Auguſtus. I. 177. huius inſtituti ratio. *ib.* cur ab hac praefectura excluſi ſenatores. *ibid.*
Aeliae gentis ſtemma. I, 193. *
Aelius (Sex.) Catus in XII. tabb. ſcripſit. I. 31
iuris Aeliani auctor. I. 49. 124
eius Tripartita. I. 49. **. 124
vita. I. 124
Aemilius Macer. vid. *Macer.*
Aemilius Papinianus. vid. *Papinianus.*
Aemulatio inter patricios et plebeios. I. 37
Aerarii cura primo quaeſtoribus, deinde praetoriis viris, denique praefectis aerarii demandata. I. 54. *
Africa, in ea floruit ius Iuſtinianeum. I. 412
Africanus (Sex. Caecilius) IC. I, 306. eius aetas, ſecta, et ſcripta. I. 307. ſubtiliter in quaeſtionum libris diſputauit. *ibid.* * ad eius fragmenta Cuiacius ſcripſit. I. 307
Ἀγαθῇ τύχῃ formula edictalis. I. 66. *
Ager publicus patriciis extortus. I. 37. *
Agilulfus auctor ſtirpis Agilolfingicae memoratur in praef. leg. Baiuuar. II. 21
Agrariae leges a Cocceio Nerua latae. I. 249
Ἄγραφα quaenam in edictis relicta. I. 80. *
Alamannica lex quando ſcripta? II. 23
valuit adhuc ſub Conrado I. II. 41. 51. immo in Auſtria adhuc saec. XI. II. 51
Alamannis an olim lex Salica data? II. 23. *
Alaricianum corpus quando et ex quibus legibus compilatum? II. 15. eius breuiarium. *ibid.*
quando abrogatum? *ibid.*
Alba Longa Romae metropolis. I. 1
Albanorum ſacra et inſtituta initio Romani retinuerunt. I. 1
Albericus a Porta Rauennate. I. 417
Albinagii ius ſub Carolo M. II. 37. *
Album. In eo edicta propoſita. I. 66
regium vel edictum regium. I. 4. *
Alciatus (Andr.) iuris prudentiae humanioris auctor. I. 425
notatus. II. 50. *
Alexander Tartagnus. vid. *Tartagnus.*
Alexandriae iuridicus ab Auguſto inſtitutus. I. 127
Alexandri Seueri laus. I. 326
praefectorum vrbi potentiam auget. *ibid.* nec non praefectorum praetorio. *ibid.* eosdem clariſſimorum virorum titulo ornat. *ibid.*
XIIII. Romae curatores inſtituit. *ibid.*
Vlpiani conſiliis vtitur. I. 337

Alexandrina mulier quinque ſimul enixa. I. 266. *
Alexandrina ſchola medica celebris. I. 361. *
iuridica etiam poſt Iuſtiniani prohibitionem ibi floruit. *ibid.*
Alfenus Varus IC. I. 184. eius ſcripta. I. 185. an ex ſutore conſul factus? I. 184
Alimentariis proſpexit D. Marcus. I. 299. *
Amalphi repertum exemplar Pandectarum. I. 413
Amblardus de Bella Monte I C. II. 68
Ammiani Marcellini elegans deſcriptio ICtorum ante Theodoſii II. tempora viuentium. I. 377. *
Anabaptiſtarum poena ex edicto Caroli V. imp. II. 104
Anatolius profeſſor Berytenſis. I. 363
Ancus Marcius leges Numae in vſum reuocauit. I. 9
Anglia. Eo quando Codex Theod. peruenerit? II. 57. quando corpus Iuſtinianeum? *ibid.*
Angli an prouincialibus iuris Rom. vſum reliquerint? II. 20
iis leges quis primus tulerit? II. 20. vbi exſtent. II. 20. *
Angliorum leges. II. 12
Anianiſmi. De iis iudicium. II. 15
Anianus corporis Alariciani conditor. II. 15. Codicis Gregoriani reliquias ſeruauit. I. 369. *
eius breuiarium. II. 15.
Ἀνώνυμον SC. I. 254
Anſegiſi collectio Capitularium. II. 39
Anteceſſores comitiua ornati. I. 381
ab initio ſtatim in academiis inſtituti. II. 96
Anthianus (*Furius*) IC. I. 335
Antiochus auctor Codicis Theodoſiani. I. 379
Antipater (*Coelius*) IC. I. 141
Antiſtius Labeo. vid. *Labeo.*
Antoninus Caracalla. vid. *Caracalla.*
Antoninus (*Marcus Aurelius*) imp. in iure quaedam innouauit. I. 298. iuris prudentiam non minus, quam philoſophiam excoluit. I. 298. *
eius orationes et SCta. I. 299. *ſeq.* noua ab eo reperta. I. 302
Antoninus Pius imp. varia iura condidit. I. 293. 294. illi multa tribuuntur, quae Hadriano debent originem. I. 293. * an auctor beneficii diuiſionis? I. 293. eius reſcriptum de lege Rhodia. I. 295. an huic conſtitutio *L.* 17. *D. de ſtat. hom.* tribuenda. I. 323. * an edictum perpetuum illi tribuendum. I. 268
Apollinis aedes. Iuxta eam diſputatio fori. I. 51
Appellatio, *vid.* Adpellatio.
Appiorum Claudiorum ſtemma. I. 114. *
Appius Claudius Coecus et Centimanus dictus. I. 114
eius vita et geſta. I. 115
an literae caninae inuentor? I. 115. *
Appius Claudius decemuir, praecipuus legum XII. tabb. conditor. I. 25. 113. eius fata. I. 27. 113
Apud forum; palam vnde de plano recte legi poſſit, formula edictalis. I. 66. *
Aqua Claudia. I. 115

Aquila (Iulius) IC. I. 360
Aquillia gens celeberrima. I. 146.*
Aquillius (Caius) Gallus IC. I. 146. eius ſtudium iuridicum. I. 147. is non tulit legem Aquilliam. I. 147. * eius ſcripta. I. 148
Aquiſgranenſia ſtatuta. II. 86. *
Architecti iuris. I. 387
Argentarii non promittere, ſed recipere dicuntur. I. 69. *
Ariſtocratiam Romae adfectabant patres. I. 13. *
Ariſtotelis obſeruatio de edictis. I. 61
Ariſto (Titus) IC. a Plinio laudatus. I. 261. eius vita. *ibid.* * ſcripta. I. 262
Armis finitae lites apud Germanos. II. 97. *
Arrianus IC. I. 263. eius ſcripta. *ib.*
Arrius Menander IC. I. 334.
Artes ſellulariae Romanis interdictae. I. 8. *
Artium profeſſores immunitate donati. I. 355.
Aſſis explicatio an occaſionem dederit docendi Pandectas. I. 413. *ſeqq.*
Aſylorum ius in municipiis ad modum reduxit Tiberius. I. 205. *
Ateius (Caius) IC. I. 153.
Ateius Capito. vid. *Capito.*
Athenis leges petiuerunt Romani. I. 24. *
Atilia gens celeberrima. I. 125
Atilicinus IC. I. 230
Atilius (Publius) IC. I. 125. vid. *Acilius.*
Attaliota (Mich.) IC. Graecus. I. 407. ſcripſit ποίημα ſiue πραγματικὴν. *ibid.*
Attus Clauſus e Sabinis Romam migrat. I. 113. ab illo deſcendit gens Claudia. *ibid.*
Auctoritas legibus Rhodiis praemiſſa an fide digna. I. 296. *
Auctoritates a ſenatu ſcriptae. I. 111
Auctor libri *de beneficiis.* II. 72. *
Auditores dicti ſtudioſi iuris. I. 156. *
Auditoriorum Berytenſium ſplendor. I. 363. *
Aufidius Namuſa IC. I. 153. 187
Aufidius Tucca IC. I. 153. 187
Auguſtalis praefectus. I. 177
Auguſtinus (Ant.) IC. humanior. I. 425. notatus. I. 245. *
Auguſtus (Octauius Caeſar) monarchiam inuexit. I. 159 de immutando iure cogitat. I. 160 ſub ea eadem magiſtratuum vocabula, nihil priſci et antiqui moris. I. 162 quibus titulis vſus. I. 162. * in eum paullatim ſummum imperium collatum. I. 168. leges priſco ritu tulit. I. 163 multa SCtis et edictis conſtituit. I. 170 edicta propoſuit. I. 173 iis iura noua inuexit. I. 174 nouos magiſtratus inſtituit. I. 175 prouincias cum populo diuiſit. I. 176 ICtis non omnibus facultatem de iure reſpondendi conceſſit. I. 178 princeps πολιτικώτατος. I. 159
Aulici iudicii ordinationes. II. 108. *
Aureliani imp. conſtitutiones. I. 352. *

Aure-

Aurelii nomen plures tulerunt imperatores legitimi et tyranni. I. 372. * vnde non vnus error. *ibid.*

Aurelius Arcadius Chariſius IC. vid. *Chariſius.*

Auſtriacum ius prouinciale. II. 84

Authenticae *Habita. C. ne fil. pro patre.* auctor. I. 416

Authenticas quis excerpſerit atque Codici addiderit? I. 420 de earum auctoribus atque erroribus controuerſia inter Bynkershoekium et Pageniſtecherum. *ibid.*

Αὐτονόμοι ciuitates quaenam. I. 79

Azo Summae auctor. I. 417. *ſeq.*

B.

BAiuuarii ſe Francis dederunt. II. 24. eorum lex quando ſcripta? *ib.* ea adhuc valuit ſub Henrico II. imp. II. 41. nec non ſub Franconicis impp. II. 51. ad eam Capitula Caroli M. II. 37. et Taſſilonis ducis. II. 24

Balbino imp. nihil debet iuris prudentia. I. 327

Balduinus (*Franc.*) IC. humanior. I. 425. de iuris prudentia Muciana ſcripſit. I. 145. itemque de lege Falcidia. I. 165. nec non Theodoſii M. conſtitutiones commentario illuſtrauit. I. 376

Baldus Vbaldus Peruſinus IC. I. 376

Balſamon (*Theod.*) Photii *Nomocanonem* commentario illuſtrauit. I. 408. floruit saec. XIII. *ibid.*

Baptiſmi iteratio morte luenda. II. 104

Baraterius (*Barth.*) auctor libri feudorum reformati. I. 424

Baronii errores circa edictum perpetuum. I. 269. notatus. II. 40. *

Baronis (*Eguinarii*) Manualia iuris. I. 276. in iis edictum perpetuum reſtituere conatus eſt. *ibid.*

Bartolus de Saxoferrato IC. I. 422. in conſilio Caroli IV. imp. fuit. II. 97. eius commentarii in Corpus iuris. I. 422

Baſilicῶν libri. I. 406. eorum origo. I. 405. collectores. *ib.* fontes. I. 406. editio Fabrotti. *ibid.* vſus. I. 407. *ſeq.*

Baſilius Macedo edidit πρόχειρον τῶν νόμων. I. 405

Bauaricum ius prouinciale quando conditum? I. 84

Bederina an patria Iuſtiniani? I. 385. *

Bellagines Gothorum leges diaeteticae. II. 11. * earum etymologia. *ibid.*

Benedicta Caſcellii. I. 191

Benedicti Leuitae collectio Capitularium. II. 40

Beneficium diuiſionis a quo conceſſum? I. 293. D. Traiani. I. 255

Berguntio gloſſator. I. 419

Berytenſis ſchola quando conſtituta? I. 361. eius laudes et fata ſaeculis III. et IIII. I. 362. nec non V. et VI. I. 363. eius profeſſores celebriores. I. 363. in ea an Pegaſi placita propoſita? I. 243

Beryti vrbis fata et interitus. I. 364

Bibliotheca Athenaica S. Vlpia ab Hadriano collecta. I. 271. * Ticinenſis in Galliam tranſlata. I. 424

Biturkenſis Academia ICtos praeſtantiſſimos aluit. I. 425
Boemicae leges latae a Carolo IV. ſub titulo Maieſtatis Carolinae. II. 85. *
Bonefidii (*Enim.*) ius orientale. I. 407
Bononienſis Academiae celebritas. I. 415
quinam ibi antiquis temporibus ius docuerint? I. 415. 416. eo Germani iuuenes ſaec. XII. confluxerunt. II. 56. Irnerius ibi docuit. I. 413. itemque Pepo. I. 414
Bonorum maternorum vſumfructum conceſſit patribus Conſtantinus M. I. 355. *
Bonorum poſſeſſio a praetore inuenta. I. 69. *
Bonum factum formula edictalis. I. 66. *
Bottereau notatus. I. 269
Boues aratores pignori capi vetuit Conſtantinus M. I. 355
Brabantinorum ducum conſtitutiones. II. 85. *
Brandenburgica Marchia repudiato iure Saxonico ſe iuri Rom. ſubmiſit. II. 110
Breuiarium *Aniani.* II. 15
Briſſonius (*Barn.*) IC. humanior. I. 425
Britonis (*Guillermi*) teſtimonium de recepto iure Rom. notatu digniſſimum. II. 58. *
Brocardica quid? II. 50
Brunquellus (*Io. Sam.*) notatus. II. 79. *
Brunſuicenſis ducatus ius Rom. adoptauit. II. 111
Brutus (*Marcus*) illi Seruius nuncupauit Comm. ad edictum praet. itemque Cicero varios libros. I. 74. *
Brutus (*M. Iunius*) IC. I. 136. eius libri. I. 137
Bulgarus IC. Bononienſis. I. 416. auctor diuiſionis Digeſti in vetus, infortiatum, et nouum. I. 419
Burchardi, Wormatienſis epiſcopi, volumen Canonum. II. 50
Burgundia quando ius Rom. receperit. II. 59
Burgundio gloſſator. I. 419. auctor diuiſionis Nouellarum in VIIII. collationes. I. 419
Burgundiones prouincialibus ius Romanum conceſſerunt. II. 17. impp. Romanorum maieſtatem venerati. II. 13 *. eorum lex multa habet ex iure Romano. II. 14
Byzantium. *vid.* Conſtantinopolis.

C.

Caecilius (*Sex. Africanus*) IC. I. 306. vide *Africanus.*
Caelius Antipater. vid. *Antipater.*
Caelius Sabinus. vid. *Sabinus.*
Caeſar (*C. Iulius*) de iure in ordinem redigendo cogitat. I. 160. * adfectatio regiae maieſtatis male ei cedit. I. 161
Caeſius (*Titus*) IC. I. 187
Caius IC. I. 313. eius aetas. *ibid.* eius ſcripta. I. 314. nulli ſectae addictus. I. 314. Inſtitutionum eius fragmenta. *ibid.* an Chriſtianus et Iuſtiniano σύγχρονος. I. 313. cur eum ſuum vocauerit

rit Iuſtinianus? I. 313. *. eius Inſtitutiones maiorem in occidente vſum habuerunt, quam Iuſtiniani. I. 410. in XII. tabb. ſcripſit. I. 31
Caligula (*Caius Caeſar*) ICtis minatur exitium. I. 211. comitia reuocare tentauit. *ibid.* Caſſio ſtruxit inſidias. *ibid.* eius acta reſciſſa a ſucceſſore. I. 212. vnde eius in iure nuſquam mentio fit. *ibid.*
Calliſtratus IC. I. 344. aetas eius et ſcripta. *ibid.*
Caluiſius inter ICtos non numerandus. I. 265. neque is auctor eſt actionis Caluiſianae. *ibid.*
Camerae imp. ordinationes iuris Rom. tamquam communis vſum confirmant. II. 102
Candidati a toga cretata dicti. I. 103. *
Canonicum ius. *vide* Ius canon.
Canoniſtae. I. 68
Capito (*Ateius*) IC. Auguſto obnoxius. I. 180. eius ſcripta. I. 183. eorum nullum in Pandecte exſtat fragmentum. *ibid.* ſectae Sabinianorum auctor. I. 195. eorum, quae a maioribus acceperat, admodum tenax. *ibid.* *. in XII. tabulas ſcripſit. I. 31
Capitula extraordinaria feudorum. I. 421
Capitularia quid ſint? II. 29. * II. 38. regum Francorum ante Carolum M. II. 29. Caroli M. de Saxonibus. II. 36. eiuſdem et ſucceſſorum. II. 38. collecta ab Anſegiſo. II. 39. a Benedicto Leuita. II. 40. a Lothario imp. *ibid.* ea adhuc in vſu ſaec. VIIII. et X. II. 42. et 47. ſed tum ſenſim in deſuetudinem abierunt. II. 47. addita legibus Salicae et Langobardorum. II. 37
Caracalla (*Antoninus*) ius variis inſtitutis locupletauit. I. 323. ingenuis in orbe Rom. ius ciuitatis conceſſit. I. 323. Papinianum interemit. I. 331
Carceres in poenam haberi vetuit Conſtantinus M. I. 355
Cari et *Carini* impp. conſtitutiones. I. 352
Carmen etiam de ſermone proſaico vſurpatur. I. 29. *
Carolingi. Sub iis leges patriae valuerunt in Germania. II. 41
Carolus Craſſus an auctor conſtitutionis de expeditione Romana? II. 43
Carolus M. barbarorum mores emendat. II. 33. omnium gentium, quae ſibi parebant, leges in ſcripturam redigi iuſſit. II. 22. leges Saxonum auxit. II. 33. an temporibus eius iuris Rom. aliquis vſus? I. 44. ab hoc ad finem eius ſtirpis leges patriae in Germania valuerunt. II. 41. eius Capitularia vniuerſis ciuibus praeſcripta. II. 38
Carolus V. imp. iuris Rom. vſum in Germania firmauit. II. 104
Cartilii ICti memoriam reſtituit Ant. Auguſtinus. I. 187
Caſcellii ICti aetas. I. 190. ioci et facetiae. I. 78. I. 191. benedicta. I. 191
Caſſianorum nomen a Caſſio Longino. I. 229

Caſſius (*C. Longinus*) IC. I. 228. eius ſcripta et ſchola. I. 229. notauit ad Vrſeium Ferocem. I. 229. *
Caſtratio puerorum prohibita edicto aedilitio. I. 78. nec non a Domitiano. I. 138. *
Caſtrenſis (*Paullus*) IC. I. 422
Cato (*M. Porcius*) cenſorius. IC. I. 129. eius opera. I. 130
Cato (*M. Porcius*) filius IC. I. 131. auctor regulae Catonianae et aliorum. I. 132
Catonum ſtemma. I. 131. *
Cautio Muciana a quonam inuenta? I. 145
Celſus pater IC. I. 241. Proculi ſectator. *ibid.*
Celſus (*P. Iuuentius*) filius IC. I. 256. eius aetas. *ibid.* * honores. I. 257. ſcripta. I. 258
Cenſorum origo, officia, dignitas. I. 55. edicta. I. 63
Cenſus vltimus ſub Veſpaſiano actus. I. 236
Centenaria coena. I. 100. *
Centumuirale iudicium an ex lege Aebutia? I. 30. *
Centuriata comitia a quonam, et cur inſtituta? I. 7. *
Cereales aediles. I. 56.
Certaminum ſingularium impietas Agobardo viſa. II. 10. *
Ceruidius reſcribendum putat Bynkershoekius pro *Seruilius*. I. 263. *
Ceruidius Scaeuola IC. I. 317. Seuerum imp. et Papinianum inſtituit. *ibid.* quibuſdam male audit. I. 317. eius ſcripta. I. 318
Chariſius (*Aurel. Arcadius*) IC. I. 359. an Chriſtianus. *ibid.* eius ſcripta. *ibid.*
Charondae leges vnde? I. 28. *
Chifletii (*Io.*) *Diſſ. apologetica.* I. 384.
Chlodouaeus rex Francorum imperatorum Rom. maieſtatem veneratus eſt. II. 13
Chlotarius cauſſas inter Romanos controuerſas legibus terminari iuſſit Romanis. II. 18
Chreſimus non eſt Chariſius. I. 359
Chriſtianiſmus mutationi legum anſam dedit. I. 354
Chriſtiani impp. ius ſimplicius reddere ſtuduerunt. I. 373
Chriſtianos in bonarum artium ſtudia incumbere prohibuit Iulianus apoſtata. I. 374
Cicero (*M. Tullius*) an IC.? I. 149. de iure ciuili in artem redigendo cogitat. *ibid.* * ab eo quaeſtio iuris ex Sex. Aelii Paeti Tripartitis deciſa. I. 124
Cincius (*L. Alimentus*) IC. I. 119. eius ſcripta. *ibid.* non confundendus cum M. Cincio M. F. Alimento. *ibid.* *
Cinna IC. I. 187
Ciuitates αὐτονόμοι. I. 79. iis relinqui legata permiſit Nerua. I. 249. Germanicae iuris patrii ſeruantiſſimae. II. 87. eae, unde alia oppida ius ſuum municipale petierant, metropoleon loco habitae. II. 86. ad eas prouocatum a ſententiis domi latis. *ib.* eae quando ſtatuta, reformationes, Wilkuhre ediderint? II. 114
Ciuitatis ius. *vide* Ius Ciuitatis.
Clariſſimi viri effecti Romae curatores ab Alexandro imp. I. 326

Clau-

Claudius (*Appius*) vid. *Appius*.
Claudius imp. praetores fideicommiſſarios conſtituit. I. 213. conſules tutores dare iuſſit. I. 214. eius SCta. I. 215. et conſtitutiones. I. 220. 352. *
Claudius Saturninus. vid. *Saturninus*.
Clauſus. vid. *Attus Clauſus*.
Clemens (*Terentius*) IC. I. 308
Clementinae quando editae, et a quo nomen ferant? II. 69
Clerici in Gallia, Anglia, et Belgio ſecretarii, et ſcribae iudiciorum vocati. II. 98. *
Cocceiorum (*Henr.* et *Sam.*) vindiciae Triboniani. I. 400. *
Cocceius. vid. *Nerua*.
Codex Alaricianus. *vid.* Alaricianum Corpus.
Codex Gregorianus. I. 368. eius auctor. *ibid.* auctoritas. I. 369. fragmenta ab Aniano ſeruata. I. 369
Codex Hermogenianus a quonam confectus? I. 370. eius materia et fragmenta. I. 372. editiones. I. 371
Codex Iuſtinianeus quando conditus? I. 390. quando abolitus? I. 396
Codex repetitae praelectionis. I. 396. Graece verſus. I. 403. eo Arabice verſo vtuntur Turcae. I. 409
Codex Theodoſianus a Theodoſio II. compilatus. I. 379. in eum pleraeque Iuliani conſtitutiones migrarunt. I. 374. * in occidente magis in vſu fuit, quam Iuſtinianeus. I. 410. II. 19. quis eum in Angliam inuexerit? II. 57
Codices quinam libri dicti? I. 367. *
temporibus Conſtantini M. fieri coeperunt. *ibid.*
Coelius Antipater IC. I. 141
Coelius Sabinus. vid. *Sabinus*.
Coena centenaria. I. 100. *
Colbo Rabbinis idem, quod Pandecte. I. 391
Collatio legum Moſaicarum et Romanarum an Rufini opus? I. 347. *
Collationes authenticarum nouem. I. 419
Collatio decima. I. 421
Coloniae inſtituta et mores metropoleon ſeruant. I. 1. *
Colonienſia ſtatuta. II. 91
Comitia quotuplicia. I. 7. * ea a populo tranſlata a Tiberio ad patres. I. 199. quaenam huius conſilii ratio? *ibid.* *
Comitiua ornati anteceſſores. I. 381. *
Commentarii gloſſatorum in ius Romanum. I. 422. de iis Mureti iudicium. *ibid.* *
Commodus (*M. Antoninus*) quid in iure mutarit? I. 301. 303. eius orationes et conſtitutiones. *ibid.*
Concordia diſcordantium canonum. II. 61
Concubinas plures habere vetuit Conſtantinus. I. 354
Concubinatus cur non plane abolitus a Conſtantino? I. 354. *
Conradi Salici imp. leges. II. 52. an auctor conſtitutionis de expeditione Rom. II. 43. *
Conringii Comment. in *l.* 1. *C. de ſtud. liberal.* laudatus. I. 381
Conſtantinopolin tranſlata imperii ſedes a Conſtantino M. I. 365. an ob id excuſandus? *ibid.* * illa tranſlatione via barbaris aperta et ponti-

pontificis dominatui. I. 365. ſchola iuridica ibi inſtituta. I. 381. cur in ea oratores et grammatici? I. 401. * ea a Turcis capta iuris Rom. vſus in oriente plane exoleuit. I. 409. ibi Irnerius ius ciuile didiciſſe dicitur. I. 407. *

Conſtantinus M. a Nazario laudatus. I. 354. * eiusdem ſtudium in legibus Chriſtianiſmo attemperandis. I. 373 multa in iure mutauit. I. 354. *ſeq.* ſub eo iuris prudentia quodammodo reuixit. I. 358. artium profeſſores immunitate donauit. I. 354. orbem Rom. in quatuor dioeceſes diuiſit. I. 365. eius cura in emendandis moribus. I. 373. de eo iudicium. I. 366

Conſtantini liberi multa in iure innouarunt. I. 373. eorum ſtudium in euertendis paganorum ſuperſtitionibus. *ibid.* *

Conſtantinus Porphyrogeneta libros Baſilικῶν publicauit. I. 405

Conſtitutio criminalis Carolina quando et vbi publicata? II. 105. iudices ad ius Rom. remittit. *ibid.* an deſcripta ex Bambergenſi? *ib.* * Brandenburgenſis. *ibid.*

Conſtitutio de expeditione Romana. II. 43. 52

Conſtitutio Theodoſii II. de reſponſis prudentum. I. 378. parum ſapit prudentiam legiſlatoriam. *ibid.* Conſtitutiones principum ſaepe leges in iure vocantur. I. 88. * ab Hadriani potiſſimum tempore frequentiſſimae. I. 281. legitimorum principum quaenam? I. 379. *

Conſuetudines Albanorum a Romanis ſeruatae. I. 1

Conſuetudinum veterum Germanorum exempla. II. 2. *ſeq.* in ſingulis gentibus Germ. obſeruatarum exempla. II. 5. *ſeq.*

Conſulatus per tribunos plebis circumſcriptus. I. 19

Conſulum regium fere imperium. I. 13. quaenam ſub iis reip. forma? I. 13.* hi edictis initio pleraque gubernabant. I. 18. I. 63. penes eos ſolos olim ius mulctandi immorigeros. I. 21. * eos tutores dare iuſſit Claudius. I. 214. quando et quomodo dictatores dixerint? I. 57

Contractus: de iis legem tulit Seruius Tullius. I. 10.*

Conuentionis in manum effectus ex lege Romuli. I. 8. *

Corculum ob prudentiam adpellatus eſt Scipio Naſica. I. 121

Corneliorum Scipionum ſtemma. I. 120. *

Cornelius (Caius) auctor legis Corneliae de edictis perpetuis. I. 73. itemque legis, ne quis niſi per populum legibus ſolueretur. I. 73. *

Cornelius (Caius) Maximus IC. I. 143

Cornelius (Publius) Scipio Naſica IC. vir optimus a ſenatu dictus. I. 120. eius honores, res geſtae; filius. I. 121. Corculum adpellatus. *ibid.*

Corpus Alaricianum. *vid.* Alaricianum.

Corpus iuris Iuſtinianeum, quando publicatum? I. 394. a multis reprehen-

prehenditur. I. 399. de illis iudicium. I. 400. eius in oriente magna auctoritas. I. 401. omnes eius libri Graece verſi. I. 401. in menſa iudicii aulici ſemper praeſto eſſe iubetur. II. 108. * quando et a quo in Angliam tranſlatum? I. 57
Corpus Theodoſianum. II. 15
Coruncanius (*Tiberius*) IC. primus ius ciuile profeſſus eſt. I. 53. primus e plebe pontifex max. *ibid.* et I. 118
Craſſus (*P. Licinius*) *Mucianus* IC. I. 143. rhetores vrbe exeſſe iuſſit. *ibid.* ICtorum diſertiſſimus a Cicerone vocatus. *ibid.*
Criminalis conſtitutionis Carolinae hiſtoria. II. 105. contra eam proteſtati ſunt imp. ordines. II. 107. aliae conſtitutiones criminales. II. 105.*
Critici non omnes bene de iuris prudentia meriti. I. 426
Cuiacius (*Iac.*) IC. humanior. I. 425. ei antehabitus Forcatulus. *ibid.* Fuſidium ab obliuione vindicauit. I. 245. in Africani fragmenta ſcripſit. I. 307. notatus. I. 245 *. 282 *. 284. *
Culmenſe ius quando et vnde conflatum? II. 90. *
Culpiſius notatus. II. 104. *
Curatores adoleſcentibus promiſcue dari iuſſit D. Marcus. I. 302
Curatores XIIII. Romae praefecit Alexander imp. I. 326
Curiae, in quas Roma deſcripta. I. 7
Curiatae leges quando obtinuerint? I. 7. quid libera re publica fuerint? I. 7. *
Cynus ICtus. I. 422
Cyrilli verſio κατ' ἐπιτομήν. I. 403

D.

D*Agobertus*, rex Francorum. Sub eo adhuc ius ſecundum leges Rom. dictum. II. 19
Damaſus primus ſcripſit Brocardica. II. 50. *
Danicae leges in codicem redactae a Waldemaro II. rege. II. 85
Debitores obaerati ex lege Seruii Tullii in vincula non ducendi. I. 10. *
Decemuiri legum ferendarum. I. 22. 25. litibus iudicandis. I. 57. 58
Deciſiones L. Iuſtiniani. I. 395. quibus coſſ. prodierint? I. 395. cur plures, quam L. in iure noſtro occurrant. I. 395. *
Decius imp. quaedam conſtitutionibus inuexit. I. 352. *
Decreta Frontiniana. I. 262. *
Decretales quando collectae? II. 69. earum vſus in Saxonia ſaec. XIII. II. 73. earum liber VI. II. 69
Decretorum et interloquutionum Hadriani collector Doſitheus. I. 283
Decretorum libri, quales? I. 343. *
Decretum Gratiani. II. 61. non confirmatum a pontifice. II. 62. illud omnibus gentibus obtrudere voluit pontifex. *ibid.*
Decretum Taſſilonis. II. 24
Deinde non ſemper rem tempore poſteriorem eſſe probat. I. 271. *
Delatores coërcitr a Tito imp. I. 237. a Traiano. I. 255. * a M. Antonino. I. 302

Deportati ex edicto Hadriani inſula excedere prohibiti. I. 283.*
Dictator quis? I. 41. edicta propoſuit. I. 63. a coſſ. dictus in re trepida. I. 57
Dictatura qualis magiſtratus? I. 57
Diem ſolis celebrari praecipit Conſtantinus M. I. 354
Dies, quibus lege agere licebat, vel non? I. 43.*
Digeſta, ratione denominationis. I. 391. fontes. *ibid. vid.* Pandectae.
Dilatio Saxonica vnde? II. 31.*
Diocletianus et *Maximianus* multarum conſtitutionum auctores. I. 353
Dioeceſes quatuor orbis Rom. a Conſtantino M. inſtitutae. I. 365
Dionis Caſſii inſignis locus de praetorum edictis. I. 68
Dionyſii Halic. locus explicatus. I. 18
Diſputatio fori quid? I. 51
Diui fratres *Marcus* et *Lucius* A-A. I. 298. SCtis et orationibus multa conſtituunt. I. 299
Diuiſio paterna a liberis ſeruanda ex conſtitutione Conſtantini M. I. 355
Diuiſionis beneficium ab Hadriano inuentum. I. 282
Doctores iuris in principum aulis iura patria ſupprimere ſtudent. II. 97. de iis abolendis cogitatum ſub Fridrico III. II. 97. 100
Dodwelli (*Henr.*) de edicto aedilitio perpetuo coniectura. I. 279.*
Domitianus imp. quid noui in iure conſtituerit? I. 238. SCta ſub eo facta. I. 239. philoſophos pellit. I. 239
Domitius Vlpianus. vid. *Vlpianus.*
Donatio inter virum et vxorem honoris cauſſa permiſſa. I. 294. quando prohibita? *ibid.* * et 322
Donationem inter perſonas coniunctas ſine mancipatione valere iuſſit Antoninus Pius. I. 294. ex ea dedit actionem Conſtantinus M. I. 357
Donatori beneficium competentiae conceſſit Antoninus Pius. I. 294
Donellus (*Hugo*) IC. humanior. I. 425
Dorothei verſio Pandectarum κατὰ πόδα τάξιν. I. 403
Dorotheus profeſſor Berytenſis? I. 363
Doſithei, grammatici, liber Sententiarum. I. 283
Duarenus (*Franc.*) IC. humanior. I. 425
Ducennius Verus coſ. quis? I. 241.*
Dupondii quinam dicti? I. 394.*
Duumuiri curatores viarum. I. 59. nauales. I. 60

E.

Eccleſiis legari, eaſque heredes inſtitui permiſit Conſtantinus M. I. 354
Edicta adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia propoſita. I. 67. iis aliquando praetores ius ſcriptum euertebant. I. 68. quibus artibus id conſequuti ſint? I. 69. ſaepe edicta variabant. I. 68. 71. praetores SCto iuſſi ſunt ex perpetuis edictis ius dicere. I. 72

Edicta

Edicta ex lege Ateria Tarpeia nata. I. 21. *
Edicta praefectorum praetorio et poſt Edictum perpetuum valuerunt. I. 326
Edicta praetorum. I. 64. talia et vrbanus, et peregrinus, et reliqui praetores omnes proponebant. *ibid.* quomodo id factum? I. 66. illa per annum ſaepe mutata. I. 71. quo ſenſu ex lege Cornelia coeperint eſſe perpetua. I. 73. talia tempore Hadriani permulta exſtabant in bibliotheca Vlpia. I. 271. * ab iis iuris ſtudium auſpicabantur Romani. I. 74. *
Edicta principum ab Hadriano frequentiſſima. I. 281
Edicta prouincialia. I. 79. quae in iis cauenda fuerint? I. 82. ab omnibus, qui prouinciis praeerant, propoſita. I. 80. ex vrbano hauſta. *ibid.* * vel tralatitia, vel noua. I. 81
Edicta ſaepe SCtis firmata. I. 281. iis pleraque gubernabant reges. I. 4. et poſtea coſſ. I. 18. iis multa noua conſtituit Auguſtus. I. 173. quo colore id fecerit? *ibid.* a plerisque magiſtratibus propoſita. I. 61. itemque a ſacerdotibus et ducibus. *ibid.* de quibus rebus? I. 62. quaedam cur ab auctoribus dicta? I. 65. ** in albo propoſita. I. 66. eorum finis. I. 67. cauſſa erat honor. I. 61. *
Edicta vel perpetua, vel repentina. I. 65. vel tralatitia, vel noua. *ibid.*
Edictales quinam? I. 394. *
Edictis quaedam Auguſtus conſtituit, itemque Tiberius. I. 170. 205
Edictum aedilitium de communi ſententia propoſitum. I. 75. eius capita plura in iure noſtro ſuperſunt. I. 76. alia in iure non memorata. I. 77. an perpetuum conditum ab Hadriano? I. 279
Edictum cenſorum. I. 63. conſulum. I. 18. 63. dictatorum. I. 63. ducum et ſacerdotum. I. 61. tribunorum plebis. I. 63
Edictum D. Hadriani. I. 283
Edictum perpetuum Hadriani auſpiciis conditum. I. 268. quo anno? I. 269. eius auctor Saluius Iulianus. I. 270. eius varia cognomina. I. 273. per orationem principis et SC. firmatum. I. 272. ei ne principes quidem derogare auſi ſunt. I. 274. eius auctoritas. I. 273. contra illud non recipiebatur adpellatio. I. 274. id quomodo intelligendum. I. 274. * eius ſeriem et oeconomiam ſiſtere conatus eſt Giphanius et Pitenius. I. 277. ad eius ordinem poſtea ICti libros ſuos compoſuerunt. I. 278. quam mutationem illud attulerit in ſtudio iuris? *ibid.* illud fruſtra abolere conatus eſt Seuerus imp. I. 321. quinam illud reſtituere conati ſint? I. 276. an ab eo diuerſum prouinciale? I. 275
Edictum prouinciale perpetuum. I. 275. illud idem cum vrbano. *ibid.*
Edictum Theodorici Oſtro-Gothorum regis. II. 11
Egeria Nympha. vid. *Aegeria.*
Elagabali imp. conſtitutiones. I. 325. eius

eius ne nomen quidem in Pandecte exſtat. *ibid.* ex Digeſtis tamen eius familia poteſt illuſtrari. *ibid.* eius ſtemma genealogicum. I. 325. *
Eloquentia exſtincta ſub Diocletiano et Maximiano. I. 353
Emancipationis neceſſitas ſublata. I. 382
Epheſius legiſlator in *c.* 5. *X. de praeſcr.* quis? I. 25
Equos curſui publico deſtinatos fuſtibus contundi vetuit Conſtantinus M. I. 355
Erphordienſis Academia. II. 96
Et, copula inter duas leges interiecta, non ſemper diuerſas leges ſignificat. I. 164. *
Ethilberti, Anglorum regis, leges. II. 20
Euua et legem, et conſuetudinem denotat. II. 33. *
Exceptiones variae a praetoribus repertae. I. 69
Exheredandi libertas reſtricta ſub Auguſto. I. 174. *
Expeditoriae res. *vid.* Heergewetta.
Extra ordinem vel honorem demandatum munus quid? I. 214. *
Extrauagantes libris Feudorum adiectae. I. 321
Extrauagantes Ioannis PP. XXII. et communes. II. 69

F.

F*Aber* (*Petrus*) IC. humanior. I. 425
Fabius (*Quintus*) *Cunctator* an IC. I. 122
Fabius (*Quintus*) *Labeo.* I. 126
Fabius (*Seruius*) *Pictor* IC. *ibid.*
Facta ſaepius reſcripta denotant. I. 324.
Facultas iuridica in Academiis inſtituta. II. 96
Faſti a pontificibus in latenti habiti. I. 44. * 47. diuulgati a Cn. Flauio. I. 48. primi a Numa confecti. I. 44. in illis occurrit formula poſt conſulatum. I. 395. *
Felix (*Laelius*) IC. vid. *Laelius.*
Feminae nuptae aliquando legibus mariti ſe ſubiiciebant iure Germanico. II. 51. *
Ferox (*Vrſeius*). IC. I. 244. ad eum notauit C. Caſſius Longinus. I. 229. * et Iulianus. I. 244. ſtricturas in eum ſcripſerunt C. Caſſius et Saluius Iulianus. I. 244
Ferre legem magiſtratus dicebatur. I. 39. *
Feudorum origo apud Tacitum. II. 4. * libri a quibus confecti? I. 421. Nouellis collationis decimae nomine additi. I. 421. eos concinnius dare voluerunt Mincuccius et Baraterius. I. 424
Fictiones praetoriae. I. 69. legis Corneliae. I. 92. *
Fides cur dea credita. I. 9. *
Fideicommiſſarii praetores a Claudio imp. inſtituti. I. 213
Filius ter venumdari poterat ex lege Romuli, I. 8. * eum, qui iuſſu patris vxorem duxerat, venumdari vetuit Numa. I. 9. * patrem verberans quomodo punitus ex lege Seruii Tullii? I. 10. *
Finis rei publicae Rom. I. 12. *
Finium regundorum iudicium dabatur

batur propter confuſum limitare iter. I. 101. *
Fiſcellus (*Georgius*) doctor iuris in aula Sigiſmundi imp. II. 97
Fiſci calumnias Domitianus inhibuit. I. 238
Flaccus (*Granius*) iuris Papiriani interpres. I. 17
Flauius (*Cnaeus*) iuris Flauiani auctor. I. 48
Flauius Priſcus IC. I. 187
Florentinae Pandectae varias notas habent. I. 392. an tempore Iuſtiniani ſcriptae? *ibid.*
Florentinus IC. I. 347. eius ſcripta. *ib.*
Foenoris acerbitate plebs ad deſperationem acta. I. 41
Forcatulus (*Steph.*) iniuria Cuiacio antehabitus. I. 425. *
Formam ICti vocarunt quaſlibet leges. I. 273. *
Formulae actionum ſollemnes. I. 43. *. eas diuulgauit Cn. Flaccus. et Sex. Aelius. I. 48. 49.
Formulae Andegauenſes, Alamannicae, Alſaticae, Bignonianae, Langobardicae, Marculphi, ſecundum legem Romanam, Sirmondicae. II. 32
Forum. In forum deductio ſollemnis. I. 154. *
Franci. Sub iis ius Rom. floruit in Italia. I. 412. ipſi iure ſcripto vſi ſunt. II. 7. * eorum leges: II. 8. *ſeq.* prouincialibus vſum iuris Rom. concedebant. II. 13. * II. 18. 19. in Gallia maieſtatem impp. Rom. venerati ſunt. *ibid.* inter eos iuris Rom. periti. II. 19. eorum teſtamenta ad normam iuris Rom. condita. *ibid.*
Freſonibus ſiue Friſiis transalbinis leges dedit Haraldus rex Daniae. II. 46. *
Fridricus I. imperator fauet ICtis, et ſtudioſos iuris priuilegiis ornat. I. 416. eius leges. II. 72
Fridricus III. imp. in aula ſua aluit ICtos. II. 98. at parum tamen iis fauit. *ibid.* doctores iuris creauit. *ibid.*
Friſiorum lex. II. 25. iis leges dedit Haraldus, rex Daniae. II. 46. Saec. XVI. iuri Rom. ſe ſubmiſerunt. II. 109
Frontiniana decreta collegit T. Ariſto. I. 262 *
Fufidius IC. I. 245
Fulgoſius (*Raphael*). I. 422
Fundi populi quinam? et de iſtis ſcriptores. I. 79. *
Funera. De eorum ſumtibus edictum aedilium. I. 77
Furius Anthianus. vid. *Anthianus.*
Furtum nummis expiatum apud Anglos. II. 20. *
Fuſcianus (*Fuſcius*) IC. videtur eſſe, quem alii Tuſcianum vocant. I. 291. *

G.

G*Alba* nihil noui in iure ſtatuit. I. 232
Galerius et *Maximianus* impp. ICtos et aduocatos perſequuti ſunt. I. 353
Galli et *Gallieni* impp. conſtitutiones. I. 352. *
Galli Graecas litteras a Marſilienſibus addidicerant. II. 1. *
Gallia quando ius Rom. receperit? II. 58. in ea ſub Francorum regibus prouincialibus optio data eſt,

eſt, iure Rom. an Francico viuere mallent. II. 18
Gallus (*C. Aquillius*). vid. *Aquillius*.
Gegener (*Adolphus*) doctor iuris a Fridrico III. renunciatus. II. 97
Gellius (*Publicius*) IC. I. 187
Gemminger (*Io.*) doctor iuris. II. 98
Gentium Germanicarum migratio. II. 6
Geradae abrogatio apud Helmſtadienſes. II. 111
Germaniae gentes aliae in Germania ſubſtiterunt, aliae alio migrarunt. II. 6. earum quaedam iure ſcripto, quaedam non ſcripto vſae ſunt. II. 7
Germani veteres ad ſaec. IIII. non vſi ſunt litteris. II. 1. leges ſcriptas initio non habuerunt. *ibid.* eorum vetuſtiſſimae conſuetudines. II. 2. apud eos ſingulae gentes ſingularibus vſae ſunt moribus. II. 2. cum exteris nullum commercium habuerunt. *ibid.* qui extra Germaniam regna conſtituerunt, iure ſcripto vſi ſunt. II. 7. in his regnis imp. maieſtatem venerati ſunt. II. 13. et hinc nec iuris Rom. vſum in illis prouinciis ſuſtulerunt. II. 13. 15. qui in Germania ſubſtiterunt; quando leges ſcriptas habere coeperint? II. 21. apud hos nullus vſus iuris Rom. ante ſaec. XI. II. 44. ab eo tempore, ius Rom. inualeſcere apud eos coepit. II. 64. laborarunt tamen de iure patrio conſeruando. II. 70
Giphanius (*Hubertus*) Oeconomiam et ordinem edicti perpetui oſtendit. I. 277
Gladiatorios ludos ſuſtulit Conſtantinus M. I. 363
Gloſſa. Eius auctores. I. 418. eius maxima auctoritas. *ibid.* * in teſtamentorum forma plus illi tributum, quam ipſis legibus. II. 103. *
Gloſſae Malbergicae. II. 7. * II. 8
Gloſſatorum barbaries. I. 418. quid in Iuſtiniani libris innouarint? I. 419. de iis iudicium Mureti. I. 422. *
Goldaſti (*Melch.*) Conſtitutiones impp. II. 43. de iis iudicium. *ibid.* et II. 53. *
Gordiani imp. conſtitutiones. I. 327
Gothorum lingua Germanica. II. 1. * quaedam eorum leges Bellagines dictae. II. 11. * *vid.* Oſtrogothi et Wiſigothi.
Gothofredus (*Iacobus*) Cod. Theodoſianum commentario illuſtrauit. I. 379. notatus. I. 379. *
Graeci adhuc hodie iure Rom. vtuntur. I. 409
Graeciae magnae leges Romani adſciuerunt in XII. tabulas. I. 24
Granius Flaccus iuris Papiriani interpres. I. 16. 17. indigitamenta ſcripſit. *ibid.*
Gratianus imp. quid in iure innouarit? I. 375
Gratianus Decreti compilator. II. 61. eius hiſtoria. *ibid.*
Gregorianus Codex. *vid.* Codex.
Groſias. vid. *Martinus.*
Guilielmus Malmesburienſis Codicem Theodoſianum in Anglia edidit. II. 57
Guillermus Brito. vid. *Brito.*

H.

H.

HAdrianus quam plurima in iuris prudentia innouauit. I. 267. Numam praecipue imitatus eſt. *ib.* legum, quas tulit, optimarum laude eximius. *ibid.* eius auſpiciis edictum perpetuum conditum. I. 268. aduocatum fiſci conſtituit. I. 280. ICtis promiſcue facultatem dat de iure reſpondendi. *ibid.* eius edicta atque aliae conſtitutiones. I. 281. SCta ſub eo facta. I. 284. iura ab illo condita. I. 282. eius decreta, interloquutiones, edicta. I. 283

Halam prouocarunt Poloni et Boëmi. II. 86. *

Hamburgenſes olim iure Suſatenſi, poſt Saxonico vſi. II. 89. eorum ſtatuta. II. 90

Haraldus, rex Daniae, Saxonibus et Friſiis leges dedit. II. 46

Harmenopulus (Conſtantinus) IC. Graecus. I. 408

Haſaeus (Iacobus) notatus. I. 243

Hebraei morum ſuorum tenaciſſimi. II. 2. *

Heidelbergenſis academia ſaec. XIIII. iuris tantum canonici profeſſores habuit. II. 96. * ad Pariſienſis exemplum inſtituta eſt. II. 95. *

Heimburg (Greg.) IC. conſiliarius

Heliogabalus. vid. *Elagabalus.*

Heluidiorum ſtemma. I. 239 Noribergenſis. II. 98. *

Henrici III. imp. conſtitutiones. II. 53

Henrici IIII. et V. conſtitutiones. II. 53. 54

Henricus VI. iuris canonici et ciuilis peritia clarus. II. 59. *

Heracliti de Hermodoro elogium et ſomnium. I. 25. *

Herennius Modeſtinus. vid. *Modeſtinus.*

Hergewettae ratio apud Tencteros. II. 5

Hermodorus Epheſius leges Graecas decemuiris interpretatur, ſtatuaque ideo donatus eſt. I. 25. an ſit Epheſius ille legiſlator in *c. 5. X. de praeſcr.* I. 25. *

Hermogeniani ICti aetas et ſcripta. I. 358. paganae ſuperſtitionis homo. I. 358. is auctor videtur Codicis Hermogeniani. I. 370. *

Hermogenianus Codex. *vid.* Codex.

Hiſpania. In eam quando ius Romanum penetrarit? II. 59

Hoffmannus (Io. Guil.) laudatus. II. 43. *

Homberg (Io. Frid.) zum Vach nouam verſionem Nouellarum e Graeco textu adornauit. I. 398. *

Honor fundamentum iuris edicendi. I. 61. * 53

Honorarium ius quodnam, et cur ita dictum? I. 61. *

Honorati vel honore vſi quinam Romae dicti? *ibid.*

Honores patriciis extorti. I. 37. *

Hoſtilii, regis Rom. leges. I. 9

Hotomannus (Franc.) IC. humanior. I. 425

Hoverus, comes de Valckenſtein, quando vixerit? II. 74. 78. eius ſuaſu ius Saxonicum ſcriptum. *ibid.*

Huberi (Vlrici) Eunomia laudata. I. 400. *

Hugo

Hugo de Porta Rauennate, IC. Bononienſis. I. 416
Hugolinus (*Iacobus*) ICtus Bononienſis. I. 416. libros Feudorum Nouellis, tamquam collationem decimam, adiecit. I. 421
Hypothecam tacitam in bonis tutoris conceſſit Conſtantinus M. I. 354. in aedibus refectis illi, qui ad id pecuniam crediderit, Antoninus. I. 300

I.

IAnus bifrons in Atiliorum denariis conſpicitur. I. 125. *
Iaſon Magnus IC. I. 422
Iauolenus (*Priſcus*) IC. I. 286. eius aetas et honores. I. 287. ſenex dubiae ſanitatis fuiſſe dicitur. *ibid.* * eius ſcripta. I. 288
Imperatores Germanici, cur ICtis fauerint? II. 59. iura patria ſeruari iubent. II. 71. cum ordinibus imperii nouas leges condunt. II. 72
Imperia non vno tempore ad ſummum faſtigium perueniunt. I. 159.*
Imperium magiſtratuum an fundamentum iuris edicendi. I. 61. *
Indigitamenta quales libri? I. 209.*
Ingolſtadienſis academia ad exemplum Viennenſis et Bononienſis. inſtituta. II. 95. *
Iniuriae. De iis leges tulit Ser. Tullius. I. 10. *
Innocentii PP. II. collectio Decretorum. II. 62. *
Innocentius IC. I. 280. *
Inſcriptionum feſtiuitates in libris ICtorum. I. 312
Inſtitutionum Iuſtiniani compoſitio. I. 393. illae ex Caii potiſſimum Inſtitutionibus deſumtae. *ibid.* earum publicatio. *ibid.* paraphraſis Theophili. I. 402
Interpretatio iuris penes ICtos. I. 50
Interreges. I. 57
Iouianus imp. quid in iure mutarit? I. 375
Irnerius ius Rom. et Latinas litteras Bononiae docuit. I. 413.* 414. ius Rom. Conſtantinopoli didiciſſe fertur. I. 407. * eius diſcipuli. I. 416
Italia. In ea jus Iuſtinianeum floruit. I. 412. etiam ſub Langobardis et Francis. *ibid.* ea etiamnum leges ſeruat Langobardicas. II. 26
Iubere populus vel plebs dicebatur. I. 39. *
Iudaeis parum aequus Conſtantius A. I. 373. *
Iudex Romanus dictus iuridicus Alexandriae et Aegypti. I. 177.*
Iudices a ſententia ICtorum recedere non oportebat. I. 178. *vid.* Reſponſa prudentum.
Iuliae Domnae doctrinam exhibuit Menagius. I. 328. *
Iulianorum ſtemma. I. 289. *
Iulianus Anteceſſor Conſtantinop. Nouellas Latine vertit. I. 404
Iulianus Apoſtata imp. quid conſtituerit? I. 374. eius pleraeque conſtitutiones in Codicem Theodoſianum relatae. *ibid.* miſera ſub eo iuris prudentiae conditio. I. 375
Iulianus (*Didius*) imp. quinam ſub eo ſtatus iuris. I. 304. an edicti perpe-

perpetui auctor. I. 268. ad eum reſcripſit Marcus imp. I. 305
Iulianus (Saluius) IC. I. 269. edicti perpetui conditor. I. 270. auctor edicti de coniungendis cum emancipato liberis eius. *ibid.* in quonam conſtiterit eius opera? I. 271. eius ſcripta. I. 290
Iulius Aquila IC. I. 360
Iulius Paullus. vid. *Paullus.*
Iunius Brutus. vid. *Brutus.*
Iura a ICtis per interpretationem inuecta. I. 50. ea docendi methodus. I. 156
Iureconſulti Graeci. I. 407
Iureconſulti humaniores, I. 425. iſti non omnes operae pretium fecerunt. I. 426
Iureconſulti Romani cur iuris conditores dicti? I. 50. eorum diſputationes fori ad aedem Apollinis. I. 51. eorum auctoritas libera rep. I. 52. quinam ſcriptis illuſtrare iuriſprudentiam coeperint? I. 53. in edictum praetoris commentati ſunt. I. 74. eorum vitae a quibus deſcriptae? I. 112. iudicium de illis. *ibid.* * veteres plerique Stoici. I. 155. in foro obambularunt. I. 157. ad eorum aedes conſulentium concurſus. *ibid.* quibuſdam tantum ab Auguſto facultas de iure reſpondendi conceſſa. I. 178. omnes promiſcue eam recuperarunt ſub Hadriano. I. 280. inter eos, quorum ſcripta in foro allegabantur, praecipua auctoritas Papiniani. I. 378. quando veterum ICtorum oracula obmutuerint? I. 351. nulli plane alicuius nominis ſub Iuliano. I. 375. in aulis et foris principum Germ. ſaec. XIII. et ſequ. dominati. II. 59. 60. 98
Iureconſultis parum fauent Diocletianus et Maximianus. I. 353. itemque Fridricus III. imp. II. 97. 100. ii tamen ſaec. XV. in aulis imperatorum. II. 60. et principum. *ibid.* et II. 98. in ciuitatibus ſyndici facti. *ibid.*
Iuridicus Alexandriae. I. 156. et aliarum ciuitatum. *ibid.* *
Iuris prudentia heurematica a C. Aquillio Gallo exculta. I. 147. itemque a Modeſtino. I. 350
Iuris prudentiam patres ſibi vindicabant obtentu iuris patronatus. I. 44. eam publice profeſſus eſt Tib. Coruncanius. I. 33. quomodo docuerint veteres. I. 156. eius magna moles ante Iuſtinianum. I. 376. * libertorum artificium eſſe coepit ſub Iuliano. I. 375. illi male conſuluit Theodoſius II. I. 378. * ab ea ipſi principes laudati. II. 60
Ius Aelianum. I. 49. 124
Ius Albinagii Caroli M. tempore viguit. II. 37. *
Ius Auſtriacum. II. 84
Ius Bauaricum. *ibid*
Ius Canonicum. Eius origo in Germania. II. 50. illud omnibus gentibus obtrudere voluit pontifex II. 62. ad illud prouocatur ſaec XII. et ſequ. II. 64. *ſeq*
Ius ciuile ſtricte dictum. I. 52. clam habitum. *ibid.* profeſſus eſt Tib Coruncanius. I. 5;
Ius ciuitatis cum omnibus in orbe Rom

Rom. ingenuis communicauit Caracalla. I. 323
Ius commenticium. I. 52
Ius connubii patriciis extortum. I. 37. *
Ius conſenſu populi receptum. I. 52
Ius Culmenſe. II. 90
Ius feudale Langobardicum a quonam compilatum, atque Corpori iuris adiectum? I. 421. Saxonicum. II. 77. Sueuicum vel Alamannicum. II. 83
Ius Flauianum. I. 48
Ius Germanicum. De iſto conſeruando laborarunt Germani. II. 70. *ſeq.* *vid.* Leges Germanicae.
Ius honorarium. I. 61
Ius incertum idem, quod non ſcriptum. I. 2. et 14
Ius Iuſtinianeum poſt Iuſtinianum in oriente ſemper floruit. I. 406. an capta Conſtantinopoli plane exoleuerit? I. 409. etiam a Turcis in ſubſidium adhibetur. *ibid.* in Italia et Africa floruit. I. 412. non in reliquo occidente. I. 411. in Italia et ſub Langobardis auctoritatem retinuit. I. 412. *ſeq.*
Ius nauticum Hamburgenſe. II. 93. * Hanſeaticum. II. 93. Wisbyenſe. *ibid.*
Ius non ſcriptum Romae aeque, ac in omnibus ciuitatibus antiquiſſimum. I. 2. cur eius Romanos pertaeſum ſit? I. 45
Ius Papirianum. I. 16. 17
Ius praediatorium. I. 190. *
Ius prouinciale Auſtriacum. II. 84. Bauaricum. *ibid.* Saxonicum, eiusque auctor. et editiones. II. 73. *ſeqq.* Sueuicum. II. 80. *ſeq.* Tirolienſe. II. 84
Ius receptum quid veteribus? I. 51
Ius repraeſentationis ſub Ottonibus duello probatum. II. 48. illud alibi ſero admodum, alibi plane non receptum. *ibid.* * illud publica lege imperii ſtabilitum. II. 104. proteſtante tamen Saxone. *ibid.*
Ius Romanum vſum habuit in oriente. I. 407. eius reſtitutio ſub Lothario III. I. 413. methodus illud docendi interpretandique medio aeuo. I. 423. eius vſus inter Wiſigothos, Oſtrogothos, Francos, Burgundiones. II. 15. *ſeqq.* Langobardos. I. 412. in Gallia et Germania ſub Carolingis. II. 44. illud in Capitularibus vocatur legum humanarum mater. *ibid.* * eius vſus ſub Saxonicis imperatoribus. II. 45. 49. ad illud prouocat ſub Henrico IIII. Vercellenſis epiſcopus. II. 54. a Lotharii III. maxime temporibus in Germania inualuit. II. 55. ante Lotharium in Italia eius vſus ſuperfuit. *ibid.* * immo in vniuerſa fere Europa cultiore. II. 56. ad illud prouocatum ſaec. XII. II. 63. 64. ſaec. XIII. II. 65. *ſeq.* ſaec. XIIII. II. 68. cur ei pretium aliquod ſtatuerint Germani? II. 60. illud in iudiciis ac foris obſeruari iubent imp. et ordines imp. II. 99. de eo abolendo cogitant ordines imp. II. 100. ſaec. XV. tamquam ſubſidiarium receptum. II. 106. a pleriſque prouinciis adoptatum. II. 109. *ſequ.* eius incrementa adiuuit

uit reformatio. II. 113. quando in Anglia receptum? II. 57. itemque in Gallia? II. 58. in Burgundia et Hiſpania? II. 59. in Germania vt ius commune commendatur. II. 99. 101. de eius vſu regulae. II. 115
Ius Saxonicum in plerisque prouinciis abrogatum. II. 110. *vid.* Speculum Saxonicum.
Ius ſcriptum Romani aeque, ac aliae gentes initio nullum habuerunt. I. 2. * vti nec Germani. II. 1
Ius Sueuicum. *vid.* Speculum Sueuicum.
Ius vitae et necis dominorum in ſeruos ſub Auguſto imminutum. I. 174
Ius Weichbildicum Saxonicum. II. 77
Ius Wisbyenſe. II. 93
Iuſtinianea prima. I. 385
Iuſtiniani noui vel Iuſtinianiſtae. I. 394. *
Iuſtinianus imp. res eius praeclare geſtae? I. 383. eius familia et ſtemma. *ibid.* * patria. I. 385. merita in eum. *ibid.* quomodo et quando ad imperium peruenerit? I. 386. conſilium eius de iure in ordinem redigendo. I. 387. quibus viris hanc prouinciam demandarit? I. 387. anceps eius fama. I. 384. nullam praeter Berytenſem, Romanam, et Conſtantinopolitanam ſcholam iuridicam aperire iuſſit. I. 387
Iuuentius (*Caius*) IC. I. 149
Iuuentius Celſus, vid. *Celſus*.

K.

K littera calumniatorum fronti inuſta. I. 107. *
Καλῶς ἔχει formula edictalis. I. 66. *
Kortii (*Gottl.*) Vindiciae praetoris Rom. expenſae. I. 70. *

L.

Labeo (*Antiſtius*) aemulus Ateii Capitonis. I. 179. Auguſtus eum ſibi conciliare ſtuduit. I. 179. ille in iure nouator fuit. I. 195. * eius ſcripta. I. 31. 74. 181. quinam ad eum notarint? I. 181. * eius bonarum artium ſtudium. I. 182
Labeones plures memorantur. I. 182. *
Lacedaemoniorum leges an Romani in XII. tabulas adſciuerint? I. 24. 28
Laelius Felix ICtus. I. 266. ad Q. Mucium notauit. *ibid.*
Λάμπρα dicta toga candidatorum. I. 103. *
Langobardi regnum in Italia conſtituerunt. I. 412. ius Romanum victis Italis reliquerunt. *ibid.* eorum leges. II. 26. 27. iſtarum noua collectio Muratorii laudata. II. 28
Latinam linguam tranſlata etiam Conſtantinopolim imperii ſede ſeruare voluit Conſtantinus M. I. 401. * eius fata in oriente. *ibid.*
Layenſpiegel. II. 105. *
Legati in Graeciam miſſi ad leges petendas. I. 24
Legationes in Germania ſaepius ob-

ieiunt doctores iuris. II. 98
Lege agere. I. 43
Leges plurimae corrupta re publica. I. 36. *
Leges a regibus flagitauit populus. I. 5. eae libertatis argumentum. I. 5. *
Leges Auguſti temporibus adhuc vetere ritu latae. I. 163. item, licet rarius, ſub Tiberio. I. 200
Leges curiatae. I. 7. * quamdiu obtinuerint? ibid.
Leges XII. tabularum ex quibus legibus compilatae. I. 24. 25. 28. earum hiſtoria. I. 24. vſus. I. 29. interpretes. I. 31. quarumdam abrogatio lege Aebutia. I. 30. earum interitus. I. 32. reſtitutio. I. 33. ordo. *ibid. ſeq.* vtilitas. I. 35. an ab iis auſpicanda iuris prudentia? *ibid.*
Leges Germanorum extra Germaniam latae ius Romanum redolent. II. 14. omnes veterum conſuetudinum a Tacito deſcriptarum veſtigia ſeruant. II. 30. 31. ſub Carolingis valuerunt. II. 41. ſub Saxonicis imperatoribus. II. 45. ſub Franconicis. II. 51. ſeruari iubentur ſaec. XIII. II. 72. et hinc in ſcripturam redigi coeperunt. II. 73. non abolitae recepto iure Romano. II. 107
Leges Numae. I. 9. *ſeq.* in vſum reuocatae ab Anco Marcio. I. 9. nec non a Seruio Tullio. I. 10
Leges prouinciales Germanorum. II. 114
Leges prouinciis a Romanis praeſcriptae. I. 79. earum ſupplementum edicta prouincialia. *ibid.*
Leges regiae. I. 6. *ſequ.* earum indoles. I. 12. cur plane exoleuerint regibus exactis? I. 15. in XII. tabulas migrarunt? I. 15. 28. ſub coſſ. adhuc pro more valuere. *ib.*
Leges Romanorum. Auctores qui de iis ſcripſerunt. I. 84. *
Leges Romuli. I. 8. in vſum reuocatae a Ser. Tullio. I. 10. * in XII. tabulas tranſlatae. I. 28
Leges ſacratae. I. 19. *
Leges Seruii Tullii. I. 10. *
Leges Tulli Hoſtilii. I. 9
Legis actiones quid? I. 43. 45. earum origo. I. 44. 92
Legitimi principes opponuntur tyrannis. I. 379. *
Leo imp. Baſilica perfecit. I. 405. eius Nouellae. *ibid.* *
Leontius iuris peritus in ſchola Conſtantinopolitana. I. 381
Leunclauii (*Io.*) Ius Graeco Romanum. I. 407

LEGVM ROMANARVM RECENSIO.

Lex Acilia Calpurnia de ambitu I. 86
Aebutia de quibuſdam XII. tabularum capitibus abrogandis. I. 30
Aelia apud Ciceronem. I. 49. **
Aelia Sentia. I. 166
Aemilia cibaria. I. 86
Agraria Neruae. I. 249
Agrariae. I. 37
Apuleia maieſtatis. I. 86
Aquilia de damno iniuria dato. I. 87
Ateria Tarpeia. I. 21
Atilia de tutelis. I. 88

Atinia

Lex Atinia de vſucapione rerum furtiuarum. I. 89
Aufidia de ambitu. I. 90
Baebia Aemilia de ambitu. *ibid.*
Baebia Cornelia de ambitu. *ibid.*
Calpurnia repetundarum. I. 91
Canulcia. I. 37. *
Cincia de donis et muneribus. I. 91. ea abolita a Tiberio, et a Nerone reuocata. I. 121. * 122
Claudia de tutela mulierum. I. 217
Cornelia Fuluia de ambitu. I. 92
Cornelia de edictis perpetuis. I. 73. eius occaſio. *ibid.* ea etiam ad edicta prouincialia prorogata. I. 83
Cornelia de falſis. I. 92
Corneliae de iniuriis, de limitibus, de luſu et ſponſionibus, maieſtatis, de parricidiis, de ſicariis. I. 92. de teſtamentis. *ibid.*
Didia ſumtuaria. I. 93
Duillia Maenia de foenoribus. *ibid.*
Fabia de ambitu vel numero ſectatorum. I. 96 *
Fabia de re agraria et limitibus. I. 94
Fabia de plagiariis. *ibid.*
Falcidia de legatis. I. 165
Fannia ſumtuaria. I. 94
Furia teſtamentaria. I. 34. 94
Fuſia Caninia de manumiſſionibus. I. 166
Genucia de foenore. I. 95
Horatia de plebiſcitis. I. 39
Hortenſia de iiſdem. I. 41
Hoſtilia de furtis. I. 95
Iunia Norbana. I. 197
Iunia Velleia. I. 167. 172. * eadem de liberorum inſtitutione cauit. I. 174. *
Iulia de adulteriis. I. 164. in vſum reuocata a Seuero. I. 322
Lex Iulia maieſtatis. I. 97
Iulia de caede et veneficio. I. 167
Iulia de maritandis ordinibus. I. 166
Iulia repetundarum. I. 97
Iulia de vi. I. 96
Iulia de foenore. I. 98
Iulia et Titia de tutelis. I. 164
Laetoria. I. 99
Licinia Cornelia ſumtuaria. I. 100
Licinia de foenore de capite deducendo. I. 99
Luctatia de vi. I. 100
Maenia. I. 111. *
Mamilia de finibus agrorum. I. 101
Manlia de viceſima. *ibid.*
Maria de ambitu. *ibid.*
Ogulnia. I. 37. *
Oppia de cultu mulierum. I. 102
Orchia de numero conuiuarum. *ib.*
Papia Poppaea. I. 166. circa eam quaedam mutauit Seuerus imperator. I. 322
Pinaria de ambitu. I. 103
Plautia de vi. I. 96. * 103
Poetelia de ambitu. I. 104
Poetelia Papiria de obaeratis. *ibid.*
Pompeia de vi et de ambitu. I. 105
Pompeia de parricidiis. I. 106
Pompeia de repetundis. *ibid.*
Publicia de luſu et ſponſionibus. I. 107
Publilia de plebiſcitis. I. 40. 107
Quinctia de aquaeductibus. I. 165
Regia, qua in imperatores ſumma poteſtas collata. I. 169
Remmia de calumniatoribus. I. 107
Rhodia de rebus nauticis. I. 296. de ea Antonini Pii reſcriptum. I. 295. quid de hac lege ſentiendum?

dum? I.296. an hodie exſtet? *ibid.* ei praemiſſa auctoritas haud genuina. *ibid.* legis Rhodiae caput de iactu tantum receptum. I.297. ad eam Voluſius Maecianus ſcripſit. I. 316

Lex Romana quid medio aeuo? I. 411. * II. 15

Scantinia de nefanda Venere. I.108

Scribonia de vſucapione. *ibid.* I.167

Seruilia de adulteriis, ſtupris, nec non de repetundis. I. 109

Sextia. I. 37. *

Terentilla de legibus ſcribendis. I. 22

Titia de luſu et ſponſionibus. I. 110

Tullia de ambitu. *ibid.*

Vectibulici. I. 253. ea ad prouincias prolata. I. 284

Viſellia de libertinis. I.167.&197.*

Voconia de mulierum hereditatibus & legatis. I. 110

LEGVM GERMANICARVM RECENSIO.

Lex Alamannica. II. 23

Angliorum. II. 12

Baiuuariorum. II. 24. ad eam capitula. II. 37

Boëmica. II. 85. *

Brabantinorum. *ibid.*

Burgundionum. II. 16

Cimbrica. II. 85

Danorum. *ibid.*

Friſica. II. 25

Gundobada. II. 10

Langobardica. II. 26. ad eam gloſſae. II. 27. et capitula. II. 37

Normannica. II. 85

Lex Oſtrogothorum. II. 11

Ripuaria. II. 9

Salica quando lata? II. 7. * qua lingua? *ibid.* quorum auſpiciis? II. 8. ea adhuc ſub Zuenteboldo, rege Lotharingiae, valuit. II. 41. ad eam prouocatum ſub Henrico I. et II. II. 45. * nec non ſaec. XI. II. 51. an illa Alamannis data? II. 23. * ad eam capitula. II. 37

Saxonum. II. 33. *ſeq.*

Scanorum. II. 85. *

Suecorum municipalis. *ibid.*

Theodoriciana. II. 18

Vplandica. II. 85. *

Werinorum. II. 12

Wiſigothorum. II. 11

Libellus SCto praemitti ſolitus. I. 200. *

Liberi aut inſtituendi, aut nominatim exheredandi. I. 174

Liberi tollendi ex lege Romuli. I. 8. *

Libertatem conſcientiae ſtabiliuit Valens imp. I. 376

Libertini ciuitate donati a Seruio Tullio. I. 10. *

Libertorum artificium iuris prudentia. I. 376

Licinius. vid. *Rufinus.*

Limitare iter. I. 101. *

Lites breuiores reddere ſtuduit Veſpaſianus. I. 236. earum ambages ex iure Romano metuerunt Germani. II. 87

Litteris initio caruerunt Germani. II. 1. eas primus inuenit Vlphilas. *ibid.* *

Liuius (Caius) Mamilianus Druſus IC. I. 133

Loriottus (*Petrus*) IC. humanior. I. 425. * eius fata Lipſiae. *ibid.*
Lotharii I. imp. Collectio Capitularium. II. 40
Lotharius III. imp. reſtituiſſe ius Rom. dicitur. I. 413. ius Romanum introduxiſſe in ſcholas et fora dicitur. *ibid.* * magna ſub eo iuris Germanici commutatio. II. 55
Lubecam prouocarunt vrbes iuris Lubecenſis. II. 86. *
Lucillius (*Lucius*) *Balbus* IC. I. 149
Ludewigii Iuſtinianus laudatus. I. 384
Luneburgenſis ducatus ius Romanum adoptauit. II. 111
Luſtrum vltimum ſub Veſpaſiano conditum, ex interuallo ſub Decio. I. 236
Lycurgus leges a Cretenſibus petiit. I. 28. *
Lytae quinam dicti? I. 394

M.

Macer (*Aemilius*) IC. I. 348. non is auctor ὀρνιθογονίας videtur. *ibid.* *
Macrinus (*Opilius*) imp. omnia reſcripta tollere ſtatuit. I. 324
Maecianus (*Voluſius*) IC. I. 315. eius ſecta et ſcripta. I. 316. Marci Antonini praeceptor. I. 298. * 316. eius de aſſe liber. I. 316
Magdeburgum prouocarunt Poloni et Boëmi, itemque Helmſtadienſes. II. 86. *
Magiſtratus Rom. immorigeros pro ſua quiſque iuriſdictione puniebat. I. 21. *ſequ.* apud quoſdam erat legis actio. I. 45. * initio pauci. I. 54. poſtea aucti. *ibid.* extraordinarii et ordinarii, maiores et minores. I. 57. 58. plerique edicta propoſuerunt. I. 61. ſub Auguſto eadem magiſtratuum vocabula, nihil priſci moris. I. 162. noui ab Auguſto inſtituti. I. 175
Manilius (*Manius*) IC. I. 138. eius libri. I. 139
Manliana imperia. I. 127. *
Manlius (*Titus*) *Torquatus* IC. I. 127. eius in filium ſeueritas. *ibid.*
Manumiſſio per cenſum luſtralem ſub Veſpaſiano exoleuit. I. 236. in SS. eccleſiis a Conſtantino M. inuenta. *ibid.* * aliae eius ſpecies. *ibid.* * per denarii iactum ex lege Salica facta ſub Zuentebol-do, rege. II. 41
Manus regia. I. 4. *
Marcellus (*Vlpius*) IC. I. 319. temperantia et vigilantia clarus. I. 319. * Proculeianorum ſectae addictus. I. 320
Marchia Brandenburgica repudiato iure Saxonico ciuili ſe ſubmiſit. II. 110
Marcianus (*Aelius*) IC. I. 345
Marcius (*Caius*) *Figulus* IC. I. 128. eum pro Marcello habuit Iac. Curtius. I. 320
Marculfi formulae. II. 32
Marcus imperator. vid. *Antoninus.*
Martinus Groſias IC. Bononienſis. I. 416
Maſurius Sabinus IC. I. 198. 206. eius modicae facultates. I. 207. ſcripta. I. 208. 209
Mathematici vrbe pulſi a Vitellio imp. I. 232

Mauri-

Mauricianus (*Iunius*) IC. I. 309
Maximianus et *Diocletianus* impp. ius variis conſtitutionibus locupletarunt. I. 353
Maximiliani I. leges ad ius ciuile attemperatae. II. 102
Maximini imp. conſtitutiones. I. 327
Maximus (*P. Cornelius*) IC. I. 143
Maximus imp. nihil noui conſtituit. I. 327
Maynus (*Iaſon*) IC. I. 422
Meclenburgenſis ducatus ius Rom. adoptauit. II. 112
Meiſtere dicti honoribus academicis inſigniti. II. 98. *
Memoria damnata. I. 212. *
Menander (*Arrius*) IC. I. 334
Meretrices vſu lecticae prohibuit, legatiſque priuauit Domitianus. I. 238
Merillius (*Emundus*) notatus. I. 88. *
Meſſala in XII. tabulas ſcripſit. I. 32
Methodus iura docendi vetus. I. 156. medii aeui. I. 423
Μεθόρια; limitare iter. I. 101. *
Migrationes gentium Germanicarum. II. 6
Mincuccius (*Anton.*) *de Prato Vetere.* I. 424
Minorum bona. *vid.* pupillorum.
Minucius Natalis IC. I. 264. eius libros illuſtrauit Iulianus. *ibid.*
Modeſtini (*Herennii*) IC. elogium. I. 349. ſcripta. I. 350. multa in iure Graece ſcripſit. I. 349. praeceptor ille Maximini. *ibid.* an is auctor periocharum Virgilianarum? I. 350. ad Q. Mucium notauit. I. 145
Moenia ſancta ex lege Romuli. I. 8. *
Monſtroſus partus exponendus ex lege Romuli. *ibid.* *
Muciana cautio. I. 145
Muciorum ſtemma. I. 134. *
Mucius (*Publ.*) *Scaeuola* IC. I. 134. eius ſcripta. I. 135
Mucius (*Quintus*) *Scaeuola* Augur, IC. I. 140
Mucius (*Quintus*) *Scaeuola* pontifex Max. IC. I. 144. eius libri. I. 145. quinam ad eum notarint? *ibid.* pauca tantum ex eius ſcriptis fragmenta in ius noſtrum tranſtulit Tribonianus. *ibid.* *
Mucius (*Quintus*) IC. I. 122. legatus iuiſſe Carthaginem falſo dicitur. I. 122
Multa. De eius modo lex Ateria Tarpeia. I. 21
Municipia olim ſeruos manumittere non poterant. I. 253. *
Muretus (*M. Anton.*) in iure docendo Seluaghio poſthabitus. I. 425. * eius de gloſſatoribus iudicium. I. 422. *

N.

NAeui, quos in Corpore iuris Iuſtinianeo obſeruant. I. 399
Natalis (*Minucius*) vid. *Minucius.*
Nauim aedificare ſenatori prohibitum. I. 216. *
Necti ciues ob aes alienum vetuit Seruius Tullius. I. 10. * itemque lex Poetelia Papiria. I. 104
Neratius (*Priſcus*) vel *Proculus* IC. I. 259. eius ſcripta. I. 260
Nero imp. quid in iure mutarit? I. 221. SCta, quae ei tribuuntur,

tur, pleraque ad alia tempora pertinent. I. 222
Nerua (M. Cocceius) pater, IC. I. 210
Nerua (M. Cocceius) filius ICtus. *I.* 231. adoleſcens de iure reſponſitauit. *ibid.* Proculeianorum ſectae àddictus. *ib.* eius ſcripta. *ib.*
Nerua (M. Cocceius) imp. praetorem fiſcalem inſtituit. I. 249. iura varia ab eo conſtituta. *ibid.*
Neruarum ſtemma. I. 210. *
Noordkerkius notatus. I. 197. * 253. *
Notae, quas Sex. Aelius diuulgauit, non ſiglae, ſed ſigna fuerunt. I. 49. * per notas ſcribi vetuit Iuſtinianus. I. 392
Notarii, de iis Maximiliani conſtitutio. II. 103
Notarii olim dicti, qui notis ſcribebant. I. 49. *
Nouellae Theodoſii II. Valentiniani III. Marciani, Maioriani. I. 380. *Iuſtiniani.* I. 397. earum pleraeque Graece ſcriptae. *ibid.* collectio et verſio earum Latina. I. 398. earum in VIIII. collationes diuiſio. I. 398. 419. quaenam verſio in foro obtineat? I. 398. * verſio Iuliani Anteceſſoris. I. 404. noua verſio ex Graeco Hombergii zum Vach. I. 398. Leonis an in Graecia vmquam in vſu fuerit? I. 405. *
Nouitii vexati in Berytenſi ſchola. I. 363
Numae Pompilii regis leges. I. 9. *
Numeratum quid in lege Iulia de foenore? I. 98. *
Numeriani imp. conſtitutiones. I. 352. *
Nuptiales leges Romuli. I. 8. * *ſeq.*
Nuruum in ſoceros ſaeuitia lege Romuli coercita. I. 8. *

O.

Occidens. In eo maior erat Codicis Theodoſiani, quam Iuſtinianei auctoritas. I. 410
Octaueni ICti aetas et ſcripta. I. 247
Ofilius (C. Aulus) IC. I. 186. eius vxor Clodia quindecies enixa dicitur. *ibid.* edictum praetoris illuſtrauit. I. 74. I. 186. * an Iulii Caeſaris iuſſu edictum perpetuum ſcripſerit. I. 186. *
Opificiis Romulus ciuibus interdixit. I. 8. *
Oratio principis pro ipſo SCto. I. 200. * SCto praecedere ſolebat. I. 200. ab Hadriano edicto perpetuo praemiſſa. I. 272
Orationes Diuorum fratrum de ſatiſdatione tutorum. I. 299. variae D. Marci. I. 299. *ſequ.* Marci et Commodi. *ibid.* et 302. *ſequ.* Seueri et Commodi nulla exſtant. *ibid.* Pertinacis de teſtamentis. I. 305
Orbis Romanus in IIII. diocceſes diuiſus a Conſtantino M. I. 365
Ordinatio iudicii camaralis. II. 102. iudicii aulici. II. 108. * de notariis. II. 103
Oſtrogothorum reges imperatoris Rom. maieſtatem venerati ſunt. II. 13. * eorum lex ſeu edictum Theodorici. II. 11. prouincialibus vſum iuris Rom. conceſſerunt. II. 16
Otho imp. nihil noui in iure conſtituit. I. 232

Ottonis IIII. imp. conſtitutiones. II. 72
Ottonum I. II. et III. leges et conſtitutiones. II. 48. iſti ad legem Saxonicam prouocant. II. 45

P.

P*Actumeius Clemens* IC. I. 335
Pacuuius (*C. Ateius*) IC. I. 187
Paetorum ſtemma. I. 239. *
Paetus (*P. Aelius*) IC. I. 123
Paganas ſuperſtitiones legibus euerterunt imperatores Chriſtiani. I. 374.
Palea quid canoniſtis. II. 61.
Pancirolus notatus. I. 359. * 367. *
Pandectae quando compoſitae? I. 391. ratio denominationis. *ibid.* inſcriptio admodum familiaris ICtis. I. 391. ordo in iis obſeruatus. I. 392. Graece verſae a Thalelaeo et aliis. I. 403. an perierint? I. 413. Amalphi repertae occaſionem reſtitutioni iuris ciuilis dederunt. I. 413. earum diuiſio in Digeſtum vetus, infortiatum, et nouum. I. 419. textus Graecos quis Latine verterit? *ibid.*
Papiani Reſponſorum liber. II. 17. auſpiciis compoſitus videtur Gundebaldi regis. *ibid.* * in eo ſeruatus ordo legis Burgundicae. *ibid.*
Papinianiſtae quinam dicti? I. 329. * 394. *
Papiniani (*Aemilii*) origo. I. 328. doctrina et elogia. I. 329. auctoritas. I. 329. * nulli ſectae addictus. *ibid.* eius honores et ſcripta. I. 330. in libris ſuis ſaepe variauit. I. 330. * auctoritas eius in foro. I. 378. mors. I. 331. eius conſiliis Seuerus imp. vſus eſt. I. 321
Papirius (*Caius*) pontifex, iuris Papiriani auctor. I. 16. 113
Papirius Fronto IC. I. 335
Papirius Iuſtus IC. I. 309
Papirius (*Sex.*) IC. I. 149
Paratitla tantum in *Pandectas* ſcribi permiſit Iuſtinianus. I. 392. *
Parricida ex legibus Numae quiſquis hominem occiderat. I. 9. * eius poena. *ibid.*
Partitae Hiſpanorum leges ius Romanum admixtum habent. II. 59. earum auctor. *ibid.*
Paternus (*Tarunteius*) vid. *Tarunteius.*
Patria poteſtas. De ea lex Romuli. I. 8. * Numae. I. 9. * quomodo illa moribus recepta? I. 15. * imminuta ſub Auguſto. I. 174. *
Patricios inter et plebeios aemulatio. I. 37. iis tribuni plebis reſiſtunt. *ibid.*
Patronorum officium erga clientes. I. 8. *
Paulli (*Iulii*) patria et honores. I. 341. iuris prudentia. I. 342. ſubtilitas. *ibid.* is Elagabali ſocer. I. 341. * Papiniani et Vlpiani aemulus. I. 342. πολύγραφος. I. 343. eius ſcripta. *ibid.* Receptae eius ſententiae in occidente in vſu fuerunt. I. 410
Paullus Virginius an ICtus fuerit. I. 141
Pax publica. II. 72

Pecuniam primus Romae Seruius Tullius ſignauit. I. 21. *
Pedius (*Sex.*) ICtus. I. 335
Pegaſus ICtus. Eius vita et honores. I. 242. ſchola et ſcripta. I. 243. an eius dogmata in ſchola Berytenſi propoſita? I. 243
Pellicatus. De eo lex Numae. I. 9.*
Pepo ante Irnerium ius Bononiae docuit. I. 414. de eo iudicium. I. 415. *
Perpetuum ſaepe pro continuo. I. 72.*
Perſcriptum in lege Iulia de foenore quid? I. 98. *
Pertinax (*Heluius*) imp. quid noui conſtituerit? I. 304. *ſeq.*
Pfaffen ſaec. XV. dicti ſyndici ciuitatum. II. 98. *
Philippi Arabis conſtitutiones. I. 327. an Chriſtianus. *ibid.* *
Philoſophi à Domitiano vrbe pulſi. I. 239
Piſces, quinam ad polluctum emendi ex lege Numae. I. 91 *
Pitenius (*Petrus*) oeconomiam edicti perpetui oſtendere conatus eſt. I. 276
Pithoei fratres ICti humaniores. I. 425
Placentinus IC. ius ciuile in Galliam intulit. I. 415. 417. II. 58
Plagium poena nummaria coërcuit lex Fabia. I. 93. *
Plancius (*Marcus*) *Varus*, a quo SCta Planciana, IC. I. 234
Plautii celebres fuerunt ſub Claudio et Nerone. I. 246. *
Plautius IC. I. 246. ad eius libros Neratius, Iauolenus, Pomponius, et Paullus notas ſcripſerunt. *ibid.*
Plebis cum patriciis certamina. I. 36. ſeceſſio in montem ſacrum. I. 19. 39. in Ianiculum. I. 41
Plebiſcita: eorum origo. I. 20. iis pleraeque praerogatiuae patribus extortae. I. 37. vim legum acceperunt. I. 38. * leges dicta. I. 42. an illa vnum tantum nomen ferant? *ibid.* * etiam ſub Auguſto condita. I. 165. *
Pluris petitionis rigor mitigatus. I. 382
Pomerania ius Romanum adoptauit. II. 112
Pompeius (*Sex.*) IC. I. 141
Pomponii (*Sex.*) ICti aetas. I. 310. eius philoſophia et ſecta. I. 311. et ſcripta. I. 312. an duo huius nominis? I. 311. ei *l.* 2. *D. de orig. iur.* fruſtra abiudicatur. I. 6. *
Pontifices legis actiones inuenerunt. I. 44. formulas et faſtos clam habuerunt. I. 46
Pontifices maximi edicta propoſuerunt. I. 61. hoc ſacerdotium et Auguſtus, et reliqui principes ſuſceperunt. I. 162.*
Pontificum Romanorum ambitio aucta a Conſtantino M. I. 365
Populiſcitum idem, ac lex. I. 20
Populi vocabulo ſe comprehendi negabant. I. 40
Populus fundus factus. I. 79. *
Porcius Cato, vid. *Cato*.
Poſt conſulatum, formula faſtorum. I. 395
Poſtea non ſemper poſterius tempus denotat. I. 172.*
Poteſtas herilis imminuta ſub Auguſto. I. 174. *

Praediatorium ius. I. 190. *
Praefecturae praetorianae ſub Conſtantino M. I. 365
Praefectus annonae. I. 60. Auguſtalis Aegypti. I. 177. praetorio ſub Auguſto inſtitutus. I. 175. eius edictum. I. 63. * 326. ſub Tiberio ſummam poteſtatem habuit. I. 198. ſenatores facti. I. 326. quatuor ſub Conſtantino M. I. 365. eius potentiam auxit Seuerus. I. 326. idem ei XIIII. Romae curatores adiecit. *ibid.* vigilum an fuerit magiſtratus? I. 60. 175. *. vrbi qualis ſub regibus et libera republica? I. 57. qualis ſub Auguſto. I. 57. * 175
Praegnans mortua non niſi exſecto foetu ſepelienda ex lege Regia. I. 9. *
Praeſcriptio quinque pedum. I. 101. *
Praetores fideicommiſſarii a Claudio inſtituti. I. 213. ex iis vnum detraxit Titus. I. 237
Praetor fiſcalis a Nerua inſtitutus. I. 249. Conſtantinianus decreti de rebus minorum alienandis interponendi cauſſa inſtitutus. I. 357
Praetor peregrinus, prouinciarum et quaeſtionibus qui praeerant. I. 51. *
Praetor tutelaris a M. Antonino inſtitutus. I. 302. vrbanus. I. 51
Praetorum origo. I. 51. numerus. I. 51. 55. vrbanus. I. 55. peregrinus. *ibid.* maior. *ibid.* * an et praeſides, et aediles ex praetoribus fuerint? I. 62. * omnes edicta propoſuerunt. I. 64. iura vetera edictis ſuis euerterunt variis artibus. I. 68. *ſeq.*
Pragenſis academia ad exemplum Pariſienſis inſtituta. II. 95. *
Πραγματικαὶ vel πραγματικοὶ τύποι reſcripta. I. 324. *
Princeps vocatus Auguſtus. I. 162. *
Principes legitimi opponuntur tyrannis. I. 379
Principes ab Hadriani temporibus pro lubitu edictis omnia conſtituerunt. I. 281
Priſcus (*Flauius*) IC. I. 187
Priſcus (*Iauolenus*) vid. *Iauolenus.*
Priſcus Neratius. vid. *Neratius.*
Probi imp. conſtitutiones. I. 352. *
Proconſulis titulo vſus eſt Auguſtus. I. 162. *
Procopii anecdota. I. 384. * de iis iudicium. *ibid.* *
Proculianorum ſectae origo. I. 227
Proculi (*Sempronii*) IC. genus, ſcripta, vita. *ibid.*
Procurator olim non niſi ex lege Hoſtilia admittebatur. I. 95. *
Profeſſores artium immunitate donauit Conſtantinus M. I. 354. iuris ciuilis in Burgundia ſaec. XIIII. II. 68. Viennae eodem ſaeculo, non Heidelbergae. *ibid.* *vid.* Anteceſſores.
Prolytae quinam dicti? I. 394. *
Prouinciales leges cur in ſcripturam redactae apud Germanos? II. 73
Prouinciis leges praeſcriptae a victoribus Romanis. I. 79. interdum iis propriae leges relictae. *ibid.* *
Prouinciae ſua edicta habuerunt. I. 80. eas Auguſtus cum populo diuiſit. I. 176. quinam illis ſub Auguſto praefuerint? *ibid.*
Prudentes. *vid.* iureconſulti.
Pſellus (*Michael*) IC. Graecus. I. 407

Publicius Gellius IC. vid. *Gellius.*
Publicorum libros qui ſcripſerint? I. 348. *
Pupillorum et minorum res ſine decreto non alienandae. I. 322. eius iuris extenſio ſub Conſtantino M. I. 357. eam in rem ab eodem ſingularis praetor conſtitutus. I. 357. *
Purpura ſacroſancta. I. 337. *
Puteolanus IC. I. 335
Pyleus IC. I. 417

Q.

QUaeſtionum libri veterum ICtorum. I. 258. *
Quaeſtorum origo. I. 54. edicta. I. 63. * numerus. I. 54. * candidati libellos et orationes principum in ſenatu praelegebant. I. 200. horum dignitas ſumma erat. I. 200. *
Quartinus an collega C. Caſſii Longini in conſulatu? I. 228. *
Quatuoruiri viarum publicarum curandarum. I. 59
Querela inofficioſi. De ea quid conſtituerit Conſtantinus M.? I. 355
Quindecennalibus leges nouae promulgatae. I. 269
Quinque pedum praeſcriptio. I. 101. *
Quinqueuiri cis et vltra Tiberim. I. 52. menſarii. I. 60. legibus de imperio conſulari ſcribendis. I. 22
Quirites vnde dicti Romani? I. 7. iis patres et plebeii comprehenſi. I. 40. * milites ab hoc nomine abhorruerunt. I. 40. *
Quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit, edicti origo. I. 71. illo poſt legem Corneliam minus opus fuit. I. 74

R.

R. Litteram inueniſſe dicitur Appius Claudius. I. 115. *
Radewizius (Iac.) IC. in aula Saxonica ſaec. XV. clarus. II. 98
Raymundus de Penna Forti Decretalium collector. II. 69
Ranchinus (Guil.) edictum perpetuum reſtituere conatus eſt. I. 276
Rauennates (Petrus et Valentinus) ICti in aulam Pomeranicam ſaec. XV. acciti. II. 98
Receptum ius. I. 51
Receſſus imperii ſaec. XV. non antiquiores. II. 72. *ſeq.* ad iura Rom. attemperati. II. 99. vnde mos iis ſubſcribendi ab ordinibus imperii? II. 38. *
Reformatio religionis iuris Rom. incrementa adiuuit. II. 113
Reges. Eorum arbitria gentibus antiquiſſimis pro lege erant. I. 3. Romani initio manu omnia gubernabant. I. 4. nec tamen παμβασιλεῖς erant. I. 6. * edicta propoſuerunt. I. 4. 63. ſub iis, quae reipublicae Rom. facies? I. 14. eorum leges in XII. tabulas migrarunt. I. 15. 28. iis eiectis quaenam reipublicae facies? I. 13. *
Reginonis Prumienſis libri II. de diſciplina eccleſiaſtica. II. 50
Regulae Catonianae auctor. I. 132
Religionis libertatem [redacted] Arrianorum ſtabiliuit Valens imp. I. 376

Re-

Repkow (*Epkow de*) auctor Speculi Saxonici, quando et vbi vixerit? II. 73
Reſcribere, id eſt, in ſcriptis reſpondere non ſolebant ICti libera re publica. I. 157
Reſcripta principum abolere ſtatuit Opilius Macrinus. I. 26. 324
Reſpondere de iure vnicuique licuit libera republica. I. 157. non vero in ſcriptis, ſed viua voce. I. 157. * ſub Auguſto certis tantum ICtis. I. 178. promiſcue ſub Hadriano. I. 280
Reſponſa prudentum. De iis conſtitutio Theodoſii II. I. 378
Reſponſa ſub Auguſto et ſcripta dari, et ſignari coeperunt. I. 157. * 180. * non obligabant iudices ante Auguſtum. I. 156. 178
Reſponſitare de iure plus eſt, quam reſpondere. I. 230. *
Res publica Romana: eius forma ſub regibus. I. 6. I. 12. * eiuſdem finis. I. 12. ſub conſulibus. I. 13. * vitium. I. 36. monarchiae faciem non ſub Iulio Caeſare induit. I. 159
Reſtitutiones a praetoribus repertae. I. 62
Rhetores vrbe excedere iuſſit Craſſus cenſor. I. 143
Rhodii populus nauticus et maris dominus. I. 296. * eorum ius nauticum. *vid.* Lex Rhodia.
Riminaldus IC. Bononienſis. I. 422
Ripuaria lex. *vid.* Lex Ripuaria.
Rogare legem dicebatur magiſtratus. I. 59. *
Rogerius Vacarius Summiſta, ius in Angliam intulit. I. 415. 416. II. 57
Roma, Albanorum colonia. I. 1. mores Albanorum retinuit. *ibid.*
Roma eſt, vbi imperator. I. 281. *
Romae ſchola iuridica. I. 381. II. 19. *
Romae curatores XIIII. ab Alexandro Seuero imp. inſtituti. I. 326
Romani peregrinas leges petentes excuſantur. I. 28. *
Romilius (*Titus*) coſ. leges XII. tabularum condi ſuadet. I. 23.
Romulus Graecis legis latoribus antepoſitus. I. 12. eius leges. I. 8. *
Roſtra quando hoc nomen acceperint? I. 26. an in iis propoſitae XII. tabulae? *ibid.*
Rufinus (*Licinius*) IC. I. 347. an auctor collationis legum Moſaicarum et Romanarum? I. 347. *
Runica litteratura. II. 1. *
Rupertus (*Chriſt. Adam.*) Iuſtiniani familiam ſiſtit. I. 383. *
Ruſticorum (*Iuniorum*) ſtemma. I. 239. *
Rutilius (*Maximus*) IC. I. 335.
Rutilius (*Publius*) *Rufus* IC. I. 141. eius ſcripta. I. 142. exſilium. I. 141

S.

S. Littera veteribus pro R. ſaepius vſurpata. I. 115. *
Sabinianorum origo. I. 206. ** eorum ſententias Iulianus edicto perpetuo firmauit. I. 271
Sabinianorum librorum ordinem ICti in ſcriptis ſuis ante edictum perpetuum ſequuti. I. 208
Sabinus (*Coelius*) IC. I. 240. ſcripta eius. *ibid.* ab eo Sabiniani nomen

nomen non repetunt. I. 206. *
Sabinus (*Maſurius*) vid. *Maſurius.*
Sacerdotia patriciis extorta. I. 37
Salaminius, prof. Berytenſis. I. 363
Salicetus (*Barthol.*) IC. I. 422
Saluius (*Ariſto*) vid. *Ariſto.*
Saluius Iulianus. vid. *Iulianus.*
Sanguinolentos liberos venumdari permiſit Conſtantinus M. I. 354
Sapientes quinam cognominati? I. 116
Sapientiae ſimulacrum in nummis gentis Semproniae. I. 116. *
Saturninus (*Claudius*) IC. I. 334
Saturninus (*Quintus*) IC. I. 335
Saturninus (*Venuleius*) IC. I. 347. ſcripta eius. *ibid.*
Saxones quando leges habere coeperint? II. 33. *ſeq.* eorum ſuperſtitionum indiculus. II. 36. * iis leges dedit Haraldus, rex Daniae. II. 34. * de iis capitularia Caroli M. II. 36
Saxonica lex an Carolo M. antiquior? II. 33. non ab Haraldo profecta. *ibid.* aucta tamen ab iſto. II. 46. non integra ad nos peruenit. I. 35. adhuc valuit ſub Ottonibus. II. 45. itemque ſub Conrado II. II. 41. 51
Scabinatus Magdeburgici. Ad eos prouocatum ex Polonia, aliiſque prouinciis. II. 79
Scabini iuris patrii tenaces. II. 86
Scaeuola (*Mucius*) vid. *Mucius.*
Scaeuola (*Ceruidius*) vid. *Ceruidius.*
Scena. Ne quid in eam praeter pomum iaciatur edictum aedilitium. I. 78
Schertzius (*Io. Ge.*) laudatus. II. 81. *
Schlick (*Caſpar*) doctor iuris, trium imperatorum cancellarius. II. 97
Schola iuridica Berytenſis quando inſtituta? I. 361. extra Romam, Conſtantinopolin, et Berytum nulla permittebatur. *ibid.*
Scipio (*P. Corn. Naſica*) vid. *Cornelius.*
Sciſcere legem populus vel plebs dicebatur. I. 39. *
Scythae morum tenaciſſimi. II. 2. *
Sectarum inter ICtos origo. I. 194. earum primi auctores. *ibid.* earum deſcriptio. I. 195
Sempronius Sophus ICtus. I. 116. an hic vxorem repudiarit? I. 117
Senatoribus non licuit nauim aedificare. I. 216. *
Senatus quid curarit libera re publica? I. 111. noua iura SCtis inuehere non poterat ante Caeſarum tempora. *ibid.* ſub Tiberio non amplius dubitatum, an ſenatus ius facere poſſit? I. 199. auctor fieri debebat, I. 111. *
Senatus conſulta de rebus tantum ad ſenatum pertinentibus libera re publica fiebant. I. 111. leges antecedere ſolebant. *ibid.* iis noua iura conſtituta ſub Tiberio, I. 200. iis edicta principum firmata. I. 281. eorum forma ſub Hadriano ex SCto Iuuentiano altero perſpici poteſt. I. 285. *
Senatus conſultum de actione ſubſidiaria aduerſus magiſtratus, I. 254
de aedibus negotiationis cauſſa non diruendis. I. 225. 235
de adpellationibus. I. 284
de agnoſcendo partu. *ibid.*

SCtum de beneficio Traiani. I. 284
de edictis praetorum perpetuis. I. 72
edicto perpetuo praemiſſum. I. 272
de eo, qui ſe caſtrandum dedit. I. 284
de fideicommiſſo ſeruo cum libertate relicto. ibid.
de fructibus hereditatis. ibid.
de iure aſylorum in municipiis. I. 205. *
de legatis in Graeciam mittendis. I. 23
de lege vectibulici ad prouincias producenda. I. 285
de partu vxoris Romanae. I. 273
de philoſophis vrbe pellendis. I. 239
de SCto Aproniano ad collegia producendo. I. 301
SCtum Apronianum de legatis et fideicommiſſis ciuitati relictis. I. 284. *
Articuleianum. I. 253
Aurelianum. I. 202. ſequ.
Caluitianum ſiue Caluiſianum. I. 223
Claudiana. I. 202. de ſexagenariorum nuptiis. I. 215. de re nautica. I. 216. de tutela mulierum, et de feminis amore ſeruili bacchantibus. I. 217
Daſumianum. I. 252
Hoſidianum de aedificiis negotiationis cauſſa non diruendis. I. 218
Iuncianum. I. 303
Iunianum. I. 239
Iuuentiana duo. I. 285
Largianum. I. 218
Libonianum. I. 201
SCtum Licinianum. I. 203
Macedonianum. I. 219
Memmianum. I. 224
Neronianum. ibid.
Orphitianum. I. 301
Pegaſianum. I. 234
Peruicianum vel Perſicianum. I. 204
Piſonianum. I. 215. * 224
Plancianum. I. 234
Rubellianum. I. 203
Rubrianum. I. 250
Silanianum. I. 171
Statilianum. ibid.
Tertullianum. I. 285
Trebellianum. I. 226. ſeq.
Turpillianum. I. 225
Velleianum de adſignandis libertis. I. 218
Velleianum de interceſſione mulierum. I. 172
Vitraſianum. I. 235
Voluſiana duo. I. 218. 225. *
Senecae nomen cur non praeferat SC. Trebellianum. I. 226. *
Sepultura intra vrbem prohibita. I. 294
Seruilius IC. I. 263
Serui venales titulum praeferebant. I. 76. *
Seruii Tullii regis leges. I. 10. * eiuſdem ciuilitas. *ibid.* primus Romae aes ſignauit. I. 21. *
Seruii Sulpicii ſtudium iuridicum. I. 150 eius honores. I. 151. et ſcripta. I. 152. eius auditores. I. 153. in XII. tabulas ſcripſit. I. 33. nec non in edictum, ſiue ad Brutum. I. 74. * et ad Q. Mucium. I. 135
Seuerus (*Septimius*) imp. doctus et iuris

iuris peritus. I. 321. Papiniani conſilio vſus multa praeclare conſtituit. I. 321. abolere voluit edictum perpetuum, irrito tamen auſu. I. 321. * praefecturam vrbanam ad ſummam potentiam euexit. I. 322. quaenam circa ius mutarit? *ibid.*
Seuerus (*Valerius*) IC. I. 248
Sidonem tranſlata ſchola Beryttenſis. I. 364
Signandae quomodo fuerint tabulae? I. 221. *
Sinenſes morum tenaciſſimi. II. 2. *
Singularii dicti, qui ſiglis ſcribebant. I. 49. *
Σοφὸς cognominatus *Sempronius* IC. I. 216
Speculum Saxonicum. II. 73. *ſequ.* eius auctor et aetas. II. 74. de eo iudicium. II. 75. eius editiones. II. 76. eius auctoritas. II. 79
Speculum Sueuicum, eius aetas. II. 80. editiones. II. 81. de eo iudicium. II. 82
Statuta vrbium cur in ſcripturam redacta? II. 73. 86
Statuta Aquiſgranenſia. II. 91
Bremenſia. II. 92
Brunſuicenſia. *ibid.*
Colonienſia. II. 91
Friburgenſia. II. 92
Hamburgenſia. II. 89
Lubecenſia, quando condita? II. 88. ea ſubinde interpolata et aucta. *ibid.* an ex iure Sueo-Gothico. *ibid.* * hodierna quando collecta? II. 88. **: ea a multis ciuitatibus adoptata. II. 90. an ius Venedicum exhibeant? II. 88
Stadenſia: eorum aetas. II. 84. *
Statuta Suſatenſia. II. 87. a Lubecenſibus et Hamburgenſib. recepta. *ib.*
Stephani verſio εἰς πλάτος. I. 403
Stlitibus, Stlocus, Stlatus, cur veteres dixerint? I. 58. *
Stoicam philoſophiam reliquis praeferebant ICti. I. 155
Studia Romanorum iuuenilia. I. 154
Studium iuris Romani ab edicto auſpicati ſunt. I. 74
Studioſorum iuris per ſingulos quinquennii annos cognomina. I. 394. *
Subceſiua prioribus poſſeſſoribus a Domitiano reſtituta. I. 238
Sulpitius. vid. *Seruius.*
Summas iuris ciuilis quinam ſcripſerint. I. 418
Syndici in ciuitatibus iam ſaec. XV. doctores iuris. II. 98. dicti ſunt *Pfaffen.* *ibid.*

T.

Tabulae XII. ab iis ſtudium iuris auſpicabantur Romani. I. 74. *
Tabulis eboreis, an roboreis inſcriptae XII. tabulae? I. 26
Tarquinius Priſcus an leges tulerit? I. 10
Tarquinii Superbi regis tyrannis et exſilium. I. 11
Tartagnus (*Alexander*). I. 422
Taruntenus Paternus IC. I. 309
Taſſilonis, ducis Baiuuariorum, decretum. II. 24. *
Tengleri (*Vdalrici*) Layenſpiegel. II. 105. *
Terentius Clemens IC. I. 308
Terminus deus. I. 9. * de eo lex Numae. *ibid.*
Tertullianus IC, an idem, cum pa-

tra ecclefiae ? I. 332. eius aetas et ſcripta. I. 333
Teſta (*C. Trebatius*) IC. I. 188. Epicureae ſectae addictus. *ibid.* de eo iudicium et eius ſcripta. I. 189.
Teſtamenta quomodo ſignari iuſſerit Nero ? I. 221. a Francis ritu Romano condita. II. 19. Germani nulla habuerunt. II. 3. * in eorum ordinatione plus gloſſae tributum, quam ipſis legibus. II. 103. *
Teſtamentum militare vnde? I. 237. 249
Teſtibus iniuratis fidem haberi noluit Conſtantinus M. I. 355
Thalelaeus Graecus interpres *Pandectarum* et *Codicis*. I. 413
Themiſtius orator paganus Chriſtianorum perſequutionem diſſuadet. I. 376. *
Theodoriciana lex. II. 18
Theodoricus rex Francorum legiſlator. II. 21
Theodoſii. II. merita in iuris prudentiam. I. 378. 382. *ſequ.* quorumdam tantum ICtorum ſcripta in foro allegari permiſit. *ibid.* Iuſtinianus hanc conſtitutionem in ſuo Codice omiſit. *ibid.* Codicis Theodoſiani auctor. I. 379
Theodoſius M. iuris prudentiam ſua mole laborantem iuuat. I. 376. eius conſtitutiones commentario illuſtrauit Balduinus. *ibid.*
Theophilus, *Inſtitutionum* paraphraſtes, quando floruerit ? I. 402. editiones. *ibid.* an Theophilitzes, et [redacted] iunior? I, 402. * anteceſſor Berytenſis. I. 363. perperam a pleriſque reprehenditur. I. 402. *
Theſaurus cui adquiratur ex conſtitutione Hadriani. I. 293
Tiberius Caeſar callidiſſimus princeps. I. 196. Auguſti inſtituta ſeruauit. I. 196. 198. ſub eo vetere ritu lata lex Iunia Norbana. I. 197. comitia a populo ad patres tranſtulit. I. 199. edictis noua iura conſtituit. I. 205
Tituli mancipiorum venalium. I. 76. *
Titulos librorum ſchematicos adfectabant ICti. I. 312
Titus imp. de duobus praetoribus fideicommiſſariis vnum detraxit. I. 237. leges tulit contra delatores. I. 237. militibus dedit priuilegium ſine ſollemnitate teſtandi. *ibid.* ſub eo, capitolio igne deleto, iacturam paſſa eſt iuris prudentia. *ibid.* *
Traianus imp. varia iura conſtituit. I. 250. SCta ſub eo condita. *ibid.* variae conſtitutiones eius. I. 255
Trebatius Teſta. vid. *Teſta*.
Triboniani honores. I. 388. varia de eo iudicia. I. 389
Tribunicia lex. I. 13
Tribuniciam poteſtatem titulis ſuis inſeruit Auguſtus. I. 162. *
Tribuni militum conſulari poteſtate quando et cur creati ? I. 57
Tribuni plebis quando creati ? eorumdemque numerus et poteſtas. I. 19. pro roſtris dominati ſunt. I. 37. ciuitatem miſcent. *ibid.* eorum edicta. I. 63
Tribus Romanae. I. 7. *
Tributa comitia. *ibid.*
Triumuiratus. Sub eo miſera iuris conditio. I. 159. *

Trium-

Triumuiri A. A. A. F. F. I. 59. capitales. *ibid.*
Tryphoninus (*Claudius*) IC. I. 334
Τύποι vocata edicta, qualiacunque. I. 373. *
Turcae adhuc hodie iure Romano vtuntur. I. 405. * 409. Codicem Iuſtinianeum in ſua lingua habent. I. 409
Tuſcianus IC. I. 291
Tutela mulierum abrogata. I. 382
Tutores a conſulibus dari iuſſit Claudius imp. I. 214
Tyrannorum acta quomodo reſciſſa. I. 212

V.

V*Acarius* (*Rogerius*). vid. *Rogerius.*
Valens (*Aburnus*). vid. *Aburnus.*
Valens imp. Arrianis conſulturus edictum de libertate religionis edidit. I. 376
Valentiniani et *Theodoſii* conſtitutio de reſponſis prudentum. I. 382
Valeriani imp. conſtitutiones. I. 352. *
Valerius Seuerus IC. I. 248
Vandali perperam confunduntur cum Venedis. II. 6. *
Vdalricus de Auguſta, IC. Germ. ſaec. XIIII. II. 68
Venedi in Germania ſedes conſtituunt. II. 6. * eorum ius an in Lubecenſi ſuperſit? II. 78. *
Venuleius Saturninus IC. I. 347
Verſiones librorum iuris κατὰ πόδα permiſit Iuſtinianus. I. 402
Veſpaſianus imp. multa iura noua inuexit. I. 233. et vetera reſtituit. *ibid.* * ſub eo vltimum luſtrum conditum. I. 236. quaedam ſub illo circa ius mutata. *ibid.* SCta ſub eo facta. I. 234. huic omnem ſuperiorum imperatorum poteſtatem decreuit ſenatus. I. 233
Via Appia a quonam ſtrata? I. 114
Viceſima hereditatum temperata a Marco Antonino. I. 302
Viduae intra annum luctus nubere non licebat per legem Numae. I. 9. *
Viennenſis Academia iam ſaec. XIIII. iuris profeſſores habuit. II. 96
Vigintiuiri. I. 58
Vinidius Verus IC. I. 308
Vino rogus non adſpergendus ex lege Numae. I. 9. *
Viocuri. I. 59. *
Virginius (*Paullus*) IC. I. 141
Virgilii periochae an Modeſtino tribuendae. I. 350. *
Vitellius imp. edicto mathematicos et aſtrologos vrbe exeſſe iuſſit. I. 232
Vitis: ex ea imputata non libandum ex lege Numae. I. 9. *
Viuianus IC. I. 263
Vlphilas litterarum Gothicarum inuentor. II. 1. *
Vlpiani (*Domitii*) IC. natales et honores. I. 336. Hebraiſmi. *ibid.* * mors. I. 337. iuris prudentia. I. 338. an verborum nouator. *ibid.* * eius opera maiora. I. 339. minora. I. 340. notae in Papinianum. *ibid.* * Chriſtianis admodum infenſus. I. 339. reſcripta contra eos collegit. *ibid.* *
Vlpius Marcellus. vid. *Marcellus.*
Vnde de plano recte legi poſſit, formula edictalis. I. 66

Vocabulis nouis repertis praetores iura ciuilia euerterunt. I. 69
Voluſiani imp. conſtitutiones. I. 352.*
Voluſius Maecianus. vid. *Maecianus.*
Vrſeius Ferox. vid. *Ferox.*

W.

WEichbildum Saxonicum. II. 78
Weisbach (Io. de), legatus Saxoniae. II. 98
Weſtenbergii (Io. Ortwini) D. Marcus. I. 298
Wiſbyenſe ius nauticum. II. 93
Wiſigothi prouincialibus ius Romanum reliquerunt. II. 15. vnde codex Alaricianus compilatus? *ibid.* eorum reges imperii maieſtatem venerati ſunt. II. 13. * eorum lex. II. 11. an tota ex iure Romano. II. 14
Wiſſenbachii (Io. Iac.) Emblemata Triboniani. I. 399. de iis iudicium. *ibid.* *
Wurtenbergicus ducatus ius Romanum adoptauit. II. 112
Wybonis (Io.) Vindiciae Triboniani laudatae. I. 399.*

Z.

Z*Aleuci* leges vnde. I. 28.*
Zaſius (Vdalricus) IC. humanior. I. 425
Zeno imp. quid de pluris petitione ſanxerit? I. 382

Seillon sc.

O. GOTTLIEB.

HEINECCII,

POTENT. PRVSSORVM REGIS
quondam a Conſil. Sanctior., Iur. ac Philoſoph.
in ill. Frideric. Profeſſoris publ. ord.

ANTIQVITATVM ROMANARVM IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTIVM SYNTAGMA

SECVNDVM ORDINEM
INSTITVTIONVM IVSTINIANI
DIGESTVM.

In quo multa IVRIS ROMANI *atque* AVCTORVM VETERVM *loca explicantur atque illuſtrantur.*

EDITIO NONA,
PRIORIBVS AVCTIOR MVLTO ET EMENDATIOR.

* * * * * *

GENEVAE,
Impenſis HERED. CRAMER, ET FRATR. PHILIBERT.

CIↃIↃCCXXXXVII.

PRAEFATIO

PRIORI EDITIONI PRAEMISSA.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS

I. C.

QVantum vtilitatis in iuriſprudentia noſtra Antiquitatum Romanarum adferat notitia, nemo, niſi qui nunquam eſt hiſce ſacris initiatus, ignorat. Equidem iam eo tempore, quo adhuc florebant res Romanae, vix quisquam praeclarum jureconſulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc inſigni praeſtantiſſimoque praeſidio deſtitutus. *Plurima erat*, *teſte* CICERONE, (*a*) *in omni iure ciuili antiquitatis effigies*, *&* *priſca verborum vetuſtas*, *&* *actionum genera quaedam*, *quae maiorum conſuetudinem*, *vitamque declarabant.* Haec vero omnia quis quaeſo intelligat, niſi qui interiorem ſibi antiquitatis ſcientiam comparauerit? Hinc in

 maxima

(*a*) Cic. *de Orat.* I. 43.

maxime plerumque ac praecipua veterum iureconſultorum laude ponebatur accuratior antiquitatum notitia. PLINIVS, (*b*) ARISTONEM iureconſultum laudaturus, nihil in eo magis, quam illam priſci moris peritiam, admiratur. *Quam peritus*, inquit, *ille & priuati iuris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum* ANTIQVITATIS *tenet? Nihil eſt, quod diſcere velis, quod ille docere non poſſit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, inſtar theſauri eſt.* Idem reconditarum litterarum praeſidium etiam in ANTISTIO LABEONE celebrat GELLIVS (*c*), ex quo diſcimus, *nihil eum ratum penſumque habuiſſe, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe, in Romanis* ANTIQVITATIBVS *legiſſet.* Quum ergo iam ii iureconſulti, qui florentem viderant rempublicam, hoc praeſidio carere haud poſſe viderentur: quid de noſtris dicamus temporibus, quibus ita extincta eſt Romana respublica, nullum vt exſtet, niſi in hominum memoria, veteris illius formæ veſtigium? Aliae hodie ſunt conſuetudines, alia religio, alii magiſtratus, alia iudicia, alia denique imperiorum & rerumpublicarum facies. Et tamen peregrinis adſtricti legibus viuimus, easque interpretari & obuenientibus hodie negotiis adplicare iubemur. Quis hoc praeſtiterit, niſi qui impreſſam animo circumferat veteris illius Romanae reipublicae effigiem, &, ut IVSTINIANVS (*d*) alicubi monet, *nihil* ANTIQVITATIS *penitus ignoret?*

Equidem ſi cui hoc dubium videbitur, eum ego ad Gloſſatores remittam, ad illud, inquam, hominum genus, cui, exſtincto litterarum lumine, tantum ſtatuebatur pretii, vt quaſi Atlantis humeris coelum, ita eorum auctoritate iurisprudentiae dignitas videretur ſuſtineri. Quid enim aliud eminentiſſima illa ingenia in tot ridiculos ac paene pueriles errores abripuit, quam antiquitatum Romanarum omnisque politioris litteraturae igno-

(*b*) PLIN. *Epiſt. I.* 22.
(*c*) GELL. *Noct. Att. XIII.* 12.
(*d*) §. 1. *Inſt. de teſtam. ordin.*

ignorantia? Fieri enim profecto haud poterat, *quin homines, eius reipublicae ignari, cuius leges & iura tractabant, tamquam illuni nocte ſine lumine oberrantes, ſaepe offenderent, ſaepe laberentur, ſaepe quouis potius, quam quo inſtituerant, peruenirent*, vt eleganter ait M. ANTONIVS MVRETVS (*e*). Non pudebat ergo tum legi *Fuſiae Caniniae* a *canina* inuidia (*f*); legi *Hortenſiae* a neſcio quo *Rege Hortenſio* (*g*); *calatis Comitiis* a Graeco καλὸς (*h*); quartae *Falcidiae* a *defalcando* (*i*); & libertis *orcinis* a neſcio quo Graeco *orcos*, quod *rectum* ſignificet (*k*), nomina arceſſere. Neque religio tum erat, ea quae de antiqua in ius vocatione in iure Romano repererant, ad hodiernam citationem; & quae de albis praetorum legerant, ad edicta iudicum noſtrorum referre. Quin, ne quid deeſſet ineptiarum, ex veteribus iſtis praeſidibus & praefectis praetorio imperii noſtri principes atque electores deriuare haud dubitabant. Quas ridiculas interpretationes ex craſſa antiquitatum Romanarum interiorisque litteraturae ignorantia ſubnatas, quum poſteri, nugis iſtis tamquam glebae adſcripti, tantum non conſecrarent: tantus ſenſim ſuccreuit errorum grauiſſimorum prouentus, vt exſtirpando huic luxurianti lolio ne eminentiſſimorum quidem iureconſultorum ſufficeret diligentia.

Enimuero, condonandum id forſan fuerit magis illis, qui tam infelici ſaeculo adoleuerant, ingeniis. Illud vix ferendum,

 quod

(*e*) MVRET. *Part. I. Orat. XVII.*

(*f*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Fuſ. Can. toll. edit. antiquiſſ. ex ſaeculo XV.* Quam legem Fuſiam Caniniam forte a quodam, qui Caninius nominabatur, inductam; vt in publiciana dicitur infr. de *actionibus* §. *aliae*. Nam canis ſeruabat naturam, qui ſtat in palea, qui nec ſibi poteſt habere paleam, nec alii permittit accipere. Sic nec ſibi poterat tenere ſeruos, quod moriebatur; nec libertatem patiebatur iis dari. Vnde merito *caninia* dicitur, vt ſit conſequens nomen rei.

(*g*) Gloſſa *ad* §. 4. *Inſt. de Iure nat. gent. & ciu.* Sed hoc ſublatum eſt per legem, latam ab Hortenſio Rege.

(*h*) Gloſſa *ad* §. 1. *Inſt. de teſtam. ord. Calatis*, id eſt, bonis initiis vel conuentibus, καλὸς enim bonum interpretatur.

(*i*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Falcid.* Falcidia ſic dicta, quod vt falx foenum, ſic & lex legata reſecat.

(*k*) Gloſſa *ad* §. 2. *Inſt. de ſing. reb. per fideicom. rel.* Orcinus ſic dictus ab orco, quod eſt rectum, vnde orcinus, id eſt, directe manumiſſus, vel ab orco, id eſt, capio.

quod in felici illa temporum reparatione, quum vbique feruerent elegantiorum litterarum ſtudia, non deeſſent, qui in illa gloſſatorum barbarie quaererent delicias, frugeque reperta glande tamen veſci mallent. Nemo ignorat, quantum in iurisprudentia repurganda illuſtrandaque deſudauerint praeſtantiſſima ſuperiorum temporum ingenia, ALCIATI, BVDAEI, CVIACII, BALDVINI, HOTOMANI, CHARONDAE, CONTII, BRISSONII, FABRI, AVGVSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RAEVARDI, RITTERSHVSII, qui omnes cum juris peritia admirabilem quamdam atque inuſitatam antiquitatis notitiam coniunxerant: ſed eorum tamen labores adeo ſorduerunt plerisque, vt vir quidam doctiſſimus, qui Balduini opera coniunctim edere inſtituerat, non reperiret, qui ſumtus facere ſuſtineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eamdem docendi rationem ſequerentur in academiis, iis publico expoſitis odio, barbaroque *humaniſtarum* nomine traductis, tantum non aqua & igni interdicebatur (*l*). Certatim ergo tum iuuenes in Italiam, tamquam ad iurisprudentiae mercatum quemdam confluebant, audituri ibi iureconſultos *magiſtraliter*, ſi Deo placet, docentes, (*m*) & redituri inde rabulae haud poſtremi, confidentes, acres, contentioſi, & quod palmarium tum videbatur, multarum legum, ſibi non intellectarum principia vno ſpiritu citare gnariſſimi.

Verum ſuppuduit demum iureconſultos tantae barbariei, Deusque hanc eis mentem dedit, vt cum illo legum ſtudio praeter accuratiorem ratiocinandi artem aliaque praeſidia, etiam antiquitatum in primis Romanarum peritiam coniungerent. Viderunt poſtrema haec ſaecula iureconſultos humaniſſimos, MERILLIOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRVMMEROS,

(*l*) Exemplum eſt in MELCH. von OSSEN Teſtamento *Part. II. cap. VIII.* §. 2. *p.* 385. & §. 14. *p.* 403.

(*m*) Magiſtralem hanc docendi methodum luculenter ex Panciroli de *Clar. leg. Interpr. II. 6.* exponit THOMAS. *ad Melch. de Oſſen Teſtam. p.* 398.

[illegible]GIOS, HVBEROS, SPANHEMIOS, BYNCKER-[illegible], NOODTIOS, SCHVLTINGIOS, qui nihil fece-[illegible] reliqui, vt legibus ex ipſa ſtatus Romani veterumque ri-tuum contemplatione lucem ſuffunderent. Sed plerique tamen duntaxat ſingularia quaedam iuris noſtri capita illuſtranda ſuſceperunt, nemoque adhuc, quantum memini, exſtitit, qui per omnes iuris partes eundo hoc antiquitatis iter, vt CICERO (*n*) vocat, confecerit. Equidem IACOBVM GOTHOFREDVM iuſtum antiquitatum iuridicarum corpus meditatum eſſe, auctor eſt MORHOFIUS(*o*), id quod, ſi vidiſſet lucem, tamquam Phidiae aliquod ſignum omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruiſſet. Verum inuiderunt nobis fata tam luculentum opus, neque quisquam adhuc in tanti viri labores ſucceſſit.

Quum vero & ego, quantum vtilitatis haec antiquitatum notitia iuris Romani cultoribus adferat, experiundo didiciſſem, & olim ita ferente ſtudiorum meorum ratione, in peruoluendis melioris aetatis auctoribus indagandisque antiquitatibus haud parum inſumſiſſem operae: facile a me impetraui, vt hac re cupidae legum iuuentutis ſtudia pro virili mea parte iuuare anniterer. Eo conſilio ſuperiore aeſtate in publicis, quas indixeram, praelectionibus ad ſingulos Inſtitutionum titulos ea explicaui, quae ex antiquitatibus ad intelligendam illam iuris materiam obſeruanda videbantur. Quum vero, auditorum memoriæ conſulturus, breuiſſimis, quantum licebat, poſitionibus omnia concluſiſſem: dignae illae quibusdam viſae ſunt, quas reuocarem ſub limam, & publicae luci exponerem. Et inde ſubnatum mihi eſt hoc antiquitatum Romanarum, quod nunc publici iuris facio, ſyntagma, interioris iurisprudentiae ſtudioſis non ingratum, ut ſpero, futurum. Equidem & in antiquitatum ſtudio ſuauis nonnumquam latet inſania. Non deſunt hodienum, Damaſippi illius ſimiles de quo HORATIUS (*p*):

Inſanit

(*n*) CIC. *de Orat.* I. 60.

(*o*) MORHOF. *Polyhiſt.* *Tom.* III. *Lib.* VI. *Sect.* III. §. XI. *p.* 83.

(*p*) HORAT. *Sermon.* II. 3. *v.* 64.

Inſanit veteres ſtatuas Damaſippus emend[illegible]

Non deſunt, qui Protei baculum, aut Epicteti fictilem lu[illegible] nam talentis coemerent, dummodo eſſent qui decipere vellent. Sed hos ego homines ſuauiter rideo, & ſi recte ab HENR. STEPHANO (*q*) obſeruatum, Graecos olim ſimplices homines ἀρχαίους & ἀρχαϊκούς; ſtultos vero κρόνους, κρονίους, κρονολήρους, & βεκκεσελήνους vocaſſe: nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui antiquitatis quisquilias auro mercantur. Numquam mihi placuit antiquitatis ſtudium, niſi quod ſublimioribus ſcientiis lumen præferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quaeres, non λεπτολογίας illas, quas plerumque in antiquitatum ſcriptoribus rident, quotquot ſunt cordatiores eruditi. Non hic de veterum calceis, non de eorumdem *tricliniis*, epulis, ianuis, ludis, haſtis, tibiis, coronis, laruis, thermis, torquibus, lucernis agitur: (cui enim non dictus Hylas?) ſed de iis, quae ad ſtatum reipublicae Romanae, ad legum origines & rationes, ad ritus, *formulas*, & *ſollemnia* populi Romani verba, ipſumque veterum iudiciorum ordinem pertinent, ſine quibus intelligi haud poſſunt leges Romanorum. In conſilium vbique adhibui auctores praeſtantiſſimos, quos omnes ipſe euolui, &, quantum licuit, bona fide citaui. In prioribus titulis multum me fateor profeciſſe ex illuſtris THOMASII diſſertationibus, quibus inſtitutiones illuſtrare coepit (*r*), quae ſi omnes vidiſſent lucem, ſuperſedere potuiſſem hiſce lucubrationibus. Multum quoque adiumenti mihi attulerunt aeterna CVIACII, HOTOMANORVM, BRISSONII, BALDVINI, PET. FABRI, BRVMMERI, M. VERTRANII, MAVRI, SIGONII, SALMASII, IO. FRID. GRONOVII, EZECH. SPANHEMII, MENAGII, NOODTII, BYNCKERSHOECKII, PERIZONII, HVBERORVM, BVRMANNI, SCHVLTINGII, aliorumque doctiſſimorum virorum opera, quae diurna nocturnaque verſaui

(*q*) HENR. STEPH. *Apolog. Herodot.*

(*r*) *De vſu practico Inſtitutionum*, in quibus tamen adhuc non longius, quam ad *Lib. I. Tit. XII.* progreſſus eſt.

ſaui manu. Legem tamen hanc ego mihimet ipſe dixi, ut ſemper ad fontes recurrerem: eaque re factum eſt, ut haud pauca obſeruarem, quae aliis in mentem haud veniſſe arbitror. Quum vero in praelectionibus, quarum memini, publicis, ordinem Inſtitutionum ſequutus eſſem: nolui poſtea ab eodem recedere, ſed eumdem in toto opuſculo ſeruandum exiſtimaui, ea tamen lege, vt potiores, quae in pandectis occurrunt, materias iuſto loco atque ordine insererem, multaque, quae in vtrisque deſiderantur, hinc inde ſupplerem. Sic quum verbi cauſſa diſtinctiones perſonarum omnes neque in Inſtitutionibus, neque in latiore Digeſtorum opere explicatae ſint: de illis accuratiſſime egi in adpendice libri primi, vbi ſimul dedi operam, vt quae a CAR. SIGONIO in libris *de antiquo iure ciuium Rom. Italiae & prouinciarum*, vt & EZECH. SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo prolixius traduntur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura & diuiſionem illam *rerum mancipi* & *nec mancipi*, de qua altum eſt in iure noſtro ſilentium, expoſui *Libro II. Tit. I.* Multa quoque dicta inuenies de iurisdictione & imperio, de ordine iudiciorum, de feriis & dilationibus, de edendo, poſtulando, procuratoribus, de iure dotium, diuortiis, aliisque iuris capitibus, quae ſicco pede in Inſtitutionibus praetereunda putavit TRIBONIANVS. Vt paucis dicam, ita in hoc opere verſatus ſum, vt liceat mihi fructum vberrimum ad conſcientiam meam referre. Illud vnum doleo, inter concatenatos labores non licuiſſe mihi eſſe tam felici, vt paullo ſeueriore lima menda omnia tollerem. Ea TV, LECTOR BENEVOLE, tantiſper aequo animo feras, rogo, dum in calce poſterioris partis indicem eorum, in quibus operae aberrarunt, confecero. Interim fruere his, & ANTIQVITATES GERMANICAS, quae ad illuſtrandum ius Germanicum hodiernum faciunt, & quas ego iam a plurimis annis perpoliui, eadem methodo expoſitas, breui, ſi Deo viſum fuerit, exſpecta. VALE. Ex Academia Fridericiana, ipſis KAL. SEPT. cIↄIↄccxvIII.

PRAEFATIO

Sequentibus Editionibus adjuncta.

LECTORI BENEVOLO

S. P.

Praeter ea, quæ olim huic libello verboſius praefatus ſum, iam quoque ſunt, LECTOR, *quae paucis te volo.* Qua occaſione ille mihi olim ſubitanea veluti opera natus ſit, ex vetere praefatione, ſi memineris, didiciſti. Fata tunc illi longe alia, quam quae expertus eſt, ominabar. *Non dubitabam enim, quin, quum plerique alieno ab his ſtudiis animo eſſe ſoleant, libellus* non niſi meis, quibus illum deſtinaueram, auditoribus vtilitatem aliquam adlaturus, adeoque extra academiae in qua tunc publice docendi munere fungebar, Halenſis pomoeria non multum conſequuturus eſſet celebritatis. Enimuero aliter accidit, ac quidem exiſtimaueram. Vix enim praelo exierat opuſculum, quum & exteri in ephemeridibus publicis inſtitutum meum probarent, & ipſum libellum commendarent vnice. Fuerunt *etiam* qui ſe eo non parum adiutos eſſe, litteris ad me datis, ſignificarent. Fuerunt, qui illum in hac ac exteris academiis publice enarrarent, ſuisque illuſtrarent interpretationibus. Fuerunt denique, vt fit, qui in libellis & ſchedis ſuis, mea, vel ſuppreſſo auctoris nomine, exſcriberent, vel cum *honoris* praefatione citarent, vel naeuos quosdam, ſiue veros, ſiue ſibi ita viſos, candide

dide

dide indicarent; quibus ego me magis obſtrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnoſco, admetiri non dubitarunt. Inter haec, omnia libelli exemplaria paucos intra annos diſtracta ſunt, meque iam monet bibliopola, in quem, diſſipato bibliopolio nouo, ius vendendi opuſculum, translatum eſt, vt ſi quid in ſcriniis eſſet, quod addendum putem, id ſecum communicare non dubitem, aſt ita tamen componam rationes, vt forma libri non multum immutetur. Statim ergo ſub incudem illum reuocaui, & nihil feci reliqui, vt multo concinnior emendatiorque prodiret in lucem. Quid praeſtiterim, paucis accipe. Naeuos, qui vel operarum incuria vel culpa mea, quamuis leuiſſima, priori editioni haeſerunt, ſeueriſſima cura ſuſtuli; Auctorum loca accuratiſſime citaui: quaedam non ſatis firmata, nouis nunc teſtimoniis ſtabiliui: Adieci hinc inde obſeruationes, quae deeſſe videbantur: quibusdam, de quibus amplius deliberandum cenſui, induxi lituram. Mutaui etiam nonnunquam ſententiam, a nemine monitus, & ſolo veritatis ſtudio, quod rebus omnibus anteferre ſoleo, adductus. Quaedam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, ſi quando eos acu tetigiſſe deprehendi. Numquam enim mihi adeo placui, vt humani quidquam a me alienum ducerem. Denique quum a quibusdam non ex merito vellicari me animaduerterem, operam etiam dedi, vt mea vindicarem modeſte. Exemplo eſſe poterunt, quae contra Virum Clariſſimum, B. BRANCHV, iureconſultum Lugdunenſem diſputaui. Bis me Vir doctus erroris poſtulauit in elaboratiſſimis, quas euulgat, obſeruationibus iuris. Sed vtroque loco eum non errorem deprehendiſſe, ſed coniecturam coniecturae oppoſuiſſe animaduerti, & quidem parum veriſimilem veriſimillimae. Vnde quum non liceret mihi eſſe tam beato, vt ab eo proficerem, committendum mihi haud putaui, vt erraſſe me faterer, vbi ipſe errori propior videbatur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime, inſertis iis, quae in no-

ua hac editione acceſſerunt. Ita vere adfirmare poſſum, au-ctiorem emendatioremque proditurum eſſe libellum, ſi is, qui emendationi plagularum impreſſarum praefuerit, tantum indu-ſtriae attulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Di-ligentiam enim operarum, quamuis exactiſſimam a bibliopola, viro integerrimo, ſtipulatus ſim, ipſe praeſtare nequeo, plus quam centum milliaribus Argentorato remotus. Haec ſunt, quae ſcire te volui, LECTOR, antequam te ipſius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam ſuſtinui, vtere, fruere, & mihi, tua cauſa omnia volenti, & antiquitates Germanici iuris multo maiore ſtudio adornanti, & breui eidem praelo commiſſuro, faue. Halae Kal. Sextil. cIↄIↄccxxIII. Haec ante biennium. Iam ſcito, iterum diſtractis exemplaribus, me denuo libellum recognouiſſe, emendaſſe, nihilque feciſſe reliqui, ut prodiret & auctior & emaculatior. Eſt hoc ſtudium huiusmodi, vt quotidie aliquid obſerues: nec quisquam tam bene ſubducta ad ſcribendum ratione eſt, quin res, aetas, vſus ſemper aliquid adportet noui, aliquid moneat, vt illa, quae te ſcire credideras, neſcias, & quae tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod & mihi, quoties mea relego, euenit, euenietque fortaſſis & in poſterum, ſi me viuo libellus quartum praela exercuerit. Sed haec Deo curae erunt, cui TE, LECTOR, aeque ac me ipſum meaque omnia commendo. Franequerae Friſiorum x. Kal. Febr. cIↄ Iↄcc xxvI.

OCTAVA hæc editio aucta eſt ſiue in Textu ſiue *in Notis*, ut apparebit multis in locis hoc ſigno [ ] *diſtinctis poſt* Editionem Baſileenſem a. 1742.

Ad calcem Voluminis rejecimus Indicem Titulorum, nec non Materiarum.

IQ. GOT.

IO. GOT. HEINECCII, IC.

ANTIQVITATES ROMANAE IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTES.

PROOEMIVM.

QVVM Iuſtinianus Imperator in Inſtitutionum prooemio ſuae potiſſimum collectionis texat hiſtoriam: facturi videbimur operae pretium, ſi & nos illius exemplo IVRIS ROMANI COLLECTIONES, tum ante Iuſtinianum, tum poſtea confectas, veluti per indicem recenſuerimus.

§. I.

Legum regiarum collectio ſeu ius Papirianum.

Vrbem Romam principio reges habuere, qui manu initio omnia regere, poſtea vero & leges quaſdam curiatas ad populum ferre coeperunt. Tacit. *Annal. III.* 26. *l.* 2. §. 2. *D. de orig. iur.* Has leges regias, maxime ſacras, pri-

primus collegit C. Papiſius (*a*), non multo poſt exactos reges pontifex maximus, vt patet ex Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. III. p.* 187. ex quo etiam diſcimus, C. Papiſium illum leges Numae, dudum abolitas, in lucem reuocaſſe. Et haec quidem collectio IVS CIVILE PAPIRIANVM (*b*) vocatur a Pomponio, l.2.§.2. *D. de orig. iur.* de eoque, tempore Caeſaris (vt eleganter obſeruauit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. Juriſconſ. p.* 156.) librum integrum compoſuit Granius Flaccus, laudatum in *l.* 144. *D. de verb. ſignif.* [Add. *Diſſert. noſtr. de iure Papiriano, in Opuſc. noſtr. minor.* *]

* Extat in Sylloge IIIa Opuſc. Miſcell.

(*a*) Pomponius *l.* 2. §. 2. *&* 36. *D. de O. I.* modo *Sextum*, modo *Publium*; Dionyſius vero Halicarnaſſeus, cui plurimum ea in re credendum, *Caium* adpellat. [Meminit Dionyſ. Halic. *Lib. V. Cap. I.* & *Manii Papirii*, qui eodem fere tempore floruit. Sed is non fuit pontifex, ſed rex ſacrorum. Nec adſentimur Perizonio *Animadu. Hiſt. Cap. II. p.* 89. qui *Spurium* vocatum eſſe exiſtimat, non ob aliam rationem, quam quod hoc frequens Papiriorum praenomen fuerit]. Quum autem Cuiacius obſeruet, in codicibus MSC. legi VI. pro *Sextum*: non dubito, quin ex nota numerali Sexti praenomen ſibi finxerint ſcribae. Significare vero videtur numerus iſte, Papiſium, quem Dionyſius Halicarnaſſeus praecipue ſacras Numae leges collegiſſe refert, ſexto demum *libro reliquas leges* regias, veluti adpendicem, adieciſſe: Vnde ita forſan legenda verba Pomponii: *Quae omnes conſcriptae exſtant in libro ſexto C. Papiſii.* Bynkersh. *Praetermiſſa ad l.* 2. *D. de O. I. p.* 17.

(*b*) *Papiſii* olim dicti, qui poſtea *Papirii*, Cicero Lib. IX. *Epiſt. ad famil.* 21. Primus Appius Claudius, (ſiue Coecus, ſiue Centummanus, ſiue Craſſus), circa annum V. C. CCCCV. litteram R. reperit, ex eoque tempore dici coepit, *Papirius*, *Furius*, *Valerius* pro *Papiſio*, *Fuſio*, *Valeſio*, *l.* 2. §. 36. *D. de orig. iur.* & ibi Bynkershoeck in *Praetermiſſis*. Petr. Faber *Semeſtr. I.* 21. *p.* 52.

§. II.

Eius interitus & reſtitutio.

Dudum vero, praeter pauciſſima fragmenta (*c*), Papiriana illa collectio periit. Et hinc renatis litteris de colligendis legibus regiis cogitarunt Valentinus Forſterus in *hiſtoria Iuris Romani*, *Lib.* 1. *Cap. VI. & ſequ.* [in cuius temeritatem grauiter animaduertit Chr. Ad. Rupert. *ad Pompon. Enchirid. Lib. III. Cap.* 1.] Fuluius Vrſinus, Ant. Auguſtinus, & Iuſtus Lipſius *de legibus regiis & decemviralibus.* Pardulphus Prateius *in iuriſprudentia vetere Draconis*

&

[redacted], *cum Romano iure legum regiarum & decemviralium collata. Lugd. MDLIX.* 8. itemque Franc. Mo-[redacted], Steph. Vin. Pighius, Ant. Syluius, & , qui reliquis omnibus palmam praeripuit, Paulus Merula *de legibus Romanorum*, *Capite II. & ſequentibus.* Romuli leges ſingulari opuſculo collegit expoſuitque Franc. Balduinus (*d*), quod in *Iuriſpr. Rom. & Attic. Tom.* I. *p.* 15. cum aliis Balduini operibus relatum eſt.

(*c*) Fragmentum bene longum è iure Papiriano exſtat apud Macrob. *Saturn.* *III.* 11. Quamuis, quum illud non tam legum, quam commentarii, faciem prae ſe ferat, magis Granio Flacco, quam Papirio, videatur tribuendum. Forſan etiam huc pertinet *l.* 2. *D. de mort. infer.*

(*d*) Sequutus eſt Balduinus tabulam Capitolinam, cuius apographum a Io. Barth. Marliano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud eſſe, vel primo intuitu adparet. Vid. Eric. Maurit. *Diſſert. de libris iur. comm. p.*92. Ge. Schubart. *de Fatis Iuriſprud. Rom. Exerc.* I. 38. *p.* 64.

§. III.

Eiectis regibus, leges quoque eorumdem exoleuiſſe (*e*), & ius maxime incertum eſſe coepiſſe, nouimus ex *l.* 2. §. 3. *D. de orig. iur.* Poſt diuturnas patriciorum plebisque ſimultates, anno V. C. CCCI. tres legati in Graeciam miſſi, qui variarum ciuitatum leges deſcriberent. Poſtea decemuiri, legum ferendarum cauſſa creati, e moribus antiquis (*f*), & iure, quod legati attulerant, peregrino, & praecipue Attico (*g*), decem initio, ac paullo poſt duodecim tabulas compilarunt, quas deinde populus in comitiis centuriatis probauit. Liu. *Hiſt. III.* 31. 34. 37. 57. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. X. p.* 676. Et hae ſunt illae tabulae, quas omnibus omnium philoſophorum bibliothecis anteponendas (*gg*) putabat Craſſus apud Ciceron. *de Orat. I.* 44. Hae ſunt illae tabulae, *fons vniuerſi publici priuatique iuris.* Liu. III. 34. Naeuis tamen eas non caruiſſe, oſtendere conati ſunt Phauorinus philoſophus apud Gell. *Noct. Att. XX.* 1. & Thomaſ. *de naeuis iurisprud. Rom. Anteiuſtin. l.* 2. & *Diſſertat. annexa p.* 158. *ſeq.* Leges XII. Tabularum.

(e) Leges omnes regias ſemel ſimulque lege tribunicia abrogatas eſſe, vulgo colligunt ex l. 2. §. 3. D. *de orig. iur.* *Exactis regibus lege tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt.* Ex hoc enim loco palam eſſe putant, lege quadam, vel a Iunio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata, vel tributim a populo ſcita, leges regias omnes fuiſſe proſcriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de orig. iur. IV.* 11. *p.* 22. Ge. Schubart. *de fat. iuriſpr. Rom. Exerc. II.* 4. 118. At leges lege non exoleſcunt, ſed abrogantur: neque Pomponius ait, leges regias lege illa tribunicia exoleuiſſe, ſed reges ipſos proſcriptos eſſe lege tribunicia. Rittershuſ. *ad Leg. XII. Tab. p.* 9. Bynkersh. *ibid. p.* 10. Tribunicia vero illa lex non alia eſt, quam Iunia *de imperio conſulari*, quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum, ad populum tulit. Exoleuerunt vero regiae leges deſuetudine, & quidem omnes. Nam ſi quae in vſu manſerant, eae non tanquam leges regiae, ſed tanquam mores patrii, poſtliminio in vſum reuocati, obſeruabantur, vt diſcimus ex Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. X. p.* 627.

(f) Multas leges regias in XII. Tabulas migraſſe, prolixe demonſtrant Iac. Cuiac. *Obſeruat.* III. 40. Guil. Maran. ad *l.* 2. *D. de orig. iur. p.* 107. 120. Et ſatis id conſtat exemplo patriae poteſtatis, de qua legem Romuli in quarta tabula exſtitiſſe, *teſtatur* Dionyſ. Halic. Ant. Rom. *II. p.* 97. qui etiam *Lib. X. p.* 681. obſeruat, XII. Tabulas *ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφίσιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν*, *tum ex Graecorum legibus, tum ex ſuis moribus non ſcriptis*, eſſe compilatas. Sed & Liuius VI. 1. poſt incenſam a Gallis vrbem etiam leges regias cum XII. Tabulis conquiſitas fuiſſe, refert. Plura non addo de re certiſſima.

(g) Solonis leges adeo primas tulerunt, vt eas ſolas commemorent auctores quamplurimi. At Liu. III. 31. Legatos illos *iuſſos eſſe* ait, *inclutas leges Solonis deſcribere, & aliarum Graeciae ciuitatum inſtituta, mores, iuraque noſcere.* Et Gell. *Noct. Attic. XX.* 1. duodecim tabulas *inquiſitis exploratiſque multarum vrbium legibus*, eleganti atque abſoluta breuitate verborum ſcriptas teſtatur. Tacitus denique *Annal. III.* 27. a decemuiris *quae vſquam egregia*, accita eſſe docet. De Lacedaemonum legibus vulgo hoc negant, ob teſtimonium Auguſtini *de Ciuit. Dei II.* 16. Sed illi opponi poſſent Symmachus *Epiſt. III.* 11. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XVI.* 5. & Athenaeus *Deipnoſ. VI. p.* 273. qui Romanos *τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν* elegiſſe, ſanctiusque ipſis Lacedaemoniis cuſtodiuiſſe, ſcripſit. Fortaſſe tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Spartae eam tutelam vſitatam fuiſſe, patet ex Herodot. I. 65. Nec dubitandum, quin ex Charondae quoque legibus nonnulla adoptarint decemuiri, inprimis legem de ſupplicio falſi teſtis, ceu ex Ariſt. *Polit. II.* 10. docet Rittershuſius. Ab Aequis Faliſcis quoque decemuiros iura fetialia & nonnulla XII. Tabularum ſupplementa accepiſſe, putat Seruius *ad Virgil. Aen. VII. v.* 695. Sed erraſſe Seruium, palam eſt ex Liu. I. 32. ubi iura fetialia iam Ancum Marcium, deſumta a Faliſcis, Romanis tradidiſſe, legimus.

(gg) [At temporibus barbaris ſcriptae ſunt. Sed adhibitus eſt vir inſignis Hermodorus, qui Epheſo pulſus in Italia exſulabat, vir rerum ciuilium longe peritiſſimus. *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* Strabo *Lib. XIV. p.* 951. *Hiſtor. noſtr. iur. ciuil. I.* 25.]

§. VI.

§. IV.

Quamuis vero hae leges decemuirales tabulis aeneis (*h*) inſcriberentur a Romanis, Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. X. p.* 681. & loco vrbis celeberrimo, id eſt, pro roſtris, adfigerentur in perpetuam rei memoriam: (Liu. III. 57. Diodor. Sicul. *Biblioth. XII. p.* 87.) anno tamen V. C. CCCLXVIII. Gallicano incendio vna cum ipſa vrbe perierunt, reſtitutae paullatim, conquiſitis vndique fragmentis & apographis. Liu. VI. 1. Poſtea, vt eo minus eſſet eas amittendi periculum, non ſolum aeri incidebantur, in quo, tertio ſaeculo Chriſtiano adhuc publice exſtabant teſte Cypriano *Epiſt. II.* 2. verum etiam pueris ipſis ab incunabulis ediſcendae proponebantur (*i*). Cicero *de legib. II.* 4. & 21. Verumtamen ne ſic quidem aetatem tulit nobiliſſimum illud legum decemuiralium corpus, quod iam inde a ſaeculo VI. periiſſe, non ſine ratione exiſtimamus (*k*).

Earum interitus & reſtauratio.

(*h*) Pomponius *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* meminit tabularum *eborearum*, vel, ut alii legere malunt, *roborearum*, quod ſane conuenientius videtur priſcae Romanorum paupertati. Sed forſan hae leges in tabulis *roboreis* primum promulgatae, ac dein, vbi populus eas iure ſciuerat, vel eboreis, vel aeneis demum, inſcriptae ſunt. Sane Anci Marcii adhuc temporibus leges inſcribi conſueuerunt tabulis quernis, notatque Dionyſius Halicarn. *Lib. III. p.* 108. χαλκέαι γὰρ στῆλαι οὔπω πότε ἦσαν. *Nondum enim tum erant columnae aereae*, Ge. Schubart. *de Fat. iuriſpr. Rom. Exerc. II.* 35.

(*i*) Pueris ediſcendae erant hae tabulae, iſque mos tamdiu duravit, donec lege Cornelia Praetores ex edictis perpetuis ius dicere iuberentur. Ex eo enim tempore iuris ſtudia non a legibus XII. tabularum, ſed a Praetoris edicto auſpicabantur adoleſcentes, ceu ex Cicer. *de legib. I.* 6. erudite oſtendit V. C. Iac. Perizonius *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 193.

(*k*) Rittershuſius *ad XII. Tab. p.* 13. tabulas has periiſſe putat ſub irruptionem Gothorum. Aſt ſaeculo adhuc Iuſtiniani integri exſtiterunt Commentarii Caii, quibus integrum XII. tabularum textum inſertum fuiſſe, ex fragmentis, quae in digeſtis paſſim exſtant, ſatis intelligitur.

§. V.

Poſt renatas litteras, collectis vndique fragmentis, reſtituere eas tentarunt Aymarus Riuallius, Io. Oldendorpius, Valentin. Forſterus, Ant. Auguſtinus, Fulu. Vrſinus, Franc. Balduinus, Ant. Contius, Franc. Hotomanus, Iac. Raeuardus,

Collectiones XII. Tabularum recentiores.

dus, Cael. Calcagninus, Io. Criſpinus, Steph. Vin. Pighius, Theod. Marcilius, Fr. Pithoeus, Dionyſ. Gothofredus, Iuſtus Lipſius, Paulus Merula, Conr. Ritterſhuſius, Ludou. Charondas, Baſinstochius, Pardulph. Prateius, Hadr. Turnebus, Iul. Pacius, Car. Sigonius, Ant. Clarus Syluius, Ricardus Vitus, Ian. Vincentius Grauina, &, qui reliquis omnibus videtur praeferendus, Iac. Gothofredus, cuius abſolutiſſima collectio exſtat in *quatuor fontibus iur. ciuilis*, qui prodierunt *Geneuae* MDCLIII. 4. [& nuper cura V. C. Trotzii *in fol.* Attamen poſt huius quoque meſſem ſupereſſe ſpicilegia non contemnenda, oſtendit V. A. Euer. Otto *in praefat. Tom. III.* Theſaur. iur. ciu.]

§. VI.

Legis actiones earumque formulae & faſti.

Ex interpretatione XII. Tabularum LEGIS ACTIONES natae ſunt, id eſt, certi exercendi iuris ritus, certaeque verborum conceptiones & formulae, quibus neglectis, ſuſceptum quoduis ciuile negotium irritum habebatur. Quamuis enim actus legitimi nonnumquam *in ſenſu latiore* acciperentur pro omnibus actionibus, quae coram magiſtratu explicabantur, adeo, vt & lictores *lege agere* dicerentur: Schulting. *Iuriſpr. anteiuſt. p.* 85. 602. *ſequ.* ſtrictius tamen hic vocem accipimus partim pro formulis actionum, partim pro actibus voluntariae iuriſdictionis, ſollemniter explicandis, partim pro actibus ſollemniter, non tamen in iure, peragendis. Hinc ACTIONES LEGIS ſunt manumiſſio, emancipatio, in iure ceſſio, adoptio, & ſimiles; ACTUS LEGITIMI, tutoris datio, mancipatio, hereditatis aditio & repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat, I. vt vel in iure, vel certe ſollemniter (*l*), fierent. II. vt nec diem, nec conditionem, admitterent. III. vt vno actu fierent, & iterari nequirent. IV. vt per procuratorem explicari non poſſent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. LXXX. p.* 442. Briſſon. *Antiq. Rom. III.* 20. *p.* 76. Petr. Faber *Semeſtr. II.* 23. 24. *& ad L.* 77. *D. de reg. iur. p.* 344. *ſeq.* Iac. Raeuard. *de Auctorit.*

pru-

[illegible] IV *p.* 952. *ſeq.* Accedebant Faſti, ſeu conſignationes dierum faſtorum, nefaſtorum, interciſorum, quibus lege agere vel licebat, vel plane non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes ſolos patricios, & pontifices potiſſimum, erat, qui tamquam oracula adibantur a populo: neque e re ſua hi eſſe putabant, eas formulas & faſtos euulgari. Cicero *de Orat. I.* 41. & *pro Muraena XI.* Quinctilian. *Inſt. Orat. III.* 8. Pomponius *l.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.*

(*l*) Omnes actiones legis & actus legitimos in iure factos putat Grauina, *l. c.* ſed id falſum de hereditatis aditione, repudiatione, aliiſque actibus legitimis, qui & extra ius recte explicabantur. Sollemniter tamen omnes fieri debebant.

§. VII.

Egregiam ergo plebi operam nauabat CN. FLAVIVS, qui arcanas iſtas formulas, & faſtos pontificios (*m*) ab Appio Claudio (*n*) in librum collectos, anno circiter CCCXL. primus euulgauit. Vnde natum IVS FLAVIANVM, de quo Pompon. *l.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cicero *de Orat. I.* 41. *pro Mur. XI. & ad Attic. Epiſt. VI.* 1. Liu. *IX.* 46. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 1. Gel. *Noct. Att. VI.* 9. Valer. Max. II. 5. 2. Addunt Pomponius, & Plinius, Flauium eo beneficio aedilitatem a plebe meruiſſe. Sed conſtat ex Valerio Maximo, eum iam tum, quum iſta patriciorum arcana euulgaret, aedilem fuiſſe, & deinde praetorem factum, idque vel inde colligas, quod ipſe Pomponius faſtos illos *populo traditos*, id eſt uti ego ex Liuio, IX. 46. interpretor, *in albo* (*o*) *propoſitos*, refert. [Antea vero erat Scriba aedilitius. Erant enim Scribae conſulares, praetorii, aedilitii, quaeſtorii, in certas decurias deſcripti. Lipſ. *ad Tacit. Annal. Lib. XIII. cap.* 27. Sigon. *de iure ciu. Rom.* II. 9. & nos ad Briſſon. *de verb. ſignif. p.* 1229. edit. nou.] Collectio earum in iure Flauiano.

(*m*) Solos faſtos a Flauio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Muraena XII.* Sed formulas addunt reliqui auctores, vt puta, Valerius Maximus, Liuius, Gellius, Plinius & ipſe Cicero *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. An hi faſti ſint iidem cum illis apud Gruterum *Inſcr. p. CXXXIII.* nondum liquet.

(*n*) Non

(*n*) Non decemuiro illo, ceu exiſtimat Guido Panciroll. *Var. Lect.* II. 2. ſed Appio Claudio Caeco, cuius ſcriba fuerat Flauius. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII. 1. Cicero *de Orat.* I. 41. Bynkerſh. *in Praeterm. p.* 46.

(*o*) In albis aliquid proponere, non priuatorum erat, ſed Praetorum atque Aedilium.

§. VIII.

Et ius Aelianum.

Quanto gratius hoc plebi fuit officium, tanto minus illud placuit patribus, qui novas ſubinde excogitarunt formulas, eaſque ne in vulgus manarent, occultioribus quibuſdam notis conſignarunt. Eas vero denuo euulgauit Sex. Aelius Q.F. P.N. Paetus Catus (*p*), anno circiter V.C. DLIII. vnde enatum IVS AELIANVM. l. 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cic. *pro Muraen. XI.* An hoc ius Aelianum idem ſit cum S. Aelii Tripartitis, nondum expeditum eſt. Negant Bertrand. *de Iuriſper. II.* 4. *p.* 171. Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. I.* 3. *p.* 17. Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob l.2.§.38. *D. de orig. iur.* ex qua patet, in Tripartitis illis praeter XII. tabulas earumque interpretationem, *legis* etiam *actiones* occurriſſe. Vid. Beieri *Poſit. ad tit. D. de orig. iur. p. m.* 10.

(*p*) Sextum hunc Aelium ob iuriſprudentiam mirifice collaudant Cicero *in Bruto XX.* & *de legib. II.* 23. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII. 11. & Ennius apud Cicer. *de Orat.* I. 45. cui vocatur *Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus.* Conf. *l.* 1. *pr. C. de comm. ſeru. manum.* De gente Aelia egregie diſſerit Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſert.* III. 9. *p.* 419.

§. IX.

Vtriuſque interitus & reſtauratio.

Vtramque collectionem fata nobis inuiderunt. Formulas tamen actionum antiquas ſtupenda plane induſtria collegit Barn. Briſſon. libro *de formulis & ſollemnibus populi Romani verbis*, edito *Francof. MDXCII.* 4. [& nuper cura V.C. Franc. Car. Conradi *in fol.* 1735.] quo tamen non has tantum, ſed & alias, ſacras, militares, forenſes familiareſque formulas complexus eſt. [Nec minus egregiam hac in re operam iuris ſtudioſis nauauit Car. Sigon. *de Iudic. Lib. I. Cap.* 9. *ſequ.*] Faſtorum exemplum non vnum exſtat in antiquis marmoribus, ex quibus quaedam aeterno inſcriptionum operi inſeruit Gruter.

ter p. CXXXIII. & cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curauit Io. Ge. Graeuius *Theſaur. Antiq. Rom. Tom. VIII.* Veterum denique notarum iuridicarum ſpecimina poſt Valerium Probum, Petrum Diaconum & Mangonem dedit Io. Nicolai in libro *de ſiglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batau. MDCCVI.* 4.

§. X.

Romana iuriſprudentia mole ſua laborat.

Ab iis temporibus multae ſubinde leges, multa quoque plebiſcita, multa edicta praetorum atque aedilium prodierunt, quibus acceſſerunt varia reſponſa prudentum, & ſub Imperatoribus ſenatuſconſulta quam plurima, Edicta perpetua & Imperatorum reſcripta, adeo, vt in magnum *aliarum ſuper alias cumulatarum legum cumulum* excreſceret Romana iuriſprudentia. Liu. III. 34. [Status reipublicae Rom. poſt bellum Punicum III. corruptiſſimus fuit. Vellei. Paterc. *II.* 1. Fieri autem non poteſt, quin perturbatiſſimo reipublicae ſtatu plures leges ferantur: quemadmodum id indicium adfectae valetudinis luculentiſſimum eſt, ſi plurimis pharmacis utantur homines. Iſocrat. *Areop. p. 292.*] Romanarum legum Senatuſque conſultorum hiſtoriam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Auguſtinus, Paulus Merula, Franc. Hotomanus, Ianus Vincent. Grauina: ſed hi omnes tamen in tanta meſſe haud leue aliis reliquerunt ſpicilegium.

§. XI.

De Vniuerſali iuris Rom. collectione cogitat Cicero,

In tanta legum Romanarum farragine haud pauci de vniuerſali quadam iuris Romani collectione cogitare cœperunt. Agitaverat hoc conſilium Cicero (q), cuius integrum ea de re librum laudat A. Gellius *Noct. Attic. I.* 22. Quinctilian. *Inſt. Orat. XII.* 3. Ipſe quoque luculentam illius operis σκιαγραφίαν ſub Craſſi perſona dederat libro *de Oratore I.* 42. Sed in ſpongiam incubuit hic Ciceronis Aiax.

(q) Ciceronem non fuiſſe in Romana iuriſprudentia hoſpitem, vel ſcripta illius demonſtrant. Q. Scaevolae Auguri ſe operam dediſſe, teſtatur ipſe *in Bruto*, *Cap.*

Cap. LXXXIX. quamuis poſtea, eo mortuo & Q. Mucium Scaeuolam, pontificem, aliquamdiu audierit. Idem *de Leg. I, 4.* Et in *orat. pro Muraena Cap. XIII.* minatur, ſe, ſi ſibi homini occupato ſtomachum mouerint, triduo jureconſultum profeſſurum. Vnde & inter jure conſultos Ciceroni locum [illegible] dedit Guil. Grot. *Vit. Iureconſult. I. 9. p.* [illegible]. Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Vid. Schulting. [illegible] de *iuriſpr. Ciceronis*, & Bynkersh. *Praeterm. ad l. 2. §. 38. D. de O. I. p. 85. ſeq.*

§. XII.

vt & Iul. Caeſar, & Cn. Pompeius & Conſtantinus M.

Idem labor, teſte Suetonio *Iul. XLIV.* Iulium Caeſarem; idem & iam antea Cn. Pompeium exercuit, ſi vera refert Iſidorus Hiſp. *Orig. V.* 1. &, qui hunc exſcripſit, Gratianus *can.* 2. *diſtinct.* 7. Ita enim ibi Iſidorus: *Leges autem redigere in libros primus conſul Pompeius inſtituere voluit, ſed non perſeuerauit, obtrectatorum metu. Deinde Caeſar coepit id facere, ſed ante interfectus eſt* (*qq*). Sunt etiam, qui Conſtantinum M. de eiuſmodi corpore iuris compilando cogitaſſe ferunt: Beier. *Poſit. ad Digeſt. I.* 1. 146. ſed neſcio quo autore. Id certius, horum omnium conſilia fuiſſe irrita. In primis dolendum, Caeſari, huic operi quam maxime pari, per fata non licuiſſe tam praeclare de Romana iuriſprudentia mereri. Hüber. *Auſpic. domeſt. V. p.* 177.

(*qq*) [Immo procul dubio falſa eſt haec Iſidori narratio, quia nemo veterum hoc adnotavit, Iſidorus vero demum Saeculo VII. floruit, tum quia Pompeius nec iuriſconſultus fuit, nec ſcribendo famam quaeſiuit, nec reipublicae conſtituendae cauſſa dictator creatus.]

§. XIII.

Edicta Praetorum primum collecta ab Ofilio.

Edicta praetorum, Auguſto imperante, diligenter colligere interpretarique coeperat C. Aulus Ofilius, Iureconſultus (*r*) l. 2. §. 44. *D. de orig. Iur.* l. 1. §. 2. *D. ne quis eum qui in ius vocabitur.* Sed priuatim ſuſceptum fuerat hoc opus, (quicquid hic obuertat Henr. Dodwell. *praelect. Cambden. p.* 780.) neque adeo publicam vmquam auctoritatem videtur obtinuiſſe. Menag. *Amoenit. Iur.* 447. *& p.* 98. Vnde eo facilius periit, poſtquam edictum Iuliani eius luminibus offecit.

(*r*) Iam ante C. Ofilium ad Edictum quaedam commentari coeperat Ser. Sulpicius, quae Bruto dedicarat, *l.* 2. §. 44. *D. de Orig. iur.* ex quo Sulpicii commentario

tario fragmentum exſtat *l.* 5. §. 1. *D. de inſtitor. actione.* Seo breuiſſimum hoc opus fuiſſe, obſeruat Pomponius.

§. XIV.*

Poſtea, Hadriano imperante, edicta praetorum in vnum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum unum, quod perpetuum vocabatur, concinnatum eſt, circa annum, (vti Ant. Pagi in *diſſ. Hypat. P. II. p.* 209. & in *Crit. Baron. p.* 128. *Tom. I.* computat,) CXXXII. Eutrop. *Hiſt. Rom. VIII.* 9. *L.* 10. *C. de condict. indebiti.* Auctor operis non Didius Iulianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris, male intellecto, coniecerat Hugo Grot. *Florum ſparſ.* p. 641. ſed Saluius Iulianus, Didii proauus, teſte Spartiano *vit. Iulian. I.* gente Africanus, Adrumeti natus, ceu colligitur ex Spartian. *Iulian. Cap. I.* & Grut. *Inſcript. pag. CCCCLVIII.* de quo iureconſulto praeter Bertrandum & Guil. Grotium, Aegid. Menag. *Amoenit. iur. XXIV.* & Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. VIII. p.* 333. [Singulari libello egimus de Saluio Iuliano, * cuius adhuc pleniorem hiſtoriam dedimus in *Hiſtoria † Edictorum & Edicti perpetui Lib. II. cap.* 3.] Quamuis vero mirifice Iulianum collaudent veteres, adeo, vt eum vocent *virum ſapientiſſimum*, *Nou. LXXIV. praef. pr. maximae exiſtimationis virum*, *& diſertiſſimum iuriſperitum*, *l.* 5. *C. de bonis quae lib. iuris ſublimiſſimum teſtem*, *ſummae auctoritatis hominem*, *& praetorii edicti ordinatorem*; *l.* 10. *C. de condict. indeb. ſummum auctorem iuris ſcientiae*, *l.* 15. *C. de vſufr. & habit.* & quae alia paſſim ſunt eius elogia: non tamen naeuis caruiſſe, aiunt, hoc edictum. Quaedam enim addidit de ſuo, quae praetor numquam edixerat l. 3. *D. de conj. cum emanc. lib.* Quaedam detraxit, veluti illa, quae de iureiurando, Veſtalibus & Flamini Diali remittendo, edixerat praetor. Gell. *Noct. Attic. X.* 15. Quaedam correxit pro lubitu l. 1. §. 1. *D. commod. l.* 1. *D. quod met. cauſſa.* Vid. Io. Bertrand. *de Iuriſperit. l.* 1. *p.* 31. Guil. Grot. *de Vit. Iureconſ. II.* 6. *p.* 127. Iac. Gothofred. *Manual.*

Edictum perpetuum Saluii Iuliani.

* Vid. Opuſc. Miſcell. Sylloges prioris Exercit. XXIV. p. 798.

† Reperietur in Tom. VIII. huiuſce Edit.

Manual. Iur. III. p. 14. 15. Nihilominus tamen facile eum excuſat Hadriani Imp. auctoritas. Huius enim auſpiciis ſcripſit. Et laudi ſibi duxiſſe Hadrianum, ſi noua iura condidiſſe diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluiſſe, ex Aurelio Victore Schotti praeclare obſeruauit Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. VII. p.* 294. Ceterum tantam hic Iuliani labor auctoritatem in foro obtinuit, vt Diocletianus & Maximianus Imperatores illud IVS PERPETVVM adpellare non dubitent, in *l.* 5. C. *de appellat.* vnde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anthianus, Pomponius, Calliſtratus, Caius, Paullus, Vlpianus aliique clariſſimi iureconſulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati ſint.

§. XV.

Edictum prouinciale.

Eodem exemplo etiam Edictum prouinciale neſcio (*s*) quis concinnauit, quod tamen ab edicto perpetuo praetoris parum diſcrepaſſe, immo cum illo vnum idemque fuiſſe videtur. Caii ſane fragmenta ex commentariis ad edictum prouinciale tantum non vbique fragmentis aliorum ex libris ad edictum praetoris reſpondent: adeo vt Gothofredus in ordinando edicto perpetuo etiam Caii fragmentis vti non dubitarit. Immo Caius promiſcue ſcripſit: AIT PROCONSVL, &: AIT PRAETOR. *l.* 4. *D. quod quisquis iur. l.* 1. §. 2. *D. quod cuiusc. vniu. nom.* Ceterum hanc vtriusque edicti ſimilitudinem nemo mirabitur, qui nouerit, iam olim proconſules vrbana edicta in iure dicundo plerumque eſſe ſequutos. Cicero in *Verr. I.* 46. & *ad Attic. Epiſt. VI.* 1. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II.* 12. *p.* 97.

(*s*) Eidem ergo Hadriano non male hoc edictum prouinciale tribuit Henr. Dodvvell. *ad Spartian. Had. II. p.* 395.

§. XVI.

Reſtitutio edicti perpetui.

Periit vtrumque edictum, magno iuriſprudentiae incommodo. Fragmenta tamen, hinc inde in Digeſtis reliqua, tamquam fractas e naufragio tabulas, collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium* (*t*), Guil. Ranchinus, cuius labor

tor ad edictum prodiit Pariſ. MDXCVII. 8. recuſus in Io. Herm. Schminckii *Syntagm. critico. Marp.* cIↃ IↃ CCXVII. 4. & , qui in digerendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium ſuperauit induſtriam, Iac. Gothofredus, cuius *Series librorum edicti perpetui* inter *quatuor fontes iuris ciuilis* exſtat.

(*t*) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione ſentit Iac. Gothofr. in *Biblioth. Iur. I. p.* 46. vbi obſeruat, auctorem ſaepe data opera fingere edicta, quae numquam fuerint, multaque eo referre, quae ex iureconſultorum placitis, moribus antiquis, nouisque principum inſtitutis deſcendant.

§. XVII.

Ex quo Imperatores non amplius ſenatus conſultis, ſed epiſtolis, noua iura condere coeperant: intra ducentos annos in tantum cumulum haec excreuere Principum reſcripta, vt etiam de iis in codices (*u*) colligendis cogitarint Gregorius & Hermogenes, ſeu, vt aliis vocantur, Gregorianus & Hermogenianus, quorum codices, priuata auctoritate concinnati, etiam a Iuſtiniano celebrantur. *Conſt. ſumma reip.* §. 1. *de Iuſtin. cod. confirm.* (*uu*) Codices, in quibus collectae conſtitutiones principum.

(*u*) *Codices* quum ſemper vocentur huiuſmodi Reſcriptorum principalium collectiones: obſeruandum, codices olim a voluminibus diſtinctos, atque ita adpellatos libros, quadrata vel quadrangula forma, (nam & triangularis formae mentio fit apud Dionyſ. Perieget. p. 36.) quamuis alias, vulgari vſu omnes libri vocentur codices. *l.* 52. *pr. D. de legat.* 3. Salmaſ. *de mod. Vſur. X. p.* 413. Schulting. ad *Paull. p.* 377.

(*uu*) [Ante hos tamen PAVLLVS iuriſconſultus Libros VI. edidit conſtitutionum Imperialium. *l.* 113. *D. de condit. & demonſtr.* & PAPIRIVS IVSTVS libros XX. conſtitutionum. *l.* 60. *D. de pactis*].

§. XVIII.

Ad GREGORIANVM codicem quod attinet, eum recentiorem Hermogeniano credit Guido Panciroll. *de claris legum Interpret. I.* 65. 66. qui & auctorem eſſe ſuſpicatur Gregorium, ſub Valente & Gratiano praefectum annonae, Africaeque procoſ. cuius mentio fit *l.* 15. *C. Theod. de piſtorib.* At Gregorio alii hunc codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod. I. p.* 183. qui ſub Conſtantino M. fuerit Praefectus Codex Gregorianus.

 prae-

praetorio, cuiuſque mentio fiat *l.* 3. *C. Theod. de annon. &* *l.* 2. *C. Theod. de contrah. emt.* vt & in *l.* 1. *C. de natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Auguſtinus ſane *ad Pollent. II.* 8. auctorem non Gregorium vocat, ſed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Moſaicarum & Romanarum I.* 8. 9. & 10. *VI.* 4. 5. niſi vtrobique ſubintelligi oporteat *codicem.* Continuiſſe vero hic codex videtur conſtitutiones ab Hadriano vſque ad Diocletianum & Maximianum (*x*).

(*x*) In fragmentis ſane codicis Gregoriani, quae etiamnum exſtant, legimus conſtitutiones Antonini Caracallae & Seueri, Alexandri, Gordiani, Philipporum, Valeriani & Gallieni, Cari & Numeriani, immo & Diocletiani & Maximiani. Ex quo patet, erraſſe virum ſummum, Iac. Cuiacium, dum in *princ. paratitl. Codicis* Gregorianum codicem in Valeriani & Gallieni Conſtitutionibus deſiiſſe, ſcripſit.

§. XIX.

Codex Hermogenianus.

Nec certior auctor eſt codicis Hermogeniani. Eugenio Hermogeniano, qui, teſte Baronio, ſub Diocletiano, Praefectus praetorio fuit, atque ad ſenatum retulit de perſequutione Chriſtianorum, hanc compilationem tribuit Panciroluſ *de clar. leg. Interpret. I.* 65. Alii Hermogenianum iureconſultum auctorem fuiſſe coniiciunt, quem ſub Conſtantino M. eiusque liberis floruiſſe, erudite demonſtrat Aeg. Menag. *Amoen. Iur. XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theod. I. p.* 183. *ſeq.* Reineſ. *Epiſt. ad Rupert. LXIX. p.* 640. Conſtitutiones vero principum, quorum Gregorianus rationem habuerat, in Hermogeniano etiam codice fuiſſe recte exiſtimat Iac. Gothofredus, ſed ita, vt in nonnullis inter ſe diſſenſerint. Quamuis vero de diſſenſu eorum res certa ſit, neque dubitare nos ea de re patiatur Auctor *Collationis legum Moſaicarum* & *Rom. VI.* 5. qui vnam eamdemque Diocletiani & Maximiani Conſtitutionem in vtroque codice, aſt *aliis tamen diebus & conſulibus* lectam, teſtatur: nihil tamen eſt, quo certo demonſtres, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus auſpicatum fuiſſe. In fragmentis

mentis ſane illius non niſi Diocletiani & Maximiani Conſtitutiones occurrunt (*xx*), ſi à tribus primis diſceſſeris, quae Aurelio (*y*) neſcio cui tribuuntur. Sed, quum hanc inſcriptionem ſinceram haud eſſe vel primo intuitu pateat, nec ratio vlla adpareat, cur poſt Gregorianum actum agere voluerit Hermogenianus: non praeter rem ſuſpicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non niſi ſupplementum aliquod Gregoriani fuiſſe, adeoque praeter ea, quae Gregorius omiſerat, ſuperiorum principum reſcripta, Diocletiani ſolum & Maximiani, vt & eius ſucceſſorum Conſtitutiones complexum eſſe, vſque ad quarti ſaeculi Chriſtiani initium (*z*).

(*xx*) [At plura ex vtroque codice fragmenta ſuperſunt in codice noſtro repetitae praelectionis, omnes nempe conſtitutiones ab Hadriano ad Conſtantinum M. *princ. Conſt. Haec quae neceſſario, de nouo Cod. fac.*]

(*y*) Nemo veterum Imperatorum ſolo Aurelii nomine dictus eſt. Vnde adparet Inſcriptionem harum conſtitutionum *minus* eſſe ſinceram. Sed certum eſt, has quoque conſtitutiones aut Diocletiani, aut Maximiani eſſe. Nam prior C. AVRELIVS VALERIVS DIOCLETIANVS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inſcript. p. CCLXXIX. & MLXXIX.* Poſterior vero M. AVRELIVS VALERIVS MAXIMIANVS non *ſolum* in numis, ſed & inſcriptionibus apud Gruter. *pag. CLIX. & CCLXXIX.* Accedit, quod haec conſtitutionum fragmenta in ſubſcriptione habeant Sirmium, ex qua Pannoniae vrbe quam plurimas horum Imperatorum Conſtitutiones emanaſſe patet ex *l. 19. l. 24. l. 39. C. de transact.* aliisque plurimis. Vid. Schulting. *Iurispr. Anteiuſt. p. 709.*

(*z*) In Codice Iuſtinianeo conſtitutiones quaedam occurrunt, poſt Diocletianum ſcriptae, & anteriores tamen epocha Codicis Theodoſiani, qualis eſt *l. vlt. C. de tutor. & curat. qui ſatis non ded.* edita anno CCCVI. & *l. 1. C. de feriis* priore illa paullulum antiquior. Hae, quum ex Codice Theodoſiano deſumtae non ſint, procul dubio ex alterutro horum codicum in corpus Iuſtinianeum migrarunt: Adeoque probabile eſt, Hermogenianum ſaltim Codicem pertigiſſe ad annum CCCVI. Schulting. *ibid.*

§. XX.

Vterque collector profano deorum cultui addictus fuiſſe videtur Gothofredo. De Hermogeniano ſane iureconſulto contra Io. Bertrandum (*zz*) id demonſtrarunt Aegid. Menag. *Amoenit. Iur. ciu. XI.* & Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. vet. II.* 12. *p.* 178. Nec a veritate abludere videtur ſententia Gothofredi, Cur hi Imperatorum gentilium conſtitutiones collegerint?

di, *hos Auctores* ideo tantam operam in colligendis vetuſtiorum Principum epiſtolis poſuiſſe exiſtimantis, vt veteris iurisprudentiae anteconſtantinianae, quae tum Conſtantini M. & ſucceſſorum conſtitutionibus quotidie euertebatur, faciem poſteritati contemplandam ſiſterent.

(zz) [Is enim Chriſtianum fuiſſe colligit ex *l. 60. D. de donat. inter vir. & vxor.* vbi diuortia ob ſacerdotia fieri dicuntur. Sed id apud ethnicos quoque fieri conſueuiſſe conſtat. vid. *obſeru. noſtr. ad Briſſon. de verbor. ſignif. p.* 1216.]

§. XXI.

Codicis vtriuſque fragmenta. Periit vterque codex, praeter fragmenta, quae initio Iac. Sichardus edidit cum *Codice Theodoſiano, Baſileae* MDXXVIII. *fol.* deinde Petrus Gregorius Tholoſanus *Lugduni* MDLXVI. & Iacobus Cuiacius, *Colon. Allobr. MDLXXXVI.* & eodem anno *Pariſiis.* Nouiſſima abſolutiſſimaque editio eſt Antonii Schultingii, cuius ſimul adnotationibus illuſtrata vtriusque Codicis fragmenta prodierunt in *Iurisprudentia vetere anteiuſtinianea p.* 683. *ſeq.* Lugd. Bat. *MDCCXII.* 4. [ac rurſus Lipſiæ MDCCXXXVII.]

§. XXII.

Codex Theodoſianus. Quum vero hi codices & priuatim collecti eſſent, & gentilium tantum Imperatorum reſcripta complecterentur: Chriſtianorum quoque imperatorum a Conſtantino M. vſque ad ſuam aetatem conſtitutiones in vaſtum ſatis opus collegit THEODOSIVS IVNIOR Imp. (*a*) circa ann. CCCCXXXVIII. Vnde etiam hunc Codicem inſcriptum fuiſſe aiunt: *Nouas leges legitimorum Principum.* Quod tamen non adeo certum, quum & Iuliani τȣ̃ παραβάτȣ conſtitutiones in hoc codice vtramque faciant paginam, & legitimi principes potius tyrannis opponendi, videantur. Iac. Gothofr. *Prolegom. ad Cod. Theod. I. & II.* [*Hiſtor. noſtr. iur. I.* 379.]* Exſtat etiamnum hic codex, qui poſt Sichardi, Tilii, Cuiacii, Puteani, Pithoei & Sirmondi curas luculento commentario Iac. Gothofredi, illuſtratus prodiit *Lugd.*

*Tom. II. huiuſce edit.

cIↃ

cIↄ Iↄ CLXVIII. *fol. tom. VI.* [& Lipſiae cura V.C. Ritteri, 1743.]

(*a*) Cum hoc Theodoſiano Codice caue confundas *Alarici* Gothorum Regis *Codicem*, Aniani opera compilatum ex particulis codicis Theodoſiani, Gregoriani, Hermogeniani, itemque ex Inſtitutionibus Caii, & Sententiis Paulli, hinc inde tamen interpolatis manu eiusdem Aniani. Nam & haec farrago ſaepe *Codicis Theodoſiani* vel *legis Romanae* nomine laudatur a medii aeui ſcriptoribus. Oiſelius *Proleg. ad Caii Inſt.* Iac. Sirmond. *Quaeſt. tripl. ad calcem Var. Opuſc. Tom. III.* Iac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theodoſ. V.* Car. du Freſne *Gloſſar. Lat.* voce *Lex Romana Tom. II. p. 269.*

§. XXIII.

Naeui huius codicis.

Nec tamen hic Theodoſianus etiam codex ſine naeuis eſt, quos accurate recenſet Gothofred. *Proleg. II. p.* 187. Imo nec integer ſatis ad nos peruenit. Nam CCCXX. circiter conſtitutiones occurrunt in Codice Iuſtinianeo, quas in Theodoſiano fruſtra quaeſiueris, quarumque indicem confecit Anton. Maruillius, editioni Gothofred. ſubiectum, ſub titulo *Supplementi Codicis Theodoſiani*, poſt Gloſſarium nomicum.

§. XXIV.

Nouellae illi adiectae.

Adiectae etiam huic Codicis Theodoſiani editioni conſtitutiones *nouellae* Theodoſii, Valentiniani III. Marciani, Maiorani, Seueri & Anthemii, a Pithoeo primum vulgatae *Pariſ. MDXXXI.* nec non a Conr. Rittershuſio *Francof. MDCXV.*

§. XXV.

Collectio Iuſtiniani.

Quum ergo nemo ante haec tempora legibus compilatis feciſſet operae pretium, iurisprudentiaque eſſet ὡς ἂν ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus*, vt lepide ait Eunapius in *Vit. Aedeſii p.* 32. factum eſt, vt Iuſtinianus Imp. de noua vniuerſi iuris collectione cogitare coeperit, laudandus ſane hoc nomine, quod dignum perſona imperioque ſuo ceperit conſilium, felix quoque eo, quod opus a multis ante ſe fruſtra tentatum perfecit, ſed a multis reprehenſus, quod non prudentius hoc negotium conficiendum curauit, & in eo infeliciſſimus, quod in ea incidit tempora, quibus ob gliſcentem barbariem vix licebat orbi lit-

terario magnum quid atque excellens a iureconſultis eius aetatis exſpectare.

§. XXVI.

Huius Imperatoris genius.

Eſt hic princeps ancipitis admodum famae, &, ſi eius ingenium ex Procopii iudicio aeſtimes, laudibus, quas ei vulgus iureconſultorum admetitur, vix dignus. Fuiſſe enim dicitur varius in omni genere vitae, cleri pariter ac Theodorae, mulieris ſcenicae, quam uxorem duxerat, ludibrium, ad euertendas pretio leges paratiſſimus, a prudentia denique legislatoria parum inſtructus. Sic eum deſcribunt fide Procopii *in Anecdotis* (*aa*) a Nic. Alemanno vulgatis, cui tamen ab Eichelio, Gabriele Triuorio, Io. Petr. Ludeuigio aliisque acriter contradictum eſt.

(*aa*) [At homini illi eo minus tuto credere licet, quo maius odium prodit aduerſus Iuſtinianum & Theodoram, quoque magis in reliquis libris ſuis illos laudat. Immo aliquando res incredibiles narrat, animumque prodit ab omni fide abhorrentem. *Diſſert. noſtr. de philoſoph. ſemichriſt.* §. *XXIII.* in *Opuſc. Miſcell.* Sylloge I.]

§. XXVII.

ICtorum quorum opera vſus, indoles.

Nec opera vſus dicitur virorum huic labori parium, ſed *Dorothei*, *Theophili*, aliorumque huius commatis iureconſultorum, & maxime *Triboniani*, cuius indolem poſt Suidam in voce *Tribonianus*, viuis coloribus depinxit Franc. Hotomanus in *Antitriboniano*, *cap. XI. & XII. p.* 146. *ſeq.* (*aaa*) Et ſane quum huius viri imprudentia & ſubleſta fides ex ipſis operibus elucere videatur, (quamuis & quaedam ei perperam vitio vertantur,) mirati olim ſumus, Io. Chiffletium *de utriusque iuris architectis*, & Ianum Vincentium Grauinam *de ortu & progr. iur. ciuil. CXXXVII. p.* 159. *ſeq.* tanto molimine eius cauſſam egiſſe. At, re paullo accuratius expenſa, non magis eo nomine indignamur Triboniano, quam Iuliano. (§. XIV.) Nihil enim illum, niſi ex praeſcripto principis, egiſſe, ſatis conſtat.

(*aaa*) [Sed hunc Hoſpitalio palpum obtrudere voluiſſe, & hinc nouam iurisprudentiae ſectam inſtituere non dubitaſſe, oſtendimus *in praefat. praemiſſa Wiſſenbach. Emblem. Tribon.* Halae 1735. 8. Tom. VII. hujusce Edit.]

§. XXVIII.

§. XXVIII.

Huius ergo viri opera, auſpiciiſque Iuſtiniani, A. C. DXXVIII. Id. Febr. primo loco prodiit CODEX IVSTINIANEVS, qui, quam parum diligenter fuerit a decemuiris huic operi praefectis collectus, vel inde patet, quod poſtea vna litura videretur inducendus (*b*). *Conſt. Haec quae fin. de nou. C. fac.* Codex Iuſtinianeus.

(*b*) Interim laudatur prior iſte Codex in *Inſtitutionibus*, in quibus adeo ad multas *Conſtitutiones* remittimur, quae in noſtro *Codice repetitae praelectionis* deſiderantur.

§. XXIX.

Deinde XVII. viris datum negotium, conficiendi PANDECTAS, vel DIGESTA (*c*), in quae Tribonianus eiusque ſocii, quidquid ex veterum iuriſconſultorum ſcriptis excerpſerant, coniecerunt. Sed quam parum diligenter iſto quoque labore defuncti ſint, & breuitatem temporis oſtendere, aiunt, (intra triennium enim tantum opus abſoluerunt,) & parum commodam excerpendi methodum & ordinem rerum perturbatiſſimum, ne ad edicti quidem perpetui ſeriem per omnia redactum (vid. Bynkersh. *Obſ. II.* 25.) & tot denique emblemata, quae iamdudum Pandulphus Prateius *in iurisprudentia media*, & Iac. Wiſſenbachius *ſingulari tractatu* notarunt. Quamuis & hic aliquando iniuria fiat Triboniano, [quemadmodum eius cauſſam ſolide egit V. C. Io. Wybo, & nos egimus *in Defenſione Iuſtin. Tribon. & corporis iur.* vid. *Opuſcul. noſtr. minor. p.* 218. *ſeq.* in Tom. VII. hujuſce Edit.] Pandectae.

(*c*) *Digeſtorum* vocabulum iam olim iureconſultis familiariſſimum fuit. Exſtiterunt *Digeſta* Iuliani, Alpheni Vari, Iuuentii Celſi, Vlpii Marcelli, Ceruidii Scaeuolae, Pauli. Ita vero vocati ſunt libri, in quibus deciſiones & diſputationes iuris continerentur, ac veluti digeſtae eſſent. Bertrand. *de Iurisp. I.* 1. Ita & pandectas ſcripſere Vlpianus, & Modeſtinus.

§. XXX.

Tum porro ſequutae ſunt INSTITUTIONES, a Triboniano, Theophilo & Dorotheo, (tantillum ſcilicet compendium a tribus viris) conſcriptae. In iis & diuiſionem librorum, & Inſtitutiones.

materiarum ordinem aliquando auctorum ἀκριϐίαν arguere, contendunt. In plerisque tamen ſequuti ſunt Caium (*d*), quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo *ſuum* vocat. Conf. de eo Caio Menag. *Amoenit. iur. p.* 464. Bertrand. *de Iurisperit. I.* 29. Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. II.* 7.

(*d*) Exſtat etiamnum CAII *inſtitutionum* ſiue epitome, ſiue ἀποσπασμάτιον, ab Aniano Wiſigotho ſeruatum, atque hinc inde interpolatum, quod cum aliis eius fragmentis luculentoque commentario edidit Iac. Oiſelius & ſuis, aliorumque adiectis notis, Ant. Schulting. *in iurisprud. vetere anteiuſtinianea, Lugd. Bat.* 1717. 4. Saeculo tamen XI. integriores adhuc ſuperfuiſſe Caii inſtitutiones, ex Cyni loco memorabili oſtendit Bynkersh. *de reb. manc. cap.* 7. p. 107.

§. XXXI.

Codex repetitae praelectionis.

Sed ne hic quidem ſubſtitit Iuſtiniani diligentia. Quum enim prior ille Codex parum placeret, & in multis pandectae ab eo diſcreparent: denuo V. viris eius emendationem commendauit. Vnde prodiit CODEX *repetitae praelectionis*, promulgatus anno DXXXIV. XVI. Kal. Dec. qui etiamnum exſtat.

§. XXXII.

Nouellae.

Denique Iuſtinianus, vt erat ad mutandum emendandumque ius procliuis, multa in ſuperioribus libris promulgata ipſe ſuſtulit & mutauit, editis ſubinde nouis conſtitutionibus, quas NOVELLAS adpellant. Nouem earum collectiones, vel, vt barbare vocantur, *collationes*, a cuiusnam manu ſint, parum conſtat (*e*). Nec omnes Iuſtiniani, ſed quaedam etiam Tiberii Imp. ſunt: vti CLXI. CLXIII. CLXIV. quaedam etiam Iuſtini, vti CXVII. CXL. CXLIV. CXLVIII. CXLIX. Id ſaltim vel ipſa verſio ineptiſſima indicat, eas collationes e barbaris ſeculis eſſe. [Ineptum enim eſt, verba verbis reddere, vt fecit interpres, qui ſaepe tamen ſenſum optime adſequutus eſt. Cuiac. *Obſeru. VIII.* 40.] Vnde de Graeco reſtituendo textu iam dudum ſoliciti fuere eruditi (*f*). Nouellas CXLIV. Graece edidit Greg. Haloander *Norib. MDXXXI. fol.* alias XXIII. e codice Fuggeriano extulit Henr. Scrimgerus Scotus, quae prodiere

prodiere *ex Stephaniana MDLVIII. fol.* Exſtant & verſiones Latinae cultiore ſtilo adornatae partim a Iuliano (*g*), Patricio & Anteceſſore Conſtantinopolitano, partim a Gr. Haloandro, quarum haec cum corpore iuris Haloandrino, illa e bibliotheca Pithoeorum prodiit *Baſ.* 1576. *f. & Pariſ.* 1689. *f.*

(*e*) Ipſum enim Tribonianum, qui *Nouellarum* collectionem promiſit §. 4. *Conſt. de Emend. Cod.* auctorem haud eſſe, vel ex ſtilo adparet. Nec magis de Berguntione liquet.

(*f*) Nec omnes tamen nouellae Graece conceptae. Vid. *Nou.* 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 143. 150. quae manifeſto Latine editae a Iuſtiniano.

(*g*) Ad hunc Iulianum pertinet epigramma Thaeeteti, quod exſtat in *Antholog. IV.* 1.

Τῦτον ἰυλιανὸν νομικῆς φάος, εἴποτ ἰδῦσαι
Ῥώμη κὴ Βερον, πάντα φύσις δύναται.

Roma & Berytus, conſpecto hoc lumine legum,
Quantum, aiunt, virtus, ingeniumque poteſt!

Quod elogium ad Saluium Iulianum, Edicti perpetui conditorem, fruſtra retulerunt Alciat. *Diſpunct.* II. 27. & Bertrand. *de Iuris perit.* I. 1. *p.* 30. merito hinc notati a Menagio *Amoen. Iur. Ciuil.* XXIV. & Guil. Grot. *vit. Iureconſ.* II. 6. *p.* 122.

§. XXXIII.

Authenticae.

AVTHENTICAE ex nouellis deſumtae adiectaeque codici iam ſaeculo VI. a Gregorio M. *Epiſt. XI.* 54. & Iuone Carnot. *Part. III. Cap. CLXXXV.* citantur. Vnde nec ab Irnerio ſolo ſunt, vt vulgo creditur, nec a Iureconſultis Papienſibus, qui tamen forſan eas auxerunt. Vid. Strauch. *Diſſ. Acad. IV. Cap.* 1. 2. Beyer. *Poſit. Pandect. I.* 2. *p.* 30. *ſeq.* [V. Ill. Corn. van Bynkershoek *de auctorib. authent. Cap. II. ſequ.*]

§. XXXIV.

Vſus iuris Iuſtinianei in occidente.

Poſt Iuſtiniani tempora in occidente non adeo magnum iuris Iuſtinianei vſum fuiſſe comperio. *Wiſigothi* Codicem Theodoſianum compilationi Iuſtinianeae praeferebant (*gg*). In *Italia*, quo Langobardorum arma non pertigerunt, *Codex* tantum & *Nouellae* in aliquo pretio erant. Poſtea a Francis permiſſum Italis, iure vel Langobardico vel Romano vel Francico vti. Demum ab Irnerii temporibus renatum eſt

ſtudium iuris ciuilis in ſcholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. *de origine iur. cap. XX. ſeq.*

(*gg*) [Immo & Alaricianum, quem Alaricus rex ex Caii Inſtitutionibus, Paulli receptis ſententiis & fragmentis Codicum Hermogeniani & Gregoriani compilari iuſſit. Conring. *de orig. iur. Germ. Cap. IV. & V.* Io. Selden. *Diſſ. ad Fletam V. 2. ſequ.*]

§. XXXV.

In oriente ius Iuſtinianeum primo Graece verſum.

At in oriente non ceſſatum a compilandi ſtudio, ſiue quod Imperatores Iuſtiniani gloriae inuiderent, ſiue quod eius compilationes, ob inſignem prolixitatem, odiſſent. Et primo quidem de graece vertendo corpore iuris cogitatum, imperante Phoca. Inſtitutionibus ergo eam operam nauauit Theophilus, ille ipſe, qui inſtitutiones cum Triboniano & Dorotheo elaborauit. [*Praeſ. noſtr. ad Vinnium*, & Io. Henr. Mylii *Vindic. Theophil.*] Eius enim paraphraſin iam laudari a Thalelaeo ipſe obſeruat Fabrott. *in Praefat. ad Theoph.* vid. Gundlingiana *Part. II. obſ. II.* [& Boehmeri *praefat. ad Inſtitut.* vbi id falſum eſſe docet.] Pandectis & Codici Thalelaeus, Theodorus Hermopolita, Anatolius & Iſidorus. Vid. Suares. *Notit. Baſilic. Tom. I. praemiſſ.* Vinc. Grauina *de ortu & progr. iur. ciu. n. CXXXIIX. p. 163. ſeq.* Theophili *paraphraſis* potius, quam verſio, etiamnum exſtat, edita primum a Viglio Zuichemo, inſigni Friſiae ornamento, Baſ. anno MDXXXIV. deinde a Chriſtiano Wechelio Pariſ. *eodem anno*, hinc a Iodoco Petro Neithardo, anno MDXLIV. porro a Iac. Curtio anno 1545. Dionyſio Gothofredo anno MDLXXXVII. & denique a Carolo Hannibale Fabrotto *Pariſ.* 1634. & 1657. Thalelaei opus pandectarum nondum adſpexit lucem (*h*).

(*h*) Vidiſſe ſe tamen alicubi hanc verſionem MSC. teſtatur Greg. Haloand. in *praefat. Nouellar.* Quemadmodum & codicem Graecum viſum eſſe in Creta inſula, tradit Suallenb. *in proleg. Harmenop.*

§. XXXVI.

Deinde noua col-

Poſtea Baſilius Macedo nouam collectionem inſtituit, de-

ſiderans

ſiderans in Iuſtinianeo corpore breuitatem, perſpicuitatem, ordinemque concinnum. Cedren. *Annal. p.* 568. Leon. Imp. *prooem. ad Baſilica.* Sed morte praeuentus, non niſi epitomen edidit codicis Inſtinianei, quam πρόχειρον τῶν νόμων adpellauit. Periit hoc opus praeter fragmenta quaedam de nuptiis Io. Leuncl. *Iur. Graeco-Rom. Lib. II. p.* 86. aliudque apud Baron. *Ann. DCCCXXVI. n. XII.* lectio tentata a Baſilio,

§. XXXVII.

In labore illo Baſilio, idem, qui in imperio, ſucceſſit Leo (*hh*), filius, inſigni rerum ſcientia σοφȣ̃ vel φιλοσόφȣ cognomen adeptus. Et is quidem edidit βασιλικὰ νόμιμα vel διατάξεις βασιλικὰς ex pandectis & codice, omiſſis tamen iureconſultorum & Imperatorum nominibus, compilata. Suares *l. c.* & Leone,

(*hh*) [Eſt idem auctor nouellarum Leonis, quae Latine addi ſolent corpori iuris. Eas primus edidit Scrimger. 1568. fol. Quae an vſum in foro habeant, diſquirit Bynkersh. *Obſeru. IV.* 2.]

§. XXXVIII.

Denique Conſtantinus Porphyrogennetus, frater Leonis natu minor, edidit repetitam βασιλικῶν praelectionem, quae & πρόχειρον μέγα, vt & τὸ πλάτος τῶν νόμων nec non τὸ πλάτος abſolute appellatur. Et haec ipſa ſunt illa βασιλικὰ, quorum libros XXVIII. XXIX. XXX. XLV. XLVI. XLVII. XLVIII. edidit Gentianus Heruetus. Pariſ. cIↄ Iↄlvii. Librum LX. Iac. Cuiacius, vtraque coniunctim ſub titulo βασιλικῶν διατάξεων Dionyſ. Gothofredus *Hanou.* 1606. *fol.* Libr. XXXVIII. & XXXIX. ex Cuiacii ſchedis emiſit Car. Labbaeus Pariſ. cIↄ Iↄcix. Integra βασιλικὰ (*i*) Graeca & Latina debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicauit *Pariſ.* 1607. *f. Tomis VII.* nec non Conſtantino Porphyrogenneta. Vnde natum opus βασιλικῶν.

(*i*) Libri tamen XIX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XLIII. XLIV. XLIX. & LIX. non ſunt authentici, ſed a Fabrotto ex Synopſi βασιλικῶν, & Theodoro Hermopolita, Conſtant. Harmenopulo & Cuiacii Commentariis vtcunque compilati. Forſan ii etiamnum in bibliotheca quadam latitant. Ita ominabar,

ſecundam

ſecundam editionem quum pararem. Vatem me fuiſſe haud vanum, nuper demum intellexi Amſtelodami ex V. A. Corn. a Bynkershoek, qui ſe bonam horum partem a iuuene nobili, Pariſiis redeunte, nactum referebat. Gratulamur ſaeculo hunc theſaurum, maxime ſi obſtetricias viri doctiſſimi manus experietur.

§. XXXIX.

Variae epitomae inde confectae.

Succeſſere variae epitomae, quales ſunt I. πρόχειρον μικρὸν ab iiſdem Imperatoribus confectum, quod & ἐκλογῆς καὶ ἐπιδιορθώσεος nomine venit (*k*). II. Index νομικῶν κατὰ στοιχεῖον per alphabeti ſeriem digeſtus, a Io. Sambuco Pannonio Tarenti repertus & ſub titulo ἐκλογῆς βασιλικῆς editus a Io. Leunclauio *Baſil.* 1576. Auctor fertur Romanus Lacapenus. Vid. Cuiac. *Obſ. XVIII.* 37. III. Mich. Attaliotae, iudicis & Procoſ. πόνημα ſeu πραγματικὴ tempore Michaëlis Ducae compilata (*l*). IV. Michaëlis Pſelli *ſynopſis*, qua ius compendiarium verſibus politicis complexus eſt (*m*). V. πρόχειρον Conſtantini Harmenopuli, qui circa annum cIↄ CCCXLV. floruit (*n*) ex Baſilicis contractum, & nuncupatum ἑξάβιβλον. Ei non abſimile VI. Antiochi Balſamonis πρόχειρον, & ſi qua ſunt huius generis alia.

(*k*) Eius titulos priores XXVIII. exhibet Io. Leunclau. *Iur. Graeco-Rom. Tom. II. p.* 79. Conf. Lambec. *Bibl. Vind. Lib. V. p.* 162. *& Lib. VI. p.* 24. 25.

(*l*) Edidit illud πόνημα ſub titulo *σύνοψις ὡσανεὶ συνόψεως* Io. Leunclau. *Tom. II. p.* 1.

(*m*) Prodiit ea ſynopſis cum aliis quibuſdam Mich. Pſelli *opuſculis*, cura Franc. Boſqueti *Pariſ.* 1632. 8.

(*n*) Editus eſt Harmenopulus Graece & Latine cum notis Io. Merceri & Dionyſii Gothofredi *Gen.* 1587. 4.

§. XL.

Finis iuris iuſtinianei in Oriente.

Denique Turcae, capta Conſtantinopoli, & Graecorum imperio, & iuris Romani in oriente ſtudio finem fecerunt, dubiumque eſt, an in Turcicis dicaſteriis quaedam iuris Iuſtinianei reliquiae ſeruentur. Vid. Groeneweg. *ad prooem. Inſtit. num. I.* Feltmann, ad *l.* 2. §. 3. *D. de orig. iur.* Pagenſtech. *Sicilim. Manip.* 2. *p.* 105. [Io. Leunclau. *in praef. parat.* & Iſm. Bulliald. apud Menag. *Amoenit. iur. ciu. Cap. XXVI. p.* 150.] Leonis certe nouellas hodienum in Graecia

cia non extra vſum eſſe, patet ex Chriſt. Angeli *de ſtatu eccl. Graecae p.* 112. *&* 115. & obſeruauit id Bynkersh. *obſ. IV.* 1. *p.* 385.

§. XLI.

At in occidente a ſaeculo XII. magis magisque in academias & fora irrepere coepit ius Iuſtinianeum, cuius tot ex eo tempore prodierunt editiones, gloſſae, commentarii, paratitla, ſyſtemata, compendia, vt eorum mole & multitudine laboremus. [Remanſiſſe tamen & antea iuris vſum in Italia, nec Irnerium ius Rom. reſtituiſſe, oſtendimus ex inſtituto in *Hiſtor. iur. ciuil. Lib. I.* §. *CCCCX. ſequ.*] Eius incrementa in occidente.

§. XLII.

Quum Iuſtinianus §. 3. huius prooemii & §. 2. ſequentis tituli nonnulla quoque de docendae diſcendaeque iuriſprudentiae ratione moneat: licebit & nobis ea de re ex antiquitatibus diſſerere. Iuris ſcientiam olim in latenti habebant patricii (*o*), nec temere ſolebant quemquam, niſi ſui ordinis, hiſce ſacris initiare. Cicero *de offic. II.* 19. *Cum multa praeclara maiorum, tum quod optime conſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confuſionem temporum in* POSSESSIONE SVA PRINCIPES *retinuerunt: nunc, vt honoris, vt omnis dignitatis gradus, ſic huius ſcientiae ſplendor deletus eſt.* Addi poterit eiuſdem Ciceronis *Oratio pro Muraena XII.* & *de Oratore* I. 41. (*oo*) Et videtur ſane antiquiſſimis temporibus iuriſprudentia veluti traditione quadam conſeruata inter patricios, vſu magis, quam inſtitutione, addiſci conſueuiſſe. Quod non difficile erat in tanta Romanarum legum paucitate. Ratio veterum tractandi ius ciuile.

(*o*) Hinc eſt quod iureconſulti adpellantur *principes ciuitatis.* Cuiac. *ad* Pompon. *l.* 3. §. 35. *D. de Orig. iur. p.* 1188. *maximique viri*, Pompon. *d. l.* 2. §. 35. Hinc illa Mucii obiurgatio: *Turpe eſſe patricio & nobili, & cauſſas oranti, ius, in quo verſaretur, ignorare,* *l.* 2. §. 43. *eod.* Conf. G. Schubart. *de Fatis Iuriſp. Rom. Ex. I.* 16. p. 28.

(*oo*) [Oſtendit enim Cicero, ideo in latenti iuriſconſultos habuiſſe iuriſprudentiam, vti ipſi ciuium rebus inte-

intereſſent. Nec enim inſtituebatur actio, nec contrahebatur, nec teſtamentum fiebat ſine iureconſultorum conſilio. Arrian. *Diſſert. Epictet.* II. 13. Cic. *de Orat.* II. 6.]

§. XLIII.

Methodus eorundem tradendi iurisprudentiam.

Primus veterum hanc conſuetudinem migrauit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno V.C. IƆ. Is enim odio patriciorum iuris cognitionem, quam alii in latenti habuerant, paullo amplius diuulgauit, & diſcentibus ſe dare coepit. *l.* 2. §. 35. *D. de O. I.* Eius exemplum deinde ſequuti ſunt alii, veluti Q. Mucius Scaeuola, C. Aquillius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Iuuentius, Q. Cornelius Maximus, & in primis Seruius Sulpicius, quorum ex aedibus, tamquam ex equo Troiano, magna praeſtantiſſimorum iureconſultorum frequentia prodiit. Quum vero hi omnes ampliſſimos in vrbe honores geſſerint: facile eſt ad exiſtimandum, eos non ſcholas aperuiſſe, aut leui didactro inuitatos, ſubſellia poſuiſſe diſcentibus. Sed ſolebant, quum de iure conſulentibus reſponderent, admittere iuuenes, qui audirent, notarentque reſponſa, rationemque tradendi atque interpretandi iuris, adeoque vna opera & conſulentibus, & diſcentibus ſatisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut.* XLI. *Ius ciuile docere, ſemper pulcrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus.* Et paucis interiectis: *Alteros reſpondentes audire ſat erat, vt ii qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus.* Ac denique *in Bruto* LXXXIX. *Ego autem, iuris ciuilis ſtudio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat.* Ex quibus patet, vſu magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de iure reſpondendi facultatem adſpiraſſe.

§. XLIV.

Schola iuridica Romana.

Sub Imperatoribus publica Romae ſchola floruit, iurispruden-

prudentiae etiam ſtudiis conſecrata, de qua infra dicemus *Lib.* 1. *Tit. XXV. n. XX. ſeq.* Docuerunt in ea ſchola iureconſulti vel Anteceſſores duo, tempore Theodoſii iunioris *L. vn. C. Theod. de ſtud. lib. vrb. Rom. & Conſt.* Antea tamen eodem inſtituto, quo veteres erant vſi, iuuenes domi habuiſſe videntur Papinianus, de cuius diſcipulis Lamprid. *in Alex. Seu. LXVIII.* quamuis in quibuſdam codicibus multi ab illis temporibus remotiores immiſceantur, Vlpianus, aliique iureconſulti egregii, quorum in digeſtis fragmenta exſtant.

§. XLV.

Denique a tertio ſaeculo tres praecipue ſcholae floruerunt iuridicae, ROMAE, CONSTANTINOPOLI, & BERYTI, hoc priuilegio munitae, vt non liceret alibi cuiquam ius docere, ceu infra docuimus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. ſeq.* In his ſcholis ea ſeruata methodus, vt primo anno non niſi ad limina legitimae ſcientiae admitterentur, dicti ideo DUPONDII, quaſi nullius pretii homines (*p*). Secundo anno Edicti audiebant interpretationem, vnde & EDICTALES cognominati. Tertio anno ad praelectiones in priores octo libros Reſponſorum Papiniani admittebantur, atque inde dicebantur PAPINIANISTAE, quo nomine adeo ſibi placebant iurium ſtudioſi, vt diem, quo eius doctrina primum fuerant initiati, feſtum ſollemnemque haberent. Bertrand. *de Iuriſperit. l. 2. p. 38.* Quarto anno Reſponſa Pauli in manibus erant, eaque tunc ipſi recitabant, & tum dicebantur λύται, quaſi ſoluendis quaeſtionibus idonei, vel vt ait Iuuenalis *Satyr. VIII. Qui iuris nodos legumque aenigmata ſoluunt.* Vnde errant, qui λύτας vertunt ſolutos: ſic enim

Methodus docendi in ſcholis iuridicis ante & poſt Iuſtinianum.

D 2 dici

(*p*) Seneca *Controu. X. 1. Itane peribunt decem iuuenes propter dupondios duos?* Hieronym. *ad Heluid. p. 12. Tom. VI. Op. Quis te, oro, dupondio ſupputabat?* Et Petron. *p. 13. dupondium* pro pretio viliſſimo accipit, vbi addendae virorum doctorum obſeruationes, & Cuiac. *Obſeru. XII. 40.* Nemo non hic deprehendet ſpeciem quamdam monſtri illius ſcholaſtici, quod recentiore aetate Penaliſmi nomine academias inuaſerat.

dici debuiſſent λύτοι, vt recte obſeruat Turneb. *Adverſ. VIII.* 19. Quinto anno, quo Conſtitutiones addebant, προλύται dicti. Sed mutauit nonnulla Iuſtinianus, qui primo anno Inſtitutiones ſuas & τὰ πρῶτα legum praelegi, nouitioſque IVSTINIANEOS *novos* dici voluit: [vel vti V. C. Ch. Gottl. Schwarz. *in Diſſ. an omnia Pand. exemplaria e Florentinis manarint?* §. *XVI.* in ſuo codice reperit, IVSTINIANISTAS] ſecundo quoſdam digeſtorum libros, quos ipſe praeſcribit, per viciſſitudinem interpretandos, audiebant, ſeruato EDICTALIVM cognomine. Tertio anno PAPINIANISTAS vocari conceſſit, ſed audire eos iuſſit libros digeſtorum XX. & XXI. Reliquos digeſtorum libros adiiciebant anno quarto, quo λύται dicti, quemadmodum quinto codicem iungebant, & προλύτων nomen eo ipſo merebantur. Vid. Iuſtin. *Orat. ad Anteceſſores* §. 2. 3. 4. 5. & ibi interpretes.

LIB. I.

LIB. I. TIT. I.
DE
IVSTITIA ET IVRE.

Titulo hoc inſtitutionum non inculcantur leges quaedam Romanae, ſed principia generalia, & quae ad ideam iuſtitiae & iuris concipiendam faciunt. Quum ergo in definitione IVSTITIAE & IVRIS a recentioris ſcholae placitis ſe procul ſeiunxerint veteres iureconſulti: ratio eius rei ex antiquitate erit reddenda.

§. I.

Iurisconſulti operam dabant philoſophiae.

Iuriſconſulti, quod inter omnes conſtat, plerique cum legum ſtudio philoſophiam olim coniunxere, ex eiuſque principiis leges ſunt interpretati. Vnde recte Cicero *de Legib. I. 5. iuriſprudentiam non a praetoris edicto, vt plerique ſua aetate fecerint, neque e XII. Tabulis, ſed penitus ex intima* PHILOSOPHIA, *petendam*, putabat.

§. II.

Maxime Stoicae.

Quamuis vero non eidem omnes ſectae nomen dederint, & Epicureae inprimis fauiſſe dicantur C. TREBATIVS TESTA (*a*), (*Cic. VII. Epiſt.* 12. *Gaſſend. de vit. & morib. Epic. Tom. V. op. p.* 188. Aegid. Menag. *Amoenit. iur. p.* 80.) ALFEN. VARVS, (*l.* 76. *ff. de iudic.* & ibi interpretes) & alii: plerique tamen, veluti Scaeuola, Tubero, Rutilius, teſte Athenaeo, *Deipnoſ. VI.* 21. *p.* 274. ſtoicam philoſophiam maximi habebant, vel quia Zeno minime, vt aliae ſectae philoſophorum, a rebus gerendis auocabat, (Diog. Laert. VII. 122. & 130.) eaque ſecta *turbidos & negotiorum appetentes* facere videbatur; Tacit. *Ann. XIV.* 57. vel quia iſti ſapientes philoſophiam practicam felicius, quam alii, excoluerant. Et hinc ſtoica philoſophia *ſumma* dicitur *ſapientia. l.* 2. *D. de leg.* (*b*). Multis id demonſtrarunt Schilterus in *Manuductione philoſoph. moral. ad iurisprud. Cap. I.* Vinc. Grauina *de ortu & progreſſu iur. ciuil. num. XLIV. p.* 80. Em. Merill. *Obſeru. I.* 8. & ſingulari ac pereruditа oratione V. C. Euerardus Otto.

(*a*) Diſſentit Schilter. *Manud. phil. mor. ad iurispr. I. 6. p.* 7. Sed Trebatius initio ſtoicus, poſtea Epicureus factus videtur. Cic. *Epiſt. VII.* 12.

(*b*) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. *de ortu & prog. philoſ. ap. Rom. cap. XLIII. p.* 106. qui pleroſque ICtos cum Ariſtotele potius & Platone ſenſiſſe, putat. Conf. *obſ. Hal. VII. p.* 252.

§. III.

Vnde multa in iure Stoica.

Hinc frequentiſſimae in iure noſtro I. *deriuationes nominum* ſatis contortae, quales ſtoicis erant ſollemnes, e. g. teſtamentum quaſi teſtatio mentis *pr. Inſt. de Teſtam. ord.* mutuum, quaſi quod ex meo fit tuum. *l.* 2. §. 2. *D. de reb. cred.* peculium, quaſi puſilla pecunia: Siue puſillum patrimonium, *l.* 5. §. 3. *D. de pecul.* diuortium, quaſi diuerſitas mentium, qua in diuerſas partes itur: *l.* 2. *pr. D. de diuort.* adgnati, quaſi a patre cognati: *l.* 7. *D. de legit. tut.* Vid. Cuiac. *Obſ. XI.* 37. Em. Merill. *Obſeru. I.* 8. *ſeq.* Frequentiſſimae II. *definitiones* mere ſtoicae, qualis eſt etiam in hoc titulo definitio iuris naturae. Frequentiſſimae III. *diuiſiones ſtoicae*, qualem eſſe illam rerum corporalium & incorporalium, ex Sexti Empirici *VII. adu. Mathem.* & Senec. *Epiſt. LVIII.* obſeruauit Oiſelius *ad Caii Inſt. II.* 1. 1. *p. m.* 73. Frequentiſſimae denique IV. *deciſiones* ex interioribus philoſophiae ſtoicae principiis deriuatae, quales collegerunt Vinc. Grauina *l. c.* Schilterus *l. c.* & V. C. Euerardus Otto *de philoſ. Stoica iureconſ.* [Eo vero in primis pertinent deciſiones de promiſſis, vi & metu extortis. *l.* 21. §. 5. *D. quod met. cauſſa.* & de *αὐτοχειρία. l. vlt.* §. 4. *D. de iis, qui ante ſent. mort.*]

§. IV.

Aemulatio inter iureconſultos & philoſophos.

Quamuis vero philoſophiae amantiſſimi eſſent Romani Jureconſulti: ſemper tamen inter eos reliquoſque philoſophos *ἀπερίκτους*, inprimis Epicureos, quaedam interceſſiſſe videtur aemulatio. Eoque pertinere arbitramur verboſam illam Vlpiani declamationem de *vera non fucata iureconſultorum philoſophia. l.* 1. §. 1. *D. de iuſtit. & iure*, non abſimilis illis, quae Horatius *Lib. I. Epiſt. I.* canit: *Nunc agilis fio, & merſor* CIVILIBVS VNDIS, *Virtutis verae cuſtos rigiduſque ſacerdos.* Conf. Cic. *Epiſt. III.* 9. & 10. vbi Epicuri philoſophia *ἀπερείκτως*, *aſtuta* vocatur. Locum praeclare explicari memini in Gundlingianis.

§. V.

Cur iureconſulti multa philoſophorum propria iuri adplicarint.

Et iſta quidem aemulatione factum eſt, vt iureconſulti ea, quae philoſophorum erant propria, ad ſe raperent, e. g. vt definitionem philoſophiae iuri ſuo adplicarent: §. 1. *Inſt. h. t.* vt loco iuridicae definitionis iuſtitiae darent mere moralem & philoſophicam: & denique ipſa illa iuris praecepta §. 3. *Inſt. h. t.* ex philoſophia morali ſtoicorum in ius transferrent. Conf. Schilter. *l. c.* Chriſt. Thomaſ. *Adnot. ad Inſt. h. t.* Ger. Noodt *Iul. Paull. X. p.* 365. & quae nos obſeruauimus in *Elem. Iuris ciuil. h. t.*

TIT. II.

TIT. II.

DE

IVRE NAT. GENT. ET CIVILI.

Agitur hoc titulo de *diuerſis ſpeciebus iuris.* Quum vero iam ſuperiore titulo, cur hanc potiſſimum de iure naturae & gentium ſibi ideam formarint, abunde explicatum ſit: iam ex antiquitate varia iuris ciuilis genera ſunt explicanda, docendumque quid LEX fuerit, quid PLEBISCITVM, quid PRAETORES & AEDILES, quid item IVRECONSVLTI ad locupletandum ius Romanum contulerint, quid denique IMPERATORES in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

§. I.

LEX Romanis, libera adhuc republica, vocabatur, quam populus Romanus, ſuperiore magiſtratu rogante, conſtituebat (*a*). §. 4. *Inſt. h. t.* Eiuſmodi magiſtratus ſuperiores, quibus cum populo agendi ius eſſet, praeter Reges, Interreges, Dictatores, Conſules, erant Tribuni militum coſ. poteſtate, Cenſores, Praetores. Hinc non ignotae leges *Regiae*; non ignota lex Aemilia de cenſura a *Dictatore*; lex Aelia Sentia, a *Coſſ.*; lex Pinaria de ambitu a *Tribuno mil. coſ. pot.*; lex Caecilia de fullonibus a *cenſoribus* (*b*), (Plin. *Hiſt. Nat. XXXV.* 17.); lex Aurelia iudiciaria a *Praetore* (Epit. Liu. CXVII.) latae. Leges proprie ſic dictae a quibus latae?

(*a*) Libera ergo republica ad legiſlationem omnes concurrebant, & hinc patet ratio, cur lex *communis reipublicae ſponſio* vocetur Vlpiano *l.* 1. *D. de Legib.*

(*b*) Alioquin non negatur, ſaepe etiam *leges cenſorias* adpellari Cenſorum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebantur. Gell. XV. 11. Vid. Gundlingiana *Part. XVI. Obſ.* 1. §. *XXVI. p.* 61.

§. II.

Ab his ergo magiſtratibus, lex, ſi qua opus videretur, primo domi *ſcribenda* erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus & neceſſariis, cum quibus expendere ſolebant, an lex eſſet e republica, maiorumque moribus conueniret. Vnde plerumque additae formulae: SI QVID IVS NON FVIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL Earum ſcriptio.

NIHIL ESSET ROGATVM: itemque: SI QVID CONTRA ALIAS LEGES EIVS LEGIS ERGO LATVM ESSET, VT EI, QVI EAM LEGEM ROGASSET, IMPVNE ESSET (*bb*). Cic. *ad Attic. III.* 23. Conf. Briſſon. *de Form. II. p.* 138.

(*bb*) [Non enim impune eſſe leges contra rempublicam ferre, ſuo malo experti ſunt Gracchi fratres. Appian. *de Bell. ciu. Lib. I.* Flor. *Lib. III. cap.* 14. & 15. item Apuleius & Liuius Druſus, de quibus idem Flor. *Lib. III. Cap.* 16. & 17.]

§. III.

Communicatio cum ſenatu.

Scripta lex *communicabatur cum ſenatu*, ſine cuius auctoritate cum populo agere nefas habebatur. Liu. *I.* 17. Plutarch. *in Coriolan. p.* 227. Quum vero Senatus nonnumquam difficilior eſſet in permittendis comitiis, lege Maenia cautum eſt, *vti, rogatore comitiorum iuſto poſtulante, patres ante inita ſuffragia fierent auctores eius rei, quam populus iuſſurus eſſet.* Cic. *in Bruto cap. XIV.* In eamdem ſententiam legem tulit Q. Publilius Dictator apud Liu. *VIII.* 12. Et poſtea quum iſte mos deſuetudine obumbraretur, illum denuo in vſum reuocauit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. *de bello ciuil. I. p.* 650.

§. IV.

Promulgatio.

Hinc porro legis ſequebatur *promulgatio.* Publice enim lex proponebatur, vt quilibet e populo eam legere, expendere, &c, ferendane eſſet, an antiquanda, ſecum ſtatuere poſſet. Spacium promulgationis erat *trinundinum*, vt lex noua etiam a ruſtica plebe, quae ſingulis nundinis rure in vrbem veniebat, legi ponderarique poſſet. Cic. *pro domo cap. XVI.* & *Phil. V. cap.* 11. Manut. *de Leg. p.* 839. Addebatur edictum, vt populus in proximum trinundinum in campo Martio (*bbb*) conueniret. Gell. *Noct. Attic. XIII.* 14. Quum tamen ipſis nundinis cum populo agere haud liceret: comitia plerumque in ſequentem diem indicebantur. Macrob. *Saturn. I.* 16. Et his demum omnibus obſeruatis, magiſtratus quis POPVLVM IVRE ROGASSE, POPVLVSQVE IVRE SCIVISSE dicebatur. Cic. *Philipp. I.* 10. (*c*)

(*bbb*) [At ſaepe alibi comitia habita etiam in foro, comitio, immo & Capitolio. Quin & in caſtris lex lata eſt a Cn. Manlio A. V. C. CCCXCVIII. de viceſima manumiſſionis. Liu. *VII.* 16.]

(*c*) Neque tamen promulgatio ſola faciebat legem, ſed populi ſuffragium. Sola lex Didia Licinia tanto ſtudio patrum lata eſt, vt SCto caueretur, vt eam promulgatam omnes ſeruarent. Macrob. II. 13.

§. V.

§. V.

Lex ipſa ferebatur in *comitiis*, olim in curiatis poſtea & *centuriatis*, & *tributis*, ad quae vbi populus in *campum Martium* vel in comitium ad roſtra confluxiſſet, praeco primum legem *recitabat*; dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem *ſuadebat*, quod & alii faciebant nonnumquam. Nec deerant, qui *diſſuaderent*, id quod cum tribuni plebis, tum etiam priuati, ſi quibus a magiſtratu concio dabatur, facere poterant. Liu. *XLV.* 21. Nonnumquam & ii ipſi, qui legem rogaturi erant, eam diſſuadebant, ſi forte non ex ſua, ſed ſenatus ſententia, legem ferrent. Exemplum Piſonis conſulis refert Cic. *Epiſt. ad Att. I.* 14. cui cum fructu addes, quae nos nuper diſſeruimus *in Comment. ad Leg. Iul. & Papiam Lib. I. cap.* 4. *p.* 54. [Tom. VIII. huiusce Edit.]

Recitatio per praeconem, nec non ſuaſio & diſſuaſio.

§. VI.

Auditis orationibus, praeſentibusque ſacerdotibus & diuina exponentibus, (Dionyſ. X. *p.* 681.) *ſitella* vel *vrna* deferebatur, in quam coniiciebantur centuriarum nomina. Deinde ſortibus aequatis fiebat *ſortitio*, quaeque prima centuria, quae ſecunda, quae tertia de ſitella exiiſſet, ea eumdem in ſuffragiis locum atque ordinem obtinebat (*d*). Quae prima ſorte exierat prima ferebat ſuffragia, atque inde PRAEROGATIVA, proxime ſequentes PRIMO VOCATAE vocabantur. Reliquae IVRE VOCATAE dicebantur, Aſcon. Paedian. *in* Cic. *diuinat. p. m.* 1819. Liu. X. 22. XXVII. 6. Exemplum eſt in lege Thoria apud Sigon. *de ant. iure Ital. II.* 2. *p.* 638.

Auſpicia & ſortitio.

(*d*) Sequiorum temporum eſt haec *ſortitio*. Sub Tullio enim Rege primae ad ſuffragium vocabantur maximi cenſus centuriae, in prima & ſecunda claſſe deſcriptae, quae, quia reliquas numero ſuperabant, plerumque rem conficiebant, vt adeo raro vocarentur reliquae. Dionyſ. Hal. *Antiqu. Rom. VI.* *p.* 224. *ſeq. VII. p.* 460. Liu. I. 43.

§. VII.

Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere*. Faciebant id *Tribuni plebis* ſollemni illo VETO. Liu. VII. 17. XXVII. 6. XLV. 21. Faciebant & Conſules, vel intercedendo, Dionyſ. Hal. *VIII. p.* 557. vel comitiales dies eximendo, vel ſupplicationes decernendo, vel ferias Latinas indicendo. Cic. *ad Quint. Fratr. II. Ep.* 7. Faciebant idem & *augures & magiſtratus*, quorum erat, de coelo ſeruare. Qui ſi quidquam aduerſi viſum auditumque obnunciarent (*e*), comitia impediebantur, reque infecta diſcedebatur.

Interceſſio facta a tribunis, auguribus, coſſ.

(e) E. g. ſi fulſiſſet de coelo, ſi tonaſſet, ſi bubo volaſſet a ſiniſtra, ſi aues triſte quid portendiſſent, ſi quis morbo comitiali repente correptus concidiſſet: de quo morbo Sammonicus Serenus Cap. LVI.

Et ſubiti ſpecies morbi, cui nomen ab illo eſt,
Quod fieri nobis ſuffragia iuſta recuſat.
Saepe etenim, membris acri languore caducis,
Concilium populi labes horrenda diremit.

Longa enim eſt fabula, de qua Paul. Manut. *de Legib. p.* 848. Paul. Merula *de comit. III. p.* 17. *ſeq.* Struu. *Antiq. Rom. Synt. XI. p.* 169. Ceterum haec omnia ideo inuenta, vt magiſtratus, vel collegarum, vel populi, conſilia periculoſa bonis rationibus turbare poſſent. Dio Caſſ. *XXXIII. p.* 66. Cic. *de Leg. III.* 12.

§. VIII.

Rogatio. Si nihil ſiniſtri obnunciabatur: ipſa iam fiebat *rogatio*, ſollemni formula: VELITIS IVBEATIS QVIRITES HOC ITA VTI DIXI ITA VOS QVIRITES ROGO. Cic. *pro domo XVIII. ſeq.* (*f*) Tum addebatur: SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Quo facto, in ſuam quiſque centuriam tribumue diſcedebat, in qua erat ſuffragium laturus. Aſcon. Paedian. in Cic. *Orat. pro Corn. Balbo. p.* 1310.

(*f*) Notanda hic quaedam vocabula, quae ſubinde confundi ſolent ab iis, qui ſunt in Antiquitatibus Romanis hoſpites. Lex ROGATVR, dum fertur: ABROGATVR, dum tollitur: DEROGATVR eidem, dum quoddam eius caput aboletur: SVBROGATVR dum aliquid adiicitur: OBROGATVR denique, quoties aliquid in ea mutatur. Vlpian. *Fragm. I.* 3.

§. IX.

Suffragia per tabellas lata. Facta diſceſſione ferebantur *ſuffragia*, olim quidem viua voce; poſt tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri inſcriptum V. R. *vti rogas*, alteri A, id eſt *antiqua probo*. Cic. *Epiſt. ad Attic. I.* 14. Tulit eiuſmodi legem tabellariam L. Caſſius [Longinus] Trib. pleb. C. Mario VI. & L. Valerio Flacco Coſſ. [A. V. C. DCXVI.] Cic. *de Legib. lib. III.* [*Cap.* 16.] ſed de iudiciis publicis. Vnde & in numis familiae Caſſiae egregium tabellariae iſtius legis monimentum occurrit. Vid. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 67. *edit. Patini.* De comitiis iam antea ſimilis exſtabat lex Gabinia. Cicer. *in Laelio cap. XII. Agrar. I.* 2.

§. X.

Modus & ordo ſuffragandi in pontibus. Diſtribuebantur hae tabulae per *diribitores*, quibus nongenti *cuſtodes* adſtabant, daturi operam, ne qua fraus in diſtribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 11. Et exſtructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem

dem ſcilicet, quot numerabantur centuriae (*ff*). Hi nihil aliud erant, quam anguſtae quaedam ſubſtructiones, opere ſubitaneo, e tabulatis ſolo editis, adornatae, per quas iis, qui ſuffragia ferrent, viritim eſſet tranſeundum. His ergo in capite pontium miniſtrabantur binae iſtae tabellae, quarum alterutram deinde in extremo ponte *ciſtulae* immittebant. Plutarch. *in Mario p.* 407. Fiebat id ita, vt praeco ſingulas centurias, eo ordine, quo ſorte exiiſſent, ad ſuffragia vocaret. Quicunque vero ex ea centuria primus rogabatur, PRIMVS nuncupabatur. Cic. *pro Plancio XIV.* Reuerſi e ponte intra *cancellos* concludebantur, quos *ouilia* vocat Lucanus, *Pharſal. II. v.* 197.

-- & miſerae maculauit ouilia Romae.

Conf. Nic. Gruch. *de Comit. Rom. I. p.* 688. Omnia haec accurate depicta ſiſtit egregius P. Licinii Neruae numus, quem exhibent Fulu. Vrſin. *Famil. Rom. p.* 149. edit. Patin. & Ezech. Spanhem. *de vſu & praeſtant. numiſm. Diſſ. VI. p.* 579.

(*ff*) [Ex Plutarch. *Mario p.* 407. conſtat, auctorem pontium fuiſſe C. Marium Trib. pl. eoque inuento obuiam itum in magiſtratibus creandis crimini ambitus. Saepe enim ſuffragantibus adſtabant candidati, & eblandiebantur ſuffragia. Hinc idem ait: C. *Marium hac lege de pontibus potentium opes, tum in ferendis ſuffragiis, tum in creandis magiſtratibus imminuiſſe.* Manut. *de Legib. p.* 809.]

§. XI.

Latis hoc ordine ſuffragiis, *diremtio* fiebat. Numerabantur enim tabellae vtriuſque generis a ſingulis cuſtodibus, numeruſque earundem *punctis* (*g*) notabatur, Cic. *Philipp. II.* 33. & *pro Planc. XXII.* vt ea centuriarum ſententia renunciaretur, in quam plurima ſuffragia conueniſſent, & reticeretur illa, quae paribus eſſet diſtracta ſuffragiis. Si plures ſententiae legem probaſſent: SCITA vel PERLATA; ſin plures eandem reieciſſent, ANTIQVATA dicebatur. Manut. *de Legib. p.* 842. Suffragiorum diremtio.

(*g*) Inde nata phraſis: *omne punctum ferre.* Horat. Art. poet. *v.* 343.
Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci.
De qua loquutione, ipſoque hoc ritu, conferri meretur Sauaro *ad* Sidon. *Carm. II.* 20. & *Epiſt. vlt.*

§. XII.

Perlatam legem primo *iureiurando* firmatam, deinde *aeri inciſam* (*gg*) *delatamque in aerarium* legimus. Manut. *de Legib. p.* 843. Vnde patet, quaenam ſint illa apud Ouid. *Metam. I.* 3. Legum confirmatio.

 -- Verba

Verba aere minacia fixo.

Exſtant eius ritus veſtigia in *l.* 8. *pr. D. ad L. Iul. pecul.* Conf. Iuſt. Rycqu. *de Capitol. cap. XXX. p.* 374. *ſeq.*

(gg) [Antea & roboreis & eburneis tabulis vtebantur. Dionyſ. Halicarn. *Lib. III. p.* 108. Schubart. *de fat. iuriſpr. Rom. Exerc. II.* §. 35.]

§. XIII.

Earundem cognomina.

Nomina leges plerumque accipiebant ab vtroque conſule, e. g. lex *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*, *Fuſia Caninia.* Nonnunquam vnicum iis cognomen dabatur, ſi a dictatore, vel praetore, vel cenſore latae eſſent. Tales ſunt lex *Aemilia*, lex *Aurelia* & aliae. Immo & Pompeii, qui conſul ſine collega fuit, & C. Iulii Caeſaris, & Auguſti leges vnum nomen *Pompeiarum* & *Iuliarum* tulerunt. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis deſumta, veluti lex *Cornelia ſumtuaria*, lex *Gabinia tabellaria*, lex *Caſſia agraria.* [Aliquando & alia cognomina. Inter haec & legis *Saturae*, quae diuerſa capita complectebatur. Gronou. *ad Stat. Papin. p.* 64. itemque *Miſcellae*, *l.* 2. *l.* 3. *C. de viduit. indict.* vid. *Comm. noſtr. ad leg. Iul. & Pap. II.* 16. 3. *p.* 303. Tom. VIII. hujuſce Edit.]

§. XIV.

Quo ſtilo conſignatae.

Quo *ſtilo* ſcribi concipique ſolitae ſint leges, ex multis antiquis monimentis adparet. Qualia ſunt leges antiquae apud Reineſ. *Inſcript. CCCCLXXIII.* vt & egregium fragmentum legis Seruiliae apud Car. Sigon. *de Iudic. II.* 27. *p.* 422. nec non legis Thoriae apud eumdem *de Iure Ital. II. p.* 638. Adde Barn. Briſſon. *de Form. p.* 141. *ſeq.*

§. XV.

Plebiſcita.

Haec de legibus. Sequuntur PLEBISCITA, quae & ipſa LEGES vulgo vocantur, ceu exemplo legum Iciliae, Voconiae, Aquilliae, Cinciae aliarumque adparet, quamuis id more antiquo non fieret (*h*), teſte Gellio *XV.* 27. *XX.* 20.

(*h*) Primo, quum patricii plebiſcitis teneri nollent, *plebiſcita* vocabantur. Poſt leges Horatiam, Publiliam & Hortenſiam *leges* dicebantur, vel *leges tribuniciae.* Cic. *de leg. Agrar. II.* 8.

§. XVI.

Eorum differentia a legi-

Erant plebiſcita, quae plebs, plebeio magiſtratu interrogante, conſtituebat. §. 4. *Inſt. de iure nat. gent. & ciu.* Ea quum eodem fere

fere ritu, quo ipſae leges, conderentur; differentiae] tantum legum & plebiſcitorum erunt notandae. *Lex* ergo a ſuperiore magiſtratu, *plebiſcitum* a plebeio, id eſt, tribuno plebis, rogabatur, & eo quidem, cui illud e collegio ſorte vel reliquorum collegarum conſenſu (*hh*), obtigiſſet. Liu. *III.* 65. *Lex* ſuffragante vniuerſo populo, *plebiſcitum* ſuffragante plebe condebatur. Liu. II. 56. Dionyſ. Hal. IX. *p.* 598. Tribuni enim nec aduocare patricios, neque ad eos referre vlla de re poterant. Gell. *Noct. Attic. XV.* 27. *Leges* in campo Martio ferebantur & in comitio; *plebiſcita*, non in eo tantum, ſed & nonnumquam in circo Flaminio, aut in Capitolio, maxime vero in comitio, vbi ex *roſtris* tribuni ad plebem concionabantur (*i*). Docent id exempla apud Ciceronem *Epiſt. ad Attic. I.* 1. *ad familiar. VII.* 30. Plutarch. *in Gracch.* *p.* 832. Liu. *III.* 54. *XXV.* 3. *XLV.* 36. *Leges* in Comitiis centuriatis & tributis, *plebiſcita* in ſolis tributis condebantur, vbi non opus erat vel SCto vel auſpiciis. Dionyſ. Halic. *IX.* p. 598. & 605. Solebant tamen nonnumquam & Tribuni plebis aues conſulere, & de coelo ſeruare, quando legem erant interrogaturi. Exempla ſunt apud Plut. *in Gracchis p.* 832. & Cicer. *in Vatin. Cap. VII. Leges* plerumque tribuni plebis, *plebiſcita* patricii & poſtea magiſtratus diſſuadebant, quamuis eam facultatem coſſ. adimere conaretur Volero, tribunus plebis. Dionyſ. Hal. *IX. p.* 598. Sortitio etiam in plebiſcitis duplex fiebat, quarum altera, in qua tribu Latini ſuffragium ferrent, explorabatur, altera inter ipſas tribus fiebat ſortitio. Liu. *XXV.* 3. Quidquid ergo tributim plebs ita iuſſiſſet, id ratum habebatur, & deinde tabulis inſcriptum, aedilibus plebeiis in aliqua aede cuſtodiendum dabatur. *l.* 2. §. 21. *D. de orig. iur.*

bus pro- prie ſic dictis.

(*hh*) [Vni enim e collegis fas erat, alterius rogationem interceſſione ſua turbare. Quamuis ſaepe manu magis, quam auctoritate tribunitia res ageretur. Exemplum Cn. Octauii a Tib. Graccho e roſtris vi depulſi & metu mortis exterriti, vt magiſtratu ſe abdicaret, habet Flor. III. 14.]

(*i*) *Roſtra* inter praecipua tribuniciae poteſtatis inſignia ſunt. Hinc M. Lollius Palikanus, quum tribuniciam poteſtatem a Sulla abrogatam reſtituiſſet, roſtra in numis ſuis ſignari iuſſit. Vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Rom. p.* 158. *edit. Patini.*

§. XVII.

Quamuis vero plebiſcita non ab vniuerſo populo, ſed a ſola plebe, conderentur: tamen non plebem tantum, ſed & patricios obligabant. Id quod poſt multas patriciorum tergiuerſationes cautum eſt lege primum Horatia, anno V. C. CCCVI. Liu. *Hiſt. III.*

Quos ea obligauerint.

55. Dionyſ. Hal. *XI. p.* 725. deinde Publilia, anno CCCCXIV. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, quum plebs anno CCCCLXVI. in Ianiculum ſeceſſiſſet, lege Hortenſia, lata a Q. Hortenſio, dictatore. Gell. *Noct. Attic. XV.* 27. §. 4. *Inſt. de iur. nat. gent. & ciu.* [Non a rege, vti Accurſius *ad §. 6. Inſt. de iur. nat.* ſomniat, de quo iam in praefat. diximus. Adde Rupert. *ad Pompon. Enchirid. p.* 90.]

§. XIIX.

Ius honorarium.

Praeter leges & plebiſcita, etiam EDICTA praetorum atque aedilium (*k*) certam iuris ſpeciem, quam IVS HONORARIVM vocabant, conſtituere coeperunt. Quare & de praetoribus atque aedilibus & vtrorumque edictis nonnulla monenda ſunt.

(*k*) Quin & cenſores edicta de locandis vectigalibus & operibus publicis propoſuiſſe, patet ex Gell. *Noct. Attic. XV.* 11. quae vocabantur etiam *leges cenſoriae*, ſed improprie. Vid. Gundlingiana XVI. *Obſ.* I. §. XVI. p. 61. ſeq. Cum his tamen non confundendae rogatae a Cenſoribus, de quibus ſupra §. I.

§. XIX.

Praetoris origo.

Creari primum praetor coepit anno V. C. CCCLXXXIX. quum paullo ante plebs obtinuiſſet, vt alter conſulum plebeius eſſet (*kk*). Male haec ſummae poteſtatis iactura habebat patricios: hinc dabant operam, vt penes conſules eo minus eſſet poteſtatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id conſequebantur, vt redhoſtimenti loco e patriciis crearetur praetor, in quem deinde omnem, quae penes conſules adhuc fuerat, iuris dicundi poteſtatem transferebant. Liu. *Hiſt. VI. vlt. VII.* 1. Vnde fallit Pomponius, vel praecipuam ſaltim rationem diſſimulat, quando ideo creatum ait praetorem, *quia conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet. l.* 2. *§.* 27. *D. de orig. iur.*

(*kk*) [At ante ipſos conſules praetores Romae fuiſſe contendit Iuſtinianus *Nou. XXV. praef.* Sed praetores vocabantur omnes magiſtratus, quaſi praeitores. Feſt. voce *Praetoriana porta.* Plin. *Hiſt. natur. XVIII.* 3.]

§. XX.

Variae in praetura mutationes.

Non diu tamen iſte honor patriciorum manſit proprius. Non multo poſt enim, anno V. C. CCCCXVI. primus e plebe praetor creatus eſt Q. Publilius Philo. Liu. *Hiſt. VIII.* 15. Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri coeperunt Praetores, quorum alter *vrbanam*, alter *peregrinam* ſortiebatur iuriſdictionem.

Flor.

Flor. *Epit. Liu. XIX.* Vnde hic vocatur PRAETOR QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT. apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. n.* 10. & ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ apud Grut. *Inſcript. p. DIII.* Inſequentibus temporibus hic numerus non ſemel auctus eſt, ſiquidem initio quatuor, (Liu. XXIII. 30.) tum ſex, (Liu. XXXII. 27.) poſtea octo, mox decem, (Dio XLII. p. 209.) hinc porro duodecim, immo & quatuordecim, ac denique ſedecim, a Iulio Caeſare creati, Praetores ius dixere, Dio *Lib. XLIII. p.*237. *p.*239. Quo factum, vt patrem imitatus etiam Auguſtus ſedecim expleret numerum, mox ad XII. eundem reduceret, quem ſe non exceſſurum, Tiberius iureiurando pollicitus eſt. Dio Caſſ. *Lib. LVI. p.* 586. Tacit. *Annal. I.* 14. quamuis eius ſibi gratiam feciſſe videatur princeps parum religioſus, ſiquidem & illo imperante modo XV, modo XVI. Praetores creatos nouimus. Idem *Lib. LVIII. p.* 634. Claudius porro iuriſdictionem de fideicommiſſis, quotannis, & tantum in vrbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum atque etiam in prouinciis poteſtatibus demandauit. Sueton. *Claud. XXIII.* nouoſque creauit *praetores fideicommiſſarios (l)* duos *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* ex quibus tamen vnum detraxit Titus *d. l.* Acceſſit ſub Nerua *praetor fiſcalis. ibid.* nec non *praetor tutelaris* ſub M. Antonino Philoſopho, Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton. X. l.* 6. §. 13. *D. de excuſ. tut.*

(*l*) In marmoribus etiam mentio fit PR. DE FIDEICOMMISS. apud Gruter. *Inſcript. p. CCCXCIII.* 6. Illud addendum ex Quinctilian. *Inſtit. Orat. III.* 8. fideicommiſſariam iurisdictionem ita diuiſam eſſe inter praetorem & conſules, vt ille ad certam ſummam, hi de maiore cognoſcerent. Vnde lucem capit locus Vlpiani *in Fragm. XXV.* 12. Videatur Cuiac. *Obſ. XXI.* 34. Merill. Obſ. V. 36. p. 112.

§. XXI.

Ex his praetoribus iiſdem, quibus Conſules, auſpiciis creatis vrbanus reliquos anteibat. Hinc conſulibus inſtar collegae erat, Gell. *Noct. Att. XIII.* 14. Plin. *paneg. LXXVII.* 4. iisque abſentibus, ſummum penes Praetorem erat in vrbe imperium, ceu patet ex Cicero. *Epiſt. ad Fam. X.* 12. Liu. XXIV. 9. Dio Caſſ. LVIII. *p.* 622. Vtebatur enim praetor, ſicuti conſules, praetexta, ſella curuli, miniſtris, ſcribis & accenſis. Cicero *de lege agrar. aduerſ. Rull. II.* 13. *Lictores* eum praeibant duo cum faſcibus. Quamuis enim de ſex lictoribus ſubinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo etiam praeturam ἀρχὴν ἑξαπέλεκυν vocare ſolent: intelligendum tamen hoc non eſt de praetura vrbana, ceu ſuſpicatur

Praetoris vrbani praerogatiua.

Petr.

Petr. Fab. *Semeſtr. I. p.* 169. ſed de prouinciali (*ll*), vti obſeruatum eſt a Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I.* 20. *p.* 227. Non poſtremum vero praeturae inſigne erat haſta, quam decemuiri litibus iudicandis regere dicebantur. *l.* 2. *§.* 29. *D. de orig. iur.* Sueton. *Aug. Cap. XXXVI.*

(*ll*) [In vrbe itaque duo lictores; in prouinciis ſex anteibant praetores, illic cum faſcibus & ſecuribus, hic cum faſcibus tantum. Rem optime expoſuit Ez. Spanhem. *de vſu & praeſtant. num. Diſſert. X. Cap.* 3. §. 6. *p.* 116. *Tom. II.* Adde & tribunal, de cuius forma Vitruuius *Archit. V.* 1.]

§. XXII.

Praetoris iurisdictio.

Totum praetoris munus tribus hiſce verbis continebatur, DO, DICO, ADDICO, Ouid. *Faſt. I. v.* 47. *ſeq.* Varro *de Lingu. Lat. V.* 4. *Dabat* enim Praetor actionem & exceptionem, dabat bonorum poſſeſſionem: *dabat* iudices, arbitros, recuperatores, *dabat* tutores ex lege Atilia. *Dicebat* viam in vindiciis: *dicebat* interdicendo, quoties de poſſeſſione agebatur, *indicebat*, aduocata concione, ferias, ſi quando terra in vrbe tremuiſſet. Gell. *Noct. Attic. X.* 24. Sueton. *Claud. XXII. Addicebat* denique, veluti facta in iure ceſſione, mancipatione, ceteris. [Sed an & in crimina animaduertit Praetor? Neganda videtur quaeſtio ob §. 10. 11. *Inſt.* & *l.* 1. *pr. D. de ſuſp. tutor.* Nec obſtat *l.* 1. §. *vlt. D. de aleator.* quia ibi lautumiae ſunt carcer. Noodt *ad Pand. p.* 259. Praetores tamen qui quaeſtionibus & prouinciis praefuerint, imperium merum habuiſſe, exiſtimat Io. Dan. Ableing *Diſſ. de praetor. Rom. Cap. II.* §. 16. Sed non id habuerunt tamquam praetores, ſed ex lege ſpeciali. *l.* 1. *pr. D. de offic. eius cui mand. iuriſd.*]

§. XXIII.

Edicta praetoria.

Mos autem erat, vt praetor, creatus centuriatis comitiis priusquam ius diceret, EDICTO in albo (*m*) propoſito denunciaret, quo-

(*m*) *Album* quid fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Theophilo §. 12. *Inſt. de action.* album eſt edictum, διὰ τὸ λευκοῖς γεγραμμένον γράμμασι, *Albis litteris ſcriptum.* Enimuero non ipſum edictum album vocabatur, ſed edictum in albo proponebatur. Accurſii ſententia, exiſtimantis, fuiſſe parietem dealbatum, pleriſque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi poſſe ex Plauto *Perſ. I.* 2. *v.* 21. modo codices MSS. addicerent:

Nae iſti faxim nuſquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Et Suidas *voce* λεύκωμα album interpretatur *parietem, gypſo obductum, ad inſcriptionem ciuilium rerum aptum.* Iac. Raeuard. *Protribun. VI. p.* 887.

quomodo eo anno ius eſſet dicturus. At quis? Vrbanus tantum, an peregrinus etiam? De prouincialibus enim, nulla eſt dubitandi ratio. Praetori peregrino ſane hoc ius negant Hotoman. & V. C. Io. Ge. Schubart. *de Fat. Iuriſp. Rom. p.* 399. At eidem id vindicat V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. XXXVII. p.* 267. ob *legem* 9. *§.* 4. *D. de dol. mal.* vbi memorantur Labeonis *libri Praetoris peregrini.* Sed illis non tam videtur Labeo edictum Praetoris peregrini interpretatus, quam expoſuiſſe officium Praetoris peregrini, quemadmodum etiam de officio Praetoris vrbani egit in *libris Praetoris vrbani*, quorum mentio fit in l. 19. *D. de V. S.* Sane libros ad *edictum* ſingulares ſcripſiſſe Labeonem, & ab illis diuerſos, patet ex *l.* 1. §. 5. *D. de fugitiu.* & Gell. *IV.* 2. Certiora itaque ſunt teſtimonia Boethii *ad Cic. Topic.* & Theophili §. 7. *Inſt. de I. N. G. & C.* qui & Praetores peregrinos edicta propoſuiſſe, diſerte ſcribunt, eiuſque rei auctores procul dubio habent veteres & ſatis idoneos. Edicebant itaque omnes Praetores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges iureiurando (*n*), ceu adparet ex Ciceron. *de Finib. II.* 22. Erant vero praetorum edicta vel *generalia* vel *ſpecialia.* Illa, quam iuris dicundi rationem per annum ſequuturus eſſet praetor, indicabant, vnde & *leges annuae* dicuntur Cicer. *Verr.* I. 42. Haec, obuenientibus quibuſque negotiis, vel, vt *l.* 7. *pr. D. de iuriſd.* habet, *prout res incideret*, dabantur, ad ſimiles cauſas non extendenda. Vnde vberrimus natus eſt iniquarum ſententiarum prouentus, qui occaſionem dedit edicto: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. Exemplum reperies apud Tacit. *Annal. II.* 30. Quum vero generalia edicta ſubinde mutarentur, nec leuis inde naſceretur iuris confuſio: obuiam huic praetorum licentiae itum eſt lege Cornelia (*o*), lata A. V. C. IↃC LXXXVII. a C. Cornelio tribuno plebis, C. Piſone & Man. Glabrione coſſ. qua cautum eſt, vt

(*n*) Praetores edicta ſcripturos etiam tribunos plebis adhibuiſſe in conſilium, patet ex Cic. *de Offic.* III. 20. [At non ſi ſcriberent edicta perpetua, ſed ſi quid obueniret, quod ad communem praetoris & tribunorum officium pertinebat.]

(*o*) Antea A. V. C. IↃ. LXXXXI. SC. ea de re factum, patet ex actis diurnis, quae in bibliotheca Iſ. Voſſii fuerunt, in quibus & haec exſtant:

HORA OCTAVA SENATVS COACTVS IN HOSTILIA.
SC. FACTVM EST VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT.

Vid. Dodvvell. *ad Spartian. Hadr. p.* 333. & *in Adpend. p.* 665. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II.* 12. *p.* 97. Sed hoc SC. ſi genuinum eſt, mox procul dubio eluſit praetorum potentia, vt centum annis poſt, noua opus eſſet lege Cornelia.

vt praetores ex edictis perpetuis ius dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p.* 19. Ex eo tempore paullo certius eſſe coepit ius praetorium (*p*), adeo, vt iam tempore Ciceronis plerique non, vt olim, a XII. Tabulis, ſed a praetoris edicto iuris diſciplinam auſpicarentur, ceu ex Cicer. *de Legib. I. 6.* obſeruat Iac. Perizon. *Diſſ. de Leg. Vocon. p.* 193. Quamuis vero poſt legem Corneliam praetori haud liceret edictum ſuum per annum mutare: nihil impediebat tamen, quo minus ſucceſſor anteceſſorum edicta, *inito magiſtratu*, vel augeret vel immutaret. Vnde, quae retinebat *ſucceſſor, edicti* TRALATITII; quae addebat vel *immutabat*, *edicti* NOVI nomine veniebant. Cic. *Verrin. I.* 44. Non prius ergo edictum vere perpetuum prodiit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *prooem. §. XIII. & ſeq.*

(*p*) Vnde iam ante edictum perpetuum ad edictum commentari coeperunt iureconſulti, veluti Seru. Sulpicius, A. Ofilius & alii.

§. XXIV.

Quibus artibus praetores ius immutauerint?

Quamuis vero praetores initio magiſtratus in leges iurarent: reuera tamen leges edictis ſuis euertebant ſub ſpecie aequitatis. Quod iam Dio Caſſ. Hiſt. *XXXVI. p.* 10. obſeruans: οὐ γὰρ, inquit, οἱ στρατηγοὶ, πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ συμβόλαια διετεταγμένα, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐπίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ καὶ ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. *Neque enim praetores id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſeruarant, neque ſcripto iuri ſteterant: ſed ſaepenumero ea variauerant, crebroque per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri adſolet, multa gerebantur.* Vtebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. FICTIONIBVS, quando, verbi gratia, fingebant, rem vſucaptam, quae vſucapta haud eſſet, vel contra. §. 4. & 5. *Inſt. de actionib.* immo, quod magis ridiculum videri poſſet, quando fingebant, filiam patroni eſſe filium, cuius παλαιᾶς ὑποκείσεως ἢ παρατηρήσεως mentio fit in *Baſilic. Lib. XLIX. tit. I. p.* 594. *Tomo VI.* Addantur, quae diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. cap. 22. p.* 355. [Huc pertinet etiam fictio negotii defunctorum *geſti* per curationem funeris. *l.* 1. *D. de relig. & ſumt. fun.* Virgil. *Aeneid. VI. v.* 325.] Vtebantur II. *nouis* NOMINIBVS, veluti quum *bonorum poſſeſſionem* darent iis, quibus leges *hereditatem* negabant. Vtebantur III. EXCEPTIONIBVS quibus actiones legibus datae eliderentur. Vtebantur

tur IV. RESTITVTIONIBVS *in integrum*, quibus non modo leges, ſed & res iudicatas reſciderunt praetores. Vt adeo vere ſumma penes Praetores eſſet non quidem leges ferendi, ſed euertendi poteſtas, quamuis edicta *adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia* proponi, prae ſe ferrent. *l.* 7. §. 1. *D. de iuſt. & iur.* Thomaſ. *Naeu. Iuriſpr. Anteiuſt. I.* 7. *p.* 31. Ge. Beyer. *Poſit. Pandect. I.* 2. *p.* 14.

§. XXV.

Praetorum exemplo AEDILES quoque edicta ſua proponebant, quae & ipſa pertinebant ad ius honorarium. Erant aediles vel PLEBEII vel CVRVLES. Plutarch. *in Mario. p.* 408. Illorum duo vna cum tribunis plebis creari coeperunt anno V. C. CCLX. vt Tribunis eſſent ad manus, eorumque iuſſu cauſſas leuiores litesque priuatas diiudicandas ſuſciperent, aedium ſacrarum, locorumque publicorum, & annonae, curam gererent, matronarum denique ciuiumque mores obſeruarent. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. VI. p.* 411. Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis initio legebantur. Quum enim diſcordia, de conſule plebeio creando inter plebem & patricios exorta, ſedata videretur, ludique ob eam rem decernerentur diis patriis, detrectantibus hanc curam aedilibus plebeiis, obtulerunt ſe bini iuuenes patricii, polliciti, ſe hoc munus ſuſcepturos. Collaudauit populus hoc de republica bene merendi ſtudium, &, denuo deluſus patriciorum artibus, hos patricios iuuenes aediles creauit, ſellamque curulem honoris cauſſa conceſſit, vnde & AEDILES CVRVLES dici conſueuerunt. Liu. *Hiſt. VI.* 42.

Aediles plebeii & curules.

§. XXVI.

Penes hos ergo erat annonae *(q)* viarumque publicarum curatio, tutela vrbis, ludorum inſtitutio, de rebus venalibus promercalibuſque cognitio, & praecipue ſacrarum aedium cura, a qua & AEDILIVM nomen ſunt conſequuti. *l.* 2. *§.* 21. *D. de orig. iur.* Varro *de Lingua Lat. IV. p.* 20. Cicero *Verrin. VII.* 14. Iiſdem quoque demandata erat ἐπισκοπὴν in fornices, lupanaria, cauponas, ipſaſque mulieres, quae quaeſtum corpore faciebant, quae nomina ſolebant apud aediles profiteri, vt ſuo loco docebimus.

(*q*) Hanc annonae procurationem poſtea Iulius Caeſar demandauit duobus aliis Aedilibus, qui CEREALES vocabantur, Dio Caſſ. *Hiſt. XLIII. p.* 271. *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* pro quibus perperam *Praetores Cereales* ſibi fingunt Roſinus, Alex. ab Alexandro & Ian. Vinc. Grauina, quibus ſatisfecit V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. III. p.* 27.

§. XXVII.

Edictum Aedilitium. De rebus hiſce ad iuriſdictionem ſuam pertinentibus ipſi quoque, vt iam diximus, edicta proponebant, ad quae adludit ſuo more Plautus *Capt. IV.* 2. *v.* 43.

Eugepe EDICTIONES AEDILITIAS *hic habet quidem.*

Et ex hoc quidem aedilitio edicto deſcendunt actiones contra venditores rerum vitioſarum, & eos qui beſtias feroces habent, vbi iter fit, veluti redhibitoria, quanti minoris, & aliae, quarum fragmenta tria etiamnum exſtant in pandectis. Primum ſcilicet *l.* 27. §. 28. *D. ad leg. Aquill.* alterum *l.* 1. §. 1. & *l.* 38. *pr. D. de aedil. edict.* tertium *l.* 40. §. 1. & *l.* 41. 42. *D. eod.* Fr. Pollet. *For. Rom. III.* 2. Barn. Briſſon. *de Formul. III. p.* 289. Ceterum, de quibus edicebant aediles, de iiſdem plerumque & praetores cognoſcere conſueuerant, & illis deficientibus, cauſſae ad hos transferebantur. De qua concurrente praetorum aediliumque iurisdictione (*r*), diſſerit Iac. Cuiac. *Obſeru. VIII.* 38.

(*r*) Ob hanc concurrentem iurisdictionem factum videtur, vt & Aediles haud raro PRAETORES dicantur. Sic Paullus *Recept. Sent. I.* 15. 2. aedilitium edictum diſerte tribuit Praetori. Quin & generale fuit hoc magiſtratuum nomen. Nam & conſules, procoſſ. praeſides, legati Caeſaris, dicti nonnumquam a praeeundo PRAETORES. In notis quoque Valerii Probi exſtat PR. VIGILVM. id eſt, vti interpretantur, *Praetor Vigilum*, qui & *Praetor plebis* vocatur Iuſtiniano *Nou.* XIII. Quamuis nulla ſit ratio, cur apud Valerium Probum non potius legere malimus *praefectus* VIGILVM. Conf. Ger. Noodt. *Probabil. I.* 6. *p.* 16. 17.

§. XXVIII.

Reſponſa iurudentum. Pergimus ad RESPONSA PRVDENTVM, quae & ipſa partem iuris conſtituebant. Dicebantur ea ſpeciatim IVS CIVILE, Cicer. *pro A. Caecina XXIII. L.* 2. §. 5. *D. de orig. iur.* non vero IVRISPRVDENTIA MEDIA: §. 3. *Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ.* qua potius totius iuriſprudentiae Romanae periodus lege XII. tabularum iunior, Imperiali autem diſpoſitione anterior intelligitur. Addi tamen poteſt V. C. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 198. Multa iuris capita poſt XII. Tab. per interpretationem inuexerunt ICti, ob eam rem IVRIS AVCTORES, *l.* 3. *D. ſi pars hered. pet. l.* 39. *D. de act. empt. l.* 17. *D. de iure patr.* vt & IVRIS CONDITORES adpellati. *l.* 23. *C. de procurat.*

§. XXIX.

Iureconſultorum origo. Iureconſultis Romae originem dedit inſtitutum a Romulo IVS PATRONATVS. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebeios, vnde & *patroni* dicebantur, quaſi patres, quemadmodum matro-

matronae quaſi matres ſunt. Optio ergo cuiuis erat e plebe, quem vellet, ſibi patronum legendi e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus reſpondere de iure, cuius illi rudes erant, abſentium aeque ac praeſentium negotia curare, lites pro iis ſuſcipere, in ius vocatos defendere, & quietem eis pro virili parare a publicis priuatiſque negotiis. Viciſſim *plebeiorum* erat, patronos in elocandis filiis iuuare, captiuos vel ipſos, vel eorum filios, redimere, litium aeſtimationes & mulctas pro iis ſoluere, in magiſtratibus muneribuſque eos argento ſubleuare, & quae ſunt alia huius generis officia. Vnde & *clientes* dicti, quaſi *colentes* vel κλειόντες. Dionyſ. Halic. *Ant.Rom.II. p.*84. Plutarch. *vit. Romuli p.* 24. *Tomo I. op.* Polyb. *Hiſt. I. p.* 459. Ea porro mutua obligatio tanta neceſſitudine ac fide adſtringebatur, vt proximum patrono locum ſecundum parentes concedat Cato *apud* Gell. *Noct. Att. V.* 13. [quin Romulus teſte Seruio *ad Virgil. Aen. VI. v.* 622. eum patronum *ſacrum eſſe* iuſſerit, qui quid in clientis fraudem egerit. *Sacrum* vero *eſſe* quid ſit, pluribus oſtendit Dionyſ. Halic. *II. p.* 84. Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. IV. p.* 22.] Nec priuati tantum, ſed & coloniae, vrbes ſociae, gentes amicae & deuictae, ſuos Romae patronos eligebant ex patriciis, & poſtea ſenatoriis familiis, quibus ſaepenumero ſenatus controuerſias illarum decidendas commiſit. Dionyſ. Hal. *II. p.* 85. Cicero *de Offic. I.* 11. Immo nullum temere erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum ſibi Romanam quamdam familiam adoptaſſet. Sic in marmore Surretino apud Reineſ. *Inſcript. Claſſe VI. n.* 39. *p.* 412.

FLAVIO FVRIO FAVSTO V. C. TRIBVNO.
AB ORIGINE PATRONO
OB MERITA LABORVM SVORVM
VNIVERSVS ORDO ET POPVLVS SVRRETINORVM
STATVAM NOBILITATI EIVS
FACIENDAM CVRAVIMVS.

Ita & municipes Ciuilitani *L. ARCADIVM PROCVLVM V. C.* LIBEROS POSTEROSQVE EIVS SIBI POSTERISQVE SVIS PATRONOS COOPTAVERVNT. Gruter. *Inſcript. p. CCCLXII.* 1. Sic & alibi laudantur PATRONVS CAPVANORVM LONGE A MAIORIBVS ORIGINALIS, Idem *p. CCCLIX.* 1. SVESSIANORVM COMMVNIS AB ORIGINE PATRONVS, *p. MXXVII.* 3. PATRONI COLLEGIORVM CENTONARIORVM, Reineſ. *Claſſ. I.* 302. DENDROPHORORVM, Idem I. 283. FABRORVM, Idem II. 17. LENVNCVLORVM OSTIENSIVM, Idem I. 33. NEGOTIATORVM OLEARIORVM EX BAETICA, Idem

VI. 123. PAGI TOLENTINES. Id. *Adpend. num. VIII.* Horum patronorum in eo conſiſtebat officium, vt coloniarum, vrbium, collegiorum, pagorum, negotia in ſenatu & vrbe ſeſe curaturos, reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque aere emungebant clientes, vt legibus nouis opus eſſet ad hanc patronorum rapacitatem coercendam. *Tit. C. Theod. de patrocin. vicor. Lib. XI. tit.* 24. & *Cod. Iuſt. Lib. XI. tit.* 53. Liban. *Orat.* περὶ τῶν προςασιῶν. *p.* 14. *ſeq. edit.* Iac. Gothofr. Alias veteri iure gratuita erant inter patronos & clientes officia; & vt illi gratis plebeiorum curabant negotia, ita & hi pecunias ſine foenore credebant. Dionyſ. Halicarn. II. *p.* 48. [Add. Tacit. *Annal. VI.* 16.] Quum ergo initio e patriciis ſuis quisque clientibus de iure reſponderet: poſtea omnibus conſulentibus promiſcue ſe dare coeperunt, & quidem mercede conducti: & inde obſoleuit antiquum illud ius patronatus, natique ſunt iureconſulti, qui iam reſpondebant de iure, cauſſasque egerunt, atque adeo omnia, quae olim patronorum fuerant, in ſe transferebant officia. Vid. praeter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem Cinciam*, Ge. Schubart. *de Fatis Iuriſpr. Rom. I.* 15. *p.* 29. Vnde facile reddi poterit ratio, cur plerique Iureconſulti veteres ordinis fuerint patricii? cur *patroni* dicti, qui cauſas agebant; cur iureconſulti atque aduocati eos, a quibus adhibebantur in conſilium, *clientes* vocarint? Cur iure veteri & per legem Cinciam gratuitum eſſe oporteret aduocatorum officium? Brummer. *l. c. cap. III. vſque ad XI.*

§. XXX.

Quale ius iureconſulti condiderint.

Tria vero ſunt ſumma capita, quibus iuriſprudentiam locupletarunt iureconſulti: I. ACTIONES LEGIS, II. INTERPRETATIO legum, & III. NOVVM IVS quod interpretando inuexerunt, petitum plerumque ex mediis philoſophiae moralis principiis, & iuri XII. Tabularum veluti adpendicis loco adiectum, vt loquitur Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. I. p.* 952. *Tomo I. op.*

§. XXXI.

Actiones legis a iureconſultis inuentae.

ACTIONES LEGIS quid fuerint, iam ſupra eſt a nobis explicatum. Eas vero a iureconſultis maximam partem eſſe inuentas, adparet ex *l.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* Cicer. *pro Muraena XI. XII.* Et hinc eae ad ſingulare veluti iureconſultorum peculium (*s*) pertinebant, quod ſeruabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant ſibi obnoxiam. Cicero l. c. & *de Orat. I.* 41.

(*s*) Equidem penes Pontificum collegium fuiſſe legis actiones docet Pompon. *L.* 2. §. 6. *de orig. iur.* ſed caue cum vulgo exiſtimes, ad omnes legis

actiones

actiones vniuerſamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib. II.* 19. *Saepe ex patre audiui, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet.* [Totumne?] *Quid ita? Quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut vllo ſimilium? Ergo quod cum religione coniunctum eſt. Id autem quantulum eſt? De ſacris, credo, de votis, de feriis, de ſepulchris, & ſi quid eiusmodi eſt.* Conferatur & *cap. XXI.* Quaecumque ergo cum religione coniuncta erant, ea demum erant cognitionis pontificiae. Hinc eorum erat, dies ſignare, & litigantibus indicare, quibus diebus lege agere vel fas, vel nefas eſſet; *Liu. I.* 19. Cicero *pro Muraena XI.* reſpondere de iuribus domus, nam & domi ſacra priuata erant, in quibus quum conſtitutae quoque eſſent vxores & liberi, etiam nuptiae, adrogationes, adoptiones auctoribus fiebant pontificibus. Denique de omnibus rebus ſacris & religioſis iura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. *de Fat. Iuriſpr. Rom. II.* 59. *ſequ. p.* 296.

§. XXXII.

Iidem leges interpretati ſunt I. ſcribendo, docendoque.

INTERPRETARI porro iuriſconſulti ſolebant leges, partim libris ſcriptis, partim editis reſponſis, partim diſputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, ſed & ſcribendo ſeſe abſtinebant, ne myſteria ſua cum plebe communicarent. Poſtea, vbi Cn. Flauius & Sex. Aelius horribile illud actionum ſecretum euulgarant, multi ſe ad ſcribendum commentandumque certatim contulerunt, quorum interpretationes ſenſim auctoritatem iuris vſu fori ſunt conſequutae. *l.* 2. *§.* 38. *ſeq. D. de orig. iur.* Vnde illud ius *ſine ſcripto venire*, ait Pomponius *l.* 2. §. 5. *D. eod.* ſiquidem libri iureconſultorum non eo fine eoque inſtituto fuerant conſcripti, vt inſtar legum promulgarentur; ſed tantam auctoritatem eorum ſententiae tacito populi conſenſu erant conſequutae. At poſtquam Theodoſius [*l. vn. C. Th. de reſponſ. prud.*] quibusdam iureconſultorum libris legum accommodauit auctoritatem, & Iuſtinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgauit, vt *quidquid ibi ſcriptum eſt, hoc Iuſtiniani adpareret, & ex eius voluntate compoſitum* exiſtimaretur; *l.* 2. *§.* 10. *C. de vet. iur. enucl.* coeperunt eae iureconſultorum deciſiones iuri ſcripto accenſeri. Et huc referenda §. 3. *Inſt. h. t.* Ger. Noodt. *de pact. & tranſact. XIX. p.* 715.

§. XXXIII.

Vt & II. de iure reſpondendo.

RESPONSA iureconſulti vel partibus dabant conſulentibus, vel iudicibus, vel vtriſque; & tunc quidem vel ſcripto, vel verbis, quid ſibi videretur, exponebant. Solebant enim iureconſulti frequenter medio foro inambulare, veluti obuii & communes iis, qui haererent incerti, & remedium ſibi conſulendi ignorarent. Cicero *Topic. XVII. Priuata iudicia maximarum quidem rerum in iu-*

reconſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multum (in medio puta foro) *& adhibentur in conſilium* (a magiſtratibus,) *& patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus* (domi) *haſtas miniſtrant.* Vnde facile patet, cur & ADVOCATI dicti ſint. Deinde & domi ſuae ſibi conſtituere ſolebant ſolium, ex quo confluentibus ad ſe clientibus, tamquam ex tripode, reſponderent. Cicero *de Leg. I.* 3. Et ad hoc ſolium reſpicere arbitror eumdem Ciceronem, quando per iocum ſcribit: *C. Aquillium iureconſultum iuraſſe morbum; & illud ſuum* REGNVM IVDICIALE *oppoſuiſſe. Epiſt. ad Attic. I.* 1. Mane ergo quotidie ad aedes eorum ventitabant clientes, & veſtibula eorum maxima ſemper frequentia ciuium celebrabantur, vt non immerito iureconſulti domus totius oraculum ciuitatis videretur. Ciceroni *de Orat. I.* 45. Quo pertinent illa Horatii *Serm. I.* 1. *v.* 9. 10.

Agricolam laudat iuris legumque peritus,
Sub galli cantum conſultor vbi OSTIA PVLSAT.

Et alibi *Epiſt. II.* 1. *v.* 103.

Romae dulce diu fuit, & ſollemne, recluſa
Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Immo & Tibullus *l.* 4. quaſi amatorii iuris ſcientiam ſibi adrogans, ſeque ad priſcam iureconſultorum imitationem componens:

- - - *Me*, inquit, *qui ſpernentur, amantes*
Conſultent: cunctis ianua noſtra patet.
Tempus erit quum me Veneris praecepta ferentem
Deducat iuuenum ſedula turba domum.

Ge. Schubart *de fat. iuriſp. Rom. II.* 52. *p.* 265. Ceterum & hoc fiebat formulis quibusdam & verbis ſollemnioribus. Venia enim prius petebatur his verbis: LICET CONSVLERE? Adnuente iureconſulto, & reſpondente: CONSVLE, plerumque breuiſſime referebatur negotium, addita quaeſtione; QVAERO AN EXISTIMES? vel: ID IVS EST, NECNE? Reſpondebat Iureconſultus: SECVNDVM EA QVAE PROPONVNTVR; EXISTIMO, PLACET, PVTO, id ſemper dans operam, vt quam modeſtiſſime loqueretur. Horat. *Serm. II.* 3. *v.* 192. *ſeq.* Turneb. *Adverſ. VII.* 10. Briſſon. *de Form. III. p.* 331. Franc. Duaren. *Diſp. Anniu. II.* 11. *p.* 1064. Ger. Noodt. *de dolo malo XII. p.* 507. *& de pact. & tranſact. p.* 733. Conſulebantur etiam nonnumquam iureconſulti a iudicibus, quibus vel abſentes ſcribebant, quid eſſet iuris, *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* vel coram iura explicabant. Plerumque enim iudices in conſilium adhibebant aliquot iureconſultos, vt patet ex Gellii

Noct.

Noct. Attic. XII. 13. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. II.* 18. *de antiquo iure prouinc. II.* 5. *p.* 198.

§. XXXIV.

Reſponſorum forma.

Erant reſponſa illa breuiſſima, & nullis munita rationibus. Seneca *Epiſt. XCIV. Quid? quod etiam ſine probationibus monentis auctoritas prodeſt, ſic, quomodo iureconſultorum valent reſponſa, etiamſi* RATIO NON REDDITVR. Nonnumquam tamen & rationes quasdam addebant, vel ex legum verbis, vel ex aliorum prudentum auctoritate, vel ex vſu fori, vel ex decretis denique ſeuerioris philoſophiae depromtas. Hortled. *Diſſ. de vero ſenſu l. 20. D. Legib. num. XLVIII.* D. Okel. *Diſſ. de iureconſulto rationali III. & VII. p.* 154. [Id in primis fiebat in reſponſis ſcriptis & epiſtolis. Solebant enim iuriſconſulti ſe inuicem conſulere, qui rationes ſibi reddi volebant. *l.* 29. *D. de ſtatulib.* De differentia *quaeſtionum* & *reſponſorum* vid. V. A. Eu. Otton. *in Papinian. Cap. XII.* §. 1. 2.]

§. XXXV.

Denique III. Diſputatione fori.

Pertinet etiam ad interpretationem DISPVTATIO FORI. Nonnumquam enim de grauibus perplexiſque quaeſtionibus diſſidentes iureconſulti, rationibus ſubductis, deciſionem communi ſuffragio inueniebant, adeoque prius in commune conſulebant, eaque dicebatur DISPVTATIO FORI, cuius meminit Pomponius *l.* 2. §. 5. *D. de orig. iur.* In dubium quidem id vocat Ge. Schubartus *de fat. iuriſprud. Rom. Ex. II.* 57. *p.* 292. ſed ſexcenta adſunt rei teſtimonia. Auguſtum ob quaeſtionem de codicillis, conuocaſſe prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc maxima erat auctoritas, notum eſt ex *pr. Inſt. de codicill.* Pari ratione diui fratres, quum quaeſtio eſſet de excluſione nepotis a bonis diui liberti, *cum Maeciano, aliiſque amicis ſuis iuriſperitis adhibitis, rem plenius tractarunt*, teſte Vlpiano *l.* 17. *D. de iure patron.* Sed & Paullus ait, *quum de quodam quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaeuolam reſpondiſſe, non videri, & in* DISPVTANDO reſponſi ſui rationem eumdem Scaeuolam adieciſſe. *l.* 19. *D. de lib. & poſtum.* Nec alio videtur reſpexiſſe Aſconius Paedianus *in Cicer. Verrin. III. p.* 1849. quando ait: *Maleficia ſponte, & non* DISPVTATIONE IVRISCONSVLTORVM, *ſed naturali interpretatione, fugienda ſunt.* Denique eodem referenda illa veteris Scholiaſtae, qui explicaturus illa Iuuenalis *Sat. I. v.* 128.

- - - - *Iuriſque peritus Apollo.*

addit *p. m.* 26. *Quia iuxta Apollinis templum iureconſulti ſedebant,*

& TRACTABANT. Vbi tractare idem ac diſputare eſt. Plura dabit Iac. Raeuard. [*de auctorit.*] *prudent. XIV. p.* 1031. Reperta vero eiuſmodi diſputatione definitio, quamuis non haberet vim *iuris*, niſi ſimul vſu recepta, magnae tamen auctoritatis habebatur, & ſi vel vſus fori, vel noua auctoritas accederet, etiam ad ſimiles extendebatur caſus. Ger. Noodt. *ad Leg. Aquill. XV. p.* 106. *de Pact. & Tranſact. XIX. p.* 718. Et tum demum vocari ſolebat RECEPTA SENTENTIA, RECEPTVM IVS, RECEPTVS MOS, POST MVLTAS VARIATIONES RECEPTVM (*t*). *L.* 115. §. 2. *D. de verb. obl. l.* 3. *C. in quib. cauſſ. in integr. reſtit. neceſſ. non eſt. l.* 41. *D. de reb. credit.* RECEPTVM *enim*, inquit Feſtus, *dicitur, quidquid a pleriſque prudentibus adprobatum eſt.* Conf. Barn. Briſſon. *de verb. ſignif. voce Receptum.* & Guil. Budaeus *in Comment. ad l.* 11. §. 1. *D. de verb. ſignif.* Quin & REGVLAE IVRIS, quarum toties ius noſtrum meminit, nihil aliud ſunt, quam breues quaedam poſitiones, quae rem fori diſputatione definitam, & iureconſultorum conſenſu receptam conciſe enarrant. Raeuard. *de Auctorit. Prudent. XV. p.* 1036. *ſeq. & Comment. ad l.* 1. *de reg. iur. p.* 125.

(*t*) Frequentiſſima in iure noſtro loquutio: *Poſt magnas varietates obtinuit.* *L. vlt. D. pro Legat. L.* 32. *D. de oblig. & act. L.* 55. §. 1. *D. de legat.* 2.

§. XXXVI.

Iureconſulti ius ſuppleuerunt.

Tertium, quod iureconſultis ius Romanum debet, caput veluti adpendicem quamdam XII. Tabularum & reliquarum legum complectitur. Vbi enim deficere videbantur leges, & praetorum aediliumque edicta, ibi iureconſultorum erat, ius ex aequitate ſupplere. Hinc permulta nata ſunt in iureconſultorum ſcholis ac diſputationibus decreta, quae ex nulla ſcripta lege, nulloque edicto deſcenderunt. Sic adquiſitio, verbi gratia, per adrogationem inuenta fuerat a iureconſultis. *princ. Inſt. de adquiſit. per adrogat.* Eamdem originem fuiſſe nouimus codicillorum, exheredationis poſtumorum, differentiae inter exheredationem filiorum, filiarum & nepotum, ſtipulationis Aquillianae, regulae Catonianae (*tt*), actionis rei vxoriae, querelae inofficioſi teſtamenti, aliorumque huius generis capitum iuris. Luculentum hanc in rem exſtat teſtimo-

(*tt*) [Addideramus in prioribus editionibus *ſubſtitutionis pupillaris*, *donationis inter virum & vxorem prohibitae*; ſed de his iam aliter ſentimus. Nam ſubſtitutio pupillaris vere eſt ex XII. Tabulis, lege: Paterfam. vti legaſſit. cet. Donationum inter viros & vxores prohibitio ex natura in manum conuentionis fluit.]

ſtimonium Ciceronis in *orat. pro Muraena XII. Quum permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ac deprauata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coëmtiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſſa reperti ſunt. In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt: verba ipſa tenuerunt.* Sic multa inuenere iureconſulti, multa diſputationibus ſuis ac reſponſis inuexerunt in forum, quae nec lege vlla, nec praetoris edicto conſtituta fuerant. Et haec decreta ob auctorum duntaxat celebritatem vim quamdam legum obtinuere, & poſtea rerum iudicatarum conſtantia firmius haeſerunt. Vid. Vinc. Grauina *de ortu & progr. iur. ciu. §. XLIII.*

§. XXXVII.

Eorum auctoritas initio minor.

Quantacunque vero eſſet veterum ICtorum auctoritas: iudices tamen non obligabant eorum reſponſa. Hinc Cicero *pro Mur. XIII. Iureconſultorum reſponſa & decreta ſaepe ab oratoribus dicundo euerti*, teſtatur. Et in *orat. pro A. Caecina XXIV.* exemplum adducit Craſſi, qui in iudicio centumuirali obtinuerit, vt Scaeuolae reſponſum minime valeret. Quare tunc ne ſignabant quidem reſponſa. *l.* 2. *§.* 47. *D. de orig. iur.* (certe id non videbatur neceſſarium,) & plerumque vtebantur verbis SVADEO. *l.* 3. §. 1. *D. de minorib. vig. quinque ann.* VIDETVR, PVTO, SENTIO. &c. Duaren. *Diſp. ann. II.* 11. *p.* 1064. vt ne iudici praeſcribere ſententiam viderentur. Immo ob eamdem cauſſam omnibus, quibus eſſet ſtudiorum fiducia, de iure reſpondere licebat. *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iuris* (*u*).

(*u*) Errat ergo Theophilus §. 8. *de iure nat. gent. & ciu.* vbi iureconſultos vocat σοφὰς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *ſapientes, quibus iura condere aut populus, aut ſenatus, aut princeps conceſſit.* Numquam enim in libera republica vel populi, vel Senatus conceſſione, opus fuiſſe reſponſuris de iure, inter omnes conſtat.

§. XXXVIII.

Auguſtus quibusdam priuilegium dedit de iure reſpondendi.

Sed iſta mutauit Auguſtus, qui primus reſpondendi de iure facultatem certis tantum hominibus beneficii loco indulſit, adſtrinxitque iudices, vt ne ab eorum reſponſis diſcederent. *§. 8. Inſt. h. t. l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* Quamuis enim in dubium id vocet Iac. Gothofredus *in Comment. ad C. Theod. Lib. I. Tit.* 4. *p.* 32. 35. vbi hanc iureconſultis auctoritatem partim iam ante Auguſtum ſaluam fuiſſe, partim denique a Valentiniano III. Imp. ſta-

bilitam eſſe putat: ſatisfecit tamen eius argumentis Thomaſ. *de naeuis iuriſp. anteiuſt. II. 2. p. 67.*

§. XXXIX.

Ratio huius inſtituti.

Cauſſa huius ſanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *l. 2. §. 47. D. de orig. iur. vt maior eſſet iuris auctoritas*, nec ſolum, vt noua reſponſa vetus edictum & iudiciale praetoris regnum euerterent; ceu acute coniecit V. A. Vlr. Huber. *Auſpic. domeſt. V. p.* 178. nec, vt plebs, otii delinita dulcedine, atrocem reip. memoriam exueret, quae eiuſdem eſt Huberi *ſententia*: *ſed partim*, ne plebs innumeris implicita litibus, de excutiendo iugo conſilia conferret: (Thomaſ. *l. c. II. p. 70.*) partim vt eo ipſo Auguſtus legislatoriam poteſtatem callide ſibi vindicaret, legeſque priſtino reip. ſtatui adcommodatas, per iureconſultos paullatim corrigeret, & ad praeſentem reipublicae faciem detorqueret (*x*). Vnde & eam poteſtatem primo Ateio Capitoni, aliiſque ſuarum partium ICtis, conceſſiſſe videtur.

(*x*) Praecipua Auguſti cura fuit, *legum munia in ſe trahere.* Tacit. *Ann. I.* 3. Quum ergo nouis omnino legibus opus eſſet, nouo hoc ſtatu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, ſeruato veteri reip. more, & inde natae tot *leges Iuliae*, quarum pleraeque Auguſto debentur, itemque *Falcidia, Aelia Sentia, Fuſia Caninia, Papia Poppaea, Iulia & Titia*, & aliae: ſed non integrum tamen erat Auguſto, omnes antiquas leges eadem facilitate euertere, qua illas, ſub triumuiratu latas, *vno edicto*, aboleuerat. Tac. *Ann. III.* 28. Quum ergo refigi non poſſent leges antiquae, eaeque tamen non conuenire viderentur nouo iſti ſtatui reipublicae: illud vnum ſupererat, vt per interpretationem eae ad praeſentem reip. formam ſenſim deflecterentur. Iam magiſtratibus hoc permittere, non videbatur tutum: ſibi ſoli id vindicare, & inciuile, & inuidia plenum erat, & moleſtiſſimum. Reliqui ergo erant, iureconſulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quanto magis iam in vetere rep. poteſtas quaedam interpretandi penes iſtos fuerat. Quemadmodum vero hoc maximum erat Auguſti arcanum politicum, quod, priſcis vocabulis retentis, res nouas inueheret, *eadem magiſtratuum* rerumque *vocabula*; *nihil vsquam priſci atque integri moris relinqueret*: Tacit. *Annal. I. 3.* ita & iureconſultis, ſpecie antiqui moris, inſtrumentis nouae dominationis vſus eſt, ita ſcilicet leges interpretaturis, quemadmodum id ſuo expediret imperio. His praeſtructis, totius nouae conſtitutionis reddi poterit ratio. Promiſcuam iſtam reſpondendi licentiam ſuſtulit, eamque conceſſit paucis. Cur vero? niſi vt eos ſeligere poſſet, quos ſciret ſibi fore obnoxios? Iuſſit eos *non* priuatim, ſed publica auctoritate, reſpondere. Quamobrem? vt legum interpretatio ita penes ſe eſſet. Iudicibus eam legem dixit, ne ab iſtis reſponſis diſcederent. Quam ob cauſſam? ne, obſeruata legum antiquarum ruina, intercedere, & Auguſti conſilium turbare conarentur. Signo opus erat, non rationibus. Cur vero? vt ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, vt leges antiquae

tiquae euerterentur. Ceterum vera eſſe haec omnia, vel ex iis patet, quae inter eum Antiſtiumque Labeonem acta ſunt. Eminentiſſimi ea aetate ICti erant Antiſtius Labeo, & Ateius Capito, adeo vt non immerito *duo pacis decora* eos adpellet Tacitus *Ann. III.* 75. Quare operam dabat Auguſtus, vt hos potiſſimum ſibi conciliaret. Labeoni ergo conſulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum eius redditurus obnoxium. Sed *quum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione honorum vacuus*, Tacit. *Ann. l. c.* quumque *nihil ratum penſumque haberet, niſi quod iuſtum, ſanctumque eſſe, in Romanis antiquitatibus legiſſet*: Gell. *Noct. Attic. XIII.* 12. honorem iſtum plane reſpuit. Animaduertens vero Auguſtus, Labeonis ſibi operam parum vtilem futuram, Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare coepit, conſulemque creauit. Tacit. *Ann. III.* 75. Erat enim hic eo ingenio, *vt eius obſequium non poſſet non dominantibus magis probari*, iudice Tacito *Ann. III.* 75. Egregia ſane adulationis ſpecimina eum dediſſe, obſeruant Tacit. *III.* 70. Sueton. *de illuſtr. Gramm. XXII.* Ergo maximo hunc ſtudio ſibi adiungebat Auguſtus, vt eius opera in nouo dominatu vteretur. Haec hiſtoria egregie coniecturam noſtram firmat. Intelligimus enim inde, I. Auguſtum de iureconſultis primariis ſibi conciliandis magnopere laboraſſe. Quod ſane non feciſſet tantus princeps, niſi eorum operam perutilem ſibi in nouo principatu conſtituendo, legibusque ad praeſentem ſtatum flectendis, futuram, animaduertiſſet. II. Talibus iureconſultis amicis eum vti voluiſſe, quorum ſibi obſequium probaretur, id eſt Capitonis ſimilibus, qui non antiquo iuri mordicus inhaererent, ſed callide inſeruirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de cauſſa eum reſpondendi facultatem quibusdam tantum iureconſultis dediſſe, quam vt eorum calamis vteretur, ad leges veteres & in libera republica receptas euertendas, & nouae imperii ſui formae tanto facilius adcommodandas. Plura de Auguſti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Praef. Comment. ad L. Iul. & Papiam* *, quam euoluiſſe non poenitebit.

* *Tom. VIII. huiuſce Edit.*

§. XL.

Sequentes imperatores, ſi a Caligula diſceſſeris, qui totum iureconſultorum ordinem aboliturum ſe minabatur, [*& mehercle effecturum, ne quis* (ita enim recte legit Ioſ. Scaliger) *reſpondere poſſit, praeter eum*,] teſte Suetonio *Calig. XXXIV.* hoc Auguſti inſtitutum diligenter ſeruabant, ſaltem vſque ad Hadrianum. De Tiberio id patet ex *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* ex quo loco etiam adparet, Hadrianum iterum more maiorum vnicuique dediſſe facultatem reſpondendi, qui ſui haberet fiduciam. Rogatus enim a viris praetoriis, vt ſibi liceret reſpondere, reſcripſit, *hoc non peti, ſed praeſtari ſolere.* Itaque ab Hadriano ad Alex. Seuerum libera denuo eſſe coepit reſpondendi facultas. Dodw. *Prael. Cambden. IX.* 11, *p.* 355. Poſtea denuo reductum Auguſti inſtitutum, ceu patet exemplo Innocentii, iureconſulti, quem reſpondendi facultatem ab Imperatoribus accepiſſe, tradit Eunapius *in vita Chryſanthii p.* 286. Idem placuit imperatoribus ſequentibus.

G 3 §. XLI.

§. XLI.

Valentiniani III. & Theodoſii conſtitutio de auctoritate iureconſultorum.

Non poterat non hoc Auguſti priuilegium ſectas, ſummamque iuris incertitudinem inuehere. Hinc de remedio cogitarunt Valentinianus III. & Theodoſius iunior Imperatores, qui Papiniani tantum, Paulli, Caii, Vlpiani, & Modeſtini ſcripta iuſſerunt valere in iudiciis, & plura eorum praeualere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae Papiniani eſſent teſtimonia: ſi ſententiae denique ſine Papiniano pares eſſent, iudicis arbitrio locum eſſe. *L. vn. C. Theod. Reſponſ. prudent. & ibi* Gothofredus. Addatur Thomaſ. *de Naeu. iuriſprud. anteiuſtin. II. 7. p.* 112. *ſequ.*

§. XLII.

Iuſtiniani inſtitutum.

Denique & id incommodum viſum Iuſtiniano, qui Iureconſultorum ſententias hinc inde decerptas in pandectas recepit, corpuſque conficiendum curauit, aliquando non optime cohaerens, quippe e membris ſibi diſſimillimis compoſitum. *l.* 1. §. 5. 6. *C. de vet. iure enucl.*

§. XLIII.

Facultas interpretandi iureconſultis adempta.

Quin & omni interpretandi facultate interdixit iureconſultis, eoſque ad conſcribendas metaphraſes & paratitla conficienda, condemnauit. §. 2. *Conſt. de concept. Digeſt. Paratitla* quid ſint, explicat Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. Cap. XV.*

§. XLIV.

Principes initio vetere ritu leges tulerunt.

Reſtat, vt quas ſymbolas PRINCIPES, mutata reip. forma, ad ius Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquamdiu retinuerunt. Hoc enim ritu ſub Auguſto, centuriatis comitiis ad populum latae ſunt leges *Iuliae*, *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*; ſub Tiberio *Iunia Norbana.* Claudius quoque veteri ritu rogauit legem, vt Domitius in familiam Claudiam & nomen Neronis tranſiret. Tacit. *Annal. XII.* 26 (*xx*). Quin ne ſub Galba quidem plane exoleuiſſe veterem leges curiatas, ſaltim de adrogatione, ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I.* 15.

(*xx*) [At proprie hae non erant leges, ſed adrogandi ritus. Adrogationes enim olim fiebant per legem curiatam. Gell. *Noct. Attic. Lib. V. cap.* 19.]

§. XLV.

Deinde vſi ſunt Senatusconſultis.

Quemadmodum vero habita illa ſub Imperatoribus comitia nonniſi quaedam priſtinae libertatis ſimulacra erant: ita Tiberius, princeps aſtutus, tyranniciſque artibus magis, quam quiſquam alius, inſtru-

inſtructus, nouum commentus eſt leges ferendi morem. Vt enim populo ius omne eriperet (*y*): comitia, magiſtratuum creandorum cauſſa habenda e campo tranſtulit in curiam, id eſt, & honorum conferendorum arbitrium non amplius populi ſuffragiis, ſed ſenatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubiecit. Tacit. *Annal. l.* 5. Sueton. *Tiber. XXX.* Reſtituit populo comitia Caius Caligula. Dio Caſſ. *LIX. p.* 647. ſed illa paullo poſt ipſe iterum illi eripuit. Idem *p.* 665. Ex eo tempore rarius vel magiſtratus creati, vel leges latae populi ſuffragiis: aſt eo frequentius prodierunt SENATVSCONSVLTA, quibus plerumque praemittebatur *oratio principis*, non quidem ſemper ab ipſo principe, ſed ſaepius (*z*) a *quaeſtoribus*, qui *candidati* vocabantur, recitata. Briſſon. *Antiqu. Rom. I.* 17. Vnde *oratione Principis cautum* dicitur, quod erat Senatus conſulto conſtitutum *l. pen. D. ad SC. Tertull. l.* 8. *pr. D. de tranſaction. l.* 52. *§.* 10. *D. pro ſoc. l.* 60. *pr. D. de ritu nupt. l.* 32. *pr. §.* 1. *ſeq. D. de don. int. vir. & vx. l.* 1. *l.* 7. *C. de praed. min. non al.*

(*y*) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *l.* 2. §. 9. *D. de orig. iur. &* Triboniano §. 5. *Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiam e campo translata eſſe comitia, *quia difficile eſſet, tantam populi multitudinem in vnum conuenire.* Quaſi difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quirit. poſt redit.*

(*z*) In marmoribus ſaepe legimus QVAESTOR KANDIDATVS, Reineſ. *Inſcr. II.* 26. *VI.* 4. ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ, Gruter. *Inſcrip. p. cccc*xxv. 2. Vocabantur ita, qui libris, epiſtolis & orationibus principum in Senatu praelegendis praeerant. *L.* 1. *D. de offic. Quaeſt.* Dio Caſſ. *LIV. p.* 617. Tacit. *Annal. XVI.* 27. Suet. *in Tito VI.* eosque iam ab Auguſto adhibitos, conſtat ex Dione Caſſ. *LIV. p.* 539. & Sueton. *Aug. LXV.* Ideo vero dicti videntur candidati, quia poſt quaeſturam ſtatim praetores fiebant, & inde regebant prouincias. Lamprid. *Vit. Alex. XLIII.* Vnde haec dignitas ingreſſus erat & quaſi primordium gerendorum honorum, & ſententiae in ſenatu dicendae. Immo recentiore aeuo ſaepe cum aliis dignitatibus coniungebatur haec quaeſtura. Sane Anicius Auchenius Baſſus in marmore Romano praeter hanc quaeſturam etiam alios geſſiſſe honores dicitur. Reineſ. *Inſcript. VI.* 4.

ANICIO. AVCHENIO. BASSO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
VNO. EODEMQVE. TEMPORE. PRAETORI. TVTELARI. PROCONSVLI.
CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI.
TRINI. MAGISTRATVS.
INSIGNIA. FACVNDIAE. ET. NATALIVM.
SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS. ORNATI.

Talis etiam eſt Inſcriptio, poſita

M. NVMMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET.
CONSVLI. ORDINARIO. ITERVM.

Reineſ. *Inſcr. VII.* 131. Legendus de hac dignitate idem Reineſ. *Var. III.* 56. *p.* 600.

§. XLVI.

§. XLVI.

Differentia SC. in libera rep. & ſub Imperatoribus.

Equidem & libera republica fiebant SCa: ſed ea vim legum non habebant. Quamuis enim initio, pulſis regibus, ariſtocratiam meditarentur patres, & hinc apud Dionyſ. Halicarn. *VI. p. 329.* legem eſſe dicerent, iam inde ab vrbe condita, *quae omnia in ſenatus poteſtate ponat, praeter magiſtratuum creationem, legum lationem, & bellum inferendi deponendique arbitrium:* id tamen non perſuaſerunt plebi, libertatis popularis adpetentiſſimae. Vnde non erat penes Senatum poteſtas legiſlatoria: ſed quaedam tantum erant negotia, quae ſenatus populi iuſſu ad curam ſuam reuocauerat, vt puta, aerarium & pecunia publica, quae Senatus arbitrio diſpenſabatur: controuerſiae in Italia ſuſcitatae, publicaque obiurgatione vel grauiore decreto componendae: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia grauiora negotia obeunda decernendae, aut exterorum excipiendae: prorogationes imperii & prouinciarum: conuocatio populi: ac denique indictio feriarum & ſupplicationum (zz). Haec enim omnia Senatus ſolius curationi ſuberant, niſi tribuniciis interceſſionibus res deuolueretur ad populum: ceu praeclare ſuo more docet Polyb. *Hiſt. VI.* 12. *ſeq.* & ex eo Zamoſc. *de Senatu Rom. II. p.* 174. *& ſeq.* De his ergo ſolis in libera republica SCa condebantur, vt recte obſeruatum a Bachouio *in πρώτοις, p. 38. ſeq.* Sed maxime ſenatus poteſtas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triſte illud fieri ſolebat ſenatuſconſultum: DARENT OPERAM CONSVLES, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum ſummum ac latiſſimum in conſules transferebat imperium, vt ſuo iure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coercere, etiam iniuſſu populi, vnde *extremum & vltimum* hoc *ſenatuſconſultum* vocatur. Liu. III. 4. Salluſt. *de bello Catilin. XXIX.* Cic. *Catilin. I.* 2. & *pro Milon. XXVI.* Caeſar. *de Bello Ciuili II.* 1. Barn. Briſſon. *de Form. II. p.* 212.

(zz) [Immo & cura religionis. Hinc quum Bacchi ſacra deteſtanda inueherentur in rempublicam, SCo grauiſſimo Marciano ea coercebat Senatus. Liu. *XXXIX.* 8. *ſequ.*]

§. XLVII.

§. XLVII.

Fiebant SCa non niſi in ſacro auſpiciiſque dedicato loco (*a*). Romulus in templo Vulcani extra vrbem Senatum coegit. Plutarch. *Quaeſt. Rom. XLVII. p.* 276. Tullus Hoſtilius in curia Hoſtilia. Libera republica aedes Apollinis, Martis, Bellonae, Quirini, Caſtoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, vt & curiae Hoſtilia, Pompeia, Iulia, ſenatui habendo inſeruiebant. Gell. *Noct. Attic. XIV.* 7. Nam & in curiis templa erant per augures dedicata. Gell. *Noct. Att. VI.* 7. Ordinaria tamen ſenacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, & locus ad portam Capenam. Feſt. *voce Senaculum p.* 431. Conueniebat Senatus ſtatis temporibus, hoc eſt, ſingulis Kalendis, Nonis & Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus, (quibus conuenire nefas habebatur per legem Pupiam. Cicero *ad Fam. I.* 4.) nec non diebus atris, quibus ſenatum non niſi in rebus trepidis habere licebat: Dio Caſſ. *XLV. p.* 278. Et hi ordinarii conuentus *ſenatus* LEGITIMVS dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcumque cauſſam Senatus extra ordinem dabatur: ille vocari ſolebat INDICTVS. Fr. Hotom. *de Senatu V.* Et tunc quidem conuocabantur plerumque ſenatores per edictum, quo olim frequentes adeſſe iubebantur QVI PATRES, QVIQVE CONSCRIPTI: Liu. II. I. poſtea vero edici coepit: QVI SENATORES, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Feſt. *voce conſcripti & Senatores,* ibique Dacer. *p.* 496. Gell. *Noct. Attic. XIV.* 18. Briſſon. *de Form. II. p.* 264.

(*a*) Immo & non niſi peractis ſacris, captiſque auguriis, fiebant. Appian. *de bello ciu. II. p.* 216. Exempla exſtant apud Liu. *XXII.* 11. *XXIV.* 11. Non addicentibus auibus, negotium in alium diem differebatur. Cic. *Epiſt. X.* 12. Auguſtus hac moleſtia liberaturus ſenatores, inſtituit, *priusquam conſideret quiſque, thure & mero ſupplicaret apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Sueton. *Auguſt. XXXV.*

§. XLVIII.

Frequens ſi aderat ſenatus, tum Conſul, quem penes faſces eo menſe erant, aut eo abſente Praetor, aut Dictator, ſi quis erat; aut Interrex aut Praefectus vrbi, ad ſenatum referebat. Gell. XIV. 7. Si quando id recuſaret conſul: eas in ſe partes ſuſcipiebat aliquis tribunus plebis, cui etiam ius erat, addere relationi conſulis, quod e re videbatur, aut nouam de integro ordiri. Paull. Manut. *de Senatu V. p.* 859. Relationibus plerumque praefari ſolebant ſolemni illa formula: QVOD BONVM FAVSTVM, FELIX, FOR-

Relatio facta a Conſule, Dictatore, Praetore.

FORTVNATVM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant : REFERIMVS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI. Briſſon. *de Form. II. p.* 165.

§. XLIX.

Rogatae ſententiae.

Finita relatione, ſententiam rogabantur ſenatores (*b*), non verbis precatiuis, qualibus in comitiis vtebantur rogatores, ſed imperatiuis ; DIC, SP. POSTVMI, QVID CENSES ? Liu. IX. 8. vel QVID FIERI PLACET ? QVID VOBIS VIDETVR ? Briſſon. *de Form. II. p.* 165. Qua in re non idem ſemper, at plerumque is obſeruabatur ordo, vt ante comitia princeps ſenatus, poſt comitia vero conſules deſignati primo loco dicere iuberentur ſententias. Sequebantur eos viri conſulares, hos praetorii, tum aedilicii, quaeſtorii, ac denique tribunicii (*c*), inter quos tamen reliquos anteibat, quem conſul priorem rogaſſet, modo gradus magiſtratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V.* 13. Solebant vero conſules, quem ordinem initio magiſtratus inſtituerant, eumdem per totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Iulius Caeſar migraret. Sueton. *Iul. XXI.* Immo Auguſtus omnem ordinem plane ſuſtulit, promiſcue perrogans ſententias, vt magis quisque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

(*b*) Qui rogabant, CONSVLERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liu. XXII. 60. XXIX. 19. Suet. *Aug. XXXV.*

(*c*) Tribuni plebis non erant olim ſenatores, nec ius iis erat dicendae in ſenatu ſententiae. Ante curiam itaque ſedebant in ſubſelliis, donec SCa ad ſe ferrentur, quae ipſi vel adprobabant deinde, vel reiiciebant. *Val. Max. II.* 2. 7. At etiam ſenatoria dignitas iusque dicendi ſententiam iis data ſunt lege Atinia. Gell. *Noct. Att. XIV. vlt.*

§. L.

Eaedemque ordine dictae.

Sententiam ſinguli dicebant ſtantes, formula vſi : QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE -- DE EA RE ITA CENSEO. Briſſon. *de Form. II. p.* 169. Integrae eiusmodi ſenatorum ſententiae exſtant apud Ciceron. *Philipp. III.* 15. *V.* 4. *VIII.* 11. *IX.* 7. & apud Liuium paſſim. Nec licebat conſulibus interpellare dicentes, quamuis aliena multa immiſcerent, quod data opera nonnumquam faciebant, qui ſenatus conſultum fieri nollent (*d*). Quum enim ante & poſt occaſum ſolis illud fieri non poſſet : Gell. XIV. 7. ſolebant *diem dicendo eximere*, vel *noctem poſtulare*, vt ita re infecta diſcedendum eſſet Senatui. Cicero *Epiſt. ad Quint. Fratr. II.* 1. *Epiſt. ad Att. IV.* 2. Gell. IV. 10. Qui plura capita vna oratione complectebatur, is iubebatur DIVIDERE SENTENTIAM.

TIAM. Cic. *ad Famil. I.* 2. *pro Milon. VI.* Senec. *Epiſt. XXI.* Qui alterius ſententiam ſequebantur, ADSENTIRI ſe, vnico verbo aiebant. Et hoc erat *verbo adſentiri*, quod opponitur alteri muto adſenſui, quo quis *pedibus ibat in alterius ſententiam*. Vtramque loquutionem iungit Liu. XXVII. 34. L. *Veturius & Licinius cenſores eum tonderi & ſquallorem deponere, & in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus, coëgerunt, ſed tum quoque aut verbo adſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat.* Nonnumquam non omnino adſentiebatur quis ſententiis antea dictis, ſed aliquid praeterea addendum cenſebat, & tunc vtebatur formula: SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII.* 21. (*e*)

(*d*) Erant & aliae artes, quibus SCa impediebant Senatores. Poſtulare enim poterant, *vt conſulerentur ſinguli*, vel, ſi tot non adeſſent ſenatores, quot praeſentibus licebat perſcribi SC. clamabant: *Numera Senatum*. Feſtus *hac voce p.* 338. Coelius apud Cic. *Epiſt. VIII.* 11. SC. enim a iuſto paucioribus factum per INFREQVENTIAM FACTVM dicebatur, & irritum erat. Liu. XXXVIII. 44. Tempore Ciceronis ducenti ſenatores frequentem ſenatum conſtituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epiſt. II.* 1. Poſtea cccc. quod ſublatum ab Auguſto. Dio Caſſ. *Lib. LIV. p.* 545. qui tamen ſequente libro *p.* 550. eumdem Auguſtum ſenatorum numerum ſecundum ſingulas SCi formas definiuiſſe ait.

(*e*) Aliquando etiam in altercationem abibant ſenatorum ſententiae. Cuius rei exempla collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 184. *ſeq.*

§. LI.

Pronunciatio ſententiarum, factaque diſceſſio.

Dictis denique ſententiis, conſulis erat, vel pronunciare aliquam vel eas ſupprimere. Licebat ei in tanta varietate ſententiarum, earum auctores & principes edere, ſimulque iubere, vt quiſque ex pronunciatis ſententiis vnam amplecteretur. Et id ſibi vult ſollemnis illa loquutio: PRONVNCIARE SENTENTIAM, apud Ciceron. *ad Famil. X.* 12. *I.* 2. Formula, qua tunc vtebatur conſul, haec erat: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Quae verba, lege praeſcripta, explicat Plin. *Epiſt. VIII.* 14. His dictis ſenatores mutabant locum, & ſinguli eo diſcedebant, vbi recitata fuerat, quam probarent, ſententia. In quamcunque vero partem frequentior conceſſerat Senatus, de ea dicebat conſul: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, & in eam ſententiam deinde conficiebatur Senatusconſultum. Briſſon. *de Form. II. p.* 184.

§. LII.

Senatuſconſulta quotuplicia.

Varro equidem apud Gellium *Noct. Attic. III.* 18. Senatuſconſulta vel *per* DISCESSIONEM vel per exquiſitas ſingulorum SENTENTIAS facta ſcribit, quum contra Ateius Capito & Tubero nullum ſine diſceſſione SC. fieri potuiſſe, cenſerent. Sed ſalua res eſt. Ad omne SC. fiebat diſceſſio: ſed non ſemper ſinguli rogabantur ſententias, & hinc illa demum SCa, per diſceſſionem facta dicebantur, ad quae non ſingulorum fuerant exquiſitae ſententiae. Huber. *Digreſſ. I. p.* 87.

§. LIII.

Scripta Senatusconſ.

Denique *SC.* ſollemniter ſcribebatur, ita, vt primo dies, deinde locus, vbi Senatus habitus, tum porro, qui ſcribendo adfuerint *(f)*, poſtea, quis ad ſenatum retulerit, & denique, quid placuerit ſenatui, referretur. Integra SC. verbis ſuis legitimis perſcripta exſtant *in l.* 20. §. *6. D. de hered. petit.* (vbi tamen plura mendoſe ſcripta eſſe, animaduertimus,) & apud Ciceron. *ad Fam. VIII.* 7. Frontin. *de Aquaeduct. II.* Briſſon. *de Form. II. p.* 198. Omnium vero integerrimum eſt SC. Marcianum de Bacchanalibus, [primum a Gronouio cum Cicerone editum Lugd. Bat. 1692. deinde a Fabretto *Inſcr. antiqu. Cap. VI. p.* 427.] egregie illuſtratum a viro ampliſſimo, Corn. van Bynkerſh. *de relig. peregr. Diſſ. II. p.* 259. *Opuſc.*

(*f*) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnumquam ſi ſcribis publicis hoc committere nollent, ipſi viri ampliſſimi hanc in ſe operam ſuſcipiebant, idque SC. TACITVM vocabatur. Iul. Capitolin. *Gordian. XII.*

§. LIV.

Confirmata a tribunis & illata aedi Cereris.

Verum ne ſic quidem ratum erat SC. niſi Tribunis etiam placuiſſet, qui, eo perlecto & probe expenſo, litteram T, ſi e republica videretur, addebant. Valer. Maxim. II. 2. 7. *Sin minus* placeret: ſuo illo ſollemni VETO intercedebatur, moramque faciebant SCo, & tunc AVCTORITATES perſcribi *ſolebant.* Cicero *ad Attic. V.* 2. *ad Fam. VIII.* 7. id eſt, vt explicat Dio Caſſ. LV. *p.* 629. ὃ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλ᾽ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, *non vim SC. obtinebat, ſed auctoritas ſenatus dicebatur.* Haec vero auctoritas non vim legis habebat; ſed efficiebat, vt eadem de re iterum referri poſſet ad Senatum. Coel. *apud* Cic. *Epiſt. VIII.* 8. (*ff*) Poſtremo ſcriptum SC. in aedem Cereris, Liu. III. 55. vel in aerarium deferebatur, Sueton.

ton. *Auguſt. XCIV.* & tunc Senatus dimittebatur formula ſollemni: P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Cicero *ad Quint. Fratr. I.* 2.

(*ff*) [At aliquando tamen temporibus inſequentibus auctoritas dicebatur ipſum ſenatusconſultum. Exempla dedit Iac. Gothofred. ad *l.* 9. *D. de leg. Rhod. de iact.* quamuis eam auctoritatem genuinam non eſſe oſtendat V. A. Corn. van Bynkersh. *ad leg. Rhod. Cap. VIII.*]

§. LV.

Eodem ritu & ſub Imperatoribus condita ſunt SCa, niſi quod princeps orationem praemitteret, & ſenatores plerumque pedibus irent in principis ſententiam. Quin eo prolapſa erat patrum adulatio, vt orationes principum non niſi adclamationibus exciperent. Plin. *Epiſt. IV.* 9. &, ne periret eius adulationis memoria, in acta referebantur. Idem *Panegyr. LXXV.* Plura exempla occurrunt in ſcriptoribus hiſtoriae Auguſtae, quae collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 187. Hoc ritu SCa etiam ſub Imperatoribus facta.

§. LVI.

Enimuero, haec ſenatusconſulta non niſi ideo inuenerant Imperatores vt viderentur veterem ſenatus auctoritatem libertatemque reipublicae tueri. Itaque ea fictione tantisper opus fuit, dum ſeruituti paullatim adſueuiſſent Romani. Hinc coeperunt ſenſim Imperatores reſcribere, editisque conſtitutionibus leges veteres abrogare, nouas inducere, irrogare priuilegia, omniaque, vt paucis dicam pro lubitu decernere. Reſcriptis illis principum vel ad libellos ſiue magiſtratuum, ſiue vniuerſitatum, ſiue priuatorum, reſpondebatur, & tunc iſta EPISTOLAE ſeu LITTERAE, *l.* 3. §. 1. *D. de teſt. l.* 31. *D. de re iudic.* illa SANCTIONES PRAGMATICAE, *l.* 7. §. 1. *C. de diu. reſcript.* (Graecis enim πραγματικὰ dicuntur reſcripta, vti Latinis *facta*: Iul. Capitolin. *in Macrin. Cap. XIII.*) haec denique ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES dicebantur, *l.* 6. *ſequ. C. de diu. reſcr. l.* 1. *C. de prec. Imp. offer.* Libellorum integra exempla exſtant tum *l.* 9. *D. de lege Rhodia*, tum in marmore Romano apud Briſſon. *de Form. III. p.* 292. [& Gruter. *Inſcript. p. DCVII.*] Aliquando a principibus vel de plano decernebatur, vel ſententia cum plena cauſſae cognitione ferebatur. Illae dicebantur INTERLOQVVTIONES, qualis *l.* 13. *D. quod met. cauſſ.* haec DECRETA, quale exſtat *l.* 2. *D. de his quae in teſtam. del.* Denique aliquando nouum ius conſtituebatur, & tunc dici ſolebant EDICTA (*g*) vel CONSTITVTIONES. De quo diſcrimine plura diſſerunt iureconſulti. Reſcripta principum.

(g) Id hic obſeruari iuuabit, artificioſe admodum Principes ſibi poteſtatem leges per edicta ferendi ſenſim vindicaſſe. Initio enim ea, quae SCis ſanxerat Senatus, edictis promulgabant, poſtea firmata ſatis auctoritate, etiam inconſulto Senatu quid fieri placeret, edicere coeperunt. V. C. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. VI.* p. 113.

§. LVII.

Primus reſcripſiſſe videtur [Veſpaſianus Imp.]

Primus ita reſcripſiſſe videtur Veſpaſianus, cuius edictum exſtat in *l.* 4. §. 6. *D. de legation.* At hic & ſucceſſores rarius id auſi videntur: multo frequentius vero Hadrianus. Nam praeterquam quod ſub eo principe noua quaedam forma iuri publico aeque ac priuato acceſſit, in tantum, vt Latin. Pacatus *Panegyr. ad Theodoſ. Cap. XI.* eum legibus imbuiſſe rempublicam dicat: nullius ſane Principis antiquioris in Codice exſtant conſtitutiones, quam Hadriani, a cuius temporibus etiam Gregorium codicem ſuum orſum eſſe, iam ſupra oſtendimus. Plures etiam Hadriani Epiſtolae & ſententiae Graece etiamnum exſtant, collectae a Doſitheo Grammatico, ex quibus ſatis conſtat, quam rationem in reſcribendo reſpondendoque tenuerit Imperator. Eius deinde exemplum ſequuti ſunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum reſcripta quamplurima in codice Iuſtinianeo, Theodoſiano, vt & Gregoriani & Hermogeniani fragmentis exſtant.

§. LVIII.

Senatusconſulta tamen etiam poſt Hadriani tempora facta.

Neque tamen ob reſcripta illa ſtatim deſierunt SCa fieri, quamuis illa ex eo tempore rariora eſſe coeperint. Sane ſub ipſo Hadriano, vt alia exempla praetermittamus, prodiere SC. Iuuentiana *l.* 20. §. 6. *D. de hered. pet. l. vlt. C. de ſeru. reipubl.* Apronianum, Vlp. *Fragm. XXIV.* 8. *l.* 26. *D. ad SC. Trebell.* Tertullianum, §. 2. *Inſt. de SC. Tertull.* ſub M. Antonino Orficianum. Memoratur etiam Oratio M. Antonini & Commodi, *l.* 16. *D. de rit. nupt. l.* 9. §. 3. *D. de iure dot.* Orationes D. Seueri & Antonini Caracallae, *l.* 32. *pr.* & §. 19. *D. de don. int. vir. & vx.* Antonini Caracallae ſolius oratio *l.* 3. *D. de donat. int. vir. & vx.* Orationes vero principum pro SC. accipi, ſupra §. XLV. monuimus. Recentius, quod de iure priuato agat, SC. mihi non ſuccurrit (gg). Et ſane, qui ex eo tempore demum plane deſiiſſe Senatusconſulta, quibus noua iura conſtituebantur, exiſtimant, eis nos non inuiti noſtram adiungemus ſententiam.

(gg) [Alioquin enim multa SCa memorant ſcriptores hiſtoriae Auguſtae, ſed ad rempublicam pertinentia. Exemplum habes apud Vopiſcum *in Probo Cap. XI.* Non tamen valebat huiusmodi SC. niſi lege Auguſta, id eſt, reſcripto firmatum. Symmach. *Epiſt. X.* 21.]

§. LIX.

§. LIX.

Tranſitio ad materiam de priuilegiis & lege Regia.

Et hae ſunt leges proprie ſic dictae, quae Romae, cum libera adhuc republica, tum ſub Imperatoribus, viguerunt. Iam & de aliis quibuſdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminit Imperator, quaeque ex antiquitatibus lucem aliquam deſiderant, paucis agendum. Eodem enim, §. 6. *h. t.* quo de Principum differit conſtitutionibus, etiam PRIVILEGIORVM, vt & LEGIS REGIAE, qua populus imperium omne in Principem tranſtulerit, facit mentionem. De vtriſque nonnulla monere operae fuerit pretium.

§. LX.

Priuilegia quid fuerint? cum odioſa,

Nonnumquam Imperatores quaedam ſtatuebant, quae ad perſonam ſingularem pertinebant; neque trahenda erant ad exemplum, quae, ſiue poenam duriorem irrogarent, ſiue quid alicui indulgerent ob meritum, PRIVILEGIA, adpellabantur, quaſi *priuae leges*, vt tradit Gell. *Noct. Att. X.* 20. Iſidor. *Orig. V.* 18. Et olim quidem priuilegii vocabulum fere ſemper in deteriorem partem acceptum videtur pro poena extraordinaria, quae certae perſonae tantum extra ordinem & exempli cauſſa infligebatur. Lex ſane ſacrata aeque ac decemuiralis dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, poenas eiuſmodi duriores quibuſdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas, quod ad poenas pertinere nemo ignorat. Vid. Ger. Noodt. *ad Pandect. tit. de legibus ſenatuſc. & long. conſu. p.* 18. Enenckel. *de Priuil. iur. ciu. I.* 1. 2. & 3. qui etiam obſeruat, Ciceronem vocem priuilegium plerumque in deteriorem; rarius in meliorem partem accipere. Aſt iam libera republica, ſaepius hanc legem migrabant tribuni plebis, &, quicunque e ciuibus ad maiorem potentiam adſpirauerant. In Milonis odium Pompeius, in Ciceronis Clodius multa ſtatuerat, quae a legibus abhorrebant, quaeque ipſe Cicero *priuilegia* vocat, in oratione *pro domo XVII.* Poſtea ſaepe eo iure vtebantur etiam Imperatores, eoque pertinet exemplum Hadriani, qui herae cuiuſdam ſaeuitiam poena ſatis rigida relegationis in inſulam vindicauit. *l.* 2. *in fine D. de his qui ſui vel al. iur.* Id vero non mirum in herili imperandi ratione. Theodoſius tamen iuſſerat, vt ſi Imperator odioſum eiuſmodi priuilegium irrogaret, poena triginta dies differretur. *l.* 20. *C. de poen.* Quam legem auctore Ambroſio, occaſione tumultus, in ludis Circenſibus Theſſalonicae excitati, latam, illuſtrat Ad. Rechenb. *Diſſert. Hiſt. polit. Tom. II. Diſſert. X.*

§. LXI.

§. LXI.

tum fauorabilia.

Aſt ſolebant tamen & beneficia vel certo ſtatui, vel hominum generi conceſſa, PRIVILEGIA vocari. Vnde ſaepe in iure noſtro occurrunt *priuilegia creditorum*, *pupillorum*, *militum*, *fiſci*, reliqua: quamuis ea a priuilegiis diſcernenda, & *beneficia* potius legum vel iura ſingularia dicenda exiſtiment, qui paullo accuratius rem expendunt. Cuiac. *Obſ. XV. 8.* Quin & ſingularibus hominibus conceſſa contra ius commune beneficia *priuilegia* audiunt, tum apud auctores, tum in iure noſtro, in quo etiam adpellantur *priuata priuilegia. l. 4. C. Theod. de itiner. mun.* vt & *perſonalia reſcripta, l. 5. eod.* Talia priuilegia fuerunt leges de Menandro *l. 5. §. vlt. D. de captiu.* de Hoſtilio Mancino *l. 17. D. de legationibus.* Conf. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. tab. IX. p.* 228. [nec non lex Manilia, quam Cicero ſingulari oratione ſuaſit.]

§. LXII.

Lex Regia qua poteſtas legislatoria translata in Principes.

Vere ergo extremis temporibus ſumma poteſtas legiſlatoria penes principes fuit, quibus eam delatam eſſe per LEGEM REGIAM, conſentiens eſt iureconſultorum opinio. Vlpianus *l. 1. pr. D. de conſtitut. princ. Quod principi placuit, legis habet vigorem: vtpote quum* LEGE REGIA, *quae de imperio eius lata eſt, populus ei, & in eum, omne ſuum imperium & poteſtatem conferat.* Quae totidem verbis repetit Imperator *§. 6. Inſt. h. t.* Meminit quoque eiuſdem legis Alexander Imperator *l. 3. C. de teſtam.* vbi ait: *Licet enim LEX IMPERII ſollemnibus iuris imperatorem ſoluerit: nihil tamen tam proprium imperii eſt, quam legibus vivere. Legem* enim *Imperii* hic eamdem eſſe, ac legem regiam, iamdudum obſeruarunt eruditi. Sed & *l. vn. §. 14. C. de caduc. tollend.* AVGVSTVM PRIVILEGIVM adpellatur a Iuſtiniano.

§. LXIII.

Variae de hac lege ſententiae.

Aſt ea de lege dici non poteſt, quantae enatae ſint inter eruditos controuerſiae. Eam Hotomanus eamdem eſſe putat cum ea, quae de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liu. XXXIV. 6. Aſt eamdem in Triboniani cerebro fuiſſe natam ſuſpicabatur Mart. Schookius in *diatrib. de lege regia Triboniani*, quam repetitis curis auctiorem edidit ſub titulo *de quadruplici lege regia Francof.* 1668. 12. Quum enim Regium nomen peroſi ſint Romani, neque vmquam Auguſtus titulo tam inuidioſo ſe paſſus ſit ornari, nec veroſimile fiat, populum Romanum, qui Caeſare interfecto, feſſus ciuilibus diſcordiis, tolerabat magis monarchiam,

narchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in ſeruitutem ſe ipſum addixiſſe: non abs re ſuſpicari ſibi videbatur Schookius, quidquid de lege regia in iure noſtro legitur, ex Triboniani natum eſſe ingenio. Nec multo aliter ſentiunt Connanus *Comment. I.* 16. 3. Vultei. *ad* §. 6. *Inſt. h. t.* Sed Hotomano iam Scipio Gentilis ſingulari *de lege regia* oratione; Schookio abunde ſatisfecit doctiſſ. Huberus *Digreſſ. I.* 16. *ſequ.*

§. LXIV.

Res ita ſe habet. Quum Auguſtus omnia inteſtinis feſſa diſſidiis nomine principis in poteſtatem ſuam recepiſſet: Senatus aeque ac populus ei ſenſim plures honores decreuit, & modo hanc, modo illam τῦ κυρίυ partem detulit. Sic anno V. C. IↃCCXXIV. ei conceſſa tribunicia poteſtas per omnem vitam; cautumque, vt ad Auguſtum prouocare ius eſſet, vtque ipſe in omnibus iudiciis ſuffragium Mineruae ferret. Dio Caſſ. *Hiſt. LI. p.* 513. Mox anno V. C. IↃCCXXVII. conſulatu ſeptimo, ſolutus eſt Auguſtus legibus, idque denuo repetitum anno V. C. IↃCCXXX. Dio *LIII. p.* 582. & *LIV. p.* 591. Quod tamen non de omnibus omnino legibus, ſed de lege Cincia intelligendum eſſe, recte monet Ger. Noodt *de iure ſummi Imp. & leg. reg. p.* 777. Porro anno V. C. IↃCCXXXI. eidem, vndecimum conſuli, permiſſum eſt a ſenatu, vt proconſul ſemper eſſet, liceretque ei, quotiescumque vellet, ad ſenatum referre, denique in prouinciis maior eſſet eius, quam proconſulum, auctoritas. Dio LIV. *p.* 594. Quin anno IↃCCXXXV. facultatem ei dederunt, emendandi omnia ſuo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio LIV. *p.* 604. Vt alia praetermittam huius generis, quae ab aliis ac potiſſimum Io. Fridr. Gronouio in *Orat. de lege regia* collecta ſunt diligentius. Quid de ea vero ſtatuendum.

§. LXV.

Haec itaque, aliaque SCa in gratiam Auguſti ſubinde facta, poſtea repeti conſueuerunt quotiescumque noui Imperatores inchoabant imperium. Sic de Veſpaſiano Tacit. *Hiſt. IV.* 3. *Tum Senatus omnia, principibus ſolita, Veſpaſiano decreuit.* Quae de lege regia recte interpretatur Pichena. Vnde adparet, quaecumque ſenſim Auguſto detulerat ſenatus, ea poſtea Tiberio, aliisque principibus fuiſſe decreta. Omnia ergo illa SCa, non vno eodemque tempore facta, ſaepiuſque deinde repetita, ſimul ſumta, LEX IMPERII vocari conſueuerunt a iureconſultis, vt & LEX REGIA, exemplo, vt opinor, veterum Romanorum, qui, vrbe vix Lex Regia repetita, quoties Princeps nouum auſpicabatur imperium.

vix nata, Romulo ſupremam poteſtatem conceſſerant LEGE REGIA, cuius meminit Liu. XXXIV. 6. Quamuis Huberus *Digr. l. c.* poſterius nomen Antoninorum demum temporibus, alii adhuc ſerius, inualuiſſe exiſtiment. Conf. Io. Fridr. Gronou. *Orat. de leg. regia.* Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu. CXIV. p.* 139. *ſeq.*

§. LXVI.

An, hac lege dominatus Imperatorum ſtabilitus?

Caue vero exiſtimes, hac ipſa *lege regia* in ſeruitutem ſe addixiſſe Romanos, ſeque omni omnino abdicaſſe imperio. Minime gentium. Quamuis enim id vulgo colligant ex Dione *LIII. p.* 582. *l.* 1. *D. de conſt. princ.* & *l.* 31. *D. de leg.* falſiſſimum tamen id eſſe, vniuerſa docet hiſtoria. Sane poſt omnia illa SC. in gratiam Auguſti facta, Caligulae Senatus vacationem legis Papiae Poppaeae caducariae dedit, teſte Dione *LIX.* 747. Quid vero opus erat hac indulgentia, ſi iam lege regia Imperatores legibus omnibus fuerint ſoluti? Ergo iis legibus ſoluti erant principes, quibus eos nominatim ſoluerat S. P. Q. R. vt paullo poſt ex fragmentis tabulae Capitolinae adparebit. Conf. Ger. Noodt *Diſſert. III. de iure ſummi Imp. & lege reg. p.* 778. & *Obſ. I.* 3. *p.* 411. *ſeq.* Ian. Vinc. Grauina *de orig. iur. ciu. l. c.*

§. LXVII.

Fragmentum legis Regiae.

Ceterum regiae illius legis, ſub auſpicia Imperii Veſpaſiani repetitae fragmentum bene longum ac egregium exſtat in tabula aenea Capitolina quam in Lateranenſi baſilica primus initio ſaeculi XVI. deſcripſit, & *Lib. II. de mirand. vet. Rom.* edidit Franc. de Albertinis, ex eo vero poſtea recuſam dedit Gruter. *Inſcript. p. CCXLII.* cuius γνησιότητα in dubium a nonnullis vocatam Hotomanus, pluresque viri doctiſſimi, & nuper etiam clariſſima Romanae antiquitatis lumina Blanchinus, Fabrettus, nec non poſtea Iuſtus Eccardus, qui ipſe hoc monimentum deſcripſit & luculenta explicatione illuſtrauit, agnouerunt. Illorum epiſtolae hanc in rem ſcriptae exſtant apud Ian. Vincent. Grauin. *l. c. p.* 231. *ſequ.* Ipſum vero illud legis fragmentum ita ſe habet:

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVSCONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVMQVE. EX. VSV. REIP. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CÆSARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSQVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IV-

LIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE. CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SANCTIO.

SI. QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVESCITA. SENATVSVECONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. AGI. SINITO.

Hoc eſt monumenti illius quantiuis pretii fragmentum, ex quo ſatis adparet, quod ſupra oſtendimus, legem regiam ex multis SC. in honorem Auguſti, Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis, fuiſſe conflatam.

TIT. III.

DE

IVRE PERSONARVM.

PRima apud Romanos hominum diuiſio erat in LIBEROS & SERVOS. Illi iterum vel INGENVI erant, vel LIBERTINI. Hoc titulo de libertate & ſeruitute, ſequentibus de ingenuis & libertinis agitur. Tametſi vero ſeruitus ſit iuris gentium: Romanorum

rum tamen ſerui in pleriſque differebant a reliquarum gentium mancipiis, ceu Germanorum Romanorumque comparatione oſtendit Tacit. *de moribus Germ. XXV.*

§. I.

Serui fiebant captiuitate.

Obſeruandum ergo initio, Romanos captos bello hoſtes redegiſſe in ſeruitutem (*a*). Quemadmodum enim, qui, poſitis armis, vltro ſeſe dedebant, ſub iugum mittebantur, ſaluaque retinebant ingenuitatis iura: (quem ritum accuratiſſime, vt ſolet, deſcribit Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159.) ita capti in acie, vrbium expugnatione, ſub corona venibant. Gell. *Noct. Attic. VII.* 4. Illi DEDITITII, hi SERVI vocabantur, quod eſſent in bello ſeruati, itemque *mancipia*, quaſi manu capti. §. 3. *Inſt. h. t.*

(*a*) Ita agebatur cum hoſtibus. Excipiebantur ergo bella ciuilia, in quibus capti non in ſeruitutem redigebantur, l. 21. §. 1. *D. de capt. & poſtl.* ſed *proſcribebantur* a victoribus. Quam proſcriptionem, ita dictam a tabula, qua nomina proſcriptorum proponebantur, primus inuenit L. Sulla, Vellei. Paterc. *Hiſt. II.* 28.

§. II.

Et quia non pro perſonis, ſed pro rebus habebantur.

Redacti in hanc conditionem non pro perſonis, ſed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non ſolum in iure rebus mancipi accenſebantur: Vlpian. *Fragm. XIX.* 1. ſed & Iuuen. *Sat. VI. v.* 221. adludens ad mores Romanorum ſcribere non dubitat: *O demens, ita ſeruus* HOMO *eſt?* ὑπερβολικῶς, vti ſolet, nec tamen ſine ratione. Quamuis enim ſerui eſſent *homines*, quamuis ratione ſtatus naturalis etiam *perſonae* dici poſſent: *l.* 22. *pr. D. de reg. iur.* non tamen erant *perſonae ciuiles*, & hinc dicuntur ἀπρόσωποι Theophilo *pr. Inſt. de ſtip. ſeru. perſonam legibus non habentes*, Caſſiod. *Var. VI.* 8. denique *ſine capite*, οἱ οὐδεμίαν πάλαι εἶχον κεφαλήν Theoph. §. 4. *Inſt. de cap. demin.* Nihil ergo ſibi adquirebant: non matrimonia contrahebant, ſed in contubernio viuebant cum ancillis: nec gaudebant iure teſtamentifactionis & contractuum, nec vlla in perſonam ſeruilem cadebat obligatio, *l.* 22. *pr. D. de reg. iur.* Vnde *ſecundum genus hominum* vocantur a Floro *Hiſt. III.* 20.

§. III.

Etiam naſcebantur ex ancillis.

Ex quo ſequebatur, vt nec liberi ſeruarum melioris, quam mater, conditionis haberentur. [*l.* 19. *l.* 24. *D. de ſtat. hom.*] Fructus enim, tamquam rerum acceſſiones, non ſecus ac ipſae res, ad do-

minos pertinere videbantur. Et eiuſmodi quidem ſerui, domi nati, *vernae* adpellabantur.

§. IV.

Et erant in commercio.

Porro & hoc inde fluebat, ſeruos aeque ac alias res poſſe legari, donari, immo & vendi: vnde perpetua Romae erat ſeruorum nundinatio, quotidiana comparatio. *l.* 44. *princ. D. de vſurp. & vſucap.* Qui ſeruos vendebant, promittere tenebantur eorum ſanitatem. *l.* 43. *§.* 1. *D. de contr. emt. L.* 16. *§.* 2. *& L.* 31. *D. de euict.* [Add. Io. Frid. Gronou. *in Diatr. ad ſtat. Papin. Cap. XXV. p.* 85.] Nonnumquam tamen mancipii ſanitatem explorabant accenſi gagatis lapidis odore, maxime ſi ſeruum morbo caduco laborare ſuſpicarentur. Apulei. *Apolog. p.* 303. Sed & nudos venum exponebant ſeruos, ne quod vitium corporis latitaret. Seneca filius *Epiſt. LXXXI.* & pater *Controu. I.* 2. Immo de animi vitiis caueri ſolebat in eiuſmodi venditionibus ſeruorum. Horat. *Serm. II.* 3. *v.* 285. *ſequ.* veluti, nec furem eſſe, nec fugitiuum, nec lenonem, noxis ſolutum eſſe, & quae ſunt huius generis alia. Singulorum enim ſeruorum titulos ſcribi iuſſerant aediles, vt quid cuique morbi vitiique eſſet, intelligeretur. Gell. *Noct. Attic. IV.* 2. Seneca *Epiſt. XLVII.* Turneb. *Aduerſ. XXIII.* 2. quamuis poſtea ea omnia eſſent palam pronuncianda. *l.* 1. §. 1. *D. de Aedil. edict.* Ceterum ſerui, quorum nomine nihil promittebatur, *pileati* veniebant. Gell. *Noct. Att. VII.* 4. quemadmodum bello capti *ſub corona.* Varro *de re ruſt. II.* 10. trans mare aduecti, *cretatis* vel *gypſatis pedibus*, Plin. *Hiſt. Nat. XXXV.* 17. & 18. Tibull. *III.* 3. [Iuuen. *I. v.* 111.] Alia quae in ſeruorum venditionibus obſeruata ſunt, explicauit Briſſon. *de Form. VI. p.* 492. *ſequ.*

§. V.

Saepe & in poenam fiebant ſerui.

Saepe & poenae loco in ſeruitutem detrudebantur facinoroſi, veluti I. qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quippe qui, bonis in aerarium redactis, virgis caeſi trans Tiberim venibant. Dionyſ. Halic. *IV. p.* 221. Cic. *pro Caecin. XXIV.* II. Damnati ad metalla vel beſtias, aliaque extrema ſupplicia. Hi enim ſerui poenae fingebantur. §. 3. *Inſt. quibus modis ius patr. pot. ſolu.* (*aa*) Vid. infra *Lib. I. Tit. XVI.* §. *V.* III. Liberti ingrati, quippe qui etiam in ſeruitutem reuocabantur. Suet. *Claud. XXV.* (*b*) IV. Mulieres liberae,

(*aa*) [Poena autem hic non ſunt furiae, vti Corrio *in vindic. Praetoris Rom.* viſum eſt; ſed ſupplicia capitalia, quibus ſubeſſe non poterant ciues Romani ob legem Porciam. Liu. *X.* 9. Gronou. *Obſeru. I.* 8. *p.* 77. *ſequ.*]

(*b*) Plura de huius iuris hiſtoria notabimus infra *Lib. I. Tit. VI.* §. 9.

liberae, amore ſeruorum alienorum bacchantes, quam poenam tamen, earum commodo, ſuſtulit Iuſtinianus. *L. unic. C. de SC. Claud. tollendo.* V. Qui ab alio adſerti, praeſtitaque cautione edictis citati, per annum ſe haud ſtitiſſent. *L.* 1. §. 2. *C. de adſert. toll.*

§. VI.

Quemadmodum vero nihil erat ſeruitute durius, nihil miſerabilius: ita tantus erat libertatis fauor, vt illa non crederetur eſſe in commercio, neque adeo liceret ingenuis, ſe ipſos addicere in ſeruitutem (*c*). Multo minus rata habebatur venditio, ſi quis extraneus (*d*) hominem liberum venumdediſſet. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. l.* 6.

Libertas non erat in commercio.

(*c*) Quod licebat Ebraeis, vt docet Selden. *de iure nat. & gent. VI.* 7. vt & Germanis, teſte Tac. *de mor. Germ. XXIV.* non item fas erat Romanis. Vnde errat Raeuard. *Coniect. II.* 8. fingens Tuſcum vicum, vbi homines ſe ipſi vendiderint. Plautus equidem *Curcul. IV.* 1. *v.* 19.

Sub veteribus; ibi ſunt, qui dant, quique accipiunt foenore:
Pone aedem Caſtoris, ibi ſunt, quibus credas male:
In Tuſco vico, vbi ſunt homines, qui ipſi ſeſe venditant.

Et Horat. *Serm. II,* 3. *v.* 228.

- - - Ac Tuſci turba impia vici.

Sed ibi de improbis meretricibus & lenonibus ſermonem eſſe, iampridem obſeruarunt eruditi. Vid. Taubmann. *ad Plauti Curcul. l. c.*

(*d*) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in poteſtate, ter venumdare: ſed ſaluo tamen ingenuitatis iure. Manumiſſi enim ex ea ſeruitute non libertini erant, ſed ingenui. Vid. infra *Lib. I. Tit. IV.*

§. VII.

Aſt hinc mirae fraudes. Solebant enim adoleſcentes male feriati ſe ipſos aliis vendendos dare, pretii participandi cauſſa, ac deinde proclamare ad libertatem. Exemplum huiuſmodi fraudis in ſcenam produxit Plaut. *in Perſ. I.* 3. *v.* 55. *III.* 1. *IV.* 3. *v.* 9. Quare SCo demum cautum eſt (*e*), vt, qui eſſent [maiores XX. annis,] ſeque pretii participandi cauſſa venumdari ſiuiſſent, in ſeruitute manerent. *l.* 1. *l.* 3. *D. quibus ad libert. proclam. non licet.*

Serui tamen fiebant, qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi erant.

(*e*) SC. Claudiano hoc ius eſſe inuectum neſcio quo auctore tradit Dionyſ. Gothofr. *ad* §. 4. *Inſt. h. t.*

§. VIII.

Quamuis vero in ſeruorum conditione nulla ſit differentia: §. 5. *Inſt. h. t.* reuera tamen ſi eos, tamquam familiae partem conſideres, diſcrimen haud vnum occurrit. Ratione *munerum* alii erant

Varia ſeruorum miniſteria.

atrien-

atrienſes, alii diſpenſatores, alii medici, topiarii, piſtores, capſarii vel ἱματιοφύλακες, ſcoparii, lecticarii, ſtructores, ſciſſores ſeu carptores, inſularii (*f*), & quae alia erant ſeruorum miniſteria, de quibus accurate actum a Laur. Pignorio *in libro de ſeruis eorumque apud veteres miniſteriis*; & Tito Popma in Tractatu de *operis ſeruorum* coniunctim editis *Amſtelod. MDCLXXII.* 12. Ratione dominorum *priuati* alii erant, alii *publici* (*ff*). Illi priuatis ſeruiebant, hi ad publica adhibebantur miniſteria & potiſſimum magiſtratibus adparebant. Publici vel in poenam ſeruiebant, vel tamquam captiui redigebantur in ſeruitutem. Prior mos non caret exemplis, quamuis minus probaretur a recti exempli viris. Vid. Plin. *Epiſt. X.* 40. 41. Poſteriore conſuetudine nihil eſt frequentius. Et hi captiui, redacti in ſeruitutem, nomina plerumque accipiebant vel a prouinciis, vt *Brutiani*; *Cyprii*, vel a victoribus, a quibus in acie capti, veluti *Gelliani*, *Clodiani*. Lipſ. *Elect. I.* 12. & *Adnot. ad* Tacit. *Annal. II. p.* 95. Eorum alii erant tabelliones, alii actores, alii notarii populi Romani. Et longe tolerabilior erat eorum, quam priuatorum ſeruorum, conditio, ſiquidem & ante manumiſſionem iure gaudebant, pro parte dimidia teſtamentum faciendi. Vlpian. *Fragm. XX.* 16. P. Pithoeus *Schol. ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. V.* 2. *p.* 752. edit. Ant. Schulting. Denique alii erant ſerui proprie ita dicti, alii ſtatuliberi, qui deſtinatam in tempus vel conditionem habebant libertatem. *l.* 1. *D. de ſtatuliberis.* Sane & hi ſerui diſerte dicuntur. *l.* 9. *pr. & l.* 29. *pr. D. de ſtatulib. l.* 12. *§. vlt. D. famil. erciſc.* Sic & ſerui ruſtici & vrbani diſtinguuntur in *l.* 99. *D. de legat. III.* Vbi videndus Merill. *Obſ. III.* 5. *p.* 143. Alii denique adſcriptitii, vel glebae adſcripti. Quamuis enim & hi quibuſdam ingenui videantur, ob *l. vn. C. de colon. Thrac.* eo quod iure connubii gauderent, & aliquid poſſent habere proprii: Thomaſ. *de vſu pract. diſtinct. inter liber. & ſeru. I.* 16. *ſequ.*

(*f*) Et horum profecto diuerſiſſima erat in domo conditio. Nam ſeruorum quidam lautius habebantur in familia: alii contra neruis ac compedibus vincti ſeruiebant. Tales erant ianitores & oſtiarii, quos in catena fuiſſe, docet Sueton. *de clar. Rhet. III.* Sic & ruri quidam vincti faciebant opus. Columella *de re ruſt. I. vlt.* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII* 3. Seneca *de Benef. VII.* 10. Huc comparata erant ergaſtula domeſtica ſubterranea, quae diligenter exploranda eſſe a circumſpectis patribusfamilias, monet Columella *de re ruſt.* I. 8. Conf. Barn. Briſſ. *Antiqu. Rom.* II. 9. Lipſ. *Elect. II.* 15.

(*ff*) [Erant & *ſerui vicarii*, qui ſeruis ſeruiebant, Senec. *de tranquill. Cap. VIII. l.* 25. D. *commun. diuid. l.* 44 *D. de inſtr. vel inſtrum. leg.* immo & vicariorum vicarii. *l.* 25. *D. de pecul. legat.*]

ſequ. erant tamen in commercio. *d. l. vn. C. eod. l. 21. C. de agric. & cenſit.* Vnde ſaepe ſerui vocantur in iure noſtro, nec a ſeruis differre, hinc inde dicuntur. *l. 21. fin. C. de agric. & cenſit. Nouell. CLXII. cap. 3.*

TIT. IV. ET V.

DE INGENVIS ET LIBERTINIS.

Liberi homines ſubdiuiduntur in INGENVOS & LIBERTINOS. Vtrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda eſt.

§. I.

INGENVI erant Romanis, qui numquam iuſtam ſeruiuerant ſeruitutem. Iniuſte enim in ſeruitutem detruſi, impetrata libertate, non ad libertinorum, ſed ad ingenuorum ſtatum redibant. §. 1. *Inſt. h. t.* Idem obſeruandum de filiis, quos patres in ſeruitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II. 28. Nam & hi manumiſſi non libertini erant, ſed ingenui. Paull. *Recept. Sent. l. 1.* Et ita interpretanda *l. 2. pr. Cod. Theod. de liberali cauſa.* vbi Conſtantinus M. negat, *libertatem*, id eſt, ingenuitatem, *filiis eripi poſſe a parentibus (a).* Ingenuos enim κατ᾽ ἐξοχὴν dictos eſſe *liberos*, ex *l. 4. D. de iuſt. & iure* patet. Immo ne ciuitatis quidem iura penitus perimebantur hac venumdatione, Cic. *pro Caecin. XCV.* nec iis iure poſtliminii opus erat, ſi manumitterentur. Idem *de Orat. I. 181.* Bynkersh. [*de iure occid. liberos Cap. I.*] *p. 149. ſequ.* Denique & illi, qui ob aes alienum addicebantur creditoribus, itemque filii familias noxae dediti, ſeruiebant quidem, ſed manumiſſi ingenuitatis iura recuperabant. Quintilian. *Inſt. Orat. VIII. 3.* & Declam. *CCCXI.* Iac. Cuiac. *Obſeruat. XIII. 9. (aa)* Ingenui qui?

(*a*) [Quamuis enim iuſte in ſeruitute eſſent, quippe permittente lege venditi, non tamen erant in ſeruitute iuſta. Nec enim venumdatio liberi hominis erat iuſtus titulus, quo quis verum dominium conſequi poſſet, praeterquam ſi liber homo maior XX. annis pretii participandi cauſſa ſeſe venumdari paſſus eſſet.]

(*aa*) Signum ingenuitatis apud pueros & puellas erat bulla aurea, collo adpenſa, poſtea toga praetexta. Theodor. Marcil. *ad Perſ. Sat. V. v. 35. p. 111.*

§. II.

Et quinam libertini?

Si qui vero e iuſta ſeruitute erant manumiſſi, eos vocabant LIBERTINOS. Quamuis enim *libertini* vetuſtioribus auctoribus ſint libertorum liberi: Suet. *Claud. XIV.* ſequiore tamen aeuo id maxime apud iureconſultos inualuit, vt & manumiſſi dicerentur libertini, Caſaub. *ad Suet. Aug. XXV.* Obſeruatur tamen differentia, vt ratione patronorum dicantur *liberti*, ratione ſtatus *libertini.* Oiſel. *ad Caii Inſtit. I. 1. p.* 7.

§. III.

Ritus manumiſſionis per cenſum.

Manumiſſiones antiquitus fiebant ſollemniter I. CENSV, quando ſeruus iuſſu domini nomen ſuum in cenſum luſtralem conferebat. Vlpian. *Fragm. I.* 8. *p.* 564. Non ſine cauſſa vero Vlpianus meminit cenſus luſtralis. Non ſtatim enim, atque eum cenſeri iuſſerat dominus, plenam libertatem conſequebatur, ſed exſpectandum erat, dum luſtrum conderetur: interim enim domino poenitere licebat, ceu ex Cic. *de Orat. I. cap.* 40. oſtendit Lud. Charond. *adnot. ad Vlpian. l. c. p.* 564. *edit.* Schulting. Adde *Adpend. Lib. I. §.* 48.

§. IV.

Manumiſſionis per vindictam origo.

Deinde quum Vindex vel Vindicius, Vitelliorum ſeruus, coniurationem Brutorum aliorumque iuuenum ad ſenatum detuliſſet, praemium ei decernebantur libertas & ciuitas. Vnde & II. ſollemni illi manumiſſioni, quae coram magiſtratu fiebat, VINDICTAE nomen inditum Liu. *II.* 5. *l.* 2. *§.* 24. *D. de orig. iur.*

§. V.

Eiuſdem ritus.

Fiebat haec manumiſſio coram Conſule (*b*), Praetore, Procoſ. adhibito

(*b*) Et conſules quidem etiam ſequioris aeui ſtatim, vt conſulatum inierant, manumiſſiones ſolebant explicare ad renouandam manumiſſionis illius a Bruto factae memoriam. Id quod ex Caſſiodori *Var. VI.* 1. *p.* 227. Ammiani Marcell. *Hiſt. XXII.* 9. aliisque locis egregie demonſtrat P. Faber. *Semeſtr. I. vlt. p.* 194. Pertinent huc illa Sidonii *Carm. II. ad Anthim. v.* 545.

Nam modo nos iam feſta vocant, & ad Vlpia poſcunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes exſpectant verbera malae.

Vt & illa Claudiani *Conſul. IV. Honor. v.* 613.

Adſpice, mox laetum ſonuit clamore tribunal.
Te faſtos ineunte quater, ſollemnia ludit
Omnia libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusque, iugo laxatus herili,
Ducitur, & grato remeat ſecurior ictu.

Vbi conferri merentur Caſp. Barthii *Adnot. p.* 706.

adhibito lictore, qui ſeruo percuſſo, addebat verba: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO. Quo facto in girum actus ſeruus, inflicta alapa liber dimittebatur (*c*). Hinc Perſ. *Sat. V. v.* 75. de Dama ſeruo, in girum acto:

- - Heu ſteriles veri, quibus vna Quirites
Vertigo facit: hic Dama eſt, non treſſis agaſo,
Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax.
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Virga, qua ſeruus percutiebatur, [quamue *feſtucam* vocat Plaut. *Mil. glorioſ. IV.* 1. 15.] *vindicta* vocata eſt, ab eodem, vt putatur, Vindicio. Et de ea idem Perſius *Satyr. V. v.* 88.

Vindicta poſtquam meus a Praetore receſſi.

Conf. Claud. *Paneg. de IV. Conſ. Honorii v.* 612. De alapis in manumiſſione inflictis legi meretur Caſp. Barth. *ad* Briton. *Philipp. p.* 406. De formula manumittendi Feſt. voce *manumitti* & Briſſon. *de Form. VIII. p.* 724. Singulare eſt, quod notauit Appianus, *de bello ciu. Lib. IV. p.* 669. Labeonem moriturum ſeruum quemdam, quem ſibi fidiſſimum putabat, in tabernaculo dextra adprehenſum circumegiſſe, moxque ei praebuiſſe iugulum. Ea ſane manumiſſio non fuit haec ſollemnis per vindictam peracta, quippe quam in iure fieri oportebat, ſed alia priuata, & mortis cauſſa facta, quae tantum libertatem Latinam tribuebat: vti rem recte explicat. Merillius *Obſ. VII.* 14. *p.* 25.

(*c*) Subſtituunt alii formulam: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Oiſel. *ad* Caii *Inſt.* I. 1. *p.* 11. 12. *edit.* Schulting. Initio ipſe dominus haec verba pronunciabat; poſtea, tacente domino, lictor; vel ea [licet non dicantur,] vt dicta accipiebantur. *l.* 23. D. *de manum. vindict.*

§. VI.

Acceſſit porro III. ex legibus XII. Tabularum manumiſſio PER TESTAMENTVM, qua, ſi quibus libertas daretur verbis directis: DAVVS SERVVS MEVS LIBER ESTO: liberti eiuſmodi vocabantur *Orcini*, ſeu *Charonitae*; quaſi, qui nullum patronum, niſi in orco, haberent. Iac. Cuiac. *Obſ. III.* 23. Sin verbis precatiuis vſus eſſet teſtator: ROGO HEREDEM MEVM, VT DAVVM MANVMITTAT; heres fiduciarius retinebat iura patronatus. Sin denique in certum diem vel ſub conditione cuidam daretur libertas: is *ſtatuliber* audiebat, nec plenam libertatem, niſi veniente die, vel exiſtente condi-

Manumiſſio per teſtamentum.

conditione, conſequebatur. *l.* 1. *pr. D. de ſtatulib.* Feſt. voce *ſtatuliber.*

§. VII.

Et in ſacroſanctis eccleſiis.

Et hi quidem ſunt antiquiſſimi manumittendi modi. Loco manumiſſionis per cenſum Imperatores Chriſtiani (*d*) introduxerunt aliud manumiſſionis genus, quod fiebat IN SS. ECCLESIIS, vt recitatis iuſſu domini tabulis, a clero ſignatis, ſeruus libertatem conſequeretur. Ita ritum exponunt Auguſtin. *Serm. V.* a Sirmondo edit. Papian. in *Reſponſ. III. p.* 829.

(*d*) Et quidem Conſtantinus M. ceu patet ex *l.* 1. *&* 2. *C. de his qui in eccl. manum.* Conf. Sozom. *Hiſt. eccl.* I. 9. Videtur tamen quibuſdam Conſtantinus exemplum gentilium ſequutus, qui & ipſi ſubinde vel in *templis*, ad aras Deorum, vel in *publicis populi coetibus* manumittebant, ceu obſeruat Iac. Gothofred. *ad l. vn. C. Theod. de manum. in SS. eccleſiis.*

§. VIII.

Nec non per epiſtolam, inter amicos, & per conuiuium.

Paullo ante ea tempora inualuerant manumiſſiones variae minus ſollemnes, quales *I.* PER EPISTOLAM *& II.* INTER AMICOS. Illa initio ſine omni ſollemnitate expediebatur, donec Iuſtinianus quinque teſtium exigeret ſubſcriptionem. *l. vn.* §. 1. *C. de Lat. libert. toll.* Haec ita fiebat, vt dominus ſeruum, praeſentibus quinque amicis, liberum eſſe iuberet. Sufficiebat etiam ad libertatem, ſi ſeruum dominus *III.* CONVIVIO adhiberet. Gloſſae nomicae Labbaei, *περ μένσαν ἐλευθερία, ὅταν συνεςαθῆναι μοι κελεύσω τὸν δȣ̃λον μȣ̃. Per menſam libertas eſt, ſi mecum epulari ſeruum iuſſero.* Indecorum ſcilicet olim habebatur, cum ſeruis vilibuſque hominibus adcumbere, iiſque non lecti, ſed ſubſellia, erant parata. Hinc paraſitus apud Plaut. *in Sticho III.* 4. *v.* 32.

Haud poſtulo equidem, me in lecto accumbere:
Scis tu, me eſſe imi ſubſellii virum.

Et in eadem Comoedia ſerui duo: *V.* 4. *v.* 21.

- - - Potius in ſubſellio
Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod ſi ergo ſeruus iuberetur adcumbere, ſignum hoc erat datae libertatis. Plin. *Epiſt. VII.* 16. Quo & locus Luc. XII. 37. a nonnullis refertur. Sed & hic Iuſtinianus quinque amicorum, tamquam teſtium, exegit praeſentiam, *l. vn.* §. 2. *C. de Lat. lib. toll.* Sunt & alii modi innumerabiles Latinae libertatis, vti ait Iuſtinianus *l. vnic. C. de Latin. libert. toll.* Sic, impoſita puero bulla & praetexta, ille manumiſſus credebatur, Sueton. *de clar. Rhetor. cap. I.* Manumiſſus cenſebatur ſeruus, quem dominus actis interuenien-

uenientibus filium vocauerat, quamuis id non ſufficeret ad adoptionem. §. 12. *Inſt. de adopt.* Item, ſi ancilla a domino matronali habitu donata fuiſſet, vel ſeruus, domino volente, ſignaſſet tabulas. Quintilian. *decl. XXXIV.* Immo & mortis cauſſa datam eſſe eiuſmodi libertatem, ex *l.* 15. *D. de manumiſſ.* probat Merill. *Obſ. LVII. cap. XIV.*

§. IX.

Denique & ipſo iure, nolente licet domino, ſeruis nonnumquam libertatem competiiſſe, nouimus. Cauſſas a Iuſtiniano fere inuentas accurate recenſet Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. diſtinct. hom. in ingen. & libert. I.* 12.

Serui nonnumquam ipſo iure libertatem ſunt conſequuti.

§. X.

Ceterum antiquiſſimis temporibus vna erat eademque omnium manumiſſorum libertas: ſiquidem manumiſſione non ſolum libertatem, ſed & ciuitatis iura conſequebantur, idque inſtituerat Seruius Tullius, qui & ipſe libertinae fuerat conditionis. Dionyſ. Halic. *IV. p.* 126. Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo Cap. IX. Seruos denique, quorum vis, fortuna & conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſaepe libertate, id eſt,* CIVITATE, *publice donari, videbamus.* Ciuitatem ergo vna cum libertate conſequebantur ſerui; ſed ita, vt in quatuor vrbanas tribus, tamquam ignobiliores, deſcriberentur. Flor. *Epit. Liu. XX.*

Libertinorum vnum initio genus.

§. XI.

Enimuero quum ciuitas deinde tota ſceleſtiſſimorum hominum colluuie impleretur, nequiſſimique homunciones, a dominis manumiſſi, ciuium iura inuaderent: (Dionyſ. Hal. *l. c. p.* 228.) primum ſub Auguſto, lege Aelia Sentia cautum eſt, ne ſerui ſceleris cauſſa publice caeſi, vincti, aut torti, aut ſtigmate vſti (*e*), impetrata a dominis libertate, melioris eſſent conditionis, quam dedititii. Sueton. *Aug. LX.* Dio Caſſ. *LV. p.* 556. Vlp. *Fragm. I.* 11. Caius *Inſt. I.* 1. 3. *p.* 15.

Quod mutatum lege Aelia Sentia.

(*e*) Solebant enim ſerui ob leuia crimina flagellis caedi, dominiſque reddi. *l.* 10. *princ. D. de poen. l. vlt. D. de iniur.* Paull. *Sent. Recept. V.* 4. 22. Nonnumquam etiam ea lege reddebantur dominis, vt aliquamdiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c. & v.* 18. 1. Fugitiuis vero ſeruis epigramma in facie ſcribebatur, & talibus quidem plerumque litteris: F. H. E. L. T. *Fugitiuus hic eſt L. Titii.* Quibus de notis multa congeſſere Oiſel. ad Caii *Inſt. I.* 1. 3. *p.* 16. *ſequ.* Lipſ. *Elect. II.* 15. Rader. *ad* Martial. *Epigr. II.* 25. & *VIII.* 70. Rad. Forner. *Rer. Quotid. VI.* 26. Tit. Popma, *de operis ſeru.* Ioan-

Ioan. Rhod. *ad* Scribon. Largum *cap.* 231. Io. Nicol. *de Sigl. vet. XXV.* Stigmata eiuſmodi vultibus imprimi vetuit Conſtantinus *l.* 17. *C. de poen.* ex eoque tempore ſeruis fugitiuis circumdata collaria ferrea, vel laminae collis adpenſae, quibus epigrammata inſcripta. Delineatas eiuſmodi lamellas dedit Iac. Spon. *Miſcell. Erud. Antiq. p.* 300. 301.

§. XII.

Et poſtea lege Iunia Norbana.

Poſtea A. V. C. DCCLXXI. M. Iunio Silano & L. Iunio Norbano Balbo Coſſ. lata eſt lex Iunia Norbana, qua cautum, vt manumiſſi per epiſtolam aut inter amicos, aliiſque modis minus ſollemnibus, de quibus ſupra §. VIII. non ciuium, ſed Latinorum tantum iura conſequerentur. Vlpian. *Fragm. I.* 10. Cai. *Inſt. I.* 1. 2. *& ibi viri docti* (*ee*). Hinc non deſunt exempla manumiſſionum per epiſtolam aut inter amicos, per vindictam deinde ideo confirmatarum, vt liberti iura ciuitatis conſequerentur. Plin. *Epiſt. VII.* 16. Nonnumquam & ab Imperatoribus Latini Iuniani iura Quiritium impetrabant. Plin. *Epiſt. X.* 4. Introducti ſubinde & alii modi, quibus iura Quiritium conſequerentur Latini Iuniani, velut, ſi quis vxorem duxerat, teſtatione interpoſita, quod *liberorum quaerendorum cauſa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: ſi quis Romae triennium inter vigiles militauerat: ſi naue X. M. modiorum frumentum Romam deportauerat. Suet. *Claud. XIX.* ſi aedificium Romae conſtruxerat. Vid. Vlpian. *Fragm. III.* 2. *ſequ.*

(*ee*) [Immo & omnes, quos lex Aelia Sentia in libertate morari patiebatur, veluti qui minores XXX. annis teſtamento manumiſſi. Vlpian. *Fragm. I.* 12. in fraudem foeneratorum manumiſſi. *Fragm. vet. Iuriſconſ.* §. 16.]

§. XIII.

Hinc libertini, alii ciues, alii Latini Iuniani, alii dediticii.

Ex eo ergo tempore trium generum erant libertini. Alii enim fiebant CIVES ROMANI, alii ſola conſequebantur iura Latinorum, dicti hinc LATINI IVNIANI. Alii denique vtriuſque iuris expertes ad DEDITITIORVM tantum conditionem adſpirabant. Iac. Cuiac. *Obſ. IV.* 5.

§. XIV.

Quinam Latini Iuniani?

Iura ciuitatis quaenam fuerint, inter omnes conſtat, & infra oſtendetur accuratius. LATINI IVNIANI eiuſdem erant conditionis cum Latinis, in colonias deductis. Vlpian. *XIX.* 4. *Fragm. Regul. ex vet. Iureconſ. VIII. p. m.* 805. quales coloniae paſſim in orbe Romano exſtabant, etiam aeuo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I.* 9. Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum,

merciorum, & mancipationum cum ciuibus, Vlp. *XIX.* 4. & familiae emtores, & teſtes, & libripendes fieri, (*Vlp. XX.* 8.) quin & fideicommiſſum capere poterant. (Vlp. *XXV.* 6.) Sed tamen nec teſtari iis licebat (*f*), nec ex teſtamento quidquam capere, niſi intra centum dies cretionis iura Quiritium conſequerentur. Vlp. *XVII.* 1. Hinc vulgo dicitur, vixiſſe Latinos Iunianos vt liberos, deceſſiſſe vt ſeruos. *l. vn. C. de Lat. lib. toll.*

(*f*) Videntur tamen & Latini Iuniani teſtari potuiſſe, volentibus concedentibuſque patronis. Nam & domini permittere poterant ipſis ſeruis teſtamenti factionem, ceu adparet ex Plin. *Epiſt. VIII.* 16.

§. XV.

Deditititii vero vix vmbram libertatis conſequebantur. Nam & iuris commerciorum, mancipationumque erant expertes, & teſtamenti factione, tum actiua, tum paſſiua, plane carebant, &, quae miſerrima erat eorum conditio, nulla ipſis ſpes ſupererat, vllo modo ad ciuium Romanorum, vel Latinorum ſaltim, conditionem adſpirandi, Suet. *Aug. XL.* Caius *Inſt. I.* 1. 4. adeoque eiuſdem erant conditionis cum populis dedititiis (*g*). Quales dedititii?

(*g*) Qui ſe, diuinaque & humana omnia dedebant, mittebantur ſub iugum, de quo ritu videndus Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159. Qua formula deinde facta fuerit deditio; ex Liu. I. 38. oſtendit Barn. Briſſon. *de Form. IV. p.* 354. Pet. Fab. *Semeſtr.* I. 7. *p.* 36. Effectus vero erat, vt populi eiuſmodi ingenuitatis quidem iura retinerent, at nullo modo ad ciuitatis commoda adſpirarent. Conf. Car. Sigon. *de antiq. iur. Ital.* I. 1. *p.* 47.

§. XVI.

Et haec differentia libertinorum fuit etiam ſub imperatoribus inſequentibus obſeruata. Quamuis enim Antoninus Caracalla in nota illa lege *in orbe Romano* 17. *D. de ſtatu hom.* ciuitatis iura cum omnibus, qui in orbe Romano viuerent, communicarit: id tamen beneficium non ad libertinos, ſed ad ingenuos tantum pertinuit; ut recte obſeruarunt Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 5. Ant. Schulting. *ad* Caii *Inſt. I.* 1. 2. *p.* 13. An ea differentia ſublata ab Antonino Caracalla?

§. XVII.

Primus Iuſtinianus diſcrimen iſtud ſuſtulit, *l. vn. C. de dedit. lib. toll. l. vn. C. de Lat. lib. toll.* quibus conſtitutionibus omnibus libertinis iura ciuitatis indulſit. Quinimmo, quae erat Imperatoris liberalitas, denique omne diſcrimen inter ingenuos & libertinos ſuſtulit, ſaluo tamen iure patronatus, omnibuſque libertis ius aureorum Iuſtinianus eam primus ſuſtulit.

reorum

reorum annulorum & natalium reſtitutionem (*h*) dedit. *Nou. LXXVIII.* Quam parum prudenter id conſilii ceperit Imperator, alii oſtenderunt. Vid. Wiſſenb. *ad Tit. C. de iure aur. p.* 360. Thomaſ. *de vſu pract. diſt. hom. in ingen. & libertin. I.* 31. *ſeq. p.* 18.

(*h*) De iure aureorum annulorum & reſtitutione natalium a principe impetrari ſolitis vid. Lipſ. *Elect. II.* 8. 10. Kirchmann. *de annulis XV. XVI.* Thomaſ. *de uſu pract. diſt. in ingen. & libert. I.* 26. 27. *p.* 14. *ſeq.*

§. XVIII.

Inſignia libertinorum. Certum inter inſignia libertinorum erat, quod veſte alba & annulo donarentur a patronis. Tertull. *de reſurr. cap. LVII.* & deinde pileati & capite raſo incederent. Et capillos quidem radere ſolebant in templo Feroniae (*i*). De quo ritu videndi Taubm. *ad Plaut. Amphitr. I.* 1. *extr.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. IV.* 20. Dalechamp. *ad Plin. II.* 55. Adſumebant etiam praenomen, nomenque patroni ſuo addebant. Vid. infra *Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Quo alludens Perſius *Sat. V. v.* 77.

Verterit hunc dominus: momento turbinis exit
MARCVS Dama.

Add. Arrian. *Diſſ. Epictet. II.* 1. Ceterum, quia, iam libertatem conſequuti, non amplius pro rebus, ſed pro perſonis habebantur; hinc in iure noſtro qui ſtatum mutarunt, & vel ex ſeruis liberi, vel ex liberis ſerui facti, non iidem cenſentur, ſed vocantur *noui homines l.* 27. §. 1. *D. de adim. vel transfer. leg.* Itemque *alii homines. l.* 98. §. 8. *D. de ſolution.*

(*i*) Qui mos ponendi capillos v- -mam manarit, diſputat Briſſon. *Ant.* trum ad exemplum naufragorum in- *Form. I.* 11. *p.* 13. troductus ſit, an ab Athenienſibus Ro-

TIT.

TIT. VI.

QVI ET EX QVIBVS CAVSSIS MANVMITTERE NON POSSVNT.

Licentia manumittendi reſtricta primum eſt per legem Aeliam Sentiam, cuius adeo hiſtoria, occaſio, & materia ex antiquitate erunt explicandae.

§. I.

Lata ea lex, imperante Auguſto, Sex. Aelio Cato (*a*), (ita enim cognomen ex vetuſtis monimentis primus reſtituit Henr. Noriſ. *Cenot. Piſ. Diſſ. III. cap. IX.*) & C. Sentio Saturnino Coſſ. anno ab V. C. DCCLVII. Dio Caſſ. *LV. p.* 557. Vnde fallitur Mynſingerus *Comment. ad Inſtit. h. t.* dum mentionem huius legis fieri putat a Cicerone *in Topic. II.* Illa enim lex *Aelia Sentia*, cuius Cicero meminit, ſi genuina eſſet vulgaris lectio, a noſtra foret diuerſiſſima. Sed conicit Noriſius, ab indocti ſcribae manu eſſe alterum *Sentia*, legem vero Aeliam in loco Ciceronis non aliam eſſe, quam *ius Aelianum*, vel Aelii *tripartita*, de quibus ſupra in *prooem. §. VIII.* Lex Aelia Sentia quando lata

(*a*) [Vulgo vocant *Catulum*. Sed numquam hoc fuit Aeliorum cognomen. Potius Cati dicti ſunt, quod cognomen primus ob inſignem prudentiam conſequutus eſt Sex. Aelius, iuris Aeliani auctor, quem & Ennius teſte Cicerone egregie cordatum hominem vocauit.]

§. II.

Occaſionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, vt vrbs peſſimorum viliſſimorumque ciuium colluuie adflueret. Quod quanto cum dedecore publico fuerit coniunctum, praeclare oſtendit Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. IV. p.* 228. *Talis eſt noſtro tempore confuſio, & ſic ad ſordes atque ignominiam degenerauit Romanorum probitas, vt nonnulli a latrociniis, parietum perfoſſionibus, proſtitutionibus, omnibuſque aliis ſceleribus, pecunia collecta, libertatem redimant, ſtatimque ſe Romanos faciant: alii conſcii dominis, & ſocii veneficiorum, homicidiorum, facinorumque, tum contra Deos, tum contra rempublicam ſuſceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, vt acceptum e publico frumentum menſtruum, & ſi qua alia liberalitatis in egenos ciues conferuntur a Prin-* Ratio huius legis.

cipibus, dent his, a quibus ſint facti liberi. Accedebant aliae cauſſae manumittendi parum honeſtae. Saepe domini ſeruos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit. *Ann. XV.* 55. Saepe ſerui a minoribus, quorum amores adiuuerant, libertatem ſibi loco mercedis ſtipulabantur. Cuius rei exempla multa in ſcenam producunt Terentius & Plautus.

§. III.

Plura huius legis capita.

Eam licentiam, quum indigna videretur Auguſti ſaeculo, lata hac lege coercendam putabat princeps prudentiſſimus. Qua de re Sueton. *Aug. XL. Manumittendi modum terminauit.* Et paucis interiectis: *Quum & de numero, & de conditione, ac differentia eorum, qui manumitterentur, curioſe cauiſſet: hoc quoque adiecit, ne vinctus vmquam tortuſque quis vllo libertatis genere ciuitatem adipiſceretur.* Prius Auguſtus lege Fuſia Caninia, poſterius Aelia Sentia praeſtitit. Quin tam neceſſariam tamque dignam ſaeculo ſuo hanc legem exiſtimabat Auguſtus, vt inter mandata extrema, quae Tiberio ſenatuique & populo Romano dederat, huius quoque legis commendaret cuſtodiam. Qua de re Dio Caſſ. *Hiſt. LVI. p.* 591. Καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ Τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ, ἄλλας τε, καὶ ὅπως μήτ᾽ ἀπελευθερῶσι πολλὺς, ἵνα μὴ παντοδαπῦ ὄχλυ τὴν πόλιν πληρώσωσι, μήτ᾽ ἂν ἐς πολιτείαν συχνὺς ἐσγράφωσιν ἵνα πολὺ τὸ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Quarto mandata Tiberio, & reipublicae data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiſcua turba vrbs impleretur, neue multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubiectos diſcrimen remaneret.* Conſtabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quae non niſi ſparſim ex auctoribus colligi poſſunt.

§. IV.

De dediticiis.

Primo enim ſeruos flagitioſos, ſtigmate vſtos, tortos, & ad ferrum datos, vetuit fieri ciues Romanos, voluitque eos ad dediticiorum tantum conditionem redigi. Vlp. *Fragm. I.* 11. *p.* 566. Caius *Inſt. I.* 1. 3. de quo capite actum ad titulos antecedentes.

§. V.

De aetate dominorum manumittentium & ſeruorum ma-

Deinde & impedimentum ea lex excitauit ex aetate, tum ſeruorum, tum dominorum. Nam neque ſeruus triginta annis minor, vindicta manumiſſus, ciuis Romanus fiebat, nec dominus XX. annis minor manumittere poterat; niſi allegata probataque cauſſa apud conſilium. Suet. *Aug. XL.* Dio Caſſ. *LV. p.* 557. Vlpian. *Fragm. I.* 12. 13. Inter has cauſas §. 5. *Inſt. h. t.* etiam refertur manumiſſio

manumiſſio propter matrimonium. Sed haec non ex lege Aelia Sentia eſt, (tunc enim nondum ciuibus licebat ducere libertinas,) ſed ex SC. quodam *l.* 13. *fin. D. de manum. vind.* quod hanc manumiſſionem ex rationibus legis Iuliae & Papiae admiſit. Apud Gruterum *Inſcr. p. DCXXI.* nominatur PERSICVS. SERVVS. MANVMISSVS. AD CONSILIVM. Conſilium vero erat Romae conſeſſus decemuirorum litibus iudicandis, id eſt, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum: in prouinciis XXV. recuperatorum, ciuium Romanorum. Vlp. *l. c.* Iac. Raeuard. *Protribun. XVIII. & XIX.* Ger. Noodt. *de iuriſd. & imp. l.* 12. Et tale eſt τὸ συμβούλιον, cuius mentio fit Actor. XXV. 12.

numit-tendo-rum.

§. VI.

Porro hac lege vetabantur manumiſſiones, quae fierent in fraudem creditorum, i. e. quae obligatos ſeruos creditoribus dolo malo eximerent, partemque detraherent pignorum, aut portionem ſolutionis creditori aut hereditatis patrono imminuerent. Vlp. *l. c.* §. 14. Cai. *Inſt. I.* 1. 5. Intelligendum hoc caput eſſe de manumiſſionibus non minus inter viuos, quam vltima voluntate factis, egregie probat Schulting. *ad* Caii *Inſt. l. c. p.* 21. Vbi tamen fraudulentus animus non concurrebat: valebat manumiſſio inter viuos facta. Et huc pertinet exemplum apud Tacit. *Ann. XV.* 55. vbi Sceuinus libertatum & pecuniarum in ſeruos collatarum rationem hanc reddit, *quia tenui iam re familiari, & inſtantibus creditoribus, teſtamento diffideret.*

De manumiſſione in fraudem creditorum facta.

§. VII.

Porro eadem lege adempta ſunt dominis iura patronatus, qui libertos inopes alere negligerent. *L.* 33. *D. de bon. libert. L.* 6. *D. de lib. agnoſc.*

Contra dominos libertos inopes alere recuſantes.

§. VIII.

Eadem lege iuribus patronatus excidebant, qui libertos ad mercedem operarum promittendam induxerant. *l. vlt.* §. 1. *D. qui & a quib. manum. liberi non fiunt.*

Contra dominos mercedem ſibi a libertis ſtipulantes.

§. IX.

Prodita etiam hac lege eſt actio aduerſus libertos ingratos, non quidem, vt in ſeruitutem reuocarentur, (quod poſtea demum Claudius Imp. inuexit (*aa*), Sueton. *Claud. XXV.*) ſed vt in lautumias darentur ad perpetuas operas. Vid. Doſith. *Sent. & Epiſt. D. Hadriani III.* 3. *p. m.* 862. *ſeq.* Iac. Cuiac. *Obſ. X.* 33. Vinc. Grauina *de Leg. & SCtis p.* 528. *ſequ.*

Contra libertos ingratos.

L 2 (*aa*) Non

(*aa*) Non videtur Claudius expreſſa quadam conſtitutione vel SCo definiuiſſe, in ſeruitutem libertos ob ingratitudinem a patronis reuocari poſſe, ſed extra ordinem quoſdam ingratos libertos ita mulctaſſe. Sane temporibus Neronis, quum ad Senatum referretur, vt liberti ingrati reuocarentur in ſeruitutem, id pleriſque diſplicuit, additumque nihil aliud laeſo patrono concedi, quam vt viceſimum vltra lapidem in oram Campaniae libertum poſſit relegare. Tacit. *Annal. XIII.* 26. Eoque iure vſi videntur Romani, donec Commodus Imperator, quod extra ordinem fecerat Claudius, edita conſtitutione induceret. *l. 6. D. de agnoſc. lib.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. I.* 11. *p.* 23. *ſeq.*

§. X.

Contra dominos libertos prohibentes vxores ducere.

Accedit & aliud caput, quo iure patronatus exuuntur, qui hac lege manumiſere, vt ne liberti vxores ducerent, aut liberos tollerent. *l. 6. D. de iur. patr.*

§. XI.

Cur licuerit dominis obaeratis ſeruum vnum heredem neceſſarium inſtituere.

Et haec quidem ſunt potiora legis Aeliae Sentiae capita, quorum auctores & iura noſtra meminere (*b*). Sed quod ad caput tertium §. VI. a nobis recenſitum attinet, illi adiecta erat exceptio. Licebat enim domino obaerato ſeruum ſuum cum libertate heredem inſtituere, ea lege, vt ei heres eſſet ſolus & neceſſarius. Eo ipſo enim nihil admodum amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, vt ne bona ſuo nomine poſſiderentur a creditoribus, quippe quod veteribus ignominioſum videbatur. Cic. *pro P. Quinct. XV.* Confer infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. num. XI.*

(*b*) Aliud huius legis caput commemorat Iuſtin. *Nou. CXII.* 1. edit. Haloandr. de donatione facta inter virum & mulierem. Sed textum in mendo cubare, & pro lege *Sentia* legendum *Cincia*, iam monuit Gothofredus.

§. XII.

Lex Aelia Sentia ordini & integritati ſuae reſtituta.

Scripſeramus haec olim. At poſtea maiora auſi, ipſius legis fragmenta non modo diligenter conquiſiuimus, verum etiam ea ſuo ordini ſuaeque integritati reſtituere conati ſumus, ductu praecipue VLPIANI, & Iulii PAVLLI, quorum ille quatuor, hic tribus libris hanc legem celeberrimam illuſtrauit. Huius diligentiae noſtrae vt fructum capiat lector, totam legem vna cum probationibus hic exhibemus:

SEX. AELIVS. - - - CATVS. ET. C. SENTIVS. C. F. C. N. SATVRNINVS. COS. POPVLVM. IVRE. ROGARVNT. POPVLVSQVE. IVRE.

RE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. . . . . . TRIBVS. . . . . .
PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. . . . . PRIMVS. SCIVIT.

CAP. I. (*a*)

DE IIS, QVI MANVMISSI DEDITITII FIVNT.

Qui ſeruus, quaeue ancilla, poenae cauſſa (b) *a domino* (c) VINCTVS VINCTAVE (d) *aut in cuſtodiam datus, dataue* (e), *quibusue veſtigia ſcripta* (f), *itemque, qui quaeue propter noxam tortus tortaue, nocens inuentus inuentaue* (g), *item qui quaeue, vt ferro, aut cum beſtiis depugnaret* (h), *damnatus, damnataue, alioue ſupplicio adfectus adfectaue* (i) *fuit: is eaue, quoquo modo* (l) *manumiſſus manumiſſaue, iuſtam libertatem non conſequitor* (m), *ſed dedititiorum numero eſto* (n).

PROBATIONES.

(*a*) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim quia praecipuum, partim, quod VLPIANVS *libro I. Comment. ad L. Ael. Sent.* de eo egit. *l. 216. D. de verb. ſignif.*

(*b*) Non ergo ob aliam cauſſam vinctus vinctaue, veluti ob furorem. Paull. *Rec. Sent. IV.* 12. 7.

(*c*) Vel eius iuſſu a Procuratore. Paull. *ibid.* §. 8. non ſi ſolutum ſeruum dominus adprobet, antequam vinctum ſciret: Paull. *ibid.* nec ſi communi ſeruo vnus, altero non adprobante, iniecisſet vincula: Idem *ibid.* §. 5. nec ſi ſeruum oppignoratum vincíuerit creditor: *Id.* §. *6. l. 24.* §. *vlt. D. de pignor. act.* nec ſi ſeruo, quem manumittere iuſſus erat, vincula iniecerat heres. Paull. *ib.* §. 4.

(*d*) Legitimum hoc fuiſſe vocabulum diſcimus ex VLPIAN. *Lib. I. l. 216. de verb. ſignif.* vbi id non intelligendum eſſe monet de eo, qui carceri mancipatus, ſed qui ibi vinculis conſtrictus fuit, quamuis alias, vbi de fauore vincti quaeritur, & in carcerem coniectus, pro vincto habeatur. *l. 9. D. ex quib. cauſſ. mai. XXV. ann. in int. reſt.*

(*e*) Ita Vlpianus *Fragm. tit. I.* 11. Sed annon ſibi ipſe contrarius, quum paullo ante negare eum viderimus in cuſtodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in *l. 216. D. de verb. ſignif.* de priuato carcere; qui non nocebat ſine vinculis: hic autem de carcere publico loquitur. Vid. Iac. Cuiac. *ad Vlp. l. c.*

(*f*) Vlp. *ibid.* §. 11. Cai. *Inſt. I.* 1. 3. nec opus videtur emendatione in textu Vlpiani, vbi pro *veſtigia* quidam reſcribi iubent *ſtigmata*.

(*g*) Vlpian. *ibid.* non ergo ſi tortus de nulla culpa fuerat confeſſus. Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 3.

(*h*) Ferro depugnant *gladiatores*, cum beſtiis *arenarii*. Cuiac. *ad Vlp. Fragm. tit. I.* 11. De vtrisque plura nos in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap.* 1. & 2.

(*i*) Immo & virgis caeſi publice. Cai. *Inſt. I.* 1. 3.

(*l*) Vlpian. *ibid.* Apud Suetonium *Aug. cap.* 40. eſt: *ne vllo libertatis genere ciuitatem adipiſcerentur*, id eſt, nec *cenſu*, nec *vindicta*, nec *teſtamento*.

(*m*) Suet. *Aug. cap.* 40. Vlp. *ibid.*

(*n*) Vlpian. *Fragm. I.* 11.

CAP. II. (*a*)

DE AETATE MANVMITTENDORVM PER VINDICTAM.

Minor XXX. annorum ſeruus ancillaue, cenſu (*b*) *vindictaue manumiſſus manumiſſaue, ciuitatis Romanae ius, niſi cauſſa apud conſilium probata, ne conſequitor.*

PROBATIONES.

(*a*) Caput hoc ſecundum fuit, quia & aetas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curioſe cauiſſe Auguſtum tradit Sueton. *l. c.* Meminit huius capitis Dio *LV. p.* 557. eiusque ſententiam ſeruauit Vlpian. *Fragm. tit.* I. 12.

(*b*) *Cenſus* non meminit Vlpianus *l. c.* quia eius aetate ab vſu pridem receſſerat. Aſt *Fragm. Reg. vet. ICti* Pariatori LL. Moſ. & Rom. ſubiunctum §. 17. *Et qui in cenſum manumittitur, ſi XXX. annos habeat, ciuitate Romana potitur.* Ergo non minor XXX. annis.

CAP. III. (*a*)

DE AETATE ET CONDITIONE MANVMITTENDORVM PER TESTAMENTVM.

Minor XXX. annorum (*b*), *teſtamento manumiſſus manumiſſaue, quamuis in libertate moretur, liber tamen & ciuis Romanus ne eſto* (*c*).

PROBATIONES.

(*a*) Hoc caput a priore ſeiungi non potuit. Hinc coniunxit etiam vtrumque Vlpian. *Fragm. I.* 12.

(*b*) Niſi libertas in hoc tempus data. Hinc frequens in teſtamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORVM XXX. ERIT. *l.* 39. §. 2. *fam. erc. l.* 46. *de manum. teſt. l. vlt. D. de reb. dub. l.* 13. §. 5. *de ſtatulib.* item, QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO, *l.* 38. *de man. teſtam.*

(*c*) Serui itaque erant, quamuis in libertate morarentur, nec ſeruire eos pateretur Praetor. Poſt legem Iuniam Norbanam omnes iuſtam libertatem per manumiſſionem haud conſequuti, praeter dedititios, Latini erant, adeoque & hi eiuſdem conditionis cenſebantur. Vlp. *ib. & ad h. l.* V. C. Ant. Schultingius.

CAP.

CAP. IV. (*a*)

DE CONDITIONE EX HVIVS MODI PARENTIBVS NATORVM.

Ex his, qui quaeue iuſtam libertatem non conſequuntur, nati nataeue, ciues Romani & in parentum poteſtate ne ſunto. Sin ciuis Romanus huiuſmodi mulierem, quaſi ciuem, per errorem duxerit, ſiue ciuis Romana per errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; cauſſa apud conſilium probata, ciuitas tam liberis, quam parentibus (b), praeter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditor, illique in patria poteſtate ſunto.

PROBATIONES.

(*a*) Hoc quoque caput a ſuperioribus ſeiungi non potuit. Expreſſimus illud ex Vlpiani *Fragm. VII.* 44. Idem caput in mente habuit Caius *apud Pariat. LL. Moſ. & Rom. Tit. XVI.* dum ſcripſit: *Idem iuris eſt de his, quorum nomine ex L. Aelia Sentia vel ex SC. poſt mortem patris, cauſſa probata, in poteſtate eius futuri eſſent.*

(*b*) Probanda ergo cauſſa erat viuis parentibus. At poſtea ex SCo etiam poſt mortem patris fieri poterat probatio. Caii. *ib.* Vnde miror, de ſententia huius SCi, & an eo diuerſum quid a Lege Aelia Sentia cautum ſit, diſputare ad Caii locum viros doctos.

CAP. V. (*a*)

DE MINORE XX. ANNIS MANVMITTENTE.

Minori XX. annis (b) non aliter, quam per vindictam (c), cauſſaque apud conſilium probata (d), manumittere ius eſto (e).

PROBATIONES.

(*a*) Egere de hoc capite VLPIANVS *Lib. II. l. 16. D. de man. vind.* PAVLLVS *Lib. I. l. 15. de manum. vind.* Vnde id a ſuperioribus proximum locum tenuiſſe patet. Vti enim prima legis parte de conditione manumittendorum; ita ſecunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Cai. *Inſt. I. 1. 7.* Vlpian. *Fragm. I. 13.* & in §. 5. *Inſt. qui ex quib. cauſſ. man. non poſſ.*

(*b*) Coeptum tamen annum XX. pro completo habitum, colligo ex *l. 74. §. 1. D. de SC. Treb.*

(*c*) Attamen, qui vindicta poſſunt apud conſilium manumittere, poſſunt etiam

etiam heredem ſibi neceſſarium teſtamento ſcribere. PAVLL. *Lib.* I. *l.* 27. *D. de man. teſt.*

(*d*) Modo cauſſa ex affectu, non ex luxuria, deſcendat, VLP. *Lib. II. l.* 16. *pr. de man. vind.* Qualis eſt ſanguinis coniunctio. VLPIAN. *Lib. II. l.* 12. *eod.* item conditionis implementum. PAVLL. *Lib.* I. *l.* 15. *D. eod.* Aliae cauſſae recenſentur in *l.* 9. 11. 12. *ſequ. D. eod.* & §. 5. *Inſt. h. t.* Sunt tamen quaedam non ex hac lege, ſed ex SCis, de quibus *l.* 13. *fin. l.* 4. C. *qui man. non poſſ.* Add. Cuiac. *Obſ. XV.* 13.

(*e*) Quid ſi minor XX. annis ſeruum alii dederit, vt manumitteretur? Vid. *l.* 20. §. *vlt. D. de man. l.* 16. §. 1. *D. de man. vind.*

CAP. VI. (*a*)

DE FEMINA MANVMITTENTE.

Ne feminae, niſi auctoribus tutoribus ſuis (*b*), *libertatem ſeruis dare ius eſto* (c).

PROBATIONES.

(*a*) De hoc quoque capite egit PAVLLVS *Lib. I. l.* 16. *D. de auct. tut.* Sententiam eius ſeruauit *Fragm. Vet. ICti poſt Pariat. LL. Moſ. & Rom.* §. 15.

(*b*) Etiamſi coeci ſint tutores. PAVLL. *Lib. I. l.* 16. *de auct. tut.* Si femina per epiſtolam manumittebat, diſputabatur, vtrum, dum ſcriberet illa epiſtolam, an tunc, quando eam ſeruus acceperit, interponenda ſit auctoritas? Vid. laudat. *Fragm.* §. 15.

(*c*) Niſi iure liberorum per legem Papiam Poppaeam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. ICti* §. 15. Vlpian. *Fragm. II.* §. *vlt.* Addatur *Comment.* noſter *ad Leg. Iul. & Pap. Lib. II. cap.* 11. *p.* 233. *ſequ.*

CAP. VII. (*a*)

DE MANVMISSIONE IN FRAVDEM CREDITORVM.

Qui in fraudem (b) creditorum manumiſit, nihil egiſſe cenſetor (c), *& manumiſſus manumiſſaue ſeruus ancillaue manento.*

PROBATIONES.

(*a*) De hoc quoque capite PAVLLVS adhuc *Lib.* I. *Commentarii ſui* egit. Sententia exſtat apud Cai. *Inſt.* I. 1. 5. Vlpian. *Fragm.* I. 14. *in pr. Inſt. h. t. l.* 16. §. 2. *D. qui & a quib. man. lib. l.* 1. *C. qui man. non poſſ.*

(*b*) Quid vero eſt in fraudem manumittere? *l.* 10. *D. qui & a quib. man lib. non fiunt. L.* 79. *D. de regul. iur.* Hac lege nec miles ſolutus. *l.* 29. §. 1. *D. de teſt. mil. l.* 8. §. 1. *D. qui & ex quib. cauſſ. manum.* Non tamen legem violat, qui minor XX. annis heredem rogauit, vt ſeruum proprium manumitteret

tèret. *l.* 34. §. I. D. *de fideic. libert.*

(*c*) Si id vrgeant creditores. Antea enim manumiſſus in eorum fraudem veluti ſtatuliber erat. *l.* I. *pr. de ſtatulib.* Inde eſt, quod libertas huiusmodi per Legem Aeliam Sentiam dicitur RESCINDI, *l.* 5. §. 2. *D. qui & a quib. manum.* RETRAHI. *l.* 45. §. 3. *de iure fiſc.* REVOGARI. *l.* I. *C. qui manum. non poſſ.*

CAP. VIII. (*a*)

DE SERVO NECESSARIO HEREDE INSTITVTO.

Attamen ei, qui ſoluendo non eſt (b), *vnum ſeruum, quem velit* (c), *per teſtamentum manumittere, & heredem inſtituere* (d) *ius eſto: & tunc manumiſſus liber hereſque neceſſarius eſto.*

PROBATIONES

(*a*) Caput hoc a ſuperiore proximum fuiſſe, cum res ipſa, tum Paulli fragmenta ad caput ſequens adferenda docent.

(*b*) Etiam minori XX. annis. *l.* 27. *de man. teſt.* Quid ſi, qui ſoluendo eſt, neceſſarium heredem inſtituat, & is abſtineat, an libertates debentur? *l.* 32. *D. de manum. teſt.*

(*c*) Licet minorem XXX. annis: Vlpian. *Fragm. I.* 14. etiamſi in ea cauſſa ſit, vt dedititius fieri deberet. Vlp. *ibid.* Heres enim eſſe non poſſet, niſi iuſtam conſequutus libertatem. Aliud dicendum, ſi impedimentum non ex lege Aelia Sentia ſit, ſed ex alia lege, SCo vel conſtitutione Principis. *l.* 83. *pr. de her. inſt.*

(*d*) Quid ſi obaeratus ſeruum heredem neceſſarium inſtituerit, eique ſubſtituerit tamen liberum hominem? *l.* 57. *D. de her. in*

CAP. IX. (*a*)

QVID SI IN FRAVDEM CREDITORVM PLVRES MANVMISSI?

SI. DVO. PLVRESVE. EX. EADEM. CAVSSA. HEREDES. SCRIPTI. ERVNT. VTI. QVISQVE. PRIMVS. SCRIPTVS. ERIT. LIBER. ET HERES. ESTO (*b*).

PROBATIONES.

(*a*) Legitima haec fuiſſe huius capitis verba adparet ex *l.* 60. *D. de her. inſt.* SCi vero ad hanc legem facti meminit. *l.* 83. §. I. *eod. tit.*

Heineccii Antiq. Rom. M (*b*) Quid

(*b*) Quid ſi duo Apollonii inſtituti? *l. 42. D. eod.* Paull. *Lib. I. l. 43. eod.* Quid ſi primo loco ſeruum cum libertate inſtituerit, & eum ſubſtituerit, cui libertas debebatur ex fideicommiſſo? Paull. *Lib. I. l. 55. D. eod. tit.*

CAP. X. (*a*)

DE SERVO IN FRAVDEM FOENERATORVM MANVMISSO.

In fraudem foeneratorum manumiſſus, tametſi in libertate moretur, libertatem tamen iuſtam ne conſequitor (b).

PROBATIONES.

(*a*) Huius capitis ſolus meminit Auctor *Fragm. Vet. ICti §. 16. Obſtat enim libertati Lex Aelia Sentia, quae vetat ſeruum, foeneratorum cauſſa manumiſſum ciuem Rom. fieri, ſed Latinum.* Niſi itaque dicere malimus, auctorem huius fragmenti ius omnibus notum plane ignoraſſe: dicendum ſane erit, legem Aeliam Sentiam diſtinxiſſe, in *creditorum* fraudem quis manumiſſus ſit, an in fraudem *foeneratorum*, in quorum odium lex paſſa eſt ſeruum, in eorum fraudem manumiſſum, in libertate morari.

(*b*) Atqui Latinum factum eſſe, ait Auctor fragmenti. Factus omnino, ſed demum ex *L. Iunia Norbana*, quae omnes Latinos fecit, quos iuſtam libertatem conſequi non patiebatur *L. Aelia Sentia.* Videantur, quae notauimus ad Cap. III.

CAP. XI. (*a*)

DE MERCEDE MANVMISSIONIS.

Si quis eum eamue, quem quamue manumiſſurus eſt, ad mercedem manumiſſionis praeſtandam obligauerit (b), *iuribus patronatus priuator.*

PROBATIONES.

(*a*) Hactenus de manumittendis & manumiſſionibus. Iam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAVLLVM *Libro Comment. II.* egiſſe, patet ex *l. 6. D. de iur. patr.* Ceterum ſententiam capitis ſeruat *l. vlt. D. qui & a quib. manum.*

(*b*) Non ergo prohibet Lex mercedem a liberto capere, ſed eum obligare. *l. vlt. §. 1. qui & a quib. manum.* Nec haec prohibitio pertinet ad ſpeciem ſi patronus ſibi operas centum, aut in ſingulas quinos aureos ſtipulatus ſit. PAVLL. *Lib. II. l. 6. §. 1. D. de iur. patr.*

CAP.

CAP. XII. (*a*)

DE IVREIVRANDO LIBERTORVM DE LIBERIS NON TOLLENDIS.

Qui libertum, vt ne vxorem ducat (b), *vel libertam, ne nubat, liberosue tollat* (c), *iureiurando adiget* (d), *is quoque iuribus patronatus priuator* (e).

PROBATIONES.

(*a*) De hoc quoque capite egit Pavll. *Lib. II. l. 6. D. de iur. patr.* Eius autem ſententiam habes in *l.* 15. *D. eod.*

(*b*) Nec tamen incidit in legem patronus, qui caſtratum iurare coegit vxorem non ducturum. Pavll. *Lib. II. l. 6.* §. 2. *eod.* Incidit autem, qui adegit, ne intra certum tempus liberos tollat, neue aliam uxorem ducat, quam de qua patronus ſenſerit, vel non niſi colliberťam, aut patrono cognatam. *l.* 3. §. 5. *D. de ſuis & legit. hered.*

(*c*) Quid ſi patronus libertam adegerit, ut ſibi nuberet? Pavll. *Lib. II. l. 6.* §. *vlt. de iur. patr.* vel ne illicite nuberet? *l.* 3. §. 5. *de ſuis & leg. her.* vel ne ea liberis impuberibus nuberet? *l.* 31. *qui & a quib. man.* Nullo horum caſuum patronus iure ſuo excidit. At excidit illo omnino, qui ipſe non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam ſibi nuberet. Pavll. *Lib. II. l. 6.* §. 2. *de iur. patr.*

(*d*) Item qui iusiurandum non prohibet. Exemplum vide apud Pavll. *Lib. II. l. 6.* §. 2. *eod.*

(*e*) Immo & liberi eius *l.* 15. *eod.* Vnde nec ad legitimam hereditatem admittuntur. *l.* 3. §. 5. *de ſuis & leg. her.* Interim tamen ſalua per hanc legem manſit iurisiurandi religio. Verum iurisiurandi etiam huiusmodi gratiam libertis libertabuſque fecit Lex Iulia & Papia Poppaea. Pavll. *Lib. II. l. 6.* §. 4. *de iur. patr.* Diximus ea de re plenius in *Comment. ad L. Iul. & Pap. L. II. cap. XVI.*

CAP. XIII. (*a*)

DE EO QVOD IN FRAVDEM PATRONI FACTVM.

Si quid dolo malo liberti factum erit (b), *quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum eiusue liberos perueniat, id, quod in fraudem legis factum erit, nullum eſto: quod in fraudem patroni, reuocator* (c).

PROBATIONES.

(*a*) Egit de hoc capite PAVLLVS *Libr. III. l.* 11. *ſi quid in fraud. patr.* Sequitur itaque vltima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

(*b*) Non eſt dolus, ſi patronus conſentit. PAVLL. *Lib. III. l.* 11. *eod.* nec ſi libertus dotem dat filiae. *l.* 1. §. 10. *eod.* nec, ſi viuus amicis bene merentibus donauit. *l.* 9. *eod.* Alias nihil intereſt, quocunque modo fraus legi facta: *l.* 4. *pr. l.* 1. §. 1. 3. 13. 18. *ſeq. eod.*

(*c*) Quid ſi, quod in fraudem patroni alienatum, non exſtet? *l. vlt. eod.* Quid vero interſit inter alienare in fraudem legis, & patroni, fuſe PAVLLVS explicaſſe videtur *Lib. III.* eoque refero *l.* 17. *qui & a quib. man. l.* 66. *de verbor. oblig.*

CAP. XIV. (*a*)

DE LIBERTIS INGRATIS.

Quem libertum libertamue patronus (b) *ingratum eſſe conuincet, is in lautumias detur* (c).

PROBATIONES.

(*a*) Egit de hoc capite VLPIAN. *Lib. IV. l.* 30. *qui & a quib. man.* Sententiam eius debemus Doſith. *Sentent. Hadr. cap. III.* §. 3. *p.* 862. Conf. Cuiac. *Obſ. X.* 33.

(*b*) Quis accuſare poſſit vel non poſſit libertum ingratum, fuſe docet Vlp. *Lib. IV. l.* 30. *D. qui & a quib. man. l.* 70. *D. de verb. ſignif.*

(*c*) Doſith. *ibid.* qui tamen falli videtur, dum cognitionem hanc dat ἐπάρχῳ τῦ γαζοφυλακίε: quam fuiſſe penes Praefectum vrbi patet ex *l.* 1. §. 10. *D. de off. Praef. vrb.*

CAP. XV. (*a*)

DE PATRONI OFFICIO ERGA LIBERTVM.

Si qui patronus, ſi qua patrona, libertum libertamue inopem non alet, is eaue iuribus patronatus priuator (b).

PROBATIONES.

(*a*) De capite hoc habes teſtimonium Modeſtini. *l.* 6. *pr. de agn. & al. lib. l.* 33. *de bon. libert.*

(*b*) *d. l.* 6. & 33.

§. XIII.

§. XIII.

Denique obſeruandum, caput legis Aeliae Sentiae de manumiſſore minore XX. annis (§. V.) incaute ſuſtuliſſe Iuſtinianum, argumento vſum ſane perquam ridiculo, *quod libertas ſit res inaeſtimabilis*. §. 7. *Inſt. h. t.* Inaeſtimabilis enim non eſt ratione domini, ſed ſerui, qui ad illam adſpirat. *Conf.* Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. doctr. de Imped. manumiſſ.* 1. §. *XXXIX. ſequ.* An caput 2. legis Aeliae Sentiae prudenter ſuſtulerit Iuſtinianus?

TIT. VII.

DE

LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

AD coercendam manumittendi licentiam comparata etiam erat lex Fvsia Caninia, de qua quum nihil dicat Imperator, niſi quod eam ſuſtulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis erit repetenda.

§. I.

De genuina huius legis aetate mira eſt eruditorum diſſenſio. Sunt, qui latam hanc legem exiſtimant Q. Fuſio Caleno, & P. Vatinio Coſſ. anno V. C. DCCVI. & renouatam deinde ſub Auguſto, rogante C. Caninio Coſ. anno V. C. DCCLI. Vnde dicta etiam ſit ea lex Fuſia Caninia. Iac. Raeuard. *Coniect. II.* 1. Oiſel. *ad Caii Inſt. I.* 2. 1. *p. m.* 14. Sed quum Dionyſ. Halicarnaſſeus adhuc ſua aetate de nimia manumittendi licentia conqueratur, & Suetonius in *Aug. Cap. XL.* Auguſtum primum de numero manumiſſorum cauiſſe, dicat: credibile vix eſt, legem hanc eſſe tam vetuſtam. Praeterea vix in antiquitate occurrit exemplum legis, a duobus conſulibus diuerſorum annorum cognominatae. Hinc procul dubio lata haec lex Sex. Furio (*a*) Camillo & C. Caninio Gallo Coſſ. anno V. C. DCCLI. Hoc enim anno C. Caninium Gallum conſulem ſuffectum produnt *Annales* Steph. Vin. Pighii *Lib. XVIII. p.* 530. & Onuphr. Panuin. *Faſt. II. p.* 185. Quin & ex numo eius conſulatum reſtituit Hub. Golz. *in Faſtis p. CCXXII.* Conf. Schulting. *ad Cai. Inſt. I.* 2. 1. *p.* 24. Ephr. Gerard. *Diſſ. de lege Fuſ. Canin.* §. *VII.* Lex Fuſia Caninia quando & a quibus lata?

(*a*) Furii enim olim dicti *Fuſii*; quemadmodum Papirii *Papiſii*. Vid. *Prooem.* I. *not. b*

§. II.

Ratio huius legis. Cauſſa latae legis eadem fuit, quae Aeliae Sentiae, maxime vero, quod morientes domini ſaepenumero integras familias manumitterent, tantum, vt eo plures liberti pileati lecticam proſequerentur. Egregie hanc in rem Dionyſ. Halic. *IV. p.* 228. *Scio*, inquit, *qui tota ſeruitia teſtamento libera eſſe iuberent, vt benignitatis laudem ferrent poſt mortem, & in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum proſequeretur frequentia. In qua pompa quidam erant, vt a ſcientibus audiui, recens dimiſſi e carcere, malefici, mille ſupplicia meriti. Iſtos impuros vrbis pileos plerique cum ſtomacho adſpectant & reſpuunt eorum conſuetudinem, indignum facinus clamitantes, populum, rerum dominum, & vſurpantem ſibi orbis imperium, talibus contaminari ciuibus.* De ea pompa funebri conferri etiam merentur Iac. Cuiac. *Obſ. III.* 23. Io. Kirchmann. *de Fun. Rom. II.* 7. Huic ergo licentiæ manumittendi, qua populus rerum dominus contaminabatur, obuiam itum eſt hac lege Fuſia Caninia, qua certus numerus eſt conſtitutus, vltra quem non valeret manumiſſio. Et de ea lege etiam intelligendus Sueton. in *Aug. Cap. XL.* vbi vtramque legem, Fuſiam nimirum Caniniam & Aeliam Sentiam, ſub Auguſto conditas, coniungit.

§. III.

Legis materia. Ipſam legis ſanctionem nobis ſeruarunt Vlpian. in *Fragm. I.* 24. Paull. *Sent. IV.* 15. Cai. *Inſt. I.* 2. 1. E duobus ſcilicet vſque ad quinque ſeruis duo manumitti poterant; ex ſex & ſeptem, tres; ex octo & nouem, quatuor; e X. vſque ad XVII. quinque; ex XVIII. ad XX. ſex; ex XXI. ad XXIII. ſeptem; ex XXIV. XXV. XXVI. octo; e XXVII. XXVIII. XXIX. nouem; e XXX. ad XLIV. decem; e XLV. ad XLVII. vndecim; ab XLVIII. ad LI. duodecim; e LII. ad LV. tredecim; e LVI. ad LIX. quatuordecim; e LX. ad LXIII. quindecim; e LXIV. ad LXVII. ſedecim; e LXVIII. ad LXXI. ſeptendecim; e LXXII. ad LXXV. octodecim; e LXXVI. ad LXXIX. nouendecim; ex LXXX. ad LXXXIII. viginti; ex LXXXIV. ad LXXXVII. viginti & vnus; ex LXXXVIII. ad XCI. viginti duo; ex XCII. ad XCV. viginti tres; ex XCVI. ad C. viginti quatuor; ex C. ad CXXIX. viginti quinque; ex CXXX. ad CXXXIV. viginti ſex; a CXXXV. ad CXL. viginti ſeptem; & ſic conſequenter pars quinta. Sed vltra centum manumittere nemo poterat, ſi familia vel XX. millibus ſeruorum conſtaret, quales Romae fuiſſe familias, teſtantur Sen. *de Tranqu. anim. VIII.* Athen. *Dipnoſ. VI. p.* 272.

§. IV.

§. IV.

Quemadmodum vero haec lex ad ſolas manumiſſiones teſtamentarias pertinebat: ita inter viuos integrae familiae manumitti poterant, niſi aliae leges obſtarent. Cai. *Inſt. I.* 1. 4. Neque enim verendum erat tam facile, ne quis iuſto eſſet liberalior. Vnde mira fuit Taciti Imp. religio, qui *manumiſit, intra centum tamen, ne Caniniam tranſire videretur.* Vopiſc. *in Tacit.* X. quaſi Caninia ad manumiſſiones inter viuos pertinuiſſet.

An ea ad manumiſſiones inter viuos pertinuerit?

§. V.

Si plures, quam lex permiſerat, eſſent manumiſſi: illi tantum, qui priores erant nominati, aut certe deſcripti, libertatem conſequebantur. Si plures manumiſſi, nemo nominatus aut deſcriptus: omnes in ſeruili conditione permanebant. Quod & tunc eueniebat, ſi teſtator in fraudem legis nomina ſeruorum in orbe tereti aut διεξοδικῶς ſcripſiſſet. Cai. *Inſt. I.* 1. 2. quem ſcribendi modum exponit Merill. *Obſ. VII.* 40. [& rectius adhuc Schulting. *ad Cai. I.* 1. 2.]

Quid factum, ſi plures manumiſſi quam lex permitteret.

§. VI.

Enimuero hanc quoque legem, ſane vtiliſſimam, ſuſtulit Iuſtinianus, quaſi illa eſſet libertati inuida, abſurdumque videretur, a viuis integras familias manumitti poſſe, non item a moribundis. Vid. *Inſt. h. t.* & ibi Vinnius.

An prudenter eam ſuſtulerit Iuſtinianus.

TIT. VIII.

DE

HIS, QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

Altera perſonarum diuiſio, cuius quidem mentio fit in Inſtitutionibus, ea eſt, qua aliae SVI IVRIS, aliae ALIENO IVRI SVBIECTAE dicuntur, qui nec patri, nec domino, ſubſunt, iique etiam *patresfamilias* in iure noſtro vocantur. Ergo qui alterutrius in poteſtate ſunt, veluti *ſerui* & *filiifamilias*, alterius iuri ſubiecti dicuntur. De poteſtate dominica hoc titulo, de patria ſequente agitur.

§. I.

Poteſtas dominica in quo conſtiterit? Poteſtas dominica duo potiſſimum iura complectebatur: alterum, quod domini per ſeruos adquirerent, alterum, quod iure vitae & necis in eos vterentur. De priore agitur ad *Tit. IX. Libri II.* De poſteriore iam nonnulla ex antiquitate monenda ſunt.

§. II.

Gaudebant domini iure vitae & necis. Quum ius vitae & necis in ſeruos iuri naturae & gentium haud repugnet *(a)*: non mirum profecto eſt, quod & Romae id dominis competeret, quibus ſerui non perſonarum, ſed rerum loco, eſſe videbantur, vti ſupra monuimus. *Tit. III. §. II.* Conf. Seneca *de Benef. III.* 23. *§.* 1. *Inſt. h. t.* Hinc & Hiſpo apud M. Senec. *Controu. X.* 4. *in ſeruum* NIHIL NON *domino licere*, ait.

(*a*) Dummodo non intelligas promiſcue in ſeruos ſaeuiendi licentiam, ſed tale ius vitae & necis, quali gaudet magiſtratus; nihil inuenies, quod iuri naturali repugnet. Vid. Senec. *de Clem. I.* 18. Thomaſ. *Fund. Iur. Nat. & Gent. III.* 4.

§. III.

Quo iure demum abuſi ſunt Romani. Sed quo magis Romae a virtute deſcitum, eo durius immaniuſque cum ſeruis actum, in quos veluti per ludum & iocum ſaeuiebant domini truculentiſſimi. Vt enim non dicam de duriſſimis caſtigandi modis, vlmis, ſtimulis, laminis, crucibus, compedibus, neruis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, boiis, tortoribus, ſuſpenſis e pede centupondiis, &c. de quibus Plaut. *Aſin. III.* 2. Io. Meurſ. *Auctar. philol. ad librum de gloria. XXII.* eo prolapſa demum fuit dominorum truculentia, vt exquiſitiſſimis ſeruorum ſuppliciis oculos paſcerent. Exempla exſtant apud Senecam *de Ira III.* 40. *de Clement. XVIII.* Plin. *Hiſt. Nat. IX.* 23. Iuuenal. *Sat. VI. v.* 218. *ſeq.* Tertull. *de pallio in fin.* Vulgare ſupplicium crux erat, in quam ob leuiſſima delicta ibant ſerui. Nota vox non feminae, sed furiae, apud Iuuenal. *Sat. VI. v.* 219. *ſequ.*

Pone crucem ſeruo. Meruit quo crimine ſeruus
Supplicium? quis teſtis adeſt? quis detulit? Audi:
Nulla ſatis de vita hominis cunctatio longa eſt.
O demens, ita ſeruus homo eſt? Nil fecerit, eſto:
Sic volo, ſic iubeo, ſtet pro ratione voluntas.

Nec quidquam miſeros eripiebat cruciatibus, niſi ſe ad aras Deo-

rum, vel principis reciperent ſtatuam, ſibique deprecatorem pararent. De quo ritu videndus Wowerus *ad Petron. p.* 148. Vnde reipublicae intererat, dominos in ſeruilia corpora impune ſaevientes, latis legibus coerceri.

§. IV.

Factum id primum ſub Auguſto, qui praefecto vrbi id dederat negotii, vt dominorum ſaeuitiam ac libidinem & in praebendo victu ſordes atque iniquitatem compeſceret; ſi recte diuinauit Lipſ. *ad Sen. de Beneſ. III.* 21. De ſeruorum ſane querelis Praefectum Vrbi cognouiſſe, ſatis patet ex Vlpiani *l.* 1. *§.* 1. 8. *D. de off. praeſ. vrb.* Tacit. *Annal. VI.* 11.

Hinc Auguſtus ſaeuitiam dominorum compeſcuit.

§. V.

Deinde & Claudius Imperator dominorum, ſeruos aegrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem SCto coercuit, illoſque ſeruorum amiſſione, hos ordinaria homicidii poena mulctauit, Suet. *Claud. XXV.* Dio Caſſ. *Hiſt. LX. p.* 685. Porro non multo poſt lata *lex Petronia* anno V. C. DCCCXIV. C. Petronio Sabino Turpiliano & C. Caeſonio Paeto Conſulibus (*b*), qua vetitum, vt ne liceret dominis ſeruos ſuo arbitrio ad beſtias depugnandas tradere, ſed cauſſa prius a iudice cognoſceretur. *l.* 11. *§.* 1. 2. *D. ad L. Corn. de ſicar.*

Quod & factum SC. Claudiano & lege Petronia.

(*b*) In dubium tamen id vocat Petrus Faber. *Semeſtr. II.* 11. *p.* 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam*, ſed dici eam mauult *Paetiniam*, latam quippe a Paetinio & Caſſio Aproniano Coſſ. A. V. C. DCCCLXXV. idque primo ideo, quia lex Petronia de longe alia re, puta de praeuaricatione & calumnia egerit. *l.* 16. *C. ad L. Iul. de adult.* Deinde quia de Hadriano referat Spartianus, eum ſeruos a dominis occidi vetuiſſe, eoſque damnari voluiſſe per iudices. Sed vt plures potuerunt eſſe leges Petroniae, ita in vna harum de ſeruis quaedam cauta eſſe, patet ex *l.* 24. *D. de manumiſſ.* & Paull. *Sent. IV.* 12. 5. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, & ſeuerius ſancire, quod ab anteceſſoribus ſtatutum, in deſuetudinem venerat, aut obſoleuerat penitus. Semper ſane haec lex Petronia, numquam Paetinia vocatur. Immo non obſcurum eſt, diuerſas plane leges confundi a Petro Fabro. Prior enim de praeuaricatione dicitur *Iunia Petronia*; haec autem dicenda eſſet *Petronia Caeſonia.* De his Coſſ. vid. Henr. Noriſ. *Epiſt. Conſul. p.* 418.

§. VI.

Tum poſtea Hadrianus dominorum crudelitatem reſcriptis legibuſque quam plurimis inhibuit. Sic Vmbriciam matronam, quae leuiſſimis de cauſis acerbius tractauerat ancillas, in quinquennium relegauit. *l.* 2. *in fine D. h. t.* Idem & renouauit legem Petroniam,

Hadriani ſeueritas in dominos immanes.

ergaſtula ſeruorum & libertorum ſuſtulit, & ſeruos, niſi cognita a iudicibus cauſſa, occidi vetuit. Spartian. *Hadr. XVIII. & ibi* Caſaub.

§. VII.

Conſtitutio D. Pii,

Succeſſit porro conſtitutio D. Pii, quae dominis in ſeruorum ſuorum vitam non plus poteſtatis conceſſit, quam in alienorum, poenam legis Corneliae minata iis, qui ſeruos ſine iuſta cauſſa occidiſſent. *l.* 1. §. 2. *l.* 2. *D. h. t.* Idem Imp. venire iuſſit ſeruos, qui acerbius tractati a dominis ad ſtatuas principum confugerant. §. 2. *Inſt. h. t. Collat. leg. Moſ. & Rom.* III. 2. *p.* 742.

§. VIII.

vt & Conſtantini M.

Poſtremo Conſtantinus M. ſanxit, vt, qui ſeruum ſuum occidiſſet caſtigando, poenam legis Corneliae de ſicariis non ſubire. Sin tormentis aut deſtinato conſilio id fuiſſet factum, dominus ordinaria homicidii poena plecteretur. *l. vn. C. de emend. ſeru.* Iac. Gothofr. ad *l.* 1. *&* 2. *C. Theod. de emend. ſeru. Lib. IX.* 12.

TIT. IX.
DE
PATRIA POTESTATE.

Alieno quoque iuri ſubiecti ſunt filii filiaeque familias, & hinc iam de PATRIA POTESTATE ex antiquitatibus agendum.

§. I.

Patria poteſtas Romanorum aliis gentibus incognita.

Recte Imperator §. 2. *Inſt. h. t. Ius, inquit, poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt ciuium Romanorum. Nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.* Quamuis enim apud Perſas *(a)* etiam parentes in liberos imperium ſatis durum & fere tyrannicum exercuerint, filiis ſuis tamquam ſeruis vſi, teſte Ariſt. *Eth. VIII.* 10. Romani tamen adeo gentes

(*a*) Etiam Athenienſibus ius vitae & necis in liberos fuiſſe conceſſum, ex Sex. Empir. *Pyrrh. Hypot. III.* probari poſſe exiſtimat Oiſelius *ad Cai. Inſt. I.* 2. 2. *p. m.* 31. qui ideo Romanam illam legem Athenis arceſſit. Sed nihil fuiſſe in Solonis legibus iuri iſti Romano ſimile, luculenter oſtendit Dionyſ. Halic. *II. p.* 96. vbi ex inſtituto vtriusque gentis leges inter ſe contendit. Conf. Io. Meurſ. *in Solon. XXII. p.* 79. & *in Themid. Att. I.* 2. *&* 3. Huber. *Digreſſ. II,* 6. Thomaſ. *de vſu pract. doctr. de patria pot.* I. 13. 14.

gentes omnes reliquas hac in re ſuperarunt, vt patria eorum poteſtas melioribus auctoribus non immerito vocetur *patria maieſtas.* Val. Max. VII. 7. 5. Quintil. *Declam. CCCLXXV.* [conf. Theod. Marcil. *in interpretam. XII. Tabul. Cap. XXIV.*] Erant enim liberi in DOMINIO iuris Quiritium, & hinc poterant vindicari. *l.* 1. *§.* 2. *D. de rei vind.* Iis ſurreptis locum habebat actio furti. *l.* 14. *§.* 13. & *l.* 38. *D. de furt.* Mancipabantur etiam tamquam res mancipi. Cai. *Inſt. I.* 6. 3. Bynkersh. *de iure occidendi liberos I. p.* 145. Immo durior quodammodo apud Romanos erat liberorum, quam ipſorum ſeruorum, conditio: certe non multo tolerabilior, vt fatentur Liban. *Declam. XXXVII.* Seneca *Contr. III.* 9. & 18. Lactant. *Diuin. Inſtit. IV.* 3. Seruius *ad Virgil. Aeneid. XI. v.* 143. vnde & *ſeruire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Diu. Inſt. IV.* 3. Ger. Noodt *Probab. II.* 9. *p.* 64. Quae omnia ſatis euincunt, liberos ratione aliorum hominum fuiſſe *perſonas*; ratione ciuitatis *ciues*: at ratione patris *res*, aeque ac ſeruos. Vid. *Elem. Iur. Ciu. ſecund. ord. Inſt.* §. 135. *ſequ.*

§. II.

Eius auctor Romulus.

Auctorem huius iuris eſſe Romulum, teſtis locupletiſſimus eſt Dionyſ. Halic. *II. p.* 96. & hinc ipſe Papinianus apud auctorem *collat. leg. Moſ. & Rom. Tit. IV.* 8. eius poteſtatis originem refert ad legem regiam. Nec obſtat, quod Vlpianus patriam poteſtatem MORIBVS receptam dicit, *l.* 8. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* Reſpicit enim eo ipſo ad XII. tabulas, in quas illud ius receptum, non tamquam lex regia, (leges enim regiae omnes ſtatim ab eiecto Tarquinio Superbo exoleuerant, *l.* 2. *§.* 3. *D. de orig. iur.*) ſed tamquam mos vetus. Non ferebat ſcilicet inſigne illud odium, quo Romani regium nomen proſequebantur, vt quidquam Regibus acceptum ferre vellent. Schulting. *ad Collat. leg. Moſ. & Rom. IV.* 8. *p.* 749. *ſequ.*

§. III.

Eam patres perpetuo retinebant.

Primo ergo patria poteſtas non ſecus, ac dominorum, e Romuli inſtituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quiſquam liberorum, viuo & inuito parente, ſui iuris fiebat, etiamſi tractaret rempublicam, magiſtratus gereret, ſummamque ſtudii erga patriam laudem eſſet commeritus. Dionyſ. Hal. *II. p.* 96. Attamen hoc ius patriae poteſtatis cedebat dignitati, immo interquieſcebat tantiſper, & conniuebat, vti docet Gell. *Noct. Att. II.* 2. Quo etiam referendae *l.* 13. *§.* 5. & *l.* 14.

 pr. D.

pr. D. ad SC. Trebell. quas egregie illuſtrat V. A. Corn. van Bynkersh. *Obſ. I.* 18.

§. IV.

Etiam in nepotes.

Deinde huic patris imperio non ſolum filii & filiae, ſed & *illorum* liberi & nepotes ſuberant, quamuis filii eſſent milites *l.* 7. *C. h. t.* Eam vero poteſtatem non vterque parens habebat, ſed ſolus pater, ideo *familiae princeps* vocatus ab Vlpiano *Fragm. IV.* 1. quo defuncto demum liberi ſui iuris eſſe coeperunt.

§. V.

Complectebatur ius vitae & necis,

Denique iura ipſa, quae illa patria maieſtas complectebatur, plane erant ſingularia. Et I. quidem huc pertinet IVS VITAE ET NECIS. Licebat enim patri filium, tamquam rem ſuam, non ſolum exponere (*b*), in carcerem detrudere, flagris caedere, vinctum ablegare ad operas ruſticas, ſed & quouis ſupplicio, ſi meruiſſet, necare. Dion. Hal. *II. p.* 96. 97. Simplic. *Comment. ad* Epictet. *Enchir. XXXVII. l.* 11. *D. de liberis & poſtum. hered.* Vnde mirum eſt, Libanium *Decl. XXI.* hunc veteris iuris rigorem benigniore interpretatione emollire, patribuſque tantum concedere τὴν ἀπειλὴν τεθνηκέναι, *comminationem mortis.* Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, *patres domi, adhibitis in conſilium neceſſariis, viriſque principibus, liberorum cauſſas cognouiſſe* (*c*), *iiſque pro rei grauitate poenas & ſupplicia inflixiſſe.* Val. *Max.* V. 2. *Sen. de Clem. I.* 15. Hunc in modum a patribus necati dicuntur Caſſius, Val. Max. *l. c.* (quamuis id argumentis ſolidis in dubium vocet Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. Lib. VIII.*) Fabii Eburni filius, apud Quinctil. *Declamat. III.* Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fuluius, apud Salluſt. *de bello Catil. XXXIX.* Titus vero Arrius eodem iure filium exſilio damnauit, apud Sen. *l. c.*

(*b*) *De partus expoſitione & nece apud veteres* eruditiſſimus exſtat commentarius Gerardi Noodtii, quem *Iulium Paullum* ipſe inſcripſit. Nos inde huius immanis conſuetudinis hiſtoriam quaſi per indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere maſculos, nec ex ſequiore ſexu filias primigenias, niſi ex quinque vicinorum ſententia monſtroſi, debiles, aut inſignes ad deformitatem eſſent iudicati. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 88. Quae Romuli lex etiam in XII. tabulas cum aliis migrauit. Cic. *de legib. III.* 8. At vtraque lex adeo ſenſim exoleuit, vt etiam ſub Imperatoribus nihil eſſet ea expoſitione frequentius. Suet. *Octau. LXV. Calig. V.* Tacit. *Hiſtor. V.* 5. Tertull. *ad nation. I.* 15. Idque nec SC. Planciano nec altero, quod ſub Hadriano prodiit, mutatum fuiſſe, docet Ger. Noodt *Iul. Paull. III. p.* 350. qui etiam *cap. IV. V. VI.* obſeruat, ſub Diocletiano adhuc & Maximiano, immo & ſub

ſub Conſtantino licuiſſe infantes exponere: primosque eam truculentiam inhibuiſſe Valentinum, Valentem & Gratianum, *l. 2. C. de Infant. expoſit.* Sed huic ſententiae interceſſit Vir illuſtr. Corn. van Bynkershoek in libello *de iur. occid. liberos*, vbi citius hoc cacoethes legibus vetitum ſtatuit, quumque multo poſt ſententiam ſuam tueretur laudatus Noodtius ſingulari Epiſt. ea de re nuper edita: ſequutae ſunt Bynkershoekii *Curae ſecundae*, id eſt, notae & ſtricturae ad illam amicam Noodtii Reſponſionem. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation. I.* 15.

(*c*) Hinc pater adpellatur *iudex domeſticus* apud Senec. *Controu. II.* 3. *domeſticus magiſtratus* apud Senec. *de beneſ. III.* 11. *cenſor filii* apud Suet. *Claud. XVI.*

§. VI.

Eadem patria poteſtas complectebatur II. IVS *ter* VENVMDANDI FILIOS. Si enim prima vice venditus in ſeruitutem filius, manumiſſione libertatem recuperaſſet, iterum vendi poterat a patre. Iterum manumiſſus, denuo in poteſtatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, e patria demum poteſtate exibat. Dionyſ. Halic. *II. p.* 97. Simplic. *comment. ad* Epictet. *Enchirid. XXXVII.* Et quamuis Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. III.* Aleander ad Caii *Inſt. I.* 6. 3. *p. m.* 56. & Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. IV. p.* 202. erroris arguant Dionyſium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quae in manumiſſione obſeruabatur, intelligendam arbitrentur: hos ipſos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariae venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e XII. Tabulis natae ſunt. Ipſis quoque Aleandri & Gothofredi argumentis abunde ſatisfactum a Theod. Marcil. *Interp. XII. Tab. Cap. XXV.* Ant. Schulting. *ad Vlp. Frag. X.* 1. *p.* 592. Bynkersh. *de iure occ. lib. VI. p.* 177. & Cel. Thomaſio Diſſ. *ad vſu pract. Tit. Inſt. de patr. pot. I.* Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paullulum reſtricta eſt, negatumque patribus ius vendendi filios illos, quibus vxores ducere permiſiſſent. Dionyſ. Halic. *II. p.* 98. Poſtea ea in ipſas XII. tabulas migrauit, vbi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS IVSTIS IVS VITAE NECIS VENVMDANDIQVE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIVM TER VENVMDVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO: Vlp. *Frag. X.* 1. Iac. Gothofr. in *quat. font. iur. ciu. de LL. XII. Tab. IV.*

Ius ter venumdandi liberos.

§. VII.

Denique & III. IVS ADQVIRENDI per liberos patria poteſtate continebatur. Sex. Empir. *Pyrrh. hyp. III.* 24. *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad inſtar ſeruorum eſſe voluerunt, neque ſuorum bonorum ipſos eſſe dominos, ſed parentes, donec manumittantur eo modo, quo mancipia ſolent.* Sed de hoc iure infra ad *Lib. II. Tit. IX.* dicemus.

Ius adquirendi per liberos.

§. VIII.

Ius vitae & necis quibus gradibus obſoluerit?

In his omnibus vero ſenſim nonnulla mutata ſunt cultioribus reipubl. temporibus, maxime quum iſta domeſtica maieſtas ſtatui, monarchico ſub Imperatoribus parum conſentanea videretur. Et primo quidem quod ad ius vitae & necis attinet, ea mutatio non facta iam ante exactos reges, vt viſum Raeuardo *ad XII. Tab. cap. III.* nec tempore Auguſti, ceu creditum Franc. Balduino *ad leg. Rom. XVII. p.* 24. nec denique ſub Diocletiani tempora, vti exiſtimarunt Theod. Marcil. *Interpretam. leg. XII. Tab. Cap. XXIV.* vel ſub Conſtantini, vti credidit Giphan. *ad l. vlt. C. de patr. poteſt.* multo minus ſub Valentiniani, Valentis & Gratiani imperio quae Lipſii *Epiſt. ad Belg. I.* 85. ſententia eſt: ſed a temporibus Traiani, qui filium male contra pietatem a parente adfectum emancipauit, nec eo defuncto patri bonorum poſſeſſionem conceſſit. *l. vlt. D. ſi a parente quis manum. ſit.* Eius exemplum deinde ſequutus Hadrianus patrem, qui filium ob adulterii ſuſpicionem in venatione occiderat, in inſulam deportari iuſſit, quod latronis magis, quam patris iure eum interfecerit, parum memor, patriam poteſtatem in pietate, non in atrocitate conſiſtere debere. *l.* 5. *D. ad L. Pompei. de parricid.* Hinc ab Alexandri Seueri temporibus inualuit ſenſim mos, filios grauius delinquentes offerendi magiſtratibus, quibus tamen ipſi parentes praeſcribebant ſententiam, in filiis exequendam. *l.* 13. §. *vlt. D. de re milit. l.* 3. *C. de patria pot. l.* 2. *D. ad leg. Corn. de ſicar.* & *l.* 11. *in fin. D. de lib. & poſt. hered. inſt.* vbi Paullus, eorum temporum iuriſconſultus, non *licet*, inquit, occidere liberos, ſed *licebat.* Denique ne id quidem relictum parentibus, vt filios immorigeros abdicarent. *l. 6. C. de patr. pot.* Ergo totum illud ius vitae & necis quod patribus olim competierat, paullatim reſtrictum, demum a Conſtantino M. ſanctione poenali ſublatum *l. vn. C. de his qui par. vel. lib.* totumque in magiſtratus tranſlatum eſt per conſtitutionem Valentiniani, *l. vn. C. de emend. propinqu.* Thomaſii *Diſſ. de vſu pract. Tit. inſt. de patr. pot. I.* 22. *ſequ. p.* 9. *ſeq.*

§. IX.

Vt & trina liberorum venditio.

Multo minus trinam liberorum venditionem ſaluam eſſe paſſi ſunt imperatores. Hi enim, (non vt Balduinus putat, libera reſp.) id ius parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, ſed vt videtur, Diocletianus liberos vllo titulo alienari vetuit, *l.* 1. *C. de patrib. qui fil. ſuos diſtrax.* Deinde Conſtantinus parentibus, cum

extrema

extrema inopia conflictantibus, liberos ſanguinolentos (d) tantum vendere permiſit, ea tamen lege, vt liceret & patri vendenti, & filio vendito aut cuicumque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem prouocare. *l. 2. C. de patr. qui fil. diſtrax.* Immo ne & hac venditione ſanguinolentorum eſſet opus: paullo poſt idem imperator ſanxit, vt inopes parentes alimenta e publico acciperent *l. 1. & l. 2. C. Theod. de aliment. quae inop. parent. e publico petere debent Lib. XI. Tit. XXVII.*

(d) Filii ſanguinolenti ſunt recens nati, & adhuc ab vtero rubentes. Eos enim vendi permiſerat Conſtantinus ob periculum expoſitionis. Fuſius hoc demonſtrat. Huber *Digreſſ. II. 5.* Solebant enim partus ſanguinolenti vel ad necem in ſolitarium locum abiici, vel ad loca quaedam populi Romani publica deferri, & talis fuit lactaria columna, de qua Feſtus *p. 303. Lactaria columna in foro olitoris dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant.* Conf. Raevard. *Coniect. I. 17. p. 33.*

§. X.

In tertio iure adquirendi per liberos quid mutatum ſit paullatim, infra ſuo loco, id eſt, *Lib. II. Tit. IX. n. II.* dicemus. Iam addimus, & alia parentum iura ſublata, vel imminuta ſaltim fuiſſe. Sic ſane quum olim & filii filiaeque familias noxae dari poſſent a patre: id ius iis ademtum eſſe, docet Iuſtinianus. §. *vlt. Inſt. de nox. act.* Quam parum patris arbitrio relictum fuerit in exheredandis liberis, infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, vt patri filius ſit heres neceſſarius. Quae omnia olim aliter ſe habuiſſe, ſuis locis patebit.

Quid circa adquiſitionem per liberos aliaque iura mutatum?

TIT. X.

TIT. X.

DE

NVPTIIS.

PAtria poteſtas adquiritur vel per *iuſtas* NVPTIAS, vel per LEGITIMATIONEM, vel per ADOPTIONEM. De nuptiis & legitimatione titulo hoc X. de adoptione ſequente agitur. Non abs re vero hic titulus in Pandectis inſcribitur *de ritu nuptiarum*, videnturque veteres ICti probe intellexiſſe, quantum interſit ſtudioſi iuris, ritus illos nuptiarum qui iura diuerſiſſima producebant, perſpectos habere. Hinc procul dubio illo titulo de ritibus nuptiarum accurate egerunt. Sed Tribonianus, retenta in pandectis veteri rubrica, rem ipſam omiſit, neque vllum titulo iſti inſeruit fragmentum, quod ad illuſtrandos illos veteres ritus faceret. Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nuptiis.* I. 1. *p.* 1. Ergo ex antiquitatibus ſupplendus hiatus; quod iam ante nos fecerunt Barn. Briſſonius libris *de ritu nuptiarum & iure connubiorum.* Ant. & Franc. Hotomani *de vetere ritu nuptiarum*, &, qui fere omnium induſtriam ſuperauit, Thomaſius, laudata *diſſertatione.*

§. I.

Diuerſi nuptiarum ritus.

Fiebant nuptiae apud Romanos vel ita, vt vxor CONVENIRET IN MANVM, & fieret MATERFAMILIAS, vel vt SINE IN MANVM CONVENTIONE dotalia conficeret inſtrumenta, & non materfamilias, ſed MATRONA haberetur. Gell. XVIII. 6. Prius non ſola fiebat CONFARREATIONE & COEMTIONE, ſed & VSV, vt diſerte tradit Cicero *pro Flacco cap. XXXIV.* Itaque tres iſtos modos diſtincte recenſent Arnob. *adu. gent. IV. p.* 83. Seru. *ad Virg. Georg. I. v.* 31. Boeth. *ad Cicer. Topic. III.* & e recentioribus Briſſonius, & Hotomanus, *libris laudatis.* Aſt non deſunt, qui confarreationem & coemtionem pro vno eodemque ritu habent.

§. II.

§. II.

Confarreatio quid?

Confarreatio, a Romulo inuenta (*a*), fuit ritus nuptiarum antiquiſſimus, quo certis verbis, & teſtibus decem praeſentibus, & ſollemni facto ſacrificio, in quo panis quoque farreus adhibebatur, vxor conueniebat in manum mariti. Dionyſ. Halic. *II. p.* 95. Vlp. *Fragm. IX.* 1. *XI.* 13. *XXII.* 14.

(*a*) In dubium id vocat Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. XXI. p.* 95. ob locum Plinii *Hiſt. Nat. XVIII.* 2. in quo vſus farris in ſacrificiis a Numa demum inuentus dicitur. Sed falſum id eſſe, ex Catonis fragmento patet apud Seru. *ad Virg. Aeneid. X. v.* 541. qui refert, *Latini boues* IMMOLATOS, *priusquam caederentur, profugiſſe in ſiluam.* Quum vero *immolare* idem ſit, ac mola falſa e farre confecta inſpergere: Seru. *ad Aeneid. X. v.* 541. Heinſ. *epiſt. ad Balſac. p.* 185. facile patet, iam ante Romuli tempora farris vſum in Latio fuiſſe receptiſſimum.

§. III.

An ea ſolis Pontificibus & Flaminibus propria?

Erat vero hic ritus non pontificibus flaminibuſque proprius, vt nonnulli recentiorum exiſtimant, Boeth. *ad Cic. Topic. III.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. II.* 5. Dalechamp. *ad Plin. Hiſt. Nat. XVIII.* 3. ſed ciuibus Romanis omnibus communis, quamuis in pontificum & flaminum matrimoniis neceſſarius videretur, ac proinde inter illos diutiſſime ſeruaretur. Praeterquam enim, quod id diſertis verbis teſtatur Dionyſ. Halic. *l. c.* ipſo ſane loco Taciti *Ann. IV.* 16. quo tamen inprimis nituntur diſſentientes, id non obſcure firmatur. Nihil enim rari aut inuſitati habuiſſet illa patrimorum & matrimorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, ſi ſoli flamines ac Pontifices hoc ritu iniiſſent matrimonium.

§. IV.

Eius effecta, I. ſacrorum communio.

Effecta confarreationis erant, I. ſacrorum communio. Dionyſ. Hal. *II. p.* 95. *γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς, συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. Mulierem nuptam, quae iuxta leges ſacras conuenerat cum viro, Romulus participem eſſe voluit omnium bonorum & ſacrorum.* Vnde Modeſtinus *l.* 1. *D. de ritu nupt. Nuptiae ſunt coniunctio maris ac feminae, conſortium omnis vitae,* DIVINI *& humani iuris communicatio.* Scilicet in ipſis veterum aedibus erant Dii Penates cuiuis familiae proprii, quo ipſo differebant a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, porticu, atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo & in caſtris, & nauibus colebantur: vnde Lares *domeſtici, compitales, militares & marini*; Lares item *comitio potentes, publici, viales, ciuitatum, rurales,* in marmoribus & apud veteres aucto-

auctores paſſim occurrunt. Grut. *Inſcript. p. LXXVIII.* 1. *p. CVI.* 12. & 4. *p. X.* 2. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 240. 153. & 159. Deſid. Herald. *ad Tertull. Apol. I.* 25. Idem in *Aduerſ. I.* 7. 10. Meurſ. *Auctar. philol. ad libr. de Gloria II.* Vtriſque ſimulacra dedicata erant, caninis induta pellibus, Plutarch. *quaeſt. Rom. LI. pag.* 276. & arae poſitae ac foci, res in domo ſanctiſſimae, a quibus adeo nemo poterat ſine ingenti ſcelere abſtrahi. Cic. *pro domo* I. & *pro Rege Deiot. XV.* (*b*) Quemadmodum vero ad haec ſacra non niſi illi admittebantur, ad quos aliquando tranſitura eſſet ſacrorum hereditas: ita non arctior poterat eſſe coniunctio, quam qua quis in alterius gentem & ſacra tranſiret. Praeterea eiuſmodi ſacrorum communio reſcindi non poterat, niſi auctores fierent Pontifices, nec certior erat ſpes ſucceſſionis, quam quae ex illa ſacrorum μεθέξει naſcebatur. Et hinc patet ratio, cur in his nuptiis tam neceſſaria fuerit domum deductio, multis facta ſollemnitatibus, quas deſcribit Barn. Briſſon. *Antiq. I.* 18. & *de Ritu nupt. p. m.* 223. Fixa enim erant Penatium ſacra, ac hereditaria; hinc nemo per confarreationem vxorem accipere poterat, niſi cui eſſet domus ac lararium, in quo vxor cum eo communibus ſacris frueretur.

(*b*) Et hinc etiam lucem accipit *l.* 18. *D. de in ius vocando;* de qua infra erit dicendi locus.

§. V.

II. Liberi patrimi & matrimi.

Deinde & id ſingulare erat confarreationis effectum, II. quod ex confarreatis parentibus naſcerentur *patrimi* & *matrimi*; quorum magna erat in ſacris praerogatiua. Tacit. *Hiſt. IV.* 53. Feſt. voce *Flamin. p.* 289. & *patrimus p.* 358. Sunt, qui patrimos & matrimos eos vocant pueros, quorum parentes eſſent ſuperſtites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI.* 2. *p.* 790. *edit. Schulting.* Sed hi omnino opinione ſua falluntur. Quamuis enim & id requireretur in ſacris, boni ominis cauſſa, vt recte a Pithoeo obſeruatum eſt: *patrimi* tamen & *matrimi* proprie erant, confarreatis parentibus nati. Nec aliter Feſtus, qui falſo plerumque a diſſentientibus laudatur.

§. VI.

III. Vxor in manum conueniens, ma-

Adhaec id ſequebatur effectum, III. vt vxor, quae confarreatione in manum conuenerat, fieret MATERFAMILIAS, & filiae loco haberetur, adeoque eſſet heres ſua. Dionyſ. *l. c.* Vlp. *l. c.* Gell. XVIII. 6. Quaeri hic ſolet, an vxor, per confarreationem libe-

rata

rata patria poteſtate, in viri poteſtatem tranſierit? Affirmat Ant. Hotom. *de rit. nupt. XX. p.* 298. Sed negant alii. Thomaſius *Diſſ. alleg. I. p.* 22. Verum licebit hic cum Hotomano facere. Auctores ſane omnes fatentur, I. vxorem conueniſſe *in manum. Manum* vero in iure ſignificare poteſtatem, tralatitium eſt. Immo II. Gellius *Noct. Att. XVIII. 6.* multo diſertius vxorem eiuſmodi *in mancipio* fuiſſe ſtatuit. In mancipio vero eſſe procul dubio includit poteſtatem, (Vlp. *Frag. X. rubr.* & ibi Schulting. & *Tit. XX.* 18. *XXIV.* 23.) immo & ipſum dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de iure occid. lib. Cap. I.* Idemque ſibi volunt auctores, quando vxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Aen. IV. v.* 103. terfamilias in poteſtate mariti.

- - - *Liceat Phrygio ſeruire marito.*

ad quae verba videndus Seruius: nec non quando mariti ab vxoribus vocantur DOMINI. Seru. *ad Virgil. Aen. IV.*

- - *Connubia noſtra*

Reppulit, ac DOMINVM *Aenean in regna recepit.*

Add. Non. Marcell. *cap. IV. n.* 121. III. Obſeruauimus, confarreatas vxores in ſacris mariti fuiſſe. Sacrorum vero communio coniuncta erat cum poteſtate. Vnde formulae: *in parentum ſacris eſſe conſtitutum, in gentem & ſacra alicuius tranſire, ſacris paternis abſolui &c.* Vid. Barn. Briſſon. *de verb. ſign. p. 1216. edit. noſtr.* Accedit IV. quod Vlpianus *in manum conuentionem* inter genera capitis deminutionis refert. *Tit. XI.* 13. Quomodo vero capite deminuta dici potuiſſet vxor, ſi vel ſui iuris, vel in patria poteſtate manſiſſet? Nec V. id omittendum, vxores antiquiſſimis temporibus adſumſiſſe nomina maritorum, tamquam filias. Qui mos etiam ſub Imperatoribus, quum iam obſoleuiſſet confarreationis ritus, manſit. Hinc in lapidibus occurrunt ANTONIA DRVSI, DOMITIA BIBVLI, MESSALINA NERONIS, DOMITIA DOMITIANI, Rupert. *Epiſt. XLI. ad Reineſ. lap.* 156. 235. 237. Gruter. *Inſcr. p. DLXXXIV.* 11. *p. DCXVIII.* 9. *p. DCCCLXXIX*, 7. (*bb*). Plura exempla dabit V. C. Iac. Perizon. *Diſſert. de diuina conſtit. Deut. XXV.* 5. 6. Praeterea VI. re ipſa poteſtatem ſummam in vxores, non ſecus ac in filias, exercebant mariti. Quidquid adquirebat vxor, marito adquirebat. *Omnia* enim, *quae eius erant, viri fiebant do-*

O 2 *tis*

(*bb*) [Quin Reineſ. *Inſcr. Cl. I. inſcr.* 18. & *Cl. VI. inſcr.* 2. collegit exempla vxorum, tum quae maritorum nomina adſumſerunt, tum quae paterna retinuerunt, quarum illae in manum conuenerant, hae non conuenerant.]

tis nomine. Cic. *Topic. IV.* (*c*). Ius quoque vitae & necis competiiſſe maritis in vxores adulteras, vinoſas, aliiſque ſe ſceleribus polluentes, notum eſt ex Dionyſ. Hal. II. *p.* 96. Gell. II. 23. ex quibus patet maritos domi ſuae tamquam iudices de vxorum criminibus cognouiſſe. Exempla vide apud Plin. *Hiſt. Nat. XIV.* 13. Manſit etiam ſub Imperatoribus priſtini moris veſtigium, teſte Sueton. *Tiber. XXXV.* Tacit. *Ann. II.* 1. *XIII.* 32. Denique VII. ex inſigni loco Caii apud *Pariatorem LL. Moſ. & Rom. tit. XVI.* patet, *ſororis loco liberis fuiſſe matrem aut nouercam, quae per in manum conuentionem apud patrem eorum* IVS FILIAE *conſequuta ſit.* Quare negandum haud videtur, vxores, quae confarreatione in manum venerant, in poteſtate maritorum fuiſſe. Ger. Noodt *Probab. II.* 9. *p.* 64.

(*c*) Hinc & peculium habebant matres familias, tamquam filiae & ſeruae. Vid. Plaut. *Caſin.* II. 2. 26.

§. VII.

IV. Bona vxoris ad maritum delata.

Quartum effectum erat, IV. quod maritus bona omnia vxoris nomine dotis acciperet. Cic. *Topic. IV.* & id quidem procul dubio, quia illa erat in mariti poteſtate, ceu paullo ante diximus. Vnde Terent. *Andr. I.* 5.

Te iſti virum do amicum, tutorem, patrem;
BONA *noſtra haec tibi* COMMITTO, *& tuae mando fidei:*
Hanc mihi in manum dat.

Ex quo facile patet, quaenam ſit dotis dominii origo, de qua infra *Lib. II. Tit. VIII.* dicendum erit pluribus.

§. VIII.

V. Coniugium eiuſmodi ſola diffarreatione ſolubile.

Quintum effectum erat V. quod connubium eiuſmodi diſſolui non poſſet, niſi DIFFARREATIONE, quae, quum teſte Feſto, voce *diffarreatio*, eſſet genus ſacrificii, procul dubio non niſi auctoritate pontificum fiebat, & hinc erat rariſſima, & difficillima, in qua teſte Plutarcho, [*Quaeſt. Rom. p.* 276.] multa triſtia ac abominanda fieri ſolebant. Quare primis reip. temporibus exſtitiſſe negant diuortii exemplum vſque ad annum V. C. DXX. Dionyſ. *II. p.* 96. Plut. *in Romul. p.* 39. & *in Numa p.* 77. Valer. Max. II. 1. Gell. IV. 3.

§. IX.

Confarreationis ritus cur

Enimuero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum & feminarum, difficultateſque caerimoniarum, ſtudium item conſeruandae patriae poteſtatis, impenſarum magnitudinem, & maxime denique

nique ob gratiſſimam diuortiorum licentiam; ita ſenſim obſoleuit, vt Tiberii tempore non amplius reperiri poſſent tres flaminei candidati, confarreatis prognati parentibus. Tacit. *Annal. IV.* 16. obſoleuerit?

§. X.

Diutius paullo viguit ſecundus nuptiarum ritus, videlicet COEMTIO (*d*). Et ſane videtur coemtio & in confarreatione fuiſſe adhibita, tamquam ritus acceſſorius. Aſt poſtremis temporibus Romani, neglecto primario confarreationis ritu, ſolum acceſſorium, id eſt, coemtionem, retinuerunt, & inde factum, vt multis ſecundus hic modus ab illo primo non videatur diſcrepare. Cicero certe *pro Flacco XXXIV.* modos recenſens, quibus in manum conueniatur, confarreationis plane non meminit, ſed coemtionis & vſus, eam haud omiſſurus, ſi reipſa eo tempore inter confarreationem & coemtionem quaedam fuiſſet differentia. Coemtio an a confarreatione diuerſa?

(*d*) Immo ſollemnis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Ebraeis vid. Gen. XXXI. 14. XXXIV. 12. I. Samuel. XVIII. 24. De Graecis Euripid. *in Medea. v.* 232. Ariſtot. *Polit. II.* 8. De Germanis Tacit. *de mor. Germ. XVIII.* Conferri meretur Gundl. *diſſ. de coemt. vx. IX. cap. I.*

§. XI.

Fiebat COEMTIO non ſolum a ſponſo, ſed & a ſponſa. De illo marmor vetuſtum luculenter teſtatur, quod ita ſe habet: PVBL. CLAVD. QVAEST. AER. ANTONINAM VOLVMNIAM VIRGINEM VOLENT. AVSPIC. A PARENTIBVS SVIS COEMIT. ET. FAC. IIII. IN-DOM. DVXIT. De hac Nonius *de propriet. ſerm. XII.* 50. ita refert: *Veteri lege Romana aſſes tres ad maritum veniens ſolebat adferre, atque vnum, quem in manu tenebat, tamquam emendi cauſa, marito dare; alterum, quem in pede habebat, in foco Larium familiarium ponere; tertium, in facciperio quem condiderat, compito vicinali ſolere reſonare* (*e*). Primo ergo aſſe fiebat coemtio viri more Quiritium, id eſt, per aes & libram, adhibitis quibusdam verbis ſollemnibus. Seru. *ad Virg. Aeneid. IV. v.* 211. Petr. Fab. *ad l.* 16. *de Reg. Iur. p.* 97. *ſequ.* Secundo vxor ſibi veluti coeme- Ritus iſte coemendi.

(*e*) Quid ſit *in compito vicinali reſonare*, paullo obſcurius videtur. Sed ſalua res eſt. In compitis etiam erant aediculae Laribus ſacrae. Ouid. Faſt. II. v. 616.

-- qui compita ſeruant
Et vigilant noſtra ſemper in vrbe Lares.

Conf. Suet. *Aug. XXI.* Loco *reſonare*, lege *reſignare*, & cenſus erit planiſſimus ſponſam tertium aſſem, quem in ſacciperio condiderat, ante Lares compitales reſignare, & ibi deponere ſueuiſſe.

coemebat Lares & Deos penates, vt ſacrorum fieret particeps. Tertio ſibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum. Nam ſponſa domum deducenda in horto aliquamdiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti tranſiret. Et hanc maceriam Nonius vocat *compitum vicinale*, ceu poſt Perrenon. *Animaduerſ. l. 6.* docuit Gundling. *ibid. I.* 14. qui etiam huc referunt reſponſum Ceruidii Scaeuolae *l. 66.* §. 1. *D. de donat. inter vir. & vxor.* & verba Terentii *Adelph. V. 7. Atque hanc in horto maceriam iube dirui. Quantum poteſt: huc transfer, vnam fac domum. Traduce & matrem, & familiam omnem ad nos.* Ceterum quaenam fuerint illa verba coemtionis ſollemnia, non conſtat. Neceſſaria ea fuiſſe, docet Cicero *de Orat. I.* 56. ſed qualia fuerint, non commemorat. Boethius *ad Cic. Top. III.* ait, quaeſiuiſſe virum, *an mulier ſibi materfamilias eſſe vellet?* hanc reſpondiſſe, *ſe velle* (*ee*). Eodem modo & interrogaſſe matremfamilias, & reſpondiſſe virum. Quae ſi recte ſe habent, coemtio illa procul dubio interueniente ſtipulatione facta eſt. Sed haec forte Boethius ſine auctore. Cicero *pro Muraena XII.* ait, mulieres in ſollemnibus iſtis verbis *Caias* eſſe vocatas. Et hinc procul dubio ad illam formulam reſpicit: VBI TV CAIVS, IBI EGO CAIA, cuius meminit Plutarchus *Quaeſt. Rom. p.* 620.

(*ee*) [Haec quidem vera ſunt, ſed dubito, an haec verba ad coemtionem vxorum pertinuerint. Potius analogia ſuadet, vt exiſtimemus, formulam fuiſſe: HANC EGO MVLIEREM MEAM ESSE AIO. *Ea enim erat ſollemnis formula in omnibus mancipationibus.*]

§. XII.

Effecta coemtionis.

Effecta coemtionis, [niſi quod ex his nuptiis non naſcerentur patrimi & matrimi,] erant eadem, quae confarreationis. Nam & hoc modo in manum conueniebant vxores, & MATRES FAMILIAS vocabantur. Huber. *Digreſſ. Part. II.* I. 17. *p.* 528. Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I.* 7. *p.* 26. 28. Vnde ſimul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inſcr. p.* IↃCCC. 21. vocetur VXOR GRATVITA, vtpote quae coemta non eſſet, nec aqua aut igne accepta.

§. XIII.

Quo ritu eiuſmodi nuptiae diſſolutae?

Quemadmodum vero nuptiae confarreationis ritu contractae diffarreatione; ita factae per coemtionem *remancipatione* diſſoluebantur, ceu ex Feſto erudite probat Raeuardus *ad leg. XII. Tab. p.* 98.

§. XIV.

§. XIV.

Tertius modus contrahendi matrimonium erat VSVS; qui in eo çonſtitit, quod ſine conſarreatione & coemtione maritus vxorem vſucaperet. Si enim haec auctore tutore cum viro conſueuerat annum vnum, nec ante finem anni vſurpatum iuerat, id eſt, tribus noctibus a viro non abfuerat, videbatur tunc vſucapta & poſſeſſione quaeſita. Gell. III. 2. Quemadmodum itaque vſucapio eſt modus adquirendi dominium iuris Quiritium: ita dubitari nequit, *quin* & vſu vxor conuenerit in manum & veluti in dominium Quiritarium mariti, vel eiuſdem poteſtatem redacta ſit. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.* Petr. Pith. *ad Pariat. LL. Moſ. & Rom. tit. XVI.* Si itaque vxor nollet in manum conuenire: inſtrumenta quidem dotalia conficiebantur, & domum deducebatur, ſed dabat illa operam, vt ſaltim tres noctes a marito abeſſet. Sic enim per vſurpationem interrumpebatur ſingulis annis vſucapio, adeoque vxor vel in poteſtate patris, vel in tutela agnatorum manebat, ſine quorum auctoritate in manum conuenire non poterat. Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto ſine vno horum rituum matrimonio, vxor non conueniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, ſed MATRONA. Gell. XVIII. 6. Et hinc neque ſuccedebat ab inteſtato marito, neque hic vxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen vterque coniux ad bonorum poſſeſſionem edicto: VNDE VIR ET VXOR. Vſus, qualis nuptiarum ritus.

§. XV.

Requiſita iuſtarum nuptiarum praeter I. *pubertatem* & *viri potentiam*, de cuius examine ad *Lib. I. Tit. XXII.* dicemus, erant II. *conſenſus patrum*, quorum in poteſtate erant ſponſi. Quamuis enim pater filiam elocatam reuocare; nuptiaſque rite contractas ſoluere non poſſet: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionyſio Halicarnaſſeo, Paulli *Sent. II.* 19. Vlpiani *l.* 1. *§. vlt. de liberis exhibendis* accurate demonſtrat Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I.* 13. *p.* 48. 49.) poterat tamen id facere, ſi filia eo inuito cuidam nupſiſſet, ceu contra Raeuardum *Var. VI.* 16. Cuiac. *Obſ. III.* 5. idem demonſtrat Thomaſius *l. c.* Sin filia patria poteſtate ſiue per emancipationem, ſiue patris mortem exiiſſet, ſub perpetua degebat tutela, adeoque & tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco XXXV.* Auctoritatem vero & expreſſam eſſe, & praecedere nuptias debuiſſe, aeque ac iuſſum, notum eſt ex ICtis. Nec obſtat *l.* 25. *§.* 4. *D. de adquir. hered.* quam accurate Requiſita iuſtarum nuptiarum. I. pubertas, II. conſenſus patrum.

explica-

explicauimus & a Iac. Gothofredi correctione vindicauimus in *Element. iur. ciu.* §. 250.

§. XVI.

III. Ciuitas Romana. Requirebatur etiam III. vt vterque contrahentium eſſet & liber, & *ciuis Romanus.* Inter ſeruos enim & ſeruas, liberoſque & ſeruas non connubium erat, ſed CONTVBERNIVM. Cum Latino etiam vel Latina, peregrino vel peregrina, non erant iuſtae nuptiae, niſi conceſſum eſſet (*f*). Vlp. *Fragm. V.* 4. & 5. Paull. *Sent. II.* 19. 6. Vnde notum, quantum inuidiae Antonio nuptiae cum Cleopatra conflauerint. Sed poſt conſtitutionem Antonini Caracallae promiſcua fuere inter gentes connubia, & ita intelligendus Prudent. *adu. Symmach. II. v.* 612.

Diſtantes regione plagae, diuiſaque ponto
Littora conueniunt, nunc per vadimonia ad vnum
Et commune forum: nunc per commercia & artes
Ad caetum celebrem: nunc per genialia fulcra
Externi ad IVS CONNVBII. *Nam ſanguine miſto*
Texitur alterius ex gentibus vna propago.

Et Rutilius Numatianus *Itiner. v.* 63. *ſequ.*

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii CONSORTIA *iuris,*
Vrbem feciſti, qui prius orbis erat.

(*f*) Concedebat olim eiusmodi nuptias populus, lege ſingulari, vt docent exempla apud Liuium *Hiſt. XXXVIII.* 36. *XLIII.* 3. Poſtea imperatores talia dabant priuilegia. Exempla hinc inde in marmoribus ſunt, apud Gruter. *pag. DLXXIII.* 2. *DLXXIV.* 5. *DLXXV.* 1. Iac. Spon. *Miſcell. erudit. Antiqu. p. CCXLIV.* vbi militibus, QVI PEREGRINAE CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur CONNVBIVM CVM VXORIBVS, QVAS TVM HABVISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II.* 22. De reliquis prohibitionibus dicemus infra, vbi de iure Quiritium & ciuitatis in Adpendice agemus.

§. XVII.

IV. Graduum prohibitorum obſeruatio. Accedit IV. conſideratio *graduum cognationis*, tamquam quartum iuſtarum nuptiarum requiſitum. Quae graduum (*g*) prohibitio quo vſque extendatur, ICti oſtendunt, & maxime illuſtr. Thomaſ. *diſſ. alleg. I.* 18. *ſequ. p.* 59. *ſequ.*

(*g*) *Graduum* equidem computationem ad ſolam doctrinam de ſucceſſione pertinere, putant. Vid. illuſtris Thomaſ. *l. c. p.* 65. ſed & veteres ICti gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Vlpiani eſt in *Collat. Leg. Moſ. & Rom. VI.* 2.

§. XVIII.

§. XVIII.

Denique V. *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quam lege ſtabilire, auctore, vt putabatur, Caeſare, conabatur Helius Caecina, Tribunus plebis: ſed ea lex ne promulgata quidem, nedum perlata fuit. Sueton. *Iul. LII.* Primus Romanorum Antonius, quod antea inauditum, duas in matrimonio vxores habuit, teſte Plutarcho *in vit. Anton. p.* 957. Poſtea & Valentinianus ſenior lege ſanxerat, vt liceret cuiuis viro duas vxores ducere. Socrat. *Hiſt. eccl. IV.* 30. Niceph. *Hiſt. eccl. II.* 33. [Add. Tillemont. *Hiſtor. Imper. Tom. V. Part.* I. *p.* 345.] Sed nec ea quidem conſtitutio, amoliendae facti proprii turpitudini inſeruitura, valuit apud poſteros. Briſſon. *de iure connub. p.* 292. V. Monogamia.

ADPENDIX HVIVS TITVLI DE LEGITIMATIONE.

ALter modus conſtituendi patriam poteſtatem eſt LEGITIMATIO, de qua quum Imperator tantum §. 13. h. t. aliqua commemoret, licebit & nobis eam doctrinam huic titulo tamquam adpendicem ſubnectere.

§. XIX.

Liberi ex iuſtis nuptiis nati, in patria erant poteſtate, & hinc vocabantur LEGITIMI. Nec minus adoptiui in adoptantis poteſtatem redigebantur. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, & a priſcis Romanis duabus litteris SP. ſignari ſolebant, quia erant *ſine patre filii.* Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 316. Cai. *Inſt. I.* 4. 8. *p.* 41. Vlpian. *Fragm. IV.* 2. *p.* 576. Conf. tamen Aegid. Menag. *Amoen. iur. ciuil. XXXIX. p.* 358. Exemplum elegans huius moris exſtat apud Gruter. *Inſcript. p. CCCCXXXIV.* 4. Quinam liberi legitimi, & ſpurii.

C. MAMERCIO. S. P. F.
IANVARIO. Q. AED. PRAET. IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS. IANVARIVS. FILIO. NATVRALI. ET. MAMERCIA. GRAPTE.
MATER. INFELICISS. FILIO. ET. COGNATAE. PIISSIMIS. FECERVNT.

Hic enim *C. Mamercius Ianuarius*, *Paccii Ianuarii* non ſpurius, ſed filius naturalis, & in dignitate conſtitutus adpellatur, S. P. F. id eſt, *ſine patre filius*. Quod monimentum plane egregium accurate enucleauimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. IV. p.* 169. *ſequ.* Aliud eiuſdem generis exemplum eſt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. IX.* 4. Poſtea vulgo quaeſiti *ſpurii* dici coeperunt.

§. XX.

Illegitimorum diuerſa genera.

Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim NATVRALES ex *concubina* vel vidua aut virgine ſtuprata; alii SPVRII ex *meretrice*; alii ex ADVLTERA; alii denique ex INCESTVOSIS amplexibus fuerant nati. Franc. Hotoman. *de ſpur. & legitim. II. p.* 474.

§. XXI.

An ſpurii infames, vel leuis notae macula notati?

Nulli horum erant infames, aſt leuis tamen notae macula ſpurios adſpergebat vulgus, multoque magis adulterinos & inceſtuoſos, ſaltim poſtremis temporibus reip. Vid. Zach. Hub. *Caſ. enucl. Quaeſt. III. §. VIII.* Naturales participes quidem erant omnium iurium, honorumque capaces, ceu contra Iac. Gothofredum luculenter oſtendit Thomaſ. *de vſu pract. doctrinae Inſt. de legitimat. I.* 3. *p.* 3. *ſequ.* & ex inſcriptione paullo ante adlata patet, in qua *C. Mamercius Ianuarius*, quamuis S. P. FILIVS, tamen in colonia ſua *Quaeſtor*, *Aedilis*, *Praetor*, & *Duumuir Quinquennalis iterum* fuiſſe dicitur: iuribus tamen agnationis (*a*) carebant, neque in patria poteſtate erant, tamquam legitimo parente deſtituti. Franc. Hotom. *l. c. III.* Strauch. *Exerc. IV.* 3.

(*a*) Vnde nec gentile patris nomen ferebant ſpurii, vt contra ſententiam Robortelli *Emend. I.* 20. recte oſtendit Car. Sigon. *Emendat. II.* 7. Sane tamquam ſingulare quid de Caeſare refert Sueton. *Iul. LII.* quod natum e Cleopatra filium *adpellari nomine ſuo paſſus ſit*. Et Dio Caſſ. L. *p.* 419. addit, inter alia, quae Octauianus Caeſar obiecerit Antonio, etiam hoc fuiſſe maxime ὅτι τὸν Καισαρίωνα ἐπωνόμαζεν οὕτω, καὶ ἐς τὸ τοῦ Καίσαρος γένος ἦγε, *quod Caeſarionis nomen filio Cleopatrae indidiſſet, & eum in Caeſaris genus retuliſſet.* Interim quamuis aliquando cognomen patris adoptarant filii naturales, vti paullo ante *Ianuarius*, nomen tamen gentile a matre mutuabant. Ita Mamercius Ianuarius dictus a nomine matris Mamerciae Graptae, & a cognomine patris P. Paccii Ianuarii. Similia exempla ex *Grut. Inſcript. p.* DCXLI. 9. & *p.* DCLXXXIV. adduximus in *Comment.* * *ad L. Iul. & Pap. Lib. II. cap. IV. p.* 170. *ſequ.* Ad ſpurios autem haec non pertinere, vel inde patet, quod eorum incertus eſt pater.

* *Tom. VIII. huiusce Edit.*

§. XXII.

§. XXII.

Quum ergo vetere iure Romano nulla eſſet legis actio prodita, qua illegitimi liberi in patriam poteſtatem redacti, iurium iſtorum agnationis fierent participes, niſi adrogatio, in qua ipſos illegitimos auctores fieri oportebat. Herald. *Obſ. ad ius Att. & Rom. VI.* 10. ſaeculo demum quarto ineunte inuenta eſt LEGITIMATIO (*b*). Quod tamen beneficium non ad omnes in vniuerſum ſpurios, ſed natos tantum e concubinis pertinebat. Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 28. Legitimatio quando inuenta?

(*b*) Non ergo legitimatio eſt actus legitimus, vt recte oſtendit Vir. Huber. *Digreſſ. II.* 11. Nec ante Conſtantinum Romae recepta, quamuis viri docti id colligant ex *l. vlt. D. de adopt.* & *l.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.* Nam vt prior lex, vel ipſa teſte rubrica, de adrogatione loquitur: ita poſterior erat lege ſolutio, vel priuilegium, quod ad exemplum non trahebatur.

§. XXIII.

Et primus quidem Conſtantinus M. Imp. inuenit legitimationem I. PER SVBSEQVENS MATRIMONIVM. Meminit eius conſtitutionis Zeno Imp. *l.* 5. *C. de natur. lib.* & Iuſtinianus *Nou. LXXXIX. princ.* Sed quum ipſa non tulerit aetatem, obſcura nobis eſt legislatoris ſententia. Id ſaltim certum, non voluiſſe Conſtantinum M. conſtitutionem ſuam ad eos, qui in poſterum ex concubinis naſcituri eſſent, porrigi, ſed eum ante illam conſtitutionem natis duntaxat id beneficium indulſiſſe, non alio conſilio, quam vt parentes, in concubinatu viuentes, hoc priuilegio pelliceret ad iuſtum ineundum matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum ſubrueret. Vid. Deſ. Herald. *Rer. Quotid. I.* 4. 2. & quae nos diſſeruimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. V. p.* 173. *ſequ.* Conſtantinus M. auctor legitimationis I. per ſubſequens matrimonium.

§. XXIV.

Deinde & Theodoſius iunior addidit legitimationem II. PER OBLATIONEM CVRIAE. *l.* 3. 4. *C. de nat. lib.* Quum enim adeo omnes abhorrerent a decurionum munere, vt iam Traiani temporibus multi inuiti fierent decuriones, Plin. *Epiſt. X.* 114. & ſaepe Chriſtiani poenae loco curiis addicerentur, Barn. Briſſon. *Antiqu. Select. IV.* 18. ac proinde aufugientibus decurionibus, curiae paene exhauſtae eſſent: Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de decur.* priuilegio adliciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius ſuſcipiendum. Hinc conſtitutione cautum, vt, ſi quis curiae offerret filium vel filiam naturalem, ita vt ille in ordinem decu- Theodoſius inuentor legitimationis II. per oblationem curiae.

 rionum

rionum aliquando recipi ſe pateretur, haec decurioni nuberet: eo ipſo illi non amplius naturales, ſed legitimati haberentur. Interim ſoli patri hi fiebant liberi, non agnatis reliquis agnati. *l.* 9. *C. de natur. lib.* In cauſſam tanti decurionatus odii inquirit Thomaſ. *diſſ. alleg. I.* 8. *p.* 21. *ſequ.* vbi ſolide oſtendit, homines voluptate, ambitione & auaritia in tranſuerſum actos, dignitatibus aulicis, militiaeque palatinae & ordinibus ſacris, quam muneribus eiuſmodi, laborioſis, & ob onera curiarum, ſumtuſque, in ſpectacula impendendos, non admodum pinguibus, inhiare maluiſſe. Sed propior ratio reddi poteſt, ab ipſa curialium conditione depromta. Non enim putandum eſt, curiae oblatos confeſtim factos eſſe decuriones. Sed curiae adſcribebantur, eique ſeruiebant periculo ſuarum facultatum. *l.* 4. *C. de nat. lib. l.* 50. *l.* 55. *l.* 64. *C. de decur.* Hinc nec militiae nomen dare, nec ruri extra municipium viuere poterant, curiae quippe, tamquam glebae adſcripti, *l.* 17. *C. eod. l. vn. C. ſi curial. relict. ciu.* Quae omnia luculenter oſtendit V. C. Em. Merill. *Obſ. VII.* 26. *p.* 109. Quum itaque curiae oblati quodammodo eſſent adſcriptitiae conditionis, nec alterius iis eſſet ſpes honoris, quam decurionatus, ſane parum lucroſi: non profecto mirandum, tam paucis ſaliuam mouiſſe ſplendidam illam curialium miſeriam, vt & liberi illegitimi priuilegio eſſent adliciendi ad ſuſcipiendum aliquando decurionatum.

§. XXV.

Zenonis Anaſtaſii & Iuſtiniani conſtitutiones de primo modo legitimandi.

Sequentes Imperatores duo iſta legitimationis genera aliquamdiu retinuerunt, variiſque ea legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator ſanxit, vt ſi pater, nulla legitima ſobole alia ſuperſtite, concubinam vxorem duxerit, liberi vtriuſque ſexus ſtatim poſt nuptias, in patria poteſtate eſſent, & ſiue ſoli, ſiue cum fratribus poſtea natis patri ex teſtamento, vel ab inteſtato, ſuccederent. Attamen eam conſtitutionem ipſe quoque, exemplo Conſtantini, valere tantum voluit ratione liberorum ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui poſtea ex concubinatu prodituri eſſent, tanti beneficii noluit eſſe participes. *l.* 5. *C. de natur. lib.* Sed & Anaſtaſius cum omnibus etiam poſtea naſcituris hoc beneficium communicauit. *l.* 6. *C. eod.* Id vero reſtringit Iuſtinus Imp. *l.* 7. *C. eod.* poſteaque ſuo more iterum latius porrexit Iuſtinianus. *l.* 10. & 11. *C. eod.* Conf. §. 2. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. Nouell. XII.* 4. *XVIII.* 11. *LXXIV.* Quamuis uero his fere omnibus locis Iuſtinianus exigat inſtrumenta dotalia vel nuptialia: ea tamen non ad ſubſtantiam huius legitimatio-

nis

nis pertinere, ſed pro eorum temporum conditione tantum ſignum fuiſſe legitimi connubii, iam alio loco oſtendimus, & pridem demonſtrauit Cuiac. *Obſeru. Lib. XIII. Cap.* 4.

§. XXVI.

Eodem modo & alterum legitimandi modum, per oblationem curiae, variis conſtitutionibus illuſtrarunt Imperatores, e. g. Leo & Anthemius. *l.* 4. *C. de natur. lib.* & Iuſtinianus *l.* 9. *C. eod. Nou.* *LXXXIX. cap.* 11. *ſeq.*

Leonis, Anthemii & Iuſtiniani Conſtitutiones de modo ſecundo.

§. XXVII.

Acceſſit tertius modus legitimandi III. PER ADROGATIONEM, ab Anaſtaſio inuentus *l.* 6. *C. de nat. lib.* Quum enim naturales liberi non eſſent in patria poteſtate, ſed ſui iuris: poterant profecto a parente naturali adrogari. *l. vlt. D. de adopt.* Facta vero ea adrogatione legitimi cenſebantur. Sed eum modum non ſine ratione ſuſtulit Iuſtinus, *l.* 7. *C. de nat. lib.* adprobante id Iuſtiniano *Nou. LXXXIX.* 7. *Nou. LXXIV.* 3.

Legitimatio III. per adrogationem inuenta ab Anaſtaſio.

§. XXVIII.

Denique Iuſtinianus adiecit IV. *legitimationem* PER RESCRIPTVM PRINCIPIS, *Nou. LXXXIX.* 9. *LXXIV.* 2. ac poſtremo *legitimationem* V. PER TESTAMENTVM *Nou. LXXIV.* 2. 1. *LXXXIX.* 10. Qua ipſa tamen totum inuentum legitimationis eum deſtruxiſſe, obſeruat Thomaſius *de vſu pract. doctr. de legitim. I.* 12. *p.* 44.

Legitimatio IV. per reſcriptum principis & V. per teſtamentum inuenta a Iuſtiniano.

TIT. XI.

DE ADOPTIONIBVS.

Tertius modus conſtituendi patriam poteſtatem erat ADOPTIO, quae, quum fuerit actio legis, certis formulis, ac ſollemnitatibus peragenda: genuina eius ratio ex antiquitatibus pernoſcenda erit.

§. I.

Adoptionis Romae tam frequentis cauſſa prima.

Cur inuenta a Romanis ſit ADOPTIO, & cur ea Romae frequentius, quam uſquam terrarum, ſit vſurpata, paullo altius eſt repetendum, quum alias vniuerſa huius inſtituti ratio ſatis intelligi nequeat. Obſeruauimus iam ſupra, (*Lib. I. Tit. X. §. 4.*) Romanas familias habuiſſe ſua ſacra priuata, ſuos focos, & aras domeſticas, ſuas porro ferias, de quibus conferri merentur Macrob. *Saturn. I.* 16. Iac. Guther. *de iure Pontif. II.* 5. Vinc. Grauina *ad XII. Tab. num. LXXVI. p.* 416. *ſequ.* De iis ſacris quum eſſet lege decemuirali conſtitutum: SACRA PRIVATA PERPETVO MANENTO: omnia ſane agebant Romani, ne ſacra illa gentilitia interirent (*a*). Quare Clodium etiam hoc nomine grauiter reprehendit Cicero, *pro Domo XII.* quod effecerit, *vt ſacra Clodiae gentis interirent.* Hinc, ſi qui ex iuſtis vxoribus liberos haud ſuſtuliſſent, ii adoptabant extraneos, qui tunc *in ſacra & gentem tranſire dicebantur.* Briſſon. *de verb. ſignif.* [*p.* 1216. *edit. noſtr.*] Conf. Vopiſc. *Valerian. XIV.*

(*a*) Aliquando tamen id agebant, vt ſacra priuata interimerentur, eamque in rem ICti inuenerant ſenes ſacra coementes. Excogitauerant enim eam rationem, vt heres ſenibus venderet ea bona, quae qui haberent, ſacris adſtringerentur, venditione imaginaria per aes & libram addita ſtipulatione, vel fiducia, vt ſenes illi bona venditori vel heredi non vt hereditatem, ſed vt res ſingulares, ſacris liberas, redderent. Rem ex loco obſcuro Cic. *pro Mur. cap. XII.* explicauit & in lucem protraxit V. C. Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet. IV.* 7. quem deinde ſequutus Io. Ge. Graeuius *Not. ad* Cic. *l. c.* vterque monuit, perperam cum his ſenibus ad interimenda ſacra adhibitis confundi, ſenes coemtionales apud Plaut. *Bacchid. IV.* 9. & Cicer. *ad Famil. Epiſt. VII.* 29. quum hi fuerint mancipia reiicula & veterana, quae quod non adeo facile emtorem inuenirent, vel plura ſimul vendebantur, vel tanquam mantiſſa, adiiciebantur melioribus. Iidem monuerunt, nihil hos ſenes coemtionales facere ad coemtionem nuptialem. Ad quam quum nos eam retulerimus in prioribus editionibus, hic errorem noſtrum fateri ac emendare non dubitamus.

§. II.

Cauſſa ſecunda.

Deinde altera acceſſit ratio, poenae nimirum orbitati, praemiaque τῇ πολυπαιδίᾳ propoſita, qualia & ante legem Papiam Poppaeam in libera republica fuiſſe, patet ex Dione Caſſ. *LVI. p.* 576. Ne ergo parentes ἄπαιδες, aut orbi, vel praemiis iſtis exciderent, vel poenas darent: alios adoptabant, idque iam ſua aetate reprehendit P. Scipio, cenſor, in oratione apud Gell. *Noct. Att. V.* 19. Quin adeo fraudulenter poſtea hac in re egerunt Romani

mani, vt quum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in honorum petitione praeferrentur, ii, quibus iſte liberorum numerus deerat, per adoptionem ſibi tot quaererent liberos, eoſdemque deinde, ne oneri eſſent, vbi honoribus potiti erant, *ſtatim* emanciparent. Vnde, condito denique SCto cautum eſt, *ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris iuuaret.* Tacit. *Annal. XV.* 19. Vlpian. *l.* 2. *§.* 2. *D. de vac. & excuſat. munerum.* Add. *Comment.* noſtr. *ad L. Iul. & Pap. lib. II. Cap.* 7. *p.* 201. *ſeq.*

§. III.

Accedebat tertia ratio aeque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam poteſtatem ambiret, vt voti fieret compos, plebeio cuidam ſe adoptandum dabat. Exemplum huiuſmodi fraudulentae adoptionis praebuit P. Clodius, cuius de abſurda adoptione videri poſſunt Suet. *Tiber. II.* Dio Caſſ. *XXXVIII. p.* 65. Cic. *orat. pro domo XIII.* Simile dedit Dolabella, qui ob eamdem cauſſam in gentem Liuiam plebeiam tranſiit. Dio Caſſ. *XLII. p.* 198. Et hae ſunt verae illae ac genuinae cauſſae, cur tam frequentes eſſent Romae adoptiones. Cauſſa tertia.

§. IV.

Erant vero adoptiones duorum generum. Aliae ADROGATIONES, aliae ADOPTIONES ſtrictiore ſenſu dicebantur. Vlpian. *Fragm. VIII.* 1. *ſequ.* Illis homines ſui iuris, his liberi alieni in alterius poteſtatem, gentem, nomen & ſacra tranſibant. Adoptio quotuplex?

§. V.

Antiquiſſima fuiſſe videtur ADROGATIO, non ab interrogatione patris & filii adoptiui ita dicta, vt putat Cai. *Inſt. I.* 5. 1. *l.* 2. *pr. D. de adopt.* ſed a *rogatione* ad populum lata. Fiebat enim adrogatio in comitiis curiatis, auctoritate pontificum, teſte Gell. *Noct. Att. V.* 19. Adſtipulatur huic Gellii etymologiae Menag. *Amoen. iur. cap. XXXIX. p.* 259. eamque ipſa vocabuli analogia confirmat, quamuis Caii cauſſam agat Cuiac. *Obſ. IX.* 37. Adrogatio quid?

§. VI.

Cur in comitiis curiatis de adrogatione, tamquam de publica populi cauſſa, actum ſit, eius rei hanc rationem adſignat. Vinc. Grauina *ad XII. Tab. n. LXXXV. p.* 451. quod interfuerit populi, fraudes, ſupra numeris II. & III. relatas, prohiberi. Sed prius procul dubio adrogationes in comitiis factae ſunt, quam fraudum Cur ea peracta in Comitiis curiatis?

iſtarum

iſtarum exſtarent exempla. Melior ratio videtur, quia arrogati ſperabant hereditatem. De hereditate vero in alios transferenda ſolum populum cognouiſſe, vel inde patet, quod & teſtamenta olim in comitiis calatis fierent (*b*), Accedit, quod per adrogationem caput e talibus cenſualibus eximeretur, & in alterius redigeretur poteſtatem; id quod, inconſulto populo fieri, iniquum videbatur. Hinc in legibus Decemuiralibus Tab. IX. erat lex: DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO. Cic. *de Legib. III. Cap.* 4. in qua lege, capitis adpellatione, non modo vitam, ſed & libertatem, ciuitatem, familiaeque ius exaudiri debere, eleganter demonſtrat in Notis Iac. Gothofred. *p.* 230. Hinc ergo in comitiis res erat explicanda, & quidem in curiatis. Gell. *V.* 19. Et hinc adrogatio fieri dicebatur *lege curiata*, Tacit. *Hiſt. I.* 15. κατὰ νόμον κυριάτον, Appian. *de Bell. Ciu. III. p.* 586. κατὰ νόμον τὸν φρατριατικόν. Dio Caſſ. *Lib. XLV. p.* 272.

(*b*) [Immo intererat populi, ſe inſcio non fieri adrogationes, quia hereditatem vacantem parens omnium populus capiebat. Tacit. *Annal. III.* 28. *l.* 1. *l.* 4. *C. de bon. vac.*]

§ VII.

Cur auctoritate pontificum fuerit opus? Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob iurisiurandi religionem, quo adrogatio ab omni calumnia & fraude pura praeſtaretur, vt coniicit idem Vinc. Grauina *l. c. p.* 452. ſed quia adoptiui, relictis ſacris familiae, in alterius gentis ſacra tranſibant. Cicero *pro domo XIII. Quid ſacra Clodiae gentis? Cur intereunt, quod in te eſt? Quae omnis NOTIO PONTIFICVM, quum adoptarere, eſſe debuit.*

§. VIII.

In quid inquiſiuerint pontifices? Diſpiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea eſſet aetate, vt alterum filium habere poſſet? an nulla ei ſpes prolis ſupereſſet? an, coniugio inito, foecunditatem fuerit expertus? quae cauſſa ſit adoptionis? Gell. *Noct. Attic. V.* 19. Cic. *pro domo X. & XIII.* Vlpian. *l.* 15. *§.* 2. 3. *& l.* 17. *princ. D. de adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui iam liberos procreauerant, vt alios vel adrogarent vel adoptarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem, reprehenſione carebat. Perizon. *Animadu. Hiſt. cap. III. p.* 125. Deinde, ne pro monſtro eſſet, patrem filio vel natu minorem vel aequalem eſſe, ſed adoptio naturam imitaretur: merito diſquirebatur, an adoptaturus ſaltim plena pubertate filium antecederet? *l.* 40. *§.* 1. *D. de adopt.* Et hinc veteres rident adoptionem

ptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam; quum ille duodecim, hic quatuordecim circiter annorum eſſet. Herodian. *Hiſt. V.* 7. Praecipue autem prouidendum ſibi exiſtimabant, ne adoptio vel adrogatio filio eſſet exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti (c). Et inde eſt, quod tutori fas non eſſet, pupillum adrogare, *l.* 17. *pr. D. eod.* niſi quod cognati a tutore propinquo, *l.* 17. *§.* 1. *D. eod.* & priuigni a tutore vitrico ex reſcripto Antonini Pii poſſent adrogari. *l.* 32. §. 1. *D. eod.* Exemplum Voconii Romani, a vitrico adoptati, eſt apud Plin. *Epiſt. X.* 3. Eumdem tamen vitricum & tutorem fuiſſe priuigni ſui, quod ſuſpicatur Cuiac. *Obſ. II.* 38. ex iſto quidem loco non conſtat.

(c) [Immo & id in diſquiſitionem veniebat, an & aliquis poſſet filium in poteſtate habere. Recentius enim eſt priuilegium mulieribus datum §. 10. *Inſt. h. t.* Nec ad exemplum trahi poteſt exemplum Valeriae Aug. Candidianum adoptantis ob ſterilitatem. Lactant. *de mort. perſequut. Cap. L.*]

§. IX.

Quum vero ii tantum adrogarentur, qui ſui iuris erant, oportebat eos ipſos auctores fieri. Gell. *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui adrogabat, velletne eum, quem adoptaturus eſſet, iuſtum ſibi filium eſſe? & viciſſim is, qui adrogabatur, an id fieri pateretur, auctorque eſſet? *l.* 2. *pr. D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo XXIX. Credo, enim, quamquam in illa adoptione legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum:* AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes & reſponſiones ſtipulationes fuiſſe, recte notat Cuiac. *Obſ. IX.* 37.

Quaeſtiones patri & filio propoſitae.

§. X.

Cauſſa cognita, in comitiis curiatis ſequebatur ſollemnis rogatio: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE, MATREQVE FAMILIAS EIVS, NATVS ESSET: VTIQVE EI VITAE NECISQVE IN EO POTESTAS SIET: HAEC ITA, VTI DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO. Gell. *Noct. Att. V.* 19. Hinc adnuente populo & XXX. curiis in ſuffragia miſſis ita iubentibus perfecta erat adrogatio. Cic. *pro domo, ibid.*

Rogatio ad populum lata.

§. XI.

Effecta adrogationis.

Adrogati ergo tam iure legeque filii erant eius, qui adoptauerat, ac ſi ex eo patre, matreque familias eius, eſſent nati. Hinc adrogati aeque, ac adoptiui, fiebant adgnati ratione familiae adoptantis, non tamen cognati eius vxori. *l.* 23. *pr. D. de adopt.* Quare adoptionem ſequebatur hereditas nominis, pecuniae, ſacrorum, teſte Cicerone *pro domo* XIII. vbi exagitatur Clodius a Fonteio adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum ſit, ſiquidem *neque Fonteius eſſet, quod eſſe debebat, neque Clodius patris adoptiui heres, neque, amiſſis ſacris paternis, in adoptiua peruenerit.* Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem tranſibant: ita plebeii, adoptati a patriciis, horum conſequebantur nobilitatem ac priuilegia. Quod tametſi neget Io. Coraſius *ad l.* 35. *D. de adopt.* (*d*) tamen demonſtratur exemplo Cn. Cornelii Coſſi, qui ex Licinia, plebeia familia, adoptatus in patriciam Corneliam, tribunus militum conſulari poteſtate fuit, ad quam dignitatem anno demum ſequente plebeiis via patuit, teſte Liuio V. 12. Demonſtratur idem exemplo Liuiae quam Tacitus *Annal. V.* 1. NOBILITATIS *per Claudiam familiam* & ADOPTIONE *Liuiorum Iuliorumque clariſſimae* fuiſſe ait, & Auguſti de quo Ouidius *Faſt. IV. v.* 21.

Hic ad te magna deſcendit origine menſis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Conf. Huber. *Digreſſ. Iuſtin. II.* 24. Iac. Perizon. *Diſſert. ad Conſtit. diuin. Deut. XXV.* 5. 6. *p.* 83. *ſeq.* *Comm.* noſtrum *ad L. Pap. Lib. II. cap. I. p.* 113.

(*d*) [Coraſio fraudi fuit *l.* 6. §. 1. *D. de Senator.* vbi negatur, ſenatoris filium eſſe deſinere, qui a plebeio ſit adoptatus. Quamuis enim ſenatoria dignitas adrogatione & adoptione non amitteretur: ea tamen illa adquirebatur. *l.* 5. *l.* 6. *pr. D. eod.* Et alia eſt dignitas ſenatoria, & alia nobilitas, tam gentis, quam imaginum.]

§. XII.

Cur quidam nec adrogare nec adrogari potuerint?

Et hinc facile reddi poterit ratio, I. cur ſoli ciues Romani adrogare potuerint? Soli enim participes erant comitiorum. II. Cur caelibes adrogare nequiuerint? Erat enim adrogatio in ſolatium orborum, non caelibum, inuenta. Cic. *pro domo cap. XIII. l.* 15. §. 2. *D. de adopt.* III. Cur ſenibus tantum ſexaginta minimum annorum adrogare licuerit, *d. l.* 15. §. 2. *D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles. IV. Cur nec muti & ſurdi adrogarent; nec

nec V. feminae? Neque enim illi iure comitiorum gaudebant: & feminae praeterea neminem poterant habere in poteſtate. Quare parum legibus conſentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. Perſequut. Cap. L. Idem Candidianum, quem Valeria, ex concubina genitum, ob ſterilitatem adoptauerat, necari iuſſit.* Sed quid ſibi non permittebant eius aeui principes? VI. Cur porro nec pupillus, nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel ſurdus adrogari potuerint? Pupilli enim ipſi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat comitiorum communio. Gell. *Noct. Att. V.* 19. VII. Cur denique adrogatio Romae tantum fieri potuerit? Vlp. *Fragm. VIII.* 4. Romae enim, non alibi, curiata comitia haberi poterant. Liu. *V.* 52.

§. XIII.

Haec adrogatio, per populum in comitiis facta, ſatis diu, id eſt, ſtante libera republica, obtinuit. Nam ita ſua memoria a Cn. Aufidio Oreſten, a M. Pupio Piſonem, a P. Fonteio Clodium adrogatum, ſcribit Cic. *pro domo cap. XIII.* Quin & Auguſtus Agrippam & Tiberium adoptauit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamuis Patres cenſuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata) iuſſit. Tacit. *Ann.* XII. 25. Poſtea Imperatores, legibus quippe ſoluti, veteres adrogationis ritus ſaepius neglexerunt. (Vid. Tacit. *Hiſt.* I. 14. 17. Spartian. *Hadr.* III. IV. XXIV. *in Ael. Ver.* III. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.*) Manſit tamen ad Galbam vſque vetus ſollemnitas inter priuatos. Hinc Galba: *Si te priuatus, lege curiata, apud Pontifices, vt moris eſt, adoptarem.* Tacit. *Hiſt. I.* 15.

Quam diu vetus iſte adrogandi ritus obtinuerit?

§. XIV.

Haec de *adrogatione*. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum ſui iuris pertineret: inuenta & alia actio legis, qua liberi, in ſacris paternis conſtituti, cuiuſcumque ſexus & aetatis, in aliam familiam tranſirent, iſque modus dictus ADOPTIO ſenſu ſtrictiore. Eum iam in libera republica obtinuiſſe, conſtat ex Cicerone *de finib. I.* 7. Valer. Max. *VII.* 7. 2. Dione Caſſ. *XXXIX. p.* 98.

Adoptio ſtrictius dicta cur & quando inuenta?

§. XV.

Erat haec ADOPTIO actio legis, & hinc inter praeſentes, adhibitis certis ſollemnitatibus, peragenda apud Praetorem aut Praeſidem

Adoptandi ritus per aes & libram.

fidem (*e*), aut quemcunque magiſtratum, apud quem erat legis actio. Vlpian. *Fragm. VIII.* 1. *l.* 4. *D. de adopt.* Gell. *Noct. Att. V.* 19. Ritus adoptandi conſiſtebat in trina venditione, adhibito aere & libra. Scilicet, praeſentibus patre naturali & adoptiuo, filioque adoptando, nec non libripende, anteſtato & quinque teſtibus, primo pater filium patri adoptiuo mancipabat, verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. Tum pater adoptiuus, aes tenens, ſimulque adprehendens filium adoptiuum; HVNC EGO HOMINEM, inquit, IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA. Tum aere, ſeu vt olim vocabatur, *rauduſculo*, id eſt, ſeſtertio numo percutiebat libram, illudque aes dabat patri naturali, quaſi pretii loco. Caius *apud* Boeth. *Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant. Schulting. *Iuriſp. vet: anteiuſt. p.* 54. Ea mancipatio ter erat repetenda (*f*). Quo facto, pater naturalis in iure cedebat filium,

(*e*) A principibus, quos multa ſibi in adrogationibus indulſiſſe probat Dodvvell. *praelect. XVIII. ad Spartian. p.* 553. & domi adoptari poterat per aes & libram. Suet. *Aug. LXIV. Caium & Lucium adoptauit* DOMI, *per aes & libram, emtos a patre Agrippa.* Fortaſſis & priuatis idem licebat, ſi ad eos venire vellent magiſtratus. Adoptio enim erat actus voluntariae iurisdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum, requirunt. *l.* 36. *pr. D. de adoption.* Et tunc adoptionis ſollemnitas aut in cubiculo, aut in atrio; coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII. Itaque non tuo in CVBICVLO, ſed in templo; nec ante GENIALEM TORVM, ſed ante puluinar Iouis optimi maximi, adoptio peracta eſt.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis ſternebantur in honorem genii, vnde & geniales adpellati. Feſtus voce *genialis, p.* 292. Et hinc etiam *lecti aduerſi* dicebantur, quia in atrio ex aduerſo ianuae erant collocati. Lipſ. *Elect. I.* 17. Scaliger ad Feſt. voce *Putus p.* 143. Torrent. *ad* Horat. *Epiſt. I.* 4. *v.* 87. Non tamen inde collegerim, in adoptione matremfamilias partum ſimulaſſe, qualem ritum inter barbaros receptum fuiſſe, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IV. p.* 244. *Illam adoptionem* (Herculis) *hoc modo factam perhibent. Iuno, lectum ingreſſa, Herculem corpori ſuo admotum, vt verum imitaretur partum,* μιμησαμένην τὴν ἀληθινὴν γένεσιν, *ſubter veſtes ad terram demiſit, quem in hoc vſque tempus adoptionis ritum BARBARI obſeruant.* Exemplum eiuſmodi adoptionis obſeruare mihi videor Geneſ. XXX. 3. vbi adoptionis quamdam ſpeciem etiam deprehendit V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat. p.* 222. Apud Romanos vero nihil horum inuenimus, nec poterat ibi hic ritus obſeruari, partim quod matres neminem haberent in poteſtate, partim quod adoptio non tribueret iura cognationis. *Diſſentit* tamen vir doctiſſimus, *Euerhardus* Otto *in Papiniano*, qui ſane eruditiſſime hanc cauſſam egit, *Cap. VII. p.* 103. *ſequ.* & multo maiore cum adparatu *in Iuriſprudentia Symbolica, Exerc. III. Cap.* 4. *& ſequ.*

(*f*) Si ſcilicet filii loco deberet eſſe adoptiuus. Nam ſi quis in locum nepotis adoptaretur, vnica mancipatione actus abſoluebatur. Vlp. *Fragm. XII.* id quod etiam deinde in feminis obſeruatum. Cuiac. *Enarrat. ad d. l. vlt. C. de adopt.*

lium, & tum adoptio erat perfecta. Gell. *l. c. Adoptantur autem, quum a parente, in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, vindicantur.* Et hoc quidem ritu per aes & libram adoptauit Auguſtus Caium & Lucium. Suet. *Aug. Cap. LXIV.*

§. XVI.

Quandoquidem ergo haec adoptio non in comitiis, ſed coram magiſtratu, fiebat: factum eſt inde, vt & ſexagenariis minores adoptare poſſent, nec maſculi ſolum, ſed & feminae, adoptarentur. Cai. *Inſt. I.* 5. 2. Gell. *V.* 19. Qui potuerint adoptare & adoptari?

§. XVII.

Et id quidem in antiqua illa liberaque republica obtinuit. Poſtea variae ſenſim acciderunt mutationes. Et primo quidem, comitiis ceſſantibus, Principes reſcriptis ſuis adrogationes ſolebant concedere pariter, & confirmare. [Cuiac. *Obſeru. XII.* 15.] Quod vel ideo iure facere poterant, quia ſimul erant Pontifices maximi, quorum erat, de adrogationibus diſpicere. Raeuard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id eſſe exemplo Galbae, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re ſuſpicatur Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. VIII.* 2. *p.* 589. Certe iam Antonini Pii tempore adrogationes factas eſſe auctoritate principum, patet ex *l.* 38. *D. h. t.* Hac vero mutatione ſemel admiſſa, etiam feminae (*l.* 21. *D. h. t.*) & pupilli (*g*) (Vlp. *Fragm. VIII.* 5.) & quidem plures ſimul, (*l.* 15. *§.* 3. *D. h. t.*) poterant adrogari. Sed non ſine cauſſae cognitione, & obſeruatis requiſitis quam plurimis. Deſierunt etiam antiquae ſollemnitates & formulae, quas tamen nouo edicto, neſcio an actum agens, ſuſtulit Iuſtinianus, *l. vlt. C. de adopt.* Adrogatio per Reſcriptum principis.

(*g*) Multa requiſita hic erant obſeruanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis cauſſa ſubeſſet. *l.* 17. *pr. D. h. t.* Expendebantur facultates tum arrogantis tum arrogandi, eiusque ſimul vita anteacta curioſe excutiebatur. *l.* 17. *pr. D. h. t.* Exigebatur cautio, bona ſalua fore proximis agnatis, ſi pupillus intra pubertatis annos deceſſiſſet. *l.* 18. 19. 20. *h. t.* Arrogator porro emancipare non poterat adrogatum, niſi cauſſa cognita, & redditis, quae habuerat, bonis, inſuperque quarta bonorum ſuorum relicta. *l. vlt. D. ſi quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat obſeruandum. *l.* 8. §. 15. *D. de inoff. teſt.* Quae omnia ab Antonino ſic inuenta videntur, vt ſenſim in deſuetudinem iret adrogatio impuberum. Vid. Vlpian. *Fragm. VIII.* 2. Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. tit. Inſt. de adopt. I.* 18. *p.* 84.

§. XVIII.

Adoptio per teſtamentum.

Erat & modus ADOPTANDI per TESTAMENTVM, non ab Imperatoribus demum, vt vulgo putant, inuentus, ſed iam tum libera adhuc republica receptus. Iam ab antiquiſſimis enim temporibus ſollemne erat Romanis, heredes ſuos non in bona tantum, ſed & nomen adſciſcere. *Adſciſcere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Io. Fridr. Gronou. *Diatr. ad Stat. p* 26. Cicero *de offic. III.* 18. Baſilii meminit, qui M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et *in Bruto cap.* LVIII. laudat Craſſum, Liciniae filium, Craſſi teſtamento adoptatum. Atticum quoque teſtamento morientis Caecilii fuiſſe adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et Caeſar ita inſtituerat Octauium, Suet. *Iul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Ciuil. III. p.* 518. qui etiam, cognita auunculi nece, ſtatim Caeſaris nomen adſumſit. Dio. XLV. *p.* 271. Qua de re etiam Ouid. *Metamorph. XV. fab.* 51. *v.* 74.

Vt Deus accedat coelo, templiſque colatur,
Tu facies natuſque tuus, qui NOMINIS HERES,
Impoſitum feret vnus onus.

Eodem exemplo Auguſtus Liuiam & Tiberium, heredes teſtamento ſcriptos, nomen ſuum ferre iuſſit. Suet. *Octau. CI.* Ex eo tempore frequentiſſima occurrunt eiuſmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore teſtamento adoptatus eſt Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba iam ante ſollemniorem arrogationem Piſo Frugi. Idem *in Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V.* 1. ab aliis alii. *l.* 7. *in fine & l.* 63. *§.* 10. *D. ad SC. Trebell.* Sed ea heredis inſtitutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam poteſtatem. Cuiac. *Obſ. VII.* 7. Nominis heredes erant: ſed eos liberti paterni & alia familiae iura non ſequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cuiac. *Obſ. VII.* 1. Vnde mirum non eſt, quod adoptio per teſtamentum facta nonnumquam repetita, & more maiorum vel lege curiata, vel per aes & libram iterum facta legitur. Auguſtus ſane teſtamento adoptatus a Caeſare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curauit, vt auctoritate legis accederent, quae teſtamento nactus non erat. Appian. *Bell. Ciuil. III. p.* 586. Et Tiberius, licet teſtamento nomen Auguſti ferre iuſſus, ab eodem tamen poſt Caii & Lucii Caeſarum mortem rite adrogatus fertur. Sueton. *Tiber. XV.* Immo quum libera republica mulieres adoptare nondum poſſent: ſolebant eae tamen iam eo tempore heredes ea lege inſtituere,

ſtituere, vt nomen ſuum ferrent. Exemplum eſt apud Ciceron. *Epiſt. ad Att. VII.* 8. quod ſane cum aliis argumento eſt, non veram fuiſſe hanc adoptionem, ſed adoptionis ſimulacrum quoddam, quod praeter nomen & hereditatem nihil iuris in adoptiuum deuoluit. Plura de hac adoptione per teſtamentum dabunt Briſſ. *de Form. VII. p.* 601. Huber. *Digreſſ. I.* 2. 23. 2. & huius filius ampliſſimus Zach. Huber. *Diſſert. Iurid. & philol. V.* 2.

§. XIX.

Adoptiui olim in poteſtatem & gentem alienam tranſibant.

Ceterum PATRIA POTESTAS olim erat effectum adoptionis etiam ſtricte ſic dictae. Vnde & adoptiui cognomini ſuo, leuiter inflexo, illius gentis, cuius in ſacra tranſierant, nomen adiiciebant, quamuis id non ſemper, nec eodem modo factum eſſe animaduertamus, quum aliquando patris naturalis & adoptiui nomen promiſcue ferrent. Perizon. *Diſſ. I. p.* 97. & *Animadu. Hiſtor. p.* 131. Spanhem. *de vſu & praeſtant. numiſ. Tom. II. p.* 77. Quum Scipio Africanus minor ex Aemilia gente in Corneliam per adrogationem tranſiiſſet: vocatus eſt *P. Cornelius Scipio Aemilianus.* Et qui antea C. Octauius erat, adoptatus a Caeſare, dictus eſt *C. Iulius Caeſar Octauianus.* Dio Caſſ. XLVI. *p.* 322. Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnumquam ſuo adſcribere, honoris cauſſa, immo eumdem adhuc patris vocabulo dignari in ſermone familiari. Terent. *Adelph. V.* 7. *v.* 3. Exempla collegit V. C. Iac. Perizon. *Diſſert. ad diuin. Conſtit. Deut. XXV.* 5. *p.* 89.

§. XX.

Iuſtiniani mutatio.

At extremis temporibus Iuſtinianus totum illum adoptionis ritum turbauit, iubens adoptatum ab alio, quam adſcendente, non tranſire in alienam familiam & poteſtatem, & tamen ius ſucceſſionis ab inteſtato conſequi, *l.* 10. *princ.* §. 1. 2. *C. h. t.* Quo ipſo in eam conditionem redacti ſunt patres adoptiui, vt ſine ſumma imprudentia adoptare non poſſent. De qua mutatione vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg. I.* 26. *p.* 40. *ſequ.*

TIT. XII.

QVIBVS MODIS IVS PATRIAE POT. SOLVITVR.

PAtriam poteſtatem ordinarie fuiſſe perpetuam, iam ſupra TIT. IX. ex Dionyſio Halicarnaſſeo oſtendimus. Nihilominus tamen proditi erant quidam modi, ſoluendi patriam poteſtatem, de quibus eſt hoc titulo agendum.

§. I.

Patria poteſtas ſoluebatur I. morte naturali;

Et primo quidem MORS, quum omnia iura perſonalia tollat, non poterat non & liberos patria poteſtate liberare. Neque tamen morte aui nepotes liberabantur, ſi pater eſſet ſuperſtes, ſed tunc in huius poteſtatem recidebant; niſi is forte antea ab auo eſſet emancipatus. Vid. Caii *Inſt. I. 6. princ.* (*a*) Quia enim patria poteſtas erat dominium Quiritarium, (vid. ſupra *Tit. IX. §. 1.*) non poterat non illud iure hereditario ab auo in patrem deuolui.

(*a*) [Poterat enim quis filium emancipare & nepotes in poteſtate retinere, vel hos e ſacris dimittere, retento in poteſtate ſua filio, quod ſollicite monetur, §. 7. *Inſt. h. t.*]

§. II.

Et II. ciuili.

Quum vero ex principiis iuris Romani & ii, qui CAPITIS DEMINVTIONEM, vel maximam, vel mediam, fuerant paſſi, ciuiliter mortui viderentur: *l. 63. §. fin. D. pro ſocio* factum eſt, vt vel patre, vel filio capite deminuto, patria poteſtas ſolueretur. Erat enim haec propria ciuium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio ſeruos, media ἀπόλιδας efficiebat. Atqui ſerui & peregrini nec habere, nec eſſe poterant in patria poteſtate. Plin. *Epiſt. X. 6.*

§. III.

§. III.

Hinc captiuitate, ſeruitute poenae, aquae & ignis interdictione, deportatione, ſiue patris ſiue filii, poteſtas patria ceſſabat (*b*). Priori tamen caſu illa poſtliminio, (Caii *Inſt. I.* 6. 3.) poſterioribus reſtitutione plenaria poterat recuperari. *l.* 1. *C. de ſent. paſſ.* Ant. Schult. *ad* Caii *Inſt. I.* §. f. *p.* 47. Quae tamen iure poſtlim. & reſtitutione tollebatur.

(*b*) Ergo durante captiuitate ius patriae poteſtatis *non in ſuſpenſo* erat, vt loquitur Vlp. *Fragm.* X. 4. §. 5. *Inſt. h. t.* ſed plane perimebatur; & poſtliminii demum iure recuperabatur, quia fingebatur, poſtliminio reuerſum numquam in captiuitate fuiſſe. *d.* §. 5. *Inſt. h. t. L.* 16. *D. de capt. & poſtlim.* Hinc captiuo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, teſtari, hereditates adire poterant. Vbi vero pater poſtliminio patriam poteſtatem receperat, filii ex nuptiis illis procreati in poteſtatem aui veniebant, bona a filiis adquiſita eius erant, teſtamentaque eorum nulla erant at nuptias tamen reſcindere pater non poterat. Thomaſ. *diſſ. ad h. t.* I. 5. *p.* 5. *ſeq.*

§. IV.

Exſpirabat etiam poteſtas patria ADOPTIONE: non quod filius ſui iuris fieret, ſed quod in aliam gentem aliaque ſacra tranſiret. Vid. ſupra *Tit.* XI. 19. Nec non III. adoptione.

§. V.

Sed praecipuus modus, quo patria poteſtas quam ſollemniſſime ſoluebatur, erat EMANCIPATIO, quae ob triplicem, quae ſubinde facta eſt, mutationem, in VETEREM, vel *legitimam*, ANASTASIANAM, & IVSTINIANEAM diuiditur. §. 6. *Inſt. h. t.* Et IV. emancipatione:

§. VI.

VETVS illa erat actus legitimus, & hinc certis, adhibitis formulis & ſollemnitatibus, coram eo magiſtratu, apud quem erat legis actio, explicanda. Quum vero leges Romuli ac Decemuirorum ter venumdandi filios poteſtatem indulſiſſent patribus: ſtatuiſſentque ſimul, vt tertium manumiſſus filius ſui iuris fieret; (*ſupra Tit.* IX. §. 6.) commodiſſimum viſum eſt Romanis, trina venditione imaginaria liberos e poteſtate dimitti. Quum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id eſt, adhibito aere & libra: Vid. Aleand. & Schulting. *ad* Caii *Inſt. I.* 6. 3. *p.* 31. *ſequ.* conſequens erat, vt & illa liberorum, quamuis imaginaria, venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta eſt EMANCIPATIO; de cuius vocabuli uſu & ſignificatione conferendi Barn. Briſſon. *de verb. ſignif.* & Io. Frid. Gronou. *ad Senec. Epiſt.* XLV. *p.* 27. Cur dicta emancipatio?

§. VII.

Emancipationis veteris ritus. Teſtes praeſentes. Libripens Anteſtatus.

Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque teſtes Romani ciues (*c*), & puberes, & praeterea alius eiuſdem conditionis, qui libram teneret aeneam, vnde & LIBRIPENS adpellabatur, nec non alius qui ANTESTATVS audiebat. Fit eius mentio etiam a Priſciano *Lib. VIII. apud Putſch. p.* 792. vbi verba Liuii: *Impubes* LIBRIPENS *eſſe non poteſt, neque* ANTESTARI: nec non in marmore apud Gruter. *p. MLXXXI.* vbi narratur, donationem & mancipationem factam LIBRIPENDE CLAVDIO DATIVO, ANTESTATO CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide adparet, diuerſum a *libripende* fuiſſe *anteſtatum.* Quum vero ANTESTARI fuerit, *tactis auriculis alterum teſtem aduocare*, & dicere: MEMENTO, QVOD ET MIHI IN ILLA CAVSSA TESTIS ERIS: Horat. *Serm. I.* 9. *v.* 76. & ibi Acron & Porphyr. *in Schol.* iſque ritus non ſolum in ius vocationi, ſed & mancipationibus accederet (*d*): non abs re ſuſpicantur viri docti, ANTESTATVM vocatum, qui teſtes conuocabat, eorumque fidem, tacta auricula (*e*), obteſtabatur. Merill. *Obſeru. VIII.* 37. Fr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIII. XIV.*

(*c*) Ita Caius apud Boeth. *Comment. ad Top. Cic. III.* ſed tamen & *Latinos Iunianos* teſtes admitti conſueuiſſe, docet Vlpian. *Fragm. XX.* 8.

(*d*) Certe etiam in teſtamentis, quae fiebant aere & libra, adhibitas fuiſſe ὤτων ἐπιψαύσεις, *aurium tactiones*, patet ex Clem. Alex. *Strom. V. p.* 575. Conf. Brumm. *de Lege Cinc. XIII. XIV.*

(*e*) [Seru. *ad Eclog. VI. v.* 3. *Aures memoriae ſacrae, id eſt, Mineruae.* Cui ideo aures argenteas ex voto ſoluit quidam apud Gruter. *Inſcr. p. m.* LXI. 1. Eo adludere Trebatium *l.* 21. *pr. D. de furt.* cenſet V. A. Eu. Otto *de iuriſpr. ſymbol. Ex.* II. *Cap.* 3. *p.* 144.]

§. VIII.

IV. Pater naturalis. V. Pater fiduciarius.

Praeſentem porro adeſſe oportebat non ſolum patrem *naturalem*, ſed & emtorem, filii, quem Caius PATREM FIDVCIARIVM vocat (*f*). Hic enim non idem videtur fuiſſe, ac anteſtatus, quum & ceteroquin emtor in mancipationibus ab anteſtato differret. Dictus autem pater *fiduciarius* a contractu FIDVCIAE qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex nouis legibus tacite interpoſitus cenſebatur. §. *vlt. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.* FIDVCIAM *autem*, (inquit Boeth. *Comment. ad Cicer. Topic. IV.*) *accipit, cuicumque res aliqua mancipatur, vt remancipet.*

(*f*) Vix nomen hoc quadrat emtori filii. Mancipatione enim emtor non fiebat pater, ſed dominus. Fiducia quoque in tertia demum mancipatione contrahe-

trahebatur. Tunc ergo demum emtor ille fiduciarius vocari coepit. Sed Anianus fortaſſis hic Caium turbauit. Vid. Schulting. *ad* Cai. *Inſt. I. 9. p. 55.* [Iam vero aliter ſentio. Potuit dici pater quia naturalis illi filium in iure cedebat: potuit dici fiduciarius per πρόληψιν, quia tertiae venditioni accedebat fiducia. Vocabulum antiquitatem redolet, vt non temere ab Aniano profectum videri poſſit.]

§. IX.

His ergo praeſentibus, naturalis pater filium ſuum emtori mancipabat, id eſt, manu tradebat additis verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. At ille contra ea, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA: ſtatimque, percuſſa libra, ſeſtertium numum (g) dicis cauſſa tradebat ei, a quo filium acceperat, quem deinde ſollemniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis iuris Romani filius, ſemel iterumque manumiſſus, in poteſtatem patris recidebat: Dionyſ. Hal. *II. p.* 96. non poterat non imaginaria iſta venditio ter repeti. Vbi poſtrema fiebat mancipatio, contractus fiduciae accedebat, paterque naturalis haec verba addebat: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Cic. *de officiis III.* 15. *ad famil. Epiſt. VII.* 12. Sigon. *de iudic. I.* 5. Ille contra ſtatim, recepto ſeſtertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, vt ne, ſi a fiduciario manumitteretur, hic iura patronatus retineret, & naturalem patrem hereditate excluderet. Cai. *Inſt. I. 6. p. m.* 59. Remancipatum ergo ſibi filium pater naturalis denique manumittebat, & quidem ordinario vindictae ritu, additis alapis. Vnde emancipatio olim μεθ᾽ ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων cum *iniuriis & alapis* facta dicitur. *Nouell. LXXXI. praef.* Horum rituum omnium notitiam debemus Caio *Inſt. I. 6.* 3. ſed peſſime habito ab Aniano, vnde pleraque ex doctorum virorum notis, & maxime Fr. Brummeri victuro opere *de lege Cincia*, vel emendanda, vel ſupplenda fuerunt.

VI. Trinae mancipationes.

VII. Additum pactum fiduciae.

(g) Apud Caium eſt: *Vnum aut duos numos.* Id vero procul dubio ab Aniano eſt. In mancipationibus ſemper requirebatur *numus unus, quatuor aſſium*, id eſt, ſeſtertius. Teſtes ſunt inſcriptiones apud Gruterum, & Spon. *Miſcell. p.* CCXCII. in quibus ſemper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NVMI VNIVS. Teſtantur veteres auctores; veluti Vitruu. *Architect. I.* 4. *Numo ſeſtertio mancipio dedit.* Teſtatur ipſum ius noſtrum *l. vlt. C. de donat.* vbi conferri merentur Cuiac. *Obſ. X.* 37. *XIX.* 31. Ant. Auguſtin. *Emend. II.* 7. Fridr. Brummer. *de Leg. Cinc.* XIV.

 §. X.

§. X.

Circumſtantiae temporis.

Poterant porro trinae iſtae mancipationes vel eodem die, iiſdemque teſtibus, vel interiectis aliquot diebus, aliiſque adhibitis teſtibus, ſeorſum fieri. Paull. *Recept. Sent. I.* 25. 2.

§. XI.

Vnica mancipatio ſufficiebat in emancipatione filiae & nepotum.

Opus quoque his ſollemnitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii; quum filiae & nepotes vnica tantum mancipatione patria poteſtate exirent. Addebatur tamen & hic fiducia de remancipatione; vt ne pater naturalis ſpem ſucceſſionis ab inteſtato amitteret. Cai. *Inſt. l. c.* Vlpian. *Fragm. X.* 1.

§. XII.

Emancipatio Anaſtaſiana.

Et haec eſt vetus illa ac ſollemnis emancipatio, quae, vt aliae formulae ac ſollemnitates, diſplicere poſteritati coepit. Quare ANASTASIVS Imperator nouum inuenit emancipandi modum, qui ſolum Principis reſcriptum iudici inſinuandum exigeret, & omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *l.* 5. *C. de emanc. lib.* [Quemadmodum enim per reſcriptum principis quis redigi poterat in patriam poteſtatem, *l. vlt. D. de adopt.* reſcripto, merito & ea ſoluebatur. *l.* 35. *D. de regul. iur.*]

§. XIII.

Emancipatio noua vel Iuſtinianea.

Deinde IVSTINIANVS, & has abolițurus ambages, Anaſtaſianam quidem emancipationem non ſuſtulit, ſed tamen patribus permiſit, vt ſtatim adirent magiſtratum competentem, & coram eo, conſentiente filio, filium ſe e poteſtate dimiſſuros eſſe, oſtenderent. *l. vlt. C. de emancip. lib.* Idque hac fiebat formula: HVNC SVI IVRIS ESSE PATIOR, MEAQVE MANV MITTO. Harmenop. *Prompt. I.* 17. 8. Sed poſterioribus his ſpeciebus nomen EMANCIPATIONIS vix quadrare, ſatis adparet.

§. XIV.

Dignitas olim non ſoluebat patriam poteſtatem.

Poſtremus modus, quo patria poteſtas ſoluebatur, erat DIGNITAS. Et quamuis Dionyſius Halic. *II. p.* 96. nullam dignitatem patria poteſtate liberaſſe contendat: iam ab antiquiſſimis tamen temporibus Flamines Diales & Virgines Veſtales patria poteſtate liberabantur. Vlpian. *Fragm. X.* 5. Gell. *Noct. Attic. I.* 12. Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Diales, tum Veſtales virgines a pontificibus manu capiebantur. Quum ergo capti ex principiis iuris Romani

Romani capite deminui dicerentur, & hinc iure patriae poteſtatis exirent: mirum non eſt, vtrumque etiam hoc ſacerdotium eam poteſtatem ſoluiſſe. De ritu capiendi Veſtales vid. Dionyſ. *Hal. II.* 68. apud quem, quod obiter moneo, verbum αἱρουμένων Sylburgius parum accurate vertit *optandi*, quum vertendum fuiſſet *capiendi.* Gell. I. 12. Lipſ. *de Veſta & Veſtal.* V. Flaminis Dialis capti meminit Liu. XXVII. vbi conf. Iac. Guther. *de vet. iur. Pontif. l.* 32. Quin & flaminicae, id eſt, vxores flaminum Dialium patria poteſtate exibant, quod SCto demum coarctatum tempore Tiberii. Tacit. *Annal. IV.* 16.

§. XV.

Iuſtinianus tamen p. p. exire voluit Patricios.

At Iuſtinianus poſtea & *Patriciatus* dignitatem immunem eſſe iuſſit a patrio imperio. *l. fin. C. de conſul.* §. 4. *Inſt. h. t.* Ante Iuſtinianum enim patriciatum a patria poteſtate non liberaſſe, idque fruſtra ex Caſſiodori *Var. VI.* 2. colligi contra Vinn. *ad* §. 4. *Inſt. h. t.* & Bachou. *in Diſp. ad Treutl. Vol. II. Diſp.* 2. *th. vlt.* accurate euicit V. C. Reinold. *Var. Cap. XIX.* Caue vero hic intelligas antiquos illos patricios quos in libera republica plebeiis oppoſitos conſtat. Conſtantinus enim Magnus praecipuos rerum adminiſtros vocare ſolebat patricios, vt ſe quaſi principum patres eſſe meminiſſent. Ii ipſos Praefectos Praetorio ordine anteibant. Zoſim. *Hiſt. II.* 40. nec minor, quam horum in imperio erat auctoritas. Quemadmodum enim Praefecti proponebant Edicta, quae deinde in vnum corpus collecta τῶν ἐπαρχικῶν nomine veniebant: ita idem ius erat Patriciis, quorum edicta collecta τὰ Ῥωμαϊκὰ dicebantur, ſicuti ipſorum principum βασιλικά. Vid. Cuiac. *Obſ. VI.* 10. Vnde parum accurate Dionyſ. Gothofred. in *Nomenclatore Graecar. iur. diction. ad Harmenopul. p.* 447. Ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα, *conſtitutiones Romani Imp. aut potius Commentarius magiſtri ad Romani Conſtitutiones, aut certe liber a magiſtro, Romani nomine, compoſitus ſuiſque titulis diſtinctus; aut potius aliud* Ῥωμαϊκά, *aliud* τὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα. Vbi ſane dum plures coniecturas repraeſentat, a re plane aberrat vir doctiſſimus. Ceterum & poſteris ea dignitas ſumma ſemper & ſplendidiſſima viſa eſt. Vid. Caſſiodor. *Var. VI.* 2.

§. XVI.

Epiſcopos.

Idem beneficium deinde Iuſtinianus cum Epiſcopis, quin & cum aliis, qui magiſtratuum honoratiorum dignitate pollerent, veluti cum *Conſulibus, Conſularibus, Praefectis Praetorio, & Vrbi, Magiſtris militum & patronis fiſci* communicauit. Nouell. LXXXI.

§. XVII.

De cauſſis emancipandi neceſſariis. Accedebant quaedam cauſſae, ob quas parentes etiam inuiti cogerentur liberos e poteſtate dimittere, de quibus paſſim iureconſulti. Conf. Thomaſ. *Diſſert. de vſu pract. huius tit. I. 15. 16.* & quae nos diximus in *Elem. Iur. Ciu.* §. 198.

TIT. XIII. VSQVE AD XV. ET TIT. XVII. VSQVE AD XX.

DE TVTELIS, TESTAMENTARIA, LEGITIMA DATIVA.

SEquitur tertia perſonarum diuiſio, aut ſubdiuiſio: potius perſonarum ſui iuris. Harum enim *quaedam* in TVTELA, *aliae* in CVRATIONE ſunt, *quaedam* NEVTRO IVRE *tenentur. princ. Inſt. h. t.* Ipſa tutela curaque eorum, qui per aetatem vel imbecillitatem intellectus ſe ipſi defendere nequeunt, eſt iuris gentium, & hinc apud omnes peraeque gentes recepta. Vid. Selden. *de vxore Hebr. II. 3.* Puffend. *Iur. Nat. & Gent. IV. 4.* Sed Romani in multis a ſimplicitate iſta iuris naturalis deflexerunt. Vnde apud eos alia tutela IMPVBERVM, alia curatio MINORVM, aliorumque, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non poterant, alia tutela FEMINARVM. De omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

§. I.

TIT. XIII. Tutela Romae antiquiſſima. TVTELA IMPVBERVM tam antiqua eſt, vt & ſub Regibus eius exemplum reperiamus. Ancum enim Marcium filiis tutorem dediſſe L. Tarquinium Priſcum, patet ex Liu. I. 46. Quum ergo Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges de tutela datiua exſtarent, adeoque ea tutela procul dubio teſtamentaria (*a*) fuerit: ſequitur, vt haec ſit reliquis antiquior.

(*a*) [Teſtamentifactio & ante Romam conditam in Italia viguit. Sic Proca, rex Albanus, Numitori filio, qui ſtirpis maximus erat, regnum vetuſtum Siluiae gentis legaſſe dicitur Liuio *I.* 3. Exemplum Lucumonis in Tuſcia, temporibus Romuli vel Numae viuentis & teſtamento praetereuntis poſtumum nepotem, habet idem *I.* 34.]

§. II.

§. II.

Certe & legibus XII. Tabularum ea tutelae ſpecies firmata eſt, proſpectumque, vt patri de liberorum tutela in teſtamento diſponendi facultas eſſet. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Cicerone, Vlpiano & Paullo ita reſtituit Iac. Gothofredus *de Leg. XII. Tab. V.* 1. PATER FAMILIAS, VTI LEGASSIT SVPER PECVNIAE (*b*), TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* hic non ſolum ſingulas res teſtamento relinquere, ſed & omne teſtamentarium negotium denotat, idemque adeo eſt, ac *teſtari*, ſeu *teſtamento ſtatuere*, vel *decernere*. Eſt enim *legare*, ceu ſyllabae primae quantitas docet, a Graeco vetuſto λήχειν vel λήγειν, vnde futurum, λήξω, quod verbo λαγχάνω tribuunt grammatici, λῆξις *hereditas* & ληξίαρχος *magiſtratus Athenienſium.* In primis autem LEGARE Latinis erat legis modo diſponere, mandare, legem dicere rebus ſuis, νομοθετεῖν, ceu infra *ad titulum de legatis* docebimus. *Super pecuniae tutelaeue* ἀρχαϊκῶς dicitur. Non enim raro antiqui exemplo Graecorum, caſum ſecundum pro ſexto adhibebant. Sic in marmore Salernitanorum, apud Grut. *Inſcr. p. CCCXLIII.* 2.

TIT. XIV. Lex XII. Tabularum de tutela teſtamentaria.

ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM. LIBYCARVM. QVI. VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO. FILIO.

CONSACRABERVNT.

Pecunia porro non ſolum numos, ſed & omnem ſubſtantiam teſtatoris, immo & iura, complectitur. *Quidquid enim homines poſſident in terra, quorum domini ſunt,* PECVNIA *vocatur, ſeruus ſit, vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum eſt,* PECVNIA *vocatur,* inquit Auguſtin. *De Doctrin. Chriſt. VI. p.* 585. *Tom. VI. op.* plane iuridice, vti patet ex *l.* 222. *D. de verb. ſignif.* Denique SVAE REI dum additur, id ſane referendum ad ipſos liberos (*c*), qui iure

(*b*) [Additur ab aliis FAMILIAE. *Auct. ad Herenn.* I. Cic. *de Inuent. II.* 50. Vnde *familiae emtor*, Vlpian. *II.* 50. & *familiam ercifcere.*]

(*c*) Vnde non eſt, quod lectionem hanc ſollicitet V. C. Gerard. Noodt *Obſ. II.* 19. vbi legi iubet; *Super tutela pecuniaue ſua,* addiſque *tutelam ſuam* idem eſſe ac tutelam eius, qui ſuus teſtatori heres ſit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obſtat, tutelam non habere locum in liberis, dum ſunt *res ſuae*, id eſt, in patria poteſtate conſtituti. Legat enim pater de tutela ſuae rei, ſed in eum caſum, quo liberi futuri ſunt capita libera.

iure veteri erant in dominio Quiritario, adeoque RES MANCIPI. (*Lib. II. Tit. I. §. XV.*) Senſus ergo eſt, quamcunque legem paterfamilias in teſtamento ſuo dixerit, & quocumque modo diſpoſuerit, & de rebus ſuis, & de ipſis bonis ac facultatibus eorum, (ſcilicet per ſubſtitutionem pupillarem) ita ratum poſt mortem futurum. Quum enim antea ſub regibus, calatis comitiis teſtamenta fierent, adeoque heredum tutorumque inſtitutio a populi magis arbitrio, quam voluntate teſtatoris, penderet: mutatum id eſt lege decemuirali, permiſſumque patrifamilias cuiuis, de tutela pecuniaque ſuae rei, id eſt, liberorum ſuorum, liberrime diſponere.

§. III.

Tutelae teſtamentariae indoles. Si quis ergo paterfamilias liberis, quos in poteſtate habebat, ſiue liberos, ſiue ſeruos ſuos, hos tamen cum libertate, tutores dederat (*d*): ii ſine ſatiſdatione atque inquiſitione admittebantur, ipſosque excludebant legitimos, dummodo eſſent ciues. Nam Latini Iuniani, quamuis cum iis eſſet teſtamenti factio: tutores tamen dari non poterant per legem Iuniam. Vlpian. *Fragm. XI.* 16. Quia vero fundamentum huius tutelae teſtamentariae erat patria poteſtas: conſequens erat, vt & nepotibus, qui in patris poteſtatem defuncto auo non eſſent recaſuri, & exheredatis impuberibus tutores teſtamento conſtitui poſſent. Vid. *l.* 4. *&* 26. *§.* 2. *& l.* 31. *D. de teſt. tut.* Et inde ſimul patet ratio, cur mater tutores teſtamento dare non poſſet, *l.* 2. *D. de confirm. tut.* quamuis tutor ab ea datus confirmari ſoleret cum inquiſitione, modo ea pupillum ſimul heredem inſtituiſſet. *l.* 4. *D. de teſt. tut. l.* 4. *D. de conf. tut. l.* 7. *§.* 1. *l.* 8. *D. eod.* Quae confirmatio & aliis caſibus quibus tutoris dationi vitii quid ineſſe videbatur, accedere ſolebat, ceu ICti pluribus docent in libellis ſuis.

(*d*) Formulas quibus in teſtamentis vſi Romani, ſi tutores dare vellent, colligit Briſſon. *de Form. VII. pag.* 616.

§. IV.

TIT. XV. Lex XII. Tab. de Tutela agnatorum legitima. Quum vero contingere poſſet, vt inteſtatus, ſaltim quod ad tutelam, decederet pater familias: iiſdem legibus decemuiralibus fuerat conſtitutum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM NANCITOR. Gothofred. *ad XII. Tab. V.* 4. Et ab hac lege LEGITIMA dicta eſt tutela, ad quam agnati ab ipſa lege vocabantur.

§. V.

§. V.

Origo huius tutelae.

Quaenam ſit huius LEGITIMAE TVTELAE origo, eruditis nondum liquet. Veteres legislatores mirifice hic diſcreparunt. Solon adgnatos a tutela prohibuerat, veritus procul dubio, ne hereditatem capere mallent, quam exſpectare. Hinc potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen ſemper, ſed quoscumque Archontes idoneos iudicaſſent. Diog. Laert. I. 56. Petit. *de leg. Attic. VI.* 7. Charondas contra, ſeiuncta educationis bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes adgnatos eſſe voluit, quum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi diſſipandarum facultatum vllam haberent cauſſam. Diod. Sic. *Biblioth. XII. p.* 81. Denique Lycurgus adgnatos proximos ad tutelam vocauit, forſan, quod, in tanta Spartanorum continentia & paupertate, non admodum metuerentur inſidiae. Exemplum ſane legitimae adgnatorum tutelae Spartae receptae, eſt apud Herodot. I. *p.* 16. vbi ipſe Lycurgus dicitur ἐπιτροπεύσας Λεωβώτεω, ἀδελφιδέου μὲν ἑαυτοῦ, βασιλεύοντος δὲ Σπαρτιητέων. *Tutor, & idem patruus Leoboti Spartiatarum Regis.* Add. Crag. *de Rep. Lac. II.* 11. Spartanos ergo imitati videntur decemuiri. Lacedaemoniorum ſane non minus, quam aliorum Graecorum, inſtituta quaedam in XII. tabulas migraſſe, iamdudum obſeruarunt Athenaeus *VI. p.* 273. Symmach. *Epiſt. III.* 11. Ammian. Marcellin. XVI. 5.

§. VI.

Tutela legitima occaſionem dedit fraudibus heredipetarum.

Satisne vero prudenter eam Spartanorum legem ciuitate donarint decemuiri, alii viderint. Non ſane tanta erat Romanorum, quanta Laconum, continentia, non idem vtrobique diuitiarum contemtus. Hinc tot iniquiſſimi heredipetae, quorum characterem egregie expreſſerunt Perſ. *Sat. II. v.* 12. 13. Horat. *Serm. II.* 5. Iuuenal. *Sat. V. v.* 98. *VI. v.* 38. *XII. v.* 93. Martial. *Epigr. VI.* 63. *VIII.* 17. Thomaſ. *Diſſert. de iniuſto iure heredipet.* §. *XIV.* *ſequ.* Bynkersh. *de capt. inſtit. p.* 303. *ſeq.* An religioni ſibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cuius proximi heredes erant, interimere? [conf. §. 3. *Inſt. de pup. ſubſtit.* Sueton. *Galb. cap. IX.*] Vnde mirum eſt, legislatoriam decemuirorum prudentiam hac in re quoſdam tantopere admirari.

§. VII.

Tit. XVII. Origo legitimae patronorum tutelae.

In iiſdem porro XII. tabulis erat conſtitutum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMI-

FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Gothofr. *ad XII. Tab. VI.* 2. Et ex hac quidem lege, defuncto ſine prole liberto, patronus (*e*), vel, hoc praemortuo, eiuſdem liberi in capita, ſuccedebant ab inteſtato, remotioreſque excludebant. *l.* 23. §. 1. *D. de bon. libert.* Vlpian. *Fragm. XXIX.* 1. Quum ergo iam dudum Romae valuiſſet regula: *Vbi ſucceſſionis emolumentum, ibi & tutelae onus eſſe debere*: aequum viſum eſt iureconſultis, vt etiam in tutela patronorum eſſent liberti eorumque liberi. *l.* 3. *pr. &* §. 1. *D. de legit. tut.* Et hinc nata legitima PATRONORVM TVTELA, quam *per conſequentiam ex lege duodecim tabularum introductam*, recte ait Vlpian. *Fragm. XI.* 3.

(*e*) [Quippe proximus veluti agnatus, vti diſerte monet conſtitutio Graeca Iuſtiniani, quam ex Baſilicis reſtituit Cuiac. *Obſeru. XX.* 34. quia agnati videntur libertorum, qui illos manumiſerunt.]

§. VIII.

Tit. XIIX. Origo legitimae parentum tutelae, Diximus ſupra Tit. XII. §. IX. patrem naturalem, emancipantem liberos, vltimae mancipationi addidiſſe pactum *fiduciae*: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Diximus etiam, tunc emtorem, ſeu patrem fiduciarium, filium ſibi mancipatum patri naturali remancipaſſe, a quo demum fuerit per vindictam manumiſſus. Diximus denique id ideo factum eſſe, vt pater naturalis iura patronatus, coniunctamque cum iis ſpem ſuccedendi ab inteſtato, retineret. Vid. ſupra *Lib. I. Tit. XII.* 8. §. 9. Quum ergo penes patrem, tamquam patronum, ſpes remaneret ſucceſſionis: ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, ſi filius emancipatus adhuc eſſet impubes.

Tit. XIX. vt & tutelae fiduciariae. Mortuo porro patre, fratres iſtius emancipati natu maiores, ſi eſſent maiorennes, ad tutelam vocabantur. Quum vero hi non eſſent fratris emancipati heredes ab inteſtato, tutela illa non poterat dici adgnati. Vocata ergo eſt FIDVCIARIA, ab illo pacto fiduciae, quod in emancipatione interceſſerat. Quamuis ex Vlpiano pateat, olim non legitimam fratrum, ſed ipſam parentum tutelam dictam eſſe *fiduciariam*; idque vel ideo concinnius ſit vocabulum, quod pactum illud fiduciae non frater, ſed pater emancipans interponeret. Ita tamen & Modeſtinus hanc tutelam vocat *l.* 4. *D. de legit. tut.* niſi & eam in legem falcem immiſit Tribonianus, [quod tamen ſuſpicari ſuperuacuum.

Vere

Vere enim filius ſit fratris tutor, ob pactum fiduciae a patre interpoſitum, *d. l.* 4.] Vid. Ant. Schulting. *ad Vlpian. Fragm. XI.* 5. *p.* 595. Huber. *Digreſſ. I.* 1. 4.

§. IX.

Enimuero, quum non deeſſent caſus, quibus & teſtamentarii, & legitimi tutores, deficerent: viſum eſt Romanis, noua lege cauere, vt impuberibus tunc tutores a magiſtratibus DARENTVR. Factum ergo ea de re plebiſcitum, quod LEGIS ATILIAE (*f*) nomine in iure laudatur. Tempus huius legis latae incertum eſt, niſi quod eam ante annum ab V. C. DLXVII. conditam doceri poſſit ex Liuio XXXIX. 6. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 13. Inuenimus ſane, *Atilium Longum*, Trib. plebis fuiſſe anno V. C. CCCIX. *L. Atilium* anno CCCXLIII. Liu. IX. 30. ſed neutrum hanc legem tuliſſe veroſimile eſt, quoniam tunc nondum erat Praetor vrbanus. Annum V. C. CCCCLX. quo praetor fuit M. Atilius Regulus, huic legi adſignat Steph. Vin. Pigh. *in Annal. ad ann.* CCCCLX. ſed & hunc non magis auctorem legis eſſe arbitramur: maxime, quum Praetores plebiſcita ferre non ſolerent. Procul dubio lata eſt anno CCCCXLIII. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cuius meminit Liu. IX. 30. TIT. XX. Lex Atilia de tutore datiuo quando lata.

(*f*) ATILIA, non ATTILIA dicitur haec gens apud Liuium, Tacitum, Ciceronem, & maxime in numis & marmoribus. Vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Romanorum ex numiſm. p.* 42. *edit. Patini.* Erat ea gens Romae nobiliſſima in tres potiſſimum diuiſa familias, quarum vna *Regulorum*, altera *Serranorum*, tertia *Calatinorum* cognomen ferebat. Gentis totius ſeriem accurate dedit Iac. Perizon. *Animadu. Hiſt. Cap.* I. *p.* 26.

§. X.

Hac vero lege cautum eſt, vt pupillis, & feminis, quibus nec *teſtamentarius*, nec *legitimus* tutor eſſet, tutor daretur a *praetore & maiore parte tribunorum plebis* (*g*). Exemplum eſt apud Liu. XXXIX. 9. vbi Fecennia Hiſpala *poſt patroni mortem*, Quid ea lege ſancitum?

(*g*) Id vero ideo videtur ſancitum, quia aliquando vna cum praetore edicta conſcribebant tribuni, aut certe hi a praetoribus in conſilium adhibebantur. Vid. Cic. *de offic. III.* 20. Ceterum hic id ſingulare eſt, quod plura Tribunorum plebis ſuffragia vincerent pauciora, quum alias ſingulis eſſet ius intercedendi turbandique reliquorum decreta. Obſeruatum id iam a Fr. Hotomano, & Arn. Vinnio *ad pr. Inſt. de Atil. tut.*

quia nullius in manu eſſet, tutorem a TRIBVNIS *&* PRAETORE *petiiſſe* dicitur. Dictus eiuſmodi tutor *Atilianus*, nec non *datiuus*; a formula, qua vti Praetores ſolebant: DO TE TVTOREM. Briſſon. *de Form. V. p.* 408.

§. XI.

Lex Iulia & Titia.

Sed quum ea lex Romae tantum haberet locum: (Vlpian. *Fragm. XI.* 18.) anno V. C. DCCXXII. Auguſto III. & M. Titio M. F. Rufo Coſſ. lata eſt lex Iulia & Titia. Henr. Valeſ. *ad Excerpt. Peireſcian. p.* 61. Tacit. *Ann. III.* 25. Quia enim antea diu in ſola Sicilia fuerat moribus receptum, vt praetores τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν, *pupillis & feminis adgnatorum cura deſtitutis*, tutores darent; Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſc. p.* 397. factum eſt, vt illud ius hac lege etiam cum aliis prouinciis communicaretur, iuberenturque praeſides etiam in prouinciis tutores dare. Vlpian. *Fragm. l. c.*

§. XII.

Tutoris datio conſulibus SCto Claudiano iniuncta.

Sed tamen haec tutoris datio non vnam poſtea ſubiit mutationem. Quum enim tribuni & praetores negligentius forſan eo munere fungerentur: ſancitum eſt *SCto Claudiano*, *vt pupillis extra ordinem tutores a conſulibus darentur.* Suet. *Claud. XXIII.* Hinc ad Traiani vſque tempora tutores a conſulibus datos legimus apud Plin. *Epiſt. IX.* 13. Horum vero, ſimul erat inquirere in tutoris conditionem, atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperet. §. 3. *Inſt. h. t.* Quaeſtiones in iſta inquiſitione propoſitas recenſet Iac. Cuiac. *in Papinian. ad l.* 5: *C. de conf. tut.*

§. XIII.

Praetor tutelaris factus ab Antonino.

Mox tamen & conſulares iſtae tutelae diſplicuerunt. Vnde ius dandi tutores praetoribus conſtitutione reſtituit M. Antoninus Imp. ita tamen, vt ſingularem faceret *Praetorem*, quem ab officio *tutelarem* vel *pupillarem* adpellabat (*h*). Iul. Capitolin. *vit. Marci. Cap. X.* §. 3. *Inſt. h. t.* Haec Praetura ſatis diu Romae manſit. Nam ANICII AVCHENII BASSI, PRAETORIS TVTELARIS mentio fit in marmore apud Reineſ. *Inſcr. VI.* 4. Alia monimenta, in quibus hic Praetor laudatur, collegit Ioſ. Caſtalio *Var. Lect. XX.*

(*h*) [De officio praetoris tutelaris ſingularem librum ſcripſerat Vlpianus, quem citat Modeſtinus *l.* 6. §. 13. *D. de excuſat.* Exſtant ex eo tria fragmenta *l.* 3. 5. 9. *D. eod. tit.* nec non Paullus ex quo nullae leges deſumtae.]

§. XIV.

§. XIV.

Paullo poſt moribus inualuit, vt Romae praefectus vrbi & praetor ſecundum ſuam iuriſdictionem; in prouinciis vero Praeſides, immo & Legati Procoſſ. ex ſpeciali lege, id eſt, ex Oratione D. Marci tutores ex inquiſitione darent, [Schulting. *in* ωρωτ. I. 16. 6. *p.* 149.] qui tamen etiam inferiori magiſtratui vel ipſi ciuitatis defenſori id negotii dare poterant, ſi non adeo magnae eſſent pupillorum facultates. §. 4. *Inſt. de Atil. tut. l.* 1. *pr.* §. 1. *l.* 3. *l.* 19. *pr.* §. 1. *D. de tut. & cur. dat.* Erant autem *Defenſores ciuitatum*, qui & ἔκδικοι, & *Vindices* adpellati, ſimiles tribunis plebis Rom. eorumque erat plebis iura aduerſus magiſtratus tueri. *l. un. C. de off. iurid. Alex.* Vnde eos cum τοποτηρηταῖς, *ſeruatoribus locorum*, *locorum iudicibus*, *vicariis* qui iuris dicundi cauſſa a Praefectis praet. mittebantur, non confundendos monet Cuiac. *Obſeru. III.* 14. (*i*) Quae loca cum *l.* 8. *D. de tut. & curat. datis ab his*, diligenter, vt ſolet, contendit Ger. Noodt *de Iuriſd. II.* 8. *p.* 162.

Praefectus & Praetor quando tutores dederint?

(*i*) Obſeruata tamen differentia, vt, ſi Praeſides ipſi tutores darent, id fieret cum inquiſitione: ſin magiſtratus municipales, cum ſatisdatione. Qua de re infra.

§. XV.

Denique Iuſtinianus ſanxit, ſi pupilli vel adulti facultates vſque ad D. ſolidos valeant, vt Defenſores ciuitatum vna cum epiſcopo, vel alii magiſtratus, etiam non exſpectata Praeſidis iuſſione, vel Iuridicus Alexandrinus (*k*) tutores vel curatores darent. *l.* 30. *C. de Epiſc. aud.* §. 5. *Inſt. de Atil. tut.*

Iuſtiniani noua Conſtitutio.

(*k*) [Suberat hic praefecto auguſtali Aegypti. Strabo. *Lib. XVII. p.* 1147. qui & obſeruat, eum non Alexandriae, ſed vniuerſae Aegypto ius dixiſſe. Hinc iuridicus Aegypti. Gruter. *Inſcr. pag. CCCLXXIII.* 4. habuit legis actionem; *l.* 1. *D. de offic. iurid.* tutoris dationem; *l.* 2. *D. eod.* & donatio apud eum inſinuari poterat. *l. vn. C. eod. tit.* Conf. Reineſ. *Inſcr. XI.* 26.]

§. XVI.

Haec tralatitia ſunt. Antiquitatum vero ſtudioſis porro eſt obſeruandum, non ſolum *pupillos* tutelae, iure veteri Romano, ſubfuiſſe, ſed & FEMINAS. Et Athenis quidem idem fieri conſueuerat, vbi noti mulierum tutores, quos κυρίους adpellabant. Vid. Guil. Budaei *Comment. Graec. Lingu. p.* 44. 45. Pfeifter. *Antiqu.*

Tutelae mulierum origo.

Graec. IV. 5. p. 616. Salmaſ. *de mod. vſurar. IV. pag. 165.* Sane enim in negotiis omnibus a feminis Graecis adhibendi erant tutores, Cic. *pro Flacc. XXX.* [*Diſſert. noſtr. de marito tut. vel curat. legit. I. 8. ſequ.* *] adeo vt contrahere non poſſent ſine illis περὶ μεδίμνου κριθῶν, *vltra modium hordei*, ceu teſtantur Dio Chryſoſt. *Orat. LXXV.* & alii veteres, quos excitarunt Meurſ. *Them. Att. II. 9.* & Salmaſ. *de mod. vſur. cap. X. p. 425.* Nec agere vel conueniri Athenis poterat mulier ſine tutore, & hinc illa vox praeconis in iudiciis Atticis: ἡ δεῖνα καὶ ὁ κύριος, *Citatur haec mulier, eiuſque tutor.* V. C. Eu. Otto *Diſſ. IV. cap. I. §. 6.* Inde itaque eſt, quod nonnulli iſtam mulierum tutelam e iure Attico in Romanum permanaſſe exiſtimant. Schilter. *Exerc. ad Pand. XXXVIII. 227. p. 691.* Vinc. Grauina *de leg. & ſenatuſconſ. p. 550.* Sed praeterquam quod illam tutelam plane diuerſam a Romana fuiſſe, probatur a Meurſio *Attic. Lect. III. 24.* videtur etiam Romana propter infirmitatem conſilii iam inde ab ipſa vrbis origine recepta. Quamuis enim id non ſequatur ex loco Plutarchi *in Numa p. 66.* vbi Veſtalibus id priuilegii conceſſiſſe Numa dicitur, vt a tutela eſſent immunes, (ex quo loco alias colligunt, mulieres iam tum ab eo tempore ſub tutela fuiſſe) (*l*) certius tamen id colligere licet ex loco Catonis apud Liu. XXXIV. 2. *Maiores noſtri nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas ſine auctore voluerunt, in manu eſſe parentum, fratrum, virorum.* Adde & alterum locum Ciceron. (*m*) *pro Muraena XII.*

* In Opuſc. Miſcell. Sylloge Iª. Diſſert. XXV.

(*l*) Id priuilegium Veſtalibus non conceſſit Numa, quidquid dicat *Plutarchus.* Ius enim trium liberorum, quod ibidem ait Veſtalibus conceſſum, Numae temporibus erat incognitum. Praeterea ad Auguſtum hoc Veſtalium priuilegium refert Dio Caſſ. *Lib. LVI. p. 578.* Iuſt. Lipſ. *de Veſta & Veſtal. XII.* Sed adde tamen, quae ſcripſimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. cap. 2. p. 27.* vbi Plutarchi locum vna littera mutata ita emendauimus: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν (pro ἀπέδωκεν) ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προστάτου, διάγουσαις, ὥσπερ αἱ τρίπαιδες. *Tribuerunt (non Numa ſed Romani) Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, & ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, vt, quibus tres ſunt liberi.* Multa enim Plutarchum data occaſione per πρόληψιν referre ſolere, ibidem oſtendimus.

(*m*) Verba Ciceronis ſunt: *Nam quum permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in* TVTORVM *poteſtate eſſe voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur.* Locus hic ab ipſis interpretibus parum intellectus eſt. Fr. Sylu. *p. m. 635.* ait, iureconſultos inuenisse

miſſe tutelas, quibus non mulieres ſub tutorum, ſed hi ſub mulierum poteſtate eſſent. Sed haec numeris Platonicis obſcuriora. Phil. Melanchth. *p.* 672. & Io. Benignus *p.* 744. intelligunt tutelam maternam liberorum. Sed ea non eſt illorum temporum, vt patet ex Nou. *CXVIII.* 5. Ioach. Camerarius *p.* 700. plane ἐπέχει. Sed certiſſimum eſt, intelligi tutores, ab *ipſis* mulieribus electos. Mulieres conuentione in manum liberabantur a tutela, & filiarum familias loco habebantur. Quum ergo paterfamilias iure poſſet *teſtari* de tutela: factum eſt, vt & morientes mariti teſtamentis de tutela vxorum diſponerent, & ita quidem diſponerent, vt iis darent optionem, quem vellent, tutorem ſibi eligendi. Exemplum praeclarum eſt apud Liuium *XXXIX.* 19. Hoc quum contra veteres leges inuexiſſent iureconſulti, *inuenerunt genera tutorum*, *quae poteſtate*, id eſt, optione *mulierum continerentur*.

§. XVII.

Ea vel pupillaris vel perpetua.

Erat vero haec mulierum tutela vel PVPILLARIS, vel PERPETVA, Boeth. *in Topica Cic. IV.* quarum hanc illi praeferebant veteres, teſte Gellio *Noct. Att. V.* 13. *Pupillarem* pubertas finiebat; *perpetua* ne maiorennitate quidem exſpirabat. *Pupillarum* tutores & gerebant, & auctoritatem interponebant. *Adultarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant, non vero gerebant. Hinc verbi cauſſa recte mulieri adultae poterat ſolui. Cic. *Topic. XI.* At auctoritate tutorum opus erat, ſi illa lege aut legitimo iudicio agere vellet, ſi ſe obligaret, ſi negotium ciuile gereret, ſi rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Caecin. cap. XXV.* Vlpian. *Frag. XI.* 25. 27. Quin & nuptias contrahere, vel in manum conuenire ſine tutorum auctoritate non poterat. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.*

§. XVIII.

tua vel teſtamentaria, vel legitima, vel praetoria.

Erat porro perpetua illa tutela mulierum vel TESTAMENTARIA, vel LEGITIMA, vel PRAETORIA. Iſta erat in poteſtate mariti, qui moriens vxori, quae in manum conuenerat, tamquam filiaefamilias, tutorem dabat teſtamento. Id quod non ſolum ex loco Ciceronis paullo obſcuriore *pro Mur. cap. XII.* ſed & ex hoc teſtimonio clariſſimo Liuii XXXIX, 19. patet, vbi Hiſpalae Fecenniae SC. data dicitur *gentis enuptio*, & TVTORIS OPTIO, *quaſi ei* VIR TESTAMENTO DEDISSET. Vid. *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. XI. p.* 237. Illa erat ordinaria; haec a praetore vrbano & tribunis plebis dabatur, ſi femina cum tutore legitimo lege aut legitimo iudicio agere vellet, vt eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus eſſet. Nam & pupillis tutelam legitimam iure veteri delatam eſſe, iam Cuiac. *Obſ. XVII.* 28. demonſtravit. Vlpian. *Fragm. XI.* 24. Quum vero legitima tutela,

quaſi

quaſi res iure Quiritium propria in iure poſſet cedi: is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor ceſſicius*, (*n*) cuius adminiſtratio tamen ceſſabat; ſimul ac legitimus qui ceſſerat, vel obiiſſet, vel capite eſſet deminutus. Vlpian. *Fragm. XI.* 7. Fiebat autem illa *ceſſio*, ne agnatus eo onere perpetuo obrueretur, & quidem plerumque alteri agnato, ſi recte coniecit Iac. Gothofred. *ad l.* 2. *C. Theod. de tutorib. & curat. creand.*

(*n*) Eſt quidem apud Vlpian. *Fragm. XI.* 7. vox *ceſſicus*, ſed procul dubio legendum *ceſſitius*, quemadmodum & tutela ibidem vocatur *ceſſitia*. Vid. Io. van der Water *Obſeru. III.* 2.

§. XIX.

An mariti tutores vxorum?

Quaeri etiam ſolet, an & mariti tutelam uxorum ſuſcipere potuerint? Adfirmat Scipio Gentilis ad *Apuleii Apolog. n.* 1020. Sed Domitiana erit quaeſtio, ſiue proponatur de iis, quae in manum conuenerant, ſive de illis, quae tantum erant in matrimonio. Illae non erant in tutela, ſed in manu & mancipio maritorum, adeoque non magis poterant tutores habere, quam filiaefamilias, quum non eſſent capita libera. (Vide ſupra *Lib. I. Tit. X. §. VI.*) Hae ſui iuris & rerum ſuarum dominae erant, aſt in tutela non maritorum, ſed agnatorum, viuebant, quia ſine horum auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui, vt paullo poſt demonſtrabimus. Hinc apud Gruter. *Inſcript. p. DLII.* 2. occurrit monimentum, quod mulier fecit SIBI, CONIVGI, ET TVTORI SVO. Si vxores in tutela maritorum eſſe dicerentur: procul dubio id intelligendum eſſet improprie de iis, quae in manum conuenerant, quemadmodum & hodie nonnumquam parentes a ICtis ſatis inconcinne naturales filiorum tutores adpellantur. Ex loco ſane Ciceronis *pro Flacco XXXIV.* (*o*) maritalis iſta tutela fruſtra colligi videtur a Schiltero *Exerc. XXXVII.* 229. Immo poſterioribus temporibus tantum abeſt, vt

(*o*) Locus Ciceronis eſt: *In manum, inquit, conuenerat. Nunc audio. Sed quaero, vſu, an coemtione? vſu non potuit, nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui. Coemtione? Omnibus ergo auctoribus? In quibus certe Flaccum fuiſſe, non dices. Relinquitur illud, quod vociferare non deſtitit, non debuiſſe, quum praetor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis.* Hic ſane nihil habetur de tutela vxorum in maritos translata. Nec colligi id poteſt ex verbis; *nihil poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui.* De tutela enim legitima non deminuitur aliquid ita, vt maritus loco agnatorum tutor fiat, ſed vt vxor in manum conueniat, adeoque tutela ei plane non opus ſit, vel vt marito dotem ſine auctoritate tutorum conſtituat.

vt maritus eſſe poſſet vxoris tutor, vt ne curationem quidem minorennis vel furioſae ſuſcipere poſſet. Orationem D. Marci factumque eam in rem SC. huic curationi obſtitiſſe, nouimus ex *l.* 14. *D. de cur. fur. l.* 4. *& l.* 17. *C. de excuſ. tut.* [*t.* 2. *C. qui dare tutor.* Vid. *Diſſ. noſtr. de marito legit. vxor. tut.* I. 4. 18. *ſequ.* quæ extat in Opuſc. miſcell. Sylloge I. p. 189.]

§. XX.

A tutela non nullae priuilegio liberatae.

Sed obſoleuit ſenſim iſta mulierum tutela: Et primo quidem priuilegium illuſtrioribus quibusdam feminis conceſſum, vt ſine tutorum auctoritate res ſuas gererent. Virginibus Veſtalibus eam libertatem *indulſerat* non Numa (ut ex Plutarcho *in Numa p.* 66. colligunt) ſed Auguſtus, Dio Caſſ. *Lib. LVI. p.* 578. quo imperante etiam Octauiae & Liuiae idem beneficium praeſtitit Senatus. Dio Caſſ. *XLIX. p.* 414.

§. XXI.

Legis Papiae Poppaeae ſanctio de tutela mulierum.

Neque tamen eo ipſo plane ſublata tutela mulierum: ſiquidem lege Papia Poppaea cauerat Auguſtus, vt a Praetore vrbis tutor daretur ei mulieri virginiue, quam ex hac ipſa lege nubere oporteret, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, ſi legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. *Comm.* noſtr. *ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap.* 13. *p.* 253. *ſequ.* Immo poſtea & Senatus cenſuit, in prouinciis a praeſidibus ex eadem cauſſa dandos eſſe tutores. Vlpian. *Fragm. XI.* 20.

§. XXII.

Priuilegium indultum mulieribus, quae ter quaterue pepererant.

Eadem tamen lege Papia Poppaea inuectum eſt ius trium & quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quae ter, libertinas, quae quater peperiſſent. Dio *Lib. LVI. p.* 578. Vlpian. *Fragm. XXIX.* 2. *&* 3. *Fragm. regul. ex veteri ICo* ſubiectum *Collat. Legum Moſ. & Rom. n. XV. p. m.* 807. Id vero ius quum ſaepius etiam ſteriles & orbi vtriusque ſexus beneficio Principis impetrarent: Dio Caſſ. *LV. p.* 549. Plin. *Epiſt. II.* 13. *VII.* 26. *X.* 95. Paull. *Sent. IV.* 9. 26. facile patet, rariores ex eo tempore factas eſſe mulierum tutelas.

§. XXIII.

An SCo. Claudianum tutelas mulierum ſuſtulerit?

Succeſſit SCtum Claudianum, quo tamen non omnis in vniuerſum ſublata eſt tutela mulierum, ceu viſum eſt Iac. Cuiacio *ad l. vn. C. vbi tutor. vel curat.* & Marco Vertran. Mauro *de iure trium liber. XXXI.* ſed tantum *ceſſitia.* Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueuerat; ſed oporte-

bat proximos adgnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda eſſe verba Vlpiani *Fragm. XI.* 8. erudite docet Ant. Schultingius *in Adnot. p.* 596. *ſequ.*

§. XXIV.

Quamdiu durauerint? Manſit ergo ea mulierum tutela ſub Antoninis, quorum temporibus exemplum exſtat Pudentillae, vxoris Apuleii, quae, tutore auctore, praedium emerat. Apulei. *Apol. II. p.* 327. Manſit tempore Vlpiani, quem ad Alexandri Seueri tempora vixiſſe conſtat. Manſit ſub ipſo Conſtantino, ceu adparet ex *l.* 2. *C. Theod. de tut. creand.* Manſit denique ſub Leone Imp. cuius conſtitutionem de tutela mulierum *l.* 3. *C. de legit. tut.* a Triboniani interpolationibus vindicauit Schilter. *Exerc. XXXVII.* 239. Senſim tamen ex eo tempore obſoleuit, adeo, vt Iuſtiniani temporibus illius nec vola nec veſtigium ſupereſſet. Vnde & multa in Pandectis & Codice latent fragmenta, quae, quum de tutela mulierum loquerentur, a Triboniano in ſenſum prorſus alium detorta videntur.

TIT. XVI.

DE

CAPITIS DEMINVTIONE.

QVia adgnationis ius capitis deminutione perimitur, & proinde etiam tutela legitima morte iſta ciuili perit: viſum eſt Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINVTIONE loco licet plane alieno interſerere, eamque ſubiicere *titulo XV. de legitima agnatorum tutela.* Nos, quum omnes tutelarum ſpecies coniunxerimus, iam & de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus concinnum, ſed quia Iuſtiniani Inſtitutiones ſequi conſtituimus.

§. I.

Origo capitis deminutionis quae? Origo CAPITIS DEMINVTIONIS, quam nemo adhuc pro dignitate expoſuit, a cenſibus Romanis videtur repetenda. Notum eſt, Seruium Tullium Regem vniuerſum populum Romanum in ſex claſſes & CXCIII. centurias deſcripſiſſe, in quibus conſtituendis non regionum vrbis, aut communium ſacrorum, ſed opum & facultatum iniit rationem. Vnde in *primam* claſſem coniecit qui CM. aeris, aut maiorem cenſum haberent; in *ſecundam*, qui infra centum

tum millia vſque ad LXXV. millia poſſiderent. *Tertiae* claſſis L. millium cenſum eſſe voluit, *quartae* XXV. millium, *quintae* XI. millium. In *ſextam* denique claſſem coniecti egeni & tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite cenſi.* Illi quod propaganda tantum alendaque prole rempublicam iuuarent, hi quod praeter caput & nomen nihil admodum in cenſu profiterentur, id nomen adepti ſunt. Liv. I. 42. *ſequ.* Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Roman. IV.* 22. Gell. *Noct. Attic. XVI.* 10. Quemadmodum ergo *capite cenſi* dicebantur, qui ſaltim iure libertatis & ciuitatis gaudebant, adeoque in cenſuales tabulas referri poterant: [Taubm. *ad Plaut. Captiu. Prolog. v.* 15.] ita *ſerui*, peregrini, filiifamilias, *capite deſtitui* dicebantur, quod non poſſent in cenſum ſuo nomine referri. De ſeruis certe reliqua eſt in iure noſtro phraſis, eos *caput non habere* §. 4. *Inſt. h. t.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex *l.* 1. *D. de tutel.* Gell. *V.* 30. Vlpian. *Fragm. XI.* 5. conſtat. Sed & *capitalis* poena Romanis dicebatur, non tantum illa, quae vltimum inferebat ſupplicium, ſed quae cenſu eximebat, adeoque vel libertatem, vel ciuitatem perimebat. Barn. Briſſon. *de Verb. ſignif.* voce *capitalis.* Qui ergo in tabulas cenſuales referebantur, omnes dicebantur CAPITA, nihilque apud Liuium frequentius eſt loquutione: *Fuerunt cenſa ciuium* CAPITA *centum triginta duo millia; quadraginta nouem.* Liu. III. 24. *Cenſa* CAPITVM *millia ducenta ſexaginta duo, trecenta viginti duo;* Liu. X. 47. & alibi paſſim. Quoties vero quis quacumque de cauſſa e tabulis cenſualibus delebatur; toties *caput de ciuitate dicebatur eximi*, vt loquitur ICtus *l.* 2. *D. de publ. iud.* & inde eiuſmodi ſtatus mutatio CAPITIS DEMINVTIO adpellabatur. Hinc recte Claudius apud Liuium XLV. 15. contendit, *mouere omnibus tribubus, nihil aliud eſſe, quam libertatem ciuitatemque eripere, &* CENSV EXCLVDERE.

§. II.

Hanc capitis deminutionem iureconſulti in MAXIMAM, MEDIAM & MINIMAM diuidunt, (*a*) pro triplici hominis ſtatu, qui Romae poterat mutari. & quotuplex?

(*a*) Equidem nonnumquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, MAIOREM & MINOREM: *l.* 1. §. 4. *D. de ſuis & legit. hered. l.* 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* Sed in verbis eſſe differentiam, in re nullam, luculenter oſtendit Ger. Noodt *Obſerv. II.* 21. *p.* 468. *ſequ.*

§. III.

Qui non ciuitatis tantum, ſed & ipſius libertatis fecerat iacturam; is deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur paſſus. §. 1. *Inſt.* Maximam pa-

tiebantur I. incenſi. *Inſt. h. t.* Et hoc quidem contingebat, I. *incenſis*, id eſt, iis, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quos iam Seru. Tullius vinctos & caeſos trans Tiberim venumdari iuſſerat. (*b*) Dionyſ. Halic. *IV. p.* 221. Cic. *pro A. Caecina XXIV.* Vlpian. *Fragm. XI.* 11. Id quod per fictionem quamdam contigiſſe, quum alias libertas adimi nemini poſſet, egregie docet Ger. Noodt *Probab. III.* 12. *p.* 85.

(*b*) Quando itaque Liv. I. 44. ait: *Cenſu perfecto, quem maturauerat metu legis, de incenſis latae, cum vinculorum minis mortisque edixit, vt omnes ciues Romani, equites peditesque in ſuis quisque centuriis in campo Martio adeſſent*: procul dubio intelligit mortem iſtam ciuilem. Non enim credibile eſt, acrioris ſupplicii metu luſtrum, quam ipſum cenſum, maturaſſe Seruium.

§. IV.

II. Capti ab hoſtibus. Deinde maximam iſtam capitis deminutionem patiebantur II. *capti ab hoſtibus.* Nam & hi, quum eſſent in ſeruitutem detruſi, omnia & libertatis, & ciuitatis, ipſaque adgnationis iura amittebant. Poterant tamen ab his priſtina iura recuperari *iure poſtliminii,* ſi in ciuitatem reuertiſſent. Cic. *in Top. VIII.* Fingebatur enim tunc eos, qui capti fuerant, ſemper in ciuitate fuiſſe. §. 5. *Inſt. quib. modis patr. pot. ſolu.* (*c*) POSTLIMINIUM vero id ius adpellabatur, non ideo, quod captiuus ex hoſtico ad *limina* vel fines imperii reuertiſſet, vt ait Tribonianus *d.* §. 5. *Inſt.* quamvis eam ἐτυμότητα erudite defendat Menag. *Amoen. Iur. Ciu. Cap. XXXIX. p.* 327. ſed a limine, aedium parte. Reuerſi enim ex captiuitate, non per limen admittebantur in aedes, ſi iam diem eos obiiſſe nunciatum fuerat, quia id mali ominis putabatur, ſed poſt limen per tegulas & impluuium intro ſe ipſos demittebant, teſte Plutarch. *Quaeſt. Rom. V.*

(*c*) [Huic fictioni opponitur altera legis Corneliae, qua fingebatur apud hoſtes mortuus, in ciuitate deceſſiſſe. De quibus fictionibus praeter Alteſerram erudite egit Cuiac. ad *Iuliani Digeſt. p.* 293. Tom. VI. Oper.]

§. V.

III. Serui poenae. Eiuſdem conditionis habebantur III. *ſerui poenae.* Quicumque enim atroci ſententia ad extremum ſupplicium veluti ad ignem, ad metalla, beſtiasue depugnandas fuerant damnati, libertatis ſimul ac ciuitatis iura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. Cap. XXVII. Vice rebellantium ergaſtulorum, ceu carcerum vel metallorum, vel hoc genus* POENALIS SERVITVTIS *erumpunt aduerſum nos.* Et Plinius *Epiſt. X.* 40. refert. *Nicomediae & Niceae quosdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum, ſimiliaque his genera poenarum,* PVBLICORVM SERVORVM *officio miniſterioque defunctos.* Quaedam

dam alia de hac ſeruitute habent Cuiac. *Obſeru. XV.* 22. & Gothofr. Arnold. *Hiſt. Chriſt. damnat. ad metall.* §. *VIII.* apud Thomaſ. *Hiſt. Sap. & Stultit. Tom. III.* 1693. *p.* 130. Eam quoque ſeruitutem per fictionem natam docet Ger. Noodt. *Probab. III.* 12. *p.* 86. Capitali enim ſupplicio veteri iure nemo ciuium plecti poterat. Commiſſo vero flagitio, quod morte expiandum videbatur, Quaeſitores non ciuem capitis damnabant, (nec enim fas erat,) ſed ciuem eſſe negabant, ſeruumque vocabant poenae, ut vitam non tamquam ciuis amitteret, ſed tamquam ſeruus. *l.* 29. *D. de poen. l.* 6. §. 6. *D. de iniuſto rupto, irrito facto teſtam.* Attamen hi quoque priſtina iura recuperabant, ſi per omnia in integrum, principali indulgentia, reſtituerentur. Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 24. Poſtea vero hanc ſeruitutem poenae, quatenus cognatorum intereſſe viſum, aboleuit Iuſtinianus. *Nou. XXII.* 8.

§. VI.

IV. Liberti ingrati.

Porro hanc miſeram conditionem ſubibant IV. *liberti ingrati*, quos Claudius Imp. reuocabat in ſeruitutem, qua de re dictum ſupra, ad *Lib. I. Tit. VI.* §. 9.

§. VII.

V. Qui ſe venumdari paſſi.

Nec minus libertatem amittebant V. *maiores XX. annis*, qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi fuerant, de quibus itidem iam dictum *Lib. I. Tit. III.* §. 7. 8.

§. VIII.

VI. Mulieres ſeruili amore bacchantes.

Nec melioris conditionis erant VI. ingenuae mulieres, quae in ſerui alieni amplexus ruebant. (*d*) Quod ſi enim domino inuito, & hoc, vel pupilli tutore, vel procuratore domini, ter denunciante, in eodem contubernio perſeueraſſent; *ancillae*; ſiue, illo conſentiente, *libertae* efficiebantur, decreto & adiudicatione praetoris. Vid. Paull. *Sent. Rec. II.* 21. *A.* 1. *p. m.* 305. Tertull. *ad vxor. II.* 8. Auctor huius iuris Claudius Imperator fuit, vt patet ex Tacito *Ann. XII.* 53. ex quo ſimul diſcimus, Pallantis liberti id eſſe inuentum, cui ideo inſignia praetoria & centies quinquagies ſeſtertium decreuit Senatus. Plin. *Hiſt. Nat. XXXV. cap. penult.* & alter Plinius *Epiſt. VIII.* 5. Denique ſenatusconſultum illud in vſum reuocauit Veſpaſianus, ſi ita intelligendus locus Suet. *Veſp. XI.* (*e*) Aſt

(*d*) Tales mulieres notat Petron. *Satyr. p.* 127. *Quaedam feminae ſordibus calent, nec libidinem concitant, niſi aut ſeruos viderint; aut ſtatores altius cinctos. Harena aliquas accendit, aut perfuſus puluere mulio, aut hiſtrio, ſcenae oſtentatione traductus. Ex hac nota domina eſt mea.*

(*e*) Niſi forte dicere malis, Veſpaſianum

Aſt hanc quoque pœnam ſuſtulit non Alexander Seuerus, vti viſum eſt Strauchio *Diſſ. Iuſt. XI.* 39. (nam *l.* 3. *C. de lib. cauſſ.* de maribus ſeruarum; non de feminis ſeruorum amore calentibus agit,) ſed Iuſtinianus *l. vn. C. de SC. Claud. toll.* parum certe prudenter, ſiquidem ingenuis mulieribus viam eo ipſo ad impares & impudicas valde coniunctiones muniuit. Cuiac. *Obſ. XXI.* 16.

ſianum ea de re ad ſenatum retuliſſe, non tamquam imperatorem; ſed tamquam conſulem, aut, ſi mauis, ſenatorem laticlauium. Conſulatum ſane geſſit ſub Claudio, Suet. *Veſp. Cap. IV.* fortean cum Barea Sorano, quem eo ipſo anno V. C. Iↄcccv. quo SC. illud factum, Coſ. deſignatum fuiſſe refert Tacit. *Ann. XII.* 53. Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus & Suetonius, quorum ille Claudio, hic Veſpaſiano hoc SC. tribuit. Ingenioſa haec eſt obſeruatio Petri Fabri *Semeſtr. I.* 25. *p.* 140. *ſeqq.* vti pleraque, quae faber ille edolauit.

§. IX.

Mediam patiebantur

MINORE ſive MEDIA capitis deminutione *ciuitatis tantum iura*, ſalua libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditionem delapſi, *ad peregrinitatem redigebantur.* (*f*) §. 2. *Inſt. h. t.*

I. Exſules.

Et huius quidem conditionis habebantur I. *exſules*, quibus aqua & igne fuerat interdictum. Magna ſcilicet Romae erat inter *exſilium* & *relegationem* differentia. (*g*) Illa jura ciuitatis perimebat, quum relegatus ea ſalua haberet. Hinc Ouid. *Triſt. II. v.* 137.

Quippe RELEGATVS, *non* EXSVL, *dicor in illo,*
Parcaque fortunae ſunt tibi verba meae.

Quam differentiam alibi ita deſcribit: *Triſt. V. eleg.* 11. *v.* 21.

Nec vitam, nec opes, ius nec mihi ciuis ademit,
Nil niſi me patriis iuſſit abeſſe focis.
Ipſe RELEGATI, *non* EXSVLIS, *vtitur in me*
Nomine.

Conf. *l.* 2. *D. de publ. iudic.* Ad exſilium quod attinet, ciues ad illud adigebantur AQVAE ET IGNIS INTERDICTIONE, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

(*f*) Vnde nec toga amplius iis licebat vti. Plin. *Epiſt. IV.* 11. Suet. *Claud. XV.* De ipſa peregrinitatis conditione conf. Briſſ. *Ant. Select. I.* 13. 15.

(*g*) [Antiquiſſima inter gentes poena, vt quis communione patriae, ciuitatis, ſacrorum priuaretur. De eius origine, quae ad ipſa Caini tempora refertur, erudite egit Eu. Feith. *Antiquit. Homeric. II.* 9.]

§. X.

Quid aquae &c.

Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, neminem poſſe inuitum iura ciuitatis amittere. Cicero *pro domo*, XXIX. Hoc

Hoc iuris a maioribus proditum eſt, vt nemo ciuis Romanus aut libertatem, aut ciuitatem, poſſit amittere, niſi ipſe AVCTOR *factus ſit.* (*h*) Idem iuris publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Caecin. c.* XXXIII. docetque ideo Aretinorum proſcriptionem, Sulla viuo, irritam fuiſſe, quod contenderat Cicero, *ciuitatem adimi non potuiſſe.* Quamuis itaque ciuitatis iuribus nemo inuitus priuaretur: attamen ea ſtatim amittebantur, ſimul ac quis in aliam ſe ciuitatem adſcribi paſſus eſſet, quum ex veteri iure duarum ciuitatum ciuis nemo eſſe poſſet. Idem *pro domo Cap. LXXXI.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I.* 1. 6. *p.* 11. [qui tamen id ſub imperatoribus, & quidem iam ſub Traiano mutatum eſſe docet *ibid. p.* 21.] Vnde notum eſt ex Nepote *Attic. III.* noluiſſe Atticum Athenis ciuitatis iura ſuſcipere, ne Romanam ciuitatem amitteret. Quod ſi ergo quemquam e ciuitate eiectum vellent Romani: eum non vi expellebant, quod ex principio ſupra adlato fieri non poterat, ſed illi tecto, aqua, & igne interdicebant. Quibus neceſſariis vitae ſubſidiis ademtis, vltro exſilium eligere cogebatur damnatus. Quum itaque a nemine recipi poſſet, neceſſario in aliquam ciuitatem exteram ſe conferebat, eoque demum facto, ciuitatis iura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro domo XXX. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eſt, mutandi, ſoli cauſa, venerant. Id autem ut eſſet faciundum, non ademtione ciuitatis, ſed tecti & aquae & ignis interdictione faciebant.* Ergo ſi accurate loqui velis, non aquae & ignis interdictione eximebatur caput de ciuitate, vt ait Paullus *l.* 2. *D. de iudic. publ.* (poterat enim, ſi vellet, in ciuitate mori,) ſed adſcriptione in aliam ciuitatem, in quam exſul diſceſſerat. Barn. Briſſon. *Ant. Rom. III.* 5. *p.* 48. Quae obſeruatio, ne cui ſola λογομαχία videatur, tanti profecto momenti eſt, vt Cicero oratione laudata neget, ſe aquae & ignis interdictione ciuitatis iura amiſiſſe, quia nulli ſe populo adiunxiſſet, ſed delituiſſet apud amicos. Addantur Vlr. Huber. *Digreſſ. I.* 3. 8. *p.* 192. *ſequ.* | ignis interdictio?

(*h*) [Contra & licebat de capite ius dicentibus *ſolum vertere*, ſibique ipſis exſilii poenam irrogare. Idque fecerunt P. Corn. Scipio Africanus, qui Linternum, T. Annius Milo, qui Maſſiliam ſponte exſulatum abiit. Plutarch. *in vit. Scip.* Aſcon. Paed. *in arg. orat. pro Milone.* Cic. *pro Caecina cap. XXXIV.*]

§. XI.

Deinde huic aquae & ignis interdictioni addebatur (*i*) DEPORTA- | Deportati.

(*i*) Non enim *deportatio* in locum illius aquae & ignis interdictionis ſucceſſit, vt ICti aiunt, *l.* 2. §. 1. *D. de poen. l.* 3. *D. ad Leg. Iul. pecul.* Manſit potius

TATIO, qua ipſa quoque iura ciuitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius inſtituti Auguſtus, (k) cui, ab exſulibus hinc inde diſperſis periculum imperio ſuo metuenti, Liuia ſuaſerat, vt illos patria extorres inſulis includeret. Ita enim apud Dionem Caſſ. LV. p. 562. Liuia: τί γὰρ ἂν ἀδικήσειέ τις, ἐς νῆσον κατακλεισθεὶς, ἢ καὶ ἐν ἀγρῷ, πόλει τε τινί; οὐχ ὅπως ἄνευ πλήθους οἰκετῶν ἢ χρημάτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ φρουρᾶς ἄν; ὧν γε καὶ τούτου δεήσῃ. *Quid enim mali fecerit is; qui in inſulam concluſus, aut in agro, vel in vrbe aliqua, non modo ſine copia ſeruorum, & pecuniarum, ſed etiam ſub cuſtodia, ſi hoc res exigeret, haberetur?* Ex eo tempore inualuit deportatio, quam denuo conſtitutione quadam firmauit Auguſtus, apud eumdem Dion. Caſſ. *LVI. p.* 587. Et hinc poſtea nihil fuit iſta in inſulas deportatione frequentius. (l) Tac. *Ann. III.* 68. *VI.* 30. *IV.* 21. *IV.* 13. Fiebat vero deportatio ita, vt rei compedibus vincti impoſitique nauibus, ſeruis publicis, qui eos deportarent, traderentur. Oiſet. *ad Caii Inſt. I. 6.* 1. *p. m.* 47. Moleſta imprimis erat vel relegatio vel deportatio in Gypſum, Aegypti inſulam, in quam tempore Iuſtiniani & Iuridicus Alexandriae & Praeſes Thebaidos relegare poterant, Cuiac. *Obſ. XX.* 31. itemque in *Gyaros*, fumo notabiles, Arrian. *Diſſ. Epict. I.* 25. *& II. 6. Steph. de vrbib. p.* 280. & Oaſin inter Aegyptum & Cyrenas, muſcis & culicibus famoſam: de quibus locis Cuiac. *Obſ. VIII.* 27. Omnes autem exſules teſte Lactantio *Diu. Inſt. II. perinde habebantur, ac ſi eſſent, qui eam ſententiam exceperant, morte mulctati.* Vnde & diem quo ab

illa antiqua aquae & ignis interdictio etiam poſt inuentam deportationem. Tacit. *Ann. VI.* 30. Adiecere tantum Imperatores, vt exſules iſti non, vbi liberet, ſed in certa quadam inſula, viuerent. Huber. *Digreſſ. I. 3. 9.* pag. 195.

(k) Non Iulius Caeſar, ceu ex Suet. *Iul. LXVI.* probare ſatagit Oiſel. *ad Caii Inſt. I. 6. 1. p. m.* 47. Supplicium enim, quod militibus minatur Caeſar, non fuit deportatio, (non enim eos in certam inſulam miſſum iri ait,) ſed poena quaedam extraordinaria. Haec enim ſunt Caeſaris verba: *Deſinant quidam quaerere vltra, aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant; aut quidem vetuſtiſſimae naui impoſitos, quocumque vento, in quaſcunque terras iubeo auehi.* Frequentatum poſtea hoc ſupplicium inflictumque delatoribus a Tito, Suet. *Tit. cap.* 8. & Traiano: Plin. *Paneg. cap.* 34. immo & Chriſtianis a tyrannis, ceu docuit Caſaub. *ad Suet. Iul. p. 92.*

(h) Diſtinguenda tamen haec deportatio a *relegatione in inſulam*, qualis fuit illa, quam paſſus eſt Ouidius, in Pontum relegatus. Conf. *l. 7. D. ſi quis caution. in iudicio ſiſtendi cauſſa fact. non obtemp.* Suet. *Tiber. I.* Huic opponitur *lata fuga*, cuius mentio fit *l. 5. D. de interd. relegatis & deport.* Ammian. Marcell. *XIX.* 12. vt Iulio Capitol. *vit. Marci Anton. XXVI.* & Vulcatio Gall. *vit. Auid. Caſſii IX.* vocatur: *exſilium & libera vagandi poteſtas.*

ab exſilio quis redierat, NATALEM vocabant, tamquam quo vitam primum recepiſſent, Cic. *poſt Redit. in Senat. cap. XI.* itemque *alterius vitae initium.* Id. *Epiſt. ad Att. IV.* 1. Quin Cotta ab exſilio reuocatus ſe bis genitum vocat in oratione apud Salluſt. *in Fragm. p.* 500. Ita & Athenienſes patriae reſtitutos exſules δευτεροπότμους, quaſi *ſecunda fata orſos*, adpellaſſe, obſeruat vir, cui haec debemus, doctiſſimus, Io. Fridr. Gronou. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII. p.* 69.

§. XII.

MINIMA denique capitis deminutio iura familiae atque adgnationis tollebat. Quum enim cenſus fieret ſecundum facultates, vt ſupra dictum, patriis facultatibus cum iure familiae amiſſis, aut in alium translatis, capitis quaedam deminutio fieri credebatur. Id vero factum eſſe *in manum conuentione, adoptione, & emancipatione*, ex iure notum eſt, quamuis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda ſit, ſubdubitent ICti tum veteres, tum recentiores. Paullus ſane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria poteſtate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera,) ſed quod emancipatio vetere ritu fieri haud poſſet, niſi *deducerentur in imaginariam ſeruilem cauſſam. l.* 3. *§.* 1. *D. de cap. minut.* Attamen ne ſic quidem omnia in aprico ſunt. *Si* enim ob hanc cauſſam emancipatio eſt ſpecies capitis deminutionis: cur non maxima potius, quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digreſſ. III.* 6. Thomaſ. *Schol. & nou. addit. ad* Huberi *praelect. Inſt. p.* 47. [Immo cur eius adhuc meminit Iuſtinianus §. 3. *Inſt. h. t.* quum iam pridem vetus illa emancipatio ſublata eſſet ab Anaſtaſio *l.* 5. *C. de emanc.* ſed dubiae fidei ſunt verba *d.* §. 3. quae ideo vncinulis includuntur in quibusdam editionibus.] Minima capitis deminutio.

TIT. XXI.

DE

AUCTORITATE TUTORUM.

TVtorum erat AVCTORITATEM interponere, quemadmodu curatorum, CONSENSVM commodare. De qua TUTORVM AVCTORITATE quum ſingulari titulo agat Imperator: de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur adnotanda.

§. I.

Origo auctoritatis tutorum.

Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, *alieno nomine agere poſſe neminem*, *princ. Inſt. de iis per quos ag. poſſ.* neque promittere, *tertium quid facturum daturumue.* §. 3. *Inſt. de inutil. ſtipul.* Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere poterat. Quum tamen lubrica pupillorum aetas conſiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum ſuarum adminiſtrationem: tutoribus plus poteſtatis concedendum diſtinguendumque exiſtimabant Romani, infansne eſſet pupillus, an iſtos infantiae annos ſuperarit. Si infans eſſet, tutor omnia agebat, non pupilli, ſed ſuo nomine.

Quando tutor dictus adminiſtrare & gerere.

Proſpiciebat pupillo eiusque matri de alimentis & cultu exhibitionis. *l.* 13. §. 2. *D. de adminiſtr. & peric. tut.* Pupillo herede cum cretione inſtituto, bonorum poſſeſſionem petebat, *l.* 11. *D. h. t.* hereditatem enim cernere & adire pupilli nomine non poterat, quia cretio & aditio erant actus legitimi. *l.* 4. 5. *C. de iure delib.* Iac. Gothofr. *Comm. ad C. Theod. tit. de cretione p.* 330. Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, vt *loco domini* haberetur. *l.* 27. *D. h. t.* Et id quidem tutoris munus, quo tum perſonae pupilli, tum bonorum eiusdem curam gerebat, vocabatur GESTIO vel ADMINISTRATIO. Cic. *Top. Cap. XI.* Quamuis tam late plerumque hoc vocabulum accipiatur a iureconſultis, vt & *auctoritatem* complectatur.

§. II.

Quando interponere auctoritatem.

Sin infantiae annos ſuperaſſet pupillus, ipſe omnes actiones legis, omnesque contractus, poterat explicare, ita tamen, vt tutor praeſens, perfecto negotio, ſtatim AVCTOR fieret, & hinc iſta ſollemnis adprobatio vocabatur AVCTORITAS. Quemadmodum enim populus iubebat, Senatus AVCTOR fiebat: Liu. I. 17. ita pupillus agebat & contrahebat, tutor interponebat AVCTORITATEM, ſine qua validum haud erat negotium, ſi quando deterior eo ipſo fieret pupilli conditio. *princ. Inſt. h. t.* aut ſi adeunda eſſet hereditas, aut petenda bonorum poſſeſſio, aut ſuſcipienda ex fideicommiſſo hereditas. §. 1. *Inſt. h. t.* Ad ea enim, quae ſollemnitatem iuris deſiderabant, explicanda, tutore auctore opus eſſe, ait Paullus *l.* 19. *D. de auct. tut.*

§. III.

Interponebatur ea ſollem-

Non ergo auctoritas erat nuda adprobatio nec iuſſus, ſed actus legitimus & ſollemnis, certaque formula explicandus. Vnde & conditionem non admittere dicitur *l.* 8. *D. h. t.* Procul dubio, ubi pupil-

pupillus verbi cauſſa in cretione hereditatis verba legitima pronuntiauerat, interrogabatur tutor: AVCTORNE ESSET, VT PVPILLVS HEREDITATEM ADIRET CERNERETQVE? eoque adfirmante, rata erat pupilli actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui adrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro domo XXIX.* Et interrogationis hoc in negotio factae diſerte meminit Paullus *l. 3. D. de auct. & conſenſu tut. & curat.* [forte & Terent. *Eunuch. II. 3.*] quamuis eam non exiſtimet abſolute neceſſariam. Interponebatur vero auctoritas ſtatim in ipſo negotio: ſed ita tamen, vt non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egiſſet, a quo ſubſtantiam capiebat negotium. Et hinc eſt, quod *auctoritas* PERFECTO NEGOTIO *interponi* dicitur in *l. 25. §. 4. D. de adquir. hered.* vbi praeter neceſſitatem reſcribi: *prouecto negotio*, contra Iac. Gothofredum *Comm. ad l. 29. D. de R. I.* docuimus in *Elem. iur. civil.* [*ſec. ord. Inſt.*] §. 250. Diſputauit de eadem quaeſtione Cuiac. *Obſ. XIII. 31.* ni formula.

§. IV.

Vnde ſimul adparet, quid interfuerit diſcriminis, inter CONSENSVM curatoris, & tutoris AVCTORITATEM. Sine hac actus erat nullus, ſine illo reſcindendus. Illa interponenda erat ſtatim a tutore praeſente, §. 2. *Inſt. h. t.* quod eſſet actus legitimus, qui non admittebat procuratorem, conditionem & diem. Hic interiecto demum tempore accedere poterat. Quid conſenſus curatoris?

§. V.

Si negotium inter tutorem & pupillum, vel mulierem intercederet: auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem ſuam auctor fieri. *l. 1. pr. D. h. t.* Solebat ergo tunc a praetore alius tutor dari, qui *praetorianus* vel *praetorius* vocabatur; ideo, quod a ſolo Praetore, non adhibita in conſilium maiore parte Tribunorum plebis, dabatur. Meminit eius ipſe Imperator *§. 3. Inſt. h. t.* multoque luculentius Vlpianus *Fragm. XI. 24. Moribus tutor datur mulieri, pupilloue, qui cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat: (ipſe enim tutor in rem ſuam auctor fieri non poteſt,) qui praetorianus tutor dicitur, quia a praetore vrbis dari conſueuit.* Vnde inter Triboniani emblemata, [quamuis neceſſaria, propter receptum a Iuſtiniano principium, tutorem habenti tutorem non dari,] referunt tutoris in curatorem mutationem. *l. 3. §. 2. l. 4. & 5. D. de tutel. l. 24. D. de teſtam. tutel. l. 9. §. 4. D. de tutel. & ration. diſtrah. l. 1. 2. 3. vlt. C. de in lit. dand. tut. vel curat.* ceu iam obſeruauit Hub. Giph. *ad §. vlt. Inſt. h. t.* Quid tutor praetorianus?

§. VI.

Is poſtea mutatus in curatorem.

Nimirum poſtea inualuit, vt loco tutoris praetorii adiungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Nouell. LXXII.* 2. Quamuis id contingat paullo rarius, quia iure nouiſſimo pupilli debitor vel creditor, vel is, quem cum pupillo litem habiturum ſuſpicio eſt, tutor fieri non poteſt. *Nou. LXXII.* 1. *Nou. XCIV.* & *Auth. Minoris debitor C. qui dari tut.*

TIT. XXII.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

QVibus modis finiatur tutela, ſatis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem, & capitis deminutione nullum eſt dubium: at de pubertate & aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam conſtat, nonnulla ex antiquitatibus monenda videntur.

§. I.

Locus Inſtitutionum de ritu antiquo aeſtimandi pubertatem.

Ad PVBERTATEM quod attinet, ipſe Tribonianus hoc titulo antiquitatum Romanarum prae ſe fert notitiam, dum obſeruat, veteres pubertatem non ſolum ex annis, ſed ex habitu corporis in maſculis voluiſſe aeſtimari. [V. Illuſtr. a Ludewig. *Diſſ. de aetate puber. & maior. Cap. IV.* §. 14. *p.*80.] Quod quum Iuſtinianus indignum iudicarit caſtitate ſuorum temporum, ſtatuiſſe eum, ſancta promulgata conſtitutione, vt maſculi completo anno aetatis XIV. puberes, feminae duodecimo viripotentes haberentur. *princ. Inſt. h. t.* (*a*)

(*a*) Ipſa illa ſancta Iuſtiniani conſtitutio exſtat. *l. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.* INDECORAM OBSERVATIONEM *in examinanda marium pubertate reſecantes, iubemus, quemadmodum feminae poſt impletos XII. annos omni modo pubeſcere iudicantur, ita & mares poſt exceſſum quatuordecim annorum puberes exiſtimentur,* INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA *ceſſante.*

§. II.

Iam diu ante Iuſtinianum certi anni

Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi exiſtimant. Neque enim Iuſtinianus primus iſtos pubertatis terminos fixit, iam dudum quippe in iure receptos. Sane duodecim annorum puellas iam viripotentes eſſe Auguſtus lege Papia

pia Poppaea cenſuerat, vt patet ex Dione Caſſ. *Lib. LIV. p.*532. δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. *Duodecim annos puellis ad nuptias ſufficere ſtatuit.* Adde ſis *Comm.* noſtrum *ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. cap. V. p.* 177. *ſequ.* Quatuordecim vero anni ad pubertatem maſculorum iam ſecundo poſt Chriſtum ſaeculo requirebantur etiam ex mente Proculeianorum. Tertull. *de veland. virg. XI. & de Anima XXXVIII.* Macrob. *Saturnal. VII.* 7. & *in Somn. Scipion. I.* 6. (*b*)

pubertatis erant praefiniti.

(*b*) Quin & leges id docere poterant Tribonianum, veluti *l.* 2. *princ. D. de vulg. & pupill. ſubſt. l.* 5. *D. qui teſtam. fac. poſſ. l.* 4. *C. eod.* ex quibus patet, ſaltim Vlpiani & Diocletiani temporibus eoſdem pubertatis annos fuiſſe definitos. Neque tamen dubito, quin olim antiquiſſimis reip. temporibus quinto decimo demum aetatis anno exacto puberes habiti ſint adoleſcentes. Tunc enim eos togam virilem ſumſiſſe, non anno XVII. vt vulgo exiſtimant, nec anno XIV. vt viſum Lipſio *ad Tac. p.* 312. docet Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. II.* 4.

§. III.

Deinde nec alterum videtur per omnia verum eſſe, quod veteres Romani maſculorum pubertatem *indecora obſeruatione, inhoneſtaque indagatione explorarint*, vt loquitur Imperator *l. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.* Nulla enim iſtius indecorae inſpectionis vel vola vel veſtigium apud antiquos occurrit. Et quamuis Huberus *Digreſſ. III.* 14. *p.* 210. & vir ampliſſimus, Corn. van Bynkersh. *Obſeru. III.* 24. excuſandum putent Iuſtinianum, credantque, ſi non in quaeſtione de finienda tutela, at certe in nuptiis nonnumquam iſti inſpectioni locum fuiſſe: tamen ne id quidem ſatis, vt opinor, excuſat Imperatorem. Non enim quaeſtionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat in *d. l. vlt.* quippe ad quam definiendam ſola aetas parum faceret, ſed quaeſtionem de tutela finienda. Nec veroſimile eſt, Triboniano Imperatoris ſui conſtitutiones tam fuiſſe parum familiares, vt ſanctam illam, quam tantopere laudat, legem in Inſtitutionibus aeque, ac Codice, ad materiam de tutela fuiſſet relaturus, ſi illa de ſingulari tantum caſu nuptiali egiſſet. Quare adhuc probabile videbitur pleriſque, Tribonianum hic cum laruis pugnaſſe, ritumque aboleuiſſe, qui numquam Romanis in mentem venerit. Vid. Iac. Raeuard. *Varior. IV.* 10. *p.* 667. *Tom. I. Operum.*

Numquam veteres pubertatem inſpectione corporis explorarunt.

§. IV.

[Origo huius erroris.] Vt ergo adpareat; quid in errorem induxerit Iuſtinianum: ſciendum eſt, non conueniſſe inter antiquos Iureconſultos, quos pubertati terminos figerent. Quum plerique in ſtoicorum ſcholis profeciſſent; hi vero adoleſcentum pubertatem XIV. puellarum viri potentiam XII. annis aeſtimarent: (Plut. *Placit. Philoſ. V.* 24.) eamdem ſententiam plerique ICti, & inprimis Proculeiani, amplectebantur. Sed aliud longe videbatur Caſſio Longino, cuius ſectarii non annis, ſed habitu corporis, aeſtimandam eſſe pubertatem arbitrabantur. Denique Priſcus Iauolenus quaſi conciliaturus vtramque ſententiam, eum demum puberem eſſe dicebat, in quem & numerus annorum, & habitus corporis concurreret. Diſerte Vlpian. *Fragm. XI.* 28. *Puberem autem Caſſiani quidem eum eſſe dicunt, qui* HABITV CORPORIS *pubes adparet; id eſt, qui generare poteſt; Proculeiani autem eum, qui quatuordecim annos expleuit. Verum Priſcus eum puberem eſſe, in quem vtrumque concurrit, &* HABITVS CORPORIS, *& numerus annorum.* Eamdem controuerſiam ICtorum, ſententiamque Priſci Iauoleni, in animo habuit Seruius, qui ad illa Virgilii *Aen. VII. v.* 53.

Iam matura viro, iam plenis nubilis annis,

addit: *Non eſt iteratum, ſed* SECVNDVM IVS *dictum, in quo &* ANNORVM *ratione, & ex* HABITV CORPORIS *aetas probatur.* Idem ad Virgil. *Eclog. VIII. v.* 34. *Bene cum annis iungit* HABITVM CORPORIS, *nam &* IN IVRE *pubertas* EX VTROQVE *colligitur.* Ex quibus patet, Seruium in Priſci diſceſſiſſe ſententiam. Denique Iſidorus *Orig. XI.* 2. Caſſianorum ſententiam amplexus: *Quidam,* inquit, *ex annis pubertatem aeſtimant, id eſt, eum puberem eſſe, qui quatuordecim annos expleuerit: quamuis tardiſſime pubeſcat. Certiſſimum autem, puberem eſſe, qui* EX HABITV CORPORIS *pubertatem oſtendat, & generare iam poſſit.* In tanta ergo iureconſultorum incertitudine ex ſententia Em. Merillii *Obſ. V.* 16. ſaepe parentes teſtamentis ſolebant definire annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, vt *l.* 49. *D. de legat.* 1. modo decimum octauum, vt *l.* 101. §. 1. *D. de cond. & demonſtr.* modo decimum ſextum, vt *l.* 34. §. 2. *D. de legat.* 3. Vnde lux adfulget loco Paulli Gal. IV. 2. vbi heres tutoribus ſubeſſe dicitur ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. Quum vero Iuſtinianus, aut Tribonianus potius, animaduerteret, pubertatem nonnullos HABITV CORPORIS aeſtimari velle: facile ſibi perſuaſit etiam vſu receptam olim fuiſſe hanc Caſſianorum vel Priſci ſententiam, quum tamen

tamen multa huius generis diſputarint veteres ICti, quae in forum numquam admiſſa conſtat, quaeque ad ius conſtituendum magis, quam conſtitutum, pertinuerunt. Fingamus itaque, Caſſianos cenſuiſſe pubertatem aeſtimandam eſſe φυσικῶς, ex inſpectione τῶν αἰδοίων, quum tamen *habitus corporis* & alio modo naturalem generandi facultatem prodat: non tamen vllo veterum teſtimonio conſtat, id in foro eſſe frequentatum, vel vllum iudicem vmquam fuiſſe tam Caſſii, vel Priſci ſententiae addictum, vt adoleſcentem, qui curatorem peteret, veſtibus ſpoliari inſpicique nudum iuſſerit. At credidit id tamen Iuſtinianus, & hinc rem conſtitutione aboleuit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit (*c*).

(*c*) Interim non nego, Graecis eiusmodi inſpectionem vſitatam fuiſſe, de qua Scholiaſtes & Florens Chriſtianus ad Ariſtophan. *in Veſp. v.* 578. nec non Gundlingiana *Part. XXIV.* 2. §. *VII.* *p.* 347. *ſeq.* Sed nondum demonſtratum, de exploratione pubertatis quidquam cautum fuiſſe in XII. tabulis, vt veroſimile fiat, hunc ritum Athenis Romam migraſſe.

§. V.

Finiebatur etiam tutela feminarum conuentione in manum.

Feminarum tutela perpetua non pubertate, ſed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti CONVENTIONE IN MANVM. Quum enim ea, ceu ſupra diximus, eſſet capitis deminutio, qua in manum & poteſtatem mariti redigebantur mulieres: non poterat non tutela finiri, dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero *pro Flacco XXXIV.* Boeth. *ad Topica Cic. III.*

§. VI.

Vt & iure trium liberorum.

Finiebatur etiam mulierum tutela IVRE TRIVM vel QVATVOR LIBERORVM, ceu ſupra LIB. I. TIT. XIII. §. 22. obſeruauimus. Nam conſtat ex Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 3. ingenuis feminis *tribus*; libertabus opus fuiſſe *quatuor liberis*, ſi tutela exire vellent.

TIT. XXIII.

DE

CVRATORIBVS.

QVemadmodum *tutores* perſonis; ita CVRATORES rebus dabantur, quorum origo erit ex antiquitatibus repetenda.

§. I.

Curatores quotuplices?

Curatores aut LEGITIMI erant, aut HONORARII. Illi legibus XII. Tabularum, hi edicto praetoris debebant originem. Vlpian. *Fragm. XII.* 1. *Teſtamentarii* non erant, quia Lex XII. Tabularum patri familias *de tutela*, non autem *de curatione* legare vel teſtamento diſponere permiſerat. [Nec pater teſtari poterat ſuper tutela vel familia liberorum, in eum caſum quo ipſi liberi teſtamentum condere poſſent. Simile quid in ſubſtitutione pupillari animaduertimus. *l.* 7. *l.* 14. *D. de vulg. & pup. ſubſtit.*]

§. II.

Curatio furioſorum & prodigorum.

Ex legibus XII. Tabularum (*a*) curatores accipiebant FVRIOSI & PRODIGI. Quam legem decemuiralem ex Cicer. *Quaeſt. Tuſc. III.* 11. & *de Inuent. II.* 59. ita reſtituit Gothofredus *ad XII. Tab. Tab. V.* SI FVRIOSVS AVT PRODIGVS EXSISTAT, AST EI CVSTOS NEC ESCIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO. Quamuis adhuc quaeri poſſit, vtrum ex verbis Decemuirorum, an ex eorumdem interpretatione nata ſit prodigorum curatio.

(*a*) Veroſimile tamen eſt, eum morem iam ante leges XII. Tabularum Romae viguiſſe. Moribus ſane iſta furioſorum prodigorumque curatio tribuitur. *l.* 1. *D. de curat. furioſ.* & apud Paull. *Recept. Sent. III.* 4. Quod quum intelligi haud poſſit de moribus, poſt ea tempora demum receptis: (Siquidem Vlp. *d. l.* 1. *de Cur. furioſ.* hanc curationem quidem ex XII. Tabulis acceſſit, ſed initium tamen eiusdem imbuit moribus,) procul dubio iam ſub regibus furioſis dati ſunt curatores. Eſt ea ſententia Iac. Cuiacii, *Iac. Gothofredi*, aliorumque virorum doctorum, quam male impugnat V. C. Ian. a Coſta *ad* §. 1. *Inſt. de I. N. G. & C. &* §. 3. *Inſt. h. t.* Vid. Schulting. *ad Paull. l. c. p.* 341.

§. III.

Prodigis curator datus poſt interdictionem bonorum.

Quum vero initio & prodigi & furioſi ipſo iure adgnatorum gentiliumque curationi ſubeſſent ? *l.* 1. *pr. D. de cur. furioſ.* prodigi poſtea tum demum curatorem accipiebant, ſi poſtulantibus adgnatis (Vid. Valer. Max. VIII. 6.) iis à praetore interpoſita ſententia bonis eſſet interdictum. *l.* 1. *D. de cur. furioſ.* Vlp. *Fragm. XII.* 2. Vnde Horatius *Sat. II.* 3.

- - Interdicto huic omne adimat ius
Praetor, & ad ſanos abeat tutela propinquos.

Ex quo ſimul patet ratio, cur furor contractus ſtatim ab initio reddiderit irritos, quamuis furioſus adgnatorum curationem nondum ſubiiſſet, prodigus vero, priuſquam ei eſſet bonis interdictum, valide contraxerit.

§. IV.

Formula interdicendi bonis.

Formulam, qua bonis interdicebat praetor, ſeruauit nobis Paullus, *Recept. Sent. III.* 4. *A.* 7. QVANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE (*b*) COMMERCIOQVE INTERDICO. Quo facto ſtatim agnatorum, aut, hiſce deficientibus, gentilium (*c*) curationi committebatur prodigus. Exempla ſunt apud M. Senec. *Controu. III. praef.* Val. *Max. III.* 5. VIII. 6. Dion. Caſſ. LVII. *p.* 618.

(*b*) Legunt nonnulli AERE. Cuiac. *ad Paull. l. c.* Iac. Menard. *ad Cicer. Act. Verrin. V.* ſed nihil hic mutandum eſſe, docent V. A. Cornel. van Bynkersh. *Obſ. III.* 21. Schulting. *ad Paull. l. c. p.* 342.

(*c*) Qui ſint adgnati, qui gentiles, infra Lib. III. Tit. II. explicabitur. Iam nota originem adagii, quod in homines ſtultos dicitur; *Ad adgnatos & gentiles.* Vid. Varr. *de re ruſt. I.* 2. Columell. *X.* 1. Horat. *Sat. II.* 3.

§. V.

Quomodo haec curatio finita?

Aſt tum furioſus tum prodigus, recepta mentis vitaeque ſanitate, curatione liberabatur, quamuis & hic prodigo decreto Praetoris eſſet opus. Paull. *Sent. III.* 4. *A.* 12. *p.* 343. *& ibi* Schulting. *l.* 1. *D. de cur. furioſ.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. XLI. p.* 291.

§. VI.

Origo curationis minorum.

Quum ergo initio furioſis ac prodigis tantum obtruderentur curatores: factum inde eſt, vt cum aliquo famae detrimento coniuncta videretur curatio. Iniquum enim habetur, *ingenuis ho-*

minibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem. l. 2. D. ſi a parente quis manumiſſ. Ergo praeter furioſos & prodigos nemo inuitus accipiebat curatorem, & ne minor quidem, quamuis infirmum eſſet in tam lubrica aetate conſilium, cuiuſquam curationi ſuberat, antequam *lex Laetoria* ea in re adoleſcentibus proſpiceret. Quando lata ſit ea lex, nondum conſtat. Antiquiſſimam eſſe, vel ex eo patet, quod iam Plautus *Pſeudol. I. ſ. v.* 68. eius meminit ſub nomine legis *quinaeuicennariae.* Quum ergo M. Laetorius Plancianus An. V. C. CCCCXC. tribunus plebis fuerit, & poſtea anno CCCCXCVII. praeturam geſſerit: veriſimillimum eſt, hoc anno latam eſſe legem Laetoriam. Vid. Gundling. *Pand. Lib. IV. Tit. IV. §. V.* Ceterum hac lege cauebatur, vt adoleſcentibus viginti quinque annis minoribus, (eum enim minorennitatis terminum haec lex finiuerat: *l. 2. C. Theod. de donat.*) petentibus curatores, cauſſa cognita, darentur. Iul. Capit. *Vit. Marci Ant. XI.* Deinde & eadem lege vindicabatur circumſcriptio adoleſcentum, reſciſſis verſutorum hominum fraudibus, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. Cic. *de Offic. III.* 15. Sed & ſtipulationes ab adoleſcentibus, & actiones creditorum aduerſus minores hac lege Laetoria ſublatae ſunt. Vnde Suetonius *in libris praetorum* apud Priſcian. *Lib. XVIII. Laetoria, quae vetat minorem annis XXV. ſtipulari.* Et apud Plautum *l. c.* Callidorus adoleſcens:

Perii, an non tum lex me perdit quinauicennaria?
Metuunt credere omnes.

Denique & reſtitui haec lex minores laeſos voluit, ſed non niſi dolo aliorum circumuentos. Cic. *de offic. III.* 15. Quod beneficium poſtea praetorem latius interpretatum nouimus.

§. VII.

Ea demum edicto Praetoris inducta.

Ex eo ergo tempore, quum quibusdam tantum minoribus, petentibus puta ac cauſſam probantibus, curatores darentur, adeoque exiſtimatio adoleſcentum ea curatorum datione etiam poſt legem Laetoriam laedi videretur: poſtea edixit Praetor, ſe non modo in integrum reſtituturum minores *(d), quoties lubrico aetatis*

capti

(*d*) Talis reſtitutionis ſi iam mentio fit apud Terent. *Phorm.* II. 4. ſatis adparet, iam ſaeculo ab V. C. ſexto praetorem id ius condidiſſe. Sed vereor, ne ibi Terentius potius de reſtitutione patris, quo abſente filius vxorem duxerat, quam filii, qui ſe a Phormione ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici ſunt v. 10.

Sic hoc videtur: quod TE ABSENTE *hic filius*
Egit, reſtitui in integrum aequum eſt & bonum,
Et id impetrabis.

capti eſſent: (quod beneficium TVTELA MINORVM dicitur, *l.* 1. *pr. D. de min.*) ſed & curatores iisdem daturum, dummodo eos a ſe peterent. *l.* 13. §. 2. *D. de tut. & curat. dat.* Vnde proprie curatio minorum ſine cauſſae cognitione data ex edicto Praetoris deriuanda eſt. Videtur ſane iam ab illo tempore frequentior fuiſſe minorum curatio, nec finita tutela vlli temere minori permiſſa adminiſtratio bonorum, niſi curatoribus conſtitutis. Huc enim pertinent illa Mecaenatis apud Dion. Caſſ. *Lib. LII. p.* 479. vbi inconueniens eſſe ait, minores viginti quinque annorum adoleſcentes ſenatores legi. *πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸν καὶ σφαλερόν ἐστι, τὰ μὲν οἰκεῖα μηδενὶ πρὸ ταύτης ἐπιτρέπεσθαι, τὰ δὲ δημόσια καὶ νεωτέροις πάνυ ἐγχειρίζεσθαι; Quomodo enim non turpe & noxium ſit, quum nemini ante id aetatis ſuorum bonorum adminiſtrationem concedatis, iis, qui eam nondum attigerint, rempublicam vos credere?* Idem Praetor etiam curatores dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex teſtamento parentis heredes facti, male diſſipabant bona. His enim curator ex lege dari non poterat, ſed iis, qui ab inteſtato heredes facti eſſent (*e*) patri. Vlpian. *Fragm. XII.* 13.

(*e*) Lex ergo XII. Tabularum de prodigorum curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui iure ciuili ab inteſtato parenti erant heredes. Vid. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. probat. Tab. V. p.* 98.

§. VIII.

Quid M. Antoninus ſanxerit?

Demum & M. Antoninus Philoſophus ſtatuit, vt omnes minores ſalua exiſtimatione, acciperent curatores, cauſſa non cognita. Iul. Capitolin. *in vita Marci XI. De curatoribus vero, quum ante non niſi ex lege Laetoria, vel propter laſciuiam, vel propter dementiam, darentur, ita ſtatuit, vt omnes adulti curatores acciperent, cauſſis non redditis.* Iuuabit hunc locum a pleriſque male intellectum, & qui me quoque huc vſque decepit, expendere paullo accuratius. Pauciſſimi enim, ſi nonnulli, vident, quid ſanxerit Marcus Antoninus, & qua in re eius conſtitutio a lege Laetoria diſcreparit. Lege XII. Tabularum ſoli furioſi & prodigi accipiebant curatores. Hinc ignominioſa quodammodo erat curatio, & proinde inuitis minoribus curatores non obtrudebat lex Laetoria, ſed petentibus eos cauſſa cognita dari iubebat. Quamuis enim vulgo ex loco hoc Iulii Capitolini colligant, lege Laetoria tantum *adoleſcentibus dementibus & laſciuis*, datos eſſe curatores, vti ipſe quoque in antecedentibus editionibus ſcripſeram: facile

tamen patet; ita nihil noui ſanxiſſe legem Laetoriam, quum iam pridem furioſis & prodigis proſpectum eſſet XII. tabulis, nec dubitari poſſet, quin adoleſcentibus laſciuis & dementibus huiusmodi curatores dari deberent, quum & maiores XXV. annis in curatione ſint, ſi dementes vel laſciui eſſe viderentur. Itaque non eſt hic ſenſus Iulii Capitolini. Potius inter ſe contendit iura de curatione, ante Antoninum recepta, & quae ab iſto Imperatore ſint inuecta. *Antea*, inquit, curatorum non niſi tria genera erant; *quum nonniſi ex lege Laetoria* minoribus petentibus, & cauſſam probantibus, *vel* ſecundo *propter laſciuiam* prodigis, quibus Praetor bonis interdixerat, *vel propter dementiam* furioſis & mente captis curatores *darentur*. Quid vero Marcus Antoninus? Is *ita ſtatuit*, vt non ſolum petentes, *ſed omnes adulti curatores acciperent, etiam non redditis cauſſis.* Ex hac demum paraphraſi perſpicue patet, quid lex Laetoria, quid M. Antoninus Imp. iuſſerit, quidque ſibi velit Iulius Capitolinus. [Quam ſi vidiſſet quidam, non dixiſſet, ſat ſcio, me non inſpexiſſe locum Capitolini in Marco.]

§. IX.

An ex eo tempore curatores inuitis adoleſcentibus dati?

Nimirum lex Laetoria dare voluerat curatores adoleſcentulis petentibus & cauſſam probantibus: Praetor ſe petentibus curatores promiſerat daturum, etiamſi cauſſa non reddita. Marcus denique Antoninus ſtatuit, vt & omnes acciperent, nec cauſſae redderentur. *Atqui*, inquies, adhuc Iuſtiniani aeuo *inuiti adoleſcentes curatores non accipiebant.* §. 2. *Inſt. h. t.* An itaque cum Raeuardo *Var. I.* 17. inſcitiae arguemus Tribonianum, ius antiquum pro nouo & recepto obtrudentem? An cum Vulteio ad *d.* §. 2. *Inſt. h. t.* eum locum de curatore in litem interpretabimur? Neutrum ego facere auſim. Vtrumque enim verum videtur, non inuitos accepiſſe curatores, & omnes tamen accepiſſe. Prius non ſolum Iuſtinianus dicit, ſed & alii ICti, Antonino iuniores confirmant. *l.* 13. §. *vlt. D. de tut. & cur. dat. l.* 2. *§. pen. & vlt. D. qui pet. tut.* Poſterius ex verbis Iulii Capitolini clarum eſt. Seruauit itaque Marcus Antoninus vetus illud principium, curatorem dari oportere non inuitis, ſed petentibus: at inuenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius enim rerum ſuarum adminiſtrationem a tutoribus recipiebant adoleſcentuli, quam petitis conſtitutiſque curatoribus (*f*). Luculenter id patet ex *l.* 33. §. 1. *D. de admin. & per. tut. l.* 28. §. 1. *eod. l.* 31. *eod. l.* 1. §. *vlt. D. de*

de min. Sunt, qui nobis obuertunt exempla adoleſcentum, qui ſine curatorum auxilio res ſuas dicuntur adminiſtraſſe. *l.* 7. §. 2. *D. de min. l.* 3. *C. de in int. reſt.* Verum ea loca non ad ius, ſed ad factum pertinere, nemo non videt. Nam & impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuiſſent, ſine cuſtodibus erant, vti ex toto titulo *D. qui pet. tut. vel cur.* colligimus: nec tamen inde ſequitur, vt in arbitrio impuberum fuiſſe, exiſtimemus, ſine tutoribus agere mallent, an cuſtodibus ſubeſſe. Sed plura hanc in rem habes in *Elem.* noſtris *iur. ciu.* §. 271. *ſeq.* & in *Additionibus noſtris ad* Vinn. *§.* 2. *Inſt. h. t. p.* 116. *ſequ.*

(*f*) [Erat & alius modus cogendi adoleſcentes, vt curatores peterent, quod nimirum iis actio & exceptio in foro denegaretur. Neque enim ſtare in iudicio poterant ſine curatore. *l.* 1. §. 2. *D. de admin. & per. tut. l.* 1. 2. 3. *C. qui legit. perſ. ſtand. in iudic.*]

§. X.

Finiebatur curatio minorum anno aetatis XXV. circumacto; *l.* 3. *§.* 3. *D. de minor.* Quum enim longiſſimum vitae humanae tempus centum annis circumſcriberent iureconſulti: *l.* 76. *D. de iudic. l.* 56. *D. de vſufr.* eo in quatuor aetates diuiſo, iuuentuti XXV. annos putabant adſignandos, vti acute coniicit Gundlingius *ib. §.* IV. Id quod eadem lege Laetoria factum eſſe, non modo inde patet, quod *Quinauicennaria* a Plauto dicitur, verum etiam ex *l.* 2. *C. Theod. de donat.* manifeſtum eſt. Nonnumquam tamen iuuenes impetrabant *veniam aetatis*, quod beneficium Principes dabant adoleſcentibus XX. puellis XVIII. annorum, ſi frugi eſſe probarentur, *l.* 2. *C. de his qui ven. aet.* — Cura minorum quando finita?

§. XI.

Ipſe tutor, ſi valetudine impeditus negotia pupilli maxime in iudicio gerere non poſſet, nec curatorem, nec procuratorem conſtituere poterat. Hunc enim ſolus conſtituebat dominus, *l.* 1. *pr. D. de procur.* Quare noua inuenienda erant nomina. Rogatu ergo tutoris eiusque periculo Praetor ei ſubſtituebat alium, qui, ſi ad agendum eſſet datus, ACTOR; ſin ad alia negotia, ADIVTOR vocabatur. *l.* 24. *D. de adminiſtr. tut. & l.* 13. *§.* 1. *D. de tutel.* Actores, non vt Theophilus exiſtimat, ideo dicti ſunt, quod *ad acta* conſtituerentur, ſed ab *agendo*, vnde & πραγματικοὶ dicuntur Graecis. Translatum vero hoc nomen eſt ad vicariam tutelam — Quid Actor & adiutor?

ex inſtitutis veterum domeſticis. Domi enim e ſeruis quemquam praeficere ſolebant rei familiari, qui & ipſe ACTOR, vel πραγματευτὴς nec non διοικητὴς πάσης οὐσίας vocabatur. *l. 8. pr. D. fam. erciſc. l. 40. §. 7. D. de ſtatu lib. l. 41. §. 4. D. de fideicomm. libert.* [Reineſ. *Inſcript. XI. 65. p. 631. & Epiſt. ad Rupert. p. 235. ſequ.*] Et talem ſe eſſe ſimulabat Leonidas apud Plaut. *Aſin. II. 4. v. 53.*

Nam ſi ſciet noſter ſenex, fidem huic non eſſe habitam,
Succenſeat, cui omnium rerum ipſus ſummam credidit.

Talis quoque eſt, quem deſcribit Lucas *cap. XII.* 44. Add. Raeuard. *Var. Lect. V.* 20. & Wower. *ad Petron. p.* 149. qui *actores*, & *diſpenſatores*, vel *arcarios* accurate diſtinguit. Sed & in fundos mitti ſolebant ſerui, qui ceteris tamquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, & hi ipſi etiam dicti *actores l. 32. D. de pign.* Plin. *Epiſt. III.* 19. Paull. *Rec. Sent. III.* 56. 47. 48. Quemadmodum ergo qui in aedibus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici conſueuerat: ita idem nomen conuenire eis viſum eſt, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldaſt. *Adnot. ad* Doſithei *ſentent. & Epiſt. Hadr. III.* 10. *p.* 868. *edit.* Cl. Schultingii.

TIT. XXIV.

DE SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

DE SATISDATIONE tutorum & curatorum iure antiquo nihil fuerat proditum: vnde & nullum huius rei veſtigium in vniuerſa antiquitate exſtat. Quum tamen pupilli magnum inde caperent detrimentum: de ſatisdatione quoque cauere coeperunt leges, de eaque paucis hic eſt agendum.

§. I.

Satisdationis huius origo.

Satisdatio haec inuenta eſt a Praetoribus, quorum in edicto legebatur: REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, TVTOREM VEL CVRATOREM SATISDARE IVBEBO: arg. *rubr. D. rem*

rem pupill. ſalu. fore l. 5. §. 1. *D. de legit. tut.* Cauebant vero ex eo tempore non tutores teſtamentarii, quippe quorum fidem ipſe teſtator probauerat, niſi vnus reliquis vellet in adminiſtratione praeferri: *pr. Inſt. l.* 17. *pr. D. de teſt. tut.* nec ex datiuis, qui a magiſtratibus maioribus cum inquiſitione erant dati: ſed partim legitimi, partim e datiuis illi, qui a duumuiris, aliisque minoribus poteſtatibus fuerant dati. *l. vlt. C. de magiſtr. conu.* Et huc pertinet formula: TVTOREM DO, SI SATISDEDERIS. Briſſon. *de Form. V. p.* 408.

§. II.

Confirmauit id SCo quodam Traianus, qui & actionem dedit contra duumuiros, ſi vel non exegiſſent a tutoribus & curatoribus cautionem, vel minus idoneos admiſiſſent fideiuſſores. Qua de re Dioclet. & Maximianus Auguſti *l.* 5. *C. de magiſtr. conu. In magiſtratus municipales, tutorum nominatores, ſi, adminiſtrationis finito tempore, non fuerint ſoluendo, nec ex cautione fideiuſſionis ſolidum exigi poſſit, pupillis quondam in ſubſidium indemnitatis nomine actionem vtilem competere ex SC. quod auctore diuo Traiano, Parente noſtro, factum eſt, conſtitit.* Eam actionem deinde D. Pius etiam ad ipſos magiſtratuum heredes extendit, ſi culpa magiſtratuum lata interceſſiſſet. *l.* 6. *D. de magiſtr. conuen. l.* 2. *C. eod.* Senatus conſulta ſub Traiano & Antonino ea de re facta.

§. III.

Ipſa ſatisdatio fiebat oblatis fideiuſſoribus, (nec enim alia poterat eſſe cautio praetoria *l.* 7. *D. de ſtipul. praet.*) a quibus vel ipſe pupillus, ſi fari poſſet, vel ſi non poſſet, ſeruus ſiue proprius, ſiue publicus, vel tabularius ſtipulabatur, REM PVPILLI SALVAM FORE. Vlpian. *l.* 2. *D. rem pup. ſalu. fore: Si pupillus abſens ſit, vel fari non poſſit, ſervus eius ſtipulabitur: ſi ſeruum non habeat, emendus ei ſeruus eſt: ſed ſi non ſit, vnde ematur, aut non ſit expedita emtio: profecto dicemus, ſeruum publicum apud praetorem ſtipulari debere.* Solebat & praetor nonnumquam dare, cui fideiuſſores ſtipularentur. *l.* 3. *eod.* Nimirum ſeruus proprius ſtipulatione ſua domino, id eſt, pupillo adquirebat. *§.* 1. *Inſt. de ſtip. ſeru.* Nec minus publicus ſeruus recte ſtipulabatur pupillo, quia erat in dominio reip. Publico vero nomine & alteri ſtipulari licebat. *l.* 3. *D. de praetor. ſtip. l.* 1. *§.* 4. *D. vt legator.* Iac. Gothofr. *Comment. ad tit. de reg. iur. p.* 322. Dicitur eiusmodi ſtipulatio facta τῷ ταβουλαρίῳ apud Theoph. *§.* 3. *Inſt. de adopt.* Quam loquutionem eleganter explicat Amaya *ad l.* 3. *C. de tab. ſcrib. logograph.* Quomodo ſatisdatum?

For-

Formula ſtipulationis procul dubio fuit : FIDE TVA PROMITTIS, REM PVPILLO SALVAM FORE? FIDE MEA PROMITTO?

TIT. XXV.

DE

EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

TVtela iure Romano erat munus publicum. *princ. Inſt. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excuſationibus prolatis, amoliri a ſe poterant ciues & municipes : ita etiam proditae fuerunt EXCVSATIONES, quibus tutelam & curationem poſſent recuſare. Immo & cauſſae erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recuſarant, quas ipſas quoque excuſationibus tutorum & curatorum accenſent ICti, quibus EXCVSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur vel prohibentur *l.* 1. §. 3. *D. de poſtul.* Propria itaque ICtis eſt haec vocabuli notio, & tam ab vſu remota, vt Graeci, quum verba παραιτεῖσθαι, ἀπολογεῖσθαι, προφασίζεσθαι illam non exhaurire animaduerterent, verbum Latinum ἐξκουσατεύειν adoptare non dubitarinr. Harmenop. *Promtuar. II.* 5. 6. *l.* 30. 80. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Obſ. IV.* 11. *p.* 385. *ſequ.* & *Elem.* noſtra *iur. ciu. ſec. ord. Inſtit.* §. 288. Ex quo ſimul patet, in *l.* 11. *D. de decurion.* non eſſe quod pro EXCVSARE reſcribamus EXCVRIARE cum Cuiac. *Obſ. XXVI.* 38. Vnde iam excuſationes merito in VOLVNTARIAS, NECESSARIAS & MIXTAS diſtinguuntur.

§. I.

Excuſabat I. numerus liberorum.

Prima cauſſa, eaque VOLVNTARIA, eſt NVMERVS LIBERORVM, quorum *tres* Romae excuſant, in Italia *quatuor*, & in prouinciis *quinque*. *pr. Inſt. h. t.* Hoc quum ad famoſum illud ius trium, quatuor & quinque liberorum pertineat : quale illud fuerit, ex antiquitatibus Romanis erit paullo altius repetendum.

§. II.

§. II.

Plurimi Romanorum, dici non poteſt, quantum a nuptiis abhorruerint. Cauſſae huius rei variae, amores furtiui (*a*), luxuria matronarum, de qua eleganter Plaut. *Mil. Glorioſ. III.* 1. *v.* 92. *ſequ.* [& Iuuen. *Sat. VI. v.* 25.] & praecipue illa orbitatis praemia, quae toties celebrant Veteres. Colebantur eiusmodi μισογάμοι ab omnibus, viaque ipſis ad honores & commoda patebat, nemine illis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam quiſque ſpe deuorauerat. Vnde lepide ſenex ille Periplectomenes apud Plaut. *Milit. Glorioſ. III.* 1. *v.* 111. *ſequ.*

Cur Romani a nuptiis & procreatione liberorum abhorruerint?

Quando habebo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?
Nunc bene viuo, ac fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? ecquid velim?
Priusquam lucet, adſunt, rogitant, noctu vt ſomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt munera;
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam ſibi:
Adducunt ad exta: me ad ſe ad prandium, ad coenam, vocant:
Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.
Illi inter ſe certant donis: ego hoc muſſito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.

[Quin & ſecuri ſibi videbantur caelibes & orbi. Hinc Caeſellius iurisconſultus apud Valer. Max. *VI.* 2. 12. ait; ſenectutem & orbitatem ſibi natura dicaciori & faceto magnam praebere licentiam.] Sed & de ſuo tempore conqueritur Plin. *Hiſt. Nat. XIV. prooem. coepiſſe orbitatem in auctoritate ſumma & potentia eſſe, captationem in quaeſtu maximo.* Et Seneca *Conſolat. ad Marciam XIX. In ciuitate noſtra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quae ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum ſimulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant.* Addi merentur Petron. *Satyr. p.* 106. vbi Romanorum mores ſub Crotoniatarum nomine ſale ſatyrico defricat, vt & Tacitus *Annal. XIII.* 52. *de Moribus Germ. XX.* Ammian. Marcellin.

(*a*) Hanc cauſſam ipſe obſeruat Auguſtus Imp. apud Dion. Caſſ. LVI. p. 576. vbi inuectus in caelibes: Οὐ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν᾽ ἄνευ γυναικῶν διάγητε. οὐδὲ ἔστιν, ὅστις ὑμῶν ἢ συσσιτεῖται μόνος ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ᾽ ἐξουσίαν καὶ ὑβρίζειν, καὶ ἀσελγαίνειν ἔχειν ἐθέλετε. *Neque adeo vos ſolitudo viuendi capit, vt absque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſae lectique ſociam habeat, ſed licentiam libidinis ac laſciuiae veſtrae quaeritis.*

cellin. XIV. 19. Denique & erant, qui philoſophiae cauſſa abſtinebant a matrimonio, exemplo veterum, Thaletis, Pythagorae, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri. Ita ſane & recentiores in orbe Romano philoſophi ſibi putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanenſis, Epictetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philoſtrat. *Vit. Apollon. I.* 10. Marin. *vit. Procli Cap. XVII. p.* 59. & ibi Cl. Fabric. Quae quum ita ſe haberent, non mirum profecto eſt, adeo abhorruiſſe Romanos a nuptiis quaerendiſque liberis, vt praemiis eſſent ad coniugia ineunda inuitandi. Fuſius haec illuſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. cap. II. p.* 35. *ſequ.*

§. III.

Poenae caelibatus & praemia foecunditatis in libera rep.

Equidem iam libera republica & poenas caelibatus, & foecunditatis praemia fuiſſe, certiſſimum eſt. Legum eiuſmodi & a ſenatu & a populo conditarum meminit ipſe Auguſtus oratione ad caelibes apud Dion. Caſſ. *Hiſt. LVI. p.* 576. Solebant & cenſores dare operam ne caelibes eſſent in vrbe, atque hinc mulctam exigere ab iis, qui, nulla ducta vxore, ad ſenectutem peruenisſent. Ea mulcta dicebatur *aes vxorium.* Feſtus *voce vxorium. p.* 478. Vxorium *pependiſſe dicitur, qui, quod vxorem non habuerit, aes populo dedit.* Quia in re rigida inprimis ac ſeuera fuit cenſura M. Furii Camilli & M. Poſtumii Albini Regillenſis, anno V. C. CCCL. de qua Plutarch. *vit. Camilli p.* 129. & Valer. Max. II. 9. 1. Ita & anno IↃCXXII. Q. Caecilius Metellus Macedonicus omnes vxores ducere coegit liberorum quaerendorum cauſſa, & tum habuit orationem, cuius partem ſeruauit Gellius *Noct. Attic. I.* 6. quaeque digna viſa Auguſto, quam in ſenatu repeteret, quum ſuaderet Legem Iuliam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug. Cap.* LXXXIX. Nonnumquam cenſores caelibes etiam in quatuor tribus vrbanas, ceteris inhoneſtiores, maritos & parentes in ruſticas, tamquam nobiliores, deſcribebant. Liu. XLV. 15. Nec poenis tantum, ſed & praemiis propoſitis, ea in re vtebantur veteres, & in primis honoribus ciues inuitabant ad ducendas vxores, ceu patet ex inſigni oratione P. Scipionis, Cenſoris, anno V. C. IↃLIIII. apud Gell. *Noct. Att. V.* 19. vbi etiam ille prauus mos reprehenditur, *quod filius adoptiuus patri adoptatori inter PRAEMIA patrum prodeſſet.*

§. IV.

§. IV.

Praemia πολυπαιδίας a Iulio Caeſare propoſita.

At paullo poſt tamen & Iulio Caeſari legibus promouenda viſa eſt πολυπαιδία ciuium. Iam in conſulatu, quem cum Bibulo geſſit, agrum Campanum diuiſit extra ſortem XX. millibus ciuium, quibus terni pluresue liberi eſſent. Suet. *Iul. XX.* Appian. *de Bello ciuil. II. p.* 433. Poſtea, vbi bellum ciuile detonuerat, acto cenſu, tantam deprehendit in vrbe ſolitudinem, vt teſte Appiano *de Bello ciu. II. p.* 492. dimidio minus capitum cenſeretur, quam ante bellum ciuile. Vnde denuo praemia proponenda exiſtimabat iis, quibus plures eſſent liberi. Dio Caſſ. *Hiſt.* XLIII. *p.* 216. Suet. *Iul. Cap.* XLII. Sed eo paullo poſt interfecto, non diu admodum leges iſtae ſaluberrimae viguerunt.

§. V.

Prima Auguſti rogatio de poenis caelibatus & praemiis πολυπαιδίας.

At multo magis haec cura Auguſti ſubiit animum, qui tamen non niſi poſt multa molimina ſolitudini iſti inuenit remedium. Primum id egit anno V. C. DCCXXV. quo cenſum cum Agrippa, tamquam Praefectus morum, egit. Grut. *Inſcript. p. CCXXX.* Nam ex eo demum tempore ſexto inito conſulatu potentiae ſecurus, quae in triumuiratu iuſſa fuerant, aboleuit, deditque iura, queis pace & principe vterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi cuſtodes & lege Papia Poppaea praemiis inducti.* Tacit. *Annal.* III. 28. Ex quibus tamen verbis Lipſ. *in Excurſ. ad* Tac. *Ann. Lib.* III. *litt. C.* male colligit, iam ſexto illo conſulatu Auguſtum rogationem ad populum tuliſſe. Incertum enim hoc eſſe oſtendimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib.* I. *Cap.* III. *pag.* 41. Saltim, ſi quid ſexto conſulatu egit Auguſtus, tum quidem nihil profeciſſe videtur.

§. VI.

Lex Iulia de maritandis ordinibus.

Decennio poſt A. V. C. DCCXXXVI. denuo eamdem rem egit, lata celeberrima illa lege IVLIA *de maritandis ordinibus*, qua & innuptis arctiores poenas ſtatuit, & nuptiis liberorumque procreationi propoſuit praemia. Dio Caſſ. *Hiſt.* LIV. *p.* 531. *ſequ.* Dici non poteſt, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum fuerit Auguſto. Quamuis enim orationem Metelli, de qua ſupra, in Senatu haberet: Suet. *Aug.* LXXXIX. *Epit. Liu.* LIX. magno tamen patrum conſenſu ei occlamatum eſt, teſte Dione Caſſio *Lib.* LVI. *p.* 532. At ſequutum tamen SC. de ferenda lege, de quo Horat. *Epod.* XVIII. *v.* 17.

Diua, producas ſobolem, Patrumque
Proſperes decreta ſuper iugandis
Feminis, prolixis nouae feraci
LEGE MARITA.

Sed licet tum Auguſtus tam certus eſſet de ſucceſſu huius rogationis, vt legis huius in anteceſſum meminerit in luculenta Inſcriptione apud Grut. *p.* CCCXXVIII. 1. quam nos ſuppleuimus illuſtrauimuſque *in Comment. ad L. Iul. & Pap. ibid. p.* 43. *ſeq.* legem tamen perferre ne tum quidem potuit, prae tumultu recuſantium. Sueton. *Aug.* XXXIV. Eoque reſpicit Propertius II. 7.

Gauiſa eſt certe SVBLATA *Cynthia* LEGE,
Qua quondam edicta, flemus vterque diu,
Ne nos diuideret.

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata eſt, vt ademta, lenitaue parte poenarum, auctiſque praemiis, vacatio triennii concederetur. Sueton. *Aug.* XXXIV. Triennio vero illo circumacto, denuo biennii data eſt vacatio, adeoque lex illa de maritandis ordinibus demum anno DCCLVII. Sex. Aelio Cato & C. Sentio Saturnino Coſſ. perlata, annoque DCCLXII. in legem Papiam Poppaeam transfuſa, vires ſuas exſerere coepit. Dio LVI. *p.* 578.

§. VII.

Lex Papia Poppaea & praemia πολυπαιδίας.

Nimirum vicerat caelibatus orbitatiſque amor, adeo, vt A. V. C. DCCLX. equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Paullo poſt Auguſtus inſignes illas habuit orationes tam ad caelibes, quam ad coniuges, quas ſeruauit Dio Caſſ. LVI. *p.* 573. *ſequ.* Suet. *Aug.* XXXV. Denique anno V. C. DCCLXIII. ferri iuſſit LEGEM PAPIAM POPPAEAM, quae in iure noſtro etiam LEX IVLIA & PAPIA adpellatur, quia in eam Iuliae iſtae rogationes pleraeque confluxerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Papius Mutilus & Q. Poppaeus ſecundus, *conſules* ſuffecti (*b*) quorum neuter vel vxorem habebat, vel *liberos*, Dio Caſſ.

(*b*) In plerisque faſtis hoc par conſulum deſideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal. p. XIX.* In quibus huius anni conſules ita recenſentur: C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS. Q. SVLPICIVS Q. F. Q. N. CAMERINVS. EX. K. IVL. M. PAPIVS. M. F. M. N. MVTILVS. Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SECVNDVS. Exſtant quoque vtriusque numi apud Golzium *in Faſt. p. CCXXIX. ſequ.* vbi tamen Poppaeus non *Secundus* ſed SECVNDINVS cognominatur. De gente Papia videndus Patin. *de famil. Rom. p. CCCXXIX.* & de vtraque Comment. *noſter ad L. Iul. & Pap. Lib. I. Cap. IV.*

Caſſ. LVI. *p.* 578. ex quo, quam fuerit haec lex neceſſaria, facile intelliges. In ea capita haud pauca agebant de praemiis πολυπαιδίας. Sic e pluribus candidatis praeferebatur is, qui plures ſuſtuliſſet liberos. Tacit. *Annal. XV.* 19. Plin. *Epiſt. VII.* 16. E conſulibus quoque prior ſumebat faſces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att. II.* 15. Latini porro ob filium filiamue anniculum anniculamue, Latinae vero ob ternos partus ius Quiritium conſequebantur. Vlp. *Fragm. III.* 1. Liberti ob multitudinem liberorum ab operis, ingenuae & libertae a tutela liberabantur, *l.* 37. *D. de oper. libert.* Plut. *in Numa p.* 66. Dio *Hiſt. LVI. p.* 578. *Fragm. Regul. ex vetere ICto.* §. *VI.* Vlpian. *Fragm. XXIX.* 2. 3. Iuuabant etiam liberi in hereditatibus & ſolidi capacitate. Vlp. *Fragm. tit. XV. XVI.* Immo & honoratior in theatro locus dabatur iis, qui plures haberent liberos. Gothofred. *ad Leg. Pap. Popp. cap. VII. ſequ. p.* 280. Inprimis vero hac lege fuerat cautum, vt qui ſecundum hanc legem liberos tres, Romae natos, ſuperſtites, qui quatuor in Italia, qui quinque in prouinciis haberet, omnium munerum perſonalium immunitatem haberet *pr. Inſtit. h. t. l.* 1. *C. & vlt. qui num. lib. l.* 18. *D. de excuſ. tut.*

§. VIII.

Hinc ergo natum famoſum illud ius trium, quatuor & quinque liberorum; quod tamen & liberis orbi, immo & ſteriles nonnumquam, beneficio principum, obtinebant. Exempla ſunt apud Plin. *Epiſt. II.* 13. *VII.* 16. *X.* 95. immo & in inſcriptionibus, veluti in illa apud Grut. *p.* MLXXXI. vbi laudatur STATIA IRENE, IVS LIBERORVM HABENS, & in aliis, in quibus litterae I. L. H. id eſt, IVS. LIBERORVM HABENS. Brummer. *de Lege Cinc. XIV.* Apud eumdem Grut. *p.* CCCXXII. 8. mentio fit Albiae Flaminicae, CVI IMP. IVS COMMVNE (*c*) LIBERORVM CONCESSIT. & p. DCXXXI. 2. Perſicus libertinus ſepulcrum ſe condidiſſe teſtatur C. CORNELIO. PERSICO F. HABENTI EQVVM PVBLICVM, & CORNELIAE, ZOZIMAE, MATRI EIVS, HABENTI IVS QVATVOR LIBEROR. BENEFICIO CAESAR. Plura de hoc iure commentatus eſt M. Vertranius Maurus ſingulari libro *de trium liberorum iure,* (*d*) in quo tamen multa potius, quam bona & ſolida, reperies.

Ius liberorum trium, quatuor, quinque.

 §. IX.

(*c*) Legendum forſan IVS COMMVNIVM LIBERORVM, ob quod ſolidum capiebant inter ſe coniuges, Vlp. *Fragm. XVI.* 1.

(*d*) Librum hunc fruſtra a ſe bibliothecis quaeſitum, ait Brummer. *ad Leg. Cinc. XIV.* Sed facile eum reperire potuiſſet in *Tractatu Tractatuum Tomo VIII.* nec ignotum eſt, eum nuper *Theſauri iur. cit. Tomo III. p.* 965. inſertum eſſe.

§. IX.

Profeſſio liberorum apud praefectum aerarii.

Quinam liberi profuerint ad capienda πολυτεκνίας praemia, de eo copioſe ſatis diſputant iureconſulti. Nos addimus, ne fraus legi fieret, cautum fuiſſe a Marco Antonino, Imperatore (*e*), vt profeſſio liberorum intra diem triceſimum fieret apud praefectum aerarii, alterumque exemplum tabularum domi; alterum apud aerarium adſeruaretur: id quod idem Imperator etiam in prouinciis fieri iuſſit. Iul. Capitolin. *vit. Marc. Anton. IX.* Et huc pertinet exemplum Gordiani, de quo idem Iul. Capitolin. *Gord. IV.* nec non lepida illa adulteri excuſatio apud Iuuenal. *Sat. IX. v.* 84. *ſequ.*

Tollis enim, & LIBRIS ACTORVM *ſpargere gaudes*
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Iam pater es, dedimus, quod famae opponere poſſis,
Iura parentis habes, propter me ſcriberis heres.

Adde Briſſon. *Antiqu. Rom. I.* 5. *p.* 7.

(*e*) Ita rem refert Iul. Capitolinus. *Vit. Marc. Ant. Cap. IX.* Sed tamen iam ante ea tempora clarorum virorum ortus in acta publica referebantur, vt ex Sueton. *Tiber. V. & Calig. VIII.* patet. Iuuenal. *Sat. IV. v.* 82. *ſequ.* Fortaſſis ab omnibus & ob liberales cauſſas id fieri iuſſit Antoninus, quod antea illuſtriores tantum familiae facere conſueuerant. Plura nos in *Comment. ad L. Iul. Pap. Lib. II. Cap. IX. p.* 213. vbi & de *natalis* & *cenſualis profeſſionis* diſcrimine, quarum mentio fit in *l.* 6. *C. de fid. inſtr.* & *l. vlt. C. ſine cenſu vel reliqu.*

§. X.

Fiſci & aerarii vt & rationis Caeſaris differentia.

Voluntariis porro excuſationibus accenſenda II. ADMINISTRATIO REI FISCALIS. Libera republica, reditus omnes publici influebant in aerarium. At ſub Imperatoribus ſeparatae erant rationes *fiſci* atque *aerarii* τοῦ βασιλικοῦ, καὶ τοῦ ταμιείου. Hoc ad populum, ille ad Principem pertinebat. Hinc ſaepe cum in iure, tum apud auctores iunguntur *iura fiſci & populi.* Paull. *Sent. Recept. V.* 12. *l.* 1. *D. de bon. damn.* Lamprid. *Alex. Seu. XII.* Hanc differentiam primus Auguſtus, vel certe Tiberius, reperit. Sane ſub Tiberio diuerſum a fiſco fuiſſe aerarium patet ex Tacit. *ann. VI.* 2. A fiſco iterum diſtincta erat *ratio Caeſaris*, id eſt, priuatum Principis patrimonium, de quo *l.* 6. *§. vlt. D. de iure fiſci.* Vnde toties memorantur PROCVRATORES HEREDITATVM PRIVATI PATRIMONII, & ſimiles, apud Fabrett. *Inſcr. cap. III.* & Phil. a Turre *in Monim. Vet. Ant. Cap. VI.* Vt iam non commemorem, quae

ex

ex Gruteri & Reineſii Theſauris eam in rem depromi poſſent. Aſt ſeneſcente iam ſub principibus imperio, nullum erat amplius inter fiſcum & aerarium diſcrimen, niſi quod publica pecunia *ſacrarum largitionum*; priuatum Principis patrimonium *priuatarum rerum* nomine veniret. Vnde tituli *C. de comit. ſacr. larg. & de com. rer. priuat.* Iam Dioni ſane *Lib. LIII. p.* 511. vix liquet, quid inter Auguſti & publicum interſit aerarium, & Gloſſae recentiores promiſcue ſcribunt: *Ταμεῖον, fiſcus, aerarium.* Pauciſſimi ſane Principes Heluium Pertinacem imitabantur, qui Imperatoriis poſſeſſionibus nomen ſuum inſcribi prohibebat, non eſſe illas dictitans imperantium proprias, ſed communes Romanorum & publicas. Herodian. *Hiſt. II.* 4.

§. XI.

Aerario initio praeerant Quaeſtores, quos Tacitus Annal. *XI.* 22. & Vlpianus, *l. un. pr. D. de off. quaeſt.* Gracchani Iunii auctoritate, paene tam antiquos faciunt, quam ipſam vrbem. Sed eosdem a Valerio Poplicola demum creatos, ſcribit Plutarchus *vit. Valer. Popl. p.* 103. Immo Pomponius eos ipſis Tribunis plebis Aedilibusque recentiores facit. *l.* 2. *§.* 22. *D. de orig. iur.* Sed quemadmodum de Pomponio hic non multum laboramus: ita Vlpiano facile conciliabis Plutarchum, ſi Quaeſtores iam ſub regibus fuiſſe, Valerium vero illum magiſtratum, a Tarquinio Superbo abrogatum, reſtituiſſe reipublicae, dixeris. Quod & Tacitus *l. c.* non obſcure indicat, qui ſimul monet, conſulibus initio manſiſſe poteſtatem quaeſtores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandarit. Initio duo creati, vt rem militarem comitarentur: dein duo additi, qui Romae curarent, mox duplicatus numerus, ſtipendiaria iam Italia, & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Poſt lege Sullae viginti creati, ſupplendo Senatui, cui ille Dictator iudicia tradiderat. Prolixe haec omnia Tacitus *l. c.* His ergo aerarii potiſſimum cura demandata fuerat a populo. Aſcon. Paedian. *in Verrin. II. p.* 1839. Aſt A. V. C. IϽCCIX. aerarii adminiſtratio, iubente Caeſare, a Quaeſtoribus ad Aediles translata. Dio Caſſ. XLIII. *p.* 237. Auguſtus, vbi aerarium militare inſtituerat, eius curam demandabat viris praetoriis, quos primum a Senatu lectos, deinde ſorte ductos, ac demum ab ipſo Imperatore nominatos, conſtat. Suet. *Aug. XXXV.* Quaeſtoribus porro curam aerarii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud. XXIV.* Denique adminiſtratio aerarii iuſſu Neronis fuit penes Praefectos aerario,

Aerario qui praefuerint?

aerario, (*f*) qui tamen etiam de cauſſis fiſcalibus indicabant. Gell. XIII. 24. Tacit. XIII. 28. Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug. III.* 32. Quum vero ab Auguſti temporibus duplex eſſet aerarium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo Opis & Saturni, in quo cuſtodiebatur, alterum *militare* : duo quoque erant Praefecti aerario, vel diuerſa ſaltim officia, vni aliquando perſonae demandata. Exemplum ſuppeditat marmor apud Gruter. *p. MXXVIII.* 5.

(*f*) Quum vero ex lege Papia in aerarium & paullo poſt in fiſcum etiam influerent viceſimae hereditatum : iis adminiſtrandis praefuerunt PROCVRATORES XX. HEREDITATIVM & PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. p. CCCCXXXVII. 7. CCCCXXVI. 5. CCCCLIV. 8.

§. XII.

Qui fiſco & patrimonio Caeſarum?

Fiſco praeerant Procuratores, Aduocati, Patroni fiſci, quorum paſſim in iure noſtro mentio fit. Sunt etiam PRAEFECTI FISCI GERM. CAES. IMP. apud Grut. *Inſcript. p.* CCCCXCVIII. 10. A COMMENTARIIS FISCI ASIATICI, apud Reineſ. *Inſcr. IX.* 33. PROCVRATORES FISCI ASIATICI apud eumdem *Claſſ. IX.* 60. Immo creare Nerua coepit *Praetorem fiſcalem*, qui de rebus fiſcalibus ius diceret. *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* Patrimonia Principum Procuratores Caeſarum adminiſtrabant. Denique poſtremis temporibus fiſcum Comes ſacrarum largitionum ; patrimonium principis Comes rerum priuatarum adminiſtrabat, de quibus videndi Gutherius *de offic. Dom. Aug. III.* 1. 16. 25. 32. & qui egregia multa hanc in rem collegit Gundlingius *Diſſ. de principe herede. cap. IV.*

§. XIII.

Rei fiſcalis adminiſtratio excuſationem dedit voluntariam.

Quicumque ergo res fiſcales adminiſtrabant, excuſari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fiſco obligata erant, vt plerisque videtur : quam quod priuilegio ſe poſſent defendere. Hinc dicitur, *excuſari eos poſſe* §. 1. *Inſt. h. t.* eos *vacationem habere l.* 10. *C. h. t. priuilegio defendi, l. vlt. C. qui dari tut. poſſ.* Vnde patet, non *neceſſariam* fuiſſe hanc excuſationem, ſed *voluntariam.* Thomaſ. *Not. ad Inſt. h. t. p.* 110.

§. XIV.

Poteſtas quae a tutela excuſat, quid.

Eadem de cauſſa excuſantur III. QVI CVM POTESTATE SVNT. Poteſtas vero diuerſimode accipitur ab antiquis. Nonnumquam magiſtratibus vrbanis opponuntur poteſtates in prouinciis, apud Sueton.

Sueton. *Claud. XXIII. Iurisdictionem de fideicommiſſis quotannis, & tantum in vrbe, delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum; atque etiam per prouincias poteſtatibus demandauit.* Nonnumquam etiam in ipſa vrbe a magiſtratibus ſeiungebantur poteſtates. In vrbe enim erant, qui ius dicerent, quamuis non eſſent magiſtratus ordinarii, veluti *Praefectus annonae, praefectus vigilum*, quos magiſtratus ideo eſſe negat Pomponius, *l.* 2. §. 33. *D. de orig. iur.* etiam hi dicebantur habere poteſtatem. Porro poteſtas diſtinguitur aliquando ab imperio, adeoque tribuitur iis magiſtratibus, qui neque vocationem, neque prehenſionem habebant; veluti Quaeſtoribus. Vid. infra *Lib. IV. Tit. VI. §.* 5. Nulla harum ſignificationum hic inuenit locum. Cum poteſtate enim hic eſſe dicuntur, quicumque ſunt cum imperio, id eſt, magiſtratus maiores, vel maioribus auſpiciis, & lege curiata creati. Gell. *Noct. Att. XIII.* 14. *l.* 1. *pr. D. ſi quis ius dicenti non obtemp.* Huber. *Praelect. ad Inſtit. l.* 25. 4. Vnde ne Aedilitas quidem excuſabat. *l.* 17. §. 4. *D. h. t.* Nam Aediles nec coercere poterant, nec iubere in carcerem duci, nec prehenſionem habebant, ſed ipſi in ius vocabantur. Gell. *Noct. Att. XIII.* 15. Poſtremo tamen participes huius beneficii generatim facti ſunt Senatores, *l.* 15. *§.* 3. *h. t.* immo & ἄρχοντες τῶν πόλεων, id eſt, Duumuiri. *l.* 6. §. 16. *h. t.*

§. XV.

De aliis excuſandi cauſſis.

De V. PAVPERTATE: VI. TRIVM TVTELARVM ONERE, vt & VII. IMPERITIA LITTERARVM nihil eſt, quod ex antiquitate monendum ſit. Aſt quum VIII. & PROFESSIO LIBERALIVM ARTIVM excuſarit, huius quae fuerit Romae conditio, oſtendendum erit paullo accuratius.

§. XVI.

Profeſſio artis Grammaticae.

Grammatici, quos initio LITTERATOS, vel LITTERATORES adpellabant *(f)*, ſerius Romae docuerunt. Ludimagiſtris, qui primis litterarum elementis imbuebant pueros, ſemper quidem procul dubio vſi fuerant Romani: ſed ab his diuerſi grammatici erant, id eſt, poetarum interpretes. Suet. *l. c.* Vnde & in iure noſtro a ludi litterarii magiſtris diſcernuntur. *l.* 1. *pr. & §.* 6. *D. de extraord. cognit.* Grammaticam olim Romae ne in vſu quidem, nedum in honore fuiſſe, rudi ſcilicet ac bellicoſa tum ciuitate, docet Sueton. *de Illuſtr. Gramm. I.* ex quo etiam diſcimus, mediocre eius exſti-

(*f*) Teſte Sueton. *De Illuſtr. Gramm. IV.* vbi erudita ſunt, quae adnotauit Iſ. Caſaub. *p. m.* 732.

exſtitiſſe initium, profitentibus eam artem non niſi ſemigraecis, immo & libertinae conditionis hominibus. Sane L. TITINIVS L. L. AMASON GRAMMATICVS memoratur apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 228. *pag.* 216. M. POMPILIVS M. L. FORTVNATVS GRAMM. apud Gruter. *Inſcr. p. MXXXV.* 6. vt alia iam exempla praetermittam, quae & ipſe Suetonius ſuggerit. Primus hoc ſtudium in vrbem intulerat Crates Malleotes, qui miſſus ad Senatum ab Attalo Rege, inter ſecundum & tertium bellum Punicum, quum fracto crure decumberet, adſidue diſſerendo, Romana ingenia excitauit. Sequuti eum ſunt alii, praecipue poſt Q. Metelli *tempora, poſt* quae adeo ſenſim creuit grammatices honor, vt *ne clariſſimi* quidem viri ab ea ſe abſtinerent, & aliquando *ſuper* viginti celebres ſcholae in vrbe florerent. Suet. *de illuſtr. Gramm. III.* Sed plerique docebant priuatim, aut certe magno *virorum* illuſtrium aere conducti. Primus centena in annum *ſeſtertia* accepit Verrius Flaccus *ſub* Auguſto & Tiberio. Suet. *de Gramm. XVII.* Poſtea ſenſim inualuit, vt & Grammatici *publicis* inuitati ſtipendiis docerent. Ael. Spartian. *Vit. Hadr. XVII.* adeo vt ſtipendium eorum ordinarium temporibus Luciani eſſent μύριαι δραχμαὶ, id eſt, ſeſtertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monet*ae* Belgicae. Vid. Gronou. *de pecun. vet. LIV. cap. XI. p.* 729. Immo & annona iis quotannis coepit diſtribui, quam aliquoties iis deminutam reſtitutamque eſſe, patet ex Symmachi *Epiſt. I.* 33. Caſſiodor. *Epiſt. IX.* 21. vt *& l.* 11. *C. Theod. de Medic. & Profeſſor. Lib. XIII. Tit. III.*

§. XVII.

Profeſſio rhetorices. Serius multo, immo & difficilius Romae recepti ſunt rhetores, quippe quos anno V. C. IↃXCII. C. Fannio Strabone & M. Valerio Meſſala Coſſ. SCo; deinde anno V. C. IↃCLXI. a C. Domitio Ahenobarbo & L. Licinio Craſſo cenſorio edicto, vrbe expulſos eſſe conſtat. Suet. *de clar. Rhet. I.* Poſtea & rhetoricam priuatim docere coeperunt plures; quorum aliquot recenſet Sueton. *de clar. Rhet. III. ſequ.* Primus vt diſerte notat Euſeb. *in Chron. n. MMCIV.* publice Romae docuit, ſalariumque e fiſco accepit Quinctilianus, idque ſub Domitiano. At iam Veſpaſianum Latinis Graeciſque rhetoribus annua centena, id eſt, aureos mille e fiſco conſtituiſſe, tradit Sueton. *Veſp. XVIII.* Poſteriores Imperatores ea in re modo liberaliores, modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim rhetorum ſtipendium fuere drachmarum decem millia. Lucian. *Eunuch. p.* 161. *T. IV.* id eſt, aurei CCCXXXIII.

&

& regales IV. ceu rationes init Theod. Marcil. *ad Suet. Veſp. cap.* 18. vel CCCC. vti Gronouius. Tatianus qui ſub Commodo floruit, ſexcentos aureos philoſophis ſcribit datos, ex quo & ſalaria rhetorum ſexcentorum aureorum fuiſſe videntur Theod. Marcil. *ad Suet. Veſp. l. c.* Immo Eumenius rhetor liberalitate Principis ſalarium ſexcentorum millium nummum ſeſe accipere gloriatur, in *Orat. pro reſtaur. ſchol. XI.* qui ex Gronouii calculo conficiunt XLV. millia florenorum Hollandicorum.

§. XVIII.

Eadem paene Romae philoſophorum fata fuerunt. Ii quoque cum Rhetoribus pulſi A. V. C. DXCII. Idem ſaepius factum, cum antea, tempore Catonis, tum etiam ſub Domitiano, Suet. *Domit. cap. X.* ſub quo Epictetus quoque Roma excedere iuſſus eſt. Interea tamen ſemper priuatim floruit philoſophiae ſtudium. Primus philoſophis ſtipendia & honores conceſſit Antoninus Pius. Iul. Capitolin. *Vit. Anton. XI.* [Herodian. *Hiſtor. l.* 2.] vt & poſt eum D. Marcus, qui, vti ipſe ſerio philoſophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem conſtituebat. Xiphilin. LXXI. *p.* 815. Hoc quoque ſalarium annuum ordinarie DC. aureorum fuiſſe, ex Tatiano colligimus cum Caſaub. *Not. ad Sueton. Veſp. cap.* 18. At nonnullis tamen minus datum eſt. Luciani enim tempore ſingula philoſophorum genera acceperunt decem millia drachmarum, id eſt, CCCC. aureos, Lucian. *Eunuch. p.* 161. *Tomo IV.* Tantumdem datum fuit Theodoto Sophiſtae apud Philoſtr. *Vit. Sophiſt. Lib. II. Cap.* 2. *p.* 566. *edit. Olear.* Tantumdem deſtinatum etiam Chreſto, apud eumdem *Lib. II. Cap.* 11. §. 1. *p.* 591.

Profeſſio philoſophiae.

§. XIX.

Medicina Romae ſero coli, & in aliquo pretio haberi coepit. Seruos ac libertos artem hanc feciſſe, negat quidem Carolus Sponius *dans les recherches d'antiquité Diſſert. XXVII.* ſed eum artis ſuae amore falli, ſatis patet ex Sueton. *Calig. VIII.* Quinctil. *Inſt. VII.* 2. Senec. *de Benef. III.* 24. Varr. *de re ruſt. I.* 16. Ipſi lapides nobis plura exempla ſeruant. Apud Reineſium *Inſcr. Claſſ. XI.* 8. eſt Q. CLODIVS. Q. L. NIGER, MEDICVS OCVLARIS. Apud Grut. *p. MCXI.* 6. Fabret. *Inſcr. cap. IV. p.* 300. Spon. *Miſc. Erud. Ant. p.* 143. & Maluaſ. *Marm. Felſin. p.* 219. TIBERIVS (ILLVSTRIVS,) TI. CAES. AVG. SER. CELADIANVS MEDICVS

Profeſſio medicinae.

DICVS OCVLARIVS. Alia marmora, quae Gruterianus Index in titulo: *officia domus auguſtae & priuatae*, facile vnicuique ſuggeret, hic praetermittimus. Immo & ſeruas & libertas feciſſe medicinam, patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DCXXXV vbi occurrit IVLIA Q. L. SABINA, MEDICA, MINVCIA. C. L ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obſtetrices, quae medicamenta dare ſolebant, *l. 9. pr. D. ad L. Aquill.* veluti SVAVITAS, L. AGREPINAE; OBSTETRIX, apud Gruter. *Inſcr. p.* DCXXXVI. 4. Ceterum primus medicos ciuitate donauit Iulius Caeſar. Suet. *Iul. XLII.* Auguſtus vero Antonii Muſae, liberti, opera e graui ac periculoſo morbo *reſtitutus*, *Muſae* ius aureorum anulorum, vniuerſo medicorum ordini immunitatem dedit. Dio Caſſ. LII. *p.* 517. Hinc *multis* Veſpaſiani, Hadriani, aliorumque reſcriptis firmatum eſt illud priuilegium *l. vlt. §.* 30. *D. de mun. & hon.* Poſtea quum nimis multi medicinam profeſſi immunitate fruerentur, certum definiri numerum placuit. *l. 6.* §. 2. *D. de excuſat.* Alexander porro medicis annonam addidit. Lamprid. *Alex. XLII.* Poſteriores vero Imperatores eorum immunitatem auxerunt plurimis conſtitutionibus, quae exſtant in *C. Theod. tit. de medic. & profeſſ.* Briſſon. *Ant. Sel. II.* 3. qui etiam ſequente capite oſtendit χειρέργυς ſimul fuiſſe plerosque medicos. Hinc & *vulnerarii*, vel *vulnerum medici* vocantur. Plin. *Hiſt. Nat. XXIX.* 1. nec non *medici chirurgi* in Marmore hoc apud Manut. *Orthogr.* 243.

CARESTAE CONSERVAE. ET. CONIVGI,
GELADIVS. ANTINOVS. DRVSI. MEDICVS CHIRVRG.
BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. ANN. XVII.

Apud Grut. *Inſc. p.* CCCC. 7. laudatur MEDICVS CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Celebres etiam fuere *iatraliptae*, ſeu medici vnguentarii, de quibus Plin. *Hiſt. Nat. XXIX.* 1. [Add. Aegid. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. Cap. XXXV.* & V. C. Lampii *Diſſert. de priuileg. medicorum. cap. I.* Barn. Briſſon. *de verbor. ſignific. p.* 810. *edit. nou.*]

§. XX.

Profeſſio iurisprudentiae. Iurisprudentiae ſtudium Romae ſemper floruit. Primus tamen illud publice profeſſus eſt Tiberius Coruncanius. *l. 2. §. 35. D. de orig. iur.* Quem deinde alii ſequuti ſunt, qui vero, vt Cicero ait *in Bruto XLI. nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponebant, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfaciebant, & conſulentibus.* Sic verbi gratia Q. Scaeuola, *quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulenti-*

ſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Cic. *Brut. LXXXIX.* Vid. ſupra *Prooem. n.* 42. 43. Neque tamen certi quidam atque ordinarii erant iuris profeſſores, ſed, vt quiſque ſtudiorum ſuorum habebat fiduciam, ita conſulentibus aeque, ac diſcentibus, ſe videtur dediſſe. Poſtremo & iureconſulti publice, certo ſtipendio conducti, Romae docere coeperunt, eaque ſchola iuridica Romana, in occidente vnica, tam frequens fuit, vt ex omni occidente eo iuuenes confluerent. Sic Rutil. Numat. *in itinerar. Lib. I. v.* 109.

Facundus iuuenis, Gallorum nuper ab aruis
Miſſus, Romani diſcere iura fori.

Conſtantius in *vita S. Germani Cap: III. Vt in eum profectio litterarum plena conflueret: poſt auditoria Gallicana intra vrbem Romam* IVRIS *ſcientiam plenitudini perfectionis adiecit.* Plura de hac ſchola Romana iuridica dabunt Io. Sauaro *ad Sidon. Apollin. Epiſt. I. 6.* vbi Sidonius Romam *domicilium legum* vocat, Franc. Iuret. *ad Symmach. Epiſt. IX.* 83. & Dadin. Alteſerra *Rer. Aquit. III.* 5.

§. XXI.

Florentiſſima ergo Romae fuit ſchola, in auditorio Capitolino; in qua Theodoſii & Valentiniani aeuo docuerunt Rhetores Latini tres, Grammatici Latini decem, Sophiſtae Graeci quinque, Grammatici Graeci decem, Philoſophus vnus, iurium profeſſores duo. Conring. *Antiqu. Acad. Diſſert. I. pag.* 22. Qualis fuerit Romae ſchola publica.

§. XXII.

In prouinciis quoque floruerunt ſcholae, Auguſtoduni, Burdegalae, Tholoſae, Narbonae, Mediolani, Carthagine, & in plerisque ciuitatibus honoratioribus, in quibus tamen non niſi rhetores & grammatici vtriusque linguae docuiſſe videntur. Conring. *l. c. pag.* 16. *ſequ.* In oriente alia quodammodo fuit ſcholarum conditio. Alexandriae enim iam inde ab Antoninorum aetate floruit ſchola ἰατροσοφιστῶν, id eſt, medicorum, tantae celebritatis, vt ad commendationem medici illud ſatis eſſe videretur, ſi fuiſſet Alexandriae aliquamdiu commoratus. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XXII.* 16. Conring. *Medicin. Hermet. IX.* Beryti vero & Conſtantinopoli etiam ius ciuile traditum. Et Beryti quidem iam ſaeculo tertio exeunte ſtudia iuridica floruerunt, *l.* 1. *C. qui aetat. vel profeſſ. ſe excuſ.* eamdemque ſcholam eodem ſaeculo medio, obſeruante Menagio *Amoenit. iur. XXIV.* magnopere celebrauit *Gregor. Thaumaturg. Paneg. Origen. p.* 186. Tanta ſane huius ſcho- Quales ſcholae per prouincias.

 lae

lae fuit celebritas, vt eam *μητέρα τῶν νόμων*, *matrem legum* adpellare non dubitet Eunap. *vit. Proaereſ. p.* 150. *τὸ ἕδος χαρίτων*, *Gratiarum ſedem* Ioannes in *Anthol. Lib.* I. *cap.* 68. *epigr.* 29. *πόλιν ῥωμαϊκωτέραν, καὶ τῶν νόμων τούτων παιδευτήριον*, *ciuitatem plane Romanam, & legum Romanarum, Gymnaſium*, Gregorius Thaumaturg. *l. c.* *δίκης πέδον ἄστυ θεμίστων*, *iuris domicilium & vrbem iureconſultorum*, Non. *in Dionyſiac. Lib. XLI. v.* 145. *Legum* denique *nutricem* Iuſtinianus. *Conſtit. omnem* §. 7. *ad Anteceſſ.* Beryto euocari conſueuiſſe iuris peritos, qui adſiderent magiſtratibus, vt ſine fauore & odio cognoſcerent, ex vetere chirographo obſeruat Iac. Gothofred. ad *l.* I. *C. Theod. de adſeſſ. domeſt.* docebant ibi Anteceſſores quatuor, ceu ex d. *Conſt. omnem, ad Anteceſſores* colligit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXIV. p.* 134. Sed vrbs, quae in iure noſtro *pulcherrima* & *ſplendidiſſima*, immo *metropolis* vocatur, paullo poſt Iuſtiniani tempora terrae motu euerſa eſt. Agath. II. *p.* 285. Quam ruinam epigrammate non vno defleri videas in *Anthol. I.* 68. *Epigr.* 19. *& ſequ.* Conſtantinopoli iuris profeſſores duos reliquis addidit Theodoſius, philoſophiae vero doctorem adiecit Iuſtinianus, vt adeo ſchola Conſtantinopolitana Romae illi per omnia fuerit ſimilis. Conring. *Antiqu. Acad. Diſſ. I. p.* 21. *ſequ.* Alibi, quam Romae, Conſtantinopoli & Beryti ius Romanum doceri, & maxime Alexandrinos & Caeſarienſes anteceſſores iuris habere, vetuerat Iuſtinianus. *Conſt. Omnem.* §. 7. *ad Anteceſſores.* Et tamen paullo poſt ſe legalium ſtudiorum cauſſa Alexandriae commoratum eſſe, teſtatur Agathias *Lib. II. p.* 48.

§. XXIII.

Immunitas a tutelis profeſſoribus conceſſa.

Omnes ergo Grammatici, rhetores & medici Romae docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela & cura habebant vacationem §. 14. *Inſt. h. t. l.* 6. §. I. *D. h. t. & tit. C. de profeſſ. & medic.* Iisdem & philoſophi accenſentur, *l.* 6. §. 5. *D. h. t.* nec non iureconſulti Romae docentes. *l.* 6. §. 12. *D. eod.* immo omnes vbique artium profeſſores. *l. 6. C. de profeſſ. & med.* Minus vero eo priuilegio gaudebant hydraulae, poetae, aliique quibus nullis in ſcholis publicis erat locus. Vinn. *Comm. ad* §. 16. *Inſt. h. t. p.* 139. [multo minus mechanici & ludorum magiſtri, qui a profeſſoribus diſerte diſcernuntur. *l.* I. *pr. &* §. 6. *D. de extraord. cognit.*]

TIT.

TIT. XXVI.

DE

SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS.

NOn ſolum *excuſari*, ſed & *remoueri* a tutela & curatione nonnulli poterant, ſi vel doloſe vel ſegniter pupillorum minorumque res adminiſtrare & curare dicerentur, vel vlla malae fidei in eos caderet ſuſpicio. Tales dicebantur SVSPECTI, & de his ad hunc titulum agendum.

§. I.

SVSPECTI crimen ex lege XII. Tabularum deſcendere, ipſe agnoſcit Imperator *princ. Inſt. h. t.* vt & Vlpianus *l.* 1. §. 2. *D. de ſuſp. tut.* nec obſcure id teſtatur Cic. *de offic. III.* 15. In iis tabulis ex Iac. Gothofredi ſententia, cautum fuerat: SI TVTOR DOLO MALO GERIT, VITVPERATO, QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Quamuis vero *ſuſpecti* vocabulum in hac lege, ſi ita concepta fuit, non occurrat: praecipue tamen veteribus *ſuſpicio* eſſe dicebatur, vbi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. III.* 3. Suſpecti crimen e XII. Tabulis.

- - - Iam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo haec fieri omnia.

Quum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret: iureconſulti eum vocarunt SVSPECTVM, quemadmodum & actionem ipſam *crimen ſuſpecti* (*a*) adpellabant. *princ. Inſt. h. t.* Quamuis autem ex XII. Tabulis ſit hoc crimen: Decemuiri tamen illud, ſicut & alia iura, ab Athenienſibus acceperant, apud quos nota erat ἡ τῆς ἐπιτροπῆς γραφὴ, quam cuiuis inſtituere licebat aduerſus tutorem qui pupillum vlla adfecerat iniuria. Iul. Pollux *Lib. VIII. cap. VI. Segm.* 35.

(*a*) Crimen hic eſt idem ac accuſatio, quare & Theophilus κατηγορίαν vertit. Vid. Briſſon. *de Verb. ſign.* voce *crimen p.* 276.

§. II.

§. II.

Quinam ſuſpecti fieri potuerint? quinam poſtulare?

Suſpecti poſtulari poterant omnes tutores, ſiue dati ex lege Atilia, ſiue teſtamentarii, ſiue legitimi. *l.* 1. §. 5. *D. h. t.* Immo & patroni huic iudicio erant obnoxii; ita tamen, vt eorum famae parceretur. *l.* 1. §. 5. *D.* §. 2. *Inſt. h. t. l.* 9. *D. de obſequ. par. & patr.* id quod etiam in adgnatis obſeruari, ipſius pupilli videbatur intereſſe: vnde & his potius curator adiungi ſolebat. *l.* 9. *D. h. t.* Praeterea & omnes poſtulare ſuſpectos poterant promiſcue, vnde & *quaſi publica* erat haec accuſatio. §. 3. *Inſt. h. t. l.* 1. §. 6. *D. h. t.* Quamuis enim vere publicum non eſſet hoc iudicium, quum cauſſa ne quidem criminalis haberetur, & hinc apud magiſtratus qui *iuris*dictione tantum gaudebant, e. g. apud Praetorem inſtitueretur: in multis tamen imitabatur iudicia publica. Praeterquam enim quod cuiuis e populo accuſandi ius eſſet; vocabula etiam eiusmodi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum iudiciis erat vſus, vt puta, *crimen*, *accuſatio*, quae omnia κατ' ἀναλογίαν in hac cauſſa vſurpantur, Huber. *Praelect. ad Inſt. I.* 26.

§. III.

Suſpectis interdicebatur adminiſtratione. Eorumdem remotio & infamia.

Suſpectis hac actione factis, primo omni adminiſtratione tutelae interdicebatur, & interim dabatur curator. *l.* 7. *C. h. t.* Deinde, ſi eos vel dolo malo, vel culpa ſua, parum diligenter tutelam geſſiſſe, adpareret, remouebantur; ab eaque interdictione & poena nec promiſſa ſatisdatio liberabat. §. 12. *Inſt. h. t.* Praeterea & infamis erat tutor, quotiescumque doli culpaeue latae fuerat conuictus. §. 6. *eod.* Commune id hoc iudicium habet cum omnibus reliquis, quae occaſione tutelae oriuntur, veluti actionibus *tutelae* & *de diſtrahendis rationibus*. Hinc *turpe tutelae iudicium* memorat Cicero *de Orat. I.* 26. & *pro A. Caecina III.* Idem *pro Q. Roſcio Comoedo VI. Si qua ſunt priuata iudicia ſummae exiſtimationis, & paene dicam capitis, tria haec ſunt fiduciae, tutelae, ſocietatis. Aeque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quae continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit; & ſocium fallere, qui ſe in negotio coniunxit.*

§. IV.

Poena tutorum quorumdam extraordinaria.

Nonnumquam etiam, ſi dolum inſignem aliaque delicta interueniſſe, adpareret, tutores tam nefarii ad praefectos vrbi remittebantur, extra ordinem puniendi: §. 10. *Inſt. h. t.* maxime ſi libertus tutor filios vel nepotes patroni fraudaſſet. §. 11. *eod.* Quum enim merum

rum in vrbe imperium non eſſet penes Praetores, ſed penes Praefectum vrbi, cuius erat, animaduertere in crimina, quae intra vrbem, vel centeſimum milliare extra eam, committerentur: Tacit. *Annal. VI.* 11. Dio Caſſ. *LII. p.* 480. Suet. *Aug. XXXVII. l.* 1. *princ.* §. 3. 4. 10. *D. de offic. praef. vrb.* oportebat omnino praetorem reos animaduerſione vel ſupplicio dignos ad Praefectum vrbi remittere. Qua remiſſione opus non erat in prouinciis (*b*) vbi Procoſſ. & Praeſides & iuriſdictione & imperio mero gaudebant. Inſigne huius ſeueritatis exemplum ſtatuit Galba, Luſitaniae praeſes, qui tutorem, quod pupillum, cui ſubſtitutus erat, necaſſet, in crucem ſuſtulit, & quum ſe ciuem eſſe clamaret, ei crucem dealbatam & ceteris altiorem ſtatui iuſſit. Sueton. *Galb. IX.*

(*b*) Praeterquam ſi quid contingeret in municipio. Tunc enim ea iuris municipalis ratio erat, vt reus mortis ad praeſidem remitteretur. Et ita locum Ioannis XVIII. 31. explicat Huber. *diſſert. I.* 3. *ſequ.*

§. V.

Ceterum ab hoc iudicio diuerſa erat actio *de diſtrahendis rationibus*, quae finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid ſubtraxerat, dabatur in duplum, *l.* 55. §. 1. *D. de adm. & peric. tut.* quo pertinent vltima legis XII. Tabularum verba: QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Sed de ea actione ſatis multa notant doctores, nihil vt a nobis iam addendum videatur. Actio de diſtrahendis rationibus.

ADPENDIX
LIBRI I.

DE

IVRE ANTIQVO CIVIVM ROM. LATINORVM, ITALIAE, PROVINCIARVM, NEC NON CONDITIONE PEREGRINORVM.

Liber primus Inſtitutionum totus agit de diuiſionibus perſonarum, ratione ſtatus. Quum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in iure Romano traderetur, LIBERTATIS puta, CIVITATIS & FAMILIAE: Tribonianus non niſi eas attulit diuiſiones perſonarum, quae ad libertatis familiaeque ſtatum pertinere videbantur. De ciuitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quae huc pertinent, iura tantum non omnia euerterat Antonini Caracallae conſtitutio, de iure ciuitatis cum omnibus orbis Romani incolis communicando *l. 17. D. de ſtatu hom.* Aſt quamuis excuſari mereatur Tribonianus: nos tamen forſan non aeque videremur excuſandi, ſi tam praeclaram antiquitatum Romanarum partem, quae tot iuris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane praetermitteremus. Iuuabit itaque *poſt* Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentiſſimas commentationes *(a)* ea de IVRE CIVIVM ROMANORVM, LATINORVM, ITALORVM, PROVINCIALIVM, deque ſtatu & conditione PEREGRINORVM hic coniunctim exhibere, quae ad illuſtrandum ius Romanum quam maxime facere videbuntur.

(*a*) Haud pauci de hac re egregios ediderunt commentarios. Caroli Sigonii & Ez. Spanhemii aeterna atque eximia opera nemini ignota ſunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier. IV.* 10. Onuphr. Panuin. *de Imp. Rom. V.* Selden. *de Synedr. II. p. 62.* Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. p. 194.* Petr. Ioſ. Cantelius *de Rep. Rom. p. 208.* & alii.

§. I.

In Romano Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per vniuerſum paene terrarum orbem arma victricia circumtulit,

tulit: quadripartita eſſe coepit hominum huic imperio ſubiecto-rum differentia. Alio enim iure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES vtebantur. Priores tres gradus coniungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal. XI. 24. Omnia P. C. quae nunc vetuſtiſſima creduntur, noua fuere: plebeii magiſtratus poſt patricios,* LATINI *poſt plebeios, ceterarum* ITALIAE *gentium poſt Latinos.* Habes hic CIVES, ex quibus patricii, & plebeii magiſtratus creati: habes LATINOS, & ITALICOS, ita coniunctos, vt intelligas, *ciuitatem iure Latii*, hoc *iure Italico* praeſtitiſſe. Omnium poſtremae conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis poſtponit. Suet. *Veſp. IX. Ordines exhauſtos ſuppleuit, honeſtiſſimo quoque* ITALICORVM *ac* PROVINCIALIVM *adlecto.*

impe-rio alii erant ciues, alii Latini, alii Italici, alii pro-uinciales.

§. II.

Quicunque ciuitatis iure non fruebantur, ii veteribus HOSTES, & paullo poſt, inflexa in deterius huius vocabuli ſignificatione PEREGRINI vocabantur. Cic. *de offic. I. 12.* Feſtus *voce hoſtis. p. 297.*

Peregri-ni qui fuerint?

CAP. I.

DE IVRE QVIRITIVM ET CIVITATIS.

§. III.

Ac primo quidem, quum noua vrbs non admodum adflueret ciuibus, promiſcue iura ciuitatis impetrabant, quicumque vel in vrbe, vel in agro Romano Lares figere conſtituerant. Liu. I. 8. Immo tantum erat Romuli ſtudium amplificandi ciuitatem, vt & hoſtes deuictos plerumque in vrbem transferret, agroque adſignato, in curias adſcriberet. Hunc in modum ciuitatis iura communicauit cum Caeninenſibus, Camerinis, Antemnatibus, Cruſtuminis, ac poſtremo etiam cum Sabinis. Dionyſ. Halic. *Antiquit. Rom. II. p. 103. & 111.* Liu. I. 13. Vnde Claudius apud Tacit. *Annal. XI. 24. At conditor noſter, Romulus, tantum ſapientia valuit, vt pleroſque populos eodem die hoſtes, dein ciues habuerit.* Sequuti ſunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, alioſque populos deuictos Romam tranſtulerunt, ac ciuitatis fecerunt participes. Liu. I. 29. 33. Qua de re Cicero *pro Cornel. Balbo XXXI. Illud vero ſine omni dubitatione maxime noſtrum fundauit imperium, & populi*

Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiſcue ciues facti.

Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator huius vrbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri ciuitatem oportere. Sic initio, vt recte obſeruat Dionyſius *IV. p.* 256. ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπέτρεψαν τῆς πόλεως μετέχειν, *quoslibet exteros admittebant ad ius ciuitatis*, ne iis quidem excluſis, qui e iuſta ſeruitute fuerant manumiſſi. Hos enim omnes e Ser. Tullii inſtituto ciues Romanos factos, & in quatuor vrbanas ciuium Romanorum tribus deſcriptos eſſe, ex eodem adparet Dionyſio. Non ſegnius aliquamdiu, libera iam republica, prouiderunt Romani, vt ciuitatis iura cum quamplurimis communicarentur; maxime poſt captam & incenſam a Gallis vrbem, quam vt tanto ſplendidius *inſtaurarent*, nouos & peregrinos ciues adſciuerunt ex Veientibus, Capenatibus & Faliſcis, iisque agri partem adſignarunt, teſte Liuio *VI.* 4. Et ſane prudenter id prouiſum a Romanis. Quum enim Romanae reipublicae ſalus in armorum vi poſita videretur, quae nulla eſſe poterat ſine numeroſa ciuium multitudine, merito de augendo ciuium numero quam maxime fuere ſolliciti, vt luculenter oſtendit Dionyſ. Halicarnaſſ. *II. p.* 89. & *III. p.* 148.

§. IV.

Poſtea & aliis, qui in oppidis ſuis manebant, ius ciuitatis datum.

Poſtea factum eſt, vt praeter eos, qui domicilium in vrbe vel agro Romano conſtituerant, quiue in vrbanas vel ruſticas tribus fuerant deſcripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, & qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in vrbem abductis hoſtibus, modo ſingulis, modo vniuerſis, ius Romanae ciuitatis Senatus populique iudicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionyſius Halic. II. *p.* 89. obſeruat, Romanos captas vrbes non exſcidiſſe, ſed in alias miſiſſe colonos, ἐνίοις δὲ καὶ πολιτείαν μεταδιδόναι, *aliis ciuitatem dediſſe.* Quo pertinent etiam illa Liuii *XXVI.* 24. *Iam inde a maioribus traditum morem colendi ſocios, ex quibus alios in ciuitatem, atque aequum ſecum ius recepiſſent.*

Vnde alii ciues ingenui, alii municipes.

Quicumque ergo adepti Romanae ciuitatis iura in oppidis ſuis manebant, ii MVNICIPES dicebantur. Simul ac vero Romae fortunarum ſuarum ſedem collocabant: CIVES INGENVI erant, ceu eos vocat Cicero *in Bruto Cap.* LXXV. Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tuſculi eſt commoratus, municeps fuit: vbi Romam commigrauit, ciuis Romanus, quamuis iam ante iure ciuitatis Romanae etiam in municipio ſuo frueretur. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 1. *p.* 16. Ex quo patet, alios fuiſſe *ciues* INGENVOS, vel optimo iure ciues, alios MVNICIPES. Illi Romae domicilium, tribum & honorum petitionem fuerant conſequuti: hi, tametſi tribum atque hono-

honorum petitionem adepti eſſent, tamen domicilio carebant.

§. V.

Illi, (tametſi alias ciuis Romanus plurium ciuitatum ciuis eſſe haud poſſet,) tum in municipio ſuo, tum Romae magiſtratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diuerſarum ciuitatum, etſi aliqua inter eas priuati iuris eſſet varietas, quam unius, ciues cenſerentur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 6. p. 35. *ſequ.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera in qua nati; altera, qua excepti erant, quamuis haec veluti maior eſſet, & illa in hac contineri videretur, vt praeclare oſtendit Cicero *de Leg. II.* 2. quem locum totum adſcribere licebit. Interrogauerat Atticus, cur Cicero Arpinum *germanam patriam ſuam* adpellarit? Cui Cicero: *Ego mehercule & Catoni, & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias: vnam* NATVRAE, *alteram* CIVITATIS: *vt ille Cato, quum eſſet Tuſculi natus, in populi Rom. ciuitatem ſuſceptus eſt. Itaque quum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris.* Et quibusdam interiectis: *Sic nos & eam patriam ducimus, vbi nati, & illam, qua excepti ſumus. Sed neceſſe eſt, caritate eam praeſtare, qua reip. nomen vniverſae ciuitatis eſt: pro qua mori & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere, & quaſi conſecrare debemus. Dulcis autem non multo ſecus eſt, quae genuit, quam illa, quae excepit. Itaque hanc meam eſſe patriam, prorſus numquam negabo, dum illa ſit* MAIOR, *& haec in ea contineatur.* Hinc ſaepe fiebat, vt vnus idemque & Romae & in municipio ſuo ſummos honores gereret. Ita Milo, dum iam Romae conſulatum petebat, Dictator erat Lanuuii in patria naturali. Cicero *pro Milone XXXVII.* Et Ciceronis filius Aedilis apud municipes ſuos Arpinates patris voluntate factus eſt, teſte eodem Cicerone *Epiſt. ad Fam. XIII.* 11. Immo ipſe Hadrianus iam Imperator veteri ritu in patria ſua Quinquennalem ſe creari paſſus eſt. Spartian. *vit. Hadr. XX.* Inter municipes tamen & ciues ingenuos aliquam fuiſſe priuati iuris varietatem, paullo poſt docebimus.

Municipum duplex erat patria; ſed Roma tamen patria maior.

§. VI.

Poſtea, vbi maior paullatim dignatio Romanae ciuitatis eſſe coepit: ius ciuitatis parcius datum, & vix cum quibusdam Latii populis vel ad augendam rem Romanam, vel honoris cauſſa communicatum eſt. Liu. VIII. 13. & 14. Eius beneficii Latinorum populis ac Hernicis dati primus auctor Sp. Caſſius, tertium Con-

Hinc porro ciuitate donati etiam Latini qui-

dam, ſed non eodem iure.

ſul circa annum V. C. CCLXVII. Dionyſ. Hal. *VIII. p.* 538. *ſeq.* Aſt quum conſul ille popularis, & de adfectata tyrannide ſuſpectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, vt Latinis & Hernicis cum iure ciuitatis etiam ius ſuffragii datum contenderet; ſolebant deinde Romani ius ciuitatis ita dare, vt pro diuerſo ſociorum in populum Romanum ſtudio, modo ius ſuffragii ſimul concederent, modo illud diſertis verbis exciperent. Primi ſine iure ſuffragii ciuitatem acceperunt Caerites. (*b*) Strabo *Geogr. V, p.* 222. Gell. *Noct. Att. XVI.* 13. Mox & Campanis equitibus, Fundanis & Formianis eadem lege data ciuitatis iura. Liu. VIII. 14. nec non Acerranis, Liv. VIII. 17. *Anagninis, Liu.* IX. 43. aliiſque pluribus, de quibus accurate Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. cap.* 7. *p.* 39. Contra ea Lanuuini; Aricini, Nomentani, Pedani, aliique in ciuitatem ita accepti ſunt, vt & iure ferendi ſuffragii, & capiendi in vrbe muneris gauderent: vnde & eiusmodi oppida veluti καἰ' ἐξοχὴν MVNICIPIA, dicta, vt docet Vlpian. *l.* 1. §. 1. *D. ad municip.*

(*b*) Inde factum, vt cenſores eos, quos ſuffragii iure priuabant, *in Caeritum tabulas referre* dicerentur. Gell. *l. c.* Aſcon. Paedian. *in* Cicer. *Diuinat. pag.* 1759. De his intelligendus Horatius *Epiſt.* I. 6. *v.* 62.

- - - - - Caerite cera
Digni, remigium vitioſum Ithacenſis Vlyſſis.

§. VII.

Qui in Latinis ciuitatibus magiſtratus fiebant ciues.

Inualuit praeterea, vt etiam a *iure Latii* via pateret ad iura ciuitatis iis omnibus, qui in patria, Latio donata, magiſtratus geſſerant. Appian. *de Bell. Civil. II. p.* 443. Strabo *IV. p.* 187. Quod ius Traiani adhuc aeuo valuit, vt patet ex verbis Plinii *Paneg. XXXVII. His quoque, quibus per Latium ciuitas Romana patuiſſet.*

§. VIII.

Ciuitatem quoque impetrabant Latini, ſi ſtirpem domi reliquiſſent, aut aliquem accuſaſſent repetundarum.

Poſtremis reipublicae temporibus latius paullatim diffuſum eſt illud Romanae ciuitatis beneficium. Quum enim paullo ante quibusdam tantum Latii vrbibus ius ciuitatis Romanae ſummi beneficii loco concederetur: lata deinde lex eſt, vt e ſociis ac Latini nominis promiſcue, qui ſtirpem ex ſe domi reliquerant, ciues Romani fierent. Liu. XLI. 8. Acceſſit altera lex anno IↃCLXIII. a Seruilio Glaucia, de repetundis lata, vt Latinis eſſet ius ciuitatis conſequendae in illius ciuis ſeu ſenatoris locum; qui accuſatus ab iis repetundarum, a Romanis fuiſſet damnatus. Cicero *pro Balbo XXIV.*

§. IX.

§. IX.

Ciuitas cum omnibus Latinis & Italis communicata legibus Iulia & Plotia.

Primus L. Iulius Caeſar, (*c*) occiſo iam, vt videtur, collega P. Rutilio Lupo anno V. C. IↃCLXIII. lata lege Iulia, ciuitatem ſociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante bello Italico in fide manſerant. Appian. *Bell. Ciu. I. p.* 379. Cicero *pro Balbo XII.* Vell. Paterc. II. 16. 17. Poſtea confecto triſti illo bello ſociali, vel anno V. C. IↃCLXV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone conſulibus, vt patet ex Aſcon. Paedian. *ad Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel ſequente anno IↃCLXVI. L. Cornelio Sulla & Q. Pompeio Rufo Coſſ. (*d*) lata lege Plotia a M. Plautio Siluano & C. Papirio Carbone Tribunis plebis ciuitas communicata cum omnibus ſociis Latini nominis, immo & peregrinis illis, *qui fœderatis ciuitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſi ſexaginta diebus apud Praetorem eſſent profeſſi.* Cicero *pro Archia Poeta VII.* Poſtremi arma poſuerant Lucani & Samnites, ſed & hos tamen ciuitate donari placuit A. V. C. IↃCLXX. Flor. *Epit. Liu. LXXXIV.* ex quo loco etiam conſtat, nouis his ciuibus per vniuerſam Italiam ius ſuffragii fuiſſe datum. Et initio quidem in octo nouas, id eſt, poſtremas tribus vrbanas conlecti fuerant; Vellei. II. 20. poſtea in veteres XXX. poſt irritos P. Sulpicii Tribuni plebis & C. Marii conatus tranſlati ſunt a C. Cinna conſule. Appian. *de Bello ciu. I. p.* 380. Epit. Liu. XXX. Ex quo tempore aequo per omnia iure vſi ſunt ciues Romani veteres & noui per vniuerſum Latium & Italiam, adeo vt & ius petendi honores habuerint, (Cic. *pro Sulla VI. VII.*) & ius cenſus, (Onuphr. Panu. *ad faſt. conſul. anno* IↃCLXVIII. ius ſacrorum publicorum. Noris *Cenotaph. Piſ. Diſſ. I. cap.* 5. *p.* 72. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 10. *p.* 59. *ſequ.*

(*c*) Non leuiter errat editor Ciceronis orationum Pariſienſis nouiſſimus, qui hanc legem Iuliam latam putat à Sex. Iulio Caeſare, Conſule A. V. C. DCLXII. Multoque grauior error eſt Ant. Auguſtini. *de Leg. & SC. pag.* 120. T. 1. *Theſ. Ant. Rom.* qui Caeſarem Dictatorem huius legis auctorem fingit. Sex. Iulio Caeſari tribuere videtur Appianus *de Bello Ciu. I. p.* 379. Sed quum Sex. Iulius Caeſar anno V. C. DLXIII. cum L. Marcio Philippo; L. Iulius Caeſar vero anno ſequente cum P. Rutilio Lupo conſulatum geſſerit: vero ſimilius eſt, hunc legem tuliſſe, & quidem collega Rutilio iam occiſo. Vnde ſimul patet, cur a ſolo Iulio lex nomen acceperit, nulla collegae facta mentione. Vid. Schwarz. *de Iure Ital.* §. *III.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I.* 1. 13. *p.* 30.

(*d*) Minime vero ſubſequente Cinnae conſulatu, vt tradit Flor. Epit. Liu. *Lib. LXXX.*

§. X.

§. X.

Paullo poſt & Gallis ciſalpinis ciuitas data.

Italia tunc a ſupero mari Arimino & Ancona, ſeu Rubicone fluuio, ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes vſque Galli Ciſalpini & Veneti inſederant. Galli porro in Ciſpadanos & Tranſpadanos diuidebantur. Priores ciuitate donati Ciſpadani, vtpote Italiae propiores. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 11. *p.* 61. Poſtea & Tranſpadani ciuitatis iura obtinuerunt vna cum Venetis. Nam quum antea Latii ius impetraſſent a Pompeio Strabone; (Aſcon. Paedian. *in Ciceron. Piſon. p.* 262.) ipſum ciuitatis ius eis dedit C. Iulius Caeſar anno V. C. IↃCCVII. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p.* 118. Vnde non mirum Galliam hanc Ciſalpinam ab eo tempore TOGATAM dici coepiſſe. Tam pleno enim iure fuerant ciuitatis iura conſequuti, vt & ad ſuffragia ferenda petendosque honores, non minus, ac reliqui ciues, admitterentur. Sueton. *Caeſ. IX.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 13. *p.* 76.

§. XI.

Vt & aliis quibusdam gentibus.

Extremis reipublicae temporibus non intra Alpes ſtetit datae ciuitatis Romanae beneficium: ſed & cum multis aliis gentibus eſt communicatum. Exemplo eſſe poſſunt vniuerſi Gaditani in vlteriore Hiſpania, quos ſecundo conſulatu ciuitate donauit Caeſar. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p.* 164. Idem pro lubitu deinde quasdam alias ciuitates Hiſpaniae hoc ingente beneficio ornauit, Dio Caſſ. *XLIII. p.* 233. Quemadmodum & medicis, aliisque ea iura conceſſit. Suet. *Caeſ. XLII.* immo & Siculis omnibus ciuitatem, inaudito exemplo, teſtamento legauerat, quod legatum lata lege confirmauit Antonius. Cic. *Epiſt. ad Fam. XIV.* 12. *Philipp. I.* 24. Verum tamen ea lex Antonii non valuiſſe videtur. Sane ſub Auguſto adhuc plerasque Siciliae ciuitates Latini iuris fuiſſe, diſcimus ex Plin. *Hiſt. Nat. III.* 8.

§. XII.

Auguſtus parce ciuitatem, ſed quibusdam tamen dedit.

Sub Imperatoribus multo magis prolati ſunt Romanae ciuitatis fines. Auguſtus, equidem teſte Suetonio *Aug. XL. ciuitatem parciſſime dedit, adfirmans, ſe facilius paſſurum fiſco detrahi aliquid, quam ciuitatis Romanae vulgari honorem.* Idem leges haud paucas dedit, quibus aditus ſordidis hominibus intercluderetur ad ciuitatem. Quales praecipue ſunt lex Aelia Sentia, & Fuſia Caninia, de quibus ſupra ſuo loco actum. Vid. Sueton. *Aug. XL.* Immo inter extrema mandata eius, Tiberio & S. P. Q. R. data etiam hoc erat, μήτ' αὖ ἐς τὴν πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ διάφορον αὐτοῖς

πρὸς

πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Ne multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubiectos diſcrimen remaneret.* Dio Caſſ. LVI. *p.* 591. Quibusdam tamen Auguſtum iura ciuitatis dediſſe, patet, ex Suet. *Aug. XLVII.* Idque inprimis etiam diſcimus ex eius numis, in quibus laudantur Hiſpaniæ municipia, de quibus Io. Vaillantius *de Colon. num.* & Ez. Spanh. *Diſſ. de praeſt. numiſm. V. pag.* 768. & *Orb. Rom. I.* 2. 18. *p.* 47. *ſequ.* Eadem liberalitate etiam Tiberius & Caius Caligula ciuitatem quibusdam dederunt, ceu ex numis & inſcriptionibus idem docuit Ez. Spanhemius.

§. XIII.

Liberalior ea in re Claudius.

Claudius Imperator varie ſe geſſit in concedenda negandaue ciuitate. Quosdam, ciuitatem Romanam vſurpantes, in campo Esquilino ſecuri percuſſit. Suet. *Claud. XXV.* Idem tamen Latinis, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, ius Quiritium dedit. Suet. *ibid. XIX.* Vlpian. *Fragm. III.* 1. & 6. Quin non ſolum Galliae Comatae primoribus; ſed & vniuerſae Galliae Comatae, ius ferendi ſuffragia, petendique honores dedit. Qua de re Tacit. *Annal. XI.* 24. Senec. *de Benef. VI.* 19. Immo multis eum confertim iura ciuitatis ac ſine diſcrimine dediſſe, ac venalia prope illa eius libertos habuiſſe, teſtatur Dio Caſſ. *Lib. LX. p.* 676. Vnde lucem capit vox illa Tribuni militum *Actor. XXII.* 28. ἐγὼ πολλῦ κεφαλαίυ τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. *Ego vero magno aere hanc ciuitatem comparaui.* quam egregie illuſtrat Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 16. *p.* 94. *ſequ.*

§. XIV.

Quibusnam Nero, Galba, Otho, Vitellius, & Veſpaſiani ciuitatem derint?

Nero, poſtquam in muſicis & curulibus apud olympiam agonibus victor fuerat a iudicibus proclamatus, vniuerſam Achaiam libertate, iudices ciuitate Romana, & pecunia grandi, donauit, quod beneficium etiam iis, qui pyrrhichiam ſaltauerant, conceſſit. Suet. *Ner. XII.* Galba *ciuitatem Romanam raro dedit*, teſte Suet. *Galb.* VIII. dedit tamen Bargiaſenſibus, Laccobrigenſibus, Deobrigenſibus & Talabrigenſibus, immo & Veſontinis & Clunienſibus, ſi fides numis ſub Galba cuſis, in quibus haec oppida Hiſpaniae & Galliae MVNICIPIA dicuntur. Claud. Chifflet. *Veſont. I.* 28. Harduin. *Num. Vrb. p.* 120. Vaillant. *de Colon.* T. I. *p.* 105. De Othone conſtat, eum, praeter quasdam alias largitiones, Lingonibus vniuerſis ciuitatem Romanam dediſſe. Tacit. *Hiſt. I.* 78. Veſpaſianum Stobienſes (*e*) in Macedonia ciuitate donaſſe, conſtat ex numo

(*e*) Eos tamen ſua aetate iuris Italici fuiſſe, tradit Vlp. L. 8. §. 8. D. *de cenſib.*

numo apud Spanhem. *Diſſ. de num. prou.* 676. & Plin. *Hiſt. Nat. IV.* 10. Sed & filii ſaepe ius ciuitatis veteranis, liberis, poſteriſque eorum dederunt, vt patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DLXXIII. 2. *p.* DLXXIV. 5. 6. & *p.* DLXXV. 1.

§. XV.

Traiani & Hadriani in danda ciuitate liberalitas.

Hiſpaniae potiſſimum Traianus fauit, ipſe Hiſpanus. Vnde, in eius numis occurrunt municipia, Italicenſe, Ilipenſe, Albenſe, Vrgaonenſe. Quibus ex marmore apud Gruter. *Inſcr. p.* CLXII. 3. addendi Icaeditani, Lancienſes oppidani, Talori, Interamnienſes, Colarni, Lancienſes Transcudani, Araui, Meidubrigenſes, Arabrigenſes, Banienſes, Paeſures, quos omnes a Traiano demum ciuitate donatos, non vana diuinatione, coniicit Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 18. *p.* 108. *ſequ.* Idem Princeps ſingulis quibusdam ſubinde ciuitatis iura dedit, rogatu amicorum, vt patet ex Plin. *Epiſt. X.* 22. 6. 107. 108. Quin quum viceſimas hereditatum antea pendere cogerentur noui ciues: eos hoc onere primum Nerua, deinde & Traianus liberauit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg. XXXVII.* Hadrianus, ſequutus Traianum, *Latium multis ciuitatibus dedit, tributa multis remiſit*, vt loquitur Spartian. *Vit. Hadrian. XXI.* Aſt datae ab eo ciuitatis in numis & lapidibus nulla vſquam fit mentio, niſi quod in marmore ſub eo legantur MVNICIPES MVNICIPI T. AELI. HADRIANI. AVG. CIVILITANI. Grut. *Inſcr. p. CCCLXII.* 1. Vnde Ciuilitanos ab eo ciuitate donatos, colligit Spanh. *ibid. p.* 109. Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putant celeberrimae illius conſtitutionis de ciuitate cum vniuerſo orbe Romano communicata, *l.* 17. *D. de ſtatu hom.* quos in eum errorem induxit Chryſoſtom. *ad Act. Apoſt. XXV. p.* 875. *Tomo IV. edit. Sauil.* Sed hos rationem fugere, paulo poſt clariſſime adparebit.

An Hadrianus auctor conſtitutionis, qua ciuitas cum orbe Romano communicata?

§. XVI.

An ea Conſtitutio tribuenda Antonino Imperatori?

Aeque fallitur Iuſtinianus Imperator, qui celebrem illam conſtitutionem Antonino Pio tribuit *Nou. LXXVIII.* 5. quamuis eum ante Spanhemium tantum non omnes caeca fide ſequuti ſint. (*f*) Aſt quamquam amplificatum eſſe ab Antonino ciuium numerum, vel ex numo praecipuae raritatis conſtat, in quo AMPLIATOR CIVIVM

(*f*) Contrarium tamen ante Spanhemium obſeruarunt Weſembec. *Paratit. ad tit. D. de ſtatu hom. num.* 5. Petit. *Leg. Att.* *p.* 136. Valeſ. *in Not. ad Excerpta Dionis p.* 108. Claud. Salmaſ. *de modo vſur. cap. XIX. p.* 854. *ſequ.* Rupert. *ad l.* 2. *D. de orig. iur. c.* 1. *p.* 17. 18.

VIVM dicitur: diſcrimen tamen ciuium, Latinorum, Italicorum, prouincialium, etiam poſt Antonini Pii tempora ſuperfuiſſe, cum ex aliis locis adparet, tum ex Inſcriptione apud Gruter. *p.* CCCCVIII. I. ex qua ſimul diſcimus, Antoninum Carnis & Catalis propter aedilitatis gradum apud Tergeſtanos geſtum, iura ciuitatis Romanae dediſſe.

§. XVII.

An eam Marcus Imp. ediderit?

Non minus errant, qui cum Aurelio Victore *in vita Marci Cap. XVI.* M. Antoninum huius conſtitutionis auctorem faciunt, in quam ſententiam etiam Caſaub. *ad* Spartian. *Hadr. XXI.* paullo videtur procliuior. Nam ſuperfuiſſe ſub hoc principe inter ciues & peregrinos diſcrimen, patet ex celeberrima Lugdunenſium Epiſtola apud Euſeb. *Hiſt. Eccl. V.* 1. vbi aiunt ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλὰς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπον εἰς θηρία. *Quicumque Romani ciues reperti ſunt, capite truncati, reliqui traditi beſtiis.* Atqui ſcripſerunt haec Lugdunenſes extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non ſuſtuliſſe illud diſcrimen, quod inter ciues ac peregrinos interceſſit. Illud tamen certiſſimum eſt, tam liberalem in dando ciuitatis iure fuiſſe M. Antoninum, vt Ariſtides Rhetor. *Orat. in Rom. pag.* 372. ſcribere non vereatur, ξενὸν δὲ οὐδένα, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος, *nec peregrinum cenſeri quemquam, qui magiſtratu vel fide dignus ſit,* τὸ Ρωμαῖον οὐ πόλεως, ἀλλὰ γένους ὄνομα κοινοῦ τινος εἶναι, *Romanum non vrbis alicuius, ſed communis cuiusdam generis nomen eſſe*: & quae ſunt huius generis alia. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II. Cap.* 2. *p.* 119. *ſequ.*

§. XVIII.

An ea tribui poſſit Commodo, Pertinaci, Iuliano, Peſcennio, Seuero?

Non minus liberaliter iura ciuitatis Romanae plurimis dediſſe videntur Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Peſcennius Niger, Seuerus. Sed nec hos tamen diſcrimen illud ſuſtuliſſe luculenter oſtendit Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 3. *p.* 129. *ſequ.*

§. XIX.

Verus auctor eſt Caracalla.

Verus ergo famoſae illius conſtitutionis auctor eſt Antoninus Caracalla, qui primus edixit, vt, *in orbe Romano qui eſſent, omnes ciues efficerentur. l.* 17. *D. de ſtatu hom.* Occaſionem datae huius legis docent *Excerpta Dionis Valeſiana p.*745. Iam pridem Auguſtus viceſimam hereditatum induxerat, locupletando aerario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur; de quo iam pridem luculenter egerunt Valeſius ad illum Dionis locum. Salmaſ. *de*

 modo

modo vſur. XIX. Petr. Burmannus *de Vectigal. populi Romani* XI. & iam ante hos Iac. Cuiac. *Obſeru.* V. 16. XI. 24. Pendebant iſtud vectigal ex Auguſti inſtituto heredes extranei, Romani ciues, qui hereditatem adibant, niſi vel pauperes eſſent hereditates, vel ipſi heredes adgnationis iure ex lege XII. Tabularum hereditates ſortirentur. Dio Caſſ. LV. p. 565. Poſtea mitiores principes quibusdam cognatis viceſimae vacationem ſubinde dederunt. Plin. *Paneg.* XXVII. Aſt Caracalla, quum largitionibus ſtupendis eluuionem fiſco intuliſſet, duplicato illo onere, decimam loco viceſimae induxit, cuius decimae praeter Excerpta Dionis meminit etiam Vlpianus *apud Auctorem Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI. fin.* Vt ergo vectigal iſtud a quamplurimis dependeretur, omnibus qui in orbe Romano erant, ciuitatem dedit, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ, ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ, διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, *ſpecie quidem honorem eis tribuens, ſed reuera vt fiſcum ſuum augeret: quippe quum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent:* vt ait Dio in *Excerpt. Valeſ. p.* 745. Ceterum quamuis ſucceſſor Caracallae, Macrinus, decimam illam, ciuibus tam moleſtam, aboleret: ius tamen ciuitatis orbi Romano ſemel datum non ademit, vnde ſenſim exoleuit in orbe Romano antiquum illud inter ciues & peregrinos diſcrimen.

§. XX.

Conſtitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit.

Illud adhuc monendum, ad ſolos ingenuos pertinuiſſe Antonini Caracallae conſtitutionem, non ad libertinae conditionis homines. *Nou.* LXXVIII. 5. Vnde etiam poſt eam conſtitutionem ſaluum manſit diſcrimen inter libertinos ciues, Latinos Iunianos, & dedititios, ceu ex Saluiani *aduerſus auarit. libro III.* 7. animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obſeru. IV.* 3. & Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 5. *p.* 147. *ſeq.*

§. XXI.

Aſt tum his quoque ciuitatem communicauit Iuſtinianus.

Expoſuimus hactenus, duce eruditiſſimo Spanhemio, datae ciuitatis Romanae hiſtoriam, oſtendimusque, ita paullatim gradum eſſe factum, vt ciuitas primum omnibus, qui Romae aut in agro Romano domicilium conſtituerent, deinde aliquot in Latio municipiis, tum toti Latio, mox vniuerſae Italiae, aliquot porro extra Italiam vel priuatis, vel oppidis, vel prouinciis, & poſtremo omnibus in orbe Romano ingenuis daretur. Iuſtinianus tamen, vt fuit admodum liberalis, ſublato illo libertinorum diſcrimine, *titulis C. de Lat. & dedit. lib. toll.* & Nouella LXXVIII. 2. 5. ad ipſos quoque libertinae conditionis homines hoc beneficium protulit,

tulit, adeoque omnes in orbe Romano viuentes aequo iure agere voluit.

§. XXII.

Proximum eſt, vt ipſa iura ciuitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem obſeruandum, ea ſenſim magis magisque aucta fuiſſe atque amplificata. Iam ſub regibus ciues gaudebant libertate, iure connubiorum, patrio, legitimi dominii, teſtamenti, forſan & nexus atque vſucapionis. Ius quoque iisdem erat ſuffragia ferendi in creandis magiſtratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulſis poſteà regibus, abdicatoque regibus imperio, paullatim prouocatio conceſſa ad populum: magiſtratus, connubia, ſacerdotia cum plebe communicata: adeoque optimo iure ciues eſſe coeperunt Romani. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. I. p. 4. 5.* Iura ciuitatis ſenſim cepere incrementa.

§. XXIII.

Duobus vero maxime ſummis capitibus conſtitit ciuitas Romana, quorum alterum IVS QVIRITIVM, alterum IVS CIVITATIS adpellatum eſt. Quamuis enim haec promiſcue nonnumquam ponant auctores veteres, veluti Vlpianus: *Fragm. III.* 1. & 4. attamen, qui accuratius loquuntur, haec cum cura diſtinguunt. Plinius, *Epiſt. X.* 32. *Ago gratias, Domine, quod &* IVS QVIRITIVM *libertis neceſſariae mihi feminae, &* CIVITATEM ROMANAM *Harpocrati, iatraliptae meo, ſine mora indulſiſti. Et Epiſt. X.* 4. *Quare rogo, des ei* CIVITATEM ROMANAM *: eſt enim peregrinae conditionis, manumiſſus a peregrina. Idem rogo des* IVS QVIRITIVM *libertis Antoniae Maximillae.* Manifeſto hic diſtinguuntur *ius Quiritium & ciuitas Romana*, inter quae hoc intereſt, quod illud ad ea, quae iuris ſunt priuati, pertinet; haec ea, quae iuris publici ſunt, continet. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 9. *p.* 57. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 6. ſequ. & de antiquo iure Ital. II.* 3. Quod quum non animaduertant viri quidam eruditiſſimi, in eum prolapſi ſunt errorem, vt ius Quiritium in iſtis Plinii locis vel idem eſſe cum iure Latii exiſtiment, vel illud cum ipſis iuribus ciuitatis confundant, a quo lapſu nec ipſe V. C. Chriſtophorus Cellarius ſibi ſatis cauit *in Adnotationibus ſuis ad Plinium.* [In alia tamen omnia nuper iuit Franc. Car. Conradi in *Diſſ. de iure Quiritium a ciuitate Romana non diuerſo.* Helmſtad. 1742.] Aliud fuit ius Quiritium, aliud ius ciuitatis.

§. XXIV.

Nonnulla, quae tum ad ius Quiritium, tum ad ciuitatem Roma- Quae in-

 ma-

ra vtrumque complexum ſit?

manam pertinent, ſummatim his verbis complectitur Cicero *Orat. II. de Leg. Agrar. XIX. Retinete iſtam poſſeſſionem gratiae, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Aſt ſi accuratius ſingulas vtriusque iuris partes conſideres: ius ciuitatis in iure cenſus, militiae, tributorum, vectigalium, ſuffragiorum, honorum & ſacrorum; ius Quiritium in iure libertatis, gentis, connubiorum, patrio, legitimi dominii, hereditatis atque vſucapionis fuit ſitum. Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I.* 13. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I.* 1. 2. *p.* 4. De ſingulis nunc paullo diſtinctius agendum, ordiendumque a iure Quiritium.

§. XXV.

Ciues Romani erant liberi a poteſtate dominica.

Primo ergo omnes ciues Romani erant LIBERI: eaque LIBERTAS eos non ſolum a dominorum poteſtate, ſed & a tyrannorum imperio, magiſtratuum potentia, libidine creditorum, ciuiumque potentia tutos praeſtabat. (*g*) Nullus ergo ciuis Romanus ſeruus fieri poterat, nec ingenuitatem aut libertatem amittere, niſi aut captiuitate, aut doloſa venditione, aut iis modis, de quibus ſupra *Lib. I. Tit. III. n.* 5. *ſequ. & Tit. XVI. num.* 3. *ſequ.* actum eſt: quamuis & in his plerumque fictionem quamdam adhibitam eſſe, obſeruet Ger. Noodt *Probab. III.* 12. *p.* 85. *Hoc enim iuris erat a maioribus proditum, vt nemo ciuis Romanus, aut LIBERTATEM, aut ciuitatem, poſſet amittere, niſi ipſe auctor factus eſſet:* inquit Cicero *pro domo XXIX.* Sed de ingenuorum libertinorumque conditione ſatis ſuperque ſuis locis dictum eſt, nihil vt hic addendum a nobis videatur, praeter id vnicum, quod eadem libertas ciues immunes a verberibus tormentiſque praeſtiterit. Quum enim ſeruilis iſta poena videretur, non poterat maior ciui Romano iniuria fieri, quam ſi quis verberibus diriſque quaeſtionibus in eius corpus ſaeuiiſſet. Exemplum eſt apud Aſcon. Paedian. *in Ciceron. orat. Cornelian. p.* 1308.

(*g*) Caue ergo confundas libertatem iuris gentium cum libertate iuris Quiritium, quae nulli competit niſi ciuibus Romanis. Cic. *pro Caecin. XXXIII. Qui enim poteſt iure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?* Hinc tribubus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiamſi haud fierent ſerui. Liu. *XLV.* 15. Immo hinc intelligenda *L.* 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* vbi media capitis deminutione, & ſpeciatim aquae ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertate iuris gentium falſum; de libertate iuris Quiritium veriſſimum eſt. Conf. Ger. Noodt *Obſeru. II.* 21. *p.* 469.

§. XXVI.

§. XXVI.

Nec minus immunes erant ciues Romani ab impotente regum dominatione. Lege enim Tribunicia, lata a Iunio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo poſt primo Conſule, fuerat cautum, vt nemo Romae regnaret, obſtrictis ſimul iureiurando ciuibus, eos neminem paſſuros Romae regnare. Dionyſ. Halic. IV. *p.* 276. V. *p.* 277. Liu. I. *vlt.* *II.* 1. Qua lege tribunicia, quum omni tyrannidi via occluſa eſſet: mirum profecto non eſt, gentem Iuniam praecipue de ea eſſe gloriatam, numiſque ſuis caput Libertatis praetuliſſe, cum inſcriptione LIBERTAS. Car. Patin. *Famil. Rom. p.* 139. Acceſſit poſtea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, vt indicta cauſſa interficeretur, qui regni occupandi iniiſſet conſilia, idque impune ferret percuſſor, ſi indicia ſceleris demonſtraſſet. Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 103. Liu. II. 8. Pro his legibus dici non poteſt, quanta certamina per quingentos annos adierit populus Romanus, quamuis impedire haud potuerit, quo minus eae demum a L. Sulla, ac deinde a Iulio Caeſare conuellerentur, ab Auguſto vero eiuſque ſucceſſoribus penitus exſtinguerentur, ſiquidem hi, adſpernati in ſpeciem regium nomen, titulo Principum omnia magiſtratuum legumque munia ad ſe traxerunt. Tacit. *Annal. I.* 1.

Liberi quoque a dominatu tyrannorum.

§. XXVII.

Eadem porro libertas ciues immunes praeſtabat a duriore magiſtratuum imperio. Latae hanc in rem fuerant leges Valeriae a P. Valerio Poplicola conſule, de quibus Liuius II. 8. *Latae deinde leges non ſolum, quae regni ſuſpicione conſulem abſoluerunt, ſed quae adeo in contrarium verterunt, vt popularem etiam facerent; inde cognomen factum Poplicolae eſt.* Paullo diſtinctius rem referunt Plutarch. *Vit. Poplic. p.*102. *ſequ.* & Dionyſ. Halic. *V. p.*292. ex quibus conſtat, prima lege fuiſſe cautum, NE QVIS ROMAE MAGISTRATVM GERERET INIVSSV POPVLI: QVI SECVS FAXIT, EIVS CAPVT SACRVM ESSET: altera prouocationem conceſſam a magiſtratibus ad populum, neque permiſſum cuiquam, ſupplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animaduertere in prouocantem, donec populus ea de re iuiſſet in ſuffragia. Poſterior lex quum omnium minime placeret patriciis, quippe fundamenta, ἀριστοκρατίας, quam adfectabant, penitus ſubuertens, variis artibus aliquamdiu eluſa, atque hinc relatione non vna reſtituenda viſa eſt. Retulerunt ergo eamdem A.V.C. CCCIV. L. Valerius Poplicola Potitus, & M. Horatius Barbatus Coſſ. teſte Liuio III. 55.

Liberi a licentia magiſtratuum.

Retulit

Retulit tertium alter M. Valerius Coruus anno V. C. CCCCLII. Qua de re idem Liuius X. 9. *Tertium ea lex tum poſt Reges exactos lata eſt, ſemper ab eadem familia. Cauſſam renouandae ſaepius non aliam fuiſſe reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant.* Quum ne ſic quidem conſultum populo videretur, ſemper in contrarium nitentibus patribus: quartum de prouocatione populum rogauit M. Porcius Laeca, qui etiam grauiore poena animaduertendum ſtatuit in eos, qui ciuem Romanum vel verberaſſent vel necaſſent. Liu. X. 9. Cuius legis *Porciae* inſigne monimentum exſtat numus gentis Porciae, in quo vir paludatus, medius inter togatum prouocantem & lictorem virgas minantem, conſpicitur; addita inſcriptione: PROVOCO. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 229. *edit. Patin.* Porciam legem, quum & ipſa vetuſtate obſoleuiſſet, denuo in vſum reuocauit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanae apud Gellium *Noct. Attic. X.* 3. acute colligit Car. Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 6. Sed nec *leges ſacratae* hic praetermittendae, latae anno V. C. CCLX. Sp. Caſſio Viſcellino & Poſtumo Cominio Aurunco II. Coſſ. quum plebs, pertaeſa vſurariae iniquitatis, in montem ſacrum ſeceſſiſſet. Pace enim facta hac lege, vt plebi ſui eſſent magiſtratus, quibus auxiliatio aduerſus conſules eſſet, neue cui patrum capere eum magiſtratum liceret, Liu. II. 33. Brutus, primus tribunus plebis, leges tulit, primo vt ne parricida *eſſet*, qui eum, qui plebiſcito ſacer ſit, occiderit. Dionyſ. Halic. VI. *p.* 410. deinde, vt tribuni plebis ſacroſancti haberentur, eoſque qui violarint, ſacri eſſent. Id. *ibid.* Tertia lex iuſſit tribunos plebis non niſi e plebe creari. Acceſſere duae aliae leges, ne de capite ciuis Romani niſi comitiis centuriatis, agi poſſet, neue priuilegia irrogarentur. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 6. *p.* 84. Eaeque leges omnes dictae ſunt *ſacratae*, non modo quia ciues per omnia ſacra iurarant, vtique ſe his legibus ſempiternis vſuros, addita imprecatione, vt earum obſeruatoribus ſuperi & inferi eſſent propitii, transgreſſoribus vero contraria omnia acciderent: Dionyſ. Hal. VI. *p.* 410. verum etiam, quod loco poenae adiectum eſſet, eos, qui ſecus feciſſent, cum pecunia familiaque Deo alicui ſacros futuros (*h*). Feſt. voce *Sacratae.*

Omnes

(*h*) De hac poena Dionyſ. Halic. II. *pag.* 84: Ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδὴ τινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις, κατονομάζουσιν. *Mos erat Romani, quos velient impune occidi, eorum corpora deouere Deo cuipiam, praecipue Diis inferis.* Feſtus *voce ſacrae;*

Omnes enim leges huiuſmodi ſanctione poenali munitas, SACRATAS dici conſueuiſſe, obſeruat Iac. Perizon. *Animad. Hiſt. p.* 418. *ſequ.*

crae; Homo ſacer is eſt, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas eſt eum immolari: ſed qui occidit, parricidii non damnatur: Ex quo quivis homo malus atque improbus ſacer adpellari ſolet. De hoc ſupplicio quaedam habet Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. IV. pag.* 22.

§. XXVIII.

Hiſce legibus ſatis tuti erant ciues Romani ab omni magiſtratuum tyrannide. Primo enim, ſi quid contra leges auderent magiſtratus, maximum cuique remedium erat in prouocatione ad populum. Deinde de capite ciuis Romani non niſi vniuerſus populus in comitiis centuriatis iudicabat, & tunc facile erat, vel innocentibus ſe a calumniatorum artibus defendere, vel poenam meritis promiſſa barba, lacrymis, cultuque triſtiore populum ad miſericordiam flectere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli magiſtratui licebat ciuem Romanum vel verberibus, vel ſupplicio adficere. Immaniſſimas etiam eorum ſententias vox illa quiritantium compeſcebat: CIVIS ROMANVS SVM. Saepe eo reſpicit Cicero *in orat. adu. Verrem V.* 54. *Plagis confectum, dico, a lictoribus tuis ciuem Romanum ante oculos tuos concidiſſe. Ob quam cauſſam? Dii immortales, tametſi iniuriam facio communi cauſſae & IVRI CIVITATIS. Quaſi enim poſſit eſſe vlla cauſſa, cur hoc cuiquam ciui Romano iure accidat.* Et eadem *Oratione V.* 57. *Ceruices in carcere frangebantur indigniſſime ciuium Romanorum, vt etiam illa comploratio:* CIVIS ROMANVS SVM, *quae ſaepe multis in vltimis terris opem inter barbaros & ſalutem tulit, ea mortem iis acerbiorem, & ſupplicium maturius, ferret.* Plura eius generis exſtant apud Ciceronem *Verrin. V.* 62. *ſeqq.* Nec ignota ſunt exempla Pauli Apoſtoli *Act. XXII.* 24. & martyrum Galliae apud Euſeb. *Hiſt. Eccleſ. V.* 1. qui ſe illa voce CIVIS ROMANVS SVM, a virgarum ignominia, vel ab extremo ſupplicio eripuerunt.

Remedia aduerſus magiſtratuum inſolentiam.

§. XXIX.

Sed non ſolum in legibus Romanis ciuibus maximum praeſidium erat poſitum aduerſus magiſtratuum inſolentiam: verum etiam in tribunicia poteſtate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur: tribunos plebis adpellabant; qui ipſis omnem ferebant opem, neque patiebantur, ciui cuiquam fieri vllam

Tribunorum plebis auxilium.

iniuriam. Plena eiuſmodi exemplorum eſt Romana hiſtoria; & quamuis negari haud poſſit, iſta poteſtate non ſemel abuſos eſſe tribunos plebis; Saepe tamen etiam inſignia iuſtitiae atque aequitatis ſpecimina edebant, qualia ſunt, quae Valer. Max. *Lib. VI. cap. V.* refert quamplurima.

§. XXX.

Libertas ciuium Rom. a ſaeuitia creditorum.

Porro & aduerſus creditorum ſaeuitiam tuti erant ciues Romani. Immanis erat lex XII. Tabularum; quae ciues Romanos obaeratos creditoribus addicebat, a quibus & vinciri, & eorum corpus, id eſt, bona ſecari, & in partes diuidi poterant *(i)*, Gell. *Noct. Attic. XX.* 1. Et quamuis ſerui haud fierent hunc in modum addicti & nexi: in ſeruitute tamen erant, ſeruiſque ipſis tractabantur durius. Aſt contra hanc immanitatem auxilio ciuibus fuit lex Poetelia, qua cautum eſt, anno V. C. CCCCXXVII. C. Poetelio L. Papirio Coſſ. *ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur: pecuniae creditae bona debitoris, non corpus, obnoxium eſſet.* Liu. VIII. 28. Varro *de Lingua Lat. VI.* 5. *p.* 58. Succeſſit ergo ex eo tempore in addictionis illius locum poſſeſſio & venditio bonorum, de qua nos alibi ex inſtituto egimus. Qua de re Tertullianus *Apol. IV. Sed & iudicatos in partes ſecari a creditoribus, leges erant: conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt, & in pudoris notam capitis poena conuerſa eſt,* BONORVM *adhibita* PROSCRIPTIONE, *ſuffundere maluit hominis ſanguinem, quam effundere.* Quin acceſſit demum beneficium ceſſionis bonorum ex lege Iulia; de quo plura iureconſulti, & nos infra *Lib. III. Tit. XXX. §. VIII.*

(*i*) Dicemus ea de re infra *Lib. III. Tit. XXX.* §. *IV.*

§. XXXI.

Libertas ſuffragandi data per leges tabellarias.

Poſtremo & hoc ad libertatem ciuium quam maxime pertinebat, quod libere, vt vellent, darent ſuffragia. Quamuis haec libertas magis ad ius publicum videatur referenda. Id eis attulere leges tabellariae ſeu de tabellis, quas Cicero ideo *Agrar. II.* 2. *vindices tacitae libertatis,* & *in Cornel. I. p.* 331. *principium iuſtae libertatis* adpellat. Quum enim antea viua voce in comitiis ſuffragia ferrentur, idque nonnumquam cum periculo videretur coniunctum: primus A. Gabinius Trib. pleb. A. V. C. DCXIIII. lege cauit, vt populus non voce, ſed tabella, ſuffragium ferret, ne quis inſpiceret tabellam,

tabellam, ne rogaret, ne adpellaret. Cic. *de leg. III.* 16. Succeſſit biennio poſt altera lex tabellaria, lata a L. Caſſio, Tribuno plebis, M. Aemilio Lepido Porcino, & C. Hoſtilio Mancino Coſſ. vt & iudices & populus ſententias non voce dicerent, ſed tabellis ferrent, excepto iudicio perduellionis. Cic. *de Amicit. XII. de Leg. III.* 16. Aſcon. Paedian. *in Cornelianam. p.* 1313. *& Verrinam. II. p.* 1820. Cuius legis inſigne monimentum eſt numus gentis Caſſiae, in quo ciuis occurrit, tabellam littera A. notatam ciſtae immittens, cum lemmate LONGINVS III. V. & Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 67. Eodem pertinuit tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbone, tribuno pleb. A. V. C. IↃCXXI. P. Popillio Laenate & P. Rupilio Nepote Coſſ. qua cautum denuo, vt in iubendis legibus vetandisque populus tabella ſuffragia ferret. Cic. *de Leg. III.* 16. Succeſſit quarta anno V. C. IↃCXXX. a Coelio Caldo Tribuno plebis lata, vt etiam in perduellionis iudicio, quod Caſſia lege exceptum erat, populus non voce, ſed tabella ſententiam ferret. Cic. *de Leg. III.* 16. Quam ipſam quoque legem egregie illuſtrat numus apud Patin. *de Famil. Rom. p.* 79. quo praeter alia litterae L. D. in tabella conſpiciuntur. Significant illae LIBERO, DAMNO. Haec enim verba loco Caſſianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita eſſe diſcimus ex Caeſare *de Bello ciuili III.* 83. ex quo loco patet, tertiam quoque tunc adhibitam eſſe tabellam, quam imponebant vrnae, qui pecunia mulctandum reum iudicabant. Quae omnia eo pertinebant, vt tanto maiore cum libertate ſuum quisque ferret ſuffragium. Vnde denuo Cicero *pro Planc. VI. Populo grata eſt* TABELLA, *quae frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, vt, quod velint faciant, promittant autem, quod rogantur.*

§. XXXII.

Sequitur alterum, quod ad iura Quiritium pertinuit, IVS GENTILITATIS. Diuiſerat Romulus ciues in duas gentes, quarum vnam *patres*, alteram *plebem*, nominauit. Illos ex iis adlegerat, qui in ciuitate genere, virtute, atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes adpellauerat. Quemadmodum vero e plebe *plebeii*, ita ex patribus *patricii* naſcebantur. Vtrosque inter ſe deuinxerat inſtituto iure illo patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad iura vtriusque gentis quod attinet: de illis praecipue obſeruandum quod plebis iura quisque cum ipſa ciuitate impetrarit; patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricios *Ius gentilitatis.*

 legit

legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. II. p.* 111. Eumdem morem poſtea ſequuti ceteri reges, qui ſubinde ex gentibus deuictis, ac in ciuitatem receptis, patriciorum numerum ſuppleuerunt. Idem *Ant. Rom. III. p.* 199. & *IV. p.* 280. Suet. *Aug. II.* Libera republica L. Iunius Brutus, primus Coſ. patricios legit. Liu. II. 2. Sexennio poſt Appius Claudius e Sabinis Romam commigrans, lege conſulari, patricius factus eſt. Dionyſ. Halic. V. *p.* 308. Liu. IV. 3. & X. 8. Poſtremo C. Iulius Caeſar lege Caſſia, & Auguſtus lege Saenia; *(k)* ac denique Claudius Imp. patricios, iam magna ex parte exſtinctos, ſuppleuerunt. Tacit. *Annal. XI.* 25. Suet. *Iul. XLI.* Ceterum ad gentilitatis iura pertinebat, quod ſoli patricii auſpicia ex inſtituto Romuli haberent. Liu. VI. 42. Id quod tamen de auium duntaxat inſpectione & tripudio, intelligendum, ſiquidem de coelo ſeruare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. cap. VII.* Quum enim, fatente Cic. *de Diuin. II.* 36. hanc auium reliquorumque ſignorum obſeruationem retinerent Romani *tantum ad opinionem vulgi, & ad magnas vtilitates reipublicae*, id eſt, ad plebem deludendam, continendamque in officio: periculoſum videbatur, plebeios ad haec myſteria admittere, quibus ius magiſtratus & ſacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum & hoc iure ex inſtituto Romuli gaudebant patres, vt ſoli Senatum, ſacerdotia, magiſtratus, iudicia ac totam denique remp. tenerent. Sed paullo poſt ea omnia paulatim cum plebe communicata ſunt, niſi quod interreges, flamines Diales, Martialis & Quirinalis, Rex Sacrificulus, & Salii, ad extrema vſque reipublicae tempora ex patriciis lecti ſunt: quemadmodum & comitia tributa, tribunicia poteſtas *(l)* & Aedilitas plebeia perpetuo in poſſeſſione plebis permanſerunt. Reliqua, quae hac de re dici poſſent, a Carolo Sigonio explicata ſunt *Libro I. de Ant. iure ciu. Rom. Cap. VII.*

(*k*) Sed quaenam illa lex Saenia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad* Tacit. *p.* 285. Obſeruat ille ex Dione, Auguſtum patricios ſuppleuiſſe τῆς βουλῆς ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι, *iubente Senatu*, & quidem anno V. C. IↃCCXXV. Atqui conſul ſuffectus in faſtis adparet L. SAENIVS. Nam in fragmento veterum faſtorum apud Grut. *pag.* CCXCIX. ita legimus:

IMP. CAES. IIII. *M.* LICINIVS. K.
IVL. C. ANTISTIVS. BELLVM. ALEXANDR.
EID. SEPT. *M.* TVLLIVS. K. NOV.
L. SAENIVS.

Quis ergo dubitarit; ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SC. *legem Saeniam* dixit.

(*l*) Semel tamen duos patricios inter tribunos fuiſſe, refert Liu. *III.* 65.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Pars haud poſtrema iuris Quiritium fuit IVS CONNVBIORVM, de quo quum titulo de nuptiis vberius actum ſit, iam pauca quaedam addemus. Romani ea in re ab inſtitutis plerarumque gentium diſceſſerunt, quod ne iis quidem, qui eiusdem ciuitatis erant, connubii ius promiſcue darent. Praeterquam enim, quod lege XII. Tabularum vetita eſſent inter patricios & plebeios connubia: Dionyſ. Halic. X. *p.* 674. Liu. IV. 4. etiam, ſublata illa lege, ſaepe inter ipſos vicinarum regionum, aut eorum, qui ſub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum ciues prohibita ſunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla eſſe patiebantur Romani. Liu. VIII. 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Liuio IX. 43. Deuicta Macedonia, & in quatuor regiones diuiſa, id etiam edixerant decem legati, *neque connubium, neque commercium agrorum aedificiorumque, inter ſe placere cuiquam extra fines regionis ſuae eſſe.* Liu. XLV. 29. Quod callido conſilio inuenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus & commerciis iuncti inter ſe, ac colligati, eo promtius aduerſus rempublicam conſociarentur. Immo ne cum omnibus quidem ciuibus Romanis connubii ius erat ciuibus. Libertinas, quamuis ciues, duci olim haud potuiſſe ab ingenuis ciuibus, patet exemplo Hiſpalae Fecenniae, cui haec poteſtas SC. data eſt. Liu. XXXVIII. 6. Sic & Campani, qui pridem ciuitatis iura fuerant conſequuti, poſtea demum impetrarunt, *vt ſibi* CIVES *Romanas ducere vxores liceret*, *& ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, & ante eam diem nati iuſti ſibi liberi heredesque eſſent.* Liu. *XXXVIII.* 36. Qua de re plura diſſerit Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 22. *p.* 357.

Ius connubiorum inter ſolos ciues, nec omnes tamen promiſcue fuit.

§. XXXIV.

Quum itaque ne inter omnes quidem eiusdem ciuitatis ius connubii eſſet: multo magis cum aliis, ciuitatis Romanae exſortibus, connubia erant interdicta. Vnde Seneca de *Benef. IV.* 35. *Permiſi tibi filiam in matrimonium, poſtea peregrinus adparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium.* Solebat tamen etiam peregrinis primum a populo, poſtea a Senatu, ac demum a principe concedi ius connubii, per modum legis ſolutionis vel priuilegii. Qua de re fuſius diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. cap. XVIII. p.* 321. *ſequ.* Adde ſupra *Libro I. Tit. X. n.* 15. Si quis vero, non impetrato illo beneficio, peregrinam duxiſſet: nati ex eiusmodi nuptiis liberi, tanquam hybridae, ac nouum genus ho-

Cum peregrinis & barbaris nullum connubium.

minum, habebantur, neque multo melioris, quam ſerui, erant conditionis, ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hiſpanas mulieres duxerant, apud Liu. XLIII. 3. Ex quo vero cum omnibus in orbe Romano ciuitas fuerat a Caracalla communicata: promiſcua quidem inter eos eſſe coeperunt connubia, ſed prohibita tamen matrimonia cum barbaris. *l. vn. C. Theod. de nupt. gentil. Lib. III. Tit.* 14. Quam tamen Valentiniani Senioris legem non diu valuiſſe, multis exemplis docent Iac. Gothofredus *in Commentario ad illam legem, p.* 306. *Tom. I.* &; qui plura addidit, Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 22. *p.* 368. *ſequ.*

§. XXXV.

Lex Papia Poppaea de connubio Senatorum cum libertinis.

Alia quaedam de prohibitis inter ciues nuptiis ſtatuit Auguſtus lege Papia Poppaea, cuius primo capite prohibitae nuptiae inter ſenatorem eiusue filios nepotesue & libertinas, lenas, a lenone manumiſſas, easque, quae artem ludicram exercuiſſent, vel filias eorum, qui eiuſmodi artem feciſſent. *l.* 44. *pr. D. de rit. nupt.* Dio Caſſ. LIV. *p.* 531. Quum enim iam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus eſſet gener: Cic. *Philipp. II.* 2. multo minus dignum videbatur ſaeculi Auguſtaei felicitate, ſenatorium ſanguinem ipſarum libertinarum, lenarum, ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero vxores, praeter artis infamiam, etiam id indignas ſenatoriis nuptiis reddebat (*m*), quod plerae-

(*m*) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis eiuſmodi non ſolum iniuſtas, verum etiam irritas, eſſe iuſſit, cuius SC. mentio fit. *l.* 16. D. *de ſponſal.* Et hinc inter Senatorem & eiuſmodi perſonas nuptiae eſſe negantur, *l.* 42. §. 1. *D. de ritu nupt.* adeo, vt hae ne quidem vxores fiant. *l.* 34. §. 3. *eod.* ſed ſtatim ſint dimittendae, *l.* 43. §. 10. *D. eod.* Quae omnia ex hoc SCo eſſe, ſatis conſtat. Poſtea Conſtantinus M. hanc legem non ſolum a ſenatoribus, ſed & ab aliis viris perfectiſſimis ſeruari voluit. *l.* 1. *C. de natur. lib.* (Falſo enim in textu legitur *ſenatores, ſeu* PRAEFECTI pro PERFECTI.) Quam legem per omnia firmauit Marcianus Imp. *l.* 7. *C. de inceſt. & inutil. nupt.* Nou. *Marcian. poſt. Cod. Th. Tit. IV.* Aſt ſublata demum illa eſt per *l.* 23. *C. de nupt.* non a Iuſtiniano quidem, vt inſcriptio prae ſe fert, ſed a Iuſtino, quem Iuſtinianus, tum adhuc Nobiliſſimus Caeſar, ad edendam iſtam conſtitutionem induxerat, quia ipſe cum Theodora, muliere ſcenica, & parum integrae famae, nuptias adfectabat. Procop. *Anecdot. p.* 45. & ibi Nic. Alamannus. Ipſe Iuſtinianus paullo poſt ea de re aliquoties tum ad SS. Epiſcopos, tum ad magiſtratus, reſcripſit. *l.* 33. *C. de epiſc. audient. Nouell. LXXXIX.* 15. *CXVII.* 6. *LXXVIII.* 3. *LI.* Vid. Nic. Alamann. *Not. ad Procop. Anecdot.* 41. & *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. II.*

pleraeque ſimul turpiſſimis ſe libidinibus in ipſa ſcena proſtituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Caſin.* oſtendit Lipſius *Elector. I.* 11. Rem omnem accuratius expoſuimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. I.*

§. XXXVI.

Libertinas ducere olim non licuit: at permiſit lex Papia Poppaea.

Ad reliquos quod attinet ingenuos, licebat iis libertinas vxores ducere per legem Papiam Poppaeam. *l.* 22. *D. de ritu nupt. l.* 15. *C. de nupt.* Quod ideo receptum, quia tum maior erat libertinarum, quam ingenuarum, copia. Dio Caſſ. *Hiſt. LIV. p.* 531. Quo fit, vt & vetera marmora ſaepe meminerint coniugii ciuium cum libertabus. Reineſ. *Inſcr. p.* IↃCCLIX. 131.

D. M.
C. SALVIVS. RESTITVTVS. FECIT. SIBI. ET.
SALVIAE. NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SVAE. ET. CONIVGI.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi p. IↃCCLX.

D. M.
SEPTIMIAE.
TYCHAE. QVAE.
VIXIT. ANNIS.
XXXVI. SEPTI
MIVS. IVLIA
NVS. CONIV
GI. ET. LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde *p.* IↃCCLXXII. Grut. *Inſcr. p.* IↃLXVII. 8. IↃCCCCXXXV. 4. IↃCCCCXL. 4. IↃCCCCLVII. 7. in quibus ſaepe laudantur LIBERTAE. ET CONIVGES. OPTIMAE. BENEQVE. MERENTES. KARISSIMAE. FIDELISSIMAE. DVLCISSIMAE. AMANTISSIMAE. INCOMPARABILES. Prohibitae tamen manſerunt nuptiae inter libertum & patronam, patroniue vxorem, vel filiam, quas adfectantes liberti & damnatione ad metalla puniebantur, niſi patrona eſſet vilioris conditionis, *l.* 13. *D. de rit. nupt.* Paull. *Recept. Sent. II.* 19. 7. Et hinc rariſſimi exempli eſt, inſcriptio apud Fabretum pag. CCLXXXIX: IVNIAE. FESTIVAE. PATRONAE. ET. VXORI. KARISS. C. IVNIVS. MERCVRIVS. Cui tamen ſimiles deprehendiſſe mihi videor apud Gruter. *Inſcr. p.* DLXXXII. 4. & Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* XII. 24. Sed quamuis

quamuis lex Papia permitteret, vt libertinae ducerentur vxores: non poterant tamen duci LENAE, A LENONE LENAVE MANVMISSAE, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAE, QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACERENT, FECISSENT. *l.* 43. *D. de rit. nupt.*

§. XXXVII.

An eadem lex Papia prohibuerit nuptias ſexagenariorum & quinquagenariarum?

Plerique exiſtimant, eadem lege Papia Poppaea prohibitas nuptias ſexagenariorum maſculorum & quinquagenariarum feminarum, idque colligunt ex fragmento Senecae apud Lactant. *Inſt. Diuin. I.* 16. Vlpian. *Fragm. XVI.* 1. & *l.* 27. *C. de nupt.* Quibus auctoritatibus commotus Iac. Gothofredus hoc caput legis Papiae Poppaeae commentus eſt: SEXAGENARIO MASCVLO, QVINQVAGENARIAE FEMINAE NVPTIAS CONTRAHERE IVS NE ESTO. Iac. Gothofr. *ad leg. Pap. Popp. II.* Sed luculenter euicit V. C. Iac. Perizonius *Diſſ. ad Leg. Vocon. p.* 153. *ſequ.* caput illud de ſexagenariis & quinquagenariis non eſſe ex lege Papia Poppaea, ſed ex SC. quodam, facto temporibus Tiberii. Res patet ex luculento loco Suet. *Claud. XXIII. Capiti Papiae Poppaeae legis, a Tiberio Caeſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, addito, obrogauit.* Mira quidem in turbando hoc Suetonii loco eſt criticorum ſollertia (*n*): ſed conſtanter hanc lectionem prae ſe ferunt meliores codices, nec ipſe ſenſus vllam poſtulat emendationem. Optimus Suetonii interpres eſt Vlpianus *Fragm. XVI.* 3. vbi iureconſultus: *Qui*, inquit, *intra ſexageſimum, vel, quae intra quinquageſimum annum, neutri legi paruerit, licet ipſis* LEGIBVS *poſt hanc aetatem liberatus eſſet, perpetuis tamen poenis tenebitur ex* SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SENATVSCONSVLTO *maior ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet vxorem.* Et paucis interiectis: *Quod ſi maior quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit: impar matrimonium adpellatur, &* SC. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.* Ex his ergo locis egregia lux adfunditur Suetonio. Diſcimus enim inde I. quid in lege Papia Poppaea de ſexagenariis

(*n*) Cuiacius & Torrentius plane eiiciunt Tiberium & locum ita refingunt: *Capiti Papiae Poppaeae legis, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, edicto obrogauit.* Pulmannus pro *edicto* habet *edito.* Iac. Gothofredus *Not. ad L. Pap. Popp.* reliqua admittit, ſed pro *edicto* legi iubet *adaucto.* Aſt nullam harum emendationum vel textus admittit, vel accuratiores Codices, qui teſte Caſaubono praeferunt: *addito obrogauit*; vel quantiuis pretii locus Vlpiani, vt in ſequentibus adparebit.

xagenariis & quinquagenariis fuerit cautum, videlicet, ſexagenarios maſculos & quinquagenarias mulieres, ob aetatem a poenis legis liberos liberasue fore. Diſcimus II. quid *addiderit* huic capiti Tiberius. Quum enim animaduertiſſet, multos ad hanc aetatem peruenire, qui legi numquam antea paruiſſent: ſtatuit, vt ſexagenariorum & quinquagenariarum nuptiae non quidem eſſent irritae, ſed nihil tamen ad effugiendas caelibatus poenas proficerent. Id quod ſancitum eſt SC. PERNICIANO, vel, vt Cl. Perizonius p. 156. mauult, PERSICIANO, ita dicto a Paullo Fabio Perſico, qui tertio ante exceſſum Tiberii anno Conſul fuit cum L. Vitellio *(o)*. Diſcimus III. qua in re CLAVDIVS Tiberii legi obrogauerit. Perpetuis enim poenis illis exemit ſexagenarios, dummodo quinquagenariis duxiſſent minores, quandoquidem ex eiusmodi matrimonio proles adhuc ſperari poterat. Denique & hoc IV. inde diſcimus, poſtremo acceſſiſſe SC. CALVITIANVM, vel, vt Perizonius mauult, CALVISIANVM *(p)*, quo cautum, vt quod ſeni maſculo, ducenti iuuenculam, dediſſet SC. Claudianum, non item valeret de nuptiis vetulae cum viro iuuene, quippe nullam ſpem prolis facturis. Sed & haec iura vna litura deleuit Iuſtinianus *l.* 27. *C. de nupt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. III.*

(o) Iſte ſane Fabius plerumque *Perſicus* non addito nomine gentili adpellatur. Vid. Seneca *de Benef. II.* 21. & lapis apud Gruter. *Inſcript. p.* IↃCC. NON. MAGIS. POENITENDI. SVNT. SENATORES. QVAM. POENITET. PERSICVM. NOB. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE.

(p) Nullus in faſtis poſt Claudii tempora occurrit Caluitius: at ſub Nerone & ſequentibus Imperatoribus multi laudantur Caluiſii.

§. XXXVIII.

Si quas perſonas vxores ducere haud poſſent ciues Romani: eas tamen CONCVBINAS habere poterant. *l.* 1. *§.* 2. *D. de concubin.* Concubinatus enim per leges nomen adſumſerat, *l.* 3. *§.* 1. *eod.* νόμος ἐγένετο, *pro lege habebatur*, teſte Clem. Alex. *Paedag. III.* 3. Illum δὲ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν, *ſapientes leges permittunt*, Id. *ibid.* Leges nimirum Iulia & Papia Poppaea, quas κατ' ἐξοχὴν νόμους vel *leges* eſſe dictas iam Lipſius *Exceſſ. ad Tacit. Ann. III, lit. C.* obſeruauit. Ante celeberrimam ſane illam legem *concubina* & *pellex* pari paſſu ambulabant, nec altera altera erat honeſtior: poſt illam autem *pellex* erat, quae cum aliquo, cui vxor erat, Concubinatus quid.

corpus miſcebat, quae autem, cum aliquo, cui vxor non eſſet, viuebat, ea honeſtiore nomine vocabatur *amica* vel *concubina*, *l.* 144. *D. de V. S. conuictrix*, Grut. *p.* DCCXCV. 8. *γλυκυτάτη σύμβιος*, Id. *p.* DCCLXXX. 9. *vxor gratuita*, id eſt, quae per coemtionem haud conuenerat in manum, Idem *p.* DCCC. 21. *ſodalitiaria*, Grut. *p.* DCII. 5. *amica*; *cum qua quis ſine mendacio viuebat*, *l.* 35. *D. de aur. arg. mund. leg.* Hinc honeſtum ex eo tempore erat concubinae nomen, *l.* 144. *D. de V. S.* licita cum ea conſuetudo, *l.* 5. *C. ad SC. Orphit.* adeo vt ab vxore ſolo delectu & animi deſtinatione, Paull. *Rec. Sent. II.* 20. 2. & dignitate differret, *l.* 49. §. 4. *D. de legat.* 3. Immo vxoris loco haberetur. *l.* 144. *de V. S.* tamen haec coniunctio dici non poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum iis conſuetudinem eadem effecta habere patiebatur, quae tribuit matrimonio. Id quod contra Cuiacium recte docuit Em. Merill. *Obſ. III.* 15. & *Variant. Cuiac. I.* 34.

§. XXXIX.

Quae concubinae eſſe potuerint?

In concubinatu vero eſſe poterat, quaecumque non poterat eſſe vxor, vel in quam ſtuprum non committebatur. *l.* 1. §. 1. *D. de concub.* Quod tamen recte intelligendum. Non enim quas honeſtas, & ius illud, quod impreſſum mentibus noſtris circumferimus, a toro virorum arcebat; cum iis concubinatum inire licebat, vti ſibi perſuaſit Cuiacius *Obſ. V.* 6. ſed cum illis tantum, quae per leges mere ciuiles vxores eſſe non poterant. Hinc fas erat ingenuo concubinam habere, iudicio publico damnatam, *l.* 1. §. 2. *D. de concub.* mulierem quaeſtuariam. *l.* 16. *D. de his quae vt indign.* obſcuro loco natam, *l.* 3. *pr. D. de concub.* ancillam, *l.* 38. *pr. D. de reb. auct. iud. poſſ.* mulierem prouincialem, in qua quis officium adminiſtrabat, *l.* 5. *D. de concub.* etiam ſenem, & cuiuscumque aetatis; modo poſſet virilis patientiae legem accipere. *l.* 1. §. 4. *eod.* At non poterat quis in concubinatu habere feminam quamcumque, ſi haberet iuſtam vxorem. Paull. *Rec. Sent. II.* 20. 1. *l. vlt.* §. 2. *de diuort.* Multo minus plures ſimul concubinas habere licebat, quia ſemper infamis Romanis videbatur vita, *inter ſtupra concubinarum*, & *oſcula* vel *mollia concubinarum & ſpadonum agmina*, tranſacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente reprehendit Tacit. *Hiſt. I.* 72. *III.* 20. in Commodo Imperatore Ael. Spartian. *Vit. Comm. Cap. V.* Et Iuſtinianus mulieres, quae vni viro corpora praebent, eodem tempore, non *concubinas*, ſed *πεπορνευμένας* dicendas, indignasque concubinarum iuribus iudicat. *Nou. XVIII.*

XVIII. cap. 5. Minime omnium inter eas perſonas honeſtus erat concubinatus, quas ſanguinis propinquitas vel adfinitas a matrimonio arcebat, vt paſſim docet Vlpianus *l.* 1. *§.* 3. *D. de concub. l.* 56. *D. de R. N.*

§. XL.

Sed adiecimus tamen, ne tunc quidem locum concubinatui fuiſſe, ſi femina eſſet talis, vt in eam ſtuprum committeretur. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, vitaeque integram: *l.* 6. §. 1. *D. ad L. Iul. de adult.* non autem in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel quae quaeſtum corpore fecerat. *l.* 3. *pr. D. de concub.* Vnde & Ouidio *de arte amandi* I. *v.* 30. amplexus huiusmodi muliercularum ſunt *Venus tuta & conceſſa furta*, quia qui cum tali femina rem habuerat, ſtupri reus haud erat ex Lege Iulia de adulteriis. Hae ergo & in concubinatu eſſe poterant: non feminae ingenuae & honeſtiores. Hinc, ſi hae cum viris eſſent: aut vxores praeſumebantur, aut ſtupri reus vterque erat, ſi ſe negaret viuere in matrimonio, nec tamen mulier teſtationem interpoſuiſſet, ſe ſua ſponte in concubinatu viuere. *l.* 3. *pr. D. de concub.* Cui legi male vulgo obuerti *l.* 24. *D. de R. N. & l.* 31. *pr. D. de donat.* ſatis perſpicue oſtendimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. cap. IV. p.* 172. *ſequ.* An & ingenuae honeſtae?

§. XLI.

Quamuis autem & licita nec inhoneſta Romanis videretur haec conſuetudo, ac vere inaequale eſſet matrimonium: *L.* 3. *C. de natur. lib.* tamen nec ipſae concubinae vxorum dignitate & iuribus fruebantur, nec liberi inde nati legitimi erant, ſed naturales, quorum de conditione ſupra *Tit. X.* quaedam notauimus. Hinc & ii fere, qui iam ex iuſto matrimonio liberos procrearant, patriaeque & Priamo fecerant ſatis, concubinam ſolebant in lectum adſciſcere, ne liberis inducerent nouercam, ſpemque hereditatis iis, nihil tale meritis, interuerterent. Sic Veſpaſianus Imp. poſt vxoris exceſſum Caenidem, Antoniae libertam, reuocauit in contubernium, & paene iuſtae vxoris loco, id eſt, in concubinatu habuit. Suet. *Veſp. III.* Idem fecit Antoninus Pius, Iul. Capitol. *Vit. Anton. cap. VIII.* idem & Marcus Antoninus, recti exempli imperator, qui, amiſſa vxore, concubinam ſibi adſciuit, procuratoris ſui filiam, *ne tot liberis nouercam ſuperduceret.* Id. *Vit. Marci cap. XXIX.* Quinam concubinas adſciuerint?

§. XLII.

Fuere concubinae ſimiles vxoribus ad morganaticam.

Talis vtique fuit veterum Romanorum Concubinatus. Vnde ii cum laruis pugnant, qui audito concubinae vocabulo, ſtatim ſibi aut proſtibulum aliquod, aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum eſt, quam ſi quis idem iudicium ferendum putaret de vxoribus *ad morganaticam*, quas Principes & viri illuſtres ea lege adſumunt in torum, vt nec ipſae mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum iuribus, fruantur.* *II. Feud.* 29. His vxoribus per omnia fere ſimiles erant concubinae Romanorum, poſtquam *mos & lex maculoſum edomuerat nefas*, & Auguſtus concubinatum a pellicatu ſecreuerat.

§. XLIII.

Quando legibus interdictus concubinatus?

At iſte concubinatus paullatim euanuit, poſtquam Chriſtiana pietate indignus videri coepit. Primus eum ſubruere conatus eſt Conſtantinus M. ſed ita vt obliqua quaſi via procederet, nec, ſe id agere, prae ſe ferret. Quum enim ita inoleuiſſet iſta conſuetudo, vt impar ſibi prope videretur ei abolendae; id agebat potiſſimum, vt ciues vxores, quam concubinas, habere mallent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui vetuit, ceu colligimus ex *l.* 1. *C. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinuenit legitimationem per ſubſequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, ne parentibus occaſio deeſſet ſignandi tabulas, & concubinas iuſtis ſibi nuptiis iungendi. Deſ. Herald. *Rer. Quotid. l.* 4. 2. Denique ne viri dignitatibus fulgentes, alios exemplo corrumperent duriſſimam illam *l.* 1. *C. de nat. lib.* edidit, qua concubinas a viris illuſtribus, clariſſimis, ſpectabilibus, perfectiſſimis, haberi vetuit. Nec ſucceſſus forſan defuiſſet illis Conſtantini M. conſiliis, ſi ſucceſſoribus iſta potuiſſet probare. Sed hi facilius tulerunt concubinatum, adeo, vt nulla eorum conſtitutio, iſti coniunctioni oppoſita, in codicem relata ſit a Iuſtiniano; ſed hic ipſe potius concubinatum adhuc *licitam* vocarit *conſuetudinem l.* 5. *C. ad SC. Orphit.* in eaque *caſte viui poſſe* ſcripſerit. *Nou. XVIII. cap.* 5. Primus ergo in Oriente eum ſubruiſſe videtur Leo Sapiens. *Nou. Leon. XCI.* In Occidente eum multo diutius manſiſſe, ſatis oſtendunt leges veteres Francorum, Langobardorum, Germanorum de quibus fuſius a nobis actum in *Elementis iuris Germanici.*

* Tom. IV. huiuſce Edit.

§. XLIV.

In titulo de nuptiis accuratius egimus de diuerſis ritibus nuptiarum per CONFARREATIONEM, COEMTIONEM & VSVM, deque poteſtate maritorum in vxores; de quibus multa potius, quam optima, collegit Carolus Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I.* Quare de DIVORTIIS tantum nonnulla adiiciemus, maxime quum eam doctrinam in Inſtitutionibus ſuis praetermiſerit Iuſtinianus. Diuortium maritis quidem permiſerat Romulus, at non vxoribus, vt tradit Plutarch. *Vit. Romuli p. 39.* Sed nec illis quidem, eodem teſte Plutarcho, ſine cauſſa ſontica licebat vxoribus mittere nuncium, verum ſi conſtaret, eas aut ſtuprum eſſe paſſas, aut venenum paraſſe, aut liberos clauesue ſubieciſſe. Forſan & temulentia inter cauſſas diuortii ſonticas fuit, quippe quam maritus, cauſſa cum cognatis cognita, ſeuere vindicare in vxore conſueuerat. Dionyſ. Hal. II. *p. 96.* Eadem lex deinde migraſſe videtur in duodecim tabulas, ſecundum quas, addita cauſſa, iuſtum fieri potuiſſe diuortium, colligitur ex *l. 43. D. ad Leg. Iul. de adult.* & praecipue ex loco Ciceronis *Philipp. II. 28. Nolite, nolite quaerere: frugi factus eſt: mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere iuſſit, ex XII. Tabulis cauſſam addidit, exegit.* Quamuis enim hoc *cauſſam addidit* ſuſpectum videatur P. Victorio *Var. Lect. II. 2.* & Mur. *Var. Lect. V. 8.* & quidem ob locum Nonii IV. 152. in quo legitur: *claues ademit, foraſque exegit*: Grammaticos tamen ſaepe ex auctoribus fragmenta non integri ſenſus exſcribere, & hinc emendationem auctorum ex fragmentis illis periculoſam ſemper eſſe, prudenter monuit eruditiſſimus Perizonius *Animadu. Hiſt. cap. IX. p. 371. ſequ.* Vtcumque ſe res habeat, videtur ſane lex XII. Tabularum non promiſcue, ac ſine cauſſa conceſſiſſe repudium, ſiquidem veteres auctores ſaepe eiuſmodi cauſſarum meminerunt (q). Naeuius apud Feſtum *voce ſonticum. p. 441.*

Sonticam eſſe oportet cauſſam, quamobrem perdas mulierem.

Et Varro apud Non. II. 73. *Betere eſt ire. Varro* τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον: *A ſe, annos multos quod parere non poſſet, eam betere fo-*

Leges Romuli & XII. Tabularum de diuortiis.

(q) Non ſolebat antiquitus vxori dari repudium, niſi cauſſa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. II. 1. 4. & 8. Quin iuſiurandum praeſtari ſolebat iubentibus cenſoribus, diuortium ex iuſta cauſſa eſſe factum. Gell. XVII. 21. Solebant praeterea iſtae cauſſae ipſumque factum diuortium in acta referri. Seneca *de Benef. III. 16. Quia vero nulla ſine diuortio acta ſunt, quod ſaepe audiebant, facere didicerunt.* Adde Lipſ. *ad Tacit. Ann. V. p. 231.*

ras iuſſit. Si ſine iuſta & ſontica cauſſa factum a marito erat diuortium, Romulus teſte Plutarcho ſanxerat, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν, *vt eius bona partim cederent vxori, partim Cereri ſacra eſſent. Vit. Romul. p. 39.*

§. XLV.

Diuortiorum origo & frequentia ſequiore aeuo.

Aſt quamuis diuortia viris permitterent leges: non tamen vllum Romae exſtitit exemplum ante annum ab V. C. circiter quingenteſimum, quo primus vxorem ob ſterilitatem dimiſit Sp. Caruilius Ruga. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 96. Plutarch. *Romul. p.* 39. & *in Numa. p.* 77. Valer. Max. II. 1. 4. Gell. *Noct. Att. IV.* 3. Aſt poſtea frequentiſſima Romae fuere diuortia, & quidem non ſolum ob cauſſas alicuius momenti, veluti ſterilitatem. *l.* 60. *l.* 62. *D. de donat. int. vir. & vx.* Suet. *Ner. cap.* XXXV. ſimultates cum ſocru, Sueton. *Aug. cap.* LXII. morum peruerſitatem, Idem *ibid. cap.* LXII. impudicitiam, Plutarch. *in vit. Caton. p.* 770. *& Pompei. p.* 623. Sueton. *Vit. Claud. cap.* VII. XXVI. verum etiam ob cauſſas leuiſſimas. Facile enim, vel ob leuem tantum ſuſpicionem, domo eiiciebatur vxor, quamuis innocentiſſima. Papiriam ſane quum dimitteret Paullus Aemilius, mirantibus amicis, & cauſſam quaerentibus, nullam certam attulit, ſed ſe tamen ab ea laeſum, ſignificauit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p.* 257. *Tom. I.* Nonnumquam cauſſa interſerebatur quidem, ſed leuis, & quae vix mereri videbatur tantam animaduerſionem. Sic C. Sulpicius Gallus extruſit vxorem, quod foris nudo capite verſata eſſet: Q. Antiſtius Vetus, quod cum libertina vulgari ſecreto collocuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos ſpectaſſet, ſe ignorante. Val. Max. VI. 3. 10. *ſequ.* Cicero ipſe, (at quam honeſtatis ſtudioſus?) Terentiam ob aes alienum noua dote exſoluendum: & Publiliam, quod Tulliae morte laetari viſa eſſet, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron. p.* 881. *Tomo I.* Alii propter ſenectutem abiiciebant vxores: *l.* 62. *de don. inter vir. & vx.* alii, quia iam cum alia fuerat tranſactum. Quo pertinent illa Iuuenalis *Sat. VI. v.* 147.

- - - Exi
Ocyus, & propera, ſicco venit altera naſo.

Immo quum dimiſſa ob mores grauiores vxore, maritus dotem lucraretur: fiebat aliquando, vt viri data opera male moratas domum ducerent, dummodo bene dotatae eſſent. Sic C. Titinnius, Minturnenſis, Fanniam vxorem impudicam de induſtria duxerat,

vt eo crimine repudiatam dote ſpoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario ſententiam referunt Plutarch. *in vita Marii p.* 247. & Valer. Max. VIII. 2. 3. Denique etiam nonnumquam bona gratia a ſe inuicem diſcedebant coniuges, & tunc plerumque vxor non ſolum dotem recipiebat, ſed & dona, & munera, a marito data, lucrabatur. Vnde Ouid. *de Remed. Amoris, v.* 669. *ſequ.*

Tutius eſt, aptumque magis, DISCEDERE PACE,
Quam petere a thalamis litigioſa fora.
Munera, quae dederas, habeat ſine lite iubeto,
Eſſe ſolent magno damna minora bono.

§. XLVI.

Ceterum quum olim maritis tantum ius eſſet dimittendi vxores, ceu ex Romuli lege obſeruat Plutarchus *in Vita Romuli pag.* 39. idque ius adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex eius *Mercat. Act. IV. Scen.* 6. conſtat: poſtea etiam vxores coeperunt a viris diuertere, idque tam frequenter, vt grauiter ſcribat Seneca *de Beneſ. III.* 16. *Numquid iam vlla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quaedam & nobiles feminae non conſulum numero, ſed maritorum, annos ſuos computant, & exeunt matrimonii cauſſa, nubunt repudii?* Et Iuuenal. *Sat. VI. v.* 20.

Etiam vxoribus licuit a viris diuertere.

- - - Sic fiunt octo mariti
Quinque per auctumnos.

Et Martialis. *Epigr. VI.* 7.

Aut minus, aut certe non plus, triceſima lux eſt,
Et nubit decimo iam Theleſina viro.
Quae nubit toties, non nubit, adultera lege eſt,
Offendar moecha ſimpliciore minus.

Nec grauioribus opus erat cauſſis, ſi vxor a marito, quam ſi hic ab illa, ſeſe ſeiungeret. Saepius enim & mulieres ſine cauſſa diuertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis *Epiſt. ad Fam. VIII.* 7. vbi Coelius ad Ciceronem: *Paulla Valeria, ſoror Triarii, diuortium ſine cauſſa, quo die vir e prouincia venturus erat, fecit. Nuptura eſt D. Bruto.* Soli libertae non licebat per legem Papiam Poppaeam a patrono diſcedere, cui erat matrimonio copulata, ceu ipſa legitima verba docent, quae ſeruauit Vlpianus *l. vlt. D. de diuort.* quaeque diligentius interpretati ſumus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XII. p.* 244.

§. XLVII.

§. XLVII.

Sollemnitates in diuortiis olim obſeruatae.

Fiebat olim diuortium non ſine ſollemnitate. Quemadmodum enim vxores in manum conueniebant per *confarreationem* : ita ſeiungebantur alio ſacrificio, quod DIFFARREATIO adpellabatur. Feſt. *voce diffarreatio p.* 280. DIFFARREATIO *genus ſacrificii, quo inter virum & mulierem fiebat diſſolutio. Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito.* In vſu erat hoc ſacrificium adhuc Plutarchi aetate, quoties inter flaminem Dialem & flaminicam fiebat diſcidium nuptiarum. Quum enim antea flaminibus nefas eſſet, vxores a ſe dimittere : reſcripto id primus permiſit Domitianus, teſte eodem Plutarch. *Quaeſt. R. p.* 276. *Tom. II.* Qui & haec addit : εἰ δὲ ἱερεῖς παρεγένοντο τῇ τοῦ γάμου διαλύσει, πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα, καὶ σκυθρωπὰ δρῶντες. *At ſacerdotes reliqui, qui interfuerunt, quum eiusmodi matrimonium diſſolueretur, multa horrenda, inaudita & triſtia fecerunt.* Vnde patet, triſte admodum ac mali ominis fuiſſe hoc diffarreationis ſacrificium, in quo multos ritus ac caeremonias triſtiores adhiberi oportuerit. *Coemtione* contractae nuptiae REMANCIPATIONE ſolutae videntur Iac. Raeuardo, *de Leg. XII. Tab. XXII. p.* 99. *ſeq. Tomo I. Oper.* Praeterquam enim quod nihil tam naturale eſt, quam vnumquodque eo modo diſſolui, quo colligatum eſt, *l.* 35. *D. de reg. iur.* omniaque, quae in iure contrahuntur, contrario iure pereunt : *l.* 100. *D. eod.* remancipationis huiusmodi diſertis verbis meminit Feſtus *voce remancipatam p.* 403. *Remancipatam Gallus Aelius eſſe ait, quae mancipata ſit ab eo, cui in manum conuenerat.* Ita ſane Catonem Vticenſem vxorem Marciam, praeſentem deſpondiſſe Hortenſio, refert Plutarch. *in Catone. p.* 771. *Tom. I.* Et Tiberium Neronem Liuiam vxorem etiam praegnantem Auguſto ceſſiſſe, ex Tacit. *Ann. V.* 1. & Dionis *Lib. XLVIII. p.* 383. nouimus. Id quod remancipationis ritu factum eſſe, non dubitauerim. Conueniſſe enim Liuiam in manum, ex verbis Dionis, colligas : ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ τις πατήρ. *Elocauit illam ipſe maritus, tanquam filiam.* Vſu denique quaeſita vxor, ſi vellet a viro diuertere, vſurpatione reſcindebat matrimonium, ſi, nondum circumacto anno, a viro trinoctium abfuiſſet. Gell. *Noct. Att. III.* 2. Macrob. *Saturn. I.* 3.

§. XLVIII.

§. XLVIII.

At poſtea inualuit, vt, paucioribus adhibitis caerimoniis, quae *legitimae obſeruationis* vocabulo veniunt in *l.* 35. *D. de don. int. vir. & vxor.* diſſoluerentur matrimonia, quas ſummatim recenſebimus. Primo confringebantur tabulae dotales, vt patet ex Tacito *Ann. XI.* 30. & Scholiaſta Iuuenalis *ad Sat. IX. v.* 75. Deinde adimebantur claues. Quemadmodum enim nouae nuptae, ingreſſae domum mariti, claues in ſignum communicati cum ea dominii tradebantur: Barn. Briſſon. *de ritu nupt. pag.* 232. ita, clauibus ademtis, dirimebantur connubia. Cic. *Philipp. II.* 28. Petr. Victor. *Var. Lect. II.* 2. Tum porro dicebantur ſollemnia verba. His enim omnino opus fuiſſe, vel inde patet, quod Cicero *de Orat. I.* 40. ait: *Certis quibusdam VERBIS, non nouis nuptiis, fieri cum ſuperiore diuortium.* Verba vero illa haec erant: RES TVAS TIBI HABETO. Vel TVAS RES TIBI AGITO, *l.*2.§.1. *D. de diuort.* Barn.Briſſ. *de Form. VIII. p.* 722. eaque pronunciare ſolebat libertus. *l.* 9. *D. de diuort.* Iuuenal. *Sat. VI. v.* 145. Ritus leuiore aeuo vſitati.

Collige ſarcinulas, dicet LIBERTVS, *&* EXI:
Iam grauis es nobis, & ſaepe emungeris, EXI
Ocyus, & propera, ſicco venit altera naſo.

Solebant ergo nuncium mittere coniugi, eaque ſpeciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo & libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inſcripta. Quo libello iam oblato, locus quidem erat poenitentiae, ſi coniux repudiatus conſentiret: *l.* 7. *D. de diuort.* non ſi huic placeret conditio. Tunc enim diſſolutum cenſebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *l.* 6. *C. de repud.* Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 9. *p.* 132. Denique Auguſtus, (qui & alias diuortiis modum impoſuit, teſte Sueton. *Octau.* XXXIV.) lege Iulia de adulteriis cauit, vt diuortium fieret, adhibitis praeter libertum ſeptem teſtibus, ciuibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *l.* 9. *D. de diuort.* Barn. Briſſon. *ad Leg. Iul. de adult.* XXVIII. *p.* 123.

§. XLIX.

Sed haec omnia ad *diuortium* inter coniuges pertinent. Latius patebat REPVDIVM, quod etiam ſponſus ſponſae, vel haec illi dare ſolebat. Paullus *l.* 191. *D. de Verb. ſignif. Inter diuortium & repudium hoc intereſt, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non recte autem ſponſa diuortiſſe dicitur.* Et Modeſtinus *l.* 101. §. 1. *D. eod. Diuortium inter virum & vxorem fieri dicitur; repu-* Quid repudium?

dium vero ſponſae remitti videtur: quod & in uxoris perſonam non abſurde cadit. In repudio ſponſae mittendo ſollemnia erant verba: TVA CONDITIONE NON VTOR. *l.* 2. §. 2. *D. de diuort. & repud.* Tantum autem abeſt, vt hic cauſſa aliqua ſontica opus eſſet, vt ex ſponſalibus, quantumuis ſtipulatione firmatis, nulla oriretur ciuilis actio, ſed infinita eſſet repudiorum licentia. *l.* 1. *C. de ſponſal. l.* 2. §. 1. 2. *D. de diuort. l.* 2. *C. de repud. l.* 2. *C. de inutil. ſtipul.* Nec contrarium euincitur ex loco Ser. Sulpicii apud Gell. *Noct. Att. IV.* 4. Actio enim illa ex ſponſu, cuius ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos, ſed ad Latii incolas, pertinebat. Attamen & ab orbis Romani incolis certas repudii cauſſas obſeruari voluerunt Theodoſius & Valentin. *l.* 8. *C. de repud.* & Iuſtinianus *l.* 10. 11. *C. cod.*

§. L.

Ius patrium, legitimi dominii, teſtamenti, hereditatis, vſucapionis.

Sufficiant haec de tertio iure Quiritium, id eſt, de iure connubiorum. Quartum fuit PATRIVM, de quo tamen vix eſt, quod hic addamus, quum ſupra *Lib. I. Tit. IX.* de patria poteſtate, ciuibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum & de adoptione, legitimatione, emancipatione, aliisque, quae huc pertinent, vberius ſuis locis diſſeruimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim iure Quiritium rerum adquiratur DOMINIVM, & quaenam fuerint eius dominii effecta, ſtatim dicemus *Lib. II. Tit. I.* De ſexto quoque, id eſt, de iure TESTAMENTORVM plenius agemus *Lib. II. Tit X. ſeq.* De ſeptimo, ſeu de iure HEREDITATVM LEGITIMARVM *Lib. III. Tit. I.* & ſequentibus. De octauo denique, id eſt, de VSVCAPIONE *Libro II. Tit. VI.* plura monebimus, nihil vt hic de illis addendum praeterea videatur. Progrediemur ergo ad ea iura ciuium Romanorum, quae ad ius publicum potius ſpectant, & κατ' ἐξοχὴν CIVITATIS iura adpellantur.

§. LI.

Ius cenſus.

Prima ciuium Romanorum praerogatiua, quae ad ius publicum pertinet, eſt IVS CENSVS. Cenſus qualis Romae fuerit, & a quonam ſit inſtitutus, diximus ſupra, vbi de capitis deminutione actum eſt. Auctor nimirum huius moris Seruius Tullius, Rex, qui primus iuſſit ciues omnes in ſua quemque claſſe & centuria, dato iureiurando, apud eum, penes quem ius eſſet cenſendi populi, nomina ſua, vxorum, liberorum, libertorum ſeruorumque ſuorum profiteri, praetereaque aetatem omnium, regionem quam habitarent, & fortunarum ſuarum aeſtimationem deferre. Hoc autem

ius

ius cenſendi primum regum, deinde conſulum & dictatorum; ac poſtremo cenſorum fuit. Quae omnia ideo inſtituta ſunt, vt de ciuium, qui arma ferre poſſent, numero, pecuniaeque magnitudine, qua belli ſumtus ſuſtinentur, & totius reip. viribus tanto certius conſtaret. Vnde de Seruio Tullio Florus I. 6. *Ab hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus, vt omnia patrimonii, dignitatis, aetatis, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur, ac ſic maxima ciuitas minimae domus diligentia contineretur.*

§. LII.

Quicumque iure nomina dabant cenſoribus, eaque inſcribenda curabant tabulis cenſualibus, eo ipſo ius ciuitatis conſequebantur; adeo vt & ſerui, non modo manumiſſi, verum etiam ciues viderentur, ſi nomina conſentiente domino, profiterentur apud cenſores, ac deinde luſtro intereſſent. Vlp. *Fragm. I.* 8. Cic. *de Orat. I.* 40. Aſt adultiore iam ciuitate, non promiſcue omnibus licuit in tabulas cenſuales irrepere. Quum enim plerique ſocii ac Latini nominis hoc modo ius ciuitatis furtim conſequi ſtuderent, nominibusque tabulis cenſualibus inſcriptis, deinde Romam commigrarent: conqueſti ſunt anno V. C. DLXIV. M. Aemilio & C. Flaminio Coſſ. legati ſociorum Latini nominis, *magnam multitudinem ciuium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe.* Quo intellecto Senatus Q. Terentio Culleoni, Praetori, negotium dabat, *vt eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Liuio Cenſoribus, poſtue eos Cenſores, ipſum parentemue eius apud ſe cenſum eſſe, probaſſent, vt redire eo cogeret, vbi cenſi eſſent.* Liu. XXXIX. 3. Quamuis ergo tunc ea conquiſitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur: paullo poſt tamen A. V. C. DLXXVI. iterum auditae ſunt legationes ſociorum & Latini nominis, conquerentium, *ciues ſuos Romae cenſos plerosque eo demigrare. Quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, vt deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem dare poſſent.* Re vero expenſa paullo accuratius, prodiit edictum, *qui ſocii ac nominis Latini ipſi maioresque ipſorum, M. Claudio, T. Quinctio cenſoribus, poſteaque, apud ſocios ac nominis Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quisque ciuitatem, ante Kal. Nou. redirent.* Liu. XLI. 12. 13. *ſequ.* Id ius aliquamdiu viguit, ſiquidem & L. Poſtumium Conſulem anno V. C. DLXXX. pro concione legimus edixiſſe, *vt, qui ſocium Latini nominis ex edicto C. Claudii Coſ. redire in ciuitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romae, ſed omnes in ciuitatibus ſuis, cenſerentur.* Liv. XLII. 10. Quum ne ſic quidem fraudes

Cenſu etiam ius ciuitatis adquiri potuit.

iſtae impedirentur: in eamdem ſententiam anno IↃCLVIII. a L. Licinio Craſſo & Q. Mucio Scaeuola coſſ. lata eſt lex *Licinia* & *Mucia*; vt ſocii & Latini nominis in ſuae quisque ciuitatis ius redigerentur. (*r*) Verum ea lege ita alienati ſunt animi principum Italicorum populorum, vt ea vel maxime cauſſa fuerit conflati paullo poſt belli Italici. Cicero *pro Corn. Balbo XXI. de offic. III.* 11. *pro C. Corn. Fragm. p.* 330. Aſcon. Paedian. *ad eamd. orat. pag.* 1309.

(*r*) Exſtitit etiam in eamdem rem lex quaedam Papia, cuius diſertis verbis meminit Cicero *pro Balbo XXIII.* Valer. Max. *III.* 4. 5. Vnde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Obſeruat. ad* Valer. Max. *l. c.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. III.* 1. qui eamdem confundit cum lege Papia *de peregrinis*, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini eiiciebantur, ſed ſocii & Latini nominis, qui Romam commigrauerant, domum redire iubebantur, ceu exemplis a Valerio Maximo & Cicerone adlatis patet. Quum vero lex Claudia prima fuiſſe videatur, qua ea de re actum eſt, eaque lata ſit anno IↃLXXVI, poſt legem vero Liciniam Muciam, latam anno IↃCLVIII. ſtatim bellum *Marſicum* exarſerit, quo compoſito dataque Latinis ciuitate, lege huiusmodi non amplius opus fuit, latam eſſe oportet hanc legem inter annum IↃLXXVI. & annum IↃCLVIII. Quumque porro ex hac lege damnatus ſit M. Perpennae Conſ. pater, idque factum ſit brevi poſt mortem filii, quae in annum IↃCXXIV. incidit: facile patet, non multum ante hunc annum legem hanc Papiam conditam eſſe. Vid. *Comment. noſt. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p.* 11. [Tom. VIII. hujuſce Edit.]

§. LIII.

Cenſus Romae, profeſſio in prouinciis.

Quum vero cenſus fierent Romae, oportebat ciues, qui nomina fortunasque profiteri cuperent, eo commigrare. Hinc P. Scipio in oratione, quam cenſor ad populum habuit, inter alia, quae contra maiorum inſtituta fierent, etiam hoc reprehendit, *quod abſentes iubeantur cenſeri, vt ad cenſum nemini neceſſe ſit venire.* Gell. *Noct. Attic. V.* 19. In prouinciis non cenſus habebatur, ſed fiebat *profeſſio cenſualis. l. vlt. C. ſine cenſu vel reliqu.* Qua de re vetus fragmentum iureconſulti, quod ex codice Rumpſiano edidit Salmaſ. *de mod. vſur.* XIX. p. 878. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ πόλει Ῥωμαίων μόνῃ ἀποτίμησιν ἄγεσθαι δεδήλωται, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις μᾶλλον ἀπογραφαῖς χρῶνται. Quae ita redduntur in fragmento Latino, quod edidit Pithoeus: *Sed in ciuitate tantum Romana cenſum agi declaratum eſt: in prouinciis autem magis profeſſionibus vtuntur.* Ex quibus ſimul patet, qualis fuerit illa ἀπογραφὴ, cuius meminit Lucas II. 1. Agebantur hae ἀπογραφαὶ initio per Equites Romanos, ceu ex Grut. *Inſcr. p.* CCCLV.

CCCLV. 6. colligit Reineſ. *Inſcr. p.* 271. Talis eſt LEG. AVG. CENSIBVS. ACCIPIENDIS. PER. HISPANIAM. CITERIOREM. apud Reineſ. *Inſcr.* II. 26. nec non DISPENSATOR. AD. CENSVS. PROV. LVGDVNENSIS. apud eumd. *Claſſ. IX.* 99. Ab aliis auctoribus vocantur *cenſitores*, veluti a Lactant. *de Mort. perſequ. Cap.* XXIII. quibus additos legimus miniſtros, ſuſceptores, dictos *Ducenarios*; horumque *adiutores*, itemque *ſcribas*, *chalcologos*, *accenſos*, *compulſores*, de quibus apud Grut. *Inſcr. p.* CCCCXXXIV. 3. & p. CCCCIII. 5. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. pag.* 271. Poſtremis temporibus cenſitorum munus perſonale, nec admodum honorificum fuiſſe, diſcimus ex *l.* 1. §. 2. *l.* 17. §. 9. 16. *D. de mun. & honor.* Permultum ergo inter cenſum vrbanum & prouincialem intererat. Quamuis enim etiam prouinciales illae profeſſiones nonnumquam cenſus nomine veniant, vt vel ex Digeſtorum & codicis titulis *de cenſibus* & *cenſitoribus*, nec non ex Lactant. *de mort. perſequutor. Cap. XXIII.* intelligimus: vel maxime tamen eo differebant, quod Romae tantum cenſerentur ciues, vt reipublicae vires ciuiumque facultates paterent, ac deinde veteri ritu luſtrum accederet. In prouinciis vero cenſus nouum onus, & noua tributa in ſolum & capita adferebat. Amm. Marcellin. *Hiſt. XIX.* 11. Poſt Antonini tamen Caracallae conſtitutionem ſupra explicatam parum inter cenſum profeſſionemque prouincialem videtur interfuiſſe. Luſtralis enim cenſus iam a Veſpaſiani temporibus ab vſu receſſerat: (*s*) teſte Cenſorino *de die Nat. Cap.* XVIII. Aſt non ideo etiam cenſus Romae, & in prouinciis obſoleuit, qualem etiam Vlpiani tempore, licet ſine luſtro, conditum, ex multis iuris noſtri locis diſcimus.

(*s*) Luſtralem tamen cenſum Romae egit Decius Imp. vt auctor eſt Trebell. Pollio *Valerian.* I. & II. Sed vltimum, ac longo repetitum interuallo fuiſſe illud exemplum, notat illic Iſ. Caſaubonus.

§. LIV.

Quum vero olim cenſui Romae accedere conſueuerit *luſtrum*: id quoque, quale fuerit, ex antiquitatibus Romanis videtur explicandum. Peracto ſcilicet cenſu, populus iubebatur armatus adeſſe in campo Martio, vbi luſtrabatur, ſue, oue & tauro, quae animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, quibus eſſent fauſta nomina, Cic. *de Diuin. I.* 45. ac dein immolabantur Marti. Liu. I. 44. Varro *de re Ruſt. II.* 1. Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. IV.* p. 225. Vnde & ſollemne iſtud ſacrificium dictum SVOVETAVRILIA, a ſue, oue & tauro, vel, vt alii malunt, SOLITAVRILIA; Sed prio- Quid luſtrum?

rem vocis formam confirmat apud Gruter. *Inſcript.* p. CXXI. 1. HVIVS OPER. PERFECTI. CAVSSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVETAVRILIB. MAIORIBVS. Huius luſtri quam maxime habebant rationem iureconſulti, quum plerisque non a cenſu, ſed a luſtro potius, iura nouorum ciuium Romanorum initium capere viderentur. Cicer. *de Orat.* I. 40. Hinc vetus fragmentum iureconſulti apud Pithoeum: *Magna tamen diſſenſio inter prudentes, vtrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo luſtrum conditur? Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, non luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quaeſitum eſt, quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur.* Adde Cuiac. *Obſeru.* III. 22.

§. LV.

Poena incenſorum.

Quemadmodum vero cenſus proprium ius erat ciuium Romanorum: ita & grauiter animaduertebatur in eos, qui illum ſubterfugiſſent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos veniiſſe, tradunt Dionyſ. Hal. IV. p. 221. Cic. *pro A. Caecin.* XXIV. Vlpian. *Fragm.* XI. 11. Qua in re fictionem quamdam interceſſiſſe, ſupra diximus, ad titulum *de capitis deminutione.*

§. LVI.

Ius militiae antiquum.

Alterum ius ciuitatis Romanae erat IVS MILITIAE. Quum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis conſtaret: in legiones nemo iure adlegebatur, niſi ciuis Romanus. Immo ne ciues quidem omnes idonei videbantur legionarii: ſed oportebat hos eſſe ingenuos, & in quinque claſſibus cenſos. Vnde excludebantur libertini, capite cenſi, hiſtriones, ex qua hominum colluuie, non niſi cogente neceſſitate, & in re trepida, legebantur milites, vt ſatis accurate docent Iuſt. Lipſ. *de Milit. Rom. l. 2. p.* 14. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 15. *p.* 172. *ſequ.* vbi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant ſocii, qui olim ex Italis & ſociis Latini nominis, & poſteaquam hi ius ciuitatis impetrarant, e prouincialibus & exercitibus regum, ſociorum populi Romani arceſſebantur. Si qui ex aliis gentibus adſciſcerentur, ii leuioris armaturae milites dicebantur. Vid. Sauil. *de Milit. Rom. p.* 334. *ſequ.* Ciues ſacramento militari adſtricti, (cuius formula eſt apud Gell. XVI. 4. vbi addendus Lipſ. *de Milit. Rom. I. 6. p.* 45. *ſequ.*) tamdiu militabant, donec vel miſſionem ſiue HONESTAM, ſiue CAVSSARIAM impetrarent, vel IGNOMINIAE cauſſa ab exercitu abeſſe iuberentur. Iſta miſſio dabatur iis, qui vel legitima confecerant ſtipendia, vel maiores erant quin-

quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque valetudinem: haec ob crimina admiſſa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l. c. pag.* 18. ipſique ICti ad *tit. D. de re militari*

§. LVII.

Quid in his mutatum ſub Imperatoribus.

Enimuero haec omnia mutata ſunt, ex quo rempublicam inuaſerant principes. Iam Auguſtus non ciuibus modo, verum etiam Latinis & Italis, neceſſitatem militiae remiſerat, inuenta militia mercenaria, Herodian. *Hiſt. II.* 11. & ideo pleraſque legiones conſcripſerat e prouincialibus; praetorianas, & quae ad vrbis adhibebantur cuſtodiam, ex Italis. Schel. *Not. ad* Hygin. *de caſtramet. pag.* 13. Idque eo magis inualuit poſt datam ab Antonino Caracalla orbi Romano ciuitatem. Ex eo enim tempore, quae antea legiones ex Romanis tantum ciuibus, vel vrbanis, vel Italiam prouinciasue habitantibus, conſtabant, eae ex prouincialibus plerumque deligebantur: quae auxilia vero e ſociis olim ſeu prouincialibus arceſſebantur, ea e nationibus barbaris, quae vel pretio, vel ſponte, in eam ſe militiam dabant, conſcribebantur. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 21. p. 349. Immo adeo a veteri inſtituto deſciuerant Romani principes, vt poſtremis temporibus integras legiones e barbaris conſcriberent. Talis eſt *legio Ziannorum* apud Ammian. Marcell. XXVI. 1. *legio Gruthungorum* apud Claudian. *in Eutrop.* IV. 58. Immo talis magna pars exercitus Theodoſiani, de cuius conditione & laxa diſciplina queritur Zoſim. *Hiſt. IV.* 30. & 31. Quo magis mirandum, proſtituta barbaris militia, libertinae tamen conditionis homines tam ſeuere ab omni, etiam palatina militia excluſiſſe Valentinianum III. Imp. *l.* 3. *C. Theod. de libert.*

§. LVIII.

Ius tributorum.

Sequitur tertium, quod ad ciuitatem Romanam pertinuit, IVS TRIBVTORVM & VECTIGALIVM. *Tributum* erat pecunia, populo imperata, quae tributim a ſingulis exigebatur. Quae vero pecunia alio quocumque nomine pendenda erat, *vectigal* ſolebat adpellari. Varro *de Lingu. Lat. IV.* 16. p. 29. Sam. Petit. *Var. Lect. II.* 1. Tributorum tria genera erant; unum, quod *in capita*, alterum quod *ex cenſu* conferebatur, tertium quod imperatum extra ordinem, adeoque *temerarium* dictum. Tributum *in capita*, (quod poſtea etiam *tributum capitis*, *capitulare*, vt & *pecunia pro capitibus*, dici coepit, teſte Lindenbrogio *ad* Ammian. Marcell. *p.* 50.) ſub primis Romanorum Regibus in vſu fuit, adeo vt quum regi opus eſſet pecunia, aequo pauperes ac diuites onere premerentur. Dionyſ.

nyſ. Halic. *IV.* p. 223. Inuento autem cenſu; tributum illud capitis deſiit, ciuesque coeperunt tributa conferre pro ſuo quisque cenſu, qua de re Liuius I. 43. *Quadrifariam enim vrbe diuiſa, regionibus collibusque, quae habitantur partes, tribus eas adpellauit, vt ego arbitror, a tributo, nam eius quoque aequaliter ex cenſu conferendi ab eodem inita ratio eſt.* Tarquinius Superbus veterem tributa exigendi rationem reſtituit; auxitque in tantum, vt pro ſuo quisque capite decem penderet denarios. Dionyſ. Halic. *IV. p.* 245. Eiurato regno, Valerius Poplicola Seruii inſtitutum reuocaſſe, eumque in finem Quaeſtores creaſſe, videtur. Immo pauperes, aliquamdiu tributorum onere ſunt exſoluti, donec decreuit Senatus anno V. C. CCCXLIX. vt plebi, quae eo vſque ſuis ſumtibus militauerat, ſtipendium quotannis ex aerario ſolueretur. Hoc enim facto coacti ſunt omnes, tributum ex cenſu quotannis in ſtipendium militare conferre. Liu. *IV.* 59. 60. Hinc magna ſubinde certamina inter patres & plebem de conferendis tributis, quae ſaepe a Tribunis impedita, ſaepe a Senatu remiſſa, nec raro ob neceſſitatem reipublicae aucta ſunt, vt refert Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 16. *p.* 197. *ſequ.* Quin indicta ſaepe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti poſt vrbem a Gallis captam, item bello Punico ſecundo, Valerio Leuino & M. Claudio Marcello coſſ. quando ipſae matronae aurum & ornamenta ſua conferre non dubitabant. Feſt. *voce tributum p.* 468. Liu. XXVI. 36. Poſtremo annua tributa plane remiſſa ſunt A. V. C. IↃLXXXVI. poſtquam L. Paullus e praeda Macedonica incredibilem vim auri intulerat in aerarium. Cic. *de Offic. II.* 22. Plin. *Hiſt. Nat. XXX.* 3. idque ad conſulatum vſque Hirtii & Panſae manſiſſe, tradit Plutarchus *Vit. Paull. p.* 275. *Tom. I.* Poſt ea tempora tributi collati frequentiſſima fit mentio, & ſub Imperatoribus eo res rediit, vt multa inuenirentur noua tributa locupletando aerario, & non ſolum prouinciis a populo *ſtipendia*, a principe *tributa* imponerentur, Theoph. §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Cuiac. *Obſ. VII.* 3. verum etiam durior ſubinde hac in re fieret conditio ciuium Romanorum.

§. LIX.

Ius vectigalium, qualia erant portoria. Diuerſa a tributis erant VECTIGALIA, Cuiac. *Obſ. VII.* 4. quae vel *portorii*, vel *decumarum* & *ſcripturae*, vel *ſalis* vel *viceſimae* nomine exigebantur. *Portoria* pecuniae erant, quae portitoribus pendebantur, id eſt, iis, qui mercedes pro mercibus in portum vel per pontem deuehendis exigebant. Hirt. *Bell. Alex. XIII. l.* 60. *§.* 8. *D. locat. conduct.* Iul. Caeſ. *Bell. Gall. III. princ.* Sed illa, portoria lege

lege lata, ciuibus in vrbe ac per Italiam remiſit Q. Metellus Nepos, Dio Caſſ. *XXXVII. p.* 53. Poſtea tamen peregrinarum mercium portoria denuo inſtituit Iul. Caeſar, teſte Sueton. *Iul. XLIII.* Eaque diutiſſime exacta ſunt ſub Imperatoribus ſequentibus, quippe quae primum penitus remiſiſſe legimus Heluium Pertinacem; Herodian. *Hiſt. II.* 4. quamuis illa reſtituta eſſe a ſucceſſoribus, ex *l.* 21. *pr. D. de don. int. vir. & vx.* intelligamus.

§. LX.

Decumae exigebantur a ciuibus Romanis, vel Latini nominis ſociis, qui in Italia, aut extra illam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege; vt frumenti decimas penderent. Sin vero quis ſiluis vel paſcuis publicis hoc modo frueretur; pecunia, quae inde ad rempublicam redibat, *Scriptura* adpellari conſueuit. Solebant ſcilicet Romani agros, hoſtibus bello ademtos, ſi culti eſſent, ciuibus; ſin inculti, Italicis hominibus per cenſores locare, ea lege, vt decimam frumenti, quintam reliquarum frugum praeſtarent; e paſcuis vero certum penderent ſtipendium. Poſtea quum diuites pleraque ad ſe rapuiſſent: A. V. C. CCCLXXVII. a C. Licinio Stolone lata eſt lex, *ne quis plus quam quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris poſſideret.* Liu. *VI.* 35. *VII.* 16. Aurel. Victor. *de vir. illuſtr. XX.* Sed quam parum ea lex valuerit, vel inde patet, quod non multo poſt ipſe ille Licinius Stolo a M. Popillio Laenate ex ſua lege X. millibus aeris eſt damnatus, quod M. iugerum agri cum filio poſſideret, emancipandoque filium fraudem legi feciſſet. Liu. *VII.* 16. Hinc eamdem legem poſtea A. V. C. IϽCXX. retulit Tiber. Sempronius Gracchus Trib. pl. cuius tamen ſanctionem mox eluſit Senatusconſultum, quo agri vendi iuſſi ſunt: vnde denuo diuitibus ceſſerunt ſolis. Quare denique Sp. Thorius, Trib. pl. lege lata ſanxit, ne agri amplius diuiderentur; ſed poſſeſſores in iis relicti, vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi diſtribueretur. Cuius legis fragmenta ex antiqua tabula aenea edidit Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II.* 2. *p.* 638. Denique alius tribunus totum illud vectigal noua lege ſuſtulit. Appian. *de Bello ciu.* 1. *p.* 366. Quumque ſolus ſupereſſet ager Campanus: eum quoque diuiſit Iul. Caeſar Conſul. Suet. *Iul. XX.* Vnde ex eo tempore conqueſtus eſt Cicero, *Epiſt. ad Att. II.* 16. *Portoriis Italiae ſublatis, agro Campano diuiſo, vectigal nullum ſupereſſe domeſticum, praeter viceſimam.*

Decumae & ſcriptura.

§. LXI.

Annonae ſalariae.

Tertium vectigalis genus ex ſale redibat. Inſtituerant enim Romani poſt exactos ſtatim Reges; vt ſal non a priuatis venderetur, ſed minoris e publico acciperetur. Liu. II. 9. Bello autem Punico ſecundo, vectigal nouum a cenſoribus Claudio Nerone & Liuio Salinatore, maxime tamen ab hoc, inſtitutum ex ſalaria annona, (t) vt teſtatur Liu. XXIX. 37. Sal enim hi cenſores ſextante Romae; pluris in conciliabulis; & alibi alio pretio praebendum locauerunt, eoque nouo vectigali locupletarunt aerarium. Sed & hoc vectigal demum ab vſu receſſit, vt patet ex verbis Ciceronis paullo ante relatis, quamuis, quo tempore id factum, haud adeo liquidum ſit. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I.* 16. *p.* 207.

(t) Et inde alteri Cenſori Salinatoris cognomen haeſit. Errat ergo Bulinger. *de Vectigal. P. R. XV.* qui Salinatorem non introduxiſſe, ſed reſtituiſſe hoc vectigal exiſtimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI. p.* 116.

§. LXII.

Viceſimae.

Diutius Romae in vſu fuit quartum genus vectigalis, quod *viceſima* dictum. Eius origo referenda in annum V. C. CCCXCVIII. quo *Cn. Manlius legem nouo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi aerario eſſet, auctores fuerunt.* Liu. *VII.* 16. Quoties ergo ſeruus manumittebatur, vel herus, vel libertus pendebat viceſimam. Arrian. *Diſſ. Epictet. II.* 1. ὅταν οὖν στρέψῃ τις ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὐτοῦ δοῦλον οὐδὲν ἐποίησεν. ἐποίησε, τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον ἐπὶ στρατηγοῦ, ἄλλο οὐδέν; ναί. καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει. *Quando quis ſeruum ſuum apud Praetorem vertit, num iſta vertigine nihil egit? Enimuero egit aliquid. Quid autem? Seruum ſuum vertit apud Praetorem. Numquid praeterea? Immo & viceſima ſoluenda erit.* Similis eſt locus apud eundem Arrian. *Diſſ. Epictet. Lib. II. Cap. I. Lib. III. Cap. XXVI.* Tardius tamen ab Auguſto id etiam ad ſeruos venales prolatum videtur, pro quibus viceſima quinta (u) pendenda erat ab emtore, ſi Tacito *Annal.* XIII. 31. fidem habemus. Aurum viceſimarium in ſanctiore aerario (x) ad vltimos reip. caſus ſeruari conſueuit. Liu. XXVII. 10.

(u) Tacit. *Ann. XIII.* 31. huius viceſimae quintae meminit: Sed ex Dionis *Hiſt. LV. p.* 569. conſtat, Auguſtum, auctorem huius vectigalis non quintam & viceſimam, ſed quinquageſimam τὸ τέλος τῆς πεντηκοστῆς a ſeruis venalibus exegiſſe. Alterutrum ergo erraſſe dixeris, niſi forte aliquis ex Auguſti ſucceſſoribus hoc vectigal auxerit.

(x) Huic vectigali colligendo praefectus

ſectus aliquis fuit, qui adpellabatur *Viceſimarius*, vel εἰκοστώνης: ſi ſequamur emendationem in verbis fragmenti Traguriani Petronii, quam repraeſentat V. C. Burmann. *de Vectig. P. R. X. p.* 192.

§. LXIII.

Oppreſſa per Principes republica, multa noua inuenta ſunt vectigalia, quibus locupletaretur aerarium. Vnde de Auguſto Sueton. XLIX. *Aerarium militare cum vectigalibus nouis inſtituit.* Talis erat centeſima rerum venalium, quam A. V. C. IↃCCLIX. inſtituerat Auguſtus, teſte Dione Caſſ. LV. p. 569. Quamuis enim *ibi tantum* quinquageſimae mancipiorum venalium meminerit Dio; fieri tamen potuit, vt reliquarum rerum venalium centeſimam inſtituerit. Eius enim mentionem facit Tacitus, additque, hanc centeſimam Tiberium primum firmaſſe, Tacit. *Ann. I.* 78. poſtea, vt populo aliquid daret, ducenteſimam induxiſſe. Id. *Annal. II.* 42. denique quum iterum in vſum reuocaſſet centeſimam, eamdem Italis remiſiſſe Caium Caligulam. Dio Caſſ. LIX. p. 647. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal. XVI.* auctore Caſaubono, reſcribendum eſſe: *Centeſimam auctionum Italiae remiſit*, quum vulgo ibi legatur *ducenteſimam.* Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centeſimus rerum in auctione venalium numus, qui inferebatur aerario militari, vt recte docet Lipſ. ad Tacit. *Annal. II. p.* 104. *ſequ.* Saepiſſime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam & quinquageſimae fit mentio. Immo Theodoſius & Valentin. Auguſti conſtituerunt, vt nundinis quibusque ex qualibet negotiatione mercium fiſco in ſingulos ſolidos venditor dimidiam ſiliquam, & ſimiliter emtor dimidiam inferret. Idque eſt vectigal SILIQVATICVM, de quo Caſſiod. *Var. IV.* 19. *Id rebus omnibus nundinandis prouidam definiuiſſe antiquitatem*, ait. Ipſam conſtitutionem Theodoſianam quum iam pridem in lucem protraxerit Cuiac. *Obſ. XVI.* 22. mirandum ſane eſt, virum doctiſſimum, Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. III.* 31. p. 494. exiſtimare, ſiliquaticum in fructibus conſtitiſſe, e. g. ſiliquis, ſimilibusque, eosque fructus loco numorum fuiſſe praeſtandos. Siliqua hic eſt viceſima quarta pars ſolidi aurei, ſeu eiusdem ſemiuncia, Gronou. *de Pec. Vet. Lib. IV. Cap. XVIII.* adeoque ſatis grande hoc vectigal fuiſſe animaduertimus. Eſt & vectigal QVADRAGESIMAE, ſiue litium, ſiue portorii loco ſoluendum, cuius meminere Quinctilian. *Declam. XXXV.* Symmach. *Epiſt. V.* 62. 65. immo & Suet. *Veſpaſ. Cap.* 1. Ei praefectum legimus QVINCTIONEM, AVG. LIB. TABVLARIVM XXXX. GALLIAR. apud Reineſ. *Inſc. Claſſ. IX.* 36. Paullo obſcu-

Noua vectigalia ab Imperatoribus inuenta.

obſcurius eſt vectigal *anſariae*, vt in *l.* 1. *C. Hermog. de iure fiſci* vocatur; vel *anſarii* & *fouencularii*, vel *foriculiarii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inſcr. p. CXCIX.* 6.

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS. ANTONINVS. AVG.
GERMANICVS. SARMAT. ET. IMP. CAESAR. L. AVRELIVS.
COMMODVS. AVG. GERMANICVS. SARMATIC.
HOS. LIMITES. CONSTITVTI. IVSSERVNT.
PROPTER. CONTROVERSIAS. QVAE. INTER. MERCATORES. ET.
MANCIPES. ORTAE. ERANT. VTI. FINEM. DEMONSTRARENT.
VECTIGALI. FORICVLARI. ET. ANSARII.
PROMERCALIVM. SECVNDVM. VETEREM. LEGEM. SEMEL.
DVMTAXAT. EXIGVNT.

Differit de his vectigalibus Iac. Cuiac. *Obſ. XIV.* 3. ſed ita, ut lectores non multo reddat certiores, itemque V. C. Petrus Burmannus *de vectig. pop. Rom. Cap. V. p.* 73. *ſequ. edit. nou.* Mirum eſt vectigal pro *vmbra platani* exactum, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XII.* 1. multoque mirabilius τὸ ἀερικὸν, quod pro caeli aërisque vſu pendebatur, de quo quaedam haud protrita habet idem laudatus Cuiac. *Obſ. X.* 7. Buleng. *de vectigal. pop. Rom. Cap. XVII.* & Burmann. *Cap. XII.* p. 209. *ed. nou.* Denique etiam nouis illis vectigalibus vel maxime accenſenda viceſima hereditatum, de qua iam ante §. *XIX.* aliquid notauimus.

§. LXIV.

Ius ſuffragiorum.

Pergimus ad ius SVFFRAGIORVM, quod & ipſum ad iura ciuium Romanorum pertinuit. Comitia Romulus inſtituerat, ciuibusque libera permiſerat ſuffragia, quoties vel lex ferenda, vel creandus magiſtratus, vel bellum denique decernendum videretur. Dionyſ. Halic. II. p. 87. Quum vero initio curiatim ſuffragia ferrentur in comitiis curiatis: poſtea centuriata comitia inuenit Ser. Tullius, quibus id conſequutus eſt, vt ditiorum praeualerent ſuffragia, quum in comitiis curiatis turba egenorum ciuium optimates & ditiores facile numero ſuffragiorum obrueret. Dionyſ. Hal. *IV. p.* 224. *ſequ.* Et ex eo tempore fere dicis tantum & auſpiciorum cauſſa rogationes curiatim perlatae, & denique ipſa illa comitia adumbrata ſunt per XXX. lictores. Cic. *de leg. agrar. II.* 12. Qua de re tamen haud leuis fuit virorum doctiſſimorum altercatio, Nicolai ſcilicet Grucchii & C. Sigonii; quorum ſcripta eriſtica repetita editione vulgauit vir de his litteris immortaliter meritus, Io. Georg. Grae-

uius

uius *Tomo I. Theſ. Ant. Rom.* *(y)* Denique etiam tributa inuenta ſunt comitia, quibus populus per tribus, quarum demum XXXV. erant, ferebat ſuffragia, eaque coeperunt A. V. C. CCLXIII. A. Sempronio, M. Minucio Coſſ. Quemadmodum vero centuriata comitia non niſi a maioribus, ita tributa a minoribus aeque ac maioribus magiſtratibus haberi poterant. In his ſuffragium ferebant omnes, qui erant tribubus adſcripti, praeter impuberes, aerarios, & ſexagenarios; quos depontanos ideo dictos, alibi obſeruauimus. Aliquando unus idemque ciuis in duplici tribu ferebat ſuffragia, ſi ſe dediſſet alteri in adoptionem. Tunc enim & patris naturalis tribum retinebat, & tribui patris adoptiui adſcribebatur. Hinc Auguſtus in lapide Brixienſi apud Grut. p. CCXXVI. vocatur C. IVLIVS, C. F. FAB. SCAPT. CAESAR. AVGVSTVS, quia tribui Fabiae & Scaptiae erat adſcriptus. Suet. *Aug. Cap. XL.* & ibi Torrent. De his comitiis plura Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. l. 17. p.* 212.

(y) Quaeſtio inter hos viros doctiſſimos fuit de lege curiata. Nic. Grucchius exiſtimat, patricios magiſtratus olim binis comitiis eſſe creatos, centuriatis & curiatis: plebeios itidem binis, tributis & curiatis: denique, quum obſoleuiſſent curiata comitia, magiſtratus omnes binis comitiis creatos, centuriatis & tributis. Negat id Car. Sigonius, magiſtratus tantum unius generis comitiis creatos exiſtimans, Conſules nimirum centuriatis, alios magiſtratus patricios curiatis, ita tamen, vt deinde iterum de iisdem magiſtratibus iudicatum ſit, populusque priora comitia reprehendere potuerit. Ergo de conſulibus bis putat comitiis, ſed non aliis quam centuriatis, iudicatum, de aliis quoque bis, ſed non niſi curiatis. Ab eruditorum vero ſenatu iam pridem ſecundum Grucchium fuit iudicatum, vti obſeruat V. C. Io. Graeuius *praefat.* T. I. *Antiq. Rom.* [In hunc locum conſuli meretur docti cuiuſdam Iuriſconſulti Neapolitani Annotatio quae extat in ultima *Ciceronis* Editione *Geneuenſi* Tom. VI. qui prodiit hoc An. 1745.]

§. LXV.

Sed illud ſuffragiorum ius primus imminuit Iul. Caeſar, dictator perpetuus, comitia cum populo ita partitus, vt, exceptis conſulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Sueton. *Iul. Cap. XLI.* Auguſtus equidem populo reſtituit ſuffragia, reducto priſtino comitiorum iure, & multiplici poena coercito ambitu: Sueton. *Aug. Cap. XL.* aſt ſub Tiberio denuo ademtum fuit populo ius ſuffragiorum, & ad ſolum Principem ac Senatum traductum, ſeu, vt ea de re Tacitus *Ann. L. 15. Tunc primum e campo comitia ad patres translata.* Dio Caſſ.

Illud ſub Imperator. mutatum.

Hiſt. LVIII. p. 633. ſequ. Reddita quidem eſſe populo a Caio illa ſuffragiorum iura, tradit idem Dio *Hiſt.* LIX. p. 648. ſed Suetonius *Calig. Cap.* XVI. tantum *tentaſſe eum,* ait, *comitiorum more reuocato, ſuffragia populo reddere.* Certe nec ſub eius ſucceſſoribus in ferendis legibus aliisque rebus maioribus populi ſuffragia valuiſſe, iamdudum obſeruarunt viri docti (z); Iuſtus Lipſ. *Excurſ. ad Tacit. Annal. I.* 15. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 336. Vnde & leges illas de ambitu ſuo aeuo obſoleuiſſe fatetur Modeſtinus *l.* I. *D. ad Leg. Iul. de ambitu : quia ad curam principis magiſtratuum creatio pertineat, non ad populi fauorem.*

(z) Retenta quidem aliquamdiu ſunt comitia; ſed dicis cauſa, & tamquam priſcae libertatis ſimulacra. Solebant enim magiſtratus, a Principe vel Senatu deſignati, in campum Martium prodire cum neceſſariis, ibique coram populo, more veteri congregato a praecone pronunciari. Qua de re Dio Caſſ. LVIII. *p.* 634. qui, vbi de perpetuo Tiberii in creandis conſulibus modo egiſſet, ſtatim addit : *καὶ μετὰ τοῦτο ἐς τὸν δῆμον, καὶ ἐς τὸ πλῆθος, αὐτοί καὶ οἱ προσήκοντες ἑκατέρῳ, τῆς ἀρχαίας ὁσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν, ὥστε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεσθαι, ἐσιόντες ἀπεδείκνυντο.* Deinde *ad populum & plebem hi ſuis quique cum neceſſariis dicis cauſa, ſicuti nunc etiam, vt imago quaedam priſci ritus exhiberi videretur, prodeuntes renunciabantur.* Et hinc intelligitur, quaenam ſint illa *comitia conſularia,* quorum ſub Imperatoribus etiam fit mentio apud Sueton. *Vitell. XI. Veſp. V. Domitian. X.* Add. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 338.

§. LXVI.

Ius honorum & quidem ſacerdotiorum.

Quintum ius ciuium Romanorum fuit ius HONORVM, ſiue magiſtratuum, ſiue ſacerdotiorum, quippe quos nemo niſi ciuis Romanus gerere poterat. Si quis enim, ciuitatis expers, honores ad ſe rapuiſſet: re comperta, honorum gradum cum toto ciuitatis iure amittebat, vt docet exemplum M. Perpennae, apud Valer. Max. III. 4. 5. (*a*) Honores partim in ſacerdotiis, partim in magiſtratibus, erant poſiti. Vtrique ex inſtituto Romuli proprii erant patriciorum, quia voluerat Romulus *ἱερᾶσθαι τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἄρχειν, vt & ſacra curarent, & magiſtratus gererent patricii.* Dionyſ. Hal. II. *p.* 87. Eiectis regibus, poſt multas lites, cum ſacerdotia, tum magiſtratus, ſenſim coeperunt cum plebe communicari.

(*a*) Non tamen acta eiuſmodi magiſtratus, iure haud facti, reſcindebantur, vt patet exemplo Barbarii Philippi Praetoris *l.* 3. *D. de offic. Praetor.* De quo memorabili exemplo exſtat ſingularis viri eximii, Iac. Gothofredi Diſſertatio, quam *de Electione Magiſtratus inhabilis* inſcripſit.

nicari. Et ſacerdotia quidem patriciis eripuit Lex Ogulnia, de qua fuſius Liu. X. 6. Manſerunt tamen patricii in poſſeſſione aliquot ſacerdotiorum, quae nunquam a plebeiis ſunt geſta, veluti Regis ſacrorum, Flaminum maiorum, Saliorum Palatinorum, Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum, non autem Virginum Veſtalium, vti ſibi perſuaſit Paull. Merula *de Leg. Rom. II.* 11. Virgines enim Veſtae etiam ex gentibus Manilia, Terentia, Coelia, plebeiis captas eſſe, ex marmoribus apud Grut. *Inſcript. p.* CCCX. 2. 5. CCCXII. 3. patet. Quin Dio Caſſ. *Lib. LIV. p.* 563. refert, demum in Veſtae atrium admiſſas, καὶ ἐξ ἐπελευθέρων γεγενημένας, *ex libertinis parentibus natas.* Id quod lege quadam Papia inuectum eſſe, ex Gellii *Noct. Att. I.* 12. docuimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p.* 2. *ſequ.* Reliqui etiam ſacerdotes partim e patriciis, partim e plebeiis creati ſunt. Cic. *pro domo XIV.* Et primis quidem temporibus rex ſacrificulus centuriatis, flamines curiatis creati reliqui ſacerdotes a collegis cooptati. Liu. XL. 42. Poſtea C. Licinius Craſſus Trib. pl. legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium translatum, quam tamen diſſuaſit Laelius. Cic. *Lael. XXV.* Poſt hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. anno IↃCL. ius ſubrogandorum ſacerdotum a collegiis ad populum tranſtulit, ita quidem, vt qui a tribubus eſſet electus, is a collegio cooptaretur, vti docent Sueton. *Neron. II.* Cicero *Agrar. II.* 7. Collegiis arbitrium cooptandi denuo reſtituit L. Sulla: Aſcon. Paedian. *in Cic. Diuin. Verr. p.* 1759. aſt anno IↃCLXXXIX. legem Domitiam reduxit T. Atius Labienus: Dio XXXVII. *p.* 46. eamdem abrogauit M. Antonius teſte Dione Caſſio XLIV. *p.* 269. ac tertia vice reſtituit Panſa, vt patet ex Cic. *Epiſt. ad Brut. V.* Adde Manut. *de Legibus II.*

§. LXVII.

Idem paene de magiſtratibus obſeruandum. Omnes initio penes patricios erant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II. *p.* 83. Eiectis regibus, idem aliquamdiu placuit. At paullo poſt Tribunos ac Aediles plebis plebs extorſit, qui non poterant per legem ſacratam, niſi e plebe, creari. Liu. IV. 25. Deinde & Conſulum alter plebeius creari coepit, primuſque e plebe conſul factus eſt L. Sextius, anno CCCLXXXIX. Liu. VI. *extr.* Immo aliquando vterque conſulum plebeius fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liu. XXVII. 31. Quumque in redhoſtimentum communicati ſecum conſulatus plebs nouos magiſtratus patricios,

Et magiſtratuum.

tricios,

tricios, puta praeturam & Aedilitatem curulem, concederet patribus: paullo poſt hi quoque communes patriciis & plebeiis eſſe coeperunt, primuſque e plebe praetor creatus eſt P. Publilius Philo. Liu. VIII. 15. Aediles autem, verecundia impoſita ſenatui, ſtatim ſequente anno, alternis vicibus ex plebe creari, & poſtea id promiſcuum eſſe coepit. Liu. VII. 1. Poſtremo omnes omnino magiſtratus cum plebeiis ſunt communicati, veluti Dictatura, Liu. VII. 17. Cenſura, Liu. VII. 22. Quaeſtura, Liu. IV. 43. & 54. adeoque omnes honores patuere plebeiis, praeterquam dignitas Interregis, quam tamquam propriam poſſeſſionem ſemper retinuerunt patricii. Cicero *pro domo XIV.*

§. LXVIII.

Quomodo ſacerdotes adlecti ſub Imperatoribus?

Sub Imperatoribus alia plane coepit eſſe rerum facies. Nam quod ad ſacerdotia attinet, ius ea conferendi ad ſe rapiebant Principes, ſiquidem Senatus, teſte Dione Caſſio *Hiſt. LI. p.* 457. inter alia Auguſto id quoque conceſſerat, vt ſacerdotes, quotcumque vellet, neglecto etiam numero antiquitus recepto, conſtitueret. Videtur tamen Auguſtus, vti erat ciuiliſſimus, aliquando rem ad Senatum retuliſſe. Vnde Druſus Germanicus in vetere numo dicitur SACERD. COOPT. IN OMNI COL. SVPRA NVMER. S. C. Eodem modo & aliae dignitates ſaepe vel ex SCo, vel ſolis Principum codicillis datae ſunt. Teſtis eſt *vetus Inſcriptio* apud Gruter. *p.* CCC.

LATERANO. ET. RVFINO. COS.
SVPER. NVMERVM.
COOPTATVS. EX. S. C. M. AVRELIVS. ANTONINVS.
CAES. DESTINATVS.

Vti ergo hic conſul SCo, ſic & ſacerdotes facti ſunt codicillis, vnde & codicillares dicti, de quibus Lamprid. *Alex. Seu. XLIX.* Add. *l.* 43. *C. Theod. de decurion. l.* 12. *C. de dignit.*

§. LXIX.

Quomodo creati magiſtratus?

Ad magiſtratus denique quod attinet, eos quoque *ſuo arbitrio* creabant Principes, eaque dignitate non ſolum Romanos, ſed & exteros ornabant; qualis procul dubio fuit ille Herodes, Atticus, bis Conſul, de quo copioſius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 341. Talis etiam Soaemus, Rex Armeniae, qui a Vologaeſo pulſus Romam confugerat, mutatoque nomine dictus M. Aurelius Soaemus, Conſulque ordinarius fuit anno V. C. DCCCCXV.

cum

cum L. Papirio Aeliano. Phot. *Biblioth. Cod.* XCIV. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p.* 219. Mitto Dionem Caſſium, Polemonem, aliosque conſules peregrinos. In primis vero poſt conſtitutionem illam Antonini Caracallae adeo promiſcue ad ſummos honores euecti ſunt Romani, Itali, & exteri, vt ne barbaris quidem ac peregrinis, qui orbem Romanum iam ab aliquo tempore compleuerant, via ad honores intercluſa videretur. Vnde vti Roma βαρβάρων οἰκητήριον, *barbarorum domicilium* dicitur Zoſimo IV. 59. ita non mirum eſt, ibi conſulares faſces aliaſque dignitates demum & cum barbaris & peregrinis eſſe communicatas. Nazar. in *Panegyr. Conſtant. Aug.* dicto: *Senſiſti Roma tandem te arcem omnium gentium & terrarum eſſe reginam, quum ex omnibus prouinciis optimates viros curiae tuae pignoraueris, vt Senatus dignitas non nomine, quam re, eſſet illuſtrior, quum ex totius orbis flore conſtaret.* Ariſtides *de Roma p.* 372. Ξένος δ' οὐδεὶς, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. *Peregrinus habetur nemo, qui vir ſit dignus magiſtratu aut fide.* Denique Rutilius Numatian. Itiner. I. v. 13.

Relligioſa patet peregrinae curia laudi,
Nec putat externos, quos decet eſſe ſuos.
Ordinis imperia collegarumque fruuntur:
Et partem Genii, quem venerantur, habent.

Vid. Spanhem. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 344. *ſequ.*

§. LXX.

VItimum eſto IVS SACRORVM, quod & ipſum iuribus ciuitatis Romanae adnumerandum eſt. Sacra Romanorum omnia aut *publica* erant, aut *priuata*. Publica, cenſente Feſto *voce publica pag.* 385. erant ea, *quae publico ſumtu pro populo fiebant: priuata, quae pro ſingulis hominibus & familiis.* Tam neceſſarium enim videbatur, ſacra publica, ſumptibus publicis peragi, vt, Theodoſio Magno negante, ſe impenſas in ſacrificia Romanorum ſuperſtitioſiſſima facturum, reſponderet Senatus, μὴ κατὰ θεσμὸν πράττεσθαι τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος, *non rite fieri ſacrificia, niſi publico fierent ſumtu.* Zoſim. *Hiſt. IV.* 59. Publicum totius vrbis focum Veſtales ſanctiſſime obſeruabant; publicos curiarum focos triginta cum ſuis curialibus curiones, pagorum ipſi ſingulorum pagorum ſacerdotes. Priuatim ſuos quiſque Lares familiares domi colebat. Quin & ſacerdotes familias aluiſſe, qui ſacris iſtis priuatis praeeſſent, ſatis adparet ex marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V.* 53. in quo memoratur

Ius ſacrorum, tum publicorum,

L. POLITICENVS. L. F. PHILIPPICVS. SACERDOS. SERG. FAM. Dii neque noui neque exteri adſciſci poterant a Romanis, niſi publica auctoritate, quemadmodum Aeſculapium ex Epidauro, Cybelen e Phrygia publico decreto accitos, & quaſi ciuitate donatos eſſe conſtat. Petr. Faber *Semeſtr. III.* 1. Bynkersh. *de Relig. peregr. Diſſ. II. p.* 246. *ſequ.* Hinc ſi quis priuato arbitrio peregrina ſacra induxerat: Senatus ea publica auctoritate damnabat. Quale quid refert Liu. IV. 30. XXV. 1. XXXIX. 16. Valer. Max. I. 3. Integrum SC. Marcianum, Bacchanalibus oppoſitum, edidit Raph. Fabrett. *Inſcript. cap. VI. p.* CCCCXXVII. & luculento commentario illuſtrauit laudatus Bynkersh. *ibid.* At ſub Imperatoribus omnis exterarum gentium ſuperſtitio Romam confluxit; veluti Sacra Iſidis, Abnubidis, Mithrae, Dei Elagabali, taurobolia, criobolia, aegobolia, & innumera alia, de quibus iam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberae reip. & ſacra patria adeo ſibi propria ſeruauerant, vt vel ideo municipes non viderentur optimo iure ciues eſſe, quia non iiſdem ac ii, qui Romam incolebant, Diis ſacriſque vterentur (*b*). Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I.* 8. *pag.* 116.

(*b*) Ea tamen ſacra municipalia ne tunc quidem deſerebant municipes, quando Romam commigrauerant. Feſtus *municipalia p.* 324. *Municipalia ſacra dicta ſunt, ea, quae initio habebant ante ciuitatem Romanam acceptam, quae obſeruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo adſueuiſſent antiquitus.* Vnde de ſe & Arpino municipio ſuo loquens Cicero *de Leg. II.* 2. *Hic gens, hic ſacra, hic maiorum multa veſtigia.* Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes ſeruabant ſacra municipalia: ita & coloniae retinebant ſacra populi Romani, ceu erudite probat Henr. Noriſius *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I. Cap.* 5. *p.* 72.

§. LXXI.

tum priuatorum. Sed erant praeter haec ſacra publica quaedam gentium propria, vel, vt Liuio *V.* 52. vocantur, *gentilitia*, a quibuslibet familiis ex vſu domeſticae celebritatis obſeruanda, vt ait Macrobius *Saturn. I.* 16. Ea adeo vnius gentis erant, vt nemo illorum eſſet particeps, niſi qui vel natura, vel pontificum auctoritate, in patrisfamilias manu ac poteſtate eſſet, quales erant vxores, quae in manum conuenerant, liberique, tum naturales, tum adoptiui. Colebantur vero domi Penates, iisque etiam anniuerſaria ſacra ab vniuerſa gente fiebant, ne feruente quidem bello intermittenda, vt patet ex Liu. V. 52. Quale in gente Fabia erat ſacrificium ſtatum, in monte Quirinali quotan-

quotannis peragendum, de quo Liu. V. 46. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. IX. p.* 577. Simile gentis Claudiae ſollemne memorat Dionyſ. Hal. XI. 696. gentium Aemiliae, Iuliae, Corneliae, Macrobius *Saturn. I.* 16. gentis Seruiliae Plinius *Hiſt. Nat. XXXIV.* 13. Atque inde intelligitur, quid ſibi velit Cicero *de Haruſp. Reſp. XXVII.* quando in poſteros transferri ait *parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem.*

§. LXXII.

Haec ſunt illa iura Quiritium ciuiumque Romanorum, quae omnes, qui optimo iure ciues erant, conſequebantur. Illud vnum addendum videtur, fuiſſe quaedam iurisprudentiae Romanorum publicae principia, aliis ciuitatibus incognita. Tale erat illud, I. quod vetere iure (*c*) nemo poſſet ſimul Romae, alteriusque ciuitatis ciuis eſſe. Cicero *pro Corn. Balbo XXVIII. Duarum ciuitatum ciuis eſſe noſtro iure ciuili nemo poteſt: non eſſe huius ciuitatis ciuis, qui ſe alii ciuitati dicauit, poteſt.* Et in oratione *pro A. Caecina XXXVI. Nam quum ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur haec ciuitas denique, quum is, qui profugit, receptus eſt in exſilium, hoc eſt, aliam ciuitatem.* Hoc ſecus fuiſſe in Graecia, vbi multarum iidem homines ciuitatum eſſe potuerint, idem obſeruauit Cicero *pro Archia V.* Idque cum ex aliis exemplis patet, quae colligit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I.* 5. *p.* 25. tum maxime ex marmore illo apud Reineſ. *Inſcript. p.* IↃCVII.

Ciuitatum duarum vel plurium ciuis nemo eſſe poterat.

C. CALPVRNIVS. ASCLEPIADES.
PRVSA. AD. OLYMPVM. MEDICVS.
PARENTIBVS. ET. SIBI. ET. FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPETRAVIT.

At Romae hoc, vt dixi, nemini licebat, ſiquidem ciuitatem is amittebat ſtatim, qui alteri ſe ciuitati adſcribi paſſus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Cornel. Nepos *in vita eius III. Athenis autem ſic ſe gerebat, vt communis infimis, par principibus videretur. Quo factum eſt, vt huic omnes honores, quos poſſent, publice haberent, ciuemque facere ſtuderent. Quo beneficio ille vti noluit* (*d*): quod non-

nulli

(*c*) Aliud iure nouo. Nam ſaepe quibuſdam ciuibus Romanis concedebant Imperatores, vt alterius quoque ciuitatis ius haberent. Sic Dionis Chryſoſtomi auus ab Imperatore ἄμα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας, καὶ τῆς Ἀπαμέων ἔτυχεν, *ſimul Romanam & Apamenſem ciuitatem obtinuerat.* Dio Chryſoſt. *Orat. XLI. p.* 500.

(*d*) Hinc de ſolo domicilio Athe-

nis

nulli ita interpretantur, amitti ciuitatem Romanam, alia adſcita. Atque hinc intelligitur, qui factum ſit, vt ii, quibus aqua & igni fuerat interdictum, tum demum ciuitatem Romanam amitterent, quum in eam ciuitatem eſſent recepti, quo vertendi, id eſt, mutandi ſoli cauſa veniſſent. Cic. *pro Domo* LXXVIII. Qua de re diximus ſupra *Lib. I. Tit. XVI. §. X.*

nis conſtituto intelligendus eſt Cicero, quoties hunc T. Pomponium *ciuem Atticum* adpellat, quod facit *Epiſt. ad Attic. I. 16. II. 1.* vbi Demoſthenem *Attici ciuem* vocat.

§. LXXIII.

Ciuitatem inuitus nemo amittebat.

Accedit & alterum iuris publici principium, II. quod ciuitatem nemo amittere poſſet, niſi ipſe eſſet auctor factus: Cic. *pro Domo* LXXVIII. de quo iure eodem loco diximus, & ex Ger. Noodt addidimus, fictionem ſemper interceſſiſſe, ſi quando vel poenae loco, vel ob aliam cauſſam *(e)*, quibusdam ius ciuitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullae tyrannicas pertinet, quod municipiis quibusdam ciuitatem, lege centuriatis comitiis lata, eripuit. Cic. *pro Domo LXXIX.* Salluſt. *Fragm. Hiſt. I.* Sed quod ſemel tentauerat Sulla, ſaepius deinde factitabant Imperatores & quotcumque principatum Romae adfectabant. Sic Antonium agros, ciuitatem, immunitates, aliosque id genus honores priuatis & *regibus* ademiſſe, tradit Dio Caſſ. *Hiſt. XLV. p.* 282. Auguſtus quoque, confectis bellis, libertatem ac ius ciuitatis aliis dedit, aliis ademit, teſte eodem Dione *Hiſt. LIV. p.* 538. Et Claudius ciuitatis iure priuauit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quaeſitum eſſet, haud intellexerat. Dio Caſſ. *Hiſt. LX. p. 676.*

(*e*) Tribus ex cauſſis amitti videbatur ciuitas, *exſilio*, illo ſcilicet, quo bona venibant & aqua, & igni interdicebatur, *poſtliminio*, & *reiectione ciuitatis*: Cic. *pro Balbo XXVIII. XXIX.* Pompon. *l.* 3. §. 3. *D. de capt. & poſtlim.*

CAP.

Cap. II.

De Ivre Latii.

§. LXXIV.

Varia Latinorum nomina.

Sufficere haec dicta arbitramur de iuribus ciuium Romanorum. Proximum eſt, vt de IVRE LATII diſſeramus, quod proxime acceſſiſſe ad ciuitatis Romanae praerogatiuam, iam ſupra diximus. Idque vel inde patet, quod Dionyſ. Hal. VIII. p. 540. eos μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας, *participes iuris, quod ciuitatem quaſi aequat*, eleganter adpellat. Multa vero Latinorum fuere nomina. Dicti enim ſunt *ſocii (f), ſocii Latini, ſocii nominis Latini, ſocii nomenque Latinum, ſocii ab nomine Latino, ſocii ac Latium*, vti productis ex Liuio, Salluſtio, Valerio Maximo, teſtimoniis oſtendit Car. Sigon. *de ant. iure Ital. I. p.* 473.

(f) Saepe tamen confunduntur nomina, vt & Italici iuris homines ſociorum & Latinorum, & Latini Italicorum nomine veniant. Quod itidem recte monuit Car. Sigon. *l. c. p.* 474. Id quum non attenderent recentiores quidam ſcriptores, ceteroquin eruditiſſimi: mirum in modum totam hanc differentiam Latinorum ac Italorum peruerterunt. Exemplo eſſe poteſt Harduin. *Not. & Emendat. ad Plin. p.* 389. *Tom. I.*

§. LXXV.

Qui & quales fuerint?

Latini ergo vel ſocii Latini nominis, temporibus antiquiſſimis erant *Latii incolae, populi Romani foederati, Iure Latii donati*, vt eos definit Sigon. *de iure Ital. I.* 2. *p.* 476. *Latii incolae* dicuntur, vt a reliquis Italis, *populi Rom. foederati*, vt a Latii incolis, qui tamen Latii iure haud fruebantur, ſecernerentur.

§. LXXVI.

Foedera cum populis Latii antiquiſſima.

LATIVM olim duplex erat, VETVS & NOVVM. Vetus a Tiberi ad Circeios, nouum a Circeiis ad Lirim & Sinueſſam vſque productum eſt. Paullo latius vtriusque Latii terminos profert Seruius ad Virg. *Aeneid. I. v. 6. Latium duplex eſt, vnum a Tiberi ad Fundos, aliud inde vſque ad Vulturnum fluuium.* Sed errorem huius Grammatici iam alii oſtenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Vfente, fluuiis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque inſederant *Albani, Rutuli, & Aequi.* Nouum, quod ab Vfen-

te fluuio ad Lirim protenditur, Oſcis, Auſonibus, Volſcis, praebuit ſedes. Plin. *Hiſt. Nat. III.* 5. Strabo *Geog. V. p.* 231. Ex his primi foedus cum Romanis Albani iam ipſius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, vt ne bellum inter ſe gererent ſociae ciuitates, alioquin, quae bellum intuliſſet prior, alterius iudicium ac mulctam ſubiret, Dionyſ. Hal. III. *p.* 138. Addit Strabo *Geogr. IV. p.* 165. tam arctam fuiſſe inter hos populos neceſſitudinem, vt, quum proprium vterque regem haberet, connubia tamen, & ſacra, & cetera iura ciuilia, communia haberent. Victis poſtea a Tullo Hoſtilio Albanis, ex foedere impetratum eſt, vt iuuentutem in armis haberent, vtendam a Rege Romanorum, quum res poſtularet. Liu. I. 26. Diruta paullo poſt Alba, legatos Romani miſerunt ad triginta vrbes, quae in Albanorum fuerant ditione, poſtularuntque, vt & ipſi dicto eſſent audientes. Abnuentibus his, nouum exarſit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam iuſtis prœliis, extracto, pax demum facta, fœdusque renouatum eſt. Dionyſ. Hal. III. *p.* 175. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini ſoluta eſſe Regis obitu fœdera dicebant. Vnde maiore conatu domiti a Tarquinio Priſco, eas pacis conditiones acceperunt, vt agros ſuos ac leges haberent, ac ſocii populi Romani dicerentur illi quidem, ſed ad regis tamen Romani mandata armati praeſto eſſent. Dionyſ. Hal. III. p. 191. firmauit id foedus Tarquinius Superbus, Liu. I. 52. qui, vt tanto ſanctiore vinculo ſibi conglutinaret hos ſocios, primus ferias Latinas, Romanis cum Latii populis communes, inſtituit. Dionyſ. Hal. IV. p. 250.

§. LXXVII.

Ea deinde ſaepius repetita.

Exactis regibus nouum ſtatim bellum coortum eſt cum Latinis, qui a Romanis denuo deſciuerant. Cum his tamen, ab A. Poſtumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo fœdus percuſſum A. V. C. CCLX. Sp. Caſſio Vicellino & Poſtumo Cominio Auruncuio II. Coſſ. iis legibus, *vt inter Romanos Latinaſue ciuitates omnes aeterna pax eſſet, neque ipſae inter ſe bellarent, neque aliunde hoſtes inducerent, neque hoſtibus tutos tranſitus praeberent, ſed bello oppreſſis opem pro virili ferrent, ſpoliorum ac praedae partem aequalem haberent: priuatarum litium iudicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hiſque legibus nihil addi denique poſſet, niſi ſi Romanis, Latiniſque ita placuiſſet.*

Hanc

Hanc enim foederis formulam (*g*) nobis ſeruauit Dionyſ. *Hal. VI. p.* 115. quocum iungendi ſunt Liu. II. 22. & Cic. *pro Corn. Balbo XXI.* Et hoc eſt foedus illud Latinorum, quod ceteris firmius manſit. Quamuis enim ſubinde rebellarint Latini, veluti A. V. C. CCCLXVI. & CCCIV. ſaepe tamen victi, ſaepe reducti ad officium, poſtremo illius foederis leges, quod cum Latinis omnibus Sp. Caſſio & Poſtumio Cominio Coſſ. initum fuerat, recuperarunt (*h*), ut patet ex Cic. *pro Corn. Balbo, XXIII.*

(*g*) Pluribus tamen aliis capitibus illud conſtitiſſe vel ex Feſto adparet, qui *voce nancitor. p.* 327. etiam haec foederis verba allegat: PEQVVNIAM QVI NANCITVR, HABETO, ET SI QVID PIGNORIS NANCISCITVR, SIBI HABETO.

(*h*) Poſtremo enim bello a Q. Publicio Philone Coſ. ad internecionem caeſi, pleriſque iuribus fuerant ſpoliati, ex eoque tempore etiam concilium Latinorum ad lucem Ferentinae conuocari deſierat, ceu ex Cincianis commentariis obſeruat Feſt. *voce praetor. pag.* 376.

§. LXXVIII.

His antiqui Latii populis acceſſere deinde Volſci & Aequi, *Latinorum*, iudice Floro *Hiſt. Rom. I.* 11. *peruicaciſſimi, & quotidiani prope Romanorum hoſtes.* Volſcis, ſi Dionyſ. Hal. III. p. 181. credimus, Ancus; ſin Liuio I. 53. Tarquinius Superbus primus bellum intulit, qui & Aequos adgreſſus eſt. Poſtea ab A. V. C. CCLVIII. variis ac paene anniuerſariis praeliis attriti, demum A. V. C. CCLXXXIV. Antium, maritimum oppidum, amiſerunt, annoque inſequente iis legibus impetrarunt pacem, vt legibus ſuis vtentes, priuatis ſtipendiis pro Romanis iuſſi militarent. Dionyſ. Hal. *IX. p.* 616. Aſt ſtatim ad arma redierunt Aequi & Volſci. Vnde aliquoties fuſi fugatique, quin & ſub iugum aliquando miſſi ſunt, donec A. V. C. CCCCXLIX. a P. Sempronio Sopho conſule paene deleti & ad internecionem caeſi ſunt. Tamen & hi poſtremo propter cognationem in Latii iura adſciti ſunt, vt patet ex Cic. *pro Balbo. XIII.* quamuis, quo id tempore factum ſit, nondum mihi liqueat. Foedus cum Volſcis & Aequis.

§. LXXIX.

Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus ſocietate deuinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes. Dionyſ. *IV. pag.* 152. Dein A. V. C. CCLXVIII. bello petiti a Sp. Caſſio, tertium Conſule, quum victi pacem petiiſſent, eaſ- Item cum Hernicis.

dem

dem conditiones, quas Latini, quin ciuitatem ſine ſuffragio impetrarunt. Quo fit, vt ſaepe a Latinis ſeiungantur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuiſſe, ex Liuio & Dionyſio euincit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I. 6. p.* 107. Poſtea anno CCCXCI. nouum cum Hernicis bellum exarſit: eoque finito, tertium, cuius omnes huius gentis ciuitates erant participes, praeter Alatrinates, Ferentinates & Verulanos, Liu. III. 42. Tribus illis, quia ciuitati Romani αυτονομιαν praeſerebant, ſuae leges redditae, A. V. C. CCCCXLVII. Anagninis, & qui arma Romanis intulerant, *ciuitas ſine ſuffragii latione data, concilia connubiaque ademta; & magiſtratibus, praeterquam ſacrorum curatione, interdictum.* Liu. IX. 43. Sed Hernicos iſtos αὐτονόμους poſtremo iura Latii habuiſſe, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adiungit Liuius XXXIV. 41.

§. LXXX.

Cum incolis Latii noui.

Latium nouum quando dici coeperit, quandoque Oſcis & Auſonibus ius Latii datum ſit, non magis certum eſt. Sigonius exiſtimat, his populis, ad internecionem deletis, Liu. IX. 25. in hanc regionem Latinorum gentem eſſe immiſſam, atque inde Latium nouum adpellatum: id quod ipſe inter Tarentinum Punicumque bellum factum coniicit. Sed quemadmodum id nullo teſtimonio comprobari poteſt: ita certiſſimum eſt, nouum hoc Latium iura Latii veteris eſſe conſequutum, ſiquidem Appianus *de Bello ciuil. I. p.* 374. Latinos, quos ab Italis ſeiungit, ad Lirim vſque in populi Romani fide manſiſſe ſcribit.

§. LXXXI.

Latini demum ciuitate donati.

Et hae ſunt illae gentes, quibus ius Latii antiquiſſimis temporibus datum eſt. Hoc iure contenti fuerunt vſque ad bellum illud ſociale vel Marſicum, quo confecto A. V. C. IↃCLXIII. lege Iulia, & proxime inſequente lege Plotia omnes ſocii ac Latini nominis, immo & Itali ciuitate Romana donati ſunt, ceu ſupra *§. IX.* obſeruauimus.

§. LXXXII.

Ius Latii deinde aliis populis & ciuitatibus datum.

At quamuis Latini in ciuitatis Romanae iura tranſiiſſent, non ipſum tamen ideo exſpirabat ius Latii; quippe quod ab eo tempore cum multis ciuitatibus, tum & coloniis, extra Italiam, conceſſum legimus. Sic Nemauſenſibus ius Latii datum eſſe, patet ex Strabone *IV. p.* 157. Nouocomenſibus idem ius dederat vel Iul.

Caeſar,

Caeſar, vt tradit Appian. *Bell. ciuil. II. p.* 443. vel Pompeius Strabo, vt mauult Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. II. pag.* 62. Is enim Pompeius omnibus Gallis Transpadanis ius Latii conceſſerat, teſte Aſcon. Paedian. *in Cicer. aduerſ. Piſon. p.* 2062. Eodem exemplo Nero nationes Alpium maritimarum, vniuerſam Hiſpaniam Veſpaſianus, multas alias ciuitates Hadrianus in ius Latii transtulerunt. Tacit. *Annal. XV.* 31. Plin. *Hiſt. Nat. III.* 3. Spartian. *Hadr. XXI.* De coloniis Latinis paullo poſt erit dicendi locus.

§. LXXXIII.

Nouum Latinorum genus repertum ſub Tiberio, lata lege Iunia Norbana, qua cautum, vt modis minus ſollemnibus manumiſſi non iura ciuitatis Romanae, ſed Latii tantum, conſequerentur. Vnde hi libertini dicti LATINI IVNIANI, vt diſtinguerentur a *Latinis colonariis (i)* quibus ceteroquin, quod ad ius ciuile attinet, adſimilabantur. *l. vn. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Iureconſ. vet. Pithoeanum* apud Cl. Schulting. *Iurisp. vet. anteiuſt. p.* 805. Sed quemadmodum Latinos colonarios vna cum ingenuis omnibus ciuitate Romana donauerat Antoninus Caracalla, celeberrima illa ac ſaepe a nobis citata conſtitutione: ita Iunianam etiam libertinorum Latinitatem ſuſtulit Iuſtinianus *d. l. vn. C. de Lat. libert. toll.*

Latini Iuniani libertinae conditionis.

(i) Perſpicue itaque fallitur V. C. Claudius Salmaſius, dum Latinas colonias e libertinis conſtitiſſe, exiſtimat, *de modo vſur. XIX. p.* 878. *ſequ.* Alii profecto erant Latini *libertini vel Iuniani*, alii Latini *colonarii*, quippe ingenui, & honorum in ſuis coloniis capaces. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom.* I. 8. *p.* 47.

§. LXXXIV.

Iam vt ad iura Latii perueniamus: ei, licet proxime ad ciuitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt ac iura ciuium Romanorum. Quod adeo verum eſt, vt Boethius *in Top. Cic. II.* ſcribat, eos mediam pati capitis deminutionem, qui ciues Romani in Latinas colonias mitti ſe paterentur. Operae itaque pretium fuerit, quid inter ciues Romanos Latinosque, quod tam ad ius priuatum, quam ad publicum attinet, interfuerit, paullo adcuratius diſquirere.

Latini fuere ciuibus deteriores.

§. LXXXV.

Vidimus ſupra, qualis fuerit ciuium Romanorum LIBERTAS. Latini & ipſi quidem gaudebant libertate, ſed iuris gentium, non illa

Non gaudebant li-

bertate iuris Quiritium.

illa iuris Quiritium, quam ſupra deſcripſimus. Saltim quod Lex Porcia ſanxerat de ciuium libertate a verberibus, non aeque valuit in Latinis. Quum enim Nouocomenſes, iure Latii donati a Q. Pompeio Strabone, paullo poſt a Caeſare ciuitatis iura eſſent conſequuti: M. Marcellus Conſul Nouocomenſem quemdam, in Caeſaris contumeliam, virgis caedi iuſſit, tamquam peregrinum, vt ſcribit Appianus *de Bello ciuil. pag.* 443. & quidem Latinum. Ad Latinitatem enim quod attinet, ſtatus controuerſiam Nouocomenſibus mouere haud potuiſſet Marcellus, quippe quam dudum ante Caeſarem fuerant a Pompeio Strabone conſequuti. Aſcon. Paedian. *in Piſonian. p.* 2062. Simile quid obſeruat Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſcian. p.* 273. vbi de Clodio: τὺς μὲν πολιτικὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τὺς δὲ συμμάχυς ῥαβδίοις ἐμαςίγυ. *In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra ſpem veniae: ſocios autem virgis cecidit.* Et Salluſt. *de Bell. Iugurt. Cap. LXIX.* referens, Turpillium, praefectum, Vaccae oppido impoſitum, a Metello *verberatum*, *capitis poenam ſoluiſſe*, ne cui id mirum videatur, ſtatim ſubiungit: *Nam is ciuis ex Latio erat.* Ex quo ſane patet, non aeque ad Latinos, ac ad ciues, pertinuiſſe libertatem illam, quae ex lege Porcia deſcendebat. (*k*)

(*k*) Erroris me hic arguit V. C. Chriſt. Gottl. Schwarzius in erudita *de iure Italiae* Diſſertatione *p.* 16. exiſtimans etiam Latinis & Italis hanc libertatem competiiſſe, idque probat ex Gell. *Noct. Att.* X. 3. vbi Gracchum in oratione quadam conqueſtum ait, *M. Marium & quosdam ex municipiis Italicis honeſtos viros virgis per injuriam caeſos a magiſtratibus populi Rom.* Sed Gellius manifeſto loquitur de municipiis Italiae, adeoque de vrbibus, non Latini iuris, ſed ciuitatem Romanam conſequutis, qualia poſt legem Iuliam erant omnes, ante legem Iuliam quamplurimae.

§. LXXXVI.

Nec iure connubii cum ciuibus.

Ad CONNVBII ius quod attinet, illud Latini populi ne inter ſe quidem promiſcue habebant ex foedere antiquo, nedum cum ciuibus Romanis. Prius diſcimus ex Liv. VIII. 14. IX. 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum & Hernicorum licuiſſe extra fines regionis ſuae vxores ducere: poſterius vel inde colligimus, quod ne iis quidem, qui ſine ſuffragii iure ciuitate fuerant donati, cum ciuibus Romanis ius eſſet connubii. Campani ſane, qui pridem ciuitatem ſine ſuffragii latione fuerant conſequuti, poſtea demum impetrauerunt, *vt ſibi ciues Romanas ducere vxores liceret, &, ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, & ante eam diem nati vt iuſti ſibi liberi*

liberi heredesque eſſent. Liu. XXXVIII. 36. Quanto minus ergo Latinis hoc ius connubiorum fuiſſe, credas? Et certe clariſſime Vlpianus: *Fragm. V.* 4. *Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum* LATINIS *autem & peregrinis ita, ſi conceſſum ſit.* Sic & ipſum ius ſponſaliorum nuptiarumque aliud fuiſſe Latinis, aliud ciuibus Romanis, adparet ex Gell. *Noct. Att. IV.* 4. vbi ex Cn. Sulpicio docet, ſponſum Latinum agere potuiſſe ex ſponſu in id, quantum intererat, eam vxorem non datam: quum contra ciuibus Romanis, vt ſupra diximus, infinita eſſet repudiorum licentia. *l.* 1. *C. de ſponſal.*

§. LXXXVII.

Quale fuerit apud Latinos ius PATRIAE POTESTATIS, in tanto veterum ſilentio non conſtat. Id ſaltim certum videtur, *nullos fuiſſe homines*, (adeoque nec Latinos,) *qui talem habuerint in liberos poteſtatem, qualem Romani habebant.* §. 2. *Inſt. de patr. pot.* Nec omittendum videtur, paullo plus in Latio poteſtatis fuiſſe matri quam Romae. Id enim non obſcure patet ex controuerſia Ardeenſi apud Liu. IV. 9. Latini Iuniani habebant ius MANCIPATIONIS, Vlp. *Fragm. XIX.* 4. adeoque etiam colonarii Latini, quibus aequati illi erant lege Iunia Norbana. *Vetus Fragm. Iurec. apud Pith. n. VIII.* An vero etiam veteres Latini eodem iure vſi ſint, nondum conſtat. Porro TESTAMENTVM non faciebant Latini: ſaltim iure Romano Vlp. *XX.* 14. (nam alioquin & extra Romam Italos iam inde ab antiquiſſimis temporibus teſtamenta condidiſſe, ſatis conſtat Liu. I. 3. I. 34.) Iidem Latini nec ex ciuis Romani teſtamento quidquam capiebant, niſi intra dies cretionis ciuitatis Romanae iura impetraſſent. Vlpian. *XXII.* 3. Haec ſunt, quae veteres nos docent: plura, quum muta hic ſint antiqua monimenta, addere non licebit.

An habuerint ius patrium, legitimi dominii, teſtamenti factionis.

§. LXXXVIII.

Suis ergo, ceu ex his patet, legibus vtebantur Latini, nec iuris Quiritium fiebant participes. (*l*) Licebat tamen iis, ſi vellent, leges Romanorum in ſuas ciuitates recipere, vel, vt veteres lo-

Suis vtebantur legibus, niſi fundi facti.

 quun-

(*l*) Quaeri ſolet an omnes quibus ius ſuffragii datum, legibus ſuis ſpoliati, &, vt *populi fundi* fierent, coacti ſint? Adfirmat Sigon. *de antiquo iure Ital. II.* 7. Sed quid dicemus de Puteolis, quod *municipium* quum *illuſtre* fuerit, teſte Cicerone *pro Coel. XI.* ſuo tamen iure libertateque vti dicitur eidem *Agrar. II.* 32. Conf. Schwartz. *de iure Ital.* §. *V. p.* 14. *ſeq.*

nuuntur, poterant populi FVNDI fieri. Qua de re Cicero *pro Bal. VIII. Sed totum hoc, iudices, in eo fuit poſitum ſemper ratione atque ſententia, vt, quum iuſſiſſet populus Romanus aliquid, ſi id adſciviſſent ſocii populi ac Latini, & ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo reſediſſet, vt tum lege eadem populus is teneretur, non* VT DE NOSTRO IVRE ALIQVID MINVERETVR, *ſed vt illi populi aut iure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, ut aliquo commodo & beneficio vterentur. Tulit apud maiores noſtros legem C. Furius de teſtamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de iure ciuili ſunt latae; quas Latini voluerunt, adſciuerunt.* Quicumque ergo populi leges Romanas adſciſcebant, & iis ſubſcribebant, illisque in ciuitatibus ſuis vtebantur, ii FVNDI dici ſolebant, non a ſtatu quodam, vel conditione, quemadmodum dici ſolent populi *foederati*, vel *liberi*, ſed a facto, quod ſcilicet legibus populi Rom. ſubſcripſiſſent. *Fundus* enim *auctor* eſt, vel *ſubſcriptor*. Gell. *Noct. Att. XIX.* 8. *Haec ego dixi non vt huius ſententiae legisque* FVNDVS *ſubſcriptorque fierem.* Feſtus: FVNDVS *dicitur populus eſſe rei, quam alienat, hoc eſt auctor.* Plaut. *in Trinum. V.* 1. *v.* 6.

Nunc mihi is propere conueniendus eſt, vt quae cum eius filio
Egi, ei rei, FVNDVS *pater ſit potior.*

Add. Turneb. *Adverſ. IV.* 12. Hotoman. *Obſ. II.* 5. Participes itaque iuris Romanorum priuati fiebant iſti populi, quod leges Romanas adſciuiſſent, & vt apud ſe valerent, auctores facti fuiſſent. Nec tamen eo ipſo iura Quiritium conſequebantur: (nihil enim de iure Romanorum, voluntaria iſta legum Romanorum receptione, poterat minui,) ſed inter ſe tantum iis legibus, quibus Romani ciues vtebantur. Verbi cauſſa, Latini tunc inter ſe poterant teſtari ſecundum leges Romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex teſtamento ciuis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad ius Quiritium. Multo minus haec legum Romanarum receptio ad ius publicum pertinebat. Vnde Cicero *ibidem: De noſtra vero rep., de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt.* Quae ſi obſeruaueris, facile carebis ſpinoſis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Iſm. Bulialdi, Henr. Valeſii, aliorumque diſputationibus *de populis fundis* (m), quippe quibus res, in ſe clariſſima, obſcurari fere magis, quam

(m) Trigam illam diſſertationum *de populis fundis* quae primum Diuione coniunctim prodiit, CIƆIƆCLVI. iterum edidit I. Ge. Graeuius V. C. *Theſ. Ant. Rom. T. II. p.* 1925.

quam illuſtrari videtur. Pleniora bonae frugis ſunt, quae ad illam pro Balbo orationem commentatus eſt V. C. Io. Georg. Graeuius.

§. LXXXIX.

Quemadmodum ergo iure priuato diuerſo admodum vſi ſunt Quirites & Latini: ita, quod ad ius publicum attinet, paullo propius ab illorum praerogatiuis abfuerunt. Conſiſtebant ciuitatis iura in cenſu, militia, tributis, ſuffragiis, honoribus, & ſacris. Latinos Romae CENSOS eſſe, nuſquam lego, niſi furtim aliquando *in tabulas cenſuales irreperent*, quod deinde lege Claudia, Papia, & Licinia Mutia vetitum eſſe, ſupra obſeruauimus §. LII. At, ex Liv. XLI., 13. conſtat, Latinos in ciuitatibus ſuis eſſe cenſos. Veroſimile itaque eſt, in Latii ciuitatibus non minus ac Romae cenſum fuiſſe actum a magiſtratibus, tabulasque cenſuales deinde Romam miſſas. Id enim etiam in coloniis fieri ſolitum, nemo ignorat. Erat Latinis ius cenſus.

§. XC.

Porro & MILITIAE iure, ſed paullo adſtrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro ſe quidem tuendis arma expedire poterant, iniuſſu populi Romani, vt teſtatur Liu. III. 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non vt legionarii, ſed tamquam ſocii, vt accurate ex Polybio docet Lipſ. *de milit. Rom. I. 6. p.* 48. Vnde minus rem acu tetigit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I.* 4. *p.* 494. qui Latinos inter auxilia ponit, quae Varro *de Lingu. Lat. IV.* 16. *p.* 16. ex *alienigenis*; Feſtus *p.* 256. ex *ſociis exterarum nationum* conſtitiſſe, ait. Tum demum ergo hi eſſe coeperunt ſocii & auxiliares, quum Latini & Itali ciuitate donati, legionariae militiae praerogatiuam conſequerentur. Id porro addendum, ſociis & Latini nominis ſemper triplicem equitum, aliquando & peditum numerum imperaſſe Romanos. Sic apud Liu. III. 22. duae partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium erat. Idem XXI. 17. refert, quatuor & viginti peditum Romanorum millia fuiſſe ſcripta mille & octingentos equites: ſociorum quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum. Alia exempla ſunt apud Liu. XXXVI. 12. XXXV. 2. & alibi paſſim. Vnde non iniuria queruntur apud Velleium Paterc. *Hiſt. II.* 15. *per omnes annos, atque omnia bella, duplici numero ſe militum equitumque fungi, neque in eius ciuitatis ius recipi, quae per eos in id ipſum perueniſſet faſtigium, per quod homines eiusdem & gentis & ſanguinis, vt externos alienosque faſtidire poſſet.* Vt & ius militiae inter ſocios.

poſſet. Denique obſeruandum, Latinos, quemadmodum legionis ius haud habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos fuiſſe caſtigatos. Nam & virgis caedebantur, quas quum a Latinorum militum corpore, lege auctoritate Senatus lata, remouere tentaret, M. Liuius Druſus, Tribunus plebis: eam legem numquam obſeruarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio ſe continere exercitum poſſe negabant. C. Sigon. *de antiquo iure Ital. I.* 4. *pag.* 496. Exemplum Turpillii eſt apud Salluſt. *de Bello Iugurth. LXIX. Iuſſus a Metello cauſſam dicere, poſtquam parum ſe purgat, condemnatus, verberatusque, capitis poenas ſoluit. Nam is ciuis ex Latio erat.*

§. XCI.

Latini an tributarii?

De TRIBVTIS Latinorum nihil reperio, niſi quod duriora ea in re fuiſſe videtur Latinorum, quam ciuium, conditio. Quamuis enim eos ab exteris non magis, quam ciues ſuos, tributis vectigalibusque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracenſium foedere cauiſſent, *vt Ambracenſes portoria, qui vellent, caperent, modo eorum ciues Rom. & Latini ſocii immunes eſſent:* Liu. XXXVIII. 44. ipſi tamen Romani a Latinis tributa & vectigalia exigebant, adeo vt eos *ſtipendiarios* adpellet Liuius VIII. 8. & apud Appian. *de Bell. ciu. I. p.* 353. de ſociis dicatur, eos *militando & tributa conferendo grauatos eſſe.* Vnde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italorum & prouincialium, duriorem tamen, quam ciuium, fuiſſe Latinorum conditionem.

§. XCII.

An ius habuerint ſuffragii?

Illud vero praeſtantiſſimum erat ius quorumdam Latinorum, quod iure SVFFRAGII gauderent ex foedere, quo eos obſtrinxerat Caſſius. Sane Hernicos & Latinos ad ferenda ſuffragia fuiſſe euocatos, adparet ex Liuio XXV. 3. & Dionyſ. Halic. VIII. pag. 540. Attamen ne in eo quidem aequo cum ciuibus iure gaudebant. Nam primo non erant certae tribui adſcripti, atque inde ſortiri ſolebant, ubi ferrent ſuffragia. Qua de re Liuius XXV. 3. *Teſtibus datis, tribuni populum ſubmouerunt, ſitellaque adlata eſt, vt ſortirentur, vbi Latini ſuffragium ferrent.* Deinde hoc ius ſuffragiorum erat veluti precarium. Quotiescumque enim liberet, edicere poterant conſules, vt Latini vrbe exirent. Fecit id ſane Virginius Conſul, Caſſii collega, apud Dionyſ. Halic. VIII. p. 540. Fecit & C. Fannius, qui Latinos, ſuffragii cauſſa in vrbem accitos, ex SC. excedere iuſſit. Cic. *Brut. Cap. XXVI.* Nec plura exempla tamen ſuccur-

ſuccurrunt. Vnde Cicero *pro P. Sextio XIII.* *Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, a conſulibus iuberi ex vrbe exire.*

§. XCIII.

Gaudebant etiam iure aliquo HONORVM, ſed non optimo, quali ciues Romani. In eo tamen prouincialibus erant feliciores, quod non Romanis praetoribus, proconſulibusque parerent, ſed ſuis magiſtratibus. Vnde de Nemauſo, iure Latii donata, Strabo *Geogr. IV. p.* 87. ſcribit: *Ea de cauſſa populus ille Romanis praetoribus non paruit.* Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod, magiſtratibus in patria geſtis, ius ciuitatis Romanae conſequerentur, qua de re ſupra diximus §. *VII.* Aſt honores in vrbe petere haud poterant, ante ciuitatem lege Iulia datam. Hinc quum bello Punico II. Sp. Caruilius ſuaſiſſet, vt ex ſingulis populis Latinorum binis ſenatoribus, ſi patres cenſuiſſent, ciuitas, adeoque etiam ius capeſſendorum magiſtratuum daretur: eius rei, vt alienae, mentio ſuppreſſa eſt. Liu. XXIII. 22. Nec felicius proceſſere Latinorum conſilia, quum alterum conſulem ex ſua gente creandum vrgerent. Liu. VIII. 4. Vnde de magiſtratibus patriis, non vrbanis, intelligendus eſt Aſconius Paedianus, quando de Gallis Tranſpadanis Latii iure donatis a Q. Pompeio Strabone, ait: *habuiſſe eos ius, quod ceterae Latinae coloniae, id eſt, ut* PETENDI MAGISTRATVS GRATIA, *ciuitatem Romanam adipiſcerentur.* Aſcon. *prooem. in Piſonian. p.* 2062. Dicere enim procul dubio voluit, *vt geſti magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur.* Illud enim ius Latinis fuiſſe ſupra §. VII. demonſtratum eſt. Item ius petendi honores.

§. XCIV.

Denique quod ad ius SACRORVM attinet, ciuibus Romanis & publica ſacra, & propria, fuerunt. At communia quoque nonnulla erant ciuibus cum Latinis, & talia erant Sacra Dianae, quae exemplo ciuitatum Aſiae, auctore Seru. Tullio, Romae in fano, communibus ſumtibus exſtructo, faciebant cum Romanis Latini. Liu. I. 15. Tales quoque feriae Latinae, quas inſtituerat Tarquinius Superbus. Singulis enim annis conueniebant quadraginta ſeptem Latii populi in monte excelſo, Albae imminente, ſacra facientes Ioui Latiali, epulisque & ludis vacantes. Conſtitutum quoque erat, quid quisque populus praeberet: hic agnos, ille caſeos, iſte lactis modum, & quam portionem recipere deberet. Communis victima taurus erat, de quo cuilibet populo portio ſua fuerat Et ius ſacrorum.

con-

conſtituta. Et huic ſacrificio praeerant Romani. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. I. p.* 250. Initio quidem ex inſtituto Tarquinii unico die haec ſacra peragebantur: aſt, pulſis regibus, additus a populo alter: acceſſit dein tertius poſt foedus cum Latinis a Sp. Caſſio ictum: quartus ob plebis, quae ſeceſſerat, reditum adiectus. Acceſſerunt quoque ſacrificia & ludi, quibus Senatus aediles praefecerat. Dionyſ. *Ant. Rom. IV. p.* 415. Immo & viſcerationes, de quibus in actis diurnis apud Reineſ. IV. 5. PRID. KAL. APRIL. FERIAE. LATINAE. CELEBRATAE. ET. SACRIFICATVM. IN. MONTE. ALBANO. ET. DATA. VISCERATIO. Viſcerationes autem erant diſtributiones carnis, panis, olei, vini, cruſtuli, mulſi & ſimilium, viritim factae, de quibus Reineſ. *in Comm. ad Inſcr. p.* 146. Tanti vero hae feriae erant Romanis, vt conſules in prouincias paludati proficiſci non poſſent, niſi indictis prius hiſce feriis. Liu. XXI. vlt. XXII. 1. Inſtaurandae quoque erant a Pontificibus, ſi vel vlla caerimonia neglecta, aut quidquam praeter ius factum eſſet. Cuius rei exempla ſunt apud Liu. XXXII. 1. XXXVII. 3. XL. 45. XLI. 16. Interea, dum magiſtratus Romani feriis illis intereſſent, Praefecti feriarum Latinarum (*n*) vſque ad eorum reditum imperium in vrbe tenebant Iul. Capitolin. *Antonin. IV.* Tacit. *Annal. VI.* 11. Ex quibus locis etiam patet, ferias iſtas Latinas, poſt ciuitatem quoque Latinis datam, immo adhuc ſub Imperatoribus fuiſſe celebratas. Cum Lanuuinis in ſpecie Romani communia habebant templum, ſacra, lucum, *Iunonis Soſpitae Lanuuinae*, Liu. VIII. 14. de qua nos plura diximus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Cap. I. 4. p.* 57. Praeter haec ſacra cum Romanis communia ſinguli fere Latini populi & patria numina colebant, qualia erant *Feronia* apud Terracinos, Plin. *Hiſt. II.* 55. Sil. Ital. *Lib. XIII. v.* 83. *ſeq. Iupiter Anxur*, Iupiter *Lanuuius*, Liu. XXXII. 9. *Anguia* vel *Anguitia* Marſorum & Marruuiorum, Seru. *ad Virgil. Aen. Lib. VIII.* & alia.

(*n*) Sunt qui hos non praefectos feriarum Latinarum, ſed praefectos vrbi feriarum Latinarum cauſſa, dictos putant, veluti Caſaub. *ad Iul. Capitol. Marc. Anton. IV.* Ampl. Bynkersh. *in praetermiſſ. ad L. 2. D. de orig. iur. p.* 54. Et id quidem verum omnino eſt: ſed exſtant tamen marmora apud Smetium p. XLI. 5. & p. LXIX. 1. Grut. p. CCCXIII. 9. & CCCLVI. 1. in quibus vocantur PRAEF. FER. LATIN.

§. XCV.

Latini, ſi furum Caeterum an principia illa iuris publici, quae §. LXXII. explicauimus, apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane

Sane enim, quum Romani duarum ciuitatum ciues eſſe non poſſent: licebat tamen iis, relicta ciuitate Romana, in aliam ſe recipere, aliusque ius ciuitatis adſumere. Sic, ſi noluiſſet T. Pomponius Atticus ciuis Romanus manere, liberum ipſi omnino fuiſſet, ciuitatis Athenienſis iura adſciſcere. Aſt Latini, ſi furtim irrepſerant in tabulas cenſuales Romanorum, vindicari a magiſtratibus ſuis poterant & reuocari, non ſecus, ac ſi eſſent glebae adſcripti. Sic M. Craſſus iudicio repetitus eſt a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latinae conditionis. Cicero *pro Balbo XXIII.* M. Perperna a Sabellis. Val. Max. III. 4. 5. Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. I.* 1. 2. Et haec ſufficiant de Latii iure. Dicendum iam porro de iure Italico. in cenſum irrepſiſſent, repeti poterant a magiſtratibus.

CAP. III.

DE IVRE ITALICO.

§. XCVI.

Italia Romanis dicebatur, quidquid praeter Latium inter vtrumque mare ad Rubiconem vſque fluuium procurrit. Reliquum enim terrae tractum vſque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni, occupauerant. Ceterum Italiam inter ſe diuiſerant populi quamplurimi, & maxime Hetruſci, Lucani, Brutii, Epizephyrii, Locri, Calabri, Meſſapii, Sallentini, Apuli, Hirpini, Ferentani, Picentes, Senones, Vmbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni & Samnites, qui diuerſis bellis perdomiti, foedere non vno in ſocietatem a populo Romano accepti ſunt. Bella cum tot populis geſta accurate recenſet Car. Sigonius *de antiquo iure Ital. I. 8. ſequ.* Sed quibus annis ſingula icta ſint foedera, quibus quique conditionibus populi in ſocietatem recepti ſint, in tanto veterum ſilentio obſcurum eſt. Illud certum, & a V. C. Chriſt. Gottl. Schwarzio *in Diſſ. de iure Ital.* recte obſeruatum eſt, diſtinguendas eſſe varias iuris Italici periodos. Poſt prima enim illa & antiquiſſima foedera plures Italici populi ad Hannibalem defecerant, quorum alii vltro ad officium redierunt, alii armis recepti ſunt. Hinc anno V. C. IↃL. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam peragrauit, & cognitis ſingularum ciuitatum cauſſis, aliis, & in his nominatim Brutiis, Picentinis & Lucanis durius iugum impoſuit, aliis priſtina iura reſtituit. Gell. *Noct. Att. X.* 3. Italia quam late patuerit?

Poſtea anno V. C. IↃCLXIV. Itali iura ciuitatis impetrarunt legibus Iulia & Plotia. Vid. ſupra §. IX. Ex eo Sulla id ius iis haud parum imminuit, quia Itali partes aduerſas ſequuti fuerant. Quamuis hanc legem non adeo diu valuiſſe, teſtetur Cicero *pro Domo XXX*. Varia hinc porro Italis indulſit Auguſtus, *excogitato nouo genere ſuffragiorum, quae de magiſtratibus vrbicis decuriones colonici in ſua quiſque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent.* Suet. *Aug. XXXVI.* Idem Imperator etiam militiae neceſſitatem remiſit Italis. Herodian. *Hiſt. II.* 11. Hadrianus per omnem Italiam quatuor CONSVLARES iudices conſtituerat. Spartian. *Hadr. XXII.* Hinc CONSVLARES CAMPANIAE ſunt ap. Grut. *p.* CCCXLIV. 2. *p.* CCCCLXXI. 8. ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eumdem *p.* MXC. 20. qui & PROCOS. vocatur in marmore Reineſ. *Claſſ. VI.* 4. Conſularem per Tuſciam & Flaminiam fuiſſe patrem ſuum, narrat Rutil. Numat. *Itiner. I. v.* 575. 593. Horum in locum IVRIDICOS ſuffecit Marcus Antoninus. Iul. Capitolin. *Marc. XI.* Sequente tempore Italia aliquando ſubfuit CORRECTORIBVS & PRAEFECTO PRAETORIO: V. C. Euer. Otto *de Aedil. munic. XII.* Denique poſt Conſtantinum M. diuiſo ſaepe imperio, Conſulares Italiae iterum memorantur, ab Ammiano, Symmacho & Caſſiodoro, quos aliquando & MODERATORVM, RECTORVM & PRAESVLVM nominibus venire, obſeruat Thom. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p.* 397. Et ab eo tempore immunitas Italis paene ademta, & tributa iis grauiſſima indicta ſunt. Schwarz. *l. c.* §. *XII. p.* 36. qui etiam obſeruauit, veſtigia iuris Italici tantum non omnia ſuſtuliſſe Iuſtinianum; id quod verum eſſe, vel ex *l. vn. C. de vſucap. transf. l.* 1. *C. de annal. exc. Ital. & princip. Inſt. quibus alienare licet vel non,* ſatis adparet.

§. XCVII.

Ius Italicum. Non multo certius videtur, qua in re ipſum ius Italicum fuerit poſitum. Multa Itali cum ſociis Latini nominis habuere communia. Non magis gauiſi ſunt iure Quiritium, quam Latini; aſt vſi tamen ſunt iuribus nexus & mancipationum, annalis exceptionis, iure capiendi, aliiſque quibuſdam beneficiis, ſi recte coniecit Henr. Noris *de Epoch. Syro-Maced. IV.*, *p.* 428. Saltim in his omnibus eos melioris fuiſſe conditionis, quam Latinos, non temere crediderim. Eadem vtriſque fuit cenſus, eadem tributorum & vectigalium ratio, niſi quod Itali paullo durius habiti viden-

videntur. A Neapolitanis certe, Rheginis & Tarentinis Romani ſtipendium & naues ex foedere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin. III.* 11. patet, partem Italiae haud minimam vectigalem fuiſſe (*o*). Porro Itali non minus quam Latini militiae iure obſtricti fuerunt Romanis, tantaque ſubinde miſerunt auxilia, vt L. Aemilio Papo, C. Atilio Regulo Coſſ. nunciato Gallico tumultu, equitum LXXX. millia, peditumque DCCM. armaſſe eos, tradat Plinius *Hiſt. Nat. III.* 20. Denique in eo quoque par fuit Latinorum Italorumque conditio, quod vtrique non Romanis proconſulibus aut praetoribus, ſed ſuis magiſtratibus (*p*) parerent. Aſt in hoc inferiores fuere Latinis, quod non gauderent iure ſuffragii, ad quod tum demum adſpirarunt, quum lege Iulia primum, ac deinde Plotia, ciuitate Romana eſſent donati. Qua de re ſupra §. *IX.* egimus. Porro nec ea praerogatiua gauiſi ſunt Itali, vt, qui vel ſtirpem ex ſe domi reliquiſſent, vel magiſtratus geſſiſſent in patria, ciues Romani fierent. Poſtremo neque communia ſacra habuerunt Itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. I.* 22. Speciatim quaedam de Italorum iuribus diximus *Lib. I. Tit. XXV. §.1. ſeq. Lib. II. Tit. I. §. XV. Lib. II. Tit. VI. §. II. Lib. II. Tit. VIII. §. IX.*

(*o*) Aſt remiſſum poſtea eſſe Italis tributum, diximus ſupra *§. LIX.* Hinc poſtremis reip. temporibus ius Italicum praecipue in immunitate a cenſu capitis & ſoli conſtitit. Vid. *l.* 8. §. 7. *D. de cenſ.*

(*p*) Attamen etiam hac in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio. Quum enim Latini numquam ſubeſſent Romanis magiſtratibus: Italia in grauioribus bellis extra ordinem nonnumquam Proconſulibus decreta eſt. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Ciuil. I. p.* 374. ἦσαν γὰρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. *Adparet enim, tunc quoque regiones Italiae diſtributas eſſe proconſulibus:* Extra ordinem ſcilicet, ſi ſeditionis eſſet periculum. Sic belli Marſici tempore Picenis cum imperio praefuit Q. Seruilius, legatumque is habuit Fonteium, ceu ex eodem diſcimus Appiano. *l. c.*

§. XCVIII.

Quemadmodum vero, communicata cum Latinis ciuitate, non ideo ſtatim exſpirauit ius Latii: ita & ius Italicum, etiam ex eo tempore, quo Itali ciuitate donati ſunt, non deſiit, ſed ad multas alias ciuitates prouinciales porrectum eſt. Sic Foroauguſtanis in Hiſpania ius Italiae datum, ſcribit Plin. *Hiſt. Nat. III.* 3. Alias iuris Italici colonias recenſent Vlpianus, Celſus, Caius, Paullus iureconſulti in *l.* 1. *l.* 6. *l.* 7. *l.* 8. *D. de cenſib.* de quibus nos in-

Italia ciuitate donata, multis exteris datum ius Italicum.

ſra agemus accuratius. Ceterum vel ideo hoc obſeruandum eſt, vt intelligamus, quid in iure noſtro ſit SOLVM ITALICVM, cuius hinc inde ſit mentio, veluti *pr. Inſt. de vſucap.* & apud Vlpian. *Fragm. XIX.* I. Non enim in ſola Italia id quaerendum eſt, ſed & in prouinciis omnibus, & ciuitatibus ac coloniis illis, quibus datum fuerat ius Italicum, qui agri etiam *cenſui cenſendo* dicuntur. Cic. *pro Flacco XXXII.* Cenſui enim cenſendo dicebantur agri, qui venire emique poterant iure ciuili. Feſt. *hac voce.* Iure ciuili vel Quiritium venibant tantum res mancipi. In rerum autem mancipi numero erant tantum praedia ſoli Italici. Vid. Io. Georg. Graeu. *ad Cic. ibid.* & V. C. Schulting. *Adnot. ad Vlpian.* p. 619.

CAP. IV.

DE IVRE PROVINCIARVM.

§. XCIX.

Quid prouincia? Duriſſimae in orbe Romano conditionis erant prouinciae, quo nomine adpellatas conſtat omnes illas regiones quas vel armis deuictas, vel alio modo redactas in poteſtatem, magiſtratibus ſuis adminiſtrandas ſubiiciebant Romani. Feſtus *voce prouinciae.* p. 384. Prouinciae *adpellabantur, quod populus Romanus eas prouicit, id eſt, ante vicit.* Iſidor. *Orig. XIV.* 5. Prouinciae *ex cauſſa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quae ad alios Reges pertinebant, quum in ius ſuum Romani vincendo redigerent; procul poſitas regiones prouincias adpellarunt.*

§. C.

Quomodo regio redacta in prouinciae formam? Leges, quas a victore populo eiuſmodi regiones accipiebant, PROVINCIAE FORMA vel FORMVLA dicebantur. Cuius rei haec obſeruata eſt ratio. Senatus, acceptis ab Imperatore de ſuperatis hoſtibus, & regione in poteſtatem populi Rom. redacta, litteris, (ſolebant enim, qui res laetas nunciabant, Romam nuncios cum haſtis laureatis, litteriſque lauro inuolutis, mittere, Gronou. *Diatr. ad Statium Cap. XLVI. p.* 310. vel ſub Imperatoribus ipſas pugnarum victoriarumque picturas in vrbem perferendas dare. Herodian. *Hiſt. III.* 9. *VII.* 2.) inprimis conſulebat, quas leges victis dari placeret. Facto SC. Imperatorem, quid viſum ſit Senatui, admonebant, ſimulque decem legatos Senatores mittebant,

bant, quorum de ſententia Imperator de hoſtili regione ſtatueret. Tum Imperator, adhibitis in conſilium legatis, victis certas leges praeſcripſit, & ciuitates, bene de populo Romano meritas, ſuis legibus vti iuſſit, reliquum terrae tractum legibus magiſtratibuſque ſpoliauit, & hic tunc dicebatur in prouinciae formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de conſilii ſententia ſtatuerat Imperator, id in concione, facto antea per praeconem ſilentio, publice pronunciari mandabat: eoque facto, Romam, relicto aliquo praefecto prouinciae, decedebat. Hunc in modum Aſiam redactam in formam prouinciae, conſtat ex Strabone. Alia exempla exſtant apud Liu. XXXIII. 18. Appian. *in Libyc. p.* 84. & alibi paſſim. Sed deſiit hic mos, ex quo Principes omnia pacis bellique negotia ſuo arbitrio gerere coeperunt.

§. CI.

Quamuis vero non vna eademque eſſet omnium prouinciarum conditio: illud tamen commune erat omnibus, quod nec ſuis legibus (q) magiſtratibuſque vterentur, & populo Romano penderent vectigalia. Non vtebantur, inquam, ſuis legibus, ſed iis, quibus Romani eos vti iubebant, quaeque trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipſe victor de decem legatorum ſententia certas leges dabat prouincialibus, quas deinde in iure dicundo obſeruari a magiſtratibus oportebat: *deinde* leges nouas aliquando ferebant Romani, quibus & prouinciales obſequerentur, qualem ſupra eſſe vidimus legem Iuliam & Titiam: *poſtremo*, ipſi, qui cum imperio praeerant prouinciis, edicta proponebant, quibus modum, quem in iure dicundo eſſent obſeruaturi, denunciabant. Nulla regio in prouinciae formam redigebatur, cui non certas leges daret victor de ſententia legatorum. Siculis quales datae fuerint leges, oſtendit Cicero *Verrin. II.* 13. *Siculi hoc iure ſunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certet ſuis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiuſdem ciuitatis, vt de eo Praetor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is* DE DECEM LEGATORVM SENTENTIA *ſtatuit, quam legem Siculi Rupilium vocant, ſortiatur. Quod priuatus a populo petit, aut populus a pri-*

Prouinciae ſuis legibus non vtebantur: ſed datis a victore.

(q) Attamen patriam religionem pleriſque relinquebant, ceu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull. *Apolog. XXXIV.* & Iudaeorum de quibus Philo. *legat. ad Caium Imp. p.* 864. Coitiones tamen religionis cauſſa inſtitutas ſaepe prohibitas fuiſſe, ſi e republica videretur, docet Ampl. Bynkersh. *de rel. peregr. Diſſ. II. p.* 250.

a priuato, ſenatus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, quum alternae ciuitates reiectae ſunt. Quod ciuis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur; quod Siculus a ciue Romano, ciuis Romanus datur. Ceterarum rerum ſelecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam adpellant, iudicia fiunt. Eiusmodi quoque leges, Macedonibus a L. Paullo de conſilii ſententia datas, recenſet Liu. XLV. 29. Achaeis praeſcriptas Pauſan. VII. *p.* 427. *ſequ.*

§. CII.

Vt & aliis, quas S. P. Q. R. iis dabat.

Accedebant his deinde leges quaedam a Romanis latae, quas in prouinciis obſeruari oportebat. Sic quum lex Atilia de dando tutore tantum in vrbe valeret: lege Iulia & Titia eadem, vti paullo ante diximus, etiam ad prouincias porrecta eſt. *princip. Inſt. de Atilian. tut.* Quum ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor dandus eſſet ei mulieri virginique, quam ex hac ipſa lege nubere oportebat, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue; factum paullo poſt eſt SC. quo cautum, vt etiam in prouincia ſimiliter a Praeſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur. Vlpian. *Fragm. XI. l.* Similia exempla ſuppeditabunt *l.* 19. *D. de ritu nupt.* (quam vberius expoſuimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. Cap. V. p.* 64. *& Lib. II. Cap. XXI. p.* 334. *ſequ.*) & *l.* 5. *pr. D. de manumiſſ.* Huc pertinent tot reſcripta Principum ad prouinciarum Praeſides, quibus vel noua iura dant prouinciis, vel dubia & ambigua decidunt, ceu ex Pandectis noſtris ac vtroque Codice ſatis adparet. *l.* 14. *D. de off. praeſ. l.* 14. *ad SC. Turpillian. l.* 1. *D. de abigeis. l.* 12. *D. de cuſtod. reor.*

§. CIII.

Nec non edictis Procoſ.

At praecipue ius in prouinciis proficiſcebatur ex edictis proconſulum, & reliquorum magiſtratuum, quae ſimul ac in prouincias ituri erant, componere, ac dein publice proponere ſolebant. Hoc edictum tribus plerumque partibus conſtabat. Nam primo multa ex anteceſſorum edictis transferebant in ſua, eaque pars edictum *tralatitium* vocabatur: deinde multa noua addebant ipſi, quae ad adminiſtrationem prouinciae, ſumtus, & rationes ciuitatum, pactiones cum publicanis, vſuras, ſyngraphas, hereditatem, poſſeſſiones, aliaque huius generis pertinebant: poſtremo etiam pleraque transferebantur ex edictis vrbanis, quaecunque ſcilicet de iure dicundo, ſeu de vſitatis priuatorum cauſſis, & contro-

uerſiis

uerſiis agebant, modo concinna eſſent conditioni prouincialium. Vnde *edictum tralatitium* & ea pars vocatur apud Ciceron. *ad Att. V.* 21. Diſcimus haec omnia ex Cicer. *Epiſt. ad Famil. III.* 8. qui Proconſul in Ciliciam iturus: *Romae*, inquit, *compoſui edictum, nihil addidi, niſi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, vt de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum.* (Habes ergo partem edicti tralatitiam.) *Diligentiſſime ſcriptum caput eſt, quod pertinet ad minuendos ſumtus ciuitatum, quo in capite ſunt quaedam noua, ſalutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* (En alteram edicti partem in qua noua quaedam addiderat Cicero.) In tertia parte, quae fuerint ſcripta, ipſe quoque oſtendit *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. vbi & de reliquis capitibus agit diſtinctius: *Breue autem edictum eſt, propter hanc meam* διαίρεσιν, *quod duobus generibus edicendum putaui: quorum vnum eſt prouinciale, in quo eſt de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vſura, de ſyngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod ſine edicto ſatis commode tranſigi non poteſt, de hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciundis, vendendis, quae ex edicto & poſtulari & fieri ſolent. Tertium de reliquo iure dicundo* ἄγραφον *reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accommodaturum.* Ex quibus patet, quod ſupra iam obſeruauimus, ſimillima quidem inter ſe fuiſſe edicta vrbana & prouincialia: ſed tamen non ſtatim idem obtinuiſſe in prouincia, quod Romae fuerat vel lege, vel moribus, receptum. Vid. Ger. Noodt *Obſeru. II.* 5. *p.* 444.

§. CIV.

Sub imperatoribus multa hac in re mutata.

Sed in his non vna contigit mutatio, ex quo ad principes deuoluta eſt respublica. Primo enim, quod iam ſupra obſeruauimus, etiam prouinciale edictum concinnatum eſt perpetuum, quum antea non modo ſingularum prouinciarum edicta inter ſe diſcreparent, aliudque eſſet edictum *Cilicium*, aliud *Sicilienſe*, aliud *Aſiaticum*, &c. ſed & ſucceſſores anteceſſorum edicta, praetorum vrbanorum exemplo, ſaepiſſime mutarent. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 8. *p.* 181. *ſequ.* Deinde, communicata cum vniuerſo orbe Romano ciuitate, leges etiam Romanae prouinciis omnibus traditae ſunt, eademque iura Romae fuerunt, ac in prouinciis. Hinc de ſuo aeuo Gregorius Thaumaturg. *in Paneg. Origen. p.* 47. οἱ θαυμαστοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, οἷς νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα. *Mirificae ſa-*

pientum

pientum noſtrorum leges, quibus omnium nunc qui Romano imperio parent, hominum res reguntur. Rutil. Numatian. *Itin.* I. *v.* 63. ad Roman.

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii conſortia iuris;
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.

Plura eiuſmodi teſtimonia collegerunt Iuretus ad Symmach. *Epiſt.* *V.* 44. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 7. *p.* 169. *ſequ.* qui etiam erudite obſeruat, poſt ea quoque tempora multis ciuitatibus αὐτονομίαν relictam fuiſſe ab Imperatoribus.

§. CV.

Prouinciae parebant vel Praetoribus vel Conſ. vel Propraet. vel Procoſſ.

Alterum, quod commune fuit omnibus prouinciis, in eo poſitum eſt, quod illae non ſuis, vt ſocii & Latini nominis, ſed Romanis magiſtratibus, parerent. Duo vero in ſingulas prouincias magiſtratus mitti ſolebant, quorum alter generali nomine *Praeſes* dicitur. *l.* 1. & 11. *D. de offic. praeſ.* alter *Quaeſtor* adpellabatur. Praeſidum officio initio functi ſunt Praetores. Hinc quum initio duo in vrbe Praetores eſſent, quorum alter ciuibus ius dicebat, alter peregrinis: Sicilia in prouinciae formam redacta, tertius: quum deinde Sardinia accederet, quartus: quumque & Hiſpaniarum duae prouinciae eſſent conſtitutae, quintus & ſextus additi ſunt, qui inter ſe prouincias ſortiri ſolebant. Liuius XXVII. 36. & XXXIV. 55. Poſtea coeperunt & conſulibus, ſi quando grauius immineret bellum, prouinciae decerni, vnde aliae prouinciae *praetoriae* erant, aliae *conſulares*, Liu. VIII. 22. XLV. 17. ex quibus locis patet, Coſſ. tunc vel inter ſe comparaſſe prouincias, vel ſortitos eſſe. Conf. Liu. XXXIV. 35. Solebant tamen aliquando prouinciae nec comparari, nec ſorte, ſed iudicio ſenatus populiue, decerni conſulibus, ceu docent exempla apud Liu. XXXVII. 1. XXX. 27. XXXV. 20. Nonnumquam vtriſque prorogari ſolebat imperium; & tunc *Propraetores* vel *Proconſules* dicebantur (*r*), quorum illi ſex lictoribus, totidemque

(*r*) Ita ſeſe res habuit, temporibus antiquiſſimis: primusque Coſſ. cui ita prorogatum imperium, eſt Q. Publilius Philo. Liu. VIII. 26. Idem poſtea ſaepius factum eſſe docent exempla apud Liu. XXIX. 13. XXXV. 1. & alibi. Deinde & ii procoſſ. dici coeperunt & praetores, qui nullis antea geſtis magiſtratibus, ad bellum gerendum miſſi ſunt in prouinciam. Qualis procoſ. fuit P. Cornelius Scipio; Liu. XXVI. 19. Propraetor C. Octauius Cic. *Philipp.* *XI.* 19. Suet.

que ſecuribus, hi duodecim vtebantur. Qua de re Appianus *Syriac. p.* 95. ἐφ' ἅπαντας περιέπεμπον στρατηγοὺς ἐπὶ τῇ στρατιᾷ οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκας, ὅτι τῶν ὑπάτων δώδεκα πελέκεσι, καὶ δώδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐστὶ τοῖς δὲ τοῖς στρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσια παράσημα. *Ad omnes miſerunt propraetores cum ſenis ſecuribus, quia conſules duodenis ſecuribus totidemque faſcibus, vt olim Reges, vtuntur. Praetores autem, ut inſignia conſulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac poteſtatis habent dimidium.* Add. Plutarch. *vit. Paulli. p.* 256.

Suet. *Octau. X.* Poſtea inualuit, vt quotannis, antequam noui Coſſ. & Praetores deſignarentur, prouinciae duae conſulibus, & reliquae Praetoribus futuris decernerentur, quas illi deſignati vel ſortirentur, vel inter ſe compararent, vt finito magiſtratu in eas proficiſcerentur. Sigon. *de ant. iur. prou. II.* 1. *p.* 125.

§. CVI.

Poſtquam prouincias cum Senatu diuiſit Auguſtus, alia ſenſim in vſu eſſe coeperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Praeſides, ii *procoſſ.* veteri vocabulo adpellati: quos Imperatores, ii variis deinde nominibus nuncupati, *Legati Augg. pro conſule*, vel *pro praetore*, *Praefecti Auguſtales*, *Legati Caeſarum*, *Praeſides*, *Procuratores Caeſarum*, *Conſulares*, *Correctores*, *Iuridici*, quales aliquando in Italia & Alexandriae, Sex. Rufo *Romani iudices*, Straboni *Libro XIII.* Δικαιοδόται dicti, quin in minores quaſdam prouincias *Procuratores Caeſarum* iuere, vel *Rationales*, & *Catholici*, de quibus praeter ea, quae diximus *in Pand. P. I. §.* 231. legi merentur Dio Caſſ. LIII. *p.* 504. *ſequ.* Guido Panciroll. *notit. Imp. Orient. CLV.* Iac. Guther. *de Offic. Dom. Aug. I.* 5. *ſequ.* Aliis etiam ſub Imperatoribus vti coeperunt inſignibus. Conſulares faſces, praeſides praeterea vexilla habuere, quae vultum principis praeferebant. *l.* 1. *C. Theod. de conſul. & praeſid. & ibi Iac. Gothofr.*

Noua magiſtratuum prouincialium nomina ſub Imperatoribus.

§. CVII.

Imperium praeſidibus initio lege curiata dabat populus: Cic. *de lege Agrar. II.* 12. prouincias ipſas decernebat Senatus, cuius etiam erat, ſtatuere, quas conſulares, quas praetorias eſſe vellet, quamuis plerumque eam teneret rationem, vt eas, in quibus tumultuari, aut quas ab hoſtibus vicinis tentari intelligeret, Conſulibus; quietas vero & pacificas Praetoribus decerneret, qui deinde eas inter ſe vel ſortiebantur, vel comparabant. Sigon. *l. c. II.* 1. *p.* 125. Id ius deinde veluti poſtliminio recepit Senatus, lege

Quis eiusmodi magiſtratus conſtituerit?

ge Sempronia, de prouinciis decernendis, lata a C. Sempronio Graccho, Q. Caecilio & T. Quinctio Coſſ. anno V. C. DCXXX. Cic. *pro domo ſua Cap. IX. de prouinc. conſul. c.* 11. *Agrar. II.* 12. quum L. Calpurnius Piſo Trib. plebis paullo ante anno DCIV. noua quaedam lege ſua inuexiſſet. Extremis reip. temporibus, & labente vetere diſciplina, multa contra morem maiorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompeius, Craſſus, Caeſar, Antonius, quae accurate ſatis refert Sigon. *l. c.* donec Auguſtus, vt dixi, prouincias cum Senatu populoque Romano partiretur (*s*). Dio Caſſ. *l. c.*

(*s*) Hinc diſcrimen inter prouincias *populares* vel *publicas* & *Caeſarum.* Sed ſaepe harum prouinciarum facta eſt permutatio. Publicas pleraſque ad ſe rapuit Claudius, quas deinde Senatui ſub imperii initio reſtituit Nero. *Ann. XIII.* 4. Sub Traiano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores tranſlata eſt. H. Noris *Cenotaph. Piſan. p.* 207. Poſtremo omnes prouincias ad ſe rapuere Principes, nihilque Senatui reliquum fuit, vltimis imperii temporibus.

§. CVIII.

Quomodo ornati? Ituris in prouincias Praeſidibus mandata dabat Senatus, quantum pecuniae, quantum exercitum habiturus ſit, quod ſtipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; & hoc SC. praeſides, ipſaeque prouinciae, ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Iſ. Caſaubonus & Torrent. *ad Suet. Caeſ. XVII.* Sigon. *de ant. iure prouinc. II.* 1. *p.* 142. *ſequ.*

§. CIX.

Quo comitatu vſi ſint? In comitatu Praeſidum erant legati, tribuni militum, centuriones, praefecti, decuriones, militarium operum rationumque auditores: praeterea vero ſcribae, accenſi, praecones, lictores, interpretes, tabellarii, aruſpices, cubicularii, medici, &, quae quotidianae vitae prope ſocia fuit, iuuenum cohors, quae cohors praetoria, & quaſi praetoria dicta eſt, in quem numerum etiam contubernales referendi. Sigon. *l. c. Cap. II. p.* 149. Legatos Praeſidi aut Senatus dabat, aut huius permiſſu adſciſcebat Praeſes, aut plebs, lata lege, extra ordinem deſignabat. Cic. *Vatin. XV.* Nep. *Attic. VI.* Et hi ſunt τῷ ἡγεμόνος τιμώμενοι, de quibus 1. *Petr. II.* 14. Numerus eorum non vnus idemque ſemper fuit. Q. Cicero tres ſecum legatos duxit in Aſiam. Marco fratri in Ciliciam eunti quatuor, Q. Pompeio quindecim adfuerunt. Quamuis vero & ipſi legati lictoribus & faſcibus vterentur: Liu. XIX. 9. non tamen niſi mandatam iurisdictionem habebant, quae quanta eſſe potuerit, ex *tit. D. de officio eius, cui mand. iurisdictio* conſtat, & egregie,

gie, ſuo more, diſquirit Ger. Noodt *de Iuriſd. II. 7. p. 161.* Vnde Caeſar *de Bell. Ciu. III. 51.* *Aliae ſunt legati partes, aliae imperatoris: alter omnia agere ad praeſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.* Idem *de Bello Ciu. II. 17.* *officium legati fiduciariam* dicit *operam obtinere.* Reliquorum, qui in comitatu praeſidum fuere, veluti tribunorum, centurionum, praefectorum, ſcribarum, medicorum, accenſorum, haruſpicum, praeconum, (Vid. Liu. XLII, 49. Cic. *Verrin. II. 10.*) & huius generis aliorum miniſtrorum, quaenam fuerint officia, ex ipſa veteris rei militaris ac iudiciorum ratione facile colligitur. De ſolis contubernalibus addendum, fuiſſe ita adpellatos adoleſcentes, qui percipiendae rei militaris & prouinciae cognoſcendae cauſſa praeſides in prouinciam erant ſequuti. Cic. *pro Coel. XXX.* & *pro Planc. XI.* Ex toto vero illo prouinciali comitatu, libera adhuc republica, exſulabant feminae, quas ab Auguſti demum temporibus (*t*) duci coepiſſe in prouincias, palam eſt. Hinc M. Seneca *Controu. Lib. IV.* laudat Flaminium, quod exiturus in prouinciam, vxorem a porta dimiſerit. Aſt poſtquam Auguſtus quibuſdam, quamuis grauate, id conceſſerat, ſenſim obſoleuit illa maiorum diſciplina. Hinc & fruſtra fuit ſub Tiberio Caecina, qui morem veterem reuocandum ſuadebat. Tacit. *Annal. III. 33.* *Inter quae Seuerus Caecina cenſuit, ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor comitaretur.* Et paucis interiectis: *Haud enim fruſtra placitum olim, ne feminae in ſocios aut gentes externas traherentur. Ineſſe mulierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur.* Sed, vt dixi, nihil profecit Caecina, Valerio Meſſalino & Druſo ei grauiter occlamantibus. Hinc ſaepe vxores cum magiſtratibus ex eo tempore in prouinciis haeſiſſe legimus, veluti vxorem Pilati, *Matth. XXVII. 19.* Druſillam Felicis, *Act. XXIV. 24.* vxorem Plinii, ceu ex eius *Epiſtolarum Libro X. 121.* diſcimus. Nondum tamen res ordinaria, nec promiſcua omnibus licentia. Id enim ſi fuiſſet, non ſanciuiſſet Alexander Seuerus, *vt Praeſidibus, qui vxores non haberent, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, in prouincias ducere liceret.* Lamprid. *Vit. Alex. Cap. XLII.*

 §. CX.

(*t*) De ipſo quidem Auguſto Sueton. *Octau. XXIV.* *Diſciplinam ſeueriſſime rexit, ne Legatorum quidem cuiquam, niſi grauate, hibernisque demum menſibus, permiſit vxorem interuiſere.* Tiberium quoque ſimile quid ſanxiſſe, patet ex *l. 14. D. de offic. procoſ.* Sed non diu haec antiquae diſciplinae manſit cuſtodia, ex quo ipſe Auguſtus Liuiam, Germanicus Agrippinam in prouincias duxerat. Cautum tamen fuerat SC. anno V. C. IↃCCLXXII. Cotta & Meſſala Coſſ. vt ſi vxor aliquid deliquerit in comitatu Praeſidis, ab ipſo marito ratio & vindicta exigeretur. *l. 4. §. 2. D. de offic. procoſ.*

§. CX.

Quomodo profecti ſint in prouinciam?

Profecturi in prouincias Praeſides, nuncupatis in Capitolio pro republica votis, atque inde demum paludamento, lictoribus, reliquisque adſumtis imperii inſignibus, ad portam vrbis ibant, & ſi quidem nonnulla ſupereſſent negotia, extra vrbem aliquamdiu morabantur, quum intra vrbem cum imperio eſſe haud poſſent: ſin vero omnia parata eſſent, ſalutantibus amicis, & officii cauſſa aliquantum proſequentibus, iter in prouinciam ingrediebantur. Liu. *XLII.* 49. *XLV.* 39. Cic. *Verr. V.* 13. Vbi attigerant prouinciam: certiorem de aduentu ſuo faciebant deceſſorem, vt cum eo congredientes de ſtatu prouinciae cognoſcerent. Quo facto intra triginta dies illi diſcedendum erat, id quod lege Cornelia, a L. Cornelio Sulla lata, fuiſſe ſtatutum; patet ex Cic. *Epiſt. ad Fam. III.* 6. Immo & antequam prouinciam ingrediebantur, edicto de aduentu ſuo monebant prouinciales, continente commendationem aliquam ſui, & maxime deprecante, ne publice vel priuatim ſibi occurreretur, ſiquidem id melius in ſua quisque patria facere poſſet. *l.* 4. *§.* 3. 4. *D. de offic. procoſ.* vbi & alia, a Procoſ. in prouinciae ingreſſu obſeruanda, habentur.

§. CXI.

Officia praeſidum.

Quum vero duo eſſent Praeſidum munera, quorum alterum IVRISDICTIONE, alterum continebatur IMPERIO: ſolebant illi ita partiri annum, vt aeſtatem fere rei militari, hiemem iuri dicundo impenderent. Cic. *Epiſt. ad Att. V.* 14. Et ita quidem libera adhuc rep. ſe res omnino habebat. Auguſtus autem cum populo partitus prouincias, ſuos quidem Praeſides mittebat ita, vt & legionibus praeeſſent, Dio Caſſ. LIII. *p.* 504. non autem vllam partem imperii militaris concedebat Proconſulibus a Senatu in prouinciam miſſis, niſi quod aliquando extra ordinem legiones ducere iuberentur. Lipſ. *Exceſſ. ad Tacit. Ann. I. litt. M.* Vtrique tamen ius ſumma auctoritate dicebant. Cauſſae, quae in litem deducuntur, vel publicae ſunt, vel priuatae. Priuatarum cauſſarum cognitio vel domeſtica erat, vel popularis. Domeſtica intra praetorium & in cubiculo querelis prouincialium audiendis, miniſtrante cubiculario; explicabatur: popularis in baſilica ac pro tribunali, ſcribis, accenſis, praeconibus, lictoribus adparentibus. Cic. ad *Q. Fratr. I.* 1. *Conſtare inter omnes video, facillimos eſſe aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo illo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem tua ac cubiculo eſſe excluſam.* Vt autem hanc poteſtatem eo commodius exercerent

cerent praeſides: ſimul ac venerant in prouinciam, conuentum vel forum in certum diem certumque locum indicebant prouincialibus. Et eiusmodi conuentus deinde vel plures vno loco, vel ſingulos ſingulis locis agebant, ita, vt intra annum omnem prouinciam percurrerent. Sigon. *de antiquo iure prou. II.* 5. *p.* 184. Ius eodem ordine dicebant, quo Romae Praetores, adeoque omnia obſeruabant, quae infra *Libro IV.* de Romanorum iudiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romae Praetori in conſilio erant *Decemuiri litibus iudicandis*: ita a praeſidibus eorum loco adhibitos fuiſſe viginti Recuperatores, ciues Romanos. Vlpian. *Fragm. I.* 13. Theoph. *§.*4. *Inſt. qui & ex quib. cauſſ. manum. non licet.* Commiſſae Praeſidibus erant etiam quaeſtiones de criminibus, in quibus eamdem denuo rationem tenebant Praeſides, quam in vrbe Praefecti Praetorio. Habebant enim ius gladii. *l.* 6. *pr. l.* 11. *D. de off. procoſ. l.* 6. §. 8. *l.* 13. *ſeq. l.* 21. *D. de off. praeſid.* Neque tamen iis erat ius deportandi in inſulam, *l.* 2. *§.* 1. *D. de poen. l.* 6. §. 1. *D. de interd. & releg.* neque liberam mortis facultatem concedendi, *l.* 8. *§.* 1. *D. de poen.* neque ius publicandi bona poſt conſtitutionem Theodoſii & Valentiniani, *l. vn. C. Th. ne ſin. iuſſ. princ. cert. iud. lic. confiſc.* Cuius rei ratio non alia fuiſſe videtur, quam quod hae poenae fere perſonis honeſtioribus, & in dignitate conſtitutis irrogari ſolerent, vbi in plebeios gladio animaduertebatur. *l.* 27. §. 1. 2. *de poen.* Vid. Vlr. Hub. *Digreſſ. III.* 7. Praeterea etiam rei frumentariae, omnisque in vniuerſum prouinciae curatio penes Praeſides erat, ceu prolixe docet Sigon. *II.* 5. & 6. *pag.* 207. *ſeq.*

§. CXII.

Quaeſtores prouinciales.

Praeter Praeſidem, in vnaquaque prouincia etiam QVAESTOR erat, alter magiſtratus, qui poteſtatem non a Praeſide, ſed ab ipſo populo accipere ſolebat. Vnde & ipſe lictoribus ac ſcribis vſus eſt. Cic. *pro Planc.* XLI. Lecti enim a populo Quaeſtores ſortiebantur prouincias, eorumque duo vrbanas, reliqui prouinciales Quaeſturas obtinebant. Cicero *Verr. I.* 13. *Epiſt. ad Q. Fratr. I.* 1. Mortuo in prouincia Quaeſtore, alii interim hoc munus demandabat Praeſes, qui *Proquaeſtor* adpellabatur. Cic. *Verrin. III.* 15. Inſtituerant autem veteres Romani, vt inter Praeſidem & Quaeſtorem eadem intercederet neceſſitudo, quae inter parentem & filium. Cic. *Diuinat. in Verr. XIV. pro Plancio XI.*

§. * CXIII.

Eorum officium. Ceterum hi Quaeſtores curabant pecuniam publicam, quae aut ex aerario depromta, in vſus prouinciae expendenda, aut in prouincia exacta, eſſet in aerarium referenda. Illa pecunia *attributa*, haec *vectigalis* dicebatur. Vtramque in tabulas referebant Quaeſtores, & deinde vbi prouinciis decederent, rationes accepti expenſique reddebant, & reſidua inferebant aerario. Nonnumquam Quaeſtoribus Praeſides etiam partem iurisdictionis imperiique demandabant, cuius rei exemplum eſt apud Caeſarem *de Bello Gall. VI. 6. Caeſar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Craſſo Quaeſtore, hoſtes adiit tripartito.* Add. Cicero *Verrin.* I. 13.

§. CXIV.

Tributa, quae exigebantur a prouincialibus. Haec de magiſtratibus prouinciarum: proximum eſt vt de tertio, quod commune habuerunt prouinciae, agamus, de tributis puta & vectigalibus, quibus quam maxime prouinciae premebantur. Romani enim, quum bello aliquem populum viciſſent, duabus maxime rationibus cum eo agebant. Aut enim victoriae praemium annuum ei ſtipendium vel tributum imperabant, vnde *cenſus capitis*: aut victos exuebant agris, eosque vel in publicum reip. patrimonium redigebant, vel colonos ex vrbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, & ex eorum prouentu aliquam partem reipublicae tribui iubebant: qui *cenſus ſoli* dicebatur. Cic. *Verrin.* III. 6. V. 5. Petr. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. I.* Prioris generis populi *tributarii* vel *ſtipendiarii* vocabantur: poſteriores *vectigales*, quamuis non tam anxie ſemper diſcrimen inter tributum & vectigal fuerit ab auctoribus obſeruatum. Cuiac. *Obſ.* VII. 4. Stipendiaria prouincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Iul. XV. Omnem Galliam, quae a ſaltu Pyrenaeo Alpibusque & monte Gebenna, fluminibusque Rheno & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis tricies centum millia paſſuum, praeter ſocias ac bene meritas ciuitates, in prouinciae formam redegit, eique quadringenties in ſingulos annos ſtipendii nomine impoſuit.*

§. CXV.

Vt & vectigalia & ſpeciatim Decumae. Aliae prouinciae erant vectigales, eaeque ex agris ſuis *decumas*, ex paſcuis *ſcripturam*, & ex portubus, qui mercibus inuehendis & euehendis patebant, *portorium*, pendebant, de quibus iam ſupra diximus §. *LIII. ſequ.* Sic *decumas* dabant Sicilia, Cicer. *Verr. III.* 6. Sardinia, Liu. XLII. 1. Africa, Gruter. *Inſcript. p.* IↃXII. Aſia, Cicer. *Epiſt. ad Attic. V.* 13. Syria, Cic. *Agrar. II.* 19. Aegyptus,

ptus, Plin. *Paneg. XXX.* Nonnumquam loco decimae, ſi minus fertilis eſſet prouincia, viceſima exigebatur, veluti ab Hiſpanis. Liu. XLIII. 2. Saepe etiam, ſi quando publica neceſſitas & anguſtia temporum id exigerent, prouinciis alterae imperabantur decumae vltra debitas, quo caſu tamen pecunia pro illis ſoluebatur aratoribus. Cic. *Verrin.* III. 31. vnde etiam *frumentum emtum*, item *decumanum* vel *imperatum* dicebatur. Inter quae quid interſit, docet laudatus Burmann. *de Vectigal. II.* Exempla huius rei plura occurrunt apud Liu. *XXXVI.* 2. *XXXVII.* 2. & 50. *XLII.* 31. Quum vero, libera adhuc republica, hae decumae non in pecunia, ſed in frumento a ſingulis ſoluerentur aratoribus: poſtea ſub Imperatoribus confectus eſt *canon*, *frumentarius* dictus, quo, quid quaeuis prouincia quotannis praeſtare deberet, erat comprehenſum, cuius meminit Spartian. *Seuer.* VIII. Lamprid. *Elagab.* XXXVII. conf. Iac. Gothofred. *ad Tit. C. Theod. de Can. Frum. V. R.* Ceterum frumentum hoc, ſiue per decumas, ſiue ſecundum canonem, exactum, tum Romae, tum in prouinciis, in publicis condebatur horreis, vnde poſtea per curatores annonae populo & militibus diſtribuebatur. Buleng. *de Vect. pop. Rom.* VIII. Caſaub. *ad* Lamprid. *Alex. Seu.* XXXIX. Lipſ. *Elect. I.* 8. Iac. Gothofr. *ad tit. C. Theod. de re milit. & ad tit. de erogat. mil.* Talia erant horrea *Galbiana*, Grut. *p.* LXXV. 1. Reineſ. *Inſcr. claſſ.* VI. 126. itemque *Seiana*, *Pupiana*, & ſimilia, de quibus erudite diſſerit Reineſ. *Var. Lect.* III. 12. *p.* 545. *ſequ.* Non ſolum vero frumenti, ſed & vini oleique, praeſtabantur decumae, quae & ipſae Romam ad populi vſus mittebantur, vt docet Burmann. *de Vectig. Pop. Rom. II. & III.*

§. CXVI.

Non minus pingue vectigal ex paſcuis prouincialibus redibat & ſaltibus. Tales enim non ſolum in Italia erant, ſed & in prouinciis. Vnde *magiſtrorum ſcripturae in Aſia & Sicilia* meminit Cicero *ad Att. V.* 15. *Verrin. V.* 70. Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia paſtores oportebat apud publicanum numerum pecudum, quas in paſcua publica immittere vellent, profiteri: quem publicanus in tabulis ſuis adnotabat, & ſcribebat, ex qua ſcriptura poſtea ratio inter paſtorem & publicanum conficiebatur. Feſtus *voce Scripturarius p.* 429. Sed hoc genus vectigalium ſub Imperatoribus aliam induiſſe faciem, & praeter penſiones ex paſcuis dominicis, etiam certum numerum pecudum ex gregibus praeſtandum fuiſſe a prouincialibus, ex Caſſiodor. *Var. XI.* 39. *l.* 3. *C. Theod.* Scriptura.

de

de ſuar. pecuar. Vopiſc. *Prob. XV.* demonſtrat V. C. Burmannus *de Vectig. pop. Rom. IV.*

§. CXVII.

Portoria. Soluebant prouinciae etiam portoria. De Sicilia id certum eſt ex Cic. *Verr. II.* 72. *ſequ.* de Aſia ex eiusdem *Agrar. II.* 29. de Britannia ex Tacit. *Vit. Agric.* XXXI. Nec tantum de mercibus in portum deuehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. *Vitell.* XIV. maxime pro cadauere, quod non niſi permiſſu maximi Pontificis vel principis transferri in alium locum poterat. *l.* 37. *D. de relig. & ſumt. fun.* Suſtuliſſe ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. *Hiſt. II.* 4. Sed reſtituta eadem eſſe oportet a ſequentibus Imperatoribus, ſiquidem adhuc illorum mentionem facit Vlpianus *l.* 21. *D. de donat. inter vir. & vxor.* Vectigal tamen pro cadauere transferendo ſublatum eſt conſtitutione, quae eſt in *l. vlt. C. de relig.* quam ex Graecis reſtituit Iac. Cuiac. *Obſ.* XI. 21. Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm. *de Vectig. Pop. Rom. XI.*

§. CXVIII.

Alia vectigalium genera. Praeter haec & alia erant vectigalia, quae in quibusdam prouinciis exigebantur. Ex ferrariis argentariisque, immo & aurifodinis vectigalia magna dare cogebantur Hiſpani. Liu. XXXIV. 21. Strab. *Geogr.* III. Africam e marmoribus ſoluiſſe vectigalia conſtat ex *l.* 1. *C. Theod. de metall.* Macedonia etiam, Illyricum, Thracia, Britannia, Sardinia ex metallis vectigalia pendebant. Petr. Burmann. *de Vectig. VI.* Poteſtas enim indagandi metalla etiam priuatis erat, antequam illis eam ademerat Tiberius. Sueton. *Tiber. XLIX. Plurimis etiam ciuitatibus & priuatis veteres immunitates, & ius metallorum, ac vectigalia ademta.* Reſtituerunt deinde iisdem hoc beneficium ſequentes principes, ſed ea lege, vt certum inde *canonem metallicum* ſoluerent, de quo agit *l.* 4. *C. Theod. de Metallar. & ibi.* Iac. Gothofredus. Eiusdem generis fuit ex cotibus prouentus in Creta inſula, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XXXVI.* 22. *l.* 15. *D. de public. & vectigal.* Meurſ. *Cret. Lib. I. Cap. XII. p.* 48. *Lib. II. Cap. XI. p.* 116. Vectigalis picariarum mentio fit in *l.* 17. §. 1. *D. de V. S.* A vectigali etiam liberae non fuerunt ſalinae, quales in Macedonia aliisque prouinciis fuiſſe, patet ex Liu. XLV. 29. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXI. 7. I. Maccab. X. 29. *l.* 4. §. 7. *D. de cenſib.* De eo quoque vectigali pluribus agit Petr. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI.*

CAP. V.

DE MVNICIPIIS, COLONIIS, PRAEFECTVRIS, CIVITATIBVS FOEDERATIS.

§. CXIX.

Quid interfuerit inter iura ciuitatis, Latii, Italiae, & prouinciarum, ſatis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latio ciuitates iure Latii, nec omnes in Italia, iure Italico, aut in prouinciis iure prouinciarum vſae ſunt; ſed aliae MVNICIPIORVM, aliae COLONIARVM, aliae PRAEFECTVRARVM, aliae aliis nominibus ſunt inſignitae, de quibus ſingulis paullo diſtinctius agendum. Cur hic agatur de municipiis, coloniis &c.

§. CXX.

MVNICIPES erant *ciues Romani, in municipiis legibus ſuis & ſuo iure vtentes, muneris tantum cum populo Romano participes, a quo munere capeſſendo adpellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque vlla lege, quam in quam populus eorum fundus factus eſſet.* Gell. *Noct. Attic. XVI.* 13. Erant ergo I. *ciues Romani*, adeoque multis iuribus ac priuilegiis, quae ſolis ciuibus Romanis propria erant, gaudebant, (u) ſed non tamen erant *ciues ingenui*, vt Romae habitantes vocat Cicero *in Bruto Cap. LXXV.* neque iure optimo ciuitatis gaudebant, niſi Romae conſtituiſſent domicilium. II. *Suis legibus & ſuo iure vtebantur*, id eſt, propriis ſuis legibus atque inſtitutis, quae leges municipales dicuntur, *l.* 3. §. 4. *D. quod vi aut clam. l.* 3. §. 5. *D. de ſepulcr. viol.* regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, niſi id ſua ſponte vellent, quo caſu *fundi facti* eiusmodi populi dicebantur. Cic. *pro Balbo* XX. Non ergo ius ſuum vel αὐτονομίαν amittebant municipes, iure ſuffragii donati, ceu exiſtimat Sigonius, *de ant. iure Ital. II,* 7. ſed tantum foedus, id eſt, non amplius foederati Pop. Rom. erant, ſed ciues. Et ita intelligendus locus Ciceronis *pro Balbo Cap. VIII. In quo magna contentio Heracleinſium & Neapolitanorum fuit, quum magna pars in iis ciuitatibus* FOEDERIS SVI (x) *libertatem ciuitati ante-* Quid municipia?

(u) Hinc & lupam cum puerulis ſolent in nummis ſignare. Vaillant. *de Numiſm. aen. Imp. in Municip. & Colon. T. II. p.* 113.

(x) Ita editiones Ciceronis priores, & ad veterum librorum fidem adornatae. Aſt Paull. Manutius & poſtea Iſm. Bullialdus *de populis fundis p.* 1. 936. *Tom.*

anteferret. III. *Muneris cum populo Romano erant participes.* Idque praecipue intelligendum de muneribus militaribus. *l.* 18. *D. de Verb. ſign.* Gaudebant enim municipia iure legionis, adeoque participes erant munerum militarium, vnde & dicti videntur municipes.

Tom. II. Theſ. Ant. Rom. Graeu. legerunt *iuris ſui libertatem* pro *foederis ſui libertatem*, quae lectio etiam editori Pariſienſi Orationum Ciceronis, quae in vſum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendunt H. Valeſ. in eodem *Theſ. Ant. Rom. Tomo II. p.* 1947.

§. CXXI.

Ea vel Italica vel Prouincialia?

Municipia eiusmodi initio non niſi intra Italiam olim reperiebantur, eoque nomine ante leges Iuliam & Plotiam celebrantur Caerites, Tuſculani, Lanuuini, Arcini, Nomentani, Pedani, Fundani, Formiani, Campani, Equites, Cumani, Sueſſulani, Acerrani, Priuernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Sabini, aliique plures, de quibus Onuphr. Panuin. *de Rep. Rom. III. p.* 354. Car. Sigon. *de Ant. iure Ital. II.* 9. Poſtea vbi extra Italiam arma victricia extulere Romani, etiam in prouinciis ciuitas non vna municipiorum iuribus donata eſt. Sic in Baetica Plinius *Hiſt. Nat. III.* 2. *ſequ.* numerat municipia VIII., in citeriore Hiſpania XIII., in Sardinia II., in Luſitania vnum. Eodem pertinent tot numi, in quibus ciuitates prouinciales, ciuitate donatae αὐτονομίαν ſuam celebrant, (y) de quibus Henr. Noriſ. *de Epoch. Syro-Maced. III. p.* 352.

(y) In numis aeneis Imperatorum, a municipiis & coloniis cuſis, quos collegit Io. Foy Vaillantius, occurrunt municipia varia, veluti *Aelium Coillutanum* in Numidia *T.* 1. *p.* 169. 198. 210. *T. II. p.* 31. 64. 79. *Bilbilis* in Hiſpania *T. I. p.* 12. 95. 100. *Calagurris* in eadem *T. I. p.* 21. 70. *Caſcantum* in eadem. *T. I. p.* 71. *Clunia* in eadem. *T. I. p.* 72. *Ergauica* in eadem. *T. I. p.* 35. 76. 103. *Graccuris* in eadem. *T. I. p.* 79. *Ilerda* itidem Hiſpanica. *T. I. p.* 36. *Illergauonia* ibidem *T. I. p.* 77. *Italica* ibidem. *T. I. p.* 37. 51. 78. 92. 96. *Oſca* ibidem. *T. I. p.* 38. 78. 95. 103. *Oſicerda* ibidem. *T. I. p.* 80. *Stobienſe* in Macedonia. *T. I. p.* 132. 135. 143. 149. *T. II. p.* 15. 22. 43. 59. quod tamen tempore Vlpiani iuris Italici fuit. *l.* 8. §. 8. *D. de cenſib.* *Tarraco* in Hiſpania Tarraconenſi. *T. I. p.* 47. 53. 83. *Vtica* Iulia *T. I. p.* 86.

§. CXXII.

Triplex municipiorum genus.

Sed non vna tamen erat municipiorum conditio. Tria eorum genera diſtinguit Feſtus voce *Municipium p.* 324., quem locum a multis laudatum, a paucis intellectum, primus accurate expoſuit

Ez.

Ez. Spanhemius *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 12. §. 70. *Primo* ergo, ex Feſti ſententia, *municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romam veniſſent, neque ciues Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo.* Hi ergo, dum in patria manſerunt, peregrini habiti: Romam commigrantes iura ciuitatis, ſed non optimo iure conſequuti ſunt, excluſi quippe a ſuffragii latione & petitione honorum. *Deinde* & id hominum genus dicebantur municipes, *quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venit.* Et hi quidem veri ciues Romani erant, ipſaque iura ſuffragiorum ac honorum habebant. Vnde & certae tribui Galeriae adſcriptos fuiſſe docet Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I.* 1. Tertium denique municipum genus ab eodem Feſto memoratur, *qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipes eſſent ſuae cuiusque ciuitatis & coloniae*: vel, vt paullo ante dixerat, *qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper rempublicam a populo Romano ſeparatam haberent.* Atque hic in populi Romani leges & iura fundi non erant facti, nec ſe iisdem obſtrinxerant. Et in his tertii generis municipiis ciues non gaudebant iure honorum & ſuffragiorum. Vnde nec tribui erant adſcripti, nec participes ſacrorum curialium habebantur, ſed ſua illis erant ſacra municipalia, de quibus Feſtus *l. c.*

§. CXXIII.

Illud adhuc obſeruandum, in municipiis plerisque eam fuiſſe inſtitutam reipublicae formam, quae imaginem quamdam ſpeciemque reip. Romanae referret. Quemadmodum Romae ſenatus, ita in municipiis decurionum erat collegium, (z) quod AMPLISSIMVM ORDINEM, apud Cic. *pro Caelio XI.* NOBILISSIMVM ORDINEM, in lapide apud Gruter. p. CCCXXI, 7. ORDINEM SPLENDIDISSIMVM in alio p. CCLXXV. 2. VIROS PERFECTISSIMOS ET PRINCIPALES & ORDINEM SPLENDIDISSIMVM p. CCCLXIII. 2. ORDINEM SANCTIS- Res publicae municipiorum.

 TIS-

(z) Hi ita dicti videntur Velſero *Rer. Auguſt. V. p.* 74. a decuriis, in quas fuerint deſcripti. Habebant hi ſuum cenſum, non ſecus ac Romani ſenatores, qui erat centum millium. Plin. *Epiſt. I.* 19. Quemadmodum etiam Romae iis, qui non fuerant magiſtratus, nec triumphauerant, ornamenta aliquando conſularia, praetoria, triumphalia dari ſolebant: Ita & in marmoribus municipiorum frequenter mentio fit ornamentorum Duumuiralium, Aedilitiorum, Quatuoruiralium, Decurionalium, veluti apud Spon. *Miſcell. Erud. Ant.* p. *CLXIV.* EXORNATO ORNAMENTIS DECVRIONALIBVS. Inter ornamenta haec erat praetexta, decurionibus permiſſa. Liu. XXXIV. 7.

TISSIMVM p. CCCXCIII. 5. ac denique CONSCRIPTOS p. CCCCLVII. I. vocari animaduertimus. Quemadmodum porro Romae erant bini conſules: ita in municipiis Duumuiri, qui ſummo loco ciuitatibus praeerant, & ad conſulum exemplum pro faſcibus bacillis vtebantur. Lipſ. *Elect. I.* 23. Sed nonnumquam tamen & faſcium vſum adfectabant. Cicero *Agrar.* II. 34. de L. Conſidio & S. Saltio Capuae duumuiris: *Anteibant lictores, non cum bacillis*, (ceu alias in municipiis fieri ſolebat,) *ſed, vt hic prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus.* Quin aliquando hi duumuiri conſulum adfectabant nomen. Quamuis enim id negent Velſer. *Rer. Auguſtan. V.* 272. & Reineſ. *Var.* III. 16. Capuanos tamen magiſtratus ſuos vocaſſe coſſ. obſeruat Cic. *pro Piſ. XI.* Alia exempla ſeſe offerunt apud Plin. *Hiſt. Nat.* VII. 43. Phil. a Turre *de colon. Foroiul. p.* CCCLX. Gruter. *Inſcr. p.* CCCLI. 5. Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſ. Diſſ.* I. 3. Fabret. *Inſcript.* X. 439. Sic & Graece ὕπατοι & δισύπατοι duumuiri dicti. Olear. *ad Philoſtrat. vit. Herod. p.* 546. Conf. Euerard. Otton. *Diſſ. de conſul. extra Romam. Cap. II.* In municipiis porro erant Dictatores, (Cic. *pro Milon.* X.) Aediles (Sueton. *de clar. Rhet.* VI.) Quaeſtores, Cenſores, qui & *quinquennales* dicebantur. Cic. *Verr.* II. 52. Liu. XXIX. 15. Gruter. p. CCCLXVI. 2. CCCCXXXII. 5. immo & praetores Liu. *Epitom.* LXXIII. Plin. *Hiſt. Nat.* XVII. 11. Spon. p. CLXXXII. Quatuoruiri, Decem primi, & alii, de quibus Car. Sigon. *de antiquo iure Ital.* II. 8. & omnium accuratiſſime Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I.* 3. Porro quemadmodum Romae leges ferebantur: ita & in municipiis, idque eadem fere ratione vtrobique factum eſſe, patet ex loco Cic. *de Leg. III.* 16. *Et auus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem, auiam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Denique & Flamines ſuos habebant, non ſecus ac Romani, quorum meminit Cicero *pro Milon. X.* & publica vectigalia, quibus ſumtus in republica neceſſarii ſuſtinebantur: *l.* 17. *§.* 1. *D. de Verb. ſign.* vt adeo in omnibus videantur municipes ſe ad Romanae reip. formam, quantum fieri poterat, compoſuiſſe.

§. CXXIV.

Coloniae quid? & cur deductae?

Haec de municipiis: pergendum ad COLONIAS. Ita vocabantur oppida, in quae populus Romanus ciues ſuos ad incolendum deduxerat, vel, vt Gellius *Noct. Att.* XVI. 13. ait, *ciuitates, ex ciuitate Romana quodammodo propagatae.* Solebant enim Romani ex Romuli inſtituto non ſeruitute mulctare oppida bello capta, ſed ſaepe

ſaepe in ea colonos ex vrbe deducere, qui locis iſtis loco praeſidii eſſent. Dionyſ. Halic. VII. 439. Appian. *de Bello ciuili.* I. p. 604. Et profecto vtiliſſimum erat hoc inſtitutum, tum ad coercendos veteres populos, tum ad reprimendas hoſtium incurſiones. Praeterea hoc pacto vrbana faex & ſentina exhauriebatur, multisque ſeditionibus ſubtrahebatur fomentum. Immo & luculentum hoc erat medium praemiis adficiendi veteranos, iisque certos agros, e quibus alerentur, adſignandi. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II. 2. pag.* 625.

§. CXXV.

Coloniae deductionem praecedebant leges agrariae, quibus & ager, quem diuidi vellet populus, definiebatur, & quibus hominibus, quam multis, per quos, & quomodo, eſſet diuidendus, praeſcribi ſolebat. De quibus legibus agrariis accuratiſſime ſuo more egit Car. Sigon. *l. c.* Lata eiuſmodi lege, deducebatur colonia modo per *triumuiros*, Liu. IV. 11. VIII. 16. modo per *decemuiros*. Cicer. *Agrar. II.* 35. quamuis & *quinqueuirorum, ſeptemuirorum, vigintiuirorum coloniae deducendae* hinc inde fiat mentio: quos omnes decurionibus, auguribus, pontificibus, adparitoribus, ſcribis, librariis, praeconibus, architectis, mulis, tabernaculis, ſupellectile, ianitoribus, ſtipatoribus corporis magnifice ornatos, poteſtatem in certos annos accepiſſe, non obſcure indicat Cicero *Agrar. II.* 12. 13. 35. Hi ergo ita conſtituti ornatique nouos colonos in agros, lege definitos, ſub vexillo, quaſi exercitum quemdam, educebant. Cic. *Phil. II.* 40. Appian. *de Bell. ciu. III. p.* 552. *ſequ.* Plutarch. Gracch. *p.* 839. *Tom. I.* Vbi ad deſtinatum peruenerant locum, nouam vrbem & agrum (*a*) aratro circumſcribebant, eo more, quem paullo poſt ſequentis libri titulo primo explicabimus, ſingulisque colonis agri partem adſignabant. Liu. IV. 47. XXXVII. 57. Omnia vero fiebant auſpicato, & factis ſacrificiis, additaque luſtratione, vt ex Cic. *Philipp. II.* 40. *Agrar. II.* 12. adparet, ex quo etiam conſtat, nefas fuiſſe, coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

Modus deducendi colonias.

(*a*) De vrbe res certa eſt ex locis Varronis, Plutarchi, aliorumque, paullo poſt *Lib. II. Tit.* I. *n.* 9. adferendis. Agros quoque vomere circumſcriptos, patet ex loco Cicer. *Philipp. II.* 40. *Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, vt vexillum tolleres, & aratrum circumduceres, cuius quidem vomere portam Capuae paene perſtrinxiſti, vt florentis coloniae territorium minueretur.*

§. CXXVI.

Coloniae quotuplices?

Ceterum, vt municipia, ita coloniae non erant vnius generis. Aliae erant CIVIVM ROMANORVM, aliae LATINI, aliae ITALICI Iuris. Aliae porro TOGATAE vel plebeiae, aliae MILITARES dicebantur. Et has ſignis quibuſdam in numis diſcerni, obſeruant eruditi. Coloniae enim plebeiae aratro, militares ſigno militari plerumque denotantur. Quae aratrum & ſigna iungunt, indicant, primam deductionem e ciuibus, ſupplementum e veteranis militibus fuiſſe, vt notat Raph. Fabret. *ad columm. Traian. p.* 10. *ſequ.* Addunt alii alia ſigna, veluti Strauch. *de Beryt. Cap. II.* 11. quod coloniae Italici iuris praetulerint in numis virum ritu Gabino cinctum, & bouem agentem. Add. Io. Harduinus *Antirrhet. p.* 136. quod Italici & Latini iuris coloniae, (quas pro iiſdem habet) nullis ſignis in numis diſtinguantur. Sed haec omnia plerumque falſa eſſe, iam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem. *de Vſu & Praeſt. numiſm. Tom. II. p.* 602. *& Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 19. *p.* 332. Nos ea, quae certiora ſunt, conſectantes de coloniarum generibus ſingulis diſtincte agemus.

§. CXXVII.

Quid coloniae ciuium Romanorum?

Coloniae CIVIVM ROMANORVM erant, quas potiore iure, quam Latii, deducebant Romani. Diſcrimen hoc tangit Liu. XXXIX. 56. vbi de colonia Aquileiam deducenda agit. *Illud agitabant*, inquit, *vti colonia Aquileiam deduceretur, nec ſatis conſtabat, an* CIVIVM ROMANORVM *deduci placeret: poſtremo* LATINAM *potius* COLONIAM *deducendam, patres cenſuerunt.* Vtrum iſtae ciuium Romanorum coloniae omnia ciuitatis Romanae iura retinuerint, an eadem amiſerint, adhuc diſputant eruditi. Car. Sigonius *de ant. iure Ital. III.* 3. iis tantum iura Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilitatis, connubii, patriae poteſtatis, legitimi dominii, nexus, vſucapionis, & ſi qua ſunt huius generis alia: adimit vero ipſis iura ciuitatis publica, veluti cenſus, tributorum, vectigalium ſuffragii, honorum & ſimilia. At Manutius *de ciuitate Romana* eos ius quoque ferendi ſuffragii magiſtratuumque Romae gerendorum retinuiſſe contendit, cuius ſententiam etiam ex numis adſtruxiſſe ſibi videtur Io. Harduin. *Antirrhet. p.* 136. Et certe ciues ſaepe vocantur eiuſmodi coloni apud Liu. VIII. 14. VI. 21. Ipſi quoque Latini, qui nomina in coloniam Romanam dederant, ciues Romani dicuntur facti. Liu. XXXIV. 24. Romae porro cenſi leguntur huius generis coloni apud Liuium

nium XXIX. 37. Vnde non abſurde colligas, omnia iura ciuitatis Romanae retinuiſſe ciues colonos. Sed potiorem tamen hac in re eſſe Sigonii ſententiam, luculenter oſtendit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 19. *p.* 329. *ſequ.* Nihil enim clarius eſt loco Dionis XLIII. p. 233. vbi Caeſarem, ait aliis immunitatem, aliis agros, *πολιτείαν δὲ τισὶ, καὶ ἄλλοις ἀποίκοις τῶν ῥωμαίων νομίζεσθαι*: *aliis ciuitatem, aliis autem vt ius haberent coloniarum Romanarum, dediſſe*: vbi ius ciuitatis Romanae a iure coloniarum ciuium Romanorum manifeſto ſeiungitur. Vt adeo admodum veroſimile ſit, colonias illas ciuium Romanorum iura ſuffragii, gerendorumque Romae magiſtratuum omnino amiſiſſe.

§. CXXVIII.

Quid coloniae Latinae?

Durior longe conditio erat coloniarum LATINARVM, quippe quae ne iura quidem Quiritium habebant. Quod adeo verum eſt, vt ciues Romani, qui nomina in huiusmodi coloniam dederant, capitis deminutionem mediam paterentur. Cicero *pro A. Caecina XXXIII. Certe quaeri hoc ſolere, me non praeterit, (vt ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmodum, ſi ciuitas adimi non poſſet, in colonias Latinas ſaepe ciues noſtri profecti ſint? Aut ſua voluntate, aut legis mulcta profecti ſunt: quam mulctam ſi ſufferre voluiſſent, tum manere in ciuitate potuiſſent.* Add. *pro Domo XXX.* Boeth. *in Topic.* Ciceron. II. *p.* 780. Quod vero Salmaſius cum aliis viris doctis autumat, colonias Latinas ex meris libertinis conſtitiſſe, illud dudum eſt a viris doctis exploſum. Plura de coloniis Latinis dabunt Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 8. *p.* 46. *ſequ.* Sigon. *de antiquo iure Ital. II.* 2. *p.* 661.

§. CXXIX.

Quid coloniae iuris Italici & prouinciales?

Coloniarum ITALICI IVRIS iam ſupra meminimus. Eae procul dubio deterioris adhuc erant condicionis, quam Latinae, paullo melioris tamen, quam prouinciales. Diſcrimen inter vtraſque maxime in immunitate a tributis conſtitit, ſeu immunitate a cenſu capitis & ſoli. Donat. *ad* Suet. *Aug. XL.* Gothofr. *ad Cod. Theodoſ. Tom. V. p.* 222. 223. Quamquam enim & prouinciales coloniae nonnumquam immunes erant a tributis, vt conſtat exemplo coloniae Caeſarienſis primae Flauiae *l. vlt.* §. 7. *D. de Cenſib.* & Plin. *Hiſt. Nat. III.* 3. & 11. colonias & ciuitates immunes ab iis, quae iuris erant Italici, diſtinguit: tamen ex *l. vlt.* §. 5. *D. de cenſ.* ſatis patet, non in leuatione cenſus, ſed

immuni-

immunitate a cenſu capitis & ſoli, illud ius conſtitiſſe. Forma vero cenſionis quae fuerit, & cur ea fuerit inſtituta, ſatis adparet ex *l.* 4. *D. de cenſib.* cui addendus Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug.* III. 9. *p.* 591.

§. CXXX.

Quid coloniae militares?

Coloniae MILITARES ex militibus veteranis: quemadmodum PLEBEIAE ex ciuibus, vel, vt poſteriore aeuo dicebantur, ex *paganis* vel *priuatis*, (nam & hi militibus opponi ſolebant, *l.* 19. *C. de pact. l.* 2. *C. Theod. & l.* 1. *C. Iuſtin. de falſ. mon. l.* 5. *C. ad L. Iul. maieſt.*) ducebantur. Illae ideo inuentae, vt veterani milites, ſtipendiorum diuturnitate feſſi, praemium aliquando laborum caperent. Auctor huius inſtituti L. Sulla, quem deinde Iulius Caeſar, Auguſtus, aliique ſunt imitati. De coloniis militaribus a Sulla & Caeſare deductis, teſtatur Appian. *de Bello Ciu. III. p.* 552. *Epit. Liu. LXXXIX.* de aliis ab Auguſto miſſis Hyginus *de Caſtramet.* &, qui hic diligentiſſime omnia exſequutus eſt, Sigon. *de antiquo iure Ital. III.* 4. *p.* 776. *ſequ.* Ceterum in eiusmodi colonias integrae legiones cum centurionibus ac Tribunis ſuis deducebantur. Hyginus: *Multis legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agriculturae requiem primo tirocinii gradu peruenire. Nam cum ſignis & aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur.* Sed ab vſu receſſit hic mos tempore Neronis, de quo Tacit. *Annal. XIV.* 28. *Non enim vt olim, vniuerſae legiones deducebantur cum Tribunis & centurionibus, & ſui cuiusque ordinis militibus, vt conſenſu & caritate remp. efficerent: ſed ignoti inter ſe, diuerſis manipulis, ſine rectore, ſine adfectibus mutuis, quaſi ex alio genere mortalium repente in vnum collecti, numerus magis, quam colonia.*

§. CXXXI.

Resp. coloniarum.

Ad rempublicam coloniarum quod attinet, in eo potiſſimum inter colonias & municipia erat diſcrimen, quod haec ſuis legibus atque inſtitutis: illae dato a Romanis iure vtebantur. Gell. *Noct. Att. XVI.* 13. *Coloniarum alia neceſſitudo eſt,* (quam municipiorum) *non enim veniunt extrinſecus in ciuitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex ciuitatibus quaſi propagatae ſunt, & iura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habent.* Iis ergo legibus viuebant coloni, quas dederant Romani, & inprimis decemuiri, vel triumuiri coloniarum deducendarum. Quare merito apud eumdem Gellium miratur Hadrianus Imp. Italicenſes, & quaedam item alia municipia antiqua, quum ſuis moribus legibuſque vti poſſent, in

ius

ius coloniarium mutari geſtiuiſſent. Ceterum iisdem paene, quibus municipia, etiam coloniae gaudebant magiſtratibus. Publicum habebant decurionum conſilium, nihilque in lapidibus frequentius eſt ſiglis DEC. COL. quemadmodum in iisdem marmoribus etiam SENATORES COLONIARVM occurrunt apud Reineſ. *Inſcript. pag. CXXXII.* Erant & in coloniis Duumuiri, Aediles, Quaeſtores, Cenſores. Erant ſacerdotes, augures, pontifices. Cic. *Agrar. II.* 35. Vt adeo non abs re Gellius *l. c.* colonias *quaſi effigies paruas, & ſimulacra maieſtatis populi Romani* adpellet. Addatur Car. Sigon. *de ant. iure Ital.* II. 4. *p.* 666. *ſequ.*

§. CXXXII.

Quid praefecturae?

Proximae ſunt PRAEFECTVRAE, quarum longe durior, quam coloniarum, erat conditio. Vnde & eae demum ciuitates in praefecturae formam redigebantur, quae iniquae ingrataeque erga populum Romanum fuerant, fidemque ſemel atque iterum fefellerant. Vti vel ex earum origine apud Liu. I. 38. iuncto loco Dionyſ. *Hal.* III. *p.* 187. adparet. Parum vero a prouinciarum forma differebat forma praefecturarum. Quemadmodum enim in illam quotannis praeſides, ita in praefecturas *praefecti* mittebantur, qui tamen eatenus a praeſidibus differebant, quod illi a populo, vel a Senatu, libera adhuc republica, deligerentur: hi partim a populo partim a praetore. Feſt. voce *praefecturae p.* 374. Praefecturae ergo neque iure ciuitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant, ſed priuatum eorum ius omne ab edictis praefectorum; publicum a Senatu Romano proficiſcebatur, qui iis pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat. Fuere tamen praefecturae aliae aliis liberiores. Quemadmodum enim Capua in praefecturae formam redacta, nullum in vrbe remanebat corpus ciuitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus, teſte Liuio: XXVI. 16. ita in aliis praefecturis, Feſto auctore, *fuit quaedam reſpublica, quamuis magiſtratus ſuos non haberent.* Sane fuit in reliquis praefecturis Senatus ſimulacrum, qui conuentus dici ſolebat, qualem etiam poſtea, patrono Cicerone, Capuani impetrarunt. Cic. *pro Sext. IV.* fuit ordo equeſtris, fuere, qui publicam rem curarent, Aediles & Quaeſtores. Sed his omnibus praeerant, qui iuris dicundi cauſſa Roma mittebantur, praefecti, quos Feſtus (dummodo non in mendo cubat locus) *Sexuiros* & *Quatuorviros*; Horatius vero *Serm. I.* 5. *v.* 35. *Praetores*, adpellat, vbi de Praefectura Fundana:

Fundos, Aufidio Luſco praetore, libenter
Linquimus; inſani ridentes praemia ſcribae,
Praetextam, & latum clauum, prunaeque catillum.

Praefecturas huiusmodi, in quas Populi ſuffragiis Praefecti mittebantur, Feſtus recenſet Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam, Calatiam: Contra Praetor praefectos, teſte eodem, mittebat Fundos, Formias, Caeren, Venafrum, Allicas, Priuernum, Anagniam, Fruſinonem, Reaten, Saturniam, Nurſiam, Arpinum: quamquam pleraeque poſtremis temporibus ad coloniarum vel municipiorum conditionem peruenerunt. Vid. Car. Sigon. *de ant. iure Ital. II. 10. ſequ.*

§. CXXXIII.

Ciuitates foederatae?

Reliquae ciuitates, quae neque municipia, neque coloniae, neque praefecturae, erant, ciuitates FOEDERATAE dicebantur. Erant enim liberae, niſi quod ex foedere quaedam debebant Romanis. Talis ciuitas foederata erat Capua, antequam in praefecturae formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Praeneſte, Neapolis, quae licet foedere obſtrictae Romanis, adeo tamen rempublicam ſuam habebant, vt & ii, quibus aqua & igni interdictum, ciuitatem Romanam amiſiſſe viderentur, ſimul ac in eiusmodi ciuitatem fuiſſent recepti. Forma reip. varia erat ſiquidem: aliae dictatoribus & conſulibus, aliae aliis magiſtratibus parebant, ceu luculenter idem oſtendit Sigon. *l. c. II.* 14.

CAP. VI.

DE STATV PEREGRINORVM.

CXXXIV.

Qui peregrini dicti?

Omnes, qui non erant ciues, veteribus Romanis PEREGRINI dicebantur, ſiue Latini eſſent, ſiue Italici iuris; ſiue in prouincia, ſiue in praefectura aliqua morarentur. Schilter. *Diſſert. de iure peregrin. n. IX.* Hinc & in Latini iuris hominibus τὰς ξενίας σύμβολα, *ſigna peregrinitatis* reperit Appian. *de Bell. ciu. II. p.* 443. Et legem Menſiam, dum peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere, contra M. Vertran. Maurum demonſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. II. 9. p. 226.* Neque tamen negauerim, Latinos, quippe ciuibus Romanis propiores, aliquando a peregrinis ſeiungi,

gi, veluti apud Vlpian. *Fragm. V.* 4. *XIX.* 4. Poſtea vbi Antoninus Caracalla ciuitatem cum omnibus, qui in orbe Romano viuebant, ingenuis communicauerat: ſoli libertini Latinae & dedititiae conditionis peregrini habiti ſunt, ceteri omnes Romani dicti. Inde eſt, quod dedititios peregrinis accenſet Vlpianus *Fragm. XX.* 14. De reliquis omnibus Romani orbis incolis ait Auguſtin. *in Pſalm. LVIII. Part.* 1. *ſub fin. Quisnam non cognoſcit, gentes ſubiectas imperio Romano? quae quidem erant, quando omnes Romani facti ſunt, & omnes Romani dicuntur.* Quod adeo verum eſt, vt & vniuerſum Romanum imperium *Romania* adpellatum ſit, vt pluribus veterum teſtimoniis demonſtrant Caſaubon. ad Lamprid. *Alex. Seu. V.* Iuſtell. ad *Can. Eccl. vniu.* IV. *p.* 95. *Tom. I.* Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 6. *p.* 167. Ex quo vero Iuſtinianus etiam libertinos ciuitatis Romanae fecit participes: exoleuit paene peregrinorum nomen, totiuſque orbis incolae in *Romanos & Barbaros* diuiſi ſunt, quos ſolos vna cum ſeruis in *ea vnica totius mundi ciuitate peregrinari*, dicit Sidonius *Epiſt. I.* 6. Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii prouinciae *Romaniae* vocabulo veniebant, ita reliquae terrae dicebantur ἡ βάρβαρος, vel *barbaricum*, eadem forma, qua veteres dicere ſolebant *hoſticum, pacatum, Vindelicum, Noricum, Celticum, Geticum*, ceu praeclare docuit Io. Fridr. Gronou. *Obſ. II.* 3. *p.* 233.

§. CXXXV.

Libera adhuc republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Verſari quidem in vrbe poterant, ſed ita, vt ſeiuncta a ciuibus eſſet in peregrinos iurisdictio. Praeter vrbanum enim Praetorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui iuri inter peregrinos & ciues dicundo praeerat. *l.* 2. §. 28. *D. de orig. iur.* Creatus primum eſt A. V. C. IↃX. vt auctor eſt Flor. *Epit. Liu. XIX.* Inter vrbanum vero & peregrinum Praetorem cum aliae, tum hae quoque erant differentiae, quod ille hoc erat honoratior, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, vt erudite oſtendit Franc. Hotoman. *de Magiſtr. Rom. p.* 121. Eumdem edictum in albo proponere conſueuiſſe, quod negat idem Hotomanus, ſupra ſuo loco a nobis demonſtratum eſt.

Peregrinis in vrbe praetor ſingularis ius dicebat.

§. CXXXVI.

Deinde in vrbe quidem habitabant peregrini: ſed veluti precario. Vnde ſaepe magiſtratuum arbitrio vrbe expulſi ſunt. Sic iam anno V. C. IↃCXXVII. peregrinos omnes vrbe excedere iuſ-

Saepe ex vrbe expellebantur.

ſerat M. Iunius Pennus, Tribunus plebis, cuius legis mentio fit apud Ciceron. *de Offic.* III. 11. *in Brut.* XXVIII. & Feſt. *voce reſpubl. p.* 407. Similem legem A. V. C. IↃCLXXXVIII. L. Cotta & L. Torquato Coſſ. tulit, non Aemilius quidam Papus (*b*), nec, vt Ant. Auguſtino viſum, Papirius quidam, ſed C. Papius Celſus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolebant, & Glaucippo neſcio quo, vrbe exeſſe iuſſit Dio Caſſ. XXXVII. *p.* 33. Cic. *de Offic.* III. 11. *Agrar.* I. 4. *pro Archia* V. (*c*) Idem deinde factitarunt Imperatores, quoties arctior annona incolarum numerum imminui ſuaderet. Auguſtum magna aliquando ſterilitate ac difficili remedio venalitias & laniſtarum *familias*, peregrinoſque, omnes, exceptis medicis & praeceptoribus, partemque ſeruitiorum vrbe expuliſſe, auctor eſt Sueton. *Aug. XLII.* Idem ſuo tempore factum, conqueritur Ambroſ. *de Offic.* III. 7. Sed poſterius hoc exemplum de barbaris, Romae commorantibus, videtur intelligendum. Nati enim in orbe Romano tantum abeſt, vt Roma exſularint, vt maximam plebis Romanae partem conſtituerent ſub Imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes, qui in orbe Romano viuebant, ciues eſſe iuſſerat Antoninus Caracalla. Iam ſub Domitiano ea de colluuie conqueritur Iuuenal. *Sat. III. v.* 58.

Quae nunc diuitibus gens acceptiſſima noſtris,
Et quos praecipue fugiam, properabo fateri,
Nec pudor obſtabit: non poſſum ferre, Quirites,
Graecam vrbem, quamuis quota portio faecis Achaei?
Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam, & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana ſecum
Vexit; & ad circum iuſſas proſtare puellas.

Et Herodianus *Hiſt. I.* 12. referens peſtilentiam ſub Commodo Romanum orbem deuaſtaſſe, eam potiſſimum addit in ciuitatem Romanam ſaeuiiſſe, πολυάνθρωπόν τε οὖσαν, καὶ τοὺς πανταχόθεν ὑποδεχομένην, *quae & per ſe populo abundarit, & aduenas toto orbe confluentes exceperit.* Idem *Lib. VII. cap.* 7. populi Romani indolem, qualis

(*b*) Ita exiſtimauerat neſcio quis, quem erudite refellit Car. Sigon. *de Nomin. Rom. pag.* 1426. edit. Gothofr.

(*c*) Monimentum huius legis Papiae egregium exſtat in numis L. Papii, Celſi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conſpicitur, cum litteris PAPI, quam de lege hac Papia interpretantur Ez. Spanh. *de Vſu & Praeſt. Numiſm. VI. p.* 180. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 196. Adde, quae de hac lege diximus plenius in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. l.* 1. 3.

qualis ſub Maximino Imperatore fuerit, deſcripturus: Καὶ πάντες μὲν, inquit, ὄχλοι κῦφοι πρὸς τὰ καινοτομούμενα, ὁ δὲ ῥωμαίων δῆμος ἐν πλήθει μεγίστῳ καὶ ποικίλῳ συγκλύδων τε ἀνθρώπων πολὺ καὶ ῥᾴδιον ἔχει τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον. *Nam etſi vbique vulgus ſemper ad res nouas leuiſſimum: tamen Romana plebs in primis, quae ex magna variaque etiam peregrinorum multitudine conſtat, longe ceteris mobilior eſt.* Et ſane tot Romae Syri, Phoenices, Aegyptii, Afri, Graeci, Aſiatici non modo inter plebeios erant, ſed & ſummis fulgebant honoribus, vt nihil fere Romani ſanguinis Romae ſupereſſe videretur, & vrbem incolis priuaturus fuiſſet, qui iuſſiſſet vrbe excedere peregrinos.

§. CXXXVII.

Iure Quiritium & ciuitatis carebant peregrini.

Quod ad iura peregrinorum attinet: paucis omnia complectemur, ſi eos tum iuribus Quiritium, tum iure publico ciuitatis, plane caruiſſe dixerimus. Non ergo liberi erant iure Quiritium ita, vt flagris virgiſque caedi non poſſent. Neque erat ipſis ius connubii cum ciuibus, Vlpian. *Fragm. V.* 4. (quamuis eſſet ius matrimonii, quod vocabulum iuris gentium eſſe docuimus in *Elem. Iur. Ciu. ſec. ord. Inſtit. §. CL.*) neque ius patriae poteſtatis, *l.* 3. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* neque iura patronatus *l.* 10. *§.* 2. *D. de in ius voc. Plin. Epiſt. X.* 12. neque teſtamenti factio, (*d*) aut ius ex teſtamento quidquam capiundi. *l.* 1. *pr. D. ad L. Falc.* Vlpian. *Fragm. XX.* 14. *l.* 1. *C. de her. inſt. l.* 6. §. 2. *D. eod.* Immo nec teſtibus eis eſſe licebat in teſtamento ciuis. *l.* 30. *C. Theod. de haeret.* Denique nec ius habebant legitimi dominii, nexus, mancipii, (quamuis recte ab iis iniri & explicari poſſent contractus & negotia iuris gentium, (quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione originis, ſed ratione vſus accenſetur. *l.* 8. §. 4. *D. de acceptilat.*) nec ius vſucapionis, de quo iam in XII. Tabulis fuerat cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Vid. infra *Lib. II. Tit. VI.* Quum ergo ius Quiritium nullo modo haberent: facile patet, eos multo minus gauiſos iuribus cenſus, legionis, tributorum, ſuffragii, petendorum honorum, aliiſque huius generis.

(*d*) Hinc mortuo peregrino, bona aut tamquam vacantia in fiſcum cogebantur, aut priuato adquirebantur, ſi peregrinus ſe ad aliquem veluti patronum adplicuiſſet, eique in clientelam dediſſet. Tunc enim, illo mortuo, patronus IVRE ADPLICATIONIS in iſtius peregrini bona ſuccedebat. Cic. *de Orat.* I. 39.

§. CXXXVIII.

Exceptiones quaedam huius regulae.

Sed quamuis haec omnia recte ſe habeant: non vnam tamen admittunt exceptionem. Primo enim, vt ſupra diximus, haud paullo melior erat conditio Latinorum & Italorum, qui tamen & ipſi peregrinis ante legem Iuliam accenſebantur. Deinde multis peregrinis concedebantur quaedam iura Quiritium, vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic iam ſupra obſeruauimus, datum eſſe quibusdam peregrinis ius connubii, patriae poteſtatis, teſtamenti factionis. Et hoc eſt celebre illud ius, vtendi toga, cuius mentio fit *l.* 32. *D. de iure fiſci.* Accedit tertio, quod licet iure Quiritium teſtari haud poſſent peregrini, liceret tamen eis *aduerſus ciuitatis ſuae leges teſtari* (*e*), vti ait Vlpianus *Fragm. XX.* 14. Vbi *aduerſus* idem eſſe ac *ſecundum*, iam pridem obſeruarunt eruditi. Quarto, multa etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inuenta. Sic tametſi nihil ex teſtamento capere poſſet peregrinus: recte tamen & iure aliquamdiu capiebat per fideicommiſſum. §. 1. *Inſt. de fideicomm. hered.* quamuis poſtea omnia fideicommiſſa in fraudem legum relicta, irrita eſſe iuſſerit SC. Plancianum, *l.* 59. §. 1. *D. ad L. Falc.* Vlp. *Fragm. XXV.* 17. quod ſub tempora Veſpaſiani, M. Plancio Varo Coſ. ad Senatum referente, conditum eſſe, coniecimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. II. 6. p.* 192. *ſequ.* Denique multa ſenſim ſub Imperatoribus mutata ſunt, quae antiqui Romani in peregrinorum odium conſtituerant. Sic quum *caſtra olim eos, quos ad labores & pericula accipiebant, faſtidioſe legerent*; vt ait Seneca *Epiſt. XLIV.* poſtea etiam prouincialibus, ac denique ipſis barbaris, locus non ſolum inter auxilia & ſocios, ſed & in ipſa legione, conceſſus eſt, vt iam ſupra eſt a nobis obſeruatum.

(*e*) Hinc & ii, quibus aqua & igni interdictum fuerat, quamuis ad peregrinitatem eſſent redacti, teſtari tamen poterant, ſecundum leges videlicet ciuitatis, in quam fuerant recepti, & ſub Tiberio adhuc exemplum eiusmodi teſtamenti memoratur apud Tacit. *Annal. IV.* 43. Sed hic ipſe Princeps eiusmodi exſulum teſtamenta primus prohibuit, teſte Dione Caſſ. *Hiſt. LVII. p.* 618.

§. CXXXIX.

Peregrinis non erat ius togae.

Quum ergo tanta eſſet inter ciues & peregrinos differentia; haud ſane mirandum eſt, etiam externis quibuſdam ſignis ſecretos illos voluiſſe Romanos. Ciues incedebant togati, qui togae amictus tam proprius iis erat, vt & *togati* pro Romanis, quemadmodum *palliati* pro Graecis, dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat

erat Romanis, ſi palliati incederent : Cic. *pro C. Rabino cap. IX.* ita peregrinis togae vſu legibus fuerat interdictum, Sueton. *Claud.* XXV. Plin. *Epiſt. IV.* 11. *VII.* 3. adeoque ſpeciali conceſſione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent: *l.* 32. *D. de iure fiſci (f).* Erat vero toga amictus exterior, laneus, ſemicircularis, tunicae ſuperiniectus, apertus, & ad talos vſque defluens, quem pluribus deſcribunt A. Ruben. *de Re Veſt. I.* 6. *p.* 39. Io. Bapt. Donius *de vtraque penula.* Car. Sigon. *de Iudic. III.* 18. Ceterum quamuis communis hic eſſet ciuium habitus : ordines tamen inſignibus quibuſdam diſtinguebantur. Magiſtratus enim toga praetexta, ſenatores lato clauo, equites anguſto clauo vti ſolebant. Enimuero exoleuit ſenſim ipſos inter Romanos togae vſus, *(g)* magiſque placuere tunicae & birri, vt magno eruditionis adparatu oſtendit Claud. Salmaſ. *Adnot. ad* Tertullian. *de Pallio p.* 79.

(*f*) Gloſſae ergo figmentum eſt, in ea lege *togam* accipi pro munere aduocati. Vid. Schilter. *diſſ. de iure peregrin. n. XXVII.*

(*g*) De Auguſto Sueton. *Aug. XL. Etiam habitum cultumque priſtinum reducere ſtuduit. At viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans : En ait,*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam!

Vnde patet, iam ipſis Auguſti temporibus togae vſum exoleſcere coepiſſe.

§. CXL.

Sic & nominibus diſcernebantur ciues & peregrini : ſiquidem illi etiam praenominibus, hi ſolis nominibus vtebantur, neque prius praenomina accipiebant, quam eſſent in ciuitatem adſciti. **Nec praenomina habebant.** Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII.* 36. *Cum Demetrio Mega mihi vetuſtum hoſpitium eſt : familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, ciuitatem a Caeſare impetrauit : qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur.* Ex quo loco etiam adparet, ipſa gentilia etiam nomina, [redacted]gnomina eorum adſciuiſſe peregrinos, a quibus vel quorum ope fuerant ciuitate donati, vel alio adfecti beneficio. Id quod etiam ex praecedente epiſtola diſcimus, vbi de Philoxeno, qui poſtea C. Auianus dictus eſt: *Nomen autem Auiani*, inquit, *conſequutus eſt, quod homine nullo plus eſt vſus, quam Flacco Auiano, meo, quemadmodum te ſcire arbitror, familiariſſimo.* Sed ne nimium excreſcat haec adpendix, hic quidem ei colophonem imponere viſum eſt.

LIBRI

LIBRI II. TIT. I.

DE
RERVM DIVISIONE, ET ADQVIRENDO
IPSARVM DOMINIO.

QVum ſuperiore libro de iure perſonarum expoſuerit Iuſtinianus: hoc ſecundo, Caium ſequutus ducem, DE REBVS agit. Quare, rerum diuiſiones paullo accuratius ac diſtinctius ex antiquitatibus Romanis proponere, atque hinc inde illuſtrare iuuabit. Ceterum res & pecunia quomodo differant in iure noſtro, ex *l.* 5. *pr. D. de verb. ſign.* ſatis notum eſt.

§. I.

Prima rerum diuiſio.

Summa rerum diuiſio, vt recte obſeruat Caius, *l.* 1. *D. de diuiſ. rer.* (*a*) in duos articulos deducitur. Aliae enim erant DIVINI IVRIS, aliae HVMANI. Illae iterum in SACRAS & RELIGIOSAS diuidebantur. SANCTAE enim, quae addi ſolent, tantum *quodammodo diuini iuris* habebantur, *vt diligentius vrbs religione, quam moenibus, cingeretur.* Cicero *de Nat. Deor. III.* 40.

(*a*) In Aniani compilatione, in qua ea lex aliter legitur, totum hoc Caii fragmentum interpolatum eſſe, vnicuique patet. Aleand. *Not. ad* Caii *Inſt. II.* 1. 1.

§. II.

Res ſacrae.

Res SACRAE dicebantur, quae publico ciuitatis inſtituto auctoritate Pontificum erant ſollemniter conſecratae. Feſt. *voce ſacer. p.* 417. quales erant arae, aedes, donaria (*b*), & quidquid fuerat Diis conſe-

(*b*) Aliae erant *res ſacro commendatae*, vt vocat Cicero *de Leg. II.* 9. Hae enim non conſecratae erant Dis, ſed tantum ſecuritatis cauſa in templis depoſitae. Cic. *de Leg. II.* 16. Sane in templis & delubris ſecuritatis cauſſa deponi ſolebant res pretioſiſſimae. In templo Saturni & Opis adſeruabantur leges, SCa, pacta, foedera & pecuniae publicae. Seuerus Imp. pecunias ſuas & theſauros in templis repoſuerat. Herodian. *Hiſt. IV.* 4. Quin immo in pacis templum, omnium opulentiſſimum & egregie munitum vniuerſas ferme ſuas diuitias congregaſſe, refert idem auctor. *Lib. I. Cap. XIV.* Vnde & templa cuſtodiis militaribus cincta fuiſſe, obſeruat Lipſ. *Not. ad* Tacit. *Annal. Lib. I. p.* 17.

conſecratum. Et quidem vni Deo publice conſecratae aedes, *fana*; pluribus ſimul, tanquam συμβώμοις dedicatae *delubra* dicebantur. Iſ. Voſſ. *ad Pomp. Mel. II. 3. p.* 147. Publice, inquam, conſecratae. Nam vel Senatus auctoritas, vel populi iuſſus, vel principis decretum accederet, oportebat. Priuata enim auctoritate nihil fiebat ſacrum (*c*). Vid. Guther. *de iure pontif. III.* 12. Templa ſacra fiebant *inauguratione*, dum augures ſpatium ſollemniter capiebant. Tacit. *Hiſt. IV.* 83. Id enim dicebatur *inaugurari*. Cic. *pro Domo LIII.* Quaecumque vero loca non erant inaugurata, ea non *templa* dicebantur, ſed *aedes ſacrae*. Gell. *Noct. Att. XIV.* 1. Sequebatur II. *luſtratio areae*, quae fiebat a militibus, quibus fauſta erant nomina, felicibus ramis; quibus ſuccedebant virgines Veſtales cum pueris puelliſque patrimis & matrimis, quae aqua e riuis, fontibus amnibuſque hauſta, vniuerſam aream perluebant. Denique & magiſtratus aderant, qui, praeeunte Pontifice ſuouetaurilibus luſtrabant ſpatium, & ſuper caeſpitem reddebant exta, ac denique precati Deos, vt ſuas ſedes diuina ope attollerent, fundamenta ſollemniter iaciebant, iniecto ingente ſaxo. Tacit. *Hiſt. IV.* 83. Lapis eiusmodi dicebatur *auſpicalis*, qualis deſcribitur apud Grut. *Inſcript. p.* XXXIX. 5. Abſoluta aede, etiam III. *dedicatione* opus erat, peragenda a magiſtratu maiore, qui praeeunte Pontifice ſollemne carmen recitabat (*d*), poſtem manu tenens (*e*), Liu. II. 8. Cicero *pro domo XLVII.* Valer. Max. V. 10. Grut. *Inſcript. p.* XXIII. 12. Formulas, vt ſolet, magno ſtudio collegit Barn. Briſſon. *de Formul.* I. *p.* 124. Vt vel vnam exempli cauſſa proferamus, Ioui Feretrio templum his verbis dedicauit Romulus: IVPITER FERETRI, HAEC

(*c*) [Alia erant ſacra priuata, alia priuata auctoritate inſtituta. Illa licita erant, (*Lib. I. tit. X.* §. 4.) haec vero ideo prohibita, ne religiones peregrinae introducerentur. Bynkersh. *de relig. peregr.* Idem apud Athenienſes obtinebat, vbi capitale erat myſteria domi facere. Corn. Nep. *Alcibiad. Cap. II.*]

(*d*) Ab his ſollemnibus verbis templa etiam FANA dicta ſunt. Feſt. *voce fanum. p.* 287. *Fanum a fano dictum, ſiue a fando, eo quod, dum Pontifex dedicat, certa verba* FATVR. Ita & Varro *de Lingua Lat. V.* 7. *p.* 38. Argutiora enim ſunt illa Iſ. Voſſii *ad Pompon. Mel. p.* 147. fanum deriuantis, a Graeco ναὸς, ναϝὸς, vnde transpoſitione Aeolica factum *fanus* vel *fanum*. Plutarchus *in Poplic. p.* 104. ſollemne illud carmen vocat νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνάς, *legitima dedicationis verba.*

(*e*) Vnde & *manu conſecrationes fieri* dicebantur. Cicero *de Leg. II.* 11. Et Ouid. *Faſt. I. v.* 403.

Sacra vocant auguſta patres: auguſta vocantur

Templa ſacerdotum rite dicata manu.

TIBI VICTOR ROMVLVS REX ARMA FERO, TEMPLVMQVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO, SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVAE, REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CAESIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Liu. I. 10. Solebant denique dedicationi IV. *leges* quaedam adiici, quales hinc inde in vetuſtis marmoribus leguntur, recenſitae ab eodem Briſſon. *Form.* I. *p.* 125. Accedebant demum epulae & ſportularum diſtributiones, vel publico nomine, vel a priuatis factae, quarum meminit marmor apud Reineſ. *Claſſ. I.* 99. Quibus omnibus rite peractis, ita occupaſſe locum credebatur religio, vt numquam eſſe poſſet in dominio priuati, etiamſi aedes eſſent dirutae aut vetuſtate collapſae. Plin. *Epiſt. X.* 76. *l.* 6. *§.* 3. *D. h. t. l.* 73. *D. de contrah. emt.* Vnde Macrobio *Saturn. III.* 3. ſacra *Deorum haberi*, id eſt, in Deorum dominio eſſe, ait. Sacrae tamen res eſſe deſinebant exauguratione, quae fiebat per euocationem ſacrorum. *l.* 9. *D. h. t.* quo de ritu videndi Macrob. *Saturn. III.* 8. Iac. Raeuard. *coniectan. II.* 17. Briſſon. *de Form. I. p.* 54. 63. 64. [Io. Guil. de Berger. & Henr. de Cocceii in *Diſſertationibus de euocatione ſacrorum.*] Captae quoque ab hoſtibus res ſacrae eſſe deſinebant, liberatae tamen, quaſi poſtliminii iure priſtinam recuperabant ſanctimoniam. *l.* 36. *D. de relig. & ſumt. fun.* Vnde facile patet, cur Romani hoſtes DIVINA HVMANAQVE omnia dedere iuberent. Liu. I. 38.

§. III.

Res religioſae. RELIGIOSAE res non minus, ac ſacrae, iuris Pontificii erant, vt patet ex fragmento Ciceronis apud Nonium Marcell. II. *p.* 805. *p.* 582. Vnde etiam *ſanctae* aliquando dicuntur, tamquam ſanctione a Pontificibus munitae. Gel. *Noct. Att. IV.* 9. Statim vero locus fiebat religioſus, ſi quis mortuum in locum ſuum intuliſſet. *l.* 6. *§.* 4. *D. h. t.* ſiue id liberi hominis eſſet cadauer, ſiue ſerui. *l.* 2. *D. de relig. & ſumt. fun.* Vnde & diui fratres cenotaphium religioſum eſſe negant, *l.* 7. *D. de rer. diuiſ.* quamuis aliud viſum fuerit Marciano in *l.* 6. §. *vlt. D. eod.* vbi conferendus Ampl. Bynkersh. *Obſ. I.* 5. Ante reſcriptum illud cenotaphium religioſum habitum eſſe, [quia & iſtud Diis Manibus dedicari ſolebat, Henr. Noriſ. *de Cenotaph. Piſan. III.* 2. *ſequ.*] vel ex illis Virgilii *Aen. III. v.* 303. patet:

- - - Maneſque vocabat
Hectoreum ad TVMVLVM, *viridi quem caeſpite* INANEM
Et geminas, lacrymis cauſſam, ſacrauerat aras.

Religioſa

Religioſa eiusmodi loca ſemper erant extra vrbem (*f*), in agris, & maxime propter vias publicas. Vnde tam frequens *viatorum* mentio fit in antiquis monimentis.

(*f*) Non licebat enim per Leges XII. Tabularum mortuum intra vrbem ſepelire. Cicero *de Leg. II.* 23. Quam legem firmarunt Hadrianus *l.* 3. §. 5. *D. de ſepulcr. viol.* & Diocletianus & Maximianus, Augg. *l.* 12. *C. de religioſ.*

§. IV.

Qualia Romae ſepulcra fuerint?

Religiosa habebantur ſepulcra, quia dedicata erant *Dis Manibus*. Haec qualia apud Romanos fuerint, paullo accuratius eſt explicandum. Vnusquisque ſepulcrum ſibi in ſuo aliquo fundo deligere ſolebat. Bene tamen de republica meritis locus publice dari, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI.* 32. pauperibus & minus locupletibus indulgentia Pontificum attribui ſolebat. Idem *Inſcr. Claſſ. XVII.* 1. Aliquando plebem ſibi conciliaturi, praedium aliquod ſepulcris pauperum deſtinabant, veluti Baebius Gemellius Saſſinas, qui in monimento apud Reineſ. *Claſſ. VII.* 20. *municipibus ſingulis incoliſque loca ſepulturae dat, circa ſuum praedium, extra qui ſibi laqueo manus intulerint* (*g*), *& qui quaeſtum turpem profeſſi ſint.* Ditiores plerumque eo loco exſtruebant pyramidem, columnam aliamue molem ſplendidam, e marmore plerumque ſolido, vnde & *Domus marmorea* pro ſepulcro dicitur. Tibull. III. 2. Et quamuis, quantum ſumtuum ſepulcris impendi poſſet, Edicto Aedilium expreſſum eſſet, teſte Cicerone *Philipp. IX.* 7. *Epiſt. ad Attic. XII.* 35. 36. Reineſ. *Inſcr. II.* 73. tanta tamen, gliſcente luxu ea in re Romanorum magnificentia eluxit, vt eam non ſine ſtupore in marmoribus & monimentis intueamur. In ipſis ſepulcris ſpecus ſubterranea dicebatur HYPOGAEVM, vbi locus erat certo ollarum vel vrnarum numero deſtinatus, qui OLLARIVM vocabatur, Grut. *Inſcript. p.* DCCCCXXXV. 9. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XI.* 100. vel SCHOLA OLLARVM. Reineſ. *Claſſ. XVI.* 53. Ius enim ſepulcrorum erat diuerſum. Alia plures, alia pauciores vrnas habere poterant. In inſcriptione Reineſiana *Claſſ. XVI.* 60. ſunt OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. In aliis monimentis numerantur XV. Id. *Inſcr. Claſſ. XVI.* 53. in aliis XXIV. Id. *Claſſ. XIV.* 145. in aliis

(*g*) [Turpe hoc propricidii genus, Virgil. *Aeneid. XII. v.* 601.
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
vbi Seruius obſeruat, hanc mortem tam infamem habitam ut non lugendi quidem eſſent ſuſpendioſi. *l.* 11. §. 1. *D. de his, qui not. infam.*]

aliis *XXIX.* Id. *Claſſ. I.* 240. Loculi vero ad recipiendas has ollas cinerarias comparati, COLVMBARIA vocantur in marmoribus, quorum multa attulit, ipſamque columbariorum formam oculis ſubiecit Fabrett. *Inſcript. Cap. I. pag.* 10. *ſequ.* vbi & Reineſium notat, *Claſſ. VII. Inſcr.* 21. *columbarium* columbarum latibulum interpretantem. Sed ita ſe res habebat, quamdiu corpora cremari ſolebant, id quod & poſt Antoninorum tempora factum eſſe, ex monimentis paene innumeris patet. Exoleſcente paullatim eo ritu, arcas loco ollarum conſtituebant in hypogaeis, vel marmoreas, vel ex lapide Tiburtino, Grut. *Inſcr.* p. MCVIII. 6. vel fictiles. Id. *Inſcr.* p. DCCCCIII. 12. vel ex Aſſio lapide, cuius ea vis erat, vt cadauera ſtatim conſumeret. Qui lapis quum frequentiſſime his vſibus inſeruiret, factum eſt, vt arcae illae dictae ſint *ſarcophagi*, ceu iam vidit Cuiac. *Obſ. XXI.* 13. Quemadmodum ergo in aliis monimentis legimus, ibi ſita eſſe OSSA; Grut. *Inſcr.* p. DXXXVII. 7. p. DCCCLXII. 3. vel CINERES: Id. p. DCXCVI. 5. ita in aliis verba occurrunt: CORPVS. INTEGRVM. CONDITVM. SARCOPHAGO. Id. p. DCLXXXVIII. 10. p. DCLXXXIX. 8. In eodem porro HYPOGAEO, vbi oſſa, cineres, cadauera requieſcebant, erant *lampadaria*, vel lychnuchi, quorum mentio fit apud Dion. Caſſ. *in Domitian. vit. p.* 763. & apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 240. & *Claſſ. XI.* 100. eorumque cura, niſi ita comparata eſſent, vt perpetuo lucerent, demandari ſolebat libertis vel ſeruis. Supra hypogaeum erant caenacula. Grut. p. DCXL. 2. armaria, Grut. p. CCCLXXXIII. 4. arae, Grut. p. DCCVI. 13. p. DCCVIII. 4. p. DCCXXI. 8. p. DCCCVII. 12. immo & ſigna & ſimulacra deorum, & genii familiae, qualia deſcribuntur in marmore apud Reineſ. *Inſcr. I.* 240. Vnde facile patet, cur ibi & aeditui fuerint, qualis ille AEDITVVS SEPVL. SERG. FAMILIAE; qui AEDITVAVIT ANN. XII. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V.* 53. itemque cur itum, ambitum, aditum ſepulcris ſuis ſtipulati ſint veteres, ad coronandum, ſacrificandum, veſcendum, quales formulae ſunt apud Grut. p. DLX. 5. p. DCCCLXIV. 2. p. DCLXII. 5. p. MLXXXI. 1. cur item & eam legem ſepulcris additam reperiamus, vt, ſi quis ibi furtum feciſſet, perinde obligatus ſit, ac ſi ſacrilegium commiſiſſet. Grut. p. MLXXVI. 10. itemque, vt qui ibi minxerit, aut cacauerit, Deos ſuperos & inferos iratos habeat. Fabrett. *ibid. p.* 110. Denique vt hanc deſcriptionem ſepulcrorum abſoluamus, & extra ea quaedam fuiſſe, obſeruamus, quae ad illa referebantur, veluti *hortos*, *aedificia*, *tabernas*, *macerias*, *ſcalaria*, & inpri-

inprimis *vnſtrina*, quamuis ea monimentis ſuis adplicari, quidam vetuerint. Grut. *Inſcript.* p. DCLVI. 3. p. DCCLV. 4. p. MXLIV. 7. 8. [Menken. *Diſſ. de conſecrat. Augg. & Augg.*]

§. V.

Iam ergo non eſt quod miremur, religioſa habita fuiſſe ſepulcra quaelibet. Dedicata enim erant Diis Manibus vel Diis inferis. Diſcimus hoc ex ipſis monimentis, in quibus frequentiſſimae ſunt formulae; D. M. vel D. M. S. id eſt, DIS MANIBVS SACRVM vel DIS. INFERIS. MANIBVS. SACRVM. Iac. Guther. *de iure Manium III.* 1. Immo & propter eoſdem Manes conſecrata dicebantur ſepulcra. Gruter. *Inſcript.* p. IↃCCCLXVII. 5. Cur illa religioſa habita ſint?

HAEC AEDIFICIA. PROPRIA.
COMPARATA. FACTA.
DICATAQ. SVNT. MONIMENTI.
SIVE. SEPVLCRVM. EST. ET.
OLLARVM. QVAE. IN. HIS. AEDIFICIIS.
INSVNT. ET. CONSACRATAE. SVNT.
RELIGIONISQVE. EARVM. CAVSSA.

Conſecrationis ſepulcri mentio etiam fit apud eumdem Grut. *p.* DCCCLXII. 5. & *p.* DCCCVII. 12. Nec raro monimenta LOCA SACRA adpellantur, apud Grut. p. DCCC. 9. p. DCCCCXXXIV. 4. p. DCCCCLVI. 8. Nec ipſum tantum ſpacium, quo cadauer concludebatur, occupare videbatur religio, ſed & aliquam vicinae areae partem, cuius ambitum non ſolum in monimentis deſignabant, hoc modo IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. id eſt, *in frontem pedes* X. *in agrum pedes* XX. Horat. *Serm. I.* 8. *v.* 12. ſed & maceriis murisque includebant, vt erudite docet Briſſon. *Antiqu. Rom.* III. 15. & 16. *p.* 36. *ſequ.* Exempla ſunt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* VIII. 75. XII. 37. 69. 70. Ceterum ob hanc religionem corpora ſemel illata ſepulcro tolli non poterant, niſi impetrata a Pontificibus vel Principe venia *l.* 8. & 38. *pr. D. l.* 14. *C. de religioſ.* vel in prouinciis a Praeſide *l.* 1. *C. de religioſ.* Exemplum exſtat apud Gruter. *Inſcript. p.* IↃLXXVIII. vbi RELLIQVIAE. TRAIECTAE dicuntur III. NON. FEBR. EX. PERMISS. COLLEGII. PONTIFICVM. PIACVLO. FACTO. Immo ne refici quidem monimentum poterat, ſine permiſſu Pontificum, niſi id ita fieri poſſet, ne reliquiae tangerentur. *l.* 44. *§.* 1. *D. de religioſ.* Id quod etiam ex marmore conſtat apud Gruter. p. IↃXVIII. 4. Immo nec corpus in alia arca poterat collocari, niſi volente principe. Grut. p. DCVII. 1.

§. VI.

An ſepulcra vendi potuerint.

Multo minus ergo ſepulcra erant in commercio vel dominio; *l.* 12. *§.* 1. *D. de religioſ.* quamuis ipſum ius inferendi mortuum in alium transferri quocumque titulo poſſet. *l.* 14. *C. de legat.* [Quamuis enim exemplum exſtet venditi ſepulcri vel monimenti apud Gruter. p. MLXXXI. nondum tamen eo illatum eſſe mortuum, docet Brummer. *ad Leg. Cinc. Cap. XIV. n.* 3. *p.* 214.] Si locus religioſus aedificiis iunctus erat, vendi non poterat cum aedificiis: at aedificia ſeorſim vendi poterant, licet coniuncta eſſent loco religioſo, id quod ex inſigni ſententia lata a Senecione Subpraefecto Claſſis Miſenenſis, & a ſe in lucem protracta probat Iac. Cuiac. *Obſ.* XVIII. 32. Attamen id vix intelligendum putauerim de vineis, aedificiis, agris, quae nonnumquam ſepulcris adnecti ſolebant ad eorum tutelam. Cuius rei permulta exempla ſunt apud Grut. *Inſcr.* *p.* DCCXVII. 7. *p.* DCCCII. 8. *p.* CCXXVII. 5. *p.* DCCLIII. 4. *p.* DCXXIII. 8. *p.* DCXXXVI. 12. *p.* CCCXCIX. 1. & Reineſ. *Inſcr.* VI. 112. Quum vero nihilominus ius inferendi quodammodo in commercio eſſet: facile intelligimus, cur cauerint veteres in monimentis ſuis, *ne ſepulcrum mutaretur, neue veniret, neue donaretur, neue pignori obligaretur, neue de nomine exiret familiae, nec vllo modo abalienaretur.* Grut. *Inſcr. p.* DCCLXII. 5. *p.* DCCCIX. 2. comminati etiam poenam, fiſco inferendam, iis qui ſecus facturi eſſent. Grut. *p.* DCCCLXI. 13. Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* I. 43. Selden. *de Synedr. Ebr.* I. 5. Aliquando tamen & diuiſa ſepulcra legimus, eoque pertinet formula: IN PARTE DIMIDIA SVA, apud Gruter. *Inſcr.* *p.* DCCLXXII. 14. *p.* DCCLXXII. 1. *p.* DCCCCXLVI. 5. & Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* IX. 38. 39.

§. VII.

Erant vel familiaria, vel hereditaria, vel neutrius iuris.

Ceterum ſepulcra vel FAMILIARIA erant, vel HEREDITARIA. *l.* 6. *l.* 7. *D. de religioſ. & ſumt. fun.* quibus tamen nos addimus tertium genus eorum, quae NEVTRIVS IVRIS erant. FAMILIARIA vniuerſae familiae patebant, non autem heredibus extraneis. Vnde Formulae in vetuſtis marmoribus: HOC MONIMENTVM EXTERVM NON SEQVETVR, NISI DE NOMINE VTRORVMQVE. POST OBITVM NOSTRVM CORPVS EXTRANEVM INFERRE NE LICEAT. NE DE FAMILIA EXEAT, aliaeque ſimiles. Grut. *Inſcript.* p. DXCIV, 2. p. DXXIII. 5. p. DCCCLXXXI. 9. Aliquando & libertis & libertabus ſimul ius inferendi indulgebatur, maxime ſi ad exſtruendum tuendumque ſepulcrum aliquid contuliſſent, cuius rei exempla ſunt apud Grut. *Inſcr.* p. DCCCCXLV. 10. p. DCCCCLIV. 2. vel ſi in no-

mine

mine patronorum permanſiſſent, ceu cauetur apud eumdem *Inſcr.* p. DCXXXVIII. 4. Si qui tamen ex libertis libertabusque male de patronis meruerant: iis locum denegare ſolebant in ſepulcro familiae. Sic apud Grut. *Inſcr.* p. DCCCXLIV. 4. aliquis monimentum poſuit SIBI ET SVIS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM VERO PROPTER DELICTA SVA ADITVM, AMBITVM, VLLVMVE ACCESSVM HABERE IN HOC MONVMENTO, vetat. Alibi p. DCCCLXII. 5. excipitur SECVNDINA LIBERTA, IMPIA ADVERSVS CAECILIANVM FELICEM, PATRONVM SVVM. Alia & a familiaribus diuerſa erant ſepulcra HEREDITARIA, quae omnes heredes, etiam extraneos ſequebantur. Id quod indicare ſolebant formulis: H. M. H. S. id eſt, HOC MONIMENTVM HEREDES SEQVITVR. Vel: HVIVS MONVMENTI VEL SEPVLCRI IVS AD HEREDES EIVS PERTINET PRO PORTIONIBVS, QVA QVIS TESTAMENTO EIVS SCRIPTVS EST. Grut. p. DCCCLXVI. 7. p. DCCCLXXI. 8. Denique quaedam ſepulcra NEVTRIVS IVRIS, & nec *familiaria*, nec hereditaria eſſe diximus. Modo enim ſibi tantum conditorium parabant, modo ſibi & coniugi, modo ſibi & ſuis, qui in poteſtate futuri ſint, Grut. *Inſcript.* p. DCCCCXCIII. 4. modo diſerte cauebant, ne quos inferri liceret, niſi quorum nomina ſcripta ſint, & quibus conditor eius ſepulcri diſerte cauerit. Gruter. p. DCCCCXC. 2.

§. VIII.

Diuini quodammodo iuris habebantur etiam *res* SANCTAE, quales erant muri, non modo Romani, ſed & omnes circa alia oppida: Feſt. *voce religioſus. l.* 8. *§.* 2. *D. h. t.* & ex Caii ſententia, etiam portae. Aſt Plutarchus *Quaeſt. Rom. XXVI.* muros quidem, non vero portas, ſanctos eſſe ait. Quam controuerſiam facile & ſine pulueris iactu, componas. Sancta res dicitur vel ob *ſanctionem*, qua res ita munita eſt, vt violari impune haud poſſit; Feſt. *voce ſanctum. p.* 423. Marcianus *l.* 8. *D. h. t.* vbi etiam obſeruat, dictum *ſanctum* eſſe a ſagminibus herbis, quas ſignum fuiſſe inuiolabilitatis inter omnes conſtat. Conf. Feſt. *voce ſagmina.* Et hoc ſenſu etiam portae erant ſanctae, ſiquidem & haſce violantibus capitale propoſitum erat ſupplicium: *l.* 2. & 3. *D. ne quid in loco ſacro fiat.* Vel ſancta dicuntur, quae per ſollemnes quaſdam caerimonias dedicabantur, & hoc ſenſu ſola moenia ac pomoeria non item portae, ſancta habebantur, quia per has res etiam impurae ferri vehique ſolebant. Res ſanctae.

§. IX.

§. IX.

Ritus in condendis vrbibus & exſtruendis moenibus adhibiti.

Quoties aut vrbs noua exſtruenda; aut colonia condenda erat, toties conditor vel triumuir coloniae deducendae, cinctu Gabino ornatus, aratro aptabat aeneum vomerem, iunctisque bobus, mare & femina, ipſe circum lineamenta profundum ducebat ſulcum. Sequebantur coloni, & exciſas aratro glebas intro vertebant. Vbi portam eſſe volebant, vomere exemto, atque aratro ſublato, relinquebant ſpacium. Ducto ſulco, cum boues illi, tum aliae victimae immolabantur Dis medioxumis, & tum demum exſtruendis muris admouebantur manus. Plut. *Rom. Quaeſt.* XXIV. *& vit. Romuli p.* 23. Dion. *Hal. I. p.* 75. Hinc in numis coloniarum fere ſemper conſpiciuntur iuncti boues, acti a viro cinctu Gabino ornato (*h*). Vid. Ezech. Spanh. *de vſu & praeſt. num. Diſſert. IX.* p. 777. Vaillant. *de numis aeneis colon. Latini iuris. Pariſ.* MDCXCV. *fol.* Adhibebantur & alia quaedam boni ominis cauſſa, vt Feſtus docet voce *Quadrata p. 389.* quae tamen, qualia fuerint, hodie ignoramus. [Polenta muros & pomoeria deſcripſiſſe Graecos, patet ex Curtio IV. 8. 6.] Iam vero ex his facile reddideris rationem, cur moenia, non autem portae, ſancta viſa ſint. Eae enim auſpicato non ſignabantur aratro, quia per illas cadauera aliaque impura euehenda erant: & hinc quoque ſacrae hoc quidem ſenſu non videbantur. Plutarch. *Quaeſt. Rom.* XXVI.

(*h*) Hinc vrbes dictae ab *vrbo*. *Vrbare* enim veteribus erat aratro definire: *Vrbum* vero dicebatur curuatura, quod ea in vrbe condenda adhiberi conſueuerat. Varro *de Lingua Lat. IV.* 32. *p.* 24. Pompon. *l.* 239. §. *6. D. de verb. ſignif.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan.* II. 7. *p.* 49.

§. X.

Dedicatio moenium.

Perfecta moenia etiam dedicari ſollemniter ſolebant. Idque adparet ex Inſcriptione apud Gruter. p. CCXVI. 2. COLONIA. AVGVSTA. VERONA. NOVA. GALLIENIANA. VALERIANO II. ET. LVCILLO. COSS. MVRI. VERONENSIVM. FABRICATI. EX. DIE. III. NON. APRILIVM. DEDICATI. PRID. NON. DECEMBRIS. Facta ergo hac dedicatione ſancta habebantur moenia, ac proinde nec refici poterant ſine Principum, tamquam Pontificum Maximorum, auctoritate, nec quidquam iis ſuperimponi. *l.* 8. §. 2. *l.* 9. §. *fin. D. h. t.*

§. XI.

§. XI.

Si vero paullo accuratius rem conſideres, facile adparebit, non aliam ob cauſam hac ſanctitatis opinione imbutos eſſe homines, niſi vt ciues pro moenibus, tamquam pro re ſancta, Diisque dedicata tanto fortius pugnarent. Idque etiam obſeruat M. Terentius Varro *apud Plutarch. Quaeſt. Rom. XXVII.* Cur ſanctitas tributa moenibus?

§. XII.

Res humani iuris vel in NVLLIVS, vel in PRIVATORVM *quorumdam* erant PATRIMONIO. In nullius patrimonio erant, res *communes, publicae, (i) vniuerſitatis*, & quae κατ᾽ ἐξοχὴν *nullius* eſſe dicebatur, hereditas iacens. Res humani iuris quotuplices?

(i) Tribonianus *princ. Inſt. h. t.* res communes a publicis ſeiungit; quidam veterum iureconſultorum communia & publica pro iisdem habebant, vt vel ex Marciano *l. 2. D. de rerum diuiſ.* patet, vbi res publicae omittuntur. Pari quoque ſenſu veteres res communes & publicas vocaſſe, luculenter oſtendit Ger. Noodt. *Probabil. I. 7. p. 10. ſequ.* Liceat itaque hic, vbi Antiquitates tradimus, loqui cum veteribus; ſentire alias cum Iuſtiniano, cuius doctrinam alibi fuſius atque accuratius expoſuimus.

§. XIII.

COMMVNES, veteribus dictae etiam PVBLICAE habebantur, quarum dominium nemo ita poterat occupare, vt excluderet alios. Tales erant aer, aqua profluens, mare eiusque littora. Vnde Virgil. *Aeneid. VII. v. 229.* Res communes, vel publicae.

-- -- -- Littusque rogamus
Innocuum, & cunctis auramque vndamque patentem.

Et Prudent. *adu. Symmachum II. v. 798.*

Nunc adſunt homini data munera legibus isdem,
Queis conceſſa ſemel: fons liquitur, amnis inundat,
Veliuolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer.
Et res natura fit PVBLICA *promtaque cunctis,*
Dum ſeruant elementa ſuum famulantia curſum.

Idem exiſtimandum de fluminibus, portubus, ripis, quae & ipſa eatenus communia vel publica habebantur, vt liceret in iis piſcari, alligare naues, aliaque huiusmodi facere. Sed ea omnia de innoxio vſu intelligenda, neque eo extendenda ſunt, vt in mare flumina, portus, nullum fuiſſe principum vel reip. imperium exiſtime-

ſtimemus. Alia omnia oſtendunt [Boeclerus *in Diſſ. Minos maris dominus*, &] Iac. Gothofredus *Diſſert. de Imperio maris*, quae cum aliis eius opuſculis iuridicis, politicis, hiſtoricis, criticis prodiit Geneu. MDLIV. 4°. Nota illa Oppiani *Halieut. III. v. 4. ſequ.* vbi poeta ad Antoninum Caracallam:

- - Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Εἱλεῖται καὶ φῦλα ποσειδάωνος ἐναύλων.
- - *Tuis enim ſub ſceptris mare*
Voluitur, & greges Neptuni incolarum.

Idem de iure piſcandi ſtatuendum eſt. Tantum enim abeſt, vt illud ſemper commune fuerit, dominioque exemtum, vt potius, qui longo tempore in diuerticulo fluminis ſolus piſcatus fuerat, poſſet alios ab eo iure excludere. *l. 7. D. de diuerſ. temp. praeſcr.*

§. XIV.

Cur eiusmodi res iureconſulti vocarint publicas & communes.

Ceterum eas res communes & publicas dixere veteres, ex ſententia Stoicorum, quorum principia iureconſultis fere omnibus erant in deliciis. Stoicos enim veluti regnum quoddam generis humani, vel vniuerſalem omnium Deorum hominumque rempublicam, ſtatuiſſe, nemo ignorat, idque luculenter docent Cicero *de Finib. III. 19. ſequ.* M. Antonin. εἰς ἑαυτὸν *II. 16. III. 11. IV. 3. VI. 44. XII. 36.* Arrian. *Diſſert. Epictet. I. 12. III. 24.* Senec. *de Benef. IV. 28.* Addantur Thom. Gataker. *Adnot. ad M. Anton. p. 75.* Thom. Stanley. *Hiſt. Philoſ. Part. VII. P. 1. Cap. 13. p. 614.* Quum ergo etiam iureconſulti hanc philoſophiam ſequerentur, duplicemque adeo ſibi conciperent rempublicam, maiorem vnam, quae erat omnium Deorum hominumque, alteram minorem, vniuscuiusque populi aut ciuitatis: conſequens erat, vt & bona, ſiue publica, ſive communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure, alia tantum iure gentium communia adpellarent, quae tamen in iure ciuili Romanorum eſſent in reipublicae dominio. Quae omnia tam praeclare explicantur ab humaniſſimo iureconſulto, Gerardo Noodtio, *Probabil. I. 8. p. 21. ſequ.* vt otium nobis feciſſe videatur.

§. XV.

Res vniuerſitatis.

Res VNIVERSITATIS erant; quarum dominium vniuerſitas; vſum ſinguli ex vniuerſitate habebant, vt ſtadia, theatra, balnea, curiae, §. 6. *Inſt. h. t. Vniuerſitas* vero vocabatur vnaquaeque ciuilis

lis ſocietas, excepta familia liberaque republica. Adeoque omnes ἑταιρεῖαι & ſocietates, omnes tribus, omnia corpora opificum, *vniuerſitates* erant. Huber. *Praelect. ad Inſt. II.* 8. Poſtquam vero in monarchiam degenerauerat reſpublica, inuiſae fuerunt principibus, omnes ſodalitates & ἑταιρίαι, nec aliae ius vniuerſitatis, arcae communis, & collegii habebant, quam quae ſingulari Principum priuilegio erant munitae. Quare non raro in Inſcriptionibus legimus: Q. E. S. C. L. *Quibus ex SC. coire licet*, vel ſimilia. Vid. Plin. *Epiſt. X.* 93. *&* 94. *tit. C. de colleg. & corpor.* Cuiaç. *Obſeru. VII.* 30. *& Diſſ. noſtr. de Colleg. & Corp. Opif. Cap. I.*

§. XVI.

Res nullius.

NVLLIVS denique erant, quae nullum reipſa agnoſcunt dominum, quamuis ſua natura in dominio eſſe poſſint. Tales ſunt res hereditariae, antequam aliquis heres exſiſtit *l.* 1. *pr. D. de diuiſ. rer.* Per fictionem tamen quamdam hereditas iacens defuncti perſonam repraeſentare, eiusque in dominio eſſe, dicitur. *l.* 31. §. 1. *D. de her. inſt. l.* 61. *pr. D. de adquir. rer. dom.* Nonnumquam & perſonam heredis ſperati ſuſtinet. *l.* 24. *D. de nouat. l.* 26. *D. de ſtipul. ſeru. l.* 1. §. 1. *D. ſi is qui teſt. lib. l.* 68. *D. de furt.*

§. XVII.

Res priuatae vel mancipi vel nec mancipi.

Quae in priuatorum dominio erant, dicebantur RES PRIVATAE. Feſtus *voce priuos p.* 378. *Priuos priuasque antiqui dicebant pro ſingulis: ob quam cauſſam & priuata dicuntur, quae vniuscuiusque ſunt, hinc eſt priuilegium.* Add. Non. Marcell. *de Diff. Verb. II.* 694. Res illae priuatae apud veteres vel MANCIPI erant, vel NEC MANCIPI. (*k*) Apud veteres dico. Iuſtinianus enim hanc differentiam ſuſtulit, quum tamen eius veſtigia quaedam reliquerit in *l.* 32. §. 1. *D. de vſurp. & vſuc.* in *l.* 68. *D. de furt.* Vid. Merill. *Obſ. VIII.* 38. *p.* 132. Res MANCIPI dicebantur, quae certo ritu inter ſolos ciues Romanos ita vendi alienarique poterant, vt emtor manu eas caperet; (vnde & ipſe MANCEPS, & res MANCIPI vel MANCVPI adpellabantur,) & venditor earum euictionem praeſtaret. NEC MANCIPI res erant,

(*k*) In vniuerſo corpore Iuſtinianeo nulla fit huius diſtinctionis mentio, quod eam ſuſtuliſſet Iuſtinianus. *l. vn. C. de iure Quirit. tollend.* Hotom. *Antitribonian. V. p.* 113. *ſequ.* Fundamentum eius procul dubio fuit rerum pretium. Res enim pretioſiſſimae antiquis videbantur fundi, ſerui, pecudes, non niſi cum ſollicitudine quadam & ſolemnitate alienandae. Bynkersh. *de reb. mancipi & nec manc. p.* 109.

erant, quae non poterant iſto ritu alienari: vnde & periculum rei penes emtorem erat. Plaut. *in Perſ. IV. 3. v. 55.*

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur,
MANCVPIO *neque promittet, neque quisquam dabit.*

Et paullo inferius: *v. 61.*

- - - Nihil mihi opus eſt litibus,
Niſi MANCIPIO *accipio, quid eo mihi opus mercimonio?*

Vnde & diſtingui ſolent *mancipium* & *vſus.* Lucret. *III. v. 985.*

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vſu.

vt & *mancipium* & *fructus*, κτῆσις καὶ χρῆσις. Cicer. Epiſt. *ad Fam. VII.* 29. 30. (*l*)

(*l*) Mancipi non indeclinabile eſt, vt vulgo docent Lexicographi, ſed contractum ex *mancipii* Voſſ. *de art. gramm. III. 46.* Salmaſ. *de vſur. VIII.* Iac. Perizon. *ad* Sanctii *Mineru. IV.* 4. 12.

§. XVIII.

Quaenam res mancipi fuerint?

MANCIPI res habebantur I. *praedia in Italico ſolo*, Vlpian. *Fragm. XIX.* 1. adeoque & in prouinciis, ſi quando locis erat datum ius Italicum, quales ciuitates permultae recenſentur in *tit. D. de cenſ.* Adde Henr. Noriſ. *de Epochis Syro-Maced. IV. p.* 427. idque non modo de ruſticis intelligendum, verum etiam de vrbanis. Cic. *de Orat. I.* 39. *ſequ.* & *de offic. III.* 67. Sed eiusmodi praedia ruſtica mancipi erant ſuo iure, vrbana iure fundi per acceſſionem, ex mente ampliſſimi viri Bynkersh. *de reb. mancipi & nec mancipi p.* 111. quamuis in alia omnia eat ICtus pereruditus, Chriſt. Waechtl. *in Act. Erud. ſuppl. VII. ſect. 7. p.* 301. Eiusmodi loca dicebantur *agri cenſui cenſendo.* Feſt. *voce cenſui. p.* 265. Cic. *pro Flacc. XXXII.* & ibi Io. Ge. Graeuius. Reliqua in prouinciis praedia poſſeſſiones vocabantur, & vſu tantum tenebantur, non mancipio. Feſt. *voce poſſeſſio p.* 372. Porro rebus mancipi accenſebantur II. *iura praediorum ruſticorum*, veluti, actus, via, aquaeductus. De ſeruitutibus vrbanis tacet Vlpianus. Vnde eae accenſentur rebus nec mancipi, diſſentiente iterum viro laudatiſſimo Chriſt. Waechtlero. *ibid. p.* 300. *ſequ.* Nec tamen ratio deeſt iis, qui iura praediorum vrbanorum mancipi fuiſſe negant. Quum enim praedia ruſtica ipſo iure eſſent mancipi: ideo & tales erant ſeruitutes, iis inhaerentes per acceſſionem. Aliud de praediis vrbanis, quae per acceſſionem tantum erant mancipi, adeoque hanc qualitatem cum ſeruitutibus communicare non poterant, quia non datur acceſſio-

nis

nis acceſſio. Bynkersh. *ib. p.* 130. III. *ſerui* mancipio dati, IV. *quadrupedes*, quae dorſo colloue domantur, veluti boues, muli, aſini, equi, non beſtiae, quamuis dorſo colloue domentur, vt puta elephanti & cameli. V. *Hereditas*, ſeu familia, ſiquidem & ipſa per aes & libram mancipabatur. Gell. *Noct. Att. XV.* 26. §. 1. *Inſt. de teſt. ord.* Ergo & VI. *filii familias* Bynkersh. *de iure occid. lib. I. p.* 145. VII. *Margaritae.* Nam & has in mancipatum venire, ait Plin. *Hiſt. Nat. IX.* 35. Atqui & monimenta ſeu ſepulchra mancipata, ſeu per aes & libram translata, legimus in marmore Gruteriano p. MLXXXI. 1. ſicut columbarium apud Reineſ. *Claſſ. VII.* 21. An ergo & haec res mancipi ſunt? Ipſa ſepulchra in ſe neque mancipi neque nec mancipi habebantur, quia non erant in commercio. At ius ſepeliendi erat ius praedii ruſtici, (quia ſepulcra non in aedibus, ſed in agris exſtrui ſolebant,) & hinc omnino in alium transferebatur per aes & libram. [Add. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIV. n.* 3. *p.* 214.] Hunc rerum mancipi catalogum nobis ſuppeditant veteres. Ceterae res NEC MANCIPI dicebantur, teſte Vlpiano. *Fragm. XIX.* 1.

§. XIX.

Fiebat vero rerum mancipi alienatio praecipue MANCIPATIONE, vnde haec propria ſpecies alienationis rerum mancipi eſſe dicitur. Vlpian. *XIX.* 3. Cic. *Topic. X.* Quamuis enim res mancipi etiam tradi poſſint ſine mancipatione: tamen tunc tantum in bonis erant accipientis, non in dominio Quiritario. Vlp. *I.* 16. adeoque res mancipi eſſe deſinebant niſi per modum adquirendi iuris ciuilis acceſſiſſet dominium Quiritarium. Quo pertinent verba Horatii *Epiſt. II. v.* 158. — *Res mancipi alienatae mancipatione.*

Si proprium eſt, quod quis libra mercatus & aere eſt,
Quaedam, conſultis ſi credas, mancipat vſus.

Loquitur ſane Horatius de rebus mancipi, quae ex ſententia iureconſultorum etiam vſucapione poſſunt adquiri. Conf. Ant. Schulting. ad Vlp. *Fragm. XIX.* 3. *p.* 620.

§. XX.

MANCIPATIO vero erat actus legitimus, quo res mancipi more ſollemni tradebantur. Bynkersh. *de reb. manc. I. p.* 105. In eo adhibendi erant quinque teſtes, ciues Romani, puberes, cum libripende & anteſtato. Ritus & formulas iam ſupra *Lib. I. Tit. XII. num.* 6. 7. 9. deſcripſimus. Id modo addendum, vna mancipatione hic totum actum abſolui conſueuiſſe, quia ad patris tantum pri- — *Mancipatio quomodo facta & differentia nexi & mancipii.*

 uile-

uilegium id pertinebat, vt filius non niſi ter emancipatus, & manumiſſus, eius poteſtate & dominio exiret. Iungitur ſaepe mancipio *nexus*, vel *traditio nexu*. De ea Varro *de Lingu. Lat. VI. 5. p. 58.* NEXVM *Manilius ſcribit, omne, quod per libram & aes geritur, in quo ſint mancipi. Mucius Scaeuola, quae per aes & libram fiant, vt obligentur, praeterquam quae mancipio dentur. Hoc verius eſſe, ipſum verbum oſtendit, de quo quaeritur. Nam idem, quod obligatur per libram, neque ſuum ſit, inde nexum dictum:* Sed quum haec ſint obſcuriſſima, audiamus ea interpretantem virum doctiſſimum, Io. Fridr. Gronouium *in Epiſt.* CCCII. *ad Claud. Salmaſ.* quae in clariſſimorum Virorum Epiſtolis, a celeberrimo Burmanno editis Tomo II. p. 549. habetur. *De loco Varronis, quando ſic illudere mihi voluiſti, vt ſententiam meam quaereres, ludibrium debere tibi pergam. Puto ergo falli Varronem, non tantum in ridicula illa origine τȣ̃* NEXI, *ſed & quod ceu diuerſas ponit ſententias Manilii & Scaeuolae, quarum vtraque vera eſt, nec inter ſe pugnant. Sane & Cicero diſtinguit ea, quae tenentur* IVRE NEXI *&* IVRE MANCIPII. (Cic. *Epiſt. ad Fam.* VII. 30.) *Nempe quae habeo* IVRE MANCIPII, *eorum ſum dominus: quae* IVRE NEXI, *in ea habeo obligationem. Ita ſibi non contradicunt Manilius & Scaeuola. Nam Manilius requirit, vt quae nexa ſint, eadem quoque ſint mancipi, hoc eſt, talia, quorum commercium ſit, & quae mancipari poſſint. Scaeuola dixit, nexum eſſe, quod per aes & libram geritur, praeterquam quae dantur mancipio. Et haec enim per aes & libram geruntur; ſed plus dant iuris, quam nexa. Non negat itaque Scaeuola, neceſſe eſſe, vt aliquid quod per aes & libram geritur, ſit nexum, id eſſe rem mancipi: ſed dicit aliud eſſe tenere aliquid iure nexi, aliud iure mancipii, quamuis vtrumque per aes & libram geratur, ſeu omne id nexum eſſe, quod per aes & libram geritur, ſi non mancipio detur. Ita negatione vnius ſpeciei, definit alteram, quod non negat Manilius. Quod* MANCIPIO *datur, eius fio dominus: quod* NEXVM *eſt, eius proprie non ſum dominus, ſed habeo tantum in id obligationem. Et ita quoque* NEXVS *differt a* SERVO, *etſi obligatus eſt ad ſeruiles operas praeſtandas.* NEXVM *habeo iure nexi; non mancipii: at* SERVOS *habeo iure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum eſt, habeo iure nexi; illud etiam ſi penes me ſit, non tamen eſt meum. Logica haec etymologia eſt, non grammatica. Videntur omnia quidem mancipia etiam eſſe generali vocis notione nexa, aut quae habebo iure mancipii, eadem me habere iure nexi: ſed non contra aut reciproce. Ita Cicero quum dicit abalienationem eſſe traditionem alteri nexu, ſine dubio generaliter vocem accipit, vt etiam, quae mancipio dantur*

tur, comprehendat. Sed ad vtrumque requiritur, vt ſint res illae, quae ſiue iure nexi, ſiue iure mancipii tenentur, res mancipi, quod volebat Manilius. Nec aduerſatur, quod liber homo, qui non eſt mancipi, obaeratus poteſt fieri. Reuera enim liberi hominis commercium non eſt, ideoque non poteſt eſſe mancipi: ſed vt fiat nexus, fit ex diſpoſitione legis; quae obaeratos necti iuſſit & ad refrenandam indiligentiam quorumdam patrumfamilias hoc introduxit. Ita etiamſi liberi hominis commercium non ſit, idque leges ſciuerint, homo tamen maior XX. annis, quum ad pretium participandum venumdari ſe patitur, fit mancipi, & ſeruus, etiam diſpoſitione legis, quae vnicuique fauori pro ſe introducto renunciare licere, & hoc modo laſciuiam fraudatorum coercere voluit. Hactenus locus Gronouii, prolixus ille quidem, ſed quem ideo totum hic adſcribere non piguit, quod eum vnum viderim, in quo diſcrimen *mancipii* & *nexi* perſpicue exponitur. Res eo redit. Omnis abalienatio rerum mancipi fiebat per aes & libram vel mancipationem: ſed duplici fine, ut aut dominium iuris Quiritium transferretur, aut res illa tantum obligaretur, e. g. vt aliquis in ea ius pignoris vel ſimile haberet. Priore caſu res dicebatur MANCIPIO dari; poſteriore IVRE NEXI transferri. Hinc recte Feſtus *in voce nexum*: NEXVM *eſt, quod per aes & libram geritur*, (hoc enim commune habent nexum & mancipium,) *nexum aes dicebatur pecunia, quae per nexum* OBLIGATVR. (In hoc enim differunt nexus & mancipium.) Recte etiam Salmaſius *de Mod. Vſur. Cap. XVIII.* p. 839. *nexum eſſe obligationem & nexos obligatos* docet, quamuis quum epiſtola Gronouii anno MDCXXXVII. ſcripta; Salmaſii autem liber demum MDCXXXIX. editus ſit, rectius feciſſet, ſi eum, qui omnia planius ſcripſerat, vel honoris cauſſa nominaſſet.

§. XXI.

Quemadmodum vero mancipatio propria rerum mancipi erat: ita & alii erant adquirendi modi, quorum quidam e IVRE GENTIVM, quidam e IVRE CIVILI deſcendebant. Ad prius genus pertinent OCCVPATIO, ACCESSIO, TRADITIO, de quibus copioſe hoc titulo agit Imperator. Nos id modo addimus, ſi duo rem inuenerant, quorum alter adprehenderat, alter eam adprehendi viderat, communem eam rem vtriusque eſſe viſam. Vnde ſollemnis formula: IN COMMVNE, (m) ſimilis quodammodo hodiernae: *Halbe*

Modi adquirendi iuris gentium.

(m) Sic & Graeci id, quod ab altero inveniri videbant, in commune poſcere ſolebant formula: κοινὸς Ἑρμῆς vel κοινὸν τῷ Ἑρμῇ, de qua formula Eraſm. *in Adag. Chil. II. Cent. I. n.* 85.

be part. Seneca *Epiſt. CXVII. Quoties aliquid inueni, non exſpecto, donec dicas*: IN COMMVNE; *ipſe dico.* Phaedr. *Fab. V.* 7.

Inuenit caluus forte in triuio pectinem.
Acceſſit alter, aeque defectus pilis,
Heia, inquit, EST COMMVNE, *quodcumque eſt lucri.*

Adde Plaut. *Rudent. IV.* 3. *v.* 76. vbi poeta fori Romani argutias hac in re in riſum deducit:

- - - *Omitte vidulum.*
GR. *Numquam hercle hinc hodie ramento fies fortunatior.*
TR. *Non probare pernegando mihi potes, niſi* PARS DATVR,
Aut ad arbitrum reditur, aut ſequeſtro ponitur.
GR. *Quemne ego excepi e mari?* TR. *At ego inſpectaui e littore.*
GR. *Meo labore, opera, rete & horia?* TR. *Num qui minus;*
Si veniat nunc dominus, cuius eſt, ego, qui inſpectaui procul,
Te hunc habere, fur ſum, quam tu? GR. *Nihilo.* TR. *Mane maſtigia.*
Quo argumento ſocius non ſum, & fur ſum, fac dum ex te ſciam.
GR. *Neſcio neque ego iſtas leges veſtras vrbanas ſcio,*
Niſi quia hunc meum eſſe dico. TR. *Et ego item aio eſſe meum.*

Praeclarus ſane locus, quo non ſolum hic veterum ritus, ſed & complura iuris noſtri loca lucem haud mediocrem capiunt. Ger. Noodt. *Probab. II.* 6. *p.* 54. *ſequ.*

§. XXII.

Modi adquirendi iuris ciuilis.

Modi adquirendi CIVILES complures ſunt. Tres recenſet Aleander ad Caii *Inſtit. I.* 6. 3. *mancipationem* puta, *in iure ceſſionem*, & *vſucapionem*, ſed deceptus male intellecto loco Vlpiani *Fragm. I.* 16. in quo ſeruus, quem ciuis Romanus a ciue Romano emerit, quique ei traditus ſit, tantum in bonis eius eſſe dicitur, *niſi ſit mancipatus ei, nec in iure ceſſus, nec ab ipſo anno poſſeſſus.* Sane enim Vlpianus hic non recenſere voluit modos adquirendi iuris Quiritium, neque negat, rem aliis quoque modis tranſire poſſe in dominium Quiritarium. Sex modorum meminit Varro *de re Ruſt. II.* 10. *Sex enim fere res in emtionibus dominium legitimum perficere* ait, ac deinde huc refert HEREDITATEM, MANCIPATIONEM, IN IVRE CESSIONEM, VSVCAPIONEM, SVB CORONA EMTIONEM, AVCTIONEM. Et hac in re Varronem ſequitur Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 11. Sed nec Varronem modos omnes recenſere voluiſſe, quum ex particula FERE, qua vtitur, tum praecipue patet

patet ex Vlpian. *Fragm. XIX.* 2. vbi & *adiudicationem*, & *legem* memorat iuriſconſultus. Iisdem vero haud immerito adieceris *adrogationem*, *donationem*, & modum, quem *SC. Claudianum* induxit. Quae quum ita ſint, duodecim erunt modi adquirendi iuris Quiritium, *I.* HEREDITAS, *II.* MANCIPATIO, *III.* IN IVRE CESSIO, *IV.* VSVCAPIO, *V.* SVB CORONA EMTIO, *VI.* AVCTIO, *VII.* TRADITIO, *VIII.* ADIVDICATIO, *IX.* LEX, *X.* ADROGATIO, *XI.* DONATIO, *XII.* MODVS ADQVIRENDI EX SC. CLAVDIANO. De primo modo infra *Lib. II. Tit. XIX.* de quarto *Libro II. Tit. VI.* de decimo *Lib. III. Tit. XI.* de vndecimo *Lib. II. Tit. VII.* de vltimo *Libro III. Tit. XIII.* agemus. De ſecundo modo iam diximus ſupra *n. XVI. XVII.* Ergo reſtant *in iure ceſſio*, *ſub corona emtio*, *auctio*, *traditio*, *adiudicatio*, & *lex*, de quibus nonnulla ex antiquitatibus erunt monenda.

§. XXIII.

IN IVRE CEDEBANTVR res tum mancipi, tum nec mancipi, non modo corporales, ſed & incorporales, & tunc requirebantur tres perſonae, quarum vna *cedebat*, altera *vindicabat*, tertia *addicebat*. Vlp. *Fragm.* XIX. 9. Cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebat Praetor vel Praeſes prouinciae. Vindicabat primo rem is, cui illa cedebatur, & ita quidem, vt eam tenens diceret: HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE, AIO. Tum interrogabat Praetor vel Praeſes, an alter contra vindicaret? Solebant enim olim poſſeſſores in conteſtanda rei vindicatione non ſolum negare intentionem actoris, ſed & ipſi rem adſerere: veluti apud Plautum *Rud. IV.* 3. *v.* 86. vbi altero dicente HVNC MEVM ESSE DICO, ſtatim alter ſubiicit: ET EGO ITEM AIO ESSE MEVM. Cic. *pro Muraena* XII. & infra *Lib. IV. Tit. VI. n.* 24. [Henr. de Berger. *Diſſ. de contrauindicatione.*] Quaerebat ergo Praetor vel Praeſes, vtrum contra vindicaret, an auctor fieret? Quo procul dubio pertinet formula apud Valerium Probum: A. F. A. *Anſis auctor?* Negante domino, vel tacente, Praetor rem addicebat vindicanti, hac fere vſus formula: QVANDO TV NEGAS, HANC EGO REM PRAESENTI ET VINDICANTI ADDICO. Cai. *Inſtit.* II. 1. 6. Boeth. *Comment. ad* Cicer. *Topic. Lib.* III. Quid in iure ceſſio?

§. XXIV.

EMTIO SVB CORONA quid fuerit, oſtendendum paullo accuratius. Victis hoſtibus praeda venibat, & in his etiam captiui, & in ſeruitutem detruſi. Hi ergo ſub corona venire dicebantur, non quod milites eos cuſtodiae cauſſa circumſtarent, eaque militum Quid ſub corona emtio?

 cuſto-

cuſtodia *corona* vocaretur, ſed quod ipſi captiui venales ſtarent coronati, ceu ex Caelio Sabino & Catone docet Gell. VII. 4. ex quo etiam diſcimus, eos ſeruos, quorum nomine nihil praeſtabat venditor, pileatos venire conſueuiſſe. Res ex innumeris Liuii, Caeſaris, aliorumque hiſtoricorum teſtimoniis nota eſt. Vt pauca ſuggeram, ea reperies apud Liuium *LIII.* 4. Caeſarem *de Bello Gall. III.* 74. Florum *Hiſt.* IV. 12. Iam id modo obſerua, mancipia ſub coronis emta ſtatim in dominio iuris Quiritium eſſe coepiſſe, adeoque emtorem ſecurum fuiſſe contra quoslibet, vt etiam patet ex Varrone *de re ruſt.* II. 10. Cuius locum & ad reliquos adquirendi modos recte intelligendos vtiliſſimum adſcribere iuuabit: *In emtionibus dominium legitimum ſex fere res perficiunt, ſi hereditatem iuſtam adiit, ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili potuit: aut ſi in iure ceſſit, cui potuit cedere, & id vbi oportuit: aut ſi vſucepit: aut ſi e praeda ſub corona emit, tumue, cum in bonis ſectionem cuius publice venit.*

§. XXV.

Quid auctio? Avctione adquirebantur quaecumque publice, proclamante praecone, praeſente atque addicente magiſtratu, ſub haſta emebantur. Feſtus voce *Haſtae. Haſtae ſubiiciebantur ea, quae publice venumdabant, quia ſignum praecipuum eſt haſta.* Et Cicero *Philipp. II.* 26. *Haſta poſita pro aede Iouis Statoris: bona Cn. Pompeii Magni voci acerbiſſimae ſubiecta Praeconis.* Hanc haſtam publicam fugiebant viri honeſti, quia & proſcriptorum bona ibi venibant. Sic Atticus ad haſtam publicam numquam acceſſit. Nepos *Attic. VI.* Ceterum, quum res ei addici ſoleret, qui plurimum augeret, factum eſt, vt ipſum illud venditionis genus *auctio*; isque a quo quis emerat, *auctor*, & ius denique auctione quaeſitum *auctoritas* adpellaretur. Quod vocabulum deinde ad dominium quodcumque prolatum eſt, ita vt omne dominii ius quocumque titulo adquiſitum, vocaretur *auctoritas*, vt praeclare obſeruauit Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 11. *p.* 149. Plura dicemus infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX.* §. *XI.*

§. XXVI.

Quid traditio? Traditione adquirebantur ſolae res nec mancipi, quippe quarum dominia adprehendebantur, ſimul ac ex iuſta cauſſa fuerant traditae. Vlpian. *Fragm. XIX.* 7. Nec referebat, mobiles res eſſent, an immobiles: vt adeo manifeſto errent, qui traditionem ad res mobiles tantum pertinuiſſe exiſtimant. Vid. V. C. Schulting. *ad Vlpian. l. c.* 622. De traditione vera & ficta egregia quaedam obſeruat

uat

uat Ger. Noodt *Probab. II. 6. p. 56. ſequ.* Non multum diuerſa a traditione erat ceſſio vacuae poſſeſſionis, quae & mancipationibus nonnumquam accedebat, vt patet ex Grut. *Inſcript. pag.* CIↃLXXXI. vbi Statia Irene, mancipans monimentum Licinio Timotheo, addit: EIQVE VACVAM. (*n*) POSSESSIONEM. MONIMENTI. S. S. CESSIT. Qua de re plura obſeruauit Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc.* XIII. [Add. van Bynkersh. *de reb. mancipi Cap. IX. p.* 132.]

(*n*) Ita legendum eſſe pro INQVE VACVAM, recte monet Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.*

§. XXVII.

ADIVDICATIONE dominium rerum tum mancipi, tum nec mancipi adquirebatur, in tribus illis iudiciis *familiae erciſcundae*, *communi diuidundo, finibus regundis.* §. *vlt. Inſt. de off. iud.* Quoties enim iudex vni ex heredibus, vel ſociis, vel vicinis, rem adiudicabat, ſtatim haec ſine traditione in illius tranſibat dominium. Vlpian. *Fragm.* XIX. 16. Vnde adiudicatio traditioni atque vſucapioni aequiparatur, *l.* 6. §. 3. *D. de ſtatuliber.* Praeter tria vero illa iudicia nullus erat caſus, in quo dominium adquireretur, iudicis ſententia, quippe quae ius non dat, ſed declarat, id cuiquam competere. *l.* 8. §. 4. *D. ſi ſeruit. vindic.* Vnde & actio iudicati non in rem eſt, ſed in perſonam. V. C. Ortw. Weſtenb. *de Cauſſ. obl. Diſſ. VI.* 8. *ſequ.* Quid adiudicatio?

§. XXVIII.

LEGE denique adquirebatur dominium rei ſingularis, ſiue mancipi eſſet, ſiue nec mancipi, quoties lex quaedam dominium alicui addiceret. Sic legatum ex lege XII. Tabularum ſtatim erat in dominio legatarii. Vlpian. XIX. 17. *l.* 120. *D. de verb. ſignif. l.* 47. §. *vlt. D. de pecul.* Eodem modo adquirebantur bona caduca atque ereptitia ſiue a fiſco, ſiue a priuatis. Nam & his nonnumquam concedebantur caduca. Cuiac. *ad Nouell. I.* Scip. Gentil. *de iure adcreſcendi.* X. Quod dominium ex lege?

§. XXIX.

Quidquid tali modo fuerat adquiſitum id IN DOMINIO QVIRITARIO, reliqua IN BONIS *eſſe* dicebantur. Vlpian. *Fragm. I.* 16. Theophil. *Inſt. ad* §. *fin. tit. de libertin.* qui dominium Quiritarium eleganter ἔννομον vel *legitimum*, bonitarium φυσικὸν vel *naturale* vocat. Quod diſcrimen in eo maxime erat poſitum, quod domini Quiritarii re vſucapta vacui eſſent a litibus, vnde & optimo Diſtinctio inter dominium Quiritarium & bonitarium.

iure poſſidere dicebantur : quod ſecus ſe habebat in dominis bonitariis. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 11. *p.* 150. Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. IV.* 22. *p.* 78. Bynkershoeck. *de reb. manc. IX. p.* 131. Enimuero ſuſtulit illud diſcrimen Iuſtinianus *l. vn. C. de nudo iure Quirit. tollendo & l. vn. C. de vſuc. transf. & de ſublata diff. rer. manc. & nec mancipi.* Vnde & in toto iure noſtro nullum eius expreſſum ſupereſt veſtigium, quamuis aliqua Tribonianus paullo obſcuriora paſſim reliquiſſe videatur.

TIT. II.

DE

REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

NOuam rerum diuiſionem hoc titulo ſubiungit Imperator; CORPORALES enim aliae ſunt, aliae INCORPORALES, de quibus pauciora dici poſſunt ex antiquitatibus.

§. I.

Stoica definitio rerum corporalium & incorporalium.

Philoſophiae ſtoicae deditos fuiſſe pleroſque Romanorum iureconſultos, iam ſupra eſt obſeruatum. Atqui Stoici non minus, quam reliqui philoſophi, res omnes in corporales atque incorporales diſtinguere, illaſque definire ſolebant, quod poſſent tangi. Seneca *Epiſt. LVIII. Quidquid eſt, aut corporale eſt, aut incorporale.* Idem *Epiſt. CVI. Numquid eſt dubium, an id, quo quid* TANGI *poteſt, corpus ſit?* Lactant. *Inſt. Diuin. VII.* 12. *Solidum & comprehenſibile corpus eſt, & oculis & manu videtur & tangitur.* Ex Epicureis Lucretius I. *v.* 306.

Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.

§. II.

Incorporales res magis non exſiſtere, quam ex-

Iidem e ſtoa philoſophi res incorporales magis illis, quae non ſunt, quam, quae ſunt, accenſendas eſſe arbitrabantur, Cicero *Topic. V. Definitionum duo ſunt genera prima: Vnum earum rerum, quae ſunt, alterum earum rerum, quae intelliguntur. Eſſe ea dico, quae cerni tangiue poſſunt, vt fundum, aedes, parietem, ſtillicidium, mancipium,*

cipium, pecudem, ſupellectilem, penus & cetera. Non eſſe rurſus ea dico, quae tangi demonſtrariue non poſſunt, vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quaedam conformatio inſignita & impreſſa intelligentiae, quam notionem voco. Tertullian. *de Carne Chriſti Cap. XI.* plane ςοϊκως: *Omne quod eſt, corpus eſt ſui generis: nihil eſt incorporale, niſi quod non eſt.* Ex quo ſane loco patet, veteres res ſolas corporeas exſiſtere, incorporeas tantum intelligi exiſtimaſſe.

ſiſtere putabant Stoici.

§. III.

Iureconſulti definitiones ſtoicas adoptabant.

In his omnibus ergo philoſophos ſequebantur iureconſulti, qui & ipſi res in CORPORALES & INCORPORALES diuidebant, iisdem adoptatis definitionibus, corporales tangi poſſe, incorporales non poſſe, dicebant. Cai. *Inſt. II.* 1. 2. quamuis qui elegantius loquuntur, auctores illas RES, has IVRA adpellare malint. Quinctil. *Inſt. Orat. V.* 10. Et ſane ſic res multo eſt dilucidior, faciliusque intelligitur, cur pecunia, quae manibus tangi poteſt, pro diuerſa σχέσει modo *corporalibus* rebus accenſeatur *§. vn. Inſt. h. t.* modo opponatur corporibus *l. 46. D. de condict. indeb. l. 5. princ. D. de impenſ. in res. dot l. vlt. D. de adim. legat.* Prout ſcilicet vel res ipſa, vel ius ſeu valor, conſideratur, ita vel corporalibus vel incorporalibus rebus adnumeratur pecunia. [Eodem modo ſtillicidium rebus corporalibus accenſetur a Cicer. *Topic. Cap. V.* incorporalibus, nempe ſeruitutibus, a iureconſultis.

§. IV.

Res incorporales & ipſi exſiſtere quodammodo negabant.

Eodem ex fonte, id eſt, ex philoſophia ſtoica, manauit, quod res incorporales a iureconſultis magis iis, quae non ſunt, quam quae ſunt, adnumerantur. Paullus ſane *l. 1. D. de vſu & vſufr. leg.* ſeruitutes *neque ex bonis, neque extra bona eſſe* contendit, quod ex principiis illis ſtoicorum, quae paullo ante declarauimus, explicandum eſſe, erudite docet Ger. Noodt. *Probabil.* II. 3. *p.* 48. *ſequ.*

TIT. III.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM.

INcorporalia ſunt omnia iura, atque adeo etiam SERVITVTES. Hae vel PERSONALES ſunt, vel REALES, ſeu PRAEDIALES. Seruiunt enim non modo praedia ruſticis atque vrbanis praediis, verum etiam praedia & res perſonis, conſtituto in illis vſufructu, vſu vel habitatione vel in ſeruo operis. De illis titulo III. De his tit. IV. & V. agitur.

§. I.

Quaenam praedia ruſtica & vrbana? SERVITVS REALIS inhaeret praediis, iisdemque praeſtatur. A praedio dominante illæ ſeruitutes a iureconſultis in VRBANORVM ac RVSTICORVM PRAEDIORVM diuiduntur. Sed caue hic reſpicias ad locum. Praedia enim non a loco, ſed ab vſu cognominabantur. Nam eodem modo & *vrbana mancipia* ruſticis non loco, ſed opere, ſeiungebantur. *l.* 99. *pr. D. de legat.* 3. *l.* 166. *pr. D. de V. S.* Et Labeo ſuppellectilem & penum *ruſticam* non loco ſed genere vſus, diſtinguendam putat. *l.* 4. §. 5. *D. de penu leg.* *l.* 12. *D. de ſupell. legat.* Immo & veſtes, quibus ruri vtebantur, ab uſu *ruſticas*, quibus in vrbe *vrbanas* vocatas eſſe, ex loco elegante Titinnii demonſtrat Merill. *Obſ.* III. 5. Non ergo recte diſcrimen ſeruiturum ruſticorum vrbanorumque praediorum deſumitur ex *l.* 3. *D. de ſeruit.* vbi Paullus *ſeruitutes praediorum alias in* SOLO, *alias in* SVPERFICIE *conſiſtere*, ait. Quamuis enim id verum ſit, non tamen ibi id agit iureconſultus, vt diſcrimen ſeruitutum ruſticorum vrbanorumque praediorum oſtendat. Praeterea illud diſcrimen non ad praedia dominantia pertinet, a quibus alioquin ſeruitutes diuerſam denominationem ſortiuntur, ſed ad ſeruientia. Immo ne probari quidem poteſt, ſeruitutes vrbanorum praediorum tantum in ſuperficie, ruſticorum tantum in ſolo conſiſtere. Sane enim Vlpianus *l.* 11. §. 1. *D. de Publ. in rem actione* ſeruitutem vrbani praedii eſſe dicit, ſi per domum quis ſuam paſſus ſit aquaeductum transduci: & ea tamen ſeruitus in ſolo conſiſtit. Contra ſi quis

quis horto olitorio alterius deberet ſeruitutem altius non tollendi, ea procul dubio foret ſeruitus praedii ruſtici, quum tamen conſiſtit in ſuperficie, ceu recte animaduertit Merill. *Obſ.* I. 32. Nec magis rem videntur acu tetigiſſe, qui praedia ruſtica omnes fundos & areas; vrbana omnia aedificia exiſtimant. VRBANA enim erant & fundi voluptatis cauſſa culti, veluti horti, modo eorum plurima pars non eſſet in reditu, quales ſunt horti vinearii & olitorii: *l.* 198. *D. de V. S.* & omnia aedificia habitationi deſtinata, etiamſi in villis exſtructa. §. 1. *Inſt. de ſeruit. l.* 1. *D. commun. praed. l.* 198. *D. de verbor. ſignif.* Veteres nimirum villam plerumque in tres diuidebant partes, quarum vnam *vrbanam*, alteram *ruſticam*, tertiam *fructuariam* adpellabant. *Vrbanae* dicebantur aedes vel habitationis, vel voluptatis cauſſa conditae, vbicumque ſitae; *ruſticae* complectebantur tecta, villico & reliquae familiae, vt & armentis & equis deſtinata: *fructuariae* denique conſtabant horreis & cellis, quibus omnium generum fructus recondebantur. Varro *de re ruſt. Lib. I. Cap. XIII.* Columella *de re ruſt. I. 6.* Vrbanum in villis aedificium etiam praetorium dicitur apud Pallad. I. 8. Sueton. *Calig. Cap.* XXXVII. *l.* 2. *D. de ſeru. praed. ruſtic. l.* 198. *D. de verb. ſignif.* Et ex eo iam ſatis manifeſtum eſt, aedificia etiam ab vſu in praedia *ruſtica* ac *vrbana* diuidi ſolita eſſe.

§. II.

Praediis his vrbanis variae praeſtabantur ſeruitutes, quales erant *oneris ferendi, tigni immittendi, ſtillicidii, fluminis, cloacae, altius tollendi vel non tollendi, luminum, & aliae. §.* 1. *Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II.* 1. 3. Seruitutes praediorum vrbanorum.

§. III.

Sic vicinae aedes tenebantur nonnumquam vicinarum onus ferre, vel alienum aedificium columna vel pariete ſuo ſuſtinere, columnamque & parietem praeterea ex pacto reficere. Haec erat SERVITVS ONERIS. Non ergo ideo a domino praedii ſeruientis reficienda erat columna ſeruiens, quod hoc naturae huius ſeruitutis ineſſet: ſed quod ea lex, id eſt, ſtipulatio in conſtituenda ſeruitute eſſet interpoſita: PARIES ONERI FERVNDO VTI NVNC EST, ITA SIT. *l.* 33. *D. de ſeru. praed. vrb.* Nam id ſibi diſerte a vicino ſolebant ſtipulari, VT REFICERET LAPIDE QVADRATO, vel LAPIDE STRVCTILI; vel quouis alio opere. *l.* 6. §. 5. *D. ſi ſeru. vind.* Quamuis vero hanc pactionem contra naturam ſeruitutum eſſe iudicet Seruitus oneris ferendi.

Gallus

Gallus Aquillius, quippe quae praedii ſeruientis domino neceſſitatem aliquid faciendi imponat: *l.* 15. §. 1. *D. de ſeruitutibus*, eualuit tamen Seruii ſententia qui hanc conditionem in hac ſer-tute admiſit, quia ſeruientis praedii dominus facere nihil coga[illegible] ſed parietem vel columnam derelinquere poſſit, ceu patet ex *l.* 6. §. 2. *D. ſi ſeruit. vindic.*

§. IV.

Seruitus tigni immittendi. Si cuius paries non tam onus vicini ferre teneretur, quam pati dominus, vt tignum immitteretur ſuo parieti, erat haec SERVITVS TIGNI IMMITTENDI. Erat vero tignum omnis materies, quae ad tectum, vel aedificium exſtruendum erat idonea, & alterius parieti immitti poterat, veluti trabs, lapis, ferrum. *l.* 1. §. 1. *D. de tigno iunct.* Quamuis enim architecti ſtrictiore vſi vocabuli ſignificatione tignum pro trabibus in contignatione accipiant: Vitruu. X. 5. aliter tamen loquebantur ICti ob exemplum in lege XII. tabularum exſtans, vbi *tigni adpellatione omne genus materiae, ex qua aedificia conſtant, ſignificatur. l.* 62. *D. de V. S.* Quod vt intelligatur rectius, obſeruandum erit, veteres Romanos incendiorum metu aedes aedibus ita vicinas eſſe iuſſiſſe, vt ſpatium quoddam vel interſtitium relinqueretur, quod *ambitus* dicitur in legibus XII. Tabularum. Varro *de Lingu. Lat. IV.* 4. *p.* 6. AMBITVS, *iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus circuitus; ab eoque XII. tabularum interpretes ambitum parietis circumitum eſſe deſcribunt.* Feſtus *voce ambitus p.* 250. AMBITVS *proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum & ſemipedis, ad circumeundi facultatem relictus.* Et paucis interiectis: AMBITVS *proprie dicitur circumitus aedificiorum, patens in latitudinem pedes duos & ſemiſſem, in longitudinem idem, quod aedificium.* Cuiac. *Obſ. XIX.* 21. Et huc pertinet Inſcriptio vetus Romana in Sadoleti hortis effoſſa:

INTER DVOS
PARIETES,
AMBITVS. PRIVAT.
FLAV. SABINI.

Briſſon. *Antiqu. Select. I.* 2. Non ergo licebat antiquis aedes iungere ſine interſtitio; neque adeo tunc facile locum inueniebat ſeruitus tigni immittendi. Poſtea vero aucto ciuium numero, quum pomoeria antiqua tantam aedium copiam vix caperent: non ſolum ipſa pomoeria ſubinde prolata, verum etiam omnes areae aedibus occupatae ſunt, adeo vt non niſi inter quaſdam interſti-

terſtitium relinqueretur. Quaecumque vero aedificia communi pariete concludebantur, circuituque publico aut priuato cingeban- [illegible] ea dicebantur INSVLAE. Feſt. voce *Inſulae.* *l.* 2. §. 14. *D.* [illegible] *in loco publ.* Iis inſulis vel potius inquilinis aedium vna inſula comprehenſarum, non modo ſingulares erant GENII: Reineſ. *Claſſ. I.* 138. ſed & cuſtodiendis iiſdem praepoſiti erant ſerui, quos INSVLARIOS dici, animaduertimus, in *l.* 166. *pr. D. de V. S.* & *l.* 16. *§.* 1. *D. de vſu & habitat.* itemque apud Grut, p. CCXXIV. 4. Porro ambitus iſti inſularum dicebantur *angiportus.* Et quia per illos compendii cauſſa iri ſolebat; hinc Feſto angiportus eſt *iter compendiarium in oppido.* Nihil tamen in illis agi poterat, Varro de *Linguâ Lat. V.* 5. *p.* 37. immo ne peruii quidem ſemper erant, vt ex Terent. *Adelph. IV.* 2. patet. Sed haec angiporta vt dixi rariora erant, poſtquam aucta vrbe omnes areae aedificiis occupabantur. Hinc eſt, quod Seneca *controu. II.* 6. conqueritur *tantas ſuo tempore fuiſſe viarum anguſtias, vt neque aduerſus ignem praeſidium, neque ex ruinis vllam in partem effugium fuerit.* [Add. Iuuenal. *Sat. III. v.* 268.] Ex quo ergo propius ſibi inuicem iungi coeperant aedes: ſeruitutes illae tum oneris ferendi, tum immittendi tigna, in vſu eſſe coeperunt, ad id quippe comparatae, vt arearum ſpacium lucrifacerent, quod nouis muris, columnis ac parietibus exſtruendis occupandum fuiſſet. Primus Nero veterem aedificandi morem reſtituit, conſtituitque, vt ne communione parietum, ſed propriis quaeque domus muris, ambirentur. Tacit. *Annal. XV.* 42. Poſtea Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt, *in area, quae nulli ſeruitutem debet, poſſe dominum vel alium eius voluntate aedificare, intermiſſo legitimo ſpatio a vicina inſula,* *l.* 14. *D. de ſeruit. vrb. praed.* adeoque ex eo tempore denuo aedes ſibi propius iungi coeperunt, communique pariete concludi, ita tamen vt inſularum maneret circuitus. Denique & Conſtantinus M. & ſequentes Imperatores conſtitutionibus quibuſdam definire coeperunt, quantum aedes priuatae ab horreo, quantum a loco publico abeſſe deberent. *l.* 4. & *l.* 46. *Cod. Theod. de oper. publ.* *l.* 9. & *l.* 11. *C. de aedificiis priuat.* Addantur Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select. I.* 2. *p.* 4. Cuiac. *Obſeru. I.* 4. *p.* 3.

§. V.

Seruitutes STILLICIDII & FLVMINIS aquae pluuiae cauſſa erant conſtitutae. Tenebatur enim vicinus aquam iſtam vel in vicini hortum areamue immittere, vel ex alieno tecto in ſuam aream Seruitutes ſtillicidii & fluminis.

recipere, ſi ab eo ſtipulatus erat vicinus: FLVMINA STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA FLVANT CADANTQVE. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select. I. p.* 22. *Stillicidium* vero & *flumen* quo-do differant, docet Varro *de Lingu. Lat. IV.* 5. *p.* 8. *Fluuius* [illegible] *fluit, item flumen: a quo praediorum vrbanorum ſcribitur: Stillicidia fluminaque, vt ita fluant, cadantque. Inter haec hoc intereſt, quod ſtillicidium, eo quod ſtillatim cadat: flumen, quod fluat continue.* Sane quum ædes Romanorum pleraeque tecto decliui carerent: non poterant non canales vel aluei plures in ſuprema ſuperficie eſſe, per quos aqua pluuia deflueret, aut certe tegulas oportebat tecto imponi, quae imbres exceptas in terram demitterent. Vid. Guil. Philandr. *ad Vitruu. Archit. VII.* 11. Illud ergo *flumen*, hoc dictum eſt *ſtillicidium.*

§. VI.

Seruitus cloacae. CLOACAE Romae dicebantur concamerationes ſubterraneae, *ſtupendi* operis, per quas ſordes vrbe eductae in Tiberim exonerabantur: (*a*) eaque vel PVBLICAE erant, vel PRIVATAE. *l.* 1. §. 9. *D. de cloac.* PVBLICAS duxit Tarquinius Priſcus, teſtibus Liuio *Hiſt. I.* 32. & Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 200. easque tam ſplendidas fuiſſe, ait Caſſiodor. *Var. III.* 30. *tantumque viſentibus contuliſſe ſtuporem, vt aliarum quoque ciuitatum potuerint miracula ſuperare.* Meretur illa tota Caſſiodori deſcriptio legi, eique addi idem Caſſiod. *Var. VIII.* 29. 30. & Plin. *Hiſt. Nat.* XXXVI. 15. Purgandarum earum cauſſa non ſolum tributum inferebatur, quod *cloacarium* dicitur *l.* 27. §. 3. *D. de vſufruct. l.* 39. §. 5. *D. de legat.* 1. verum etiam ii, qui ad poenam fuerant damnati, eidem operi adhibebantur. Traian. Imp. *ad Plin. Epiſt. X.* 41. Et tamen auctor eſt Dion. Halicar. *Lib. III. p.* 200. *aliquando* neglectas cloacas, nec *amplius transmittentes aquam a cenſoribus mille talenti purgandas reficiendasque locatas eſſe.* Quod operis iſtius magnitudinem ſatis ſuperque demonſtrat. Sed & interdictum proditum erat: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS: ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM. *l.* 1. §. 15. *ſequ. D. de cloac.* Quin vt illæ cauernae eo rectius conſeruarentur: ſingulares iis praefecti erant magiſtratus, qui CVRATORES CLOACARVM Vrbis vocantur apud Grut. *Inſcript. p.* CXCVII. *p.* CXCVIII. 2. 3. 4. 5. CCLII. 1. Aſt quum publicae iſtae cloacae initio per publicum eſſent ductae: poſt incendium Gallicanum, mutato vicorum aedium-

(*a*) Hinc Feſtus *voce cloacae p.* 268. *cloacale flumen* Cato dixit, pro cloacarum omnium colluuie. dictas illas exiſtimat a *colluendo*, &

diumque ſitu, illae paſſim ſubierunt tecta. Qua de re Liuius *Hiſt. V. fin. Feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum, omiſſo ſui alieni[illegible] diſcrimine, in vacuo ædificant. Ea eſt cauſſa, vt veteres cloacae, [illegible]am, per publicum ductae, nunc priuata paſſim ſubeant tecta, formaque vrbis ſit occupatae magis, quam diuiſae ſimilis.* Hae publicae cloacae. PRIVATAE erant, quae ex priuatis quibusque aedibus in publicas illas immittebantur. Quandoquidem ergo publicae illae, vt iam ex Liuio demonſtrauimus, paſſim ſubierunt tecta priuata: opus nonnumquam erat ſeruitute CLOACAE, & vicinus a vicino ſtipulabatur, vt liceret ſibi priuatam cloacam per eius fundum deductam in cloacas publicas immittere. *l. 7. D. de ſeruit. l. 1. §. 4. D. de cloac.*

§. VII.

Antiquiſſimis porro temporibus ſuas quisque aedes in infinitum tollere poterat, idque etiam eſt libertatis naturalis, *l. 9. & l. 24. D. de ſeru. vrb. praed. l. 26. D. de damn. infect.* dummodo nihil in alienum immittatur. *l. 8. §. 5. D. ſi ſeru. vindic.* Hinc tam ſtupenda aedium altitudo, vt vix ſine periculo per viam publicam ire ambulare liceret. Iuuenal. *Sat. III. v. 6.* *Seruitus non altius tollendi.*

Nam quid tam miſerum, tam ſolum vidimus, vt non
Deterius credas? horrere incendia, lapſus
Tectorum adſiduos, ac mille pericula ſaeua
Vrbis.

Enimuero quum id proſpectui luminibusque officeret, aerque liberior hoc ipſo vicinis interciperetur: ſaepe alter ab altero ſtipulabatur, ne altius tolleret. Atque inde naſcebatur ſeruitus ALTIVS NON TOLLENDI. At poſtea certus quidam aedium altitudini modus lege ſtatutus eſt. Sane iam libera & florente republica ea de re fuiſſe cogitatum, docet Rutilii neſcio cuius oratio de modo aedificiorum, quam ab Auguſto recitatam eſſe in ſenatu, vt eam rem non a ſe primo animaduerſam, ſed antiquis iam curae fuiſſe, oſtenderet, diſcimus ex Sueton. *Aug. LXXXIX.* Sed & ipſe Auguſtus, vt crebris ruinis ſubueniret, lege lata ſtatuit, vt ne quis ſeptuaginta pedibus tolleret altius. Strabo *Geogr. V. p. 162.* πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ο' τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. *Ruinis quoque ſubuenturus, nimiam aedificiorum altitudinem ſuſtulit, vetuitque ad vicos publicos altius ſeptuaginta pedibus tollere.* Incenſa deinde vrbe, etiam Nero aedificiorum altitudinem cohibuit, teſte Tacito *Ann. XV. 43.* quamuis quem ea in re modum ſeruarit, non ſit memoriae proditum. Denique & Traianus aedium altitudinem ſexaginta pedes

des ſuperare vetuit, ob ruinas faciles, & ſumtus, ſi quid tale contingeret, exitioſos. Aurel. Victor. *Epit. vit. Traian. XIII.* Et ſane haec quoque altitudo eſt maxima, vnde non mirum, de conqueri Senecam *Controu. II. 9.* quamuis eam ipſa neceſſitate ciuiumque frequentia excuſari, exiſtimet Vitruu. *Architect. II. 9.* Vtcumque ſe res habeat, ſane & poſteris placuit is aedificiorum modus, inde ad illum reſpiciunt Imperatores Seuerus & Antoninus *l. 1. C. de aedific. priu.* Quin & Conſtantinopoli eiusmodi legem obſeruatam eſſe, docet Iac. Oiſel. ad Caii Inſtit. II. 1. 3. Quemadmodum ergo, quae ſit non altius tollendi ſeruitus, ex ipſo vocabulo iiſque, quae dicta hactenus ſunt, ſatis intelligitur: ita eo obſcurior eſt ſeruitus ei oppoſita ALTIVS TOLLENDI. Quamuis enim vulgo ſeruitutem altius tollendi explicent ex conſtitutione Zenonis *l. 12. §. 2. C. de aedific. priuat.* de eo caſu, ſi quis a vicino impetrauerit libertatem aedes ſuas altius, quam leges ferant, tollendi: tamen huius ſeruitutis iam ante Zenonem mentio fit a Caio *l. 2. D. de ſeru. vrb. praed.* nec veroſimile eſt, ante hanc conſtitutionem licuiſſe priuatis pactis reſtringere leges publicas. Itaque non abſurda eſt ſententia eorum, qui hic putant de eo caſu actum, vbi vicinus pati teneretur, vt vicinus ὑπερῷον vel caenaculum imponere poſſet aedibus eius A. A. Pagenſtech. *Sicilim. Manip. III. p. 70.* (*b*) Quamquam nec id dubio caret, ſi illud ὑπερῷον vel caenaculum maneat aedificantis. Nam tunc non differet haec ſeruitus a ſeruitute oneris ferendi, vti recte vidit Sam. Stryck. ὁ μακαρίτης. *Vſ. Digeſt. VIII. 2. 7.* Fuſius ea de re alibi erit dicendi locus.

§. VIII.

(*b*) Mos iſte, alterius aedibus ſuperimponendi coenacula & ὑπερῷα non ignotus fuit antiquis, cum aliis gentibus, tum maxime Romanis, Pompon. Mela *Lib. II. Cap. 7. Arados etiam in Phoenicia eſt parua, & quantum patet, tota oppidum, frequens tamen, quia etiam ſuper aliena tecta ſedem ponere licet:* vbi legendus Iſ. Voſſius *p. 203.* De Romanis porro vrbem ex ruinis inſtaurantibus Dionyſ. Halic. *Lib. X. p. 659.* refert, lege perlata plebeios conueniſſe & ibi aedificare coepiſſe, locum, quantum quiſque potuerit, occupantes. Hinc porro addit: Εἰσὶ δὲ καὶ σύνδυο καὶ σύντρεις καὶ ἐπὶ πλείονες, συνιόντες οἰκίαν κατεσκευάζοντο μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατάγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. *Nonnulli etiam duo ſimul, vel tres, pluresue, vnas aedes collatis impendiis extruxerunt, aliis inferiores earum partes, aliis ſuperiores ſibi capientibus.* At de ſua aetate Pomponius *l. 25. pr. D. de ſeru. pr. vrban. Hoc*, inquit, *quod dictum eſt de immiſſis, locum habet ex aedificio alio in aliud. Aliter enim ſupra alienum aedificium ſuperius habere nemo poteſt.*

§. VIII.

Multum porro intereſſe videbatur veterum, ita clauſas habere areas, vt remotis arbitris verſari in iis poſſet familia. Vnde & Druſo promittebat architectus, ita ſe aedificaturum domum, vt procul ab omnium arbitrio, atque adſpectu in ea habitaret. Vellei. Patercul. *Hiſt. II.* 14. Licebat enim cuiuis, in pariete ſuo feneſtras, quot vellet aperire, ſed & alteri licebat feneſtris vicini in aream ſuam apertis obſtruere. Quod ſi itaque aliquis feneſtras in alieno vel communi pariete apertas habere vellet, opus erat ſeruitute LVMINVM. Sin impedire vellet alter, ne vicinus feneſtras in ſuo pariete apertas obſtrueret, ſtipulabatur a vicino: LVMINA VTI NVNC SVNT, ITA SINT, Briſſon. *Antiqu. Rom.* I. 19. *p.* 21. Vtque inde naſcebatur ſeruitus NE LVMINIBVS OFFICIATVR. Nonnumquam etiam paciſcebantur, ius ne eſſet vicino, ſe inuitis altius aedificare, atque ita officere luminibus, de qua ſeruitute *l.* 3. *D. ſeru. vrb. praed.* Immo vt proſpicere liceret, &, ne proſpectui officeretur, interpoſita ſtipulatione cauebant *l.* 14. *& l.* 15. *D. eod.* Seruitus luminum, & ne luminibus officiatur.

§. IX.

Seruitutes praediorum ruſticorum quatuor recenſet Imperator *pr. Inſt. h. t.* ITER, ACTVM, VIAM, AQVAEDVCTVM, ſed §. 2. adiicit, AQVAE HAVSTVM, PECORIS AD AQVAM ADPVLSVM, IVS PASCENDI, CALCIS COQVENDAE, ARENAE FODIENDAE. Nos praecipua tantum conſectabimur. Seruitutes praediorum ruſticorum.

§. X.

ITER, ab *eundo*, ACTVM ab *agendo*, VIAM a *vehendo* dictam eſſe, obſeruat Varro *de Lingua Lat. IV.* 4. *p.* 7. Ergo ITER eſt ius eundi ambulandi hominis, non etiam agendi pecus, aut ducendi vehiculum. *l.* 1. *D. de ſeru. ruſt. praed.* quamuis & equo vehi & ſella geſtari liceret ei, cui iter debebatur. *l.* 12. *D. eod.* ACTVS erat ius & eundi & agendi vel iumentum vel vehiculum, non tamen onuſtum. *l.* 1. *& l.* 11. *D. eod.* (c) VIA denique ius & eundi & agendi & vehicula onuſta per alterius fundum ducendi complectebatur. *l.* 7. *D. eod.* Adeoque tertia ſeruitus primam & ſecundam, ſecunda etiam primam in ſe continebat, adeo, vt diuidi non poſſent; & hinc ſi quis iter & actum acceptum tuliſſet, perimeretur etiam viae obligatio. *l.* 13. *§.* 1. *D. de acceptilat.* Nonnumquam tamen iter & actum ſimul ſibi ſtipulabantur, vt patet ex Gruter. *Inſcript. p.* CCI. 3. Iter, actus, via.

(c) Intelligendum hic eſſe non plauſtrum, oneribus trahendis aptum, ſed currum truſatilem, praeclare obſeruat Bynkersh. *Obſ. IV.* 7. p. 355.

PER. HANC.
VIAM. FVNDO.
C. MARCI. CL.
PHILERONIS.
ITER. ACTVS.
DEBETVR.

Cuius rei rationem reddit Cuiac. *Obſ. XXII.* 35. quod viae iter & actus *propalam* ineſt, actui autem iter tantum *tacite*, & per conſequentiam. Vnde non mirum, ſaepe ſibi homines actum & iter ſimul ſtipulatos. Ex eodem vero lapide etiam patet, ſeruitutes has non hominum, ſed praediorum eſſe, quod & ius noſtrum inculcat. *l.* 20. *§. vlt. D. de ſeru. praed. ruſt. l.* 86. *D. de verb. ſignif.* vbi addi meretur Ger. Noodt. *Probab. I.* 2. *p.* 4. *ſequ.*

§. XI.

Viae & actus latitudo.

VIAE latitudo in porrectum octo pedum erat, in anfractum ſedecim. *l.* 8. *D. de ſeru. praed. ruſt.* Varro *de Lingu. Lat. VI.* 2. *p.* 48. Ex quibus locis diſcimus, hunc viae modum ex legibus XII. Tabularum eſſe, quibus cautum fuerat: VIA IN PORRECTO VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. LATA ESTO. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VIII.* ACTVS latitudo quatuor pedum erat, teſte eodem Varrone *de Lingu. Lat. IV.* 4. *p.* 6. & Feſto *voce actus p.* 243. Itineris latitudo parum comperta eſt. Potuiſſe tamen pro paciſcentium arbitrio vel latiorem vel anguſtiorem conſtitui viam vel actum, patet ex *l.* 23. *pr. D. eod.* adeoque idem de itinere dici poſſe videtur.

§. XII.

Seruitus aquaeductus.

AQVAEDVCTVS erat ius aquam ducendi per alterius praedium, quod vel riuis per canales ſtructiles, vel fiſtulis plumbeis, vel tubulis fictilibus fiebat, teſte Vitruu. *Architect. VIII.* 7. quibus tamen & canales ligneos addit Palladius IX. 11. Erant iſti aquaeductus vel PVBLICI vel PRIVATI. In illis exſtruendis tam ſplendidi tamque magnifici erant Romani, vt pauca, quae hinc inde ſuperſunt, rudera poſteris ſint admirationi. Solebant enim exſtruere fornices, & veluti pontes per quos aqua tamquam flumen aliquod in vrbem duceretur, ceu docet aqua Traiana depicta in numo apud Vaillant. *Num. Imp. p.* 47. De eiusmodi Aquaeductibus Rutil. Numatian. *Itin. I. v.* 97.

Quid

Quid loquar aërio pendentes fornice riuos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuiſſe in ſidera montes,
Quale giganteum Graecia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris;
Conſumunt totos celſa lauacra lacus.

Tales erant Romae aqua Claudia, Curtia, Traiana, [Marcia; Patin. *numiſm. fam. p.* 166.] aliaeque plures*, quarum paſſim in Marmoribus fit mentio. Et ſane his aquis non ſolum ad neceſſitatem vtebantur, ſed & ad voluptatem & luxuriam, ad quam in primis comparata erant *Nymphaea*, quorum veſtigia ſunt in *l.* 5. *l.* 6. *C. de aquaeduct.* nec non apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 200. & Ioſeph. *de Bell. Iud. I.* 16. Erant haec aedificia publica ambitioſi operis, in quibus aquae corriuatae ſpectantium delectationi ac refrigerationi miris modis ſaliebant. Vid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. I.* 5. Haec publicis ſumtibus ſolebant exſtrui. Sed nec magis ſumtibus pepercerunt priuati, qui ſaepe aquam per omnia cubicula & triclinia ducebant, immo & euripos in his effodiebant, in quibus piſces inter coenandum caperent. Inſignia huius luxuriae exempla exſtant apud Senecam *Nat. Quaeſt. III.* 17. *& praefat. lib. I. de Tranquill. animi.* Plin. *Epiſt. V.* 6. (*d*). Quum ergo aquam ſaepe procul & per alienos fundos, duci oporteret: occaſionem id dedit ſeruituti aquaeductus, de qua plura dabunt iureconſulti.

(*d*) Huc pertinent etiam, riui aquae fluentis, parietibus inducti, de quibus Emund. Merill. *Variant. III.* 1. & Ger. Noodt. *de Vſufr. I.* 12. *p.* 565.

§. XIII.

Reliquae ſeruitutes facile vel ex ipſis nominibus intelliguntur, & paſſim de iis copioſe agunt interpretes, quibus addendi Iac. Cuiac. *Obſeru. XXII.* 35. Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. XXXVI.* Vlr. Hub. *Digreſſ. II.* 12. *ſequ.* Corn. van Bynkershoeck. *Obſeru. IV.* 7. [Barn. Briſſon. *Antiquit. Select. IV.* 5.] De reliquis ſeruitutibus remiſſiue.

TIT.

TIT. IV. & V.

DE

VSVFRVCTV, VSV ET HABITATIONE.

HAe ſeruitutes, de quibus adhuc actum, reales ſunt: perſonales vero VSVSFRVCTVS, VSVS, HABITATIO, OPERAE SERVORVM, de quibus his titulis agit Imperator. Nos poſt erudítiſſimas M. Aurelii Galuani & Ger. Noodtii commentationes pauca tantum monebimus.

§. I.

Quid veteribus fuerit vti? Ad vocabulum quod attinet: ab *vtendo* & *fruendo* dictus eſt VSVSFRVCTVS. *Vti* re, vt erudite oſtendit Ger. Noodt *de vſufr. l.* I. *p.* 526. eſt, eamdem adhibere ad vitae neceſſitatem, ſed quatenus ſufficit, & vt ſalua maneat eius ſubſtantia. Vnde propria vſus tria ſunt, primum, vt vtentis neceſſitate finiatur; alterum, ne rei conditio mutetur: poſtremum, vt ne res vtendo conſumatur, aut pereat. Primum Horatius ſignificat, *Epiſt. II.* 2. *v.* 190.

Vtar; & ex modico, quantum res poſcit, aceruo
Tollam.

Secundum patet ex *l.* 15. §. 1. & 5. *D. de vſufr.* Tertium notat Donatus *in Terent. prolog. Andr.* VTIMVR *fructibus rei, quae ab amantibus ſaluo vſu nobis ſubminiſtrantur*; ABVTIMVR, *quando deperdimus rem & fructum, vſui eſt ager, domus: abuſui vinum, oleum, & cetera huiusmodi.*

§. II.

FRVI latius patet, ac vti: quemadmodum vel ex Seneca patet *de vita beata cap. X.* vbi philoſophus: *Tu*, inquit, *voluptatem complecteris: ego compeſco, tu voluptate* FRVERIS: *ego* VTOR. *Fructus* ergo non vtentis neceſſitate neque rei conditione circumſcribitur: ſed qualemcumque praeſentem vtilitatem, commoditatem, oblectationemue, quae ex rei eiusue occaſione percipi poteſt, complectitur, prorſusque adeo neque finem habet, neque modum, ceu egregie oſtendit Auguſtinus *de Doctrina Chriſt. Lib. I. cap. III.* Ger. Noodt l. 1. *p.* 526. *ſequ.*

§. III.

§. III.

Vſusfructus ergo neque merum fructum; neque merum vſum continet, ſed ex vtroque colligitur. Ex *vſu* enim id habet, quod ſaluam relinquit ſubſtantiam: ex *fructu* vero, quod non ſola neceſſitate finitur. Adeoque eſt *ius vtendi fruendi rebus alienis, ſalua earum ſubſtantia. l.* 1. *D. de vſuſr.* Quid vſusfructus?

§. IV.

Poterat ergo vſus quidem legari ſine fructu, ſed non fructus ſine vſu. *l.* 14. §. 1. *D. de vſu & habit.* Non enim debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere. *l.* 21. *D. de reg. iur.* At vſus, ſine fructu legatus, ſola vtentis neceſſitate finitur, ſaluamque eſſe oportet non ſolum rei ſubſtantiam, ſed & conditionem. *l.* 12. §. 1. *D. de vſu & habit.* Minus ergo continet vſus, quam vſusfructus, & hinc ille nec pro parte legari poteſt, quod poteſt vſusfructus. *l.* 19. *D. eod.* nec etiam res, vſui conceſſa, vel donatione, vel locatione, vel vllo alio titulo, in alterum transferri, quod itidem poterat vſusfructus. §. 1. *Inſt. eod. l.* 12. §. 2. *l.* 38. *ſeq. l.* 67. *D. de vſufruct.* Quid vſus?

§. V.

Parum ab vſu differt HABITATIO, ſed differt tamen. Nam I. aliquid amplius habitationi ineſt quam vſui: ſiquidem is, cui debetur habitatio, totam domum non ſolum inhabitare, ſed & locare, vel gratis concedere poteſt. *l.* 13. *C. de vſufr.* quae ſecus ſe habent, ſi ſolus vſus aedium legatus ſit. II. Habitatio non amittitur, non vtendo, neque III. capitis deminutione, perinde vt vſus, perimitur, vt ex *l.* 10. *pr. D. de vſu & habit.* a ſe ingenioſe emendata, oſtendit Ger. Noodt. *Prob. III.* 7. *p.* 79. Quid habitatio?

§. VI.

Ceterum haec omnia originem debere videntur vltimis voluntatibus. Quum enim morientes alicui bene cuperent, neque tamen eius heredibus conſultum vellent: excogitarunt ius illud vtendi fruendi, a dominio & proprietate ſeiunctum, vt moriente legatario, rei legatae vſusfructus cum proprietate conſolidaretur. Poſtea etiam aliis modis, veluti ſtipulatione, quam tamen ſequebatur traditio, nec non iudiciis diuiſoriis, immo etiam lege, conſtituebatur vſusfructus, vt accurate docet Ger. Noodt *de Vſufr. II.* 1. *ſequ. p.* 601. *ſequ.* Origo horum iurium.

§. VII.

Vſusfructus quantitatum & iurium SC. introductus.

Et initio quidem vſusfructus in ſolis conſtituebatur corporibus non fungibilibus, poſtea SC. prodiit, quod etiam in quantitatibus, & iuribus, vel, vt dilucidius loquamur, in rebus fungibilibus, quaſi vſumfructum conſtituere permittebat, dummodo caueret fructuarius, ſe finito vſufructu tantumdem reſtituturum. Qua de re Vlpianus *Fragm. XXIV. 26. & 27. Vſusfructus iure ciuili legari poteſt earum rerum quarum ſalua ſubſtantia vtendi fruendi poteſt eſſe facultas., & tam ſingularum rerum, quam plurium, id eſt, partis. Senatusconſulto cautum eſt: vt etiam, ſi earum rerum, quae in abuſu continentur, vt puta vini, olei, tritici vſusfructus legatus ſit, legatario res tradantur, cautionibus interpoſitis, de reſtituendis eis, quum vſusfructus ad legatarium pertinere deſierit:* Eiusdem SC. mentio fit *l. 1. D. de vſufr. ear. rerum. l. 24. de vſufr. leg. l. vlt. vſufr. quemadm. caueat l. 69. ad L. Falcid. l. 1. C. de vſufr.* Quando illud factum ſit non liquet. Sane non adſcendit ad tempora Ciceronis, quibus, ceu ex *Topic. cap. III.* patet, corporum tantum, non item quantitatum & iurium, erat vſusfructus. Quum vero illud SC. iam interpretati ſint Maſſurius Sabinus, Nerua, Caſſius, & Proculus, ceu colligi poteſt ex *l. 5. §. 1. & l. 3. D. de vſufr. ear. rer.* quos omnes ſub Tiberio floruiſſe conſtat: hoc quoque, vel certe Auguſto imperante, SC. factum eſſe oportet. Vid. Marc. Aurel. Galuan. *de vſufruct. cap. III.* Ger. Noodt *de vſufr. II. 20. p. 589.* Schulting. *Iurisp. vet. Anteiuſtin. p. 658.*

§. VIII.

Quibus modis finitur vſusfructus.

Ceterum ita conſtitutus vſusfructus, finiebatur vel tempore, ad quod fuerat conſtitutus, vel morte fructuarii, vel capitis deminutione, vel non vtendo per conſtitutum tempus, vel facta in iure ceſſione, vel conſolidatione, vel mutatione denique aut interitu rei fructuariae, de quibus omnibus plenius iureconſulti, inprimis Ger. Noodt *de Vſufr. II. 5. ſequ.* Eadem omnia locum quoque habebant in vſufructu ciuitati legato. Mori enim & ciuitas videbatur, ſimulac interiiſſet, veluti abſorpta terrae motu, vel inundatione. Capite minui, ſi in eam induceretur aratrum. *l. 21. D. quib. modis vſusfructus vel vſus amitt.* Quemadmodum enim aratrum adhibebatur in condendis vrbibus, eo fine, vt vbi ſulcum duxiſſent Triumuiri coloniae deducendae, muri exſtruerentur, & eos quodammodo religio occuparet: (Vid. *Lib. II. Tit. I. §. 6.*) ita

ita aratrum toti areae vrbis inductum; eam reddebat ſacram, vt habitari a nullo mortalium poſſet. Hinc Zonar. *Tomo II. Annal.* refert, Carthaginis aream Senatum Romanum ſacraſſe, & decreuiſſe) [illegible]πον, τὸ ἐπ' αὐτὴν κατοικῆσαι τινά. *Execrabile fore, ibi quemquam habitare.* Pertinet huc locus Horat. *Lib. I. Carm. Od. 16. v. 17.*

Irae Thyeſten exitio graui
Strauere, & altis vrbibus ultimae
Stetere cauſſae, cur perirent,
Funditus imprimeretque muris
Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Ad quae verba Scholiaſtes: *Condendis atque euertendis ciuitatibus. Haec conſuetudo fuit, vt* ARATRO *fierent, vt de condenda Virgilius:*

Interea Aeneas vrbem deſignat ARATRO.

Item Cicero de euertenda in Philippicis: Vt vexillum tolleret, & ARATRVM *circumduceret.* Plura de eo ritu habent P. Faber *Semeſtr. I. 8.* Iac. Raeuard. *Coniectan. II. 7.* Quod ſi neutrum horum contingeret, vſusfructus ſaeculo circumacto finiebatur. *l. 56. de vſufr. l. 8. de vſufr. leg.* P. Fab. *Semeſtr. l. c.* Ger. Noodt *de vſufr. II. 6. p. 614.*

TIT. VI.

DE

VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONIBVS.

MOdis adquirendi rerum dominium, iure ciuili inuentis, accenſenda etiam eſt VSVCAPIO, de qua hoc titulo agit Imperator. Nos rem ex antiquitate explicabimus.

§. I.

Vſucapio e iure Attico eſt.

Vſucapionem, quae & *vſus auctoritas* dicta veteribus, ex iure Attico ad Romanos fluxiſſe, admodum ſit veroſimile. Plato certe, qui in pleriſque talibus ius Atticum ſequi ſolet, vſucapionem quoque admittit in ſua republica. Vid. Plat. *de Leg. XII. p. 691.* Sed

non niſi mobilium, quibus ſi quis aperte intra vrbem per annum, ruri per quinquennium vſus ſit, vſucapionem completam eſſe iuſſerat. Porro ſi ruri occulte res haberetur, vſque ad decennium vindicari eam poſſe volebat, ſin extra territorium, aduerſus poſſeſſorem aeternam auctoritatem fore denunciabat. Et ad leges Atticas procul dubio reſpicit Iſocrates, *in Archid. p.* 239. quando ſub perſona Archidami ait: ἀλλὰ, μὴν οὐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινὰς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσιν. *Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe omnibus.*

§. II.

Lex XII. Tab. de vſucapionis tempore.

Romam eam inuexerunt leges decemuirales, in quibus ita cautum legimus: VSVS AVCTORITAS FVNDI BIENNII, CETERARVM RERVM ANNVVS VSVS ESTO. Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. VI.* Res ergo immobiles Romae biennio, mobiles anno vſucapiebantur. Quum vero eo tempore, quo XII. Tabulae condebantur, intra Italiam conſiſteret Romana potentia: factum eſt, vt vſucapio non niſi in fundis Italicis vel Italici iuris, adeoque in rebus tantum mancipi haberet locum. Fundorum vero prouincialium proprietatem numquam adquirebat priuatus, ſed populus, *(a)* adeoque in iis non procedebat vſucapio. Qua de re eleganter Theophilus in §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Οἱ τὰ στιπενδιάρια καὶ τριβουτάρια ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρησιν δήμου ἢ βασιλέως, οὐκ ἦσαν δεσπόται. Ἡ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἢ παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπ' αὐτοῖς χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεστάτην, κατοχὴν ὥστε δύνασθαι καὶ ἐφ' ἑτέρων μεταφέρειν, καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. Τῶν γὰρ Ἰταλικῶν ἀγρῶν ἤτοι οἰκίων οἱ δεσπόται τὴν δεσποτείαν εἶχον. *Qui olim ex conceſſione populi vel Principis ſtipendiaria vel tributaria praedia habebant, domini non erant: nam dominium illorum erat aut apud populum aut apud principem, ſed vſum & fructum eorum habebant, & pleniſſimam poſſeſſionem, ita vt & transferre poſſent in alios, & ad heredes transmittere. Italicorum autem*

(a) Quamuis enim praedia eiusmodi ſub conditione annuae praeſtationis vel prouincialibus, vel ipſis ciuibus concederentur; ſupremum tamen & directum dominium erat penes populum. Hinc vocabantur praedia ſtipendiaria & tributaria. Theophil. *in* §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Vid. Bynkersh. *de rebus manc. & nec mancipi IX. p.* 120. *ſequ.*

autem fundorum domuumque domini dominium habebant. Itaque non magis vſucapione adquiri poterat praedii prouincialis dominium quam rei commodatae, aut praedii fructuarii. Ian. Vinc. Grauin. *de Leg. XII. Tabul. p.* 317. Res mobiles omnes vſucapi poterant, mancipi aeque ac nec mancipi. Atque ita intelligenda illa Vlpiani *Fragm. XIX.* 8. *Vſucapione dominia adipiſcimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi.* Cuiac. Paratit. *ad tit. C. de vſucap. transf.*

§. III.

Iisdem legibus decemuiralibus denegatum fuerat peregrinis ius vſucapiendi, eamque in rem ita cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Cicero *de Offic. I.* 12. Hoſtis tum erat peregrinus, ceu poſt Ciceronem etiam Caius docet *l.* 234. *pr. D. de verbor. ſignif.* Et hoc ſenſu Ennius de Scipione Africano apud Stephan. *in Fragm. vet. poet. p.* 107. Vt & de vſucapione peregrinis deneganda.

(*Hic eſt ille ſitus,*) *cui nemo ciuis, neque hoſtis,*
Quiuit pro factis reddere operae pretium.

Quum ergo vſucapio eſſet modus adquirendi iuris ciuilis: non magis communis ea cum ciuibus erat peregrinis, quam mancipatio aut in iure ceſſio. Videtur tamen poſtea hoc ius communicatum eſſe cum Latinis Iunianis, iisque peregrinis, quibus commercium datum erat. Nam hos etiam mancipationis ius habuiſſe, patet ex Vlpiani *Fragm. XIX.* 4. Poſt conſtitutionem Antonini Caracallae, ciuitatemque cum omnibus ingenuis communicatam non ſuperfuit Latinitatis illius vſus, ſuperfuit tamen diſcrimen inter fundos Italici ſoli & prouinciales, quod demum ſuſtulit Iuſtinianus. *l. vn. C. de vſucap. transf.* Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 25. *p.* 399. *ſequ.*

§. IV.

Quod vero Lex XII. Tabularum rerum furtiuarum vſucapionem inhibuit, id de ipſo tantum fure videtur intellectum, vſque ad legem ATINIAM, qua primum cautum, *vt quod ſubreptum eſſet, eius rei aeterna eſſet auctoritas, niſi ſi in eius, cui ſubreptum eſſet, poteſtatem reuertiſſet.* Ita Gell. *Noct. Att. XVII.* 7. Paullus *l.* 4. §. 6. *D. de vſurp. & vſucap.* Iulianus *l.* 33. *pr. D. eod.* Incerta eſt legis aetas, niſi quod ante Scaeuolam, Brutum, & Manilium, vt & P. Nigidium latam fuiſſe ex Gellio conſtat. Praeterea iam Cicero in *Verr. I. Cap.* 42. eius meminit. Vnde non admodum a veritate Lex Atinia de vſucapione rerum furtiuarum.

 ablu-

abludere videtur coniectura Steph. Vin. Pighii, *Annal.* T. *II.* p. 255. legem hanc A. V. C. IↃLVI. Caio Cornelio Cethego & Q. Minutio Rufo Coſſ. a C. Atinio Labeone Tribuno plebis latam, exiſtimantis. Exſtat Andr. Puluaei *liber ſingularis ad legem Atiniam, ſeu de rei furtiuae prohibita alienatione*, qui editus Venetiis, MDLXXXV. poſtea in *Oceano Iuris* vel *tractatu tractatuum* T. *XVII.* *Vol. XXIV.* p. 216. ac denique in *Theſauro iur. ciuil.* *Tomo IV.* p. 327. locum obtinuit.

§. V.

Leges Iulia & Plautia de vſucapione rerum vi poſſeſſarum.

Sequutae ſunt leges IVLIA & PLAVTIA (*b*) de vſucapionibus, aut potius de vi publica & priuata, quibus ad res vi poſſeſſas prolatum eſt, quod de furtiuis ſtatuerat lex Atinia. Cautum enim his legibus fuerat, vt res vi poſſeſſae vſucapi haud poſſent, longo quantumuis tempore, niſi reditu ad verum dominum vitium exuiſſent. *l.* 33. §. 2. *D. de vſurp. & vſucap.* Legis PLAVTIAE vel PLOTIAE iam meminerunt Caelius ad Ciceronem *Epiſt. ad Fam. VIII.* 8. & ipſe Cicero *ad Att. Epiſt. IV.* 16. *pro Caecin. cap. XXVI. pro Milon. XIII.* nec non Salluſt. *de Bello Catilin. cap. XXXI.* eaque lata eſt A. V. C. IↃCLXIV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone Coſſ. a M. Plautio Tribuno plebis, vt luculenter oſtendit Steph. Vin. Pigh. *Ann. Tom. III. p.* 228. Iulia vero, vt obſeruat Hotomanus *de legib. p.* 77. non alia eſt, ac illa, quam de vi publica, & priuata tulit Auguſtus. Et quia in illam procul dubio & Plautia migrauit, inualuit, vt iuncto nomine diceretur Iulia & Plotia, quemadmodum *Iuliae & Papiae* vocabulum duas diuerſas leges coniungit.

(*b*) Iura noſtra de his legibus tamquam de una loquuntur. Legem *Plautiam* & *Iuliam* commemorant Iulianus *d. l.* 33. §. 2. *D. de vſurp. & vſuc.* & Tribonianus §. 2. *Inſt. h. t.* Sed diuerſas fuiſſe leges *Iuliam* & *Plautiam* vel *Plotiam*, hancque illa multo eſſe antiquiorem certiſſimum eſt, ac paullo poſt demonſtrabit[ur]

§. VI.

Lex Scribonia de ſeruitutibus non vſucapiendis.

His attexenda lex SCRIBONIA, quae & ipſa ad vſucapionem pertinuit. Eam aliqui Coelio Curioni, Tribuno plebis; alii, & in his Galuan. *de vſufr. cap. XII.* L. Scribonio Liboni, qui anno IↃCCXXI. cum M. Antonio conſulatum geſſit; alii denique, & maxime Raeuardus *ad Leg. Scribon. I. p.* 794. huius nepoti L. Scribonio Liboni tribuunt, quem Tiberii temporibus, anno V. C. DCCLXIX. cum Siſenna Tauro conſulem fuiſſe, ex Dione Caſſ.

LVII.

LVII. p. 691. adparet. Legis ſenſus vt eo expeditior ſit, notandum eſt, antiquiſſimis temporibus ſeruitutes vſucapi haud potuiſſe. Quum enim poſſeſſionem requireret vſucapio *l. 25. D. de vſurp.* quae in ſeruitutibus, vtpote rebus incorporalibus, locum non habere videbatur. *l. 32. in fin. D. de ſeru. vrb. praed. & l. 43. D. de adquir. rer. dom.* factum eſt, vt nec vſucapi poſſe crederentur, maxime quum in duodecim tabulis nihil eſſet de rerum incorporalium vſucapione ſtatutum, *l. 14. pr. D. de ſeruitut.* & praeterea vſucapio ſit modus adquirendi dominium, ſeruitutis autem dominium nullum eſſe poſſet. Aſt licet non eſſet ſeruitutum poſſeſſio: erat tamen earumdem vſus, quem deinde prudentes quaſi pro poſſeſſione acceperunt, adeoque interpretatione ſua etiam ſeruitutum, ſaltim ruſticarum, vſucapionem inuexerunt. Clariſſime hoc elucet ex verbis Ciceronis *pro A. Caecin. XXVI. Aquaeductus, hauſtus, iter, actus, a patre; ſed rata auctoritas harum rerum omnium a iure ciuili ſumitur.* Quum vero haec quaſi vſucapio ſeruitutum, a prudentibus inuecta, a veteris iurisprudentiae principiis videretur abhorrere: lata demum eſt lex Scribonia, qua ſeruitutum vſucapio penitus ſublata eſt. *l. 4. §. vlt. D. de vſurp. & vſuc.* Neque dubium eſt, quin ea lex ad omnes in vniuerſum ſeruitutes pertinuerit; ſiquidem hoc ius vſitatum fuiſſe generaliter, ſcribit Vlpianus. *l. 10. §. 1. D. de vſurp. & vſucap.* Attamen etiam poſt hanc legem, is, qui longo tempore non vi, nec clam, nec precario vſus erat ſeruitute, vtili actione a praetore adiuuabatur. *l. 10. pr. D. ſi ſeruit. vind.* Demum & Iuſtinianus legem Scriboniam ſatis aperte ſuſtulit, & ſeruitutum quoque, omniumque rerum incorporalium praeſcriptionem admiſit. *l. vlt. C. de praeſcript. long. temp.* Conf. Raeuard. *l. c.* Ant. Schulting. *Iurisp. vet. anteiuſt. p. 256. ſequ.*

§. VII.

Hactenus de VSVCAPIONE, cui leges decemuirales, vt dixi, in rebus mobilibus anni; in fundis biennii ſpatium praefinierant. Quandoquidem enim tunc ciuitate agriſque perpetuo ciues detinebantur, rariusque relicto natali ſolo Italia egredi conſueuerant: tam breue temporis ſpatium rebus vſu adquirendis habita inter praeſentes & abſentes nulla diſtinctione, ſufficere credebatur. Iac. Raeuard. *Tribon. IV. p. 772.* Quum vero ſenſim Romani longe lateque proferrent imperii fines, partim edictis, partim principum conſtitutionibus, in eius, quod lege antiqua rebus immobilibus vſu adquirendis datum fuerat, ſpatii locum eatenus longius temporis

Longa poſſeſſione capio rerum immobilium inuenta.

poris interuallum ſurrogari coepit, vt vbi vſucapio ceſſaret, veluti in praediis prouincialibus, praeſcriptione ſaltim longi temporis hoc ius poſſet adquiri. *§. 2. Inſt. de vſuc.* Vnde res immobiles prouinciales non biennio, ſed longo tempore vſu adquirebantur, id eſt, vt Paullus *Rec. Sent. V. 2. 3.* interpretatur, *inter praeſentes decennii, inter abſentes vicennii ſpatio continuo.* Quum vero antiqua illa ac decemuiralis adquiſitio vſucapio diceretur: noua haec dicta eſt LONGA POSSESSIONE CAPIO, *l. 4. in fin. D. pro emt. l. vlt. D. eod.* vel LONGAE POSSESSIONIS PRAEROGATIVA. *l. 5. D. de itin. actuque priu.*

§. VIII.

Differentiae inter vſucapionem & longa poſſeſſione capionem.

Qua in re ergo ab vſucapione diſtincta fuerit illa longa poſſeſſione capio, luculenter ſuo more oſtendit Iac. Raeuard. *Tribon. VIII. ſeq. p. 776.* Illa ciuilis erat, haec partim ciuilis, partim honoraria. Illa exiguo; haec longiore tempore conſtabat. In illa nulla abſentiae praeſentiaeue ratio habebatur; in hac multum intererat, praeſentium an abſentium ius in immobilibus excludendum eſſet. In illa tempus ſemper certum erat: in hac nonnumquam incertum, quoties ſcilicet quis titulum probare non poterat. Tunc enim requirebatur vetuſtas, cuius origo excederet memoriam; eaque legis vicem tenebat, teſte Vlpiano *l. 1. §. fin D. de aqua & aqu. pluu. arcend.* Denique quum vſucapio rerum immobilium tantum in Italico ſolo procederet: *princip. Inſt. de vſucap.* longa poſſeſſione fundi tam prouinciales, quam Italici iuris, capi poterant, vt erudite demonſtrant Theophil. *pr. Inſt. h. t.* & Iac. Raeuard. *Tribon. X. p. 781. ſequ.*

§. IX.

Iuſtiniani conſtitutio.

Sed Iuſtinianus *l. vn. C. de vſucap. transf.* vſucapionem rerum immobilium & longi temporis praeſcriptionem in vnam veluti maſſam conflauit, resque mobiles triennio, immobiles inter praeſentes decennio, inter abſentes vicennio vſucapi voluit. Negat Raeuardus, eius rei iuſtam rationem habuiſſe Imperatorem, quia haec omnia, quae de vſucapione rerum immobilium ſanxit, iamdudum ante eius tempora Praetorum edictis Principumque conſtitutionibus fuerint inuecta. Quare & hic Iuſtiniani prudentiam legiſlatoriam requirit in *Tribon. X. p. 781.* Sed ea de re alibi erit dicendi locus.

§. X.

§. X.

Ceterum quum tempus in vſucapionibus deberet eſſe continuum: interruptio illius dicebatur VSVRPATIO, *l.* 2. *& l.* 5. *D. de vſurp.* & de hac re egit Appii Claudii liber de vſurpationibus, cuius meminit Pompon. *l.* 2. §. 36. *D. de orig. iur.* Sunt tamen & aliae huius vocis ſignificationes. Sic uſurpari dicitur ſeruitus, quae vtendo retinetur. *l.* 6. §. 1. *l.* 8. *fin. l.* 9. *l.* 16. *D. quemadm. ſeru. amitt.* Immo & vſurpata dicitur ſeruitus, quae amiſſa, vſu iterum adquiſita eſt *l.* 40. §. 1. *D. ex quib. cauſſis mai.* Reliqua, quae ad hunc titulum pertinent, a doctoribus plenius ſolent inculcari. Quid vſurpatio?

TIT. VII.

DE

DONATIONIBVS.

INter modos adquirendi iuris gentium etiam DONATIO eſt; quam tamen modis adquirendi ciuilibus accenſuit Caius, quia eius temporibus ex lege Cincia non valebat donatio, niſi ſolemniter & per mancipationem facta. Frid. Brummer. *ad leg. Cinc. cap. XIII.* Quod quamuis mutatum eſſet tempore Iuſtiniani: noluit tamen Tribonianus Caii ordinem turbare. Plura hanc in rem diximus in *Additionibus ad Vinn. p.* 253. Quum ergo ritus nonnulli obſeruati ſint in donationibus: ii paullo accuratius videntur ex antiquitatibus Romanis explicandi.

§. I.

DONATIONES veteri iure in varia genera diſpeſcebantur. Aliae erant SIMPLICES, aliae REMVNERATORIAE. Illae iterum vel *mortis cauſſa*, vel *inter viuos* fiebant; ad poſterius genus etiam donationes *propter nuptias* referendae. Donationes quotuplices.

§. II.

DONATIONES, quae ob cauſſam fiebant, MVNERA, reliquae generatim DONA (*a*) adpellatae ſunt. Corn. Fronto *de Differ. verb.* Differentia doni & muneris.

(*a*) Vix ergo locum habet obſeruatio Agraetii apud Dionyſ. Gothofr. *Vet. Gramm. p.* 1348. *Donum dantis eſt, munus accipientis: illud a dando, hoc a muniendo vel mouendo dicitur.*

verb. p. 1331 : MVNVS, *quod amicus vel cliens, vel libertus officii cauſſa mittunt. Poſſunt & illa nihilominus* DONA *dici, quae donant pauperibus diuites vel potentes. Illud quoque donum putandum eſt, quod militibus donatur in caſtris, vt corona vallaris.* Clarius Vlpianus *l.* 194. *D. de verb. ſign. Inter* DONVM *&* MVNVS *hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem: nam genus eſſe* donum, *Labeo a donando dictum:* munus *ſpeciem. Nam* munus *eſſe donum cum cauſſa, vt puta natalitium, nuptialitium.* Et Marcianus *l.* 214. *D. eod.* MVNVS *proprie eſt, quod neceſſarie obimus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habet poteſtatem.* DONA *autem proprie ſunt quae nulla neceſſitate iuris, officii, ſed ſponte praeſtantur, quae ſi non praeſtentur, nulla reprehenſio eſt, & ſi praeſtentur, plerumque laus ineſt.* Vbi adde, quae notat Io. Goeddeus.

§. III.

Dona & munera Romae frequentiſſima.

Et initio quidem & munera, & dona, rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos & perſonas coniunctas, vt patet ex *Excerpt. Peireſcian. p.* 154. vbi Polybius, de rebus, Aemiliae matri a P. Scipione donatis, agens: τοῦτο δὲ, inquit, πανταχῇ, μὲν ἂν εἰκότως φαίνοιτο καλὸν, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαστὸν, ἁπλῶς γὰρ οὐδεὶς οὐδενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν οὐδέν. *Atque id, quum vbique praeclarum, tum Romae admirabile videatur eſſe, qua in vrbe nemo quidquam ſponte alteri de ſuo donat.* Poſtea, creſcente luxuria, nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera & dona patronis mittebant clientes & liberti, dominis ſerui, principibus & magiſtratibus ciues, amicis amici, cognatis cognati (*b*), & quidem variis occaſionibus, quarum praecipuas hic conſiderare operae fuerit pretium.

(*b*) De clientum liberalitate erga patronos iam ſupra Cornelium Frontonem audiuimus. De donis & munuſculis, quae liberti praeter operas debebant, videndi ſunt Caius *Inſt. II.* 9. 4. Quinctil. *Declam. vlt.* Nec ſeruos ab illo donandi onere immunes fuiſſe, docet Terent. *Phorm. I.* 1. *v.* 5. *ſequ.* vbi Dauus:

Nam herilem filium eius duxiſſe audio
Vxorem, ei, credo, munus hoc corraditur.
Quam inique comparatum eſt, hi qui minus habent
Vt ſemper aliquid addant ditioribus?
Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa vniuerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi initiabunt: omne hoc mater auferet.
Puer cauſſa erit mittundi.

Impe-

Imperatoribus miſſa eſſe munera, inprimis Kalendis Ianuariis, patet exemplo Auguſti, apud Sueton. *Octau.* *LVII.* Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, ſtrenaſque oblatas reſpuit. Dio Caſſ. LVII. p. *613.* Caligula eas ſe recepturum, edixit. Suet. *Calig. XLII.* Claudius eas denuo edicto ſuſtulit. Dio Caſſ. LX. p. *659.* Poſtea vix quiſquam Imperatorum eiusmodi munuſcula reſpuit. Magiſtratus prouinciales dona & munera non poterant iure recipere; permittebantur tamen iis xeniola, modo vetus illud obſeruarent: Οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. *Neque omnia, neque omni tempore, neque ab omnibus. l. 6. §. 3. D. de off. procoſ. l. 18. D. de off. praeſid.* Vnde mira continentia Ciceronis, qui in prouincia etiam xeniola illa reſpuit. Cicero *ad Attic. Epiſt. V.* 10.

§. IV.

Praecipue donis & muneribus celebrabantur Kalendae Ianuariae, quibus ſtrenae mittebantur vel munuſcula, dulcia praeſertim boni ominis cauſſa, veluti caricae, id eſt, ficus in Caria prouenientes, quarum optimae erant Cauniae, Gronou. *Diatr. in Stat. Papin. Cap. XIV. p. 77.* caryotides, mella, huiusque generis alia, vt a rebus dulcibus dulces anni dies auſpicarentur. Quam in rem egregia multa habet Ioſ. Scalig. *ad Tibull. Lib. I.* Martialis *Epigr. VIII.* *33. v.* 11. Veluti ſtrenae.

Hoc linitur ſputo Iani caryota Kalendis,
Quam fert cum paruo ſordidus aſſe cliens.

Et *Epigr. XIII.* 27.

Aurea porrigitur Iani caryota Kalendis,
Sed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet.

Ditiores aurum & argentum mittebant, praecipue Imperatoribus; vt Auguſto apud Sueton. *Octau. LVII.* Theodoſio & Arcadio apud Symmach. *Epiſt. X.* 28. Sed & aliis occaſionibus, veluti ob victoriam, quinquennalia, decennalia, &c. Imperatoribus offerebantur dona. Et tale eſt *aurum oblatitium*, de quo *l. 5. l. 9. l. 14. C. Theod. de ſenat. Lib. VI. tit.* 2. id eſt, aurum a Senatoribus & viris clariſſimis ſponte promiſſum. Decuriones enim & curiales iis occaſionibus offerebant aurum coronarium, de quo integer titulus eſt in codice Theod. puta *Libro XII. Tit. XIII.* ad quem praeclare docet Gothofredus, iam libera rep. parta victoria ducibus triumphaturis offerri conſueuiſſe coronas, aliaque munera, ad ornandum triumphum, & inde ortum eſſe *aurum coronarium*, quod a bonis principibus ſaepe remiſſum, a malis reuocatum eſſe, copioſe oſtendit. Vide eius *Comment. ad Cod. Theod. Tom. IV. p.* 602. Nec Kalendis tantum Ianuariis, ſed & diebus proxime inſequentibus, ſtrenas mittebant. Et inde eſt, quod Feſtus *voce ſtrena. p.* 447.

447. hoc munus ita dictum putat, a numero, veluti TRENAM, vel *trinam*, quippe quo *ſignificatum ſit*, *alterum tertiumque venturum ſimilis commodi.* Sed ſuſtulit & illam donandi licentiam Tiberius, edictoque cauit, ne ſtrenarum commercia vltra Kalendas Ianuarias exercerentur. Sueton. *Tiber.* *XXXIV.*

§. V.

Apophoreta Saturnalia & matronalia.

Porro viri Saturnalibus, feminae matronalibus, id eſt, Kal. Martiis ſtrenas atque apophoreta dabant & accipiebant. Apophoretorum in Saturnalibus (c) exempla ſunt apud Sueton. *Octau. LXXV. Veſp. Cap. XIV.* & Martial. *Epigrammatum libro XIV.* qui totus huc pertinet. De matronalibus Tibullus *Eleg. III.* 1. *v.* 1.

Martis Romani feſtae venere Kalendae:
Exoriens noſtris hinc fuit annus auis.
Et vaga tunc, certa diſcurrunt vndique pompa
Perque vias vrbis, munera, perque domos.

Et Martialis *Epigr. X.* 24.

Natales mihi Martiae Kalendae,
Lux formoſior omnibus Kalendis,
Qua mittunt mihi munus & puellae
Quinquageſima liba.

Et *Epigr. V.* 84. *v.* 10.

Scis certe, puto, veſtra iam venire
Saturnalia, Martias Kalendas,
Tunc reddam tibi, Galla, quod dediſti.

Vnde eſt, quod Kalendas has Martias Calendas *femineas* adpellat Iuuenal. *Sat. IX. v.* 53. [lucemque capit *l.* 31. §. 8. *D. de donat. int. vir. & vxor.*] Quum vero multi Saturnalibus auidius a clientibus exigerent munera: Publicia lex lata eſt a Publicio, Tribuno plebis, vt non niſi cerei ditioribus mitterentur. Macrob. *Saturn. I.* 7. Quae lex eadem videtur, cum illa, qua vetitum ne quis in pecuniam luderet, ſponſionemue in ludo, niſi qui virtutis cauſſa ſuſceptus eſſet, faceret, de qua *l.* 3. *D. de aleatorib.* Tota enim lex procul dubio fuit ſumtuaria.

§. VI.

(c) Haec apophoreta dicta etiam *ſigillaria.* Sueton. *Claud. V.* Spartian. *Hadr. XVII.* Alias ipſa Saturnalium dierum adpendix dici conſueuit *ſigillaria*, a ſigillis vel paruis imaginibus; quibus pro ſe & ſuis piaculum Saturno faciebant. Macrob. *Sat. I.* 13.

§. VI.

Solebant & diebus natalibus munera accipere honoratiores atque amici. Martialis *Epigr. IX.* 54. Munera natalitia.

Natali tibi, Quinte, tuo, dare parua volebam
Munera, tu prohibes: imperioſus homo es.

Et alibi *lib. VIII. epig.* 64. lepide exagitat Clytum, qui vt noua ſemper munera natalitia auferret, ſepties octiesve in anno natalem celebrabat. A natalibus diuerſa χαριϛία, id eſt, ſollemne conuiuium, cui tantum cognati intererant, litium ponendarum & amoris inſtaurandi gratia inſtitutum. Val. Max. II. 1. Hic aeque ac in natalibus dabantur munera. In primis mittebantur aues, (Martial. *Epigr. IX.* 56.) die natali & anuli, lunulae, aliaque huius generis ad mundum muliebrem pertinentia. Plaut. *Epidic. V.* 1. *v.* 33. Veſtis cubitoriae natali ſuo ſibi donatae meminit diſpenſator Trimalcionis apud Petron. p. 14. vbi conferendae Iani Woweri aliorumque doctiſſimorum virorum adnotationes, p. 150. ex quibus patet, caenatorias eiusmodi veſtes a clientibus mitti conſueuiſſe patronis. Nec modo accipiebant natalibus ſuis munera, ſed & dabant, vt patet ex Inſcriptione apud Gruter. p. CCCCXIV. 2.

HIC. ARCAE. AVGVSTALIVM. SE. VIVO. HS. XX. DEDIT. VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. DIE. NATALI. SVO. IV. KAL. FEBR. PRAESENTES. VESCERENTVR. ET. OB. DEDICATIONEM. STATVAE. DECVRIONIBVS. ET. SEVIRIS. ET. IVVENIBVS. SPORTVLAS. ET. POPVLO. EPVLVM. ET. OLEVM. EADEM. DIE. DEDIT.

Et p. DLXXI. 1. alius municipio HS. LXV. legat, VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. QVOTANNIS. VIII. ID. NOVEMBRIS. NATALE. SVO. MVNICIP. EPVLVM. ET. CRVST. ET. MVLSVM. DARETVR;

§. VII.

Die octauo a natali puellae; nono pueri luſtrabantur, accipiebantque nomina Feſtus *voce luſtrici p.* 507. *Luſtrici dies infantium adpellantur puellarum octauus, puerorum nonus, quia his luſtrantur, atque eis nomina imponuntur.* Addi poſſunt Macrob. *Saturn. I.* 16. Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 288. Vnde hi *dies nominum* adpellantur apud Vlpian. *Fragm. tit. XV.* Ita enim ibi legendum eſſe pro *nonum diem*, ex codice Tiliano oſtendit Em. Merill. *Obſ. II.* 33. Fiebat haec *luſtratio*, vel, vti Terent. *Phorm. I.* 1. vocat, *initiatio*, impoſitioque nominum, variis adhibitis ſol- Itemque diebus luſtricis miſſa.

lemnitatibus. Expiatum enim infantem, & aduerſus faſcinum probe praemunitum, eximebant cunis, & per aedes ditiſſimorum ciuium boni ominis cauſſa, nec non ob religionem per Deorum Dearumque templa circumferebant. Perſ. *Sat. II. v.* 31. Suet. *Calig. cap. XXV. Ner. cap. VI.* Hinc porro nomen accipiebat infans, & vocabantur ad epulum propinqui, Iul. Capitolin. *Clod. Albin. IV.* & denique intra trigeſimum a natiuitate diem profeſſio natalitia ad acta fiebat. Ita enim intelligendum eſſe locum Iulii Capitol. *in vit. Marc. cap. IX.* oſtendimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. II.* 14. *p.* 266. Tunc ergo dona & munera mittebantur infanti eiusue matri, idque eſt, quod ſignificat Terent. *Phorm. I.* 1. *v.* 13.

Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi INITIABVNT *: omne hoc mater auferet :*
Puer cauſſa erit mittundi.

§. VIII.

Nuptialia dona. Nec praetermittenda munera nuptialia. Neque enim temere quisquam conuiuiis nuptialibus intererat, quin munuſculo, ſponſo ſponſaeque oblato, beneuolentiam teſtaretur. Et haec ſunt *nuptialia munera (d)*, quorum mentio fit apud iureconſultos. *l.* 1. §. 5. *D. de tut. & rat. diſtrah. l.* 13. *§.* 2. *D. de adminiſtr. tut.* Quae tam nonnumquam magna erant, vt ſponſae vel ad dotem ſufficerent. Quinctiliani ſane filiae Nonio Celeri nubenti L millia numum contulit Plinius. Vid. *Epiſt. VI.* 32.

(*d*) Item *munera nuptialitia l.* 194. *D. de Verbor. ſign.* Apud Ciceron. *pro A. Cluentio VI. IX.* & Apulei. *de Aſino aureo VI.* nuptialia dona paullo aliter accipiuntur, pro muneribus, quae ante contractas nuptias mulieri a viro offerebantur.

§. IX.

Xenia hoſpitibus miſſa aliaque liberalitatis exempla. Liberalitatem non minorem oſtentabant, in donandis hoſpitibus. His miſſa munera XENIA κατ' ἐξοχὴν adpellata ſunt. Plin. *Epiſt. VI.* 31. *Summo die, abeuntibus nobis xenia ſunt miſſa.* Sed ſaepe diuites ac potentiam adfectantes, donis plane priuatorum ſortem transgreſſis, plebeiorum animos, liberalitatisque laudem ſibi conciliare ſtudebant. Exemplo eſſe poteſt Plinius, qui Curiano, Gratillae filio, legatum remiſit, Plin. *Epiſt. V.* 1. Voconio Firmo cenſum equeſtrem ſuppleuit, Id. *Epiſt. I.* 19. Martialem viatico iuuit, Idem *Epiſt. III,* 21. Artemidoro philoſopho, vrbe excedere iuſſo,

iuſſo, ſub Domitiano, pecuniam, qua opus erat, a locupletibus negatam, ipſe mutuatus, gratuitam dedit, Id. *Epiſt. III.* 11. Caluinae patris debita remiſit. Id. *Epiſt. II.* 4. Vt alia ſtupenda prorſus liberalitatis exempla praetermittamus.

§. X.

Et olim quidem libere quisque donare poterat, quantum vellet. At poſtea A. V. C. IↃXLIX. a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, lata eſt lex CINCIA, quam & MVNERALEM vocat Plautus apud Feſtum *voce muneralis p.* 323. Eius primo capite cautum, ne quis ob cauſam orandam donum munusue caperet. Vid. Cic. *Epiſt. ad Attic. I. vlt. Tacit. Annal. XI.* 5. *XIII.* 42. Quum enim inſtituto iure patronatus, de quo ſupra *Lib. I. Tit. II. §. XXIX.* patroni pro clientibus gratis poſtularent: hi gratum animum oſtenſuri patronis Kalendis Ianuariis, Saturnalibus, natalibus, varia xeniola, ſtrenas & munuſcula offerebant, quae deinde a rabulis in debiti neceſſitatem transformata, adeo plebem premebant, vt patriciis veluti ſtipendiaria videretur. Hinc veterem morem reduxit Cincius. Vid. Fridr. Brummeri V. C. *Comment. ad Leg. Cinc. III. ſequ.* Legis Cinciae de donis & muneribus caput primum.

§. XI.

Paullo poſt ea lex obſoleuit. Contemtu tamen oppreſſam renouauit Auguſtus Imperator, poenamque quadrupli adiecit. Iterum deſuetudine abolitam, quum reuocari non poſſet, Claudius ita temperauit, vt ne oratores vltra dena ſeſtertium caperent. Tacit. *Ann. XI.* 5. Sub Nerone legi iterum priſtinus vigor redditus, at ſub finem eius imperii, vel certe paullo poſt, conſtitutio Claudii renouata eſt. Addidit Traianus SC. vt omnes litigantes iurarent, antequam agerent, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe: peractis vero cauſſis, non niſi dena ſeſtertium dare liceret. Poſt ea tempora adeo exſpirauit lex iſta, vt honorario aduocatorum tantum non ſordidum mercedis nomen daretur, neque dubitarent iureconſulti ſtatuere, locationem conductionem intercedere inter aduocatum & clientem. *l.* 38. §. 1. *D. locati l. vlt. C. de condict. ob cauſſ. dat.* Immo iam ante multae fraudes huic legi factae erant per xenia, ſtrenas, natalitia, captationes vltimarum voluntatum, palmaria, redemtiones litium, aliasque huiusmodi artes, quas erudite, vt ſolet, explicat laudatiſſimus Brummerus *l. c.* Variae huius legis relationes & mutationes.

§. XII.

§. XII.

Eiuſdem legis caput aliud.

Alio eiusdem legis capite cohibebantur donationes intra certam ſummam, quae tamen hodie ignota eſt (*e*): neque licebat cuiquam plus donare, quam lex permiſerat, niſi donatio vel publica eſſet, vel remuneratoria, vel cognatis perſoniſque coniunctis facta. Si plus donatum fuerat: non tota donatio, ſed qua legitimum modum ſuperabat, reſcindebatur (*f*); ſi acu rem tetigit Brummerus *ad Leg. Cinc. XII.*

(*e*) Quanta fuerit haec ſumma, nondum liquet. Franc. Hotomanus *de Donat. IX.* negat, quemquam potuiſſe donare vltra dodrantem bonorum. Sed id nullo fundamento dici, oſtendit Brummer. ad *L. Cinc. XII.* Alii ducentos tantum aureos donari potuiſſe, exiſtimant, argumento *l.* 34. *C. de donat.* Sed nec certius videtur, iſtam legem de lege Cincia loqui, nec recte infertur, quia donationes cc. aureos excedentes ea lege iubentur inſinuari, ideo eas lege Cincia fuiſſe prohibitas. Maximarum ſane donationum exempla exſtant apud Plin. *Epiſt. VI.* 25. & 32. II. 4. VIII. 14. I. 19. Vnde ſatis magnam oportet fuiſſe ſummam, hac lege praefinitam. Schulting. *ad Vlpian. p.* 561. *ſeq.*

(*f*) Ita Brummerus ob Vlpiani locum, qui exſtat *Fragm. I. 1. Imperfecta lex eſt, veluti Cincia, quae ſupra certum modum donari prohibet, exceptis quibuſdam cognatis, ſed ſi plus donatum ſit, donationem non reſcindit.* Vnde colligit vir doctiſſimus, donationem ex hac lege pro parte, qua modum excedebat, fuiſſe reſciſſam. Enimuero ſic perfecta fuiſſet lex Cincia. Rectius itaque dixeris, ex lege Cincia donationem etiam immodicam ipſo iure valuiſſe, exceptionem tamen datam fuiſſe ei, qui conueniebatur ex ſua liberalitate vltra modum à lege definitum, *l.* 21. §. 1. *l.* 24. *D. de donat. l.* 5. §. 2. & 5. *D. de doli mal. & met. except.* quae exceptio etiam fideiuſſori proderat. *l.* 24. *D. de donat.* Prodita quoque fuiſſe videtur actio reſciſſoria, qua reſcindebatur, quod fuerat vltra modum donatum. *l.* 21. §. 1. *D. eod.* Quibus remediis non fuiſſet opus, ſi ipſa lege Cincia irritum fuiſſet, quod erat vltra modum legitimum donatum. Vid. Ant. Schulting. *ad Vlpian. l. c. p. m.* 562.

§. XIII.

Caput tertium eiuſdem legis.

Alio huius legis capite cautum fuerat, vt in donatione, quibusque perſonis facta, mancipatio traditioue interueniret, exceptis donationibus conditionalibus & mortis cauſſa factis. Brummerus *ad Leg. Cinc. XIV.* Exempla exſtant in marmoribus Gruterianis, quae egregie illuſtrat idem Brummerus.

§. XIV.

Variae horum capitum relatio-

Acceſſerunt poſtea varia SC. variaeque conſtitutiones, quibus legi Cinciae ſubinde vel obrogatum, vel derogatum eſt. Sic poſtea inualuit, vt inter perſonas coniunctas donatio valeret, quibuſcum-

buscumque verbis facta, etiamſi nulla interceſſiſſet mancipatio. Paull. *Sent. Recep. IV.* I. II. & *V.* II. 4. idque introductum eſt conſtitutione D. Pii, cuius mentio fit *l.* 4. *C. Theod. de donat.* Sane ante haec tempora etiam cognati, perſonaeque coniunctae in donationibus ius commune, hoc eſt, legem Cinciam ſequebantur, vt patet exemplo matris Voconii Romani, quae donationem ſeſtertii quadringenties, non prius legitime peregiſſe videbatur, quam fundos emancipaſſet, teſte Plin. *Epiſt. X.* 3. Brummer. *ad L. Cinc. XIII.* Idem D. Pius primus vetuit, ne poſſet donatarius vlterius conueniri, quam in quantum facere poſſet. *l.* 20. *l.* 41. §. *vlt. D. de re iud. l.* 28. *D. de R. I.* Sic & miles donare non poterat *focariae*, *l.* 2. *C. de donat. int. vir. & vx.* immo nec heredem illam inſtituere, vt vulgo colligunt ex *l.* 14. *D. de his quae vt indign.* Aliud tamen adparet ex marmore apud Grut. *Inſcr. p.* MCVII. 3. D. M. M. AVREL. VITALIS. MILITIS. CL. PR. ANTONINIAN. RAVENN. NATIONE. PANN. III. PROVIDENTIA. STIP. XXVIII. VALERIA. FAVSTINA. FOCARIA. ET. HERES. EIVS. BENE. MERENTI. POSVIT. immo & ex *l.* 13. §. 2. *D. de teſtam. milit.* & *l.* 5. *C. eod. tit.* Conf. Merill. *Obſeru. Lib. VIII.* 32. *p.* 124. Ipſine legi Cinciae, an Principum conſtitutionibus id debeatur, quod ei, qui aliquem a latronibus, vel hoſtibus eripuerat, in infinitum donare liceret, dummodo donatio, & non merces laboris adpellaretur, non facile dixeris. Extat eiusmodi exceptio apud Paullum *Recept. Sent. V.* II. 6. & verbis neſcio cur immutatis *l. penult.* §. *vlt. D. de donat.*

nes & mutationes.

§. XV.

Inualuerat etiam, vt donatio fieri non poſſet verbis generalibus, ſed ſingulae res, quas quis eſſet donaturus, enumerari deberent. *l.* I. *Cod. Hermog. de donat.* Ex quo textu patet, aeuo adhuc Diocletiani hoc ius obtinuiſſe. Ita enim ibi Diocletianus & Maxim. Auguſti: *Non eſt iuris incerti*, (in emancipatum donatione aliquid transferri non poſſe;) *ſi generaliter eidem partem tertiam bonorum donaſti, quia generaliter bonorum portio donari non poteſt; quum ſingulae res nominari debeant, quae donatione, mancipatione, vel in iure ceſſione transferuntur.* Scilicet quia in donatione requirebatur mancipatio: haec fieri non aliter poterat, niſi per adprehenſionem rei. Vnde Vlpian. *Fragm. XIX.* 6. *Res mobiles non plures mancipari poſſunt, quam quae manu capi poſſunt, immobiles autem etiam plures ſimul.* At ſecus tamen ſe res habebat inter patrem & filium ſuum, cui partem bonorum donare licebat. Idque

In donationibus res ſingulae nominari debebant.

que patet ex inſcriptione apud Gruterum, p. IↃCCCLXXX. 3. qua pater liberis omnibus bonis cedit:

MARVLLO. ANTIOCHENO.
HELENAE. TERTVLLIANAE. P. MARVL. PAT.
VIVENS. BONIS. CESSIT.
PARTE. SIBI. QVOAD. VIXER. RETENTA,

Vid. V. C. Schulting. *Not. ad Cod. Hermog. p. m.* 715. ſequ.

§. XVI.

Donatio facta a parentibus.

Quae filiis ſuis donabant parentes, magis deſtinata videbantur voluntate paterna, quam donata. *l.* 11. *c. h. t.* Hinc requirebatur, vt pater in ea voluntate perſeuerans deceſſiſſet. Paull. *Rec. Sent. V.* 11. 3. Tamen ne ſic quidem rata erat donatio, ita vt res donata poſſet a filio vſucapi, niſi eadem res arbitrio familiae erciſcundae eſſet adiudicata. *l.* 18. *C. famil. erciſc.* Vnde & parentes praelegare ea ſolebant liberis, quae viui donauerant. Vid. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 2. At nouiſſimo iure id quoque mutatum eſt. *l.* 25. *C. de donat. inter vir. & vx.*

§. XVII.

Inſinuatio ad acta introducta a Conſtantino Chloro, poſtea ſubinde mutata.

Aliam mutationem ius iſtud ſubiit tempore Conſtantini Chlori, qui omnes donationes in ſcriptis fieri, actiſque inſinuari iuſſit. Eius deinde conſtitutionem firmauit filius Conſtantinus Magnus. *l.* 1. *C. Theod. de ſponſal.* Poſtea Theodoſius & Valentinianus, non modo ſcripturam remiſerunt, ſed & inſinuationem, ſi donum ducentos aureos non excederet. *l.* 29. *C. h. t.* Iidem principes etiam ſecundum caput legis CINCIAE de certa donationis ſumma ſuſtuliſſe dicuntur (g). Aſt Iuſtinianus ſummam actis inſinuandam primo ad trecentos, mox ad quingentos aureos auxit; exceptis quibusdam donationum ſpeciebus, *l.* 34. *l.* 36. *C. eod.* Conf. Brummer. *ad leg. Cinc. XII. ſequ.* inter quas & remuneratoriam eſſe, docet Cuiac. *Obſ. XXVII.* 40. Videtur tamen etiam Iuſtini tempore ſaepe ſcriptura adhibita, vt docet fragmentum vetuſtae donationis, Iuſtini aeuo, Maximo conſulatum gerente, factae, quod recenſet Barn. Briſſon. *de Formul. VI. p.* 558.

§. XVIII.

(g) Ita Brummerus V. C. *ad Leg. Cinc. XIII.* qui id colligit ex *l. vlt.* C. *Theod. de ſponſ.* Sed ibi tantum de donatione propter nuptias agitur, oſtenditurque, quaenam ſit inſinuanda.

§. XVIII.

Ad donationes propter nuptias quod attinet, earum naturam ſatis accurate exponit. Imperator §. 3. *Inſt. h. t.* Alias quidem inter virum & vxorem conſtante matrimonio donatio non valebat, niſi certis ex cauſſis, veluti mortis cauſſa, ſerui manumittendi gratia &c. Eandem prohibitionem conſtitutione ſua firmauerat Antoninus Imperator (*h*), *l.* 42. *D. de donat. inter vir. & vxor.* qui tamen & ideo mulieri donare permiſerat, vt vir ab Imperatore lato clauo (*i*), vel equo publico (*k*), ſimiliue honore ornaretur. Vlpian. *Fragm. VIII.* 1. Paull. *Recept. Sent. II.* 23. Quod, vel ideo prouiſum, aiunt, vt ne coniuges ob mutuum amorem ſe inuicem ſpoliarent, vt ait Vlpianus *l.* 1. *D. de donat. inter vir. & vxor.* vel, ne bonorum, quae inter eos quaſi communia eſſe debebant, ſocietas leuiſſimi munuſculi acceptatione tolleretur, vt exiſtimat Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 265. (*l*) & *Coniugal. praecept. p.* 143. *Tom. II. Operum.* Sed haec omnia intelligenda de donationibus ſtante matrimonio factis. Alia erat ratio donationis propter nuptias, id eſt, conſtitutionis pecuniae, qua mulieri praeſtabatur ſecuritas dotis, vt, ſi de hac periclitaretur, aliquid vice dotis diſſipatae haberet *§.* 3. *Inſt. de donat.* Ea quum initio donatio ante nuptias vocaretur, eo quod tantum ante matrimonium impletum fieret; poſtea D. Iuſtini conſtitutione permiſſum eſt, vt tam ante, quam poſt nuptias conſtitui vel augeri

Donatio propter nuptias.

Tt 2

(*h*) Lex haec eſt ex Caii Commentariis ad Edictum deſumta, adeoque intelligi non poteſt Antoninus Caracalla, vt exiſtimat Lud. Charondas *ad Vlpian. l. c.* cuius ad tempora Caius non peruenit, ſed Antoninus Pius. Vid. Guil. Grot. *de vit. Iureconſ. II.* 7.

(*i*) Id eſt, dignitate ſenatoria, cuius inſigne erat latus clauus. Vid. *Graeu. Praef. Tomi VI. Theſaur. Antiqu. Rom.*

(*k*) Id eſt, dignitate equeſtri. Ita explicat etiam Caius *l.* 42. *D. de donat. inter vir. & vx.*

(*l*) Rationes alias ſuppeditant, *l.* 2. *& l.* 3. *eod.* Sed nulla tamen harum genuina eſſe & ad prohibitionis huius originem pertinere videtur. Vera cauſſa ex principiis iuriſprudentiae veteris deriuanda, ſecundum quae vir & vxor pro vna perſona habebantur, non ſecus ac pater & filia familias. Quemadmodum ergo inter hos donatio non valebat, niſi pater donans in ea voluntate perſeuerans deceſſiſſet: ita non magis valida erat donatio inter virum & vxorem, quae in manum conuenerat. Barn. Briſſon. *de Ritu Nuptiar. p.* 214. Poſtea quum raro vxores in manum conuenirent, & tamen poſteriores Imperatores ius vetus conſtitutionibus ſuis firmarent: ICti alias rationes excogitandas putarunt, quamuis ſibi ipſi non ſatis conſtent. [Rad. Forner. *rer. quotid. II.* 23. *p.* 218.]

augeri poſſet, quumque iam nomen antiquum inconcinnum videretur, Iuſtiniani iuſſu *donatio propter nuptias* vocari coepit §. 3. *Inſt. h. t. l. vlt. C. de donat. propter nupt.* Graecis eſt ἀντιφέρνα, ad quam proxime accedunt θεώρητρον & ὑπόβολον, quorum hoc eſt, quod ob dotis quantitatem, quum ſoluto matrimonio dos repetitur, huic ſubiicitur, & veluti ſub dote, quae in maiorem quantitatem excreſcit, tamquam minus & infirmius ponitur: Harmenop. IV. 10. 1. illud autem quod virgini, non viduae datur, διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας, *in honorem virginitatis.* Id. *Promtuar. V.* 5. 7. Vnde hoc cum veterum ἀνακαλυπτηρίῳ non male comparat Dionyſ. Gothofredus. Similis quoque eſt theoretro Germanorum *morgengaba* vti & ὑποβόλῳ *incrementum dotis*, ibidem paſſim receptum. Erat autem *theoretri* quantitas in ſingulas libras dotis ſemiaureus: Harmenop. *ib.* §. 9. & *hypoboli* apud veteres dotis dimidia pars, poſtea pro libra librae triens. Idem §. 4. Videtur res pactis definita, eoque pertinere puto *inſtrumenta* ὑποβολικὰ, vel, vt ibi codices habent, *hyperbolica*, apud Sidon. Apollin. *Epiſt. VII.* 2. & συμφωνηθὲν ὑπόβολον, *pactum hypobolum*, apud Harmenop. IV. 10. 7.

§. XIX.

Donatio mortis cauſſa.

Quemadmodum vero donationes inter viuos ſua natura erant irreuocabiles, niſi ob certas cauſſas, quas iureconſulti exponunt: ita ſemper reuocari poterant donationes, MORTIS CAVSSA factae, morte non ſequuta. Sed & hic ad formulas erat reſpiciendum. Poterat enim etiam ſic mortis cauſſa donari: VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ESSET, id eſt, ne ſi conualuiſſet quidem donator, & tunc credebatur inter viuos donatum. *l.* 27. *D. de mort. cauſſ. don.* Plures formulas, in huiusmodi donationibus vſurpatas, accurate ſuo more collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 690.

§. XX.

Leges adiectae donationibus.

Poſtremo & hoc monendum videtur, donationibus conſueuiſſe varias conditiones ac leges adiici, vt non modo ex multis iuris noſtri fragmentis conſtat, quae idem colligit Briſſon. *de Form. IV. p.* 557. verum etiam ex Plauti *Aſin. IV.* 1. vbi ſcitum & elegans exſtat ſyngraphi inter adoleſcentem, amicam, & lenonem conſcripti exemplum, in quo plurimae leges viginti minarum donationi adiiciuntur. Immo & lapides exſtant, in quibus curiis, vel integris corporibus, donationes fiunt, certis adiectis legibus, velati VT QVOTANNIS NATALI SVO SPORTVLAE VIRITIM DIVIDANTVR.

TVR, vel VT. LARGIVS. ROSAE. ET. ESCAE. PATRONO. SVO. ET. QVANDOQVE. SIBI. PONERENTVR. & quae ſunt huius generis aliae. Briſſon. *ibidem.*

TIT. VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

COniunctim hoc titulo exhibet Imperator quae dici poterant de iis, quae vel non alienari poterant a dominis, vel poterant a non dominis. Nos ſingula ex antiquitatibus Romanis illuſtrabimus.

§. I.

A marito alienari non poterat fundus dotalis, quamuis alias eius eſſet dominus, *pr. Inſt. h. t.* Ad quae rectius intelligenda monere nonnulla licebit de dotium origine & natura, maxime quum haec materia in Inſtitutionibus plane praetermiſſa ſit a Triboniano. Fundus dotalis alienari non poterat a marito.

§. II.

Dotes quo fine olim inter mortales conſtitutae ſint, a nemine, quod ſciam, accuratius oſtenſum eſt, quam a Iac. Perizonio, V. C. *in Diſſert. ad Leg. Vocon. p.* 113. *ſequ.* Quemadmodum ſcilicet filii apud pleraſque gentes in domo paterna manebant, domini ac heredes omnium, quae parentes reliquiſſent, bonorum futuri: ita filiae contra per nuptias in perpetuum dimittebantur e domo paterna, atque hinc innuptae debebant ex bonis paternis ali, nuptae vero inſtrui dote, ne plane exſortes eſſent paternae hereditatis. Apud pleraſque tamen gentes dotem maritus vxori, non vxor marito offerebat. Iſta ſane conſuetudo viguit inter Germanos, teſte Tacito *de Mor. Germ. Cap. XVIII.* Aſſyrios, teſte Aelian. *Hiſt. Var. IV.* 1. Babylonios, teſte Herodot. I. 196. & Armenios, ceu patet ex *Nou. XXI.* [Hebraeos. Selden. *vx. Hebr. Lib. II. Cap. II. p.* 96.] Sed diutiſſime permanſit apud Germanos, eiusdemque originis gentes, ceu ex multis medii aeui teſtimoniis & diplomatibus alio loco probauimus. Dotium origo & natura, apud alias gentes.

§. III.

vt & apud Romanos.

Communis hic mos erat omnibus fere gentibus, praeterquam Romanis, qui dotem dabant filiabus, (*a*) etiamſi easdem ad aequas hereditatis partes admitterent. Tam neceſſariae enim Romanis videbantur dotes, vt vel his ſolis ſe a concubinis ſeiungerent matronae. Hinc apud Plaut. *Trin. III.* 2. *v.* 63. adoleſcens:

Sed vt inops, infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in concubinatum tibi
Sic ſine dote dediſſe magis, quam in matrimonium.

Conf. Id. *Act. III. Scen. III. v.* 3. & *l.* 1. *D. ſolut. matrim.* vbi Pomponius *publice intereſſe*, ait, *dotes mulieribus conſeruari, quum dotatas eſſe feminas, ad ſobolem procreandam, replendamque liberis ciuitatem quam maxime ſit neceſſarium*: nec non Paullus *l.* 2. *D. de iur. dot.* qui *reipublicae intereſſe*, ait, *mulieres dotes ſaluas habere, propter quas nubere poſſint.* Poſtea tamen, lata lege Voconia, Romanae quoque mulieres contentae eſſe iuſſae ſunt dote ſua, nec hereditates adfectare. Eae dotes fuere luculentiſſimae. L. Paullo vxor ſecunda attulerat dotem XXV. talentorum. *Excerpt. Peireſc. ex Polyb. p.* 99. Africanus quoque maior vtrique filiae dotis nomine promiſerat L. talenta. *Ibid. p.* 155. (*b*) Non ſemper tamen dos in numerata pecunia conſtabat, ſed & in fundis & praediis, tam vrbanis, quam ruſticis, *l.* 13. *l.* 14. §. 1. *D. de fund. dotal.* immo & in ſeruis vel ancillis, *l.* 9. *C. de rei vind.* aliiſque, quae aeſtimationem admittebant, & vſui eſſe poterant marito ad ferenda matrimonii onera.

(*a*) Dos illa Romanarum mulierum veluti complementum pretii erat, quo mulieres ſibi viros coëmebant; & hinc Tacitus tamquam rem a Romanis moribus diuerſiſſimam notat, quod apud Germanos ſoli viri ſibi coëmerint vxores, non vxores viros. Vid. Tacit. *de moribus Germ. XIX.*

(*b*) Plerumque tamen dos illuſtrium feminarum erant *decies centena*, id eſt, *decies centum millia ſeſtertium.* Martial. *Epigr. XI.* 24.

Nubere Sila mihi, nulla non lege parata eſt,
Sed Silam nulla ducere lege volo.
Quum tamen inſtaret: decies mihi dotis in auro
Sponſa dabis? dixit: Quid minus eſſe poteſt?

Hortalum quoque Auguſtus, promiſſa decies ſeſtertii cenſu, quem fortaſſis vxor in dotem non datura ſit, illexit ad ducendam vxorem procreandoſque liberos. Tacit. *Annal. II.* 37. Eamdem dotem Flauiae, Athenagorae filiae dedit Seuerus. *l.* 6. §. 1. D. *de vſur. & fruct.* Adde Iuuenal. *Sat. VI. & X. v.* 335. Martial. *Epigr. II.* 65. Senec. *conſolat. ad Helu. Cap. XII.*

§. IV.

§. IV.

Triplex vero erat dotem conſtituendi ratio. Aut enim DABATVR, aut PROMITTEBATVR, aut DICEBATVR. Vlpian. *Fragm. VI.* 1. Quae ſaepe coniunguntur in iure veteri, quamuis a Triboniano ſollemnia haec vocabula paſſim ſublata, aliaque repoſita ſint, vti obſeruat Cuiac. *Obſ. XI.* 29. & *Papin. Quaeſt. Lib. XI. ad l.* 7. *§.* 1. *D. ſolut. matr.* DARI dos dicebatur, ſi praeſens offerretur marito, idque plerumque fiebat eo ritu, vt pecunia illa dotalis conſignata pridie nuptiarum apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda. De Meſſalina Sueton. *Claud. XXVI.* *Meſſalinam, quum comperiſſet, ſuper flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupſiſſe, dote inter auſpices conſignata, ſupplicio adfecit.* Et Iuuenalis *Sat. X. v.* 333. de eadem Meſſalina: Ea vel dabatur,

- - - Dudum ſedet illa parato
Flammeolo, Tyriusque palam genialis in horti
Sternitur, & RITV *decies centena* DABVNTV
ANTIQVO, *venit cum* SIGNATORIBVS *auſpex.*

§. V.

Dos PROMITTEBATVR interpoſita ſtipulatione, dummodo *perſona interrogata reſponderet, & ſtipulato promitteret*, ut ait Caius *Inſtit. II.* 9. 3. Exemplum eiusmodi ſtipulationis eſt apud Plautum *Trinum. V.* 2. *v.* 34. *ſequ.* vel promittebatur,

- - LY. *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?*
CA. *Spondeo, & mille auri Philippum dotis.* LY. *Dotem nihil moror.*
CA. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque eſt, quam dat tibi.*
CH. *Poſtremo, quod vis, non duces, niſi illud, quod non vis, feres.*
CH. *Ius hic orat.* LY. *Impetrabit, te aduocato atque arbitro.*
Iſtac lege, (cum iſta dote,) filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare?
CH. *Spondeo.* CA. *Et ego ſpondeo idem hoc.*

Illud addo, dotem promiſſam ſolui conſueuiſſe tribus penſionibus, annua, bima, trima die, vt docent exempla apud Cicer. *Epiſt. VI.* 18. *& ad Attic. XI.* 4. 23. *& vlt.* [Vlpian. *Fragm. VIII.* 16.] & in *Excerptis Peireſcianis p.* 157. vbi id fieri oportuiſſe ait Polybius κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους, *ſecundum Romanorum leges.* Quem

locum

locum a Salmaſio mirifice perturbatum egregie illuſtrat Ger. Noodt *de Foen. & Vſur. III. 6.*

§. VI.

vel dicebatur.

Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibusdam ſollemnibus, (c) vt recte notarunt Cuiacius *ad Vlpian. Fragm. VI.* 1. Barn. Briſſon. *de Form. VI. p.* 543. Aſt docet tamen Caius *Inſtit.* ibid. *obligationem hanc & nulla praecedente interrogatione contrahi potuiſſe.* Videtur ergo haec dotis dictio in eo conſtitiſſe, quod dotem dicturus ſummam nominaret, ſponſus eamdem, ſtipulatione haud interpoſitâ, acciperet. Exemplum eſt apud Terent. *Andr. V.* 4. *v.* 47. vbi Chremes:

- - Dos, Pamphile, eſt
Talenta quindecim. PA. *Accipio.*

Ea enim verba ſollemnia & legitima fuiſſe, obſeruat Donatus Scholiaſtes, his verbis: *Ille niſi dixiſſet*: ACCIPIO, *dos non eſſet.* Vnde facile patet, hanc ſollemnem fuiſſe dotem conſtituendi formulam, a *datione* ac *promiſſione dotis* diuerſiſſimam. Add. Sidon. Apollin. *Epiſt. I.* 11. Tales formulae dotem dicendi occurrunt etiam in iure noſtro *l.* 25. *l.* 44. §. 1. *l.* 46. §. 1. *l.* 57. *princ. D. de iure dot.*

(c) Negant hoc Cl. Salmaſ. *de modo vſur. XVI.* & Oiſel. *ad Caii Inſtit. l. c.* Sed non ſequitur, vt ideo, quod nulla interceſſerit ſtipulatio, verba quoque ſollemnia adhibita fuiſſe negemus. Erant etiam praeter ſtipulationes multae aliae formulae ſollemnes. Sane ſollemnium verborum in dotis dictione obſeruandorum meminit. *l.* 3. *C. Theod. de inceſt. nupt.* & dictio dotis a datione minus ſollemni diſtinguitur in *l. vlt. C. Theod. de dotib.*

§. VII.

Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint?

Dicere vero dotem poterat ipſa mulier, vel eius debitor, vel pater, auus, aliique per virilem ſexum cognatione iuncti. *Dare* autem & *promittere* licebat omnibus, etiamſi nulla propinquitate coniunctis. Vlpian. *Fragm. VI.* 2. & Paullus *l.* 41. *D. de iure dot.* Ipſa vero mulier nihil in his poterat ſine auctoritate tutorum. Cicero *pro Flacco XXXIV. XXXV. Dotem Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis, illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quaecunque ſine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt.* Addatur Cicero ibid. cap. XXV. Vlpian. *Fragm. XI.* 27. Hinc ſi nullus erat mulieri tutor: dandus erat a Praetore vrbano ex lege Papia Poppaea, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue. Vlpian. *Fragm. XI.* 20. De eo tutore plura diximus

in

in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XIII. p.* 253. *ſequ.* vbi & oſtendimus, tutorem mulieri ob dotem, vel pupillo ob litem cum tutore datum, ideo *Praetorianum*, vel *praetorium* adpellatum eſſe, quia hic non dabatur ſuffragante maiore parte tribunorum plebis, vti alii tutores ex lege Atilia dati, ſed a ſolo praetore. Add. Vlpian. *Fragm. XI.* 24.

§. VIII.

Quaecumque pater genero vel eius patri ad ferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitiae* nomine veniebant. Quae alius quicumque obtulerat, dos *aduentitia* vocabatur. Ac olim quidem profectitia aeque ac aduentitia dos marito cedebat: (vid. ſupra Lib. I. Tit. X. §. VII.) Poſtea quum raro vxores in manum conuenirent, & frequentiſſima contra eſſent diuortia, diſtingui inter profectitiam & aduentitiam coepit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota reuertebatur, ſiue eſſet filia familias, ſiue ſui iuris, *l.* 59. *D. ſol. matr.* liberis tamen relictis, in ſingulos quintae partes manebant penes virum, quemadmodum & praemortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Vlpian. *Fragm. VI.* 4. Aduentitia dos ſemper penes maritum remanebat, (*d*) Cuiac. *Obſeru. IX.* 4. praeterquam ſi is, qui dederat, vt ſibi redderetur, eſſet ſtipulatus: quae dos ſpecialiter *receptitia* dicebatur. Vlp. *l. c. n.* 5. Quae tamen omnia iure nouo mutata eſſe, *ex l.* 6. *D. de iur. dot. l.* 12. *pr. l.* 26. §. 2. *D. de pact. dot. l.* 5. *D. de diuort. l.* 48. *l.* 59. *D. ſolut. matr. l. vn.* §. 6. *C. de rei vx. act.* ſatis conſtat. Quid dos profectitia, aduentitia, receptitia?

(*d*) Exemplum tamen Auguſti, qui marito dotem aduentitiam abiudicauit, exſtat apud Valer. Max. VII. 7. 4. Sed tum Auguſtus facti indignitate motus, magis ex aequo & bono, quam ex iuris rigore vel fori vſu, decreuit, vt obſeruat Ant. Schulting. *ad Vlpian. Fragm. VI.* 5. *p.* 582.

§. IX.

Quum vero frequentiſſima eſſent apud Romanos diuortia, adeoque verendum videretur, ne, diſſipata dote, vxores domo extruderentur: non modo repudiatae conceſſum, vt dotem actione rei vxoriae repeteret, quam in actionem ex ſtipulatu conuertit Iuſtinianus, *l. vn. §.* 14. *C. de rei vxor. act. in exſtipul.* verum etiam cautum eſt ſub Auguſti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, vxore vel inuita, alienaret, vel conſentiente, obligaret. Ex qua lege iſtud ius manarit, dubium viſum eſt viris doctis. Legi Iuliae Alienatio fundi dotalis Italici lege Iulia prohibita.

& Papiae illud tribuit Iac. Gothofredus *ad L. Iul. & Pap. Cap. XX. ſequ.* ſed argumentis admodum incertis, & quae ipſe poſtea deſerit p. 335. Magis probabile eſt, eſſe hoc caput legis Iuliae de adulteriis, cui etiam illud inſerit Barn. Briſſon. *ad L. Iul. de adult. XXIX. p.* 123. Nam huic legi illud caput diſerte tribuit Paullus *Recept. Sent. II.* 21. [Add. Io. Guil. Hoffmanni *Comm. ad L. Iuliam de adulter. Cap. VIII.* §. 7. *p.* 163. *ſequ.*] Et caput legis Iuliae de dote ſoluto matrimonio repetenda plane aliud, & ab hoc diuerſiſſimum fuiſſe, demonſtrauimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. II.* 19. *p.* 327. Cur vero ad ſola praedia Italica haec lex pertinuerit, facile patet. Sola praedia Italica poterant vſucapi, non item prouincialia, vt ſupra oſtenſum. Hinc non neceſſe erat, vt viro alienatione praedii dotalis prouincialis interdiceretur, quum hoc ab vxore, ſoluto matrimonio, facile poſſet vindicari, nullaque ei opponi poſſet exceptio vſucapionis. Ex quo vero Iuſtinianus vſucapionis ius etiam ad praedia prouincialia protulit: non potuit non etiam praediorum dotalium in prouinciis ſitorum alienationem inhibere. *l. vn.* §. 15. *C. de rei vx. act.* qua etiam maritum fundum dotalem, conſentiente vxore, alienare vetuit.

§. X.

Alienare pignus poterat creditor & quomodo.

Vidimus maritum, licet dominum, praedia dotalia alienare haud potuiſſe: ſecus in pignore ſe res habebat, quod alienari poterat a creditore, non ſoluente debitore, etiamſi ille non eſſet dominus. §. 1. *Inſt. h. t.* Et quidem, ſi ea lege traditum fuerat pignus, vt a creditore diſtraheretur, non opus erat vlla denunciatione: *l.* 4. *princ. D. de pign. act.* nec exigebatur denunciatio, ſi certo die ſoluenda erat pecunia, & pignus ſimpliciter datum eſſet, modo non, antequam dies venerat, vendidiſſet, ſiquidem tunc furti ſe obligabat. *l.* 73. *D. de furt.* At poſtea tamen & hoc caſu requiri coepit vna denunciatio, & mora biennii. *l.* 4. *C. de diſtr. pign. l. vlt.* §. 1. *C. de iur. dom. imp.* Reliquis caſibus trina requirebatur denunciatio, vt debitor vel pignus lueret, vel ſciret, illud diſtractum iri. Paull. *Recept. Sent. II.* 5. 1. Iuſtinianus vero veteres ambages nouis, iisque multo longioribus commutauit, & trinam quidem denunciationem pleriſque caſibus ſuſtulit, vnicamque ſufficere voluit: addidit tamen, vt facta denunciatione, elapſoque poſt eam triennio, pignus creditori adiudicaretur, dato inſuper debitori biennio, intra quod rem ſuam poſſet recuperare. *l. vlt.* §. 3. *C. de iure domin. impetr.*

§. XI.

§. XI.

Pupillos pupillasue alienare haud poſſe, niſi auctoribus tutoribus, vel ius naturae ſuadet. Et quid Romae hac in re vſitatum fuerit, iam ſupra ad titulum *de auctoritate tutorum* dicere occupauimus. — De alienatione rerum pupillarium remiſſiue.

TIT. IX.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE ADQVIRITVR.

QVicumque erant alieni iuris, ii non ſibi adquirebant, ſed iis, quorum in poteſtate erant. Quia enim & ſerui omnino, & liberi ratione patris in claſſe rerum eſſe cenſebantur: nihil magis videbatur rationi conſentaneum, quam vnumquemque per rem ſuam adquirere. Vid. *Elem. noſtra iur. ciu. ſec. ord. Inſtit. Lib. II.* §. 470. Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

§. I.

Et liberi quidem, quum ex Romuli inſtituto non multo melioris eſſent conditionis, quam ſerui, inſtar horum quoque non ſibi adquirebant, ſed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocumque titulo adquiſiuerant, diſpoſitionem, adeo vt eas alteri ex liberis, immo & extraneis, donare poſſent. Vid. Sext. Empir. *Pyrrhon. hypot. III.* 24. Adde Senec. *de Benef. VII.* 4. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. VIII.* vbi hic auctor πολιτικώτατος: *Romanis*, inquit, *filiis nihil proprii eſt viuis patribus, ſed & pecunias, & corpora liberorum, patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli.* Et Arrian. Diſſ. Epictet. II. 10. υἱοῦ τοῦ προσώπου ἐπαγγελία πάντα αὐτοῦ ἡγεῖσθαι τοῦ πατρός. *Filii officium eſt, vt, quae habet, omnia patris eſſe ducat.* Add. Sueton. *Tiber. XV.* — Adquaeſtus per liberos.

§. II.

Poſtea tamen filiis conceſſum tamquam peculium, quidquid militiae labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipſa libera teſtamentifactio conceſſa eſt militibus. Id primo ſub Iulio Caeſare factum ad tempus; poſtea in ius auctum a Tito, Domitiano, Nerua, & Traiano, Imperatoribus: vti teſta- — Mutatio huius iuris.

tur Vlpianus *l.* 1. *pr. de teſt. milit.* Sane ſub Claudio & Nerone non ignotum fuiſſe peculium militare, docet Iuuenal. *Sat. vlt. v.* 52.

> *- - Nam quae ſunt parta labore*
> *Militiae, placuit non eſſe in corpore cenſus,*
> *Omne tenet cuius regimen pater.*

Quem locum fruſtra ſollicitauit P. Pithoeus. Additum poſtea & *quaſi caſtrenſe peculium,* (*a*) permiſſumque liberis, quidquid artibus liberalibus adquiſiuerint, ſeparatum habere a rationibus paternis. *§. vlt. Inſt. de milit. teſt.* Excepit etiam Conſtantinus *M.* (*b*) bona materna, quorum vſumfructum tantum patribus conceſſit. *l.* 1. *C. de bon. mat.* Vnde multo magis rationi videbatur conſentaneum, bona materni generis, ad liberos pertinere, & iſta ſtatuerunt Gratianus, Valentinianus & Theodoſius. *l. 6. C. Theod. eod.* Porro idem ad lucra nuptialia & ſponſalitia porrectum eſt a Theodoſio & Valentiniano, itemque a Leone, & Anthimio. *l.* 1. *l.* 4. *l.* 5. *C. de bon. quae liber.* Denique Iuſtinianus haec generatim ad omnia bona liberorum aduentitia produxit, quorum dominium penes liberos, vſumfructum penes parentes eſſe iuſſit. *l.* 6. *C. de bon. quae liber.* Reliqua, quae vel a patre vel eius contemplatione, ad filium perueniebant, patri adquirebantur. Quo etiam pertinuiſſe, quae filius accipiebat, congiaria, oſtendit Cuiac. *Obſ. XXI.* 7.

(*a*) Fit illius mentio etiam in Digeſtis *l.* 1. §. 15. *de collat. l.* 3. §. 5. *de bon. poſſeſſ. l.* 7. §. *vlt. de donat. l.* 16. §. 12. *ad SC. Trebell.* quae loca omnia a Triboniano interpolata eſſe putat Fr. Balduin. *Iuſtinian. III.* Sed Iac. Gothofr. *ad l.* 3. *C. Theod. de poſtul. Tom. I. p.* 143. *ſequ.* de omnibus id adfirmare non audet, quia, quamuis aduocatis primus hoc priuilegium tribuerint Theodoſius iunior & Valentinianus III. tamen ante ea tempora peculium quaſi caſtrenſe habuerint praecincti, vel adminiſtratores prouinciarum. Hieronym. *ad Nepotian. Cap.* 17. Abſoluit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. *ad Paull. Rec. Sent. V.* 9. 4. *p.* 470. ob *l.* 8. *D. pro ſoc.* vbi locum habere haud potuit interpolatio.

(*b*) Iam ante Conſtantinum M. notabilem quamdam exceptionem introduxit Hadrianus, quae exſtat *l.* 50. *D. ad Senatuſc. Trebell.* alteramque Antoninus Pius, quae eſt in *l.* 52. *D. de adquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Noodt *de uſufructu* II. 4. *p.* 608.

§. III.

Ad quaeſtus per ſeruos.

Simile quid in ſeruo obſeruatur, qui nihil habebat proprii, niſi quod dominus habere ei permitteret, idque itidem vocabatur *peculium.* Solebant illud de demenſo ſuo vnciatim comparcere ſerui, ac eo deinde ita negotiari, vt lucrum inde qualecumque ad ſe

rediret. Demenſi loco ſingulis menſibus accipiebant ſerui quinque modios & quinque denarios, idque vocabatur *menſtruum*. Sen. *Epiſt. LXXXI.* Lipſ. *Elect. I.* 8. Talia etiam erant *annua*, quae dabantur ſeruis publicis. Plin. *Epiſt. X.* 40. Lipſ. *Elect. I.* 22. *p.* 125. Quidquid ergo de hiſce menſtruis annuiſque ſtipendiis deparſerant, id peculii loco erat. Apud Terent. *Phorm. I.* 1. *v.* 5. ſeruus conſerui fortunam dolens:

Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer;
Id illa vniuerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum.

Eam deinde pecuniam, permittente domino, vel foenore locabant, vel inde ſibi emebant ſeruulum, cuius ex operis lucrarentur. Talis ſeruus ſerui vocabatur *vicarius*, & pertinebat ad peculium. Immo ſi his quoque ſeruis vicariis aliquid peculii eſſet, & hi ſeruulos haberent: erant hi vicariorum vicarii, quorum mentio fit in *l.* 25. *D. de pecul. leg.* Haec ſunt ſeruorum peculia, in quae quid iuris fuerit domino, iureconſulti docere ſolent.

§. IV.

Addi perſonis, per quas adquiritur, veteri iure oportebat etiam matresfamilias, quae & ipſae olim in manu vel poteſtate maritorum erant, adeoque omnia maritis adquirebant. Sed de his harumque peculio dictum eſt ſupra *Lib. I. Tit. X.* §. *VI.* Iam addo, inde natam eſſe praeſumtionem, quod quidquid habet vxor, id mariti eſſe intelligatur. *l.* 51. *D. de donat. inter vir. & vx.* cuius legis ſenſum plane exprimere videntur illa Plauti Caſin. II. 2. v. 25. vbi Murrina: Adquaeſtus per matremfamilias.

Ita eſt. vnde ea tibi eſt?
Nam PECVLII *probam nihil habere addecet*
Clam virum & quod habet partum, ei haud commodum eſt,
Quin aut viro ſubtraxerit, aut ſtupro inuenerit.
Hoc viri eſſe cenſeo omne, quidquid tuum eſt.

§. V.

Solebant nonnumquam & liberae perſonae in ſeruitute eſſe, quamuis non eſſent ſeruilis conditionis. Et hae quoque adquirebant poſſeſſoribus, ex operis ſuis, quamdiu bona fide eas in ſer- Adquaeſtus per perſonas liberas.

 uitu-

uitute tenebant. Alias per extraneam perſonam nihil adquiri po terat, ſi diſceſſeris a procuratoribus, quos ipſe excipit Imperator. §. 5. *Inſt. h. t.* qui tamen ſi in iudicio aliorum cauſſas agerent, domini litis eſſe fingebantur, de quo dominio litis vide Boehmeri *diſſ. ſing.* & Chriſt. Gothofr. Hoffm. *diſſ. de procurat. cap. I. 7. & ſequ.*

§. VI.

Quid iuris poſt emancipationem liberorum.

Tollebatur iſtud ius parentum & dominorum emancipatione & manumiſſione. Sed emancipatorum liberorum, antiquo iure parentes tertiam peculii aduentitii partem propriam ſibi retinebant, ex conſtitutione vero Iuſtiniani dimidii peculii vſumfructum, tamquam pretium emancipationis. *l. 6. §. 3. C. de bon. quae lib.*

TIT. X. XI. XII.

DE

TESTAMENTIS ORDINANDIS, TESTAMENTIS MILITARIBVS, ET QVI TESTARI NON POSSVNT.

SEquuntur iam vltimae voluntates, quibus vel vniuerſitatem adquirimus, ſeu vt Ambroſ. *Lib. I. de Caino & Abele* loquitur, *bonorum hereditatem*, vel res ſingulas. Ad prius potiſſimum genus teſtamenta pertinent, quorum antiquiſſimam rationem hic expendemus, maxime quum ipſe Imperator moneat, *nihil hic antiquitatis nos penitus ignorare debere*, §. 1. *Inſt. de teſt. ordin.*

§. I.

Teſtamenta quotuplicia.

Duorum generum apud Romanos fuiſſe teſtamenta, quorum altero IN PACE, altero IN PROCINCTV vſi ſint, recte docuit Iuſtinianus: §. 1. *Inſt. de teſtam. ord.* quamuis ſatis incommode ipſa teſtamenta haec *procincta* vocet, quae veteres, & ipſe Theophilus, rectius IN PROCINCTV, vel, vti in vetere Gloſſa eſt, ENDO PROCINCTV, adpellitant. Vtraque ſunt antiquiſſima, & iam ante leges XII. tabularum Romae inualuerant. Sane teſtamenta IN PROCINCTV facta ſunt iam tempore M. Coriolani, qui ante decemuiros vixit. Plutarch. *Coriolan. p.* 198. Teſtamenti vero in pace iam ſub regibus facti, idem meminiſſe videtur Plutar-

chus

chus in Romulo, vbi Tarrutius, Anci Marci temporibus, Laurentiam dicitur τελευτήσας ἀπολίψαι κληρονόμον, quae phraſis alias hereditatem teſtamento delatam denotat. Perizon. *ad Leg. Vocon. p.* 134. Fallitur ergo Deſid. Herald. *Rer. quotid. cap. vlt.* §. 4. & 9. falluntur & alii interpretes, qui haec teſtamentorum genera demum in XII. Tabulis exemplo iuris Attici recepta fuiſſe putant.

§. II.

Teſtamenta in comitiis calatis facta.

Teſtamenta IN PACE fiebant in comitiis calatis, id eſt, quae pro collegio pontificum, aut regis flaminumue inaugurandorum cauſſa, habebantur, & diuidebantur in *curiata* per lictorem curiatim calata, & *centuriata*, per cornicinem. Lael. Felix apud Gell. *Noct. Att.* XV. 27. In his ergo & teſtamenta fiebant per modum legis, & praemiſſa procul dubio ſollemni rogatione, qualem in adrogatione factam obſeruat Gell. *Noct. Att. V.* 14. VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. TITIVS L. VALERIO TAM IVRE LEGEQVE HERES SIBI SIT; QVAM SI EIVS FILIVS FAMILIAS, PROXIMVSVE ADGNATVS ESSET. HAEC ITA VT DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Vnde recte obſeruauit illuſtris Thomaſ. *Diſſ. de prim. init. ſucceſſ. teſtam.* §. XII. heredes hoc modo inſtitutos legitimos potius fuiſſe, quam teſtamentarios. Scilicet exiſtimabant Romani, legem non niſi noua lege tolli poſſe, adeoque & nemini licere leges de hereditatibus inteſtatorum migrare, aliumque inſtituere heredem, niſi noua lege in comitiis calatis condita. V. A. Bynkersh. *Obſ. II.* 2. *p.* 113. Ex quo fundamento etiam pacta ſucceſſoria irrita putabant, quia *priuatorum cautio legum auctoritate non cenſebatur*, *l. vlt. D. de ſuis & legit. hered.* neque *ius publicum priuatorum pactis mutari poterat. l.* 38. *D. de pact.* Haec certa ſunt: reliqua, quae refert Theophilus *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* de populo bis in anno huius rei cauſſa conuocato, ab eruditis vocantur in dubium (*a*). Probabile vero eſt, ideo electa eſſe comitia calata, vt notio pontificum interueniret, ſine quorum auctoritate ſacra priuata ad heredem tranſire non potuiſſent. Vnde etiam auctores eos fieri oportebat in arrogationibus. Cic. *pro Domo cap. XIII.*

(*a*) Maxime ob locum Gellii Noct. *Att. XV.* 27. *In libro* Laelii Felicis *ad Q. Mucium primo ſcriptum eſt, Labeonem ſcribere, calata comitia eſſe, quae pro collegio pontificum habentur, aut regis aut flaminum inaugurandorum cauſſa, eorum autem alia eſſe, curiata, alia centuriata: curiata per lictorem curiatim calari, id eſt, conuocari, centuriata per cornicinem. Iiſdem comitiis quae cala-*

ta adpellari diximus, & *teſtamenta fieri ſolebant.* Inde ergo patet, populum non teſtamentorum cauſſa calatum, ſed teſtamenti factionem fuiſſe comitiorum veluti adpendicem. Thomaſ. *Diſſert. cit.* §. *XVI.*

§. III.

Teſtamenta in procinctu.

Teſtamenta IN PROCINCTV fiebant a *militibus*, in cinctu Gabino (vid. Seru. *ad Virgil. Aen. VII. v. 612.*) ad praelium ituris. Vellei. Paterc. II. 5. In procinctu enim ſtantes vel cinctu Gabino, & ſcutis manus inſerentes, ſagaque accingentes, ſimul etiam tribus aut quatuor (*b*) audientibus, heredem ſuum nuncupabant. Plutarch. *in Coriolano p.* 198. Vnde ignorantiam antiquitatum produnt, qui huius generis teſtamenta ob militum ſimplicitatem inuenta putant *arg. princ. Inſt. de milit. teſtam.* Nimirum lecta erat antiqua militia ex ciuibus, & quidem non ex vltima faece plebis, ſed ex flore delibato ciuium. Quare potius ad pelliciendos in militiam animos inuentum eſt hoc teſtandi priuilegium: immo & religionis cauſſa admiſſum, & hinc abolitum, ſimul ac bella auſpicato geri deſierant. Cic. *de Nat. Deor. II.* 3. Cinctum enim Gabinum ſumebant imperatores, qui ſe Dis Manibus pro exercitu deuouebant. Liu. VIII. 9. 10. X. 7. 28. Hinc eodem induebantur milites, in rebus trepidis, quaſi deuoti Dis Manibus. Vltima vero horum deuotorum voluntas quum pro lege eſſet, Liu. X. 29. *iunct.* XXVI. 11. etiam teſtamenta militum in procinctu facta rata eſſe iubebantur, tacito populi ſuffragio, tanquam νόμοι ἄγραφοι, quemadmodum teſtamenta in comitiis calatis condita tamquam νόμοι ἔγγραφοι valebant. Hinc facile reddideris rationem, cur tam raro, & non niſi in extremo rerum diſcrimine, huiusmodi teſtamenta condita. Vid. Vellei. II. 5. Plutarch. *in Coriol. p.* 217. Extra periculum enim & cinctum Gabinum milites teſtabantur iure ordinario. Caeſar *de B. G. I.* 39. Flor. III. 10.

(*b*) In Plutarchi textu eſt: τριῶν, καὶ τεττάρων, qui conficiunt ſeptem, ſed aut particula coniunctiua hic, vt alias ſaepe, pro disiunctiua ponitur, aut pro καὶ legendum ἢ.

§. IV.

An haec rata fuerint poſt periculum?

Quum vero non niſi praeſentiſſimo mortis periculo in procinctu fierent teſtamenta: Vellei. Paterc. *Hiſt. II.* 5. Cic. *de Orat. I.* 53. veroſimile eſt, defunctis periculo teſtatoribus, teſtamenta illa euanuiſſe, inſtar donationum mortis cauſſa, licet verbis diſertis haud reuocata. Thomaſ. *Diſſ. laudata* §. XXVII.

§. V.

§. V.

Ceterum teſtamenta, in calatis comitiis facta, exoleuiſſe videntur, latis legibus XII. Tabularum. Iis enim quum fuiſſet cautum: PATER FAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIAE PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO: Vlpian. *Fragm. XI.* 14. *l.* 53. *pr. D. de V. S. pr. Inſt. de L. Falc. Nou. XXII. cap.* 2. Cic. *de Inuent. II.* 50. Auct. ad Herenn. I. 13. latiſſima profecto omnibus facta fuerat teſtandi facultas. Quumque ciues iam ſuo arbitrio poſſent de bonis diſponere: quis, quaeſo, adeo deſipuiſſet, vt mallet in comitiis calatis, auctore populo, collegioque pontificum teſtari? Ergo tum demum videntur teſtamenta proprie ſic dicta, exemplo iuris Attici, inualuiſſe (*c*). Teſtamentifactio per Leg. XII. Tab. introducta.

(*c*) Leges enim Solonis Athenienſibus, non exſtantibus liberis, conceſſiſſe liberam teſtandi facultatem, conſtat ex Plutarch. *Solon. p.* 90. & Demoſth. *Orat. in Steph. II. p.* 983. Exempla teſtamentorum Atticorum haud pauca exſtant apud Diog. Laertium. Adde Pfeifferi *Antiqu. Graec. IV.* 63. *p.* 770. *ſequ.* Quin in teſtamentorum vi atque auctoritate Graeciae populos alioquin inter ſe moribus & inſtitutis diſſidentes conueniſſe, Iſocrates in *Aegenetico* tradit.

§. VI.

Quemadmodum vero ICti eodem fere tempore legis actiones componebant: *l.* 2. *§.* 6. *D. de O. I.* ita & teſtamentis certam quamdam formam dabant, inueniebantque TESTAMENTVM PER AES ET LIBRAM, cuius meminit Imperator, *§.* 2. *Inſt. de teſtam. ordin.* vel *per familiae emtionem*, vti vocatur §. *eod.* Quum enim ex iuris Romani principiis leges de ſucceſſione inteſtatorum non niſi alia lege tolli poſſent, & tamen decemuiri liberam cuiuis patrifamilias teſtamentifactionem conceſſiſſent: inueniendus erat color, quo iuris analogia ſeruaretur. Itaque fingebant, hereditatem non tam per vltimam voluntatem, quam per venditionem & mancipationem transferri. [Bynkersh. *de reb. manc. Cap.* 1. *p.* 105.] Vnde errat Balduin. *ad XII. Tab. XXIX. p.* 119. *edit. Baſil.* qui ipſum ritum mancipationis vel *aeris* & *librae*, in teſtamentis eiusmodi adhibendum, duodecim tabulis praeſcriptum putat (*d*). Vid. Thomaſ. *Diſſ. ad. §.* XXXIII. *ſequ.* Teſtamentorum forma.

(*d*). Exſtitit equidem in XII. Tabulis lex: QVI SE SINIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. Gell. *Noct. Att. XV.* 13. *VI.* 7. Sed ea non ad teſtamenta pertinuit, verum ad eos, qui in mancipatione quacumque vel teſtes adhibiti vel libri-

libripendes, poſtea teſtimonium ferre de eo, cui interfuerant, detrectabant. Vid. Iac. Gothofr. XII. *Tab. Tab. VII. p.* 221. Idemque ſentiendum de altero capite: QVI NEXVM FACIT MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Feſtus *voce nuncupata.* Nam hoc quoque caput ad mancipationem, non ad teſtamentum, pertinet, vt contra Franc. Hotomanum docuit Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VI. p.* 210.

§. VII.

Teſtamentum per aes & libram.

In teſtamento vero, quod per aes & libram fiebat, duae res agebantur; nam & FAMILIAE MANCIPATIO *fiebat &* NVNCVPATIO TESTAMENTI. Conſtituebantur ſcilicet *familiae emtor, anteſtatus & libripens,* cum *quinque teſtibus* ciuibus Romanis, quibus praeſentibus more maiorum fiebat mancipatio vel imaginaria venditio hereditatis. Quinctilian. *Declam. CCCVIII. Non dixerim,* inquit, *teſtamentum, cui libripens deeſt, & familiae emtor, & caetera iure neceſſaria.* Perfecta rite mancipatione teſtator tabulas tenens: HAEC, inquit, VTI IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE. Vlpian. *Fragm. XX.* 9. Iſidor. *Orig. IV.* 24. Tum vltimis verbis accedebat anteſtatio, auresque teſtium tangebantur, vt docet Clem. Alex. *Strom. V. p.* 574. in teſtamenti factione ſui temporis memorans *ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμὸς περὶ τοὺς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, libras, aſſes, mancipationes, & attrectationes aurium.* Teſtium vero nec ſubſcriptio requirebatur, nec ſubſignatio, quam primus exegit Praetor. §. 2. *Inſt. de teſt. ord.*

§. VIII.

Teſtamentis conficiendis adhibiti iureconſulti.

Ipſis concipiendis conſignandiſque tabulis plerumque adhibebant iureconſultum, ne quidquam, quod ad earum ſollemnitates pertinet, praetermitteretur. Docet id Arrian. *Diſſert. Epict. II.* 13. *Νομικὸς καὶ ἐξηγῆται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην μὲν ὐ γράφει, μὴ εἰδὼς, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. Iureconſultus ei leges enarrat. Atqui teſtamentum nemo ſcribit, niſi aut ipſe ſciat, quomodo ſcribendum ſit, aut eius rei peritum adhibeat.* Cicero *de Orat. II.* 6. Scaeuolae illudens: *Nam ſi nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes vnus.* Add. Suet. *Ner. XXXII.* vbi *ſtudioſis iuris,* id eſt, ICtis, ſub Nerone id *haud impune fuiſſe,* dicitur, *ſi teſtamenta ſcripſiſſent aut dictaſſent,* in quibus principi nihil fuerit relictum. Nonnumquam tamen teſtatores, non adhibito

hibito iureconſulto, voluntatem ſuam, quam poterant, clariſſime exprimebant. Cuius rei elegans exemplum eſt in *l. Lucius Titius* 88. *§.* 17. *D. de legat.* 2. Vbi teſtator: *Lucius*, inquit, *Titius hoc meum teſtamentum ſcripſi ſine vllo iurisperito, rationem animi mei potius ſequutus, quam nimiam, & miſeram diligentiam: & ſi minus aliquid legitime, minusue perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis ſani voluntas.* Quo caſu petita inteſtati bonorum poſſeſſione, heredes ſcripti portiones ſuas ex fideicommiſſo petere poterant.

§. IX.

Scribendo nonnumquam ſerui vel liberti, nonnumquam amici, adhibebantur; aliquando etiam ipſi teſtatores teſtamenta ſua integra conſcribebant, *l.* 28. *§.* 1. *C. h. t.* quae tunc vocabantur *holographa.* Teſtamentorum a ſeruis & libertis ſcriptorum exempla ſunt in *l.* 1. *§.* 8. *l.* 15. *princ. D. ad L. Cornel. de falſ.* nec non apud Suet. *Aug. Cap. CI. Tiber. cap. vlt.* De amicis teſtamenta ſcribentibus, videndus Plin. *Epiſt. VI.* 22. De holographis agit Iſidorus *Orig. V.* 24. Teſtamenti alieni ſcriptor *teſtamentarius* in iure noſtro vocatur, de quo vocabulo Briſſon. *de Form. VII. p.* 587. & *de Verb. ſignif. hac voce.* Ceterum vel ſub Nerone, vel ſub Claudio, vt ne quis alieni teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet, cautum eſt. Suet. *Ner. XVII. l.* 1. *§.* 7. *l.* 6. *pr. l.* 14. *pr.* §. 2. *l.* 15. *pr. D. ad L. Corn. de falſ. Pariat. Leg. Moſ. & Rom. VIII.* 9.

Scribendis vero liberti ſerui amici. Quaedam teſtamenta holographa.

§. X.

In teſtamentis ſemper vtebantur lingua Latina (*e*), ac proinde legatum, Graece ſcriptum, haud valebat, teſte Vlp. *Fragm. XXV.* 9. Secus ſe res habebat in fideicommiſſis, quae & Graece relinqui poterant, immo & Punice, & quacumque alia lingua. Quae enim iuris gentium erant, & alia lingua; quae iuris ciuilis, Latina duntaxat poterant explicari. *l.* 8. *§.* 4. *D. de acceptilat.*

Conſcribenda erant lingua Latina.

(*e*) Plura teſtamenta Romanorum integra ex vetuſtis lapidibus aliiſque monimentis collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 677. *ſequ.* & Mabillon *in adpend. de re diplom.* qui tamen & teſtamentum Iulii Caeſaris, manifeſto ſuppoſititium, retulit *Lib.* V. *Tab.* I. *n. III.*

§. XI.

Plerumque plures tabulae eodem exemplo conficiebantur. *l. vlt. D. de his quae in teſt. l.* 1. §. 5. *D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Quem morem etiam Auguſtus obſeruauit, teſte Suet. *Oct. Cap. CI.* & Tiberius,

Saepe plures tabulae eodem ex-

emplo ſactae.

berius, teſte eodem in *Tiber. cap. vlt.* Tabulas has vel priuatim apud amicum, vel in aede ſacra apud virgines Veſtales, vel aedituos, deponebant. *l.* 1. §. 2. *D. de bon. poſſ. ſec. tab. l.* 3. §. 2. *D. de tab. exhib.* Lipſ. ad Tacit. Ann. I. p. 17. Virgini Veſtali maxime teſtamentum ſuum commendauerat Iulius Caeſar, Suet. *Iul. LXXXIII.* cuius exemplum ſequutus etiam Auguſtus. Id. *Octau. CI.* Conf. Tac. *Annal. I.* 8.

§. XII.

Teſtamenta quomodo ſcripta?

Scribebantur fere teſtamenta *in ceris*, quae ligneis tabulis erant infuſae. Vnde in formula nuncupationis dicitur: *vti in his tabulis, cerisue ſcripta ſunt*, quemadmodum & alias loquebantur veteres. Liu. I. 24. Vtrumque iungebatur euitandae captionis ergo. Proprie enim non inſcribebatur tabulis, ſed ceris. V. A. Corn. van Bynkershoeck. *Obſeru. III.* 21. Schulting. *Iurisprud. Antiqu. p.* 629. Male ergo Cl. Salmaſius per ceras intelligit ceras exteriores, quibus ſigna impreſſa erant, negatque ceratarum tabularum mentionem facere in ſcriptis ſuis iureconſultos. (*f*) Salmaſius *de ſubſcrib. & ſign. teſtam. XIX. XX. XXVI.*

(*f*) Quamuis enim earum vſus, reperta papyro, rarior fuerit; aliquem tamen adhuc fuiſſe tempore Conſtantini M. immo & Theodoſii, ex Themiſt. *Orat. XVI. & XVIII.* patet, vbi mentio fit πυκτιωδὴν καὶ τȣ͂ σιδήρȣ. Occurrunt etiam cerati codicilli. *l.* 52. *D. de legat.* 3. & ligneae tabulae *l.* 1. *D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Adde Schulting. ad Vlpian. *Fragm. XX. 9. p.* 629.

§. XIII.

Teſtamentum praetorium.

Aliud poſtea teſtamentorum genus ſenſim inualuit, quia Praetor, inſuper habitis illis ſollemnitatibus, mancipatione ſcilicet & nuncupatione, ſola exigebat ſeptem teſtium ſignacula. Septem, inquam, teſtium; vt ſcilicet praeter quinque illos, quos exigebat ius ciuile, etiam eſſent, qui emtorem familiae & libripendem referrent. Vid. §. 1. *Inſt. h. t. & ibi interpretes.* Ceterum ſatis antiquum eſt hoc teſtamentum Praetorium, iam Ciceroni *in Verr. I.* 45. memoratum. Ibi enim Verres Praetor edixiſſe dicitur: SI DE HEREDITATE AMBIGATVR, ET TABVLAE TESTAMENTI NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POSSESSIONEM HEREDITATIS DABO. Et, ne quis hoc Edictum a Verre primum inuentum exiſtimet, ſtatim addit Cicero: *Hoc tralatitium eſt*, id eſt edictum

edictum vetus, & ex anteriorum Praetorum albis in illud Verrinum translatum.

§. XIV.

Noua teſtandi ratio per conſtitutiones introducta.

Manſit antiqua teſtandi ratio per aes & libram diutiſſime, adeo vt Vlpianus ſcribat *Fragm. XX.* 2. *Illis duobus teſtamentis* (in comitiis calatis, & in procinctu) *abolitis, hodie ſolum in vſu eſt, quod* PER AES & LIBRAM *fit, id eſt, per mancipationem imaginariam.* Vnum itaque memorat teſtandi modum. Quamuis enim & Praetoria teſtamenta tunc frequentarentur: ea tamen non niſi improprie hoc nomen ſuſtinebant quum ex eis non hereditas, ſed bonorum poſſeſſio daretur. *l.* 7. *l.* 9. *D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Denique quum & conſtitutionibus quaedam nouae inueherentur obſeruationes: in vnum conflari coeperunt ritus, ex iure ciuili, praetorio & conſtitutionibus principum nati, id quod temporibus Theodoſii iunioris factum eſſe, non ſine adparatu docet Iac. Gothofredus *ad l.* 1. *C. Theod. de teſtament. & codicill. Tom. I. p.* 334. *ſequ.* Ex eo itaque inualuit, vt teſtamenta I. vno contextu, II. praeſentibus ſeptem teſtibus, III. iisdemque ſubſcribentibus & IV. annulo ſignantibus, fierent, & V. a teſtatore ipſo vel ſcriberentur vel ſubſcriberentur. §. 3. *Inſt. h. t.* Quibus ſextam ſollemnitatem addiderat Iuſtinianus, vt per manus teſtatoris & teſtium nomen heredis exprimeretur. §. 4. *Inſt. h. t.* Eam vero ipſe iterum ſuſtulit. *Nou. CXIX.* 9. Vt adeo parum diuturna fuerit huius ſubtilitatis obſeruatio.

§. XV.

Cur quidam teſtes eſſe non potuerint?

His praemiſſis, & maxime ſi obſeruaueris, teſtamenta olim in comitiis calatis facta eſſe, facile patet, cur quidam teſtes eſſe non potuerint, veluti mulieres, impuberes, ſerui, furioſi, ſurdi, muti. Nam nullus horum admittebatur ad comitia. Thomaſ. *not. ad Inſt. h. t.* Et hinc etiam nullam cum iis eſſe teſtamenti factionem, dicitur.

§. XVI.

Teſtamentum militare.

Ad TESTAMENTVM MILITARE quod attinet, quo ritu illud antiquiſſimis temporibus in procinctu factum ſit, iam ſupra (§. III.) diximus. Vbi etiam, illud cum auſpiciis euanuiſſe, ex Cicerone obſeruauimus. Sub Imperatoribus (g), quum loco militiae lectae

Xx 3 placeret

(g) Quia teſtamenta in procinctu facta iam Ciceronis tempore exoleuerant: militaria teſtamenta, de quibus in iure noſtro agitur, ex conſtitutionibus Principum deriuanda ſunt. Vlp. *Fragm. XXIII.* 10. & quidem primum ex edicto Caeſaris, hinc Titi, poſtea Domitiani, mox Neruae, ac poſtremo Traiani. *l.* 1. *pr. D. h. t.*

placeret mercenaria: eo quoque inter alia priuilegio ornati ſunt milites, vt quomodocumque facta ab iis teſtamenta valerent, etiam ſine legitima obſeruatione. Vlp. *Fragm. XXIII.* 10. Hinc & ratum erat militare teſtamentum, ſi praeſentibus commilitonibus aliquot, heredem quis nuncupaſſet, vel ſi eius nomen gladio in arena, vel litteris ſanguine rutilantibus in vagina ſcripſiſſet. *l.* 15. *C. de teſt. milit.* Ita vero demum valebat teſtamentum, ſi teſtator vel in caſtris mortuus eſſet, vel poſt miſſionem intra annum. Vlpian. *ibid.* Neque opus tamen erat, vt in acie extremoque periculo fierent teſtamenta, donec Iuſtinianus in expeditione & caſtris tantum conſtitutis militibus ſollemnitates remitteret. Sibi ſane hanc militaris teſtamenti reſtrictionem diſertis verbis tribuit Iuſtinianus. *pr. Inſt. h. t. l.* 17. *C. eod.* (*h*)

(*h*) Tribonianiſmum ergo eſſe oportet, quod *l.* 1. *&* 15. *C. de milit. teſt.* huius coarctati priuilegii mentio fit. Vid. Giphan. ad *l.* 1. *C. eod. Donell. Comm. VI.* 28.

§. XVII.

Diſtinctio inter paganos & milites.

Nihil horum licebat *paganis*. Ita enim ſub Imperatoribus dici coeperant, quicumque non erant milites. Suet. *Aug. XXVII. Galb. XIX.* Plin. *Epiſt. VII.* 25. *X.* 18. Tacit. *Hiſt. I.* 35. *II.* 14. 88. *III.* 43. & 77. Eaque adpellatione nihil eſt in iure frequentius. Ratio videtur, quia milites emeriti impetrata miſſione ab Imperatoribus in pagis ad colendos agros, ſibi donatos, collocabantur. [Quo in primis pertinebant fundi limitrophi, de quibus ſingulari *tit. LIX. Cod. Lib. XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Tom. II. Cod. Theod. p.* 234. & Gundlingiana *Part. I. Diſſ.* 1.] Vnde pagani, qui non amplius erant milites, & producto vocis vſu, omnes ἀπόλεμοι καὶ ἀστράτευτοι, qui & *priuati* ſaepiſſime adpellantur.

§. XVIII.

Quinam teſtari non poterant.

Immo inter paganos ne poterant quidem omnes teſtari. Cuius rei in promtu eſt ratio. Non peregrinis hoc licebat, quia teſtamenti factio ad iura Quiritium pertinebat. Non *filiisfamilias*, quia nihil habebant, de quo teſtarentur, praeter peculia caſtrenſe & quaſi caſtrenſe, in quibus pro patribusfamilias erant. Nec filiifam. participes erant iuris comitiorum, niſi magiſtratum gererent. Vlpian. *Fragm. XX.* 10. vt taceam Legem XII. Tabularum non filiisfam. ſed patribusfamilias liberam feciſſe teſtandi facultatem.

Non

(i) Non impuberibus, quia iis nec in comitiis locus erat, nec in militia (k). Non furioſis, quia nullum iis erat animi iudicium. Hinc ſi dilucida erant furoris interualla, interea, dum furor remiſerat, poterant teſtari. *l. 9. C. qui teſt. fac. poſſ.* Non prodigis porro, quia vetere iure furioſis aequiparabantur. *l. 12. in fine D. de tut. & curat. dat.* Non ſurdis & mutis, quia & hi nec rogationem audire, nec ſuffragium dare in comitiis poterant, immo nec teſtes rogare, pronunciata ſollemni formula: *Vos Quirites teſtimonium praebitote.* Apulei. *de aſino aur. II.* Vlpian. *Fragm. XX. 9.* Cuiac. *Obſ. VI. 37.* Quod ſecus erat in caecis. Denique nec captis ab hoſte, deportatisue in inſulam, vt & quamcumque capitis deminutionem vel maximam, vel mediam, paſſis teſtari licebat, amiſſo quippe iure ciuitatis, quum teſtamentifactio eſſet ciuium Romanorum propria. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 12. p. 153.*

(i) Vnde Iuuenal. *Sat. XVI.*
Solis praeterea teſtandi militibus ius,
Viuo patre, datur.
Exceptum tamen peculium caſtrenſe & quaſi caſtrenſe per conſtitutiones principum.

(k) Auguſtum etiam impuberes Tribunos militum feciſſe, probant ex Sueton. *Aug.* XXXVIII. Vnde & tribunis militum impuberibus factam eſſe teſtandi poteſtatem ex *l. 4. C. de teſt. milit.* obſeruat Aleander *ad Cai. Inſt. II. 3. 3.* Sed nec Suetonius, nec dicta lex loquitur de impuberibus. Vid. notas Graeuii, Rubenii, Caſaub. ad Suet. & Schult. *ad Caii inſt. l. c. p. 45.*

§. XIX.

Feminae olim in comitiis calatis plane teſtari non poterant, quia nullus iis acceſſus erat ad comitia. Poſtea permiſſa iis teſtamenti factio, ſi eſſent ſui iuris, ſed non niſi auctoribus tutoribus. Vlp. *Fragm. XX. 15.* Cic. *pro A. Caecin. VI.* Hinc earum teſtamenta non poterant eſſe arcana, ſed magno periculo ſubiiciebant feminas, ceu diſcimus ex *l. 77. §. 24. D. de legat. 2.* Ex qua lege inferri haud poteſt, feminas non niſi nuncupatiua teſtamenta condidiſſe, quamuis id intulerit Merill. *Obſ. II. 1. p. 69. & IV. 39. p. 55.* Tabularum enim a feminis ſcriptarum exempla habemus apud Val. Max. VII. 8. 2. Suet. *Galb. V.* Plin. *Epiſt. II. 20.* Heredum quoque a feminis ſcriptorum mentio fit *l. 19. D. de inoff. teſt. l. 37. §. 6. D. de legat. 3. l. 3. C. de inoff. teſt. l. 33. D. de vulg. & pup. ſubſt.* Vid. *Comment. noſtr. ad. L. Iul. & Pap. II. 11. p. 240. ſequ.* Feminae, quae in manum conuenerant, capite deminutae, & filiarum familias loco erant, neque adeo teſtari poterant, vt recte docent M. Aur. Galuan. *de vſufr. IX. vlt.* & V. C. Ant. Schult.

An feminis olim teſtari licuerit?

ad Vlpian. p. 632. Vnde errant Cuiac. *Obſ. VII.* 11. & Aleander *ad Caii Inſt. II.* 2. 1. qui matribusfamilias, ſi in manum conueniſſent, teſtandi fuiſſe facultatem, exiſtimant.

§. XX.

Ius exheredandi olim liberrimum.

Ad exheredationem quod attinet, liberum olim erat, ex XII. Tabulis, filios vti occidere, ita exheredare, *l.* 11. *in fine D. de liber. & poſtum.* immo & praeterire, idque adhuc tempore Ciceronis obſeruabatur, vt patet ex libro *de Orat. I.* 38. Poſtea filii, in poteſtate conſtituti, aut inſtituendi, aut nominatim exheredandi erant. *pr. Inſt. de exh. lib. L.* 30. *D. de lib. & poſt.* Itaque ex eo tempore filios ſuos exheredare quidem licebat, at nominatim (*l*). Idemque obſeruandum erat in adoptiuo, quamdiu in poteſtate erat, itemque in poſtumo, non item in poſtuma. Filiae enim poſtumae, nepotes & pronepotes exheredari poterant inter ceteros, immo & praeteriri, dummodo poſtumae legatum relinqueretur, ne per obliuionem videretur praeterita. Vlpian. *Fragm. XXII.* 21. *ſequ.*

(*l*) Non requirebatur tamen praeciſe nomen proprium, ſed & ſufficiebat deſcriptio, vel demonſtratio, e. g. *filius meus exheres eſto*, dummodo vnus eſſet filius: aut cum elogio vel conuicio: *non nominandus*, *non filius meus*, *latro*, *gladiator*, *l.* 1. 2. & 3. *D. de lib. & poſtum.* Conf. Aleand. & Oiſel. *ad* Caii *Inſt.* II. 3. *princ.* Barn. Briſſon. *de Form. VIII. p.* 605.

§. XXI.

Poſtea reſtrictum per querelam inofficioſi teſtamenti.

Aſt quum parentes abuti coepiſſent hac exheredandi licentia, veluti Tettius, qui in gratiam nouercae filium infantem exheredabat: Valer. Max. VII. 7. Reineſ. *ad Inſcr. Claſſ. I.* 10. *p.* 24. factum eſt, vt leges querelam inofficioſi teſtamenti concederent liberis, iniuſte exheredatis. Et de ea iudicabant Centumuiri. Valer. Max. VII. 7. Quinctil. *Inſt. IV.* 7. Plin. *Epiſt. IV.* 8. Qua de re plura ad titulum XVIII.

§. XXII.

Noua Iuſtiniani conſtitutio.

Sed Iuſtiniano minus e republica viſum eſt, tantam rem eſſe arbitrariam. Hinc certas tantum ob cauſſas ratam eſſe iuſſit exheredationem, quas recenſuit Nou. CXV. & de quibus plura tradunt Iureconſulti.

§. XXIII.

Abdicatio diſcernenda ab exheredatione.

Addimus ſub finem, diſtinguendam ab exheredatione eſſe ABDICATIONEM, qua parentes liberos degeneres, & ſe indignos, e conſpectu ſuo protinus abire iubebant. Exempla ſunt apud Valer.

Max.

Max. V. 8. 3. & 4. Vnde recte quidem Hotoman. in *partit. iur.* X. 10. ſtatuit, abdicationem non fuiſſe modum ſoluendi patriam poteſtatem: in eo tamen ipſi adſentiri nolim, quod Graecis tantum nota fuerit, qui liberos per praecones e familia eiicere ſolebant: idque vocabant ἀπειπεῖν vel ἀποκηρύσσειν vel ἐκκηρύσσειν. Nec probabile eſt, Quinctilianum, dum huius abdicationis toties meminit, exempla tantum puerilium exercitationum ex Graecorum ſcholis proferre voluiſſe. Graecum enim hunc ritum etiam inter Romanos ſenſim inoleuiſſe, quamuis eum leges Romanae haud probarent, adparet ex *l.* 6. *C. de patr. poteſt.*

TIT. XIV.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

Satis ſuccincte hanc materiam tractauit Tribonianus, quum latius multo patuerint veteres illae de heredum inſtitutione leges. Iuuabit ergo, quae deſunt, ex antiquitatibus Romanis ſupplere.

§. I.

Etiam ſerui inſtitui poterant heredes.

Nihil intererat, liberumne quis hominem, an ſeruulum, heredem inſtitueret. Nam & ſerui heredes eſſe poterant, ſiue alieni, ſiue proprii. Illi, quia hereditatem adquirebant dominis adire iubentibus: hi, quia libertatem ſimul conſequebantur, & ſic fiebant hereditatis capaces. Hinc eſt, quod ſerui proprii non niſi data ſimul libertate, inſtitui poſſent, donec Iuſtinianus, Iureconſultos quosdam ſequutus, inſtitutionem ſerui proprii, etiam ſine expreſſa libertatis datione, valere voluit, *l. pen. C. de neceſſ. ſeru. hered. inſtit.*

§. II.

Qui heredes inſtitui non potuerint?

Inſtitui tamen non poterant I. *peregrini*, qui plane nihil ex teſtamento ciuis Romani capiebant. Cic. *pro A. Caecina XXXV.* nec II. *caelibes*, per legem Papiam Poppaeam. Dio Caſſ. *LIV. p.* 531. Sozom. *Hiſt. eccl. I.* 9. Quae caelibatus poena a Conſtantino demum M. ſublata eſt. Sozom. *ibid. L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.* nec III. *Orbi*, id eſt, parentes, qui ſterile matrimonium fuerant experti. Hi enim inter ſe decimam tantum, non ſolidum,

capiebant. (a) Sin vero ex priore matrimonio ſupereſſent liberi, totidem decimas capere poterant, quot ſuſtulerant liberos. Vlpian. *Fragm. XIII.* 1. Ex teſtamento extranei non niſi ſemiſſem capere poterant, Vid. *Comm. noſtr. ad L. Iul. & Pap. II.* 21. *p.* 343. Excipiebantur porro IV. *vniuerſitates*, quas quidquam capere potuiſſe negant Plin. *Epiſt. V.* 7. Vlpian. *Fragm. XXII.* 5. Quod ideo receptum videtur, quoniam vniuerſitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat fideicommiſſa, Vlp. *l. c.* idque conceſſerat *SC. Apronianum*, cuius originem non cum Cuiacio *ad Vlp. ibid.* ad tempora D. Marci, ſed cum Ant. Auguſtino *de Legib. & SCt.* ad Hadriani imperium referimus; ſub quo occurrit conſul Apronius. A. C. CXVII. & CXXIII. Vid. Schulting. *ad Vlpian. Fragm. XXII.* 5. *p.* 635. Videtur tamen tempore D. Marci id, quod ciuitatibus conceſſum fuerat SC. Aproniano, etiam ad collegia fuiſſe productum, idque adparet ex *l.* 20. *D. de reb. dub.* Immo & alio SC. conceſſum eſt, vt municipia heredes inſtitui poſſent a libertis ſuis. Vlpian. *l.* 1. §. 1. *D. de libert. vniu.* Erant vero liberti vniuerſitatum ſerui publici manumiſſi. Hinc apud Gruter. p. LXXXIII. 13: ISID. REG. L. PVBLICIVS EVTYCHES MVN. TAR. LIB. Porro V. nec mulieres heredes in parte quantacumque inſtitui poterant poſt Legem Voconiam. Cic. *Verrin: I.* 43. Eas enim capere potuiſſe δύο ἥμισυ μυριάδας ἐσίας, XXV. *millia nummum*, ex Dione Caſſ. *Lib. LVI: p.* 578. patet. Male haec verba Dionis habita ſunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuiſſe, ne quis, qui centum millia HS in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum, id eſt, XXV. millia HS feminae relinqueret. Vidit eum errorem Bachouius *ad Inſt. h. t.* Sed eo ſe ne ipſe quidem expedire potuit. Felicius V. C. Iac. Perizonius *de Leg. Vocon. p.* 144. *ſequ.* docuit, in textu Dionis intelligendas eſſe drachmas, quas ſemper in animo habent Graeci Scriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gronou. de *Pecun. vet. III.* 16. Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere vltra XXV. millia drachmarum, ſeu CM ſeſtertium, antequam lex

(a) Per legem Papiam Poppaeam, cuius caput ea de re agens ſingulari nomine dicitur *lex decimaria l.* 2. *C. Theod. de iure liberor.* Praeter decimam tamen etiam vſumfructum tertiae partis bonorum, & dotem praelegatam, & ſi liberos habebant, eiuſdem partis proprietatem capere poterant. Vlpian. *Fragm. XV.* Add. *Comm. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. II.* 14. *p.* 259. [*Tom. VIII. huiuſce Edit.*]

lex illa Voconia per opulentiam ciuitatis ſubuerteretur. Gell. *Noct. Att. XX.* 1.

§. III.

Vniuerſitates quaedam heredes ſcribi poterant.

Dum vero vniuerſitates heredes inſtitui potuiſſe negauimus, intelligendum id eſt de municipiis & collegiis, Romanorum imperio ſubiectis, non de ciuitatibus, αὐτονόμοις, quae iure ſuo legibusque vtebantur. Sic apud Tacit. *Annal. IV.* 43. Vulcatius Moſchus, exſul, bona ſua reliquit Maſſilienſibus. Quod exemplum fruſtra Plinio & Vlpiano opponit Muretus *ad Tacit. ibid.* Erant enim Maſſilienſes αὐτονόμοι & liberi, teſte Strabone *Geogr. IV. p.* 197. *ſequ.* conf. Grot. *de iure belli & pac. I.* 3. 12. Poſtremo etiam vniuerſitates heredes inſtitui poterant. *l.* 12. *C. de her. inſt.* iisque legare etiam Paulli temporibus licebat. *l.* 122. *princ. D. de legat.* 1.

§. IV.

Qui Dii potuerint inſtitui heredes?

Heredes quoque inſtitui non poterant VI. Dii. *(b)* Quod ideo procul dubio inductum, ne bona ciuium vſibus ſubtracta ſacerdotum luxuriae ſeruirent, quamuis & altera ciuilis ratio accederet, quod Dii hereditatem cernere, atque adire non poſſent. Coeperunt tamen Romani Principes Diis quibusdam, vt hereditatum capaces eſſent, ius liberorum dare, ridicula profecto liberalitate. Dio Caſſ. *LV. p.* 549. Tale ius, teſte Vlpiano *Fragm. XXV.* 6. impetrauerant Iupiter Tarpeius, de quo Petr. Fab. *Semeſt. III.* 4. Iuſt. Rycqu. *de Capitol. Rom. XVIII. XIX. XX.* Apollo Didymaeus, (qui & Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit. Orb. I.* 17. & ibi Iſaac. Voſſ. p. 83.) Mileti cultus, quae vrbs etiam in numis ſuis praefert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numiſ. Imp. aer. p.* 73. Conf. V. C. Burmanni *Iou. καταιβάτην p.* 100. Mars in Gallia, de quo Caeſar *de Bell. Gall. VI.* 17. Minerua Milienſis, vel vt alii *(c)* legunt, Ilienſis, de qua L. Holſtenius *ad Steph. voce* Ἴλιον. Hercules Gaditanus, de quo Iuſtin. *Hiſt. XLIV.* 5. Appian. *Punic. p.* 256. Diana Epheſia, de qua legi merentur Iac. Menetreii *Symbolica Dianae Epheſ. ſtatua* & L. Holſten. *Epiſt. de*

 ful-

(b) Hoc quoque obſeruat Vlpian. *Fragm. XXV.* 6. quem locum minus accurate P. Faber, *Semeſtr. III.* 1. de religionibus priuatis non ſuſcipiendis, diisue praeter Senatus auctoritatem non colendis, interpretatur. Vid. Schulting. *Iuriſpr. anteiuſtin. p.* 635.

(c) Veluti Hadr. Turneb. *Aduerſ. VII.* 21. Cuiac. *Obſeru. X.* 5. licet diſſentiant P. Fab. *Semeſtr. III.* 4. & Rad. Forner. *Rer. Quotid. II.* 8. qui Melienſem legi iubet.

fulcris ſeu verubus Dianae Epheſiae Dianae ſimulacro adpoſitis; apud Gronou. *Theſ. Ant. Graec. Tomo VII.* Mater Deorum Sipelenſis, vel, vt alii legere iubent, Sipylenſis, vel Sipylene. Sane ΜΗΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis. p.* 11. & 12. Th. Reineſ. *inſcript. Claſſ. I. n.* 43. Iac. Spon. *Miſcell. p.* 350. Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu adparet ex marmore Smyrnenſi, quod commentario illuſtrauit Car. Patinus Patau. CIƆIƆCLXXXV. 40. De ea Diua videndus Heinſ. *ad Prudent.* *περὶ ςέφαν. X. v.* 196. Marqu. Gud. *ad Phaedr. Fab. III.* 20. Denique Coeleſtis Salinenſis Carthaginis, de qua vt & reliquis copioſiſſime Schulting. *Iuriſpr. antiq. p. 636. ſequ.*

§. V.

As hereditarius.

Ceterum hereditatem veteres ſemper vt ASSEM conſiderabant; eiusque adeo duodecim concipiebant vncias. Erat enim AS quidquid ad *μονάδα* atque vnitatis rationem poterat reduci, quaſi εἷς. Salmaſ. *de vſur. p.* 536. Idem *de modo vſur. p.* 261. Fluxit *aſſis* vox a Doribus, Siculis, & Tarentinis, a quibus & ipſum grauis ponderis numum, & pleraſque rei pecuniariae adpellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico αἶς Tarentini & Siculi fecerunt ἄς: inde Romani vtrumque vocabulum *aes* & *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat ſignificatio, quia primus as ex aere fuerat percuſſus. Conf. Scalig. in Varr. *de Lat. Lingu. IV. p.* 69. Porro quum ἄς a Siculis etiam λίτρα diceretur: factum eſt, & vt Romani *aſſem* vocarent *libram.* (*d*) Et quum duodecima pars τῆς λίτρας Siculis eſſe οὐγκία, idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus eſt Iulii Pollucis *Lib. IX. cap. 6. ſegm.* 80. Ἀλλὰ μέντοι παρ᾽ αὐτῷ (Ἀριστοτέλει) τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα. *Ceterum apud eumdem* (Ariſtotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina, vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum.* Hinc Romani omne totum *aſſem*, vocabant; idque diuidebant in duodecim vncias, quaſi id demum eſſet perfectum, quod XII. partibus vel vnciis conſtaret. Eleganter Balbus *de Aſſe* apud I. F. Gronou. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid vnum eſt, & quod ex integrorum diuiſione re-*

(*d*) Aſſes enim erant librales vſque ad bellum Punicum primum. Poſtea aſſes ſextantarii cudi coeperunt. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 13. Vnde errat Feſtus *voce ſextantarii aſſes*, dum hanc mutationem demum a bello Punico ſecundo factam exiſtimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

manet, *aſſem ratiocinatores vocant.* Exemplum eſt non modo in hereditate, verum etiam in vſuris, de quarum computandi ratione per vncias poſt Salmaſium egregie commentati ſunt Io. Frider. Gronou. in *Diſſert. tribus de Centeſima & aſſe vnciario*, & Ger. Noodt *de Foen. & vſuris II. 2.*

§. VI.

Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes deſignare ſolent iureconſulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus ſignificet, in duodecim vncias diuiſum: vndecim unciae vocabantur DEVNX, quaſi *vncia vna demta.* (e) Pari ratione *decem vnciae* vocabantur DEXTANS, quaſi *deſextans*, hoc eſt, demta ſexta parte, nec non DECVNX, quaſi *decem vnciae. Nouem vnciae* DODRANS, quaſi *dequadrans*, id eſt, demto *quadrante*; *octo vnciae* BES, ſiue a veteri *des*, vt Varro coniicit, ſiue quaſi *bis triens*, vt Feſtus mauult. Balbus *ibid.* potius *beſſis* dicendum eſſe, monet, quam *bes* vel *des*: *quoniam binas ex tribus aſſis partes ſibi vindicet.* Qua de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII. Tab. p.* 338. *ſequ. Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX, cuius nominis ratio per ſe patet. *Sex vnciae* SEMIS, quaſi *ſemias*; *quinque vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRIENS, id eſt, tertia pars aſſis: *tres vnciae* QVADRANS, id eſt, quarta pars aſſis; *duae unciae* SEXTANS, quaſi ſexta pars aſſis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copioſe diſſerunt doctores, & inprimis Gu. Budaeus *de aſſe.* Sunt tamen & alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciae eſt SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE, pars eiusdem quarta SICILICVM, vel vti Balbus p. 886. ſcribit, SICILIQVVS, *l.* 21. §. 2. *D. de ann. legat.* pars ſexta SEXTVLA; quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IV. p.* 40. *edit. Scalig.* & tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA, duodecima HEMISESCLA, vel DIMIDIA SEXTVLA, ſexta decima TREMISSIS, quarta & viceſima SCRVPVLVS. Ita Balbus *de Aſſe p.* 886. Add. Voluſ. Maecian. *de Aſſe* apud eundem Gronou. p. 874. ſequ. Eius partes.

(e) *De* enim in compoſitione tollit, *vndeuiginti*, *duodeuiginti*, vt patet exemplis, *demens*, *deſtruere*.

TIT. XV. XVI.

DE
VVLGARI ET PVPILLARI
SVBSTITVTIONE.

De ſubſtitutionibus vix eſt, quod ex antiquitate moneamus, quod non iam a iureconſultis ſit explicatum. Quare paucis tantum de origine ſubſtitutionum, & quibusdam earum circumſtantiis, dicemus.

§. I.

Subſtitutionum origo.

Multum intererat Romanorum, ne teſtamenta deſtituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede ſatisfactum cupiebant, tum maxime ob ſacra priuata, quae interire nolebant.

§. II.

Heredes ſecundi.

Ne ergo deeſſet heres, ei vel eis, quem quosue inſtituerant, ſubſtituere ſolebant alios, ad quos in caſum deficientium priorum bona deuoluerentur, (*a*) eosque vocabant HEREDES SECVNDOS, Cic. *de Inuent. II.* 21. *pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inſcr. p. DXXIX*, 3. *p. DLIX.* 7. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII.* 13. 14. 15. Rem ita deſcribit Appianus *de bello ciuili Lib. II. p.* 518. Ἔθος Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos eſt Romanis, heredibus ſubſtituere alios, ſi priores heredes non fierent.* Porro & his heredibus nonnumquam ſubſtituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu ſuccederent. Sic Auguſtus teſtamento ſuo primo

(*a*) Subſtitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis eſt, & conſequens ampliſſimae poteſtatis de rebus ſuis diſponendi: pupillaris moribus inducta dicitur *l.* 2. *D. h. t.* Cuiac. *Obſ. VII.* 6. Enimuero & haec in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ex ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis rebus etiam accenſebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant. Bynkershoeck *de iure occid. lib. I. p.* 145. Ergo rationi conſentaneum videbatur, patrem de pecunia filii ſui, qui ipſe per aetatem teſtari non poſſet, teſtari, adeoque eidem ſubſtituere pupillariter poſſe.

mo loco Tiberium & Liuiam, ſecundo nepotes pronepotesque, tertio primores ciuitatis ſcripſerat. Tacit. *Ann. I.* 8. Suet. *Aug. cap. CI.* Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.*

§. III.

Formula vulgariter ſubſtituendi eſt apud Caium *Inſt. II.* 4. 1. ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVI, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu eſſe, obſeruante Aleandro *ad Caium ibid.* Certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quos colligit Briſſon. *de Form. VI. p.* 607.

Formula ſubſtituendi vulgariter.

§. IV.

Haec vulgaris ſubſtitutio. Pupillaris quaſi duplex teſtamentum complectebatur, ſiquidem prius ſibi paterfamilias, deinde filio impuberi, heredem inſtituebat, in eum caſum; ſi hic intra pubertatem deceſſiſſet. *l.* 2. §. 4. *D. de vulg. & pupill. ſubſt. l.* 20. *D. eod.* §. 2. *Inſt. h. t.* Quamuis enim & hic diſſentirent Proculeiani & Sabiniani, quorum illi id adfirmare, hi negare ſolebant: Merill. *Obſ. III.* 12. poſteris tamen Proculi doctrina conſtanter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inſt. II.* 4. 2. Cuiusmodi ſubſtitutionem ita deſcribit Horat. *Serm. II.* 5. *v.* 45.

Subſtitutio pupillaris eiusque formula.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara ſublatus, aletur; nec manifeſtum
Caelibis obſequium nudet te, leniter in ſpem
Arrepe officioſus, vt & ſcribare ſecundus
Heres, & , ſi quis caſus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

§. V.

Inprimis vero id accurate obſeruatum legimus, quod parentibus de liberorum ſalute ſollicitis commendat Iuſtinianus §. 3. *Inſt. de pupill. ſubſt.* vt ſubſtitutionem pupillarem infima parte tabularum ſcriberent, eamque ſeparatim ſignarent, (*b*) ne ſubſtitutus heres

Cautela in ſubſtitutione pupillari obſeruata.

(*b*) Vnde & tabulae ſecundae adpellatae vltimi illi verſus, qui ſubſtitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Briſſon. *Sel. Ant. Rom. III.* 12. *p.* 54.

heres pupillo ſtrueret inſidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta ſpe exſpectare. Sic Horat. *Sat. II. 5. v. 53.*

---- Quid prima ſecundo
Cera velit verſu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *ſcholia*. Eamdem cautionem nonnumquam in vulgari ſubſtitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caeſ. LXXXIII. Nouiſſimo teſtamento tres inſtituit heredes ſororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, & L. Pinarium & Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. *C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit.* Conf. Salmaſ. *de mod. vſurar. cap. XI.* Cai. *Inſt. II. 4. 2.* ibi Oiſelius.

TIT. XVII. XVIII. XIX.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTVR: DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

De modis, quibus teſtamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iuſtinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omiſſa ſupplebimus.

§. I.

Teſtamenta nulla & iniuſta.

Quemadmodum iureconſulti rebus omnibus nomina ſua tribuebant: ita & modos infirmandi teſtamenta accurate ſuis diſtinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant teſtamenta ob perſonarum vel voluntatis vitium ea NVLLA eſſe dicebant. Alia ſunt INIVSTA, ſiue non iure facta, in quibus ſcilicet non obſeruata ſunt ſollemnia iuris extrema. *l.* 1. *D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.*

§. II.

Infirmata ex poſt facto.

Ex poſt facto infirmabatur teſtamentum iure vel *praetorio* vel *ciuili*. Priori caſu dicebatur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua ſuo loco. Poſteriore teſtamenta vel RVMPI, vel IRRITA FIERI, vel DESTITVI, vel RESCINDI, ferebantur.

§. III.

§. III.

Rupta.

Rvmpebantvr teſtamenta partim adgnatione heredis ſui, vel certe quaſi adgnatione, de qua Hub. *Praelect. II.* 17. 1. *p.* 189. partim nouo teſtamento, ſollemniter facto. *l.* 2. *D. eod.* partim inciſione, deletione, cancellatione. *tit. de his quae in teſt. delent.*

§. IV.

Irrita & deſtituta.

Irritvm fiebat testamentvm capitis deminutione; maxima, media, ac minima. *Maxima* enim ſeruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Quum vero nullus horum *teſtari* poſſet: facile patet, ſic rem incidiſſe in caſum, a quo incipere non poſſet. Destitvtvm denique dictum eſſe teſtamentum, ex quo nullus heres erat, vel dupondii ſciunt.

§. V.

Reſciſſa per querelam inofficioſi; cuius quae origo?

Denique rescindi teſtamentum dicebatur per qverelam inofficiosi. Eius originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis reſtituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. Cap. II.* eam a principibus inuentam putat. Sed ante principes eam notam fuiſſe, patet ex Valer. Max. VII. 7. 2. Nec felicius eam ex praetoris edicto deriuat Pithoeus *ad collat. leg. Moſ. & Rom. XVI.* 3. Nam haec actio non, vt aliae praetoriae rei perſequutoriae, ad actum reſcindendum comparatae, annalis eſt, verum quinquennium durat. Nec praetor vmquam exheredatis ſuccurrit, vti ait Vlpianus *l.* 8. *pr. D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IV.* 8. 5. ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actionis Praetoriae*, non querelae inofficioſi, fit mentio. Veriorem ergo originem ſibi inuenire viſus eſt Cuiac. *Obſ. II.* 21. *XVII.* 17. Docet enim ex inſcriptione *l.* 4. *D. de inoffic. teſt.* querelam hanc introductam eſſe lege glicia, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil ſane Gliciis Romae eſt celebrius. Frequenter eorum meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius; quin & marmora Capitolina, in quibus A. V. C. IↃIIII. laudatur.

M. CLAVDIVS C. F. GLICIA. QVI.
SCRIBA. FVERAT. DICTATOR.
COACT. ABDIC. SINE. MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal. Tom. II. p.* 50. Grut. *Inſcr. p. CCXC.*

11. Vnde inuidia ſtimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Diſp. de quarta legit. cap. I.* ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoſcit Gliciam, querelamque inofficioſi ex moribus magis, & conſilio iureconſultorum, quam ex certa aliqua lege fluxiſſe, contendit. Cum Cuiacio ſane faciunt recentiores paene omnes, & in his Ant. Auguſtin. *de Leg. & SC. in lege Glicia*, & Ian. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. LXXX. p.* 649. *ſequ.* Sed negari nequit, Hotomani ſententiam Cuiaciana eſſe veroſimiliorem. Gliciorum enim nomen, familiae, non gentile eſt. Leges vero a cognominibus cognominatae non deſinebant in IA ſed in ANA, verbi cauſa lex Iunia Norbana. Sigon. *de Nom. propr. p. m.* 1426. Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuiſſet, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici poteſt veroſimilius, quam quod moribus & iureconſultorum auctoritate inualuerit haec querela, & quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cicero *adu. Verr. I.* 42. & Valer. Max. VII. 7. 5. ex quo conſtat, iam ad C. Calpurnium Piſonem hanc querelam fuiſſe delatam. Atqui praeturam hic Calpurnius geſſit anno V. C. IↃCLXXXII. Scilicet liberrima olim erat patribusfam. teſtandi exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuſte exheredatis ſuccurreretur. Quod non obſcure innuit Pomponius, dum latiſſimam illam poteſtatem teſtatorum *coanguſtatam* fuiſſe ait *interpretatione iura conſtituentium. l.* 120. *D. de verb. ſignif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haud liceret: tamen quum ex iuris principiis furioſi condere non poſſent teſtamentum; non alia ac commodiore colore iniuſte exheredatis ſuccurrere poterant, quam ſi fingerent, parentem liberos iniuſte exheredantem ſanae ac integrae mentis haud fuiſſe, idque inde demonſtrarent, quod liberos bene de ſe meritos ſine iuſta cauſſa vel praeterierint vel exheredes ſcripſerint. Bynkersh. *Obſ. II.* 12. *p.* 153. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μανίαν, τὸ χαλεπαίνειν οὕτως κατὰ τῆς φύσεως; *Cur enim furorem non diceremus, ita naturae ſuccenſere?* inquit interpres *Baſilic. XXXIX.* 1. Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, εὐφημίας ἕνεκα. Cognati enim non ſe inuicem accuſare, ſed inter ſe *conqueri* dicebantur. Voſſ. *Inſt. Orat. I.* 6. 2. Neque tamen ſemper eo nomine veniſſe hoc remedium animaduertimus, ſed illud aliquando actio, *l.* 12. *§. vlt. l.* 15. §. 2. *D. l.* 25. *l.* 27. *C. de inoffic. teſt.* aliquando accuſatio adpellatur, *vt l.* 6. *§. vlt. l.* 17. *l.* 22. *D. eod. tit.* Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia*

cia aliorum ſunt, ita *officia eorum*, *quos neceſſitudo ſuſcitat*, & *opem ferre iubet.* Seneca *de Benefic. III.* 8. Contra officium ergo teſtati videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iniuſte ſcripſerant.

§. VI.

Ceterum hac querela, teſtamento, ceteroquin ſollemniter facto, obiiciebatur dementia furorue teſtatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in ſani capitis hominem, vt ſine cauſſa exheredes ſcriberet filios. Inſtituebatur ea in iudicio centumuirali ſeu quadruplici, vt patet ex Plin. *Epiſt. IV.* 24. Vnde & ipſa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *l.* 13. *D. de inoff. teſt.* Add. *L.* 17. *D. eod.* Valer. Max. VII. 7. 1. & 2. & VII. 8. 1. — *Eiusdem natura.*

§. VII.

Ceterum ceſſabat querela, relicta legitima, ſeu certa & legibus definita bonorum portione. Ea olim ſemper erat hereditatis quadrans. *l.* 8. §. 6. & 8. *D. de inoff. teſt. l.* 2. *C. de inoffic. donat.* Quae quarta quando & qua occaſione inoleuerit, incompertum ſibi eſſe fatetur Iac. Cuiac. *Obſeru. II.* 21. *III.* 8. vbi tamen eamdem a Marco Imp. inuentam ſuſpicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Coſta *princ. Inſt. de inoff. teſt.* & Claud. Chiffl. *de legit. port.* [*Tom. V. Theſ. iur. ciu. p.* 721.] nec non poſt hos Ant. Schultingius *Iurispr. Anteiuſt. p.* 381. docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione eſſe inductam. Sane heredibus, quibus inofficioſi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, diſertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV.* 5. 5. & Vlpianus *l.* 8. §. 9. & 14. *D. de inoffic. teſtam.* Abſolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epiſt. V.* 1. & FALCIDIAM Iuſtinianus. *l.* 31. *C. de inoff. teſt.* Vnde patet, ſatis antiquam & forſan Auguſti temporibus aequalem (*a*) eſſe legitimam illam portionem. — *Origo legitimae portionis.*

(*a*) Auguſti enim temporibus latam eſſe legem *Falcidiam*, oſtendemus infra *Lib. VI. Tit. XX. ſequ.* §. *XIV.* Occaſionem forſan dedit T. Tetius Vibo, qui filium infantem exheredauerat. Val. Max. VII. 7. 3. Reineſ. *Inſcript. Claſſe XXIII.* 1.

§. VIII.

Sed auxit illam portionem Iuſtinianus per *Nou. XCII.* & *Nou. XVIII.* 1. vbi legitimam portionem, ſi liberi quatuor, vel pauciores eſſent, trientem: ſin quinque, vel plures, ſemiſſem eſſe iuſſit. — *Inuecta a Iuſtiniano mutatio.*

§. IX.

Quibus caſibus haec querela locum habuerit, vel non habuerit?

Competebat porro haec querela non modo liberis aduerſus parentes, ſed & his aduerſus liberos. Sane & matrum teſtamenta hac querela impugnata, legimus, iam ante SC. Orphitianum, apud Plin. *Epiſt. V.* 1. Valer. Max. VII. 7. 4. Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. *Lib. VII. Cap.* 7. *exemplo* 2. conſtat; etiam filios in adoptionem datos patrum naturalium teſtamenta impugnaſſe. Poſtea id remedium ad ſolos parentes, liberos, fratres reſtrictum, *l.* 1. *D. h. t.* Immo iure nouo ceſſabat haec querela etiam in fratribus & ſororibus, niſi turpis inſtituta eſſet perſona: *l.* 27. *C. h. t.* ceſſabat etiam contra teſtamentum militis: *l. vlt.* §. 1. *C. eod.* ceſſabat denique praeſcriptione quinquennii, *l.* 8. §. *vlt. D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt iureconſulti.

§. X.

Heredes quotuplices?

Pergimus ad heredum qualitatem & differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel SVI & NECESSARII, vel EXTRANEI ac VOLVNTARII. *pr. Inſt. de her. qual.*

§. XI.

Heredes neceſſarii.

NECESSARII erant, qui cogebantur eſſe heredes etiam inuiti. Tales erant ſerui, quibus pro libertate data, id iugum imponebant leges, vt heredes eſſe cogerentur, quo ſubhaſtatio bonorum non fieret nomine dominorum, ſi forte aes alienum aliter diſſolui non poſſet, ſed ſub eorum nomine. Infamiae enim quid habere videbatur illa ſubhaſtatio, quam hoc ordine factam nouimus. Proponebatur edictum a Praetore, quo creditoribus poſſeſſio bonorum dabatur. Qui vbi triginta dies a die deferti vadimonii poſſederant: eiusdem Praetoris iuſſu creari ſolebat Magiſter, ad bona diſtrahenda. Cic. *ad Attic. VI.* 1. Quinctilian. *Inſt. Orat. VI.* 4. *l. vlt. D. de curat. bon. dand.* Tum fiebat praeſcriptio in celeberrimis vrbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EIVSMODI CAVSA EST, VT BONA EIVS DIVENDI DEBEANT, QVICVMQVE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph. *pr. Inſt. de ſucceſſ. ſubl. quae fieb. per bon. vendit.* *Idque* eſt illud *triſte carmen magiſtri*, de quo Cicero *de Orator.* I. 57. vel *libellus, bonis alicuius ſuſpenſus*, apud Senecam *de benefic. IV.* 12. Paucis diebus poſt denuo adeundus erat praetor, vt liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita V. C. praeſcribebant: HAEC QVICVMQVE EMERIT, CREDITORIBVS IN DIMIDIAM PARTEM EORVM; QVAE IPSIS DEBENTVR,

TVR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam maſſam bonorum emebant, vocati etiam *ſectores*, de quibus Cic. *pro S. Roſc. Amer. VI.* Scilicet ſectores vocabantur, *qui ſpem lucri ſui ſequuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, proque iis pecunias penſitabant ſingulis, ac deinde pro compendio ſuo ſingulas quasque res populo vendebant.* Aſcon. Paed. *in Verr. III. pag.* 1845. Nonnumquam, ſi deeſſet ſector, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, ſed iocoſa, eſt apud Plaut. *Menaechm. V. 9. v. vlt.* Qua de re Cicero *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I.* 11. *p.* 149. & *de Iudic. I.* 18. *p.* 449. *ſequ.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis ſeruus inſtituebatur heres, & is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici ſolebat HERES NECESSARIVS.

§. XII.

SVI & NECESSARII erant liberi, NECESSARII, quia & ipſi heredes eſſe cogebantur: SVI, quia iam viuis parentibus quaſi domini habebantur; §. 2. *Inſt. h. t.* §. 3. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. l.* 11. *D. de lib. & poſtum.* Vnde & *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heauton. Act. I. ſcen.* 1. *v.* 9. Sui & neceſſarii.

Nec fas eſſe, vlla me voluptate hic frui,
Niſi vbi ille huc ſaluus redierit meus particeps.

Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos ſuperſtites quaſi infamiam contrahere: praetor ipſis poſtea conceſſerat beneficium abſtinendi. *l.* 11. *l.* 12. *l.* 57. §. 1. *D. de adquir. hered. l.* 71. §. 9. *eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum fuiſſe, adparet.

§. XIII.

Denique EXTRANEI erant, qui nec neceſſarii erant nec ſui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, ſi magis expedire videretur, vnde & VOLVNTARII dicti. Adquirebatur ſcilicet hereditas *cretione*, ſi Charondae credimus, *aditione*, *pro herede geſtione, immiſtione, agnitione.* Charond. *ad Vlp. Fragm. XXII.* 27. qui tamen fallitur, dum immixtionem huc refert, quum ea ad heredes ſuos pertineat, quos ipſo iure heredes eſſe, diximus. Quamuis autem *cretio* & *aditio* ſemper eſſent coniunctae: tamen ideo non illa erant ſynonyma, vti ſibi perſuaſit Donell. *Comm. iur. ciu. VII.* 8. ſed actus diuerſi. Idque vel inde patet, quod ſequiore aeuo hereditas etiam ſine cretione adiretur, quale priuilegium ma- Extranei.

tri, patruis, aliisque cognatis tribuerat Conſtantinus *l.* 1. & 2. *C. Theod. de legit. heredit.*

§. XIV.

Cretio hereditatis quid & quotuplex.

CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes inſtituti. Vlpian. *Fragm. XXII.* 25. Cum cretione dicebatur inſtitutus, cui teſtator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam ſi ſcripſerat teſtator: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 27. haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam.* Sin vltima verba eſſent omiſſa: dicebatur heres inſtitutus cum *cretione imperfecta*; itemque, ſi loco exheredationis adiectum eſſet, SI NON CREVERIS, TVNC MAEVIVS HERES ESTO. Vlp. *ibid.* §. 34. Erat quoque cretio vel VVLGARIS vel CONTINVA. *Vulgaris*, in qua adiiciebantur verba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. *Continua*, in qua non adiiciebantur. Vlp. *Fragm. ibid.* §. 31. 32. Ceterum horum verborum ea erat vis, & poteſtas, vt in cretione vulgari dies tantum vtiles, in continua omnes numerarentur. Schulting. *ad Vlpian. ibid. p.* 644. Cernere vero hereditatem, non erat facere, vt viderent, aliquem eſſe heredem, ceu interpretatur Varro *de lingua Lat. V.* 8. *p.* 43. *edit. Gothofr.* ſed decernere, ſe heredem eſſe velle, ceu ipſe Varro *Lib. VI.* 5. *p.* 57. rectius atque accuratius docet. Cuiac. *Obſ. VII.* 18. Iac. Perizon. *Not. ad Sanct. Mineru. IX.* 15. Fiebat iſta cretio intra certos dies, praeſentibus teſtibus. Cicero ad *Att. XIII.* 44. Sic centum dierum meminit Vlpian. *ibid.* & ius noſtrum *l.* 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced. l.* 3. §. 8. *D. de minorib. l.* 2. §. *vlt. D. de ſuis & legit. hered.* quae loca veterem ritum cretionis redolere videntur: ſexaginta dierum Cicero *Epiſt. ad Attic. XIII.* 44. In ipſo actu dicenda ab herede erant verba cretionis: QVVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE. Vlp. *ibid.* §. 28. Barn. *Briſſon. de Form. VII. p.* 600. & 601. Et hinc CRETIONIS SOLEMNITAS, *l. vn. C. Theod. de cret. & bonor. poſſeſſ.* SCRVPVLOSA SOLLEMNITAS, *l.* 8. *C. Theod. de matern. bon.* CRETIONIS COMMENTVM; *l.* 1. *C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE. *l.* 5. *C. Theodoſ. eod. tit.*

§. XV.

An aliis ſollemnitatibus aditio.

Dictis cretionis verbis, heres dicebatur *hereditatem adiiſſe.* Nec aliis ritibus quam illa teſtatione mentis, facta videtur hereditatis aditio, quamuis quibuſdam caſibus aditio & ſine cretione fieri poſſet.

poſſet. Sunt equidem, qui aditas hereditates exiſtimant percuſſione digitorum: Cuiac. *Obſ.* VII. 18. Merill. *Obſ.* IV. 34. quod ſignum dominii apud veteres fuiſſe, putant. Alii etiam ſaltationem addunt, quaſi laetitiae ſignum. Ant. Dadin. Alteſerra *de fiction. iur. tract.* III. 19. Sed vtrumque ritum collegêre ex male intellecto loco Ciceronis *de offic.* III. 19. ad quem addendae eruditae obſeruationes Io. Ge. Graeuii. Addunt alii Ambroſ. *de offic.* III. 2. Sed & hic Ciceronem non intellectum manifeſto exſcripſit. pus fuerit adituris hereditatem?

§. XVI.

Qui ſine cretione heredes erant ſcripti, ii etiam (*b*) ſine aditione ſola, PRO HEREDE GESTIONE heredes fieri poterant. Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis, tamquam dominus, vtebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, ſeruis hereditariis cibaria dabat. &c. Vlpian. *Fragm.* XXII. 26. Quid pro herede geſtio?

(*b*) Addidi τὸ *etiam*, quia & hi cernere poterant hereditatem, ſi volebant, nec tamen cogebantur. Petr. Fabr. *Semeſtr.* II. 22. Aueran. *Interp. iur.* II. 12. 15. *p.* 151.

§. XVII.

IMMIXTIO ad neceſſarios & ſuos heredes pertinebat. AGNITIONEM, ſublata cretione ſollemni aiunt inualuiſſe. §. *vlt. Inſt. de hered. qual. & different.* §. *vlt. Inſt. de bon. poſſ.* Sed ſic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum poſſeſſionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Suſtulit vero cretionem in bonis maternis Conſtantinus, *l.* 1. *C. Theod. de matern. bon.* nec non Conſtantius, *l.* 4. *Cod. Theod. eod.* & Valentinianus *l. vn. C. Theod. de cretione.* Poſtea eamdem penitus aboleuit non Arcadius, vt in *l.* 17. *C. de iure delib.* dicitur, ſed Iuſtinianus, inuento beneficio inuentarii, (de quo *l. fin. C. de iure delib. Nou.* I. 2. 1.) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, quum eo ipſo bona heredis & defuncti ſeparentur, omniſque impediatur actionum confuſio. Quid immixtio & agnitio?

TIT.

TIT. XX-XXII.

DE

LEGATIS, EORVMQVE ADEMTIONE, ET TRANSLATIONE, ET LEGE FALCIDIA.

HActenus Imperator de vniuerſalibus adquiſitionibus egit, ad eaſque etiam plures, qui infra ſequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interſerere hic ſingularum rerum adquiſitionem, quae per legata fit. An ſatis concinne alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

§. I.

Legatum quid? LEGATVM eſt donatio, quae legis modo, *id eſt imperatiue*, teſtamento relinquitur. Vlp. *Fragm. XXIV.* 1. *Legis modo* inquit Vlpianus, quia veluti legem teſtator dicit heredi, quid ab eo praeſtari velit, vnde & graecis legare, eſt νομοθετεῖν (*a*) *Nouell. XXII.* 2. Io. Chryſoſt. *Homil. I. ad Act. Apoſt. p.* 615. Quin & ipſum verbum LEGARE nihil ſignificat aliud, quam mandare & veluti legem dicere. Ita Plaut. *Caſin. I.* 1. *v.* 12.

Quin potius quod tibi LEGATVM EST *negotium*.
Id curas?

Hinc LEGATI dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur, ceu conicit Varro *de Lingu. Lat. VI.* 16. *n.* 7. Nec aliam ob cauſſam RELEGATI adpellantur, quam quia *lege*, a populo vel principe lata, ciuitate exeſſe iubentur. *Imperatiue* ergo fieri debebat haec donatio, id eſt, *verbis directis. l.* 2. *C. commun. de legat. l.* 15. *C. de teſtam.* Scholiaſt. Horat. *ad Satyr. II.* 1. 9. Verba enim precaria non erant valida ex legibus XII. tabularum, ſed ex voluntate tantum heredum deſcendebant. Denique *teſtamento* relinquenda erant legata, non codicillo, antequam ſcilicet Iuſtinianus legatorum fideique commiſſorum naturam exaequaſſet.

(*a*) Hinc teſtatores plane more legiſlatorum loquebantur. Hi verbis imperatiuis vti ſolebant: iiſdem vtebantur teſtatores: PRAECIPITO, SVMITO &c. Legiſlatorum formula erat DAMNAS ESTO, *l.* 2. *pr. l.* 27. §. 5. *D. ad L. Aquil.* Eadem vero etiam teſtatoribus ſollemnis erat.

§. II.

§. II.

Legatorum genera erant quatuor; VINDICATIONIS, DAMNATIONIS, SINENDI MODO, & PRAECEPTIONIS. Caius *Inſtit. II.* 5. 1. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 2. Paull. *Sent. Recept. III.* 7. (*b*) Quorum differentiam licet ſuſtulerit Iuſtinianus, dum legatorum omnium, quibuscumque tandem relicta ſint verbis, eamdem naturam eſſe voluit: *l. 2. C. comm. de legat.* olim tamen permultum intererat inter haec legatorum genera, quae a iureconſultis diſputatione fori inducta eſſe, non abs re exiſtimat V. C. Schultingius *ad Vlp. l. c. p. 649.* Legata quotuplicia?

(*b*) Ant. Faber *Coniect. VI.* 1. quatuor ſpecies ad duas reuocat, *vindicationis & damnationis*, cui tamen reſpondit Oſw. Hillig. *Donell. enucl. Lib. VIII. p. III.*

§. III.

Per VINDICATIONEM his verbis legabant: DO, LEGO, SVMITO, HABETO. Vlpian. *ibid.* §. 3. quibus Caius *Inſt. II.* 5. addit formulas: ILLAM REM TIBI PRAESVME, VINDICA. Tunc vero legatum erat in legatarii arbitrio, idque ipſe ſibi, adita hereditate, ſtatim capere vel rei vindicatione petere poterat. Tale erat illud apud Virgil. *Aeneid. V. v. 533.* Legatum per vindicationem.

SVME, *pater, (nam te voluit rex magnus Olympi*
Talibus auſpiciis exſortem dicere honorem,)
Ipſius Anchiſae longaeui hoc munus HABEBIS.

Ad quae verba Seruius, Scholiaſtes: *Sume*, inquit, *percipe. Nam verbum eſt iureconſultorum quo vtuntur, quoties legatum non ab herede datur, ſed eſt in accipientis arbitrio, id eſt, vindicationis, vel optionis.*

§. IV.

Per DAMNATIONEM legabatur his verbis (*c*): HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO. Vlpian. *ibid.* §. IV. Vim verborum illorum, quibus, ceu ex *l. 2. pr. & l. 27. §. 5. D. ad L. Aquil.* adparet, etiam legiſlatores vtebantur, idem explicat Seruius ad Virgil. *Aeneid. XII. v.* 727. *~~In iure~~ quum dicitur* DAMNAS ESTO, *hoc eſt, damnatus es, vt des, hoc eſt, damno te, vt des, neque alias libereris.* Perinde ergo hic heres erat obligatus, ac ſi vel a iudice, vel ab ipſo legiſlatore, eſſet damnatus. Vnde & lis inficiando creſcebat in duplum. Paull. *Recept. Sent. I.* 19. 1. Legatum per damnationem.

(*c*) Dicebatur enim tunc res *optimo iure* legata. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 11.

§. V.

Legatum ſinendi modo. SINENDI MODO ita legabatur: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 5. Cai. *Inſt. II.* 5. 9. Heres ergo damnabatur quidem, vt aliquid ſumi pateretur, ſed legatario ſimul permittebatur, vt aliquid ſumere poſſet.

§. VI.

Legatum per praeceptionem. Denique PER PRAECEPTIONEM legabant his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO. Vlpian. *Fragm. XXVI.* 6. vel vt in notis Magnonis eſt: P. S. T. Q. H. PRAECIPITO SVMITO, TIBIQVE HABETO. Res hoc modo legata *praelegatum* vocabatur, vel *praecipuum.* Feſt. *voce excipuum. p.* 284. idque relinquebatur vni ex coheredibus. Exempla ſunt apud Valer. Max. VII. 8. 4. Plin. *Epiſt. V.* 7. Sidon. *Epiſt. VI.* 12.

§. VII.

Differentia horum legatorum. Differentia inter hos legandi modos non vna erat. Per VINDICATIONEM legari poterant res, quae tempore mortis & facti teſtamenti teſtatoris ex iure Quiritium fuerant (*d*). Quod ſi tamen res quae non vtroque tempore in dominio teſtatoris erat, ita legaretur: SC. Neronianum huiusmodi legatum eatenus ſuſtinebat, vt in legatum damnationis inflecteretur. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 11. Per DAMNATIONEM res omnes legari poterant, etiam alienae, dummodo tales eſſent, vt dari poſſent. Vlpian. *Fragm. l. c.* §. 8. Cai. *Inſt. II.* 5. 6. SINENDI MODO legabantur res propriae teſtatoris & heredis. Vlp. *ibid.* §. 10. non alienae, vti viſum Caio. Denique PER PRAECEPTIONEM relinquebantur eaedem, quae per vindicationem. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 11. Si coniunctim vna res legata fuerat pluribus PER VINDICATIONEM: pars deficiens ceteris collegatariis adcreſcebat: ſin vero PER DAMNATIONEM, pars deficiens penes heredem manebat. Oiſel. *ad Cai. Inſt. II.* 5. 4. Legatum *vindicationis* poterat repudiari: *l.* 7. *l.* 44. §. 1. *l.* 86. §. 2. *D. de*

(*d*) Si res legata pondere, menſura, numero conſtabat, ſufficiebat, ſi tempore mortis iure Quiritium teſtatoris eſſet. Ratio vero, ob quam hic exigebatur dominium Quiritarium, haec erat, quia legatario eiusmodi concedebatur rei vindicatio, quae olim inſtituebatur hac formula. HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE AIO. Cicero *pro Mur. XII.* Hac vero formula vtique vti haud potuiſſet legatarius, niſi res legata teſtatoris fuiſſet ex iure Quiritium. Vid. V. C. Schulting. *Iuriſpr. anteiuſt. p.* 651.

de legat. I. non aeque legatum damnationis. Plures differentias dedit Merill. *Obſ. VI.* 32.

§. VIII.

Suſtulit hanc differentiam, ceu ſupra diximus, Iuſtinianus (*e*), ita tamen ſuſtulit, vt non ſatis caute plures leges, quae ad iſtud diſcrimen pertinent, pandectis inſeri permiſerit. Vid. M. Aurel. Galuan. *de Vſufr. XL. vlt.* V. C. Schulting. *Iurispr. ant. p.* 849. Merill. *Obſ. VI.* 33. Ea ſublata eſt a Iuſtiniano.

(*e*) Primo Sc. Neroniano non quidem ſublata, quae inter formulas legandi erat differentia; ſed tamen conſtitutum, vt ſi alio modo aliquid relictum eſſet, ſaltim valeret, tanquam ſi eſſet per damnationem relictum. Vlp. *Fragm. XXIV.* 11. Poſtea Conſtantinus M. verborum quidem, at non actionum differentiam ſuſtulit. *l.* 15. *C. de teſt. l.* 21. *C. h. t.* Denique & hanc aboleuit Iuſtinianus. Vid. Ian. a Coſta ad *Inſt.* §. 2. *h. t.*

IX.

Porro non modo ſingulae res legari poterant, ſed vniuerſarum quoque pars, vt puta: MAEVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO. Quo caſu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat & alia pars, veluti tertia, quarta, quinta, legari, quae ſpecies PARTITIO adpellabatur. Vlp. *Fragm. XXIV.* 25. *§.* 5. *Inſt. de fideicomm. hered.* Cicero *pro Caecin. IV. & V.* Legata pars hereditatis.

§. X.

Legari non poterat a legatario, nec legatum dabatur, niſi extraneo. Non autem filiofamilias heredi inſtituto, vel ſeruo proprio, nec ei, qui in heredis poteſtate mancipioue erat, niſi ſub conditione. Vlp. *XXIV.* 20. *ſequ.* Legari etiam olim non poterat ciuitatibus, poſtea poterat ciuitatibus illis, quae ſub imperio Populi Romani erant, idque primum a Nerua introductum, ac poſtea ſub Hadriano SCo diligentius cautum fuerat. Vlp. *Fragm. XXIV.* 28. Quod deinde D. Marcus etiam ad collegia, *l.* 20. *D. de reb. dub.* immo & ad vicos extendit. *l.* 73. *§.* 1. *D. de legat. I.* Vid. Merill. *Variant. ex Cuiac. II.* 14. V. C. Schulting. *Iurisprud. Ant. p.* 659. A quo & quibus legari potuerit.

§. XI.

Anceps quoque inter eruditos quaeſtio eſt de legatis POENAE NOMINE RELICTIS. Iuſtinianus enim haec ita definit. *§. vlt. Inſt. de legat. Poenae nomine legari videtur, quod coercendi heredis cauſſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi* Legata poenae nomine relicta.

 quis

quis ita ſcripſerit : HERES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diuerſo*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO. Addit Iuſtinianus, eiusmodi legata veteri iure prohibita fuiſſe, (idque etiam conſtat ex Iul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Ael. Helu. Pertin. VII.*) ſe vero ea rata eſſe iuſſiſſe, dummodo nihil impoſſibile, vel legibus interdictum, vel alias probroſum, fuerit heredi iniunctum.

§. XII.

Dubia aduerſus hanc doctrinam.

Sed animaduertit ampliſſimus Bynkershoekius, hac admiſſa definitione,[1] vix ſupereſſe diſcrimen inter legata conditionata, & poenae nomine relicta. Legislatorum inſtar erant morientes, & ſi in tabulis ſcripſerant : LEGO SEIO CENTVM, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, rata erat haec vltima voluntas. Cur quaeſo legatum poenae nomine relictum illicitum fuiſſet habitum, ſi ſcriptum eſſet in tabulis : HERES, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, SEIO DECEM AVREOS DATO. Quid, quaeſo, inter vtramque formulam intereſt? Bynkersh. *de legat. poenae nomine relict. III. p. 361. ſequ.*

§. XIII.

Clariſſimi Bynkershoekii ſententia.

Exiſtimat ergo vir laudatiſſimus, Tribonianum, quid veteribus legata poenae nomine relicta fuerint, non ſatis intellexiſſe. Nam ex *l. 1. D. de his quae poenae cauſſ. relinquuntur*, adparere, ea legata poenae nomine viſa relinqui, quibus teſtator heredem ad probroſum aliquid faciendum cogere voluerit. Bynkersh. *ib. cap. IV.* Quae ſi ita ſunt, Iuſtinianus profecto nihil noui ſtatuit, dum, quae veteres tamquam regulam poſuerant, ipſe loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

§. XIV.

Eius illuſtratio.

Sed non eſt fortaſſis, quod Iuſtinianum plane deſeramus, quippe cuius definitionem etiam Vlpianus agnouit. *Fragm. XXIV.* 17. Scilicet ſaepe heredem legatis, non niſi vexandi cauſſa, onerabant teſtatores, iiſque illum ad aliquid faciendum omittendumque adigebant, nulla alia adducti ratione, quam ſtolida voluntate. Tale erat teſtamentum Staberi, de quo Horat. *Satir. II. 3. v. 84. ſequ.*

Heredes Staberi ſummam incidere ſepulcro,
Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum
Damnauit populo paria; atque epulum arbitrio Arri,
Frumenti, quantum metit Africa.

Quum

Quum ergo diſputarent veteres, an legata eiusmodi valerent, quibus heres ad aliquid ſine ratione contra animi ſententiam faciendum omittendumque cogeretur: Iuſtinianus has tricas ſuſtulit, iuſſitque, haec legata rata eſſe, exceptis iis quae vel impoſſibilia eſſent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probroſa. Vid. Gundlingii *Diſſ. de principe hered. VI.* 32. *p.* 78.

§. XV.

Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quisque legare poterat, quantum volebat: ita inde fiebat, vt plures hereditatem tot legatis exhauſtam adire nollent. Hinc primo lata LEX FVRIA teſtamentaria a C. Furio, Tribuno plebis (*f*), qua cautum, ne cui liceret vltra mille aſſes (*g*) vel legare, vel mortis cauſſa donare, praeterquam cognatis, certisque perſonis, quales erant e. g. cognati manumiſſoris. Vlp. *Fragm. XXVIII.* 7. Si quis alius vltra hanc ſummam legatum acceperat: non reſcindebatur quidem legatum, ſed legatarius tamen quadruplum reddere cogebatur. Vnde haec lex *minus quam perfecta* dicitur Vlpiano *Fragm. I.* 2. Confer. Cuiac. *Obſeru. XX.* 31. Lex Furia teſtamentaria.

(*f*) Vir doctus Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. II.* 278. eamdem hanc legem putat cum Fuſia Caninia. Qua in re eum perſpicue errare, vel inde patet, quod haec Lex fuit Voconia antiquior: Fuſiam autem Caniniam demum ſub Auguſto latam, ſupra demonſtrauimus.

(*g*) Cuiacius *Obſ. XIX.* 31. Subſtituit *mille aeris* quomodo & Varro *de L. L. lib. VIII.* dicit, *mille aeris legaſſe.* Sed *as* & *aes* olim promiſcue dicebatur. Pondus vero aſſium pro temporum ratione varium fuiſſe, docet Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 3.

§. XVI.

Mox vero hanc legem eluſit Romanorum calliditas. Coeperunt enim vni quidem non vltra mille aſſes legare, ſed tamen tot ſcribere legatarios, vt & ſic penes heredem nihil, aut parum, remaneret. Hinc poſtea LEX VOCONIA, a Q. Voconio Saxa, A. V. C. IↃXCIV. Caepione & Philippo Coſſ. lata eſt, ex qua lege non ſolum femina, heres inſtitui haud poterat, niſi in certa bonorum parte: ſed & illud cautum fuerat, ne quis cenſus plus vlli legaret, quam ad heredem heredesue perueniret. Cic. *Verr. I.* 43. Lex Voconia.

§. XVII.

Enimuero etiam Voconia illa lex oblitterata demum eſt per opulentiam ciuitatis: Gell. *Noct. Att. XX.* 1. nec, *ſufficiens ad rei conſummationem viſa eſt. princ. Inſt. de L. Falcid.* Ergo nouiſſime demum lata eſt LEX FALCIDIA. Eius oblitteratio.

§. XVIII.

§. XVIII.

Lex Falcidia.

Eſt & hoc plebiſcitum, quod tulit P. Falcidius Trib. pleb. (h) temporibus triumuirorum Cn. Domitio M. F. Caluino, & C. Aſinio Pollione Coſſ. (i) anno ab V. C. IↃCCXIV. vt teſtantur Dio Caſſ. *XLVIII. p.* 377. Euſeb. *Chron. num. M. DCCCCLXXXVIII.* & Iſidor. *Etymol. V.* 15. Breuiſſime Dio: καὶ ὁ νόμος Φαλκίδιος ὠνομασμένος, (πλεῖστην καὶ νῦν ἔτι ἰσχὺν ἐς τὰς τῶν κλήρων διαδοχὰς, ὥς τε τινὰ τὸ τέταρτον καὶ καταλειφθείσης οἱ οὐσίας ἄν γε τῃ βαρύνηται, λαβόντα, τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι, ἔχων,) ὑπὸ τοῦ Πουβλίου Φαλκιδίου δημαρχοῦντος ἐτέθη. *Lex etiam Falcidia a P. Falcidio Tribuno plebis lata, quae nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, vt heres, ſi adire hereditatem grauetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.* Sed non videtur tamen vir doctiſſimus vim legis ſatis percepiſſe. Ea enim non permittit heredi, quadrante accepto, hereditatem repudiare, ſed teſtatorem obſtringit, vt quartam heredi ſaluam relinquat, idque ſi non fecerit, heredi poteſtatem facit, tantum detrahendi legatariis, quantum deſit quartae ſuae.

(h) Ridiculus ergo Gloſſatorum error eſt, qui Falcidiam hanc legem dictam volunt ἀπὸ τοῦ φάλκους, ὃ δηλοῖ δρεπάνην, id eſt, *a falce* vel *defalcando.* Vid. Scholiaſt. in Harmenopul. *Promptuar. V.* 9. Eumdem tamen errorem etiam Latini Gloſſatores errarunt, ceu in praefatione obſeruauimus.

(i) Non anno IↃCCXIII. P. Seruilio Iſaurico iterum & L. Antonio Coſſ. vt tradit Aleander *ad Cai. Inſt. II.* 6. 1. *p.* 121.

§. XIX.

Eius capita & legitima verba.

Lex, cuius ipſa legitima verba ſuperſunt *l.* 1. *D. ad L. Falcid.* pluribus conſtitit capitibus, (k) quorum priore libera permittitur legandi facultas his verbis: QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM, QVASQVE RES, QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO. (VT HAC LEGE SEQVENTE LICEBIT. (l) Secundo capite modus legatorum conſtituitur:

QVI-

(k) Magna cura ea capita collegit illuſtrauitque Franciſc. Balduinus, & cum lege Voconia, Iulia, Papia Poppaea, Rhodia, Aquilia edidit, *Baſ.* 1559. 8. [necnon V. C. Iac. Voorda, cuius in hanc legem Commentarius Franequerae prodiit.]

(l) Adduntur in vulgatis editionibus verba VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT: ſed ea νοθεύονται, vt obſeruauit Cuiac. *ad C. ad L. Falc.*

QVICVMQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGETVR, NE MINVS, QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMQVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQVE HERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Ex his ergo ſatis conſtat de vera legis Falcidiae ſententia, meritoque pro inepti leguleii additamento reputanda ſunt illa apud Hieronym. *in Chron. C. Falcidius tribunus plebis, legem tulit, ne quis teſtamento plus legaret, quam vt quarta pars apud heredes ſupereſſet*, SI HEREDES QVATVOR AVT MINVS ESSENT: SIN AVTEM PLVS QVATVOR; TVNC II SEMISSEM RETINERENT. (m) Vid. A. Cont. *Lect. Subceſ. I. 3.*

(m) Haec enim ex recentiſſimo Graecorum iure eſſe, erudite demonſtrauit Oiſel. *ad Caii Inſt. II. 6. 1. p. m. 120.*

§. XX.

Ceterum deductio quartae, quam lex haec Falcidia permiſit, imperante Veſpaſiano ad fideicommiſſa vniuerſalia primum producta eſt SC. Pegaſiano; [*Tit. XXIII. §. 6.*] deinde etiam ad ſingularia §. 5. *Inſt. de fideic. hered.* immo & ad fideicommiſſa, ab inteſtato relicta, quod a D. Pio factum refert Paullus ICtus *l. 18. D. ad L. Falcid.* ac denique ad donationes mortis cauſſa ex conſtitutione Seueri. *l. 5. C. eod. l. 2. C. de donat. mort. cauſſ.* Id quod tamen ab inteſtato admittendum haud videtur Cuiacio *Obſ. III. 17.* quia mortis cauſſa donationes ab inteſtato factae legatis non aequiparentur. *l. 20. §. 1. D. de mort. cauſſ. don.* Verum legis Falcidiae vires maxime eliſit IVSTINIANVS, permiſſa facultate teſtatoribus, vtiliter prohibendi Falcidiae detractionem, quum antea huiuſcemodi voluntati, quantumuis expreſſae, heredes minime parere cogerentur. Vid. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. Rom. LXXVII. p. 637.* Relationes & mutationes huius legis.

§. XXI.

Quae alias de ſenſu legis Falcidiae caſibusque eo pertinentibus diſputari ſolent, ea a Doctoribus dudum ſunt occupata, nec tam ad antiquitates, quam ipſam Iuriſprudentiam pertinere videntur. Concluſio tituli.

TIT. XXIII-XXV

DE

FIDEICOMMISSIS VNIVERSALIBVS ET SINGVLARIBVS, ET DE CODICILLIS.

HActenus de hereditatibus & legatis, quae verbis directis relinquuntur: iam etiam de FIDEICOMMISSIS agendum, propter quae quum codicilli reperti ſint, eadem opera etiam de codicillorum origine ac iure erit diſſerendum.

§. I.

Fidei-commiſſa veteri iure inualida.

Vetere iure Romano non ratae erant vltimae voluntates, niſi verbis imperatiuis conceptae. Lex enim XII. Tabular. ea ſolum confirmabat, quae quis *legaſſit*. LEGARE vero erat veluti *legem dicere*, atque adeo teſtatoris non erat, vti verbis precatiuis, ſed directis & imperatiuis. (*a*) Hinc inter ea, quae ex XII. tabulis erant licita, *l.* 120. *D. de verb. ſignif.* non referuntur fideicommiſſa, & id ſibi volunt verba Vlpiani *Fragm. XXV.* 1. *Fideicommiſſum eſt, quod non ciuilibus verbis, ſed precatiuis, relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiſcitur, ſed ex voluntate datur relinquentis.*

(*a*) Vide ſupra *Lib. II. Tit. XX-XXII.* §. 1.

§. II.

Quibus formulis relicta?

Relinquebantur ergo fideicommiſſa verbis precatiuis, vel ad heredem fiduciarium, vel ad eum, cui relinquebantur, directis. Paull. *Sent. IV.* 1. 5. & 6. Magis enim hic voluntas ſpectanda videbatur, quam verba, *l.* 16. *C. de fideic.* nec proinde tam quaerendum, quocum quis loqueretur, quam in quem voluntatis dirigeretur intentio. *l.* 77. §. 26. *D. de legat.* 2. Hinc paſſim in iure noſtro formulae occurrunt: FIDEI TVAE COMMITTO, PETO, C. SEII, CONTENTVS SIS ILLA RE. VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI. ROGO, PETO, VOLO, MANDO. (*b*) DEPRECOR. CVPIO, INIVNGO, DESIDERO, IMPERO. &c. Et quamuis Paullus *l. c.* excludat verba RE-

LIN-

(*b*) Immo & IVBEO, quod precatiuum eſſe negat Alciatus. Vid. *l.* 28. §. vlt. *D. de libert. leg.*

LINQVO & COMMENDO, quae ipſe nullam fideicommiſſi actionem parere exiſtimat: hae tamen formulae etiam, vt & aliae omnes, idoneae viſae ſunt poſt *l. 2. C. commun. de legat. & fideicomm.* Vid. Cuiac. *ad Paull. ibid. p. m.* 385. *ſequ.* Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 668. *ſequ.*

§. III.

Fideicommiſſorum natura ante Augusti tempora.

Quod ſi ergo verbis eiusmodi precatiuis aliquid eſſet relictum: heredis erat arbitrium, velletne illud praeſtare, an nollet. Nullo enim iuris vinculo, ſed tantum pudore & fide eorum, qui rogati erant, continebantur fideicommiſſa. *§. 1. Inſt. h. t.* Saepius tamen veteres heredum fidei committebant, ſiue clam, ſiue verbis in teſtamento expreſſis, maxime ſi iis quidquam relinquere cuperent, qui per leges erant incapaces. Cuius rei exempla ſunt apud Ciceronem *de Finib. II.* 58. Quinctilian. *Declam. CCCXXIV.* & Valer. Max. IV. 2. 7. qui refert, Q. Pompeium Rufum exſulem, quum ex teſtamento ciuis Romani nihil capere potuiſſet, tamen bona cuiusdam accepiſſe, qui matri praedia ſua fideicommiſerat, vt haec illa filio Pompeio reſtitueret. Sed eiusmodi fideicommiſſa, vt dixi, non neceſſario praeſtabantur, poteratque adeo hereditas ab herede fiduciario impune retineri. Quamobrem & hereditatem, ex fideicommiſſo reſtitutam, fiduciarii veluti liberalitati imputabant. Et ita ego interpretor verba in marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. II.* 73. L. CESTIVS QVA EX PARTE AD EVM HEREDITAS M. AGRIPPAE MVNERE PERVENIT.

§. IV.

Auguſti ea de re conſtitutio.

Primus rem mutauit, & fideicommiſſa, quorum antea mos inter exempla probitatis & perfidiae fluctuauerat, & exemplo, & ſeueritate, ſtabiliuit Auguſtus. De quo ipſe Imperator noſter, §. 1. *Inſt. h. t. Poſtea D. Auguſtus primus ſemel iterumque, gratia perſonarum motus, vel ob inſignem quorumdam perfidiam, iuſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia iuſtum videbatur, & populare erat, paullatim conuerſum eſt in adſiduam iurisdictionem, tantusque eorum fauor factus eſt, vt paullatim etiam Praetor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem* FIDEICOMMISSARIVM *adpellant.* Ex hoc ergo loco patet, I. primum Auguſtum fidei ſuae commiſſa praeſtitiſſe, gratia perſonarum motum. Perſonae vero illae procul dubio fuerunt L. Lentulus, & eius heres fideicommiſſarius. Nam *ex illius perſona etiam fideicommiſſa coepiſſe* dicuntur. *pr. Inſt. de codicill.* Diſcimus deinde, II. Auguſtum negotium dediſſe Conſulibus cognoſcendi de fideicommiſſis, nomi-

natosque heredes ad reſtituendas hereditates compellendi. Quae iurisdictio Coſſ. tantum delegata erat a Principe, nec ad prouincias pertinebat, vbi fideicommiſſa exſequutionem nullam habebant, antequam Claudius id negotium Praeſidibus daret. Sueton. *Claud. cap.* XXIII. Praeterea ex eo loco intelligimus, III. Praetorem fideicommiſſarium (*c*) ideo poſtea creatum, vt tanto accuratius de fideicommiſſis ius diceretur. In quo tamen, neſcio, an Imperator fallatur. Conſtat enim primo ex Suet. *Claud. XXIII.* Claudium Imperatorem non vnum, ſed duos conſtituiſſe praetores fideicommiſſarios, qui praeter morem non darent iudices pedaneos; ſed ipſi cognoſcerent, & ferrent ſententias, quamuis poſtea vnum horum Praetorum detraxerit Traianus *l.* 2. §. 32. *D. de Orig. iur.* Deinde & conſtitutis iam praetoribus fideicommiſſariis, conſules concurrentem iurisdictionem cum iis exercebant. Vlpian. *Fragm. XXV.* 12. ita quidem, vt apud conſules de maioribus; apud praetores fideicommiſſarios de minoribus *ſummis* ageretur. Quinctilian. *Inſt. Orat. III.* 6. Conf. Cuiac. *Obſ. XXI.* 34. Merill. *Obſ. VI.* 36. Immo nonnumquam ipſi Imperatores de fideicommiſſis cognoſcebant: quale quid de Commodo Imperatore refert Papinianus, *l.* 26. *D. de probat.*

(*c*) Vocatur & PR. DE FIDEICOMMISS. in *Inſcriptionibus* Gruteri p. CCCXCIII. 6.

§. V.

Senatusconſultum Trebellianum.

Quum ergo ſemel fiduciarii eſſent certa iuris neceſſitate obſtricti, neque amplius fideicommiſſorum reſtitutio ex herędum voluntate penderet; factum eſt, vt ſaepe in hunc onus omne obligationum, commodum vero in fideicommiſſarium transferretur. Cuius rei cauſſa quum haud raro teſtamenta deſtituerentur: imperante Nerone VIII. Kal. Sept. L. Annaeo Seneca & Trebellio Maximo Coſſ. ſuffectis, factum eſt SCtum, vt reſtituta ex teſtamento vniuerſa hereditate, actiones omnes, quae heredi & in heredem competebant, ſimul cum hereditatis commodo tranſirent in eum, cui reſtitueretur hereditas. §. 4. *Inſt. h. t.* Non vero directe actiones ab herede remouebantur, ſed vtiles tantum fideicommiſſario, & in eum, dabantur a Praetore, adeoque heres, conuentus a creditoribus ex SC. Trebelliano habebat exceptionem. *l.* 1. §. 4. *D. ad SC. Treb. l.* 1. §. 8. *D. quand. de pecul. act. annal. eſt.*

§. VI.

§. VI.

Quoniam vero ſic etiam heredes rogati, inutilem moleſtiam refugientes, repudiabant hereditatem, ex qua nihil ad eos commodi eſſet rediturum: ſub Veſpaſiano, Pegaſo & Puſione Coſſ. SC. conditum eſt, quo permittebatur heredi fiduciario detrahere quartam ex bonis fidei ſuae commiſſis. Adeoque hoc SC. legem Falcidiam, quae ad legata tantum pertinebat, ad fideicommiſſa etiam vniuerſalia protulit. *§. 5. Inſt. h. t.* Grauina *de Leg. & SC. LXXVIII. p. 639.* [Conf. Cl. Iacob. Voorda *ad leg. Falcid. Cap. VI. p. 83.*]

Senatus conſultum Pegaſianum?

§. VII.

Nihil tamen hoc SC. fuerat de actionibus hereditariis cautum, ſed poſt illud ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat. *d. §. 5. Inſt. h. t.* Opus ergo erat certis ſtipulationibus, inter heredem & fideicommiſſarium interponendis, vt lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet. Quae ſtipulationes partis & pro parte dicebantur. Vlpian. *Fragm. XXV. 15.* Hinc quoties heredi fiduciario quarta ex teſtamento erat ſalua, toties hereditatem reſtituebat ex SC. Trebelliano. Sin plus dodrante eſſet reſtituendum, quartam ex SC. Pegaſiano detrahebat, & de obligationibus ſibi cauebat interpoſitis ſtipulationibus. §. *6. Inſt. h. t.* Aſt quum ſtipulationes illae multis viderentur captioſae: placuit Iuſtiniano, exploſo SC. Pegaſiano, Trebelliano omnem auctoritatem praeſtare, vel potius ex duobus facere vnicum, idque Trebelliani nomine inſignire, ita quidem, vt quartam heres ſemper haberet* ſaluam, actionesque inter eum & fideicommiſſarium pro rata diuiderentur, heredi vero ſimul adeundi* hereditatem imponeretur neceſſitas. *§. 7. Inſt. h. t.* Immo iure nouiſſimo, ſi heres adire quartaque contentus eſſe nollet, deficientibus coheredibus aut ſubſtitutis, ipſe fideicommiſſarius adire poteſt per *Nouell. I. cap. I.* §. 1.

Stipulationes neceſſariae inter heredem & fideicommiſſarium; & nouum ius a Iuſtiniano introductum.

§. VIII.

Ad fideicommiſſa pertinet quoque SC. APRONIANVM. Nec municipia enim olim, nec municipes, heredes inſtitui poterant, quoniam incertum corpus erat, vt neque cernere vniuerſi, neque pro herede gerere poſſent. Vlpian. *Fragm. XXII. 5.* Plin. *Epiſt. V. 7.* Fideicommiſſaria tamen hereditas municipibus reſtituenda erat per SC. Apronianum cuius de aetate iam *Lib. II. Tit. XIV. §. 2.* diſſeruimus.

Senatus conſultum Apronianum.

 §. IX.

§. IX.

Differentia inter legata & fideicommiſſa ſingularia.

Haec de FIDEICOMMISSIS *vniuerſalibus*. Ad SINGVLARIA quod attinet, magna olim erat inter ea & legata differentia. In legatis rigor iuris, in fideicommiſſis fauor voluntatis regnabat. *l. pen. D. de legat.* I. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid dimiſſum erat, poterat peruenire, herede licet mortuo, ſi talis erat conditio teſtamenti: legatum ita relinqui non poterat. Fideicommiſſum codicillis, etiamſi per teſtamentum non eſſent confirmati, relinquere licebat: legatum codicillis relictum non valebat, niſi illi eſſent teſtamento confirmati. A legatario legatum alteri relinqui non poterat; fideicommiſſum poterat. Per legatum ſeruo alieno directa libertas non dabatur; per fideicommiſſum recte dabatur. Fideicommiſſis tardius, quam ſcriptum erat, ſolutis, vſurae & fructus debebantur, legatorum non vſura, ſed duplum debebatur, ſi inficiaretur heres (*d*). Haec omnia tradit Caius *Inſt. II.* 7. 8.

(*d*) Vltimam hanc differentiam, ex qua ſe expedire haud poſſunt Aleander & Oiſel. *ad Cai. l. c.* accurate explicant atque illuſtrant V. C. Schulting. *Iuriſpr. Antiqu. p. m.* 130. Gerard. Noodt *de foenor. & vſur.* III. 7.

§. X.

Eam ſuſtulit Iuſtinianus.

At Iuſtinianus, ne quid antiqui iuris integrum relinqueret, legata & fideicommiſſa per omnia, quod ad effectum attinet, exaequauit. §. 3. *Inſt. de legat. l.* 2. *C. comm. de leg.*

§. XI.

Codicillorum nomen & natura.

Quemadmodum fideicommiſſa eludendis legibus fuerant reperta: ita declinandae iuris teſtamentarii ſubtilitati acceptus eſt vſus CODICILLORVM. CODICILLORVM vero voce nihil denotabant aliud, quam ſcripturam quamdam ad alios miſſam. Hinc ſaepe codicillos pro epiſtolis ponit Cicero *Epiſt. ad Fam. IV.* 12. *VI.* 18. *ad Attic. XII.* 8. *ad Quint. Fratr. II.* 10. Praecipue tamen id nomen tribuebatur epiſtolis, ad praeſentes miſſis. Vnde Seneca *Epiſt. LV. Video te, mi Lucili, quum maxime audio, adeo tecum ſum, vt dubitem, an incipiam non epiſtolas, ſed* codicillos, *tibi ſcribere*. Vnde recte colligas, codicillos, quos deinde Imperatores, tamquam Vltimae voluntatis genus, adprobarunt, nihil aliud fuiſſe, quam *epiſtolas ſcriptas ad heredes de eo, quod poſt mortem ſuam ſcribentes ab heredibus fieri vellent.* (*e*) Boehmer. *Diſſ. de Codicill. ſine teſtib. valid. Cap. I.* §. 3. 4. *p.* 5. 6.

(*e*) Hinc codicilli etiam *Epiſtolae* vocantur. *l.* 89. *pr. D. de legat. II. l.* 41. §. 2. *D. de legat.* 3. Et quamuis vulgo differentiam ſtatuant inter codicillos & epiſto-

epiſtolas fideicommiſſarias, vt facit Petr. Muller. *ad Struu. Ex. XXIV. 68.* non opus tamen eſſe hac ſubtilitate praeclare euicit laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. laudata I. 7. & 8.*

§. XII.

Primus eiusmodi codicillos ad Auguſtum ſcripſerat L. Lentulus, (quem anno V. C. IↃCCLI. cum M. Valerio Meſſalino Conſulem fuiſſe, ex Reineſii *Inſcr. Claſſ. X. n. 3. p. 597.* diſcimus,) qui Romae fecerat teſtamentum, & Auguſtum filiamque heredem inſtituerat, deinde decedens in Africa, ſcripſerat codicillos, quibus aliquid ab heredibus fieri petierat. Quamuis vero ante ea tempora inauditum eſſet, per epiſtolam vel codicillos heredi aliquid iniungi, quod ei neceſſitatem imponeret, vltimam illam defuncti voluntatem implendi: parebat tamen Auguſtus Lentuli codicillis ipſaque filia eius exemplo rubore ſuffuſa ex iis legata praeſtabat. Quod principis exemplum facile imitati ſunt alii. Quare Auguſtus, conuocatis ſapientibus viris, interque eos C. Trebatio Teſta, cuius tum auctoritas maxima erat, quaeſiuit, an poſſit recipi, neo abhorreret a iuris ratione codicillorum vſus? Adnuente Trebatio & illud codicillorum inſtitutum magnopere probante Auguſtus auctoritatem illi accommodauit. Poſt quae tempora quum & Antiſtius Labeo (qui tamen *nihil, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet, ratum penſumque habere ſolebat,* Gell. *Noct. Att. XIII.* 12. ac proinde magna apud omnes auctoritate, teſte Tac. *Annal. III. 75.* erat,) codicillos feciſſet: iam nemini dubium erat, quin iure optimo codicilli admitterentur. Ita rem refert Iuſtinianus ipſe *princ. Inſt. h. t.* Eorundem origo.

§. XIII.

Non aliter vero concipi ſolebant codicilli ac epiſtolae. Hinc praemittebatur ſollemnis illa, qua epiſtolas auſpicari ſolebant, ſalutatio: *L. Titius heredibus primis & ſubſtitutis ſalutem. l. 56. D. de fideic. libert. l. 37. §. 2. & 3. D. de leg. 3. l. 30. §. 1. de adim. vel transf. leg.* Nec tamen ſemper ad heredes, ſed & nonnumquam ad ipſos fideicommiſſarios verba dirigebantur. Cuius rei exemplum exſtat *l. 75. pr. D. de leg. 2.* Integras formulas Latinas aeque ac Graecas magno ſtudio collegerunt Barn. Briſſon. *de Form. VIII. p. 686. ſequ.* & Guido Panciról. *Theſaur. Var. Lect. I. 29.* Formulae codicillorum.

§. XIV.

Codicilli teſtamento confirmati.

Confirmati tamen codicilli eſſe debebant teſtamento; ut heredi neceſſitas imponeretur praeſtandi, quod erat rogatus. Hinc teſtamentis inſeri ſolebat formula: *Si quos codicillos reliquero, valere volo. l. 56. pr. D. de fideic. libert.* Alias vltimam defuncti voluntatem implere non debebat heres, niſi vltro vellet. Quod facere ſe ſolere, ait Plinius *Epiſt. II.* 16. Sed poſtea per Seueri & Antonini conſtitutionem illa codicillos confirmandi neceſſitas remiſſa eſt, modo adpareret, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe. Ant. Faber. *Conieſt. XV.* 16.

§. XV.

Sollemnitatibus an opus fuerit in codicillis?

Ex his ergo facile adparet, in codicillis non magis, quam in epiſtolis, deſideratam eſſe vllam ſollemnitatem. *§.* 3. *Inſt. h. t.* Non ergo teſtibus opus erat in codicillis teſtamento confirmatis, qui omnem virtutem atque efficaciam ſuam a teſtamento mutuabantur, vt recte animaduertunt Bachou. *ad tit. Inſt. de fideicommiſſ. hered. §. vlt.* & Boehm. *Diſſ. eadem, I.* 10. Sane in Digeſtis numquam exiguntur teſtes, immo alia omnia elucent ex *l.* 8. §. 2. *D. de iure codicill.* & *l.* 89. *pr. D. de legat.* 2. Quin nec in codicillis ab inteſtato neceſſarios viſos eſſe teſtes, erudite probat laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. ead. I.* 23. *p.* 22.

§. XVI.

Ius nouum ſenſim introductum.

Sed & hanc antiqui iuris ſimplicitatem ſenſim peruertit ſequentium Imperatorum νομοθεσία. Hac permiſſum, vt codicilli etiam nuncupatione, ſine vlla ſcriptura, fierent. *l.* 8. §. 3. *C. de SS. Eccleſ. l.* 3. *pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen a codicillorum indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam teſtibus opus viſum eſt, quos in codicillis ab inteſtato primum exegit Conſtantinus M. vel, vt alii malunt, Conſtantius. *(f) l.* 1. *C. Theod. de teſtam. & codicill.* Poſtea Theodoſius vulgo dicitur generatim in omnibus codicillis teſtes deſideraſſe, ob *l. vlt.* §. *vlt. C. de codicill.* Sed iam Iacobus Gothofredus animaduertit, comma vltimum illius legis non eſſe Theodoſii, verum a Triboniano adſutum, quod etiam ex *l.* 7. *C. Theod. de teſtam. & codicill.* clariſſime patet. An teſtes etiam in codicillis, teſtamento confirmatis, exegerit Iuſtinianus, adhuc ſub iudice lis eſt. Plerique adfirmant ob *l.* 28. *§.* 1. *C. de teſtam. l. vlt. C. de codicillis:* Sed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus, *Diſſ. ead. I.* 27. *ſequ. p.* 26. *ſequ.*

LIB.

(f) Vulgo, iam Diocletiani tempore teſtes adhibendos fuiſſe codicillis, colligunt ex *l.* 22. *C. de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diſſ. ead. I.* 25. *p.* 24.

LIB. III. TIT. I.

DE
HEREDITATIBVS, QVAE AB INTESTATO DEFERVNTVR.

QVam libera & lata fuerit Romanorum de facultatibus ſuis diſponendi facultas, ex iis, quae adhuc dicta a nobis ſunt, ſatis intelligitur. Si quis vero eo arbitrio non eſſet vſus: bona deuoluebantur ad proximas neceſſitudines, eaeque HEREDITATES vocabantur LEGITIMAE *l.* 1. 2. 3. *D. de petit. heredit. l.* 1. §. 8. *D. ad SC. Tertyll.* nec non HEREDITATES INTESTATORVM. *Auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI.* Quum ergo antiquum ſuccedendi ordinem totum immutarint leges recentiores, & maxime *Nouella* CXVIII. operae pretium facturi videbimur, ſi antiquitates Romanas hic rimemur paullo accuratius.

§. I.

Primi omnium ſuccedebant heredes ſui.

Veteres Romani in ſucceſſione inteſtatorum non id agebant, vt heredes eſſent, quos defunctus reliquis cariores habuiſſe videretur, (quod principium poſtea Iuſtiniano placuit) ſed vt facultates penes familiam manerent, nec ad alias gentes peruenirent. Itaque non alios ad inteſtatorum hereditatem vocabant, quam qui eiuſdem eſſent gentis & familiae. V. A. Bynkershoeck *Obſ. II.* 1. Et hinc eſt, quod huiusmodi hereditates REDIRE dicerentur; Terent. *Andr. XI.* 5. *v.* 4. *Eius morte ad me legi* REDIERVNT *bona.* Ad quae verba adpoſite Donatus: *Hic iu tractauit, dicendo:* REDIERVNT, *quia in familiam redeunt, ſi non eſt heres de proximo, aut ex teſtamento.* Primo omnium vero inteſtatorum hereditas deferebatur HEREDIBVS SVIS, idque ex legibus XII. Tabularum eſt (*a*), in quibus ita fuerat cautum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNA-

(*a*) Immo & iam antea ſub regibus heredes ſuos ab inteſtato primos omnium ſucceſſiſſe, exiſtimat Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. p.* 665. eaque in re diſceſſionem facit a Galuano *de Vſufruct. VIII.* 13. *ſequ.* qui hanc legem ex inſtitutis Solonis deriuare maluit.

ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Paull. *l.* 9. §. 2. *D. de liber. & poſthum.* Vlpian. *Fragm.* XXVI. 1. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. V.* 2. Non ergo ſingulare fuit in XII. Tabulis caput de ſucceſſione ſuorum, nec proprie dici poteſt, eos ad ſucceſſionem lege vocari, quia per ſe & ipſo iure heredes erant; & ius ſui heredis eos dominos quodammodo faciebat, etiam viuo parente: §. 2. *Inſt. de hered. qual. & differ. l.* 11. *D. de lib & poſtum.* adeo, vt eorum ſucceſſio non tam hereditas eſſe videretur quam continuatio dominii. Cuiac. *Obſ. XXV.* 14. Iac. Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. V.* Ant. Fab. *de Error. pragmat. Dec. III. err.* 1. (*b*)

(*b*) Praecipue huc facit locus Plauti *Trinum.* II. 2. apud quem Lyſiteles patri interroganti, num de ſuo amico ſubuenire vellet, reſpondet:

- - - - De meo.
Nam quod tuum eſt, meum eſt: omne meum eſt autem tuum.

§. II.

Quinam dicti heredes ſui? Vocabantur vero heredes SVI, in poteſtate defuncti conſtituti, quique proximum poteſtatis locum obtinebant. Tales erant & filii, & filiae. Neque enim decemuiri ea in re ſequuti erant ius Atticum, quod primo ordine filios, & poſt eos demum filias ad hereditatem paternam admittebat: Iſaeus. *Orat. IX.* Sed ab initio vrbis filii & filiae aequo iure heredes ſui erant. Periz. *de L. Vocon. p.* 133. Porro ſui heredes erant nepotes & neptes ex filiis maſculis, quos in poteſtate auus habebat, dummodo in poteſtatem patris non eſſent recaſuri. Cai. *Inſt. II.* 3. 6. Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 4. *ſequ.* Vlpian. *Fragm. XXII.* 14. Nec intererat, naturales eſſent hi liberi, an adoptiui. Immo & vxor, quae in manu erat mariti, & nurus, quae in manu erat filii, quem quis in poteſtate habebat, inter ſuos heredes referebantur, teſte Vlpiano *Fragm. XXII.* 14. & Caio *apud Auctorem Collat. Leg. Moſaic. & Roman. Tit. XVI.* 2. Gell. *Noct. Att. XVIII.* 6. Dionyſ. Halic. *II. p.* 95. (*c*). Idem ius ſequiore aeuo conſequebantur liberi, ſiue per ſubſequens matrimonium, ſiue per curiae dationem, ſiue per reſcriptum principis legitimati, modo hi poſtremi in hunc finem legitimati eſſent, vt ſuccederent. §. 2. *Inſt. h. t.*

§. III.

(*c*) Conf. ſupra *Lib. I. Tit. X. n.* 4. 6. & Pith. *ad Collat. Leg. Rom. & Moſaic. p. m.* 790.

§. III.

Quin & *poſt mortem patris nati, vel reuerſi ab hoſtibus, aut ex primo ſecundoue mancipio manumiſſi, cuiusue erroris cauſſa probata, licet non eſſent in poteſtate ſui tamen patri heredes efficiebantur*, vt tradit Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 7. Quem locum vt intelligamus, ſciendum eſt, loqui eum I. de *poſtumis*: nam & hi ſui heredes erant, quia ſi viuo parente nati eſſent, in eius poteſtate fuiſſent futuri. II. De *reuerſis ex captiuitate*, qui vt omnia iura, ita & ciuitatem ac ſuitatem poſtliminio recipiebant. §. 4. *Inſt. h. t.* (*d*) III. De *filiis ex primo vel ſecundo mancipio manumiſſis*. Si enim filiusfamilias emancipandi gratia alicui fuerat mancipatus; ac in huius mancipio ad tempus manſerat: (quod poterat fieri,) amittebat iura ſuitatis. Ex primo vero & ſecundo mancipio manumiſſus, eadem recipiebat, ſiquidem non niſi ter venditus, & ter manumiſſus, a patria poteſtate liberabatur. Quemadmodum ergo primum & ſecundum manumiſſus, ſi tertia mancipatio non acceſſiſſet, teſtamentum patris rumpebat: Vlpian. *Fragm. XXIII.* 3. ita idem & ab inteſtato ſuccedendi ius recuperabat. Cai. *Inſt. II.* 8. 1. Denique & IV. de iis loquitur Paullus, *quorum erroris cauſſa fuerat probata*. Per errorem ſcilicet nonnumquam contrahebatur matrimonium inter diſparis conditionis perſonas, veluti ſi ciuis Romanus peregrinam aut Latinam, aut dedititiam duxiſſet, quam ciuem exiſtimarat, aut ſi ciuis Romana per errorem nupſiſſet peregrino, vel Latino, vel dedititio. Quotieſcumque id fuerat factum, ceſſabat ſuitas, ſiquidem liberi ex eiusmodi nuptiis procreati in poteſtate haud erant. Aſt ſi erroris cauſſa probata erat, parentes ipſi aeque ac liberi eorumdem & ciuitatis, & familiae iura, adipiſcebantur. Vlp. *Fragm. VII.* 4. Add. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. II.* 1. *p.* 117.

Suis etiam accenſebantur poſtumi, reuerſi ex captiuitate, bis mancipati, per errorem ex impari connubio procreati.

(*d*) Sin in captiuitate obiiſſent, fingebantur ante mortem deceſſiſſe ex lege Cornelia. Vlpian. *Fragm. XXIII.* 5.

§. IV.

Hi ergo heredes ſui omnes quidem hereditatem partiebantur, ſed ita, vt filii filiaeque in capita: remotiores in ſtirpes, hoc eſt, in patris ſui locum portionemque, ſuccederent. §. 6. *Inſt. h. t.* Nec vllum inter filios filiasque, nepotes nepteſque intercedebat diſcrimen, quippe qui aequis portionibus, nullaque habita ſexus ratione, defunctorum hereditates conſequebantur, vt erudite docet Iac.

Quomodo heredes ſui ſucceſſerint?

Perizon. *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 133. *ſequ.* Aſt has quidem feminarum hereditates demum coercuit lex Voconia, qua praeter alia fuerat cautum, ne femina ad vllam defunctorum ſucceſſionem admitteretur. Perizon. *l. c. p.* 135. Eaque lex etiam ad heredes ſuas & conſanguineas pertinebat, adeo, vt neque unicam filiam heredem inſtituere liceret: Auguſtin. *de Ciuit. Dei III.* 21. immo ne fidei quidem commiſſam hereditatem reſtituere ei feminae, cui deſtinata erat a teſtatore. Cicero *de Finib. II.* 17. Nec enim tantum ad teſtamenta haec lex pertinebat; verum etiam ad hereditates ab inteſtato, vt luculenter idem demonſtrauit Perizonius *p.* 105. *ſequ.* Hinc, quum Polybius *Excerpt. de virtut. & vit. p.* 1462. retuliſſet, Scipionem Africanum hereditatem maternam permiſiſſe ſororibus, ſtatim addit, ἧς οὐδὲν αὐταῖς προσῆκε κατὰ τοὺς νόμους, *ex qua nihil ad ipſas ſecundum leges pertinebat.* Vbi per νόμους, *leges*, intelligenda lex Voconia. Ex quo vero lex illa Voconia oblitterata eſt per opulentiam ciuitatis: (Gell. *Noct. Att. XX.* 1.) manſit tamen mos, vt feminae ad hereditates legitimas ſaltim ultra conſanguineas non admitterentur. Quod inſtitutum ex ratione legis Voconiae deriuat. Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 12.

§. V.

Inter ſuas heredes erant etiam vxores, quae in manum conuenerant.

Ad vxores quod attinet, eae, ſi in manu eſſent, inter ſuas fuiſſe heredes, adeoque marito ſucceſſiſſe, jam ſupra §. II. obſeruauimus, idque diſerte tradit Dionyſ. Hal. *II. p.* 95. vbi eas dicit fuiſſe κοινωνοὺς ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, *participes omnium bonorum pariter, ac ſacrorum.* Idque firmatur exemplo Laurentiae, quae mortuo marito Tarrutio, admodum locuplete, omnium bonorum eius facta eſt compos. Macrob. *Saturn. I.* 10. Plut. *Quaeſt. Rom. XXXV.* Quamuis, vtrum ex teſtamento, an ab inteſtato ſucceſſerit, nondum liqueat. Aſt poſtea & id mutatum, forſan quod rarius vxores in manum conuenire coepiſſent. Vnde inualuit, vt denique vxores non niſi ex edicto Praetoris VNDE VIR ET VXOR ad bonorum poſſeſſionem vocarentur. Qua de re infra erit agendum.

§. VI.

Ius ſuitatis quo pacto ſublatum.

Tollebatur illud ius ſuitatis cum maiore ac media capitis deminutione, tum etiam emancipatione. Hinc emancipati omni hereditate excidebant, nec vllum erat medium iure ciuili proditum, ad aliquam paternarum facultatum partem conſequendam. §. 9. *Inſt. h. t.* Immo nec emancipatorum filii, ſi eſſent poſt emancipationem concepti,

concepti, ſuorum heredum loco erant auo, *§. 9. Inſt. quib. mod. ius patr. pot. ſolu.* adeoque nec hi vllam auitae hereditatis partem ſortiebantur, quemadmodum nec adoptati a filio emancipato. Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 12.

§. VII.

Conſuluit tamen emancipatis Praetor, naturali aequitate motus: ſiquidem edicto VNDE LIBERI eis dedit bonorum poſſeſſionem, non ſecus, ac ſi tempore mortis in poteſtate parentis fuiſſent. *tit. D. vnde liberi.* Quo beneficio etiam emancipatorum liberi fruebantur: non vero eorum adoptiui, qui ne quidem tanquam quaſi cognati bonorum poſſeſſionem petere poterant. Paull. *Recept. Sent. VI. 6.* 12. Nec eodem Praetoris edicto vocabantur ipſi emancipati, ſi ſe aliis in adoptionem dediſſent, niſi ante mortem patris iterum fuiſſent emancipati. Tunc enim ius Praetorium verſus ſuum parentem recuperabant. Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 8. §. 10. 11. *Inſt. h. t.*

Emancipatis ſuccurrebat Praetor.

§. VIII.

Aſt omnia haec ius recentius correxit, quippe quo & emancipati ad parentum ſucceſſionem vocantur, *Nou. CXVIII.* 1. (collatis tamen bonis antea acceptis,) & ipſi, qui ſe in adoptionem aliis dederunt, per *l. pen. C. de adopt.*

Ius recentius, quo diſcrimen inter ſuos & emancipatos ſublatum.

§. IX.

Quae de nepotum neptiumque ſucceſſione ſupra diximus, ea ad eos demum eaſue pertinent, qui quaeue ex virili ſexu deſcendebant. Nam qui ex filiabus nati fuerant, nepotes, aut ex neptibus pronepotes, ii non vna cum filiis & filiabus nepotibusque ex filiis ad ſucceſſionem vocabantur, ſed poſt adgnatorum lineam inter cognatos connumerari conſueuerant. *§. 15. Inſt. h. t.* Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 10. Aſt hoc quoque mutandum putarunt Valentinianus, Theodoſius & Arcadius Impp. *l. 9. C. de ſuis & legit. lib.* qui iuſſerunt nepotes ex filia auo materno auiaeque vna cum defuncti filiis ac filiabus ſuccedere; ita tamen, vt duas tantum partes maternae portionis acciperent, tertia penes filios filiaſque maneret. Sed & id denique mutauit in *Nouella CXVIII.* 1. Iuſtinianus (*e*).

Nepotes ex filiabus inter cognatos ſuccedebant.

(*e*) Vocat id ius barbarum *principio Nouellae* XXI. quum tamen & Deus filios filiabus in hereditate praeferendos ſanxerit. Num. XXVII. 8. Conf. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 109. Selden, *de Succeſſ. Hebr. I. pag.* 2.

§. X.

Heredes ſui ſuccedebant etiam ignorantes.

Id adhuc videtur monendum, ſuos heredes, quia ipſo iure tales erant, etiam ignorantes eſſe hereditatem conſequutos, veluti furioſos, infantes, peregrinantes, nec tutoris auctoritate pupillo, nec furioſis conſenſu curatoris fuiſſe opus, niſi forte ſoluendo haud eſſet hereditas. Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 5. & 6.

TIT. II.

DE

LEGITIMA ADGNATORVM SVCCESSIONE.

DEficientibus heredibus ſuis, lex duodecim Tabularum ad ſuperiorem titulum *§.* I. relata; ad ſucceſſionem vocabat proximos ADGNATOS, & his quoque deficientibus GENTILES. Vnde de legitima ADGNATORVM GENTILIVMQVE SVCCESSIONE ad hunc titulum erit agendum.

§. I.

Adgnati quinam dicti?

Adgnatos definiunt iureconſulti; *cognatos, per virilis ſexus perſonas cognatione coniunctos*, ſiue naturale ſit id vinculum, ſiue ciuile, quale eſt adoptio. Nam & per adoptionem quis adgnationis iura conſequitur. *§.* 2. *Inſt. h. t.* Dictos vero ita putant, quaſi *a patre cognatos*, *§.* 1. *Inſt. de legit. adgn. tutela* §. 1. *Inſt. h. t.* eamque etiam LEGITIMAM COGNATIONEM vocant Cai. *Inſt. II.* 8. 3. *l.* 12. §. *vlt. D. de rit. nupt.* (*a*) Sed quamuis ea omnia recte ſe habeant, ſi adgnati opponantur *cognatis*: minus tamen ſufficit definitio, ſi adgnati diſtinguendi ſint a *gentilibus*. Nam & hi ſunt cognati, per virilis ſexus *perſonas cognatione coniuncti*, & tamen in legibus XII. Tabularum ab adgnatis ſeiunguntur. Quare paullo accuratius ex antiquitatibus Romanis quinam adgnati, quinam gentiles, quinam cognati denique dicti ſint, erit indagandum.

(*a*) Alias tamen *legitima cognatio* ea eſt, quae adoptione conſtat, adeoque opponitur *naturali. l.* 4. §. 2. *D. de gradib. & affin.* Conf. Briſſon. *de Verb Sign. Lib. X.* voce *legitimae cognationes*

§. II

§. II.

Romanorum multae erant GENTES, *patriciae* partim; partim *plebeiae* (*b*), quas accurate deſcripſerunt Glandorpius, Ant. Auguſtinus, Fuluius Vrſinus, &, qui huius opus multis additamentis locupletarunt, Car. Patinus & Vaillantius. Singulae gentes nominibus ſuis diſtinguebantur, & hinc gens alia dicta eſt *Cornelia*, alia *Sempronia*, alia *Tullia*, alia *Cincia*, & ſic porro. Quemadmodum vero fieri ſolet, vt gens vna in varias ſtirpes ac familias abeat: ita & Romae vnius gentis plures fuere familiae, quae & ipſae cognominibus ſuis diſcernebantur. Feſtus *p.* 292. GENS *adpellatur, quae ex multis familiis conficitur.* Sic e Cornelia gente natae ſunt familiae *Scipionum*, *Lentulorum*, *Sullarum*, *Cinnarum*, *Coſſorum*, *Dolabellarum*. Denique, quum & familiae denuo in nouas ſtirpes abirent, factum eſt, vt & hae *agnominibus* ſecernerentur. Sic gens *Virginia* in plures familias abiit: hinc cognomina *Tricoſtorum*, *Ruſſorum*, &c. Tricoſtis iterum in diuerſas ſtirpes diuiſis, nata inde ſunt agnomina *Rutilorum*, & *Caelimontanorum*. Et inde eſt, quod Romani tot vſi ſint nominibus, quorum primum, quod perſonae proprium erat, *praenomen* (*c*); ſecundum, quod vniuerſae genti commune, *nomen*; tertium quod familiam ex ea gente notabat, *cognomen*; & quartum denique, quod ſtirpem plerumque eius familiae, vel aliquam rem geſtam, vel fatum habitumue corporis, aut animi, indicabat, *agnomen* dicebatur. Sic in nomine A. VIRGINIVS TRICOSTVS CAELIMONTANVS, *Aulus* erat *praenomen*, huic viro *proprium*: *Virginius nomen* gentilitium: *Tricoſtus cognomen*, familiam illam gentis Virginiae, ex qua Aulus prodierat, deſignans: deni-

Romanorum gentes, familiae, nomina.

(*b*) Equidem antiquiſſimis reipublicae temporibus ſoli patricii gentem habere dicebantur. P. Decius apud Liuium X. 6. *Semper iſta audita ſunt eadem, vos ſolos gentem habere.* Hinc etiam patricii alii *maiorum*, alii *minorum gentium* dicebantur. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom.* I. 7. *p.* 109. At poſtremo quum honores, auſpicia, connubia, cum plebe communicarentur: etiam gentilia iura acceperunt plebeii. *Vnde* aliae gentes patriciae, aliae plebeiae.

(*c*) Singulare id fuit in gente Sulpicia, quod duplici ſaepe praenomine vſa ſit, altero communi *Seruius*, altero proprio ſingulis: e. g. *Caius*; Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 268. quamuis errare videatur vir doctiſſimus, quum id ſemper in gente Sulpicia obſeruatum eſſe, exiſtimat. Nam celeberrimus iureconſultus vno plerumque *Seruii* cognomine vſus eſt, nec duo habuiſſe videtur viris doctiſſimis, & maxime V. C. Euer. Ottoni *in vita Seruii Sulpicii Cap.* I. §. 4. *Tomo* V. *Theſaur. iur. p.* 1561.

denique *Caelimontanus agnomen*, quod certam illius familiae ſtirpem denotabat. Vid. Car. Sigon. *de Nom. Rom. p.* 1403. & 1427. *edit. Dionyſ. Gothofr.* Iam facile ergo patet, quinam fuerint ADGNATI, quinam GENTILES dicti? Quicumque ex eadem ſtirpe familiaque prodierant, vocabantur adgnati. Sic P. Cornelio Scipioni omnes Scipiones erant adgnati. Quicumque vero ex eadem Cornelia gente deſcenderant, veluti Lentuli, Coſſi, Cinnae, Sullae, Dolabellae, ei erant gentiles. Hinc Cicero *in Topic. VI.* GENTILES *ſunt, qui inter ſe eiuſdem nominis ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt deminuti.* Et Feſtus voce *Gentilis p.* 292. GENTILIS *dicitur, & ex eodem genere ortus, & is, qui ſimili nomine adpellatur, vt ait Cincius: Gentiles mihi ſunt, qui meo nomine adpellantur.* Adparet ergo, gentiles eſſe omnes, qui eodem nomine vtuntur. Quod vero Cicero addit, *qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit*, inde factum eſt, quod & liberti patronorum nomina aeque, ac cognomina, adſumebant, qui tamen ideo non erant gentiles. Sic *P. Terentius Afer* non fuit Terentiorum gentilis, quia ipſe non erat ingenuus; quemadmodum & *Tiro* non ideo erat M. Tullii adgnatus, quia & ipſe id cognomen adſumſerat. Denique idem Cicero addit, gentiles non debere eſſe *capite deminutos*. Capitis enim deminutio, etiam minima, ceu ſupra dictum, familiae iura perimebat.

Quinam adgnati? quinam gentiles?

§. III.

Lex XII. Tabularum de ſucceſſione adgnatorum.

Iam vt ad ipſam adgnatorum ſucceſſionem veniamus: de ea ita cautum fuerat in legibus XII. Tabularum. AST SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Non ergo vocabantur adgnati, niſi deficientibus heredibus ſuis (*d*). Nec omnibus ſimul adgnatis lex dabat hereditatem, ſed ei tantum, qui tunc, quum certum eſſet, aliquem inteſtato deceſſiſſe, proximo gradu erat. Qua in re adeo legis litterae inhaerebant iuris interpretes, ut ſi proximus adgnatus omiſiſſet, vel ante aditam hereditatem deceſſiſſet, non daretur ad hereditatem acceſſus remotioribus (*e*). §. 7. *Inſt.*

(*d*) Et ita quidem deficientibus, vt ne ſpes quidem ſupereſſet. Nam *quamdiu ſuus heres ſperatur heres fieri poſſe, tamdiu locus adgnatis non eſt, veluti, ſi vxor praegnans; aut filius apud hoſtes ſit.* Vlp. *Fragm. XXV.* 3.

(*e*) Exiſtimant quidem Alexander & Iac. Oiſel. *ad* Caium ibid. adgnatum

7. *Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II.* 8. 4. Paull. *Recept. Sent. IV.* 8. 23. Vlpian. *Fragm. XXV.* 5. Fabrott. *ad Theoph. §.* 7. *de legit. adgn. ſucc.*

tum remotiorem iure ciuili excluſum, a Praetore vocatum edicto *vnde cognati*: ſed id quidem non fiebat, niſi ſimul eſſet proximus adgnatus. Adgnato enim proximo non veniente, ſucceſſiue cognati vocabantur, vt recte obſeruat Schulting. *Iurispr. ant. p.* 139.

§. IV.

Plures eiuſdem gradus adgnati ſuccedebant in capita.

Sin plures eiuſdem gradus eſſent adgnati, omnes ſuccedebant in capita, ſiue maſculi eſſent, ſive mulieres. Neque enim XII. Tabulae vllum inter ſexus hac in re ſtatuerant diſcrimen, vt recte animaduertit IVSTINIANVS §. 3. *Inſt. h. t.* & Paull. *Rec. Sent. IV.* 8. 22. Poſtea autem excluſae ſunt adgnatae omnes, praeterquam ſorores. Vnde Paullus *Recept. Sent. IV.* 8. 22. *Feminae ad hereditates legitimas vltra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur.* Add. Vlp. *Fragm. XXV.* 6. Quam mutationem iurisprudentiae mediae adſcribit Imperator *d. §.* 3. Paullus vero id iure ciuili *Voconiana ratione* introductum eſſe, dicit. Quod quomodo ſit intelligendum, erudite exponunt Perizon. *Diſſ. de lege Vocon. p.* 106. *ſequ.* Schulting. *Iurisp. antiqu. p.* 412. Tamen & his conſuluit Praetor, edicto *vnde cognati* eas ad ſucceſſionem vocans. *d.* §. 3. *h. t.*

§. V.

Quo iure ſucceſſerint patres emancipatis liberis?

Non adgnationis, ſed patronatus iure etiam ſuccedebant patres liberis emancipatis, quos contracta fiducia emancipauerant. §. 8. *Inſt. h. t.* Quod eleganter explicat Caius *Inſt. I.* 6. 3. *Tamen quum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei a fiduciario patre remancipetur, & a naturali patre manumittatur: vt, ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, ſuccedat.* Succedebat ergo pater filiis emancipatis, tanquam patronus, vel manumiſſor, ſi interpoſuiſſet illam fiduciam. Sin eam omiſiſſet, ſuccedebat eodem iure pater fiduciarius. Praetor tamen deinde, aequitate naturali motus, patrem naturalem vocauit ad bonorum poſſeſſionem edicto *vnde decem perſonae.* §. 1. & 2. *Inſt. de bon. poſſ.*

§. VI.

Mutationes nouo iure inuectae.

Sed haec omnia denuo mutauit ius recentius, a Iuſtiniano maxime introductum. Nam primo confuſa ſunt adgnationis & cogna-

cognationis iura. *Nou.* CXVIII. 4. Deinde & remotiores adgnati, propioribus hereditatem repudiantibus, vocati poſtea ſunt per conſtitutionem, cuius meminit Imperator. §. 7. *Inſt. h. t.* Porro ad adgnatas quod attinet, iis idem ius dedit Iuſtinianus, quo adgnati gaudebant, quamuis illae haud eſſent conſanguineae. *l. pen. C. de legit. hered.* Denique & fiducia non amplius opus erat, poſtquam Iuſtinianus, edita conſtitutione, voluit, vt emancipationes ſemper, interpoſita fiducia factae, fingerentur. §. 8. *Inſt. h. t.* Immo omnem quae inter ſuos & emancipatos intercedebat, differentiam ratione ſucceſſionis plane ſuſtulit idem Iuſtinianus *Nou. CXVIII.* 2.

§. VII.

Succeſſio gentilium. Deficientibus adgnatis, ex legibus XII. Tabularum vocabantur GENTILES. Ita enim Decemuiri: SI ADGNATVS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO. Vlp. *Fragm.* XXV. 1. Proceſſit ergo lex XII. Tabularum a domo ad familiam, a familia ad gentem, ex ea procul dubio ratione, vt ne bona, ſi cognati ſuccederent, in aliam gentem transferrentur. Bynkersh. *Obſ. II.* 1. Meminit huius gentilium ſucceſſionis adhuc Cic. *de Orat. I.* 38. vnde colligas, eius tempore gentilitias ſucceſſiones nondum in deſuetudinem abiiſſe, quemadmodum & de Caeſare refert Sueton. *Iul. I.* eum a Sulla *vxoris dote, & gentilitiis hereditatibus, mulctatum.* Sed eas procul dubio aboleuit Praetoris edictum, quo & cognati ſuccedere iuſſi ſunt. Sane ſua iam aetate obſoleuiſſe illam gentilium ſucceſſionem, teſtantur Vlpian. ibid. & Caius apud *Auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom.* XVI. 2.

TIT. III.

DE SENATVSCONSVLTO TERTVLLIANO.

Quum matres liberos non haberent in poteſtate, nec adgnatis poſſent accenſeri, niſi conueniſſent in manum: conſequens erat ex iuris Romani principiis, vt nec mutua eſſet inter matres liberoſque ſucceſſio. At poſtea hoc viſum eſt ab aequitate pietateque abhorrere. Vnde vtriſque conſultum eſt a poſterioribus legislatoribus, & maxime duobus SCis, de quibus hoc, & inſequente titulo, vberius agendum.

§. I.

§. I.

Ac primum quidem Praetor, naturalem ſequutus aequitatem, matres ad liberorum, liberoſque ad matrum ſucceſſionem vocauit edicto *vnde cognati. princ. Inſt. h. t.*

Primus Praetor liberos ad matris, & hanc ad illorum ſucceſſionem vocauit.

§. II.

Poſtea & Claudius Imperator, miſertus materni luctus, in ſolatium amiſſorum filiorum legitimas matribus detulit eorum hereditates. *§. 1. Inſt. h. t.* Quo vulgo referunt locum Suetonii *in Claud. XIX. Naues mercaturae cauſſa fabricantibus magna commoda conſtituit, pro conditione cuiuſque: ciui vacationem legis Papiae Poppaeae, Latinae ius Quiritium, feminis ius quatuor liberorum.* Sed locus hic referri non poteſt ad ius ſuccedendi, matribus trium quatuorue liberorum in bonis filiorum datum, quum id demum Hadriani temporibus inductum ſit: ſed ad liberationem a tutela, mulieribus eiusmodi conceſſam, teſte Vlpiano *Fragm.* XXIX. 3. Schulting. *Adnot. ad h. l. p.* 677. Probabile eſt, quod obſeruauit Cuiac. *Not. poſteriorib. ad §. 1. Inſt. h. t.* & cum eo Ianus a Coſta, perſonale magis fuiſſe illud Claudii beneficium, quam ius omnibus commune mulieribus.

Poſtea & Claudius matribus hoc beneficium indulſit.

§. III.

Tandem aſperam illam iuris ciuilis ſubtilitatem plane ſuſtulit SC. TERTULLIANVM, cuius de aetate in tanta faſtorum conſularium obſcuritate vix licet certi quidquam ſtatuere. Diui Hadriani temporibus illud factum eſſe dicitur. §. 2. *Inſt. h. t.* Sed quia, imperante Hadriano, nullus in faſtis occurrit Tertullius conſul, quum contra ſub Antonino anno Chriſti CLVIII. memorentur *Tertullus & Sacerdos, Coſſ.* dudum ſuſpicatus eſt Cuiacius in *Not. priorib. ad Inſt. h. t.* (a) in illo inſtitutionum paragrapho intelligendum eſſe Antoninum Pium, qui & ipſe aliquando ductum ex adoptione nomen *Hadriani* prae ſe tulerit. Vid. *l.* 37. *D. de iudic. iunct. l.* 5. §. 1. *D. ad L. Iul. de vi publ. l.* 91. *D. ad L. Falcid. iunct. l.* 93. *D. eod. l.* 58. §. 3. *D. ad SC. Trebell.* (b) Sed dubito, an haec omnia rem conficiant.

Senatusconſulti Tertulliani hiſtoria.

(a) Ita etiam Hotom. *de Leg. p. m.* 157. Vinc. Grauina *de Legib. & SC.* LXXXIII. *p.* 655. *ſequ.*

(b) Addit Cuiacius aliud exemplum, epiſtolam nimirum D. Hadriani de beneficio diuiſionis fideiuſſoribus conceſſo. §. 4. *Inſt. de fideiuſſ. l.* 26. *D. de fideiuſſ.* Nam & hanc D. Pii eſſe exiſtimat, ob *l.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſ.* Sed falſum id eſſe, vel inde

ficiant. Nullus ſub Hadriano in faſtis occurrit Tertullus conſul: ſed quis neſcit, plures uno anno ſuffectos fuiſſe, quorum rarius meminerint faſti conſulares? Sane in ipſo iure noſtro laudantur *Tertullus & Maximus Coſſ. l. 29. §. 5. D. ad leg. Iul. de adult.* quorum nec faſti faciunt mentionem, nec annus ipſe certus eſt. Rariſſimum deinde hoc, quod Hadriani & Antonini nomina confundantur: nec temere vnus pro altero videtur intelligendus. Iuuare Cuiacium videri poſſet Zonaras *XII. p. 593.* qui ait, legem eſſe Antonini Pii, qua ſtatutum ſit, ut liberis inteſtato mortuis, parentes ſuccederent, ac liberi, ſi ipſi liberis carerent, parentibus partem legitimam relinquerent. Sed ea omnia falſa eſſe, nemo, hiſtoriae iuris paullo peritior, poteſt ignorare (c). Nam & patri multo ante Pii tempora ſucceſſio ab inteſtato data eſt etiam in bonis filii emancipati, eique iam antea competiit querela inofficioſi, & ius quoque quartae ad excludendam inofficioſi querelam antiquius eſſe, iam ſupra obſeruauimus ad *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. §. 7.*

inde intelligitur, quod illa D. Hadriani Epiſtola edicto perpetuo fuit comprehenſa. Paull. *Recept. Sent. I. 21. 1.* adeoque eam iam ante Antonini Pii imperium exſtitiſſe oportet.

(c) Idem ſentiendum de narratione Chronici Paſchalis *ad an. CLXXVI.* vbi tum conſtitutum eſſe ait auctor, vt ab inteſtato pater liberis ſuccederet, ac filio ingrato τριούγκιον relinqueretur ex bonis paternis. Sed quam raro hiſtorici recentiores ea, quae ad ius pertinent, accurate exponant, iam a Iac. Gothofredo oſtenſum eſt *ad L. 1. C. Theod. de infirm. poen. coelib. & orbit.*

§. IV.

Eius aetas.

Quare tutiſſimum videtur, ſtatuere, SC. Tertullianum omnino Hadriani temporibus fuiſſe confectum, conſulum vero ſuffectorum, ſub quibus id factum, periiſſe memoriam, nec adeo certum annum ei facile poſſe adſignari. Id modo exploratum videtur, Tertullianum SC. Orphitiano eſſe antiquius, priusque matribus de bonis liberorum quam liberis de bonis maternis fuiſſe proſpectum. Cuius rei rationem, quam ſeſe ignorare fatetur Vinnius *ad princ. Inſt. de SC. Orphit.* hanc eſſe ſuſpicatur V. C. Ant. Schultingius *ad Vlpian. Fragm. XXVI. 8. p. 669.* quod mater, ſi voluerit, pietatis officio per teſtamentum potuerit ſatisfacere, id quod per aetatem ſaepe non licuerit liberis. Quia ergo ſaepius liberorum hereditate exciderint matres, quam materna liberi: mirum haud eſſe putat laudatiſſimus Schultingius, quod prius de matrum, quam de liberorum, ſucceſſione cogitarit Senatus.

§. V.

§. V.

Ceterum SC. illo Tertulliano cautum eſt, vt mater ingenua trium, libertina quatuor liberorum ius habens, ad bona filiorum filiarumue admitteretur inteſtato mortuorum, licet ea in poteſtate parentis eſſet, ita tamen, vt ſi alieno iuri ſubiecta eſſet, iuſſu eius adiret hereditatem, cuius iuri eſſet ſubiecta. §. 2. *Inſt. h. t.* Eiuſdem materia.

§. VI.

Indulgetur ergo id beneficium matri, non item auiae, ceu diſertis verbis tradit Iuſtinianus. §. *eod.* Neque omnes matres eo beneficio gauiſae ſunt: ſed quae ius liberorum habebant, de quo ſupra ad LIB. I. TIT. XXV. §. 2. *ſequ.* egimus. Et ingenuis quidem matribus tribus; Latinis, ius Quiritium conſequutis totidem; libertinis quatuor liberis opus erat, ſi vellent ſuccedere in bonis liberorum. Iul. Paull. *Recept. IV.* 9. 1. & 7. 8. Porro hos liberos fuiſſe oportebat viuos *(d)*, & quidem vel ſeptimo pleno, vel decimo menſe natos, ſiquidem immaturi non proderant, quemadmodum nec tergemini vno partu editi *(e)*, nec monſtroſi aut prodigioſi *(f)*, nec abortus abactique infantes proficiebant. Paull. *loc. cit.* §. 1. *ſeq.* Defectus tamen omnes, quin & ipſam orbitatem ſupplebat beneficium principis, quo etiam ius liberorum conſequebantur eae, quae nunquam peperiſſent: de quo ſupra LIB. I. TIT. XXV. *n.* 8. diximus. Quae matres ex hoc SC. ſucceſſerint liberis?

(*d*) Mortui enim non proderant, vt nec in lege Papia Poppaea. *l.* 129. *D. de V. S.*

(*e*) Niſi per interualla infantes excluſi: qualia exempla ſunt *l.* 3. *D. ſi pars hered. pet.* & apud Plin. *Hiſt. Nat. VII.* 11.

(*f*) Secus ac in lege Papia Poppaea, ſecundum quam etiam monſtroſi partus numerum liberorum ſupplebant. *l.* 135. *D. de V. S.* Iac. Gothofr. *ad L. Pap. c. XII.* Sed in promtu cauſſa eſt, ſiquidem in lege Papia de damno vitando, in SC. Tertulliano de captando lucro agebatur.

§. VII.

Obſeruandum etiam eſt, anteferre hoc SC. matri liberos defuncti, omneſque, qui ei heredum ſuorum loco ſunt, ſiue primi gradus ſiue vlterioris, quin & emancipatos, quippe quos & Praetor ante matrem ad bonorum poſſeſſionem vocabat. Praeferebatur etiam pater, ad quem ipſa lege hereditas bonorumue poſſeſſio edicto *vnde legitimi*, vel *vnde decem perſonae* pertinebat. Denique, & frater conſanguineus matri praeferebatur, quin & adoptiuus. *l.* 2. §. *vlt. D. de ſuis & legit. hered.* Soror vero conſanguinea non Quinam matribus praelati?

 exclu-

excludebat matrem, ſed ſimul cum ea adibat hereditatem pro dimidia, ſi filia deceſſiſſet: aſt, ſi filius, pro virili. *l.* 2. *C. Th. de ſec. nupt.* Quae omnia breuiter, aſt accurate, complexus eſt Vlpian. *Fragm. XXVI.* 8.

§. VIII.

Mutationes iure nouo inuectae.

Sed haec omnia ſuo more immutauit Iuſtinianus. Nam praeterquam quod trium quatuorue liberorum ius noluit amplius a matribus deſiderari, fratres etiam tam conſanguineos quam vterinos matres excludere vetuit. *Nou.* CXVIII. 2. Quae omnia a doctoribus vberius ad hunc titulum ipſamque Nouellam iſtam ſolent explicari.

TIT. IV.

DE

SC. ORPHITIANO.

QVemadmodum matribus conſultum fuerat SC. Tertulliano, ita liberi ad ſucceſſionem in bonis maternis vocantur SC. ORPHITIANO (*a*), de quo hoc titulo differendum.

(*a*) Alterius SC. Orphitiani, quod ad manumiſſiones pertinuit, meminit Paullus *Recept. Sent. IV.* 14. 1. quod idem eſſe cum hoc, putat Guil. Ranchin. *de Succeſſ. ab inteſt.* §. *V.* 2. diuerſum a noſtro mauult Schulting. *Iuriſp. ant. p.* 427. cuius ſententia videtur veroſimillima, quia vix intelligas, quid commune inter ſe habeat manumiſſio, & ſucceſſio liberorum in bonis maternis.

§. I.

Ex legibus XII. Tabularum matris inteſtatae hereditas non pertinebat ad liberos.

Ex legibus XII. Tabularum ad liberos matris inteſtatae hereditas haud pertinebat, quia feminae ſuos heredes non habebant. Vlpian. *Fragm. XXVI.* 7. Immo nec locus erat bonorum poſſeſſioni *vnde liberi* ad obtinenda bona materna: ſiquidem haec tantum ſuis dabatur, vel iis, qui ſui manſiſſent, niſi fuiſſent emancipati. *l.* 1. §. 6. *D. vnde liberi.*

§. II.

§. II.

Poterat tamen contingere, vt liberis liceret maternam petere hereditatem, aut querelam inſtituere inofficioſi teſtamenti, etiam antequam liberi SC. Orphitiano ad ſucceſſionem in maternis bonis vocarentur. Quando enim matres a patribus fuerant emancipatae, adeoque nullos habebant adgnatos, liberis ab inteſtato competebat bonorum poſſeſſio, *vnde cognati :* qua impetrata, omnino teſtamentum matris poterant impugnare, quemadmodum idem licebat aliis, quibus haec bonorum poſſeſſio fuerat data. *l. 6. pr. D. de inoffic. teſt.* Sin in manum conueniſſent matres, liberis ſuis erant loco conſanguinearum, & hinc etiam hoc caſu liberi tanquam proximi heredes ab inteſtato, hereditate adita, procul dubio poterant materna teſtamenta querela inofficioſi impugnare, arg. *l. 7. D. eod.* Et talia fuere exempla querelae inofficioſi aduerſus matrum teſtamenta motae, ante SC. Orphitianum, quorum meminit Valer. Max. VII. 8. 2. VII. 7. 4. Plin. *Epiſt.* V. 1. Vid. Schulting. *Iurisp. ant. p. 668.* Poterant tamen liberi vti querela inofficioſi.

§. III.

Sed praecipue liberis conſultum eſt SC. ORPHITIANO, facto Rufo & Orphito Coſſ. *princ. Inſt. h. t.* Atqui Iulianus Rufus & Gauius Orphitus (*b*), vel, vt in faſtis Hub. Golzii *ad ann.* IↃCCCCXXX. vocantur, Vettius Rufus & Cornelius Scipio Orphitus, faſces tenuere anno V. C. IↃCCCCXXXI. Chriſti CLXXVIII. teſte Henr. Noriſ. *Epiſt. Conſul. p. 462. Tom. XI. Theſ. Ant. Rom.* Vnde conſtat, eodem anno prodiiſſe illud SC. Anteceſſit illud Imperatorum Antonini & Commodi Oratio, in Senatu recitata, cuius meminit Vlpian. *Fragm.* XXVI. 7. Qua' de re Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton.* XI. *M. Antoninus etiam leges addidit de viceſima hereditatum, de tutelis libertorum, de bonis maternis, & item de filiorum ſucceſſionibus pro parte materna.* Vltima enim lex non alia eſt, quam SC. Orphitianum, quod & alias ſoli M. Antonino tribuitur. *l. 9. D. ad SC. Tertull. & Orphit. l. 6. D. eod. l. 230. D. de verbor. ſignif.* Sc. Orphitiani hiſtoria.

(*b*) *Orphitianum* an *Orphicianum* ſcribendum ſit, nondum conſtat. *Orphitorum* cognomen in antiquitate notiſſimum. Tamen & Q. ORPHICI mentio fit in Inſcriptione apud Gruter. p. IↃLXXV. 1.

§. IV.

Ceterum hoc SC. data eſt tam filio, quam filiae, legitima matris hereditas, etiamſi alieno iuri ſubiecti ſubiectaeue eſſent, ita, vt Eius materia.

 prae-

praeferrentur conſanguineis & adgnatis defunctae matris. *pr. Inſt. h. t.* Liberis vero omnibus hoc conceſſum beneficium, etiam vulgo quaeſitis, quippe quorum mater incerta eſſe haud poteſt. §. 3. *Inſt. eod.* Paull. *Recept. Sent. IV.* 10. 1. Nec capitis deminutione perimebantur iſtae ſucceſſiones. §. 2. *Inſt. eod.* Quod tamen de minima intelligendum. Nam ad filiam, quae vel ancilla, vel liberta ex SC. Claudiano fuerat facta, non magis, quam ad Latinos & peregrinos, legitima illa matris inteſtatae hereditas pertinebat. Paull. *ibid.* §. 2. 3.

§. V.

Quo pacto liberi ex hoc SC. matris heredes facti?

Quamuis vero liberi patri ipſo iure heredes eſſent: (vide ſupra *Lib. III. Tit. I. §.* 1.) matris tamen illi heredes fiebant non ipſo iure, ſed vel aditione hereditatis ſimplici, vel bonorum poſſeſſionis petitione, vel cretionis ſollemnitate. Paull. *Recept. Sent. IV.* 10. 4. *& ibi.* Cuiac. immo & pro herede geſtione maternam hereditatem adquirere potuiſſe filium, ex *l.* 3. C. *ad SC. Orph.* patet.

§. VI.

Mutationes nouo iure inuectae.

At ne hoc quidem SC. mutatione caruit. Primo enim conſtitutionibus illud ad nepotes etiam & pronepotes prolatum eſt. *§.* 1. *Inſt. h. t. l.* 11. *C. de ſuis & legit. lib.* Deinde & vulgo quaeſitos eo tantum caſu matribus ſuccedere paſſus eſt Iuſtinianus, ſi haec non ſit illuſtris, nec alios liberos habeat legitimos. *l. pen. C. ad SC. Orphit.* Denique vſus huius SC. plane obſoleuit, ex quo per *Nou.* CXVIII. 1. liberi matri patrique eodem iure ſuccedere coeperunt.

TIT. V.

DE

SVCCESSIONE COGNATORVM.

DEficientibus ſuis & adgnatis proxime ad ſucceſſionem vocabantur COGNATI, cuius iuris originem ad hunc titulum ex antiquitatibus repetere iuuabit.

§. I.

§. I.

Leges XII. Tabularum nullam habebant cognatorum rationem, quidquid in contrarium nitatur M. Vertran. Maurus *de iure liber. XXVII.* Quamuis enim, apud Paullum *Recept. Sent. IV.* 8. 22. legamus: *Ceterum lex XII. Tabularum nulla diſcretione ſexus cognatos admittit:* recte tamen Rittershuſius *ad h. t.* & Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. Tab. V.* obſeruarunt, in mendo cubare illum Paulli locum, legendumque eſſe non *cognatos*, ſed *adgnatos*. Sane praeter heredes ſuos, adgnatos, & gentiles, nullus iure decemuirali ſuccedendi ordo proditus legitur.

An cognatos ad ſucceſſionem vocarit Lex XII. Tabularum.

§. II.

Tota ergo illa ſuccedendi ratio e iure praetorio deſcendit, quo bonorum poſſeſſio ex edicto VNDE COGNATI promittebatur cognatis, ſi ſui heredes adgnati deficerent, ceu obſeruat ipſe Imperator *princ. Inſt. h. t.*

Cognatorum ſucceſſio ex iure praetorio eſt.

§. III.

COGNATI quinam vocentur, notum eſt, ſcilicet qui propinquitate ſanguinis etiam per feminas coniunguntur. *l. vlt.* §. 2. *D. de gradib.* Per adoptiones contingebat adgnatio ciuilis, quae tamen non cognationis, ſed adgnationis iura tribuebat. *l.* 4. §. 2. *D. de gradib.* Sed & vulgo quaeſiti, qui nullos adgnatos habebant, cognatos tamen ſuos habere poterant: non vero ſerui ſaltim ratione ſucceſſionis, quia ſeruilium cognationum in ſucceſſionibus nulla habebatur ratio, *l.* 1. §. 2. *D. unde cognati.* adeo, ut ne per manumiſſionem quidem cognationem reciperent. *l.* 7. *D. eod.*

Quinam cognati?

§. IV.

Cognatorum loco etiam habebantur adgnati, minimam capitis deminutionem paſſi, exceptis fratribus & ſororibus emancipatis, non tamen etiam liberis eorum, qui vna cum fratribus, in poteſtate retentis, ſuccedebant pro portionibus dimidiis. (*a*) §. 1. *Inſt. h. t.*, ibique Theophilus.

Iis etiam accenſi adgnati capite deminuti.

(*a*) Hoc tamen non ex Praetoris, cuius mentio fit *l.* 4. *C. de legit. tutor.* edicto eſt, ſed ex lege Anaſtaſiana, *l. vlt. de legit. hered.*

§. V.

Quamuis vero etiam cognati gradu tantum proximi ad ſucceſſionem vocarentur: non vltra ſeptimum tamen gradum hoc Praetoris beneficium ſeſe porrigebat, ſiquidem e ſeptimo gradu vocabantur

Ad quotum gradum ſucceſſerint cognati?

bantur ſobrino ſobrinaue nati nataeue, §. *vlt. Inſt. h. t.* quum adgnati non ſolum ad decimum vſque gradum, ſed in infinitum, vocarentur. Franc. Duaren. *Comment. ad tit. vnde cognati. p.* 580.

§. VI.

Ius nouum. Sed & haec omnia mutauit iuriſprudentia Iuſtinianea. Ex quo enim per *Nou.* CXVIII. 4. cognati adgnatis per omnia ſunt aequiparati: iſto Praetoris beneficio non amplius opus fuit: nec ad ſeptimum tantum gradum; ſed in infinitum, cognati aeque, atque adgnati, admitti coeperunt.

TIT. VI.

DE

GRADIBVS COGNATIONVM.

QVum ςέμματα COGNATIONVM in quaeſtionibus de ſucceſſione ſoleant numerari: operae pretium ſe facturum credidit Tribonianus, ſi de gradibus cognationis ſingulari titulo ageret.

§. I.

Gradus vnde dicti? GRADVS vero dictos docet Paullus *l.* 10. *§.* 10. *D. h. t. a ſimilitudine ſcalarum, locorumque procliuium, quos ita ingredimur, vt a proximo in proximum, id eſt, in eum, qui quaſi ex eo naſcitur, transeamus.* Tota illa lex prolixiſſima decerpta eſt ex Paulli *libro ſingulari, de gradibus, & adfinibus & nominibus eorum*, quem libellum Paulli, lege iſta non multo prolixiorem, integrum in amici cuiuſdam ſui bibliotheca exſtitiſſe, refert Cuiac. *Obſ. IV.* 40.

§. II.

Lineae quid & quotuplices? LINEAS concipiebant duas, DIRECTAM alteram, alteram TRANSVERSAM, quarum illa genitores & genitos, haec e latere iunctos, comprehendit. Illa iterum in SVPERIOREM & INFERIOREM diſtinguebatur. In his vero lineis ita numerabant perſonas, vt ſemper generata perſona nouum gradum adiiceret. *princ.* & §. 7. *Inſt. h. t.*

§. III.

Linea directa ſuperior. In linea directa ſuperiore, primo gradu erant *pater* & *mater*: ſecundo *auus* & *auia*: tertio *proauus* & *proauia*: quarto *abauus* &

& *abauia*: quinto *atauus* & *atauia*: ſexto *tritauus* & *tritauia*: ſeptimo & reliquis gradibus propria nomina deficiunt, iique communi vocabulo *maiores* adpellantur. *l.* 10. *§.* 7. *D. h. t.* In linea inferiore, primo gradu erant *filii* & *filiae*: ſecundo *nepotes* & *neptes*: tertio *pronepotes* & *proneptes*: quarto *abnepotes* & *abneptes*: quinto *atnepotes* & *atneptes*: ſexto *trinepotes* & *trineptes*: ſeptimo gradu denuo nomina cognationum propria exſpirant, & remotiores deſcendentes *poſteri* vel *poſteriores* dicuntur. *d. l.* 10. §. 7. *eod.* Denique in linea transuerſa numerabantur SECVNDO gradu *fratres* & *ſorores*: TERTIO *fratris ſororisque filii* & *filiae*, (*a*) *patruus*, *amita*, *auunculus* & *matertera*: QVARTO *fratris* & *ſororum nepotes*, *neptes*, *fratres patrueles*, *ſorores patrueles*, *conſobrini* & *conſobrinae*, *amitini* & *amitinae*, *patruus magnus* & *amita magna*, *auunculus magnus*, & *matertera magna*: QVINTO, *fratris* & *ſororis pronepotes* & *proneptes*, *fratris patruelis*, *ſororis patruelis*, *amitini*, *amitinae*, *conſobrinorum conſobrinarumue filii*, *filiae*, *propior ſobrino ſobrina*, (*b*) *propatruus*, *proamita*, *proauunculus*, *promatertera*: SEXTO *fratrum ſororumque abnepotes* & *abneptes*, *fratris patruelis*, *ſororis patruelis*, *amitini*, *amitinae*, *conſobrini*, *conſobrinae nepos*, *neptis*: *patrui magni*, *amitae magnae*, *auunculi magni*, *materterae magnae nepos*, *neptis*: *propatrui*, *proamitae*, *proauunculi*, *promaterterae filii*, *filiae*, *abpatruus*, *abamita*, *abauunculus*, *abmatertera*. Reliqui gradus denuo propriis nominibus deſtituuntur. §. 7. *Inſt. h. t.* Paull. *Recept. Sent. IV.* 11. 1. *ſequ.* Inferior. Trans- uerſa.

(*a*) Propriis nominibus & hae cognationes deſtituuntur. Vid. Plaut. *Poenul. V.* 2. Paull. *l.* 10. §. 14. *D. de grad.* Vulgo tamen vocantur *nepotes*. Vid. Caſaub. *ad Spartian. Hadr.* II.

(*b*) Id eſt patrui magni, amitae magnae, auunculi magni & materterae magnae filii filiae. Conf. Theod. Ryck. *ad* Tacit. *Annal.* XII. 64.

§. IV.

Quum vero haec omnia difficilius concipiantur: in ſchemate quodam veteres iureconſulti ſolebant rem omnem ob oculos ponere. Quale etiam Inſtitutionibus ſuis inſeruerat Iuſtinianus, ſecundum *§. vlt. Inſt. h. t.* & in paraphraſi Theophilus, quod tamen vtrumque periit. At plura tamen eiusmodi ſchemata antiqua ſuperſunt. Tria elegantiſſima dedit Iſidorus Hiſpalenſis *Orig. IX.* 7. *p.* 1059. *ſequ. edit. Dionyſ. Gothofr.* quorum primum ſcalarum, alterum arboris, tertium rotae refert imaginem. Alia huius generis in ſcriniis ſuis habuit Cuiacius, quorum vnum, codici cuidam Schema graduum cognationis.

Theodoſiano praemiſſum, edidit *Lib. VI. Obſ. Cap. XL. p. m.* 268. quod licet non niſi adgnatos complectatur, dignum tamen videtur, quod & hic ponatur ob oculos, vt modus ille veterum delineandi gradus adgnationis eo rectius intelligatur.

TAB. A.

TIT. VII.

DE

SERVILI COGNATIONE.

CVm Vinnius, tum ceteri fere omnes, notant, in plerisque Msc. & in Graeca paraphraſi hunc locum nullam nouam inſcriptionem habere, ſed cohaerere titulo praecedenti. Nos tamen inſuper habita illa κρίσει, pauca tantum delibabimus, quae ad antiquitates facere videbuntur.

§. I.

Nulla cognatio ſeruilis. SERVORVM nulla olim cognatio intelligebatur in cauſſa ſucceſſionis. Quamuis enim in nuptiis contrahendis etiam iure antiquo ſeruilis cognationis ratio haberetur, eaque nuptiis eſſet impedimento, ſi forte pater & filia, frater & ſoror eſſent manumiſſi: §. 10. *Inſt. de nupt. l.* 14. §. 2. 3. *D. de ritu nupt.* in ſucceſſionibus tamen naturalis illa ſeruorum cognatio inſuper habita eſt. *l. vlt.* §. 5. *D. de grad. & adfinit.*

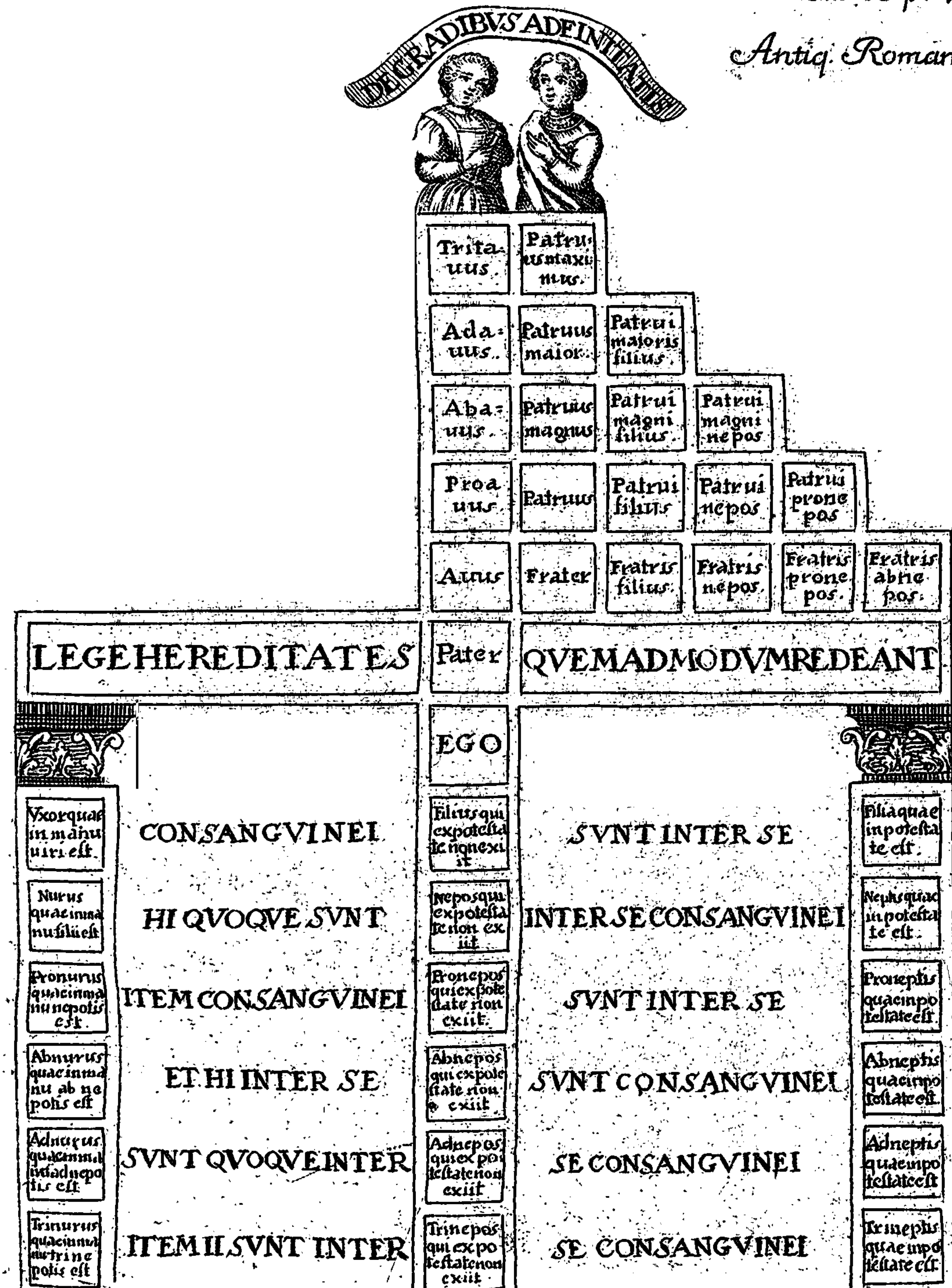
§. II.

Libertis ſuccedebant ſui, & deinde patroni ex lege XII. Tabularum. Neque id ſolum de ſeruis ipſis nondum manumiſſis intelligendum, qui nec ſucceſſorem habere, nec alteri ſuccedere poterant: *l.* 4. *C. comm. de ſucceſſ.* ſed & de LIBERTINIS. Nam & his defunctis ſui tantum heredes, non vero adgnati vlli aut cognati, ad ſucceſſionem vocabantur. Deficientibus ſuis, proximi heredes erant patroni, de quibus in lege XII. Tabularum fuerat cautum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR; CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS, PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. V.* De qua lege titulo ſequente agemus.

§. III.

Tab. A. p. 402.

Antiq. Roman.

§. III.

Id vero quum inhumanum videretur humaniſſimo Imperatori, Iuſtiniano: antiquum illud ius conſtitutione ſua correxit, voluitque, ſi quis in ſeruili conſtitutus conſortio, liberum (*a*) vel liberos habuerit, ſiue ex libera, ſiue ex ſeruilis conditionis muliere: vel contra ſerua mulier ex libero vel ſeruo habuerit liberos cuiuscunque ſexus, & ad libertatem his peruenientibus, ii qui ex ſeruili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberae erant, ipſi in ſeruitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem peruenerint, vt hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus iure hac in parte ſopito. *princ. Inſt. h. t.* Iuſtiniani conſtitutio deperdita.

(*a*) Ita ipſe Imperator *princ. h. t.* loquitur, quemadmodum & alibi. *l.* 33. *C. de inoff. teſt.* Sed & Aurelius Victor eodem vocabulo, numero ſingulari vſus eſt: *Nerua Traianum in liberi locum adoptauit.*

§. IV.

Non exſtat quidem amplius illa Iuſtiniani conſtitutio, cum ipſo ſcilicet priore codice intercepta: epitomen tamen eius, in membranis quibusdam Latine expreſſam, exhibet Cuiacius *Obſ. XX.* 34. vbi & ex Baſilicis conſtitutionem Graecam recenſet, quam ipſe integram hanc eſſe Iuſtiniani conſtitutionem, exiſtimat. Graece ſane illam ſcriptam, ſatis patet ex §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* Eam reſtituit Cuiacius.

TIT. VIII.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

LIBERTINI apud Romanos ſaepe erant opulentiſſimi, & hinc multum referebat, quis eorum in bona ſuccederet. Quamuis vero omnes libertini, vt ſupra obſeruauimus, initio eſſent ciues Romani: alia tamen iam olim erat ſucceſſio libertorum, alia ingenuorum, ceu ex ſequentibus patebit.

§. I.

Quemadmodum ingenuis primo loco heredes ſui, ſecundo adgnati ſuccedebant: ita ad LIBERTORVM ſucceſſionem primo loco Patroni ſuccedere

 here-

bant libertis deficientibus ſuis.

heredes ſui, ſecundo patroni patronorumue liberi vocabantur. Legem ipſam decemuiralem §. II. ad ſuperiorem titulum adduximus. Conf. Vlp. *Fragm. XXVII.* 1. & *XXIX.* 1. Patroni enim, vt recte obſeruat Arn. Vinn. *ad princ. Inſt. h. t.* eodem apud Romanos iure cenſebantur, ac adgnati, quod & Iuſtinianus obſeruans in Conſtitutione Graeca apud Cuiac. *Obſ. XX.* 34. Δοκοῦσι δὲ, inquit, ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερωμένων οἱ ἐλευθερῶντες αὐτούς. *Videntur enim adgnati libertinorum, qui illos manumiſerunt.* Vnde & patronorum nomina liberti adſumebant, tanquam filii, teſte Lactant. *Diu. Inſt. IV.* 3. Sic Pompeii M. libertus Pompeius Leneus dictus, Plin. *Hiſt. Nat. XXV.* 5. Ciceronis alter Laurea Tullius, Plin. *Hiſt. Nat. XXXI.* 2. alter Tullius Tiro, cuius frequens mentio in Epiſtolis ad familiares. (*a*) Quin ſaepe ea conditione legatum patroni libertis relinquebant, vt ne de nomine ſuo exirent. Vid. *l.* 94. *D. de legat.* 3. *l.* 88. *§.* 6. *de legat.* 2. *l.* 108. *D. de condit. & demonſtr.* Quare non mirum eſt, in libertorum ſucceſſionibus eumdem locum tenuiſſe patronos, quem in ingenuorum hereditatibus adgnati tenebant.

(*a*) Conſtat hoc ex ipſo iure noſtro. *Vid. l.* 77. §. 15. *D. de legat.* 2. *l.* 38. §. 2. & *l.* 94. *D. de leg.* 3. Dionyſ. Gothofred. *ad l.* 108. *D. de cond. & demonſtr.* Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.* 1418. qui etiam ex Plinio & Quinctiliano obſeruat, libertos nomen patroni, ſeruos praenomen heri adſumſiſſe, dictos quippe *Lucipores*, *Marcipores*, *Publipores*, quaſi Lucii, Marci, Publii pueros. Ceterum praeter hos patronos libertini ſibi etiam alios eligebant, quorum ſe tutelae credebant, dicti hinc eorum *clientes.* Vid. Caſaub. *ad Sueton. Iul. II.*

§. II.

Legitima illa ſucceſſio qualis?

Succedere ergo liberto non poterat patronus, ſi illi eſſent heredes ſui, quales erant liberi non naturales tantum, ſed etiam adoptiui, vt & vxor, quae in manum conuenerat. His vero deficientibus, licebat quidem liberto, teſtamento facto patronum praeterire: ſi vero inteſtatus deceſſiſſet, patroni patroniue liberi ad ſucceſſionem vocabantur, hereditate in capita diuiſa, & gradibus remotioribus excluſis. Hinc ſi patronus ſuperſtes eſſet & alterius patroni filius: ad ſolum patronum hereditas deuoluebatur. Patroni quoque nepotes ſuccedere non poterant, ſi alterius patroni ſupereſſet filius. Et ſic de reliquis caſibus ſtatuendum. Vlpian. *ibid.* Paull. *Rec. Sent. III.* 2. 1. *ſequ. l.* 23. §. 1. *D. de bon. libert.*

§. III.

§. III.

Sed iniqua poſtea haec teſtandi libertas viſa eſt Praetoribus, qui ne patroni (*b*) libertorum hereditatibus fraudarentur, edicto illis conſulendum putabant. Illo libertus, facto teſtamento decedens, liberis ſuis & naturalibus haud relictis, iubebatur patrono eiusue liberis dimidiam bonorum partem relinquere: ſi nihil, aut minus certe parte dimidia, reliquerat: dabatur patrono contra tabulas, partis dimidiae bonorum poſſeſſio. (*c*) Vlpian. *ibid.* Suet. *Neron.* *XXXII.* Dio Caſſ. *LI. p.* 454.

Eadem mutata a Praetoribus, tum reſtricta, libertorum teſtamenti factione.

(*b*) Totum illud beneficium ad patronos, non item ad patronas pertinuit, quum tamen inter eos haud diſtinxiſſent Leges XII. Tabularum. Vlpian. XXIX. 4. & 5.

(*c*) Non dabatur haec bonorum poſſeſſio, niſi hereditas eſſet data, aut bonorum poſſeſſio petita, quod ſecus fiebat in bonorum poſſeſſione, quae liberis contra tabulas dabatur. Latius haec exſequitur Ant. Faber *Error. pragm. decad. L. err. 7. n. 6. ſequ.*

§. IV.

Quod ſi vero inteſtatus deceſſerat libertus, relicto herede ſuo, ſed adoptiuo tantum, vel vxore, quae in manum conuenerat: dabatur denuo patrono contra hos ſuos heredes, partis dimidiae bonorum poſſeſſio. Vlpian. *l. c.* Soli ergo patronum excludebant naturales liberi, ſiue ſui, ſiue emancipati, ſiue in adoptionem dati, ſi modo ex vlla parte ſcripti heredes erant, vel bonorum poſſeſſionem contra tabulas petierant. Nam alias exheredati videbantur, adeoque patronum excludere non poterant. *§.* 1. *Inſt. h. t.*

Tum exclusis quibusdam heredibus ſuis.

§. V.

Aſt haec omnia de libertorum tantum bonis edixerat Praetor. *In bonis libertae*, inquit Vlpianus, *patrono nihil iuris ex edicto datur. Fragm. XXIX.* 2. Quod non ita intelligendum, ac ſi patronis Praetor hic ſuccurrere noluerit, ſed quod non opus hac in re fuerit Praetoris beneficio. Libertae enim nullos habebant heredes ſuos, qui patronum excluderent. Quumque patroni legitimi eſſent earum tutores: conſequens erat, vt nec teſtari, nec in manum conuenire ſine eorum auctoritate poſſent. Vlpian. *Fragm. XI.* 27. Itaque inteſtatis mortuis, ſemper hereditas ad patrono pertinebat, neque contingebat, vt hi bonis earum exciderent.

In libertae bona ſemper ſuccedebat patronus.

§. VI.

Lex tamen Papia quibusdam libertabus conceſſit teſtamenti factionem.

Aſt lege Papia Poppaea, quae varia foecunditati praemia propoſuit, etiam libertabus quodammodo facultas data eſt, patronos hereditate excludendi. Ea enim lex tutela liberauit libertas, quae vel quatuor liberos eſſent enixae, Vlp. *Fragm. XXIX.* 3. vel certe ius quatuor liberorum beneficio principum impetraſſent, cuius rei exemplum exſtat apud Sueton. *Claud. XIX.* nec non apud Grut. *Inſcript. p. DCXXXI.* 2. vbi mentio fit Corneliae Zoſimae, HABENTIS. IVS. QVATVOR. LIBERORVM. BENEFICIO. CAESAR. Conſequens ergo erat, vt hae libertae & libere ſine auctoritate patronorum teſtarentur, & patronos hereditate excluderent. Ne tamen id fraudi eſſet patronis, eadem lege cautum eſt, vt pro numero liberorum, libertae ſuperſtitum, patrono virilis pars deberetur. Vlpian. *ibid.* Add. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. II.* 11. *p.* 242.

§. VII.

Eiusdem legis caput de bonis liberti centenarii.

Eadem lege etiam de bonis libertorum nonnulla ſtatuta ſunt, quae nobis ſeruauit Iuſtinianus §. 2. *Inſt. h. t.* Cautum eſt enim, vt ex bonis liberti eius, qui ſeſtertium CM. patrimonium reliquerat, & pauciores quam tres liberos, (ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat,) virilis pars patrono, eiusue liberis maſculis, deberetur; ſin tres liberos haberet, patrono in eius hereditate nihil iuris eſſet. Sin non haberet ſeſtertium centum, liberam libertus haberet teſtandi facultatem, & ſi libertus liberos non haberet, iure antiquo patroni eorumue liberi maſculi ab inteſtato ſuccederent: ſin relictis liberis decederet, patronus ius nullum in eius bonis haberet. Nam ſumma haec pro Auguſtei aeui opulentia minor procul dubio videbatur, quam vt eius rationem haberent leges. Perizon. *Diſſert. de Lege Vocon. p.* 171. Conf. Iac. Gothofr. *ad Leg. Pap. Popp. XXV. p.* 296. & *Comment. noſtr. II.* 22. *p.* 350. *ſequ.*

§. VIII.

Aliud eiusdem legis caput de ſucceſſione patronae.

Denique quum beneficium Praetoris, quod §. III. & IV. deſcripſimus, ad ſolos patronos, non item patronas, pertineret: eadem lex Papia Poppaea patronae ingenuae duos, libertinae tres liberos enixae, id iuris dedit, quod patronus habebat ex edicto, vt ſcilicet poſſet bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti, aut ab inteſtato contra heredes non naturales petere. Vlpian. *Fragm. XXIX.* 5. 6. Vid. *Comm. noſtr. ad Leg. Iul. & Pap. Poppaeam II.* 22. *p.* 357.

p. 357. Eadem lex Papia liberis patronae ingenuae, trium liberorum iure honoratae, idem ius conceſſit, quod ipſi patronae tribuerat. Vlp. *ibid. n.* 7. Add. *Comm. noſtr. II.* 22. *p.* 358.

§. IX.

Qualis fuerit ſucceſſio in bonis deditiorum & Latinorum.

Omnes vero hae leges non niſi de libertis, ciuibus Romanis, loquuntur. Tempore enim conſcriptarum XII. Tabularum; vti & libera republica, omnes libertini ad ciuitatem Romanam adſpirabant. Poſtea ſub Auguſto, quo imperante etiam lex Papia Poppaea lata eſt, libertini quidam dedititiae conditionis eſſe coeperunt, quemadmodum ſub Tiberio Iuniani Latini orti ſunt: (Vide ſupra *ad Lib. I. Tit. IV. V.* §. 11. *ſequ.*) at ne Latini quidem, nedum dedititii, habebant teſtamenti factionem, *l.* 1. *pr. D. de ſuis & legit. hered.* ſed bona eorum, tamquam ſeruorum peculia, manumiſſores retinebant. §. 4. *Inſt. h. t.* Porro SC. Largiano (*d*) cautum, vt liberi manumiſſoris, non nominatim exheredes ſcripti, extraneis heredibus in bonis Latinorum praeferrentur. *l. vn. C. de Lat. lib. toll.* Immo & D. Traianus edixit, vt liberti Latini, qui inuito vel ignorante patrono ad ciuitatis iura feſtinaſſent, ex beneficio principis, viui quidem ciues Romani haberentur, at morerentur tamen Latini. §. 4. *Inſt. h. t. l. vn. princ. &* §. *vlt. C. de Lat. lib. toll.* Quare in eo duriſſima erat Latinorum dedititiorumque conditio, nec poterat vllo caſu patronus libertorum eiusmodi hereditate priuari.

(*d*) Videtur id SC. conditum anno V. C. DCCCXCIIII. Ti. Claudio, Druſi F. Caeſ. Aug. & A. Caecina Largo Coſſ. Quod vero Largianum, non Claudianum dictum id SC. inde eſſe videtur, quod Claudius Caeſar hunc conſulatum per duos tantum menſes geſſit, collegae vero Largo magiſtratum in annum totum prorogauit, teſte Dione Caſſio LX. p. 671.

§. X.

Nouum ius a Iuſtiniano inuectum.

Verum Iuſtinianus nullam hic antiqui iuris vel volam, vel veſtigium reliquit. In conſtitutione enim, quam *ſuperiore titulo* §. *IV.* allegauimus, quaeque in Baſilicis exſtat *Tom. VI. p.* 595. iuſſit, vt ſi libertus, vel liberta, minores centenariis eſſent, id eſt, minus, quam centum aureorum, haberent ſubſtantiam, (*e*) nullum locum

(*e*) Pro mille enim ſeſtertiis Lege Papia Poppaea definitis Imperator vnum aureum ſubſtituit, & quidem tamquam interpres. (*Vid.* §. 3. *Inſt. h. t.*) Sed haec interpretatio hiſtoriae plane repugnat. Aureus enim, qualis Iuſtiniani aeuo

locum haberet patronus in eorum ſucceſſione, dummodo teſtamentum fecerint. Sin inteſtati deceſſerint, nullis liberis relictis, patronatus ius ex lege XII. Tabularum integrum maneret. In maiorum centenariis bona, ſi liberos haberent heredes vel bonorum poſſeſſores, nihil iuris patrono eſſet: ſin ſine liberis deceſſerint inteſtati, ad omnem hereditatem patroni patronaeue vocarentur; ſin vero fecerint teſtamentum, patronosque aut patronas praeterierint, hi per bonorum poſſeſſionem tertiam bonorum partem, (non vt antea dimidiam,) conſequerentur, ita, vt eam portionem ſine onere haberent, & ne legata quidem aut fideicommiſſa liberis liberti libertaeue praeſtare cogerentur. Ius porro illud ſuccedendi in bonis libertorum Iuſtinianus etiam ad collaterales patronorum cognatosque vsque ad quintum gradum extendit. *§. 3. Inſt. h. t.* Denique ſublata Latinitatis & dedititiorum conditione, omnibus promiſcue libertinis teſtandi ius indulſit. *l. vn. C. de Lat. lib. toll. & l. vn. C. de ded. lib. toll.* adeoque patronis vel ius ſuum, vel ſaltim partem ſperatae hereditatis non exiguam ademit.

aeuo in vſu fuit, vix centum ſeſtertiis reſpondit. Siquidem adhuc Vlpiani aeuo dena tantum ſeſtertia centum aureos conficiebant. Hinc aduocatorum honorarium denis ſeſtertiis definitum dicitur apud Tacit. *Ann. XI. 7.* centum aureis apud Vlpian. *l. 1. §. 12. D. de extraord. cognit.* Vid. Gronou. *de Pecun. vet. I. 5.* Sed ſaepius in Pandectis ex CM. ſeſtertium Tribonianus exſculpſit C. aureos. Vid. Cuiac. *Obſeru. XIX. 31.* & *ad l. 10. D. de dolo malo.*

TIT. X.

DE

ADSIGNATIONE LIBERTORVM.

Adsignatio libertorvm veluti exceptio erat legum de ſucceſſione libertorum. Nam quod generaliter ſuperiore titulo definitum eſt, patroni liberos, mortuo parente, aequis portionibus in bonis libertorum ſuccedere, id hanc habere exceptionem intelligitur, niſi vni ex liberis libertum adſignauerit patronus. Quae adsignatio qualis fuerit, ad hunc titulum docendum eſt.

§. I.

Satis opima olim erant iura patronatus. Praeter ſpem enim ſucceſſionis, cum iſto iure coniunctam, de qua titulo praecedente actum, patrono debebantur operae, dona, munera. Vid. Iac. Oiſel. *ad Caii Inſt. II. 9. 4. p. m.* 156. Immo libertus, non minus, quam filius, alere tenebatur patronum, pro modo facultatum, *ſi is ad* egeſtatem vergeret. Paull. *Recept. Sent. II. 32. 1. l. 5. §. 18. & l. vlt. D. de agnoſc. & alend. lib.* Vnde opulenti liberti veluti pars quaedam erant patrimonii, & iure is locuples videbatur, cui plures eſſent liberti locupletiores.

Iura patronatus in quonam conſtiterint?

§. II.

Quemadmodum igitur parentes liberis certam bonorum portionem ſolebant dare, ita & iisdem poterant adſignare libertos. ADSIGNARE vero LIBERTVM erat teſtificari, cuius ex liberis libertum parens eſſe velit. *l.* 107. *D. de verb. ſignif.* Ea adſignatio non ſolum teſtamento & codicillis fiebat, ſed & per modum contractus, aut donationis inter viuos vel mortis cauſſa, quibuscunque verbis, epiſtola, chirographo, pure, ſub conditione, immo & ſolo nutu. *l. 1. §. 3. & l. 7. D. de adſign. lib.* Dabatur tamen ea adſignandi facultas tantum ei, qui duos pluresue liberos in poteſtate habebat. §. 2. *Inſt. h. t.* Quod ſi is, cui adſignatus erat libertus, emancipatus fuiſſet, euaneſcebat adſignatio. *l. 1. fin. D. eod. §. 2. Inſt. h. t.* Cui non opponenda *l. 9. D. h. t.* vbi Modeſtinus & emancipato libertum adſignari poſſe ſtatuit. Poteſt enim pater & emancipato adſignare, ſi velit. At ſi ſuo adſignarit, eumque poſtea emanciparit, mutaſſe videtur ſententiam. Merill. *Obſ. VII.* 13.

Adſignatio libertorum qualis?

§. III.

De hac ergo libertorum adſignatione prodiit SC. CLAVDIANVM anno V. C. Iɔcc[illegible] Velleio Rufo & P. Oſtorio Scapula Coſſ. ſuffectis (*a*), cuius i[illegible] legitima verba nobis ſeruauit Vlpianus *l. 1. pr. D. h. t.* SI Q[illegible] DVOS PLVRESVE LIBEROS, IVSTIS NVPTIIS

De ea Sc. Claudianum.

(*a*) In §. 3. *Inſt. h. t.* hi Coſſ. vocantur Sabellius Rufus & Aſterius Scapula: *in l. 1. pr. D. eod.* Velleius Rufus & Oſterius Scapula, quomodo etiam ap. Hub. Golzium *in Faſtis p.* 239. legitur. Genuina nomina reſtituiſſe ſibi videtur Pigh. *Annal. Lib.* XVIII. *p. 576. Tom. III.* vbi alterum coſſ. *P. Suilium Rufum*; alterum *P. Oſtorium Scapulam* vocat. Ceterum alias nomina *Aſterius*, *Haſterius*, *Oſterius*, *Auſterius*, *Auſterus* ſaepe confundi, docuit V. A. Bynkersh. *Obſ. III.* 7. *p.* 242.

QVAESITOS, IN POTESTATE HABERET, DE LIBERTO LIBERTAVE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS EX LIBERIS SVIS EVM LIBERTVM EAMVE LIBERTAM ESSE VELLET, IS EAVE QVANDOQVE IS, QVI EVM EAMVE MANVMISIT INTER VIVOS VEL TESTAMENTO, IN CIVITATE ESSE DESISSET, SOLVS EI PATRONVS SOLAVE PATRONA ESSET, PERINDE, ATQVE SI AB EO EAVE LIBERTATEM CONSEQVVTVS CONSEQVVTAVE ESSET. VTIQVE SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, NEQVE EI LIBERI VLLI ESSENT, CETERIS EIVS LIBERIS, QVI MANVMISIT, PERINDE OMNIA IVRA SERVENTVR, AC SI NIHIL DE EO LIBERTO, EAVE LIBERTA, IS PARENS SIGNIFICASSET.

§. IV.

Eius explicatio.

Ex hoc ergo SC. quiſque libertum vni ex liberis in poteſtate conſtitutis pro arbitrio adſignabat. Quo facto, non omnes patroni liberi, ſed is, cui adſignatus libertus fuerat, ad ſucceſſionem vocabatur. Quod ius etiam tum ſaluum erat illi, cui libertus adſignatus, ſi patronus mediam capitis deminutionem fuiſſet paſſus. Eo vero, cui libertus adſignatus fuerat, ita capite deminuto, reliquis liberis iura patronatus ſalua erant, perinde ac ſi nihil patronus de adſignatione liberti ſignificaſſet. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. LXXXII. p. 652.* Arn. Vinn. *Comment. ad Inſt. h. t.*

TIT. X.
DE
BONORVM POSSESSIONIBVS.

DIximus ſupra ad *Lib. I. Tit. II.* §. 24. [illegible]aetores id praecipue egiſſe, vt leges ſub ſpecie aequitatis [illegible]ctis ſuis euerterent, eumque in finem noua commentos eſſe vocabula. Huius rei ſpecimen hic titulus dabit. Saepe enim vbi HEREDITATEM negabant leges, Praetores dabant BONORVM POSSESSIONEM, quum tamen inter ea vocabula, quod ad effectum attinet, parum differentiae eſſet.

§. I.

§. I.

Quum hic in vocabulis luſerit Praetor, de ipſo illo vocabulo praetorio nonnulla praemittenda ſunt. Notandum ergo, plerumque differre BONORVM POSSESSIONEM, & POSSESSIONEM BONORVM. Illa enim hereditatem praetoriam, haec illam poſſeſſionem, in quam creditores, legatarii aliiue immittebantur, denotat (*a*). Briſſon. *de Verb. ſignif. p. m.* 4. Non obſeruarunt tamen illud diſcrimen Macer *l.* 4. §. *vlt. D. de offic. eius cui mand. iuriſd.* & Paullus *l.* 35. *pr. D. de oblig. & action.* Vocabatur etiam praetoria iſta hereditas abſolute POSSESSIO, & Graecis διαδοχὴ, vel διακατοχή. Vnde Vlpianus *Titulum XXVIII. Fragmentorum* inſcribit *de poſſeſſionibus dandis.* Ad quam rubricam quidem obſeruat V. C. Schultingius p. 671. vocabulum *poſſeſſionis* ſimpliciter hoc ſenſu non ſolere vſurpari: ſed aliud euincunt *l.* 12. *D. de Carbon. edict. l.* 77. §. 31. *D. de legat.* 2. Aliquando & *hereditatis poſſeſſionem* apud veteres legi, iam obſeruauit Cuiac. *Obſ. IV.* 16. Quid bonorum poſſeſſio, quid poſſeſſio bonorum?

(*a*) Vtrumque vocabulum accurate diſtinxit Imperator. §. 4. *Inſt. h. t.*

§. II.

Vlpiano *l.* 3. §. 2. *D. de bon. poſſeſſ.* BONORVM POSSESSIO eſt *ius perſequendi retinendiue patrimonii, ſiue rei, quae cuiuſque, quum moritur, fuit.* Sed quum paullo obſcurior ea ſit definitio: rectius dixeris, eſſe hereditatem, perſonis quibuſdam, iure ciuili inhabilibus, edicto arbitrioque (*b*) praetoris delatam. Vnde & Graeci eam ſaepius vocant περιουσίαν διαδοχὴν, vel, vti in Gloſſis eſt, ὑπαρχόντων διακατοχήν. Quid ſit bonorum poſſeſſio?

(*b*) In praetoris fuiſſe poteſt[illegible], velletne bonorum poſſeſſionem [illegible]are, nec ne, ſatis eu[illegible]cunt exem[illegible], quibus praetor bono[illegible]m certis perſonis [illegible]en edicto ſuo non exceperat. [illegible] Metellus, Praetor, Vecil[illegible]oni, bonorum Iuuentii poſſeſſione[illegible] ſecundum tabulas dare recuſabat, tantum quod leno eſſet. Val. Max. VII. 7. 7. Nonnunquam tamen & conſules intercedebant. Sic quum Genucius, Matris magnae Gallus, a Cn. Oreſte, Praetore, bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas impetraſſet: Mamercus Aemilius Lepidus Coſ. Praetoriam iuriſdictionem abrogare non dubitauit, non aliam ob cauſſam, quam quia Genucius amputatis genitalibus nec vir eſſet, nec mulier. Val. Max. VII. 7. 6.

§. III.

Ceterum varie diuiduntur BONORVM POSSESSIONES. Aliae ORDINARIAE ſunt, a praetore introductae: *l.* 5. §. *vlt. de Carbon. edict.* aliae EXTRAORDINARIAE, quae ex legibus, SC. conſtitu- Quotuplex?

ſtitutionibus principum, vel iure nouo deſcendunt. §. 3. *Inſt. h. t.* De bonorum poſſeſſionibus extraordinariis, quae ex Conſtitutionibus Principum natae ſunt, conſulendus eſt Cuiac. *Obſ. XI.* 14. Ordinariae vel EDICTALES erant, vbi nulla opus erat cauſſae cognitione, *l.* 30. *§.* 1. *D. de adquir. hered. l.* 1. §. 4. *D. ſi tabulae teſt. nullae exſtab.* vel DECRETALES, quae cognitionem (*c*) decretumque deſiderabant. *l.* 1. *§.* 7. *D. de ſucceſſ. edict. l.* 2. §. 1. *D. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur. l.* 2. §. 11. *D. ad SC. Tertull. & Orphit.* Vtraque vel EX TESTAMENTO dabatur, vel AB INTESTATO. Si ex teſtamento, tum vel CONTRA TABVLAS, id eſt, contra teſtamentum, ſiue *contra lignum*, dabatur, eaque Graecis ἐναντίωσις κατὰ διαθήκης dicitur; vel SECVNDVM TABVLAS: *princ. Inſt. h. t.* aut, ſi ſine ſcripto teſtamentum conditum, tum vel SECVNDVM NVNCVPATIONEM, vel CONTRA EAMDEM bonorum poſſeſſio competebat. *l. vlt. C. de bonor. poſſ. ſecund. tab. l.* 1. *C. de bon. poſſ. contra tab.* Ab inteſtato vero dabatur vel ius legitimum habentibus, vel non habentibus propter capitis deminutionem. Denique bonorum poſſeſſio aut CVM RE dabatur, aut SINE RE. *Cum re*, ſi is, qui acceperat, cum effectu bona retinebat; *ſine re*, quum alius iure ciuili euincere hereditatem poterat. Sic verbi cauſſa, ſi ſuus heres inteſtato erat; bonorum poſſeſſio alii data erat ſine re, ſiquidem ſuo heredi euincere hereditatem iure legitimo licebat. Vlp. *Fragm.* XXVIII. 13. XXIII. 6.

(*c*) Equidem bonorum poſſeſſiones aliae de plano, aliae pro tribunali petebantur. *l.* 2. §. 1. *D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Aſt dari aliter non poterant, quae exigebant decretum, quam pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, nec cauſſae cogniti[illegible]bi, quam pro tribunali, fiebat *l.* [illegible] §. *ſi cauſſa* 8. *D. de bon. poſſeſſ.*

§. IV.

Bonorum poſſeſſio contra tabulas.

Quod ad bonorum poſſeſſiones atti[illegible]amento deſcendunt, eae, vt dixi, vel ſecundum ta[illegible]bantur, vel contra tabulas. CONTRA TABVLAS bonorum poſſeſſio erat omnium prima, de qua edixerat Praetor, vnde & *ex prima parte vel ex primo edicto* bonorum poſſeſſio dari dicebatur, quoties dabatur contra tabulas. *l.* 4. & *l.* 12. *D. de edict. Carbon.* & *l.* 2. *D. de bon. liber.* Quem ordinem ab aequitate etiam atque etiam commendat Vlp. *l.* 2. *pr. D. de bon. poſſ. ſec. tab.*

§. V.

§. V.

Dabatur autem ea bonorum poſſeſſio liberis emancipatis, à patre teſtamento praeteritis: non autem ſuis, qui praeteriti teſtamentum nullum dicunt: *l.* 1. *D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.* niſi hoc remedio vti malint, quod ipſis licet iure nouo. *l.* 2. *C. de bon. poſſ. contra tab.* Proprie tamen haec bonorum poſſeſſio, vti dixi, ad ſolos emancipatos pertinet. Quamuis enim iis non debetur legitima hereditas: praetor tamen, naturalem ſequutus aequitatem, hos quoque ad bonorum poſſeſſionem vocabat. *l.* 1. §. *vlt. D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Eadem parte edicti vocabat adoptiuos, non vero in adoptionem datos. Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 3. Hos enim, quia in aliam familiam, aliaque ſacra tranſierant, non iuuabat Praetor, niſi eo caſu, ſi ipſi a patre naturali heredes inſtituti eſſent, & alii liberi praeteriti. Tunc enim, his bonorum poſſeſſionem petentibus, illi quoque vna admittebantur. *l.* 8. §. 11. *D. de bon. poſſeſſ. contr. tab. l.* 1. §. 12. *D. de ventr. in poſſ. mitt.* Alias nihil intererat, ſiue emancipati naturales eſſent, ſiue adoptiui, ſiue nati, ſiue poſtumi, ſiue primi, ſiue vlteriorum graduum. *l.* 1. *pr. l.* 3. *pr.* §. 1. & *ſeq. D. de bon. poſſ. contra tab.* Ceterum emancipati, impetrata contra tabulas bonorum poſſeſſione, cauere debebant fratribus, qui in poteſtate manſerant, & bona, quae moriente patre habuerant, ſe collaturos. Paull. *Sent. V.* 9. 4. Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 4.

Cui data ſit?

§. VI.

Bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas.

SECVNDVM TABVLAS dabatur bonorum poſſeſſio iis, quibus, licet teſtamento ſcriptis heredibus, ſubtilitas aliqua iuris ciuilis obſtabat: Quod ſi enim eo[illegible]n, quibus contra tabulas competebat bonorum poſſeſſio, a[illegible]t eſſet, aut peteret nemo (*d*): praetor ſcript[illegible]s heredes ad[illegible]ittebat, dummodo teſtamentum non minus, quam [illegible]pte[illegible]um ciuium Romanorum ſignis eſſet ſignatum, Vlpia[illegible] *XVII.* 6. Eam enim ſolam ſollemnitatem in teſtamen[illegible]irebat Praetor. Vnde in edicto ſuo Verres apud Cic. *Ve*[illegible]45. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET TABVLAE TESTAM[illegible]NTI, OBSIGNATAE NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR: SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM

 DABO.

(*d*) Praetor enim nulli legitimo heredi ius ſuum adimere poterat. Quare haec bonorum poſſeſſio *ſecundum tabulas* non ſemper dabatur cum re, obſtante iure ciuili. Vlpian. *Fragm. XXIII.* 6.

DABO. Ex quo loco ſimul diſcimus, hanc bonorum poſſeſſionem ſatis antiquam eſſe, maxime, quum Cicero eo loco obſeruet, id edictum *tralatitium* eſſe.'

§. VII.

Ordo bonorum poſſeſſionis ab inteſtato.

INTESTATI dabatur bonorum poſſeſſio, ſi tabulae nullae exſtarent, per octo gradus *(e)*. Primus dictus eſt VNDE LIBERI. Dabatur ea bonorum poſſeſſio liberis, non ſolum emancipatis, & adoptiuis, ſed & ſuis, quos confirmandi iuris ciuilis cauſſa vocabat, non vero in adoptionem datis, Vlpian. *Fragm. XXVIII. 8.* Secundus VNDE LEGITIMI. Hac edicti parte vocabat praetor ad bonorum poſſeſſionem, QVEM DEFVNCTO HEREDEM ESSE OPORTERET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET *(f)*. Tales erant adgnati quibus ex lege XII. Tabularum hereditas debebatur. Nec non omnes reliqui, quos vel lex alia, vel SC. heredes faciebat. *l. 2. §. 4. l. 3. D. vnde legit.* His vetere iure etiam extraneus manumiſſor accenſebatur. Si quis enim, filium emancipaturus, extraneo cuidam illum imaginaria venditione ter mancipauerat, & hic extraneus eumdem manumiſerat, non interpoſita a patre naturali fiducia de remancipatione: extraneus adquirebat ſibi ius patronatus, adeoque adgnati loco erat. Vid. ſupra *Lib. I. Tit. XII. §. 9. & Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Attamen huic extraneo manumiſſori praetor praeferebat decem perſonas. Et haec eſt origo tertii gradus VNDE DECEM PERSONAE. Tales erant pater, mater, auus, auia, tam paterni quam materni, filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio quam ex filia, frater ſororue, conſanguinei vel vterini, §. 1. *Inſt. h. t.* Vlp. apud *Auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI. 9.* (g) Et ex hoc capite profecta eſt bonorum poſſeſſio, de qua Valer. Max. VII. 7. 5. Quartus gradus erat VNDE COGNATI. Quamuis enim hos non vocarent leges XII. Tabularum: *l. 1. pr. D. vnde cogn.* proximos tamen eorum [illegible] praetor, iiſque etiam

(e) Vlpianus *Fragm.* XXVIII. 7. tantum ſeptem numerat gradus, omititque gradum tertium.

(f) Legitima haec ſunt edicti verba, quae ſeruauit Iulianus *l. 1. & 4. D. vnde legitimi*, vnde & haec bonorum poſſeſſio vocatur TVM QVEM HEREDEM., a vocabulis initialibus. *l. vn. §. vlt. D. vt ex legib.*

(g) [illegible] Fragmentis Vlp. omiſſus eſt, ille bonorum poſſeſſionis gradus VNDE DECEM PERSONAE, quia forſan ordinarie tum emancipatio fiebat contracta fiducia, adeoque hoc edictum haud magni vſus eſſet. In pandectis vero altum de hac bonorum poſſeſſione ſilentium eſt, quia ea ob conſtitutionem Iuſtiniani, de qua §. 2. *Inſt. h. t.* euanuerat.

tiam accenſebat adgnatos capite minutos. Vlp. *Fragm.* XXVIII. 9. Quinto TANQVAM EX FAMILIA (*h*), vocabantur adgnati patronorum, quibus alias ex legibus XII. Tabularum non debebatur ſucceſſio in bonis libertorum; Vlp. *Fragm.* XXVIII. 7. Sextus PRO PATRONIS inſcribebatur. Quamuis enim ſatis hactenus cautum videretur patronis, eorumque liberis, qui erant in familia: denuo tamen eos vocandos cenſuit praetor, ſi forte tempore vel repudiatione factum eſſet, quo minus ex praecedentibus partibus edicti venire poſſent. Quin eadem edicti parte vocabantur etiam liberi patronorum emancipati, & in adoptionem dati, nec non patronorum parentes, quorum omnium nulla in iure ciuili habita fuerat ratio. Vid. Theoph. *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* Schulting. *Iurispr. vet. Anteiuſt. p.* 673. Vnde non eſt, quod mirentur Fr. Hotomanus, Bachouius, Arn. Vinnius, aliique viri doctiſſimi, toties in edicto praetoris patronos ad bonorum poſſeſſionem vocari. Septimus gradus eſt VNDE VIR ET VXOR. Quamuis enim praetoris beneficio olim opus haud eſſet coniugibus, quum nuptiae fierent vel per confarreationem, vel per coemtionem, vel per vſum, ſiquidem tunc vir omnia vxoris bona dotis nomine capiebat, vxor vero marito erat heres ſua: (vide ſupra *Lib. I. Tit. X.* §. 6. 7.) magnus tamen erat illius vſus ex quo rariores eſſe coeperant illi nuptiarum ritus. Ceterum ex hoc edicto vir vxori inteſtatae, & vxor viro inteſtato, ſuccedebat, ſi nemo eſſet, qui ex anterioribus gradibus ad bonorum poſſeſſionem vocaretur. Theophil. *ad* §. 1. *Inſt. h. tit.* Octauo denique loco vocabantur COGNATI MANVMISSORIS. Vocari enim ad bona filii emancipati manumiſſorem patrem, eiuſque adgnatos & cognatos, nec non patronum patroni, etiamſi is ipſe libertinus eſſet, tradit Imperator in ſaepius laudata conſtitutione de ſucceſſione libertorum, quae exſtat in Baſilicis *Tom. VI. p.* 595.

(*h*) Vel potius TVM QVEM EX FAMILIA. Omnia enim haec genera bonorum poſſeſſionum nomina a vocibus initialibus capitum edicti ſortita ſunt; Cuiac. *ad Vlp. Fragm.* XXVIII. 7. Ian. a Coſta *ad* §. 2. *Inſt. h. t.* & §. 4. *Inſt. quib. mod. tut. fin.*

§. VIII.

Eo vſque praetoris beneficium porrigebatur. Si nemo eſſet, ad quem bonorum pertineret poſſeſſio, aut ſi quis eſſet quidem, ſed ius ſuum omiſiſſet, vel capere non poſſet, vel ante apertum Bona caduca.

teſta-

teſtamentum deceſſiſſet, ex lege Papia Poppaea bona omnia, tamquam caduca, quaſi caduca, ereptitia, vacantia, populo deferebantur, adeoque ſuccedebat aerarium. Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 7. *l.* 21. *l.* 13. *pr. & l.* 15. *§.* 3. *D. de iure fiſci.* Tacit. *Annal. III.* 28. Poſtea huiusmodi bona ex parte non populus, ſed fiſcus occupabat, praecipue tempore Hadriani. *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* Denique Antoninus Baſſianus Caracalla *(i)* omnia caduca fiſco vindicauit. Vlpian. *Fragm. XVII.* 2.

(i) Hunc enim ab Vlpiano plerumque indigitari, quoties vel Imperatoris abſolute meminit, vel Antonini, luculenter poſt Ezech. Spanhemium, oſtendit V. C. Schulting. *Iurispr. vet. Anteiuſt. p.* 617.

§. IX.

Quid ſi bonorum poſſeſſio non petita.

Quum vero plures gradus ſucceſſionis introduxiſſet praetor, eosque per ordinem diſpoſuiſſet: in vnaquaque vero ſpecie ſucceſſionis plures ſaepe exſtarent diſparis gradus perſonae: ne actiones creditorum differrentur, ſed haberent quos conuenirent, & ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur, petendae bonorum poſſeſſioni certum tempus praefiniuerat, & parentibus quidem liberiſque annum, ceteris centum dies vtiles. Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 10. *§.* 4. 6. *Inſt. h. t.* An dies, quibus pater ſciuerat, bonorum poſſeſſionem competere, etiam filio cedant, diſputant Cuiac. *Obſ. XIV.* 8. & Merill. *V.* 2. Intra hos dies ſi quis non petierat, ad bonorum poſſeſſionem ſequens gradus admittebatur, perinde ac, ſi ſuperiores non eſſent. §. 5. *Inſt. h. t.* Vlpian. *ibid.* §. 11. Quae omnia ex SVCCESSORIO EDICTO proficiſcuntur, de quo ſingularis exſtat in pandectis titulus.

§. X.

Quomodo petita?

Ceterum vetus petitio, poſtulatio, v[illegible]itio bonorum poſſeſſionis ſollemnis erat, vt patet ex *l.* [illegible] *de ſucceſſ.* adeoque fieri debebat conceptis verbis ac [illegible]s, [illegible] quales fuerint, hodie vix liquet, ſiquidem nec Briſ[illegible]s eas reſtituere potuit. Nec apud quemuis magiſtratum peti pote[illegible]t bonorum poſſeſſio, ſed in vrbe apud praetorem, in prouincia apud praeſidem. *l.* 2. *§.* 1. *ſeq. D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Aſt formulas aeque, ac illam praetores & praeſides adeundi neceſſitatem ſuſtulere poſteriores Imperatores, §. *vlt. Inſt. h. t.* inprimis Conſtantinus, qui, excluſis inanibus verborum captionibus, conceſſit, vt quilibet iudex vel magiſtratus, etiam municipalis, poſſet adiri, atque apud hunc, interpoſita

poſita qualicunque voluntatis teſtatione, bonorum poſſeſſio peti. *l. vlt. C. qui admitt. ad bon. poſſeſſ.*

§. XI.

Quemadmodum vero heredes praetorii bonorum poſſeſſionem PETERE & POSTVLARE dicebantur: ita praetor eamdem DABAT, & tum bonorum poſſeſſio ACCIPI & AGNOSCI dicebatur. In danda bonorum poſſeſſione formula vtebatur Praetor: BONORVM POSSESSIONEM DO. Aſt ſi decreto interpoſito daret, dicebat: IN BONA IRE IVBEO; Valer. Max. VII. 7. Formulae IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO: alia erat ratio, quae tunc locum habebat, quando praetor in poſſeſſionem mittebat rei ſeruandae cauſſa, vel legatorum ſeruandorum gratia, ſiue quod reus neque poteſtatem ſui faceret, neque defenderetur. Adeoque haec ſollemnia verba ad poſſeſſionem potius bonorum, quam ad bonorum poſſeſſionem videntur pertinuiſſe. Briſſ. *Form. V. p.* 408. Quomodo data?

§. XII.

Et hoc quidem fuit ius antiquum bonorum poſſeſſionis. At Iuſtinianus hic quoque multa ſuo more mutauit. Nam ex inteſtati bonorum poſſeſſionibus tertiam, quintam & octauam ſpeciem plane ſuſtulit; reliquas in pandectas referri iuſſit, mox & illas inutiles redditurus, inducta per Nouellam CXVIII. noua ab inteſtato ſuccedendi ratione. §. 2. 3. *Inſt. h. t.* Ius nouum.

TIT. XI.

DE

ADQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

Plures ſunt modi adquirendi per vniuerſitatem. Caius *Inſt. II.* 2. *princ.* eo refert *hereditatem*, *emtionem* (per quam non cum Contio mulieris in manum conuentionem, nec cum Aleandro emtionem familiae, ſed emtionem bonorum debitoris intelligimus. Vid. Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. l. c. p. m.* 92.) & *adrogationem.* Sed recte A. Contius *Diſp. Iur. ciu. I.* 12. alios quoſdam addit adquirendi modos, veluti *bonorum poſſeſſionem*; *addictionem bonorum, libertatum conſeruandarum cauſſa*, & eam, quae fiebat *reda-*

Ea libera muliere in ſeruitutem ex SC. Claudiano. Quum ergo de *hereditatibus* & *bonorum poſſeſſionibus* ſatis prolixe adhuc egerit Imperator, *emtio* vero *bonorum* quae iam Iuſtiniani aeuo ab vſu receſſerat, itidem ſupra ſatis explicata ſit: nunc reliquas adquiſitionum, quae per vniuerſitatem fiunt, ſpecies exſequemur, & hoc quidem titulo de *adquiſitione per* ADROGATIONEM; ſequente XII. de *bonorum addictione, quae fit libertatis conſeruandae cauſſa*; & titulo denique XIII. de *SCto Claudiano* agemus.

§. I.

Omnia bona & iura adrogati tranſibant ad adrogatorem.

Quid ADROGATIO ſit, & quo ritu, quaque ſollemnitate fieri debuerit, iam ſupra *Libro I. Tit. XI.* §. *V. ſequ.* dicere occupauimus. Vbi etiam §. *VI. VII. & XVIII.* obſeruatum eſt, adrogatum tranſiſſe in alia ſacra, aliamque familiam, adeoque adrogatorem adrogatum in poteſtate habuiſſe. Gell. *Noct. Attic. V.* 19. Quum itaque patria poteſtas etiam illud ius complecteretur, ut quidquid adquirerent filii, non ſibi, ſed patri adquirerent: (vid. ſupra *Lib. I. Tit. IX.* §. 7.) conſequens erat, vt & adrogati bona vniuerſa & iura adquireret adrogator. Vnde omnia, quae adrogati fuerant, tacito iure ad eum tranſire dicuntur, qui adrogauit. *l.* 15. *pr. D. de adopt.* Cum capite ergo etiam fortunae eius in familiam & domum adrogatoris transferebantur, adeo, vt & actiones & nomina tranſirent ſine ceſſione. §. 1. *Inſt. h. t.* Attamen filius, ſtricto iure, manebat debitor, adeoque adrogator ex debito filii directe conueniri non poterat. §. *vlt. Inſt. h. t. l. pen. C. ne vx. pro marit.*

§. II.

Exceptis iis, quae capitis deminutione perimebantur.

Excepta tamen erant ea iura, [illegible]uae capitis deminutione perimi ſolebant. Talia erant operarum [illegible]fficialium obligationes, ius adgnationis, vſus & vſusfructus. Hae[illegible]quum capitis deminutione perire poſſent, *l.* 7. *D. de cap. demi*[illegible] *D. quibus mod. vſusfr. amittatur.* Paull. *Recept. Sent. III.* 6. [illegible] omnes [illegible], qui ſe adrogari ſinunt, capitis deminutionem p[illegible]tur: non poterant profecto cum reliquis iuribus ad adrogator[illegible] tranſire. §. 1. *Inſt. h. t.*

§. III.

Ius nouum.

Sed & haec ſuſtulit Iuſtinianus. Adrogatoribus enim non omnium bonorum adquiſitionem, ſed vſumfructum tantum, dominio adrogatis integro ſeruato, conceſſit. Mortuo autem filio adrogato, in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad adrogatorem tranſire voluit, niſi ſupereſſent aliae perſonae, quae patrem in

in iis, quae adquiri non poſſent, ex conſtitutione antecedant. *§. 2. Inſt. h. t.* Idem etiam Iuſtinianus conſultiſſima ratione ſanxit, vt adrogator ex filii adrogati contractibus conueniretur, & , ſi ille hunc defendere nollet, creditoribus bona filii, quorum pater adrogator vſumfructum habiturus fuiſſet, poſſidere permitteretur. *§. vlt. Inſt. h. t.*

TIT. XII.

DE

EO CVI LIBERTATIS CAVSSA BONA ADDICVNTVR.

BONORVM ADDICTIO libertatum conſeruandarum cauſſa tota ita comparata eſt, vt ſine antiquitatum cognitione intelligi nequeat. Aſt antiquorum mores, in venditione bonorum obſeruati, aliaque, ad quae hoc titulo adluditur, iam alio loco expoſita ſunt, ad quae hic licebit lectorem remittere.

§. I.

Caſus hoc titulo ſupponendus.

Saepe fiebat, vt obaeratus quiſquam facto teſtamento, heredem inſtitueret extraneum, ſimulque ſeruis quibuſdam libertatem vel legaret, vel fideicommiſſo daret. Non adeunte ergo herede, & hereditatem ob latitans aes alienum ſibi ſuſpectam repudiante, libertates etiam corruebant. *l. 2. C. de teſt. man. l. 1. C. de fideic. libert.*

§. II.

Reſcriptum D. Marci.

Quum vero nihilominus magnus eſſet libertatis fauor: D. Marcus, Imperator, reſcripto ad Pompilium Rufum ſtatuit, vt bona; quae iam non ſine ignominia defuncti venire debebant, ſeruo potius cuidam teſtamento manumiſſo addicerentur (*a*), ea tamen lege, vt non ſolum ſerui, quibus tum directo, tum per fideicommiſſum libertas data, libertatem conſequerentur, verum etiam creditoribus caueretur de ſolido ſingulis ſoluendo. Quin & fiſco

 bona

(*a*) Is ergo, cui addicti bona, nec heres erat, nec bonorum poſſeſſor. Bonorum tamen poſſeſſori adſimilabatur. *l. 4. §. 21. D. de fideicomm. lib.*

bona non aliter addici paſſus eſt Imperator, quam vt libertas iis eſſet ſalua, qui eam adita hereditate conſequi potuiſſent. Ipſum reſcriptum D. Marci integrum exſtat. §.1. *Inſt. h.t.* De Pompilio Rufo, ad quem Imperator reſcripſit, diſputant, ſeruusne, an liber homo fuerit? Seruum fuiſſe, exiſtimat Theophilus *d.* §. 1. vbi eum ἕνα τῶν τυχόντων ἐλευθερίας ἐν τῇ διαθήκῃ, *vnum eorum, qui libertatem teſtamento conſequuti fuerant*, adpellat. Sed negat Arnold. Vinn. ad *d.* §. 1. ſiquidem haec nomina ſeruis non magis conueniant, quam Caii Seii. *l.* 23. *D. de manumiſſ.* Sed ſeruum fuiſſe, mihi vix videtur dubitandum. Quid mouiſſet enim extraneum, vt tam duris conditionibus addici ſibi pateretur hereditatem Virginii Valentis, aere alieno oppreſſam? Nomen vero Pompilii Rufi non a D. Marco, ſed ab Imperatore Iuſtiniano ei datum videtur per πρόληψιν, quia libertini ſolebant aut manumiſſorum, aut eorum, quorum ſe patrocinio adplicabant, nomina adſumere. Atque ita etiam ſentit Eguinarius Baro.

§. III.

Cauſſa huius reſcripti.

Cauſſae ergo huius conſtitutionis ſunt tum libertatis fauor, tum defuncti exiſtimatio, quam per bonorum venditionem laeſam fuiſſe, ſupra *Lib. II. Tit. XVII. XIX. n.* 11. obſeruauimus.

§. IV.

Ius nouum a Iuſtiniano inuectum.

Sed & his ſuo more nonnulla addidit Iuſtinianus *l. vlt. C. de teſtam. manum.* qua cautum eſt, I. vt ius poſtulandi bonorum addictionem annuum eſſet. II. Vt ſi plures ſimul ſatisdato poſtularent, iis bona ſimul addicerentur. III. Vt eius potiſſimum, qui plus ſe praeſtiturum eſſet pollicitus, ratio haberetur. IV. Vt qui plus, quam alter, cui bona addicta, intra annum offerret, altero libertatem ſuam retinente, bona obtineret. Quae omnia commentatores latius exſequuntur.

TIT.

TIT. XIII.

DE

SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, QVAE FIEBANT PER BONORVM VENDITIONEM ET EX SC. CLAVDIANO.

QVidquid de adquiſitione per bonorum venditionem dici potuit, iam ſupra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX.* §. 11. occupatum eſt. Obſeruatis enim ritibus, ibi deſcriptis, actiones omnes & iura defuncti ad bonorum emtorem vel ſectorem, tranſibant, vnde & is a creditoribus, non ſecus ac bonorum poſſeſſor, conueniebatur, quia vterque ſucceſſor erat praetorius. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 18. *p.* 450. Theoph. *pr. Inſt. h. t.*

§. I.

Senatus conſulti quoque Claudiani meminimus iam aliquoties ſupra *Libro I. Tit. III. n.* 5. & *Lib. I. Tit. XVI. n.* 8. vbi etiam eius occaſionem & hiſtoriam in compendio expoſuimus, nihil vt hic addendum videatur, praeter id vnum, quod mulier eiusmodi libidinoſa in ſeruitutem detruſa ſimul cum libertate omnem amiſerit ſubſtantiam. §. 1. *Inſt. h. t.* Quod, tanquam ſaeculo ſuo indignum, ſuſtulit Iuſtinianus. *d.* §. 1. *Inſt. h. t.* De Sc. Claudiano remiſſione.

TIT. XIV.

DE

OBLIGATIONIBVS.

IVS nobis vel IN REM competit, vel IN PERSONAM. De *illo* hactenus actum: *hoc* quum ex OBLIGATIONIBVS ſit, de iis iam agere incipit Iuſtinianus ab hoc titulo vſque ad *Lib. IV. Tit. V.* Videndum ergo, quid Romanis obligatio, & quot eius genera fuerint.

§. I.

Obligatio apud Romanos quid?

Obligationem definiunt veteres, quod ſit *iuris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei ſoluendae, ſecundum noſtrae ciuitatis iura. pr. Inſt. h. t.* At haec definitio non eſt obligationis in genere, ſed ſpeciatim obligationis ciuilis & mixtae. Quamuis enim alias naturalis aequitas omnes conuentiones, etiam nullis legibus ciuilibus definitas, ſeruari iubeat, nihilque tam congruum ſit fidei humanae, quam ea quae placuerunt, inter homines ſeruari: *l. 1. D. de pact.* Romani tamen experientia edocti, ſaepe homines ea, quae promiſerint, ſerio ſe promiſiſſe, negare, certis obligationum generibus certam formam certumque ordinem dederant, ita quidem, vt niſi quis iſtam formam ſequutus fuerit, nulla inde valida naſci videretur obligatio (*a*). Et hinc addita ſunt verba: *ſecundum noſtrae ciuitatis iura.* Ceterum non exiſtimandum eſt, Romanos negaſſe pacta eſſe ſeruanda. Potius eum virum malum atque improbum iudicabant, qui pacta violaſſet. Legenda, quae in eam rem diſſerit Seneca *de Benef. III.* 15. Attamen non adſiſtebant iura iis, qui nudum pactum inierant, quod fidem in negotiorum contractibus ſanxiſſent. Gell. *Noct. Att. XX.* 1. adeoque ſibi imputare deberet, qui nuda pactione alterum ſibi obſtrinxerit, quod communem conuentiones firmandi modum, puta ſtipulationem omiſerit. Merill. *Obſ. VII.* 39. Iure ergo Romano vetere non pacta nuda, immo nec iusiurandum, vllam producebant obligationem, ſed ſoli contractus. Primus quinquaginta de contractibus leges dederat Ser. Tullius Rex. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. IV. p.* 218. Quem etiam primum aes ſignaſſe, nummumque, praecipuum contractuum inſtrumentum, cudiſſe, tradit Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 3. cuius narrationem operoſe

(*a*) Pacta ergo nuda non producebant obligationem ciuilem, cuius rei eam rationem reddit Sex. Caecilius apud Gell. *Noct. Att. XX.* 1. *quia fidem maiores in negotiorum contractibus ſanxerint.* At poſtea tamen indignatus praetor, hac in re impune falli fidem, non quidem actionem, ſed exceptionem tamen ex pacto dedit. *l.* 7. §. 4. *D. de pact.* Immo & quibuſdam pactis adſtitit, iiſque certas actiones accommodauit, veluti conſtitutae pecuniae, & pacto hypothecae. Ante haec edicta variis artibus eludebantur pacta, crebraeque in foro erant diſputationes de conuentionibus, pactorumne an in contractuum numerum eſſent referendae? Quo reſpicit Plaut. *Aulul. II. v.* 81.

- - At ſcio, quo vos pacto ſoleatis perplexarier!
Pactum non pactum eſt, non pactum autem pactum eſt, quod vobis lubet.

Adde Ger. Noodt. *de Pact. & Tranſact. X. p.* 678. *ſequ.*

operoſe defendit B. Branchu. *Obſeru. Dec. II.* 12. quamuis alii numos Numae & originem & nomen debere, contendant. Eas leges deinde abrogauit Tarquin. Superbus. Dionyſ. Hal. IV. 245. Denique plerasque in XII. Tabulis reſtituerunt decemuiri, quos ſequuti iureconſulti diſputatione fori eo rem deduxere, vt nemo poſſet, niſi certa adhibita forma, contrahere.

§. II.

Quum vero forma illa obligationibus data eſſet vel per leges ciuiles, vel per edicta Praetorum: factum eſt, vt obligationes in CIVILES & PRAETORIAS vel HONORARIAS diſtinguerentur. §. 1. *Inſt. h. t. l.* 1. §. *pen. D. de exercit. act. l.* 8. §. 2. *D. de fideiuſſ. l.* 8. §. *vlt. D. de accept.* Illae legibus vel conſtitutae ſunt, vel comprobatae, veluti ex contractibus obligatio litterarum & verborum, ex delictis furtum nec manifeſtum, damnum iniuria datum, &c. Has praetor ex ſua iurisdictione conſtituit, quales ſunt ex conuentionibus conſtituta pecunia, e delictis iniuria &c. Sed reuera hanc diſtinctionem, ſaluo tamen diſcrimine praeſcriptionis, ſuſtulit Iuſtinianus, dum omnes obligationes miſcuit, corporique ſuo iuris inſeri iuſſit promiſcue. Thomaſ. *Not. ad Inſt. h. t.* Praeterea obligationi adſiſtit lex, & quidem vel ſola *naturalis*, cui non adſtipulatur ius ciuile, vel *ciuilis*, cui naturalis aequitas reſiſtit, vel *naturale & ciuile ius* ſimul. Vnde primi generis obligatio NATVRALIS, ſecundi CIVILIS, tertii MIXTA adpellatur. §. 1. *Inſt. de obligat.*

Obligatio vel ciuilis vel praetoria, naturalis, ciuilis, mixta.

§. III.

Porro omnes obligationes naſci conſtat vel ἀμέσως ex naturali *aequitate* vel *lege*, vel ex *facto*, eoque vel *licito* vel *illicito*. Quae ex facto licito deſcendunt obligationes, CONTRACTVS dicuntur: quae ex illicito, DELICTA vel MALEFICIA audiunt. Cai. *Inſt. II.* 9. *princ.* Contractus quum conſenſu ineantur, isque vel *verus* ſit, vel *praeſumtus*, ii qui ex vero naſcuntur, CONTRACTVS; qui ex praeſumto, QVASI CONTRACTVS adpellantur. In delictis quoque vel *dolus* concurrit, vel *culpa* tantum. Si dolus, VERVM DELICTVM; ſin culpa, QVASI DELICTVM inde naſcitur. Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. action. aduerſ. iudicem imperite iudic.* §. 2.

Quid contractus & delictum?

§. IV.

§. IV.

Quid interſit inter pacta & contractus?

CONTRACTVS (*b*) ergo in ſe conſiderati Romanis iureconſultis ſunt conuentiones, quibus ſubſunt cauſſae ciuiles, id eſt, eiusmodi negotia, quae iure ciuili recepta adeoque idonea ſunt ad producendam obligationem. Ger. Noodt. *de Pact. & Tranſact. IX. p.* 673. Paullo aliter ego contractus a pactis diſtinguo. Pactum enim neque nomen & cauſſam, contractum aut nomen & cauſſam, aut certe, ſi nomine caret, cauſſam habere oportet. *l.* 7. *§.* 1. *&* 2. *D. de pact.* Habere autem nomen dicitur, cui eiusmodi inditum eſt vocabulum, quod producat actionem eiusdem nominis, vti contractus nominati. Cauſſam vero habet negotium, quod vel a *rei traditione*, vel a *verbis ſolennibus*, vel a *litteris*, vel a *conſenſu* de praeſenti effectum ſumit. Vnde contractuum in eos, qui RE, VERBIS, LITTERIS vel CONSENSV ineuntur, diuiſio. Ideo DO VT DES conuentio eſt ſine nomine, ſed, quia tamen a datione vel facto ſumſit effectum; contractibus accenſetur. *Dabo vt des* eſſet nudum pactum, quia nulla cauſſa praecedit. Vnde ſimul patet, cur promiſſio rei futurae non ſit contractus, quamuis adſit conſenſus mutuus. Non enim conſentiunt in id, quod ſtatim detur, vel fiat, ſed quod in poſterum dandum faciendumque ſit. Inter contrahentes ita conuenit: *vendo*, *emo*; *loco, conduco.* Inter paciſcentes: *vendam*, *emam*: *locabo*, *conducam.* Porro inde patet, cur in contractibus innominatis locus fuerit poenitentiae. Ex parte enim eius, qui nondum quod promiſſum erat praeſtiterat, nudum erat pactum. Ergo alterum fas erat poenitere, vel datum repetere, condictione cauſſa data, cauſſa non ſequuta. *l.* 5. *pr. & §§. ſequ. D. de condict. cauſſ. dat.*

(*b*) Sunt & alia contractuum nomina. Vocantur enim συναλλάγματα, *negotia ciuilia*, *cauſſae*, *cauſſae ciuiles*, *formae negotii*, *contractus negotii* vel *negotia contractus.* Loca colligit Ger. Noodt. *ibid. cap. IX. p.* 673.

§. V.

Contractus quotuplices?

Contractus porro nominati, vt dixi, vel *re* perficiuntur, vel *verbis*, vel *litteris*, vel *ſolo conſenſu*: de quibus quatuor contractuum ſpeciebus agendum diſtinctius.

TIT. XV.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR OBLIGATIO.

QVamuis plures ſint contractus, quibus RE contrahitur obligatio, veluti omnes contractus innominati, quippe qui demum ex datione vel facto obligant, *l.* 7. *§.* 2. *D. de pact. l.* 5. *pr. D. praeſcript. verb.* placuit tamen Imperatori, de MVTVO tantum, COMMODATO, DEPOSITO & PIGNORE tanquam contractibus nominatis realibus, hic agere.

§. I.

MVTVI DATIO eſt, *quando ita alteri aliquid traditur, quod pondere, menſura, numero continetur, vt accipientis fiat, & quandocunque aliud eiusdem generis, id eſt, naturae & qualitatis, reddatur.* Transfertur ergo hoc contractu dominium rei fungibilis in alterum, eoque fit alienatio, non quidem talis, qualis erat rerum mancipi, & quam ſolam Cicero *Topic. ad Trebat. XVIII.* vocat *abalienationem*, ſed qualis eſt rerum nec mancipi. Eſt enim alienatio *omnis actus, quo transfertur dominium. l.* 1. *C. de fundo dot.* Bynkershoek. *de reb. mancipi & nec mancipi IX. p.* 135. Quo ipſo corruit quidquid in contrarium adferunt Salmaſius & Iac. Oiſelius, quorum ſententia dudum eſt a iureconſultis accuratioribus, & inprimis a Car. Hannibale Fabrotto & Io. Iac. Wiſſenbachio exploſa. Vid. Ant. Schulting. *ad Caii Inſt. II.* 9. 1. *p.* 147. Res vero FVNGIBILIS eſt, quae, vt in definitione eſt, pondere, menſura & numero continetur. Ipſum argentum olim foeneratores non adnumerabant, ſed adpendebant. Plin. XXXIII. 3. Varro *de Lingua Lat. IV. fin.* Poſtea aes rude tantum, aliaque, quae pondere conſtant, adpendi ſunt ſolita, ut cera, pix, lardum (*a*), cetera. Reliquas res vel admetiebantur, vel adnumerabant (*b*). Vid. Oiſel. *ad* Quid mutuum?

(*a*) Sic Varro *de re Ruſt. III.* 17. refert, *Hirrium Caeſari duo millia muraenarum mutua dediſſe in pondus.* Et Plin. IX. 55. C. *Hirrium Caeſari ſex millia numero muraenarum mutuo adpendiſſe, permutare quidem pretio noluiſſe, nec alia merce.*

(*b*) Vnde & grex ad numerum dari mutuo poteſt. *l.* 35. §. 6. *de contr. emt.*

ad Caii Inſt. II. 9. 1. p. m. 148. Addidi porro in definitione, aliud quandocumque eiusdem generis, id eſt, naturae & qualitatis reddendum. Quamuis enim Caius *ibid.* addat *ſtatuto tempore*, & in ipſis inſtitutionibus noſtris *princ. h. t.* pro *& quoniam nobis non eadem res* &c. legendum ſit *& quandoque nobis non eadem res*, vt docent Anton. Auguſtin. *Emend. III.* 7. & alii (*c*) : tempus tamen, quando debitor ſoluere debeat, adiici neceſſario non oportebat.

(*c*) Aliter quidem Aleander ad Caii *Inſt. l. c.* At Schultingius *p.* 149. docet, τὸ *quandoque* in *princ. Inſt. h. t.* idem eſſe ac *quandocunque*, neque opus fuiſſe, vt tempus adiiceretur mutuo. Sane aliud fuit mutuum, aliud foenus, alia actio mutui, alia calendarii. Cuiac. *Obſ. XI.* 37.

§. II.

Vnde dictum mutuum?

Mvtvvm vero non adpellatur, quaſi a me ita tibi datum ſit; vt *ex meo tuum* fieret, ceu exiſtimant Caius *Inſt. II.* 91. Paullus *l.* 2. §. 2. *D. de rebus credit.* & Iuſtinianus *princ. Inſt. h. t.* (*d*) ſed a voce Sicula μοῖτον. Varro *de Lingua Lat. IV. p.* 29. *Si datur, quod reddatur, mutuum eſt, quod Siculis* μοῖτον. Pleraſque enim rei pecuniariae adpellationes Romanos a Siculis mutuatos eſſe, iam alibi a nobis obſeruatum eſt *Libro II. Tit. XIV. n.* 5. Ceterum ad antiquitates praecipue pertinet quod creditores pecuniam vel ex arca numerarent, vel a trapezita, ſeu argentario. Qui ex arca numerabat, dicebatur *ex arca vel de domo numeraſſe*, & accipiebat cautionem, cuius elegans formula exſtat in *l.* 40. *D. de reb. credit.* Qui a trapezita numerabant, dicebantur *de menſa numeraſſe*, idque referebatur in rationes. Quo de diſcrimine multa potius, quam bona cumulauit Claud. Salmaſ. *de Mod. Vſur. Cap. XI. p.* 473. *ſequ.* Rem explicat Donatus ad Terent. *Adelph. Act. II. Scen. IV. Ego ad forum ibo. tunc enim in foro magis, & de menſae ſcriptura, quam ex arca domoque vel ciſta, pecunia numerabatur.*

(*d*) Pertinet ergo haec etymologia ad originationes Stoicas, quibus nimium quantum indulſiſſe iureconſultos veteres, iam ſupra *Libro I. Tit. I. n.* 3. obſeruauimus. Adde Cuiacii *Obſ. XI.* 37.

§. III.

Quid foenus?

Multum vero intererat inter *mutuum & foenus*, quamuis haec a pleriſque confundi ſoleant. Aſt accurate diſtinxit Plaut. *Aſinar. I. 3. v. vlt.*

Nam ſi MVTVAS *non potero, certum eſt, ſumam* FOENORE.

Diſtin-

Diſtinxere etiam iureconſulti noſtri, *l.* 33. *D. de reb. credit.* & Imperatores Arcadius, Honorius & Theodoſius, *l.* 6. *C. Theod. de denunc. & edit. reſcind. Lib. II. Tit. IV.* Inprimis vero accurate hoc diſcrimen exſequutus eſt Nonius Marcell. *V.* 70. *p.* 731. quem locum ita ego legendum exiſtimauerim : MVTVVM *a* FOENORE *hoc diſtat, quod mutuum ſine vſuris, foenus cum vſuris ſumitur : & eſt accepti foetus. Vnde & foenus dictum eſt, vt Graece τόκος, quaſi partus mutui ſumti. - - - - Vnde honeſtius mutuum eſt, quod ſub amico adfectu fiat meum tuum, vſu temporis neceſſarii : foenus ſumere dedecet.*

§. IV.

Ex his verbis non vna elicitur MVTVI & FOENORIS differentia. I. *Mutuum* erat gratuitum, neque ob id vſurae ordinarie debebantur : *foenus* vſuris exhauriebat debitores. Adeoque illud ad contractum commodati, hoc ad locationem conductionem accedebat propius. Ger. Noodt. *de Foenorib. & vſur. I.* 6. *p.* 239. II. *Illud* ſub amico adfectu dabatur : *hoc* inexplebilis habendi cupiditas inuenerat. Seneca *de Beneſ. VII.* 10. III. *Illud* honeſtum, *hoc* bonis omnibus turpe videbatur. Nota ſunt illa Catonis, qui quum varios recenſuiſſet adquirendi modos, quaeſitus, *quid foenerari ?* reſpondit : *Quid hominem occidere ?* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII.* 5. Cic. *de Offic. II.* 25. Idem Cato *de Re Ruſt. init. Eſt interdum praeſtans, mercaturis rem quaerere, ni tam periculoſum ſiet, & item foenerari, ſi tam honeſtum. Maiores enim noſtri ſic habuerunt, & ita in legibus poſuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimauerint foeneratorem, quam furem, hinc licet exiſtimare.* Non minus in vſuras inuehitur Seneca *de Beneſ. VII.* 10. Vnde profecto non mirum, M. Antonium Octauiano Caeſari inter reliqua probra obieciſſe etiam auum argentarium. Sueton. *Aug. I.* IV. Porro *mutuum* ad tempus neceſſarium dabatur : *foenus* in certum ſtatumque diem. Solebant enim foeneratores & argentarii ſedentes ad medium Ianum (*e*) in ſingulas Kalendas foenerare pecunias. Horat. *Epod. II. v.* 67.

Differentia inter foenus & mutuum.

Hhh 2 *Haec*

(*e*) Teſtatur Cicero *de Offic. II.* 25. *Phil. V. VI. VII.* Horat. *Epiſt. I.* 1.
O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum,
Virtus poſt numos. Hoc Ianus ſummus ab imo.
Perdocet.
Tres ſcilicet Romae erant Iani ſtatuae, ad quarum vnam creditores, ad alteram foenori poſituri numos, ad tertiam exigentes conueniebant. Alex. ab Alex. *Genial. dier. I.* 14. Rappold. *ad Horat. p.* 322.

Haec vbi loquutus foenerator Alphius,
Iamiam futurus ruſticus,
Omnem relegit Idibus pecuniam,
Quaerit Kalendis ponere.

Idem *Serm. I. 3. v. 86.*

Odiſti & fugis, vt Druſonem debitor aeris,
Qui, niſi quum triſtes miſero venere Kalendae,
Mercedem aut numos vnde vnde extricat.

Et ideo codex, cui inſcribebantur illa creditorum nomina, KALENDARIVM (*f*) vocabatur. *l. pen. D. ſi cert. pet. l. vlt. D. de pecul. l. 88. D. de legat.* 2. Senec. *de Benef. I.* 2. & *Epiſt. XIV.* & LXXXVII. In hoc ergo Kalendario, praemiſſo Kalendarum nomine, debitorum ſubiiciebantur nomina. Vnde Martial. *Epigr.* VIII. 44.

Superba denſis arca palleat numis:
Centum explicentur paginae Kalendarum.

Eamdem ob cauſam *Kalendarium exercere* dicuntur foeneratores. *l. 34. §. 1. & l. 39. & l. 41. §. 6. D. de legat. 3. & in Kalendarium conuerſa pecunia* eſt, quae nominibus & foenore occupata. *l. 39.* §. 14. *D. de adminiſtr. tut. l. 64. D. de leg. 3.* Vt ergo ad foenus redeamus, illud, redeuntibus Kalendis, ſoluendum erat, quum mutuum, non niſi vſu neceſſario finito, reddi ſoleret.

(*f*) Kalendario iſti priuati praeponere ſolebant ſeruum. *l.* 41. *De de reb. credit.* Erant vero & ciuitatibus eiuſmodi Kalendaria, quibus praeerant curatores Kalendarii, de quibus *l.* 18. §. 2. *D. de muner. & honor. & l. 9.* §. 7. *D. de adminiſtrat. rerum ad ciuitatem pertin.* Meminit eorumdem curatorum vetus lapis apud Gruter. *Inſcript. p.* CCCCXLVI. 7.

P. OTACILIO. L. F. PAL. RVFO.
PAT.
IIII. VIR. I. D. II. Q. FLAM. PER-
PETVO.
DIVI. HADRIANI. AB. EODEM. EQVO.
PVBL.
HONORATO. CVRATORI. KALENDARI.
R. P.
AECLANENSIVM. ELECTO. A. DIVO
PIO.
PATRONO. MVNICIPI.

§. V.

Diuerſae actiones, quibus mutuum & foenus petitur.

Accedit V. & haec differentia, quod diuerſae ex *mutuo & foenore* naſcebantur actiones. Mutuum enim repetebatur condictione certi ex mutuo; *pr. Inſt. h. t.* foenus actione Kalendarii. Cuiac. *Obſ. XI.* 37. quae tamen procul dubio fuit ſpecies condictionis certi ex ſtipulatu.

§. VI.

Et ex his facile ſoluetur quaeſtio, qualis veteribus fuerit contractus foenoris? Diximus eum proxime accedere ad locationem conductionem, quia numi vſui dantur & accipiuntur pro certa mercede. Vnde Horat. *Serm. I. 2. v. 9.* Mutuum & foenus, quales contractus?

Omnia CONDVCTIS *coëment obſonia* NVMIS.

Vbi *numi conducti* ſunt foenore ſumti. Sed foenus tamen proprie non eſt locatio, quia numorum non vſus, ſed abuſus eſt. Accedit, quod contracta locatione eadem res reddenda eſt, contracto foenore non item. Quare in negotio vſurario duplex interuenit contractus, mutui puta, & foenoris, quorum ille re, id eſt, pecuniae datione, hic verbis, id eſt ſtipulatione (g) initur. Neque enim citra ſtipulationem foenus contrahebatur, niſi nauticum. *l.* 5. §. 1. & *l.* 7. *D. de naut. foenor.* item foenus reip. vel menſae argentariae (h), vt & in his rebus, quae menſura conſtant. Cuiac. *Obſeru. IX.* 15.

(g) Paull. *Recept. Sent. II.* 14. 1. *Si pactum nudum de praeſtandis vſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti: ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non naſcitur.* Conf. *l.* 24. *D. de praeſcript. verb.*

(h) Menſarii publicam rationem conficiebant: argentarii priuatam. Egregia ſunt, quae de vtriſque obſeruat Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II.* 11. *p.* 323. *ſeq.*

§. VII.

Vt vero tota rei vſurariae ratio eo rectius intelligatur: ſciendum eſt, *vetus admodum in vrbe fuiſſe foenebre malum, & diſcordiarum ſeditionumque creberrimam cauſſam, eoque antiquis ac minus corruptis moribus non raro cohibitum. Nam primo* XII. *tabulis ſanctum, vt ne quis vnciario foenore amplius exerceret, quam antea ex libidine locupletium agitaretur:* Tacit. *Ann.* VI. 16. Quod vnciarium foenus lege XII. Tabularum conſtitutum ſi quis excedere non dubitaret, is quadruplo luebat. Cato *de Re Ruſt. praefat.* Lex XII. Tab. de foenore.

§. VIII.

Sed quam parum diu ea lex ſaluberrima valuerit, vel ex eo patet, quod paullo poſt in Manliano illo tumultu clamaret obaeratus: *Se militantem, ſe reſtituentem euerſos penates, multiplici iam ſorte exſoluta, mergentibus ſemper ſortem vſuris, obrutum foenore eſſe.* Liu. VI. 14. Quare breui poſt tempore, id eſt A. V. C. CCCLXXVIII. a C. Licinio Stolone, Tribuno plebis, lege cautum eſt, vt dedu- Lex Licinia de eodem.

ɐcto eo de capite, quod vſuris praenumeratum eſſet, id quod ſupereſſet; triennio aequis portionibus perſolueretur. Liu. VI. 35.

§. IX.

Lex Duillia Maenia de eodem.

Paullo poſt C. Marcio & Cn. Manlio Coſſ. rogatio perlata eſt a M. Duillio & L. Maenio, Tribunis plebis, de vnciario foenore. Ex quo patet, denuo exoleuiſſe legem XII. Tabularum, maximasque iterum pro minimis irrepſiſſe vſuras. Qua de re Liuius VII. 16. *Haud aeque laeta patribus inſequente anno C. Marcio & Cn. Manlio Coſſ. de vnciario foenore a. M. Duillio & L. Maenio, tribunis plebis, rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto eam cupidius ſciuit, accepitque.*

§. X.

Lex de foenore ſemiunciario.

Sed quemadmodum locupletiores nullo foenore poterant ſatiari: ita plebs ne vnciarium quidem aequo animo ferebat. Vnde *dein rogatione tribunitia ad ſemiuncias redacta vſura*, ut ait Tacit. *Annal. VI.* 16. Factum id anno V. C. CCCCVIII. T. Manlio & C. Plautio Coſſ. Liu. VII. 27. *Inde ocium domi foriſque manſit. T. Manlio Torquato & C. Plautio coſſ. ſemiunciarium tantum ex vnciario foenus factum, & in penſiones aequas triennii, ita vt quarta praeſens eſſet, ſolutio aeris alieni diſpenſata eſt.*

§. XI.

Lex Genucia de vſura non facienda.

Poſtquam ſemel a plebe animaduerſum eſt, poſſe minores vſuras, quam lex XII. Tabularum conſtituerat, plebiſcitis introduci, eo denique prolapſa eſt effrenis licentia, vt omne foenus tolleret, ac ne leuiſſimam quidem vſuram concederet creditoribus. Qua de re egit lex Genucia, deſcripta a Liuio VII. 41. *Praeter haec inuenio apud quosdam, L. Genucium, tribunum plebis, tuliſſe ad populum, ne foenerare liceret.* Paullo aliter Tacit. *Ann. VI.* 16. *Poſtremo vetita verſura*, niſi forte pro *verſura* malis *vſuram* ponere. Vtcumque ſe res habeat, lata eſt haec lex Genucia anno V. C. CCCCXIII. C. Martio Rutilo IV. & Q. Servilio Coſſ.

§. XII.

Fraudes foeneratorum lege Sempronia coercitae.

Sed dici non poteſt, quam ingenioſe, quamque fraudulenter hanc legem eluſerint foeneratores, quorum intererat, vt quod per legem Genuciam non licebat, calliditate conſequerentur. Meminit earum fraudum Tacitus *Ann. VI.* 16. ſed breuiter: *Poſtremo*, inquit, *vetita verſura, multisque plebiſcitis obuiam itum fraudibus,*

quae

quae toties repreſſae, miras per artes rurſum oriebantur. Sed qua in re conſtiterint illae foeneratorum verſutiae, plenius multo oſtendit *Liu. XXXV.* 7. *Inſtabat enim cura alia, quod ciuitas foenore laborabat: & quum multis foenebribus legibus conſtricta auaritia eſſet, via fraudis inerat, vt in ſocios, qui non tenentur iis legibus, nomina tranſcriberent: ita libero foenore obruebant debitores.* Scilicet plebiſcitum illud Genucium Romae quidem, aſt non in Latio, valebat: licitumque adeo erat ſociis & Latini nominis, vſuras quantascunque a debitoribus ſtipulari. Callide ergo foeneratores agebant cum ſociis & Latini nominis, vt paterentur pecunia ſuo nomine foenori locare. Quo fiebat, vt, nec quidquam vetante lege, non minus ac antea gliſceret foenebre malum, ciuesque vſuras mordaciſſimas pendere cogerentur. Aſt anno denique V. C. IↃLX. L. Cornelio Merula & Q. Minucio Thermo Coſſ. coerceri has foeneratorum artes placuit, lataque eam in rem eſt lex Sempronia. Et initio quidem edictum, *vt qui poſt diem proximorum Feralium ſocii ciuibus credidiſſent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniae creditae, quibus debitor vellet, legibus, ius creditori diceretur.* Poſtea vero vbi profeſſionibus detecta eſt magnitudo aeris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius, Tribunus plebis, ex auctoritate patrum plebem rogauit, plebsque ſciuit, VT CVM SOCIIS AC NOMINE LATINO PECVNIAE CREDITAE IVS IDEM, QVOD CVM CIVIBVS ROMANIS, ESSET, Liu. *Hiſt. XXXV.* 7. Factum eſt ergo lege Sempronia, vt quum antea ciues tantum obligaret lex Genucia, deinde etiam ſocii ac Latini nominis eadem tenerentur.

§. XIII.

Sed his omnibus legibus nihil actum. teſte Paullo *Recept. Sent.* nebre malum, ſiue quod pecuniae incrementum non ſub antiqua amplius foenoris adpellatione peteretur, (quod lex prohibebat,) ſed ſub nouo vſurae vel poenae nomine; ſiue quod debitores in contrahendo foenore legis beneficio renunciarent, vt erudite oſtendit Ger. Noodt. *de Foen. & vſur. II.* 4. *p.* 269. Denique eo res deuenit, vt vſura centeſima legitima haberetur, maiores centeſimis vſurae improbarentur, niſi quod nauticum foenus contrahentium arbitrio relinqueretur. *l.* 40. *D. de reb. cred. l. vlt. C. de vſur. rei iudic.* Si quid ſupra centeſimam ſolutum, non repetebatur quidem illud, ſed ſortem tamen minuebat: conſumta vero ſorte, repetebatur quidem, teſte Paullo *Recept. Sent. II.* 15. 2. aſt non tam-

Vſura centeſima demum legitima *habita.*

quam

quam vſura, ſed tamquam ſors indebite ſoluta. *l.* 26. *princ. D. de condict. indeb.* (*i*) *l.* 18. *l.* 26. §. 1. *C. de vſur.*

(*i*) Vſurae enim praeſtantur; quaſi poena morae. *l.* 40. *D. de reb. cred.* Quae autem quis poenae nomine perſoluerat, ea non repetebantur iure antiquo. *l.* 42. *D. eod. l.* 46. *D. de reg. iur.* Vid. Ger. Noodt. *de foen. & vſur.* *II.* 13. Petr. Faber. *ad tit. de Reg. Iur.* *p.* 224.

§. XIV.

Ea non inducta lege Gabinia.

Quis primus hunc vſuris modum conſtituerit, incertum videtur. Plerique huc trahunt *legem Gabiniam*, decepti loco Ciceronis *Epiſt. ad Att. V.* 21. *Salaminii quum Romae verſuram facere vellent, non poterant; quod lex Gabinia vetabat.* Quum vero Salaminiis tunc cum Scaptio res eſſet, qui quaternas poſtulabat vſuras, non abs re colligere ſibi videntur ex hoc Ciceronis loco, centeſimam vſuram inductam eſſe lege Gabinia. Vid. Barn. Briſſ. *Antiqu. Rom.* *III.* 1. *p.* 46. Franc. Hotom. *de Legib. p.* 74. Sed rationem hos fugere, iam pridem oſtendit Io. Fr. Gronou. *de centeſ. & vnciar. vſur.* ἀντεξηγήσει *II.* 36. *p.* 60. & poſt eum Ger. Noodt. *de Foen. & vſuris II.* 4. *p.* 269. Nihil enim aliud hac lege Gabinia fuerat cautum, quam, vt ne quis legato prouinciali Romae ſub vſuris daret mutuam pecuniam: & ſi dediſſet, ne quis magiſtratus ex ea ſyngrapha ius diceret, addita poena, cum aduerſus foeneratores, qui vſuram a prouincialibus contra legem acciperent, tum aduerſus prouinciales, qui darent. Aſcon. Paedian. *ad* Cic. *pro Cornelio.*

§. XV.

Sed ex edicto Praetoris SC. & conſtitutionibus.

Certius ex eadem Ciceronis epiſtola colligitur, modum hunc vſuris eſſe conſtitutum edicto praetoris. Sane enim quum Cicero Ciliciae procoſ. praeeſſet: ad Atticum ſcribebat: *Lib. V. Epiſt. vlt. Interim, quum ego in edicto tralatitio centeſimas me obſeruaturum, haberem, cum anatociſmi anniuerſario: ille ex ſyngrapho poſtulabat quaternas. Quid ais? inquam, poſſumne contra meum edictum?* Ex his verbis adparet, Ciceronem in edicto proconſulari, Cilicibus propoſito, promiſiſſe, centeſimas ſe obſeruaturum, neque adeo vlteriores cuiquam vſuras adiudicaturum. Id quod etiam Lucullus obſeruauit in prouincia, teſte Plut. *Vit. Lucull. p.* 504. Quum itaque iam ſupra *Proem. n. XV.* demonſtratum ſit, proconſules in edictis ſuis edicta praetorum in plerisque eſſe ſequutos: veroſimillimum ſane eſt, ex eodem fonte vſuram centeſimam hauſiſſe Ciceronem proconſulem, adeoque hunc vſurarum modum ex iure hono-

honorario eſſe. Quod etiam obſeruauit Ger. Noodt. *de Foenor. & Vſur. II. 4. p.* 269. Acceſſere tamen deinde cum SC, tum & Principum conſtitutiones, quibus illè vſurarum modus firmatus eſt. Senatusconſulti eiusmodi, Marcello Sulpitioque Coſſ. facti, mentio fit apud Ciceron. *Epiſt. ad Att. V.* 21. Conſtitutionum vero exempla ſunt in *l.* 13. §. 26. *D. de act. emt. & vend. l.* 20. *C. de vſur.*

§. XVI.

Sed hic vſurarum modus tantum ad foenus ordinarium pertinebat, non item ad pecuniam traiectitiam, quae quamdiu in mari erat nauis, infinitas recipiebat vſuras, quia omne pecuniae iſtius periculum penes creditorem erat, donec nauis in portum adpuliſſet. *l.* 1. *l. vlt. C. de naut. foen.* Paull. *Rec. Sent. II.* 16. 3. Vnde errat Guill. Budaeus *Adnot. ad Pandect. p.* 364. qui pecuniam traiectitiam pro itu & reditu non niſi duplicem centeſimam admiſiſſe exiſtimat, vt recte atque erudite oſtendit Ger. Noodt. *de Foen. & vſur. II.* 7. *p.* 276. Simul ac ſubducta eſſet nauis periculo: ceſſabat illud foenus nauticum, idemque ſeruabatur, quod in aliis pecuniis, quae periculo erant debitoris, adeoque non niſi centeſima vſura exigi poterat. *l.* 4. *D. de naut. foen.* quam etiam, tamquam ordinarium foenus nauticum, retinuit Iuſtinianus, ceu adparet ex *l.* 26. §. 1. *C. de vſuris.* Formulas contractus de foenore nautico habemus in *l.* 122. §. 1. *D. de verb. oblig. l.* 3. *C. de naut. foen.* Foenus nauticum.

§. XVII.

At Iuſtinianus nouiſſime omnia mutauit, ita tamen, vt ſibi ſuo more parum conſtaret. Nam vſuras nauticas non niſi centeſimas eſſe voluit. *l.* 26. §. 1. *C. de vſur.* qua in lege etiam vulgares & populares vſuras ſemiſſes ſtatuit: mercatoribus vero beſſes, & illuſtribus non vltra trientes conceſſit. Centeſimas tamen etiam exigi paſſus eſt ex ſpeciebus, foenori datis, veluti oleo, frumento, aliisque rebus fungibilibus, quarum incertum & varium pretium eſſe ſolet. *l.* 23. *C. eod.* Quin centeſimis paullo maiores vſuras petere licebat ab agricolis, quibus creditum fuerat frumentum, quippe qui ſoluebant octauam ſingulorum modiorum partem. *Nou. XXXII. cap. I.* Aſt *Nou. CVI.* longe ampliores indulſit: quam conſtitutionem denuo ipſe aboleuit *Nou. CX.* Vt adeo ex eo tempore procul dubio *l.* 26. *C. de vſuris* in foro aliquamdiu viguerit. Nouum ius a Iuſtiniano inuectum.

§. XVIII.

Modus computandi vſuras.

Quum vero modus computandi vſuras, quo vſi ſunt Romani, multum ab hodierno differat, neque omnibus adeo expeditus videatur: (k) dabimus operam, vt poſt Salmaſium, Gronouium, Martinum Schookium, (l) Vinc. Grauinam & Ger. Noodt. rem omnem, quanta fieri poteſt, perſpicuitate, explicemus. Romani ſortem vniuerſam foenore occupandam diuidebant in centena: de qua ſumma maxima, quam ſtipulari licebat, vſura erat centeſima in menſem, Columella *de Re Ruſt. III.* 3. id eſt, ſi quis centenos denarios credidiſſet, poterat a debitore ſibi ſingulos denarios in ſingulos menſes ſtipulari, eaque vſura vocabatur CENTESIMA nec non *legitima*, *l.* 7. *§.* 4. *&* 10. *D. de adm. tut.* vel *maxima* & *grauiſſima. l.* 7. §. 8. *& l.* 54. *D. de adm. tut. l.* 38. *D. de negot. geſt.* Ea pars centeſima ſingulis Kalendis ſolui ſolebat. *l.* 26. *D. depoſ.* Et inde eſt, quod Ouidio *de remed. amor. v.* 265. vocantur *celeres ac triſtes Kalendae.* Quum vero duodecim ſint menſes: quidquid per integrum annum vſurarum praeſtandum erat, id vocabant ASSEM *vſurarium*, & quia eum ſuo more in duodecim vncias diſtribuebant,

(k) Adeo intricatus iam veteribus videbatur ille vſuras computandi modus, vt pueros ſuos ab ipſis incunabulis ad intelligentiam huius calculi inſtituerent. Hinc Horat. *Serm.* I. 6. *v.* 72.

- - - Magni
Quo pueri magnis e centurionibus orti,
Laeuo ſuſpenſi loculos tabulamque lacerto
Ibant, octonis referentes idibus aera.

Et *de Arte poet. v.* 325.

Romani pueri, longis rationibus, aſſem
Diſcant in partes centum deducere. Dicat
Filius Albini, ſi de quincunce remota eſt
Vncia, quid ſuperat? poteras dixiſſe: triens: heu
Rem poteris ſeruare tuam. Redit vncia, quid fit?
Semis.

Vides exempla arithmetica, ex arte foeneratorum deſumta, quibus iam pueros exercebant Romani, vt tricis huius calculi eos tanto maturius adſuefacerent.

(l) Magna & acris inter Martinum Schookium & Gronouium ea de re nata eſt controuerſia. Modum computandi vſuram explicauerat Gronouius *de Pec. Vet. III.* 13. Quo loco quum diſſenſiſſet a Salmaſio, huius defenſionem infeliciter ſuſcepit Schookius *Exerc. Sacr. XIX.* vbi vnciarium foenus idem putat cum centeſima. Edidit ergo Gronouius anno MDCLXI. *Ἀντεξήγησιν de centeſimis vſuris & foenore vnciario aduerſus Theologiſtoricophiloſophologum.* Sequutae ſunt eodem anno Martini Schookii *Vindiciae ſuae & virorum doctorum ſententiae de foenore vnciario.* Sed & his Io. Fr. Gronouius oppoſuit *Ἀντεξήγησιν* ſecundam anno MDCLXIV. Sequuta denique Schookii *Seria & ſolida reſponſio*, edita Coloniae Brandeburgicae MDCLXVIII. Alios libellos eriſticos prodiiſſe, non memini. Tertiam tamen *Ἀντεξήγησιν* poſtumam edidit Iacobus Gronouius filius.

bant : (vid. ſupra *Lib. II. Tit. XIV. n.* 5.) hinc , quod ſingulis menſibus vſurae nomine ſoluendum erat , VNCIAM vocabant. Ergo *vncia* erat centeſima pars ſortis , quae in ſingulos menſes , tamquam vſura, dependebatur: duodecim vero vnciae , vel partes centeſimae , quas ſingulis annis lucrabantur foeneratores , *aſſem vſurarium* conſtituebant. Et iſte as vſurarius intelligendus in loco Plinii *Epiſt. X.* 62. quem ita vulgo exhibent editiones : *Nam & praediorum comparandorum aut nulla , aut rariſſima occaſio eſt ; nec inueniuntur , qui velint debere , reipublicae praeſertim , duodenis aſſibus , quanti a priuatis mutuantur.* Certiſſimum eſt , aut delendum hic τὸ *duodenis* , vt iubet Ger. Noodt. *de Foen. & vſur. II.* 2. *p.* 265. aut *vſuris* reponendum , quod malunt Salmaſ. *de modo vſur. VII. p.* 269. & Gronou. Ἀντεξήγ. *II. de Centeſ. vſur. & aſſe vſurar. §. LXI. p.* 107. As enim vſurarius , vel vſura aſſis maximum erat foenus , quod a priuatis exigebatur : duodeni vero aſſes ipſam ſortem ſuperaſſent. Vnde miror vulgatam lectionem tueri V. C. Chriſtophorum Cellarium.

§. XIX.

Hiſce ergo obſeruatis , facile licebit ſingula vſurarum nomina explicare. CENTESIMA vel aſſis vſura , legitimarum omnium maxima , ſingulis menſibus e centum denariis reddebat vnum , adeoque vertente anno denarios duodecim , id eſt , noſtro loquendi more *duodecim pro centenis.* Haec vſura licet ſatis magna , tamen legitima erat , vt ſupra obſeruauimus , adeoque ſatis vſitata. Cautio ſane eiusmodi , qua ex mora promittebantur vſurae centeſimae, occurrit in *l.* 40. *D. de reb. cred.* cui legi iungi meretur locus Sidonii Apoll. *Epiſt. IV.* 24. & Marmor apud Gruter. *Inſcr. p. CLXXV.* 4. vbi donum datum , VT. EX. VSVRIS. CENTESIMIS. EIVS. QVANTITATIS. QVAE. EFFICIT. ANNVOS.--X--DC. DIE VIII. KAL. OCTOBR. NATALI. DIVI. AVGVSTI. EROGARENTVR. EX. ARKA. Quid vſurae centeſimae vel aſſes ?

§. XX.

Proximae erant *vſurae* DEVNCES , quae tres quadrantes & duas duodecimas vnciae ſingulis menſibus , vndecim vncias per annum, reddebant , id eſt , *vndecim pro centenis.* Nec hae infrequentes erant veteribus. Meminit ſane earum Perſius *Sat. V. v.* 149. Quid deunces ?

Quid petis ? vt numos quos hic quincunce modeſto
Nutrieras , auidos pergant ſuadere DEVNCES *?*

Quemadmodum ergo vſuras aſſes vel centeſimas maximas & grauiſſimas vocabant , ita deunces *auidas* vocat Perſius.

§. XXI.

Quid decunces vel dextantes?

Sequuntur DEXTANTES, vel DECVNCES, quae tres quadrantes & duodecimam partem vnciae in menſem; decem vncias in annum reddunt, id eſt, noſtro loquendi more *decem pro centenis.* Mentio fit vſurarum eiusmodi in marmore apud Salmaſ. *de modo vſur. VII. p.* 276.

§. XXII.

Quid dodrantes?

DODRANTES vſurae tres quadrantes vnciae ſingulis menſibus; nouem vncias in annum, reddebant, id eſt, *nouem pro centenis.* Eiusmodi tamen vſurae nuſquam, quod ſciam, meminerunt veteres.

§. XXIII.

Vſurae beſſes?

Excipiunt has vſurae BESSES, quae ſingulis menſibus duas tertias partes vnciae, in annum octo vncias reddebant, id eſt, *octo pro centenis.* Meminit eiusmodi vſurarum Cicero *Epiſt. ad Att. IV.* 15. & *l. pen. C. de vſur.*

§. XXIV.

Quid ſeptunces?

SEPTVNCES porro dicebantur vſurae, quae ſingulis menſibus dimidiam & duodecimam partem vnciae, vertente anno, ſeptem vncias aſſis vſurarii, adeoque noſtro loquendi more *ſeptem pro centenis* reddebant. Exemplum exſtat in marmore Veneto, quod deſcribit, ſuoque more illuſtrat Salmaſ. *de modo vſur. Cap. VII. p.* 277. *ſequ.*

§. XXV.

Quid ſemiſſes?

Frequentiſſimae porro vſurae erant SEMISSES vel SEMISSALES, quae ſemiunciam ſingulis menſibus, & ſemiſſem, vel ſex vncias, in annum praeſtabant, eaeque *ciuiles* & *modicae* dicuntur Plinio *Hiſt. Nat. XIV.* 4. Conueniunt ſane cum hodiernis, paſſim in Imperio licitis, quae *ſex pro centenis* reddere dicuntur. Saepius earum meminerunt leges noſtrae, *l.* 5. *D. de oper. publ. l.* 10. *D. de pollicit. l.* 17. *D. de vſur. l.* 102. *§.* 3. *D. de ſolut.* nec non ex auctoribus Plinius *ibid.* & Columella III. 3. immo & vetus Inſcriptio apud Gruter. p. CCXV. 2. VOLO. AVTEM. EX. VSVRIS. SEMISSIBVS. HS. X. N. COMPARARI. AVGVSTALIVM. LOCI. N. AD. INSTRVMENTVM. TRICLINIORVM. DVVM. QVOD. EIS. ME. VIBO. TRADIDI. CANDELABRA. ET. LVCERNAS. Aliud marmor ſimile a Scaligero iam prolatum, illuſtrat idem Salmaſ. *de mod. vſur. cap. VII. p.* 281.

§. XXVI.

§. XXVI.

Vſurae QVINCVNCES tertiam & duodecimam partem vnciae in menſem, quinque vncias in annum, reddebant, id eſt, *quinque pro centenis*. Eas vſuras *leuioribus* adnumerat Vlpianus *l.* 7. §. 10. *D. de adminiſtrat. tutor.* Perſius vero *Sat. V. v.* 149. *modeſtas* adpellat, dum ita canit. — Quid quincunces?

--- *Numi, quos hic* QVINCVNCE *modeſto*
Nutrieras.

Mentio quoque earumdem fit *l.* 17. *D. de vſur.* & *l.* 102. §. 3. *D. de ſolut.* & in marmore apud Salmaſium *ibid. p.* 283.

§. XXVII.

TRIENTES minimis accenſet Iul. Capitolin. *vit. Anton. Pii II.* eaeque tertiam partem vnciae in ſingulos menſes, quatuor vncias in annum, id eſt, vt nos loquimur, *quatuor pro centenis* reddebant. Meminit huiusmodi vſurarum Cicero *Epiſt. ad Attic. IV.* 15. *l.* 7. §. 10. *D. de adminiſtr. tut.* & Lamprid. *vit. Alex. Seu. XXI.* — Quid trientes?

§. XXVIII.

QVADRANTES vſurae quartam partem vnciae ſingulis menſibus, tres vncias in annum reddebant, id eſt, *tres pro centenis*. Exemplum earum exſtat *l.* 21. *D. de ann. leg.* — Quid quadrantes?

§. XXIX.

Proximae ſunt SEXTANTES, quae ſextam partem vnciae ſingulis menſibus, duas vncias vertente anno praeſtabant, id eſt, *duos pro centenis*. Quae denique duodecimam partem vnciae ſingulis menſibus, & integro anno integram vnciam, id eſt, vnum pro centenis reddebant, dicebantur vſurae VNCIAE vel VNCIARIAE. Tacit. *Ann. VI.* 16. ex quo facile etiam patet, quodnam fuerit foenus ſemiunciarium apud Liu. VII. 27. — Quid ſextantes, vnciariae, ſemiunciariae?

§. XXX.

Sed caue exiſtimes, his vſuris contentam fuiſſe foeneratorum auaritiam. Minime omnium. Praeterquam enim quod modum vſurarum legitimum miris fraudibus intendebant, quas accurate deſcribit Ger. Noodt. *de Foen. & vſur. II.* 13. *p.* 291. non dubitabant ii, qui malis incertisque nominibus credebant, uſuras maiores centeſimis ſtipulari. Tum vero & aſſem vſurarium multiplicabant, & — Vſurae binarum, ternarum, quinarum centeſimarum.

 partes

partes eius, exigentes aliquanto ſupra legitimam vſurarum ſummam, e. g. binas, ternas, centeſimas, ita tamen, vt nunquam ab aſſis ratione recederent. Binarum centeſimarum, exactarum a foeneratoribus, meminit Cicero *Verrin. III.* 71. Triplicis vſurae, id eſt, ternae centeſimae Iuuenal. *Sat. IX. v.* 7.

Non erat hac facie miſerabilior Crepereius
Pollio; qui TRIPLICEM VSVRAM *praeſtare paratus*
Circuit, & fatuos non inuenit.

Quaternas vſuras exegerunt Scaptius & Matinius, impudentiſſimi foeneratores, vel potius Brutus, qui eorum opera in pecuniis foenori locandis vtebatur, de quibus Cicero *Epiſt. ad Attic. V.* 21. *VI.* 1. & 2. Immo eo progreſſa erat foeneratorum auaritia, vt ne quinas quidem vſuras exigere dubitarent. Qua de re Horat. *Serm. I.* 2. *v.* 12.

Fuſidius vappae famam timet, ac nebulonis,
Diues agris, diues poſitis in foenore numis.
Quinas hic capiti mercedes exſecat, atque,
Quanto perditior quisque eſt, tanto acrius vrget.

Atqui ſanguinolentae plane erant hae vſurae, ſiquidem, qui binas centeſimas ſpoponderant, ſingulis annis *viginti quatuor*; qui ternas, *triginta ſex*; qui quaternas, *quadraginta octo*; qui quinas, *ſexaginta pro centenis* vſurae loco ſoluebant. Hadriani temporibus inualuerat, vt foeneratores creditis mille aureis, ex ea ſumma eodem momento deducerent centum, & cautione nihilominus in mille aureos concepta, vſuras praeterea centeſimas in ſingulos annos ſtipularentur, easque vertente anno in ſortem redigerent. (*m*) Quod genus uſurarum adeo mordax erat, vt intra ſex annos ſors duplicaretur. Doſith. *Sent. D. Hadr. III.* 5. *pag.* 864. Cuiac. *Obſ. XXI.* 9.

(*m*) Eſt hic ANATOCISMVS, quem olim licitum fuiſſe, poſtea vero SC. prohibitum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Attic. V.* 21. Poſtea eumdem conſtitutionibus ſuis proſcripſerunt Imperatores. Vid. *l.* 27. *D. de re iudicat. l.* 20. *C. ex quib. cauſ. infam. irrog.* Add. Ger. Noodt. *de Foen. & Vſuris II.* 11. *p.* 286.

§. XXXI.

Contractus commodati & depoſiti.

Sufficiant haec de mutuo, foenore & vſuris. COMMODATI & DEPOSITI contractus, qui & ipſi re ineuntur, ita ſunt comparati, vt in iis Romani a iure gentium & communi omnium hominum con-

conſuetudine haud receſſerint. Vnde vix quidquam hic ex antiquitatibus videtur explicandum. Depoſiti contractus id ſingulare habebat apud Romanos, quod ſi quis doloſe circa depoſitum eſſet verſatus, is ex legibus duodecim tabularum duplo hoc lueret. Quam legem decemuiralem Iac. Gothofred. *ad Leg. XII. Tab. Tab. III.* his verbis expreſſit: SI QVID ENDO DEPOSITO DOLO MALO FACTVM ESCIT, DVPLIONE LVITO. Ea vero poena non tantum inficiando creſcebat, vt fieri ſolebat in aliis, quod exiſtimauit tamen vir ſummus Iac. Cuiacius *Paratitl. C. depoſit.* & Pithoeus *ad Coll. Leg. Moſ. & Rom. X.* 7. *p.* 771. ſed omnis omnino dolus depoſitarii ex legibus XII. Tabularum duplo, vt videtur, vindicabatur, (*n*) & quidem non duplicatis (vt Marcil. *Interp. XII. Tab. XV. p.* 70. putat) fructibus, ſed dupli eius rei praeſtatione, quam quis cuſtodiendam tradiderat. Schulting. *Iurisp. anteiuſt. p.* 771. Ian. Vinc. Grauina *de LL. XII. Tab. LI. p.* 353. Furi enim ſimilis videbatur depoſitarius doloſus. *l.* 13. *D. depoſ.* Tam dirum etiam hoc crimen videbatur veteribus, vt & de depoſito negando cogitantes a Diis cum vniuerſa familia exſtirpatum iri, crederentur, quo pertinet exemplum Glauci Spartani, apud Herodot. *Lib. VI. p.* 229. quod breuiter his verſibus complexus eſt Iuuenal. *Sat. XIII. v.* 199.

Spartano cuidam reſpondit Pythia vates:
Haud impunitum quondam fore, quod dubitaret
Depoſitum retinere & fraudem iure tueri
Iurando. Quaerebat enim, quae numinis eſſet
Mens, & an hoc illi facinus ſuaderet Apollo.
Reddidit ergo metu, non moribus. & tamen omnem
Vocem adyti, dignam templo veramque probauit
Exſtinctus tota pariter cum prole domoque.

Praeterea eos dentes amittere putabant, qui depoſitum negaſſent, de qua veterum opinione quaedam notauit Caſaubon. *in Lect. Theocrit. p.* 85. Quare & Plin. *Epiſt. X.* 97. non putabat, ſe luculentius probitatis teſtimonium praebere poſſe Chriſtianis, quam dum, *eos ſe inuicem ſacramento obſtringere*, ait, *ne fidem fallant, ne depoſitum adpellati abnegent.* Quare non mirum eſt, Decemuiros tam improbis hominibus dupli poenam ſtatuiſſe. Enimuero poſtea prae-

(*n*) Actio enim a Iuſtiniano prodita, quae inficiando creſcit, procul dubio recentioris aeui, & ab Imperatoribus demum inuenta eſt. Schulting. *Iurispr. anteiuſt. p.* 771.

praetor hanc poenam mitigauit, actionemque in ſimplum tantum dedit, praeterquam ſi depoſitum eſſet miſerabile negatum, quo caſu veterem dupli poenam retinuit. *l.* 1. *§.* 1. *D. depoſ.* Verba edicti haec fuere: QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EX EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA COMPREHENSAE SVNT IN IPSVM IN DVPLVM; IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR, QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Idem tamen praetor etiam infames eſſe iuſſit, QVI DEPOSITI SVO NOMINE NON CONTRARIO IVDICIO, DAMNATVS ESSET. *l.* 1. & *l.* 6. §. 7. *D. de his qui not. infam.*

§. XXXII.

Contractus pignoris.

Contractus PIGNORIS quid ſit, quae inde actiones naſcantur, quaenam ac quanta praeſtanda diligentia, ſatis a doctoribus explicatur. De alienatione quoque pignoris ſupra actum *Lib. II. Tit. VIII. n.* 10. Quare nihil eſt, quod de contractibus, re initis, addamus amplius, praeterquam quod monendum videatur, pignori ſaepe acceſſiſſe contractum FIDVCIAE, quoties nimirum debitor creditori pignus mancipabat vel in iure cedebat, ea lege, vt reddita pecunia, illud ſibi remanciparet. Quo ipſo dominium rei oppignoratae in creditorem translatum eſſe, recte obſeruat Iſidor. *Orig. V.* 21. Saepe huius fiduciae in pignoribus interpoſitae meminerunt Paullus *in Rec. Sent. I.* 10. *II.* 13. *V.* 22. Tertullianus, & alii. Tu vide Cuiacii & aliorum virorum doctorum ſcholia ad Paullum, & Salmaſ. *de Mod. Vſur. Cap. XIV. p.* 590. *ſequ.*

TIT. XVI-XX.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS SEV STIPVLATIONIBVS.

SEquuntur contractus, qui verbis ineuntur; & quidem non quibusuis, ſed ſollemnibus, & accurate conceptis. Horum olim tres erant, STIPVLATIO, DOTIS DICTIO & IVSIVRANDVM, quo liberti operas promittebant patrono. Cai. *Inſt. II.* 9. 3. Sed de *dotis dictione* egimus ſupra *Lib. II. Tit. VIII.* Iurisiurandi a libertis praeſtandi ſaepe in iure ſit mentio, quamuis formula eius, quod meminerim, non exſtet. Iam de STIPVLATIONIBVS quaedam ex antiquitatibus repetenda, de reliquis parcius agendum erit.

§. I.

Stipulatio vnde dicta?

Commune horum contractuum nomen hodie eſt STIPVLATIO, quae, vnde dicta ſit, non adeo expeditum eſt. Vulgo id vocabulum deriuant a veteri *ſtipulum*, quod idem ſit, ac firmum. Paull. *Recept. Sent. V.* 7. 1. *princ. Inſt. de verb. oblig.* quemadmodum & in Gloſſis Baſilic. ςιπλον eſt ἰσχυρὸν, *firmum.* Aſt alii a *ſtipe* dictam exiſtimant ſtipulationem, quia de ſtipe, vel re pecuniaria, potiſſimum ſtipulari & reſtipulari conſueuerint veteres. Ita enim Varro *de Lingua Lat. IV.* 16. *p. m.* 30. *Aes quoque ſtipem dicebant. Nam quod aſſes librae pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant, id eſt, componebant, quo minus loci occuparet: a ſtipando ſtipem dicere coeperunt. Stipare ab* ςείβειν *fortaſſe Graeco vocabulo. Id adparet, quod vt alias, tum inſtitutum etiam nunc, diis cum theſauris aſſes dant, ſtipem dicunt, &, qui pecuniam alligat,* STIPVLARI *&* RESTIPVLARI. Eodem modo Feſtus in voce *ſtipem p. m.* 139. *Stipem dicebant pecuniam ſignatam, quod ſtiparetur. Ideo* STIPVLARI *dicitur is, qui interrogatus ſpondet ſtipem, id eſt, aes.* Denique ab his omnibus abit Iſidorus *Orig. IV.* 24. *p.* 930. qui ſtipulationem deducit a *ſtipula*, hanc adiiciens rationem: *Veteres enim, quando ſibi aliquid promittebant, ſtipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes, ſponſiones agnoſcebant.*

Quae Iſidori obſeruatio, ſi vera eſſet, ſimul inſignem ſtipulandi ritum nos doceret. Sed quum nuſquam huius ritus fiat mentio, niſi huc referre velis ritum Germanicis gentibus ſollemnem, adhibendi in firmandis obligationibus *feſtucam*, *culmum*, *ſtipulam*, vel ſimile aliquod ſymbolum, cuius exemplum exſtat Capitular. *Lib. VI.* §. 285. *edit. Lindenbrog.* nec etiam Varroni & Feſto facile concedamus, ſtipulationes olim ſolis pecuniariis promiſſionibus acceſſiſſe: merito Paulli & Iuſtiniani deriuationem reliquis anteponimus. Eadem eſt ſententia Menagii *Amoen. iur. ciu. Cap. XXXIX. p.* 372. vbi idem ſentientem laudat Salmaſium, & etymologiam huius vocabuli ita explicantem: STVPVLVM *veteres*, *quod erat firmum*, *dixere*; *& ſolidum*, *ex Graeco* στύφελον *&* στυφλὸν, *quod* στερεὸν, στέρρον *&* σκληρὸν *Grammatici exponunt. Inde* STVPVLVM, *& poſtea* STIPVLVM, *vt* σικελὸς, *Siculus. Ab eo* STIPVLARI, *firmare*, *&* STIPVLATIO, *quae interponitur ad firmandum pactum.*

§. II.

Stipulatio quid? Erat vero ſtipulatio conceptio verborum, quibus is, qui interrogabatur, daturum facturumue ſe, quod interrogatus erat, reſpondebat. *l.* 5. §. 1. *D. de verb. obl.* Vnde & *interrogatio* nonnumquam ſimpliciter dicitur. Sen. *de Benef. III.* 16. & Graecis ἐπερώτησις (a), vel ὁμολογία, ἡ ἀπὸ ἐρωτήσεως, &c. Salmaſ. *de Vſur. VI. p.* 127. Ceterum qui ſtipulabatur, eum *interrogare* dicebant vel *rogare*. Is, a quo quis ſtipulabatur, *ſpondere* vel *promittere* dicebatur. Plaut. *Pſeud. I.* 1. *v.* 112. *ſequ.*

– – *PS.* ROGA *me viginti minas*,
Vt me effecturum tibi, *quod promiſi*, *ſcias.*
ROGA; *CA. obſecro hercle PS. geſtio* PROMITTERE.

Vnde &, quid ſit *reus ſtipulandi*, quid *reus promittendi*, facile adparet.

(a) Ex quo ſimul patet, cur baptiſmus vocetur συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν, 1. Petr. III. 21. Interrogationes enim baptiſmales & reſponſiones baptizati vel ſponſorum, ſtipulationum inſtar ſunt: *Credisne? credo. Abrenuncias? abrenuncio.*

§. III.

Stipulationum formulae. Conceptiones illae verborum nihil erant aliud, quam interrogationes, ad quas alter congrue reſpondebat. Veluti: SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. §. 1. *Inſt. de verb. obl.* Sic eodem loco Plautus *v.* 115.

CA. DABISNE *argenti mihi hodie viginti minas?*
PS. DABO.

Eius-

Eiusdem tamen virtutis erat reſponſio, concepta imperſonaliter, qualis eſt illa apud eundem Plaut. *Pſeud. IV. 6. v.* 14.

SI. Nullum periculum eſt, quod ſciam ſtipularier.
Vt occoepiſti verba; viginti minas
DABIN'? *BA.* DABVNTVR.

Conf. Plaut. *Bacchid. IV.* 6. 38. Saltim ſi ſerui ita ſtipulati eſſent, non minus adquirebant dominis, quam ſi iis ſtipulati eſſent nominatim, vel ſibi, vel conſeruorum cuidam. *l.* 15. *D. de ſtipul. ſeru.* Nonnumquam & is, qui promiſerat, denuo rogabat, & qui rogauerat, denuo promittebat, idque vocabant *reſtipulari.* Stipulatio vero & reſtipulatio *Sponſio* dicebatur. Nota eſt ſponſio iudicialis: *ſpondesne quingentos, ſi meus ſit? ſpondeo, ſi tuus ſit. Et tu quoque ſpondesne quingentos, ni tuus ſit? ſpondeo, ni meus ſit.* Car. Sigon. *de Iudiciis I.* 21. *p.* 466. Quaerunt prudentes noſtri, cur in ſtipulatione interrogatio & reſponſio exigantur? Et hic multi multa & varia differunt. Sed acute obſeruat Guido Pancirol. *Var. Lect. III.* 25. nihil magnae rei, & quae in perpetuum obligare deberet, ſine interrogatione & reſponſione geſtum eſſe apud Romanos. Tales enim interrogationes & reſponſiones factas, obſeruamus in ferendis legibus, plebiſcitisque, in rogando ſenatu, in adrogationibus, contrahendis nuptiis, pangendis foederibus, facienda deditione, vt facile adpareat, praecipuum ſemper animi deliberati ſignum Romae viſum eſſe interrogationem, ac ſequutam reſponſionem congruam.

§. IV.

Reſpondendum erat congrue.

Id porro accurate erat obſeruandum, vt reſponderetur congrue. Hinc ſi alter rogaret quinque, alter decem promitteret, vel ſi alter rogaret pure, alter cum conditione promitteret, inutilis erat ſtipulatio §. 5. *Inſt. de inutil. ſtipul.* Exemplum eſt apud Plaut. *Trinum. V.* 2. *v.* 34. *ſequ.* Quum enim interroganti Lyſiteli: *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?* reſponderet Charmides: *Spondeo, & mille auri Philippum dotis:* inutilis erat ſtipulatio. Et hinc, quum denique inter eos de dote quoque conueniſſet, repetebatur ſtipulatio: *v.* 39.

LY. Iſthac lege filiam tuam SPONDEN' *mihi vxorem dari?*
CH. SPONDEO.

§. V.

Sufficiebat tamen re-

Satis tamen recta videbatur ſtipulatio, ſi alter alteri interroganti reſpondiſſet *quidni? l.* 1. §. 2. *D. de verb. oblig.* Nec refe-

Sponſio qualiscumque, dummodo congrua.

rebat, Latine quis an Graece ſtipulatus eſſet, item eademne vterque lingua vſus eſſet, nec ne. §. 1. *Inſt. de verb. obl.* Sufficere enim videbatur, modo per interpretes ſe inuicem intelligerent. *l.* 1. *fin. D. de verb. obl.* Quae quum ita ſint, ne forte contrahentes in formula errarent, ſaepe ſtipulationes ICti componebant, ceu variis Ciceronis teſtimoniis demonſtrat Briſſon. *de Formul. Libro VI. p.* 490.

§. VI.

Non vero nutus & reſponſio litteris ſcripta.

Stipulatio vero fiebat verbis, ore prolatis. Hinc interrogante altero, altero tantum adnuente, nulla concepta videbatur ſtipulatio. *l.* 1. §. 2. *D. h. t.* Neque etiam ſtipulari poterant ſurdi & muti, neque promittere. §. 7. *Inſt. de inut. ſtipulat.* Nec ſufficiebant litterae inter abſentes. §. 11. *Inſt. eod.* Si tamen in inſtrumento eſſet ſcriptum, promiſiſſe aliquem, omnia praeſumebantur ſollemniter acta. §. 17. *Inſt. eod.* Paull. *Rec. Sent. V.* 7. 2. Fallitur ergo Cl. Salmaſius, *de Vſur. VI.* dum exiſtimat, ſi quis in chirographo eſſet faſſus, ſe promiſiſſe, id perinde valuiſſe, ac ſi interrogatione praecedente reſponſum fuiſſet, idque perperam colligit ex *l.* 41. §. 2. *D. de vſur.* In chirographo enim illo, hac lege memorato, etiamſi ſtipulationis nulla fieret mentio, intelligi tamen debet, eam interceſſiſſe, vt recte obſeruat Ger. Noodt *de Foen. & vſur. III.* 2. Idem etiam ſentiendum de *l. ea quae* 57. *D. de donat. inter vir. & vx. l.* 134. *D. de V. O.*

§. VII.

Qui potuerint ſtipulari?

Stipulari poterant omnes, quibus licebat contrahere, quiue intelligebant negotium, ac velle poterant. Aſt inutilis erat ſtipulatio furioſorum, §. 8. *Inſt. de inut. ſtipul.* vt & ſeruorum promiſſio, §. 6. *eod.* Et hinc iocoſa tantum eſt Pſeudoli ſerui promiſſio apud Plaut. in *Pſeud. I.* 1. *v.* 112. Stipulari tamen ſerui poterant ex perſona dominorum. Vnde quacunque formula eſſent ſtipulati, non ſibi, ſed dominis adquirebant, praeterquam ſi factum in ſtipulatione contineretur. *pr.* §. 1. & 2. *Inſt. de ſeru. ſtipul.* Immo & ſeruus hereditarius, nondum licet adita hereditate, vtiliter ſtipulabatur, quia hereditas iacens in pleriſque perſonae defunctae vicem ſuſtinebat. *princ. Inſt. eod.*

§. VIII.

Stipulationes pupillorum.

Ad pupillos quod attinebat, ii aut infantes erant, aut pubertati propiores. Infantes nec rogare, nec promittere poterant: ſed

ſed eorum res adminiſtrabant tutores. Sin vero ab ipſis tutoribus, vel eorum fideiuſſoribus, aliquid eſſet ſtipulandum: eorum vice ſtipulabantur ſerui vel proprii vel publici. Exemplum vide ſupra *Lib. I. Tit. XXIV.* §. 3. Pubertati propiores aut alios obligabant, aut obligabantur aliis. Priore caſu recte ſtipulabantur etiam ſine tutoris auctoritate. Poſteriore vero rogati inutiliter promittebant, niſi auctores fierent tutores. *§. 9. Inſt. de inut. ſtipul.*

§. IX.

Qui erant in poteſtate, liberi vtiliter ſtipulabantur, poterantque & promittere aliis, & alios rogare. §. 6. *Inſt. h. t.* excepto mutuo, cui reſiſtebat SC. Macedonianum, de quo infra ad *Lib. IV. Tit. VII.* agetur pluribus. Inter patrem tamen & filium in poteſtate conſtitutum inutilis erat ſtipulatio, ſiquidem hi iure Romano pro vna perſona reputabantur. Stipulationes liberorum qui in poteſtate erant.

§. X.

Nemo quoque poterat aliis ſtipulari, praeterquam iuri ſuo ſubiectis. *§. 4. Inſt. de inut. ſtip.* Receptum enim a iureconſultis Romanis erat hoc principium, obligationem ex contractu non niſi contrahentes adficere. *l. 3. C. de inut. ſtipul.* Solebant tamen hoc caſu poenam ſtipulari, vt ſi alteri non eſſet ſatisfactum, haec ſolueretur. §. 18. *Inſt. h. t.* Quin & tunc quoque aliis ſtipulari licebat, ſi eius, qui rogabat, intereſſet. Hinc recte tutor a contutore ſtipulabatur, rem pupillo ſaluam fore: *§. 19. Inſt. h. t.* Aliis ſtipulari non licebat.

§. XI.

Poterant & duo pluresue REI fieri & STIPVLANDI & PROMITTENDI. Stipulandi quidem, ſi poſt vtriuſque interrogationem promiſſor reſponderit: *vtrique veſtrum dare ſpondeo.* Promittendi, ſi duo quaeſiti, ſinguli reſponderint ſeparatim: *Spondeo.* Exemplum eſt apud Plaut. *Trinum. V. 2, v. 39.* vbi Lyſiteli iuueni interroganti: *Iſthac lege filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare?* non ſolum Charmides ſocer reſpondet *ſpondeo*, ſed & Callicles amicus addit: *& ego idem ſpondeo hoc.* Eiusmodi vero obligationum is erat effectus, vt vel ſolidum ſingulis deberetur, vel promittentes ſinguli tenerentur in ſolidum, ita tamen, vt vel alter accipiendo, alter ſoluendo debitum, omnium perimeret obligationem, & omnes liberaret. *pr. & §. 1. Inſt. de duob. reis ſtipul.* Correi ſtipulandi & promittendi.

§. XII.

Stipulatio pura & in diem & ſub conditione facta.

Omnis ſtipulatio vel PVRE, vel IN DIEM, vel SVB CONDITIONE, & ad certum locum fiebat. Si pure promiſſum, debitum confeſtim peti poterat: ſin in diem, dies quidem ſtatim cedebat, ſed non prius, quam veniſſet, promiſſum poterat exigi. Si ſub conditione: exiſtente demum conditione committebatur ſtipulatio. Si locus denique inſertus ſtipulationi: tantum tempus promittenti concedendum erat, quantum ſufficere videbatur ad rem eo loco praeſtandam. §. 2. 4. 5. *Inſt. de V. O.*

§. XIII.

Ad certum tempus ſtipulari nemo poterat, vbi & de ſtipulationibus praepoſteris.

At ſi ita quis ſtipulatus eſſet: *Decem aureos annuos, quoad viuam, dare ſpondes?* pure facta obligatio videbatur, & perpetuabatur: petenti tamen exceptio pacti opponi poterat. Ad tempus enim ex principiis iuris Romani deberi non poterat. §. 3. *Inſt. eod.* Inutiles porro erant ſtipulationes: POST MORTEM MEAM VEL TVAM DARE SPONDES? PRIDIE QVAM MORIAR, VEL MORIARIS DARE SPONDES (*b*)? Nam quod ad priorem attinet, non ferebant iuris Romani principia, vt obligatio a perſona heredis inciperet. *l.* 11. *D. de obl. & action.* Cuiac. *ad l.* 217. *D. de V. S.* Poſterior vero ideo non poterat non inutilis eſſe, quia tempus mortis ſemper incertum eſt. Caii *Inſt. II.* 9. 7. & 8. Aeque inutiles erant ſtipulationes praepoſterae, quibus tamen Iuſtinianus itidem perfectum robur accommodauit. §. 4. *Inſt. de inut. ſtip.* Denique ſi quid, aut quod non erat in rerum natura, vel in commercio, aut ſub conditione impoſſibili promittebatur: inutilis & haec videbatur ſtipulatio. §. 1. 2. 10. *Inſt. eod.*

(*b*) Iuſtinianus tamen eas valere iuſſit *l.* 11. *C. de contr. & comm. ſtip.*

§. XIV.

Stipulatio ſupponebat iuſtam cauſſam.

Inprimis vero reſpiciebatur ad cauſſam. Neque enim in ſtipulationibus ſola verba valide obligabant, non magis, quam in dominio transferendo ſola ſufficiebat traditio. Quemadmodum enim hic iuſto titulo opus erat: ita, vt ſtipulatio valide obligaret, ſubeſſe debebat obligandi cauſſa. Et talis cauſſa etiam vocabatur *cauſſa ciuilis. l.* 49. §. 2. *D. de pecul.* Deficiente vero tali cauſſa agenti obſtabat exceptio doli mali. *l.* 2. §. 3. *D. de dol. mal.* Schult *Iuriſpr. anteiuſt. p.* 464. Vnde adeo non valebat promiſſio ex turpi cauſſa, vt & exceptio petenti opponi poſſet, *l.* 8. *D. de condict. ob turp. vel ini. cauſſ.* & ſi accipientis ſolius eſſet turpitudo, ſolutum

daretur

daretur condictio. *l.* 1. *fin. l.* 2. §. 1. *l.* 4. §. 2. *D. eod.* Exemplum inſigne Otaciliae Laterenſis exſtat apud Valer. Max. VIII. 2. 2. Commune itaque ſtipulatio erat omnium obligationum adſtringendarum vinculum. Vnde adhibebatur in emtionibus venditionibus, Varro *de re Ruſt. II.* 2. 3. 5. Plaut. *Captiu. I.* 2. *l.* 3. §. 1. *D. de act. emt.* in pactis, Paull. *Sent. Rec. II.* 22. *l.* 7. §. 12. *D. de pact.* in mutuo, *l.* 6. §. 1. *D. de nouat.* in cautionibus vel chirographis, *l.* 40. *D. reb. credit. l.* 122. §. 1. *D. de V. O.* in locationibus conductionibus, *l.* 54. *pr. D. locat. l.* 58. *pr. D. de fideiuſſ.* in ſocietatibus, *l.* 71. *D. pro ſoc.* immo in reliquis contractibus omnibus.

§. XV.

Stipulationibus nonnumquam acceſſit mancipatio.

Porro nec id praetermittendum videtur, ſtipulationi nonnumquam veluti adpendicem acceſſiſſe mancipationem per aes & libram: quod in acceptilationibus factum conſtat. Pertinet huc egregius locus Ciceronis *de Legib. II.* 21. *Hoc vero nihil ad pontificium ius, & e medio eſt iure ciuili, vt per aes & libram heredem teſtamenti ſoluant, & eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet.* Et paullo ante *cap. XX. Quin etiam cauent, vt cui plus legatum ſit, quam ſine religione capere liceat, is per aes & libram heredem teſtamenti ſoluat, propterea, quod eo loco res eſt, ita ſoluta hereditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet.* Addendi ſunt Franc. Connan. *Comment. iur. ciu. VII.* 3. 2. Iac. Raeuard. *ad l.* 35. *D. de Reg. Iur.* Ger. Noodt *de Pactis & Tranſact. p.* 671. Id vero eo minus mirandum, quo certius eſt, & aliis contractibus ad transferendum dominium non comparatis acceſſiſſe *mancipationem.* Et tunc rem habere dicebantur *iure nexi*; translato dominio *iure mancipii.* Omnia, quae per aes, & libram alienabantur, erant res mancipi. *Nexus* quoque & *mancipatio* non differebant ratione ritus: ſed, quod ad effectum attinet, ius *nexi*, & ius *mancipi* differebant quam maxime. Probant id loca Manilii & Scaeuolae apud Varron. *de Lingu. Lat. VI.* 5. quae egregie illuſtrat Io. Frid. Gronou. *Epiſt. CCCII. ad Claud. Salmaſ. in Syll. Epiſt. vir. illuſt. ſcript. Tom. II. p.* 549.

§. XVI.

Stipulationes iudiciales.

Ceterum ſtipulationes imperator diuidit in IVDICIALES, PRAETORIAS, CONVENTIONALES & COMMVNES. A mero iudicis officio proficiſcebatur cautio de dolo. Nam in rei vindicatione & actione quod metus cauſa, iudex exigere tenebatur cautionem de dolo. *l.* 20. & 45. *D. de rei vind. l.* 9. §. 5. & 7. *D. de eo quod met. cauſ.*

Talis

Talis etiam erat cautio de perſequendo ſeruo, qui in fuga erat; reſtituendoue pretio. Nam ſi ſeruus erat legatus, qui ſe interim in fugam proripuerat, officio iudicis continebatur, vt interponeretur cautio, qua heres, ſe ſeruum perſequuturum reſtituturumque legatario, promitteret. *l.* 69. §. 5. *D. de legat. I. l.* 14. §. 11. *D. quod. met. cauſſ.* Stipulationes porro iudiciales interponebantur etiam in iudicio familiae erciſcundae *l.* 25. §. 10. *D. famil. erciſc.*

§. XVII.

Praetoriae. PRAETORIAE a mero praetoris officio proficiſcebantur, ſemperque interponi ſolebant ante litem conteſtatam, quia ab *illa* iudicium primordia capiebat. Cuiac. *Obſeru. XV.* 10. Tales erant cautiones damni infecti, legatorum ſeruandorum cauſſa, iudicatum ſolui, ratam rem haberi, cautio fructuaria, &c. de quibus prolixe iureconſulti. Vid. Arn. Vinn. *ad* §. 2. *Inſt. de diuiſ. ſtip.* Quae ſtipulationes quibus formulis ſolitae ſint concipi, exemplo cautionis *iudicatum ſolui* oſtendemus. In ea actor ita rogabat fideiuſſores: QVOD FVNDVM TVSCVLANVM, QVEM POSSIDET L. TITIVS, ABS EO VINDICATVRVS SVM, CVIVS REI C. AQVILLIVS IVDEX DATVS EST, EAM REM RECTE DEFENDI, AVT, SI EA RES SECVNDVM ME HEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT, QVOD A. C. AQVILLIO EOVE, QVI IN EIVS LOCVM SVBSTITVETVR, IVDICATVM ERIT, ID RECTE PRAESENTARI, DOLVMQVE MALVM ABESSE ABFVTVRVMQVE ESSE, ET QVAMDIV RES NON DEFENDATVR, AVT, SI QVOD HVIVS REI IVDICATVM ERIT NON PRAESTETVR, DOLVSVE MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES SIT, DARI SPONDES? SPONDEO. Cuiac. *Obſ. X.* 29. Barn. Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 393. Porro id ſingulare erat in ſtipulationibus praetoriis, quod in iis non temere metuenda eſſet captio, quia interpretationem non ex mente promittentium, ſed praetoris recipiebant. *l.* 52. *D. de verb. oblig. l.* 9. *D. de ſtipul. praetor.* (*c*)

(*c*) Ad praetorias ſtipulationes etiam referuntur AEDILITIAE. Erat autem iis locus in interrogationibus, quae de vitiis morbiſque in vendendis ſeruis fieri ſolebant. Venditorem enim emtori repromittere oportebat, ſe, ſi quid occulti morbi vel vitii in ſeruo vendito inuentum fuerit, duplum verbi gratia praeſtiturum. Theophil. *Paraphr.* §. 2. *Inſt. de diuiſ. ſtipul.* De his Aedilitiis ſtipulationibus plura habet Cuiac. *Obſ. IX.* 3.

§. XVIII.

§. XVIII.

CONVENTIONALES non iuſſu iudicis vel Praetoris, ſed arbitrio contrahentium concipiebantur, adhibito ſaepe, vt ſupra obſeruauimus, iureconſulto; earumque totidem paene genera erant, quot rerum contrahendarum. §. 3. *Inſt. de diuiſ. ſtipul.* Obligationum enim firmandarum gratia inuentae fuerant ſtipulationes. Paull. *Recept. Sent. V.* 7. 1. Vnde nulla temere de re paciſcebantur veteres, niſi interpoſita ſtipulatione. Erant tamen omnino quaedam negotia, de quibus, etiam non interpoſita ſtipulatione valide paciſcebantur. Nam ſi ſponſa ſponſo, mulierue marito, aut ſocer genero, aut debitor mulieris eiuſdem marito dotem dicere vellet: fieri id poterat, nulla praecedente interrogatione *(d)*, Caius *Inſt. II.* 9. 3. Quamuis enim ea ipſa quoque dotis dictio ſollemnibus fieret verbis, Cuiac. *ad l.* 7. *D. de pact.* & *l.* 1. *D. de verb. oblig.* Briſſon. *de Formul. VI.* nec vllo fundamento id in dubium vocent Cl. Salmaſius *de mod. vſur. XVI. p.* 716. *ſeq.* & Oiſel. *ad* Cai. *ibid.* inde tamen non ſequitur, vt ſtipulatione fuerit opus. Formulam dicendi dotem prodidiſſe videtur Terent. *Andr. V.* 4. *v.* 46. de qua iam ſupra egimus, *Libro II. Tit. VIII. n.* 6. Conuentionales. Sine ſtipulatione dos dici poterat.

(*d*) Sed ſine ſtipulatione dotem *dicere* poterant tres tantum perſonae; mulier, pater, mulieriſque debitor. Reliqui dicebantur dotem vel *dare*, vel *promittere*, & hi communi iure obligabantur, adeoque vti debebant ſtipulatione. Cai. *Inſt. II.* 9. 3. *l.* 41. *D. de iur. dot.*

§. XIX.

Deinde & ſine ſtipulatione contrahebatur obligatio, ſi libertus patrono aut *donum*, aut *munus*, aut *operas* ſe praeſtiturum iuraſſet. Cai. *ibid.* Solebant enim ſerui dominis manumiſſuris promittere certa dona, munera (*e*), certaſque operas loco praemii manumiſſionis futura. Quum vero ſerui domino promittere valide nihil poſſent, quia vinculum poteſtatis vnitatem perſonae inducere videbatur: *§.* 6. *Inſt. de inutil. ſtipul.* tenebantur illi poſt manumiſſionem denuo ſe obligare iureiurando, quod ſi dicere nollent, ne liberi quidem addicebantur. Cic. *Epiſt. ad Attic. VII.* 2. Simul ac vero iuraſſent liberti, nulla opus erat ſtipulatione. Sine ſtipulatione promittebantur operae, dona, munera a libertis.

(*e*) Dona & munera libertorum quid fuerint, & quodnam inter ea diſcrimen interceſſerit, docetur *l.* 18. *l.* 194. & *l.* 214. *D. de V. S.* Adde Oiſel. *ad* Cai. *ibid.*

§. XX.

Sponſalia contracta per ſtipulationem.

Inprimis obſeruandum, nobiliſſimum ſtipulationum conuentionalium genus fuiſſe SPONSALIA, de quibus quum nihil in inſtitutionibus dixerit Iuſtinianus, pauca monebimus. Fuit hoc in more priſcis temporibus poſitum apud Latinos, vt qui vxorem ducturus eſſet, ab eo qui nuptum daturus erat, eam in matrimonium datum ſibi iri ſtipularètur, alterque ſponderet, vnde & *ſponſaliorum* nomen natum eſt (*f*). Si non data fuiſſet vxor, ſponſus habebat actionem ex ſtipulatu vel ſponſu. Gell. *Noct. Att. IV.* 4. *l.* 2. *& l.* 3. *D. de ſponſ.* Iam a Romanis quidem non dabatur actio ex ſtipulatu ex ſponſalibus: & ipſi tamen ſtipulationibus vtebantur. Huius veteris moris multa exſtant veſtigia apud Plautum, qui in *Aulul. I.* 4. Megadorum ab Euclione filiam ſtipulantem inducit his verbis:

> *ME. Quid? nunc etiam mihi deſpondes filiam? EV. Illis legibus*
> *Cum illa dote, quam tibi dixi. M.* SPONDEN' *ergo? EV.* SPONDEO.

Ex *Trinummo* Plauti iam ſupra exemplum vidimus, n. IV. Sed & *in Curculione Act. V.* 2. Phaedromus ita a milite ſtipulatur:

> *PH.* SPONDESNE, *miles, mihi hanc vxorem? M.* SPONDEO.

In eo tamen a reliquis ſtipulationibus differebant ſponſalia, quod & abſens abſenti per epiſtolam vel internuncium recte deſpondebatur. *l.* 4. *& l.* 7. *D. de ſponſal.* Ea quoque in ſponſalibus adhibebatur cautio, vt in tabulas plerumque redigerentur conuentiones ſponſalitiae. Vnde Iuuenalis *Sat. XVI.*

> *Si tibi legitimis pactam iunctamque* TABELLIS
> *Non es amaturus.*

Dari etiam ſolebant arrhae, & annulus pronubus, de quibus, aliiſque huc pertinentibus ritibus copioſius agit Barn. Briſſon. *de ritu nupt. p.* 204. *ſequ.* Illud quaeri ſolet, an & ſponſalia de praeſente & de futuro, quae vocant, nota fuerint Romanis? Adfirmat Huberus: probat Gundlingius in *Gundlingianis Part. X. p.* 380. vbi ex Nonio & Arnob. *adu. gent. X. p.* 140. oſtendit, Romanos diſtinxiſſe inter SPERATAS, PACTAS & SPONSAS. Diſcrimen hoc eleganter explicat Gronou. *ad* Gell. *Noct. Attic. IV.* 4. *Virgo* SPERATA *dicebatur alicui deſtinata, ſed nondum promiſſa: quum conuenta erat conditio,* PACTA: *vbi inter-*

(*f*) Vnde non eſt, quod cum Verrio Flacco *apud* Feſtum p. 444. ſponſalia deriuemus e lingua Graeca, indeque natum exiſtimemus id vocabulum, quod ſponſi *σπονδὰς*, interpoſitis rebus diuinis, facerent.

interpoſitae ſtipulationes, SPONSA. *Pactae* ergo ſimiles erant quodammodo deſponſatis de futuro; ſponſae de praeſente. Sed veritati magis conſentaneum eſt, ſponſalia Romanorum in vniuerſum omnia fuiſſe de futuro, vel, vt Florentinus definit, *mentionem & repromiſſionem nuptiarum futurarum. l.* 1. *D. de ſponſal.* Pactas etiam conuentas dici conſueuiſſe, patet ex Feſto: *Conuentae dicebantur, cum primus ſermo de nuptiis & earum conditione habebatur.*

§. XXI.

Denique COMMVNES ſtipulationes reliquae ſunt, quae tum a praetore, tum a iudice, exigebantur, qualis erat cautio rem pupillo ſaluam fore. *§.* 4. *Inſt. de diuiſ. ſtipul.* Stipulationes communes.

§. XXII.

Ex ſtipulatione naſcebatur *condictio certi*, ſi certa eſſet ſtipulatio; ſin incerta, actio *incerti ex ſtipulatu. princ. Inſt. de V. O.* Ex ſponſalibus, quae in Latio competebat, actio *ex ſponſu* dicebatur. Gell. *Noct. Attic. IV.* 4. Cuiac. *ad Tit. C. de Sponſal.* Ex ſponſu vero agere idem erat quod ex ſtipulatu. *l.* 19. §. 2. *D. de aedilit. edicto.* At apud Romanos ſponſalia nuda renunciatione & liberrimo repudio ſoluebantur. *l.* 1. *C. de ſponſal. l.* 2. §. 1. 2. *D. de diuort. l.* 2. *C. de repud.* Ex quo facile patet, in contractuum numero haud fuiſſe ſtipulationem ſponſalitiam. Vid. Fr. Hotom. *de Sponſal. Cap. IV. p.* 357. Actiones ex hoc contractu natae.

TIT. XXI.
DE
FIDEIVSSORIBVS.

Stipulatione etiam ſeſe obligabant FIDEIVSSORES, vnde de iis hoc titulo ſeorſum agitur.

§. I.

Qui ſe obligabant pro aliis, plura apud Romanos ſuſtinebant nomina. In iudiciis promittentes pro aliis dicebantur *vindices, vades, ſubuades*: Reliqui *fideiuſſorum, ſponſorum, adpromiſſorum, fidei promiſſorum* (*a*), nominibus veniebant. Varia fideiubentium nomina.

 §. II.

(*a*) Nomina haec omnia, praeterquam *fideiuſſorum* in toto Digeſtorum opere non exſtare voluit Tribonianus, ceu obſeruat Salmaſ. *de mod. vſur. XVI p.* 702.

§. II.

Quinam vindices? VINDICES in XII. Tabulis erant, qui pro eo, qui in ius priuata auctoritate vocabatur, ſeſe obligabant. Si quis enim alteri in publico adclamaſſet: AMBVLA IN IVS: aut eundum illi erat, aut ferendum, vt praeuia anteſtatione obtorto collo ad tribunal raperetur, niſi datis fideiuſſoribus ſe ab hac ignominia vindicaſſet. Qua de re Feſtus voce *vindex p. m.* 476. VINDEX *ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur* (*b*). Legibus XII. tabularum de his ita fuerat cautum: SI ENSIET, QVI IN IVS VOCATVM VINDICIT, MITTITO, ASSIDVO (*c*) VINDEX ASSIDVVS ESTO: PROLETARIO CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. Gell. *Noct. Att. XVI.* 10. Quorum verborum is ſenſus eſt: *Si tamen ſit aliquis, qui pro in ius vocato vel prenſo fideiubeat, dimittitor. Ceterum locupleti vindex locuples eſto, pauperi, prolem tantum ſufficienti reipublicae, quilibet vindex eſto.* Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I.*

(*b*) Vindex ergo non eſt *procurator*, vt putat Boeth. *ad* Cic. *Topic. II.* nec *praedicator*, vel *praediator*, vt Boethii locum legit Cuiac. *Obſeru. V.* 29. nec confundendus cum *vade*, quod plures fecere, interque hos etiam Vinc. Grauina *de Leg. XII. Tab. p.* 377. *ſequ.*

(*c*) *Aſſiduus* veteribus idem eſt, ac locuples, quaſi *aſſes* qui *dare* poſſit. Cic. *Topic. ad Trebat. II.* Vtitur hac voce eodem ſignificatu Plautus *Amphitr. I.* 1. *v.* 13.

Noctes dieſque ASSIDVO *ſatis ſuperque eſt,*
Quod facto aut dicto adeſt opus, quietus ne ſies.

§. III.

Quinam vades, praedes, ſubuades? Si ventum in ius, ſatisdare debebat reus, ſe ſtato die adfuturum. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 20. Eadem cautio exigebatur in publico iudicio etiam ab accuſatore, vt recte obſeruat Iac. Gothofr. *ad Leges XII. Tab. Tab. II. p.* 191. Qui ergo ſe tunc obligabant pro reo, ſi iudicium eſſet publicum, *vades:* ſin ciuile, *praedes* dicebantur. Vnde Auſon. *Eidyll. XII.*

Quis ſubit in poenam capitali iudicio? VAS,
Quis quum lis fuerit nummaria? quis dabitur? PRAES.

Feſt. voce *vadem p. m.* 471. VADEM *ſponſorem ſignificat, datum in re capitali.* Sed ſi antiqui eam obſeruarunt inter has voces differentiam: ſane eam neglexerunt poſteri, qui in quocumque iudicio, ſiue ciuili, ſiue capitali *vades* exigebant. Vnde Varroni *de Lingu. Lat. V.* 7. *p.* 42. vas eſt, *qui pro altero vadimonium promittit.*

tit (*d*). *Praedes* quoque poſtea non ii dicti ſunt, qui in iudicio ciuili ſe obligabant pro aliis, ſed qui partim pro publicanis, partim in iudiciis publicis de mulcta ſoluenda populo cauebant. Varro *ibid. p.* 42. Feſt. *voce praes. p.* 375. *Manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitue, quia manu ſublata ſignificat, ſe auctorem emtionis eſſe, qui idem* PRAES *dicitur, quia tam debet praeſtare populo, quod promiſit, quam is qui pro eo* PRAES *factus eſt.* Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II.* 4. *p.* 293. & Briſſon. *de verb. ſig. voce praedes. p.* 450. Qui denique pro actore ſe obligabant, *ſubuades* dicebantur, vt ſuſpicatur Gothofred. *ibid. p.* 191. niſi cum Salm. *de Mod. vſur. c. XVI. p.* 701. dicere malis, *ſubuades* fuiſſe, qui pro vadibus fideiubebant, quemadmodum *ſubpraedes*, qui pro praedibus. Quamquam iam Gellii aetate huius vocabuli vſus ac paene ſignificatio perierat. Vid. *Noct. Att. XVI.* 10.

(*d*) Qui prouocabat, *vadari*, qui prouocabatur, *vadimonium promittere* dicebatur. Sigon. *de Iudic. I.* 20. *p.* 454.

§. IV.

Quid fideiuſſores, ſponſores, adpromiſſores, fidepromiſſores?

Ad eos quod attinet, qui pro priuatis ſe extra iudicium obligabant: ii, ſi vltro ſe offerrent, iuberentque pecuniam credi ſua fide, ſuoque periculo, dicebantur FIDEIVSSORES. Si darentur a debitore, cui quis nolebat credere, dicebantur SPONSORES. Salmaſ. *de Mod. vſur. XVI. p.* 693. 707. quamuis id diſcrimen in Digeſtis non obſeruari, ſed ſponſores vbique in illis obliteratos eſſe *ibidem. p.* 707. obſeruet. ADPROMISSORES erant, qui quod ſuo nomine alii promiſerant, idem pro altero quoque promittebant. Feſt. voce *adpromiſſor. p. m.* 245. *l.* 5. §. 2. *D. de V. O. l.* 64. §. 4. *D. ſolut. matr. l.* 43. *D. de ſolut.* Iidem dicti etiam videntur FIDEPROMISSORES. Paull. *Recept. Sent. I.* 9. 5.

§. V.

Formulae fideiubendi.

Diuerſa vero illa nomina, vt recte a Cuiacio *ad Paull. Rec. Sent. I.* 20. obſeruatum eſt, potiſſimum a formulis, quibus ſtipulationes concipiebantur, ſortiti ſunt fideiuſſores (*e*). Qui enim rogatus: FIDEIVBES? reſpondiſſet: FIDEIVBEO: dictus eſt *fideiuſſor*. At qui rogatus: FIDEPROMITTIS? reſpondebat: FIDEPROMITTO: *fidepromiſſor* vocabatur. Denique ſi quaeſitum: SPONDES? is, qui reſponderat SPONDEO, *ſponſor* adpellatus eſt. §. 1. *Inſt. de verb. obl.*

 Adpro-

(*e*) Eae nonnumquam etiam Graece conceptae. §. 7. *Inſt. h. t. l. Graece* 8. *pr. D. eod.*

Adpromiſſores etiam procul dubio rogati ſunt, an *adpromitterent?* Quo verbo vtitur Cicero *pro Sex. Roſc. Am. IX.*

§. VI.

Maxime in iudiciis.

Fuere etiam in fideiuſſionibus iudicialibus certae adhibitae formulae, qualem iam ſupra *Lib. III. Tit. XVI-XX. n.* 17. vidimus. Vadimonium inprimis accurate concipiebatur, adhibito iureconſulto, ceu ex Cicerone *Epiſt. ad Q. Fratr. II.* 14. demonſtrat Car. Sigon. *de Iudic. l.* 20. *p.* 454. In hac formula & illa erant verba ſollemnia: REVM ADFVTVRVM IN DIEM TERTIVM, VEL PERENDINVM. Vid. Briſſon. *Form. Lib. V. p.* 367. 2.

§. VII.

Quibus obligationibus acceſſerit fideiuſſio?

Fideiuſſio accedebat obligationibus omnibus, quin & praecedere poterat obligationes, *l. 6. §. 2. D. de fideiuſſ.* ita tamen, vt praecedens fideiuſſoris obligatio tum demum vires caperet, quum & principalis obligatio, cuius illa acceſſio erat, conſtituta eſſet. *l.* 35. *D. de fideiuſſ.* Is vero, qui ſponſione ſua anteceſſerat debitoris obligationem, proprie MANDATOR vocabatur. *l.* 12. §. 14. *D. mandat.* In fideiuſſione dotis cauſſa id notabile; quod illa poſt nuptias ſtante matrimonio a marito data, non obligaret, ante nuptias data, firma validaque haberetur, ceu ex Harmenop. *Promt. IV.* 8. 9. vt & *l. 1. C. Theod. ne fidei. dot. dent.* oſtendit Cuiac. *Parat. ad tit. C. ne fidei. dot. dent.* diſſentiente tamen Iac. Gothofredo *Comment. ad Cod. Theod. ibid.* Et ſane quid magis a ratione alienum eſt, quam dotem non credi marito, cui ſe ipſam vxor credere non dubitauit? *l. 2. C. ne fidei. dot. dent. l. 8. C. de pact. conu.*

§. VIII.

Fideiuſſorum obligatio.

Singuli fideiuſſores tenebantur in ſolidum, liberumque adeo erat creditori, a quo vellet ſolidum petere, quemadmodum & in eius poſitum erat arbitrio, debitoremne, an fideiuſſorem, eiusue heredes, conuenire mallet. *l. 20. D. de cond. indeb. l. 16. §. vlt. D. de fidei. l. 5. C. eod.* Vno tamen ſoluente, liberabantur ceteri. *§. 4. Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II.* 9. 2. Iac. Cuiac. *Obſeru. XXIII.* 25.

§. IX.

Beneficium diuiſionis.

Aſt illum veteris iuris rigorem ſuſtulit Hadrianus, cuius ex epiſtola inter fideiuſſores aeque, ac mandatores diuidebatur actio, ſi litis conteſtandae tempore omnes eſſent ſoluendo. *l. 26. D. eod.* Haec epiſtola deinde inſerta eſt Edicto perpetuo, vnde id beneficium

ficium ex edicto praetoris deriuat Paull. *Rec. Sent. I.* 20. 1. Ex quo patet, humani quid paſſum eſſe Cuiacium, qui *ad tit. Inſt. de SC. Tertull.* epiſtolam illam non Hadriano, ſed D. Pio, tribuit, ante cuius tempora iam compilatum erat Edictum perpetuum. Quomodo vero a D. Pio eſſe poteſt, quod iam Edicto perpetuo inſertum fuerat? Videtur tamen D. Pius illud beneficium diuiſionis noua epiſtola ſtabiliuiſſe, cuius quaedam ſuperſunt veſtigia *l.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſ.*

§. X.

& ordinis.

Denique & Iuſtinianus beneficium ordinis indulſit, *Nou. IV.* 1. de quo, nec non de beneficio cedendarum actionum plura commentantur doctores, quae hic repetere non vacat.

§. XI.

Mulieres fideiubere non poterant.

Fideiubere poterant omnes, qui & ſtipulari. At non mulieres, quae in omni genere negotiorum atque obligationum tam pro viris, quam pro feminis intercedere prohibebantur. Paull. *Recept. Sent. II.* 11. 1. Non ergo valebant fideiuſſiones iudiciales mulierum. Nam nefas videbatur, mulierem in forum prodire, & vel ſuam ibi cauſſam agere; adeo, vt quum aliquando mulier in foro cauſſam pro ſe ipſa egiſſet, Senatus conſuluiſſe feratur Deos, τίνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον εἴη τὸ γεγενημένον; *ecquid hoc exemplum vrbi portenderet?* Plut. *in Num. p.* 77. Nec magis valebant priuatim interpoſitae fideiuſſiones mulierum, quia fideiuſſio quaſi ciuile ac virile negotium videbatur, a quo arcendae feminae. *l.* 1. §. 1. *& l.* 2. §. 1. *D. ad SC. Velleian. l.* 2. *pr. D. de reg. iur.* Eaque prohibitio tam ſeuera erat, vt olim ne renunciari quidem huic beneficio poſſet. Secura ergo erat mulier, pro alio quae interceſſerat, niſi vel pro tutoribus filiorum indemnitatem promiſiſſet: Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 2. (*f*) vel decipiendi animo & dolo malo id feciſſet, Paull. *ibid. l.* 11. *D. ad SC. Velleian.* Immo non fideiuſſiones tantum, ſed omnes omnino mulierum interceſſiones ex quocunque contractu irritae erant. Iac. Gothofr. *Comm. ad l.* 2. *D. de R. I.* Ger. Noodt *Obſeru. l.* 18.

(*f*) Ita quidem Paullus. Sed alia omnia habentur in *l.* 6. *C. ad SC. Velleian. l.* 1. & *vlt. C. ſi mater indemn. promiſ.* Qui textus quum partim ab Alexandro Seuero, partim a Diocletiano ſint: aut corruptum Paullum eſſe oportet, aut ius iſtud conſtitutionibus mutatum.

§. XII.

§. XII.

Origo SC. Velleiani.

Omnia haec ſancita SENATVS CONSVLTO VELLEIANO, cuius legitima verba *l.* 2. §. 1. *D. eod.* ſeruata indicant, conditum illud eſſe M. Silano & Velleio Tutore Coſſ. ſed faſti id par conſulum fere omittunt. M. Silanum conſulem praeferunt anno V. C. IↃCCLXXI. Quare & tunc illud SC. conditum putat Schilter. *Exerc.* XXVIII. 2. Sed diſerte Vlpianus *l.* 2. *pr. D. ad SC. Vell.* adfirmat, primum quidem temporibus Auguſti, mox deinde Claudii, eorum edictis cautum eſſe, ne feminae pro viris ſuis intercederent: poſtea vero factum eſſe hoc SC. Ex quibus verbis patere videtur, illud vel extremo Claudii imperio, vel poſtea fuiſſe conditum. Tunc vero quum anno IↃCCXCVIII. in faſtis occurrant P. Valerius Aſiaticus II. & M. Iunius Silanus Coſſ. inter ſuffectos autem iſtius anni Velleius Rufus, qui forſan Valerio Aſiatico vltro ſe abdicanti ſuffectus eſt: Vid. Hub. Golzii *faſt. conſul. p.* 239. non dubitandum quibuſdam videtur, eo ipſo anno, referente ad Senatum Velleio Rufo, hoc SC. prodiiſſe, dictumque inde eſſe Velleianum. Schulting. *Iurispr. ant. p.* 640. Id & mihi olim viſum. Sed iam aliter videtur. Vlpianus Velleium iſtum non vocat Rufum, ſed Tutorem. Silani autem & Velleii Tutoris conſulatus memoratur bis in marmore apud Gruter. *Inſcr.* p. CCCCLXX. *n.* 1. & 2. vbi par iſtud conſulum ita ſcribitur:

L. SILANO. FLAMINI. MARTIALI. C. VELLAEO. TVTORE.
COS. NON. DECEMBR.

Conſules autem quum fuerint anno V. C. IↃCCLXIII. & ſub Auguſto primum eâ de re cautum fuiſſe dicatur, procul dubio hi ipſi Coſſ. nomen & originem SC. dederunt. Nec alii ſunt auctores legis Iuniae Velleiae, cuius mentio fit in *l.* 10. §. 2. *D. de teſt. tut. l.* 13. *D. de iniuſt. rupt. irrit. teſt.* Ceterum ex marmore illo diſcimus, Silanum illum non Marci, ſed Lucii praenomen tuliſſe, eaque in re non minus, quam in chronologia huius SCi, errare Vlpianum.

§. XIII.

Mulieres etiam ante hoc SC. nullum ciuile negotium Romae ge-

Nam quamuis Auguſti Claudiique edicta, quibus mulieres pro viris intercedere prohibuerunt, illud SC. anteceſſiſſe dicat Vlpianus *l.* 2. *pr. D. eod.* facile tamen patet, eum rem non adeo accurate retuliſſe. Saltim Claudio recentius hoc SC. dici non patiuntur faſti conſulares. Forte ipſe Vlpianus faſtos conſulares non adeo accuratos habuit, & Velleium Rufum confudit cum Velleio Tutore.

tore. In tanto enim conſulum ſuffectorum numero, quid facilius rere poſt, quam errare & decipi? Quin probabile eſt, iam ineunte terant. rep. prohibitum fuiſſe feminis, ne pro aliis intercederent, ceu oſtendit celeberrimus Ludewigius, in *Differ. iuris Rom. & Germ. circa SC. Velleian. diſſ.* I. Ab initio ſane vrbis Romani feminas perpetuo ocio mancipabant, easque nec molere patiebantur, nec cibos coquere, nec vllam partem rei familiaris ſuſcipere. Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 284. non ob aliam procul dubio cauſſam, quam quod pro Italorum ingenio feminarum ſuarum pudicitiae diffiderent. Eodem pertinebat interdictio vini ſeuere ſancita, Plutarch. *in Num. p.* 77. quodque eas ne de rebus quidem neceſſariis dicere paterentur ſine viris, (Idem *ibid.*) nedum conuiuiis vacare. Val. Max. II. I. I. Multo minus iis concedebant, vt prodirent in forum, vel vllum ciuile negotium peragerent. Plutarch. *ibid.*

§. XIV.

Quod vero in vſum reuocanda videretur priſca illa ſeueritas ac diſciplina, inde factum arbitror, quod, abrogata lege Oppia, (de qua Liu. XXXIV. 5. & Valer. Max. IX. I. 3.) & mulierum tutela ſenſim exoleſcente, feminae paullo liberius viuere, & negotiationibus, verſuris, interceſſionibus vacare coeperant. Quae licentia & Auguſti & Claudii edictis, & hoc SC. coercenda viſa eſt. Acceſſit poſtea Nouella CXXXIV. 8. ex qua *Authentica: ſi qua mulier C. ad SC. Velleian.* fluxit, de qua fuſe doctores.

Cur hoc SC. conditum?

TIT. XXII.

DE

LITTERARVM OBLIGATIONIBVS.

NOn vllius temere conuentionis obſcurior nobis natura eſt, quam contractus, qui LITTERIS initur, in quo explicando adeo fluctuant eruditi, vt quem potiſſimum ſequaris, vix adpareat. Sane quum ICti plerique vbi contractuum nominatorum varia genera recenſent, litterarum obligationis non meminerint, *l.* 1. §. I. *l.* 4. *D. de O. & A. l.* 8. §. I. *D. de fideiuſſ. l.* 52. *pr. D. de O. & A. l.* I. §. I. *D. de nouat.* non dubitant quidam, veteres hoc contractus genus plane ignoraſſe, idque vel conſtitutioni-

bus ſequiorum principum, vel ab ipſo Iuſtiniano demum, inuentum eſſe. Ita Duarenus, Donellus, Wiſſenbachius, aliique viri docti ſtatuunt. Sed antiquam ſatis eſſe litterarum obligationem, & verum contractum, ſatis adparet ex *Fragm. Vet. ICti poſt Collationem LL. Moſ. & Rom. edito* §. *VII.* vbi mentio fit adquiſitionis *per* SCRIPTVRAM *& ſtipulationem.* Deinde litterarum obligationem inter contractus referri videmus, in *l.* 2. §. 1. *D. de obl. & act.* & apud Cai. *Inſtitut. II.* 9. 1. *pr.* & §. 13. Nos itaque, quae ex antiquitatibus ad illuſtrandam hanc materiam facere videbuntur, paucis delibabimus.

§. I.

Obligatio litterarum, alia antiqua, alia noua.

Olim, inquit Imperator, *princ. Inſt. h. t.* SCRIPTVRA *fiebat obligatio, quae* NOMINIBVS *fieri dicebatur, quae nomina hodie non ſunt in vſu.* Quum ergo ipſe Imperator largiatur, aliam olim, quam ſuo aeuo, in vſu fuiſſe litterarum obligationem, eamque factam eſſe nominibus doceat: inquirendum erit, qualia illa fuerint NOMINA, quaeque inde nata ſit obligatio?

§. II.

Antiquam plerique interpretantur de expenſi latione.

NOMINIBVS olim factam obligationem litterarum, etiam Cicero *ad Attic. Epiſt. IV.* 18. confirmat, vbi de turpi pactione Memmii & Caluini; *Haec pactio*, inquit, *non verbis, ſed* NOMINIBVS, *& praeſcriptionibus multorum; tabulis eſſe facta quum diceretur: prolata a Memmio eſt, nominibus inductis.* Sed qualia illa nomina? Plerumque hunc contractum doctores accipiunt de modo aliquo pecuniae vel credendae, vel creditam probandae, quales erant *adnumeratio, expenſi latio, ſtipulatio*, de quibus Cic. *pro Q. Roſcio Com. IV.* quibus *chirographi exhibitionem, tabularum obſignationem, teſtium interceſſionem*, addit Gell. *Noct. Att. XIV.* 2. *Expenſi latio*, quae Salmaſio maxime huc pertinere videtur, erat ſcripta profeſſio datae pecuniae. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verrinam III. p.* 1848. Fieri ſolebat per nomina, quae creditor, vel foenerator in tabulas accepti & expenſi inſcribebat, idque praeſente debitore, qui & ipſe in tabulas ſuas referebat, quantum deberet. Quae tabulae prolatae in iudicio fidem faciebant debiti. Cic. *pro Roſc. Com. V.* De hac expenſi latione, nec non nominibus per ſcripturam menſae argentariae, plura habet Barn. Briſſon. *de Form. Lib. VI. p.* 356. Salmaſ. *de Vſur. cap. VI. & XVII.* & *de Modo vſurar. cap. XI. p.* 473. *ſequ.* In hoc ergo contractum litterarium conſtitiſſe,

putant

putant, quod nominibus ita tabulis inſcriptis obligati fuerint debitores non minus, ac ſi ſtipulatio, vel aliud vinculum, interceſſiſſet. Sigon. *de Iudic. I.* 5. *p.* 408.

§. III.

Quod tamen refellitur.

Enimuero hos rem acu haud tetigiſſe, vel Caii fragmenta oſtendunt; in quibus LITTERIS *fieri* dicitur *obligatio, aut a re in perſonam, aut a perſona in perſonam. A re in perſonam, velut ſi id, quod ex emtione, aut conductione, aut ſocietate debes, alii reddas. A perſona in perſonam, veluti ſi id, quod mihi alter debet, alteri perſonae delegem, vt reddere debeat.* Cai. *Inſt. II.* 9. 12. Quae tametſi ab Aniano videantur corrupta, ita tamen comparata ſunt, vt ad nomina illa foeneratorum nihil faciant. Argentariorum tabulis inſcribebantur nomina debitorum; qui mutuam acceperant pecuniam: hic etiam ex emtione aut conductione aut ſocietate naſci dicitur litterarum obligatio. Ibi ſolus debitor, cuius nomen fuerat inſcriptum, obligabatur: hic etiam quaedam delegatio, aut certe nouatio fiebat. Quod & docet *l. pen. C. Theod. de denunc. vel edit. reſcript. Si quis debiti, quod vel ex foenore, vel mutuo datae pecuniae ſumſit exordium, vel ex alio quolibet titulo, in litterarum obligationem, facta cautione, translatum eſt, &c.* Ergo & hactenus ſatis obſcurum eſt, quaenam fuerit litterarum obligatio.

§. IV.

Antiquae illius litterarum obligationis natura explicatur ex Theophilo.

Sequendus ergo hac in re videtur Theophilus, *Paraphr. Inſt. III.* 21. qui vnus forſan nobis huius contractus indolem naturamque luculentiſſime explicauit. Quamuis enim in quibusdam non ſemper rem acu tangere ſoleat Theophilus, ſi quando lucem mutuare iuri antiquo conatur: in hoc tamen titulo eum tanto tutius ſequemur, quanto certius ex illo Caii loco colligimus, illum, quaecunque de litterarum obligatione adfert, ex Caii inſtitutionum libris ſinceris ac genuinis, vel certe ex alterius veteris iureconſulti ſcriptis hauſiſſe (*a*). Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. ibid. p.* 161. Schulting. *Iurispr. vet. Anteiuſt. p.* 163. Is ergo Theophilus luculentam hanc dedit verborum Iuſtiniani *παράφρασιν· λίτερις ἐστὶ τὸ παλαιὸν χρέος εἰς καινὸν δάνειον μετασχηματιζόμενον ῥήμασι, καὶ γράμ-*

(*a*) Non ergo eſt, quod Theophili fidem in dubium hic vocent Barn. Briſſon. *de Form. Lib. VI. p.* 537. & Salmaſ. *de Vſur. VI.* Neque enim ipſi Theophilo fidem habemus, ſed Caio, aut alii Iureconſulto veteri, quem ille manifeſto exſcripſit.

μασι τυπικοῖς. *Litterarum obligatio eſt veteris nominis in nouum creditum, per ſollemnia verba & ſollemnes litteras transformatio.* Introducta ergo litterarum obligatio nouationis cauſſa, eaque contracta eſt partim verbis ſollemnibus, partim litteris. De quibus denuo Theophilus in editione Fabroti: *Nam ſi; quum quis mihi centum aureos deberet ex emptione aut locatione, aut mutuo, aut ſtipulatione, (multis enim modis nobis aliquid deberi poteſt,) voluiſſem hunc mihi obligatum eſſe litterarum obligatione: neceſſe erat, verba haec dicere & ſcribere ad eum, quem litterarum obligatione obligatum habere volebam. Sunt autem haec verba, quae dicebantur & ſcribebantur:* CENTVM AVREOS, QVOS MIHI EX CAVSSA LOCATIONIS DEBES, EXPENSOS TIBI TVLI (*b*)? *Deinde adſcribebatur ab eo, qui iam ex locatione obligatus erat:* EXPENSOS MIHI TVLISTI, *& tunc prior obligatio exſtinguebatur, nouaque ex litteris naſcebatur obligatio, quae ex eo nomen habet, quod litteris conſiſtat.* Haec eſt ſollemnitas, quam in litterarum obligatione veteri obſeruatam eſſe, tradit Theophilus, quamuis eius exemplum tantum ad prius litterarum obligationis genus pertineat, quod Caius *a re in perſonam fieri*, ait.

(*b*) Formulam hanc vt & ſequentem: EXPENSOS MIHI TVLISTI: Latine exhibet editio Fabroti, ad Codices MSS. exacta, eaque procul dubio genuina illa & antiqua formula eſt inducendi litterarum obligationem. Aſt Dionyſii Gothofredi editio loco Latinae Graecam formulam habet: *τὰς ρ̄ ἑκατὸν χρυσίνους, οὓς ἐμοὶ ἐξ αἰτίας μισθώσεως χρεωστεῖς, σὺ ἐκ συνθήκης καὶ ὁμολογίας δώσεις τῶν οἰκείων γραμμάτων; Centum aureos, quos mihi ex cauſſa locationis debes, tu mihi ex conuentione & pactione dabis propriarum litterarum?* ad quae debitor reſpondebat: *ἐκ τῆς συνθήκης ὀφείλω τῶν οἰκείων γραμμάτων; Ex conuentione illas debeo mearum litterarum.* Sed facile intelligitur Latina illa, quae habet editio Fabroti, omiſſa eſſe a librariis, Latina illa vel non curantibus, vel non ſatis intelligentibus, eorumque loco repoſita illa Graeca. Vid. Schulting. *l. c. p.* 163.

§. V.

Locus Theophili illuſtratus.

Ex hoc ergo quantiuis pretii loco diſcimus, I. litterarum obligationem factam eſſe *nominibus.* Quicumque enim debebat, eius nomen non modo referebatur in tabulas excepti & expenſi, ceu docet Cicero *pro Q. Roſc. Comoed. V. Expenſum tuliſſe non dicit, cum tabulas non recitat.* ſed & in chirographa, adhibitis teſtibus & parariis. Senec. *de Benef. Lib. II. & Lib III. cap.* 15. Et inde Horatius *Epiſt. II.* 1. *v.* 105.

Scriptos NOMINIBVS *certis expendere nummos.*

Inde

Inde, qui mutuam pecuniam ſumebant, SCRIBERE dicebantur. Loca Plauti *Aſin. II. 4. v.34. Curcul. III. v.40. Trucul. I. 1. v.53.* Cicer. *ad Attic. IX. 2.* & alia, iam adduxit V. C. Rich. Bentleius *ad Horat. p. 628. ſequ.* Porphyrion *ad Horat. Serm. II. 3.* eleganter id explicat hunc in modum: *Iuris verba.* SCRIBERE *eſt mutuum ſumere*; inde denique eſt; quod RESCRIBERE eodem teſte Porphyrione, & reſtituere, quod & Seru. *ad Aen. VII. v. 422.* obſeruat, & Donatus ad Terent. *Phorm. V. 7. v. 29.* Diſcimus, II. nomina illa non ſolum inſcripta eſſe in cauſſa pecuniae ex mutuo numeratae, ſed &, ſi quis ex cauſſa emtionis, locationis, ſocietatis &c. deberet. Sane enim nominis ex cauſſa emtionis venditionis facti meminit Cicero *de offic. III. 14.* Conſtat porro ex hoc loco Theophili, III. litterarum obligationem nouationem debiti, immo & delegationem nonnumquam induxiſſe, vt ex Caio diſcimus. Si *nouationem* inducebat litteris obligatio *a re in perſonam*; ſin *delegationem*, *a perſona in perſonam* fieri dicebatur. Ita enim diſtinctionem Caii interpretandam eſſe, res ipſa docet. Et hinc lucem capit loquutio vetus: *ab aliquo ſcribere.* Horat. *Serm. II. 3. v. 69.*

Scribe decem a Nerio. - - -

vbi legendus laudatiſſimus vir Rich. Bentl. *p. 629.* Denique IV. ex hoc Theophili loco diſcimus, quod litterarum obligationem praecedere debuerit ſollemnis ſtipulatio, eaque deinde redigenda fuerit in ſcripturam. Et haec eſt illa *ſcripturae proprietas*, cuius meminit *l. 2. D. de obl. & action.*

§. VI.

Effectus vero is videtur fuiſſe, vt aliquis teneretur litteris, quaſi ex cauſſa pecuniae expenſae, quando tamen nihil ſaepe erat numeratum, nec exceptioni etiam non numeratae pecuniae locus relinqueretur. Schulting. *ad* Caii. *Inſt. II. 9. 12. p. 163.*

Effectus litterarum obligationis.

§. VII.

Haec de antiquiſſima litterarum obligatione. Alia ſcriptura nullam producebat validam obligationem, *l. 25. §. fin. D. de probat.* ſed requirebantur verba, ſtipulationi propria, quae ſi in ſcripturam redacta fuiſſent, praeſumebatur praeceſſiſſe ſolemnem ſtipulationem: & tunc non ex his ſcriptis, ſed ex ſtipulatione, vel ob chirographum ex ſtipulatu agebatur, cuius actionis mentio fit. *l. 17. pr. D. de doli mali & met. except.* Schulting. *ad* Cai. *ibid. p. 164.*

Scriptura alias nullam producit obligationem.

§. VIII.

Noua litterarum obligatio.

Inualuit tamen poſtea, ex quo antiqua illa litterarum obligatio obſoleuerat, noua obligationis ſpecies, quae & ipſa litterarum obligatio dici poſſe videbatur. Senſim enim ſub Imperatoribus fuerat receptum contra iuris antiqui regulas, vt ex chirographis quoque peti poſſet credita pecunia, (c) & ex ea naſceretur condictio, quamuis non praeceſſiſſet ſtipulatio. *pr. Inſt. h. t.* Sed tunc quidem reus vel querelam non numeratae pecuniae inſtituere, vel opponere poterat exceptionem non numeratae pecuniae, niſi multum temporis effluxiſſet. Et quum alias quilibet reus ſuam exceptionem probare debeat: *l. 1. D. de except.* hic quidem onus probandi deuoluebatur in actorem. *l. 14. §. 2. l. 3. C. de non num. pec.* Multum vero illud tempus in hac exceptione antea ex principalibus conſtitutionibus vſque ad quinquennium procedebat: a Iuſtiniano vero ita contractum eſt, vt ultra biennii metas huiusmodi exceptio minime extendatur. *d. L. 14. C. eod.*

(c) Immo & nouae potuere induci obligationes, interueniente chirographo, ceu patet ex *l. 6. C. Theod. de denunc. vel edition. reſcript.* vbi legendus Iac. Gothofred. commentarius.

TIT. XXIII-XXVII.

DE CONTRACTIBVS CONSENSVALIBVS; EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, SOCIETATE, MANDATO.

De contractibus, qui RE, VERBIS, LITTERIS ineuntur, ſatis multa hactenus diximus: de iis, qui SOLO CONSENSV citra verborum ſcripturaeque proprietatem perficiuntur, eo pauciora ex antiquitatibus erunt monenda, quo minus in his contractibus iuris gentium Romani a ſimplicitate iuris iſtius receſſerunt.

§. I.

Contractus con-

Contractus omnes conſenſuales, vt & ex realibus *depoſiti, commodati, pignoris*, ex innominatis *aeſtimatorius* & *permutatio*, ex quaſi

quaſi contractibus *negotiorum geſtio* & *tutela* erant contractus bonae fidei, reliqui fere ſtricti iuris. Inter quos quaenam fuerit differentia, infra *Lib. IV. Tit. VI.* occaſione actionum bonae fidei & ſtricti iuris commodius explicabimus. ſenſuales erant bonae fidei.

§. II.

Quibus ritibus alienari conſueuerint res mancipi, & nec mancipi iure Quiritium, ſupra *Libro II. Tit. I.* oſtendimus. Quamuis ergo emtioni venditioni aliquando accederet mancipatio, aliquando in iure ceſſio, aliquando traditio, tamquam modi adquirendi: ipſa tamen emtio venditio, tamquam titulus, perfecta videbatur, ſimulac de pretio inter emtorem & venditorem conuenerat, tametſi pretium nondum eſſet numeratum, immo ne arrhae quidem datae, quippe quae non ad inducendam obligationem, ſed ad euidentiorem probationem, dabantur. *princ. Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II.* 9. 14. *l.* 35. *pr. D. de contr. emt.* Dubitari enim non poterat, quin de pretio conueniſſet, adeoque deberetur reliquum, ſi arrha data eſſet. Varro *de Lingu. Lat. IV.* 36. *p.* 28. *Arrhabo ſic dicta, vt reliquum reddatur. Hoc verbum a Graeco ἀῤῥαβὼν, reliquum, ex eo quod debitum reliquit.* Emtio venditio quomodo contracta.

§. III.

Antequam contractus perficeretur, ante omnia de rei vendendae natura & qualitate diſpiciebatur. Iuſſerant enim aediles titulos ſingulorum ſeruorum ſcribi, Gell. *Noct. Att. IV.* 2. quales titulos complures colligit Barn. Briſſon. *de Form. VI.* p. 492. *ſeq.* Simile quid & in reliquarum rerum venditionibus obſeruabatur, vti idem laudatiſſimus auctor p. 496. ſequ. demonſtrat. Praeterea ne in venditionibus mancipiorum deciperentur emtores, iubebantur illa interea, dum praeconium fiebat, in orbem currere, ſaltare, ſeſe denudare, vt ſanitatem ſuam probarent ſpectantibus. De quo ritu eleganter differit Gronouius Pater *Diatrib. ad Stat. Cap. XVI.* p. 85. Id vbi fiebat, mancipia dicebantur *produci.* Terent. *Eun. I.* 2. *v.* 54. *Heaut. I.* 1. *v.* 92. Si in re indicanda mentitus eſſet venditor, duplum eius, quod intererat, tenebatur praeſtare. Hinc *actio de emto ex modo*, quae locum habebat in duplum, ſi quis in diſtrahendo fundo de modo, id eſt, ſpatio, mentiebatur. Paull. *Recept. Sent. II.* 17. 4. Idem fiebat, ſi vitia quaedam rei venditae falſo dicerentur abeſſe. Cicero *de offic. III.* 16. ſi vero quis, ſeruum pluris venditurus de eius artificio vel peculio fuiſſet mentitus, Actiones contra venditorem mentientem.

tus, tenebatur actione aeſtimatoria ex emto, *l.* 13. §. 4. *D. de act. emti,* adeoque emtori, quanti minoris valuiſſet, praeſtare compellebatur, niſi paratus eſſet ille ad redhibitionem. Paull. *Sent. II.* 17. 6. Cic. *pro Planc. XXV.*

§. IV.

Periculum rei venditae ad emtorem pertinebat.

Quum vero ſolo conſenſu perficeretur emtio venditio: ſtatim periculum rei, etiamſi nondum traditae, ad emtorem pertinebat, adeo, vt ſi res interim periiſſet, pretium tamen eſſet numerandum, tametſi nihil conſequeretur emtor. Si tamen ſeruus, bona fide comparatus, fuga ſe proripuerat ex veteri vitio, ſcilicet, vt iam antea apud venditorem fugiſſet: non tantum pretium venditor; ſed & ea, quae per fugam abſtulerat, (*a*) reddere cogebatur. Paull. *Rec. Sent. II.* 17. 11. Cuiac. *Obſerv. XVIII.* 10. Schulting. *ad Paull. ibid. p.* 295.

(*a*) Solebant enim ſerui, priusquam ſe in pedes coniicerent, aliquid conuaſare. Terent. *Phorm. I.* 4. *v.* 12.

--- *Nam abſque eo eſſet,*
Recte ego mihi vidiſſem, & ſenis eſſem vltus iracundiam.
Aliquid conuaſaſſem, atque hinc me coniicerem protinus in pedes.

Conf. Cuiac. *Paratitl. C. de furt. & ſeru. corrupt.*

§. V.

vt & fructus.

Quemadmodum vero periculum ad emtorem pertinebat, etiamſi nondum eſſet dominus: ita & ex die emtionis, ſi pretium eſſet numeratum, & fructus & operae ſeruorum, & foetus pecorum, & ancillarum partus, reliquaque emolumenta omnia, emtoris erant. Paull. *II.* 17. 7. *l.* 41. §. 5. *D. de fideic. libert.* Cuiac. *Obſ. XXI.* 15.

§. VI.

Quid traditio?

Sequuta traditione, etiam dominium transferebatur, ſi venditor eſſet dominus, & tunc ſtatim ſoluendum erat pretium, aut certe ex eo tempore vſurae debebantur, niſi de eo fides fuiſſet habita. Paull. *Recept. Sent. II.* 17. 9. *l.* 6. §. 1. *D. de vſur.* Interea tamen ſalua erat emtori redhibitio ob latens vitium; modo intra ſex, modo intra duos menſes vtiles. Paull. *Recept. Sent. II.* 17. 5. *l.* 9. §. *vlt. l.* 55. *D. de aedil. edict.*

§. VII.

§. VII.

Ad euictionem quod attinet, dominus, accepto pretio, auctoritatis actioni manebat obnoxius. Paull. *Rec. Sent. II.* 17. 1. Sin partem tantum accepiſſet pretii, eatenus duntaxat auctoritatis nomine tenebatur. *l.* 13. *§.* 9. *de act. emti.* Auctoritas vero idem eſt ac actio de evictione. *l. vlt. D. de euict.* Barn. Briſſon. *de Verb. Sign. voce Auctoritas p.* 64. Salmaſ. *de vſur. VIII.* Sed ea euictio non ſemper promittebatur. Aliquando enim pro voluntate contrahentium ſtipulationes in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum concipiebantur: *l.* 56. *pr. D. de euict.* aliquando, ſi res pretioſiores venierant, ex iuris neceſſitate promittendum erat duplum. *l.* 37. §. 1. *D. eod. l.* 31. §. 20. *D. de Aedil. edict.* At quoties accedebat mancipatio, illa erat ordinarie, & ex ipſa iuris diſpoſitione, praeſtanda. Quod diſcimus ex Plaut. *Perſ. IV.* 3. *v.* cc.

At ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur.
Mancipio neque promittet, neque quiſquam dabit.

Ac poſtea *v.* 16.

- - - Nihil mihi opus eſt
Litibus, neque tricis. Quamobrem ego argentum numerem foras?
Niſi mancipio accipio, quid eo mihi opus mercimonio?

Plaut. *Curcul. IV.* 2. *v.* 8. *& ſequ.* Vnde & Paull. *Rec. Sent. II.* 17. 3. *Res emta, mancipatione & traditione perfecta, ſi euincatur: auctoritatis venditor duplo tenus obligatur.* Quo tamen de loco quum mirae ſint Cuiacii, Salmaſii, aliorumque doctorum virorum altercationes, videndus omnino Schulting. *ibid. p.* 291. *ſequ.* Nihil iam addo de pactis emtioni venditioni adiici ſolitis, niſi quod aliquando, addita poena, prohiberetur ius retrahendi rem venditam. Sic apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XII.* 68. LOCVM. EMTVM. QVISQVE. REVOCARE. VOLET. REIP. FISCO. INFERRE. DEBET. HS. VICIES.

Quid euictio?

§. VIII.

LOCATIONES CONDVCTIONES quid ſint, latis a doctoribus explicatur. Intercedebat in hoc contractu merces pro vſu rei, vel opera, eaque in locatione praediorum ruſticorum *penſio*: in locatione habitationis ἐνοίκιον vel στεγονόμιον, in reliquis locationibus *reditus* vel *redactus* dicebatur. Cuiac. *Obſ. IV.* 26. Satis vero conſtat, locationes apud Romanos vel PVBLICAS fuiſſe, vel PRIVATAS. Publicas res qui conducebant, *publicani* dicebantur, iique ple-

Locationes publicae. Quinam publicani?

plerumque erant equites Romani. Cic. *pro Planc. XI.* Vnde eos *honeſtiſſimos viros*, *& firmamentum ceterorum ordinum* vocat idem *pr. lege Manil. II. & VII.* Quin quanto in honore illi fuerint apud Romanos, maxime poſt Ciceronis aetatem, vel inde patet, quod Veſpaſiani parenti, publicano, poſita eſt ſtatua, cum titulo; ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ. Suet. *Veſpaſ. I.* At ab exteris hi publicani tanto maiori habebantur deſpicatui, maxime a Iudaeis, qui eos, tamquam peſtem reipublicae, & generis humani propudium, abominabantur. Matth. XVIII. 17. Marc. II. 15. Ligthf. *Hor. Hebr. & Talmud.* Luc. V. 28. Immo & ipſis Romanis poſtremo adeo exoſi eſſe coeperunt, vt ob iſtos quaeſtus a ſenatu alienarentur equites. Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II. 4. p. 302. ſequ.* Vnde & in iure noſtro *magnae audaciae magnaeque temeritatis eſſe dicuntur publicanorum factiones. l. 12. pr. D. de public. & vectigal*

§. IX.

Publicani conduxerunt vectigalia.

Locabantur vero publicanis partim *vectigalia*, partim *vltro tributa*. Polyb. *Lib. VI. Cap. 15. p. 646. edit. Gronou. Tom. I.* Vectigalia (*b*) cenſores locabant in luſtrum, id eſt, in quinquennium in Italia aeque ac prouinciis. *l. 3. §. 6. D. de iur. fiſc. l. 7. C. de locat.* Immo & agri & praedia ciuitatum in idem tempus locabantur *l. 4. §. 1. D. de admin. rer. ad ciuit. pert.* Quum autem illa vectigalia, ſiue ad fiſcum, ſiue ad ciuitates & municipia pertinerent, ex agris, paſcuis, & portubus publicis, ſalinis, picariis, cotoriis, hereditatibus, manumiſſionibus redirent, dicta ſunt *decumae*, *ſcriptura*, *portoria*, *vectigalia ſalinarum*, *picariarum*, *cotoriarum*, *viceſimarum. l. 17. §. 1. D. de verb. ſign.* Publicani qui *decumas* redemerant, *decumani*; qui *ſcripturas*, *pecuarii*; qui *portoria*, *portitores* dicti ſunt. Aſcon. *in Diuinat. p. 1763. Mancipes ſunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaeſtus ſui cauſſa, decumas redimunt*,

(*b*) Vectigalia quae fuerint, eleganter ex antiquitatibus Romanis docuit Petr. Burmannus *de Vectigal. pop. Rom. I. II. III.* Agri publici, hoſtibus erepti, omnes erant vectigales, iique pro varia deditionis formula triplices habebantur. Vel enim toti publici Romani populi erant, eorumque reditus proprie vectigalia dicebantur: vel militibus inopique plebi diuidebantur per leges agrarias, vel gentibus in deditionem acceptis colendi relinquebantur, vtrobique impoſito annuo ex fructibus paſcuisque vectigali. Porro & agri vectigales dicti ſunt ii, quos permiſerant municipiis, vt ex eorum reditibus municipiorum ſuſtinerentur onera, ſacra peragerentur, aedes publicae ſartae tectaeque ſeruarentur. Burmann. *ibid. p. 128. 148.* Et de his proprie loquitur titulus Digeſtorum *ſi ager vectigalis petatur.*

dimunt, decumani adpellantur: ſi portum aut paſcua publica, portitores, aut pecuarii, quorum ratio ſcriptura dicitur. Sigon. *ibid. p.* 296. *ſequ.*

§. X.

Vltro tributa dicta ſunt ſumtus operum publicorum, quorum locatio quinto quoque anno facta eſt a cenſoribus. Plutarchus ea vocat ἐργολαβίας, quaſi *operum redemturas*. Exempla varia ex Liuio colligit Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II.* 8. *p.* 229. Perfectum vero opus etiam probandum erat, de qua probatione plura Cuiac. *Obſ. XXIII.* 33. Et vltro tributa.

§. XI.

Porro publicani alii erant *mancipes*, alii *praedes*, alii *ſocii*. MANCIPEM definit Feſtus *p.* 311. *quisquis a populo aliquid emit, conducitue, quia ſublata manu ſignificat, ſe auctorem emtionis*, vel conductionis, *eſſe*. Et Aſconius Paed. *l. c. p.* 1763. MANCIPES *principes publicanorum* eſſe ait, *qui quaeſtus ſui cauſſa exigenda a ſociis ſuo periculo exigant, & reipublicae repraeſentent. Praedes* vero, teſte eodem Feſto, dicebantur, *qui populo ſe obligabant, interrogatique a magiſtratu, ſi praedes ſint? reſpondebant: praedes. Socii* denique erant, qui in partem quaeſtus & iacturae a mancipibus & praedibus vocabantur. Sigon. *ibid. p.* 239. Omnes vero hi publica vectigalia vel vltro tributa ad haſtam *publicam conducebant.* (c) Publicani quotuplices?

(c) Nep. *in Attico VI. Ad haſtam publicam nunquam acceſſit. Nullius rei neque praes, neque manceps factus eſt.* Columell. *Lib. I. praef. In hac & Saturnia terra nunc ad haſtam locamus.* Ouid. *de Ponto IV.* 5.
Aut populi reditus poſitam componat ad haſtam
Idem *ibid. v.* 139.
Nunc longi reditus haſtae ſupponere luſtri,
Credet, & exacta cuncta locare fide.

§. XII.

Haec de locationibus & conductionibus publicis. Priuati vel praedia ſua & res, vel operas, locabant: isque contractus denuo perfectus erat, ſimul ac de certa mercede inter contrahentes conuenerat. De locatoris & conductoris differentia, Cuiac. *Obſ. II.* 28. de reliquis huius contractus iuribus doctores conſulendi ſunt. Id modo iuuat addere, plerumque priuatos in conducendis locandisque rebus ſuis imitatos eſſe conductiones publicas, adeoque conduxiſſe & locaſſe in quinquennium. *l.* 4. §. 1. *D. ſi cert. petat. l.* 25. Locationes priuatae.

25. §. *vlt. D. ſolut. matrim. l.* 16. *D. de liberat. leg. l.* 89. *D. de V. O.* Plin. *Epiſt. VIII.* 36. *l.* 13. §. *vlt. l.* 24. §. 2. *&* 4. *D. locati.* Praeterea nec id videtur omittendum, non ſolum domos, ſed & fundos, plerumque locatos eſſe Kalendis Iuliis. Exempla ſunt in *l.* 41. *pr. D. de contrah. emt. l.* 60. *pr. D. locati. l.* 9. *pr. D. qui pot. in pign.* Add. Sueton. *Tiber. XXXV.* Martial. *Epigr. XII.* 33. Ipſae tamen locationes vtplurimum a Kalendis Martiis incipiebant, eodemque tempore & penſiones ſoluebantur, *l.* 58. *pr. D. de vſufr.* quamuis id non credat Thom. Reineſ. *ad Inſcript. Claſſ. VII. p.* 507. Plura hac de re praeter laudatiſſimum Reineſium diſſerunt Ant. Auguſtin. *Emend. IV.* 14. Guiac. *ad African. XII.* 8. Guid. Pancirol. *Var. Lect. I. vlt.*

§. XIII.

Origo emphyteuſeos.

Diximus ſupra *n. IX. not. b.* eos quoque agros dictos eſſe vectigales, qui permiſſi fuerint municipiis, vt ex eorum reditu onera municipiorum ſuſtinerentur, aedesque publicae ſartae tectaeque conſeruarentur. Burm. *de Vectigal. pop. Rom. p.* 128. *&* 148. Horum alii in perpetuum locabantur, quorum penſio, ipſis inhaerebat, & *vectigal* vocabatur: alii ad certum tempus. Priores proprie agri vectigales dicebantur, & de iis agit titulus Digeſtorum: *ſi ager vectigalis petatur.* Deinde vero quia ſaepe & inculti agri hac lege fruendi darentur, Graecis nominibus venire coeperunt tam agri illi, quam redeuntia inde vectigalia, EMPHYTEVSEOS puta & CANONIS, quod ſub Conſtantino M. primum factum ſuſpicatur Schilter. *Exerc. XVI.* 66. *ſequ.* Eadem vero locationis ſpecies ſenſim extenſa ad praedia templorum, patrimonialia principis, vrbana, quin & priuatorum. Vnde Zeno Imperator, emphyteuſi ab emtione aliisque contractibus ſeiuncta, nouo contractui emphyteuſeos dedit originem. *l.* 1. *C. de iure emphyteuſ.*

§. XIV.

Societates publicae.

De SOCIETATE idem, quod de locatione conductione, tenendum, eam vel *publicam* eſſe, vel *priuatorum.* Publicis accenſendae ſunt ſocietates publicanorum, vel conducentium vectigalia. Diuiſi enim in multas ſocietates conducebant: & deinde ex ordine ſuo creabant *magiſtrum ſocietatis*, qui Romae ſocietati ita praeerat, vt & ſocios quaſi ſenatum cogendi, & ad eos de ſocietatis negotiis referendi poteſtatem haberet, curamque omnem gereret tabularum & rationum, quae vndique ab iis, qui ſocietati operam dabant, Romam mittebantur. Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII.*

9. *l.*

9. *l.* 14. *D. de pact.* Sociis enim huiusmodi permiſſum erat, corpus vel collegium habere. *l.* 1. *D. quod cuiuſc. vniu. nom.* Iidem *magiſtri ſocietatum* in prouinciis habebant aliquos *pro magiſtro*, quaſi muneris ſui vicarios, ſocietatisque praefectos. Cic. *ad Attic. X.* 10. Quae omnia optimorum auctorum teſtimoniis luculenter demonſtrant Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II.* 4. Burm. *de Vectigal. Pop. Rom. IX. p.* 163.

§. XV.

Priuati ſocietates inire poterant, tum omnium bonorum, (κοινοπραξίαν) vel, vt Vlpianus *l.* 73. *pr. D. pro ſoc.* vocat, vniuerſarum fortunarum, tum vnius cuiusdam negotiationis. Cai. *Inſt. II.* 9. 16. Quoties prius fuerat factum: quaecumque in dominio ſociorum erant, cum reliquis quoque communicabantur, *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *D. pro ſoc.* idque non propter conſenſum, qui ſolus ad transferendum dominium non ſufficit, *l.* 20. *C. de pact.* verum quia traditio quaedam tacita interueniſſe credebatur, & veluti conſtitutum poſſeſſorium, vti praeclare docet Ger. Noodt *Probab. II.* 6. *vlt.* Et talis erat communio bonorum inter Pythagoraeos, dictos ideo κοινόβιοι. Vid. Iambl. *Vit. Pythag. cap. V. ſegm.* 29. & *cap. XVII. ſegm.* 72. 74. Porphyr. *Vit. Pythag. ſegm.* 20. & *ibi* Luc. Holſten. & Conr. Ritterſhuſ. *in Notis.* Societates priuatae cum vniuerſales,

§. XVI.

Vnius alicuius negotiationis ſocietas iniri pro lubitu poterat, conditionibusque quibuscumque: adeo vt & tunc valeret ſocietas, ſi vnus pecuniam daret, alter operam pro pecunia conferret. Nam & tunc, vt eleganter Plautus *Aſinar. l.* 3. tum vnius negotiationis.

Par pari datum hoſtimentum eſt, opera pro pecunia.

Vid. *l.* 52. §. 2. *D. pro ſoc.*

§. XVII.

Quidquid ex ſocietate illa conſtante fuerat adquiſitum, commune erat ſociis omnibus, & diuidebatur partibus aequis, (*d*) ſi non aliter initio inter ſocios conueniſſet. *l.* 29. *pr. D. de ſoc.* Recte enim ex *l.* 63. *pr. D. pro ſoc.* obſeruatum eſt a V. C. Schultingio Lucrum & damnum quomodo diuiſum inter ſocios?

Nnn 3 p. 171.

(*d*) Per has merito intelligunt tales, quae collationi reſpondent; id eſt, partes *pro rata*, quamuis in iure alias partes *aequales* vel *aequae* dicantur *viriles* vel *pares*. Vid. Briſſon. *de V. S. hac voce.*

p. 171. inter ſocios ex veterum ſententia interceſſiſſe quodammodo ius fraternitatis, *l.* 63. *pr. D. eod.* arctiſſimamque amicitiam. Quae quum, teſte Publico Syro, *pares aut accipiat, aut faciat:* (*e*) aequum iis viſum eſt, inter ſocios omnia eſſe communia. Aſt poterat tamen inter ſocios aliter conueniri, partesque communis lucri & damni eorum aliquando arbitrio ſtatuebantur. *l.* 29. *D. eod.* quin ſaepe ab arbitris ex bono & aequo partes cuique pro rata adſignabantur. *l.* 6. *& l.* 80. *D. eod.*

(*e*) De hac paritate inter amicos videatur Cicero *de Legib.* I. 12. Lactant. *Diu. Inſt. V.* 14. Hinc & *fratres* dicuntur ſocii apud Apulei. *Metamorph. X. p.* 388. *ſequ.*

§. XVIII.

Societas quomodo diſſoluta?

Quemadmodum autem inita ſocietas conſenſu perſeuerat: ita eadem diſſenſu diſſoluitur, & quidem, vt periculum litium inter ſocios pullulantium euitetur, etiam diſſenſu vnius. Cuius rei exempla apud Petron. Arb. *Satyr. p.* 26. & Apulei. *Metamorph. X. p.* 389. vbi & formula renunciandi ſocietati occurrit: *Intelligo nobis conuenire non poſſe, itaque communes ſarcinulas partiamur, & paupertatem noſtram priuatis quaeſtibus tentemus expellere.* Vel: *ſi tibi ſocietas iſta diſplicet: poſſumus omnia quidem cetera fratres manere, ab iſto tamen nexu communionis diſcedere.* Conf. Wower. *ad Petron. p.* 118. Quin & morte tum naturali, tum ciuili vnius ſocii, diſſoluebatur ſocietas. Cai. *Inſt. II.* 9. 17. neque vnquam heres ipſo iure erat ſocius, ne quidem in ſocietate vectigalium, niſi adſcitus a reliquis eſſet. *l.* 59. *pr. & l.* 63. §. 8. *D. pro ſoc.* Cuiac. *Obſ. X.* 25. Praeterea egeſtate ſoluebatur ſocietas, *l.* 4. §. 1. *D. eod.* vt &, ſi quis ſociorum bonis ceſſiſſet. *l.* 65. §. 1. *D. h. t.* Denique ſi vnius negotiationis cauſſa inita fuerat ſocietas, finito negotio, ipſa quoque ſocietas ceſſabat. *l.* 63. §. *vlt. l.* 65. §. 10. *D. eod.*

§. XIX.

Contractus mandati origo.

De MANDATO iis, quae doctores inculcare ſolent, nihil eſt, quod addamus, praeter id vnicum, quod is contractus non videatur antiquiſſimus. Sane enim, quum cenſerent veteres, mandatum ex officio atque amicitia proficiſci: *l.* 1. §. 4. *D. mandati vel contra*, non videntur initio hoc nomine obligationem conſtituiſſe, ſicut nec *ex precario*: *l.* 14. *D. de precar.* ſed, quod fidem plurimum colerent, maxime data dextra adligabant mandatae ſuſceptaeque operae fidem, quam manum fidei ſacram iudicabant,

vti

vti acute obſeruat Ger. Noodt. *Probab. IV.* 12. *p.* 108. Hinc Iſidor. *Orig. IV.* 4. tradit, inde dictum eſſe mandatum, quod olim in commiſſo negotio alter alteri *manum dederit.* Et ad hunc ritum adludere videtur Plaut. *Captiu. II.* 3. *v.* 82. *ſequ.*

Haec per dextram, te dextra retinens manu,
Obſecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego ſum tibi,
Tu hoc age, mihi heres nunc es, tu patronus, tu pater.
Tibi commendo ſpes opesque meas. PHI. MANDAVISTI *ſatis.*
Satin' habes, mandata quae ſunt, facta ſi refero? T. *Satis.*

Et Terent. *Heaut. III.* 1. *v.* 82.

ME. *Cedo* DEXTRAM: *porro te, idem oro vt facias, Chreme.*
CH. *Paratus ſum.*

Igitur, quod fides iubebat & pudor, hoc primum mandati ius fuit. Poſt vſus ei actionem adinuenit, adeoque mandatum in ciuile tranſiit negotium. Vid. Celeb. Noodt. *Pand. h. t.*

§. XX.

Denique adhuc monendum eſt, actiones pro ſocio & mandati, ſi dolus in alterutro contractu concurriſſe probaretur, infamiam inuſſiſſe. Quum enim ſocii fratrum loco haberentur; (§. XVII.) nec mandare cuiquam ſoleamus, niſi cuius fidem ſequimur: merito infamia coercebant veteres, eos qui tam turpiter ſocium vel mandantem defraudaſſent. Cic. *pro A. Caecina III.* Quin & negligentia in crimen mandati iudiciique infamiam reuocabatur, teſte eodem *pro Roſcio XXXVIII.* Quae omnia ex edicto praetoris eſſe, patet ex *l.* 1. *D. de his qui not. inf.* Dolus in ſocio vel mandatario admiſſus infamia punitus.

TIT. XXVIII.
DE
OBLIGATIONIBVS, QVAE QVASI EX CONTRACTV NASCVNTVR.

HActenus de contractibus veris, qui conſenſum verum & expreſſum exigunt. Nonnumquam conſenſus nec verus eſt, nec ex vtraque parte exprimitur, ſed praeſumitur: & tunc obligatio naſci dicitur QVASI EX CONTRACTV. Quod quibus contingat modis, hoc titulo oſtendendum eſt.

§. I.

§. I.

Quid negotiorum geſtio? Qui abſentis aut ignorantis negotium curandum ſuſcipit, nullo mandato inſtructus, NEGOTIORVM GESTOR vocatur. Is quaſi contractus originem debere videtur relegationi, quae ſaepe tam repente decernebatur, vt diſcedendum ſubito eſſet patribus familias, nullique demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre proficiſcendum. Ne ergo res familiaris, abſentibus dominis, detrimenti quidquam caperet, amici ſe relegatorum negotiis ſolebant ingerere, abſentiumque curare bona. Idque ſibi velle videntur verba Theophili §. 1. *Inſt. h. t.* Τοῦτο δὲ ἐπινενόηται διὰ τὸ χρήσιμον τῶν ἀπολιμπανομένων, οἵτινες αἰφνιδίᾳ καὶ σπουδαίᾳ κατεχεθέντες ἀποδημίᾳ, οὐ δυνηθέντες τινὶ τῶν οἰκείων πραγμάτων τὴν διοίκησιν ἐντείλασθαι, ἀπεδήμησαν. *Idque vtilitatis cauſſa receptum eſt, ne negotia eorum desererentur, qui ſubita & neceſſaria profectione diſtenti, nemini rerum ſuarum adminiſtratione demandata, peregre profecti ſunt.*

§. II.

Voluntarius procurator. Negotiorum geſtor quoque erat qualiscumque voluntarius procurator, qui ſe alienis negotiis offerebat, cuius meminit Paull. *Recept. Sent. I.* 3. 3. quemque Cicero *voluntarium amicum* adpellat *pro Caecina V.* Is vero cauere debebat, rem ratam habiturum dominum. Vid. Cuiac. *Obſeru. VII.* 26. *X.* 25. Quemadmodum ei nec ſoluere ſolebat quisquam, niſi praeſtita cautione, *amplius eo nomine neminem, cuius petitio eſſet, petiturum.* Et ita intelligendus locus elegantiſſimus Ciceronis *in Bruto cap. IV. ſequ. Mihi quoque, inquit Brutus; exſpectanda ſunt ea, quae Attico polliceris, etſi fortaſſe ego a te huius voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, ſine incommodo exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego, Brute, non ſoluam, niſi prius a te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum.*

§. III.

Actiones ex hoc quaſi contractu. Quemadmodum vero domino aduerſus negotiorum geſtorem directa competebat actio ad reddendam adminiſtrationis rationem: ita negotiorum geſtori dabatur contraria ad praeſtandam indemnitatem, & reſtituendas impenſas vtiles & neceſſarias, quibus tamen non accenſebantur eae, quae pietatis, vel voluptatis cauſſa fuerant factae. *l.* 45. *pr. l.* 27. *princ. D. neg. geſt.* Negotiorum vero geſtor & bonam fidem, & exactiſſimam diligentiam, praeſtare tenebatur, adeo vt nonnumquam & caſus eſſet praeſtandus, *l.* 10. & 11. *D. neg.*

neg. geſt. immo & vſurae reſtituendae, & periculum eorum nominum, quibus ipſe pecuniam collocauerat, ſubeundum, ſi litis tempore ſoluendo non eſſent. Pauli. *Sent. Rec. I.* 4. 3. Isque iuris rigor etiam contra patrem ſe exſerebat, ſi filii emancipati geſſiſſet negotium. *l.* 37. *§. vlt. D. neg. geſt.* Reliqua, quae huc pertinent, doctores ſatis diligenter inculcant.

§. IV.

Tutela. TVTELA quoque quaſi contractus eſt, ex eaque naſcitur actio tutelae cum *directa*, ad reddendas rationes & praeſtanda damna, etiam leui culpa data, *l.* 33. *pr. D. de adm. tut.* tum *contraria*, ad impenſas repetendas, impetrandamque indemnitatem. Vbi denuo obſeruandum, infamiam manſiſſe tutorem, ſi quid dolo malo admiſiſſe iudicaretur. Cic. *pro Caecin. III.*

§. V.

Communio. COMMVNIO RERVM ipſa non eſt quaſi contractus, ſed ſtatus, in quo plures dominium vel ius indiuiſum in rebus habent, & in quem ſtatum deuenitur & ſine conuentione. *l.* 31. *l.* 33. *D. pro ſoc.* Ac proinde non tantum differt a contractu ſocietatis, quod oſtendit Cuiac. *paratitl. tit. C. pro ſoc.* verum etiam a quaſi contractibus. A ſocietate differt, quia ea per contractum ſeu conuentionem inibatur, vnde ſocietatem Tullio pro P. Quinctio *voluntariam* dictam, obſeruat laudatus Cuiac. *Obſ. X.* 25. A quaſi contractu autem vel ideo diuerſa eſt, quod rei communio eſt ius in re, id eſt commune dominium. At rerum communium ADMINISTRATIO, fructuum perceptio, damni illatio, & ſimilia, obligationem quaſi ex contractu producunt. Schulting. *ad* Paull. *Rec. Sent. I.* 18. 5. *p.* 258.

§. VI.

Lex XII. Tab. de familia erciſcunda. Idem ſentiendum de HEREDITATIS COMMVNIONE, ex qua actio familiae erciſcundae naſcebatur. Eius fundamentum fuit in XII. Tabulis, in quibus cautum fuerat: NOMINA INTER HEREDES PROPORTIONIBVS HEREDITARIIS ERCTA CITA SVNTO, CETERARVM FAMILIAE RERVM ERCTO NON CITO, SI VOLENT HEREDES, ERCTVM CITVM FACIVNTO. PRAETOR AD ERCTVM CIENDVM ARBITROS TRIS DATO. Ita enim leges has ex Feſto, Donato, variiſque iuris antiqui reliquiis, reſtituit Iac. Gothofredus *Fragm. XII. Tab. V.*

§. VII.

Explicatur.

Lex plana ac perſpicua erit, dummodo, quid ERCTVM CITVM ſit, intelligimus. Sed hic quidem in diuerſa abeunt auctores. Salmaſius *Exercitat. Plinian. p.* 1262. *erctum* idem eſſe putat, ac hereditatem, ſimulque reprehendit Tribonianum, qui, ſaeculi deceptus barbarie, phraſin *familiam herciſcere* excogitarit. Ianus vero Vinc. Grauina *de Leg. XII. Tab. p.* 327. erctum idem eſſe contendit ac *horctum*, quod veteribus bonum ſignificarit. Sed quemadmodum neuter coniecturam ſuam veterum auctoritate probat: ita mihi omnibus coniecturis anteponenda videtur Feſti auctoritas, qui in voce *erctum*. *Erctum*, inquit, *citumque ſit inter coheredes, vt in libris legum Romanarum legitur. Erctum a* coercendo *dictum, vnde erciſcundae & erciſci.* ERCTVM ergo eſt quaſi *coercitum*, id eſt, integrum, indiuiſum, vt recte iudicat Iac. Gothofred. *Not. ad XII. Tab. p.* 207. & ante eum Ioſ. Scaliger, cuius egregia haec eſt *p. LV. ad* Feſtum adnotatio: ERCTVM CITVM *eſt hereditas diuiſa. Gloſſae: Herctus citus* διαίρεσις τῶν ὑπαρχόντων. *Donatus apud Seruium: Erctum non citum, hoc eſt patrimonium non diuiſum. Erctum ciendum, hereditas diuidunda. Gloſſarium: Ciendae* διαιρουμένης. *Idem erciſcundae* διαιρέσεως, *fortaſſe,* διαιρετέας. CIO vero antiquis idem fuit, ac *diuido*. Vnde apud Seruium Donatus, interpretaturus illa Virgilii *Aeneid. VIII. ad fin.*

> - - *citae Metium in diuerſa quadrigae*
> *Diſtulerant.*

addit: CITAE, *id eſt, diuiſae, vt eſt in iure* ERCTO NON CITO, *id eſt, patrimonio vel hereditate* NON DIVISA. Qua in interpretatione licet fallat Donatus, quum, vt Seruius obſeruat, CITVM, quoties idem eſt ac diuiſum, ſyllabam priorem producat: res ipſa tamen certa eſt, CITVM idem eſſe ac *diuiſum*. Vnde *familiam erctam ciere* idem erit ac hereditatem integram & indiuiſam diuidere. Et ex illis antiquis atque obſoletis vocibus nata eſt poſtea phraſis FAMILIAM ERCISCERE, quae iam apud Ciceronem *de Orat. I.* 56. Apulei. *Metam. VI. ſub extrem.* & Feſtum *ibid.* occurrit, tantum abeſt, vt Tribonianus, quod Salmaſius putabat, eam ex male intellectis vocibus ERCTVM CITVM conflauerit.

§. VIII.

Iudicium familiae erciſcundae.

His praemiſſis facilis erit legis decemuiralis interpretatio. Vult eius prior pars, vt nomina, id eſt, omnes obligationes & actiones ipſo iure inter coheredes pro portionibus hereditariis ipſo iure

re ita ſint diuiſa, vt non niſi pro rata alios conuenire, aut poſſent ab aliis conueniri. Ex quo conſequebatur, vt legatarii nec obligationum nec actionum defuncti fierent participes, ſed & illarum onere, & harum beneficio eximerentur. Ad ceteras res hereditarias quod attinebat, adita hereditate inter ipſos coheredes communionem quamdam eſſe volebant decemuiri, & tacitam veluti ſocietatem. Quum tamen nemo teneatur inuitus in communione perſeuerare: neceſſe erat, vt cuiuis coheredum liceret e communione iſta diſcedere, eaque de cauſſa prodita erat actio erciſcundae familiae, qua inſtituta, praetoris erat, tres arbitros dare, qui portiones facerent, & ſubortas inter coheredes controuerſias ex aequo bonoque componerent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. p. 326.*

§. IX.

Quaſi contractus inter heredem & legatarium.

Inter heredem quoque & legatarium quaſi contractus eſſe videbatur. Quamuis enim hic illum cogere non poſſet ad adeundam hereditatem: *l. 53. D. ad SC. Trebellian.* adita tamen hereditate, videbatur ſe heres ad exſoluenda legata, implendamque defuncti voluntatem obligaſſe. *l. 5. §. 2. de oblig. & act.* & hinc legata petebant legatarii *actione ex teſtamento.* Si legatum per damnationem relictum inficiaretur heres, dupli condemnandus erat. Paull. *Rec. Sent. I. 19.*

§. X.

Quaſi contractus ex ſolutione indebiti.

Denique quaſi contractus intercedebat inter eum, qui ſoluiſſet indebitum, & eum, cui erat ſolutum. Illi ergo competebat condictio indebiti, de qua integer titulus in Digeſtis exſtat. Ceſſabat tamen ea condictio, non modo ſi quid naturaliter debebatur, vel ſi ex errore iuris ſolutum erat, de quibus caſibus prolixe doctores, verum etiam in omnibus cauſſis, e quibus lis inficiando creſcebat, veluti ex lege Aquillia, ex legato per damnationem, nec non in transactione, aliiſque pluribus caſibus, in quibus, ſi quid per errorem fuerat ſolutum, illud repeti condicique non poterat. *§. 7. Inſt. h. t. l. 65. §. 1. D. de condict. indeb.* Nec ea condictio ei competebat, qui integram hereditatem, non detracta quarta Pegaſiana, reſtituerat. Teſtis eſt Paullus *Rec. Sent. IV.* 4. 4. vnde mirum, id negare Merillium *Obſeru. VIII.* 14. At quae ratio? Procul dubio, quia leges praeſumebant transactionem. Cui ſententiae non obſtare *l. vlt. C. de condict. indebiti*, oſtendit Thomaſ. in *Schol. ad Huber. Praelect. Inſt. h. t.* At Iuſtinianus quidem diſcrimen inter legata per damnationem, & reliquas eorumdem ſpe-

cies, ſuſtulit: ſolis tamen legatis, quae ſacroſanctis eccleſiis ceteriſque venerabilibus locis relicta fuerant, id dedit priuilegium, vt indebite etiam ſoluta repeti condicique non poſſent. Exſtat ea Iuſtiniani conſtitutio *l. 2. C. comm. de leg.*

TIT. XXIX.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQVIRITVR.

NIhil in hoc titulo, ſaltim quod ad antiquitates attinet, dicitur, quod non iam *Tit. IX. Lib. II.* occupatum ſit, ad quem nos iure referimus.

TIT. XXX.

QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

VT multi variique contrahendarum, ita & diſtrahendarum obligationum non pauciores modi ſunt, quorum alii ipſo iure liberant, vt SOLVTIO, ACCEPTILATIO, NOVATIO, DELEGATIO, CONFVSIO, OBSIGNATIO, COMPENSATIO reique debitae, citra moram, a debitore factam, contingens INTERITVS: alii per exceptionem tollunt obligationem, veluti *pactum*, *ſententia*, *tempus* & *ſimilia*. Imperator de prioribus tantum modis, iisque non omnibus, agit.

§. I.

Tollitur obligatio ſolutione.

SOLVTIONE diſtrahebatur obligatio, quoties debitor creditori ea, quae debuerat, in ſolidum praeſtiterat. De eo, quod circa ſolutionem iuſtum veteribus viſum eſt, praeclare agit Barn. Briſſon. *de ſolut. & liberat. Lib. I.* Quum vero olim in ſolutum datio, multoque magis bonorum ceſſio, ignota fuerit: nos hic de beneficiorum illorum origine & proprietate nonnulla addemus.

§. II.

§. II.

Obaeratorum conditio antiquiſſima.

Antiquiſſimis temporibus maximus erat iuris rigor aduerſus debitores. Licebat enim creditoribus, illos in neruum ducere, poſtquam a praetore illis fuerant addicti, ſi condemnati iuſto tempore non ſoluiſſent, neque vindex fuiſſet qui, adprobante creditore, debitum in ſe ſuſciperet. Salmaſ. *de mod. vſurar. XI.* 18. Et tunc debitores dicebantur *nexi*, propter neruum, quo nectebantur, itemque *obaerati* propter ſtatum miſerum, quem ob aes alienum ſubibant. Dicebantur etiam *addicti*, non quod in ſeruilem inciderint conditionem, vt vulgo exiſtimant, (ſane enim ingenuitas non erat in commercio, & tantum abeſt, vt quis pro aere alieno in ſeruitutem rapi potuerit, vt ne ipſe quidem, ſi voluiſſet, voluntariam adire potuiſſet ſeruitutem,) ſed quod creditoribus a praetore fuerant adiudicati, ad operas ſeruiles quascumque praeſtandas. Seruiebant ergo hi obaerati creditoribus, ſed non erant ſerui, inter quae magnum diſcrimen erat. §. 1. *Inſt. de Ingen.* Hinc & addicti illi, ſoluto debito, recuperataque libertate, non erant libertinae conditionis, ſed ingenui. Poterant etiam inuito creditore liberari, habebant legem, vtebantur praenomine, cognomine, tribu, &c. Quae omnia a ſeruorum conditione abſunt quam longiſſime. Vid. Quinctilian. *Inſt. V.* 10. *VII.* 4. & *Declam. CCCXI.* Conf. Cuiac. *Obſ. XIII.* 9.

§. III.

Obaerati nexi & adiudicati ſunt creditoribus iam ſub Regibus. Id ius ſuſtulit Seruius Tullius.

Id vero ius rigidum, ſiue ex antiquo iure Attico, quod ante Solonem, teſte Sam. Petito *de Leg. Attic. p.* 412. receptum fuit, ſiue aliunde profectum, iam ſub regibus ſeruatum legimus. Quum vero iam eo tempore nobiles in ingenua debitorum corpora saeuire coepiſſent: primus Seruius Tullius, quo erat populari ingenio; ceſſionis bonorum indulſit beneficium. Rem, paucis compertam, memoriae prodidit Dionyſ. Halic. IV. *p.* 215. qui Regem inducit ita concionantem: ὅσοι δ᾽ ἂν μετὰ ταῦτα δανείσωνται, τούτους οὐκ ἐάσω πρὸς τὰ χρέα ἀπάγεσθαι, ἀλλὰ νόμον θήσω, μηδένα δανείζειν ἐπὶ σώμασιν ἐλευθέροις, ἱκανὸν ἡγούμενον τοῖς δανεισταῖς τὰς οὐσίας τῶν συμβαλλόντων κρατεῖν. *Si quidam autem in poſterum a foeneratoribus mutuum ſumſerint, eos ob aes in neruum duci non ſinam, caueboque lege, ne foeneratoribus ius ſit in libera corpora, ſed contenti ſint debitoris facultatibus.* Nec dubitare licet, quin ſteterit promiſſis, quum extremis temporibus, exagitatus a patriciis, in altera concione conqueratur, ideo ſe patriciorum adpeti inſidiis,

 quod

quod pauperum libertatem contra foeneratores ſeruarit incolumem. Dionyſ. Halic. IV. *p.* 240.

§. IV.

Reſtituerunt poſtea decemuiri quorum lex de obaeratis explicatur.

Enimuero non diu admodum humanius illud Seruii Tullii inſtitutum viguit. Praeterquam enim, quod Tarquinius Superbus omnes eius leges aboleuit, ne tabulis quidem in foro relictis, (Dionyſ. Hal. IV. *p.* 244. *ſequ.*) ipſi etiam decemuiri duriſſimum illum obaeratos in neruum ducendi morem veluti poſtliminio reſtituerunt. Inhumaniſſimam legem, cuius ipſa legitima verba ſeruauit Gell. *Noct. Att. XX.* I. paucis illuſtrabimus: AERIS CONFESSI (*a*) REBVSQVE IVRE IVDICATIS XXX. DIES IVSTI SVNTO. Non enim aequum viſum eſt decemuiris, debitores, quamquam confeſſos & iudicatos, tam dira ſententia ſtatim opprimere: ſed XXX. dies iis praefinire placuit, intra quos pecuniam conquirerent, qua ſatisfieret creditoribus. Et hi dies vocantur *iuſti*, id eſt, vt ait apud Gellium Caecilius, *quoddam veluti iuſtitium, & iuris inter eos quaſi interſtitio quaedam & ceſſatio, quibus diebus nihil cum eis agi iure poſſit* (*b*). Poſtea hi XXX dies ad duos menſes redacti ſunt. *l. vn. C. Theod. de vſur. rei iudicat.* poſtremo ad quatuor menſes a Iuſtiniano *l. pen. & vlt. C. de vſur. rei iudic.* Pergunt decemuiri: POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO, IN IVS DVCITO. In ius ergo iam rapi poterat debitor, circumactis iuſtis triginta diebus, non quidem, vt de debito denuo cognoſceretur, (nam iam antea res iudicata erat,) ſed vt addiceretur creditori. Sic enim porro decemuiri: NI IVDICATVM FACIT, AVT QVI LOCVPLES ENDO EO IN IVRE VINDICIT, SECVM EDVCITO, VINCITO, AVT NERVO, AVT COMPEDIBVS, XV. PONDO NE MAIORE, AVT, SI VOLET, MINORE VINCITO. In ius ergo raptis duae erant elabendi viae. Aut iudicatum erat faciendum, aut inueniendus vindex vel expromiſſor, qui *pecuniam pro addicto dependeret* (*c*), vt ait Seneca *de Beneſ. III.* 8. Nec ſoluto debito,

(*a*) Quum haec verba vix ſenſum idoneum fundant: alii legendum monent AERIS CONFESSO. Ampl. *Bynkersh.* autem *Obſeru. I.* 1. *p.* 2. AERIS CONFESSIS.

(*b*) *Iuſti* dies vocabantur, intra quos quodcumque negotium erat ſuſpendendum. Hinc Feſtus voce *iuſti dies p.* 303. etiam eos dies vocat iuſtos, quum exercitus eſſet imperatus, & vexillum in arce poſitum ſtaret. Conf. Macrob. *Saturnal. I.* 16.

(*c*) *Solebant enim viri nobiles plebem nonnumquam hac inſigni munificentia demereri. Quale exemplum imitari ſe ſimulabat nebulo ille apud Naeuium, de quo Cicero de Orat. II.* 63. *Quae genera ridiculi percurram equidem:*

bito, nec dato vindice, addicebatur obaeratus creditori, neruis compedibusque ab hoc conſtringendus, quorum tamen onus XV. pondo non debebat eſſe maius. Saepius ad hunc morem adludunt comici, veluti Plautus *Bacchid. V.* 2. *v.* 87. *Menaechm. I.* 1. *v.* 20. Terent. *Phorm. II.* 2. *v.* 20. vbi lepide Phormio, paraſitus:

- - - Dices, damnatum ducent domum:
Alere nolunt hominem edacem: & ſapiunt mea quidem ſententia,
Pro maleficio ſi beneficium ſummum nolunt reddere.

Ad quae verba intelligenda conſuluiſſe iuuabit Donatum *in ſcholiis.* Exempla quoque exſtant apud Liu. *VI.* 11. 14. & alibi paſſim. Pergunt decemuiri: SI VOLET, SVO VIVITO, NI SVO VIVIT, QVI EM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO, SI VOLET, PLVS DATO. In nexi ergo poſitum erat arbitrio, ſuone viuere, an a creditore ali mallet. Si hoc eligeret, tum in quotidianum victum dari ei oportebat libram farris, id eſt, non panem tanti ponderis (*d*), ſed pultem farream (*e*), qua Romani tum frequentius, quam ipſo pane, veſcebantur. Plin. *Hiſt. Nat. XVIII.* 8. Valer. Max. II. 5. Iuuenal. *Sat. XIV.* Denique addunt decemuiri: NI CVM EO PACIT, LX. DIES ENDO VINCVLIS RETINETO, INTERIBI TRINIS NVNDINIS CONTINVIS IN COMITIVM PROCITATO, AERISQVE AESTIMIAM IVDICATI PRAEDICATO.

quidem: ſed ſcitis, eſſe notiſſimum ridiculi genus, quum aliud exſpectamus; aliud dicitur. Hic nobismet ipſis noſter error riſum mouet. Quod ſi admixtum eſt ambiguum, fit ſalſius: vt apud Naeuium videtur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci videns, percunctatur ita:

Quanti addicis? mille nummum.

ſi addidiſſet tantummodo: ducas licet: *eſſet illud genus ridiculi praeter exſpectationem: ſed quia addit:*

Nihil addo: ducas licet.

addito ambiguo, altero genere ridiculi fuit, vt mihi videtur, ſalſiſſimus.

(*d*) Hinc non eſt, quod ſuſpectam eruditi habeant hanc libram farris. Nec admittenda videtur coniectura Guill. Fornerii *Select. I.* 6. qui in lege decemuirali legendum putat LIBRAM S. FARRIS, id eſt, *libram ſemis farris.* Quamuis enim alias minimus modus cibi, quo frugaliores Romae vtebantur, eſſet *ſelibra farris*: intelligebatur tamen tunc panis farrei ſelibra. At farris in pultem conſpiſſati *libra* erat legitimus diarii ſeruilis modus, immo & panis farrei libra quotidie ſeruis dari ſolebat. Horat. *Sat. I.* 5. Poſtea captiuis libellae duae vel tres dabantur *l.* 1. *C. Theod. de cuſtod. reor.*

(*e*) Plautum quoque hunc Romanorum victum ſale comico adſperſiſſe, nonnulli exiſtimant, & Romanos vocaſſe *pultiphagos barbaros. Moſtellar. III.* 2. *v.* 142. *Poenul. prolog. v.* 53. *ſequ.* Et ita ſentiunt Marcil. *ad XII. Tab. p.* 85. Turneb. *Aduerſ. XIX.* 12. Lipſ. *de Milit. Rom. V.* 16. Aſt ibi non Romanos, ſed Carthaginenſes, intelligi oſtendit Taubmannus. *p.* 559. & 853.

TO. AST SI PLVRIBVS ERVNT REI (*f*), TERTIIS NVNDINIS PARTES SECANTO. SI PLVS MINVSVE SECVERVNT, SE FRAVDE ESTO. Sexaginta ergo dies nexus erat in priuato creditoris carcere, intereaque ſingulis nundinis producendus in forum, proclamandumque per praeconem, quantum pecuniae debeat, ſi quis forte, tam triſti ſpectaculo commotus, pro eo dependere vellet. Si neque dependere quisquam eſſet auſus, nec ipſe obaeratus intra hos LX dies transegiſſet: fiebat SECTIO. At qualis? De corporis ſectione id intelligunt Tertull. *Apol. IV.* Quinctilian. *Inſt. III. 6.* ipſe Caecilius apud Gell. *XX.* 1. qui tamen negat tam durum ac inhumanum ſupplicium vnquam ſumtum eſſe ab obaeratis, adeoque illud tantum terroris cauſſa legi acceſſiſſe exiſtimat. At de ſectione bonorum id interpretantur Robert. *Rer. Iudic. II. 6.* & Corn. Bynkersh. *Obſ. I.* 1. Et ſane vt *corpus* ſaepe notat bona & facultates: (*l.* 25. §. 16. *D. de her. pet.*) ita, qui bona haſtae ſubiecta publica auctionis lege emebant, *ſectores* dicebantur. Cic. *pro Sex. Roſc. Amerin. LXIII.* Aſcon. Paedian. *ad Ciceron. Verrin. III. p.* 1843. *&* 1815. Flor. II. 6. adeoque *ſectio* idem eſt, ac auctio, apud Varron. *de re ruſt. II.* 10. Minus ergo veroſimilis eſt prior ſententia, permiſſum ſcilicet fuiſſe creditoribus, corpus obaerati diſſecare. Quis enim adeo fuiſſet ſtolidus, vt non maiore lucro, & minore inhumanitatis fama, ſeruilibus obaeratorum operis vti, vel ipſos trans Tiberim venumdare maluiſſet?

(*f*) Ita legendum res ipſa monet. & ita quoque legem extulit Gothofredus. Vulgo legunt: AST SI PLVRES REI, nullo ſane ſenſu.

§. V.

Poſſeſſio bonorum lege Poetelia Papiria introducta.

Quum vero & ſic inhumanior ſemper viſa ſit lex illa decemuiralis: multo poſt lata eſt A. V. C. CDXXVII. lex POETELIA PAPIRIA, C. Poetelio Libone Viſolo & L. Papirio Curſore Mugillano Coſſ. *ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur; pecuniae creditae bona debitoris, non corpus, obnoxium eſſet; & ne quis in poſterum necteretur.* Liu. VIII. 28. Varro *de Lingu. Lat. VI. 5. p. m.* 85. Tertull. *Apolog. IV.* Ergo ex hoc tempore ceſſauit obaeratorum addictio: ceſſauit ductio in neruum, idque tantum permiſſum creditoribus, vt bona poſſiderent, eaque deinde venderent publice.

§. VI.

§. VI.

Quum vero ne ſic quidem ſatis conſultum videretur debitorum inopiae, ſiquidem illa poſſeſſio bonorum & famam laedebat, & non liberabat a carcere: ideo ſaepe flagitare plebs coepit aeris alieni relaxationem, quam legem Romani NOVAS TABVLAS adpellare ſolebant. Senec. *de Benef. I.* 4. Suet. *Iul. LXII.* Quinctilian. *Declam. CCCXXXVI.* Eas vero vt nemo vmquam, niſi perturbandae reip. cupidus, promulgauit: ita optimus quisque, & ocii amantiſſimus, repudiauit. Liu. *Lib. XXXII. Cap. XXXVIII.* & Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 6. p. 96.*

Plebs ſaepe poſtulauit nouas tabulas.

§. VII.

Denique Iulius Caeſar plenius conſulendum ratus debitoribus, inopia deperditis, lata lege cauit, *vt diſiecta nouarum tabularum exſpectatione, quae tum crebro mouebatur, debitores creditoribus ſatisfacerent per aeſtimationem poſſeſſionum, quanti quasque ante bellum comparaſſent, deducta ſumma aeris alieni, ſi quid vſurae nomine numeratum aut perſcriptum fuiſſet.* Suet. *Iul. XLII.* Caeſar *de bello ciu. III.* 1. Ergo ex eo tempore licuit debitoribus, poſſeſſiones ſuas, aeſtimatione prius facta, creditoribus in ſolutum dare. Quod quum ſenſim denuo ab vſu receſſiſſet, illud beneficium debitoribus iterum reſtituit Iuſtinianus Imperator. *Nou. IV. vlt. & Nou. CXX.*

Beneficium in ſolutum dationis,

§. VIII.

Vel eadem, vel alia lege Iulia, introductum quoque eſt beneficium ceſſionis bonorum, quo is, qui ſine dolo ſuo malo aeri alieno ſatisfacere non poterat, bonis ſuis cedendo liberabatur. Sane legi Iuliae ceſſionis bonorum origo adſcribitur, in *l.* 1. *& l.* 4. (g) *C. qui bon. ced. poſſ. & tit. C. Theod. qui bonis ex L. Iul. cedere poſſ.* Alciat. *Parerg. II.* 4. Duaren. *Oper. p.* 703.

vt & ceſſionis bonorum.

(g) Ex hac *lege* 4. C. *qui bon. ced.* ſimul diſcimus, legem Iuliam de ceſſione bonorum, quae ad ſolos ciues pertinebat, ante Diocletiani tempora etiam ad prouinciales eſſe porrectam. Conf. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II. vlt.*

§. IX.

Alter modus liberationis ACCEPTILATIO, a phraſi ACCEPTVM FERRE, qua veteres in hac ſtipulationis ſpecie vtebantur, nomen inuenit. *Acceptum* vero *ferre* dicebantur creditores, quum cre-

Acceptum & expenſum ferre.

 ditum

quid ſignificet? ditum recepiſſent, quemadmodum debitores *expenſum ferre* dicebantur, ſi numeratam ſibi pecuniam faterentur. Plin. *Hiſt. Nat. II.* 7. Quemadmodum ergo *expenſilatio* non ignota erat veteribus: Gell. XIV. 2. ita eadem forma dicebatur ACCEPTILATIO.

§. X.

Quid acceptilatio? Erat autem ACCEPTILATIO imaginaria ſolutio, qua obligatio, ſtipulatione contracta, noua ſtipulatione diſtrahebatur. Quemadmodum ergo promiſſio non nudo pacto, ſed ſtipulatione ſola, facta valebat, ita & eadem non nudo pacto, ſed ſola ſtipulatione tollebatur. Inter iuris enim regulas fuerat receptum, quod eodem modo quidque diſſolui deberet, quo fuiſſet colligatum. *l.* 35. *&* 100. *D. de Reg. iur.* quae regula proprie ad acceptilationem, & expromiſſionem pertinet. Iac. Gothofr. *Comm. de Reg. iur. ibid.*

§. XI.

Quo ritu facta? Fiebat acceptilatio per *interrogationem*, non *mutuam* quidem, vt Modeſtinus in *l.* 1. *D. de acceptil.* ait, ſed vnicam. Si quis enim antea obligatus fuerat per ſtipulationem, & creditor eum liberari obligatione illa vellet: rogare verbi gratia debebat debitor: DECEM, QVAE TIBI PROMISI, ACCEPTA HABES, VEL FACIS? vel Graece: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; creditor vero reſpondebat: HABEO, FACIO, ἔχω λαβιὸν. §. 1. *Inſt. h. t. l.* 6. *l.* 7. *l.* 8. §. *vlt. D. de acceptil.* Quo facto liberatus videbatur debitor, etiamſi pecunia non interueniſſet. Quae omnia latius explicat Briſſon. *de ſolut. & liberat. L. II. p.* 127. *ſequ.*

§. XII.

Stipulatio Aquilliana. Quum vero non niſi verborum obligationes acceptilatione tolli poſſent: repertus demum eſt modus, quo & reliquae obligationes eiusmodi ſtipulatione ſoluerentur. Nam C. Aquillius Gallus, aequiſſimus ille & ſolertiſſimus cautionum artifex, (Vid. Cicero *de Nat. Deor. III.* 30. *& de offic. III.* 14. *& Orat. pro A. Caecin. XXVII.*) compoſuit STIPVLATIONEM AQVILLIANAM, *(h)* quae nobis certiſſimum praebet anxiae veterum in cautionibus com-

(*h*) Tales formulae, ab Aquillio repertae, plures in iure noſtro exſtant, veluti ratio inſtituendorum poſtumorum nepotum, *l.* 29. *D. de liber. & poſtum.* formula doli mali, quam *malitiarum euerriculum* vocat Cic. *de Nat. Deor. III.* 30.

componendis diligentiae argumentum. In ea enim, vt recte obſeruat Briſſon. *libro laudato p.* 163. ne quid omiſſum videretur, multa ex abundanti ſunt adiecta. Ipſam ſtipulationis Aquillianae formulam recenſet Imperator, §. 2. *Inſt. h. t.* quam Briſſonii exemplo notis quibusdam antiquitatis enucleandae cauſſa illuſtrabimus: QVIDQVID TE MIHI EX QVACVNQVE CAVSSA (*i*) DARE FACERE (*k*) OPORTET OPORTEBIT, PRAESENS IN DIEMVE, AVT SVB CONDITIONE, (*l*) QVARVMQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST, QVAEQVE VEL ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSEQVVTIO EST, ERITVE, (*m*) QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES, (*n*) DOLOVE MALO FECISTI, QVO MINVS POSSIDEAS, (*o*) QVANTI QVAEQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARE STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS. (*p*) SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. Ita obligatione omni in ſtipulationem deducta, porro fiebat acceptilatio hoc modo: QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTVM, NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT. AVLVS AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. Hac acceptilatione, omnis tollebatur obligatio, quamuis non verbis, ſed re, conſenſu vel litteris inita, etiamſi nulla interceſſiſſet praeſtatio.

(*i*) CAVSSAM dicere mauult, quam *contractum*, ſiquidem illa & obligationem omnem, & negotia quaecunque complectitur. *l.* 9. *D. ſi cert. pet.* Immo & ad vera & ad quaſi delicta pertinet. *l.* 12. *D. de verb. ſignif. l.* 1. *pr. D. de obl. & act.*

(*k*) Solebant veteres iureconſulti ita ſine coniunctione verba coniungere, veluti *vti frui*, *ire agere*, *dare legare*. Qua quid ſibi velint, docet Vlpian. *l.* 53. *D. de verb. ſignif.* Iungit ergo hic Aquillius OPORTET OPORTEBIT, quum alias verbo *oportebit*, tam praeſens, quam futurum tempus, ſignificetur. *l.* 8. *D. de V. S.*

(*l*) Obligari poſſumus *pure*, *in diem* & *ſub conditione*. §. 2. *Inſt. de verb. oblig.* Omnes obligationum ſpecies coniungit Aquillius. Ad primam pertinet verbum *oportet*, ad ſecundam & tertiam, *oportebit*, quia illarum dies nondum venit, harum ne quidem cedit.

(*m*) ACTIO in perſonam eſt, PETITIO in rem, PERSEQVVTIO ad extraordinarias magiſtratuum cognitiones pertinet. Briſſon. *ibid. p.* 164. Iungi haec etiam videmus in *l.* 10. *D. de V. S.*

(*n*) HABERE vocabulum generale eſt, & ius dominii, ius poſſeſſionis, & meram detentionem denotat. *l.* 38. §. 9. *D. de verb. obl.* TENERE ad factum; POSSIDERE ad ius refertur.

(*o*) Dolus enim pro poſſeſſione eſt, ſemperque poſſidere intelligitur, qui dolo fecit, quo minus poſſideret. *l.* 150. *l.* 157. §. 1. *D. de reg. iur.*

(*p*) Nomina AGERII & NIGIDII ſollemnia fuiſſe in formulis, patet ex *Collat. Leg. Moſaic. II.* 6. *l.* 41. §. 2. *D. de vſur.* Talia & Philoſophis in ore erant nomina *Theonis* & *Dionis*, ICtis *L. Titii* & *Maeuii.*

 §. XIII.

§. XIII.

Qua in re locum habuerit?

Attamen acceptilatio, vtut ſine pecuniae interuentu liberaret: non tamen gratuitam ſemper remiſſionem continebat, ſiquidem non donationis tantum cauſſa. (*l.* 17. *D. de donat.*) ſed & tranſigendi, (*l.* 2. *D. de transact.*) & dotis conſtituendae, (*l.* 41. *§.* 2. *D. de iur. dot.*) & voluntatis defuncti adimplendae gratia, (*l.* 5. *§.* 1. *D. de lib. legat.*) & vt aliud nobis detur, vel fiat; (*l.* 9. *D. de praeſcr. verb.*) acceptilatio interponebatur.

§. XIV.

Nouatio.

NOVATIO quoque tollebat obligationem veterem. Ea vero, auctore Vlpiano *l.* 1. *D. de nouat.* eſt *prioris debiti in aliam vel naturalem vel ciuilem obligationem transfuſio atque translatio.* Fiebat & haec per ſtipulationem, ſiquidem nudo pacto, quod ex una cauſſa debetur, in aliam conuerti non poterat, quamuis conſtitui poſſet pacto praetorio. Qua de re denuo accurate *Briſſon. de Solut. II. p.* 166. *ſequ.*

§. XV.

Contrarius diſſenſus.

Sed & conſenſuales contractus CONTRARIO DISSENSV ſolui, re adhuc integra, conſueuiſſe, conſtat; nec minus DELEGATIONEM, REI INTERITVM, CONFVSIONEM & EXEMPTIONEM A COMMERCIO liberationem induxiſſe, notum eſt. Sed de his omnibus ſatis prolixe iureconſulti, maxime laudatiſſimus Briſſon. *ibid. p.* 172. *ſequ.*

§. XVI.

Obſignatio.

Nota quoque eſt OBSIGNATIO, qua ipſa quoque tollebatur obligatio. Si enim debitor creditori offerret pecuniam, hic vero eamdem accipere recuſaret: poterat illa obſignata deponi, & tunc liberabatur debitor, etiamſi pecunia depoſita deinde caſu interiiſſet. Barn. Briſſon. *de ſolut. II. p.* 179. *ſequ.* Deponebantur vero ſignatae res aliquando apud acta, vel officium, interdum κειμηλιαρχίῳ, vel alio publico loco, quandoque etiam apud virum aliquem bonum, iudicis arbitratu, vt plurimum autem apud aedem ſacram. Cic. *ad Att. Epiſt. V. vlt.* (q) Ipſae pecuniae deponendae conſignabantur in ſacculo, ſignis non quidem publicis, ſed priuatis,

(q) Adde ſupra Libr. II. Tit. I. n. II. not. b. vbi de *rebus ſacro commendatis* diximus, & Barn. Briſſon. *de Solut. II. p.* 180.

tis, ceu patet ex *l.* 11. §. 3. *D. locati conducti. l.* 1. §. 36. *D. depoſ.* Plura dabit Briſſon. *ibid.*

LIB. IV. TIT. I.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX DELICTO NASCVNTVR, AC IO. DE FVRTO.

HActenus de obligationibus, quae ex *contractu* deſcendunt; iam de iis, quae ex DELICTO proficiſcuntur. Delicta vero quum vel PRIVATA ſint, vel PVBLICA: de illis, non de his, hoc & ſequentibus titulis agitur. *Priuata* dicebantur delicta, quae ad rem familiarem & priuatam pertinebant, & de quibus actio non cuiuis e populo, ſed ei duntaxat, cui damnum datum, iniuriaue facta fuerat, competebat. Talia erant FVRTVM, RAPINA, DAMNVM INIVRIA DATVM, INIVRIA. Hoc primo titulo de furto agitur: de reliquis delictis in ſequentibus diſſeritur.

§. I.

Vtrum a *furuo*, id eſt, nigro, an a *ferendo furtum* adpellatum ſit hoc delictum, noſtra parum refert. Prius Labeoni apud Paullum *l.* 1. *D. de furt.* Varroni *in Fragm. ex Rer. diuin. XIV.* Seruio *ad Virg. Aeneid. II. & IX.* vt & Nonio *I.* 250. *p.* 511. poſterius Gellio *Noct. Attic. I.* 18. placuit. Sane quum & Graeci olim fures a *ferendo* vocarint φῶρες: quis dubitet, quin & hoc vocabulum, origine Graecum Latinaque ciuitate cum aliis donatum ſit? Eſt vero illud ex eorum numero, quae vſus in deteriorem ſignificationem detorſit. Nam & *ſeruos* olim dictos eſſe *fures*, diſcimus e Nonio IV. 204. p. 660. Et notus eſt verſus Virgilii: *Ecl. III. v.* 16. Vnde furtum dictum?

Quid domini faciant, audent cum talia fures?

Furari enim proprium erat ſeruorum, notante Seruio *ad hunc* Virgilii *verſum*, adeo, vt furtum *ſeruile probrum* vocet Tacit. *Hiſt. I.* 48. *ſeruile vitium* Saluian. *de gubern. Dei IV.* De furti definitione hic dicere, operae praetium non eſſet. Quare primum id dumtaxat moneo, a contrectatione rerum alienarum, fures veteribus etiam *tagaces*, quaſi qui res alienas tetigerint, dictos eſſe.

Cuiac. *Obſ. VI.* 2. Deinde, ICtos veteres exiſtimaſſe, rerum etiam immobilium furtum fieri poſſe. Sane id ex *l.* 38. *D. de vſurp. & vſuc.* Plin. *Hiſt. Nat. II.* 68. & Gell. *Noct. Att. XI.* 18. eleganter probat Io. Fridr. Gronou. *Obſ. I.* 4. *p.* 42. *ſequ.*

§. II.

Furtum quotuplex? Furta veteres Romani in NOCTVRNA & DIVRNA, & vtraque iterum in MANIFESTA, NEC MANIFESTA, CONCEPTA, OBLATA, PROHIBITA & NON EXHIBITA (*a*) diuidebant: quae diuiſiones partim e XII. Tabulis, partim ex Praetoris edicto ſunt. Periculoſiſſima erant furta nocturna, (*b*) de quibus in legibus XII. Tabularum cauerant decemuiri: SI NOX FVRTVM FAXIT, SIM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. Macrob. *Saturn. I.* 4. Verba, ſi tollas ἀρχαϊσμὸς, clara & perſpicua ſunt. *Nox* dicitur pro noctu, vt obſeruant Gell. VIII. 1. Taubm. *ad Plaut. p.* 1000. SIM idem eſt ac *ſi im*, id eſt, ſi eum, ceu ipſe docet Macrob. *l. c.* Vnde ſenſus planiſſimus: *Si quis furem nocturnum occiderit, eum iure occidiſſe videri.* (*c*) Licebat ergo per XII. Tabulas furem nocturnum occidere, quocumque modo, nec opus erat, vt cum telo deprehenderetur, aut vt occiſurus id cum clamore teſtaretur, id enim in diurno tantum furto exigebatur. Cicero *pro Milon. III.* Senec. *Controu. X.* 6. *p.* 427. Vlpian. *apud Auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom. VII.* 3. *p.* 759. Vnde vel Triboniani emblema eſt, quando *l.* 4. §. 1. *D. ad Leg. Aquill.* dicitur, ita demum fas fuiſſe furem nocturnum occidere, *ſi occidens id cum clamore eſſet teſtificatus*: vel cum viro celeb. Ger. Noodt. *Lib. I. Obſ. Cap. XV.* ſtatuendum, teſtificationem illam cum clamore faciendam, quam Caius *d. l.* 4. requirit, non quidem ad euitandam poenam homicidii, ſed ad effugiendam poenam L. Aquilliae, fuiſſe neceſſa-

(*a*) Quando dicebant furtum *manifeſtum*, & *nec manifeſtum*, ipſum intelligebant delictum; quum vero furtum *conceptum*, *oblatum*, *prohibitum*, *non exhibitum* dicebant, furtum non delictum, ſed rem furtiuam notabat. Et ſane etiam optimi auctores *furtum* vocant rem furtiuam. Sen. *de Benef. II.* 2. *Furtum non recipit.* Ouid. *Faſt. I. v.* 560. de bubus furtiuis:

Mugitum rauco furta dedere ſono.

(*b*) Fures nocturni Graecis ἡμερόκοιτοι. Plauto *Trinum. IV.* 2. *dormitatores* dicuntur, quod interdiu dormiunt, noctu vagantur.

(*c*) Eſſe hanc legem ex iure Attico in XII. Tabulas translatam, patet ex Demoſth. *Orat. pro Timocrate*, *p.* 790. vbi haec Solonis lex citatur; εἰ τις νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτοι, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι καὶ τρῶσαι διώκοντα; *ſi quis noctu furtum faxit, is impune occiditor, & vulnerator.*

ceſſariam, quippe qua & culpa quaeuis vindicatur, non ſolus dolus, vt in L. Cornelia de ſicariis. Quae ſi ſequaris, vt ſunt ſane veroſimillima, non Triboniani hoc emblema erit, ſed εὕρημα, ab ipſo Caio ICto commendatum.

§. III.

Leges recentiores de furto nocturno.

Quamuis vero ea lex ipſi iuri diuino Exod. XXII. 3. ſit conſentanea: ſemper tamen paullo durior viſa eſt prudentioribus. Quo factum eſt, vt ea paullatim ab vſu recederet, iique, qui furem nocturnum occidiſſent, ex lege Aquillia conuenirentur, immo & nonnunquam ex lege Cornelia de ſicariis, ſi recte ſe habent Vlpiani verba apud auctorem *Collat. Leg. Moſaic. & Rom. VIII. 3. Si furem nocturnum, quem lex XII. Tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem eadem lex permittit, ſed ita demum, ſi ſe telo defendat, videamus, an lege Aquillia teneatur? Et Pomponius dubitat, num haec lex nunc ſit in vſu. Et ſi quis noctu furem occiderit, non dubitamus, quin lege Aquillia teneatur.* (d) *Sin autem, quum poſſet adprehendere, maluit occidere, magis eſt, ut iniuria feciſſe videatur: ergo etiam lege Cornelia* (e) *tenebitur.* Ex quo loco diſcimus, ſenſim hanc legem non modo obſoleuiſſe, verum etiam actionem datam aduerſus occidentem furem nocturnum.

(d) Eodem referenda *l. 9. D. de L. Corn. de ſicar. & venef.* Ger. Noodt. *Probab. I. 9.*

(e) At negat Paullus *Rec. Sent. V. 23. 9.* locum hic habere legem Corneliam. Et profecto ea non iniuriam, ſed dolum, requirit. *l. 7. D. ad Corn. de ſicar.* Vnde non *Cornelia* ſed *Aquillia* ſcribere debuiſſe Vlpianum, argumentis haud leuibus contendit Ger. Noodt. *Probab. I. 9.* & *ad leg. Aquill. V. p. 181.* Ioh. van der Water *Obſeru. I. 18.* Schulting. ad *Collat. Leg. Moſaic. & Rom. p. 760.*

§. IV.

Leges nouiſſimae de eodem.

Poſtremo ex conſtitutionibus inualuit, vt diſtinguerentur furta, quae ruri, & quae in ciuitatibus facta eſſent. Ruri valebat Lex XII. Tabularum, adeoque furem nocturnum ibi quoquo modo licebat occidere: *l. 1. C. quando liceat vnicuique ſine iudice ſe vind.* at in vrbibus, vbi facilius vicini clamore excitantur, id non licebat, adeoque eiusmodi caedem lex Aquillia vindicabat. Conf. Cuiac. *Obſ. XIV. 15. XIX. 12.*

§. V.

§. V.

Furtum manifeſtum quid?

Ad fures diurnos quod attinet, quos in vetere Gloſſa *interdiarios* ἡμεροκλέπτας, adpellari obſeruat Cuiac. *Obſ. XI.* 27. ii aeque, ac nocturni, vel MANIFESTVM, vel NEC MANIFESTVM furtum commiſerant. Fur manifeſtus, quem Graeci ἐπ' αὐτοφώρῳ adpellitabant, erat, qui vel in ipſo furto deprehenſus fuerat, vel eo certe loco, ubi furtum fuerat factum. Immo vlterius furtum manifeſtum Iureconſultis videbatur, ſi fur, eam rem tenens, fuerit viſus, vel deprehenſus, ſiue in publico, ſiue in priuato, vel a domino, vel ab alio, antequam eo perueniſſet, quo deferre vel deponere deſtinauerat. *l.* 3. §. 2. *D. de furt.* Et ita manifeſtum furem deſcribit Virgil. *Eclog. III. v.* 17.

Nonne ego te vidi, Damonis, peſſime, caprum
Excipere inſidiis, multum latrante Lyciſca?
Et quum clamarem, quo nunc ſe proripit ille?

Ad quae verba Seruius: *Manifeſti furti arguit, dicendo* VIDI. Sed non ſola ſufficiebat viſio, ſed oportebat eum, qui viderat, id ipſum prae ſe tuliſſe, & indicaſſe, quod fiebat clamore & adcurſu. *l.* 7. §. 2. *D. de furt.*

§. VI.

Fures manifeſti ingenui quomodo puniti ex Lege XII. Tab.

Fures manifeſti vel ſine telo, vel cum telo, fuerant deprehenſi. Si ſine telo; diſtinguebant decemuiri, ingenuine eſſent, an ſerui: & ſi ingenui, puberesne, an impuberes. De ingenuis, qui ad pubertatem peruenerant, ita ſtatuerant: SI LVCI FVRTVM FAXIT, SIM ALIQVIS ENDO IPSO CAPSIT, VERBERATOR, ILLIQVE, CVI FVRTVM FACTVM ESCIT, ADDICITOR. Gell. *XI. vlt.* Virgis ergo caeſi eiusmodi fures noxae dabantur ei, cuius res ſurripuerant; illique ad ſeruilia addicebantur miniſteria. Vnde ob hanc libertatis iacturam Theophilo *ad princ. Inſt. de perp. & temp. act.* dicuntur fuiſſe τιμωρίαν κεφαλικὴν, *poenam capitalem.* Et Seru. *ad Virg. Aen. VIII. p.* 516. *Furtum capitale crimen apud maiores fuit, ante poenam quadrupli.* Nam, quae poena & caput ciuile tollit, *capitalis* recte adpellatur. *l.* 2. *princ. D. de poen. l.* 6. §. *vlt. D. eod. tit. l.* 28. *princ. D. eod. tit.*

§. VII.

Cum ſeruis multo ſeuerius egere decemuiri. De iis enim lex prodita in duodecim tabulis fuerat in hanc ſententiam: SERVVS, VIRGIS CAESVS, DE SAXO DEIICITOR. Gell. *ibid.* Furaciſſimum

genu

genus mortalium erant ſerui, qui freti virtute ſcapularum, facile omnes expilabant loculos, nullaque poena minus, quam verberibus, poterant ab hoc delicto reuocari. (*f*) Hinc extremum ſupplicium ſeruos fures manebat, ſi in furto fuiſſent deprehenſi, deiectio ſcilicet de rupe Tarpeia, quod ſupplicium ſemper praecedebat fuſtigatio. Qua de re videndus Iuſt. Ryequ. *de Capitol. IV. p. 44. ſequ.*

(*f*) Libanius ſeruus apud Plaut. *Aſinar. II. 2. v. 55.*
Quin ſi tergo res ſoluenda eſt, rapere cupio publicum.
Pernegabo, atque obdurabo, periurabo denique.

§. VIII.

Impuberes denique in furto deprehenſos decemuiri verberari iubent praetoris arbitrio, noxiamque ab iis ſarciri. Gell. *XI. vlt.* Quomodo impuberes?

§. IX.

Sed quid, ſi cum telo fur fuiſſet deprehenſus? Tunc decemuiri ita cauerant: SI SE TELO DEFENSINT, QVIRITATO, ENDOQVE PLORATO; POST DEINDE SI CAESI ESCINT, SINE FRAVDE ESTO. Cic. *pro Mil. III.* Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. II. p. 6. Teli* adpellatione, vt ait Cai. *l. 54. §. 2. D. de furt.* & ferrum, & *fuſtis*, & lapis, & denique omne, quod nocendi cauſſa habetur, ſignificatur. Quod ſi ergo eiusmodi inſtructus armis deprehendebatur fur, occidi impune poterat, ea tamen lege, vt qui eum interemturus erat, *quiritaret* prius, *endoqueploraret*, id eſt, vt ſollemnem illam ingeminaret formulam: QVIRITES VOSTRAM FIDEM, vel PORRO QVIRITES; eoque clamore furem a ſe deprehenſum eſſe, teſtificaretur. Vide de ea formula Briſſon. *de Form. VIII. p. 718.* Raeuard. *ad Leg. XII. Tab. Tab. III.* Quomodo qui cum telo deprehenſi?

§. X.

At ex quo lex Porcia verberari ciuem Romanum & vinciri; lex Paetelia Papiria vero eumdem addici vetuerat: omnia illa mitigauit praetor, quippe qui in edicto ſuo quadrupli poena furtum manifeſtum vindicauit. Id tamen quadruplum mere poenale erat; ita, vt extra quadruplum adhuc res ipſa reſtituenda eſſet. *l. 54. §. 3. D. de furt.* Paull. *Recept. Sent. II. 31. 12.* ad quam recuperandam domino tum rei vindicatio, tum condictio rei furtiuae competebat, quarum illa aduerſus quemcumque poſſeſſorem: *l. 23. D.* Quae his in legibus mutarit Praetor?

de rei vind. haec aduerſus furem, eiusue heredes, in quantum ad hos peruenerat, dabatur *l.* 1. *l.* 5. *l.* 7. §. 2. *l.* 8. *l.* 9. *l.* 19. *D. de condict. furt. l. vn. C. ex delict. def. hered. quemadm. conuen.*

§. XI.

De furto nec manifesto lex XII. Tab.

Fur NEC MANIFESTVS eſt, qui, licet in furto non deprehenſus, furtum tamen feciſſe ſe, negare non poteſt. Paull. *Rec. Sent. II.* 31. 2. De eo ita leges XII. Tabularum: SI ADORAT FVRTO, QVOD NEC MANIFESTVM ESCIT, DVPLIONE DECIDITO. Gothofred. *Leg. XII. Tab. Tab. II.* Sola vox *adorat* crucem hic figit criticis. (g) Sed rem expedit Feſtus voce *adorare p.* 245. ADORARE *apud antiquos ſignificabat agere. Vnde & legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt.* Senſus ergo legis eſt: ſi agatur furti nec manifeſti, furem dupli damnatum iri. Gell. *Noct. Att. XI.* 18. Et hic quidem nihil mutauit praetor, qui & ipſe furtum nec manifeſtum duplo vindicauit, praetereaque rei furtiuae vel condictionem, vel vindicationem conceſſit.

(g) Nihil agit Marcil. ad *Tab. XII. p.* 203. *ſequ.* dum legendum monet *adulat* vel *adolat*, quod veteribus idem fuiſſe ac *fallit*, ex Gloſſis docet. Non ſolent decemuiri ita loqui, neque ſermonis adſectare elegantiam.

§. XII.

An haec lex ex iure Attico?

Hanc furti nec manifeſti poenam decemuiros ex iure Attico deſumſiſſe, oſtendunt Ant. Contius *ſubceſ. Lect. XI.* 18. Sam. Petit. *ad Leg. Att. VII.* 5. Sed Solon non profecto furtis nec manifeſtis, verum leuioribus, dupli poenam ſtatuerat. Decemuiri vero poenam, quam leuiori furto propoſuerat Solon, ad furtum nec manifeſtum tranſtulerunt, dubium, an ſatis prudenter. Iac. Cuiac. *Obſ. XIX.* 12. furtum manifeſtum ideo ſeuerius punitum cenſet, vt plus conſequeretur, qui diligens fuit in rebus ſuis cuſtodiendis, quam qui negligentior. Sed quum deprehenſio furis magis fortunae ſit, quam diligentiae: nondum ſatisfacit haec ratio, nec ego, vt verum fatear, cur lenius puniendus ſit fur nec manifeſtus, quam manifeſtus, ſatis intelligo, niſi forte id aliquam veniam mereri dixeris, quod ingenioſius ille, quam hic, furari didicerit, vel, vt ſerio agamus, niſi maiorem ideo poenam mereri videatur fur ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehenſus, quod ab eo plus periculi immineat, quam ab eo, qui, re clam ſubtracta, in pedibus ſibi praeſidium eſſe exiſtimat. In aeſtimationem vero veniebat id,

quod

quod fuerat contrectatum, quamuis quidam ICti veteres, ſtoicorum ſequuti principia, eum, qui aliquot medimnos ex aceruo frumenti ſuſtulerat, totius acerui furem eſſe iudicarent. De qua philoſophia, non ſane publici ſaporis, videndus Horat. *Epiſt. I.* 16. & ibi Porphyrion. *l.* 21. *D. de furt.* & Merill. *Obſ. I.* 24.

§. XIII.

Pergimus ad FVRTVM CONCEPTVM, cuius indoles nec Iuſtiniani aeuo amplius nota fuit, & hodie in tanta litterarum luce ſatis obſcura eſt, fatente V. C. Petro Burmanno *ad Petron. Satyr. XCVII.* Legem XII. Tabularum ex Gell. *Noct. Att. XI.* 18. ita reſtituit Gothofredus: SI FVRTVM LANCE LICIOQVE CONCEPTVM ESCIT, ATQVE VTI MANIFESTVM, VINDICATOR. Sed quid *lanx* ſit, quid *licium*, adhuc ſub iudice lis eſt. Operoſe & eleganter hanc legem explicat Vir doctus & amicus, Abr. Wielingius *in diatriba de furto per lancem & licium concepto*, edita Marpurgi CIↃIↃCCXIX. ſed, vti fit in re obſcura, facile omnes hypotheſes; ſolis ſuperſtructae coniecturis, & fractis e naufragio tabulis, vacillant. Multa ea de re multi dixerunt, docte ſane & nitide; ſed ita vt ſemper nobis aliquod dubium ſuperſit. Nec aliter de ea, quam ipſe elegi, ſententia ſentio, quam tamen ceu ſimpliciſſimam & veroſimillimam hic licebit breuiter explicare. — Lex XII. Tabularum de furto concepto.

§. XIV.

LICIVM Alexandro ab Alex. *Gen. Dier. VI.* 10. & Marcilio *Interp. XII. Tab. LIX. p.* 210. 212. eſt tela, cui rem furtiuam adligarint fures, vbi aedes introiiſſent: *lancem* vero eos putat oppoſuiſſe oculis, ne adgnoſcerentur. Franc. Balduino *Comment. ad* §. 4. *Inſt. h. t.* furta per *lancem* & *licium* concepta ea fuiſſe videntur, *quae religionis obtentu impoſtores quidam, tamquam ſacrificuli licio ſuccincti, & lancem ad colligendas ſtipes circumferentes commiſerint, ſacrilegiis proxima.* Sed aliud profecto eſt *concipere furtum*, aliud *committere*, nec quisquam veterum eiusmodi impoſtorum meminit. Fr. Hotomani coniectura, quam in *Comment. ad d.* §. 4. *Inſt. h. t.* profert, ſomnio paene ſimilis videtur. Illud enim furtum per *lancem* & *licium* conceptum dici putat, *quod per ſimulationem religionis, amicti licio ſacerdotes deprehendere ſint ſoliti, quum panem, aetitite lapide conditum, vorare iuſſiſſent.* Enimuero, quid quaeſo aetites & panis ad lancem? LICIVM eſt quaecumque tela, ex filis contexta, vel contorta. Hinc apud Petronium *Cap. CXXXV.* — Variae legis interpretationes.

ſoluere licio pannum & *Cap. CXXXI. licium varii coloris filis intortum.* In primis vero eo nomine veniebant cingula, non modo ſeruorum, apud Suet. *Calig. Cap. XXVI.* ſed & lictorum. Quod adeo verum eſt, vt a *licio lictoris* vocabulum arceſſere non dubitet Tiro, apud Gell. XII. 3. In marmoribus quoque ſunt ADPARITORES LIMOCINCTI apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI.* 44. vbi conferendus Iſidor. Hiſp. *Orig. I.* 33. Proxime ergo rem acu tangit Alciatus *Parerg. I.* 8. & qui eumdem ſequitur, Pithoeus *Subſec. I.* 2. Hi enim exiſtimant, lictores iubente magiſtratu licio ſuccinctos, ad oſtendendam auctoritatem publicam, cuius licium fuerit inſigne, cum alio comite, indicium in lance fidemque praeferente, furtum quaeſitum domos intrare conſueuiſſe. Quo ritu inuentum furtum *per lancem & licium conceptum* dici ſolitum, putant. Sed quum nec hi omnia viderint: res erit paullo altius repetenda.

§. XV.

Quid, concipere furtum?

Ponimus ergo, quod recte obſeruat Iuſtinianus, §. 4. *Inſt. h. t.* *conceptum furtum* dictum eſſe Romanis, quum apud aliquem teſtibus praeſentibus furtiua res quaeſita & inuenta eſſet. Ita & Caius *Inſt. II.* 10. 3. & Paull. *Recept. Sent. II.* 31. 3. illud definiunt. Vnde ſtatim cadunt Alex. ab Alexandro, Marcilii & Fr. Balduini coniecturae, quippe quibus furtum concipere idem eſt, ac furtum committere. Nec firmo ſatis talo niti videtur clariſſimi Wielingii ſententia, qui *Cap. I. concipere furtum* idem eſſe putat, ac vindicare.

§. XVI.

Conceptio furti facta eſt ritibus quibuſdam, mature abrogatis.

Deinde & id certum eſſe puto, inquiſitionem illam rei furtiuae, adhibitis quibuſdam ritibus, fuiſſe factam, qui tamen Romae ſatis mature exoleuerint. Quod denuo agnoſcit Iuſtinianus: *Sed hae actiones, ſcilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in deſuetudinem abierunt. Quum enim requiſitio rei furtiuae hodie* SECVNDVM VETEREM OBSERVATIONEM *non fiat: merito ex conſequentia etiam praefatae actiones ab vſu communi receſſerunt.* Ergo *lanx & licium* pertinent ad *veterem* illam *obſeruationem*, qua furti olim requiſitionem factam, ait Imperator. Quumque iſte ritus tam cito euanuerit, vt *Gellii* aetate, ceu ex eius *Noct. Att. XVI.* 10. patet, vix voces intelligerentur: oportet illi aliquid inhaeſiſſe, quod indignum Romanis moribus viſum eſt.

§. XVII.

§. XVII.

Praeterea id quoque mihi facile conceſſum iri, puto, quum pleraeque leges XII. tabularum e iure Attico manarint, hanc quoque furti concepti actionem vna cum ritu concipiendi res furtiuas Athenis Romam migrare potuiſſe. Neque aliunde ergo ea omnia, quam e ritibus Atticis, illuſtrari poterunt rectius. Qui ſi cum antiqua illa obſeruatione conueniunt, facile nobis perſuadebunt, vt ritui Romano lucem e Graecorum moribus accendi poſſe, exiſtimemus.

Ritus illi e iure Attico erant.

§. XVIII.

Quo vero ritu Athenis requiſitae ſint res furtiuae, luculenter docuit Graecus ſcholiaſtes Ariſtophanis. In huius enim *Nubibus* Socrates ita adloquitur Strepſiadem: *v.* 498.

Ritus apud Athenienſes in concipiendo furto adhibiti.

ἴθι νῦν, κατάθου θοιμάτιον.

Abi, depone tunicam.

Reſpondet hic:

- - - ἠδίκηκά τι;

- - - An deliqui quidquam?

Cui regerit Socrates:

οὐκ, ἀλλὰ γυμνοὺς εἰσιέναι νομίζεται.

Minime; ſed nudos nos incedere fas eſt.

Tum Strepſiades:

Ἀλλ' οὐχὶ φωράσων ἔγωγ' εἰσέρχομαι.

Atqui non furtum conceptum eo.

Ad haec ergo verba Scholiaſtes *p.* 88. [illegible] σος ἦν, τοὺς εἰσιόντας εἰς οἰκίαν τινὸς ἐπὶ τὸ ἐρευνῆσαι, γυμνοὺς εἰσιέναι, ἵνα μήτι ὑπὸ τὰ ἱμάτια κρύψαντες λάθωσιν, ἢ ἵνα μὴ ὑπὸ ἔχθρας λάθωσιν ὑποβάλλοντες τὸ ζητούμενον, καὶ ζημίας αἴτιοι τούτῳ γίνωνται. οἱ γοῦν μέλλοντες εἰσιέναι, ἵνα ἐπιθεάσωνται χρήματα τοῦ δημοσίου, ἢ καὶ ἐρευνᾶν, γυμνοὶ εἰσῄεσαν, ἵνα μή τι ἀποκρύψωνται. *Moris erat, vt qui res furtiuas quaeſitum aedes cuiuſdam ingrederentur, nudi ingrederentur, ne quid ſub veſtibus occulentes, clam ferrent, neue ex inimicitia, quod quaerere ſe ſimulabant, ſub tunica occultatum inferrent, dominoque falſum crimen calumnioſe obiectarent. Hanc ob cauſſam ingreſſuri aedes, etiam ad inſpiciendas quaerendaſque res publicas, nudi ingrediebantur, ne quid occultaretur.* Paullo plenius eumdem ritum deſcribit Plato *de Legib. XII. p.* 691. (*h*)

(*h*) Quamuis enim fictae ſint Platonis leges, in pleriſque tamen, quantum potuit, ius Atticum, eum ob oculos habuiſſe, iam ab aliis obſeruatum eſt.

φωρᾶν δ' ἂν ἐθέλῃ τίς τι πάρ' ὅτῳοῦν, γυμνὸς, ἢ χιτωνίσκον ἴσχων, ἄζωστος προομόσας τοὺς νομίμους θεοὺς. ἦ μὴν ἐλπίζων εὑρήσειν οὕτω φωρᾶν. ὁ δὲ παρεχέτω τὴν οἰκίαν, τά τε σεσημασμένα καὶ τὰ ἀσήμαντα φωρᾶν. *Furtum requiſiturus alicubi, nudus, & licio incinctus, cetera diſcinctus, Deosque legum cuſtodes adiurans, ſe inueniendi ſpe id facere, ita demum requirito. Dominus vero tum exhibeto domum, & in omnibus ſiue obſignatis, ſiue minus obſignatis locis liberam furti inquirendi poteſtatem facito.* Ex his colligimus, Athenienſes furta concipere conſueuiſſe nudos, nullaque veſte, niſi χιτωνίσκῳ, vel *licio*, vti recte interpretatur Dacerius *ad Feſt. p.* 199. ad membra verenda tegenda, ſuccinctos. Quamuis enim non per omnia ſimilem χιτωνίσκον fuiſſe fateamur *licio*: rem ipſam tamen non eſſe diſſimilem, ex ſequentibus facile adparebit. Et quid inde, ſi loco χιτωνίσκου aliam veſtem, vel telam adhibuerint Romani?

§. XIX.

Idem ritus a Romanis receptus.

Hunc ritum ergo vna cum iure Attico Romam migraſſe veroſimillimum eſt, nec dubitare nos ea de re patitur Feſtus, qui ſub voce *lance p.* 304. LANCE & LICIO *dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena*, LICIO *cinctus intrabat*, LANCEMQVE *ante oculos tenebat, propter matrumfamilias aut virginum praeſentiam.* Sane ex hoc Feſti loco, in quo nec Graecanici ritus, nec νοθεύσεως vel interpolationis vllum veſtigium adparet, ſatis manifeſtum eſt, etiam Romae nudos inceſſiſſe, qui res furtiuas requirerent, quia alias non fuiſſet, quod matres familias virginesue praeſentes reuererentur. Docet quoque idem Feſti locus, licio illos incinctos fuiſſe, quemadmodum & χιτωνίσκον Plato more Attico conceſſerat. Denique inde diſcimus, cui vſui lanx fuerit in hoc negotio. Quum enim nudis incedendum eſſet requirentibus; ſane pudor ſuadebat, ne faciem conſpiciendam darent, agnoſcique ſe paterentur a feminis. Hinc lancem, id eſt, vti ego interpretor, laruam (*i*) lancis inſtar concauam, vultui aptabant. Non ergo lancem obiiciebant oculis, ne feminas viderent, (& hinc gratis hic obuertitur, Romanas matronas & virgines non gynaeceo incluſas, ſed in cele-

(*i*) Lanx dicitur a Graeco λαγών, *cauitas*, adeoque hoc vocabulo deſcripſiſſe videntur antiqui, quidquid concauum erat. Vnde corruit ridicula quaeſtio, quam hic nonnulli mouent, quid profuerit, intraſſe gynaeceum, & nihil videre? itemque, an *lancem perforatam prae ſe tulerint? Scalig. ad Feſt. p. LXXII.*

celebritate verſatas eſſe,) ſed quia eos puderet, a feminis adgnoſci. Atque haec eſt antiqua illa obſeruatio, quam in concipiendo furto adhiberi voluerant veteres Romani.

§. XX.

Sublatus tamen poſtea lege Aebutia.

Sublatus ille ritus dicitur lege *Aebutia.* Ita enim Gell. *XVI.* 10. *Sed enim quum proletarii & aſſidui, & ſanates, & vades, & ſubuades, & viginti quinque aſſes, & taliones,* FVRTORVMQVE QVAESTIO CVM LANCE ET LICIO *euanuerit, omnisque illa XII. Tabularum antiquitas, niſi in legis actionibus centumviralium cauſarum,* LEGE AEBVTIA LATA, *conſopita ſit; ſtudium ſcientiamque ego praeſtare debeo iuris & legum, vocumque earum, quibus vtimur.* Quamuis vero de auctore, atque aetate huius Aebutiae legis non conſtet, niſi quod a Lud. Charonda laudatur vetus illud dubiae fidei, & fictitium procul dubio monimentum: LVCIVS. AEBVTIVS. TR. PL. VIR. POPVLARIS. LEGEM. TVLIT. AD. POPVLVM. VT. XII. TAB. CAPITA. QVAE. INVTILIA. ESSENT. REIPVBLICAE. TOLLERENTVR. QVAE. LEX. MVLTIS. CONTRADICENTIBVS. TANDEM. ROGATA. EST. ſatis tamen certum videtur, id quoque XII. Tabularum caput, vna cum aliis, ſiue illa, ſiue alia lege, fuiſſe abrogatum.

§. XXI.

Quos ritus poſtea in concipiendo furto adhibuerint.

Ex eo tempore non amplius ab ipſis dominis, iisque nudis, requirebantur res furtiuae, ſed a praeconibus, & ſeruis publicis, adhibitis teſtibus. *l.* 3. *D. de fugit.* Ad quem morem adludens ſuo more Plautus *Mercat. III.* 4. *v.* 78.

Certum eſt praeconum iubere iam, quantum eſt, conducier,
Qui illam inueſtigent; qui inueniant; poſt ad praetorem illico
Ibo, orabo, vt conquiſitores det mihi in vicis omnibus.
Nam mihi nihil relicti quidquam aliud, iam intelligo.

Quamobrem errare putarim viros doctos, qui hunc Plauti locum ad inquiſitionem cum lance & licio referunt, quam iam abrogatam fuiſſe, vel inde patet, quod non ipſe priuatim rem furtiuam ſeu ancillam abductam, requirere audet Eutychus ille Plautinus, ſed conquiſitores a praetore petere ſtatuit. Non tamen in vniuerſum exoleuerat antiqua illa obſeruatio. Quamuis enim nec nudi incederent conquiſitores, nec faciem tegerent; licii tamen & lancis vſus vel in antiquitatis memoriam ſeruabatur. Dominus enim, conquiſitores comitatus, licio incinctus procedebat, & in lance praeferebat indicium & fidem; eoque pertinere omnino videtur

locus

locus Petronii *in Satyr. p.* 30. *Intrat ſtabulum praeco cum ſeruo publico, aliaque ſane modica frequentia, facemque fumoſam magis, quam lucidam, quaſſans, haec proclamauit: Puer in balneo paullo ante aberrauit, annorum circa XVI. criſpus, mollis, formoſus, nomine Gyton: ſi quis eum reddere, aut commonſtrare voluerit, accipiet numos mille. Nec longe a praecone Aſcyltos ſtabat, amictus* DISCOLORIA VESTE, *atque in* LANCE *argentea indicium & fidem praeferebat (k).* Illuſtris ſane locus. Videmus hic *ſeruum publicum*, quem conquiſitorem Plautus vocauerat; videmus *praeconem*, quarem & Eutychus ille Plautinus ſeſe conducturum, aiebat. Videmus pueri furtim ſubtracti *dominum*, Aſcylton, cum *diſcoloria veſte*, id eſt, *licio*, & cum *lance*, qua non quidem faciem veteri ritu tegebat, ſed *indicium*, id eſt, εὕρετρον, vel indicinae praemium, & *fidem publicam* praeferebat. Videmus denique *modicam frequentiam*, id eſt, teſtes, quos praetor in furti inquiſitione exigebat. Vnde dubitare non poſſumus, quin & poſt legem Aebutiam Romani veteris illius ritus ſaltim memoriam conſeruarint, adeoque ipſe erret Dacerius, qui ſiue Feſtum, ſiue eius epitomatorem Paullum, errare exiſtimat p. 199. non aliam ob cauſſam, quam quia licio non dominus, ſed ſeruus publicus incinctus fuerit. Si diſtinxiſſet tempora ante, & poſt legem Aebutiam, potuiſſet vir doctus hunc nodum ſoluere.

(k) Eripere hunc Petronii locum nobis conantur viri docti, eo, quod apud Petronium non res furtiua, ſed amiſſa quaeſita ſit. Sed ſalua res eſt. Quaeritur Gyton fugitiuus, aut potius furtim ab alio ſubtractus. Nec praemium tantum offerunt conquiſitores indici, ſed & omnes cellas pererrant; immo fores oppeſſulatas perfringunt, ceu ex ſequentibus Petronii verbis patet. Id vero ſane non eſt hominum, rem amiſſam quaerentium, ſed inueſtigantium furtiuam.

§. XXII.

Furti concepti poena.

Hic eſt vetus furtum concipiendi ritus. Ceterum furtum hoc modo conceptum, id eſt, quaeſitum & inuentum, tamquam manifeſtum vindicabatur ex lege XII. Tabularum, ſi ſcilicet is, apud quem quaeſitum & inuentum fuerat, ſciuiſſet, rem eſſe furtiuam; vt recte docet Ian. a Coſta *ad* §. 4. *Inſt. h. t.* (l) Sed tamen &

(l) Diſſentit Cuiac. *Not. poſterior. ad Inſt. d.* §. idque ob *l.* 8. *C. ex quib. cauſſ. infam. irrog.* Sed femina quae ſit in actione furti in hac lege damnata dicitur, infamiam non ſubiit, quod tamen alias

& haec poena exoleuit, praeterque furtum conceptum primum tripli, deinde dupli poena vindicauit, adeoque illud furto nec manifeſto aequiparauit, ceu tradit Gell. *Noct. Att. XI.* 18. Vide §. 4. *Inſt. de oblig. quae ex delicto naſc.*

§. XXIII.

Quum conceptum furtum tanta ſeueritate leges vindicarent: ſolebant fures vel ipſi, vel per alios, res furtiuas cuidam offerre, vt apud hunc potius, quam apud ſe, conciperentur, condemnationisque turpitudo, vt ait Theophilus, penes alium potius, quam penes ſe, eſſet. Quod ſi igitur hac fraude factum, vt res furtiua apud alium conciperetur, dabatur huic contra offerentem *actio* FVRTI OBLATI, quamuis ille fur haud eſſet, dummodo ipſe non ignorarit, rem eſſe furtiuam. Cai. *Inſt. II.* 10. 2. Paull. *Sent. II.* 31. 3. §. 5. *Inſt. h. t.* Erat vero haec oblati actio in triplum, non computata rei furtiuae aeſtimatione, vt docent Gell. *Noct. Att. XI.* 18. & Paull. *Sent. Rec. II.* 31. 14. Furtum oblatum.

§. XXIV.

Furti PROHIBITI & NON EXHIBITI actiones non e legibus XII. Tabularum, ſed ex Edicto praetoris proficiſcebantur. §. 4. *Inſt. h. t.* earumque plane non meminere Caius & Paullus, ſiquidem vterque quatuor (*m*) tantum furtorum genera recenſet. Prior actio aduerſus eum dabatur, qui furtum quaerere, teſtibus praeſentibus, volentem prohibuerat; poſterior aduerſus eum, qui apud ſe quaeſitam & inuentam rem furtiuam non exhibuerat. Quae vero vtrique delicto poena fuerit propoſita in praetoris edicto, id quidem nondum expeditum eſt. De non exhibito tamen certum mihi videtur, actionem ob illud in duplum eſſe datam. Nam apud Plautum Agaraſtocles adoleſcens infortunio mactaturus Lycum, lenonem, Collybiſco villico dederat trecentos numos, quos deferret ad lenonem, adſimulans, peregrinum ſe eſſe, & locum quaerere, vbi genio indulgeret. Venit poſtea Agaraſtocles cum aduocatis teſtibus, villicum, tanquam fugitiuum, & pecuniam, apud lenonem quaeſiturus, quumque hic Milphionem ſeruum quaeri ratus, inficiaretur, ſeruum pecuniamque apud ſe eſſe, leno dupli reus fit. Non haec eſt actio ſerui corrupti, ſed furti non exhibiti. Aiunt enim aduocati in *Poen. Act. III. Scen.* 4. Furtum prohibitum & non exhibitum.

(*m*) Immo Caius *l.* 2. *D. furt.* a ſe diſſentiens duo tantum furti genera agnoſcit, *manifeſtum* & *nec manifeſtum*. Vnde Tribonianiſmum hic nonnulli deprehendere ſibi videntur viri docti.

Ille negabit, Milphionem quaeri, cenſebit, tuum,
Id DVPLICABIT *omne* FVRTVM.

Idque repetitur *Act. III. Scen. IV. v.* 27. *Scen. V. v.* 39. *Act. V. Scen. VI. v.* 14. Vide *Elem.* noſtra *iur. ciuil. ſecundum ordinem Inſtit.* §. MLVIII.

§. XXV.

Omnes furti condemnati infames.

Denique & illud addendum, quocumque furti genere condemnatum infamiae ſubiiſſe notam. Paull. *Sent. II.* 31. 15. *l.* 6. *D. de his qui not. infam.* Reliqua, quae de furtis ad hunc titulum ſolent inculcari a iureconſultis, huc non pertinent.

TIT. II.

DE

VI BONORVM RAPTORVM.

SEcundum delictum priuatum eſt RAPINA. Vnde de *vi bonorum raptorum* hoc titulo agendum, & ex antiquitatibus pauca quaedam monenda ſunt.

§. I.

Quomodo differant furtum & rapina?

Multum intereſt inter FVREM & RAPTOREM. Fur, ignoranti domino, & clam; raptor ſcienti & inuito vi & palam bona ſua aufert. *l.* 3. §. 5. *D. de incend. ruin. naufrag.* Vnde apud Plaut. *Epidic. I.* 1. ſeruus nequam:

TH. Minus iam furtificus ſum, quam antehac
EP. Quid ita? TH. Rapio propalam.

Vi & rapina & vis?

RAPI vero dicebantur res mobiles. Immobiles non rapi, ſed INVADI dicebantur. Quare nec actione *vi bonorum raptorum*, ſed interdicto *vnde vi*, experiebantur, qui vi poſſeſſione rerum immobilium fuerant deiecti.

§. II.

Rapinae poenae.

Actio *vi bonorum raptorum*, quae aduerſus raptorem datur, e praetoris edicto eſt, in quo Praetor: SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR; SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM, QVI ID FECISSE DICETVR, EI INTRA ANNVM, QVO PRIMVM DE EA RE EXPE-

RIVNDI POTESTAS FVERIT, IN QVADRVPLVM, POST ANNVM IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM, SI SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO. *l.* 2. *princ. D. vi bon. rapt.* Ergo actio dabatur contra eum, qui dolo malo rapuerat, non qui errore, putans ſcilicet, rem eſſe ſuam. *§.* 1. *Inſt. h. t.* Sed & hoc diualibus conſtitutionibus eatenus mutatum eſt, vt qui vel rem mobilem, vel immobilem, licet ſuam, alteri vi rapuiſſet, dominio eius rei excideret, aeſtimationemque praeterea, ſi alienam pro ſua rapuerit, praeſtare teneretur. *l.* 13. *D. quod met. cauſſ. geſt. l.* 7. *C. vnde vi.* Poena rapinae erat quadrupli intra annum, (nam annua erat Praetoris iurisdictio,) poſt annum in ſimplum dabatur actio. Quadruplo vero quum etiam rei perſequutio contineretur: reuera poena tantum tripli erat. *princ. Inſt. h. t.* §. 19. *Inſt. de act.* Perinde quoque erat, ſiue liber homo, ſiue ſeruus, vi rapuiſſe diceretur: nam contra huius quoque poſſeſſorem praetor dabat noxale iudicium, vt vel noxae dederetur ſeruus, vel damnum praeſtaretur.

§. III.

Quum vero facile ipſa quemuis natura doceat pernicioſius multo eſſe crimen raptus, quam furti: merito mireris, praetorem tam leui poena illud voluiſſe caſtigare. Ponamus ſane, latronem viatori vi extorſiſſe aureum: quam molli, quaeſo, brachio punietur, ſi quatuor aureos reddere iubebitur? Hoc delictum ita comparatum eſt, vt ad dolum potius, & laeſam ſecuritatem publicam, quam ad actum, damnumque datum, reſpiciendum videatur. Sed male forſan conſultum fuiſſet magiſtratibus Romanis; & maxime qui in prouincias quotannis mittebantur, ſi ſeuerius vindicari rapinas placuiſſet. Legum Romanarum hac in re mollities.

TIT. III.

DE

LEGE AQVILLIA,

CIRCA DAMNVM INIVRIA DATVM.

TErtium delictum priuatum eſt DAMNVM INIVRIA DATVM, quod ex lege Aquillia vindicabatur, de qua hoc titulo erit agendum.

§. I.

Quid damnum iniuria datum?

Vocatur id delictum veteribus DAMNVM INIVRIA DATVM, Quinctil. *Declam. CCCLXXXV.* item DAMNVM INIVRIA, *l.* 1. *D. ad L. Aquill.* item INIVRIA, *l.* 1. *pr. D. de iniur. & l.* 9. *§. vlt. D. de tut. & rat. diſtr.* nec non DAMNVM INIVRIAE, §. 4. *Inſt. de noxal. act.* & *l.* 30. *pr. D. ad L. Falc.* Barn. Briſſon. *de verb. ſignif. hac voce p. m.* 161. INIVRIA autem fieri dicitur, quod cum damno iniuriam adfert. *l.* 49. *§.* 1. *D. ad leg. Aquill.* vel quod eodem recidit, damnum non iure, id eſt, dolo vel culpa facientis datum. *l.* 5. *§.* 1. *D. eod.* Gloſſae nomicae: Δαμνιινιυρία, ζημία ἡ ἀδίκως γινομένη.

§. II.

Leges de damno iniuria dato Aquillia antiquiores.

De damno hoc iniuria dato iam ante legem Aquilliam multas alias exſtitiſſe leges, ſatis adparet ex loco Vlpiani *l.* 1. *D. ad L. Aquill. Lex Aquillia omnibus legibus, quae ante ſe de* DAMNO INIVRIA *loquutae ſunt, derogauit, ſiue XII. tabulis, ſiue quae alia lex fuit.*

§. III.

Lex XII. Tab. de damno dato.

Legibus XII. Tabularum quid cautum fuerit de damno iniuria dato, hodie vix conſtat. Feſtus *in voce Rupitias p. m.* 415. RVPITIAS ait, *in XII. ſignificat, damnum dederis.* Et Paullus ibidem: RVPITIAT, *damnum dederit, ſignificat.* Ex quibus locis colligere quidem licet, fuiſſe in XII. Tabulis legem de damno dato proditam, in eaque decemuiros vſos eſſe voce RVPITIAT: niſi forte cum Scaligero *in Adnot.* hoc vocabulum plane explodere, & pro RVPITIAS *rupſit* reſcribere malis. Aſt quid cautum ea lege fuerit ex his teſtimoniis non adparet. Alio vero loco idem Feſtus, explicaturus vocem *Sarcito p. m.* 423. SARCITO, inquit, *in duodecim Seruius Sulpicius ait ſignificare damnum ſoluito praeſtato.* Veroſimile itaque eſt, a iuris naturae ſimplicitate hic non receſſiſſe decemuiros, adeoque nudam damni dati reſtitutionem exegiſſe. Quare ita conceptum fuiſſe arbitror illud XII. Tab. caput: QVI RVPITIAT, SARCITO (a). Quemadmodum eamdem legem reſtituen-

(a) Equidem Gothofredus *Fragm. XII. Tab. Tab. VII.* diſtinxiſſe putat decemuiros damnum iniuria datum ab eo, quod caſu illatum ſit, adeoque ita concipit leges.

Si iniuria RVPITIAS - - -
Aſt ſi caſu SARCITO.

Sed huius diſtinctionis nec in *Feſto*, nec apud alium auctorem, vlla fit mentio, & caſum quemquam praeſtare debuiſſe, vix veroſimile eſt.

tuendam etiam arbitratur Iac. Raeuard. *ad Leg. XII. Tab. Cap. XXIV.*

§. IV.

Origo legis Aquilliae.

Quae poſt XII. Tabulas vſque ad latam legem Aquilliam de damno dato vel praetores edixerint, vel populus ſciuerit, nos quidem ſcimus cum ignariſſimis. Celeberrima vero eſt ipſa LEX AQVILLIA, cuius de auctore non eadem eſt omnium ſententia. Vlpianus *l. 1. §. 1. D. ad L. Aquill.* ita eius hiſtoriam verbis pauciſſimis complexus eſt: *Quae lex Aquillia plebiſcitum eſt, quum eam Aquillius, Tribunus plebis, a plebe rogauerit.* Sed quis ſit ille Aquillius, adhuc ſub iudice lis eſt. C. Aquillio Gallo, celeberrimo illi iurisconſulto, ſtipulationis Aquillianae inuentori, eam tribuunt nonnulli, & in his etiam Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu. LX. p. 97.* (b) Sed praeterquam, quod an Aquillius hic vnquam Tribunus plebis fuerit, non adeo expeditum eſt; ne temporum quidem ratio concedit, vt eum huius legis auctorem fuiſſe exiſtimemus. Sane eius legis iam meminere Q. Mucius Scaeuola. *l. 39. pr.* & Brutus, *l. 27. §. 22. D. ad L. Aquill.* quos C. Aquillio Gallo antiquiores fuiſſe, certiſſimum eſt. Io. Bertrand. *Vit. ICtor. II. 9. 9.* Accedit quod Cicero *in Bruto XXXIV,* ſcribit, *ſe L. Caeſulenum, accuſatorem de plebe, iam ſenem audiuiſſe, quum ab L. Sabellio mulctam lege Aquillia de iuſtitia* (c) *petiuiſſet.* Quae quum ita ſint, veroſimillima videtur Steph. Vin. Pighii ſententia, qui in *Annal. Rom. Tom. II. p. 330.* legem hanc latam putat a L. Aquillio P. F. L. N. Gallo, qui A. V. C. DLXXII. tribunus plebis, A. DLXXVII. Praetor Siciliae fuit: vt adeo haec lex antiquiſſimis videatur adnumeranda.

(b) At idem Grauina *de Leg. & Sc. §. X. p. 748.,* ea de re dubitare videtur, incertuſque haeret; huicne iurisconſulto, an alii Aquillio adſcribenda ſit lex Aquillia.

(c) Hotomanus *de Leg. p. 62.* Lambinus & P. Manutius & alii legunt *de damno iniuria*, ſed inuitis Codd. MSS. qui lectionem vulgatam ſemper praeferunt. Conf. Ian. Grut. *Not. ad h. l.* Nec tamen adſentior viro eruditiſſimo Antonio Auguſtino, qui in libro *de Nom. propr. Pand. p. 301. Theſ. Iur. Tom. I.* hanc legem, cuius Cicero meminit, a noſtra diuerſam fuiſſe ſtatuit.

§. V.

Quot fuerint huius legis capita?

Ceterum tria huius legis capita commemorantur. (d) PRIMO caue-

(d) Plura capita fuiſſe non immerito exiſtimat Ger. Noodt *ad leg. Aquill. cap. I.* quod & ante eum ſuſpicatus eſt Balduin. *ad L. Aquill. p. 12.*

cauebatur de occiſis quocumque modo ſeruis aut animalibus, quae dorſo & collo domantur, quaeque gregatim paſcuntur, vt actio daretur aduerſus eum, qui id damnum dederit iniuria, ad id, quanti res intra annum proximum plurimi fuit. Verba legitima capitis haec fuerunt: QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAMVE, QVADRVPEDEM VEL (*e*) PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO. *l.* 2. *pr. D. ad L. Aquill.*

Caput primum.

Sane de poena dupli aduerſus inficiantem nihil in verbis legis Aquilliae proditum eſt, nec de noxali actione, de qua §. 4. *Inſt. de nox. act.*

(*e*) Hic Hotomanus *ibid.* legere mauult. *Quadrupedemue pecudem*, quam coniecturam probat Ger. Noodt. *ad L. Aquill. II. p.* 177.

§. VI.

Quid damnum hac lege vindicatum?

Vindicatur ergo hoc primo capite aeque, ac reliquis, damnum INIVRIA datum, id eſt, dolo vel culpa nocentis admiſſum. Vnde furioſi & infantes, in quos culpa cadere non videtur, lege Aquillia non tenentur. *l.* 5. §. 2. *D. h. t.* Hinc & qui occiderat adgreſſorem, aduerſus quem ſe telo defenderat, nec iuſtae defenſionis modum exceſſerat, incidiſſe haud videbatur in Aquilliam, quia non iniuria, ſed indulgente iure naturae, occiderat. *l.* 45. §. 4. *eod.* Nec magis damnum, caſu datum, hac lege vindicabatur, §. 4. & 5. *Inſt. h. t.* dummodo ſe quis intra officii limites continuerit, nec in re illicita, locoque inconſueto, ſit verſatus. Quo pertinet caſus mirabilis *l.* 11. *princ. D. h. t.* (*f*) Culpa vero hic praeſtabatur omnis, etiam leuiſſima, quod ſecus in aliis delictis, quae non niſi concurrente dolo vindicantur. §. 3. *Inſt. h. t.*

§. VII.

(*f*) Caſus eſt de ſeruo, cuius gula, dum tondetur, & nouacula ſuper gulam eſt, adiecta a colludentibus pueris pila praeciditur. Solebant enim tonſores artem ſuam in publico exercere, quod primus inhibuit Domitianus. Martial. *Epigr. VII.* 61.

Abſtulerat totam temerarius inſtitor vrbem,
Inque ſuo nullum limine limen erat.
Iuſſiſti tenues, Germanice, creſcere vicos,
Et modo quae fuerat ſemita, facta via eſt.
Nulla catenatis pila eſt praecincta lagenis,
Nec Praetor medio cogitur ire luto.
Stringitur in denſa nec coeca nouacula turba:
Occupat aut totas nigra popina vias.
Tonſor, caupo, coquus, lanius, ſua limina ſeruant.
Nunc Roma eſt: nuper magna taberna fuit.

§. VII.

Damnum porro hoc caput vindicat, quod domino (*g*) infertur. SERVO, SERVAVE, ALIENO, ALIENAVE occiſis. Nam & ſerui tanquam res cadebant ſub dominium, adeoque, iis occiſis, quaedam fiebat patrimonii deminutio. Seruis autem etiam QVADRVPEDES PECVDES adiungit lex Aquillia, & eas quidem, quae gregatim paſcuntur. §. 1. *Inſt. h. t.* QVADRVPEDES enim ſunt, quae dorſo & collo domantur, id eſt, quae ſarcinas vehunt & trahunt. Vlp. *Fragm. XIX.* 1. PECVS autem, vt ait Varro, ab eo dicitur, *quod perpaſcat.* Adde Seru. *ad Virgil. Aeneid. IV. v.* 158. Reliqua animantia vocabantur BESTIAE. Iſidor. *Orig. XII.* 2. V. Ampl. Corn. van Bynkersh. *de Reb. manc. & nec. mancip. Cap. VI. p.* 119. *ſequ.* Inter quadrupedes pecudes an ſues habendae eſſent, dubitaſſe oportet Romanos iureconſultos, quia alias tanto molimine argumenta teſtimoniaque ex ipſo Homero non corraſiſſent: Marcianus. *l.* 65. §. 4. *de leg.* 3. & Iuſtinianus Imperator, §. 1. *Inſt. h. t.* Forſan Romae non gregatim paſcebantur ſues, vt alibi locorum; ſed includebantur ſtabulis, ceu ſuſpicatur Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 340. Immo, ſi gregatim paſcebantur, dubitari potuit, an eſſent *quadrupedes pecudes*, quia dorſo & collo non domantur. Vid. *Elem. noſtra Iur. Ciu. ſecund. Inſt.* §. *MLXXVI.*

Qua in re damnum datum eſſe oportuerit?

(*g*) Tamen etiam libero homini vulnerato, item fructuario, creditori, vt & bonae fidei poſſeſſori dabatur actio vtilis ex hac lege. *l.* 11. §. 10. *D. h. t.*

§. VIII.

Occiſo autem ſeruo, ancilla, vel pecude, damnum aeſtimabatur, quanti res eo anno plurimi fuerat, quantumque adeo domini referebat, res illas intra annum non periiſſe. Is vero annus retrorſum computabatur ex tempore, quo quis fuerat occiſus. *l.* 21. §. 1. *D. ad L. Aquill.* Quamobrem ſi eo anno ſeruus heres inſtitutus aliena culpa vitam amiſerat: etiam hereditatis commodum in aeſtimationem veniebat. *l.* 23. *princ. D. eod.* Obſeruandum quoque, poenam huius legis inficiando creuiſſe, in duplum. *l.* 2. §. 1. *D. eod.* Paull. *Rec. Sent. I.* 19. 1. (*h*)

Poena capite primo ſtatuta.

(*h*) Mirum in modum fallitur Anianus, qui omnes poenas, quae propter inficiationem duplicabantur, e lege Aquillia eſſe exiſtimat. Ita enim ille in interpretatione ad locum Paulli citatum *p. m.* 259. *Aliqua quae cum ab his, quibus ſunt debita, repetuntur, ſi a debitoribus negata fuerint, dupli ſatiſfactione*

tiſfactione redduntur, id eſt, res iudicata legati per damnationem relicti, id eſt, quid heres legati titulo dare iuſſus eſt, & petitum negauerit: vel ſi damnum alicui per iniuriam factum quis ſarcire noluerit: vel de modo agri, cum a venditore emtor fuerit circumſcriptus, vt minus inueniatur, quam probatur ſcriptum. Quae omnia ſuperius comprehenſa ſecundum legem Aquilliam duplicantur. Quem errorem iam animaduertit laudatiſſimus Bynkersh. *Obſ.* I. 13. Eundem tamen cum Aniano errat Papian. *Reſponſ. XV. p. m.* 837.

§. IX.

Secundum legis Aquilliae caput.

SECVNDVM Legis Aquilliae caput in vſu eſſe, negat Imperator, *§.* 12. *Inſt. h. t.* idque iam tempore Vlpiani in deſuetudinem abiiſſe oportet, ſi genuina ſunt verba *l.* 27. *§.* 4. *D. h. t.* Hinc nusquam eius vllum exſtat veſtigium. Cuiacius *Paratit. D. & C. ad L. Aquill.* egiſſe illud exiſtimat de intercepta nobis utilitate quadam, re noſtra illaeſa, veluti ſi quis, nullo iure ſeruitutis impoſito, vicini luminibus contra formam veterum aedificiorum offeciſſet, quale eſt exemplum Petronae, damnati ob hanc rem a Theophilo Imperatore. Zonar. *Tom. III. Ann. p.* 115. vel ſi quis anthiam, piſcem conciliatorem aliorum capiendorum, fraude intercepiſſet, cuius rei exemplum exſtat apud Plin. *Hiſt. Nat. IX.* 59. Locus ipſe ita ſe habet: *Ferunt diſcordem ſocium, duci inſidiatum pulcre noto, cepiſſeque malefica voluntate; agnitum in macello a ſocio, cuius iniuria erat; &* DATI DAMNI FORMVLAM *editam, condemnatumque addidit Mucianus aeſtimata lite decem libris* (i). Claud. Chiffletius *de ſecundo capite legis Aquill. Tom. V. Theſaur. Iur. p.* 874. *ſequ.* putat de ſeruo corrupto fuiſſe actum hoc capite, idque ideo eſſe abrogatum, quia poſtea ſimpliciter praetor de ſeruo corrupto agenti duplum promiſiſſet, quum in lege Aquillia in duplum non niſi propter improbam inficiationem fieret condemnatio. Et ſane non parum veroſimilis eſt haec coniectura Chiffletii. Nam I. praetor in actione de ſeruo corrupto conſtituenda iisdem paene verbis vſus eſt, quibus vti ſolet auctor legis Aquilliae: QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICATVR, DOLO MALO, QVOCVM EVM, EAM, DETERIOREM FACERET, IN EVM, QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO, *l.* I. *princ. D. de ſeru. corr.* Vt fere inde colligas, praetorem legem Aquilliam ante oculos habuiſſe,

(i) Sed illum Plinii locum huc non pertinere, luculenter oſtendit Ger. Noodt. *de L. Aquill. I. p.* 176. & Bynkershoek *Obſ. I.* 13. *p.* 58. Id enim damnum ex capite III. & I. legis Aquilliae ſatis commode vindicari potuit. *l.* 27. §. 5. *l.* 21. §. *vlt. l.* 22. *pr. D. ad L. Aquill.*

ſe, eiusque caput voluiſſe emendare. II. Ex lege Aquillia quoque actionem datam de ſeruo corrupto, luculenter patet ex *l.* 4. & *l.* 5. §. 2. *eod.* vbi digna notatu videntur Vlpiani verba: *Haec actio* (praetoria, de ſeruo corrupto) *etiam aduerſus fatentem in duplum eſt, quamuis Aquillia inficiantem dumtaxat coerceat.* Quo loco Vlpianum diſcrimen, quod inter actionem ex L. Aquillia & actionem de ſeruo corrupto praetoriam intercedit, exponere voluiſſe videmus. III. Diſerte Anianus *Interp. ad Paulli Recept. Sent. I.* 13. 21. *Hae duae ſecundum legem Aquilliam ſimilem poenam habent, vt cum his, qui animo vel corpore corruperunt, alia mancipia huiusmodi praeſumtores exſoluant.* Vbi quidem in deſcribenda legis Aquilliae poena aberrat Anianus: ſed id tamen procul dubio ex Paullo ſuo hauſit, quod L. Aquillia non modo eum, qui corpore, ſed & qui animo ſeruum corruperit, mulctarit (*k*).

(*k*) Ab vtroque diſcedit V. A. Corn. Bynkershoeck *Obſ. I.* 13. qui ſecundum caput legis Aquilliae de deiectis & effuſis egiſſe putat, ob *l.* 31. *D. ad L. Aquill.* Sed quamuis res clara ſit, legem Aquilliam etiam de deiectis & effuſis egiſſe: plura tamen fuiſſe legis Aquilliae capita; iam a Ger. Noodt. *ad L. Aquill. I.* obſeruatum eſt. Adeoque poſteriores iſtas ſententias coniungi poſſe arbitramur.

§. X.

Differentia inter caput L. Aquilliae & actionem de ſeruo corrupto.

Dupliciter ergo differebat actio legis Aquilliae ab actione de ſeruo corrupto. Illa culpam, haec dolum malum vindicabat. *l.* 3. §. 1. *D. de ſeru. corr.* Lex Aquillia non niſi inficiantem; praetor etiam fatentem, ſeruum a ſe corruptum eſſe, dupli damnabat. *l.* 5. §. 2. *eod.* Quum ergo pinguior fuerit praetoria actio, maxime quum non anno exſpiraret, ſed, inſtar aliarum actionum, eſſet perpetua: *l.* 13. *pr. D. de ſeru. corrupt.* haud profecto mirandum, ex illo legis Aquilliae capite neminem amplius agere voluiſſe, adeoque illud abiiſſe in deſuetudinem.

§. XI.

Tertium legis Aquilliae caput.

Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidiſſent ſeruum, aut gregalem quadrupedem, ſed eum eamue aliquo modo laeſiſſent, aut occidiſſent, vulneraſſentue animal, quod pecudum numero non erat, aliaue ratione rem alienam reddidiſſent deteriorem vrendo, frangendo, rumpendo. Ipſa legis verba ſeruauit Vlpianus; *l.* 27. §. 5. *D. ad L. Aquill.* CETERARVM RERVM, PRAETER HOMINEM ET PECVDEM, OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAM-

DAMNVM FAXIT, QVOD VSSERIT FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Ad quod caput quum pleraque explicare ſoleant doctores: nobis iam actum agere non vacat.

TIT. IV.

DE

INIVRIIS.

QVartum delictum priuatum erat INIVRIA, i. e. contumelia, *quae aut pulſatione corpus, aut conuicio aures, aut turpitudine vitam cuiusquam violat* (a). Ita enim iniuriam definit Auctor ad Herennium *Lib. IV. Cap. XXV.*

(a) Diſtinguunt alias iniuriam a contumelia veteres, veluti Auguſtin. *Confeſſ. III.* 8. & explicatius Seneca *de Conſtant. Sapient.* vel, *quod in ſapientem non cadat iniur.* X. CONTVMELIA, inquit, *minor eſt* INIVRIA, *quam queri magis, quam exſequi poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc adfectum mouet humilitas animi, contrahentis ſe ob factum dictumque inhonorificum.* Eodem libro *Cap. XVII.* exemplum addit Senatoris, qui a Corbulone in ſenatu, adpellatus ſtruthiocamelus depilatus, amare fleuerit. Sed philoſophica magis, quam iuridica, videtur ea diſtinctio. Siquidem etiam ex quauis contumelia, dolo malo illata, naſcitur iniuriae actio. *l.* 5. §. 1. D. *ad L. Aquill.*

§. I.

Lex XII. Tabularum de iniuria leuiore. Iam leges XII. Tabularum vlciſcendas putabant iniurias (b): quas decemuiri in *leuiores & atrociores* diuiſiſſe videntur. De leuioribus prodiderant legem: SI QVI INIVRIAM ALTERI FAXIT. XXV. AERIS POENAE SVNTO. Paull. *apud auct. Collat. Leg. Moſ. & Rom. II.* 5. Gell. *Noct. Att. XX.* 1. Hoc caput non de iniu-

ria

(b) Vnde Paullus apud Auctorem *Collat. Leg. Moſ. & Rom. II.* 5. *Iniuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria.* Legitima *ex lege XII. Tabularum.* Et in *Sentent. Recept. V.* 4. 6. *Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta eſt.* Vbi per *legem* XII. Tabulas, per *mores* Praetoris edictum, per *ius mixtum* legem Corneliam intelligit, quum priore loco etiam actionem ex lege Cornelia *legitima* comprehendat.

ria tantum petulantis conuicii agit, ſed de omni iniuria, etiam reali, quae non cum membri cuiusdam fractura aut ruptura erat coniuncta. Itaque luculenter diſcimus ex illo L. Veracii, vel Neracii, exemplo, qui etiam depalmationem liberorum hominum, qua inprimis delectabatur, luebat XXV. aſſibus, teſte Gellio *Noct. Att. XX.* 1. eumque in finem pediſſequum, aſſibus onuſtum, ſequi ſe iubebat, vt ſtatim ſolui poſſent XXV. aſſes. Poena vero illa, vt in magna veterum paupertate, ſatis grandis, poſtea, creſcentibus Romanorum opibus, admodum leuis fuit. Aſſes tum erant totius librae ſiue librales, ut obſeruat Plin. *Hiſt. Nat. XXX.* 3. Vnde, imminuto aſſium pondere, vocabantur aes *graue*. Poſtea enim ob aeris alieni multitudinem ex ſingulis aſſibus libralibus ſextantarii, deinde vnciales, ac denique lege Papiria ſemiunciales facti. Plin. *ibid.* Hi in ſtipem dari ſolebant, & non multo plus valebant quam tres numos Miſnicos. Decem aſſes conſtituerunt denarium, quatuor ſeſtertium. Fefellit ergo Paullum memoria, dum loco ſupra ex Auctore collationis legum Moſaicarum & Romanarum adducto pro XXV. *aeris* poſuit XXV. *ſeſtertiorum*. Quamuis enim vulgo exiſtiment eruditi, auctis Romanorum facultatibus, aſſibus ſubſtitutos eſſe ſeſtertios: (Vid. Cuiac. *Obſ.* *XIX.* 31. Salmaſ. *de mod. vſur. VI. & XVII.* Gothofred. *ad Leg. XII. Tab. p.* 219.) nec id tamen fert veteris pecuniae ratio. Si enim intelligas XXV. ſeſtertios: ſumma non aucta, ſed imminuta dicenda eſt, ſiquidem aſſes, vt iam dictum, eo tempore fuere librales; ſeſtertius vero non niſi quartam partem denarii valuit. Sin Paullum accipias de XXV. ſeſtertium: immodica erit ſumma, id eſt DCXXV. Philippicorum, qua vindicatam eſſe leuiſſimam iniuriam, nemo ſibi temere perſuaſerit. Schulting. *Iurispr. Anteiuſt. p.* 740.

§. II.

Iisdem XII. Tabulis fuerat de atrociore iniuria cautum: SI QVI PIPVLO CENTASIT, CARMENVE CONDISIT QVOD INFAMIAM FAXIT FLAGITIVMVE ALTERI, FVSTE FERITO. Cic. *apud Auguſt. de Ciuit. Dei II.* 9. & 12. Horat. *Serm. II.* 1. *Ep. II.* 1. & ibi Porphyrion in *Scholiis*. Cornut. *Schol. in Perſ. Sat. I. Pipulum* eſt conuicium, a pipitu pullorum dictum, idemque denotat, quod in Praetoris edicto *conuicium aduerſus bonos mores*, item *conuicium cum vociferatione l.* 15. *§.* 2. & 11. *D. de iniur.* Pipulo itaque occentare erat conuicium alteri facere publice. *Carmen* vero *iniurioſum* eſt quaelibet ſcripta iniuria, quaelibet ſatyra, vel epigramma,

Vt & de iniuria atrociore verbali.

ma, quo alicuius fama nominatim adroditur. Paull. *Sent. V.* 4. 15. Nolebant enim Romani honeſtorum ciuium famam poetarum licentiae petulantiaeque eſſe obnoxiam, neque probrum quemquam audire, niſi ea lege, vt reſpondere liceret, & in iudicio defendere (*c*). Cicero *de Rep. IV.* apud Auguſtin. *de Ciuit. Dei II.* 12. Si quis ergo tam inſignem iniuriam cuiquam intuliſſet, fuſte feriebatur. Qua de re Horatius *Epiſt. II.* 1.

- - - Quin etiam lex
Poenaque lata, MALO *quae nollet* CARMINE *quemquam*
Deſcribi: vertere modum, formidine FVSTIS
Ad bene dicendum delectandumque redacti.

Ad quae Horatii verba Porphyrion. *Fuſtuarium ſupplicium conſtitutum erat in auctorem carminum infamium.* Et Cornutus ad Perſ. *Sat. I. Lege XII. Tabularum cautum eſt, vt fuſtibus feriretur, qui publice inueheretur.* Fuſtigatio vero facile ad necem vſque procedere poterat. *l.* 7. *§.* 1. *D. ad L. Aquill. l.* 1. *§.* 17. *D. ad SC. Silan.* quamuis id improbent leges noſtrae. *l. 8.* §. 1. *D. de poen.* Vnde non mirum, quod capitis damnatos iniurioſos eiusmodi homines refert Cicero apud Auguſtin. *de ciuit. Dei, ibid.*

(*c*) Secus ac apud Graecos, vbi & honeſtiſſimi viri, ipſique reip. proceres, durante adhuc comoedia antiqua, in ſcenam protrahebantur, & carminibus iniurioſis differebantur apud populum. Vid. Scalig. *de Arte poet. I.* 8. *p.* 29. *ſequ.*

§. III.

Nec non de iniuria reali.

Ad atrociorem iniuriam pertinebant etiam leges de membro rupto vel oſſe fracto, quae tales fuerunt: SI MEMBRVM RVPSIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. QVI OS EX GENETALI FVDIT LIBERO, CCC. SERVO CL. AERIS POENAE SVNTO. Ita verba legum exhibet Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. VII.* Et membri quidem rupti talionem fuiſſe, diſerte teſtantur Feſtus *voce Talionis. p.* 461. Tribonianus §. 7. *Inſt. h. t.* Gell. *Noct. Att. XX.* 1. qui tamen talionem iſtam, ipſis diuinis legibus admiſſam, exagitat paullo acerbius. At, quae de oſſe ex genitali fracto agit, lex paullo obſcurior eſt; nec leuis eſt dubitandi cauſſa, an τὸ GENETALI quod poſt Pithoeum hic poſuit Gothofredus, genuinum ſit. Id certum videtur, ob fractum os liberi hominis CCC. ſerui CL. aeris poenam fuiſſe. *Collat. Leg. Moſ. & Rom. II.* 5.

§. IV.

§. IV.

Hae ſunt leges, quas in XII. Tabulas relatas fuiſſe de iniuriis, accepimus. Sed mirum profecto non eſt, ſi illae omnes ſenſim ab vſu receſſerunt. XXV. aſſes erant paullo leuioris iniuriae poena. Quantilla haec mulcta erat diuitibus? An impediiſſet, quaeſo, illos, ab inferendis iniuriis? Cui ignotus, quaeſo, paullo ante in ſcenam productus Luctatius Neracius, homo egregie improbus, cui ea lex adeo erat ludibrio, vt obuiorum os palma percuteret animi cauſſa, oblatis continuo XXV. aſſibus, per ſeruum, quem pecunia onuſtum ideo ſecum circumducebat? Gell. *Noct. Att. XX.* 1. Idem de vltima lege, quae oſſis fracti vindicauit iniuriam, ſentiendum eſt. Nec fuſtiarium ſupplicium, quo conuicium carmenque iniurioſum vlciſcendum putabant decemuiri, locum amplius habere videbatur in ciuibus Romanis, poſtquam lex Porcia a verberum fuſtiumque contumelia corpora eorum exemerat. Denique & talio ita erat comparata, vt in irroganda illa poena facilius poſſet, quam in exſequenda, aequilibrium obſeruari. Gell. *Noct. Att. XX.* 1.

Cur hae leges ſenſim ab vſu receſſerint?

§. V.

Vnde de emendandis mutandisque iſtis legibus non ſemel cogitatum eſt. Et primo quidem praetor, teſte Labeone apud Gellium *ibid.* ob inſignem illius Neracii petulantiam leuiorem XII. Tabularum poenam aboleuit, & aeſtimationem iniuriae induxit, edicto ſuo. *Propterea, inquit, Praetores poſtea hanc poenam aboleſcere, & relinqui cenſuerunt, iniuriisque* AESTIMANDIS *recuperatores ſe daturos, edixerunt.* Et haec eſt actionis aeſtimatoriae origo, quam Praetoris iurisdictio inuexit. Edixerat Praetor: QVI AGIT INIVRIARVM, CERTVM DICAT, QVID INIVRIARVM FACTVM SIT; *l.* 7. *princ. D. h. t.* Iniuria ſcilicet vel *verbalis* erat, vel *realis*, ad quarum illam & *ſcripta*, ad hanc *picta* quoque iniuria referri poteſt. *Verbalis* erat, quae fiebat conuicio, omnique dicto, contra bonos mores in alterius inuidiam ſparſo. *Realis*, ſi quis verberibus, vel alio quouis facto, vel geſtu, indigne eſſet adfectus, ſi cuius bona tamquam debitoris eſſent poſſeſſa, qui nihil debebat, ſi quis puero praetextato praetextataeue puellae, abducto comite, vel corrupto, ſtuprum perſuaſiſſet (*d*), ſi quis in alterius inuidiam

Quae Praetor ſtatuerit de iniuriis?

(*d*) Eſt hoc Exemplum §. 1. *Inſt. h. t.* Solebant praetextati & praetextatae non niſi cum comite vel cuſtode prodire in publicum, vt tuti eſſent aduerſus illorum inſidias, qui pudori illorum volebant illudere, Caſaub. *ad* Perſ. *Satyr. V. v.* 30. Hos cuſtodes impudici vel vi, vel pecunia, amouebant, & tunc dicebantur abduxiſſe comites. Vlpian. *l.* 15. §. 17. 18. *D. h. t.*

inuidiam veſte lugubri vſus, barbam promiſiſſet, vel capillum ſubmiſiſſet (*e*). *Litteralis* vel *ſcripta* iniuria, ſi quis carmen famoſum in alterius iniuriam, vel alia quaelibet cantica, vel pſalteria (*f*) compoſuiſſet, cantaſſetque, immo & propoſuiſſet. *Picta* denique, ſi quis pictura obſcena, vel infami, alteri illuſiſſet. Deinde iniuriae vel *corpori* inferri dicebantur, vel *dignitati*, vel *famae*. *l.* 1. §. 2. *D. h. t. Corpori* quidem, veluti quum quis pulſatus; *dignitati*, quum comes matronae abductus; *famae*, quum attentata eſſet pudicitia. Porro vel *leuior* erat iniuria, vel *atrocior*. Haec vel *perſona*, vel *tempore*, vel *reipſa* aeſtimabatur. *Perſona*, vt quum magiſtratui; *tempore*, vt ſi ludis (*g*); *re*, vt quum vulnus illatum, os percuſſum: *l.* 7. §. 8. *D. h. t.* Paullus tamen recte addit *locum*, veluti ſi quis in theatro intuliſſet iniuriam. *Rec. Sent. V.* 4. 10. Ad atroces quoque iniurias pertinebant *iniuriae contra bonos mores*; quae extra ordinem puniri ſolebant. De his Paull. *Rec. Sent. V.* 4. 13. & *l.* 1. §. 1. *D. de extr. crimin. Fit iniuria contra bonos mores, veluti, ſi quis fimo corrupto aliquem perfuderit, coeno lutoue obliniuerit* (*h*), *aquas ſpurcauerit, fiſtulas, lacus, quidue aliud ad iniuriam publicam contaminauerit* (*i*). Denique vel *per ſemetipſum* alicui, vel *per alterius* latus, fiebat iniuria. Vnde & pater liberorum, quos in poteſtate habebat; vir vxoris; ſocer nurus nomine, agere iniuriarum poterat. §. 2. *Inſt. h. t.* Et licet ſeruis nulla fieri intelligeretur iniuria: tamen atrox iniuria & ſeruis illata in domini vergere contumeliam videbatur, adeoque a domino iure vindicabatur. §. 3. *ſeq. Inſt. h. t.* Quum ergo tam varia ſint iniuriarum genera: actionem ita inſtitui iuſſit praetor, vt ſpecies illatae iniuriae accurate exprimeretur.

(*e*) Sordidum habitum ſumebant cognati reorum capitis, ad mouendam miſericordiam. Cuiac. *Obſ. VI.* 5. D. Gothofred. *ad l.* 15. §. 27. *D. h. t.* Videntur ergo cognati, cognatis aegre facturi, lugubrem hunc habitum ſumſiſſe. M. Seneca *Declam. X.* 1.

(*f*) *Pſalterium* inſtrumentum muſicum erat, quod ſcurrae vrbicarii proferebant in ſcenam, proludiique loco eo canebant ridicula, quae δικτήρια vel *dicteria* adpellata. Vnde & *dicterium* pro maledicto, & *pſalterium* pro ipſo *dicterio* accipitur. Ioſ. Scalig. *ad* Manil. *V. v.* 145. *p.* 360. *edit. Boecleri.*

(*g*) In *d. l.* 7. §. 8. verba ſunt: *Nam in praetoris conſpectu, an in ſolitudine iniuria facta ſit, multum intereſt.* Sed legendum: *in populi Romani conſpectu.* Solebant veteres ſiglis vti P. R. vnde Praetorem exſculpſerunt ſcribae. Cuiac. *Obſ. IX.* 16.

(*h*) Eſt haec ſingularis iniuriae ſpecies, quam Graeci τὸ πηλακίζειν vel [illegible]πηλακίζειν adpellarunt. Vid. Salmaſ. *ad ius Attic. IX.*

(*i*) Dictum hoc delictum *aquae per iniuriam corruptae*, apud Senecam *Quaeſtion. III.* 20. *iniuria fluuii*, apud Tertull. *adu. Prax. XXIX.* Veteribus e-

iusmodi

iusmodi homines dicebantur *oletare de Aquaed.* II. NE QVIS AQVAM OLE-
aquam. Vide lex vetus apud Frontin. TATO DOLO MALO.

§. VI.

Verba edicti de variis iniuriarum ſpeciebus.

De iniuria verbali aliud exſtat edicti praetorii fragmentum: QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM FIERET, IN EVM IVDICIVM DABO. *l.* 15. §. 2. *D. h. t.* De reali: NE QVID INFAMANDI CAVSSA FIAT, SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, PROVT QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. *l.* 15. §. 25. *D. eod.* Nec non de ſeruo iniuriam paſſo: QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVAESTIONEM HABVISSE DICETVR, IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSSA COGNITA, IVDICIVM DABO. *l.* 15. §. 34. *eod.* Porro de filio familias: SI EI, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS, CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTAT, QVI EO NOMINE AGAT, CAVSSA COGNITA IPSI, QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. *l.* 17. §. 10. *D. eod.* Reliqua huius edicti de iniuriis fragmenta deſiderantur, inprimis caput illud de atroci iniuria, de quo Arnobius *aduerſ. gentes IV. p. 89. edit. Elmenhorſt. Ne veſtras aures conuicio petulantiore quis pulſaret, de atrocibus* FORMVLAS *conſtituiſtis iniuriis.*

§. VII.

Poena iniuriarum praetoria.

Poena ergo iniuriis omnibus a praetore ſtatuitur aeſtimatio, ei, qui iniuriam fuerat paſſus, inferenda arbitrio iudicis. §. 7. *Inſt.* Et in hac aeſtimatione partim ad perſonae dignitatem, partim ad ipſam iniuriae naturam atque indolem, reſpiciebatur. Si plures iniuriae ſimul illatae fuerant, agi non poterat ob ſingulas, ſed ob omnes coniunctim. Alias iterum acturo obſtabat exceptio iniuriae vna factae. Cuiac. *Obſ.* XXVI. 18. Praeter hanc vero pecuniariam poenam etiam infamiae nota inurebatur ei, qui iniuriarum fuerat condemnatus. Paull. *Rec. Sent.* V. 4. 9. Vnde Cicero *in Verr. II.* 8. *Homo omnium ex illo conuentu quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote Praetore damnatus iniuriarum.*

§. VIII.

§. VIII.

Lex Cornelia de iniuriis.

Verum & Praetoria illa actio ciuilis impar cohibendae hominum petulantiae viſa eſt L. Cornelio Sullae Dictatori. Vnde is nouam tulit legem CORNELIAM *de iniuriis*, qua & criminale iudicium conſtitutum eſt ob certas iniurias, ob quas alias etiam ciuiliter agere licebat. (k) Factum id eſſe anno V. C. DCLXXII. ſuſpicatur Steph. Vin. Pigh. *Annal. III. p.* 263. & occaſio forſan Sullae ſubnata eſt e nimia illa licentia ac petulantia, quae per bella ciuilia inualuerat. Ea vero lege in eos dabatur actio, qui *pulſaſſent* aliquem, vel *verberaſſent*, vel *domum alienam vi introiſſent. Pulſare* & *verberare* ita differunt in hac lege, vt illud ſine dolore, hoc cum dolore fieri dicatur. *l.* 5. §. 1. *D. h. t.* Car. Andr. Duckeri *Opuſc. de Latinit. vet. iureconſult. p.* 145. *ſeq.* Immo tantopere haec differre videbantur, vt, qui fuerat verberatus, ſi diceret ſe pulſatum eſſe, non certo rem demonſtraſſe diceretur, teſte Paullo apud *Auctorem Collat. Leg. Moſ. & Rom. II. 6.* Domus vero quomodo poſſit vi introiri in alterius iniuriam, facile patet. Paullus *Recept. Sent. V.* 4. 8. huc refert iniuriam a *derectariis* illatam. Ita enim ille: *Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia conſtituitur, quoties quis pulſatur, vel verberatur, vel cuius domus introitur ab his, qui derectarii adpellantur.* Sed vereor, ne verba poſtrema gloſſema Aniani ſapiant. *Derectarii* enim non a dirigendo dicuntur, quod idem veteribus fuiſſe ac *effringere*, ſine vlla auctoritate idonea ſuſpicantur Car. du Fresne *Gloſſar. med. & infim. Latin. voce Directarius*; & Andr. Dacerius *ad Feſtum*, voce *dirigere*: ſed a *derigendo*, quod idem eſt ac καταδύειν. Vnde Vlpianus *l.* 7. *D. de extraord. crim. Item qui* DERECTARII *adpellantur, hoc eſt, ii, qui in aliena coenacula ſe derigunt furandi animo, plus, quam fures, puniendi ſunt.* Cuiac. *Obſeru. X.* 27. & 34. Aeg. Menag. *Amoenit. Iur. Ciuil. XXXIX.* Quum ergo derectarii non iniuriae cauſa, ſed furandi animo; non vi, ſed clam, in aliena ſe coenacula immiſerint: eorum crimen ad furtum potius vel ad crimina extraordinaria, quam ad legem Corneliam de iniuriis pertinuiſſe, haud immerito dixeris. Schulting. *ad Paull. l. c. p. m.* 440.

(k) Scilicet lex Cornelia quidem criminalis animaduerſionis cauſa reperta: tamen & ciuiliter, aeſtimatione officio iudicis facienda poterat agi; *l.* 37. §. 1. D. h. t. dummodo iniuria eius generis, quam haec lex perſequitur, illata fuiſſet.

§. IX.

§. IX.

Horum vero auctores facinorum, qui quid contra hanc legem Corneliam admiſerant, criminaliter conuenti ita puniebantur, vt vel ad metalla, vel in exſilium, vel in opus publicum damnarentur. (*l*) Paull. *Recept. Sent. V.* 4. 8. Eum qui librum pertinentem ad alterius iniuriam ſcripſerat, compoſuerat, ediderat, doloue malo fecerat, vt quidquam eorum fieret, inteſtabilem eſſe ea lex iubebat. *l.* 5. §. 9. *h. t.* Poena legis Corneliae

(*l*) Ita quidem Paullus, & vulgo haec verba ad totam legem Corneliam referunt. Sed exiſtimauerim, ea ad ſolos *derectarios* pertinere; quorum crimen extraordinarium fuiſſe adparet ex *l.* 7. *D. de extraord. crim.* In ipſa lege Cornelia procul dubio ordinaria quaedam poena in pulſantes, verberantes, & vi domum alienam introeuntes, conſtituta fuerat.

§. X.

Inter actionem vero Praetoriam & hanc CORNELIAM permultum intererat. Illa honoraria erat; haec ciuilis: illa annua, haec ſi ciuiliter agebatur, triginta; ſin criminaliter, viginti annos durabat: illa priuata, haec etiamſi aliquando criminalis, non ſemper publica tamen, (*m*) at pro publica vtilitate exercebatur. In illa etiam alieno nomine licebat agere, quod nefas ex lege Cornelia. *l.* 5. §. 6. 7. *D. eod.* Praeterea id quoque ſingulare habebat lex Cornelia, quod liceret actori deferre iusiurandum, quo reus adfirmaret, ſeſe iniuriam non feciſſe, vt tunc & actoris exiſtimatio redintegraretur, & reus eximeretur iudicio. *l.* 5. §. 8. *D. eod.* Denique obſeruandum, ex iisdem cauſſis, de quibus lex Cornelia prodita fuerat, agi potuiſſe & criminaliter, & ciuiliter, adeoque actoris fuiſſe arbitrium, vtra vellet actione experiri. Differentia inter actionem ciuilem & criminalem.

(*m*) Vulgo hanc actionem publicam adpellitant auctores, ſed negat id Vinnius *ad* §. 8. *Inſt. h. t.* ob *l.* 41. §. 1. *D. de procurat. l.* 7. *C. h. t.*

§. XI.

Ceterum plura ad explicandam hanc legem SC. prodierunt. Sic SC. aliquod inteſtabilem eſſe iuſſit eum, qui aduerſus aliquem iniurioſum quidquam dixerit, aut epigramma, vel inſcriptionem, aliudue quid etiam ſine ſcripto & voce, veluti picturam in alterius iniuriam protulerit, etiamſi nomen illius, in quem factum fuerit, non adieciſſet, *l.* 5. §. 10. *D. eod.* Quin aliud SC. eosdem in inſulam vel relegari, vel deportari iuſſit. Paull. *Sent. Rec. V.* 4. Senatusconſulta ad legem Corneliam pertinentia.

15. & 17. Prioris poenae exemplum eſt apud Tacit. *Ann XIV.* 48. 49. Forſan etiam e SC. eſt, quod ſi quis a praetextato praetextataue comitem abduxiſſet, is, qui perfecerat flagitium, capitis damnaretur, qui attentauerit, in inſulam deportaretur, comites vero corrupti ſummo adficerentur ſupplicio. Paull. *Recept. Sent. V.* 4. 14.

§. XII.

Quid per conſtitutiones additum? Acceſſere his legibus nonnulla per conſtitutiones principum; veluti, quod illuſtres viri etiam criminalem iniuriarum actionem poſſent per procuratores inſtituere pariter ac ſuſcipere, *l.* 11. *C. de iniur.* quod & is, qui libellum famoſum circumtulerat, quaſi auctor delicti, capitali ſententia eſſet condemnandus. *l. vn. C. de famoſ. lib.* & quae ſunt huius generis alia, a doctoribus explicatius proponi ſolita.

TIT. V.

DE

OBLIGATIONIBVS QVAE QVASI EX DELICTO NASCVNTVR.

QVemadmodum obligationes quaedam *quaſi ex contractu* naſci dicuntur: ita ſunt etiam, quae QVASI EX DELICTO deſcendunt. Eſt vero QVASI DELICTVM factum, quod damno vel fuit, vel eſſe poteſt, non dolo, ſed culpa, commiſſum.

§. I.

Iudex vt litem ſuam fecerit? Primum huius generis quaſi delictum admittit IVDEX, SI LITEM SVAM FECERIT: id eſt, ſi male iudicando periculo litis ſe obſtrinxerit, cauſſamque eius, ſecundum quem litem dederat, in ſe ſuſceperit, & tamquam ſuam defenderit. Cic. *de Orat. II.* 75. *Quid ſi quum pro altero dicas, litem tuam facias?* Fieri autem id poterat dupliciter, vel dolo malo, vel imperitia iudicis. Si dolo: (*a*) tunc verum id erat delictum, quod praeter litis aeſtimationem etiam

(*a*) Et huc pertinet *l.* 15. §. 1. *D. de iudiciis* inter quam & *pr. Inſt. h. t.* antinomiam deprehendere ſibi viſus eſt Guil. Budaeus *Adnot. ad l. vlt. D. de aedilit. edict.* ſed fruſtra. Litem enim ſuam facere dicebatur iudex male iudicans; ſiue dolo malo, ſiue imprudentia id feciſſet. Cuiac. *Obſeru. VIII.* 10.

etiam famae diſpendio puniebatur, (*b*) *l. fin. C. de poen. iudic. qui male iudic.* immo & repetundarum actione, ſi iudex corrumpi ſe paſſus eſſet, vindicabatur. *l. 3. C. ad L. Iul. repetund.* Sin imperitia: quaſi e delicto, obligatus videbatur iudex. Et de hoc iam eſt quaeſtio.

(*b*) Gloſſatores id vocant *ſyndicatum*, quae vox ex barbaro *ſyndicare* nata, quae Italis, Hiſpanis, Gallis eſt iudicem ratione officii poſtulare. Vid. Car. du Freſne *Gloſſ. Lat.* voce *ſyndicare.*

§. II.

Romani omnem dabant operam, vt iudices eſſent idonei. Hinc quidam lege impediebantur, ne eſſent iudices, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt ſurdi & muti & furioſi & impuberes: lege, vt qui moti fuerant ſenatu: moribus, vt feminae & ſerui. *l. 12. §. 2. D. de iudic.* Immo & iuſtam exigebant aetatem, annos ſcilicet ad minimum viginti quinque, poſtea viginti, Suet. *Auguſt. XXXII.* ac demum octodecim, ſi magiſtratum gererent. *l. 57. D. de re iud.* Iac. Cuiac. *Obſ. XX.* 32. Praeterea iudices omnes iubebant Romani iurare, ex animi ſententia & ex lege ſe iudicaturos. Idque plerumque fiebat ad aram in comitio, quae puteal Libonis (*c*) dicebatur. Sigon. *de iudic. I.* 28. *p.* 504. Denique vt tanto minus eſſet periculi, ne imperite iudicarent: ſolebant aliquando iis vnus aut plures iudicii ſocii iuriſperiti adiungi, quorum conſilio omnia agerent. Gell. *Noct. Att. XII.* 13. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. II.* 18. *de antiq. iur. prou. II.* 5.

Romanorum ſollicitudo in eligendis iudicibus.

(*c*) Erat PVTEAL ara in comitio, ſuperſtructa puteo, in quo Naeuii, illius celeberrimi auguris, cotem & nouaculam demerſam, ferunt: quae quum a Libone quodam fuiſſet reſtituta, *puteal* Libonis dicebatur. Horat. *Epiſt. I.* 3.

- - *Forum* PVTEALQVE *Libonis Mandabo ſiccis.*

Inſigne huius arae monimentum exſtat in numis gentis Scriboniae apud Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 249. *edit. Caroli Patini.* Plura Sigon. *de iudic. I.* 28. *p.* 504.

§. III.

Quamuis ergo, quum res ita ſe haberet, haud facile videatur potuiſſe contingere, vt iudex imperite iudicaſſe crederetur: tamen ſi id factum eſſe adpareret, quaſi ex maleficio tenebatur, & quantum de ea re iudicantis religioni viſum eſſet, poenam ſuſtinebat, ſalua tamen exiſtimatione. *l. vlt. D. de extraord. cogn.* Sed quantumuis aequa videatur haec poena: adfirmare tamen quidam non dubitant, eam actionem iam apud Romanos vel nullum, vel exi-

Poena iudicum imperite iudicantium.

 guum

guum habuiſſe vſum. Thomaſ. *Diſſert. de vſu pract. actionis aduerſus iudicem imperite iudicantem XII. p. 35.*

§. IV.

De deiectis, effuſis, poſitis & ſuſpenſis.

Ad obligationes, quae quaſi e delicto naſci dicebantur, pertinent etiam DEIECTA, EFFVSA, & POSITA, aut SVSPENSA, quae ſi nocuiſſent, conſtituta erat a praetore actio aduerſus eum, qui coenaculum, vnde tale quid factum fuerat, inhabitabat. Edictum ita ſe habuit: VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM, VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, L. AVREORVM IVDICIVM DABO, SI VIVET NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM, CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM: AVT NOXAM DEDERE. *l. 1. princ. D. de his qui effud. vel deiecerint.* Quamuis vero haec ex edicto praetoris ſint: tamen & in lege Aquillia de deiectis & effuſis aliquid cautum fuiſſe, docet V. A. Bynkershoek. *Obſ. I. 13.* (*Lib. IV. Tit. III. §. IX.*) Nec ſi nocitum tantum reipſa fuerit, actionem praetor dabat; ſed & ſi quis ea parte, qua vulgo iter fiebat, id poſitum aut ſuſpenſum habebat, quod poſſet, ſi caderet, nocere. Hoc enim caſu poena X. aureorum fuerat a praetore conſtituta, eaque actio popularis erat, & cuiuis e populo concedebatur. Aduerſus dominum autem, ſi ſeruus poſuiſſet vel ſuſpendiſſet, agebatur noxaliter. Edicti verba ſunt in *l. 5. §. 6. & ſequ. D. eod.*

§. V.

Actiones contra nautam, cauponem, ſtabularium.

IN NAVTAM quoque, CAVPONEM, & STABVLARIVM dabatur actio de damno, aut furto, quod in naui, aut caupona, aut ſtabulo, factum fuerat, etiamſi nullum eius eſſet maleficium. Eo vero caſu, ſi quis ex viatoribus, vel vectoribus nocuerat, actio dabatur ex quaſi contractu. Aiebat enim praetor: NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RECEPERINT, IN EOS IVDICIVM DABO. *l. 1. pr. D. naut. caupon. ſtabul.* Quamuis vero *ſtabulum* idem fuerit antiquis quod diuerſorium aut πανδόχειον, eoque ſenſu ſaepius occurrat apud auctores, inprimis Petronium: in hoc tamen edicto pro loco, vbi iumenta ſtabulantur, accipitur, ceu ex *l. 5. D. eod.* adparet. Omnia autem

tem huiusmodi loca ſuſpecta erant, quia eo faex hominum confluere ſolebat. Vigebat inter Romanos & exteros ius hoſpitii, adeoque viri honeſtiores non diuertebant in cauponis: ſed hominum colluuies ibi delicias quaerebat. Nec viri in dignitate conſtituti nauibus publicis vtebantur, ſed proprias ſibi conducebant. Vnde tam famoſa erat nautarum, cauponum, ſtabulariorumque malitia, vt Horatius *Sat. I. 5. v. 4.* de iis canat:

- - Inde forum Appi,
Differtum nautis, CAVPONIBVS, *atque malignis.*

Intereſſe ergo videbatur reip. hos homines prauos non ſolum ex quaſi contractu, ſed & ex quaſi delicto teneri. Et haec actio locum habebat, ſi famuli, quorum opera & miniſterio nautae, caupones, vel ſtabularii vſi eſſent, damnum furtumue feciſſent. Eo enim caſu aduerſus ipſos nautas, caupones, ſtabularios actio in duplum competebat. *l. 5. §. vlt. D. de oblig. & act. l. vn. D. furt. adu. naut. l. vlt. §. 1. D. naut. caup. ſtab. & §. vlt. I. h. t.*

TIT. VI.

DE ACTIONIBVS.

HActenus de duobus iuris obiectis actum, puta de PERSONIS & REBVS: iam de tertio, quod ACTIONES complectitur, diſſerit Imperator. Totus titulus varias ſiſtit actionum diuiſiones & differentias, quae quum intelligi vix poſſint, niſi quis veterum iudiciorum rationem, ſeu, vt hodie vocant, proceſſum Romanorum, probe intelligat: dabimus operam, vt poſt Sigonium, Polletum, aliosque, qui de iudiciis commentati ſunt, in quo numero & Caroli Bretto in libello *de ordine antiquo iudiciorum*, recuſo a clariſſimo Salengre *Antiq. Rom. Theſaur. Tom. II.* totam litigandi iudicandique rationem paullo adcuratius ex antiquitatibus Romanis exponamus.

§. I.

Quemadmodum ius aliud *priuatum* eſt, aliud *publicum*: ita & iudicia apud Romanos, alia PRIVATA, alia PVBLICA erant. Vtraque breuiter, aſt adcurate hunc in modum diſtinguit Cicero *pro A. Caecina II. Omnia iudicia aut diſtrahendarum controuerſiarum,* Iudicia quotuplicia?

aut puniendorum maleficiorum cauſſa reperta ſunt. Priuatis ergo iudiciis quisque, quod ſua intererat, perſequebatur; publicis vel ipſe populus ea, quae reipublicae detrimenti quidquam adferre potuiſſent, vel accuſator, populi nomine, crimina publico dedecori futura vindicabat. De publicis infra ad titulum XIIX. de priuatis hoc & ſequentibus titulis agemus.

§. II.

Olim Reges ipſi iudicabant.

PRIVATIS iudiciis magiſtratus, & initio quidem reges, poſt conſules, denique praetores praeerant. De regibus Dionyſ. Halicarn. *X. p.* 627. Τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἐτάττοντο τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπ᾽ ἐκείνων τοῦτο νόμος ἦν. *Olim, quamdiu regnatum eſt in vrbe, regum arbitrio dirimebantur lites, & quod iuſtum illi iudicaſſent, id erat pro lege.* Idem auctor, *Libro II. Antiquit. Rom. p.* 87. vbi regum iura muniaque deſcribit, id quoque iis datum eſſe negotii, ait, *vt legum patriarumque conſuetudinum haberent cuſtodiam, omniſque iuris, quod vel natura dictat, vel pacta & tabulae ſanciunt, curam agerent.*

§. III.

Poſtea conſules.

Eiectis regibus, iurisdictio haec ad conſules delata eſt. Qua de re idem Dionyſ. Halic. X. *p.* 627. Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι, τοῖς κατ᾽ ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις. καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήτινος, ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν, *Translato deinde a regibus ad annuos conſules, imperio, inter cetera officia regia, iuris quoque dicundi munus ad eos deuenit, ita, vt quacumque de re orta eſſet inter ciues controuerſia, illi de iure reſponderent,* vel potius ius dicerent. Idem docet Liuius II. 27. vbi de Appio Claudio: *Appius conſul de pecuniis creditis ius quam aſperrime dicere.* Eadem iurisdictio etiam penes alios magiſtratus erat, qui conſulari poteſtate praeerant reipublicae, quales aliquamdiu decemuiri & tribuni militum, nonnunquam etiam dictatores erant. De Decemuiris ſane id clariſſimum eſt ex Liuio *III.* 33. qui eos decimo quouis die ius populo reddidiſſe, teſtatur.

§. IV.

Ac demum Praetores & Aediles.

Poſtremo iuris dicundi poteſtas in vrbe ad praetorem delata eſt, qui anno V. C. CCCLXXXIX. primum creari coepit. Inualuit poſtea, vbi duo praetores creari coeperunt, vt praetorum alius ciuibus, alius peregrinis, ius diceret. Erant quoque poſtremis

mis temporibus praetores *prouinciales*, *tutelares*, *fideicommiſſarii*, *fiſcales*. Sed de eorum origine, ac iuriſdictione iam ſupra abunde dictum eſt, ad *Lib. I. Tit. II.* §. XVIII. XXIII. Attamen & quamdam iuriſdictionis partem ſibi vindicabant aediles: Hi vero de paucis rebus ius dicebant, in primis autem de venditione mancipiorum, de menſuris, de foro venalium, de iis, quae in viis vrbis publicis contigerant, de quibus etiam edicta proponebant, vt ſupra *ibid.* §. *XXIV. ſequ.* oſtendimus. In prouinciis Proconſules, Praetores, Praeſides eadem iuris dicundi poteſtate gaudebant. Municipalibus magiſtratibus iurisdictio; non item imperium competebat. *l.* 32. *D. de iniur.*

Et in prouinciis Praeſides.

§. V.

Quid imperium?

Magiſtratibus ergo, qui iudiciis praeerant, IVRISDICTIO tribuebatur & IMPERIVM, quae, etſi nonnumquam idem ſignificare videntur, vt prolixe oſtendit Ger. Noodt. *de Iurisd. I.* 2. diſtingui tamen ſolebant ab adcuratioribus, non quidem ab eo demum tempore, quo edictum perpetuum magiſtratibus municipalibus notionem quamdam, id eſt, iuriſdictionem ſine imperio dedit: vt eidem viſum eſt Ger. Noodt. *de Iuriſd. I.* 3. *p.* 123. ſed temporibus antiquiſſimis. Scilicet quum iurisdictio cuiuis iure magiſtratus competeret: imperium proprie ſic dictum, non niſi lege curiata, adhibitis auſpiciis dari poterat. Liu. V. 46. Vnde nec dictatori, niſi praemiſſa lege curiata, equum adſcendere licebat. Liu. XXIII. 12. Aliud vero erat imperium magiſtratuum, aliud militare. Illo accepto pro diuerſitate imperii dictatores, coſſ. praetores; hoc vero dato etiam imperatores vocabantur. Magiſtratuum ex Sigonii ſententia quatuor iura erant apud Romanos, quorum unum in *imperando*, alterum in *iure dicundo*, tertium in *referendo*, quartum in *auſpicando* poſitum erat. Duo poſteriora iura, quum in curia & comitiis ſeſe exſeruerint, huc non pertinent. Ad *imperium* quod attinet, illud ius *edicendi*, *vocandi*, *prehendendique* complectebatur. *Edictis* vel iurisdictionis ſuae formulam initio magiſtratus proponebant, vel ea, qua pollebant, auctoritate, quod viſum erat, imperabant, id quod ſaepius factum eſſe a conſulibus, praetoribus, dictatoribus, cenſoribus, reliquiſque magiſtratibus nouimus. *Vocatio* ius vocandi prehendendique abſentes; *prehenſio* denique ius abducendi praeſentes complectebatur. Vnde qui vocatione gaudebant, lictoribus, viatoribus, ſeruiſque publicis; qui prenſione duntaxat, vt tribuni plebis, viatoribus tantum cum ſeruis publicis vtebantur. Gell. *Noct.*

Att.

Att. XIII. 12. Qui neutro iure fruebantur, veluti quaeſtores, ii ſeruis tantum publicis ſtipati prodibant in publicum, & tunc non imperium, ſed poteſtatem, habere dicebantur. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 20. *p.* 220.

§. VI.

Quid Iuriſdictio? IVRISDICTIO duabus conſtabat partibus, *decreto* ſcilicet & *iudicis datione.* Nam praetores aut ipſi, cauſſa cognita, decernebant, aut iudices, qui cognoſcerent, dabant, iisque certam praeſcribebant iudicandi formulam, cuius moris originem ab ipſis regum temporibus repetit Ger. Noodt. *Iuriſd. I.* 6. *p.* 127. Neque vero, quod multi exiſtimant, in praetoris poſitum erat arbitrio, velletne iudicem dare ordinario iure, an mallet ipſe extra ordinem cognoſcere: ſed edicti habenda erat ratio, & ipſius, de quo diſceptabatur, negotii. Si enim de iure diſceptabatur, ipſe Praetor ius dicebat extra ordinem: ſin de facto, iudex dabatur. Vnde formula: SI PARET, CONDEMNA. Seneca *de Benef. III.* 7. Ger. Noodt. *de Iurisd. I.* 8. *p.* 130. *ſequ.*

§. VII.

Locus vbi ius dictum? Ad praetorem ergo veniendum erat eis, qui ius ſuum perſequi cupiebant, & quidem in locum iuri dicundo deſtinatum, qui & ipſe *ius* dicebatur (*a*). *l.* 1. *D. de in ius voc.* [*l.* 11. *D. de iuſtit. & iur.*] Hic vero locus vel *ſuperior* erat; vel *planus.* E ſuperiore loco ius dicere dicebatur praetor, quoties pro tribunali ius dicebat. Tribunal. Tribunal (*b*) erat locus ampliſſimus & ſpectabilis in foro, fere hemicycli ſpecie introrſum curuatus, in quo in ſella curuli (*c*) praeſidens praetor, cauſſas cognoſcebat. Vitruu. *Architect. V.* 1. *Item*

(*a*) Olim omnes lites agitatae in comitio. Plaut. Poen. III. 6. *v.* 12. *Cras mane quaeſo in comitio eſtote obuiam.* Poſtea priuata quidem iudicia inſtituebantur ſub tecto in baſilicis, quales erant Opimia, Iulia, Porcia: publica vel in comitio, vel in foro. Pollet. *For. Rom. I.* 2. *& ſequ.* Quod vt eo commodius fieret, Marcellus, Octauiae Auguſti ſororis filius, totum forum velis obumbrauerat, vt ſcilicet tanto ſalubrius litigantes conſiſterent. Quanto prudentius Cato ille Cenſorius forum muricibus ſternendum cenſuerat! Vid. Broidaei *Coroll. ad Pollet. for. Rom. p.* 18.

(*b*) Tribunal iam Romulum terroris incutiendi cauſſa inueniſſe, teſtatur Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom.* II. 4.

(*c*) Auguſtum adfecta valetudine, in lectica e tribunali ius dixiſſe, teſtatur *Aug.* XXXIII. Forma ſellae curulis in numis innumeris conſpicitur. Erat ea communis magiſtratibus maioribus, praeterquam quod praefectus praetorio carpento pro ſella curuli vtere-

1. *Item tribunal eſt in ea aede, hemicycli ſchematis, minore curuatura formatum. Eius autem hemicycli in fronte eſt interuallum pedum XLVI. introrſus curuatura pedum XV. vti eos, qui apud magiſtratus ſtarent, negotiantes in baſilica ne impedirent.* Vnde latera vel extrema huius curuaturae cornua adpellantur Tacito *Ann. I.* 75. Hinc Martialis *Epigramm. XI.* 99. *v.* 10. *ſeq.*

Non te cucullis adſeret caput tectum,
Lectica nec te tuta pelle, veloque,
Nec vindicabit ſella ſaepius cauſſa.
Rimas per omnes baſiator intrabit:
Non conſulatus, ipſe non tribunatus.
Senique faſces, nec ſuperba clamoſi.
Lictoris abiget virga baſiatorem:
Sedeas in ALTO *tu licet* TRIBVNALI;
Et e CVRVLI *iura gentibus reddas,*
Adſcendet illa baſiator atque ille.

Quod tribunal adeo proprium erat magiſtratibus Romanis maioribus, vt ab eo plane abſtinendum eſſet magiſtratibus municipiorum, quin & minoribus magiſtratibus Romanorum, veluti tribunis plebis, & triumuiris, quippe qui in ſubſelliis tantum ius dicere ſolebant, Plutarch. *Praecept. reip. gerend. p.* 813. *Tom. II.* Vnde & municipales magiſtratus *pedanei iudices* vocantur a Paullo *l.* 38. §. 10. *D. de poen.* Ex quo ſimul adparet, pro ſubſelliis accipiendum eſſe tribunal, vbicumque illud municipiorum magiſtratibus tribuitur *(d)*.

vteretur. Vopiſc. *Aurelian.* 7. Conf. Petri Fabri *Semeſtr. I.* 3. *p.* 15. Iam ante Meſſalinae permiſerat Senatus, vt carpento vteretur. Suet. *Claud.* XI. *XVII.* & Agrippinae, teſte Dione. Olim & virginibus veſtalibus id ius erat, teſte Lipſ. *de Veſt. XI.*

(*d*) Suet. *de clar. rhet.* VI. C. *Albutius Silus, Nouarienſis, quum aedilitate in patria fungeretur, quum forte ius diceret, ab iis contra quos pronunciabat, pedibus e* TRIBVNALI *detractus eſt.* Lapis apud Reineſ. *Inſcr. claſſ. II.* 89.

MELANTHVS. P. DECII.
ET. COLLEGA. MAG. NE.
TRIBVNAL. NOVVM. A. SOLO.
FECERE.

vt & alius. *Claſſ. VI.* 44.

HONORI.
M. GAVI. M. F.
POB. SQVILLIANI.
EQ. PVB. IIII. VIR. I. D.
IIII. VIR. AP. VB.
CVRATORI. VICETINORVM.
ADPARITORES. ET.
LIMOCINCTI.
TRIBVNALIS. EIVS.

Omnia haec abuſiue dici videntur, & municipalibus magiſtratibus ſimili ambitione tribui, qua curia eorum *Senatus*, decuriones *ſenatores*, duumuiri, *Dictatores, Coſſ. Praetores*, ſubinde appellati ſunt. Ger. Noodt. *de Iuriſd.* I. 3. *p.* 123. V. C. Eu. Otto *de aedilib. municip. & diſſ. de conſulibus extra Romam.*

§. VIII.

Locus planus.

Tribunali opponebatur *planus*, vel vt Cicero vocat, *aequus locus*. Cic. *Epiſt. ad Fam. III.* 8. Seneca *de Clement. I.* 5. Saepe enim praetor tribunali deſcendens, in plano retinebatur, ſaepe ei domi, aut in via, deſiderium exponebant ciues. Dum ergo in aequo conſiſtens ſolo procedensue audiebat, dicebatur *de plano cognoſcere. l.* 1. §. 1. *D. de conſt. princ. l.* 9. §. 3. *D. de officio proconſ. l.* 6. *D. de accuſat.* Et talis eſt *planaria* illa *interpellatio*, cuius mentio fit *l.* 4. *C. de dilat.* editionis Haloandrinae, quum in vulgatis falſo legatur *plenaria.* Qui de plano poſtulabant, magiſtratum per libellum adibant, & praetor poſtulanti reſpondebat per ſubſcriptionem. *l.* 15. *D. de in ius voc. l.* 29. *D. ad L. Corn. de falſ.* At, quae decretum & cauſſae cognitionem deſiderabant, nec libello, nec alibi, quam pro tribunali, poterant explicari. *l.* 9. §. 1. *D. de offic. proconſ. l.* 3. §. 8. *D. de bon. poſſeſſ. l.* 1. §. 8. *D. ad SC. Turpill.* Quae vero cauſſae pro tribunali definiendae fuerint, paſſim exponere ſolent iureconſulti *(e)*.

(*e*) Caue tamen exiſtimes, idem Romanis fuiſſe, *de plano* & *ſummatim* cognoſcere. Multa, quae ſummatim cognoſcebantur, pro tribunali tamen erant explicanda, ceu patet exemplo decretalis bonorum poſſeſſionis ex Carboniano edicto, vel eius exemplo datae, quae quum fuerit ſummaria, *l.* 3. §. 4. *D. de Carbon. edicto.* alibi tamen, quam pro tribunali, dari non poterat. *l.* 3. §. 8. *D. de bon. poſſeſſ. l.* 2. §. 1. *D. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur.* Ger. Noodt. *de Iuriſd. I.* 10. *p.* 135.

§. IX.

Praetoris conſilium.

Pro tribunali quoties cognoſcebat praetor, conſilium adhibendum erat, *l.* 2. §. 29. *D. de orig. iur.* Suet. *vit. Tiber. XXXIII.* quod praetori a tergo adſidebat. Ammian. Marcell. XXIII. *extremo*: quamuis qui illi intererant, non ius dicerent, ſed praetorem ius dicentem inſtruerent. Et ita intelligendus Plinius *Epiſt. I.* 20. *Frequenter egi, frequenter iudicaui, frequenter in conſilio fui.* Saepe tamen & ipſi, qui praetori aderant, *iudices* dicuntur in iure noſtro, veluti *l.* 16. *pr. D. de manumiſſ. vind. l.* 1. *C. de vindicta & apud conſil. manum.* Sauaron. *Adnot. ad Sidon. Apollin. Epiſt. III.* 3. Ger. Noodt. *de Iurisdict. I.* 11. *pag.* 137. In conſilio praetoris in vrbe erant equites quinque, totidemque ſenatores, Vlpian. *Fragm. I.* 13. qui iidem erant cum *decemuiris ſtlitibus iudicandis*, quorum meminit Pompon. *l.* 2. §. 29. *D. de orig. iur.* ceu oſtendunt Iac. Raeuard. *Protribun. XVIII.* & *XIX.* &

Ger.

Ger. Noodt. *de Iuriſdict.* c. 12. *p.* 137. Sed hi non confundendi cum Adſeſſoribus, de quibus in *titulo D. de offic. adſeſſorum* agitur. Hi enim non erant magiſtratus, ſed iuris ſtudioſi, qui itidem in magiſtratuum conſilio erant, eoſdemque inſtruebant de iure. *l.* 1. *D. d. tit.* Iis ordinarium ſtipendium primus decreuit Alexander Imp. Lamprid. *Alex. cap. XLVI.* Erat & *centumuirale* iudicium, cui ipſi quoque praetor una cum decemuiris praeerat. Dio Caſſ. LIV. *pag.* 540. Hinc *haſtae iudicium* idem eſt ac centumuirale apud Valer. Max. VII. 8. 4. quia duabus defixis haſtis exercebatur. Quinctilian. *Inſt. V.* 2. Eleganter Martialis *Epigr. VII.* 62.

Hunc miratur adhuc centum grauis haſta virorum.

Iam ergo in procliui eſt, intelligere, cur *centumuiralem haſtam cogere* dicantur decemuiri apud Sueton. *Aug. XXXVI.* & cur Plin. *Epiſt. V. vlt.* ſcribat: *Sedebant iudices; decemuiri venerant, obſeruabantur aduocati, ſilentium longum, tandem a praetore nuncius, dimittuntur decemuiri.* Ex quibus locis patet, & decemuiros, & ipſum praetorem centumuiralibus iudiciis praefuiſſe. Cauſſas centumuirales recenſet Cicero *de Orat. I.* 38. eoque refert vſucapionem, tutelarum, gentilitatum, adgnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aliaque huius generis iura. Ipſum vero centumuirale iudicium in baſilica Iulia haberi conſueuit (*f*), & quidem publice, *vt denſa circumſtantium corona latiſſimum iudicium multiplici circulo ambiret*, vti loquitur Plin. *Epiſt. VI.* 33. quumque iudices initio ex XXXV. tribubus, & quidem terni ex ſingulis legerentur, Feſt. *voce centumuiri*, adeoque illud collegium CV. poſtea centum octoginta viris conſtaret, ita adſeſſorum frequentia in quatuor conſilia vel iudicia diſtribuebatur, vnde & quadruplex iudicium adpellabatur. Briſſon. *de verb. ſign.* voce *centumuiri.* e quibus Praetor pro cauſſae dignitate modo vnum, modo plura conſilia, adhibebat. Immo nonnunquam quatuor illa iudicia coniungebantur, ſi cauſſa digna videretur tanta iudicii maieſtate. Exempla ſunt apud Valer. Max. VII. 7. 1. Plin. *Epiſt. VI.* 33.

(*f*) In hac baſilica quatuor conſilia centumuiralia coniunctim ſedebant, adeoque plures ibi cauſſae eodem tempore non ſine ſtrepitu audiebantur. Vid. Quinctil. *Inſt. Orat. XII.* 5. Plin. *Epiſt. II.* 14. Legi de hoc centumuirali iudicio meretur Sibrandus Tetardus Siccama libro ſingulari, quem Tomo II. Antiq. Rom. inſeruit Io. Graeuius.

§. X.

Iuriſdictio mandata.

Solebant magiſtratus iurisdictionem nonnumquam aliis mandare; id quod fieri conſueuerat iam a regum temporibus, qui domo profecti, ne vrbs ſine imperio eſſet, deligebant, qui & ius redderent, & ſubitis mederentur, ceu accurate ex hiſtoria antiqua docent Tacit. *Annal. VI.* 11. Liu. *Hiſt. I.* 41. Ita & ſaepe poſtea procoſſ. praetores, prouinciarum praeſides, iuriſdictionem mandabant legatis ſuis. Poſtea & collegis, & ipſis priuatis aliquando mandatam iuriſdictionem legimus, dummodo eſſent idonei. *l. vlt.* §. 1. *D. de offic: eius cui mand. iuriſd.* Is vero, cui mandata erat iuriſdictio, licet nihil proprii haberet, ſed aliena, id eſt, eius, qui mandarat, iuriſdictione fungeretur: *l.* 1. §. 1. *D. eod. l.* 5. *D. de iuriſd.* omnia tamen, quae magiſtratus erant, expediebat, ſi ſcilicet vniuerſa ei mandata eſſet iuriſdictio, ſecus ſi pars tantum eſſet mandata *l.* 16. *D. de iuriſd.* Exemplum mandatae iuriſdictionis vniuerſae eſt apud Liuium XXIV. 44. qui M. Aemilium praetorem „cuius peregrina ſors erat, iuriſdictionem ſuam Atilio collegae, praetori vrbano, mandaſſe, refert. Tunc vero mandatarius non ſecus, ac ipſe Praetor, pro tribunali cognoſcebat, ceu accurate demonſtrat Ger. Noodt. *de iuriſd. II.* 9. *p.* 163. conſilium etiam exercebat, iudiceſque non ſecus, ac praetor, dabat. Idem *ibid. cap. X. & XI.*

§. XI.

Dies quibus ius dictum.

Certi porro erant dies, quibus praetores ius dicebant. Alii enim erant dies *faſti*, alii *nefaſti*, alii *interciſi*. Iſtis praetori licebat fari tria illa verba: DO. DICO. ADDICO: illis omnia haec effari, nefas habebatur. His, non niſi poſt operam ſacris datam, litibus vacare licebat. Varro *de Lingu. Lat. V.* 4. *p.* 35. *Dies* FASTI, *per quos praetoribus omnia verba ſine piaculo licet fari. Dies* NEFASTI, *per quos dies nefas, fari praetorem* DO DICO ADDICO. Ouid. *Faſt. I. v.* 47.

Ille NEFASTVS *erit, per quem tria verba ſilentur,*
FASTVS *erit, per quem lege licebit agi.*

Macrob. *Saturn. I.* 16. Solis ergo diebus faſtis integris, & interciſis pomeridie, praetor ſui faciebat copiam. Vnde & *dies ſeſſionum* vocantur Vlpiano. *l.* 5. §. 19. *D. vt in poſſeſſ. legat.* vbi perperam legi videtur *poſſeſſionum* pro *ſeſſionum*. Iac. Raeuard. *Protri-*

bun.

bunt. l. Ad dies nefaſtos pertinebant *feriae (g)*, quae vel *ſtatae* erant & *ſollemnes*, vel *repentinae.* Illarum exempla ſunt apud Varron. *de Lingua Lat. V. p.* 35. & accuratior recenſus fieri ſolet in Kalendariis Romanis, qualia Gruterus, Lambecius & Graeuius ediderunt *(h)*. Hae pro re nata indicebantur, veluti ſupplicationes, ob rem proſpere geſtam decretae, item feriae, indictae in honorem principis. *l.* 1. *C. de feriis.* Bynkerſh. *Obſ. II.* 6. Etiam his Romani a forenſibus negotiis & iure dicundo vacabant. Ceterum antiquiſſimis temporibus ſoli pontifices faſtorum curam gerebant, ad quos, tamquam ad oracula, adire oportebat eos, qui actione experiri vellent, vt, liceretne hoc vel illo die lege agere, cognoſcerent. Sed poſtea faſtos iſtos publicauit Cn. Flauius, Cicero *de Oratore I.* 41. *pro Muraena XI. ſequ.* Quinctil. *Inſt. Orat. III.* 8. *l.* 2. *§.* 6. 7. *D. de orig. iur.* Qua de re quaedam ſupra ad prooemium ſcripſimus §. V. VI.

(*g*) Cum feriis dies nefaſtos confundunt plurimi. Enimuero multi dies erant nefaſti, non quod feriae tunc eſſent, ſed quod pontifices vel ominis vel religionis cauſſa, indixerant iuſtitium. Quales dies dicti *atri*, *religioſi*, *ominoſi*, *moeſti*, *lugubres.* Gell. *Noct. Att. V.* 17. Pollet. *For. Rom. I.* 8. *p.* 80.

(*h*) *Meſſis etiam & vindemiarum ferias iam antiquitus fuiſſe obſeruatas*, nec ab Antonino demum vel Iuſtiniano inuentas, ceu vulgo ex *l.* 1. D. *de fer.* & *l.* 7. *C. eod.* colligunt, ſatis patet ex Plin. *Epiſt. VIII.* 21. *Iulio menſe, quo maxime lites interquieſcunt.* Perſpicue etiam Statius *Sylu. IV. v.* 39.

Certe iam Latiae non miſcent iurgia leges,
Et pacem piger annus habet, MESSESQVE *reuerſae*
Dimiſere forum.

Feriarum vindemialium meminit Minuc. Fel. Octau. *Cap.* 1.

§. XII.

Singulis cognitionibus certi dies adſignati.

Quamuis vero diebus faſtis copiam ſui faceret praetor; ſolebant tamen alios dies poſtulationibus, alios cognitionibus, alios decretis, alios manumiſſionibus, alios aliis actibus deſtinare; vt patet ex Vlpiano *l.* 2. §. 1. 2. *D. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur.* Eum in finem in prouinciis praeſides certis anni temporibus CONVENTVM, ſiue FORVM indicebant, id eſt, tempus & locum diſtinguendorum negotiorum. De quibus conuentibus iuridicis videndi Theoph. *ad §.* 4. *Inſt. qui & ex quib. cauſſis manum. non lic.* Seru. *ad Virgil. Aeneid. V. v.* 758. & *II. v.* 102. Si quis ſtato die non aderat, exſpectandum ei erat, vſque dum nouus indiceretur conuentus. Seru. *ibid.* Peregrinis tamen procul aduenientibus nonnunquam ius extra ordinem dicebatur, Sen. *Epiſt. CVI.* nec non militibus, teſte Iuuenal. *Sat. XVI. v.* 54. *ſequ.*

 §. XIII.

§. XIII.

Ante actionem tentata compoſitio.

Ceterum qui actione experiri conſtituerant, prius per amicos faciebant periculum, an quid proficere liceret intra parietes. Quorum opera ſi fruſtra eſſet, tum demum ventum in ius eſt. Docet id exemplum apud Liu. IV. 9. & Cicero *pro P. Quinct. V. XI.* a quo eiusmodi amici *diſceptatores domeſtici* vocantur, quos caue confundas cum arbitris. *l.* 13. §. 2. *D. de recept. & qui arbitr. recep.* Ger. Noodt. *de pact. & transact. I. p.* 648. Si res ita componi non poſſet, tum demum ſequebatur in ius vocatio, a qua omnium actionum inſtituendarum principium proficiſci, ait Iuſtinianus, §. 3. *Inſt. de poen. tem. litig.*

§. XIV.

In ius vocatio antiqua.

Fiebat illa IN IVS VOCATIO priuata auctoritate, ita, vt acturi reos ſibi obuios monerent, vt ſe in ius ſequerentur. Qua in re verbis vtebantur: IN IVS EAMVS. IN IVS VENI. SEQVERE AD TRIBVNAL. IN IVS AMBVLA. Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 366. Si vocatus fruſtraretur, aut moraretur; iis, qui proximi adſtabant, denunciabatur teſtimonium. Vocans enim adclamabat: LICET ANTESTARI? quibus adfirmantibus auriculas eorum memoriae cauſſa tangebat (*i*). Sic Horat. *Serm. I. 9. v.* 45.

- - - Caſu venit obuius illi
Aduerſarius, &, quo tu turpiſſime? magna
Adclamat voce, & LICET ANTESTARI? *Ego vero*
Oppono auriculam, rapit in ius, clamor utrimque,
Vndique concurſus.

Et Plaut. *Curcul. V.* 2.

PH. AMBVLA IN IVS. *M. Non eo. PH.* LICET ANTESTARI?
M. non licet.
PH. Iupiter te male diſperdat miles! inteſtatus viuito.
C. At ego quem licet. PH. Tu accede huc Curculio. M. ſeruum anteſtari? C. Vide

Item

(*i*) Auris veteribus memoriae locus, vnde eam tangentes, admonebant, & anteſtabantur. Plin. *Hiſt. Nat.* XI. 41. [Seruius *ad Virgil. Ecl. VI. v.* 3.] Nota phraſis eſt: *aurem alicui vellere.* Illius ritus monimentum perpulchrum eſt lapillus apud Laurinos, in quo caput ſculptum, & manus aurem attingens, cum inſcriptione ΜΝΗΜΟΝΕΥΕ. *Memento.* Vid. Iuſt. Lipſ. *Quaeſt. per Epiſt.* XXVIII.

Item, vt ſcias me liberum eſſe. M. Ergo AMBVLA IN IVS. *Hem tibi.*

C. O ciues ciues! M. Quid clamas? PH. Quid iſtum tibi tactio eſt?

M. Quia mihi libitum eſt.

Facta hunc in modum anteſtatione, licebat actori reum tergiuerſantem quocumque modo, obtortoque etiam collo in ius rapere. Aliquando tamen & ſine anteſtatione licuiſſe in ius vocatos ad praetorem rapere, ſi nimirum hi eſſent improbi, & inteſtabiles, veluti fures, lenones, raptores, iam obſeruarunt Ioach. Hopperus *de Arte Iuris Libr. III.* eiusque diſcipulus Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. V. p.* 27. Et ſane hanc obſeruationem firmat teſtimonium Plauti *in Perſ. IV. 9. v.* 10. vbi Dordalus leno, in ius vocatus: *Nonne ait anteſtaris?* Cui aduerſarius reſpondet:

Tuan' ego cauſſa, carnifex,
Cuiquam mortali libero aures atteram?

Ceterum tantus erat veteris iuris rigor, vt liceret reum, etiam aegrotum, ac ſenectute paene confectum, iumento impoſitum, noua funeris facie in comitium rapere. Gell. *Noct. Att. XX.* 1. Quae omnia legibus decemuiralibus inducta ſunt, quibus ita cautum fuiſſe legimus. SI IN IVS VOCAT ATQVE AT. NI IT, ANTESTAMINO, IGITVR EM CAPITO SI CALVITVR PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDO IACITO, SI MORBVS AEVITASVE VITIVM ESCIT, QVI IN IVS VOCABIT, IVMENTVM DATO, SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO. Cic. *de Legib. II.* 23. Porphyrion *Schol.* Horat. *Serm. I. 9. v.* 76. Non. Marcell. *I.* 20. *p.* 486. Gell. *l. c.*

§. XV.

Enimuero poſtquam cultiorum nationum vſus rubiginem priſtinam e Romanorum moribus ſenſim exterſit: multa commenti ſunt iuris auctores, vt duriores illae de in ius vocatione leges quodammodo lenirent. Primo enim quaſdam perſonas vel plane non, vel non niſi impetrata a Praetore venia in ius vocare licebat. Deinde matronas in ius vocatas, attingere nefas habebatur. Valer. Maxim. II. 1. 5. (*k*) Idem honor habitus impuberibus & puellis, Quae circa illam poſtea mutata.

(*k*) Tempore Decemuirorum etiam feminas raptas in ius eſſe, patet exemplo Virginiae apud Liu. *Hiſt. III.* 44.

lis, alieno iuri ſubiectis. *l.* 21. *pr. D. de in ius voc.* Parentes quoque & patronos, vt & eorum parentes horumue liberos non paſſus eſt praetor, niſi impetrata venia, in ius vocare. §. 3. *Inſt. de poen. tem. litig. l.* 4. *& ſequ. D. de in ius voc.* Eum, qui id neglexiſſet, quinquaginta aureorum mulcta coercuit. *l. vlt. & pen. D. de in ius voc.*

§. XVI.

Domo cur abſtrahere nemi- nem li- cuerit?

Inualuit etiam, ut nefas haberetur, quemquam de domo ſua in ius rapere, quod ſua cuique domus ob Penatium religionem tutiſſimum deberet eſſe refugium. *l.* 18. 19. 21. *D. eod.* Si quis tamen diutius latitaret domi, adeoque impediret latitando, quo minus poſſet in ius vocari: vel ſola denunciatione, vel litteris, vel edicto praetoris, euocabatur, & ſi vel ſic quoque ſe non ſiſteret, actor in eius bona mittebatur. *l.* 2. *D. quib. ex cauſ. in. poſſeſſ. eatur.* Raeuard. *Protrib. III. p.* 846. *ſequ.* Idem vero inſtitutum ad vineam, balneum, theatrum non porrigebatur, quamuis & hic Dii eſſent, veluti in hortis Priapus. *l.* 20. *eod.*

§. XVII.

Morbo & ſenio confectos in ius rapere non licebat.

Immo & inhumaniſſimus ille mos, reos morbo vel ſenio languidiores, iumentis impoſitos ad praetoris tribunal trahendi, iamdudum obſoleuerat tempore Gellii, ceu ex loco eius ſupra laudato adparet. Quando vero tota illa in ius vocatio ab vſu receſſerit, nondum liquet. Plinii aetate illam adhuc frequentatam eſſe, patet ex eius *panegyrico cap. XXXVI.* At Paulli & Vlpiani aetate illam iam obſoleuiſſe, nonnulli colligunt ex *l.* 2. *§.* 1. *D. ſi quis voc. non ierit.* & *l.* 5. *D. de iudic.* Sed in his legibus nihil tale occurrit, quamuis negari nequeat, iam tum in ius vocationem non amplius priuata auctoritate, ſed iuſſu praetoris, factam eſſe. Veroſimile ergo eſt, Conſtantini demum temporibus inualuiſſe vocationem per exſequutores factam, de qua *l.* 3. *& l.* 7. *C. de annal. except. Nouell. LIII.* 3. *LXIX.* 1. *& CXII.* 2. Huber. *Praelect. ad Dig. Lib. II. Tit. IV. §.* 1.

§. XVIII.

In ius vocatus vel datis vindicibus, vel transactione liberabatur.

Denique & id notandum, debuiſſe in ius raptum dimitti, ſi quis vel eius perſonam defenderet, vel ſi, dum in ius ibatur, eſſet transactum. Caius *l.* 22. §. 1. *D. de in ius voc.* Vtrumque ex XII. Tabulis eſt, quibus ita cautum fuiſſe, legimus: SI ENSIET, QVI IN IVS VOCATVM VINDICIT MITTITO ASSIDVO VINDEX ASSI-

DVVS

ASSIDVVS ESTO, PROLETARIO, CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. ENDO VIA REM VTI PACVNT, ORATO. Gothofr. *ad Tab. I. p.* 183. VINDEX in his legibus non eſt *procurator*, vti ſuſpicatus eſt Boethius *ad Cic. Top. II.* neque *praedicator*, ceu hunc Boethii locum emendandum exiſtimant Iac. Cuiacius *Obſeru. V.* 29. Hotom. *ad Leg. XII. Tab. aſſiduo vindex*, ſed *defenſor*, qui, oblata fideiuſſione, reum prehenſum liberabat. Feſtus *voce Vindex p.* 457. VINDEX *ab eo quod vindicit, quo minus is, qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur* (*l*). Solebant tamen etiam reus & actor nonnunquam transigere in via, & tunc quoque dimittebatur, qui in ius fuerat vocatus (*m*). Transactio haec ex legibus Atticis deſcendit, ceu adparet ex Petit. *Leg. Attic. p.* 339.

(*l*) Errant ergo Sidonius, Ian. Vinc. Grauina, Barn. Briſſonius & alii complures, qui *vindices* confundunt cum *vadibus*. Vades enim cauebant de iudicio ſiſti, vbi in ius ventum fuerat: vindices cauebant actori, vt reus dimitteretur, antequam in ius veniret. Vid. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I. p.* 185. Ceterum pertinet huc titulus *D. in ius vocatus vt eat, aut ſatis vel cautum det.*

(*m*) Et hinc lucem capiunt illa Seruatoris verba Matth. V. 25. ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ᾽ αὐτοῦ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ. Conf. Luc. XII. 58. Ea ſane pauci recte intelligunt, quum e legibus his XII. Tabularum, & ex antiquitatibus Romanis inſignem lucem accipiant.

§. XIX.

Actionis editio & postulatio.

Quod ſi nec vindices dati, nec de lite in via eſſet transactum: in ius veniri ſolebat, vbi actor, impetrata loquendi poteſtate, EDEBAT ACTIONEM, id eſt, indicabat, qua demum actione aduerſus reum experiri vellet. Quum enim ex vno eodemque facto plures ſaepe actiones competerent, eligenda erat vna, eaque edenda reo. Car. Sigon. *de iudiciis I.* 19. *p.* 451. Et huc pertinent illa apud Plautum *Perſ. IV.* 9. *v.* 8.

SA. Age ambula in ius, leno. D. Quid me in ius vocas?
SA. Illic apud Praetorem dicam, ſed ego in ius voco.

Dicit Saturio, non opus eſſe, vt, antequam in ius ventum, indicetur, cur lenonem in ius vocarit: moris eſſe, vt apud praetorem demum edatur actio. *l.* 1. *D. de edendo.* Actionem actor primum a praetore POSTVLABAT, id eſt, petebat, vt ſibi liceret eamdem in reum intendere. Neque enim praetores omnes easdem actiones dabant, quamuis generatim Edicto promiſiſſent, ſe poſtulantibus actiones daturos. Sic *M. Druſus*, *praetor vrbanus*, teſte auctore

ad Herenn. II. 13. *quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit.* Actio plerumque poſtulabatur per aduocatos: quos & reus eodem tempore petere ſolebat. Immo illis, qui in iudicio pro ſe poſtulare non poterant, aduocatos ſi non haberent, praetor ex officio dabat. Vnde in edicto fuit: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. *l.* 1. §. 4. *D. de poſtul.* Poſtulatam actionem, & a praetore impetratam, actor EDEBAT, cuius rei quinque erant diuerſae rationes. *Prima* erat, ſi quis diceret, qua actione vti vellet; *ſecunda* ſi actionis deſcribendae actor reo faceret copiam: *tertia*, ſi actor ſuam intentionem in libello eſſet complexus, eamque ſic offerret aduerſario: *quarta*, ſi ex libello eam aduerſario dictaret: *quinta*, ſi ad album produceret aduerſarium, & monſtrata, qua vſurus eſſet, actione, certam formulam eiusdem recitaret (*n*). *l.* 1. §. 1. *D. de edendo.* Iac. Raeuard. *Protribunal. IV. p.* 885. In quo maxima adhibenda erat ab actore cautio, quia ſi vel plus intentione ſua complecteretur, quam ad eum pertinebat, vel in actione recitanda aberraret, mentemque lingua praecurreret, cauſſa ſtatim caderet. Cic. *de Inuent. II.* 19. *Ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.* Auctor. *ad Herenn. I.* 2. *In priuata actione cauſſa cadit, is, qui non, quemadmodum oportebat, egerit.* Quinctil. *Inſt. Orat. III.* 8. & *VII.* 3. *Eſt etiam periculoſum quum ſi vno verbo ſit erratum, tota cauſſa cecidiſſe videamur* (*o*).

(*n*) Omnes actiones adeo formulis adſtrictae erant, vt ideo ipſae formularum nomine veniant. Sic *damni dati formula* dicitur actio Legis Aquilliae, apud Plin. *Hiſt. Nat. IX.* 59. Formulae de dolo mentio fit apud Cicer. *de Offic. III.* 14. & *de Nat. Deor. III.* 30. Idem Cicero *pro Q. Roſc. Comoedo: Sunt iura, ſunt formulae, de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut in ratione actionis errare poſſit. Expreſſae ſunt enim ex vniuscuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicae a praetore formulae, ad quas priuata lis adcommodatur. Formularum porro de atrocibus iniuriis* meminit Arnob. *Lib. IV. aduerſ. gent. p.* 89. *edit. Elmenh.*

(*o*) Nonnunquam tamen praetor eum qui formula ceciderat, reſtituebat in integrum. §. 33. *Inſt. de action*, Seneca *Epiſt. XLVIII. Quid enim aliud agitis quum eum, quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidiſſe videatur? Sed quemadmodum* ILLVM PRAETOR, *ſic hos* IN INTEGRVM *philoſophia* RESTITVIT.

§. XX.

§. XX.

Poſtulata, impetrata, editaque a praetore actione, actor porro certa verborum conceptaque formula *vadabatur reum* (*p*), id eſt, vades ſiue ſponſores petebat, promiſſuros, fore, vt certo die, (is, plerumque perendinus erat,) ſe in iure ſiſteret (*q*). Haec quoque ſponſionis formula non ſine inſigni cautione concipiebatur a iureconſulto quodam, ceu ex Ciceronis *ad Q. Fratr. Epiſt. II.* 14. adparet, vbi negat Caeſar, *in tanta multitudine eorum, qui vna fuiſſent, quemquam fuiſſe, qui* VADIMONIVM *concipere potuerit.* Ipſa formula periit. Videntur tamen vades ſpopondiſſe pro reo, eum certo die ADFVTVRVM. Cic. *pro P. Quinctio VII. Ita diſceditur, vt idibus Septembris P. Quinctium ſiſti Alphenus promitteret. . Venit Romam Quinctius: vadimonium ſiſtit.* Acron Horatii Scholiaſtes ad *Serm. Sat. I:* VADIBVS, *ſponſoribus, a vadimonio, quod promittit is, qui ad iudicium vocatur,* CERTO DIE ADFVTVRVM. VADES *ideo dicti, quod, qui eos dederit, vadendi, id eſt, diſcedendi habet poteſtatem.* ACTOR ergo, qui prouocabat, reum *vadari*; REVS *vades dare*; vel *vadimonium promittere*, VAS *ſpondere* dicebatur. Dies, quo adfore reum ſpondebant vades, plerumque erat *perendinus.* Quae vox adeo ſollemnis erat in vadimonii formulis, vt addubitarent prudentes, an DIEM TERTIVM pro PERENDINO dici liceret, vt teſtatur Cicero *pro Muraena XII.* Quo pertinet etiam locus Gellii *Noct. Att. VII.* 1. *Et quodam die ius in caſtris ſedens dicebat, atque ex eo loco id oppidum procul videbatur. Tum e militibus, qui in iure apud eum ſtabant, interrogauit quiſpiam ex more:* IN QVEM DIEM LOCVMQVE *vadimonium promitti iuberet? Et Scipio manum ad ipſam oppidi, quod obſidebatur, arcem protendens:* PERENDIE, inquit, *ſe ſiſtant illo loco.* Non vero vas ſpondebat tantum, reum certo die locoque adfuturum, ſed &, ſi haud adfuturus eſſet, certam ſpondebat deſerti vadimonii poenam (*r*), quam tamen ipſa litis aeſtimatione maiorem haud eſſe

Vadimonium conceptum.

(*p*) Vadimonii nulla in Digeſtis mentio fit, eo quod Tribonianus hanc vocem in veterum fragmentis vbique expunxit, ceu luculenter patet ex *l. 7. pr. D. de iniur.* comparata cum fragmento Paulli apud *auctorem collat. leg. Moſ. & Rom. II. 6.* Effugit tamen Triboniani manum *l. vlt.* §. 1. C. *de caſtr. & miniſterian.*

(*q*) Alias, ſi vades dare non poſſet reus, in carcerem nonnumquam detrudebatur. Plaut. in *Perſ. II. 4. v.* 18.

SA. *Vadatur hic me.* PAE. *Vtinam vades deſint, in carcere vt ſis.*

Guil. a Goeſ. in *Append. ad Pilatum Iudicem*, Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. V. p. 29. ſequ.*

(*r*) Male vero Ant. Contius *Lect. I. 9.*

ſe oportebat. Paullus apud *auctorem collat. leg. Moſaic. & Rom. II. 6.* Concepto hunc in modum vadimonio, acceptisque ſponſoribus e iure diſcedebatur, reusque vel de transactione cogitabat, vel ad contendendum ſe parabat in perendinum. Saepe tamen praetores ex voluntate litigantium vadimonium in alios dies perendinos differebant. Epitom. Liu. LXXXVI. *Sulla ex fiducia tam certae victoriae litigatores, a quibus adibatur, vadimonium Romam differre iuſſit.* Iuuenal. *Sat. III.*

- - - - Differt vadimonia praetor.

l. 9. inde colligit, ſatisdationem hanc pro litis aeſtimatione, id eſt, iudicatum ſolui, interpoſitam fuiſſe. Ipſum quidem vadimonium contrahebatur ob rem, *l.* 10. §. 2. D. *ſi quis cautionib.* ſed tantum eatenus, ne reus copiam ſui facere detrectaret.

§. XXI.

Citatio vtriuſque partis per praeconem.

Veniente die, qui *comperendinus* dicebatur, aut aderat reus, & tunc *vadimonium ſiſtere* vel *obire*; aut aberat, & tunc *deſeruiſſe* dicebatur *vadimonium.* Hoc ergo die comperendino aderat & praetor, & actiones poſtridie editas poſtulatasque ex tabulis ordine recitari, ſimulque actores reosque per accenſum citari (*s*) iubebat, vt cognoſcendis cauſſis operam, ſimulque iudices daret. Quorum illud *dicere vadimonia*, hoc *addicere iudicia* vocabant. Macrob. *Sat. I. 26. Comperendini dies fuerunt, quibus* VADIMONIA DICERE & IVDICIA ADDICERE *licebat.* Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 456. Citati litigantes, ſi ſeſe non ſiſterent, cauſſa cadebant. Horat. *Serm. I. 9. v. 35.*

Ventum erat ad Veſtae, & tunc reſpondere vadato
Debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.

Quid, ſi ſe haud ſiſterent?

In primis reus, deſerens vadimonium, perdebat litem, & praetor, poſtulante actore, ex edicto iubebat eius bona poſſideri. Ita enim edixerat praetor: IN BONA EIVS, QVI IVDICII CAVSSA FIDEIVSSORES DEDERIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIAT, NEQVE DEFENDATVR, IRI IVBEBO. Exemplum eſt apud Ciceronem in *Orat. pro P. Quinctio VI.* cuius ex edicto bona poſſidebantur, quia vadimonium dicebatur deſeruiſſe. Si tamen reus non exaudiuerat

(*s*) Hoc fine nomina edebantur reorum aeque, ac actorum apud praeconem vel accenſum, vt is deinde ordine citare litigantes ad tribunal poſſet. Aſcon. Paedian. *Cic. in Verr. III. Apud veteres & iudices, & rei, & accuſatores, & defenſores, citabantur a praecone praetoris.* Raeuard. *Protribunal. II. p.* 874.

rat vocem praeconis, reſtituebatur in integrum, modo ſtatim iudicem adiiſſet. *l. pen. D. de in int. reſt.*

§. XXII.

Intentio actionis.

Sin vterque ſe ſtitiſſet, tunc ad citationem prior reſpondebat reus: *Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es, qui me citaſti? Ecce ego me tibi ſiſto, tu contra & te mihi ſiſte.* Ad hanc enim ſollemnem formulam, omnium interpretum conſenſu reſpicit Plaut, *Curcul. I. 3. v. 5.*

VBI TV ES, QVI ME CONVADATVS *Venereis* VADIMONIIS?
VBI TV ES QVI ME *libello Venereo* CITASTI?
SISTO EGO TIBI ME, *& mihi contra itidem* VT SISTAS,
Suadeo.

Prouocatus hoc modo actor: ADESSE ſe aiebat. Quorſum itidem pertinent illa Plauti, proxime ſequentia:

ADSVM, *nam ſi abſim, haud recuſem, quin mihi male ſit, mel meum.*

Regerebat porro reus, QVID AIS? Cui actor reſpondebat AIO: & tum ipſa ſequebatur actio, reo intenta, certa formula concepta, veluti: AIO, FVNDVM, QVEM POSSIDES, MEVM ESSE, vel AIO, TE MIHI DARE FACERE OPORTERE. Iuuabit ergo formulas actionum praecipuarum, eo ordine, quo eas Imperator hoc titulo propoſuit, colligere, vt, quid ſingulis actionum formulis petere ſoliti ſint Romani, eo dilucidius adpareat. Neque tamen aliquis a nobis requiret, vt omnes actiones, quarum & rhetores meminerunt, explicemus, veluti actionem *dementiae, inſcripti maleficii, talionis, malae tractationis, abdicationis.* Earum enim pleraſque non in foro, ſed in Rhetorum ſcholis natas eſſe iampridem docuit Cuiac. *Obſ. IX. 13.*

§. XXIII.

Actiones quotuplices?

Prima actionum diuiſio eſt, quod aliae IN REM, aliae IN PERSONAM tendunt, quibus alii tertium genus *actionum* MIXTARVM adiiciunt (*t*). Nonnumquam enim res veniebat in controuerſiam,

(*t*) Ipſe Imperator tertium hoc genus adiicit, §. 20. *Inſt. h. t.* quem quidem locum gloſſematibus violatum exiſtimat Ant. Faber *de Error. pragm. Part. IV. Dec. 94. cap. 5. ſequ.* ſed adgnoſcunt etiam mixtas actiones Diocletianus & Maximianus Imperatores *l. 7. C. de petit. hered.* & Paullus *l. 1. D. fin. regund. l. 29. pr. D. comm. diuid.* Et certe alias quoque ſaepe, quae mixtam cauſſam habent in rerum diuiſionibus negliguntur, & confunduntur cum ſimplicibus, atque ideo in iure noſtro vnius eiuſdemque rei modo bipartita, modo tripartita fit diſtributio, ceu exemplis quamplurimis oſtendit Ger. Noodt *Probab. I. 12. p. 33. ſequ.*

nonnumquam in perſonam agebatur ex conuentione vel maleficio, nonnumquam & res, & praeſtationes quaedam perſonales, ſimul petebantur. *Actiones in rem*, iterum vel CIVILES erant, vel PRAETORIAE. Illae ex legibus, SC. & conſtitutionibus; hae ex edicto, vel iure honorario deſcendebant. Ciuiles in rem actiones erant *Rei vindicatio, actio in rem vtilis, hereditatis petitio, confeſſoria, negatoria.*

§. XXIV.

Rei vindicatio nem praecedebat lis de vindiciis.

REI VINDICATIO inſtitui non poterat, niſi antea certum eſſet, cuius eſſe deberent *vindiciae*, id eſt, quem poſſidere, quem petere oporteret. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verrin. III. p.* 1849. *Lis* VINDICIARVM *eſt, quum litigatur de ea re apud praetorem, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor, & ideo, qui eam tenet ſatisdat pro praede litis vindiciarum aduerſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe prouocatur, ab aduerſario certae pecuniae, aut aeſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hereditas, de qua contendit. Praedes ergo dicuntur ſatisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis eſt, ne interea, qui tenet, diffidens cauſſae, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, & culta deſerat.* Ex hoc ergo quantiuis pretii loco ſatis patet, quo pacto in iure vindiciae poſtulatae ſint. Quoties ſcilicet incerta erat poſſeſſio, is, cuius intererat, poſtulabat a praetore interdictum de poſſeſſione vel adipiſcenda, vel retinenda, vel recuperanda, de quibus infra ad *Tit. XV.* Poſtremum interdictum dabatur iis, qui vi ex aliquo loco erant deiecti. Et quamuis id de vera vi eſſet intelligendum: Romani tamen inuenerant vim ſimulatam, & fictam, quae in eo conſiſtebat, quod alter alteri dicis cauſſa vim inferret in iudicio, tum manus conſerendo, tum verbis vindicando. Nam aut ſeruus vindicabatur aliaque res mobilis, aut fundus. Qui ſerui poſſeſſionem petebat, tenens ſeruum, vel manum ei iniiciens, in iure apud praetorem ita vindicabat, id eſt, poſſeſſionem per vim ſimulatam poſtulabat: HVNC HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI DARI POSTVLO. Tacente altero, aut cedente, praetor ſeruum addicebat vindicanti, id eſt, poſſeſſionem ei decernebat vſque ad exitum iudicii. Ille vero ſi contra vindicaturus erat, tum & ipſe ſeruum corripiens, eique manum iniiciens dicebat. ET EGO HVNC HOMINEM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Tum demum praetor interdicebat: QVI NEC VI, NEC CLAM, NEC PRAE-

CARIO

CARIO POSSIDET, EI VINDICIAS DABO. Sigon. *de Iudic. I.* 21. Saepe ad hanc vim fictam adludunt veteres auctores. Ouid. *Amor. I.* 4.

Et dicam: MEA SVNT *iniiciamque* MANVM.

Et *Lib. II.* 5. *v.* 30.

INIICIAM *dominas in mea iura* MANVS.

Martial. *Epigr. I.* 5.

Et quum ſe dominum vocabit ille,
Dicas, eſſe MEOS, *manuque miſſos.*

Seruius ad illa Virgilii *Aeneid. X. v.* 419.

INIECERE MANVM *Parcae, teliſque ſacrarunt*
Euandri.

addit, Virgilium ſermone iuris vſum. Nam MANVS, ait, INIECTIO *dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate exſpectata,* (id eſt ante praetoris decretum,) *rem nobis debitam vindicamus.* Paullo alia erat fundum, domum, aliasue poſſeſſiones vindicandi ratio, ſi quidem tunc petitor eum, vnde petebatur, ex iure manu conſertum vocabat. Qua de re Gell. *Noct. Attic. XX.* 10. EX IVRE MANV CONSERTVM *verba ſunt ex antiquis actionibus, quae, quum lege agitur, & vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem ſolent.* Et paucis interiectis: MANVM CONSERERE *eſt, de qua re diſceptatur, in re praeſenti, ſiue ager, ſiue quid alitud eſt, cum aduerſario ſimul manu prendere, & in ea re ſollemnibus verbis vindicare.* VINDICIA *id eſt, correptio manus in re atque in loco praeſenti. Id apud praetorem ex XII. Tabulis fiebat, in quibus ita ſcriptum eſt:* SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. *Sed poſtquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dicendarum cauſſa in longinquas res grauabantur, inſtitutum eſt contra XII. Tabulas tacito conſenſu, vt litigantes non in iure apud praetorem manum confererent, ſed ex iure manum conſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex iure ad conſerendum manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius, in vrbem, ad praetorem deferrent, & in ea gleba, tamquam in toto agro vindicarent.* Ad hunc ergo locum intelligendum obſeruari decet, ex legibus XII. Tabularum vindiciarum litem ſemper agitatam eſſe in loco, atque in re praeſente. Praetor ergo, in fundum profectus, cum litigantibus, ibique ex iure manum conſerentibus, ei parti, cui viſum erat, vindicias ſeu poſſeſſionem dabat. Id vero quum paullo moleſtius videretur:

tur: praetores non amplius in fundos, de quibus lis erat, dicendarum vindiciarum cauſſa proficiſcebantur, ſed litigantes alter alterum ex iure euocabant in rem praeſentem, e qua redeuntes glebam aſportabant (*u*), quae & ipſa vocabatur VINDICIAE, teſte Feſto, *voce vindiciae p. m.* 476. *De quo verbo Cincius ſic ait: Vindiciae olim dicebantur illae, quae ex fundo ſumtae in ius adlatae erant.* Denique nec in fundum amplius proficiſcebantur litigantes, aut glebam inde deferebant; ſed prudentes, ceu diſerte docet Cic. *pro Muraena XII.* excogitarant nouam formulam vindiciarum, quam litigantibus aeque, ac praetoribus; tamquam carmen quoddam praeſcripſerant. Quod eo ordine factum legimus. Petitor eum, vnde petebatur, ita adloquebatur: FVNDVS, QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR, EVM EGO EX IVRE QVIRITVM MEVM ESSE AIO, INDE IBI EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. Cedente aduerſario, praetor fundi illius poſſeſſionem addicebat vindicanti. Sin cedere nollet aduerſarius: tum contra vindicans petitori reſpondebat: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum praetor vtrisque:

(*u*) Dixeram in priore editione, videri in imaginaria iſta pugna litigantes, nonnumquam feſtucam in ius attuliſſe, forſan ſi de domus poſſeſſione fuerit controuerſia, idque collegeram ex Gell. *Noct. Att. XX.* 10. vbi *vis feſtucaria* memoratur. Sollicitauit hanc obſeruatiunculam, qui nonnumquam nodum in ſcirpo quaerit, B. Branchu V. C. in *Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 84. incompertum ſibi eſſe negans, vnde hanc obſeruationem hauſerim. Paucis dico, ex Gellio, qui vbi de hoc negotio loquitur, eam vim imaginariam vocat *vim feſtucariam*, nec dicit, litigantes ſemper glebam attuliſſe, ſed id modo exempli gratia profert, quia de agro loquitur. Quod ſi ergo agrum repraeſentabat gleba; quidni domum feſtuca? Sane & poſtea a Francis, qui pleraſque ſollemnitates iuris a Romanis adoptauerant, feſtucam traditionis ſignum conſtituebant, & tradere praedium apud eos erat *effeſtucare*, vti ex gloſſariis abunde conſtat. Nec etiamnum illa effeſtucatio ignota eſt in Gelria, Drentia & vicinis prouinciis. Vid. Frid. a Sande *de Effeſtucatione* libellus elegantiſſimus. Quid vero vir doctus attulit melius? Dicit vim iſtam feſtucariam nomen obtinuiſſe a praetoria vindicta, quae & feſtuca dicta ſit apud Plautum: *Mil. glorioſ. IV.* 1. *v.* 15. Perſ. *Sat. V. v.* 175. Vnde non temere coniici, eius feſtucae, quam in manumiſſionibus adhibuerint, etiam in aliis vindicationibus vſum fuiſſe, inprimis quum a vindicando dicta ſit vindicta. Sed meliore iure mirarer, vnde hanc obſeruationem ſuam hauſerit Clariſſimus Branchu, niſi res ipſa doceret, eum notulam, quam Thyſius & Oiſelius Gellii textui adleuerant, bona fide ſequutum. Reiicere coniecturam, aliamque ſubſtituere, eamque nullo argumento probare, non eſt errorem Heineccii indicare, vti in titulo capitis promittitur, ſed ſibi placere.

que: SVPERSTITIBVS, inquit, PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. Quae verba eum ſenſum habebant, quod actor & reus, praeſentibus teſtibus (*x*), certam viam inire deberent, quaſi in agrum profecturi ad conſerendam ibi manum, glebasque in rei teſtimonium referendas. Viam ergo inibant, duce ſapiente, quo duce etiam redibant, dicente praetore: REDITE VIAM. Omnia haec ex Ciceronis oratione *pro Muraena XII.* diſcimus, qua ſalſe orator hanc obſcuram iureconſultorum diligentiam perſtringit. Tandem praetor, audita vtraque parte, ſi adpareret, quemquam vi deiectum, ita ſecundum eum dicebat vindicias: VNDE TV ILLVM DEIECISTI, QVVM NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSIDERET, EO ILLVM RESTITVAS IVBEO. Sigon. *l. c.* *I. 21. p.* 459. *ſequ.* Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. VI. p.* 32. *ſequ.*

(*x*) Feſtus *voce ſuperſtites p. m.* 456. SVPERSTITES *teſtes praeſentes ſignificat. Cuius rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus praeſentibus, ii, inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur.*

§. XXV.

Conſtituto ita poſſeſſore, tum demum lis de dominio poſſeſſori intendebatur ab eo, qui poſſeſſione erat excluſus. Id vero ita fiebat, vt actor primum, an reus auctor eſſet, quaereret, deinde vindicaret; tum ſatisdare iuberet, ac denique ſponſione prouocaret. Primum ergo quaerebat actor: *QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO ANNE SIES AVCTOR?* Hanc enim formulam totidem verbis habet Cicero *pro A. Caecin. XIX.* & Valer. Prob. *in Notis* (*y*): Auctor vero is eſſe dicebatur, vnde quis ius ſuum Formulae rem vindicandi.

(*y*) Sed denuo intercedit V. C. B. Branchu. *in Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 90. meque cum aliis errare clamat, dum hanc formulam ad actiones in rem referam, quae potius ad actiones in perſonam pertineat, ſiquidem in his ob metum pluris petitionis neceſſe fuerit, aliquid ſcire de conditione eius qui litem conteſtaturus eſſet. Crederem, ſi vir doctus, quod tanta fiducia adfirmat, probaret. Sed id non facit. Dabo ergo operam vt me intelligat. Notum eſt, olim non habitum fuiſſe pro poſſeſſore, qui dolo deſierat poſſidere: id enim ſi fuiſſet, fruſtra praetor inuexiſſet reſtitutionem in integrum ob alienationem iudicii mutandi cauſſa factam. Ius illud de quo *l.* 131. *D. de reg. iur.* non ex iure antiquo eſt, ſed ex edicto, adeoque a temporibus Hadriani, qui ſingulari SC. anno V. C. IↃCCCLXXXI. Q. Iulio Balbo & P. Iuuentio Celſo Coſſ. ſanciri iuſſit, *vt qui fecerint quo minus poſſiderent, perinde condemnarentur, quaſi poſſiderent.* Legitima verba SC. exſtant *l.* 20. §. 6. *D. de her. petit.* Ex hoc vero SC. id principium, quod qui dolo malo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habeatur, natum eſſe, teſtis eſt

ſuum poterat repetere. Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *Qui* enim *petitorio iudicio vtebatur, ne fruſtra experiretur, requirere debebat, an is cum quo inſtituebat actionem, poſſeſſor ſit, vel dolo deſierit poſſidere? l.* 36. *pr. D. de rei vind.* Negante reo, praetor dicebat: QVANDO NEGAT, SACRAMENTO QVAERITO. *Sacramento* (z) vero *quaerere* erat ad certam ſpondendam pecuniam reum prouocare, ni ita eſſet. Itaque petitor pergebat: QVANDO NEGAS, TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. SPONDESNE TE DATVRVM QVINGENTOS, SI AVCTOR SIS? id eſt, ſi probauero, te auctorem vel poſſeſſorem eſſe? Cui inficiator reſpondebat: SPONDEO QVINGENTOS. SI AVCTOR SIEM. Quo dicto ſtatim reſtipulabatur: TV VERO SPONDESNE IDEM, NI SIM? cui ille, ET EGO QVOQVE SPONDEO. Adfirmante vero illo, ſe eſſe auctorem, ſequebatur actio: QVANDO AIS, NEQVE NEGAS, TE AVCTOREM ESSE, HVNC HOMINEM (FVNDVM) EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. Quaerebat tunc praetor ex reo, an contra vindicaret? Negante eo, praetor ſeruum vel fundum addicebat vindicanti. Si contra vindicaret reus, vtebatur formula: ET EGO EVNDEM HOMINEM (FVNDVM) MEVM ESSE AIO EX IVRE QVIRITIVM. SED NONNE TV DICIS, QVA CAVSSA VINDICAVERIS? Tum actor cauſſam dominii ſui exponebat. Car. Sigon. *l. c.* Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *ſequ.* Briſſon. *de Form. V. p.* 369. 476. *ſequ.* Antequam vero id faceret, poſtulare ſolebat petitor a poſſeſſore, vt ſatisdaret, ſe nihil deterius in poſſeſſione facturum: quod ni faceret, poſſeſſio in petitorem transferebatur, modo ſatisdaret. Si & petitor ſatisdare nollet, penes poſſeſſorem poſſeſſio manebat, quia in pari cauſſa melior erat conditio poſſidentis. Paull. *Recept. Sent. I,* 11. 1. Iac. Menard. *ad Cicer. Verr. I.* 45.

eſt Paullus. *l.* 27. §. 3. *D. de rei vindic.* Quum ergo vererentur petitores, ne poſſeſſores res litigioſas alienarent, poſteaque cum alio potentiore, ſibi eſſet negotium: merito interrogabant *an reus ſit auctor*; id eſt, an iam poſſideat, & in poſterum, ſi lis ſecundum actorem daretur, rem praeſtare velit? Id quoque diſertis verbis teſtatur Caius *l.* 36. *pr. D. eod.* Negante illo, ſequebatur ſponſio, ſi auctor eſſet, id eſt, ſi poſſideret, & hinc rem praeſtare teneretur. Quid quaeſo opus erat hac interrogatione, in actionibus in perſonam? Et quid illa cum pluris petitione commune habebat?

(z) Feſtus *voce ſacramentum p.* 418. *Sacramentum aes ſignificat, quod poenae nomine penditur, ſiue eo quis interrogatur, ſiue contenditur. Id in aliis rebus quinquaginta aſſium eſt, in aliis, quingentorum, inter eos, qui iudicio inter ſe contendunt.* Conf. Varro *de Lingua Lat. V.* 36. *p.* 29.

§. XXVI.

§. XXVI.

Actio in rem vtilis, & hereditatis petitio.

Ita agebant litigantes, ſi rei inſtituebatur vindicatio. Ad actionem in rem vtilem quod attinet, ea eodem paene modo, iisdemque fere formulis inſtituebatur, idemque etiam in HEREDITATIS PETITIONE obſeruabatur. Nam hereditatem ſi quis petere vellet : actio ita intendebatur: AIO, HANC HEREDITATEM MEAM ESSE: negante poſſeſſore, pergebat petitor : SPONDESNE CERTAM PECVNIAM, SI MEA SIT? Reſpondebat hic, SPONDEO SI TVA SIT. Tunc reus reſtipulabatur, actor vero ſatisdari iubebat. Cic. in *Verr. III.* ibique Aſcon. Paedian.

§. XXVII.

Actio confeſſoria & negatoria.

Ciuilis quoque erat in rem actio CONFESSORIA, quae ita intendebatur: AIO VSVMFRVCTVM FVNDI TVI, QVI EST IN AGRO SABINO, ESSE MEVM, vel: AIO, IVS EX FVNDO TVO AQVAM DVCENDI ESSE MEVM. vel: AIO IVS MIHI ESSE, IRE, AGERE IN FVNDO TVO. Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 476. Illud vero hic ſingulare, quod in vindicandis rebus incorporalibus non ſolum adfirmatiue liceret intendere, ſed & negatiue, veluti: AIO, TIBI IVS NON ESSE, PARIETEM ITA PROJECTVM IN MEVM, ME INVITO, HABERE. Vel: AIO, TIBI IVS NON ESSE, ALTIVS TOLLERE. Et hinc haec actio dicta NEGATORIA. Briſſon. *de Form. l. c.* Cur hoc non aeque licuerit in vindicandis rebus corporalibus, facile liquet. Has vindicare nemo poterat: niſi is, qui non poſſidebat: incorporales vero etiam poſſeſſores vindicare poterant contra alterius vſurpationem. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 475. Et hic eſt ille vnicus caſus, quo, qui poſſidet, in rem agit, de quo Imperator noſter, & Theophilus §. 2. *Inſt. de action.*

§. XXVIII.

Actio Publiciana.

Praetoriarum in rem actionum prima PVBLICIANA eſt, a Publicio, praetore, primum in edicto propoſita, §. 5. *Inſt. h. t.* Q. Publicium quemdam tempore Ciceronis praeturam geſſiſſe, docet Steph. Vin. Pighius *Annal. Tom. III. p.* 291. Sed an is idem ſit auctor actionis Publicianae, adeo pro certo adfirmari non poteſt, vt probabile ſit illam Ciceroniana aetate anteriorem eſſe. (*a*) Vnde

(*a*) Meminit huius praetoris Cicero *pro Cluent. XLV.* Vnde & Bertrand. *de vit. ICtor. II.* 16. *p.* 201. colligit, Publicium hunc qui alias & Gellius vocatur, auctorem huius actionis eſſe. Sed antiquiorem eſſe hanc actionem, vel inde patet, quod iam Terent. *Phorm. II.* 4. *v.* 9. meminit actionis reſciſſoriae. Eam vero ab eodem Publicio praetore eſſe, ſatis intelligitur ex *l.* 35. *D. de Obl. & act. l.* 57. *D. mand.*

de multo minus credibile eſt, Imperatoribus rerum potitis; eam actionem conſtitutam fuiſſe, id quod tamen mauult Sigon. *de Iudic. I. 17. p.* 441. Petebatur ea actione res, iuſta ex cauſſa tradita, ſed nondum vſucapta, ac deinde amiſſa, perinde ac ſi eſſet vſucapta, a quocumque, qui non eſſet dominus. Vnde hic valebat exceptio, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT. *l. vlt. D. de Public. act.* quam tamen exceptionem dominii tribus caſibus ceſſaſſe, obſeruat Cuiac. *Obſ. X. 6.* Formula actionis procul dubio & hic fuit: AIO HANC REM, QVAM TV POSSIDES, MEAM ESSE, addita deinde cauſſa vindicandi, QVANDOQVIDEM EAM BONA FIDE EMI A L. TITIO, ET AB EODEM BONA FIDE TRADITAM ACCEPI.

§. XXIX.

Aliae actiones praetoriae in rem. De actionibus RESCISSORIA, PAVLLIANA, SERVIANA & QVASI SERVIANA nihil eſt, quod ex antiquitatibus moneam, niſi quod *reſciſſoria* ab eodem Publicio praetore, de quo paullo ante, inuenta ſit, ceu in adnotatione ſubiecta oſtendimus, *Seruiana* vero *Ser. Sulpitio*, inſigni illi iureconſulto deberi videatur, de cuius quippe praetura teſtatur Cicero *pro Muraena XX.* Formulam actionis Seruianae indagauit Briſſon. *de Form. V. p.* 382.

§. XXX.

Actiones praeiudiciales. Fuerunt etiam actiones in rem quae propriam habebant obſeruationem, & ſingulare obtinuerant nomen, dictae quippe PRAEIVDICIALES. *§. 14. Inſt. h. t.* Tales erant quae de ſtatu inſtituebantur, inprimis *de libertate*, *de ciuitate* & *de partu agnoſcendo*, quas eleganter complectitur Terent. *Eun. IV. 7. v. 35. CH. Principio eam dico eſſe* LIBERAM. *THR. Hem. CH.* CIVEM *Atticam. THR.* Hui? *CH. Meam* SOROREM. *THR. Os durum!* vbi prima actio eſt de ſtatu *libertatis*, altera de ſtatu *ciuitatis*, tertia de ſtatu *familiae*. Actiones de libertate duae erant proditae. Aut enim quiſquam alterum e ſeruitute in libertatem, aut e libertate in ſeruitutem vindicabat. Ille *liberali cauſſa manu adſerere*, hic *in ſeruitutem adſerere quem dicebatur*. In his actionibus id ſingulare erat, quod ex lege XII. Tabularum vindiciae pro libertate, non pro ſeruitute darentur, adeoque poſſeſſio hominis ad finem vſque iudicii maneret penes eum, qui in libertatem adſereret, non qui in ſeruitutem. Liu. III. 44. Adſerens ergo liberali cauſſa, ita initio videtur poſtulaſſe vindicias: HVNC HOMINEM EGO LIBERVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS SECVNDVM

LIBER-

LIBERTATEM MIHI DARI POSTVLO. Cui aduerſarius reſpondit: ET EGO HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Hinc ſequùtum decretum praetoris: QVI LIBERTATEM DEFENDIT, EI DO VINDICIAS. Sequente cognitionum die, actio de libertate intendebatur hoc modo: HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM LIBERVM ESSE AIO, EVMQVE LIBERALI CAVSSA MANV ADSERQ. Negante adverſario, & in ſeruitutem vindicante, ſequebantur ſponſiones, vt ſupra NI LIBER SIT, SI LIBER SIT. Sigon. *ibid. p.* 478. Frequentiſſima huius actionis mentio apud comicos. Terent. *Adelph. II.* 1.

- - *Neque vendendam cenſeo, quae libera eſt,*
Nam EGO ILLAM LIBERALI ADSERO CAVSSA MANV,

Plaut. *Poenul. IV. vlt.*

Omnia memores, quo id facilius fuit: MANV EAS ADSERAT
SVVS POPVLARIS LIBERALI CAVSSA.

Idem *Poen. V.* 2.

- - *Et ſi frugi eſſe vis,*
EAS LIBERALI *tum* ADSERES CAVSSA MANV.

Plaut. *Perſ. I.* 3. *Curcul. V.* 2. Aſt ſi in ſeruitutem quis adſereret hominem, qui pro libero ſe gerebat: ea erat ipſa rei vindicatio, de qua ſupra actum. Denique actio de partu adgnoſcendo ita intendebatur: AIO, MVLIEREM HANC EX TE PRAEGNANTEM ESSE. Negante altero, ſequebatur more conſueto ſponſio: NI SIT. Sigon. *ibid. p.* 479.

§. XXXI.

Alterum genus actionum erat IN PERSONAM, quae & CONDICTIONVM nomine veniebant, eaeque vel ex ſola aequitate, vel ex conuentione, vel ex maleficio oriebantur. His quum non res peteretur, ſed a perſona certa vel praeſtatio, vel poena, depoſceretur: longe aliter concipiendae erant earum actionum formulae. In contractibus ita intendebat actor: AIO, TE MIHI MVTVI, COMMODATI, DEPOSITI NOMINE, DARE CENTVM OPORTERE, AIO TE MIHI EX STIPVLATV, LOCATO, DARE FACERE OPORTERE. Iam aut negabat tunc aduerſarius actoris intentionem, aut excipiebat, veluti: NEGO ME TIBI EX STIPVLATV CENTVM DARE OPORTERE, NISI QVOD METV, DOLO, ERRORE ADDVCTVS SPOPONDI, vel NISI QVOD MINOR XXV. ANNIS SPOPONDI. Inficiante reo, ſequebatur ſponſio, NI DARE FACERE DE-

Actiones ex contractibus nominatis.

 BEAT,

BEAT, vt & reſtipulatio: SI DARE FACERE DEBEAT. Excipiente eodem: ita ſpondebatur, NI DOLO ADDVCTVS SPOPONDERIT, & ſequebatur reſtipulatio, SI DOLO ADDVCTVS SPOPONDERIT, Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 479. *ſequ.*

§. XXXII.

Actio praeſcriptis verbis.

Ex contractibus innominatis, omnique conuentione, quae cauſſam habebat abſque nomine, naſcebatur actio PRAESCRIPTIS VERBIS, quae & incerta, *l.* 6. *C. de rer. permut.* & INCERTI, *l.* 7. §. 2. *D. de pact.* immo & IN FACTVM vocari ſolet. *l.* 13. §. 1. *l.* 22. *fin. D. de praeſcr. verb.* In eo haec actio differebat ab aliis, quod quum aliarum actionum formulæ eſſent vel a pontificibus, vel a praetoribus compoſitae: huius actionis verba ſolerent a iureconſultis praeſcribi. Idque eſt, quod intelligit Val. Max. VII. 2. vbi de A. Caſcellio iureconſulto refert, *quod nullius aut gratia, aut auctoritate, compelli potuerit, vt de aliqua earum rerum, quas triumuiri dederant*, FORMVLAM COMPONERET. Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 385. quamuis plane aliam nominis rationem reddendam putet Em. Merill. *Obſ. VIII.* 16. Hottoman. *in Comment. in Inſt. tit. de locat. conduct. p.* 657. *Tomo II. Op.* plane negat, hanc actionem dicendam eſſe PRAESCRIPTIS VERBIS; ſed dicendam potius exiſtimat, PERSCRIPTIS VERBIS, quia reliquarum quidem actionum formulas praetores certis notis in *edicto ſuo propoſuerint*: ſi vero nata ſit inuſitata *controuerſia, non notis, ſed plene perſcriptis* verbis concipienda fuerit actionis formula. Sed quis credat, toties erraſſe librarios in vero huius actionis nomine, eamque ſemper & vbique adpellaſſe PRAESCRIPTIS VERBIS? Et cur Graeci idem vocabulum retinuerunt, niſi fuiſſet inter iuriſconſultos notiſſimum? Immo & veteres Gloſſae verborum iuris habent vocabulum *πραισκρίπτοις βέρβις*, idque interpretantur *τῆς ἐν τοῖς προγεγραφεῖσι ῥήμασιν ἐνοχῆς*. Quod profecto non *perſcripta* ſine notis, ſed *praeſcripta verba* ſignificat. Quoties ergo incerta ac ſine nomine conuentio interceſſerat, ita intendebatur actio, vt ea negotium, de quo conuenerat, complecteretur. Verbi gratia: AIO TE MIHI TRITICVM, DE QVO INTER NOS CONVENIT, OB POLITA VESTIMENTA TVA, DARE OPORTERE. Negante reo, fiebat ſponſio NI DARE DEBEAT. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 480.

§. XXXIII.

Obligationes ex maleficio priuato erant quatuor: EX FVRTO, RAPINA, DAMNO, INIVRIA. Ex FVRTO ACTIO alia poenalis erat, alia condictio rei furtiuae. Condicturus vero rem furtiuam ita intendebat: AIO, VESTEM, QVAM NVPER FVRTO MIHI ABSTVLISTI, MEAM ESSE, TEQVE ILLAM MIHI DARE OPORTERE: (*b*) Ita & in reliquis maleficiis intendebatur actio. In iniuriis: AIO, TE MIHI PVGNVM INFLIXISSE, TEQVE MIHI TANTVM, QVANTVM EGO AESTIMAVERO, DARE OPORTERE. In rapina: AIO TE MIHI LIBRVM VI RAPVISSE, TEQVE MIHI QVADRVPLVM EIVS PRETIVM DARE OPORTERE. In damno iniuria dato: AIO TE HOMINEM MEVM OCCIDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM ILLE HOC ANNO PLVRIMI FVIT, DARE OPORTERE. Sigon. *de iudic. I.* 20. *p.* 480. Actiones ex maleficio.

(*b*) Hoc modo formulam concipit Sigonius *de Iud. I.* 20. *p.* 480. Sed plerumque tamen vſi videntur *φράσει*: AIO HANC MIHI REM FVRTO TVO ABESSE. *l.* 19. §. 3. *D. de Furt.* Quinctilian. *Declam. XIII.* Quo adludens etiam Martialis *Epigr. VI.* 19.
Sed lis eſt mihi de tribus capellis:
Vicini, queror HAS ABESSE FVRTO.
Briſſon. *de Form. V. p.* 377.

§. XXXIV.

Ad actiones mixtas praeter *hereditatis petitionem* referuntur iudicia FAMILIAE ERCISCVNDAE, COMMVNI DIVIDVNDO, FINIVM REGVNDORVM, in quibus ita videtur inſtituta actio: AIO TE FAMILIAM DIVIDERE DEBERE, ET HOC NOMINE, QVANTVM MIHI EX INVENTARIO DEBETVR, TE MIHI DARE OPORTERE. AIO RES COMMVNES DIVIDVNDAS ESSE, EOQVE NOMINE TE MIHI DIMIDIVM DARE OPORTERE. AIO FINES AGRI NOSTRI REGVNDOS, TEQVE, QVOD EX AGRO MEO PERCEPISTI, DARE OPORTERE. Sigon. *de Iudic. ibid.* Actiones mixtae.

§. XXXV.

Sufficiant haec de prima actionum diuiſione. Altera eſt, qua actiones in REI PERSEQVVTORIAS, POENALES & MIXTAS diſpeſcuntur. Rei perſequutoriae ſunt omnes in rem actiones, omnesque ex contractu; excepta actione depoſiti miſerabilis: adeoque de his iam ſupra actum. Poenales ſunt actiones ex delicto, quibus non rem, ſed poenam, perſequimur. Mixtis denique, tum id quod intereſt, tum poenam, legibus conſtitutam, perſequimur, Actiones poenales.

veluti

veluti actione *vi bonorum raptorum*, *damni iniuria dati*, *depoſiti miſerabilis*, & quae ſunt huius generis aliae, quas iam antea occupauimus. Formula perſequendi poenam fuiſſe videtur talis: AIO CENTVM MIHI FVRTO TVO MANIFESTO ABESSE, TEQVE EO NOMINE QVADRINGENTOS AVREOS MIHI DARE OPORTERE. Rem vero & poenam ſimul ita videntur perſequuti: AIO TE MIHI VESTEM VI RAPVISSE, EOQVE NOMINE QVADRVPLVM DARE OPORTERE. Ex quibus ſimul intelligitur, quo pacto ex diuerſis delictis in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum, agi conſueuerit, vt adeo non opus ſit, de hac tertia actionum diuiſione ſeorſum agere. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 481. *ſequ.* Addimus in quadruplum olim etiam condemnatos eſſe foeneratores improbos. Teſtem eius rei locupletiſſimum habemus Catonem *de Re ruſt. init.* cuius locum ſupra *Libro III. Tit. XV. §. IV.* adſcripſimus.

§. XXXVI.

Actiones arbitrariae, ſtricti iuris & bonae fidei.

Quarto actiones aliae ſunt BONAE FIDEI, aliae STRICTI IVRIS, aut vt rectius dicamus, aliae ARBITRARIAE ſunt, aliae BONAE FIDEI, aliae STRICTI IVRIS. ARBITRARIAE id habebant ſingulare, quod iudex primum ex aequo & bono aeſtimare iuberetur, quantum reus reſtitui deberet, & ſi non pareret, ei poteſtas eſſet, illum in maius quid condemnandi, e. g. in quadruplum, veluti in actione quod metus cauſſa, vel in quantum in litem actor iuraſſet. Theoph. §. 31. *Inſt. h. t.* In actionibus STRICTI IVRIS praetor certum quid exprimebat in formula, in quod reus eſſet condemnandus. Denique in BONAE FIDEI iudiciis iudicis religioni permittebat, in quantum reum ex aequitate putet condemnandum. Actionum *bonae fidei* tres erant formulae. In contractibus enim potiſſimum conſenſualibus actores vtebantur formula EX BONA FIDE. In fiduciis dicebant: VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Rei denique vxoriae actioni, & actionibus arbitrariis, propria erat formula: QVANTVM AEQVIVS MELIVS. Quae omnia diſcimus ex Cic. *de Offic. III.* 15. & *pro Q. Roſcio Comoedo IV.* Hinc tales erant actionum bonae fidei formulae: AIO, TE MIHI DOMVM LOCASSE, TEQVE MIHI EX AEQVO ET BONO DARE FACERE OPORTERE, QVIDQVID ALTERVM LOCATI NOMINE DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA. Cuius formulae exemplum eſt apud Valer. Max. VIII, 2. 1. *l.* 54. *pr. D. locati.* Item: AIO, ME TIBI, PRAETER DOTEM, ET PATRIMONIVM MEVM DEDISSE, TEQVE

QVE

QVE MIHI, QVANTVM AEQVIVS MELIVS SIT, DARE OPORTERE. Item: AIO, TE MIHI DOMVM ILLAM, QVAM TIBI MANCVPAVI, VT MIHI REMANCVPARES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER, REMANCVPARE OPORTERE. Arbitrariae vero actiones ita concipiebantur: AIO TE MIHI VESTEM EXHIBERE, VEL, QVANTVM AEQVIVS MELIVS, MIHI DARE OPORTERE. *l. pen. §. vlt. D. ſolut. matrim.* Cicero *Topic. XVII.* Car. Sigon. *de iudic. I.* 21. *p.* 485. *ſequ.* Actiones ſtricti iuris, omiſſis illis formulis, ad rei certae praeſtationem reo intendebantur. Differentia etiam ea erat inter has actiones, quod in actionibus bonae fidei & arbitrariis res ab arbitris, in actionibus ſtricti iuris a iudicibus diſcuterentur. Illis *libera erat & nullis adſtricta vinculis religio, vt detrahere aliquid poſſent, & adiicere, & ſententiam ſuam, non prout lex & iuſtitia ſuaderet, ſed prout humanitas & miſericordia impelleret, regerent.* Senec. *de Benef. I.* 7. Hos praetor includebat formula, adeoque omnia *ad libellam*, vt ait Cic. *pro Q. Roſc. IV.* adiudicare tenebantur, hoc eſt, *ad teruncium*, vt explicat Hadr. Turneb. *Aduerſ. XXIX.* 36. Id quod tum demum intelligetur melius, vbi de iudicum datione, praeſcriptiſque eis a praetore formulis, egerimus.

§. XXXVII.

Actiones, quibus ſolidum vel conſequebantur, vel non conſequebantur.

Quinto aliis actionibus SOLIDVM, aliis MINVS, QVAM SOLIDVM conſequimur. Quoties enim reum, quantum facere poterat, dare oportebat: toties minus quam ſolidum obtinebatur. Formula erat de peculio filii: AIO, ME SERVILIO, FILIO TVO C AVREOS MVTVOS DEDISSE, TEQVE, QVANTVM EX EIVS PECVLIO FACERE POTERIS, MIHI DARE OPORTERE. Item de dote: AIO, ME TIBI NOMINE DOTIS MILLE DEDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM FACERE POTERIS, DARE OPORTERE. Ita & a parente, patrono, ſocio, milite, donatore, non totum, ſed quantum facere poterant, obtineri poterat, ob beneficium competentiae. Eodemque modo agebatur cum eo, qui bonis ceſſerat, ſi poſtea aliquid adquiſiuiſſet. De quibus omnibus plura iureconſulti. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 483.

§. XXXVIII.

Actionum ſexta diuiſio.

Sexto actiones vel ob FACTVM PROPRIVM reorum, vel filiorum familias ſeruorumque cauſſa intendebantur. Huc pertinent actiones QVOD IVSSV, de IN REM VERSO, de PECVLIO, TRI-

BVTORIA, EXERCITORIA, INSTITORIA. De quibus omnibus titulo proxime inſequente ex inſtituto erit agendum.

XXXIX.

Poſtulatio iudicis.

Hactenus, quo pacto actiones intendere ſoliti ſint veteres; oſtendimus. Eas rei vel NEGANDO excipiebant, vel EXCIPIENDO excludere conabantur, ceu infra ad titulum de exceptionibus docebimus. Vbi ergo reus actionis fundamentum vel negando, vel excipiendo eliſerat, & ſponſiones ea, qua antea diximus, ratione fuerant factae: proximum erat, vt vel IVDICES, vel ARBITRI; vel RECVPERATORES poſtularentur. *Iudex* cognoſcebat de actionibus omnibus, maxime vero de iis, quae erant ſtricti iuris. *Arbitri* ad diiudicandas cauſſas bonae fidei, & arbitrarias, dabantur, horumque latior erat iudicandi poteſtas. Feſtus *p.* 253. ARBITER *eſt, qui totius rei arbitrium habet & poteſtatem.* Vnde hi arbitri cum compromiſſariis non ſunt confundendi. Denique, ſi de perſequutione rei agebatur, dabantur *recuperatores*, ita dicti, quod per eos ſuum quiſque recuperaret, (*c*) ceu poſt Feſtum *voce Reciperatio p.* 893. recte obſeruat Theophil. *ad* §. 4. *Inſt. qui & ex quib. cauſ. manum. non licet.* Sic A. Caecinae recuperatores dabantur, vt tota Ciceronis oratio docet. Tales etiam in prouinciis datos eſſe, legimus Cic. *in Verr. II.* 11. 13. Liu. XLIII. 1. Inualuit tamen poſtea, vt & centumuiri, quos praetor in conſilio habebat, cauſſas grauiores difficilioreſque cognoſcerent. Sen. *de Benef. III.* 7. Quod ab Auguſti demum temporibus frequentius fieri coepiſſe, haud obſcure colligas ex Tacito *de Orat. XXXVIII.* vbi ita auctor, quiſquis ſit: *Primus tertio conſulatu Cn. Pompeius adſtrinxit, impoſuitque veluti fraenos eloquentiae, ita tamen, vt omnia in foro, in legibus, omnia apud praetores gererentur. Apud quos quanto maiora olim negotia exerceri ſolita ſunt, quod maius argumentum eſt, quam quod cauſſae centumuirales, quae nunc primum obtinent locum, adeo ſplendore aliorum iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Caeſaris, neque Bruti, neque Caelii, neque Calui, non*

(*c*) Nullum eſt dubium, quin initio ob rem tantum perſequendam dati ſint *recuperatores.* Id enim vel ipſum indicat vocabulum. Poſtea tamen & alii iudices hoc nomen tuliſſe videntur. Nam & ad aeſtimationem iniuriarum recuperatores datos, legimus. Tac. *Annal. I.* 74. Gell. 20. 1. nec non in vindiciis ſecundum libertatem. Suet. *Veſpaſ. III.* quin & pro obtinenda corona murali. Liu. XXVI. 48.

non denique vllius magni oratoris liber apud centumuiros dictus legatur exceptis orationibus Aſinii Pollionis?

§. XL.

Iudices ergo hi POSTVLABANTVR a litigantibus, ita, vt actor primum iudicem aduerſario ferret, quem ipſi commodum erat, in verba ſponſionis NI ITA ESSET, rogaretque vt eo contentus eſſet, nec alium poſceret, vel procaret. Verbo enim PROCARE hac in re vſos veteres, docet Feſtus *voce procum. p.* 380. *Eſt enim procare poſcere, vt cum dicitur in iudice collocando:* SI ALIVM PROCAS, NIVE EVM PROCAS, *hoc eſt poſcis.* Quod ſi iudicem probaret reus, tunc iudex CONVENIRE dicebatur. Valer. Max. II. 8. (*d*) *l.* 80. *D. de Iudic.* & hinc nihil erat reliquum, quam vt eum poſtularent a praetore: quod his verbis factum eſſe, docent Cicero *pro Muraena XII.* & Valerius Probus *in Notis:* PRAETOR IVDICEM ARBITRVMVE POSTVLO, VT DES IN PERENDINVM. Eodem modo poſtulabantur recuperatores. Cic. in *Verr. III.* 58. *Coepit Scandilius recuperatores aut iudicem poſtulare.* Centumuiri non poſtulabantur, niſi vterque litigantium in eos ſubſcripſiſſet. Plin. *Epiſt. V.* 1.

Formula poſtulandi iudicem vel arbitrum.

(*d*) Licebat ergo eumdem reiicere, & eierare, quod fiebat formulis: EIERO, QVEM TVLISTI, IVDICEM, INIQVVS EST: vel HVNC NOLO, TIMIDVS EST, vel NOLO EVM ELIGERE. Cic. *de Orat. II.* 70. Plin. *Paneg. XXXVI.* 4. Briſſon. *de Form. V. p.* 369. Ex quo facile patet, vnde natum ſit iuſiurandum perhorreſcentiae, quod poſtea inuexit ius canonicum. cap. 11. *de reſcript. in* 6.

§. XLI.

Iudices poſtulati a praetore, DABANTVR, vel ADDICEBANTVR. *l.* 80. *D. de Iudic.* Cuiac. *Obſ. IV.* 15. & quidem cum certa formula, quae intentioni actionis reique exceptioni reſpondebat. Semper his in formulis praetores vtebantur voce PARET, quod idem eſſe videtur, ac *adparet*, vnde & Feſtus negat, hoc vocabulum duplici R ſcribi oportere. Eius verba in voce *parret* talia ſunt: *Parret, quod eſt in formulis, debuit & producta priore ſyllaba pronunciari, & non gemino r ſcribi, vt fieret paret, quod eſt inueniatur, ut comparet, adparet.* Sic, ſi quis rei inſtituiſſet vindicationem, negante reo, iudex in haec verba dari ſolebat: C. AQVILLI, IVDEX ESTO. SI PARET, FVNDVM CAPENATEM, DE QVO SERVILIVS AGIT CVM CATVLO, SERVILII ESSE EX IVRE QVIRI-

Iudices qua formula.

QVIRITIVM, NEQVE IS SERVILIO A CATVLO [illegible]VR, TVM CATVLVM CONDEMNA. Sin exceperat reus [illegible] huic etiam addebatur exceptio, veluti: EXTRA QVA[illegible]MENTVM PRODATVR, QVO ADPAREAT, CATVLI ESSE. Ita aliis quoque actionibus formulae accommodabantur, ceu iam per omnes actionum ſpecies oſtenderunt Car. Sig. *de Iudic. Rom. I.* 24. *p.* 495. *ſequ.* Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 370.

§. XLII.

Numerus teſtium praeſcriptus. Satisdatio. Litis conteſtatio.

Poſtremo praetor numerum TESTIVM, quibus denunciaretur teſtimonium, praeſcribebat, quorum plerumque decem fuiſſe, ex Valerii Probi *notis* & lege Manilia *de limitibus* oſtendit Sigonius *de Iudic. I.* 25. SATISDABANT tunc quoque litigantes eo modo, quem infra Tit. XI. vberius declarabimus. Denique fiebat LITIS CONTESTATIO. Haec quid fuerit, non adeo clarum atque expeditum eſt. Feſtus ait, litigantes conteſtari litem dici, quum *ordinato iudicio, vtraque pars diceret:* TESTES ESTOTE. Teſtes itaque adhibiti videntur ad probandum, fuiſſe hanc actionem inſtitutam, reum hoc vel illo modo contradixiſſe, ſponſiones has inter litigantes interceſſiſſe, datumque hac formula iudicem, ceu adparet ex *l. vn. C. de litis conteſt.* Quo factum eſt, vt per litis conteſtationem diceretur *quaſi contrahi l.* 3. §. 11. *D. de pecul.* Noodt. *de iuriſdict. I.* 15. *p.* 147. Huber. *praelect. ad Digeſta V.* 1. 21. *p.* 182. *ſequ.*

§. XLIII.

Et haec quidem, quae hactenus diximus, IN IVRE FIERI dicebantur: reliqua IN IVDICIO expediri ſolebant. De iudicum vero notione cognoſcendique ordine infra ad tit. XVII. agemus.

TIT. VII.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIVM GESTVM ESSE DICITVR.

AGi apud Romanos potuiſſe, diximus non ſolum cum iis, quibuscum factum aliquod interceſſerat, ſed & cum iis, quorum in poteſtate erant illi, qui vel contraxerant, vel delictum aliquod commiſerant. De his actionibus hoc & inſequente titulo agendum.

§. I.

§. I.

Prima, quae huc pertinet, actio, de qua aliquid ex antiquitate monendum ſit, eſt INSTITORIA, ad quam intelligendam, praecipue oſtendendum, quaenam olim Romae fuerit mercatorum conditio. Romulus, qui rempublicam ſuam non niſi ad militare ſtudium comparatam eſſe volebat, etiam mercatura interdixerat ciuibus, eamque non ſecus, ac artes ſellularias, a ſeruis tantum exerceri iuſſerat. Dionyſ. Halic. *II. p.* 98. Poſtea, creſcente ciuium numero, creſcente luxu, vbi maior eſſe coeperat rerum neceſſitas, paullo benignius coeperunt de hoc vitae genere ſentire, adeo vt A. V. C. CCLIX. Claudio Seruilioque coſſ. collegium mercatorum Romae inſtitueretur, quod ab aede Mercurii, in qua ſacra facere ſolebant, MERCVRIALE dictum eſt. De eo Liu. II. 27. *Certamen conſulibus inciderat, vter dedicaret Mercurii aedem. Senatus a ſe rem ad populum reiecit. Vtri eorum dedicatio iuſſu populi data eſſet, eum praeeſſe annonae,* MERCATORVM *collegium inſtituere, ſollemnia pro pontifice iuſſit ſuſcipere.* Sed & Ouidius *Faſt. V. v.* 672. de Mercurio,

Te, quicumque ſuas profitentur vendere merces,
Ture dato tribuas vt ſibi lucra, rogant.

Fuit & aliud mercatorum collegium quod *Capitolinum* dictum eſt, cuius & Liuius & Cicero meminerunt. Horum vero alii *mercatores* κατ' ἐξοχὴν, alii *negotiatores* dicebantur, quorum illi Romae, hi in prouinciis negotiabantur, ſi recte rem explicauit Sigon. *de antiquo iure ciuium Rom. II.* 10. *p.* 319. [conf. V. C. Io. Aug. Erneſti *Diſſ. de negotiatoribus*, quae Lipſ. prodiit.] Hinc apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 170. alius vocatur MERCATOR NAVICVLARIVS; alius *Claſſ. I.* 178. NEGOTIATOR CRETARIVS, vel vti apud Grut. *p. DCXII.* 3. 4. legitur, NEGOTIATOR ARTIS CRETARIAE. Quamuis vero ab hiſce temporibus Romani mercaturae paullo plus, quam olim, ſtatuerint pretii: manſit tamen inter eoſdem opinio, adhaerere huic vitae generi neſcio quid illiberale, & viro honeſto indignum. Satis id adparet ex loco Ciceronis *de Offic. I.* 42. vbi ex inſtituto de mercatura diſſeritur. Hoc loco Cicero primum diſtinguit inter *propolas*, vel *arrilatores* & *negotiatores* quos Apuleius *magnarios* vocat. De illis: *Sordidi etiam*, inquit, *putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod ſtatim vendant. Nihil enim proficiunt, niſi admodum mentiantur. Nec vero quidquam eſt turpius vanitate.* Eos vero qui magnariam exercent mercaturam, multaque vndique adportant, multiſque ſine vanitate imperti-

Actio inſtitoria.

Mercatores quo loco Romae fuerint?

pertiuntur, non admodum vituperandos putat Cicero: ſed tum demum laudandos, *ſi ſatiati quaeſtu, vel contenti potius, vt ſaepe ex alto in portum, ſic ex ipſo portu ſe in agros poſſeſſioneſque receperint.*

§. II.

Inſtitores quinam, & quomodo inſtituta actio inſtitoria?

Quum ergo mercaturae cuicumque ineſſe videretur aliquid illiberale: non facile ſolebant mercatores magnarii ipſi in tabernis verſari, ſed vel ſeruos, vel libertos, vel liberos homines, mercede conductos, negotiationibus praeficere, quos INSTITORES adpellabant eo, quod negotio gerendo inſtarent. *l.* 3. *l.* 5. *l.* 13. §. *vltim. D. de inſtitor. act. Inſtare* autem eſt negotiari, vti Graecis τὸ ἐνστάνειν teſte Heſychio idem ac ὠνεῖζειν. Hinc Nonius: *Inſtat mercaturam, credo rem faciet, frugi eſt homo.* Vnde Paullus *Rec. Sent. III.* 4. 72. vbi ſeruorum varia recenſet genera, inſtitores inter miniſteria vrbana refert. Quo loco, INSTRVCTORES eſſe legendum, fruſtra contendit Tho. Reineſ. Vide Notam adiectam nouae editioni Gruteri *inſcript. p.* IↃLXXV. 9. Si quis cum INSTITORE contraxerat: poterat ipſum dominum vel negotiatorem conuenire. Et tunc actio hunc in modum intendebatur: AIO ME STICHO MAEVII SERVO, QVEM MAEVIVS INSTITOREM SVVM FECERAT, C. AVREOS CREDIDISSE, EVMQVE EIVS REI NOMINE C. AVREOS MIHI DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 484.

§. III.

Actio exercitoria.

Quemadmodum inſtitoria actio a ſeruo inſtitore nomen acceperat: ita EXERCITORIA ab ipſo domino vel EXERCITORE cognominabatur. Ex quo mare tentauerant Romani, *multis* illi praemiis inuitarunt homines ad nauticam negotiationem. Quin & ſaepe in corpora & ſocietates coaluerunt negotiatores, nauigationem communi conſilio ſumtuque promoturi. Sic apud Gruterum *Inſcript. p.* CCLIIX, I. mentio fit SCAPHARIORVM, QVI IVLIAE ROMVLAE NEGOTIANTVR. Et p. DCXVII. I. & CCCCXL. 3. laudantur QVINQVE CORPORATI NAVIGANTES vel NEGOTIANTES, nimirum Ararici, Ligerici, Rhodanici, Druentici & Pericorii (*a*). Quicunque ergo in eiusmodi ſocietate nauali, ſuo periculo naues

(*a*) Sed & iura loquuntur de *conſortio nauiculariorum, l.* 11. *C. Theod. de Nauicul.* de *corpore nauiculariorum, l.* 32. *eod.* de *coetu nauarchorum* & *concilio nauiculariorum*, &c. Varia iis conceſſa eſſe priuilegia, conſtat ex *l.* 7. *l.* 14. *&* *l.* 36. *Cod. Theod. eod. tit.* Reineſ. *Not. ad Inſcript. p. CCCVII.* 21.

naues vel fluminibus, vel mari ipſi, immittebant, ſiue ſuas, ſiue per auerſionem conductas, ii EXERCITORES vocabantur. Vnde *exercitor* eſt, ad quem obuentiones omnes & reditus nauis perueniunt, ſiue is dominus nauis ſit, ſiue a domino per auerſionem conduxerit. *l.* I. §. 15. *D. de exercit. act. l.* I. *D. de furt. aduerſ. naut.* Sic apud Gruter. *Inſcript. p.* CCCCXLII. 12. occurrunt EXERCITORES RATIVM VLPIANARVM. Et apud Reineſ. *Inſcr. p.* IↃXVII. 20. SCAPHARII, EXERCITORES ARARICI. Iidem aliquando *domini* dicti, veluti *l.* I. *l.* 2. *C. Theod. de nau. non excuſ.* & in marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. III.* 21. vbi memorantur DOMINI NAVIVM CARTHAGINENSIVM EX AFRICA. Diuerſi ab his erant MAGISTRI NAVIVM, qui naui praeerant, quibusque totius nauis cura fuerat demandata. *l.* I. §. I. *D. naut. caupon. ſtabul. l.* I. §. I. *D. de exercit. act. l.* 2. *princ.* §. 2. *& pen. D. ad l. Rhodiam*, iique ſaepe ſeruilis erant conditionis, ceu ex iisdem locis adparet *(b)*. Quicumque vero cum magiſtro nauis contraxerat, ei actio in ipſum exercitorem dabatur, eaque intendi ſolebat hunc in modum: AIO, ME STICHO SERVO, QVEM MAEVIVS DOMINVS EI NAVI, QVAM EXERCET, MAGISTRVM PRAEFECERAT, CENTVM AVREOS EIVS REI CAVSSA, CVI PRAEFECTVS ERAT, CREDIDISSE. EVMQVE EIVS REI NOMINE CENTVM MIHI DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 484.

(*b*) *Nonnumquam plures magiſtri diuiſis officiis praeponebantur; veluti alter locandis, alter exigendis vecturis. Plerique ſic duos vni naui praeficiebant, ne alter ſine altero quid ageret. l.* I. §. 13. *D. de exercit. act.*

§. IV.

DE TRIBVTORIA actione praeter ea, quae a iureconſultis dici ſolent, nihil eſt, quod addamus, niſi quod ea hunc in modum intendi conſueuerit: AIO, MAEVIVM PECVLIARES STICHI SERVI MERCES EX EDICTO NON DISTRIBVISSE, ET QVANTO MINVS TRIBVTVM SIT, QVANTVM DEBVERIT, TANTVM MIHI EVM DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 414. Actio tributoria.

§. V.

Reliquae ſunt actiones QVOD IVSSV, DE IN REM VERSO, & de PECVLIO, quarum *iſta* inſtituebatur ſi filiusfamilias, vel ſeruus iuſſu patris vel domini contraxerat, *illa*, quoties ex contractu illo pater vel dominus factus fuerat locupletior: *haec*, ſi alienae Actiones de in rem verſo & peculio.

pote-

poteſtati ſubiecti, quibuſcum quis contraxerat, peculium profectitium haberent. Tale, vt ſupra vidimus, & filiifamilias, & ſerui, & ipſae matres familias habere ſolebant. Quod ſi ergo etiam ſine voluntate mariti, domini patriſue cum vxore, ſeruo filioue contractum fuerat: tunc maritus, & dominus & pater, conueniri poterant. Et quidem, ſi in rem non verſum, tantum praeſtare tenebantur, quantum patiebatur peculium. Si partem tantum in rem verſam eſſe conſtaret, partem praeſtabant iidem, reliqua ex peculio, quantum fieri poterat petebantur. Adeoque tunc vtraque actio cumulabatur hoc modo: AIO, ME STICHO, MAEVII SERVO, C. CREDIDISSE, VT MAEVII DOMVM CADENTEM FVLCIRET, ET MAEVIVM QVATENVS ET IN REM VERSVM, ET IN PECVLIO STICHI ESSE CONSTABIT, DARE MIHI OPORTERE. Sigon. *ibid. p.* 484.

§. VI.

SC. Macedonianum.

At quum ſecuri hac actione foeneratores filiisfamilias *plurima* ſolerent credere, eoque res rediret, vt filii ad praematurum atque improbum ſucceſſionis votum impellerentur: SC. MACEDONIANO cautum eſt ab ampliſſimo ordine, vt ne iis, qui pecuniam filiisfamilias crediderint, etiam poſt mortem patrum actio petitioque daretur. Ipſo quidem iure creditori erat actio, ſed ea elidebatur exceptione SC. Macedoniani. *L.* 11. *D. ad SC. Macedon.*

§. VII.

De huius SC. origine controuerſia.

Quando conditum ſit iſtud Senatus conſultum, non adeo liquido conſtat. Latam eſſe de mutuo legem a Claudio Imperatore, anno V. C. IↃCCC. eaque cautum, ne id a filiisfamilias vmquam repetere poſſent creditores, docet Tacit. *Annal. XI.* 13. Sed exiſtimant plerique, ſaluberrimam hanc legem corruptiſſimis ſub Nerone temporibus obſoleuiſſe. Nam de eadem re iterum ad Senatum retulit Veſpaſianus, Suet. *Veſpaſ. XI. Auctor ſenatui fuit Veſpaſianus, decernendi, ne filiorum familias foeneratoribus exigendi crediti ius vmquam eſſet, hoc eſt, ne poſt patris quidem mortem.* Hoc ſane credere malunt Torrentius *ad Suet.* & Ant. Schultingius *Iurispr. anteiuſt., p.* 278. quam, quod vulgo exiſtimant, errorem in re tam parum antiqua obrepſiſſe Suetonio, accuratiſſimo ſcriptori. Neque enim rarum eſſe, aiunt, vt iura illis tamquam auctoribus adſcribantur, qui ea abolita deſuetudine reſtituerint, idque exemplis demonſtrat Fridr. Brummer. *ad leg. Cinc. III.* Sed longe expeditior ſupereſſet Tacitum Suetoniumque

que conciliandi ratio (*c*) modo de primo Veſpaſiani conſulatu cert[illegible] conſtaret.

(*c*) [illegible] nimirum Taciti & Suetonii ſententias conciliauit Petr. Faber *Semeſtr.* I. 25. *p.* 142. Claudius Tacito huius SC. auctor fuiſſe dicitur. Sub eodem vero Coſ. fuit Veſpaſianus, iſque conſulatus Veſpaſiani vetus adpellatur a Sueton. *Veſp. VIII.* Claudio ergo tribuitur ea lex, tamquam principi, Veſpaſiano tamquam conſuli. Nam & conſulibus, immo & ſenatoribus tum adhuc ius fuiſſe, referendi ad ſenatum, relationemue poſtulandi, diſcimus ex Gell. *Noct. Att. IV.* 10. Sed is primus ac vetus Veſpaſiani conſulatus non adeo certus eſt.

§. VIII.

Id vero ſingulare habuit hoc SC. quod non ab auctore vel cos. nomen adeptum eſt, ſed a Macedone quodam, ſiue improbo foeneratore, vti vulgo exiſtimant, ſiue filiusfamilias, vti Theophilo videtur, id nomen habuerit. Et ſane, quamuis plerisque vapulet Theophilus, & ipſi in prioribus editionibus eum notauerimus: iam tamen, veritatis ſtudio adductus, ingenue moneo, probabiliorem & ipſius SCi verbis conuenientiorem eſſe Theophili, quam vulgarem, ſententiam. Aiunt enim patres: *Quum inter ceteras ſceleris cauſſas, Macedo quas illi natura adminiſtrabat; etiam aes alienum adhibuiſſet.* Haec prima cauſſa, quae Senatum mouit, quod Macedo *aes alienum adhibuiſſet inter ſceleris cauſſas.* Atqui *aes alienum* non ratione creditorum dicitur, ſed ratione debitorum. *l.* 213. §. 1. *D. de V. S.* Sequitur altera: *Et ſaepe materiam peccandi malis moribus praeſtaret, qui pecuniam, ne quid amplius diceretur, incertis nominibus crederet.* Haec demum SC. verba ad foeneratorem pertinent. *l.* 1. *D. ad SCt Maced.* Incertis vero nominibus credere non eſt, ſuppreſſa cauſſa mutui, celatoque titulo crediti, & tacito foenore credere, vt rem explicant Paraeus *in Lexic. crit.* Cuiac. *ad. C. de SC. Maced. & in Parat. D. eod.* Ian. Vinc. Grauina *de Leg. & Senatusconſ. LXIX. p.* 629. ſed nominibus non bonis, ſub vſuris immodicis, credere. Tales foeneratores erant, Scaptius & Matinius, de quibus Cicero *ad Attic. Epiſt. V. vlt.* nec non Fuſidius, de quo Horatius *Serm. I.* 2. *v.* 12.

A quo denominatum?

Fuſidius vappae famam timet ac nebulonis,
Diues agris, diues poſitis in foenore numis,
Quinas hic capiti mercedes exſecat, atque
Quanto perditior quisque eſt, tanto acrius vrget.
Nomina ſectatur, modo ſumta veſte virili,

Sub patribus duris tironum: Maxime, quis non
Iuppiter exclamat, ſimul atque audiuit.

Ger. Noodt *de Foen. & Vſur. II.* 13. *p.* 291. qui [redacted] foeneratorum artem egregie expoſuit. Eiusdem ergo [redacted]is erat ſceleſtus ille, qui huic SC. occaſionem dedit, Macedoni, tamquam incerto nomini, ſub vſuris mordaciſſimis credendo. Inſcriptiones Gruteri. p. LXXX. meminere C. MODESTII MACEDONIS, qui an eiusdem cum noſtro familiae fuerit, alii videant.

TIT. VIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Ex delictis eorum, qui in poteſtate erant, dabantur ACTIONES NOXALES, quarum origo erit paullo altius repetenda.

§. I.

Actiones noxales e XII. Tabulis ſunt.

Iam XII. Tabulis cautum fuerat de noxae datione ob furtum, ceu docet Vlpianus *l.* 2. §. 1. *D. de noxal. act.* Ex quo colligimus, actiones illas noxales non aliunde, quam ex ipſo illo vetere iure decemuirali, deſcendere, in quibus etiam horum vocabulorum prima mentio fit, de quibus diſpiciendum accuratius.

II.

Quid noxa & noxia?

A nocendo & NOXAM & NOXIAM dici, nemo dubitauerit. Vtrumque vocabulum ita diſtinguit Iuſtinianus, quod *noxâ* ipſum quod nocuit, corpus; *noxia* delictum; quod ſeruus commiſit, denotet. *princ. Inſt. h. t.* eademque legimus *l.* 1. *pr. D. ſi quadrup. paup. feciſſ.* Nec abnuit vſus veterum auctorum. Nam Terent. *Eun. V.* 2. *v.* 13. *Vnam hanc* NOXIAM *omitte; ſi aliam admiſero, occidito.* Plaut. *Moſtell. V.* 2. *v.* 56. *Quid grauaris? quaſi non cras iam aliam commeream* NOXIAM. Et ita paſſim alibi. Sed tamen non raro neglectum eſſe iſtud diſcrimen, animaduertimus. Noxa enim plane etiam maleficium, & peccatum qualecunque, denotat; non modo in iure noſtro: *l.* 45. §. 1. *D. de leg.* 1. *l.* 4. & *l.* 32. *D. de noxal. act.* ſed & in duodecim tabulis, vt teſtatur,

l. 238.

l. 238. *in fine D. de verb. ſign.* quamuis eo loco multae editiones *noxae*; *Florentina noxiae praeferat.*

§. III.

Quid noxae dare, & qui noxae dati?

Noxae vero dedere, vel in noxam dare, erat hominem, poteſtati ſuae ſubiectum, animalue viuum tradere ei, cui delicto quodam vel facto illius fuerat damnum illatum. *l.* 1. §. 14. *D. ſi quadrupes pauperiem feciſſ.* Quinctilian. *Declam. IX.* Noxae ergo olim dabantur non ſolum animalia, nec ſolum ſerui, ſed & filiifamilias. *l.* 5. *§. pen. D. de oblig. & action. l.* 3. *§.* 4. *D. de libero homine exhibend.* immo & filiae familias §. *vlt. Inſt. de noxal. act.* quamuis his, ob fauorem pudicitiae, citius, quam filiis, peperciſſe videantur. Magnum tamen hac in re inter ſeruos liberosque noxae datos intercedebat diſcrimen. Liberi enim homines, noxae dati, ſeruiebant quidem, ſed non erant ſerui. Quinctilian. *Inſtit. orat. VII.* 3. & *Declam.* CCCXI. Cuiac. *Obſeru. XIII.* 9. Hinc ſi tantum adquiſitum per eos eſſet, quantum damni dederant, dimittendi erant, quamuis nulla interpoſita eſſet, vti in emancipatione, fiducia. Papinianus apud *Auctor. Collat. Leg. Moſ. & Rom. II.* 3. Manumiſſi quoque non erant libertinae conditionis, ſed ingenuitatem recuperabant, non ſecus, ac filii, a parente venumdati. Quinctilian. *Inſt. V.* 10. Quae omnia in ſeruis ſecus ſe habebant, qui vere erant ſerui eius, cui dediti fuerant, & omnia domino illo nouo adquirebant. Si tamen tantum corraſiſſent pecuniae, vt huic ſatisfacere poſſent, manumittendi & illi erant. Cuiac. *Obſ. XIII.* 9. Sed quamuis ſatis diu haec vigeret conſuetudo, ſiquidem & Paullus adhuc illius meminit *Recept. Sent. II.* 31. 9. poſtea tamen ſenſim obſoleuit noxae deditio filiorum filiarumque familias, eaque grauiter improbatur ab Imperatore. *§. vlt. Inſt. de nox. action. adde l. vlt. §.* 4. *C. de furt. & ſeru. corrupt.*

§. IV.

Actionum noxalium indoles.

Non vero proprium & ſpeciale hoc erat actionis cuiusdam nomen, ſed qualitas quaedam duntaxat, quae actionibus *ex delictis* vel *quaſi delictis* adiiciebatur. Hinc alia *actio noxalis* erat *furti*, de qua legibus XII. Tabularum ita fuerat cautum: SI SERVVS, INSCIENTE DOMINO, FVRTVM FAXIT, NOXIAMVE NOXIT, NOXAE DEDITOR. *l.* 2. *§.* 1. *D. de noxal. action.* Gothofred. *de Leg. XII. Tab. Tab. XII.* Alia *actio noxalis de dolo*, alia *noxalis de damno iniuria dato*, alia *noxalis arborum furtim caeſarum. l.* 3. §. 7. *D. ad*

ad exhib. l. 9. §. 4. D. de dolo malo l. 19. & l. 28. D. de noxal. act. l. pen. D. commod. l. vlt. C. de furt. l. 7. §. 5. D. arb. furt. caeſar. Eodem modo ex edicto praetoris, de *vi bonorum raptorum* & ceteris delictis noxales inſtituebantur actiones. Huber. *Prael. ad Inſt. h. t. p. 396.*

§. V.

Quomodo inſtitutae?

Ea porro harum actionum vis erat ac poteſtas, vt dominus paterue vel aeſtimationem litis ſufferre, vel ſeruum filiumue familias noxae dedere cogeretur. Vnde hac ſimiliue formula intendebantur actiones noxales: AIO, STICHVM, MAEVII SERVVM, FVRTO, (RAPINA, ARBORIBVS FVRTIM CAESIS,) NOXIAM MIHI NOCVISSE, ET MAEVIVM AVT AESTIMATIONEM SVFFERRE, AVT STICHVM NOXAE MIHI DEDERE OPORTERE. Ita enim hanc actionis formulam ſeſe habuiſſe, magis crediderim, quam quomodo eam concipit Sigonius *de iudic. I. 21. p. 484.*

TIT. IX.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

NOxalis quoque eſt ACTIO DE PAVPERIE: ſiquidem & is, cuius quadrupes damnum dederat praeter naturam generis ſui, vel aeſtimationem ſufferre, vel quadrupedem noxae dedere iubebatur. Vnde non mirum, Imperatorem de hac quoque actione proxime poſt noxales agere.

§. I.

Actio quadrupedaria ex XII. Tabulis eſt.

Haec quoque actio ex Legibus XII. Tabularum deſcendit, quibus cautum fuiſſe legimus: SI QVADRVPES PAVPERIEM FAXIT, DOMINVS NOXIAE AESTIMIAM OFFERTO, SI NOLIT, QVOD NOXIT, DATO. *l. 1. princ.* §. 1. & 2. *D. h. t.* De quadrupedibus ergo lex agit, adeoque ea aliquanto latius hoc vocabulum accipit, quam lex Aquillia. Quum enim haec pecudes tantum quadrupedes commemoret, quales ſunt, quae gregatim paſcuntur: (Vide ſupra *Lib. IV. Tit. III. §. VII.*) lex illa XII. Tabularum *quadrupedes* tantum exprimit, adeoque damnum etiam ab aliis quadrupedibus quae non eſſent pecudes, datum vindicat, non tamen a feris beſtiis, etiamſi eſſent in dominio. Hic enim requirebatur

rebatur damnum contra naturam animalis datum. *l.* 1. §. 7. *D. h. t.* Beſtiarum vero genitalis eſt feritas. *l.* 1. §. 10. *eod.* Damnum vero a quadrupede datum vocatur *pauperies. l.* 1. *§.* 1. *eod.* Feſt. *voce pauperies p.* 358. (*a*) Quae vox ea damna ſignificat, quae quadrupes, feritate commota, intulit, non ſi quid depauerit. Nam hoc caſu altera dabatur actio de *paſtu pecoris*, quae ex iisdem legibus XII. Tabularum deſcendit. *l.* 14. *fin. D. de praeſcript. verb.* (*b*) Ceterum actio DE PAVPERIE, aeque ac de paſtu, noxalis erat, & aduerſus dominum competebat, vt aut damni ſufferret aeſtimationem, aut quadrupedem noxae dederet.

(*a*) Caper in *Orthographia* ita diſtinguendum putat inter *paupertatem* & *pauperiem*, vt *illa* egenorum conditionem, haec *damnum* denotet.

(*b*) Schultingius ad Paull. *Rec. Sent.* I. 15. 1. recte obſeruat, ob quadrupedes alieno agro immiſſas non datam actionem de paſtu pecudis, ſed inſtituendam tunc fuiſſe actionem ex lege Aquillia. *l. vlt.* C. *ad* L. *Aquill.* & hinc Iuuenalem *Satyr. XIV. v.* 151. hoc delictum vocaſſe *iniuriam*, id eſt, damnum iniuria datum.

§. II.

Idem ſpeciatim de cane cautum eſſe *lege* quadam PESVLANIA, Lex Peſulania
tradit Paull. *Recept. Sent. I.* 15. 1. Sed de ea lege PESVLANIA ſulania
nimium quantum inter ſe diſſentiunt Interpretes. Vir ſummus, de cane.
Iac. Cuiacius, qui in vetere quodam Codice legerat PESOLONIA, primum ſuſpicabatur, Paullum ſcripſiſſe *lege Solonia*. Nam de hoc legislatore ſcribit Plutarchus *in Solon. p.* 91. Ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλειῷ τετραπήχει δεδεμένον. *Scripſit etiam legem de noxia quadrupedum, qua canem mordentem, quatuor cubitorum catenae adligatum dedi iuſſit.* Vnde non dubitandum exiſtimabat Cuiacius, quin ad hanc ipſam Solonis legem Paullus reſpexerit. Eam Cuiacii coniecturam deinde magnopere probarunt Ant. Auguſtinus & Conr. Ritterſhuſius, adeo, vt hic eam lectionem in ipſum textum admittere haud dubitarit. Sed ſane vocabuli terminatio magis Romanam, quam Atticam legem videtur indicare. Quis enim vmquam Solonis leges vocauit *Solonias*? Et cur Paullus in libro, quo prima iuris Romani elementa complexus eſt, legem quamdam Graecam adduxiſſet? Si recte ſe habet ſcriptura, ac non potius *Petiliana* vel alio modo ſcriptum fuit: veroſimilius eſt, Peſulanum quemdam, quisquis is demum fuerit, tribunum plebis, ſpeciatim de cane ſanxiſſe, quod lex XII. Tabularum generatim

 de

de quadrupedibus ſanxerat, adeoque legem PESVLANIAM plebiſcitum quoddam eſſe, cuius tamen auctorem aeque, ac aetatem, ſcimus iuxta cum ignariſſimis. Hotomanus *de Legib. Rom. p.* 88. Sane ob damnum quoque, a canibus datum, competebat noxalis actio, ſi canis ſolutus fuiſſet. *l.* 2. §. 2. *D. h. t.* (*c*) Quod procul dubio Peſulania illa lege primum inuectum eſt.

(*c*) Fallitur ergo Iac. Cuiacius *Adnot. ad Paulli Recept. Sent. p. m.* 252. negans, canes his actionibus contineri, eo quod illi inter pecudes non ſint. Hoc enim de actione ex lege Aquillia verum eſt, non de actione quadrupedaria. *l.* 2. §. 2. *D. ad L. Aquill.*

§. III.

Edictum aedilitium de cane aliisque beſtiis.

Eodem hoc titulo, Imperator meminit EDICTI AEDILITII, (*d*) per quod non licebat canem aliudue animal ſiue ſolutum, ſiue ligatum in viis publicis vbi vulgo iter fit, hominesque conſiſtunt, habere. Si aduerſus ea factum eſſet, & homo liber ex ea re periiſſet, ſolidorum CC: ſin alias libero homini nocitum eſſe diceretur, quod aequum bonumque iudici videretur, tanti condemnaretur dominus: ceterarum vero rerum, quantum damnum datum fuerit, dupli (*e*), §. 1. *Inſt. h. t.* & *l.* 40. *l.* 41. *l.* 42. *D. de edict. aedil.* vbi ipſa legitima Aedilis verba habentur. Extra locum publicum fas erat Romanis, quaeuis habere animalia, veluti canes, vrſos & huius generis alia. Ea ſolebant interdiu vincta alligataque habere; noctu vero dimittere libera: Varro *de Re Ruſt. I.* 21. Hinc canis apud Phaedrum *Fab. III.* 7. *v.* 18.

Quia videor acer: adligant me interdiu

Nonnumquam etiam epigramma addebant: CAVE CANEM, ne quis praetereuntium propius accederet, & a cane latitante inuaderetur. Exemplum exſtat apud Petron. Arbitr. *Satyr. Cap. LXXII.*

(*d*) Praetori hoc edictum tribuit Paullus *Rec. Sent. I.* 16. 2. partim, quod de iiſdem rebus, de quibus aediles, praetores quoque ius dicere ſolebant. Cuiac. *Obſ. VIII.* 28. partim quod edictum aedilitium in praetoris edictum poſtremo transfuſum videtur. Ian. a Coſta, *ad* §. 2. *Inſt. de diuiſ. ſtipulat.*

(*e*) Immo tempore Paulli *etiam* extraordinaria poena *habebat locum.* Vid. Paull. *Recept. Sent. I.* 15. 13. Id quod nec ex *praetoris*, nec ex aedilitio edicto eſt.

§. IV.

Formulae harum actionum.

Ex his ergo facile patet, quibus formulis etiam hae actiones intendi conſueuerint. Si quis enim actionem quadrupedariam inſtituere vellet, ita intendebat: AIO, BOVEM MAEVII SERVVM MEVM,

STICHVM,

STICHVM, CORNV PETIISSE, ET OCCIDISSE, EOQVE NOMINE MAEVIVM MIHI AVT SERVI AESTIMATIONEM PRAESTARE, AVT BOVEM MIHI NOXAE DARE OPORTERE. Sin ex aedilitio edicto eſſet agendum, formula erat: AIO, VRSVM MAEVII MIHI VVLNVS INTVLISSE, ET MAEVIVM, QVANTVM AEQVIVS MELIVS, MIHI DARE OPORTERE, vel: AIO VRSVM MAEVII MEAM MIHI VESTEM DISCIDISSE, EVMQVE DVPLVM, QVANTI VESTIS EST, MIHI DARE OPORTERE. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 484.

TIT. X.

DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.

QVum omne iudicium litigantium deſideret praeſentiam, que omnes tamen promiſcue ea prudentia atque facundia eſſe ſoleant, vti ipſi pro ſe agere, actionemue excipere poſſint: inuenti ſunt a Romanis COGNITORES & PROCVRATORES, qui alienas cauſſas in iudiciis agerent. De his ergo hoc titulo paullo adcuratius agendum.

§. I.

Iam a Romulo inuentum fuiſſe *ius patronatus*, iuſſoſque eſſe patricios, lites pro clientibus plebeiis ſuſcipere, iam ſupra oſtendimus ex Dionyſ. Hal. II. p. 84. vbi, etiam obſeruatum a nobis eſt, ſequente aeuo, vbi iam, iſtud inſtitutum exoleuerat, natum inde eſſe aliud *patronorum* genus, quod ſe totum forenſibus controuerſiis conſecrarit, operamque litigantibus aut commodarit, aut locarit. Ritterſhuſ. *ad XII. Tab. p.* 82. Frider. Brummer. *ad Leg. Cinc. II. p.* 20. Ceterum huic forenſi operae dare ſe ſolebant adoleſcentes nobiliſſimi, quibus primum hoc erat induſtriae ſpecimen, primum honorum rudimentum. Nec temerario impetu ruebant in forum, ſed plerumque a conſulari quodam deducebantur, ceu docet Plin. *Epiſt. II.* 14. qui etiam ſua aetate hunc morem ſenſim exoleſcere, dolet, quamuis ipſe eum in vſum reuocare conatus ſit, ceu patet ex eodem *Epiſt. VI.* 23. Eſt haec origo *aduocatorum*, qui *supereſſe* dicebantur negotiis, (Vid. Gell. *Noct. Att. I.* 22.) quamuis tunc nondum fas eſſet litigantibus, abeſſe a iudicio.

Origo aduocatorum.

§. II.

§. II.

Nemo alterius nomine agere poterat.

Nam ne fieri quidem poterat ex antiqui iuris Romani principiis, vt alterius nomine quiſquam ageret. Primo enim generaliſſima erat regula iuris: PER EXTRANEAM PERSONAM NIHIL ADQVIRI POSSE. §. 5. *Inſt. per quas perſ. adquir. l.* 126. *§.* 2. *D. de verb. obl. l.* 73. §. *vlt. D. de reg. iur.* Quum vero etiam per ſententiam iudicis adquiratur: conſequens erat, vt extranea perſona alieno nomine agere haud poſſet. Deinde paullo ante ad titulum de actionibus obſeruauimus, omnes actiones atque exceptiones in ſtipulationem eſſe deductas: ſtipulari vero aliis nemo poterat ex tritiſſima Romani iuris regula *l.* 38. §. 17. *D. de verb. obl.* Vnde & ob hanc rationem nemo pro alio agere poterat in iudiciis. Denique eodem loco monuimus, actiones omnes certis formulis ſollemnibusque verbis fuiſſe comprehenſas. Iam hae formulae omnes ita conceptae erant, vt vnusquisque, quod ſuum eſſet, petere poſſet. Vt vero peteret quis, quod alteri deberetur, nulla erat prodita iure ciuili actio. Ger. Noodt. *Comm. ad Pand. III.* 3. *p.* 126. Vt paucis dicamus, actiones erant *actiones legis: l.* 2. *§.* 6. *D. de orig. iur.* actiones autem huiusmodi nec diem, nec conditionem, nec procuratorem admiſiſſe, iuris erat certiſſimi. *l.* 123. *pr. D. de reg. iur.* Ex quibus omnibus non poterant non colligere Romani, neceſſariam eſſe litigantium praeſentiam, nec poſſe quemquam alieno nomine vel intendere litem, vel excipere (*a*).

(*a*) Iam ab antiquiſſimis tamen temporibus excipiebantur actiones *pro populo*, *pro libertate*, *pro pupillo.* Quum enim nec totus populus, nec ſeruus, nec pupillus agere ipſi poſſent: conuenientiſſimum erat, his caſibus admitti procuratores. Excipiebantur etiam abſentes reip. cauſſa, aut ſi apud hoſtes eſſent, pro quibus furti ab aliis agi poterat ex lege Hoſtilia. *pr. Inſt. h. t.*

§. III.

Quid cognitores & procuratores?

Enimuero, quum hoc moleſtiſſimum eſſet illis, qui ſubtilitates iuris forique ambages parum intelligebant: inuenti demum ſunt COGNITORES & PROCVRATORES, qui aliorum lites ſuſciperent. Quale inter eos diſcrimen fuerit, quibusdam paullo videtur obſcurius. Vtrosque fuiſſe cauſſarum miniſtros & ſuffragatores, docet Imperator. *l. vlt. C. Theod. de cognit. & procurat.* Aſt in eo diuerſam illorum conditionem fuiſſe animaduertunt, quod procurator abſentis litigatoris; cognitor praeſentis cauſſam egerit, idque

que colligunt ex Feſto & Aſconio Paediano. Sed non dicit Feſtus, cognitores egiſſe cauſſas, dominis praeſentibus, verum cauſſas illis a dominis praeſentibus fuiſſe mandatas. Quod vbi factum, domino deinde licebat ſuo arbitrio abeſſe, vt patet ex Ciceron. *pro Q. Roſc. Comoed. II.* & Horat. *Serm. I.* 5. *v.* 35. vbi poeta:

- - - Ire domum, atque
Pelliculam curare iube, ſi COGNITOR *ipſe.*

Quare dicere malim, in eo poſitam fuiſſe differentiam, quod I. cognitores praecipue in ſtatus controuerſiis, procuratores in reliquis cauſſis ciuilibus locum habuerint: II. quod cognitores cum ſolemnitate aliqua a praeſentibus, procuratores, ſine eiusmodi ſollemnitate per mandatum ab abſentibus fuerint conſtituti. Prius docet Donatus *ad Terent. Eunuch. IV.* 7. *v.* 35. vbi, quum dixiſſet comicus:

Principio eam dico eſſe liberam, ciuem Atticam, ſororem meam.

addit Donatus: *in tria diuiſit officium defenſionis ſuae: in* ADSERTORIS, *Principio eam dico eſſe liberam: in* COGNITORIS, *ciuem Atticam: in* FRATRIS, *meam ſororem.* Poſterius vero erudite ſuo more demonſtrauit Iac. Gothofredus *ad d. l. vlt. C. Theod. de cognit. & procurat.* Inde eſt quod vocantur praeſentium cognitores, *l. vlt. C. Theod. de cognit. & proc.* qui litem alterius ſuſcipiunt coram eo, cui dantur, Feſt. *voce cognitor*, qui praeſentium cauſſam norunt, & tuentur, vt ſuam. Aſcon. Paed. *ad Cic. Diuin. cap. IV.* Quinam cognitores eſſe potuerint, disquirit Paull. *Rec. Sent. I.* 2. Atque hinc ſaepe oriebatur diſceptatio forenſis: *Non licet tibi agere mecum: cognitor enim fieri non potuiſti.* Quinctil. *Inſtit. Orat. III.* 6. Ordinarie cognitores permittebantur ſenibus, & aegrotantibus, de quibus *Auct. ad Heren. II.* 13. *Ex aequo & bono eſt, quod maior annis LX. & cui morbus cauſſa eſt, cognitorem det.* Sed quum formulae ſollemnes ſenſim ab vſu recederent; obſoleuit etiam nomen cognitorum, adeo vt Tribonianus illud vbique expunxerit (*b*), ceu ex *l.* 28. §. 7. *D. de poenis*, comparata cum Paulli *Rec. Sent. V.* 25. 10. ad oculum patet.

(*b*) Meminit adhuc *cognitorum* Paullus *Rec. Sent. I.* 2. 5. Meminit Codex Theodoſianus. Sed Tribonianus vbique eos expunxit, non quia putauit, alioquin derogatum iri dignitati cognitorum, qui erant iudices a principe dati, vt exiſtimat Iac. Guther. *de Offic. dom. Aug. I.* 25. Sed quia Iuſtiniani aeuo cognitorum opera aeque, ac ipſum nomen, in foro non amplius audiebatur.

§. IV.

Cur procuratoribus adfictum dominium litis?

Ne tamen, inuentis cognitoribus & procuratoribus, vetus illud iuris Romani principium de quo *num. II.* diximus, plane reiiceretur, neque procuratores alieno nomine agere viderentur; finxerunt ſuo more ICti, DOMINIVM LITIS in procuratorem tranſire, id eſt, *facultatem quamdam, vi cuius actio ita alicuius propria videretur, vt illam quaſi ſuo nomine mouere poſſet ac peragere*, *l.* 4. §. 3. *D. de alienat. iud. mut. cauſ. l.* 4. *§. fin. D. de adpell.* Boehmer. *Diſſ. de domin. lit. I.* 12. Id vero dominium litis in procuratorem transferebatur per litis conteſtationem, per quam quippe cum aduerſario quaſi contrahebatur, dummodo anteceſſiſſet principalis mandatum. Schilter. *Exerc. X.* 46. Boehmer. *ibid. n.* 24. 26.

§. V.

Effectus dominii litis.

Varii vero erant huius dominii effectus, veluti I. quod omnes iudicii actus, ipſaque ſententia in procuratorem dirigetur. *l. vn. C. de ſatisdat.* II. Quod, lite conteſtata, citatus principalis impune emaneret, neque ratum eſſet, quod ille inuito procuratore in iudicio geſſiſſet. Boehm. *ibid. III*, 10. III. Quod nec procurator ex actione famoſa condemnatus notaretur, & principalis tunc integrae famae cenſeretur, *l.* 6. §. 2. *D. de his qui not. infam.* IV. Quod principalis poſſet pro procuratore cautionem interponere. *l.* 8. §. 3. *& l.* 15. *D. de procur.* V. Quod procuratoris negligentia & contumacia domino noceret. *l.* 78. §. 2. *D. de legat.* 2. VI. Quod procurator ſibi adquireret actionem directam tum ex ſtipulatu, tum rei iudicatae, adeoque & agere ex vtroque poſſet, & conueniri (*c*). VII. Quod procurator, vi huius dominii, poſſet alium ipſo iure ſibi ſubſtituere, *l.* 8. 11. 23. *C. de procur.* nec non ſubſtitutionem reuocare, dummodo res adhuc eſſet integra. Boehmer. *Diſſ. ead. II.* 18. VIII. Quod procurator, niſi cauſſa cognita, mutari non poſſet. *l.* 17. *D. de procur.* IX. Quod dominum etiam reconuentione pulſatum defendere teneretur. *l.* 33. §. 3. *ſequ. l.* 35. *D. de procurat.* X. Quod litem ad heredes tranſmitteret. Quam tamen veteris iurisprudentiae ſubtilitatem iam dudum ſuſtulere Theodoſius & Valentinianus Imperatores. *l. fin. C. Theod. de procur.* XI. Quod procuratoris eſſet,

(*c*) Neutro tamen caſu illa actio efficax eſt. *l.* 28. *D. de procur.* Sed procurator conuentus, exceptione domini ſe tueri poteſt. Boehmer. *Diſſ. de Domin. lit. II.* 15.

ſet, & interponere adpellationem; & eamdem proſequi. *l.* 18. *D. de adpellat. l.* 2. *C. de procurat.* XII. Quod procurator, mortuo domino, litem nihilominus proſequi teneretur. *l.* 23. *C. de procur.* & quae ſunt huius generis alia.

§. VI.

Locum tamen procuratores habebant tantum in iudiciis priuatis, non aeque in publicis. In his neque accuſator per procuratorem agere poterat, propter neceſſitatem inſcriptionis, de qua infra ſuo loco agemus: neque reus, ſi ipſe praeſens, & crimen ita comparatum eſſet vt capitis damnari poſſet. Boehm. *Diſſ. ead. II.* 13. Procuratores in quibus iudiciis locum habuerint?

§. VII.

A procuratoribus differebant DEFENSORES, qui ſine mandato rei abſentis nomine interueniebant, litemque ſuſcipiebant, de quibus ſatis accurate agunt doctores ad *tit. D. de procur. & defenſ.* Differunt etiam PATRONI CAVSSARVM, ADVOCATI, PROCVRATORES & COGNITORES, quorum diſcrimen hoc tradit Aſcon. Paedian. *ad Cicer. Diuinat. in Verr. p.* 1759. "*Qui defendit alterum in iudicio, aut* PATRONVS *dicitur, ſi orator eſt; aut* ADVOCATVS, *ſi aut ius ſuggerit, aut praeſentiam ſuam commodat amico; aut* PROCVRATOR, *ſi negotium ſuſcipit; aut* COGNITOR, *ſi praeſentis cauſſam nouit, & ſic tuetur, vt ſuam.*" Sed de *cognitoribus* paullo ante; de *aduocatis* & *patronis cauſſarum* ſupra ſatis accurate egimus. Quinam defenſores, patroni cauſſarum, & aduocati?

TIT. XI.

DE SATISDATIONIBVS.

TOTO coelo a fori noſtri vſu diſtat vetus SATISDATIONVM ratio, de qua quaedam ex antiquitatibus monere iuuat, ſed pauca: quum pleraque ipſe Imperator exſequutus ſit.

§. I.

SATISDARE iureconſultis eſt, datis fideiuſſoribus cauere. *l.* 1. *D. qui ſatisd. cogantur*; quamuis aliquando, latiore vocabuli notione, Satisdatio quid?

tione, & reliquae cautiones ſatisdationum nomine veniant. *l. 61. D. de V. S. l. 21. §. 2. D. de pecun. conſt. l. 49. D. de ſolut.* Et ſane ignotae veteribus fuiſſe videntur cautiones, vel per pignora, vel per iusiurandum, vel per nudam promiſſionem praeſtitae, quae tamen poſtea etiam in vſu eſſe coeperunt, ceu ex titulo eodem Digeſtorum adparet.

§. II.

Satisdationis quaenam fuerit ratio in iudiciis realibus? Diſtingui, quod ad ſatisdationem attinet, ſolebat inter iudicia IN REM, & in PERSONAM. Quoties IN REM agebatur, ſatisdandum erat a poſſeſſore; quod ſi victus eſſet, nec rem ipſam reſtitueret, nec litis aeſtimationem, poteſtas futura ſit petitori aut cum eo agendi, aut cum fideiuſſoribus eius, quae ſatisdatio vocari ſolebat IVDICATVM SOLVI. *princ. Inſt. h. t.* Quin idem poſſeſſor cauebat etiam datis fideiuſſoribus, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum. Quod ni faceret, poſſeſſio in ſatisdantem aduerſarium transferebatur. Paull. *Recept. Sent. I. 101.* Vide ſupra *Lib. IV. Tit. V. n. 24. 25.* I. Satisdatio haec *iudicatum* ſolui hac formula concipiebatur: SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM, A SEMPRONIO IVDICE, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT, IVDICATA ERIT, QVOD OB EAM REM TE, HEREDEMVE TVVM DARE, FACERE, PRAESTARE, OPORTEBIT, QVANTI EA RES ERIT, DARE SPONDES? Barn. Briſſon. *de Form. V. p. 393.* Satisdare etiam tunc cogebantur. II. Procuratores actorum, qui REM RATAM DOMINVM HABITVRVM, cauebant. *princ. Inſt. eod.* Idem etiam III. de tutoribus curatoribusque eſt intelligendum, qui & ipſi non ſecus, ac procuratores, cauebant, *princ. Inſt. eod.* ſed id tamen tum demum locum videtur habuiſſe, ſi quando, an tutores eſſent, dubitabatur. *l. 23. D. de adm. tut.* Vulgo enim a tutoribus & curatoribus de rato non ſatisdabatur. *l. vlt. §. 3. C. de adm. tut.* Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p. 399.* Et hoc innuere videtur Iuſtinianus, dum *d. pr. Inſt. h. t. tutoribus agentibus hanc ſatisdationem aliquando remiſſam eſſe*, ait.

§. III.

Vt & in iudiciis perſonalibus. Ad iudicia IN PERSONAM quod attinet, ne hic quidem actor ſatisdare cogebatur, immo nec reus, ſi ſuo nomine iudicium accipiebat. Id quod de cautione IVDICATVM SOLVI videtur intelligendum. Cautio enim REM RATAM HABERI ab actoris procuratore omnino erat praeſtanda, quandoquidem edicto praetoris fuerat cautum: CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM SIBI DARI POSTVLAVERIT

LAVERIT, EI, QVO NOMINE AGIT; ID RATVM HABERE EVM, AD QVEM EA RES PERTINERET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Rei autem procuratorem IVDICATVM SOLVI cauere oportebat, *quia nemo defenſor in aliena re, ſine ſatisdatione, idoneus eſſe creditur.* §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc falſus eſt Alphenus, dum *negauit, aequum eſſe, procuratorem ſatisdare: quod reus ſatisdare non deberet, ſi adeſſet.* Cic. *pro P. Quinct. VII.* Car. Sigon. *de Iudic. I.* 27. *p.* 500.

§. IV.

In cauſſis bonae fidei, & arbitrariis, ſi in arbitrum compromiſiſſent, aliquando deponebatur certa pecunia. Cic. *pro Q. Roſc. Com. IV. Quaero abs te quid ita de hac pecunia compromiſſum feceris, arbitrum ſumſeris, quantum aequius melius ſit dari, repromittique, ſi pareret?* Quum enim periculum eſſet, vt alterutra pars arbitri ſententiae ſtaret: plerumque haec pecunia deponebatur, vt mulctae loco eriperetur ei, qui hoc modo eluſiſſet arbitrium. Sigon. *ibid. p.* 501. Quid Compromiſſum?

§. V.

Et haec erat vetus ſatisdandi ratio, quam demum litis conteſtatio ſequebatur. Vide ſupra *Lib. IV. Tit. VI. num.* 42. Sed haec omnia poſtea immutata ſunt. Nam nouo iure reus, ſiue in rem, ſiue perſonali actione conueniretur, numquam cauebat IVDICATVM SOLVI, ſed tantum IVDICIO SISTI, quae cautio etiam iureiurando, vel nuda promiſſione praeſtari poterat, niſi reus de fuga eſſet ſuſpectus. Procurator actoris, niſi dominus praeſens actis inſinuaret mandatum, ſatisdare cogebatur, REM RATAM HABERI. Rei vero procurator non adigebatur ad ſatisdationem, ſed ſufficiebat, ſi reus vel in iudicio, vel extra iudicium, pro eo cauiſſet, IVDICATVM SOLVI. Rei abſentis defenſori ſemper erat ſatisdandum IVDICATVM SOLVI, alias non admittebatur ad ſuſcipiendam pro alio ſine mandato actionem. Haec noua eſt illa ſatisdandi ratio, quae Conſtantinopoli introducta, omnes deinde reliquas prouincias imperii perſuaſit, neceſſarium eſſe exiſtimante Iuſtiniano, *caput omnium ciuitatum, nempe regiam vrbem, eiusque obſeruantiam, omnes prouincias ſequi.* §. 7. *Inſt. h. t.* Noua ſatisdandi ratio.

TIT. XII.

DE

PERPETVIS ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS, ET QVAE AD HEREDES, ET IN HEREDES TRANSEVNT.

VT rerum corporalium erat vſucapio: ita & ratione iurium praeſcriptio. Inter iura vero, quae in bonis ſunt, quum etiam ſint actiones, conſequens erat, vt & iſtis lapſu temporis praeſcriberetur. Hinc actiones aliae PERPETVAE erant, aliae TEMPORARIAE, aliae HEREDIBVS, & IN HEREDES, aliae vel IISDEM, vel IN EOSDEM, minus competebant. Qua de re hoc titulo dicendum.

§. I.

Actiones quaenam perpetuae.

Quemadmodum leges perpetuae ſunt obligationis: ita & actiones, quae ex legibus naſcebantur, erant PERPETVAE, ita, vt iis nullo vmquam tempore praeſcriberetur. *pr. Inſt. h. t.* Poſtea, quum intereſſe videretur reipublicae, lites aliquando finiri: conſtitutionibus principum cautum eſt, vt eiusmodi actionibus, quae ex lege deſcendunt, triginta aut aliquando quadraginta annorum ſpacio praeſcriberetur. *princ. Inſt. h. t.* Remanſit tamen antiqui vocabuli vſus, adeoque & actiones, quae circumactis triginta vel quadraginta annis exſpirant, PERPETVAE vocatae ſunt. Briſſon. *de Verb. Signif.* voce *Perpetuus.* Tempus enim XXX. annorum veteribus erat *γενιά*, & id ſatis longum ſpacium videbatur homini, ius ſuum perſequuturo. Hinc Gloſſae Nomicae: *Περπέτουον καλεῖ καὶ τὸν τριάκοντα ἐτίας χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον.* PERPETVVM *vocat triginta annorum ſpacium, tum, quod per vitam hominis durat.* Ergo omnes actiones ciuiles ex conuentione erant perpetuae; & triginta annos durabant. *l. 3. C. de praeſcr. trig. an.* (a) Idem annorum terminus praefixus eſt

(a) Excipiuntur tamen actiones perſonales ad promiſſam ſeruitutem conſequendam competentes, quibus inter praeſentes decem; inter abſentes viginti annorum lapſu praeſcribebatur. *l.* 16. C. *de vſufr. l.* 13. C. *de ſeruit.* Alias exceptiones, quae pleraeque ex recentiore iure deſcendant, dabit *Stryk. de Praeſcript. act. ciuil. p.* 314.

eſt actionibus mixtis, *l. 7. C. de hered. pet.* nec non actionibus ex delicto ortis, quoties ciuiliter agitur, quia & hae actiones perſonales, adeoque per *l. 3. C. de praeſcr. trig. ann.* perpetuae ſunt. At criminales accuſationes quamuis & ipſae perſonales ſint: plerumque tamen XX. tantum annos competunt. *l. 12. C. ad L. Corn. de falſ.* (*b*)

(*b*) Exceptis criminibus continuis, vt & parricidio, & ſuppoſiti partus, de quibus ſemper recte agitur. *l. 13. D. ad SC. Silan. l. 19. §. 1. D. ad L. Corn. de falſ.* Notum quoque eſt delictis carnis quae vocant. quinquennio praeſcribi, niſi vel vis, vel inceſtus acceſſerit. *l. 29. §. 9. D. ad L. Iul. de adult. l. 39. §. 5. eod.* Idem tenendum de crimine peculatus, *l. 7. D. ad L. Iul. pecul.* & quibuſdam aliis, de quibus ICti plenius agunt.

§. II.

Praetoris quum annuum eſſet imperium, neque edictum eius; vt ſupra *Lib. I. Tit. II.* oſtendimus, diutius valeret: conſequens erat, vt & omnes actiones praetoriae non niſi annuae eſſent. *pr. Inſt. h. t.* Poſtea tamen & hae ex parte factae ſunt perpetuae. Nam quaedam & hodie temporariae ſunt, praeſertim quae ad reſciſſionem actus geſti; aut poenam tendunt. *l. 35. pr. D. de oblig. & act.* (*c*) Quod etiam de actionibus aedilitiis dicendum; ſiquidem & aedilium iurisdictio vertente anno exſpirabat (*d*). Enimuero, quum durum videretur, rei perſequutorias actiones, Praetoris edicto datas, tam breui temporis lapſu perimi, & eum, qui res alienas detinebat, decedente praetore, ſecurum praeſtari: inualuit vt actiones praetoriae, quibus rem perſequimur, tamdiu durarent,

Actiones praetoriae annuae.

Nonnullae etiam perpetuae.

(*c*) Perpetuae tamen ſunt ex praetoriis poenalibus actio furti manifeſti. *pr. Inſt. h. t.* Quod ideo inductum, quia actio haec ex XII. Tabulis deſcendit, quamuis praetor poenam mutarit. Gell. *Noct. Att.* II. 18. Eiusdem naturae ex eadem ratione ſunt actio furti aduerſus nautas caupones & ſtabularios: *l. ult. §. vlt. D. naut. caupon.* actio depoſiti miſerabilis: *l. 18. D. depoſ.* actio ſerui corrupti: *l. 13. D. de ſeru. corrupt.* actio de effuſo & deiecto, quoties liber homo laeſus. *l. 5. §. 5. D. de his qui effud. vel deiec.* Quarum omnium eadem eſt ratio, quia actio furti aduerſus nautas, & actio depoſiti in duplum, vere ex legibus XII. Tab. actiones reliquae ex L. Aquillia originem trahebant, quamuis quaedam circa eas praetor immutaſſet. Biennalis eſt actio doli. *l. fin. C. de dol. mal.*

(*d*) Attamen ſi ex edicto aedilitio reſcindendus erat contractus, veluti per actionem redhibitoriam, ſex menſibus tantum durabat actio, niſi tantum propter ornamenta detracta animal redhiberetur, quo caſu actio bimeſtris tantum erat, *l. 28. D. de aedilit. edict.*

durarent, quamdiu ciuiles, id eſt, reales, ſi poſſeſſor eſſet in conditione vſucapiendi, ob res mobiles triennium; ob immobiles X. vel XX. perſonales XXX. annos. *l.* 35. *pr. D. de obl. & act. l.* 8. *§.* 7. *D. de precar.* Tricennales quoque erant actiones praetoriae, quae ex delicto non poenam, ſed rem perſequebantur, Stryk. *de inueſtig. action. Sect. III.* 3. 4. *p.* 331. qui de his omnibus tam accurate commentatus eſt, nihil vt addi hic poſſe videatur.

TIT. XIII. XIV.

DE

EXCEPTIONIBVS ET REPLICATIONIBVS.

QVae in iudiciis actoris fuerint partes, quaue formula is actionem intenderit, ſupra titulo VI. ſatis ſuperque explicauimus. Diximus ibidem, n. XXXVIII. reum actionem vel *negando* excepiſſe, vel *excipiendo* elidere eſſe conatum. Ea EXCEPTIO a praetore erat poſtulanda, aeque ac actio (*a*); & quidem propoſita actione. Vnde tamquam ridiculum errorem veteris poëtae exagitat Terent. *in Eunuch. prooem. v.* 10. quod in comoedia induxerit reum, cauſſam prius dicentem quam actor theſaurum vindicans dixiſſet, vnde is ſibi theſaurus ſit, aut vnde in patrium monimentum peruenerit. Ad quem locum Donatus: *Poſſeſſorem fecit, priorem agere, quam petitorem, quod abhorret a conſuetudine, & iuris, & litium.* Si reus excipiebat, actor denuo replicabat. Vnde iam de EXCEPTIONIBVS & REPLICATIONIBVS erit agendum.

(*a*) Saepe nihil addebat ad inficiationem, & tunc *pura* ea dicebatur defenſio. Sin addebat, exceptionem: *coniuncta* vocabatur. Car. Sigon. *de iudic.* I. 21. *p.* 472. Cic. *de Inuent.* II. 20. *Agit is, cui manus praeciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, quocum agitur, a praetore exceptionem. - - Is qui agit,* IVDICIVM PVRVM *poſtulat; ille, quocum agitur, exceptionem ait addi oportere.*

§. I.

Exceptiones quotuplices? Erant exceptiones duorum generum. Aliae ex lege proficiſcebantur, aliae ex edicto praetoris; quarum illae CIVILES, hae PRAETORIAE vocantur. Saepe enim, vbi lex dederat actionem: prae-

praetor dabat exceptionem. Sic quum pactum ex Romani iuris principiis nihil operaretur : exceptionem tamen pacti admittebat Praetor, adeoque haec praetoria erat exceptio. Vtraeque exceptiones iterum in PERPETVAS, ſiue PEREMTORIAS, & TEMPORARIAS, ſeu DILATORIAS, diſpeſcebantur. Illae litem plane finiebant (*b*), veluti ſi reus opponeret, REM eſſe IVDICATAM. Hae eam tantum differebant, veluti ſi reus exciperet, debere ſe IN DIEM. Veniente enim die, nihil impediebat, quo minus actio inſtitui poſſet, poſtquam pluris petitionem minus periculoſam eſſe iuſſerat Zeno Imperator.

(*b*) Vocatae hae exceptiones etiam PRAESCRIPTIONES; ſic praeſcriptionis rei iudicatae meminit *l.* 10. *D. de except. praeſcr. & praei.* praeſcriptionis doli *l.* 91. *D. de ſol. & lib.* Praeſcribere vero eſt ante ſcribere, & inde hoc nomen datum videtur exceptionibus, quod quum ex iis penderet lis, vt ait Quinctilian. *Inſt. Orat. V I I.* 6. a praetore dictari ante actiones ipſiſque actionibus praeponi & praeſcribi ſolerent. P. Fab. *Semeſtr.* I. 21. *p.* 118. *ſequ.*

§. II.

Replicatio.

Reo excipiente, actor REPLICABAT, id eſt, exceptionem illius noua exceptione elidere conabatur. Veluti, ſi quis ageret aduerſus Caium, hunc ſibi debere centum; & Caius exciperet, pactum inter ſe interceſſiſſe de non petendo: actor verbi cauſſa reſpondebat, pactum illud nouo pacto eſſe ſublatum, & tunc quidem REPLICARE dicebatur. Si tum quoque reo ſuppeteret noua exceptio, qua actoris replicatio elidi commode poſſet: ea DVPLICATIO adpellabatur: Immo nonnumquam ad TRIPLICATIONEM & QVADRVPLICATIONEM, pro varietate negotiorum procedebatur. Quae omnia ſatis adcurate docet Imperator his titulis. Illud vero obſeruare licebit, exceptiones aeque, ac replicationes, includi conſueuiſſe ſponſionibus, quarum ratio ex ſequente §. elucebit. Prouocabant ſcilicet ſe inuicem litigantes ad certam pecuniam, quae ei lucro cederet, qui iudicio viciſſet. Vid. Cic. *in Verr. I.* 45. & ibi Aſcon. Paedianus, Liu. XXXIX. 43. Valer. Max. II. 8. 2. Cicero *pro Caecin.* *XVI.* & *in Verr. III.* 57. 58.

§. III.

Quaenam fuerit excipiendi & replican-

Vt vero ex antiquitatibus, qua forma proferri exceptiones & replicationes conſueuerint, oſtendamus: ſeparanda omnino ſunt *bonae fidei*, *arbitraria* & *ſtricti iuris* iudicia. In iudiciis arbitrariis & ſtricti iuris ſtatim, intenta actione, reus opponebat exceptio-

di ratio in iudiciis ſtricti iuris? nem, eamque deinde replicatione elidebat actor: adeoque non in iudicio, ſed in iure excipiendum replicandumque erat, ante litis conteſtationem. Sic intendente actore: AIO HVNC HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE, ſtatim addebat, qui rei cauſſam agebat: ET EGO NEGO, QVOD IAM RES IVDICATA SIT. Sequebantur ſponſiones ex parte actoris: SPONDESNE QVINGENTOS, SI HOMO ISTE EX IVRE QVIRITIVM MEVS SIT? SPONDEO. Ex parte vero altera: TV VERO SPONDESTE, NI HOMO TVVS SIT; NIVE RES IVDICATA SIT? SPONDEO. Denique & actio & exceptio inſerebatur formulae, quia iudex dabatur, hoc modo: SI PARET, HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM CAII ESSE, NEQVE RES IVDICATA SIT, SEIVM CONDEMNATO. Aliud exemplum dedit Ge. Graeu. *Epiſt. ad Schilterum*, inſerta Schilt. *Exercit. ad Pand. VII.* 3. *p.* 222. Conf. Ger. Noodt *de Iurisd. & Imp. I.* 13. *p.* 144. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 479. Exceptiones proponebantur verbis: SI NON, vel AC SI NON: item: AVT SI, AVT NISI, EXTRA QVAM SI, QVOD. Exempla ex ipſo iure colligit Cuiac. *Obſ. V.* 34. & multo accuratius Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 402. *ſequ.* Par ratio erat replicationum, quae eodem tempore, eademque ratione opponendae, in ſtipulationem deducendae, formulaeque erant inſerendae.

§. IV.

Quaenam in iudiciis bonae fidei? Alia vero erat ratio iudiciorum bonae fidei, in quibus nihil attinebat, exceptiones in iure a praetore ſpeciatim impetrari, formulaeque includi, ſiquidem arbitri libera, & nullis adſtricta vinculis religio & detrahere aliquid poterat, & adiicere. Senec. *de Benef. III.* 7. Hinc locum habebat exceptio etiam poſt litis conteſtationem oppoſita. Quin exceptiones bonae fidei iudiciis ineſſe dicebantur. *l.* 3. *D. de reſcind. vendit. l.* 84. §. 5. *D. de legat.* 1. *l.* 21. *D. ſolut. matrim.* Ger. Noodt *ibid. & Probab. II.* 1. *p.* 42. *ſequ. de Foenore, & Vſur. III.* 15. *p.* 330. *de forma emendandi doli mali V. p.* 488. *VIII. p.* 495. *de pact. & transact. XI. p.* 682.

§. V.

Probatio exceptionis & replicationis facta in iudicio. Vbi ad iudicium ventum, actor ſuam actionem & replicationem, reus exceptionem & duplicationem probabat. Nam & reus excipiendo actor fiebat. *l.* 1. *D. de except.*

TIT.

TIT. XV.

DE INTERDICTIS.

TRibus verbis, vt ſupra *Lib. I. II. n. XXII.* diximus, praetoris poteſtatem circumſcripſerant veteres. DABAT enim, DICEBAT & ADDICEBAT. Ad dicendi poteſtatem etiam INTERDICTA referuntur, de quibus hoc titulo quaedam ex antiquitatibus monebimus.

§. I.

Controuerſiae aut de iure in re erant, aut de poſſeſſione. Si quis conſtans & perpetuum ius, in re ſibi competens, perſequebatur, eoque nomine actionem inſtituebat: dicebatur PETERE. Sin poſſeſſionem vel adipiſci, vel retinere, vel recuperare vellet; qua de re ante inſtitutas actiones reales plerumque incidebat controuerſia: (Vid. *Lib. IV. Tit. VI. n.* 24.) tunc non *petere* aut *agere*; ſed INTERDICERE dicebatur. *Interdicere* ergo non ſolum erat praetoris, (*a*) ſed & eius, qui de poſſeſſione agebat, adeoque idem erat, ac interdictum a praetore poſtulare, vel eodem vti. Quinctil. *Inſt. III.* 6. *Non debuiſti* INTERDICERE, (id eſt, interdicto vti,) *ſed* PETERE, id eſt, actionem petitoriam inſtituere,) *an recte interdictum ſit, ambigitur.* Eadem ſignificatione vox INTERDICERE occurrit. *l.* 1. §. *pen. D. de via publ. l.* 3. *D. de tab. exhib. l. pen. D. ne quid in loco publ.* & locis aliis quamplurimis, collectis a Barn. Briſſon. *de verb. ſign. voce Interdicere p.* 290. Quid interdicere fuerit?

(*a*) In digeſtis etiam praetor nonnunquam INTERDICERE dicitur, veluti *l. vnic. pr. D. vt in flum. publ. l.* 1. §. 29. *D. de aqua quot. l. vn. pr. D. de fonte.* Sed frequentior tamen & antiquior eſt altera ſignificatio.

§. II.

Quemadmodum ergo, qui poſſeſſionem rei in controuerſiam deductae, petebat, INTERDICERE dicebatur: ita praetor tunc, Quid interdictum dare? ſi iu-

ſi iuſtae praeces viderentur, (*b*) INTERDICTVM DABAT, quod aliquando etiam DECRETI, aliquando ACTIONIS nomine veniebat. Cuiac. *Obſ. V.* 17. Faciebat id certa formula, qua aliquid fieri vel iubebat, vel vetabat, ita tamen, vt nihil interim de ipſa cauſſa decerneret, vt recte obſeruauit Theophil. *princ. Inſt. h. t.* Sic exempli cauſſa edicebat praetor: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM. Q. D. A. (id eſt *quo de agitur.*) QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS, ADVERSVS EA VIM FIERI VETO. Feſt. *voce poſſeſſio p.* 372. Vlpian. *l.* 1. *D. vti poſſid.* Reliquas formulas, quibus praetor de adipiſcenda recuperandaque poſſeſſione edicebat, collegit Briſſon. *de Form. V. p.* 388. *ſequ.*

Formula interdicti.

(*b*) Diſpiciebatur, an quis VEL VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO poſſideret, quae vocabula Interdicto VTI POSSIDETIS ſimilibusque inſerebantur. *l.* 1. §. 5. *D. vti poſſid.* Hinc Chaerea apud Terent. *Eunuch.* II. 3.

Hinc tu mihi vel VI *vel* CLAM *vel* PRECARIO *Fac tradas.*

Ad quae verba Donatus: *Secundum ius loquutus eſt. Nam his tribus mala fide aliquid poſſidetur.* Vnde falluntur, qui interdictum *vti poſſidetis* poſſeſſorio ſummariſſimo, quod vocant, comparandum exiſtimant.

§. III.

Nec ſolum de poſſeſſione praetor interdicta dabat, ſed & de iis controuerſiis, quae de rebus ſacris, religioſis, publicis, & huius generis aliis, incidebant, ſi qua vis in iis vel facta eſſet, vel metueretur. Sic de rebus ſacris edicebat praetor: IN LOCO SACRO FACERE, INVE EVM IMMITTERE QVID VETO. *l.* 1. *D. ne quid in loco ſacro fiat.* De religioſis: QVO QVAVE ILLI MORTVVM INFERRE, INVITO TE IVS EST, QVO MINVS ILLI EO EAVE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. *l.* 1. *D. de mort. inferend.* Eodem modo praetor interdixerat, de locis & itineribus publicis, de fluminibus, de ripis, aliisque eiusmodi rebus, de quibus ipſae formulae exſtant in *Libro XLIII. Digeſtorum.*

Interdicta de rebus ſacris, religioſis, publicis.

§. IV.

Ceterum ab actionibus interdicta toto coelo differebant. In actionibus non petebat actor ſtatim, vt praetor aduerſario aliquid imperaret, vel prohiberet, ſed aiebat, verbi cauſſa, rem eſſe ſuam, vel ſibi quid deberi ex mutuo vel alia cauſſa, iudiciumque

Differentia inter actiones & interdicta.

que ac iudicem petebat. Ac in interdictis rogabatur praetor, vt interdiceret iubendo, aut vetando, formulis, quales adhuc adduximus. Ant. Schult. *ad Paulli Recept. Sent. V. 6. p.* 453. Cuiac. *Obſ. V.* 17. Actionibus inſtitutis, plerumque dabantur iudices: at interdicta ipſe interponebat praetor, nec in iis opus erat iudice. Car. Sigon. *ibid.*

§. V.

Dato Interdicto, nonnumquam ſequebatur iudicium.

Dato tamen interdicto, ac negante altera parte, recte illud contra ſe petitum, iudicium erat dandum, & iudex vel recuperator conſtituendus, qui hac de re cognoſceret, ſententiam ferret, litemue, ſi ita ferret caſus, aeſtimaret. Cic. *pro Caecin. II. l.* 1. §. 41. *D. de vi & vi armat. l.* 3. §. *vlt. D. vti poſſidet. l.* 3. §. 1. *D. de itin. & actu priu.* Hinc iſto caſu etiam ſponſiones inter partes interponebantur: SI RECTE INTERPOSITVM INTERDICTVM? ſiue SI ADVERSVS EDICTVM PRAETORIS VIS ESSET FACTA? Exemplum eſt apud Ciceron. *pro Caecin. VIII. XVII.* Quinctil. *Inſtit. Orat. VII.* 5. *XII.* 10.

§. VI.

Cur interdicta vocentur ius ordinarium?

Quae quum ita ſint, facile patet, hoc caſu, quo negabat alter, ſe interdicto teneri, litigantes fuiſſe ad ius ordinarium remittendos. *l.* 1. §. 2. *D. ſi ventr. nom. mul. in poſſeſſ. miſſ.* Quamuis & interdicta ipſa IVS ORDINARIVM vocentur. Frontin. *de limit. agror. p.* 41. *De poſſeſſione controuerſia eſt, de qua ad interdictum, hoc eſt* IVRE ORDINARIO *litigatur.* Ad quae verba Aggen. Vrbicus: *De poſſeſſione fit controuerſia, quoties de totius fundi ſtatu per interdictum, hoc eſt,* IVRE ORDINARIO *litigatur. Hoc non eſt diſciplinae noſtrae iudicium, ſed apud praeſidem prouinciae agitur, vt ex lege reſtituatur poſſeſſio, cui poterit attinere.*

§. VII.

Quid cognitiones extraordinariae?

Reliqua quae de ſingulis interdictis dici poſſent, iam a doctoribus occupata ſunt, quorum expilare ſcrinia nihil attinet. Id modo addimus, interdictorum ad inſtar introductas eſſe EXTRAORDINARIAS COGNITIONES, quae ideo interdictis quodammodo adſimilantur. Vnde AD EXEMPLVM INTERDICTORVM *tunc rem agi*, aiunt Diocletianus & Maximianus, *l.* 3. *C. de interdict.* qualis locutio etiam eſt in *l.* 2. *C. vnde vi l.* 4. *C. eod. l. vlt. C. de liber. exhib. l. vlt. C. de action.* Add. Briſſon. *de Form. V. p.* 300. Varias Interdictorum diuiſiones, explicant ICti. Alia enim dicunt eſſe

PROHIBITORIA, alia RESTITVTORIA; alia EXHIBITORIA. Deinde alia ADIPISCENDAE, alia RETINENDAE, alia RECVPERANDAE POSSESSIONIS cauſſa dari obſeruant. Denique alia ipſis ſunt SIMPLICIA, alia DVPLICIA. Sed dari etiam interdicta mixtae naturae, veluti quae ſimul *prohibitoria* & *exhibitoria*, vel *prohibitoria* & *reſtitutoria* ſunt, obſeruat Cuiac. *Obſ. IV.* 11. Cui etiam eam debemus obſeruationem, quod quamuis vulgo, bina tantum illa interdicta retinendae poſſeſſionis duplicia eſſe, doceant, eiusdem tamen naturae ſit interdictum, quod inter corriuales redditur ex *l.* 1. *§.* 26. *D. de aqu. quot. & aeſtiu.* Cuiac. *Obſ. IV.* 11.

TIT. XVI.

DE

POENA TEMERE LITIGANTIVM.

INtereſt reipublicae, ne temere ad litigandum procedant homines. Hinc & Romani TEMERITATEM LITIGANTIVM partim pecuniaria poena, partim iurisiurandi religione, partim infamiae metu, coercuerunt. *princ. Inſt. h. t.* De ſingulis nonnulla monere haut abs re fuerit.

§. I.

Iusiurandum calumniae in ciuilibus.

Ad iusiurandum CALVMNIAE quod attinet, illud ſatis antiquum eſt, quamuis poſtea Iuſtinianus nonnihil in eo immutarit. *l.* 2. *C. de iureiur. propt. cal.* Et antiquis quidem temporibus de calumnia iurandum erat omnibus, qui iusiurandum alteri detulerant, Paull. *recept. ſent. II.* 22. *l.* 34. *l.* 37. *de iureiur.* neque quisquam ab hac lege eximebatur, praeterquam parentes & patroni, liberis & libertis iusiurandum deferentes. *l.* 7. §. 3. *D. de obſequ. parent.* Sed & is, qui nouum alteri opus nunciabat, iurare prius tenebatur, NON CALVMNIAE CAVSSA SE OPVS NOVVM NVNCIARE. *l.* 5. §. 14. *D. de op. nou. nunciat.* Praeterea, qui damni infecti, itemque qui ad exhibendum agebat, iurare prius debebat de calumnia. *l.* 13. §. 3. *D. de damn. inf.* nec non qui theſaurum ſuum, in alieno defoſſum, effodere volebat, *l.* 15. *D. ad exhibend.* vt & creditor, qui in poſſeſſionem bonorum debitoris miſſus, rationum inſtrumentorumque debitoris recognitionem diſpunctionemque iterum petebat. *l. vlt. C. de reb. credit.* Sed hoc quidem erat

iusiu-

iusiurandum calumniae *ſpeciale*. Praeter id etiam poſtea receptum *generale*, quod ab initio iudicii ab actore, reo & aduocatis exigitur, cuius formulae ſunt in *d. l.* 2. *princ. C. de iurei. propter cal.*

§. II.

Et in criminalibus.

Haec in priuatis iudiciis. In publicis ſemper accuſatori eieranda erat calumnia. Hinc in lege Seruilia, quam Car. Sigonius reſtituit, cautum fuerat: *Qui pecuniam ab altero petet, is eum, unde petet, ex praetoribus, quei in eum annum, lecti erunt, ad iudicem in eum annum, quei ex H. L. factus erit, in ious educito, nomenque eius deferto ſi deiurauerit, calumniae cauſſa non poſtulare.* Et de Metello auctor eſt Aſconius Paedian. in Cic. *Cornelian. p.* 1300. eum, Curionem accuſaturum, bis iuraſſe, ſemel adactum a patre, iterum lege tum, quum iuraret calumniam.

§. III.

Poena calumniae ex lege Remmia.

Si quis tamen iurisiurandi immemor calumnioſe alterum vel in ius vocaſſe, vel accuſaſſe diceretur: poenas is dabat haud leues. Exſtabat quod ad accuſationes publicas attinet, lex vel Memmia vel Remmia (*a*), incertae aetatis, qua cauebatur, vt calumniatoribus poena, conſtituto iudicio, imponeretur. Ea poena in quo conſtiterit, nondum conſtat. Plerumque huc trahunt locum Cic. *pro S. Roſc. XX. Sin autem ſic agetis, vt arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut quare, aut quomodo, aut tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis: crura quidem vobis nemo ſuffringet, ſed ſi ego hos bene noui, litteram illam, cui vos vſque inimici eſtis, vt etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput vobis adfigent, vt poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras, accuſare poſſitis.* Inde ergo colligunt, poenam legis Remmiae fuiſſe ſtigma fronti inuſtum. Sed quamuis non adeo certum ſit, hanc poenam ex lege Remmia eſſe: ex ipſo tamen hoc Ciceronis loco palam eſt,

(*a*) Valer. Max. III. 7. 9. hanc legem vocat *Memmiam*, quam lectionem etiam editiones pleraeque Ciceronis in Oratione *pro S. Roſcio XIX.* praeferunt; quum tamen in MSS. codicibus conſtanter legatur *Remmia*, quo nomine etiam in iure noſtro venit. *l.* 13. *D. de teſtib. l.* 1. §. 2. *ad SC. Turpil.* Vnde non ſatis certum eſt, quod exiſtimat Stephan. Vin. Pigh. *Annal. ad Ann.* IↃCXIII. *p.* 484. legem hanc latam eſſe *a C. Memmio Gallo, Tribuno plebis.* Sane & Remmia gens Romae non ignota. Remmii enim, Aedilis, meminit Aurel. Victor. *de Vir. Illuſtr. LXVI.* Alius Remmii mentionem facit Tacit. *Annal. II.* 68.

eſt, omnino litteram calumniatorum frontibus inuri conſueuiſſe. Sed qualem? procul dubio litteram K. Non enim CALVMNIA, ſed KALVMNIA ſcribebant veteres, vt patet ex Terentii Scauri, Velii Longi & Diomedis Orthographia. Vnde & Iulian. in Μισοπώγωνι p. 360. non obſcure ait K fuiſſe illud calumniatorum inſigne. Sed huius rei illuſtrationem dedit vir de iurisprudentia Rom. optime meritus, Henr. Brencmannus, cuius de lege Remmia liber inſertus etiam eſt Theſauro iur. ciu. Tom. III.

§. IV.

Aliae calumniae poenae.

Poſtea & aliae calumniae poenae inualuerunt, veluti exſilii, vel relegationis in inſulam, vel ordinis amiſſionis. Paull. *Rec. Sent. V.* 4. 11. Quod tamen itidem de cauſſis criminalibus tantum videtur intelligendum, nec non de controuerſiis ſtatus. Nam & in his actoris calumnia exſilio poterat puniri. Paull. *Rec. Sent. V.* 1. 5. In cauſſis ciuilibus calumniantes actores in impenſas damnabantur, *l.* 79. *pr. D. de iudic.* immo & in quadruplum eius, quod quis litis alteri intendendae cauſſa acceperat. *l.* 1. *ſequ. D. de calumn.* Licebat quoque reo ab actore ſibi ſtipulari decimam rei petitae partem, ſi eum per calumniam actionem mouere crederet, (b) Cuiac. *Obſ. VII.* 5. Quod ita procul dubio factum: SPONDESNE DECIMAM PARTEM EIVS, QVOD PETIS SI CALVMNIATVS ES? Ad quae actor: SPONDEO SI CALVMNIATVS SVM. Sed de impenſis litis a calumniante victori reſtituendis ipſi ICti in ſuis libellis plura liberaliter dare ſolent.

(b) Meminere huius decimae partis ſummae libello comprehenſae Diocletianus & Maximianus Auguſti. *l.* 3. *C. Hermogen. de Calumn.* Sed eam decimam ſua aetate minus vſitatam fuiſſe, teſtatur Tribonianus. §. 1. *Inſt. h. t.* At reduxit tamen eam Iuſtinianus *Novella CXII.* 2. Plura de hac litis decima Theophil. *ad* §. 24. *Inſt. de action.* & Franc. Iuret. *ad Symmach. Lib. IV. Epiſt.* 55.

§. V.

Aliae calumniae poenae.

INFAMIA quoque coercebant temere litigantes in quibusdam iudiciis. Omnes enim ex delicto quocumque condemnati erant infames, ſi vere, id eſt, dolo malo, deliquiſſe dicerentur. *l.* 7. *D. de publ. iudic.* Eamdem ignominiam ſubibant, qui tutelae, mandati, directa aeque, ac nonnumquam contraria, *l.* 6. §. 5. *D. de his qui not. inf.* [depoſiti directa, itemque pro ſocio actione damnati fuerant, §. 2. *Inſt. h. t. L. I. D. de his, qui not. inf.*] Sed de hiſce famoſis iudiciis ſingulis ſuo loco diximus.

TIT.

TIT. XVII.

DE OFFICIO IVDICIS.

Diximus ſupra, titulo huius libri ſexto, alia a litigantibus facta eſſe IN IVRE, coram praetore, alia in IVDICIO, coram iudice pedaneo. Illic quid factum ſit, iam illo loco ſatis explicauimus. Reliquum eſt, vt & IVDICIORVM Romanorum FORMAM addamus.

§. I.

Actione coram praetore ſolenniter intentata, vel *iudices*, vel *arbitri*, vel *recuperatores* dabantur, & quidem cum certa formula. In actionibus ſtricti iuris talis erat formula: C. AQVILLI IVDEX ESTO, ET SI PARET, FVNDVM CAPENATEM SERVILII ESSE EX IVRE QVIRITIVM, NEQVE IS SERVILIO A CATVLO RESTITVATVR, TVM CATVLVM DAMNATO. Tum ergo iudicis erat cognoſcere, an fundus eſſet actoris? Nonnumquam reus exceptionem obiecerat; & tum illa quoque comprehendebatur formula, (*a*) iudicisque erat, cognoſcere, an exceptio illa poſſit a reo demonſtrari. Veluti ſi praetor hac formula dederat iudicem: C. AQVILLI IVDEX ESTO, ET SI PARET, AGRVM CAPENATEM SERVILII ESSE, CATVLVM DAMNATO, EXTRA QVAM, SI TESTAMENTVM PRODVCATVR, EX QVO ADPARET, CATVLI ESSE. Hic praecipue iudex cognoſcebat, an tale exſtaret teſtamentum. Id quod etiam de replicatione, duplicatione, & ceteris adlegationibus eſt obſeruandum. Sin iudicium eſſet bonae fidei: talis erat formula: SI PARET, MAEVIVM SERVILIO DOMVM VENDIDISSE, TVM QVANTVM MAEVIO SERVILIVM OB EAM REM DARE EX FIDE BONA OPORTET, TANTI DAMNATO. Sin arbitrarium denique, talis erat formula: ESTO ARBITER, ET SI PARET, MAEVIVM VESTEM SERVILII HABERE, NEQVE IS ARBITRIO IVDICIS EXHIBVERIT, TVM, QVANTVM IN LITEM SERVILIVS IVRARIT, TANTI DAMNATO. Sigon. *de Iudic.* I. 24. *p.* 497. *ſequ.* Paucis: *Praetor* de *iure* cognoſ-

Iudex datus cum formula.

(*a*) Iniquus ergo erat praetor, ſi in data formula omitteret exceptionem. Et tunc tribunorum poterat implorari auxilium. Cic. *Acad. Quaeſt.* IV, 30.

cognoſcebat, decernens, quid iure ſit pronunciandum, ſi actor intentionem ſuam probaſſet: *iudex* deinde de *facto* diſpiciebat, vtrum actor actionem ſuam, an reus exceptionem, poſſit demonſtrare. Si iuris tantum eſſet quaeſtio, Praetor ſolus extra ordinem cognoſcebat. Ger. Noodt *de iurisdict. & imper. I.* 8.

§. II.

Legendus erat.

Legebantur hi iudices a praetoribus in vrbe; in prouincia vero a praeſide. Sen. *de Beneſ. III.* 7. ita tamen, vt diſcrimen eſſet inter iudicia publica, & priuata. In publicis iudices legebantur ex decuriis, quae in album mitti ſolebant. Tales decuriae iudicum initio erant binae, deinde tres, poſtea Auguſtus quartam ex inferiore cenſu addebat, quae vocabatur *ducenariorum*, iudicabatque de minoribus ſummis, quae ad CC. millia numum non excederent. Ex quo patet, iudices ſelectos praecipue quidem de criminibus, at aliquando tamen etiam de cauſſis priuatis iudicaſſe. Suet. *Aug. Cap. XXXII.* Hanc decuriam ducenariorum in ferreo annulo eſſe iuſſerat Auguſtus, teſte Plin. *H. N. Lib. XXXIII. cap.* I. Deinde Caligula quintam adiiciebat: Suet. *Calig. Cap. XVI.* ſextam, quam addi precabantur iudices, Galba negabat. Sueton. *Galb. XIV.* Ex his ergo decuriis ordinarie petebatur iudex in cauſſis publicis. Inſcriptio apud Reineſ. *Claſſ. VI. p.* 406.

L. CLODIO. C. F. SERG.
VITELLINO. II. VIR. I. D.
IVDIC. EX. V. DEC.
EQVO PVBL.

In priuatis iudiciis vel ex decuriis ſumebantur, vel a praetore eligebantur iudices, ita tamen, vt litigantibus fas eſſet ſuſceptos reiicere, & clamare: HVNC NOLO, HIC TIMIDVS EST, ET BONA SAECVLI PARVM INTELLIGIT. ILLVM VOLO, QVIA CAESAREM FORTITER AMAT. Plin. *Paneg. XXXVI.* & alter Plin. *Hiſt. Nat. I. praef. l.* 80. *D. de iudic. l.* 23. *D. de adpellat.* Numeri iudicum, qui cauſſas priuatas iudicarent, ita meminit Gell. *Noct. Attic. XIV.* 2. *Quo primum tempore a praetoribus lectus in iudices ſum, vt iudicia, quae adpellantur priuata, ſuſciperem.*

§. III.

Addici etiam poterat inuitus.

Vbi placuiſſet demum iudex, & a praetore eſſet ADDICTVS: non licebat illi iudicium renuere, niſi iuſta eſſet excuſandi cauſ-

ſa. *l.* 1. *pr. & §. 2. de vacat. & excuſ. mun.* Cuius rei, exempla exſtant apud Sueton. *Claud. XV.* & Plin. *Epiſt. X. 66.* Munus enim publicum erat hoc iudicandi onus, neque quisquam illud poterat ſine iuſta cauſſa ſubterfugere. Vnde & inſcii, immo & inuiti dari poterant iudices. *l.* 39. *D. de iudic.* Plin. *Epiſt. III.* 20. *Vt in recuperatoriis iudiciis, ſic nos in his comitiis, quaſi* REPENTE ADPREHENSI, *ſecuri iudices fuimus.* Qui locus non ita intelligendus eſt, ac ſi praetor de medio, quemcumque libuiſſet, pro arbitrio adprehenderit, ſed quod ex ſelectis, quoscumque vellet, etiam inuitos iudices litigantibus dare potuerit. Ger. Noodt *de iurisd. & imper. I.* 13.

§. IV.

Porro iudex, maxime ſi ſolus eſſet datus, in conſilium adhibebat aliquot amicos, vel iurisperitos, & cum his ſedebat in ſubſelliis. Gell. *Noct. Att. XIV.* 2. Vnde facile patet, cur dicti ſint IVDICES PEDANEI. Non enim in tribunali, vt magiſtratus, ſedebant, ſed in ſubſelliis, adeoque veluti ad pedes praetoris. Ceterum iudicium, in foro, & comitio, exercebatur, e. g. ad puteal Libonis, & haec ſunt *loca iudiciorum*, quorum meminit Modeſtinus *l. 6.* §. 2. *D. de iudic.* Vbi & cum quibus iudicarit?

§. V.

Simul ac in hunc locum ſe contulerat iudex, primo omnium iurabat, ex lege ſe iudicaturum, cuius iurisiurandi ſollemnis formula erat: EX ANIMI SENTENTIA. Cic. *Acad. Quaeſt. IV.* 47. cuius veſtigium in *l.* 2. §. 2. *C. de iureiur. propt. calumn.* deprehendit Cuiac. *Obſeru. I.* 21. Iurabat vero, aram tenens, id eſt, *puteal Libonis*, de quo iam ſupra quaedam monuimus. Vnde Cicero *pro Flacco XXXVI. Ergo is, cui ſi aram tenens iuraret, crederet nemo, per epiſtolam; quod volet, iniuratus probabit.* Iac. Raeuard. *Var. V.* 8. P. Faber. *Semeſtr. I. p.* 212. Quomodo in leges iurarit?

§. VI.

Si ipſo die iudicii, non aderat iudex, vel morbo, vel alia iuſta cauſſa impeditus, tum dies iudicii proferebatur. Qua de re in legibus XII. Tabularum fuerat cautum: SI MORBVS SONTICVS, VOTVM, ABSENTIA REIP. ERGO, AVT STATVS DIES CVM HOSTE INTERCEDAT; NAM SI QVID HORVM FVAT, VNVM IVDICI ARBITROVE, REOVE, EO DIE DIFFENSVS ESTO. Gothofred. Iudice abſente dies diffindebatur.

ad XII. Tab. Tab. II. Ea enim lege permittitur, vt ſi iudici, vel reo, cauſſa ſontica fuerit, iudicii dies differri poſſet. *l. 2. §. 3. D. ſi quis caution.*

§. VII.

Litigantes abſentes edicto citabantur.

Si iudex adeſſet, litigatorum vero alter ſe haud ſiſteret, neque iuſtam adferret excuſationem, tunc abſens edictis citabatur. Initio enim altera pars petebat edictum primum, deinde per interuallum non minus decem dierum, alterum, ac tertium, ac denique impetrabat PEREMTORIVM, *quod inde hoc nomen ſumſerat, quod perimeret diſceptationem, id eſt, vltra non pateretur aduerſarium tergiuerſari. Comminabatur enim is, qui edictum dederat, etiam abſente diuerſa parte, cogniturum ſe & pronunciaturum. l. 68. l. 69. l. 70. D. de iudiciis.* Non ſemper tamen quatuor opus erat edictis, ſed nonnunquam tria, nonnunquam duo, nonnunquam *vnum pro omnibus* ſufficiebat, *quod aeſtimare oportebat eum, qui ius dicebat, & pro conditione cauſſae vel perſonae, vel temporis, ordinem edictorum, vel compendium moderari. l. 72. D. de iudic.*

§. VIII.

Praeſentes iurabant calumniam.

Praeſentes vtrique litigantes ſtatim iubebantur iurare calumniam, vt ſuperiore titulo diximus, cuius rei exemplum eſt apud Cicer. *pro P. Quinct.* Tum iuſſi ſunt patroni dicere: id quod duabus fiebat vicibus, adeoque patroni vel oratores quater ex certo horarum interuallo perorabant. Appian. *de bello ciu. I. p. 663.* Primo enim totam cauſſam iudici verbis breuiſſimis, ac veluti per indicem, exponebant, & haec vocabatur CAVSSAE CONIECTIO, (*b*) Aſcon. Paedian. *ad Cic. in Verr. III. p. 1841. Quum litigatores ad iudicem veniſſent, antequam cauſſa ad iudicem ageretur, quaſi per indicem rem expoſuerunt, atque id ipſum dictum eſt* CAVSSAE CONIECTIO, *quaſi cauſſae in breue coactio.* Poſtea vero integris iuſtisque orationibus ſtatum cauſſae exponebant, ſimulque teſtibus, litteris, tabulis, deductisque ex ipſa re argumentis, ſuam vel actionem, vel exceptionem, probabant, vt ſatis patet ex Ciceronis orationibus pro *P. Quinctio & Roſcio Comoedo.* Ceterum hic mos procul dubio Athenis, vt alia, Romam migrauerat. Nam & Athenienſes, antequam cauſſam perorarent, praemittebant breuem eius-

Tum fiebat cauſſae coniectio. Hinc oratores dicebant.

(*b*) Vnde adparet, cur *l. 1. D. de reg. iur.* regula iuris dicatur *quaſi quaedam cauſſae coniectio.* Iungi ibi merentur Commentarii Iac. Raeuardi & Iac. Gothofredi.

eiuſdem coniectionem, quae etiam προβολὴ dicebatur. Vnde Budaeus *Comment. Graec. Lingu. p.* 632. *Eſt autem προβολὴ intentio, & obiectio iudicii dictati, quaſi petitio digladiantis.* Poſtea in XII. Tabulis cautum: AB ORTV ANTE MERIDIEM CAVSSAM CONIICITO (*c*), CVM PERORANT AMBO PRAESENTES. Et inde factum, vt, translata in iudices notione, litigantes primo coniicere cauſſam, deinde iuſta oratione perorare iuberentur. Gell. *Noct. Att. XVII.* 2. Ne tamen in immenſum euagarentur oratores, lege Pompeia cautum fuerat, vt ad clepſydram dicerent. Cic. *de Orat. III.* 34. Id. *de Orat. XXXVIII.* Quot clepſydrae cuique dandae eſſent, eius rei penes iudices erat arbitrium. Plin. *Epiſt. IV.* 9. *II.* 11. *I.* 23. *VI.* 2. Vnde ſaepe ſex, vel plures, perorantibus datas eſſe nouimus.

(*c*) Gothofredus & alii legere maluit CONSCITO, ſed hoc idem fuiſſe videtur ac cauſſam coniicere. *Conſciſcere* enim dicebatur Praetor, dum poſtulantibus ſeu perorantibus per ſe, vel per alios, litigatoribus, de re tota cognoſcebat, vt ipſe ait Gothofr. p. 188. At id non faciebat praetor, verum iudex.

§. IX.

Iudices, quando audiebant partes, dicebantur OPERAM DARE. *l.* 18. *pr. D. de iudic. l.* 13. *pr. D. de vacat. & exc. mun.* Cuiac. *Obſ. V.* 33. Quam moleſtum vero fuerit iudicibus, perorantes audire oratores, & quam parum ſaepe ad ea, quae dicebantur, attenderint, facile patet ex loco C. Titii apud Macrob. *Saturn. II.* 12. *Veniunt in comitium triſtes, iubent dicere: quorum negotium eſt, narrant. Iudex teſtes poſcit, ipſus it minctum: vbi redit ait, ſe omnia audiuiſſe, tabulas poſcit, litteras inſpicit, vix prae vino ſuſtinet palpebras.* Sed haec forſan de laxa poſteriorum temporum diſciplina intelligenda ſunt. Iudices interea quid egerint?

§. X.

Interim audiebantur etiam teſtes, & quidem, non remotis partibus, ceu hodie fieri ſolet, ex male intellecta conſtitutione Leonis *l.* 14. *C. de teſtibus.* Ibi enim *ſecretarium* non eſt locus, vbi teſtes ſecreto, & remotis partibus, audiuntur, ſed locus in quo iudices poſtremis temporibus cauſſas cognoſcebant, ceu conſtat ex Heſychio in voce Σέκρετον, vel vt Salmaſius mauult, σέκρητον, qui id interpretatur συνέδριον, & Suida in voce Στολή. Plura de hoc *ſecretario* iudicum, (nam & *ſecretarium* erat in eccleſiis, vbi Teſtium productio.

Epiſcopi & Presbyteri audiendis fratrum negotiis vacabant. Sulpic. Sev. *Dial. II.* 1. *Epiſt. I. & III.*) obſeruauit H. Valeſ. *ad Amm. Marcellin. Lib. XV. cap. VII. p.* 69. & Gundlingius in Gundlingianis *Part. XX. Obſ. IV.* Potius Romani producentem teſtes ſemper adeſſe patiebantur, vt eos interrogaret. Quibus in interrogationibus praecipue elucebat oratorum ſollertia. Saepe, loco teſtium, tabulae producebantur, vt fides fieret iudici. Cic. *pro Q. Roſc. init.* Gell. *Noct. Att. XIV.* 2.

§. XI.

Sententia a iudice quomodo lata?

Cauſſa demum vtrimque perorata, poſt meridiem ferenda erat ſententia. Ita enim denuo legebatur in XII. Tabulis: POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. Gell. *Noct. Att. XVII.* 2. Si quid ergo obſcuritatis cauſſa haberet, dicebat iudex SIBI NON LIQVERE, quo facto de integro erat inſtituenda cognitio. Gell. *Noct. Att. XIV.* 2. Cicero *pro A. Caecina II.* Vno iurante, ſibi non liquere, reliqui ferebant ſententiam, *l.* 36. *D. de re iud.* & quidem de plurium ſententia. Si paria eſſent iudicum ſuffragia, res erat in pendenti, donec magiſtratus vnam earum ſententiarum confirmaret. *l.* 28. *D. de re iud.* Id quod tamen aliter ſe habuiſſe in iudiciis centumuiralibus, ſi paribus conſiliis actor viciſſet, vel victus eſſet, erudite docet ὁ πάνυ Cuiac. *Obſ. X.* 20. Sin ad liquidum res erat deducta, ferebatur ſententia: veluti in cauſſis ſtatus: VIDERI SIBI HVNC HOMINEM LIBERVM. *l.* 28. §. 1. *D. de liber. cauſſ.* in actione iniuriarum: VIDERI IVRE FECISSE, vel NON FECISSE. *princ. Inſt. de iniur.* in cauſſa exheredationis: VIDERI MATREM IVSTAS HABVISSE CAVSSAS EXHEREDANDI. Verbo enim VIDERI veteres in ſententiis ἠθικῶς vſos eſſe, idem obſeruat Cuiac. *Obſ. III.* 26. In cauſſis contractuum: QVVM CONSTET, TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE L. ITEM EX ILLA SPECIE VIGINTI QVINQVE DEBERE, IDCIRCO L. TITIVM SEIO CENTVM CONDEMNO. *l.* 1. §. 1. *D. quae ſent. ſine adpell. reſc.* Sin abſoluendus videretur reus, formula erat: SECVNDVM ILLVM LITEM DO. Val. Max. II. 8. 2.

§. XII.

Quomodo ab arbitro?

Ita iudices pronunciabant. Arbitri, in actionibus arbitrariis, primum arbitrium dicebant, deinde, niſi paruiſſet reus, ferebant ſententiam reumque condemnabant, quantum in litem eſſet iuratum. *l.* 18. *pr. de dolo malo.* Prius fiebat hac formula: ARBITROR

TE

TE HOC MODO SATISFACERE ACTORI DEBERE. Poſterius vero hoc modo: CENTVM, DE QVIBVS ACTOR IN LITEM IVRAVIT, REDDE.

§. XIII.

Perfecto iudicio, reque iudicata nihil reliquum erat, quam vt damnatus iudicato ſatisfaceret *(d)*. Semel enim finita cauſſa in iudicium amplius deduci non poterat. Vnde Donatus *ad Terent. Andr. VIII.* 1. *v.* 7. explicaturus verba, comicis admodum familiaria: ACTVM EST, *Haec res*, inquit, *ſecundum ius ciuile dicitur, in quo cauetur, ne quis rem actam apud iudices repetat. Sic ipſe Terentius in Phormione: Actum, aiunt, ne agas.* Fas tamen illi erat, vel reſtitutionem in integrum petere, cuius de cauſſis abunde diſſeritur a iuriſconſultis, vel actorem calumniae poſtulare, de cuius criminis poena ad ſuperiorem titulum diximus, vel iudicem, ſiue quod litem ſuam fecerit, ſiue falſi, aut repetundarum, poſtulare, de quibus iudiciis partim ſupra ad *Tit. V. n.* 1. partim infra *Tit. XVIII. n.* 67. *ſequ.* agitur: vel denique interponere adpellationem, antequam ſententia in rem iudicatam tranſiiſſet. Sed de adpellatione quum in Inſtitutionibus tacuerit Imperator, plura hic dicere, nihil attinet. Remedia condemnato competentia.

(*d*) Id niſi faceret, vi mixti imperii, quod praetori competebat, exſecutio fiebat per lictores, qui morem non gerentes coercebant, damno; captiſue pignoribus. Quin aliquando fabri ipſis adiungebantur, qui omnia diſturbarent, inprimis ſi nouum opus nunciatum, vel interdictum datum. Vid. Caſaub. *ad Suet. Iul. c. XVII.* Nonnumquam veteri iure ſequebatur addictio, die trigeſimo, id eſt, reus, iterum in ius raptus a praetore, addicebatur actori, niſi vel ſponſorem dediſſet, vel iudicatum ſoluiſſet. Tunc reus abductus ab actore in priuato carcere tenebatur, donec aut opera, aut pecunia ſatisfeciſſet. Qua de re ſupra dictum *eſt pluribus.* Exemplum eſt apud Ciceron. *pro Flacco XIX.*

TIT.

TIT. XVIII.

DE IVDICIIS PVBLICIS.

PLane diuerſa erant a iudiciis *priuatis* PVBLICA; quorum illis ſua quisque perſequebatur, his respublica delicta publica vindicabat. Vnde Iuſtinianus *princ. Inſt. h. t.* PVBLICA IVDICIA *neque per actiones ordinantur, neque omnino quidquam ſimile habent cum ceteris iudiciis, magnaque diuerſitas eorum eſt & in inſtituendo, & in exercendo.* Quum ergo *Titulo VI.* & ſequentibus de iudiciis priuatis ſit actum; nihil iam videtur reliquum, quam vt de publicis quoque ex antiquitatibus nonnulla moneamus.

§. I.

Quid interſit inter iudicia publica & popularia?

Iudicia PVBLICA quae fuerint, tum demum recte cognoſcemus, ſi ea a POPVLARIBVS, EXTRAORDINARIIS ac denique POPVLI iudiciis accurate ſeiunxerimus. Cum POPVLARIBVS ergo actionibus in eo conueniebant iudicia publica, quod vtrobique cuiuis ex populo actio vel accuſatio permitteretur, quum in priuatis iudiciis non niſi is, cuius intererat, actoris vice fungi poſſet. Aſt in eo haud leue inter populares actiones & publica iudicia intercedebat diſcrimen, quod illae ad ciuilem mulctam actori adplicandam, haec ad publicam animaduerſionem eſſent comparata. Vnde illae erant cognitionis praetoriae, haec coram quaeſitoribus ac iudicibus inſtituebantur. Quales populares actiones erant ALBI CORRVPTI, SEPVLCRI VIOLATI, DEIECTI VEL EFFVSI. *l.* 43. §. 2. *D. de procur. l.* 3. *§.* 5. *& fin. D. de his qui effud. vel deiec.* Zonar. *Annal. Tom. II. p.* 6. Καὶ τὸν δῆμον ποπουλους ὠνόμασεν, ὅθεν καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις ταῖς νομικαῖς ποπουλάρια κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή. *Quod nos δῆμον vocamus Romani populos adpellarunt. Vnde & in libris legum popularis vocatur, quae cuilibet de populo datur, actio.* Ita enim vertendum eſſe hunc locum, iam monuit Briſſon. *de verb. ſign. p.* 443. quum in vulgari verſione perperam legatur *plebeia educatio.* Thomaſ. *Diſſert. de Abigeis num. IX.*

§. II.

§. II.

Magna quoque iudiciorum publicorum & EXTRAORDINARIORVM delictorum ſimilitudo erat ac conuenientia. Vnde de eorum diſcrimine haut leuis eſt controuerſia inter iureconſultos, veluti Ant. Matth. *de crimin. proleg. IV.* 7. *p.* 53. Thomaſ. *diſſ. laud. n. XII. ſequ.* Beyer. *Poſit. ad pand. de extraord. crim. p.* 613. Sed plana tamen res eſt. In eo conueniunt iudicia EXTRAORDINARIA & PVBLICA, quod vtraque tendunt ad animaduerſionem publicam, & crimina, quibus reſpublica laeditur, vindicanda: ſed differunt tamen variis modis, quos neſcio, an accuratius quis expoſuerit, quam ὁ πάνυ Graeuius *in animadu. ad Sigonium Tom. II. Theſaur. Antiquitatum Rom.* praemiſſis, vbi ita ſcribit vir doctiſſimus: PVBLICA *iudicia erant de criminalibus, de quibus lex certa lata erat, & finita illa lege poena, ſecundum quam legem poſtulabatur, a quocumque ciue, qui publici criminis aliquem volebat accuſare, niſi eſſent, quibus iure id licebat. Publica dicebantur, & quia pertinebant ad ſtatum publicum, ſiue reipublicae, non ad priuatorum ſtatum, vt iudicia priuata, & quia ex legibus publicis oriebantur.* EXTRAORDINARIA *erant, quae ex legibus publicis non oriebantur, ſed in quibus quaerebatur de criminibus, de quibus aut nullae leges erant, aut, ſi leges eſſent, cum crimen atrocius duceretur, quam vt ſecundum leges iudicaretur, puniendum eſſe. In iudiciis publicis ſortiebantur inter ſe praetores, quam quiſque deberet exercere quaeſtionem, de vi, de adulterio: in extraordinariis cognoſcebant aut Coſſ. aut totus Senatus, aut Princeps, aut Praefectus Vrbi intra C. lapidem, aut praef. praet. vltra C. lapidem, aut in prouinciis imperatoris legati Aug. pro Praet. in populi vero proconſules.* Ex quibus patet, I. publica iudicia inſtituta eſſe de criminibus, de quibus leges latae erant, & finita illis legibus poena, ſecundum quas leges poſtulari poſſet a quocumque ciue, qui publici criminis aliquem vellet accuſare, niſi eſſent, quibus iure id haud liceret (*a*). Aſt extraordinaria iudicia ex legibus publicis non orta ſunt, in iiſque quaeſitum de criminibus, de quibus aut nullae exſtabant leges, aut poena nulla fuerat finita. II. in iudiciis publicis ſortitos eſſe inter ſe praetores, quam quisque deberet exercere quaeſtionem, veluti de vi, de adulterio, de maieſtate,

Quid inter eaſdem & extraordinarias cognitiones?

(*a*) Explicat id Macer. *l.* 1. *D. de publ. iudic.* Sic publica iudicia oriebantur ex lege Iulia de adulteriis, maieſtatis, de vi publica & priuata, peculatus, ambitus; &c.

ſtate. *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* In extraordinariis vero cognouiſſe aut conſules, aut totum ſenatum, aut Principem, aut praefectum vrbi intra centeſimum lapidem, aut in prouinciis imperatoris legatos Auguſti pro praetore, in populi vero proconſules. (*b*) Addit Graeuius aliam differentiam, *quod in iudiciis publicis quilibet ex populo accuſare potuerit; in extraordinariis vero non niſi is, cuius interfuerit*, quam licet argumentis haud poenitendis in dubium vocarit illuſtris Thomaſ. *ibid.* & iure quidem, ſi haec definitio ad omnia crimina extraordinaria referatur: id ſatis tamen certum videtur de pleriſque. Sane id conſtat de actione ſepulchri violati, *l.* 1. §. 9. *l.* 6. *D. de ſepulcr. viol.* expilatae hereditatis, *l.* 4. *D. expil. her.* Quin ob hanc ipſam cauſſam haec delicta *priuata* adpellantur *l.* 1. §. *vlt. D. de poen. l.* 2. & *ſequ. D. de concuſſ. l.* 3. *D. de praeuaricat. l.* 1. *D. de ſtellionat.* quia non omnibus promiſcue accuſandi ius erat. Alioquin enim & plura eius generis crimina ad ſtatum reip. pertinent, veluti ruptio aggerum Nili. Tunc vero & accuſationi locus erat, & inſcriptioni in crimen. *l. vlt. D. de delict. priu.* & poenae capitali. *l.* 1. §. *vlt. l.* 9. *D. de extraord. crimin.* Quae omnia non cadere in delicta priuata, nemo non videt. Ceterum plura erant eiusmodi extraordinaria crimina, veluti ſollicitatio alienarum nuptiarum, inquinatio lacuum; & aquarum publicarum corruptio, interpellatio puellarum de ſtupro, abactio partus, dardanariatus, aliaque plura, de quibus doctores ad Pandectarum *Lib. XLVII. Tit. XI.* & *ſequ.*

(*b*) Obſeruauit hoc ipſe Sigon. *de Iudic. II.* 4. *p.* 540. Et in hoc praecipua *extraordinariorum* & *publicorum* iudiciorum ſita fuiſſe videtur differentia. Quin ideo dicta haec iudicia videntur EXTRAORDINARIA, quia tunc non ii, penes quos criminum quaeſtiones ordinariae eſſent, ſed alii ſuperiores magiſtratus, extra ordinem iudicarent.

§. III.

Quid inter ea & iudicia populi?

Interdum & priuatas & publicas cauſſas non magiſtratus cognoſcebant, ſed populus, & tunc eiusmodi iudicia vocabantur POPVLI. Priuata eius generis rariora erant, publica paullo frequentiora, iisque inprimis maieſtatis aliaque crimina vindicabantur, in quibus de capite ciuis Rom. quaerebatur. Hinc eleganter Plaut. *in Menaechm. IV.* 2. *V.* 18. diſcernit iudicia *priuata*, *publica*, & quae *coram populo* exercebantur. En eius verba: *Aut ad* POPVLVM, *aut in* IVRE, *aut ad* IVDICEM *res eſt.* Sed de his populi iudiciis ſub finem tituli aptior erit dicendi locus.

§. IV.

§. IV.

Quaenam crimina vindicata iudiciis publicis?

Ceterum iudiciis PVBLICIS proprie ita dictis vindicabantur crimina publica, quae vel aduerſus rempublicam fuerant commiſſa, vel reip. ſalutem laedere, dignaque adeo videbantur, quae lege & poena publica vindicarentur. Prioris generis erant crimina ambitus, repetundarum, vis publicae; poſterioris, homicidium, veneficium, parricidium, crimina falſi, adulterii, plagii. Car. Sigon. *de Iud. II. 2. p. 531. ſeq.* Non ergo omnia crimina iudiciis publicis vindicabantur, ſed ea, de quibus leges iudiciorum publicorum exſtabant. Vnde Macer. *l. 1. D. de public. iudic.* *Non omnia*, inquit, *iudicia in quibus crimen vertitur, & publica ſunt, ſed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, vt Iulia maieſtatis.*

§. V.

Quibus poenis animaduerſum in reos? Quid damnum?

Ea crimina poenis vindicabantur, quarum octo genera, Ciceronis auctoritate, prodidit Iſidor. *orig. V. 27. p. 934. edit. Dion. Gothofr. damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exſilium, ſeruitutem & mortem.* DAMNVM alias & *mulcta* vocatur. Initio reip. quum nondum eſſet pecuniae tanta copia, duarum ouium & triginta boum ſuprema mulcta erat. Feſt. *voce peculat.* Quum vero ea res ob inaequale armentorum pretium inaequalem faceret mulctae aeſtimationem: paullo poſt exactos reges A. V. C. CCXLVIII. lege Ateria Tarpeia conſtituti ſunt in ſingulas oues aeris deni, in boues centeni. Gell. *Noct. Att. XI. 1.* Dionyſ. Halic. *X. p. 674.* Feſt. *voce peculatus p. 359.* in *ouibus* & in *mulctam*. Plura de ea lege eiusque diuerſis capitibus Io. Koolius Vltraiectinus, cuius *de lege Ateria Tarpeia* libellus recuſus eſt *Tomo V. Theſaur. iur. p. 1521.* vbi *Cap. III. & ſequ.* permulta de mulctis generatim diſſerit.

§. VI.

Vincula.

VINCVLORVM nomine veniunt compedes, pedicae, boiae, manicae, catenae, nerui, carcer. Carcerem primus ad terrorem ciuibus inferendum aedificauit Ancus Marcius, Liu. I. 33. quamuis alii id tribuant Tullo Hoſtilio: Sed id forſan de parte carceris intelligendum. Carceris enim pars ſubterranea vocabatur *latomiae* vel *lautumiae*. Feſt. *hac voce.* Liu. XXVI. 27. XXXII. 26. XXXVII. 3. XXXIX. 44. *l. 1. §. 4. D. de aleat.* Eius alia pars erat *Tullianum*, alia *robur*. Feſt. *hac voce.* Liu. XXXIX. 59. quarum prior a Tullio rege exſtructa, a quo etiam iſte locus Tulliani

liani nomen obtinuiſſe videtur. Diſtinguebant porro Romani, vtrum accuſatus crimen eſſet confeſſus, an inficiatus? Ante confeſſionem rei in cuſtodiis liberis habebantur, ſiquidem vel ipſe magiſtratus eos domi adſeruabat, vel alii priuati nobiles eorum ſuſcipiebant cuſtodiam, ceu patet exemplis apud Liu. XXXII. 46. XXXIX. 114. Salluſt. *de Bell. Catil. XLIX.* Poſt confeſſionem vero in vincula publica coniiciebantur, dum ferretur & exſequutioni mandaretur ſententia. *l.* 5. *D. de cuſt. & exhib. reor. l.* 2. *C. eod.* Ipſi carceri praeerat commentarienſis, cuius erat, eos, qui in vincula publica coniicerentur, in commentarios referre, eorumque nomina triumuiris rerum capitalium ſingulis menſibus ingerere. *l. vlt. C. eod.* Plin. *Hiſt. nat. VII.* 38.

§. VII.

Verbera. VERBERA fuſtibus & virgis infligebantur. Et illis quidem Romani in caſtris (*c*), his in vrbe vtebantur, nec ab vllo temere extremum ſumtum eſt ſupplicium, quin virgis prius in terga ſaeuiretur. Liu. VII. 19. Sed poſtea virgarum metu ciues eſſe variis legibus liberatos, iam ſupra, *Adpend. Lib. I. n. XXVIII.* obſeruauimus. Sub imperatoribus variis verberum generibus ſaeuitum eſt in corpora, etiam libera; veluti *virgis*, *flagris*, *plumbatis*, de quibus ſuppliciorum generibus accuratius actum ab iis, qui de cruciatibus martyrum ex inſtituto egerunt. Magis ignominioſa *fuſtigatione* erat *flagellatio*. Illa liberi homines, hac ſerui adficiebantur. *l.* 10. *D. de poen. l.* 28. *§.* 2. *D. eod. tit. l.* 45. *D. de iniur.* Vnde flagella, ſeruilia verbera, ſuſtinuiſſe, patet, Chriſtum, Seruatorem noſtrum, *Io. XIX.* 10. quod ſe ad ſeruilem humilitatem pro nobis demiſiſſet. Plura de flagellatione & fuſtigatione notauit Em. Merill. *in Notis philol. ad paſſion. Chriſti p.* 19. De *plumbatis*, quas Conſtantinus *l.* 2. *C. de exact. tribut.* ſuſtulit, Cuiac. & Amaya *ad illam legem*, Guid. Pancirol. *Theſaur. var. lect. Lib. I. Cap.* 41. Iac. Gothofred. *ad l.* 2. *C. Theod. de quaeſt.* & V. A. Corn. van Bynkerſh. *Obſeruat. I.* 2. qui & *Lib. I. Cap.* 21. quae in *l.* 7. *D. de poen.* ſit *vinculorum verberatio*, erudite diſputat.

(*c*) Fuſtuarium ſupplicium ordinarium erat eorum, qui ducem deſeruerant. Cicero *Phil. III.* 6. Liu. V. 6. Quo ritu iſtud ſumtum ſit, docet Polyb. *Hiſt. VI. p.* 670.

§. VIII.

§. VIII.

Talionis poenam iniuriis atrocioribus ſtatuerant decemuiri, quorum haec lex reliqua eſt apud Feſtum & Gell. *Noct. Att. XXI.* I. Si membrvm rvpit, ni cvm eo pacit, talio esto. Verum quum omnes talionem hanc transactione a ſe amoliri poſſent, neque credibile ſit, quemquam adeo ſtolidum fuiſſe, vt oculum ſibi excuti pro oculo, quam paciſci cum laeſo, maluerit: facile eſt, ad exiſtimandum, etiam antiquiſſimis temporibus rariſſimum apud Romanos fuiſſe talionis vſum, tantum abeſt, vt eam ſequiore aeuo obtinuiſſe, veroſimile ſit. Talio.

§. IX.

Ignominia vel Cenſorum nota, vel lege aut edicto praetoris inurebatur. Illam tamen paullo leuiorem viſam, opinor. Cicero ſane apud Non. Marcell. I. 93. *Cenſoris iudicium nihil fere damnato, ait, adferre, praeter ruborem.* De infamia qua praetor edicto certos homines notabat, ſingularis exſtat digeſtorum titulus, ad quem plura commentantur interpretes. Ignominia.

§. X.

De exsilio, servitvteqve iam ſupra ſatis multa notauimus. Mors vel civilis, vel natvralis & violenta erat. *Morte ciuili* plectebantur, quibus adimebatur libertas, vel ciuitas, qua de re iam ſuo loco actum eſt, nec hae mortis ſpecies differunt ab exſilio & ſeruitute. Aſt *naturali* ac *violenta* morte, quae in primis huc pertinet, animaduertebatur in eos, qui extremo digni videbantur ſupplicio. Et antiquis quidem temporibus vſitatiſſimum erat ſuſpendium in arbore infelice (*d*). Quod ſupplicium metuendum erat P. Horatio, quum ſororem occidiſſet. Liu. I. 26. Nec infrequens praecipitatio ex rupe Tarpeia, de qua Iuſt. Rycquius *de Capitol. Cap. IV. p. 44. ſequ.* Quod ſupplicium licet antiquitus ſeruis cum liberis hominibus commune eſſet, ceu ex Lege XII. Tab. demonſtrat Gell. *Noct. Att. X.* 18. poſtea tamen fuit liberorum hominum proprium: ſerui vero, ſub furca caeſi, in crucem Exſilium, ſeruitus, mors.

 agi

(*d*) *Infelix arbor* Turnebo in *Aduerſ. IV.* 3. eſt ſtipes ſeu furca, eumque ea in re ſequitur Sigon. *de Iudic. III.* 3. Aſt Catoni & Plinio felices arbores vocantur, in uniuerſum, quae fructum ferunt; infelices, quae neque feruntur vnquam, neque fructum ferunt. Conf. Coel. Rhodig. *lect. antiq. IX.* 7. Brodaeus *Miſcell. IV.* 6.

agi conſueuerunt (*e*). Quo de ſupplicio, eiusque ritibus, multa diſputata ſunt a Iuſto Lipſio, Gretſero, Ge. Calixto, Barth. Nihuſio, & plurimis, qui Chriſti paſſionem commentariis illuſtrarunt eruditis. Inſtar omnium eſſe poſſunt Ant. Bynaeus *de paſſione Chriſti* & Sagittar. in *harmon. euangeliſt. de paſſion. Dom. Part. II. n.* 418. *ſequ.* Saepe etiam ſontes, virgis caeſi, demum ſecuri percutiebantur a lictoribus. Exemplo eſſe poſſunt Iunii Bruti filii, patris ipſius iuſſu ita percuſſi, apud Liu. *Hiſt. II.* 5. vt & Campani, eodem modo tractati, teſte Liu. XXVI. 15. (*f*) Non rara quoque erat ſtrangulatio, quae triumuirorum interuentu a lictoribus laqueo fiebat, & quidem plerumque in ea carceris parte, quae *Tullianum* vocabatur. Salluſt. *de Bello Catilinar. LV.* Cicero *in Vatinium Cap. XI.* Valer. Max. V. 4. 7. VI. 3. 1. Ex altera carceris parte, quam *Robur* adpellabant, praecipitatio fiebat. Quale ſupplicium deſcribit Feſtus *voce Robur. p.* 410. Singulare quoque ſupplicium parricidarum erat *culleus*, de quo infra ſuo loco dicemus (*g*). Sub Imperatoribus multae aliae poenae receptae, multae veteres abrogatae. In iure noſtro ſupplicia licita occurrunt, *ad furcam damnatio, viuicomburium, capitis amputatio*, quibus proximae *metalli coercitio*, & *deportatio in inſulam*, quae, quia caput vel naturale vel ciuile adficiunt, poenae CAPITALES adpellantur. *l.* 28. *pr.* §. 11. *l.* 8. *§.* 1. *l.* 46. *D. de poen.* Illegitimae contra erant poenae, ſi quis inedia necaretur, *l.* 10. *D. de interd. & releg. iunctis Baſilicis*, vel ſi animaduerteretur in aliquem ſecuri, telo, fuſte, laqueo, veneno, virgis. *l.* 8. §. 1. 3. *D. de poen.* praecipitatione, *l.* 25. *§.* 1. *D. eod.* Inter NON CAPITALES licitas ſunt *fuſtium admonitio, flagellorum caſtigatio, damnatio in opus tempo-*

(*e*) Vnde Cicero Philipp. *I. Talis animaduerſio fuit Dolabellae, cum in audaces ſceleratoſque ſeruos, tum in impuros nefarioſque liberos.* Hos ſcilicet ad ſaxum, illos ad crucem condemnauit. Add. Cic. *ad Attic. Epiſt. XIV.* 17.

(*f*) Ignominioſius videbatur, ſecuri, quam gladio feriri. Hinc Vlpianus, *l.* 8. §. 1. *D. de poen.* negat, in eum telo animaduerti poſſe alio, qui ad gladium damnatus ſit. Eodem pertinet, quod Papiniano ſecuri percuſſo, Antoninus Caracalla dixit: *Gladio te exſequi oportuit meum iuſſum.* Vid. P. Fab. *Semeſt. I.* 3. *p.* 20.

(*g*) Haec omnia libera republica fiebant. Sub Imperatoribus multae aliae, ac longe acriores poenae inuentae ſunt, veluti damnatio ad metalla, ad beſtias, viuicomburium, aliaque huius generis ſupplicia. Nec deſunt exempla, quod homines arboribus incuruatis illigati, poſtea, remiſſis illis, in partes diſtracti ſunt. *Vopiſc. in Aurelian. Cap. VII.* Qualia multa hinc inde in hiſtoria Auguſta, & in martyrologiis occurrunt. Addatur Sagittarii libellus *de cruciatibus Martyrum.*

temporarium, relegatio, infamia, dignitatis priuatio. l. 6. §. vlt. l. 7. l. 8. pr. l. 28. pr. §. 4. 6. *D. de poen. l.* 103. *D. de verb. ſign.* Illicitae autem ſunt poenae carceris perpetui, *l.* 8. §. 9. *l.* 35. *D. de poen.* & tormentorum. *l. pen. D. de quaeſtion.* Cuiac. *Obſ. XIV.* 34. Sed omnes tamen has illicitas poenas principes ſaepe per modum priuilegii irrogaſſe, ſatis conſtat.

§. XI.

Ceterum publica iudicia exercebant initio reges ipſi. Romulus, teſte Dionyſio Halic. *II. p.* 87. de delictis maximis ipſe cognoſcebat, minora ſenatoribus permittebat. Poſtea Tullus Hoſtilius inſtituit duumuiros, qui perduellionem iudicarent, ſimulque ab eorum ſententia prouocationem conceſſit ad populum. Liu. I. 26. De Tarquinio Superbo auctor eſt idem Liuius I. 55. eum, vt metum incuteret populo, cognitiones capitalium rerum ſine conſilio per ſe ſolum exercuiſſe, propterque eam cauſſam occidere, in exſilium agere, bonis mulctare, conſueuiſſe. In Regum locum ſuccedebant conſules, quos quaeſtionibus publicis non ſecus, ac reges, praefuiſſe, ſatis patet exemplo Iunii Bruti apud Liu. II. 5. Enimuero quum eodem anno P. Valerius Poplicola legem de prouocatione tuliſſet: inualuit poſtea, vt non conſul de capite ciuis Rom. iniuſſu populi quaereret, verum ii, quos populus quaeſtionibus publicis praefeciſſet, quique inde *Quaeſitores parricidii* ſunt adpellati. Meminit eorum iam lex XII. Tabularum, ſi vera ſcribit Pompon. *l.* 2. §. 23. *D. de orig. iur.* Feſtus *voce Quaeſtores p.* 160. *Quaeſtores parricidii adpellati, quos ſolebant creare cauſſa rerum capitalium.*

Iudicia publica a quibus exercita?

§. XII.

Solebant vero eiusmodi Quaeſitores olim ita conſtitui, vt primo fieret SC. quo tribuni iubebantur primo quoque tempore ad plebem ferre de quaeſtione huius vel illius criminis. Liu. IV. 51. Fiebat deinde a tribunis rogatio hoc modo: VELITIS IVBEATIS, VT QVAERATVR, QVAE PECVNIA CAPTA, ABLATA, COACTA AB REGE ANTIOCHO, QVOD AES PVBLICVM RELATVM NON EST, VTI DE EA, SER. SVLPICIVS PRAETOR VRBANVS AD SENATVM REFERAT, QVEM EAM REM SENATVS VELIT, QVAERERE DE IIS, QVI PRAETORES NVNC SVNT. Liu. XXXVIII. 54. Conſentiente & ſuffragante plebe, a ſenatu res modo dictatori, (Liu. IX. 26.) modo conſulibus, (Liu. IV. 51.) modo ex prae-

Quaeſitores quomodo conſtituti?

toribus cuidam negotium dabatur, quaerendi de crimine. Et hi dicti deinde ſunt *Quaeſitores parricidii*, vel *Quaeſitores rerum capitalium*.

§. XIII.

Quaeſtiones quando factae ſint perpetuae?

Enimuero haec mutata ſunt anno V. C. IↃCIV. quo perpetuae eſſe coeperunt quaeſtiones, atque ordinariae. Quum enim eo anno L. Piſo, tribunus plebis, legem de repetundis tuliſſet: addidit, vt ſingularis de eo crimine praetor quaereret. Cicer. *Brut. XXVII.* Pigh. *Annal. II. p.* 447. Eadem ratione L. Sulla Praetori cuidam *quaeſtionem* de maieſtate, aliis de peculatu, & de ambitu quaeſtionem demandauit. Solebant ergo ſex, qui tunc in vrbe erant, praetores, inito magiſtratu, iurisdictionem vrbanam, peregrinam, & quatuor illas quaeſtiones in ſortem coniicere; adeoque fortunae, cuinam earum quaeuis obtingeret, committere. (*b*) Sigon. *de Iudic. II.* 4. *p.* 540. L. Cornelius Sulla etiam quaeſtiones quatuor alias publicas inuexit, de ſicariis, veneficiis, falſo, & parricidio, adeoque totidem addidit praetores. *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur.* Solebat tamen ſenatus, quum raro plures, quam octo, praetores crearentur, ſuo arbitrio modo binas iurisdictiones, modo binas quaeſtiones, modo iurisdictionem, & quaeſtionem, vni alteriue deferre. Sigon. *ibid. p.* 542. Sed & extra ordinem nonnunquam Senatus populique decreto quaerebant ſiue conſules, ſiue alii conſtituti quaeſitores. Exempla ſunt apud Ciceronem *de Fin. II.* 16. & *Brut. XXII.*

(*b*) Ante haec tempora praetores bini ſingulas domi Iurisdictiones, ex S. C. ſortiebantur, vrbanam & peregrinam: reliqui quatuor prouincias foris gubernandas ſuſcipiebant.

§. XIV.

Quaeſitorum ſeſſio.

Quaeſitores ergo iſti in foro atque in tribunali praeerant iudiciis publicis, ſedentes in ſella curuli, gladiumque poſitum ante ſe habentes in ſignum imperii. Aderant praeterea Iudex Quaeſtionis, iudices, ſcribae, accenſi, praecones, lictores, adparitores, & alii, qui Quaeſitorem in iudicando exſequendaque ſententia iuuabant. Sigon. *de Iudic. II.* 4. *p.* 544.

§. XV.

§. XV.

Inter iudices primum locum occupabat IVDEX QVAESTIONIS, non idem ſane cum Quaeſitore, vt aliqui ſibi perſuadent, ſed ab hoc diuerſiſſimus. Sane in cauſſa Oppianici praetor erat Verres, iudex quaeſtionis C. Iunius. In cauſſa Verris, praetor M. Glabrio, iudex quaeſtionis Q. Curtius. In cauſſa Cluentii praetor Q. Naſo, iudex quaeſtionis Q. Voconius. Inter quaeſitorem, & iudicem quaeſtionis hoc interfuiſſe, ait Quinctilianus *Inſtit. Orat. VIII. 3.* quod praetor ſeu quaeſitor in iis, quae eſſent imperii; iudex quaeſtionis in iis, quae ad cognitionem pertinebant, fuerit occupatus. Fuit ergo non quidem magiſtratus, *l. 1. pr. & §. 1. D. ad L. Corn. de ſicar.* ſed perſona tamen publica, (*i*) quae veluti partes praetoris, ſiue abſentis, ſiue nimis occupati agebat, vnde & *princeps iudicum* vocatur Aſconio Paediano. Praetor quoque praeſens dabat accuſationem, vel negabat, cogebat iudices & dimittebat, iudex vero quaeſtionis datam actionem exercebat, iudices ſortiebatur, teſtes audiebat, quaeſtiones habebat, tabulas inſpiciebat, & ſi qua erant huius generis alia. Sigon. *ibid. p. 546. ſequ.* Ger. Noodt *de iurisdict. & imper. II. 5. p.* 158. Schulting. *Iurisprud. antiqu. anteiuſt. p.* 728. Quis iudex quaeſtionis.

(*i*) Videtur hoc munus poſt aedilitatem capi conſueuiſſe. Sane C. Iunius, iudex quaeſtionis, in Cluentiana fuit aedilitius, teſte Cicer. *pro Cluent. XXXIII.* Et huc pertinet etiam inſcriptio apud Sigon. *de Iudic. II. 5. p.* 548. C. OCTAVIVS. C. F. C. N. C. PRON. PATER. AVGVSTI. TR. MIL. BIS. Q. AEDIL. PL. CVM TORANIO IVDEX QVAESTIONIS. PR. PROCOS. IMPERATOR ADPELLATVS EX PROVINCIA MACEDONIA. Gruter. *Inſcr. p.* CCCLX.

§. XVI.

Reliqui iudices quaſi conſilium praetoris erant, adeoque adſidebant in ſubſelliis. Legebantur initio ex ordine ſenatorio, deinde ex equeſtri, ex lege Sempronia: tum ex vtroque ordine ex lege Seruilia Caepionis, hinc iterum ex equeſtri ex lege Seruilia Glauciae, porro iterum ex ſenatorio, ex lege Liuia Druſi, tum ex tribus ordinibus, ſenatorio, equeſtri, & plebeio, ex lege Plautia Siluani: hinc denuo ex ſenatorio, ex lege Cornelia Sullae, ac paullo poſt denuo e tribus ordinibus, ex lege Aurelia Cottae, poſtremo ex ſenatoribus ſolis, ex lege Iulia Caeſaris. Numerus ex lege Seruilia Glauciae fuit quadringentorum Quales reliqui iudices.

quinquaginta: quamuis non idem ſemper fuerit ſeruatus. Hic numerus denuo in varias decurias deſcriptus erat, vti diximus ſupra Lib. IV. Tit. XVII. §. II. Ex eadem lege iudicem nec oportebat triginta annis minorem eſſe, nec maiorem ſexaginta. Aliis legibus cautum fuerat, vt iudices viginti quinque ad minimum annorum eſſent, quamuis vigeſimum annum ſufficere iterum ſtatuerit Auguſtus Sueton. *Aug.* *XXXII.* *(k)* Legebat eos quotannis praetor, ſimul iurans, ſe eos dolo malo ſcientem non legiſſe: lecti vero aderant in ſubſelliis, & iurati ferebant ſententiam.

(*k*) Pro vigeſimo anno trigeſimum ponit Sigon. *de Iudic.* *II.* 8. ſed deprauatum eſſe illum locum Suetonii, iamdudum obſeruarunt Cuiac. *Obſ.* *XX.* 32. & Graeu. in *prolegom.* *T.* *XI.* *Theſaur.* *antiqu.* *Rom.*

§. XVII.

Rei primum in ius vocati, deinde poſtulata facultas deferendi nomen.

Etiam publica iudicia incipiebant ab *in ius vocatione* *l.* 8. *D.* *de accuſat.* In iure deinde a quaeſitore poſtulabat accuſator, vt liceret ſibi *nomen deferre.* Coel. *ad Cicer.* *Epiſt.* *VIII.* 6. Cic. *diuinat.* *Verr.* *XX.* quae tamen poſtulatio etiam abſente reo fieri poterat: erant vero qui accuſare non poterant, veluti mulieres, (*l*) pupilli, qui ſtipendium merebant, infames. Sic nec liberti iure accuſabant patronos, *l.* *8.* *D.* *de accuſat.* nec quaeſtores praetores & praeſides ſuos. Cic. *diuin.* *Verr.* *XIX.* Vnde & accuſatus poſtulare poterat, ſi ei commodum videretur, vt iudicium de accuſatore fieret, liceretne illi accuſare, nec ne. Auct. *ad Herenn.* *I.* 12. Quin & locus erat anticategoriae, vel accuſationi accuſatoris; ſi quis ei maius crimen obiiceret, *l.* 19. *C.* *qui accuſ.* *non poſſ.* & tunc cauſſa maioris criminis praeferebatur minori, quamuis prius delato. *l.* 1. *C.* *eod.* *tit.* De quibus antecategoriis erudite, vt ſolet, agit Cuiac. *Obſ.* *XX.* 7. Exemti quoque erant aliqui ab aliorum accuſationibus, veluti magiſtratus, Liu. XLV. 37. & abſentes reip. cauſſa. Valer. Max. III. 7. 9. Qui nomen deferebat, vocabatur accuſator, idque turpe

(*l*) Niſi parentum, liberorumue, patroni vel patronae, vel eorum filii, filiae, vel nepotis mortem exſequerentur. *l.* 1. D. *de accuſat.* quod & de pupillis obſeruandum, qui alios conſilio tutorum facere reos poterant, ſi de patrum, vel auorum morte habenda eſſet quaeſtio, *l.* 2. §. 1. *D.* *eod.* Praeterea feminae admittebantur, ſi deferrent crimen maieſtatis, *l.* 8. D. *ad leg.* *Iul.* *Maieſt.* annonae, *l.* *vlt.* §. 2. D. *ad* *L.* *Iul.* *de annon.* & denique ſacrilegii. *l.* 10. *C.* *de Epiſc.* *&* *Cleric.*

turpe munus habebatur, niſi quis aut reipublicae, aut patrocinii, aut paternarum, aut propriarum inimicitiarum cauſſa ad accuſandum accederet. Cic. *de offic. II.* 14. Publicos tamen Romae fuiſſe accuſatores, qui delicta publica perſequerentur, patet ex Cicer. *pro Sex. Roſc. XX.* Plin. *Epiſt. III.* 17.

§. XVIII.

Si ſocii repetundarum quem poſtulabant: oportebat eos ſimul poteſtatem *patronos nominandi* poſtulare. Concedebatur id SCo, vt patet ex Liu. XLIII. 12. Cic. *diuinat. Verr. XX.* Nominati hi ſociorum patroni, ſimul erant accuſatores reorum. Sin vero duo pluresue accuſationem ſimul depoſcerent; iudicium antea fieri debebat, quis illorum deberet nomen deferre, id quod DIVINATIONEM vocabant, quia non de facto quaerebatur, ſed de futuro, vter deberet accuſare. Aſcon. Paedian. *in Cic. Diuin. Verr. p.* 1757. Gell. *Noct. Att. II.* 4. *l.* 16. *D. de accuſ.* Exemplo eſſe poteſt diuinatio Ciceronis in Verrem, in qua cum Caecilio Iudaeo, diſputat, vter accuſandi partes ſuſcipere deberet. Qui in hac diuinatione vicerat, primasque agebat partes, *accuſator*, reliqui *ſubſcriptores* dicebantur, iique, vt ait Aſconius, accuſatorem adiuuare ſolebant. De ſubſcriptionibus vid. Cic. *diuin. in Verr. XV. Epiſt. ad Q. fratr. III.* 4. *pro Muraena XXIV. Epiſt. ad famil. VIII.* 8. Alia ab hac ſubſcriptione eſt, qua accuſator ad ſimilitudinem ſupplicii, ſeu talionis, ſe obſtringebat, ſi non probaſſet, ſimulque cauebat, ſe in crimine perſeueraturum vſque ad ſententiam: *l.* 7. *pr. D. l. vlt. C. de accuſ. & inſcr. l. vlt. C. de calumn. l.* 2. *C. de exh. & transm. reis.*

In crimine repetundarum ſimul poſtulati patroni. Sin plures ſe offerrent accuſatores, iudicio praemittebatur diuinatio.

§. XIX.

Die conſtituta, vtraque parte praeſente ipſa fiebat *delatio nominis*, ita tamen, vt accuſator prius verbis conceptis iuraret, ſe non calumniandi cauſſa deferre nomen. Vide ſupra *Tit. XVI. n.* 2. Fiebat ea delatio nominis eadem formula, qua ſolebat in iudiciis priuatis lis intendi, veluti: AIO, TE IN PRAETVRA SPOLIASSE SICVLOS CONTRA LEGEM CORNELIAM, ATQVE EO NOMINE SESTERTIVM MILLIES A TE REPETO. Fatente reo, ſtatim fiebat aeſtimatio litis. Negante eodem, poſtulabatur, vt nomen inter reos reciperetur, ac tunc ſcribebatur libellus accurate concipiendus, nominis, criminis, loci, temporis, perſonarum facta mentione. *l.* 3. *pr.* §. 1. *ſeq. D. de accuſat.* Quo facto tempus inquirendi dabatur. Aſcon. Paedian. *in Verr. I. p.* 1816. Crimen ergo,

Delatio nominis, eiusque receptio.

go; quod obiiciebatur, libello ſubſcriptum, relinquere oportebat accuſatores, ſimulque accedere debebat ſubſcriptio ad ſimilitudinem poenae, de qua paullo ante diximus. Quod ideo inuentum fuerat a Romanis, vt ne facile quis proſiliret ad accuſationem, *quum ſciret, inultam ſibi accuſationem non futuram. l. 7. pr. D. de accuſat.* Cauebant itaque ſinguli accuſatores, ſe probaturos, quod crimen obiecturi ſint, & perſeueraturos etiam in crimine, vſque ad ſententiam. Libelli formula erat: HOC COS. ET DIE APVD ILLVM PRAETOREM VEL PROCOS. L. TITIVS PROFESSVS EST, SE MAEVIAM LEGE IVLIA DE ADVLTERIO REAM DEFERRE, QVOD DICAT, EAM CVM C. SEIO, IN CIVITATE ILLA, DOMO ILLIVS, MENSE ILLO, CONSVLIBVS ILLIS, ADVLTERIVM COMMISISSE. *l. 3. pr. D. de accuſat.* Et haec profeſſio deinde vel ab ipſo accuſatore, vel ab alio, ſi forte ille litteras neſciret, eius nomine erat ſubſcribenda, vt docet Paullus iureconſultus *d. l. 3. §. 2. D. de accuſat.* Hinc Aſconius *in Cornelianam p.* 1307. *Detulit nomen Publius, ſubſcripſit Caius.* Quemadmodum vero accuſator nomen DEFEREBAT, ita illud RECIPIEBAT praetor; quae receptio, quum aliquando eſſet in quaeſitoris arbitrio, poſtulari debebat. Seneca *in Ludop.* 683. *T. II. Poſtulat nomen recipi, edit ſubſcriptionem, occiſos ſenatores triginta. Et* Coel. *ad Ciceron. Epiſt. VIII.* 8. *Nec Laterenſis praetor, poſtulante Pauſania, quo ea pecunia perueniſſet, nomen recipere voluit.* Recepto vero nomine, praetor certam diem, qua accuſator & reus adeſſent, conſtituebat, & plerumque quidem diem triceſimum ex lege Licinia & Iulia. Cic. *Vatin. XIII.* Quod tempus, ſi paullo breuius videretur, licebat accuſatori diem longiorem poſcere ad inquirendum, praecipue in crimine repetundarum, vt patet ex Aſcon. *ad Cic. in Verr. I. p.* 181.

§. XX.

Delato nomine reus veſtem mutabat.

Ex eo tempore reus veſtem mutare, & patronos conquirere ſolebat. Poſita enim toga alba, non quidem atram, ſeu pullam, (m) vt Sigonius *de Iudic. II.* 10. *p.* 563. ſuſpicatur, ſed ſordidam & ob-

(m) Atram ſeu pullam veſtem ſumebant in luctu, ceu multis oſtendit Kirchmann. *de Funer. Rom. II.* 17. Vnde & Paull. *Rec. Sent. I.* 21. 14. ait: *Qui luget, abſtinere debet a conuiuiis, ornamentis, purpura, & alba veſte.* Albam tamen veſtem ſub Imperatoribus in luctu adhibitam eſſe a mulieribus, docent Lipſ. *ad Tacit. Ann. II.* Forner. *rer. quotid. II.* 21. idque probant ex Plutarchi *Quaeſt. Rom. p.* 270. & Herodian. *Hiſt. IV.* 2. Sed ex vtroque auc-

& obſoletam, ſumebat. Liu. VI. 20. Vnde *ſordes* pro reatu, & *ſorditatos* pro reis ſaepe dici, obſeruat Graeuius *in prolegomenis Tomi XI. Theſaur. Ant. Rom.* Idem etiam rei amici & cognati ſaepe faciebant, nonnunquam & ipſi magiſtratus, ſi viri bene de rep. meriti vita & ſalus in diſcrimen vocaretur. Cic. *poſt redit. V.* Plutarch. *in Vita Gracchor. p.* 829. Promittebat etiam reus barbam & capillum, vt conſtat ex Gell. *Noct. Att. III.* 4. Liu. II. 61. Cic. *pro Ligar. XI.*

tore patet, albae veſti locum tantum fuiſſe per eos dies, quibus nondum iuſta facta fuerant marito. Alias enim & feminas *pulla veſte in luctu vſas eſſe*, adparet ex Lactant. *de mort. perſequut.* XXXIX. Ceterum non modo quoad colorem veſtes in luctu mutabantur, verum etiam quoad formam. Magiſtratus enim in luctu poſita praetexta, latum clauum ſumebant: ſenatores lato clauo poſito, anguſtum. Dio Caſſ. XL. & LVI. P. Fab. *Semeſtr. I.* 2. *p.* 8.

§. XXI.

Patroni quot adhibiti?

Patronos ante Caeſaris tempora raro adhibebant plures, quam quatuor: poſt bella vero ciuilia ſaepe ad duodecim peruentum. M. ſane Scaurum ſex patroni defenderunt, P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Meſſala Niger, Q. Hortenſius. Aſcon. Paed. *in Cic. pro M. Scauro p.* 1752. Idem patronos illos in quatuor claſſes diſtinguit. Proprie enim *patronus* dicebatur orator, qui voce cauſſam orabat. Qui vero vel ius ſuggerebat, vel praeſentiam ſuam commodabat amico, *aduocatus* vocabatur. Addidit idem *procuratorem*, & *cognitorem*, qui tamen ad priuata tantum iudicia pertinebant. Aſcon. *in Cicer. in Verr. I. p.* 1759.

§. XXII.

Citatio rei per praeconem.

Veniente die, in quem accuſatorem & reum adeſſe iuſſerat praetor, vtrumque citari oportuit per praeconem. Si reus ergo criminis conſcientia ſeſe haud ſiſteret, abſenti irrogabatur exſilium. Aſcon. *in Milonian. p.* 1323. Sin, reo praeſente, accuſator non adeſſet: eximebatur accuſati nomen de reis. Aſcon. *in Cornel. p.* 1307. *Poſtero die, quum Caſſius adſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemtum eſt nomen de reis Cornelii.*

§. XXIII.

Lecti deinde iudices.

Vtroque prodeunte, porro de iudicibus legendis agebatur, vt tantus adeſſet eorum numerus, quantus erat lege definitus. Fiebat

bat autem hic delectus per *ſortitionem* & *editionem*. In *ſortitione* praetor vel iudex quaeſtionis nomina omnium, qui eo anno inter iudices adlecti fuerant, in vrnam coniiciebat, ac ſorte deinde eum educebat numerum, quem lex praeſcribebat. Quo facto, deinde tum accuſatori, tum reo, dabatur poteſtas, reiiciendi, quos parum ſibi putarent idoneos, quorum in locum deinde alios ſubſortiebatur praetor vel iudex quaeſtionis, quibus ille iudicum numerus legitimus compleretur. Cic. *Verr. Act. I.* 6. Aſcon. Paedian. *in Verr. II. p.* 1817. Nonnumquam lex non ſorti, ſed accuſatoris reique arbitrio iudicum electionem permittebat, & hi tunc EDERE IVDICES, dicebantur, ipſi autem iudices EDITITII vocabantur. Cic. *pro Muraena XXIII. pro Planc. XV.* & *XVII.* Sic lege Seruilia Glauciae accuſator iubetur ex CDL iudicibus edere centum: ex his centum reus edere quinquaginta. Vid. fragmenta legis Seruiliae apud Sig. *de Iudic. II.* 27. *p.* 609. Lecti iudices *citabantur*, citatique vel excuſatione vtebantur, vel aderant, ſubſelliaque occupabant. Et hi tunc iurabant in leges, vt obſtricti religione iudicarent. Eorum, qui iurauerant, omnium, praeter ipſum praetorem, (*n*) nomina libellis conſignabantur, ne pro ſelectis iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti corruptiſſime iudicarent, Aſcon. Paedian. *in Verr. II. p.* 1817.

(*n*) *Praetor enim iam initio magiſtratus iurauerat conceptis verbis, ſe ex animi ſententia & ſecundum leges ius dicturum. Petr. Fab. Semeſtr. I. p.* 213.

§. XXIV.

Actio prima. Iam ipſa demum cauſſa cognoſci coepit; eaque cognitio duabus potiſſimum ACTIONIBVS abſolui conſueuit; *prima* & *ſecunda*, niſi forte lex comperendinationem, adeoque ſecundam actionem prohiberet. In prima actione accuſator, accepta dicendi poteſtate, actionem inſtituit, crimina rei ſingulatim percenſendo, & ad ſingula vel teſtes interrogando, vel tabulas ſeruorumue tortorum confeſſionem producendo, vt fidem faceret iudicibus. Vnde interrupta plane fuit prior haec oratio, vt patet ex Ciceronis *actione I. aduerſus Verrem.* Poſtea vero eamdem cauſſam alio die tractauit, non interrupto dicendi genere, ſed oratione perpetua, qua crimina illa dicendo exaggerabat, teſtimoniaque artificioſe confirmabat, & totius vitae anteactae flagitia narrabat, eaque oratio κατ᾽ ἐξοχὴν dicta eſt accuſatio. Cic. *pro Coel. III.*

§. XXV.

§. XXV.

Quum ergo prima ſtatim oratione ab accuſatore omnia teſtimoniis eſſent confirmanda, eaeque probationes in *quaeſtiones*, *teſtes* & *tabulas* diſtinguerentur: de ſingulis monenda quaedam ex antiquitatibus exiſtimo. QVAESTIONES erant teſtimonia ſeruorum, vi tormentorum expreſſa. Solebat enim accuſator, ſimul ac iudices cum praetore adſediſſent, ſeruos rei in quaeſtionem poſtulare. (o) Aſcon. Paedian. *in Cic. pro Mil. pag.* 1323. Non licebat tamen ſeruos in caput domini interrogare, *l.* 1. *§.* 16. & 18. *D. de quaeſt.* niſi in cauſſa inceſtus & coniurationis, Cic. *partit. orat.* XXXIV. *pro Milone XXII.* immo & poſtea in cauſſa tributorum, *d. l.* 1. §. 20. de quo loco videndus Cuiac. *Obſ. VI.* 29. in reliquis criminibus non oportebat ſalutem dominorum ſeruorum arbitrio committi. Cicero *pro Milone XXII.* (p) Paull. *Recept. Sent. V.* 16. 5. Nonnunquam & alieni ſerui in quaeſtionem poſtulabantur, ſed non niſi ſinguli, & permittente domino. Permittere autem non aliter tenebatur, quam ſi caueret accuſator, ſe, ſi exſpiraſſent in quaeſtione, eorum pretia; ſin deteriores facti, eius quoque damni aeſtimationem praeſtiturum. Paull. *ibid.* §. 3. *l.* 13. *D. de quaeſt.* Serui ergo in quaeſtionem poſtulati, praeſentibus aduocatis, eculeo alligati ita intendebantur, vt tamquam ex cruce penderent miſeri, ipſaque compages oſſium illis diuelleretur. Tum porro augendo dolori aliquando admouebantur candentes laminae, ungulae ferreae, aliaque huius generis tormenta, quae ſatis operoſe deſcribuntur a Car. Sigon. *de Iud. III.* 17. *p.* 720. *ſequ.* Hieron. Mag. *lib. ſing. de equuleo*, edito cum notis Gothofr. Iungermanni, Octau. Ferrar. *Elector. I.* 5. Sagittar. *de cruciat. Martyr. XVII. p.* 313. *ſequ.* aliisque. Quaeſtione habita, & confeſſione ſeruorum in tabulas relata, tabulae obſignabantur, donec depromerentur in iudicio. Cic. *pro Milon. XXII.* Quaeſtiones de ſeruis habitae.

(o) Immo & priuati olim torquebant ſeruos. Cic. *pro Cluent.* LXIII. LXVI. Quinctilian. *Declam.* CCCXXVIII. CCCXXXIII. CCCLIII.

(p) Moribus & inſtitutis maiorum id ius tribuit Cicero in *Partit. Orat.* XXXV. & *pro Rege Deiot.* I. Aſt Tacit. *Ann. II.* 30. illud a SC. quodam vetere arceſſit. Probabile eſt, SC. quodam illud vetus inſtitutum in vſum fuiſſe reuocatum.

§. XXVI.

§. XXVI.

Teſtimonia. Quemadmodum vero ſerui per tormenta, ita liberi homines extra illa quaerebantur, & hi TESTES dici ſolebant. Prouidendum vero in primis erat, ne teſtes adhiberentur parum idonei. Vnde exploranda erat conditio cuiusque, vtrum quis decurio eſſet, an plebeius, & num honeſtae & inculpatae vitae, an vero notatus, & infamis, locuples ne, an egens eſſet, vt lucri cauſſa facile quid admiſſurus videretur, porro an inimicus ei, contra quem ferebat teſtimonium, an amicus illi, pro quo ferebat, & quae ſunt huius generis alia, quae cum cura explicare ſolent iureconſulti ad *titulum D. de teſtibus*. Dolendum eſt, periiſſe Domitii Afri, oratoris & cauſſidici *libros II. de teſtibus*, laudatos a Quinctiliano *Inſt. Orat. VI.* 7. *VI*, 4. Fuit enim auctor iſte inter oratores veteres celeberrimus, cuius meminerunt Plin. *Epiſt. VIII.* 18. Tacit. *Annal. XIV.* 19. & Hieron. *in Chron. n. MMLX.* qui eum domo Nemauſienſem fuiſſe ait. Ceterum hi teſtes vel ſua ſponte dicebant teſtimonium, vel inuiti, ſi quando iis, permittente lege, accuſator teſtimonium denunciaret. A qua tamen neceſſitate lex Iulia de iudiciis publicis exemerat generos, ſoceros, vitricos, priuignos, ſobrinos, ſobrino natos, eosque, qui propiore gradu eſſent, libertos item, & patronos. *L.* 4. *D. de teſtib.* Ceterum teſtes interrogabantur in iudicio ab accuſatoribus, & in eo quam maxime elucere videbatur eorum prudentia & dexteritas, quod longius repetita interrogatione verum extorquerent etiam inuitis. Cic. *pro Flacco X.* Hinc quum Phaedria adoleſcens apud Terentium obliquius interrogaret eunuchum de turbis, in domo meretricis datis: Donatus ad illum locum *Eunuch. IV.* 4. *v.* 33. notat: *Et hae ſunt obliquae interrogationes, quibus vti oratores videmus, quum deriuare teſtimonium nituntur.* Quamuis vero teſtes non niſi iurati dicerent teſtimonium, & de iis etiam rebus, quas ipſi vidiſſent compertasque haberent: non alia tamen formula interrogabantur, quam illa: S. TEMPANE, QVAERO EX TE, ARBITRERISNE, C. SEMPRONIVM COS. IN TEMPORE PVGNAM INISSE? Ad quae teſtis vel ARBITROR, vel NON ARBITROR reſpondebat. Cicer. *Acad. Quaeſt. IV.* 47. & *pro Fonteio IX.* Quod etiam Cuiacius obſeruauit *III.* 26. Abſentes teſtes per tabulas dicebant teſtimonium.

§. XXVII.

§. XXVII.

Tabulae probationis cauſſa recitatae.

Tabvlarvm nomine omne genus ſcripturarum veniebat, quo cauſſam probabat accuſator, eoque in primis pertinebant in repetundarum & peculatus crimine tabulae dati & expenſi, tabulae auctionariae: in reliquis pactiones, litterae, ſyngraphae, aliaeque huius generis, quae obſignatae diligenter ab accuſatore ad praetorem deferebantur. Cic. *Act. I. adu. Verr. cap. V.* & *in Verr. I.* 61. Car. Sigon. *de Iudic. II.* 16.

§. XXVIII.

Rei defenſio.

Iam vt ad primam actionem redeamus, vbi accuſator actionem ſuam pariter ac accuſationem abſoluerat, patroni ſeſe ad rei defenſionem accingebant, inter quam & accuſationem aliquot plerumque dies intercedebant. Cellar. *ad Cic. pro Sex. Roſc. IV.* In ipſa defenſione quid egerint patroni, facile eſt ad intelligendum, idque ſatis ſuperque docent tot Ciceronis, quae exſtant, orationes. Crimen ſcilicet obiectum vel diluebant, vel iure factum contendebant. Teſtes, quos produxerat accuſator, vel reiiciebant, vel ſibi prodeſſe oſtendebant, & quae alias ipſa ſuggerit ratio cauſſaeque indoles. Cic. *pro Cluent. XVIII.* & *pro Fonteio I. & XVI.* Illud vero non praetermittendum, quod in epilogis ad miſericordiam concitandam etiam filios reorum produxerint. Qua de re multa ſuo more praecipit Quinctilianus *Inſt. Orat. VI.* 2.

§. XXIX.

Laudationes rei.

Nec patroni ſolum reum per aliquot ſaepe dies (q) defendebant: ſed adhiberi etiam ſolebant laudatores, id eſt, ſumma auctoritate viri, ſiue ciues, ſiue ex municipiis miſſi, qui publica laudatione rei periculum ſubleuarent. Cic. *pro Cluent. XL.* Horum laudatorum plerumque decem dabantur, isque numerus iam erat moribus receptus, vt honeſtius videretur, nullos, quam pauciores accipere. Cic. *in Verr. V.* 23. Ea porro laudatio modo praemittebatur defenſioni, modo innectebatur eidem, modo eam ſequebatur, vt ex Ciceronis orationibus *pro Flacco, pro Cluentio & pro Scauro* patet. Sigon. *de Iudic. II.* 19. *p.* 584.

(q) Sic Cicero Cornelium per quatriduum defendit, teſte Aſcon. Paediano in *Cornel. p.* 1308.

§. XXX.

Compe- rendinatio vel actio ſecunda.

Ceterum lex, ex qua agebatur, aut hanc vnam actionem admittebat, aut comperendinationem concedebat. Si vnica actio admittebatur, finita defenſione, ſtatim in ſuffragia mittebantur iudices, & ſic *primo coetu*, vel *primo iudicare* dicebantur. Auctor *ad Herenn. IV.* 36. *Vos veriti eſtis, ſi primo coetu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini?* Quae verba egregie interpretatur Turneb. *Aduerſar. XX.* 25. Sin lex comperendinationem haberet: tunc perendie, noua inſtituebatur partis vtriusque recitatio, ſed ita, vt priore loco reus, poſteriore accuſator diceret. Cicer. *in Verr. I.* 9. & ibi Aſconius Paedianus.

§. XXXI.

Iudices miſſi in conſilium.

Finita & hac actione, vbi vterque orator DIXI addiderat, ſtatim praeco DIXISSE, eos pronunciabat. Quo facto, praetor tabellas diſtribuebat inter iudices, eosque ad ferendam ſententiam mittebat in conſilium. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verr. III. p.* 1841. *Mittere iudices in conſilium eſt dimittere iudices ad ſententiam dicendam, vbi adlegatis omnibus argumentis, orator dixerat* DIXI. Et *in Verr. II. p.* 1823. *Moris veterum fuit, quum ſatis viſum eſſet fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendae orationis imponere, vt dicerent ad vltimum:* DIXI, *quod etiam ab vtraque parte oratione conſumta, vt in conſilium dimitterentur, praeco* (r) *ſoleret pronunciare:* DIXERVNT. Hinc conſurrexere iudices, & in leuioribus cauſſis ſententiam ſinguli de tabulis pronunciarunt: & tunc PALAM dicebatur LATA SENTENTIA: in grauioribus vero CLAM hoc fieri conſueuerat. Accedebant enim iudices ad vrnas, quarum tot erant, quot iudicum ordines, & in illas e tribus, quas acceperant, tabulis vnam quisque immittebat. Qui abſoluendum credebant reum, eam immittebant, cui A, id eſt ABSOLVO, inſcriptum. Qui condemnandum; alteram, in qua C, id eſt CONDEMNO, legebatur. Qui denique dubitabant, tertiam, in qua NL. id eſt NON LIQVET, immittebant. Interea dum hae tabulae immittebantur, & earum deinde fiebat diremtio: reus, in genua prouolutus, iudicum genua oſculabatur, nihilque, quod ad miſericordiam excitandam facere videretur, praetermittebat. Valer. Max. VIII. 1. 6. Idem etiam faciebant laudatores & amici, ceu patet

(r) In vulgatis Ciceronis editionibus eſt *praetor*. Sed pro *praetore* legendum eſſe *praeconem*, recte monet Fr. Hotomanus *in prooem. act. in Verr. p.* 229.

ret exemplo M. Scauri, cuius laudatores ad genua iudicum, quum ſententiae ferrentur, bifariam ſe diuiſerant, & pro eo deprecabantur, teſte Aſconio Paediano *ad Cicer. pro Scauro p.* 1754. Inualuerat etiam, vt virgines Veſtales aliquando adhiberentur deprecatrices. Tacit. *Ann. XI. n.* 32. & Bernegg. *ad Suet. Iul. cap. I.*

§. XXXII.

Sententia lata a praetore.

Diremtis tabulis, praetor ipſam pronunciabat ſententiam. Aut enim condemnabat reum, aut abſoluebat, aut amplius cognoſcendum aiebat, prout id plura ſuaderent ſuffragia. Coel. *apud Cicer. Epiſt. VIII.* 8. Condemnationis formula erat: VIDETVR FECISSE, vel NON IVRE VIDETVR FECISSE. Abſolutionis: NON VIDETVR FECISSE, vel IVRE VIDETVR FECISSE. Ampliationis denique: AMPLIVS COGNOSCENDVM. Cic. *acad. quaeſt. IV.* 47. *de finib. I.* 7. Quin &, ſi poena adiiceretur, ſimili id fiebat formula: VIDERI EVM IN EXSILIO ESSE, BONAQVE EIVS VENIRE, IPSI AQVA ET IGNI PLACERE INTERDICI. Liu. XXV. 4. Sig. *de Iud. II.* 22. Briſſ. *de Form. V. p.* 480. Condemnationis ſententiam pronunciaturus praetor, praetextam ponere ſolebat, teſte Plutarcho *in Ciceron. p.* 883. nec verba ſolum antea relata proferebat, verum etiam poenae & ſupplicii nonnunquam faciebat mentionem, quamuis etiam aliquando eam praetermitteret, & ad ipſam ſe referret legem. *l.* 1. *§.* 4. *D. ad SC. Turpil.*

§. XXXIII.

Repetita cauſſae cognitio.

Abſolutus reus, domum ſe recipiebat, poſitoque ſordido habitu, reſumebat togam albam (s), vt patet exemplo Ciceronis apud Plutarch. *in Cicer. p.* 865. Si non abſolutionis, ſed ampliationis tantum, pronunciata eſſet ſententia: denuo cognoſci cauſſa ab integro ſolebat alio die, quem praetor arbitratu ſuo ſtatuebat. Tunc iterum primus dicebat accuſator, & deinde patronus, quo facto, denuo in conſilium mittebantur iudices, idque eo vſque fiebat, donec cauſſa ad liquidum perducta eſſet. Denique, condemnato reo, aut tribunorum implorabatur auxilium, cuius rei exempla exſtant apud Plutarch. *in Caeſare p.* 708. Cic. *pro P. Quinct. XX.* aut conſul ipſe, vel alius praetor, intercedebat, vti patet exemplis apud Valer. Max. VII. 7. 6. aut lis ei aeſtimaba-

 tur,

(s) Licebat tunc reo abſoluto contra accuſatorem vel calumniae vel praeuaricationis inſtituere actionem, de quibus multa iureconſulti. Adde Sigon. *de Iudic. II.* 26.

tur, veluti in iudicio repetundarum, aut ipſa ſequebatur animaduerſio, & reus in poenam aliquam condemnabatur. Lite aeſtimata, aut pecunia ſoluenda erat, aut eam ſummam, proſcriptis eius bonis, ſectores curabant. Aſcon. Paedian. *in Verr. III. p.* 1845. De poenis, quales fuerint apud veteres, iam ſupra ſatis ſuperque dictum eſt.

§. XXXIV.

Qualia fuerint iudicia populi?

Sufficiant haec de iudiciis publicis. Addenda nonnulla de IVDICIIS POPVLI, quae & ipſa plerumque ad vindicanda crimina comparata fuerunt. Publica enim iudicia de iis inſtituebantur criminibus, de quibus certae exſtabant leges. At populus iudicabat de quibuscumque, quae ad ſe detuliſſet magiſtratus *(t)*, & in quibus de capite ciuis Romani agebatur. In primis tamen duo crimina ad populum deferri ſolebant, *maieſtatis* puta & *peculatus*. Sic maieſtatis cauſſam apud populum dixere Marcus Coriolanus, Sp. Caſſius, T. Menenius, Sp. Seruilius, App. Claudius, & alii. Ob peculatum dies dicta M. Camillo, M. Liuio Salinatori, P. Africano, M. Poſtumio & aliis, qualia exempla collegit Sigon. *de Iudic. III.* 2.

(*t*) Sic de ſororis caede dies, dicta eſt P. Horatio. Liu. I. 26. Valer. Max. VIII. I. 1. de homicidii *ſuſpicione P. Seſtio* : ſed & de vindiciis, contra leges datis, App. Claudio. Liu. III. 56. de repetundis C. Lucretio, Liu. XLIII. 8. de perduellione C. Claudio, Liu. XLIII. 18. de peculatu M. Acilio Glabrioni. Liu. XXXVII. 54. P. & L. Scipionibus, Liu. XXXVIII. 50. L. Poſtumio Liu. XXV. 3. de puero ad *ſtuprum pellecto* C. *Scantinio*, Valer. Max. VI. 1. 6. de vi armata Miloni. Aſcon. Paedian. in Cicer. *pro Milone p.* 1315. *ſequ.*

§. XXXV.

In quibus comitiis inſtituta?

Inſtituebantur haec iudicia olim in comitiis curiatis, ceu patet exemplo P. Horatii, cui, quum ſua manu ſororem intereміſſet, dies dicta eſt apud populum, cuius ſuffragiis liberatus, *perduellionis* ſupplicium euaſit. Liu. I. 26. Cic. *pro Milone III.* Atqui eo tempore comitia non erant alia, quam curiata, centuriatis multo poſt a Ser. Tullio, Rege inuentis. Exactis autem Regibus, quum iam Seruius centuriata, & poſtea tribuni plebis etiam tributa inueniſſent comitia: non curiatim amplius, ſed vel per centurias, vel per tribus, de criminibus ciuium Romanorum iudicari coepit. Centuriatis eam poteſtatem dederat P. Valer. Poplicola cos. qui lata lege ſanxerat, vt a conſulum ſententiis prouocatio

eſſet

eſſet ad populum. Liu. *Hiſt. II.* 8. Quae lex deinde etiam inter ſacratas repetita, firmataque eſt. Cic. *pro Sext. XXX.* Inualuit ex eo tempore, vt de mulctandis ciuibus Romanis in comitiis tributis (*u*); de capite eorumdem non niſi in centuriatis, ageretur, Cic. *de Legib. III.* 4. & 19. Quam legem Valeriam iterum retulit C. Sempronius Gracchus anno IↃCXXX. Cic. *pro Rabir. perduell. reo. Cap. IV.*

(*u*) Attamen etiam de capite M. Coriolani in comitiis tributis actum eſſe, nemo ignorat. Liu. I. 35. Verum id nulla lege aut more per tumultum actum eſſe, recte obſeruat Car. Sigon. *de Iudic. Rom. III.* 5. *p.* 695.

§. XXXVI.

An etiam in comitiis tributis?

In tributis comitiis diem reis dicere ſolebant magiſtratus minores, veluti aediles curules, tribuni plebis, & aediles plebis. Sic T. Menenius, App. Claudius, Sp. Seruilius, C. Sempronius, aliique iudicio oppugnati ſunt a tribunis plebis. Liu. III. 52. 56. IV. 21. C. Scantinio, tribuno plebis, diem dixit M. Marcellus, aedilis curulis, quod filium ſuum de ſtupro adpellaſſet. Valer. Max. VI. 1. 7. Veturio exconſuli idem negotium faceſſiuit C. Alienus, aedilis pleb. Dionyſ. Halic. *X. p.* 673. Aliud exemplum C. Fundani & Tib. Sempronii, aedilium plebis, qui Claudiae diem dixere, exſtat apud Gell. *Noct. Att. X.* 6. Centuriatis autem comitiis non minores illi magiſtratus, ſed conſules, praetores, nonnunquam tamen & quaeſtores, aliique magiſtratus minores, agebant, niſi forte & illis a conſulibus hoc extra ordinem conceſſum eſſe, dicamus. Vnde patet, cur T. Manlium in comitiis centuriatis accuſarint tribuni plebis. Vid. Liu. XVI. 20.

§. XXXVII.

De quibus his iudiciis iudicatum.

Diem vero non niſi priuatis dicere licebat. Vnde ſi conſules, praetores, aliique magiſtratus accuſari deberent, exſpectandum erat, dum magiſtratu abiiſſent. Exempla T. Menenii, Sp. Seruilii, App. Claudii, C. Sempronii, iam ſupra vidimus. Verumtamen contigit nonnumquam, vt extra ordinem etiam, qui nondum magiſtratu abiiſſent, deferrentur ad populum. Ita dies dictus eſt Scantinio, tribuno plebis. Valer. Max. VI. 1. 7. L. Flacco, aedili curuli ex prouincia Aſia decedenti. Cic. *pro Flacco Cap. III.* Claudio & Graccho cenſoribus. Liu. XLIII. 16. vt alia exempla praetermittamus.

§. XXXVIII.

Quid fuerit diei dictio?

Ceterum vt iudicia publica ab accuſatione, ita haec populi a DIEI DICTIONE incipiebant. Magiſtratus enim, conſcendens roſtra, aduocata concione, hoc vel illo die ſe hunc ciuem de hoc crimine accuſaturum, pronunciabat, iubens ſimul, vt eo die reus adeſſet. Cuius rei hanc fuiſſe formulam, exiſtimat Sigonius *de Iudic. III. 7. p.* 697. AP. CLAVDI HVC AD ME NONIS SEPTEMB. ADESTO, VT TE ACCVSARI AVDIAS. QVOD VINDICIAS CONTRA LIBERTATEM DEDERIS. Dicta die, aut vades dandi erant in iudicio capitali, aut vbi de mulcta agebatur, praedes, qui reum obiturum hoc iudicium, ſponderent. Niſi id factum eſſet, hic in cuſtodia habebatur. Exemplum Caeſonis, qui vades dare iuſſus eſt, eſt apud Liu. III. 13. & M. Poſtumii apud eundem, Liu. XXV. 4. De praedibus, quos dare L. Scipio non potuit, ideoque in carcerem abductus eſt, videndus Gell. *Noct. Att. VII.* 19.

§. XXXIX.

Citatio, excuſatio, contumacia rei.

Veniente, qui dictus erat, die, magiſtratus, iterum conſcenſis roſtris, reum per praeconem citabat. Liu. XXXVIII. 51. Suet. *Tiber. XI.* Citatione vero illa facta, vel magiſtratus maior intercedebat, vel reus abſens excuſabatur, vel auſpicia dirimebant comitia, vel denique criminis conſcientia reus aberat. Saepe, ne accuſatio fieret, *intercedebant magiſtratus*, quemadmodum verbi cauſſa Tribunos plebis pro Scipionibus interceſſiſſe, patet ex Liu. XXXVIII. 60. Gell. *Noct. Att. VII.* 19. Saepe reus vel morbo decumbebat, vel funere curando occupabatur, vel denique voluntarium eligebat exſilium, & tunc EXCVSARI dicebatur. Exempla ſunt apud Liu. III. 13. XXXVIII. 52. Cic. *pro Rabir. III.* Saepe auſpicia diem iudicii tollebant, & tunc ſimul cauſſa iudiciumque ſublatum videbatur. Sic P. Clodius, imbre ſubito coorto; alius vero, neſcio quis, obſeruato de caelo vitio, liberatus eſt. Liu. XL. 42. Sin ex contumacia conſcientiaque *criminis* ſeſe haud ſiſteret reus: ſtatim ei, pro arbitrio *magiſtratus*, poena irrogabatur.

§. XL.

Accuſatio ter repetenda.

Vbi vero ſe ſtiterat reus *(x)*, ſequebatur ACCVSATIO, quae, intermiſſis diebus, ter erat repetenda. *Nihil haec* accuſatio ab illa

(x) Abiectus ille ſolebat ſub roſtris ſtare, multiſque adoleſcentum plebiſque conuiciis vexari. Vnde Gracchus, tribunus plebis, negabat ſe paſſurum,

la in iudiciis publicis differebat. Afferebat accuſator certum crimen, idque teſtibus, tabulis, aliisque argumentis probabat. Sigon. *de Iudic. III. 9.* Addebat tamen in ſingulis accuſationibus poenam vel mulctam, quam pro arbitrio dicebat, eaque ANQVISITIO adpellabatur, cuius haec fuit formula: QVANDO IGITVR HAEC, QVAE DIXI, FECISTI, OB EAS RES EGO MVLCTAM TIBI DICO. Idem III. 10. Saepe tamen contigit, vt poena, prima accuſatione dicta, altera tertiaue vel mitigaretur, vel exaſperaretur. Sic in cauſſa Cn. Fuluii a Sempronio, tribuno plebis, initio pecunia, tertia vero accuſatione capite anquiſitum eſt. Liu. XXVI. 3.

ſurum, vt cauſſam diceret P. Scipio. Tantum enim virum *ſub roſtris ſtare, & praebere aures adoleſcentum conuiciis, populo Rom. magis deforme, quam ipſi eſſe.* Liu. XXXVIII. 52.

§. XLI.

Perfecta tertium accuſatione, idem, qui diem dixerat magiſtratus, rogationem ſcriptam promulgabat, in qua & crimen, & poena mulctaue comprehendebatur (y). Ea rogatio promulgata manebat per trinas nundinas, non ſecus ac leges, vt populus, vel plebs, adprobandane, an abroganda eſſet, ſecum poſſet accuratius deliberare. Haec autem promulgatio MVLCTAE POENAEVE IRROGATIO; iudicium vero populi de illa MVLCTAE POENAEVE CERTATIO dicebatur. Cic. *de Leg. III. 3. Quum magiſtratus iudicaſſit,* IRROGASSITVE: *per populum* MVLCTAE POENAEVE CERTATIO *eſto.* Promulgata rogatio.

(y) Neque enim permittebant leges, vt alia poena cum mulcta coniungeretur. Cic. *pro domo XVII.*

§. XLII.

Tertiis nundinis accuſator denuo in roſtra conſcendit, citatoque rurſus reo, quartam accuſationem inſtituit, eaque perfecta, poteſtatem reo fecit cauſſam dicendi. Tum vero aut ipſe reus, aut pro eo patronus luculenta oratione non modo crimen diluit, verum etiam virtutes rei commendauit, nihilque, quod populum vel plebem ad miſericordiam flectere poſſe videretur, praetermiſit. Exemplo eſt Scipio, qui iuſſus dicere cauſſam, ſine vlla criminum mentione, orationem magnificam de rebus a ſe geſtis exorſus eſt. Liu. XXXVIII. 51. Addenda eſt Ciceronis *Oratio pro C. Rabirio,* perduellionis reo, ex qua, quae defenſionum Rei defenſio.

eius-

eiusmodi fuerit ratio, ſatis elucet. Ceterum, audita illa defenſione, in certam diem comitia, vel tributa, vel centuriata, indicebantur (z), quibus plebs vel populus de reo ferret ſuffragium.

(z) Tributa comitia ipſi indicebant tribuni plebis: centuriata magiſtratus maiores. Si ergo tribuni plebis capite anquirerent, centuriata comitia a praetore poſtulare conſueuerunt. Liu. XLIII. 16.

§. XLIII.

Auxilia reorum.

Interea rei varia ſibi circumſpiciebant praeſidia. Modo enim cum tribunis agebant, vt intercederent: Gell. *Noct. Att. VII.* 19. modo augures ſubornabant, qui triſti quadam obnunciatione dirimerent comitia: Liu. XL. 42. modo ab ipſo accuſatore, vt diem produceret, inceptoque deſiſteret, impetrabant. Sigon. de *Iudic. III.* 13. Si nihil horum procederet: ſolum reliquum erat populare auxilium. Hinc ipſo comitiorum die ſordidati ac barba capilloque promiſſo prodibant cum propinquis, clientibus, & amicis, & ſingulorum ciuium amplexi genua, rogando prenſandoque efficiebant, vt abſoluere ſe ſuo ſuffragio dignarentur. Idem faciebant cognati, amici, clientes. Liu. VI. 20. XLIII. 16. Appius Claudius tamen, vt id faceret, adduci non potuit. Liu. III. 61.

§. XLIV.

Populi vel plebis ſuffragia.

Adpetente ipſo comitiorum die, vbi vel populus in campum Martium, vel plebs in comitium confluxerat, magiſtratus, qui diem dixerat, denuo reum per praeconem euocabat. Tacentem, & iudicio ſe ſubtrahentem, per cornicinem ante aedes, & in arce citabat. Varro *de Lingua Lat. V.* 9. *p.* 44. Quamuis ille Varronis locus magis ad mores Romanorum antiquiſſimos, quam ad Varroniana tempora pertinere videatur. Vbi ne ſic quidem ſui ſdabat copiam: ſtatim ei ſciſcebatur exſilium. Exemplum *Poſtumii* eſt apud Liu. XXV. 4. Aliud Fuluii apud eumdem, XXVI. 3. Praeſente vero reo, magiſtratus populum, vel *plebem*, in centurias tribusue diſcedere, & per ſcribam recitari iuſſit ROGATIONEM, veluti: ROGO VOS, VELITIS IVBEATIS NE, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR, QVOD FALSVM SC. RETVLERIT, QVODQVE CIVES ROMANOS INDICTA CAVSSA NECANDOS CVRARIT? Cic. *pro domo XVIII. XIX.* Eo facto, populus vel plebs mittebatur in ſuffragia, ita, vt ſingulae centuriae, vel tribus, per pontes in ſepta transirent, & ad pontes tabellas, ſen-

tentiam

tentiam ſuam complexas, cuſtodibus darent. Qui reum condemnatum volebant, tabulam reddebant, cui inſcriptum V. R. id eſt *vti rogas*. Qui abſolutum malebant, alteram, in qua erat A. id eſt *antiquo*. Denique diremtio numeratioque fiebat ſuffragiorum, eodem modo, quem ſupra inter legislationis ritus deſcripſimus: & tunc, quod plures ſciuiſſent centuriae vel tribus, ratum habebatur, ſtatimque vel mulcta, vel poena a reo exigebatur, vel abſolutum illum eſſe, pronunciabatur. Liu. XLIII. 18. Cic. *pro domo XXX.*

§. XLV.

Leges de iudiciis publicis.

Et haec quidem fuit iudiciorum publicorum populique ratio. Iam nihil ſupereſt quam vt leges de iudiciis publicis, quas Imperator hoc titulo explicauit, ex antiquitatibus illuſtremus, quamuis id non perfunctorie iam factum ſit a Car. Sigonio *de Iudic. II. 16. ſequ.*

§. XLVI.

Crimen laeſae maieſtatis.

Maximum crimen, quod a ciue Romano admitti poterat, erat MAIESTATIS, quo nomine veniebat, *quidquid aduerſus populum Romanum, aut ſecuritatem eius commiſſum fuerat: l.* 1. §. 1. *D. ad leg. Iul. Maieſt.* aut, vt Cicero *de Orat. II.* 39. deſcribit: *Maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis. Is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit.* Et *Partit. Orat. XXX. Maieſtas eſt in imperiis atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocauit.* Auctor *ad Herenn. II.* 12. *Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat.* Et paullo poſt: *Maieſtatem minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento adficit.* Quaecumque ergo aut populo, aut magiſtratibus, directo factae erant iniuriae, quaeque vel dignitatem vel ſecuritatem populi Romani laedere videbantur: ea ad maieſtatis crimen pertinebant.

§. XLVII.

Leges variae de maieſtate.

Primam de MAIESTATE legem ipſe Romulus tuliſſe videtur, quippe qui, teſte Dionyſ. Halic. *Antiqu. II. p.* 84. proditores, tamquam Diti conſecratos, a quocumque occidi permiſit. Poſtea & XII. Tabulis cautum eſt, vt ſi quis in vrbe coetus nocturnos agitaſſet, capite plecteretur. Porc. Latro. *Declam. adu. Catilin. Cap. XIX.* In iiſdem tabulis lex exſtabat: QVI HOSTEM CONCITAVERIT, QVIVE CIVEM HOSTI TRADIDERIT, CAPITE PVNITOR. *l.* 3. *D. ad leg. Iul. maieſt.* Et inde factum videtur,

vt poſtea inter crimen *maieſtatis* & *perduellionis* diſtingueretur (*a*). Paullo poſt lata lex GABINIA, incertae quidem aetatis (*b*), ſed ſatis tamen, vt videtur, antiqua, qua cautum eſt, *vt qui coitiones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet, more maiorum capitali ſupplicio mulctaretur.* Porc. Latro *ibid.* Ex quo patet, Gabinium illum, quicumque fuerit, ea, quae leges XII. Tabularum de coetibus nocturnis ſtatuerant, ad quoscumque alios, adeoque etiam diurnos, transtuliſſe. Acceſſit poſtea A. V. C. IↃCLII. C. Mario quintum conſule LEX APPVLEIA, rogata a L. Appuleio Saturnino, tribuno plebis ſeditioſiſſimo, vt vis in vrbe facta ſeditioque vindicaretur aduerſus C. Norbanum quaeſtorem. Cic. *de Orat. II.* 49. Eodem exemplo A. V. C. IↃCLXII. Q. Varius Sucronae in Africa natus, & inde Ibris dictus, trib. pleb. tulit LEGEM VARIAM, qua quaeri iubebatur, quorum dolo malo ſocii ad arma ire coacti eſſent. Valer. Max. VIII. 6. 4. III. 7. 8. Appian. *de bello ciu. I. p.* 632. *edit. Toll.* qui hiſtoriam omnem huius legis accurate perſequitur. In eo tamen errat, quod pro Vario, legis auctorem finxit Valerium, quamuis id etiam Schiltero viſum ſit. Aſcon. Paedian. *in Cic. pro Scauro p.* 1752.

(*a*) *Perduellis* veteribus erat hoſtis. Varro *de lingu. Lat. IV.* 1. *p.* 32. Feſt. *voce hoſtis p.* 297. *l.* 234. *D. de verb. ſignific. Duellum* enim idem priſcis, ac bellum. *Per* vero habet ſignificationem intendendi. Menag. *Amoen. iur. p.* 322. Hinc perduellionis crimen admiſiſſe dicebatur, qui erat hoſtili in rempublicam animo, *l. vlt. D. ad leg. Iul. maieſt.* quales erant Iunii, Vitellii, Aquillii, in quos animaduertit Brutus. Liu. II. 3. 4. 5. Quamuis paullo latius antiquis acceptum videatur perduellionis vocabulum, ita vt omnia atrociora crimina, contra ciuium libertatem ſecuritatemque publicam admiſſa, denotaret, vt patet exemplo P. Horatii apud Liu. I. 26. Si quis non quidem hoſtilem animum aduerſus rempublicam oſtenderat, ſed tamen aut ſecuritatem aut dignitatem populi magiſtratuumue laeſiſſe dicebatur, is maieſtatis erat reus.

(*b*) An idem forte Gabinius hanc legem tulit, qui & tabellariae fuit auctor, quique A. V. C. IↃCXIV. Cn. Calpurnio Piſone & M. Popilio Laenate Coſſ. tribunatum geſſit? Ita viſum Gundlingio in diſſ. *de crimine maieſt. I.* 6. *p.* 6. Sed id quidem diuinare, quam adfirmare, *licebit* facilius.

§. XLVIII.

Lex Cornelia de eadem. Sed multo ſeuerior illis antiquioribus fuit LEX CORNELIA, non multis poſt annis lata L. Sulla Dictatore, qua ad Caeſaris vſque aetatem vſus eſt populus Romanus. Huius legis haec capita collegit Carol. Sigon. *de Iudic. II.* 29.

PRAETOR QVI EX HAC LEGE QVAERET, DE EO QVAERITO,

QVI

QVI INTERCESSIONEM SVSTVLERIT, AVT MAGISTRATVI, QVO MINVS MVNERE SVO FVNGATVR, IMPEDIMENTO FVERIT, QVI EXERCITVM E PROVINCIA EDVXERIT, AVT SVA SPONTE BELLVM GESSERIT. QVI EXERCITVM SOLLICITAVERIT, QVI DVCIBVS HOSTIVM CAPTIS IGNOVERIT. QVI POTESTATEM SVAM IN ADMINISTRANDO NON DEFENDERIT, QVI CIVIS ROMANVS APVD REGEM EXTERNVM VERSATVS FVERIT.
MVLIERIS TESTIMONIVM ACCIPIATVR. (c)
CALVMNIATORIBVS NVLLA POENA SIT.
HIS DAMNATIS POENA AQVAE ET IGNIS INTERDICTIO SIT.

Sed vereor, vt omnia huius legis capita viderit Sigonius. Nihil enim hic de quaeſtionibus & torturis, de quibus ſtatuerat SVLLA, vt ab iis nulla dignitas liberaret. Ammian. Marcellin. *Hiſt.* XIX. 12. *l.* 10. §. 1. *D. de quaeſt.* Tale quid poſtea etiam ſanxere Valentinianus, Valens & Gratianus, imperatores. *l.* 1. *C. Theod. de quaeſt. l.* 4. *C. ad leg. Iul. maieſt.*

(c) Addi debuiſſet, & ſeruorum. Nam & horum admiſſum eſſe teſtimonium, conſtat ex Salluſt. *de bello Catil.* XXX. Vid. Gundl. *de l. maieſt.* I. 13. Laudabiles tamen principes ſeruorum teſtimonium raro admiſerunt, veluti Traianus, teſte Plin. *paneg.* XLII. Nerua teſte Dione Caſſ. LXVIII. p. 769. Tacitus Imp. teſte Vopiſco *in Vita Tac.* IX. Ezech. Spanhem. *ad Iulian. Orat.* I. *p.* 222.

§. XLIX.

Lex Iulia de eadem.

Sequuta eſt LEX IVLIA maieſtatis prior, lata a C. Iulio Caeſare, qua itidem vt maieſtatis damnatis aqua & igni interdiceretur, cautum fuerat teſte Cicerone *Philip.* I. 5. Ad extremum ſucceſſit *lex Iulia* poſterior, quam Auguſtus tulerat, cuiusque pleraque capita & hodie exſtant in fragmentis iureconſultorum in *titulo D. ad leg. Iul. maieſt.* Omnes hac lege maieſtatis rei pronunciantur, qui quidquam vel contra rempublicam, vel aduerſus principem admiſerant; ſiue facto, ſiue libello famoſo feciſſent iniuriam. Et vt tanto maior eſſet reorum copia, etiam famoſi homines & ſerui, & liberti, ad accuſandum admittebantur. Conuicti porro ex hac lege, ſi perduellionis rei eſſent, capitis damnabantur: (d) ex alia cauſſa mitius puniebantur. Sin in reatu de-

(d) Interdicebatur eis aqua & igne, teſte Paullo *Rec. Sent.* I. 29. 1. Sic deportatorum ob hoc crimen etiam meminit Iul. Capitolin. *Vit. Pertinac.* VI.

ceſſiſſent, nec a ſucceſſoribus purgarentur, bona fiſco vindicabantur. Eam legem, licet ſatis ſeueram, poſtea tamen Tiberius aſperiorem reddidit, & ad ipſa dicta, quae impunia antea erant, protulit. (e) Tacit. *Annal. I.* 72. Immo ſub eodem hoc genus calumniae eo proceſſerat, vt capitale eſſet, circa Auguſti ſimulacrum ſeruum cecidiſſe, veſtem mutaſſe, numo vel annulo impreſſam principis effigiem latrinae aut lupanari intuliſſe, dicto ullo, factoque eius exiſtimationem laeſiſſe. Periit denique & is, qui honores in colonia ſua eodem die decerni ſibi paſſus erat, quo decreti & Auguſto olim erant. Sueton. *Tiber. LIII.* Immo nec poena, ab Auguſto ſtatuta, ſatis magna-viſa eſt immitioribus principibus. Vnde de ſua aetate Paullus *Recept. Sent. I.* 29. 1. *Nunc humiliores beſtiis obiiciuntur, vel viui exuruntur; honeſtiores capite puniuntur.*

(e) Initio Auguſtus ſpecie huius legis de libellis famoſis quaeſiuerat; poſtea, id per interpretationem ad dicta tractum, vt praeclare docet Io. Fr. Gronou. *ad Tacit. Annal. I.* 72.

§. L.

Nouae de maieſtate leges.

Poſtremo Arcadius & Honorius Auguſti incredibili Rufini & Eutropii moti tyrannide, quam in ipſos principes adfectauerant, Maieſtatis legem *non ſolum ad factiones ipſumque conatum* protulerunt, ſed & poenam quam maxime exacerbarunt. Praeterquam enim quod maieſtatis reos gladio feriri iuſſerunt, etiam bona adiudicarunt fiſco, (f) & filios a materna, auita omniumque proximorum hereditate excluſerunt, neque quidquam eos ex teſtamento extraneorum capere vel ad honores vllos adſpirare paſſi ſunt, vt eos, perpetuo egentes, & pauperes, infamia paterna ſemper comitaretur, eſſentque tales, vt iis & mors ſolatio, & vita ſupplicio eſſet. Sic poena paterna & in liberos *redundat*, quod alioquin a principiis iuris alienum, & barbaris *proprium* eſt, quos ob crimina non modo liberos, ſed & omnem *familiam*, ſupplicio

(f) Fecerunt id Imperatores D. Marci Imp. exemplo, qui Drunciani, Senatoris, & Caſſiani furoris ſocii, bona poſt mortem fiſco vindicauerat, ſi vera ſcripſit Paullus *l.* 7. *C. ad L. Iul. maieſt.* (Nam Iul. Capitolinus in vita Marci & Voc. Gallic. *in vita* Auidii Caſſii id facturn *eſſe negant.*) Poſtea idem conſtituerunt Seuerus & Antoninus, teſte Marciano *l.* 8. *pr. C. eod.* Adde tamen Cuiac. *Obſ. III.* 19.

plicio adfeciſſe, erudite docet Em. Merill. *Obſ. IV. 3.* Omnia haec pluribus inculcat *l. quisquis 5. C. ad l. Iul. Maieſt.* in quam luculentus exſtat commentarius Iacobi Gothofredi, editus *Geneuae* CIↃIↃCLIV. *in 4ᵉ.* Praeterea obſeruandum, perduelles aeque, ac hoſtes lugeri more maiorum non debuiſſe. *l. 11. §. 1. D. de his qui not. infam. l. 35. D. de relig. & ſumt. fun.* Origo huius moris eſt apud Liu. I. 20. exemplum eiusdem apud Sueton. *in vita Tib. cap. LXI.* Merill. *Obſ. VII. 32.*

§. LI.

Proximum eſt crimen ADVLTERII quod primus vindicandum publicis iudiciis exiſtimauit Auguſtus, (*g*) qui quum diffluentem luxu ciuitatem Romanam & ad omnem ſtuprorum adulteriorumque licentiam proiectam cerneret, coercendi huius mali cauſſa ſeueriſſimam de adulteriis & ſtupris legem tulit. Vid. *l. 1. D. de adult.* Suet. *Auguſt. XXXIV.* Vnde Horatius *Carm. IV. 5.* hanc Auguſti prouidentiam ita celebrat: Lex Iulia de adulterio.

Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos & lex maculoſum edomuit nefas.
Laudantur ſimili prole puerperae:
Culpam poena premit comes.

Plura fuerunt huius legis capita, quae ſingulari, eoque pereruditо commentario collegit Barn. Briſſonius, ſed non exacto tamen ſatis ordine. Multa enim legis capita ordini ſuo reſtituere potuiſſet, ſi vidiſſet Paulli receptas ſententias auctiores, quales exhibet Schul-

(*g*) Quae fuerit poena adulterii ante legem Iuliam, vix conſtat. Exſtitiſſe enim ante Iuliam alias leges, quibus Iulia derogatum, patet ex *Collat. Leg. Moſ. & Rom. tit. IV. §. 2.* Et de lege quadam Seruilia coniectura erudita eſt Io. Guil. Hoffmanni *de lege Iul. de adult. Cap. I. §. 21. p. 34.* Sed pleraque tamen de ſanctione iſtius legis ſunt incertiſſima. Solebant olim ipſi viri ex conſilio propinquorum in adulteras animaduertere, vt patet ex Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p. 95.* Quod ius diu manſit, adeo vt & Tiberius adhuc mulierum impudicarum coercitionem propinquis ac neceſſariis demandarit, ſi accuſator publicus deeſſet. Suet. *Tiber. XXXV.* Adulteri, domi deprehenſi, fere caſtrari ſolebant. Langl. *Ot. Semeſtr. VIII. 7.* Hinc Plaut. *Curcul. I. 1. v. 88.*

Ita tuum conferto amare ſemper, ſi ſapis.
Ne id, quod ames, populus ſi ſciat, ſit tibi probro.
Semper curato, ne ſis INTESTABILIS.
Quod amas, amato teſtibus praeſentibus.

Huiusmodi poenam Chaeriae adoleſcentulo imminere fingit ancilla apud Terent. *Eun. V. 4.* & militem glorioſum, Pyrgopolinicen, eodem ſupplicio territat Periplectomenes apud Plaut. *mil. glorioſ. act. V. v. 2. & ſeqq.*

Schultingius *Libro II. tit.* 26. Sed confecit poſtea rem laudatus Io. Guil. Hoffmannus elaboratiſſimo libello *de lege Iulia de adulteriis* edito *Francof. iuxta Viadrum* CIↃ IↃCCXXXII. *in* 4. vbi capita viginti & vnum huius legis ordini integritatique ſuae reſtituit. Primo capite variis legibus derogauerat Auguſtus. Secundo permiſerat patri tam adoptiuo quam naturali, adulterum cum filia cuiuscumque dignitatis, domi ſuae, vel generi, deprehenſum, ſua manu occidere. Paull. *Rec. Sent. II.* 20. 1. & *Collat. Leg. Moſ. & Rom. IV.* 2. Quinto capite cautum fuerat, vt adulterum deprehenſum viginti horas, atteſtando vicinos, retinere liceret. (*h*) Paull. *Recept. Sent. II.* 26. 3. Reliqua capita ex Briſſonio, & laudato Hoffmanno petenda. Id modo hic quaeritur, qua poena vindicatum fuerit adulterium? Tribonianus §. 4. *Inſt. h. t. temeratores alienarum nuptiarum gladio ex hac lege puniri*, ait, non ſecus ac eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercent. Stupri vero flagitium, ſi perſonae honeſtae ſint, publicatione dimidiae partis bonorum; ſin humiles, corporis coercitione cum relegatione vindicari. Sed rationem hic fugere Tribonianum, iam dudum animaduerterunt eruditi. Iac. Cuiac. *Obſ. XX.* 18. *XXI.* 17. Barn. Briſſon. *ad Leg. Iul. de adult. p.* 91. Wiſſenbach. *ad Inſtit. Diſp. LIII.* 30. *& ad Pandect. Part. II. Diſp. XXXIV.* 19. Et certe capitalem non fuiſſe adulterii poenam vel ex eo adparet, quod adulterii damnatas eadem lex vxores duci & in teſtimonium citari vetet. *l.* 29. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult. l.* 9. *C. eod. l.* 18. *D. de teſtib.* Quod certe perabſurdum fuiſſet cauere, ſi huius criminis poena vitam ciuitatemque ademiſſet. (*i*) Vnde ita hoc caput; quod de poena egit, reſtituere maluit Barn. Briſſonius: QVI STVPRVM ADVLTERIVM SCIENS DOLO MALO FECERIT, IN INSVLAM RELEGATOR. Sed nec hic quidem rem acu tetigiſſe videtur, eo, quod nondum integrae editae tum fuerant Paulli *ſententiae receptae* in quibus *Libro II. Tit.* 26. *n.* 12. *ſeq.* ita legimus: *Qui maſculum liberum inuitum*

Qua poena vindicatum ſit adulterium?

(*h*) Ipſa legitima huius capitis verba exſtant *l.* 15. *D. ad L. Iul. de adulter.*

(*i*) Mireris ergo, Triboniani hunc errorem defendiſſe viros doctiſſimos, veluti Marc. Lycklama *Membr. II.* 9. & Schwendendorferum *ad Ekholtum p.* 1318. Quamuis enim a Principibus immitioribus nonnumquam grauius animaduerteretur in *adulteros*, veluti ab Auguſto apud *Sueton. Octau. III.* & Antonio *Caracalla* apud Dionem in *Excerptis Peireſc. p.* 755. factum hoc tamen eſſe extra ordinem, & non ex lege hac *Iulia*, praeclare, vt ſolet, docuit Ger. Noodt *Dioclet. & Maxim. XV. p.* 395.

tum ſtuprauerit, capite punitur. (*k*) *Qui voluntate ſua ſtuprum flagitiumue impurum patitur, dimidia parte bonorum ſuorum mulctatur, nec teſtamentum ex maiore parte facere licet. Adulterii conuictas mulieres dimidia parte dotis, & tertia parte bonorum, ac relegatione in inſulam, placuit coerceri.* (*l*) *Adulteris vero viris pari in inſulam relegatione, dimidiam bonorum partem auferri, dummodo in diuerſas inſulas relegentur.* (*m*) *Inceſti poenam, quae in viro in inſulam deportatio eſt, mulieri placuit remitti, hactenus tamen, quatenus lege Iulia de adulteriis non adprehenditur. Ancillarum ſane ſtuprum, niſi deteriores fiant, aut per eas ad dominam adfectet, citra noxam habetur.* Quantiuis ergo pretii hic locus eſt, ex quo ſolo quippe diſcimus, quaenam poena nefandae libidini, adulterio, inceſtui ac ſtupro lege Iulia fuerit propoſita.

(*k*) Dubitant tamen eruditi, an prima haec particula ex lege Iulia ſit. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. V.* 2. p. 752. Schuiting. *ad Paull. ibid.* p. 320.

(*l*) Sic in inſulam ab ipſo Auguſto relegata Iulia. Suet. *Octau. LXV.* Tacit. *Annal. III.* 24. Eamdem poenam ſub Tiberio tulit Viſtilia, Tacit. *Ann. II. Extrem.* Aliud exemplum eſt apud Plin. *Epiſt. VI.* 31. De dotis parte adulteris erepta Horatius *Serm. I.* 2. *v.* 127.

Nec vereor, ne dum futuo, vir vrbe recurrat,
Ianua frangatur, latret canis: vndique magno
Pulſa domus ſtrepitu reſonet, vel pallida lecto
Deſiliat mulier, miſeram ſe conſcia clamet.
Cruribus haec metuat, doti haec deprehenſa.

(*m*) Vnde praeter legem fuit, quod adultero Manlio tantum Italia atque Africa interdictum. Tacit. *Annal.* II. 50.

§. LII.

Recentiores de adulterio leges.

Quamquam autem legem Iuliam retulerit Domitianus (*n*) & mira nonnumquam ſeueritatis exempla in adulteros ſtatuerint ſequentes Imperatores, inprimis Macrinus & Aurelianus: Iul. Capitolin. *Marc. XII.* Vopiſc. *Aurel. VII.* nemo tamen ante Conſtantinum M. repertus eſt, qui adulterii crimen capitis poena vin-

(*n*) Quo pertinent illa Martialis *Epigr. VI.* 7. *v.* 1.

Iulia lex populis ex quo, Fauſtine, renata eſt
Atque intrare domos iuſſa pudicitia:
Aut minus, aut certe non plus vigeſima lux eſt.
Et nubit decimo iam Thelaſina viro.

Et Iuuenalis *Satyra II.*

Qualis erat nuper, tragico pollutus adulter
Concubitu, qui tunc leges reuocarat amaras
Omnibus atque ipſi Marti Venerique timendas.

dicandum ſtatuerit. Exſtat eius conſtitutio *l. 30. C. de adult.* Poſtea Iuſtinianus capitalem poenam in maſculis quidem probauit; mulierem vero verberibus caeſam in monaſterium detrudi iuſſit, data viro intra biennium proximum poteſtate, eam, ſi vellet, inde reuocandi. Quo transacto, aut viro praemortuo, habitu monaſtico eam amiciri, & per omnem vitam in monaſterio manere praecepit. *Nouella CXXXIV.* 10.

§. LIII.

Quaeſtus meretricius impunis olim, ſi profeſſio fieret apud aediles.

Tanta itaque ſeueritate in adulteros adulteraſque animaduertebant Romani. Quid vero de meretricibus? Moribus Romanorum impune erat, quaeſtum corpore facere, dummodo eiusmodi mulieres nomina apud aediles (o) profiterentur. Ipſi enim huic turpitudinis profeſſioni ſatis ineſſe poenae arbitrabantur. De Viſtilia Tacitus *Annal. II.* 85. *Viſtilia, praetoria familia genita, licentiam ſtupri apud aediles vulgauerat,* MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis poenarum aduerſus impudicas in ipſa profeſſione flagitii credebant.* Apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VII.* 20. conuicanis omnibus locum ſepulturae praeberi videmus, praeterquam iis, QVEI QVAESTVM SPVRCVM PROFESSI, id eſt lenonibus & meretricibus. Si qua ergo venalem haberet pudicitiam, quae quaeſtus illius turpitudinem profeſſa haud fuerat; aedilium erat, illas deferre ad populum, mulctaque vel exſilio coercere. Cuius rei exempla exſtant apud Liuium X. & XXV.

(o) Aedilium enim curae etiam fornices, popinas, aliasque Veneris palaeſtras, fuiſſe demandatas, luculenter oſtendit Lipſ. *Exc. ad Tacit. Ann. IV.* 85. *p.* 1175.

§. LIV.

Ante profeſſionem nomina mutabant & Togam ſumebant.

Antequam vero hunc quaeſtum profiterentur mulieres impudicae, plerumque mutabant nomina. Hinc non nemo apud Plaut. *Poenul. V.* 3. *v.* 19.

Quum huc aduenisti in ipſo tempore.
Namque hodie earum MVTARENTVR NOMINA,
Facerentque indignum genere quaeſtum corpore.

Quamuis ergo impune committeretur hoc vitium: infames tamen habebantur mulieres impudicae, ipſoque matronali habitu abſtinere cogebantur. Hinc Suetonius *Tiber. XXXV.* ait, *eas iure ac dignitate matronali exſolutas*, & Vlpianus *l.* 15. §. 15. *D. de iniuriis.* veſtem

veſtem meretriciam matronali aeque, ac ancillari, opponit. Conf. Tertull. *de cultu mulier. XII.* Veſtis vero illa meretricia erat toga (*p*) & vitta, quam poſita inſtita ſumebant non modo meretrices, verum etiam adulterii damnatae. Lipſ. *Exc. ad Tacit. p.* 1176. Briſſon. *Antiqu. Rom. I.* 4. Hinc Iuuenal. *Sat. II. v.* 69.

- - - Carſinia talem
Non ſumet damnata TOGAM

Horat. *Sat. I.* 2. *v.* 36.

- - - - Quid inter-
Eſt, in matrona, ancilla peccesne TOGATA.

Martialis *Epigr. II.* 39.

Coccina famoſae donas & ianthina moechae:
Vis dare, quae meruit, munera? mitte TOGAM.

Idem I. 36.

Quis Floralia veſtit, & STOLATVM
Permittit meretricibus pudorem?

Idem *Epigr. VI.* 74.

Sed patris ad ſpeculum tonſus, matrisque TOGATAE
Filius.

(*p*) Antiquis tamen temporibus commune id virorum mulierumque veſtimentum fuiſſe docet Nonius XIV. 27. & Aſcon. Paedian. *ad Verr. III.* TOGA, inquit, *communis habitus fuit & marium, & feminarum, ſed praetexta honeſtorum, toga viliorum, quod etiam circa mulieres ſeruabatur.* Add. P. Fab. *Semeſtr. I.* 15. *p.* 7.

§. LV.

Gliſcente vero malo, & feminis etiam illuſtribus quaeſtus illius foeditatem profeſſis ſenatusconſulto cauit Tiberius, *ne quaeſtum corpore faceret, cuius pater aut maritus eques Romanus fuiſſet.* Tacit. *Ann. II.* 85. Quin & feminas famoſas, quae ad euitandas legum Iuliarum poenas nomina apud aediles fuerant profeſſae, exſilio adfecit idem Imperator. Suet. *Tiber. XXXV.* Quare Papiniani etiam tempore mulier, quae euitandae poenae adulterii cauſſa lenocinium fecerat, adulterii accuſari damnarique poterat ex SC. *l.* 10. *§.* 2. *D. ad leg. Iul. de adult.* Profeſſio illa aliquando inhibita.

§. LVI.

Sunt, qui inſequentibus etiam ſub Imperatoribus meretrices publicatione bonorum mulctatas exiſtimant, idque colligunt ex verbis Paulli *Recept. Sent. III.* 4. 6. *Mulieri, quae luxurioſe viuit,* Poſtremis temporibus

Meretricius quaeſtus modo permiſſus, modo prohibitus.

bonis interdici poteſt. Cuiac. *ad Paull. ibid.* Enimuero mulier, luxurioſe viuens non eſt meretrix, ſed prodiga, quae furioſum rerum ſuarum facit exitum. Forner. *Select. II.* 5. Tantum ergo abeſt, vt acrioribus poenis in meretrices animaduerterint imperatores ſequentes, vt potius ſub illis denuo inualuerit lenonum, meretricum, & exoletorum vectigal, quamuis illud ſacro aerario inferri vetuerit Alexander Seuerus. Lamprid. *Alex. XXIV.* Primus Tacitus Imperator, priſtina ſeueritate vſus, meritoria intra vrbem ſtare vetuit. Vopiſc. *Tacit. XI.* Hinc extra legum ciuilium poenam fuit vita meretricia, etiam ſub Imperatoribus Chriſtianis, quamuis ea ab infamia non fuerit immunis. *(q) l.* 22. & 29. §. 1. *C. ad Iul. de adult. l.* 13. §. 2. *D. eod. l.* 4. §. 3. *D. de condict. ob turp. cauſſ.*

(*q*) Nec magis poena manebat eos, qui cum meretrice rem habuerant. Terent. *Eun. V.* 4. *v,* 38.

Quis homo pro moecho vmquam vidit in domo meretricia
Prehendi quemquam?

Et Plaut. *Curc. I.* 1. *v.* 33.

Nemo hic prohibet, nec vetat,
Quin, quod palam eſt venale, ſi argentum eſt, emas.
Nemo ire quemquam publica prohibet via,
Dumne per fundum ſeptum facias ſemitam,
Dum te abſtineas nupta, vidua, virgine,
Iuuentute, & pueris liberis, ama, quod libet.

§. LVII.

Antiquae leges de homicidio & parricidio.

Tertium crimen quod publico iudicio vindicatum accepimus, eſt HOMICIDIVM. Illud tam deteſtandum viſum eſt veteribus, vt parricidii nomine veniret. De Romulo Plutarchus. *p.* 32. ἰδὼν δὲ τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὁρίσαντα πᾶσαν ἀνθρωποφονίαν, πατροκτονίαν προσειπεῖν. *Singulare hoc eſt, quod qui poenam in eos, qui parentes necauerint, nullam ſanxerit, quoduis homicidium* PARRICIDII *deſignauerit nomine.* Idem obſeruat Feſtus *voce Parici quaeſtores. p.* 356. Vel Romulus ergo, vel vt Feſtus mauult, Numa primus hanc tulerat legem: SI QVIS LIBERVM HOMINEM SCIENS DOLO MALO MORTI DVIT, PARRICIDA ESTO. Idem poſtea repetitum eſt in XII. Tabulis, quibus etiam cautum fuerat: QVI MALVM CARMEN INCANTASSIT; MALVM VENENVM FAXIT, DVITVE, PARRICIDA ESTO. QVI PARENTEM NECASSIT, CAPVT OBNVBITO, CVLLEOQVE INSVTVS IN PROFLVENTEM MERGITOR. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. VII.* Et ex his legibus diu admodum quaeſtiones inſtituerunt Romani. Sic de ſicariis quaeſiuit L. Tubulus Praetor, apud *Cicer. de Finib. II.* 16. de caede facta in

in ſilua Scantia P. Scipio & D. Brutus Coſſ. Cic. *Brut. XXII.* De veneficiis quoque quaeſitum eſſe, patet ex Flori *Epit. Liuii LXVIII.* qui & Publicium Malleolum, interemta matre, culleo eſſe inſutum, eodem loco docet, quum antea damnato folliculo lupino os obuolutum, & ſoleae ligneae pedibus inductae, atque ita homo in carcerem ductus eſſet. Rem referunt Auct. *ad Herenn. I.* 13. Oroſ. V. 16.

§. LVIII.

Poſtea A. V. C. IↃCLXXI. L. Sulla, dictator celebrem illam legem Corneliam *de ſicariis, veneficis & parricidis* tulit. De his omnibus enim eadem lege fuiſſe actum, quamuis diuerſis praetoribus eſſent demandatae hae quaeſtiones, non abs re ſuſpicati ſunt Pithoeus *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. I.* 2. Ant. Schulting. *ad Paull. Sent. Recept. V.* 24. 1. *p.* 513. Quaerebatur ex hac lege de eius capite, qui hominem occidiſſet dolo malo, cuiusue dolo malo factum eſſet incendium, quiue furti faciundi cauſſa cum telo ambulaſſet (*r*). Paull. *Rec. Sent. V.* 23. 1. Cicer. *pro Milone IV.* Quaerebatur etiam ex eadem lege de eius capite, qui venenum necandi hominis cauſſa fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, quiue, quum magiſtratus eſſet vel ſenator, coierit, conuenerit, conſenſerit, quo quis falſum indicium profiteretur, vt quis innocens iudicio publico condemnaretur; quiue teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, quiue magiſtratus iudexue quaeſtionis ob capitalem cauſſam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. Quae capita huius legis nobis ſeruarunt Cicero *pro Cluent. LIV.* Paull. *Rec. Sent. V.* 23. 1. Marcianus *l.* 3. *pr. D. ad L. Corn. de ſicar.* Acceſſit & SC. vt qui mala ſacrificia feciſſet, eius legis poena teneretur. *l.* 13. *D. ad leg. Corn. de ſicar.* MALA SACRIFICIA alias ſunt *impia ſacra*, Paull. *Sent. Recept. V.* 13. *dirae praecationes*, Plinio *Hiſt. Nat. II.* 28. *carmina & deuotiones, quibus creditur, animas mani-*

Lex Cornelia de ſicariis.

(*r*) Olim ſcilicet non licebat cum telo ambulare intra vrbem. Et huc reſpicit Plaut. *Aul. III.* 2. *v.* 2.

EV. *Quia ad tres viros, iam ego deferam tuum nomen.* CON. *Quamobrem?*
EV. *Quia cultrum habes.* CON. *Cocum decet.*

Inde, qui cum ſica, alioue telo ambulabant, dicti ſunt *ſicarii.* Quod hominum genus deſcribit Ioſephus *Antiquit. Iud. XX.* 7. Briſſon. *Antiq. Selectar. II.* 11. Id vocabulum deinde ad omnes homicidas translatum. Vnde & haec lex Cornelia dicta de *ſicariis.* Quinctilian. *Inſtit. Orat. X.* 1.

manibus inferis ſacrari. Tacito *Annal. II.* 69. Merill. *Obſ. Lib. VIII. cap. IV.* Poena hiſce omnibus inflicta non deportatio, tunc nondum reperta, vt ſcribit Paullus *ibid.* ſed aquae & ignis interdictio, ceu recte eo loco animaduertit Iac. Cuiacius. Aliquando etiam ex bonis homicidae aliquid addictum eſſe defuncti parentibus vel liberis, docet Cuiac. *Obſ. XIV.* 4.

§. LIX.

Vt & de parricidio.

Alio eiusdem legis capite actum videtur de parricidio, *l.* 1. *pr. D. ad leg. Pomp. de parricid.* quamuis diuerſas fuiſſe leges Cornelias de ſicariis, & de parricidis, multis contendat Franc. Ramos *in Tribon. Lib. IV. p.* 106. *ſequ.* Vtcumque ſe res habeat, ipſo ſane viuente Sulla, M. Fannius, praetor idem de ſicariis & de parricidis quaeſiuit. Hic vero veterem poenam retinuit Sulla, nihilque, vt videtur, addidit, praeterquam quod parricidii poenam ad alios quosdam cognationis gradus protulit. Cullei ſane, cui inſuti parricidae, etiam poſt Sullae legem meminit Cicer. *pro Sex. Roſc. Amer. XXV.*

§. LX.

Lex Pompeia de parricidio.

Poſtea & Cn. Pompeius conſul LEGEM POMPEIAM tulit de PARRICIDIIS, qua parricidii poenam protulit etiam ad eos, qui fratrem, ſororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, materteram, *conſobrinum*, *conſobrinam*, vxorem, virum, generum, ſocerum, ſocrum, vitricum, nouercam, priuignum, priuignam, patronum, patronam, dolo malo occiderint, quiue conſcii fuerint illius criminis, vel illud attentarint, vt & in matrem (*s*), quae filium nepotemue interemerit. *l.* 1. *D. ad leg. Pomp. de parric.* Ad poenam quod attinet, eam plane cum poena legis Corneliae de ſicariis conueniſſe putant Cuiac. *ad Paull. Recept. Sent. V.* 24. 1. & Gothofredus *ad L. vn. C. Theod. de parricid.* Sed erraſſe illos dixeris niſi per legem Corneliam intellexerint caput de parricidiis, deceptos male intellecta *lege* 1. *D. ad leg. Pomp. de parricidiis,* facile adparet. Sane enim poſt legem etiam Pompeiam culleo inſutos eſſe parricidas, *diſcimus* ex Sueton. *Octau. XXIII.* Seneca *de Clement. I.* 15. *&* 23. & Iuuen. *Satyra VIII.*

(*s*) Patri enim vi poteſtatis in liberos competebat ius vitae & necis, adeoque is parricidii poena haud tenebatur ſi vel filium vel nepotem, in *poteſtate* conſtitutum occidiſſet. *l.* 11. *D. de liber. & poſtum.* Adde Auctor. *collat. leg. Moſ. & Rom. IV.* 7. 8.

VIII. v. 214. *XIII. v.* 153. Conſtat vero, poenam Pompeia lege propoſitam praeterea in eo conſtitiſſe, quod confeſſus, ſe parentis, aut cognati, aut omnino adfinitatis eius, quae nuncupatione parentum continetur, fata properaſſe, virgis ſanguineis verberatus, deinde culleo inſueretur, cum cane, gallo gallinaceo, vipera & ſimia, ac deinde in profundum iactaretur; ſin autem quis alia cognatione, vel adfinitate iunctas perſonas necaſſe, ſe fateretur: poenam legis Corneliae de ſicariis ſuſtineret (*t*). §. 6. *Inſt. h. t.* Plura ea de re diſſeruit, Triboniano parum aequus, Io. Franc. Ramos *in Triboniano ſiue erroribus Triboniani de poena parricidii, Lugd. Batau. MDCCXXVIII.*

(*t*) Inde facile patet, cur *l.* 1. *D. ad leg. Pomp. de parricid.* eadem eſſe dicatur poena L Pompeiae de parricidis, & legis Corneliae de ſicariis. Intelligendum id enim eſt de iis, qui remotiores cognatos vel adſines occiderint. Vnde non opus eſt emendatione V. C. Ger. Noodtii, qui *Probab. I.* 11. in prima illa lege pro *legis Corneliae de ſicariis* reſcribendum putat *legis Corneliae de parricidiis.* Quin quum lex Cornelia de ſicariis etiam parricidas perſequuta ſit, &, vti paullo ante §. LIX. diximus, veterem cullei poenam retinuerit: recte ſane & hoc ſenſu dici potuit, eamdem vtraque lege poenam parricidis eſſe propoſitam.

§. LXI.

Multa tamen in his omnibus immutarunt poſteri. Inualuerat enim imperatorum aeuo, vt homicidia & veneficia in magiſtratibus deportatione; in aliis honeſtioribus poena capitis; in humilioribus denique cruce, vel beſtiis vindicarentur. Qui in honore aliquo erant poſiti, veluti magiſtratus principales ciuitatis & decuriones, deportabantur. *l.* 16. *D. ad leg. Corn. de ſicar.* eaque de re exſtant, reſcripta Hadriani, *l.* 15. *D. de poen.* & diuorum fratrum *l.* 6. §. 2. *de interd. & releg.* Exemplum eſt apud Lucian. *in Toxaride p.* 612. *T.* 1. vbi eiusmodi homicida deportatus eſſe dicitur decreto Imperatoris. Qui nullo erant honore conſpicui, capitis damnabantur: *l.* 16. *D. ad leg. Corn. de ſicar.* eoque pertinent, quae de honeſtiorum poena refert Paullus *Recept. Sent. V.* 23. 1. In crucem tollebantur homines infimae ſortis, maxime, qui latrociniis dederant operam. Petron. *Satyr. p.* 94. Seneca *Epiſt. VII. l.* 28. §. 15. *D. de poen.* vbi abrogato iam a Conſtantino inter Chriſtianos crucis ſupplicio, teſte Sozom. *Hiſt. Eccl. I.* 8. furcam pro cruce poſuit Tribonianus, quod & alibi eum feciſſe, notant Iac. Raeuard. *Coniectan. I.* 16. & Ant. Schulting. *Iurisprud. antiqu. anteiuſtin. p.* 506. Alii ex faece

Leges recentiores de homicidio & parricidio.

ce hominum, qui caedem commiſerant, beſtiis obiiciebantur. Paull. *ibid.* Vnde inſignioribus homicidis vulgo poſcebantur leones, teſte Tertull. *de Spectac. XXII.*

§. LXII.

Quis culleum abrogarit?

Culleum, parricidiis deſtinatum, abrogauit Hadrianus: *l. 9. D. ad leg. Pomp. de parricid.* quamuis & poſt eius conſtitutionem, ceu ex eadem lege adparet, cullei ſupplicium in vſu manſerit in locis maritimis. Poſtea viuicomburium & ad beſtias damnatio inualuit. Vnde de ſua aetate Paullus *Recept. Sent. V.* 24. 1. *Hodie tamen parricidae viui exuruntur, vel ad beſtias dantur.*

§. LXIII.

Lex Cornelia de falſis teſtamentaria.

Proximum eſt crimen FALSI, quod & ipſum publico iudicio vindicatum eſt. Equidem iam antiquiſſimis temporibus de falſo exſtitiſſe leges, nemo dubitauerit. Sed earum iam pridem periit memoria. Celeberrima eſt LEX CORNELIA DE FALSIS, quam *teſtamentariam*, & *nummariam* vocat Cicero *in Verr. I.* 42. qui addit, *ea non ius aliquod nouum conſtitutum eſſe populo, ſed ſancitum, vt quod ſemper malum facinus fuerit, eius quaeſtio ad praetorem pertineret ex certo tempore.* Quaerebatur ex hac lege primo de eius capite, qui teſtamentum amouerit, celauerit, eripuerit, deleuerit, interleuerit, ſubiecerit, reſignauerit, quique teſtamentum falſum ſcripſerit, ſignauerit dolo malo, cuiusue dolo malo id factum fuerit, quibus omnibus aqua & igni ex hac lege interdicebatur. Paull. *Rec. Sent. V.* 26. 1. Tale falſum frequentiſſimum erat Romae. In ſignatores enim teſtamentorum falſorum grauiter inuehitur Iuuenal. *Sat. I.* L. Audaſii, eius falſi rei, exemplum habes apud Suet. *Iul. cap. LXXIV.* Si quis non modo falſum teſtamentum condidiſſet, verum etiam dominum, hereditatis adipiſcendae cauſſa, occidiſſet, accuſator non modo publice perſequebatur hoc crimen, ſed & actionem priuatam habebat, ad bonorum poſſeſſionem, tamquam praemium accuſationis, conſequendam. Ea actio vocabatur *internecini*, de qua conſule, ſis, Cuiac. *Obſ. I.* 2. Equidem multa alia capita huc referunt iure conſulti; ſed caue, exiſtimes, ea omnia ex *lege Cornelia* eſſe. De ſolis enim teſtamentis illa egit, non de inſtrumentis aliis. Verum poſtea variis Senatusconſultis legis Corneliae poena etiam ad alia falſa prolata eſt. Exſtat hanc in rem egregium Vlpiani fragmentum apud auctorem *collationis legum Moſ. & Rom. VIII.* 7. quo

varia

varia eiusmodi SCa recenſentur. Statilio enim & Tauro Coſſ. (*u*) prodiit SC. quo poena legis Corneliae irrogatur etiam ei, qui, quid aliud, quam teſtamentum, ſciens ſignauerit, ſignariue curauerit, item qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentaue falſa inuicem dicenda aut conſignanda dolo malo curauerit. Deinde, Licinio V. & Tauro Coſſ. (*x*) eadem lege condemnari iuſſi ſunt, qui ob ſtruendam aduocationem teſtimoniaue pecuniam acceperint, pactique fuerint, ſocietatem coierint, aut aliquam delationem interpoſuerint. Paullo ante M. Aurelio Cotta & M. Valerio Meſalla Coſſ. A. V. C. IↃCCLXXII. ſtatutum fuerat ab ampliſſimo ordine, vt ſi qui coierint ad occiſionem innocentum, eadem lege coercerentur. Denique A. V. C. IↃCCLXXXI. duobus Geminis Coſſ. eadem lege coerciti, qui ob venumdandum *vel denudandum non remittendumue teſtimonium* (*y*) pecuniam acceperint. Vt adeo plurimis SC. (*z*) explicata, ad aliosque caſus prolata ſit lex illa Cornelia. Quare mirum non eſt, inter *falſum* & *quaſi falſum* diſtingui *l.* 1. §. *vlt. D. ad leg. Corn. de falſ.*

§. LXIV.

(*u*) In textu Vlpiani eſt. Sed Statilius & Taurus vnus idemque eſt. Innui ergo videtur conſulatus *T. Statilii Tauri* & *L. Scribonii Libonis*, qui incidit in annum V. C. IↃCCLXIIX. vt coniecerunt Pithoeus *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. ibid.* Cuiac. *Parat. C. ad L. Corn. de falſ.* Petr. Fab. *Semeſtr.* I. 25. p. 143. & Salmaſ. *ad Ius Attic. XXX. p.* 877. Vnde falluntur qui id SC. anno V. C. IↃCCLXXX. L. Nonio, M. Annio Libone coſſ. conditum exiſtimant cum Hotomano.

(*x*) M. Licinius V. Conſul collegam non Taurum habuit, ſed L. Calpurnium. Tacit. *Ann. IV.* 62. iſque conſulatus incidit in annum V. C. IↃCCLXXIX. Tiberii XIV. Sed forſan Taurus Calpurnio ſuffectus eſt, aut ſcriba Taurum ex antecedentibus imprudenter repetiit.

(*y*) Verba haec ſunt in textu Vlpiani, ſed vitioſa procul dubio. Legendum monet Cuiacius *denunciandum vel non denuntiandum, remittendumue.* Diſputant de hoc loco Heraldi *de rer. iudicat. auct.* I. 6. Grot. *Flor. ſparſ. ad l. vlt. de concuſſion.* Salmaſ. *Iur. Attic. XXX.* Corn. Bynkershoeck. *Obſeru. III.* 19.

(*z*) Tale etiam eſt SC. quo cautum, vt eae tabulae, quae publici ac priuati contractus ſcripturam continent, adhibitis teſtibus, ita ſignarentur, vt in ſumma marginis ad mediam partem perforatae, triplici lino conſtringerentur, atque impoſitae ſupra linum cerae ſigna imprimerentur: aliter prolatae tabulae nihil momenti haberent. Paull. *Rec. Sent. V.* 25. 6. Quod ſub Nerone repertum eſſe, docet Sueton. *Ner. XVII.* Contra ea, non ad Neronis tempora, ſed ad Tiberii principatum hoc ius pertinere, idque inductum eſſe SC. Liboniano exiſtimat P. Fab. *Semeſtr. I.* 25. *p.* 143. Plura de hoc ſignandi modo tradit Cl. Salmaſius *de modo ſubſcr. & ſubſign. teſtam. XXVI.* Ex aliis SC. eſſe videntur, quae habet Paull. *Recept. Sent. V.* 25. 11. *ſequ.*

§. LXIV.

Lex de falſo numario.

Alterum huius legis caput legis numariae nomine veniebat. Eo cautum, vt qui numos aureos ac argenteos adulterauerit, lauerit, conflauerit, raſerit, corruperit, quiue numos ſtanneos plumbeosue emerit, vendiderit dolo malo, ei damnato aqua & igni interdiceretur. Verum & huic alia deinde ſunt addita, ſiue SC. ſiue conſtitutionibus principum. Quale fuit illud, quod qui vultu principis ſignatam monetam, praeter adulterinam, reprobauerit, huius legis poena teneretur. Paull. *Rec. Sent. V.* 25. 1. Id quod iam Epicteti temporibus, id eſt, ſub Nerone & Veſpaſianis, receptum fuerat. Ita enim Arrian. *Diſſ. Epictet. III.* 3. Τὸ τοῦ καίσαρος νόμισμα οὐκ ἔξεστιν ἀποδοκιμάσαι τῷ τραπεζίτῃ οὐδὲ τῷ λαχανοπώλῃ ἀλλ' ἂν δείξεις θέλει, οὐ θέλει, προέσθαι αὐτὸν δεῖ τὸ ἀντ' αὐτοῦ πωλούμενον; *Caeſaris numum nec argentario, nec olerum venditori, improbare licet: ſed oſtenſo eo, ſiue velit, ſiue nolit, rem venditam ei tradere oportet.* Plura hanc in rem dabit Iac. Gothofr. *ad leg. vn. C. Theod. ſi quis ſolid. circul. exter. circumcid.*

§. LXV.

Leges nouae de crimine falſi.

Enimuero nec haec Sullae ſeueritas ſufficere viſa eſt Imperatoribus. Hinc nouae inualuere poenae, noua ſupplicia. Nam de ſuo aeuo Paullus, *V.* 25. 1. *Et honeſtiores quidem in inſulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Serui autem, poſt admiſſum manumiſſi, capite puniuntur.* Iuſtinianus vero §. 7. *Inſt. h. t.* omnes liberos homines deportatione, ſeruos extremo ſupplicio ob falſum puniri tradit.

§. LXVI.

Leges antiquiores de vi publica & priuata.

Non minus ſeuere vindicata eſt VIS PVBLICA & PRIVATA. Et antiquiſſimis quidem temporibus de vi non ſingularibus legibus actum, ſed ea res legibus de maieſtate & ſicariis ſimul comprehenſa videtur. Primus hoc crimen a maieſtate & homicidio diſtinxit, ac lata ſingulari lege vindicauit P. PLAVTIVS tribunus plebis, A. V. C. IↃCLXXV. Catulo & Lepido Coſſ. quae lex etiam Catulo nonnunquam tribuitur ideo, quod is conſul Plautium in ea ferenda adiuuerat. Quum enim, mortuo eo anno Sulla, Lepidus Marianarum partium adſertor, cum Catulo, Sullano, de actis Sullae contendere coepiſſet: ingens ſeditio concitata eſt; victoque & pulſo vrbe, ac in Sardinia interfecto Lepido, Catulus hanc

hanc legem tulit cum Plautio, Cic. *pro Milon. XIII.* Quaerebatur ex hac lege de capite eius, qui aduerſus remp. coniurauit; inſidias ſenatui fecerit, magiſtratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut ſeditionis cauſſa loca ſuperiora occuparit, alienasue aedes ſaxis, ignibus aut ferro occuparit, itemque, qui poſſeſſorem e fundo cum hominibus armatis deiecerit, dolo malo, aut armatis obiectis, vt inde profugerent, cauſſam attulerit. Quo caſu praedium nec vſucapi ex hac lege poterat. Poena & hic erat aquae & ignis interdictio. Ex hac lege quaeſtio habita eſt de Catilina, eiuſque coniurationis ſociis, item de P. Clodio, P. Sextio & aliis. Sigon. *de Iudic. II.* 13.

§. LXVII.

Poſtea & POMPEIVS, tertio conſulatu, LEGEM DE VI tulit; quae tamen non in vniuerſum valuit, ſed tantum de caede in Appia via facta, & incendio curiae, & domo M. Lepidi interregis oppugnata quaeri, & Quaeſitorem ob hanc rem nouum extra ordinem creari, iuſſit. Sigonius *de Iudic. II.* 33. *p.* 676. Lex Pompeia de eadem.

§. LXVIII.

Succeſſit LEX IVLIA, a Caeſare lata iam dictatore, cuius ſolus meminit Cicero *Philipp. I.* 9. ſed obſcure, vt, quid ea ſancitum ſit, vix conſtet. Tanto celebriores vero ſunt LEGES IVLIAE Auguſti DE VI PVBLICA ET PRIVATA. Publicam vim feciſſe dicebatur, qui arma, tela, domi ſuae agroue, in villa praeter vſum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit, praeter ea, quae quis promercii cauſſa habuerit, hereditateue ei obuenerint; qui turbae, ſeditionisue faciendae conſilium inierit, ſeruoſque ac liberos homines in armis habuerit; qui pubes cum telo in publico fuerit; qui peſſimo exemplo conuocata ſeditione, villas expugnauerit, & cum telis & armis bona rapuerit; qui ex incendio rapuerit aliquid, praeter materiam; qui puerum vel feminam, vel quemquam alium, per vim ſtuprauerit; qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi cauſſa fuerit, vel prohibuerit dominum res ſuas ſeruare; qui armatis hominibus poſſeſſorem domo agroue ſuo aut naui ſua deiecerit, expugnauerit concurſu, vtque id fieret, homines conuocauerit; qui coetu, concurſu, turba, ſeditione incendium fecerit, quique hominem dolo malo incluſerit, obſederit, *quiue* fecerit, quo minus ſepeliatur, quo magis funus diripiatur, diſtrahatur, quique per vim ſibi obligauerit; Lex Iulia de vi publica.

rit : qui quum imperium poteſtatemue haberet, ciuem Romanum, aduerſus prouocationem necauerit, iuſſeritque quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur : qui legatorum, oratorum, comitum quem pulſauerit, ſiue iniuriam fecerit : qui reum vinxerit, impedieritue, quo minus intra certum tempus adſit : qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exercerentur, aut iudices, vt oportet, iudicarent, vel is, qui poteſtatem imperiumue haberet, quod ei ius eſſet, decerneret, imperaret, faceret : qui ludos pecuniasue ab aliquo inuito publice priuatimue per iniuriam exegerit : qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut, vbi iudicium publice exerceretur, praeter eum, qui propter venationem haberet homines, qui cum beſtiis pugnarent : qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberaretur & pulſaretur, neque occiſus homo ſit : qui aedes alienas villasue expilauerit, effregerit, expugnauerit, ſiquidem in turba cum telo fuerit : qui noua vectigalia exercuerit. Haec ſunt praecipua huius legis capita, quae nobis ſeruarunt iureconſulti, & ex iis collegit Sigon. *de Iudic. II. 33. p. 679. ſequ.* Singulare id fuit in hac lege, quod praetor, cui haec quaeſtio obuenerat, iurisdictionem poſſet alii mandare. *l. 1. princ. de offic. eius qui mand. iuriſd.* Poena vis publicae erat aquae & ignis interdictio, poſtea deportatio, qualem poenam ſubiit Vibius Serenus apud Tacit. *Ann. IV. 43.* Denique ſub Imperatoribus ſequentibus humiliores ex hac lege capitis damnati, honeſtiores in inſulam deportati ſunt. Paul. *Rec. Sent. V. 26. 1.*

§. LXIX.

Et de vi priuata. Legis DE VI PRIVATA rei erant, qui coetum & concurſum fecerant, quo minus quis in ius duceretur, quiue quaeſtionem de alterius ſeruo habuerant; qui quem ex agro ſuo hominibus congregatis, ſine armis, deiecerant: qui creditores ſine auctoritate iudicis res debitoris occupauerant. Sigon. *ibid. p. 681.* His damnatis, tertia pars bonorum publicabatur, neque ad ſenatoriam, neque ad decurionalem dignitatem acceſſus dabatur, neque iudices eſſe poterant. Poſtea humiliores ob haec ſimiliaque crimina in metallum damnabantur, honeſtiores publicata tertia bonorum parte in inſulam relegabantur. Paull. *Recept. Sent. V. 26. 3.*

§. LXX.

§. LXX.

Crimen peculatus olim extra ordinem vindicatum.

Sequitur crimen PECVLATVS, de quo plerumque, vt ſupra dixi, ipſe populus iudicabat. Dicebatur ita furtum pecuniae publicae, &, quemadmodum a furto fures, ita a peculatu peculatores adpellabantur. Aſcon. Paed. *in Verr. II. p.* 181. idque ideo, quia olim in pecude maxime conſtiterunt diuitiae, adeoque ab ea initium eius fraudis eſſe coepit. Feſt. *voce peculatus p.* 359. Et olim quidem nec ſingularis lex de hoc crimine exſtabat, nec quaeſitores ſingulares erant conſtituti. Quoties ergo ſuſpectum de peculatu habebant ciuem: extra ordinem cuiquam hanc quaeſtionem demandabat populus: vt patet exemplo L. Scipionis Africani, apud Liu. XXXVIII. 56. ex quo etiam diſcimus, reis litem eſſe aeſtimatam, eoque facto, aut praedes dediſſe eos, aut in carcerem ductos, immiſſis in eorum bona Quaeſtoribus.

§. LXXI.

Leges variae de peculatu.

Poſtea LEX DE PECVLATV a neſcio quo lata eſt, & ſingularis conſtitutus praetor, qui quaeſtionem de peculatoribus haberet. Quis huius inſtituti auctor ſit, incertum eſt, niſi quod conſtat, id inſtitutum Sullanis temporibus eſſe antiquius. Sigon. *de Iudic. II.* 28. *p.* 624. Acceſſit poſtea LEX DE RESIDVIS, lata, vt videtur, a C. Cornelio Trib. pl. vt pecuniae, quae reſiduae apud quemquam erant, exigerentur. Aſcon. *Paedian. in Cornelian. p.* 1311. Poſtremo a Caeſare lata eſt LEX IVLIA DE PECVLATV, eaque cautum, vt qui ex pecunia ſacra, religioſa, abſtulerit, intercepérit, in ſuam rem verterit; aut quo quis auferret, interciperet, vel in rem ſuam verteret, fecerit, qui in aurum, argentum, aes publicum quid indiderit, immiſcuerit, aut quo id fieret, fecerit dolo malo, quique tabulam aeream legis, formamue agrorum, aut quid aliud continentem, refixerit, vel quid immutauerit, ei aqua & igni interdiceretur, & pecunia ab herede repeteretur. Si quis vero publicam pecuniam, delegatam in vſum aliquem retinuerit, neque in eam rem conſumſerit, aut ſi apud aliquem ex locatione, emtione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam acceperit, aliaue qua pecunia reſederit, is damnatus amplius tertia parte, quam debeat, ſolueret. Sed & hanc poenam poſtea ab Imperatoribus exaſperatam eſſe, non abs re ſuſpicatur Schulting. *ad Paull. Recept. Sent. V.* 28. *p.* 524.

§. LXXII.

Leges antiquae de repetundis.

Proxime ad peculatum accedebat crimen REPETVNDARVM, de quo quaeſtio prima perpetua facta eſt, & praetorem certum habuit. REPETVNDAE vero dicebantur pecuniae, quas ſiue ſocii, ſiue ciues priuati, a magiſtratibus, aut iudicibus, aut publicis curatoribus iudicio repetebant, quas illi aut in prouincia, aut in vrbe, aut ob dicendum ius, aut ob aliud quid publice curandum accepiſſent. Car. Sigon. *de Iudic. II. 17.* Et initio quidem haec cauſſa priuata erat, & extra ordinem ex ſenatusconſulto cognoſcebatur a recuperatoribus, idque anno adhuc IↃLXXXIII. factum eſt, vt patet exemplo P. Furii Phili, & M. Matieni, repetundarum accuſatorum ab Hiſpanis, apud Liu. XLIII. 2. Gliſcente autem ſubinde magiſtratuum prouincialium auaritia, primam DE REPETVNDIS LEGEM tulit L. Calpurnius Piſo, Trib. pleb. A. V. C. IↃCIII. Manlio & Cenſorino Coſſ. qua non ſolum poenam, vt par eſt credere, ſeueriorem propoſuit, ſed & ſingularem inſtituit praetorem. Cic. *de Offic. III. 21.* Equidem Valer. Max. VI. 9. 10. meminit etiam LEGIS CAECILIAE, ex qua repetundarum damnatus ſit L. Lentulus, qui, quum poſtea Cenſor factus ſit anno V. C. IↃCVI. damnatum illum oporteret anno antecedente IↃCV. adeoque legem Calpurniam ſequente ſtatim anno inſequutam eſſe *legem Caeciliam.* Sed memoria procul dubio fefellit Valerium, neque aliam in mente legem habuit, quam Calpurniam, niſi dicere malis, eamdem legem etiam Caeciliam dictam, forſan ab aliquo Piſonis collega. Illud certum eſt, lege Calpurnia prouincialium tantum magiſtratuum rapacitatem eſſe coërcitam, non item vrbanorum. De his enim anno adhuc IↃCXII. quaeſtio extra ordinem habita eſt, teſte Cicerone *de Finib. II. 16.* Nec alia huius criminis poena fuiſſe videtur ex lege Calpurnia, quam aeſtimatio litis. Si enim vel relegationem vel exſilium ſubiiſſent rei, cenſuram non obtinuiſſet Lentulus anno V. C. IↃCVI. quum eſſet ſuperiore anno repetundarum damnatus. Valer. Max. *ibid.*

LXXIII.

Lex Iunia de iisdem.

Calpurniam legem multae, aliae ſequutae ſunt, & proximae quaeque duriores, vt ait Cicero *de Offic. III. 21.* Talis erat LEX IVNIA, lata, vt videtur a M. Iunio Penno Tribuno plebis A. V. C. IↃCXXVII. M. Aemilio Lepido & Lucio Aurelio Oreſte coſſ. qua praeter aeſtimationem litis etiam exſilium damnatis irrogaba-

rogabatur. Ea poena ex hac lege mulctatus eſt C. Cato accuſatus a Macedonibus. Vellei. Paterc. II. 8.

§. LXXIV.

Lex Seruilia.

Proxime Iuniam legem ſequuta eſt SERVILIA, lata a C. Seruilio Glaucia, praetore, C. Mario VI. & L. Valer. Flacco, Coſſ. A. V. C. IↃCLIII. cuius ipſa fragmenta ex aenea tabula in Petri Bembi muſeo reperta, edidit Car. Sig. *de Iud. II. 27. p.* 609. Quaerebatur ex ea lege de iis, qui coſſ. praetores, dictatores, magiſtri equitum, aut in alio magiſtratu, pecuniam ab aliquo priuato abſtulerint, ceperint, coegerint, conciliarint, auerterint. Additum fuerat, vt horum, dum magiſtratum aut imperium haberent, nomen deferre haud liceret, vt accuſatoribus patronos ſumendi repudiandiue eſſet facultas, CDL legerentur iudices, qui quotannis de repetundis iudicarent, & quae ſunt huius generis alia. Ceterum non ſolum litis aeſtimationem, ſed & exſilium, irrogatum eſſe lege Seruilia, ex Liu. *Epit. LXX.* adparet.

§. LXXV.

Lex Acilia, Cornelia, Iulia repetundarum.

Poſt hanc Seruiliam legem lata eſt ACILIA a M. Acilio Glabrione, in qua illud additum legibus ſuperioribus, VT NEQVE AMPLIARI, NEQVE COMPERENDINARI REVS POSSET. Aſcon. Paedian. in Cic. *Verr. I. 9. p.* 1822. Succeſſit LEX CORNELIA lata a L. Cornelio Sulla, dictatore, ſecundum quam iudicatum eſt vſque ad Caeſarem. Quaerebatur hac lege non ſolum de iis magiſtratibus, qui pecuniam dono ceperint, abſtulerint, coegerint, conciliarint, auerterint, ſed & qui libidinoſe, ſuperbe, crudeliter ſe in prouincia geſſerint, nec non de iis, qui iudices non ſuae decuriae munere functi ſint, aut non perpetuo ſederint; aut ob iudicandum pecuniam ceperint: itemque de eis, ad quos pecunia peruenerit: quiue proconſulares rationes ad aerarium non retulerint, aut qui procoſ. priuatim aliquo profecti fuerint, aut transmarinas res arceſſiuerint. Poena praeter litis aeſtimationem erat aquae & ignis interdictio, niſi in reatu accuſati deceſſiſſent. Quae omnia accurate ex monimentis genuinis demonſtrauit Car. Sigon. *de Iudic. II. 27. p.* 615. Poſtrema fuit LEX IVLIA, quam anno V. C. IↃCXCIV. in primo conſulatu tulit Iul. Caeſar, vt ex Cic. *Orat. in Vatin. XII.* colligitur. Multa fuerunt huius legis capita, quae partim ex ICtorum fragmentis, partim ex Cicerone, magno ſtudio collegit Sigon. *ibid. p. 618. ſequ.* De poena inter

 eruditos

eruditos diſceptatur. Senatu & curiis ſubmotos eſſe repetundarum reos, patet ex Suet. *Caeſ. XLIII. Othon. II.* Tacit. *Hiſt. I.* 78. Plin. *Epiſt. II.* 11. 12. *IV.* 9. Paull. *Recept. Sent. V.* 28. Vnde hanc poenam praeter litis aeſtimationem lege Iulia fuiſſe ſancitam, exiſtimat Iuſt. Lipſ. *ad Tacit. Annal. XIV.* 24. Enimuero ſic haec lex non fuiſſet ceteris acrior, ſeuerior, ſanctior, quod tamen paſſim innuit Cicero *in Vatin. XII. & pro C. Rabir. XIV.* Quum ergo iam antea rei iuberentur duplum, triplum, quadruplum reddere, ac praeterea mitterentur in exſilium, teſte Aſcon. Paed. *in Cic. Act. Verr. XIII.* non facile exiſtimes, leniorem in re fuiſſe Caeſarem. Sed tamen verum eſt, ciuitate non excidiſſe repetundarum ex hac lege damnatos (*a*), verum praeter aeſtimationem litis ordinis eſſe motos, & prohibitos praeterea teſtimonium dicere, iudicare, poſtulare. *l. 6. §. 1. D. ad leg. Iul. repet.* Schulting. *ad Paull. Rec. Sent. V.* 28. *p.* 525.

(*a*) De ſua quidem aetate teſtatur Paullus *Rec. Sent. V.* 28. *reos hac lege damnatos nonnumquam in exſilium miſſos, aut ad tempus relegatos.* Sed pleraſque poenas a ſequentibus Imperatoribus eſſe immutatas, nemo ignorat, & hactenus exemplo non vno eſt demonſtratum.

§. LXXVI.

Lex Fabia de plagio. Nec omittendum crimen PLAGII, de quo exſtitit LEX FABIA, quam iam ante Ciceronis tempora latam eſſe, adparet ex eius *Oratione pro C. Rabirio III.* Tenebatur ea lege, qui ciuem Romanum ingenuum, libertinum, ſeruumue alienum celauerat, vendiderat, vinxerat, comparauerat, quiue in eam rem ſocius fuerat. Eius poenam olim numariam fuiſſe, ait Paullus apud Auct. *collat. leg. Moſ. & Rom. XIV.* 2. (*b*) Sed idem addit, poſtea in plagiarios extra ordinem animaduertiſſe praefectos vrbi, itemque praeſides prouinciarum, & ita quidem, vt humiliores aut in metallum damnarentur, aut in crucem tollerentur; honeſtiores, ademta dimidia parte bonorum, in perpetuum relegarentur. Si ſeruus, ſciente domino, alienum ſeruum ſubtraxerat, vendiderat, celauerat, in ipſum dominum animaduertebatur: ſin id, domino ignorante, commiſerat, in metallum dabatur. Paull. *ibid.* & Vlp.

(*b*) In textu eſt *ſummaria*, pro quo *numaria* legi iubent Pithoeus & Rittersh. in h. l. vt & Petr. Faber. *Semeſtr. II.* 11. Ipſam quoque numariam poenam ex lege Fabia deſcribit Vlpianus apud auct. *Collat. leg. Moſ. & Rom. XIV.* 3.

Vlp. *in collat. leg. Moſ. & Rom. XIV.* 3. Edita etiam poſt ea tempora Diocletiani conſtitutio, qua in vrbe hoc crimen capite vindicari iubetur, *l.* 7. *C. ad leg. Fab. de plag.* quam ſequuta alia Conſtantini, ex qua ob plagium liberi hominis ſeruus aut libertinus ſtatim, id eſt primo quoque munere, beſtiis obiicitur, liber ſub hac forma in ludum datur, vt antequam aliquid faciat ad ſe defendendum, gladio conſumatur. *l.* I. *C. Theod. ad leg. Fab. de plagiar.*

§. LXXVII.

Agmen claudat crimen AMBITVS. AMBIRE Romanis erat petere magiſtratum, verum ſtudioſius atque obnixius, quam mores legesque ciuitatis ferebant. Mira hic erant Romanorum artificia, quibus ſibi & amicorum & populi fauorem conciliarent. Q. Cicero de *petit. conſul. V. Petitio diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam, quarum altera in amicorum ſtudiis, altera in populari voluntate ponenda eſt.* Amici erant *propinqui*, *neceſſarii*, & *qui aliquid oſtendebant voluntatis. Propinquos* vocabant, qui aut cognatione aut adfinitate coniuncti erant. *Neceſſarios*, quos conſuetudo vitae coniunxerat, vt familiares, tribules, vicinos, clientes, municipes, & qui in eadem ſocietate, collegio, ſodalitate, & ordine erant. Aliquid voluntatis oſtendere videbantur ſalutatores, deductores, ſectatores, ſuffragatores, de quibus omnibus Cicero *ibid.* Hi omnes ergo pro candidatis prenſabant, eosque laudabant, commendabant, & rerum eorum ſatagebant. Popularem vero auram, qua praecipue erat opus, captabant *nomenclatione*, *blanditiis*, *adſiduitate*, & *benignitate. Nomenclatio* eam habebat vim, vt petitor ſingulos ciues ſuo quemque nomine adpellaret ac ſalutaret. Quumque id fieri vix poſſet in tanta ciuium multitudine: alebant ſeruos, qui candidatis ciuium ſingulorum ſuggererent nomina, vnde eos *nomenclatores* vel *monitores* adpellabant. Cicer. *pro Muraena XXXVI.* Dicti etiam ſunt *fartores*, quia veluti in aures infarciebant ciuium nomina. Feſt. *voce Fartores p.* 287. quo pertinent illa Horatii *Epiſt. I. 6. verſ.* 49.

Ambitus apud Romanos qualis fuerit?

Si fortunatum ſpecies & gratia ſpectat:
Mercemur ſeruum, qui dictet nomina, laeuum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere. Hic multum in Fabia valet, ille Velina:
Cuilibet hic faſces, dabit, eripietque curule
Cuilibet importunus ebur.

Blanditiae

Blanditiae varia continebant adſentandi artificia. Alios candidati patres, alios fratres, alios patronos, adpellabant. Horat. *ibid. v.* 54. 55.

- - - Frater, pater, adde,
Vt cuique eſt aetas, ita quemque facetus adopta.

Nec pudebat eos *& frontem, & vultum, & ſermonem ad eorum, quoscumque conuenerant, ſenſum & voluntatem commutare.* Cic. *de petit. conſul. X.* Opus porro erat *adſiduitate*, nec parum prodeſſe videbatur candidatis, adſidue eſſe Romae, atque in foro, adſidue petere, ſaepe eosdem adpellare, ambire, prenſare, rogare. Circuibant ergo forum, ſupplices populo, circuibant omnia Italiae conciliabula, prehendebant ſingulorum dextras, beneficia ſua in ſingulos commemorantes, cicatrices pectore nudato oſtendebant, & quae erant huius generis alia. Sed maximum momentum habebat *benignitas*, ſi plura populo dediſſent congiaria, prandia, munera. Cic. *de petit. conſ. XI.* Qua in re tanta erat quorumdam profuſio, vt furioſum patrimonii ſui facerent exitum. Aſcon. Paedian. *in Cic. pro Scauro p.* 1751. Sed in eo haud ſubſtitit candidatorum induſtria. Saepe eo prolapſi ſunt impudentiae, vt praeſente pecunia emerent ſuffragia, eaque de cauſſa ſecum producerent *interpretes*, per quos pactio induceretur, *ſequeſtres*, apud quos deponeretur pecunia, *& diuiſores*, qui ſingulis numos diſtribuerent. Aſcon. Paedian. *in Verrin. II. p.* 1821. Immo ſaepe adhibita vis eſt, turba vel factione conducta, quae terrorem incuteret populo, eaque *ſodalitiorum* nomine venit. Quae omnia accurate expoſuit Sigonius *de Iudic. II.* 30.

§. LXXVIII.

Leges variae de ambitu.

Quum ergo tam turpe vitium tam altas egiſſet radices: nihil reliqui fecerunt Romani, vt illud legibus quam plurimis coercerent. Sane non temere vllum eſt delictum publicum, de quo tot exſtent leges, quot de ambitu latae ſunt. Iam anno V. C. CCCXXI. L. Pinario, & L. Furio, tribunis militum conſulari poteſtate, ſenatus auctoritate lex lata eſt a tribunis plebis, quo togae candidae vſus prohiberetur. Liu. IV. 25. Sed hanc legem vel numquam, vel parum diu valuiſſe oportet. Deinde A. V. C. CCCXCV. C. Fabio Ambuſto & C. Plautio Proculo Coſſ. ſequuta eſt LEX POETELIA, a C. Poetelio, tribuno plebis, perlata, qua nouorum maxime hominum ambitio, qui nundinas & conciliabula obire ſoliti erant, comprimebatur. Liu. VII. 15. Sed nec ea diutius in vſu

vſu fuit. Proxima eſt LEX BAEBIA AEMILIA, a Cn. Baebio & L. Aemilio Paullo Coſſ. lata A. V. C. IↃLXXI. Liu. XL. 19. Eam aduerſus largitiones latam eſſe, colligi poſſe videtur ex Nonio VII. 19. p. 749. *Cato lege Baebia: pecuniam inlargibo tibi.* Inde A. V. C. IↃXCIV. noua lege opus fuit, puta CORNELIA FVLVIA lata a Cn. Cornelio Dolabella & M. Fuluio Nobiliore coſſ. Epit. Liu. XLVII. Ea primum cautum fuiſſe videtur, vt largitio capitalis eſſet, id eſt, exſilio puniretur, ſiquidem paullo poſt ambitus damnatus eſt Q. Coponius, quod vini amphoram dediſſet ei, cui ſuffragii latio erat. Plin. *Hiſt. Nat. XXXV.* 12. Poſtea A. V. C. IↃCXXXIV. lata eſt LEX MARIA per C. Marium, tribunum plebis, qua cautum eſt, vt pontes anguſtiores fierent, ne ſuffragatori locus ad rogandum eſſet. Cic. *de leg. III.* 17. Nec dubium videtur, quin eodem tempore quaeſtio ambitus facta ſit perpetua, ſiquidem iam A. V. C. IↃCXXXIX. P. Rutilius & M. Scaurus ſe inuicem huius criminis accuſarunt. Aſcon. *in Cic. pro Scauro p.* 1751. Per eadem tempora LEX FABIA, promulgata de numero ſectatorum, a populo antiquata eſt. Cic. *pro Muraena XXXIV.* Aſt A. V. C. IↃCLXXXVI. M. Acilio Glabrione & C. Calpurnio Piſone Coſſ. perlata eſt LEX ACILIA CALPVRNIA, vt, qui ambitus damnati eſſent, iis neque magiſtratum capere, neque in ſenatum legi liceret, & pecunia mulctarentur. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p.* 20. Eam legem poſtea anno IↃCXC. Cicerone & Antonio Coſſ. ſequuta LEX TVLLIA de ambitu, qua legem Aciliam Calpurniam etiam ad eos protulit, qui mercede conducti obuiam candidatis iuiſſent, qui conducti ſectarentur, qui gladiatoribus & vulgo locum attribuiſſent, qui prandia vulgo dediſſent, qui biennio, quo petunt, gladiatores dare auſi eſſent, niſi ex teſtamento praeſtituta die. Cic. *in Vatin. XV.* Additum ea lege, vt, qui de ambitu condemnarentur, ii praeter aliam poenam decennali exſilio mulctarentur. Biennio poſt anno IↃCXCII. M. Valerio Meſſalla & M. Pupio Piſone coſſ. ab Aufidio Lurcone, tribuno plebis, denuo promulgata LEX AVFIDIA de ambitu, ſeuerior etiam, quam Tullia, qua inter alia cautum, vt, qui numos in tribu pronunciauerit, ſi non dederit, impune eſſet, ſin dederit, quoad viueret, ſingulis tribubus ſeſtertium MMM. deberet. Cic. *ad Att. Epiſt. I.* 13. Sed quam parum diu etiam haec lex valuerit, diſcimus exemplo Caeſaris & Bibuli apud Sueton. *Iul. XIX.* Eiusdem paene aetatis eſt LEX LICINIA, A. V. C. IↃCXCVI. Cn. Pompeio & M. Licinio Craſſo coſſ. lata, aduerſus ſodalitia,

coitionem cum petitoribus, numorum diuiſionem, quibus omnibus exſilii poena ſtatuta. Car. Sigon. *de Iudic. II.* 32. Sed nec hanc legem ſuffeciſſe, inde patet, quod paullo poſt anno V. C. IↃCCI. a CN. POMPEIO, ſolo tum conſule, noua lata eſt, qua breuius factum eſt iudicium ambitus. Sigon. *ibid. p.* 660. Sed & C. IVLIVS CAESAR, dictator, ambitum coercuit, non quidem lege, ſed quod comitia cum populo partiretur, vt exceptis conſulatus petitoribus, de certo numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Edebat autem candidatos per libellos, circa tribus miſſos, ſcriptura breui: *Caeſar dictator illi tribui. Commendo vobis illum & illum, vt veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Sueton. *Iul. XLI.*

§. LXXIX.

Lex Iulia de ambitu.

Poſtrema eſt LEX IVLIA DE AMBITV, cuius in pandectis noſtris fit mentio, lata ab Auguſto Imperatore. Sed ea non opus fuit diu, ſiquidem, comitiis ſub Tiberio e campo translatis in curiam, omne ambitus crimen euanuit. Vnde lex ambitus ad eos tantum pertinere viſa eſt, qui in municipiis duumuiratum vel ſacerdotium, vt puta Alytarchiam, corruptis decurionum ſuffragiis, vel aduocata ſeruorum aliaue multitudine, obtinuerint. *l.* 1. *D. ad L. Iul. de ambit.* Eos enim Imperatores ſequentes in inſulas deportari iuſſerunt, tamquam vis publicae reos. Paull. *Recept. Sent. V.* 30. 1.

§. LXXX.

Concluſio operis.

Sic emenſi demum illud antiquitatis Romae iter, nihil quod ad intelligentiam inſtitutionum iuris Romani neceſſarium videbatur, videmur nobis omiſiſſe. Quare, tamquam feſſi, ne diutius in aliena republica verſemur, in patriam reuertimur poſtliminio, viſuri in poſterum,

Quid domibus noſtris praui rectiue geratur.

S. D. G.

INDEX

INDEX I.

TITVLORVM ET MATERIARVM QVAE IN ILLIS TRACTANTVR.

LIB. I.

AD PROOEM. *de variis iuris Romani collectionibus diſſeritur.* - - - - - - - - pag. 1

Ad TIT. I. de iuſtitia & iure, agitur *de iureconſultorum veterum philoſophia, & aemulatione cum philoſophis.* - - 29

Ad TIT. II. de iure nat. gent. & ciuili, agitur *de ritu ferendi leges & plebiſcita, vt & de SC. de Praetorum & Aedilium edictis, de iureconſultorum origine & reſponſis, de conſtitutionibus principum, aliis.* - - - - - - - - 31

Ad TIT. III. de iure perſonarum, agitur *de ſeruorum Romanorum conditione & variis generibus.* - - - - 69

Ad TIT. IV. & V. de ingenuis & libertinis, agitur *de variis manumittendi ritibus, de libertinorum conditione, variis generibus, inſignibus.* - - - - - - - - 75

Ad TIT. VI. qui & quibus ex cauſis manum. non poſſunt; agitur *de legis Aeliae Sentiae origine, ratione, variis capitibus, & abrogatione.* - - - - - - - 81

Ad TIT. VII. de Lege Fuſ. Canin. tollenda; agitur *de huius legis origine, ratione, materia, abrogatione.* 93

Ad TIT. VIII. de his, qui ſui vel alieni iuris ſunt, agitur *de Dominorum poteſtate & crudelitate in ſeruos, & variis legibus, quibus illa coercita.* - - - - - - 95

Ad TIT. IX. de patria poteſtate, agitur de antiqua patrum poteſtate in liberos, veluti *de iure vitae & necis, de trina venundatione liberorum, de iudiciis domeſticis, de acquaeſtu per liberos, & quid in his omnibus ſenſim mutatum ſit.* - - - - 98

Ad TIT. X. de nuptiis, agitur de variis ritibus *nuptiarum; veluti confarreatione, coemtione, vſu, eorumque effectibus, vt & de nuptiarum requiſitis.* - - - - pag. 104

Adpendix de legitimatione, *in ſpuriorum conditionem, originem legitimationis, variaque eius genera inquirit, vbi & de curiae datione.* - - - - - - - - 113

Ad TIT. XI. de adoptionibus, *de variis adoptionis generibus, & ritibus in ea adhibitis diſſeritur.* - - - 117

Ad TIT. XII. quibus modis patr. pot. ſoluitur, agitur *de ritibus emancipationis eiuſque variis ſpeciebus.* - - 128

Ad TIT. XIII. XIV. XV. XVII - XX. de tutelis, teſtamentaria, legitima, fiduciaria, datiua, *partim origo tutelae, partim leges XII. tabularum de tutelis explicantur. Adduntur quaedam de ritibus dandi tutores, vt & de tutela mulierum, cuius hiſtoria latius traditur.* - - - - - 134

Ad TIT. XVI. de capitis deminutione, *eius origo ex antiquo cenſus inſtituto deducitur, multaque ex antiquitatibus explicantur de iure poſtliminii, de ſeruitute poenae, de exilio, aquae & ignis interdictione, deportatione, & aliis.* - - - - 146

Ad TIT. XXI. de auctoritate tutorum, *quid antiquis fuerit auctoritas, quid adminiſtratio, & quomodo interponi conſueuerit auctoritas, docetur.* - - - - - 155

Ad TIT. XXII. Quibus modis tutela finitur, *de ritu explorandi pubertatem, & aliis modis finiendi tutelam agitur.* - 156

Ad TIT. XXIII. de curatoribus, *agitur de curatione furioſorum, & prodigorum, de ritu interdicendi bonis, de origine curationis minorum, de actionibus & adiutoribus, aliiſque rebus huc pertinentibus.* - - - - - - 160

Ad TIT. XXIV. de ſatisdat. tutor. & curat. *ſatisdationis origo, SC. ſub Traiano factum, ipſeque ritus ſatisdandi explicantur.* 166

Ad TIT. XXV. de excuſat. tut. vel curatorum, *multa diſſeruntur ex antiquitatibus de lege Papia Poppaea & iure liberorum, de liberorum recens natorum profeſſione, de adminiſtratione fiſci & aerarii, de ſchola Romana, Cpol. & Berytenſi & variis in illa Profeſſoribus, Grammaticis, Rhetoribus, Philoſophis, Medicis, Iureconſultis, eorumque immunitatibus.* - - - 168

Ad TIT. XXVI. de ſuſpect. tutorib. vel curatoribus: *origo huius criminis ex lege XII. Tab. explicatur.* - - 183

ADPENDIX Libri I, ea ſupplet, quae in inſtitutionibus de iure perſonarum omittuntur. *Hinc in illa agitur de iure ciuitatis &*

& Quiritium, de Latio & latini nominis eorumque iuribus, de Italis, de prouinciis, earumque formulis, de municipiis, coloniis, praefecturis, ciuitatibus foederatis, de peregrinis denique, eorumque conditione & iuribus, aliiſque. - pag. 186

LIB. II.

AD TIT. I. de rer. diuiſ. & adquir. rer. domin. explicatur; *quomodo Romani res ſacras Diis ſuperis, religioſas diis inferis conſecrauerint, quomodo ſepulcra circumſcripſerint limitibus, quomodo muros aratro ſignarint, ac deinde dedicarint? Quae res dictae veteribus publicae, communes, vniuerſitatis, nullius? Quaenam res mancipi & nec mancipi? quomodo facta mancipatio, in iure ceſſio, ſub corona venditio, traditio, adiudicatio? Quid Dominium quiritarium & bonitarium?* - - - - 280

Ad TIT. II. de rebus corporalibus & incorporalibus *haec diuiſio e principiis Stoicorum explicatur.* - - - 300

Ad TIT. III. de ſeruitut. ruſtic. & vrbanor. praediorum, *de vtrarumque origine & indole ex antiquitatibus Romanis diſſeritur.* 302

Ad TIT. IV. & V. de vſufructu, vſu & habitatione *eorumque origine agitur.* - - - - - - 312

Ad TIT. VI. de vſucapionibus & longi temporis praeſcriptionibus: *origo horum iurium ex iure Attico & legibus XII. Tabularum deriuatur, & de legibus Atinia, Iulia, Plautia, Scribonia aliiſque nouis conſtitutionibus agitur.* - - - - 315

Ad TIT. VII. de donationibus *diſſeritur de differentia doni & muneris, de donis Romanorum variis, veluti ſtrenis, apophoretis, muneribus natalitiis, luſtricis, nuptialibus, xeniis &c. Eadem occaſione de lege Cincia & aliis iuribus eorumque origine agitur.* 321

Ad TIT. IIX. Quibus alienare licet vel non licet, *tota materia de dotium origine & iure, vt & de ritibus dotem dicendi, dandi promittendiue tractatur. Agitur item de alienatione pignoris & rerum pupillarium.* - - - - - - - 333

Ad TIT. IX. Per quas perſonas cuique adquiritur, *praecipue de adquaeſtu per liberos horumque peculio, vt & per ſeruos, matresfamilias, perſonasue liberas agitur.* - - - - - 339

Ad TIT. X. XI. XII. XIII. De teſtamentis ordinandis, de teſtam. militar. & qui teſtari non poſſunt, *oſtenduntur prima rei teſtamentariae initia, additurque, quomodo teſtamenta in comitiis calatis, in procinctu, per aes & libram, vt & praetoria facta ſcriptaque*

taque ſint. Agitur etiam de teſtamentis militaribus, de teſtamentis feminarum, de exheredatione liberorum vetere & noua, vt & abdicatione eorum &c. - - - - - pag. 342

Ad TIT. XIV. de heredibus inſtituendis, de *iis praecipue agitur, qui heredes inſtitui haud potuerint, quales erant peregrini, caelibes, orbi, vniuerſitates, in quibus tamen non comprehenduntur municipia. An & quinam Dii potuerint heredes inſtitui? Qualis as hereditarius, & quomodo computandus?* - - - - 353

Ad TIT. XV. XVI. de vulgari & pupillari ſubſtitutione *in vtriusque originem inquiritur, ſimulque eius formula & modus oſtenduntur.* - - - - - - - - 358

Ad TIT. XVII. XVIII. XIX. quibus modis teſtam. infirmantur, de querela inofficioſi teſt. vt & de hered. qualitate & different. *explicatur, quaenam teſtamenta fuerint nulla vel iniuſta infirmata, rupta, irrita, reſciſſa: quae fuerit origo querelae inofficioſ eiusque natura? quae origo portionis legitimae? Quinam heredes dicti neceſſarii, ſui & neceſſarii, extranei? Quibus ritibus creta & adita hereditas? Quid pro herede geſtio? Quid immixtio & agnitio?* 360

Ad TIT. XX - XXII. de legatis eorumque ademtione & translatione, vt & lege Falcidia *oſtenditur, quotuplicia legata fuerint, quomodo legatum ſit per vindicationem, damnationem, ſinendi modo, per praeceptionem? Quaenam fuerit horum legatorum differentia? Quid legatum partis hereditatis? Conſiderantur porro leges Furia teſtamentaria, Voconia, Falcidia, earumque origo & materia expenditur.* 368

Ad TIT. XXIII - XXV. de fideicommiſſis vniuerſalibus & ſingularibus, & de codicillis, *fideicommiſſorum origo, formulae, natura oſtenditur: adduntur nonnulla de SC. Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, de codicillorum nomine, natura, origine, & quae huc pertinent, aliis.* 376

LIBER III.

AD TIT. I. de hereditatibus, quae ab inteſtato deferuntur, *explicatur lex XII. Tab. de ſucceſſione ſuorum & agnatorum, additurque, quinam dicti ſint heredes ſui, vbi & difficilis Paulli locus exponitur, nec non, an & filiae ſucceſſerint, vbi plura de lege Voconia, item an vxores, quae in manum conuenerant, inter heredes ſuas fuerint? quomodo emancipatis ſuccurrerit Praetor? quidue recentiores leges hac in re immutarint?* - - 383

Ad TIT. II. de legitima agnatorum tutela, *quinam agnati fuerint,*

rint, quinam gentiles, docetur, eaque occaſione explicatur, quomodo Romani gentes familiaſque ſuas nominibus, cognominibus, agnominibus diſtinxerint. Additur lex XII. Tab. de ſucceſſione gentilium, itemque quo ordine agnati & gentiles ſucceſſerint, & an agnatae etiam ad ſucceſſionem vocatae ſint, quoque iure emancipatis ſucceſſerint patres, & quid nouum ius hac in re mutarit, diſquiritur. - - pag. 388

Ad TIT. III. de SC. Tertulliano, *primo, quibus legibus ſenſim matres ad liberorum ſucceſſionem vocatae ſint, ac deinde SC. Tertulliani hiſtoria & materia, vt & iuris liberorum ex hoc SC. & ex lege Papia Poppaea differentia exponitur.* - - - 392

Ad TIT. IV. de SC. Orphitiano, *huius SC. hiſtoria traditur, oſtenditurque ex Valerio Max. & Plinio, iam ante hoc SC. liberos maternam hereditatem querela inofficioſi inſtituta ſibi vindicaſſe.* 396

Ad TIT. V. de ſucceſſione cognatorum: *oſtenditur, cognatos non a legibus XII. Tabularum, ſed a Praetore ad ſucceſſionem vocatos, ſed & quinam cognati dicti ſint, ad quotum gradum ſucceſſerint, & quid ius nouum de iis ſtatuat, explicatur.* - - 398

Ad TIT. VI. de gradibus cognationum, *nomina graduum ſingulorum traduntur, additoque ſchemate antiquo, quomodo veteres gradus iſtos diſponere conſueuerint, oſtenditur.* - - 400

Ad TIT. VII. de ſeruili cognatione, *ius hac de re nouum pariter ac antiquum exponitur.* - - - - - 402

Ad TIT. VIII. de ſucceſſione libertorum, *explicata lege vetere XII. Tabularum, oſtenditur patronos agnatorum iure olim cenſeri conſueuiſſe, vnde & liberti patronorum nomina adſumſerint. Additur, quomodo illis ſucceſſerint patroni, & quibus caſibus libertae ſucceſſione patronos excludere potuerint. Accedit explicatio capitum quorumdam legis Papiae Poppaeae de libertabus quatuor liberorum parentibus, de libertis centenariis, de ſucceſſione patronae, &c.* 403

Ad TIT. IX. de adſignatione libertorum: *oſtenditur, qua in re conſtiterit ius patronatus, quid fuerit adſignatio libertorum, & quid de ea cautum ſit SC. Claudiano?* - - - - 408

Ad TIT. X. de bonorum poſſeſſione, *explicata differentia poſſeſſionis bonorum & bonorum poſſeſſionis, quid & quotuplex haec fuerit, exponitur, additurque nonnihil de bonis caducis ex lege Papia Poppaea, vt & de formulis, quibus & petita & data eſt bonorum poſſeſſio.* - - - - - - - - - 410

Ad TIT. XI. de adquiſitione per adrogationem, *ius tum vetus tum nouum de vniuerſali iſto adquirendi modo traditur.* 417

Ad TIT. XII. de eo cui libertatis cauſſa bona addicuntur,

ſimiliter

ſimiliter tum vetus tum nouum ius explicatur. - pag. 419

Ad TIT. XIII. de ſucceſſionibus ſublatis, quae fiebant per bonorum venditionem ex SC. Claudiano. *Hic lector ad alium locum huius tractatus remittitur.* - - - - 421

Ad TIT. XIV. de obligationibus, *praecipue de contractuum & pactorum apud Romanos differentia, de obligationibus ciuilibus & praetoriis, vt & de obligationibus ex delicto diſſeritur.* - ibid.

Ad TIT. XV. quibus modis re contrahitur obligatio, *praecipue de mutuo docetur, quod veteres illud adpenderint, vt & de foenore, quomodo illud a mutuo differat, quomodo pecuniae foenori datae & Kalendario inſcriptae ſint, qualis contractus in foenore interceſſerit, quae leges veteres de eo latae ſint, quibus fraudibus vſi ſint foeneratores, quomodo computatae ſint vſurae, quae vſurae dictae ſint centeſimae, deunces, decunces, dodrantes, beſſes, ſeptantes, ſemiſſes, quincunces, trientes, quadrantes, ſextantes, vnciariae, ſemiunciariae, item vſurae binarum, ternarum, quinarum, centeſimarum* &c. *Adduntur quaedam de commodato, depoſito, de quo & lex XII. Tab. exponitur, & de pignore.* - - - 425

Ad TIT. XVI-XX. de verborum obligationibus, *ritus ſtipulandi formulaeque in eo contractu adhibitae, varia item de ſtipulationibus iura eorumque genera exponuntur. Quum vero & ſponſalia fierent per ſtipulationes, de his quoque, eorumque praecipuis ritibus diſſeritur.* - - - - - - 441

Ad TIT. XXI. de fideiuſſoribus, *explicatur, quinam veteribus fuerint vindices, vades, ſubuades, praedes, fideiuſſores, ſponſores, adpromiſſores, fideipromiſſores, quales fuerint fideiubendi formulae, qualis fideiubentium obligatio &c.* - - - 451

Ad TIT. XXII. de litterarum obligationibus, *ſollicite ex antiquitatibus, qualis fuerit apud veteres litterarum obligatio, quaque forma illa facta ſit, exponitur.* - - - 457

Ad TIT. XXIII - XXVII. de contractibus conſenſualibus, *agitur de emtione venditione, locatione conductione, ſocietate, mandato, eaque occaſione de conductionibus publicanorum eorumque ſocietatibus complura ex antiquitate exponuntur.* - - 462

Ad TIT. XXVIII. de obligationibus, quae quaſi ex contractu naſcuntur, *de negotiorum geſtionis origine, tutela, communione agitur, ſimulque lex XII. Tab. de familia erciſcunda explicatur.* - - - - - 471

Ad TIT. XXIX. per quas perſonas nobis obligatio adquiritur. *Hic lector ad alium locum remittitur.* - - 476

Ad

Ad TIT. XXX. quibus modis tollitur obligatio, *agitur de ſolutione, de antiquiſſima obaeratorum conditione, de poſſeſſione bonorum eiuſque origine, de nouis tabulis a plebe poſtulatis, de in ſolutum datione, de ceſſione bonorum, de acceptilationis ritibus, de nouatione, contrario diſſenſu & obſignatione pecuniae.* - pag. 476

LIBER IV.

AD TIT. I. de obligationibus, quae ex delicto naſcuntur, *explicatur vberius, quaenam antiquiſſimae ſint de furto leges, quomodo furtum nocturnum, quomodo manifeſtum & nec manifeſtum vindicatum. Prolixe imprimis diſpicitur, quo ritu veteres furtum conceperint per lancem & licium.* - - - - 485

Ad TIT. II. de vi bonorum raptorum *eadem methodo de rapina agitur.* - - - - - - 498

Ad TIT. III. de lege Aquilia, *de damno iniuria dato vt & Legis Aquiliae hiſtoria variisque capitibus agitur & imprimis oſtenditur, caput ſecundum de ſeruo corrupto egiſſe.* - - 499

Ad TIT. IV. de iniuriis *variae leges XII. Tabularum, vt & ius praetorium de iniuriis, earumque poena explicatur. Additur legis Corneliae de iniuriis hiſtoria & explicatio.* - - - 506

Ad TIT. V. de obligationibus, quae quaſi ex delicto naſcuntur, *explicatur, qua cura iudices lecti, quomodo iidem litem ſuam fecerint, quid de effuſis, deiectis &c. ſtatuerit Praetor, quid de nautis, cauponibus & ſtabulariis &c.* - - - - - 514

Ad TIT. VI. de actionibus *ea omnia, quae in iure fiebant, exponuntur. Docetur ergo, quinam magiſtratus Romae & in prouinciis iudiciis priuatis praefuerint, quid fuerit imperium & iurisdictio, vbi ius dictum, quid veteribus fuerit tribunal, quid locus planus? quinam Praetori adſederint, quibus diebus ius dictum, quinam dies dicti nefaſti, atri, ominoſi, interciſi, feriales, quo ritu facta ſit in ius vocatio, actionis editio, poſtulatio, quomodo conceptum vadimonium, quomodo actio intenta? quibus formulis & ritibus vindiciae poſtulatae in rei vindicatione, quibus formulis omnes reliquae actiones inſtitutae, quid interfuerit inter actiones arbitrarias, bonae fidei & ſtricti iuris, quo ritu poſtulati iudices, qua formula iidem dati, quomodo numerus teſtium a Praetore praeſcriptus, & quomodo facta ſit litis conteſtatio?* - - - - - - 517

Ad TIT. VII. quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur, *agitur de actione inſtitoria, eaque occa-*

ſione oſtenditur, quo loco mercatores apud veteres Romanos fuerint quaenam eorum fuerint collegia, quinam inſtitores, &c. Eodem mod explicatur, quales fuerint Romae exercitores, quibus formulis actio nes inſtitoria, exercitoria, tributoria & de peculio inſtitutae ſint. Ac cedit hiſtoria SC. Macedoniani. - - - pag. 54

Ad TIT. VIII. de actionibus noxal. *actionum harum natura formulae & origo ex XII. Tab. oſtenditur.* - - - 55

Ad TIT. IX. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, *actioni quadrupedariae origo & natura ex XII. Tabulis oſtenditur. Accedun nonnulla de lege Peſulania de cane, & quomodo canibus alligatis in ſcriptio addi conſueuerit.* - - - - - - 55

Ad TIT. X. de iis per quos agere poſſumus, *Aduocatorum Cognitorum, Procuratorum origo ex hiſtoria traditur, additurque non nihil de dominio litis.* - - - - - 55

Ad TIT. XI. de ſatisdationibus, *earum indoles ex vetere aequ ac nouo iure deſcribitur.* - - - - - 56

Ad TIT. XII. de perpetuis & temporariis actionibus, *quaenam actiones perpetuae, quaenam & cur illae annuae & temporariae fuerint, oſtenditur.* - - - - - 566

Ad TIT. XIII. & XIV. de exceptionibus & replicationibus *quomodo illae in iure prolatae, quomodo formulis iudices dandi inclusae ſint; oſtenditur.* - - - 568

Ad TIT. XV. de interdictis, *eorumque origine, natura, formulis agitur.* - - - - - - 571

Ad TIT. XVI. de poena temere litigantium, *praecipue de iureiurando calumniae & calumniatorum poena ex antiquitatibus diſſeritur.* - - - - - - 574

Ad TIT. XVII. de officio iudicis. *Quemadmodum titulo VI. ea, quae in iure fiebant, ita ad hunc titulum ea, quae in iudicio fiebant, exponuntur, oſtenditurque, quibus formulis dati iudices, vnde & quomodo lecti ſint, quos in conſilium adhibuerint, quomodo in leges iurarint, quo ritu dies iudicii diffindi, abſentes edictis citari, praeſentes calumniam iurare, cauſſam coniicere, conſueuerint, quomodo dixerint oratores, & quo pacto denique lata ſit ſententia.* 577

Ad TIT. XVIII. de iudiciis publicis, *tum de iudiciis publicis, tum de iudiciis populi, tum de legibus ad varia crimina coercenda comparatis agitur. De iudiciis publicis oſtenditur, quomodo a popularibus actionibus, a iudiciis populi & cognitionibus extraordinariis differant, quae crimina iis vindicata, quibus poenis in reos animaduerſum, quinam iis praefuerint quaeſitores, quisnam Iu-*

dex

dex quaeſtionis, quinam reliqui iudices fuerint? quomodo rei in ius vocati, quomodo nomen delatum, quomodo deinde rei veſtem mutarint, quomodo patroni adhibiti, quomodo prima ac deinde ſecunda ſit inſtituta actio, quomodo ſententia lata &c. De iudiciis populi refertur, quo pacto dies dicta ſit reis, in quibus comitiis factum iudicium, quomodo rei citati, ter accuſati & citati ſint, quomodo promulgata rogatio, quomodo reus defenſus, ipſaque ſententia lata per ſuffragia populi? Denique leges de crimine maieſtatis, de adulterio, de ſicariis, parricidio, de falſis, de vi publica & priuata, de peculatu, de repetundis, de plagio & ambitu latius explicantur.

INDEX II.

RERVM ET VERBORVM.

Pro. notat *prooemium*, Adp. *adpendicem*, pr. *principium* cuiuſque tituli. Numeri Romani *libros*, e reliquis numeris primus *titulum*, ſecundus *paragraphum* indicat. Littera minuſcula addita ad *adnotationem* textui ſubiectam reſpicit.

A Littera abſolutionis nota. IV. 18, 31.
Abdicatio liberorum qualis & quomodo facta? II. 10, 23.
Accenſi. I. *adp.* 53.
Acceptilatio quid? III. 30, 10. *ſequ.* quomodo facta. *ibid.* vbi locum habuerit? III. 30, 13. cur dicatur iuris gentium. I. *adp.* 137.
Acclamationes Principibus factae. I. 2, 55. in acta relatae. *ibid.*
Accuſare qui potuerint? IV. 18, 17.
Accuſatio accuſationis. IV. 18. 17.
Accuſatores publici. IV. 18, 17.
Acquiſitio iuris gentium. II, 1, 21. iuris ciuilis. II. 1. 22. per liberos. II. 9, 1. per matrem familias. II. 9, 4. per perſonas liberas. II. 9, 5. per ſeruos. II. 9, 3. per adrogationem. III. 11, 1. *ſequ.*
Actio aeſtimatoria ex emto. III. 23, 3. arbitraria. IV. 6, 36.
bonae fidei. *ib.*
in caupones. IV. 5, 5.
Confeſſoria IV. 6, 27.
Rhetorum fictae. IV. 6, 22.
de diſtrahendis rationibus. I. 26, 5.
duplex in iudiciis publicis. IV. 18, 24.
edita quomodo. IV. 6, 19.

Actiones non eaſdem omnes dabant praetores. IV. 6, 19.
Actio de emto ex modo. III. 23, 3.
exercitoria. IV. 6, 38. & IV. 7, 3.
familiae erciſcundae. III. 28, 6. *ſequ.*
formulae adſtricta. IV. 6, 19. (*n*)
intenta quomodo? IV. 6, 19.
Actio quod iuſſu. IV. 6, 38.
Kalendarii. III. 15, 5.
legis quid? *pro.* 6.
eae a iureconſultis inuentae. I. 2, 31.
num fuerint penes collegium pontificum? I. 2, 31. (*s*)
cur excogitatae. I. 2, 31.
ex maleficiis. IV. 6, 33.
mandati, concurrente dolo, famoſa. III. 23, 20.
mixta quid? IV. 6, 34.
in nautas. IV. 5, 5.
negatoria. IV. 6, 27.
negotiorum geſtorum. III. 28, 3.
noxalis. IV. 8, 4. *ſequ.*
de paſtu pecoris. IV. 9, 1.
de peculio. IV. 7, 5.
perpetua. IV. 12, 1.
a perſequutione & a petitione quomodo differat? III. 30, 12. (m)
poenalis. IV. 6, 35.
poſtulata quomodo? IV. 6, 19.
praeiudicialis. IV. 6, 10.
praeſcriptis verbis. IV. 6, 32.
praetoriae annuae. IV. 12, 2.
perpetuae. *ib.* 3.
Publiciana. IV. 6, 28.
eius antiquitas. 14, 15.
IV. 6, 28.
Actio quadrupedaria. IV. 9, 4.
quaſi Seruiana. IV. 6, 29.
quotuplex? IV. 6, 23.
reſciſſoria Public. IV. 6, 29.
de in rem verſo. IV. 7, 5.
in rem vtilis. IV. 6, 26.
Seruiana. IV. 6. 29.
Actio pro ſocio, dolo concurrente, famoſa. III. 23, 20.
qua ſolidum petitur vel non petitur. IV. 6, 37.
ex ſponſu. III. 16, 22.
contra ſtabularium. IV. 5, 5.
ex ſtipulatu. III. 20, 22.
ſuſpecti tutoris. I. 26, 2.
tributoria. IV. 7, 4.
Actor tutoris. I. 23, 11.
Seruus. *ibid.*
Actum eſt formula comica ab effectu rei iudicatae ſumta. IV. 17, 13.
Actus & iter. II. 3, 10.
Addictio bonorum libertatis cauſſa. III. 12, 1. *ſequ.*
Addicti debitores. III. 30, 2.
an ſeruilis conditionis? *ibid.*
liberati, nonnunquam a diuitibus. III. 30, 4. (c)
Adiudicatio quid? II. 1, 27.
Adiutor tutoris. I. 23, 11.
Adoptio, cur Romae tam frequens? I. 11, 1. *ſequ.*
a quo fieri potuerit. I. 11, 12.
an & ab eo qui liberos habebat? I. 11, 8.
an in ea partus ſimulatus? I. 11, 15. (e)
per aes & libram. I. 11, 15.
mancipatio in ea adhibita. I.

Adoptio quorum fieri potuerit? I. 11, 16.
an domi facta? I. 11, 15. (e)
quotuplex? I. 11, 4.
per teſtamentum. I. 11, 18.
eius effectus. I. 11. 19.
mutata a Iuſtiniano. I. 11, 20.
an tribuerit nobilitatem. I. 11, 11.
etiam domi facta a principibus. I. 11, 15. (e)
a feminis facta. I. 11. 12.
Adorare, id eſt agere. IV. 1, 11.
Adpromiſſor; III. 21, 4.
Adquiſitio: vide Acquiſitio.
Adrogatio cur in comitiis facta, & lege curiata? I. 11, 6.
quamdiu? I. 11, 13.
eius effectus. I. 11, 11.
pontificum auctoritate fieri [redacted] debuerit? I. 11, 7.
quaeſtiones in ea propoſitae. I. 11, 9.
requiſita, quum pupillus adrogatus. I. 11, 17. (g)
Adrogatio per reſcriptum. I. 11, 17.
in ea rogatio ad populum. I. 11, 10.
Romae tantum facta. I. 11, 12.
vnde dicta? I. 11, 5.
Adrogatio, per eam acquiſitio. III. 11, 1.
Adſciſcere vocabulum adoptionis. I. 11, 18.
Adſerere liberali cauſſa. IV. 6, 30.
in ſeruitutem. *ib.*
Adſeſſores iudiciorum. IV. 6, 9.
Adſiduitas. IV. 18, 77.
Adſignatio libertorum. III. 9, 2.
Adſcriptitii. I. 3, 8.
Adulterae dotis parte priuatae, IV. 18, 51.
in monaſterium detrudendae ex lege Iuſtiniani. IV. 18, 52.
ab ipſis viris condemnatae. IV. 18, 51. (f)
verberatae ex lege Iuſtin. IV. 18, 52.
Adulteri domi deprehenſi caſtrati. IV. 18, 57. (f)
Adulterium capitale ex lege Conſtantini M. IV. 18, 52.
eius poena ex lege Iulia an gladius? IV. 18, 51.
an relegatio in inſulam? *ibid.*
genuina quaenam? *ibid.*
grauiter punitum ab imperatoribus. IV. 18, 52.
Aduocatorum origo. I. 2, 29. IV. 10, 1.
vnde dicti. I. 2, 33.
Aedes ſacrae quomodo differant a templis? II. 1, 2.
Aedium Romanorum altitudo. II. 3, 7.
Aedificandi modus Romae obſeruatus. II. 3, 4.
Aediles aerario aliquando praefecti. I. 25, 11.
Cereales. I. 2, 26. (q)
curules. I. 2, 25.
eorum edicta. I. 2, 27.
de ſumtibus ſepulcrorum. II. 1, 4.
eorum iurisdictio. IV. 6, 4.
concurrens cum praetoria. I. 2, 27.

Aediles in municipiis. I. *Adp.* 123.
eorum munus. I. 2, 26.
Origo. I. 2, 25.
etiam praetores dicti. I. 2, 27. (r).
plebeii. I. 2, 25.
apud eos profitebantur meretrices. IV. 18, 53.
Aeditui, apud eos depoſita teſtamenta. II. 10, 11.
Aelianum ius: *vid.* ius Aelianum.
S. Aelivs iuris Aeliani auctor. *Pro.* 8. (p)
eius Tripartita. *ib.*
Aerarium quomodo a fiſco differat? I. 25. 10.
ei quinam praefuerint? I. 25, 11. eius praefectus. *vid.* Praefectus.
Saturni & milit. *ib.*
Ἀέρικον vectigal. I. *adp.* 63.
Aes vxorium. I. 25, 3.
graue. IV. 4. 1.
Ager cenſui cenſendo. II. 1. 18. I. *adp.* 98.
vectigalis. III. 23. 9. (b) & III. 23. 13.
Agere alterius nomine cur non licuerit? IV. 10. 2.
A. Agerivs, nomen in formulis ſolenne. III. 30, 12.
Agnati qui? III. 2, 1.
eorum tutela legitima. I. 15, 5. *ſeq.*
eorum ſucceſſio. III. 2, 3. *ſeq.*
capitis deminutionem paſſi inſtar cognatorum erant. III. 5, 4.
ad agnatos & gentiles prouerbium. I. 23. 4. (c)
Agnomina Romanorum. III. 2, 2.
Album quid? I. 2, 23. (*m*)
Altitudo aedium Rom. II. 3, 7.
Altius non tollendi ſeruitus. II. 3, 7.
Altius tollendi obſcura. *ib.*
Ambitus aedium. II. 3, 4.
apud Romanos qualis? IV. 18, 77.
leges de hoc crimine variae. *ib.* 78.
Anatociſmus olim licitus, poſtea prohibitus. III. 15. 30. (*m*)
Angiportus. II. 3, 4.
Anguia Anguitia Dea Marſorum. I. *adp.* 94.
Annonae caritas. Propter hanc peregrini vrbe expulſi. I. *adp.* 136.
Annulus pronubus. III. 16, 20.
Annuli aurei ius. I. 5. 17. (*h*)
Anſariae vectigal. I. *adp.* 63.
Anteſtatio in ius vocantium quid & quomodo facta? IV. 6, 14.
ea an ſemper opus. *ib.*
Anteſtatus quis? & an idem cum libripende? I. 12, 7.
Ἀντιφέρνα. II. 7, 18.
Antistivs Labeo ICtus: *vid.* Labeo.
Antoninvs (Marcus) ſub eo conditum edictum. prouinciale. *Pro.* 15. (*s*)
praetorem tutelarem creauit. I. 2, 20.
Antonini Caracallae conſtitutio: orbis Romani. I. *adp.* 19
eius occaſio. *ibid.*
Antoninvs Pius an & Hadrianus dictus? III. 3, 3.

ἀνθύπατος pro conſulari. I. *Adp.* 96.
Ἀντικατηγορία. IV. 18, 17.
Ἀπειπεῖν. II. 10, 23.
Ἀποκηρύσσειν. *ibid.*
APOLLO Didymaeus. II. 14, 4.
Apophoreta Saturnalia. II. 7, 5.
Aqua Claudia, Curtia, Traiana. II. 3, 12.
Aquae & ignis interdictio. I. 16, 9.
 in cubicula & triclinia ductae. II. 3, 12.
 ductuum Rom. ſtructura. II. 3, 12.
 ductus ſeruitus. *ib.* per iniuriam corruptae. IV. 4, 5. (*i*)
Aquam oletare quid? *ib.*
AQVILIVS ICtus formularum inuentor. III. 30, 12. (*h*)
Aquiliana ſtipulatio. *ib.*
Aratrum inductum vrbibus. II. 5, 8.
Aratro circumductae coloniae. I. *adp.* 125.
Arbitri & iudices quomodo differant? IV. 6, 36. & *ib.* 39.
 quomodo tulerint ſententiam. IV. 17, 12.
Arbor infelix quae? IV. 18, 10. (d)
Arcae in ſepulcris ex qua materia? II. 1, 4.
 Ex arca numerare. III. 15, 2.
Argentarii qui? III. 15, 6. (h)
Arillator quis? IV. 7, 1.
Ariſtocratiam pulſis regibus moliebantur patricii. I. 2, 46.
Arrha in emtione data. III. 23, 2.
Arrha ſponſalitia. III. 16, 20.
As. IV. 4, 1.
Aſſipondium. II. 14, 6.
Aſſius lapis cadauera conſumit. II. 1, 4.
Atilia gens Romae celeberrima. I. 20, 9. (f) p. 139.
Auctio quid? II. 1, 22. II. 18, 11.
Auctores cur eſſe debebant actores? IV. 6, 25.
Auctoritas an a tutoribus interponi potuerit perfecto negotio? I. 21, 3.
Auguſtus cur IGtos ſibi conciliarit? I. 2, 39. (x)
 numerum praetorum auxit. I. 2, 20.
 inuentor quaeſtorum candidatorum. I. 2, 45. (z)
 eius inſtitutum de condendis SCis. I. 2, 47. (a) I. 2, 49.
AVRELIVS Imperator quis? *Pro.* 19. (y)
Aureus quantum valuerit. III. 8, 10. (e)
Auris memoriae locus. IV. 6, 14. (i)
 tacta ab anteſtantibus. *ib.*
Aurum coronarium. II. 7, 4.
 oblatitium. *ib.*
Auſpicia cur comitiis adhibita? I. 2, 7.
Auſpicialis lapis. II. 1, 2.
Authenticae a quo collectae? *Pro.* 33.
Auxilia in legione. I. *adp.* 56.

BALSAMONIS (Antiochi) πρόχειρον. *Pro.* 39.

Barba

Barba a reis promiſſa. IV. 18, 20.
Barbari ſequiori aeuo quinam vocati? I. *adp.* 134. barbaricum. *ib.*
eorum adoptandi ritus. I. 11, 15. (*e*)
Baſilica a quo collecta? *Pro.* 38.
Iulia, in qua habita iudicia centumuiralia. IV. 6, 9.
in baſilicis inſtituta iudicia. IV. 6, 7. (*a*)
Basilii Imp. προχειρον. *Pro.* 36.
Basilivs primus molitur collectionem iuris Graecan. *Pro.* 36.
Bello capti fiebant ſerui. I. 3, 1.
non tamen in bello ciuili. *ib.* (*a*)
Beneficium abſtinendi. II. 17, 12.
diuiſionis. III. 21, 9.
ordinis. *ib.* 10.
in ſolutum dationis. III. 30, 7.
Beryti ſchola iuridica. *Pro.* 45.
Birrus a Romanis ſub imperatoribus loco togae vſurpatus. I. *adp.* 139.
Bona caduca. *vid.* Caduca. eorum poſſeſſio quid? III. 10, 1.
quomodo differat a poſſeſſione bonorum. III. 10, 1.
quotuplex? III. 10, 3. an fuerit in arbitrio praetoris. *ib.* 2.
(b) data pro tribunali. *ib.* 3.
(c) contra tabulas. III. 10, 4. *ſeq.* 10, 6.
ab inteſtato. *ib.* 7. quomodo petita & data. III. 10, 10. *ſequ.*
qualis iure nouo? *ib.* 12.
eorum addictio libertatis cauſſa. III. 12, 1.
in Bonis eſſe quid? II. 1, 29.
Bonitarium dominium. *ib.*
Branchv IC. notatus. IV. 6, 24. (u) & §. 25. (*y*)
Bulla habitus ingenuorum puerorum. I. 4, 1. (aa)

C Littera Condemn. I. *Adp.* 31, IV. 18, 31.
Caduca bona quid? III. 10, 8.
Caelebs nihil capiebat ex teſtamento. II. 14, 2.
Caelibatus amantiſſimi Romani. I. 25, 2.
poena in libera rep. I. 25, 3.
Caerites & caeritum tabulae. I. *adp.* 6.
Caesaris conatus colligendi ius vniuerſum. *Pro.* 12.
Caii inſtitutiones. *Pro.* 30. (*d*)
eae adhuc ſeculo IX. integriores exſtiterunt. *ibid.*
Caius vbi tu es, ibi ego Caia. I. 10, 11.
Calata Comitia, *vide* Comitia.
Calendae celeres & triſtes. III. 15, 18.
Calendarium, *vide* Kalendarium.
Caligvla iureconſultos tollere voluit. I. 2, 40.
Calumniae poena. IV. 16, 3. *ſequ.*
Calumniatorum fronti littera K ſuffixa. IV. 16, 3.
Candidianvs a Valeria Auguſta adoptatus. I. 11, 12.
Canis damnum dans. IV. 9, 2. *ſeq.*
quomodo a Romanis alligatus. IV. 9, 3.

Canis

Canem caue canum alligatorum latibulis ſubſcriptum. *ib.*
Canon frumentarius: *vid.* frumentum.
Capi ſolebant veſtales & flamen Dialis. I. 12, 14.
Capilli raſi a libertis. I. 5, 18. (i)
ſubmiſſi a reis. IV. 18, 20.
Caricae ficus. II. 7, 4.
Caſtratio adulterorum. IV. 18, 15. (*f*)
Catholici procuratores Caeſ. I. *adp.* 106.
Caupona in hac non divertebant honoratiores. IV. 5, 5.
Cenotaphium an religioſum. II. 1, 3.
Cenſores in municipiis. I. *adp.* 123.
Cenſorum edicta vel leges cenſoriae quid? I. 2, 18. (k)
Cenſus cauſſa Romam veniendum. I. *adp.* 43.
eo adquirebatur ius ciuitatis. I. *adp.* 52. quando Romae agi deſierit. I. *adp.* 53. capitis & ſoli. I. *adp.* 114.
Cenſui cenſendo agri. II. 1, 18. I. *adp.* 98.
Centenarius libertus. III. 8, 7.
Centum aurei an mille HS? III. 8, 10. (e)
Centumuirale iudicium quale? IV. 6, 9.
in eo quae cauſſae tractatae? IV. 6, 9.
vbi habitum? *ibid.* quot iudicibus conſtiterit? *ibid.*
eius quatuor conſilia. *ibid.*
Centuriae praerogatiua; primo vocata, iure vocata. I. 2, 6.
Ceſſio in iure. *vide* in iure ceſſio.
bonorum, qua lege introducta. III. 30, 8.
Chalcologus. I. *adp.* 53.
Chirurgi plerique Rom. medici. I. 25, 19.
χιτωνισκός. IV. 1, 18.
Cicero an fuerit ICtus? *Pro.* 11. (q)
tentauit collectionem iuris. *ib.*
eius loca explicata. I. 20, 16. (*g*) I. *adp.* 72. (*d*) I. *adp.* 88. I. *adp.* 120. (*x*) I. *adp.* 25.
Ciuis ingenuus. I. *adp.* 4.
Ciuium Rom. libertas. I. *adp.* 25.
quomodo differat a libertate iuris gentium? *ib.* (*g*)
a verberibus & iniuriis. *ibid.*
a magiſtratuum tyrannide. I. *adp.* 27.
a ſaeuitia creditorum, *ib.* 30.
ius ſuffragii. *ib.* 31.
Ciuis Romanus alterius ciuitatis ciuis eſſe non poterat. I. *adp.* 72.
Ciuis Romanus ſum, qualis formula? I. *adp.* 28.
Ciuitatis ius cum quibus communicatum? I. *adp.* 2. *ſeq.*
in quo conſtiterit? *vide* iura ciuitatis.
Ciuitates foederatae. I. *adp.* 133.
Ciuitates liberae heredes poterant inſtitui, non aliae. II. 14, 3.
Claſſes ciuium Romanorum. I. 16, 1.
Clavdii & Vespasiani temporibus ſimul cur tribuatur

SC. Macedonianum. IV. 7, 7.
CLAVDIVS praetores fideic. creauit, I. 2, 20.
Clepſydra, ad eam dicere iuſſi ſunt oratores. IV. 17, 8.
Cloacae ſeruitus. II. 3, 6.
Cloacarum Romanarum ſtupenda ſtructura. II. 3, 6.
Codex quid? *Pro.* 17. (*u*)
Alaricus. *Pro.* 22. (*a*)
Gregorianus. *Pro.* 18.
Hermogenianus. *Pro.* 19.
vtriuſque fragmenta. *ib.* 21.
Iuſtinianeus prior. *ib.* 28.
poſterior. *ib.* 31.
Graece verſus in Graecia exſtitit. *ib.* 35. (*b*)
Theodoſianus. *Pro.* 22.
eius naeui. *ib.* 23.
Codicilli, eorum origo & natura. II. 23. 11. *ſequ.*
eorum & epiſtolarum differentia. II. 23, 11. (*e*)
teſtamento confirmati. II. 23, 14. ſollennitates. II. 23, 15. *ſequ.*
principum data ſacerdotibus & dignitates. I. *adp.* 68.
Coeleſtis Salinenſis Carthaginis, quaenam Dea? II. 14, 4.
Coemtio ritus nuptiarum omnibus fere gentibus ſollemnis. I. 10, 10. (d)
quomodo facta? I. 10, 11.
eius effectus. I. 10, 12.
Cognati an ad ſucceſſionem vocati Legibus XII. Tab. III. 5, 1.
eorum ſucceſſio e iure praetorio. *ib.* 2.
Cognati quinam? III. 5, 3. ad quotum gradum ſucceſſerunt. III. 5, 5.
Cognitio extraordinaria. IV. 15, 7.
Cognitores qui? IV. 10, 3.
Coloni ſerui. I. 3, 8.
Coloniae quid? I. *adp.* 124.
ciuium Romanorum. *ib.* 127.
Italici iuris. *ib.* 129. Latinae. *ib.* 128.
militares. *ib.* 130. quomodo deductae? *ib.* 125. quotuplices? *ib.* 126.
earum respublica. *ibid.* 131.
inſignia. *ib.* 127.
Comes rerum priuatarum. I. 25, 12. ſacrarum largitionum. *ib.*
Comites a puellis & praetextatis abducti. IV. 4, 5. (d)
Comitia quomodo habita? I. 2, 6. *ſeq.* eorum origo. I. *adp.* 64.
quotuplicia? *ibid.*
quamdiu Romae permanſerint? I. *adp.* 65. (z)
calata quae? II. 10, 2.
curiata. I. *adp.* 64.
an teſtamentorum cauſſa bis ſingulis annis conuocata. II. 10, 2. (a)
centuriata, in iis de capite ciuium Rom. actum. IV. 18, 35.
tributa in iis de mulcta ciuium Rom. actum. *ib.*
Comitium locus iudiciorum. IV. 6, 7. (*a*)
Commodatum. III. 15, 31.
Communes res quae? II. 1, 13.

Com-

Communio an quaſi contractus. III. 28, 5.
Comparare & ſortiri prouincias. I. *adp*. 105.
Comperendinatio. IV. 18, 30.
Compromiſſum quid ? IV. 11, 4.
Compulſores. I. *adp*. 53.
Concubinatus origo. I. *adp*. 38.
cur inuentus ? *ib*. 41.
quando abrogatus. *ibid*. 43.
Concubina quae eſſe potuerit. *ib*. 39.
an & ingenua. *ib*. 40.
eius conditio. *ib*. 42.
Condictio quid ? IV. 6, 31.
rei furtiuae. *ib*. 33.
certi. III. 16, 22.
Confarreationis antiquitas. I. 10, 2. (*a*)
ritus. *ib*.
an omnibus communis. *ib*. 3.
effectus. I. 10, 3.
cur obſoleuerit ? I. 10, 9.
confirmatio *illorum*. I. 15, 4.
Connubium: *vide* nuptiae.
Conquiſitores inquirendae rei furtiuae dati. IV. 1, 21.
Conſenſus patris in nuptiis neceſſarius. I. 10, 15.
curatoris : *vid*. curator.
Conſtantinopoli ſchola iuridica. *Pro*. 45.
CONSTANTINVS M. an collectionem iuris Romani tentauerit ? *Pro*. 12.
auctor manumiſſionis in S. S. eccleſiis. I. 5, 7. (d)
legitimationis inuentor. I. 10, 23.
adulterium capitis poena vindicauit. IV. 18, 52.
CONSTANTINVS Porphyrogeneta βασιλικῶν auctor. *Pro*. 38.
Conſulares quinam dicti ſub Imperatoribus ? I. *adp*. 106.
Ital. I. *adp*. 96.
Conſules magiſtratum a manumiſſione auſpicabantur. I. 5, 5. (b)
etiam dicti duumuiri in municipiis. I. *adp*. 123.
Conſules peregrini. I. *adp*. 69.
Contractus quid ? III. 14, 3.
eius differentia a pacto. *ib*. 4.
quotuplex ? III. 14, 5.
-re initus. *ib*.
conſenſualis. III. 23, 1.
litteralis : *vid*. Litteralis.
verbis initus : *vid*. ſtipulatio.
qui initi a peregrinis. I. *adp*. 137.
Contubernales praeſidum. I. *adp*. 109.
Contumelia quomodo differat ab iniuria ? IV. 4. princ. (a)
Conuentus in prouinciis habiti a Praeſidibus. I. *adp*. 111, IV. 6, 12.
ſub Corona emtio : *vide* emtio.
Corporales res. II. 2, 1.
Correctores quinam ? I. *adp*. 106.
Cos Cretica. I. *adp*. 118.
inde vectigal. *ib*.
Cretio hereditatis eiusque aditio an ſint Synonyma ? II. 17, 13. quomodo & quo ritu facta ? II. 17, 14.
Crimina iudiciis publicis vindicata. IV. 18, 4.

Crimina iudiciis populi vindicata. IV. 18, 34.
extraordinaria qualia. IV. 18, 2.
Crux ſeruile ſupplicium. I. 8, 3. IV. 18, 10.
pro ea furcam in corpore iuris ſubſtituit Tribonianus. IV. 18, 61.
ſupplicium latronum. *ibid.*
Culleo inſuti parricidae. IV. 16, 57. & IV. 18, 59. *ſeq.*
quae animalia immiſſa. IV. 18, 60.
Culleus a quo abrogatus. IV. 18, 62.
Curator furioſorum & prodigorum. I. 23, 2.
Kalendarii. III. 15, 4.
cloacarum. II. 3, 6.
minorum. I. 23, 6. *ſq.*
an inuitis datus. I. 23, 9.
eius conſenſus. I. 21, 4.
quotuplex. I. 23, 1.
Curiae datio. I. 10, 24.
an per eam ſtatim facti decuriones. *ib.*

D Littera nota damn. in iudicio perduell. I. *adp.* 31.
Damnare primo coetu. IV. 18, 30.
Damnum pro poena quid. IV. 18, 5.
iniuria datum. IV. 3, 1.
de eo leges antiquae. *ib.* 2.
Debitor: *vide* obaeratus.
Decem primi in municipiis. I. *adp.* 123.
Decemuiri litibus iudicandis. IV. 6, 9.
Decretum per Interd. IV. 15, 2.
Decumae vectigal. I. *adp.* 60, 115.
Decuriae iudicum. IV. 17, 2.
Decurionum collegium. I. *adp.* 123. inſignia. *ib.*
Dedicatio templorum. II. 1, 2. moenium. II. 1, 9.
Dedititii populi. I. 3, 1. I. 5, 15. (g) liberti. I. 6, 11. eorum iura. II. 5, 15.
Defenſio pura. IV. 13. *pr.* (a) coniuncta. *ib.*
reorum in iudiciis publicis. IV. 18, 28.
Defenſor quis. IV. 10, 7.
Deiecta. IV. 5, 4.
Delicta priuata. IV. 1. *ſeq.*
Delubrum quid? II. 1, 2.
Deminutio capitis e cenſu Romanorum deriuanda. I. 16, 1.
quotuplex. I. 16, 2.
Deportatio ab Auguſto inuenta. I. 16, 11.
an in locum aquae & ignis interdictionis ſucceſſerit? *ib.* (i)
quomodo facta? *ib.*
cur non conceſſa Praeſidibus. I. *adp.* 111.
Depoſiti contractus. III. 51, 31.
negatio duplo vindicata. *ib.*
a quo ſimplum introductum? *ib.*
miſerabilis natura. *ib.*
in templis. II. 1, 2. (b)
Derectarii qui? IV. 4, 8.
Derogare legi, quid? I. 2, 8. (f)
Λειπεσρατευμος. I. 16, 11.

Διαδοχη

Διαδοχή. III. 10, 1.
Διακατοχή. *ib.*
Dianae fanum Romanum & Sacra ciuibus & Latinis communia. I. *adp.* 94.
Dictatores etiam in municipiis. I. *adp.* 123.
Dicterium quid? IV. 4, 5. (*f*)
Dies atri. IV. *6, 11.* (*g*) an iis ſenatus habitus? I. 2. 47.
Dies cognitionum. IV. 6, 12.
decretorum. *ib.*
faſti. IV. *6*, 11.
interciſi. *ib.*
lugubres. *ib.* (*g*)
luſtrici. II. 7, 7.
nominum. II. 7, 7.
nefaſti. IV. 6, 11. (*g*)
ominoſi. *ib.*
poſtulationum. *ib.*
ſeſſionum. *ib.*
Diem dicere quid? IV. 18, 38.
diffindere quid? IV. 17, 6.
Διεξοδικῶς ſcribere quid? *I. 7, 5.*
Diffarreatio diuortii ſpecies. I. 10, 8.
Diffindere diem, *vid.* diem.
Digeſta quid veteribus ICtis? *Pro.* 29. (*c*)
Digitorum percuſſio an in hereditatis aditione adhibita? II. 17, 15.
Dii an heredes potuerint ſcribi? II. 14, 4.
iis ius trium liberorum datum. *ib.*
Δικαιοδόται Iuridici. I. *adp.* 106.
Διοικητής ſeruus. I. 23, 11.
Diſpenſator cenſus. I. *adp.* 53.
Diſputatio fori quid? I. 2, 35.
Diſſenſu mutuo ſoluti contractus. III. 30, 15.
Diuidere ſententiam quid? I. 2, 5.
Diuinatio praemiſſa iudiciis. IV. 18, 18.
Diuiſores. IV. 18, 77.
Diuortii iura. I. *adp.* 44.
origo & frequentia. *ibid.* 45.
ritus. *ib.* 47. *ſeq.*
Dixi, ab oratoribus cur additum oratoribus? IV. 18, 31.
Do, dico, addico: Praetorum verba ſollemnia. I. 2, 22.
Dominium bonitarium. II. 1, 29.
litis eiusque effectus. IV. 10, 4. *ſequ.*
Quiritarium. II. 1, 26.
Domini gaudebant iure vitae & necis in ſeruos. I. 8, 2.
nauium pro exerc. IV. 7, 3.
eorum crudelitas. I. 8, 3.
legibus coercita. I. 8, 4. *ſequ.*
Domini dicti mariti. I. 10, 6.
Domitii Afri libri de teſt. IV. 18, 26.
de Domo numerare. III. 15, 2.
Domus, cur inde in ius rapi nemo potuerit? IV. 6, 16.
ibi Dii colebantur Penates. *ib.*
ibi latitans quomodo a praetore tractatus. ib.
eam vi introiens lege Cornelia tenebatur. IV. 4, 8.
Domum deductio cur neceſſaria in nuptiis? I. 10, 4.
ante eam ſponſa aliquamdiu in hortis commorata, & hinc per dirutam maceriam ingreſſa

ingreſſa eſt aedes. I. 10,11.
Donatio certis legibus facta. II. 7: 10.
an modus. *adp. pr.*
non aequip. legatis ab int. II. 22, 20.
inſinuari quando coeperit. II. 7, 17.
mortis cauſſa. *ib.* 19.
propter nuptias. 16, 18.
parentum. *ib.* 16.
partis bonorum. *ib.*
quotuplex. II. 7, 1.
inter virum & vxorem. *ib.* 18.
per ſcripturam facta. *ib.*
in ea adhibita mancipatio. *vid.* mancipatio.
Dona amicorum. II. 7. 3.
ciuium. *ib.*
clientum. *ib.* (*b*)
cognatorum. *ib.*
hoſpitibus data. *ib.* 9.
Ianuariis calendis miſſa. *ib.* 14.
Imperatoribus miſſa. *II.* 7, 3. (*b*)
a libertis data. II. 7, 3. (*b*) III. 9, 1.
promiſſa. III. 16, 19.
luſtrica. II. 7, 7.
Matronalibus miſſa. II. 7, 5.
Dona a muneribus quomodo differant? II. 7, 2.
natalitia. II. 7, 6.
nomitatim & ſingulatim recenſenda. II. 7, 15.
nuptialia. *ib.* 8.
rara antiquis temporibus. II. 7, 3.
Saturnalib. miſſa. II. 7, 5.
a ſeruis dominis data. II. 7, 3.
de iis lex Cincia. II. 7, 10. *ſeq.*
Dormitator, i. e. fur nocturnus. IV. 1, 2. (*b*)
Dos aduentitia. II. 8, 8.
quomodo data? II. 8, 4.
quomodo dicta. *ib.* 6.
cur inuenta. *ib.* 3.
ea neceſſaria viſa Rom. II. 8, 3.
obſignata apud Auſpices. II. 8, 4.
eius pars ademta adulteris. IV. 18, 51. (*k*)
dominium cur marito conceſſum. I. 10, 7.
Dos penſionibus tribus ſoluta. II. 8, 5.
quaſi pretium emtionis in nuptis. II. 8, 3. (a)
profectitia. II. 8, 8.
quomodo promiſ. II. 8, 5.
a quibus dari, dici, promitti potuerit? II. 8, 7.
quanta plerumque fuerit apud honoratiores? II. 8, 3. (b)
Dotalia inſtrumenta an ad legitimationem neceſſaria? I. 10, 25.
Dotalis fundi alienatio cur prohibita. II. 8, 9.
Drachma octaua pars vnciae. II. 14, 6.
Ducenarius iudex. IV. 7, 2.
Ducenarius. I. *adp.* 53.
Duella tertia pars vnciae. II. 14, 6.
Dupondius. *ib.*
Dupondii quinam? *Pro.* 45.
Duumuiri in municipiis. I. *adp.* 123.
etiam conſules dicti. *ib.*
perduellionis. IV. 8, 11.

Edicta-

EDictales quinam? *Pr.* 45.
Edicta cenſorum. I. 2, 18. (k)
Edicta patriciorum dicta Ῥωμαϊκά. I. 12, 15.
Edictum Aedilitium. I. 2, 27. IV. 9, 3. perpetuum, eius origo. *Pro.* 14.
naeui. *ib.* fragm. *ib.* 6.
Edictum Praetoris. I. 2, 23.
cur inuentum. I. 2, 24.
ab eo inchoata iurisprudentia. I. 2, 23.
perpetuum poſt L. Corneliam. I. 2, 23.
quotuplex? *ib.*
ſcriptum iuuantibus Trib. pl. I. 2, 23. (n)
tralatitium & nouum. I. 2, 23.
Edictum proconſulum quale. II. *adp.* 103.
prouinciale perpetuum. *Pro.* 15. I. *adp.* 103.
ſucceſſorium. III. 10, 9.
Edicta magiſtratuum qualia? IV. 6, 5.
eo ter citati abſentes. IV. 17, 7.
Editio actionis. IV. 6, 19.
iudicum. IV. 18, 23.
Effeſtucatio. IV. 6, 24. (u)
Effuſa. IV. 5, 4.
Εἰκωστώτης praefectus viceſimarius. I. *adp.* 62.
Ἐκκυρύσησειν. II. 10, 23.
Emancipatio Anaſtaſiana. I. 12, 12.
ob dignitatem. I. 12, 14.
Iuſtinianea. I. 12, 13.
quid & quotuplex. I. 12, 5.
Emancipatio quibus ritibus antiquitus facta? I. 2, 7.
an capitis minutio. I. 16, 12.
Emancipati hereditate excluſi. III. 1, 6.
vocati ad ſucceſſionem edicto vnde liberi. *ib.* 7.
iis quo iure ſucceſſerint patres. III. 2, 5.
Emphyteuſeos origo. III. 23, 13.
Emtio ſub corona. II. 1, 24.
venditio quomodo contracta. III. 23, 2.
Ἐνδίκιον. III. 25, 8.
Epicurei philoſophi ἀπράγμονες. I. 1, 4.
Epiſcopi dignitate liberati a patria poteſtate. I. 12, 16.
Ἐπιτροπῆς γραφὴ, crimen ſuſpecti. I. 26, 1.
Equuleus qualis? IV. 18, 25.
Erciſcere familiam quid? III. 28, 7.
Erctum citum in XII. Tab. quid? *ib.*
Ergaſtula domeſtica. I. 3, 8. (f)
Ἐργολαβίαι. III. 25, 10.
Ἑταιρεῖαι prohibitae. II. 1, 15.
Euictionem quis praeſtare debuerit? III. 23, 7.
Exceptio quotuplex. IV. 13, 1.
poſtulanda. IV. 13. *pr.*
eius formula. *ib.* 3.
Excuſare ICtis quid? I. 25. *pr.*
Excuſatio tutorum & curatorum. I. 25, 1. *ſequ.*
reorum in iudiciis populi. IV. 18, 39.
Executio ſentent. IV. 17. 13.
Exercitor nauis? IV. 7, 3.

Exhere-

Exheredationis ius olim liberrimum. II. 10, 29.
poſtea legibus reſtrictum. II. 10, 21. ſequ.
quomodo differat ab abdicatione. *vid.* Abdicatio.
Expenſi latio. III. 22, 2.
Expoſitio partus. I. 9, 5. (*b*)
Exſilium quid? I. 16, 9.
mors ciuilis. I. 16, 11.
Exſules togam ponebant. *vid. toga.*
quomodo teſtari potuerint. I. *adp.* 138. (*e*)
Extraordinaria crimina an priuata. IV. 18, 2.

FAbri exſecutores. IV. 17, 13. (d)
Falcidia Lex: *vide Lex.* Quarta. II. 20, 20.
Falſi crimen quale? IV. 18, 63.
de eo lex Cornelia *teſtamentaria* & numaria. *ib.* & *ſeq.*
quibus poenis vindicatum? *ib.*
Familiam erciſcere quid? III. 28, 7.
Familiae & gentes Romanorum quomodo diſtinctae? III. 2, 2.
Fanum quid; & vnde dictum? II. 1, 2. (c)
Farris vſus in ſacrificiis a quo inuentus? I. 10, 2. (a)
vſus in nuptiis. *ib.*
libra addictis data in diem. III. 30, 4.
Fartores qui? IV. 18, 77.
Faſti dies. IV. 6, 11.
Faſtorum cura penes pontifices. *Pro.* 6. IV. 6, 11.
reliquiae. *Pro.* 9.
Feminarum hereditas coercita lege Voconia. III. 1, 4. II. 20. 16. *ſequ.*
eae non admittebantur poſtea vltra conſanguineas ſucceſſ. III. 2, 4.
ſeruili amore bacchantes. I. 16, 8
in prouincias non comitabantur viros. I. *adp.* 109. (*t*)
quando id permiſſum. I. *adp.* 16.
tutela. *vid.* tutela.
fideiubere non poterant. III. 21, 11.
nullius muneris publici participes. *ib.* 13.
an vnquam in foro cauſſas egerint. III. 21, 11.
Feriae an eaedem cum diebus nefaſtis. IV. 6, 11. (*g*)
Latinae. I. *adp.* 94. quotuplices? IV. 6, 11.
meſſis & vindemiarum. IV. 6, 11. (*h*)
Feronia Dea Terracinorum. I. *adp.* 94.
Feſtucaria vis quae? IV. 6, 24. (*u*)
FESTVS explicatus. I. *adp.* 122.
Fictio in hereditate iacente. II. 1, 16. in poena incenſorum. I. 16, 3. in poſtliminio. I. 16, 4. in ſeruitute poenae. I. 16, 5. in vſucapionibus. I. 2, 24.
Fideicommiſſa ante Auguſtum non praeſtabantur neceſſario. II. 23, 3.
Auguſti de iis lex. *ib.* 4.

Fideicommiſſa quibus formulis relicta? II. 23, 2.
ſingularia quomodo differant a legatis? II. 23, 9.
ea differentia ſublata a Iuſtiniano. *ib.* 10.
olim & peregrini capere poterant. I. *adp.* 138.
Fideipromiſſor quis? III. 21. 4.
Fideiuſſio quam obligationem produxerit? *ib.* 8.
quibus obligationibus acceſſerit? *ib.* 7.
dotis cauſa. *ib.*
Fideiuſſorum varia nomina. III. 21, 1. formulae. *ib.*
iudicialium ratio. *ib.* 6.
Fiducia qualis contractus. I. 12, 9.
cur ea opus fuerit in emancipatione. *ib.*
Fiduciarius pater. I. 12, 8. (*f*)
Fiduciaria tutela, quae olim dicta? I. 19, 8.
Filiae apud pleraſque gentes hereditate excluſae. II. 8, 2.
an hoc ius barbarum? III. 1, 9. (*e*)
apud Athenienſes filiis poſtpon. III. 1, 2.
apud Romanos ante legem Voconiam admittebantur ad hereditatem. II. 8, 3.
Filiifamilias res mancipi. II. 1, 18.
Fiſcus quomodo differat ab aerario? I. 25, 10.
eius adminiſtratio. *ib.*
Flamines Diales cur liberi a patria poteſtate? I. 12, 14. capi ſolebant. *ib.*
in municipiis. I. *adp.* 123.
Flauianum ius: *vid.* ius Flau.
C. FLAVIVS iuris Flauiani auctor quis? *Pro.* 7.
Focaria heres. II. 7, 14.
Foederatae ciuitates quae? I. *adp.* 133.
Foenebre malum. III. 15, 7.
contra illud variae leges. *ibid.* 8.
Foeneratorum fraudes. III. 15, 12.
in quadruplum damnati. IV. 6, 35.
ii ad medium Ianum ſedebant. III. 15, 4.
Foenus quid? III. 15, 3.
eius differentia a mutuo. *ibid.* 4.
non honeſtum. *ib.*
in ſingulas Kalendas exactum. *ib.*
qualis contractus? *ib.* 6.
nauticum III. 15, 16.
quomodo computatum? *vid.* vſura.
Formulae actionum: *vid.* actio; qui iis ceciderant, a Praetore reſtituebantur. IV. 6, 19. (n)
Forum a praeſidibus in prouinciis indictum. IV. 6, 12.
in forum adoleſcentes ducti a conſulari. IV. 10, 1.
Fouencularium vectigal. I. *adp.* 63.
Fraternitas ſociorum. III. 23, 17.
Frumentarius canon. I. *adp.* 115.
Frumenti decimae. *ib.*
Fundi populi quinam? I. *adp.* 88.

Fundus quid? I. *adp*. 88.
Funera pompae cauſſa comitabantur liberti. I. 7, 2.
Fur olim idem ac ſeruus. IV. 1, 1.
an totius aceruí, qui vel minimam partem ex eo ſurripuit. IV. 1, 12.
diurnus quando occidi potuerit. *ib*. 9.
nocturnus occidi potuit. IV. 1, 2. leges de ea re recentiores. *ib*. 3. *ſequ*.
ruri nocte furantes occidi poterant. *ib*. 9.
Furca: ſub ea caeſi ſerui. IV. 18, 10.
pro cruce poſita a Triboniano. IV. 18, 61.
Furtum conceptum. IV. 1, 13.
concipiendi ritus. *ib*. 15. *ſequ*.
e iure Attico explicatus. *ib*. 17. *ſequ*.
ſublatus lege Aebutia. *ib*. 20.
ritus concipiendi furtum poſt legem Aebutiam. *ib*. 21.
conceptum quomodo punitum? *ib*. 12.
manifeſtum quid? IV. 1, 5.
quomodo punitum ex Lege XII. Tab. *ib*. 6. *ſequ*.
quomodo a Praetore vindicatum? *ib*. 10.
nec manifeſtum *ib*. 11.
nocturnum. IV. 1, 2.
non exhibitum. *ib*. 24.
oblatum. *ib*. 23.
quomodo punitum. *ib*.
prohibitum. *ib*. 24.
Furtum vnde dictum? IV. 1, 1.
rerum immobilium. IV. 1, 1.
Fuſtigatio ad necem vſque. IV. 4, 2.
Fuſtuarium ſupplicium. IV. 18, 7.

GAllia *togata* cur dicta. I. *adp*. 10.
quando ius ciuitatis impetrarit. *ib*. *ſequ*.
GELLIVS explicatus. I. 2, 52. II. 10, 6. (d)
Genialis locus quid? I. 11, 15. (e)
Genitiuus pro ablatiuo poſitus. I. 14, 2.
Gentes Romanae patriciae & plebeiae. III. 2, 2.
Gentem ſoli patricii habere ſe gloriabantur. *ib*.
Gentiles quinam? III. 2, 2.
eorum ſucceſſio. III. 2, 7.
ad gentiles & agnatos, proverbium: *vid*. agnatus.
Gentilitatis ius. I. *adp*. 32.
in ſucceſſionibus quando exſpirarit? III. 2, 7.
Gladium poſitum ante ſe habebant Quaeſitores rerum capitalium. IV. 18, 14.
Gladio feriri minus ignominioſum, quam ſecuri. IV. 18, 10. (f)
Glebae adſcripti. I. 3, 8.
ex fundo petitae ab iis, qui vindicias ſibi dari poſtulabant. IV. 6, 24.
Glicia gens. II. 18, 5.
lex a Cuiacio ficta. *ib*.

Gradus

Gradus prohibiti in nuptiis. I. 10, 17.
an etiam numerati in materia de nuptiis? I. 10, 17. (g)
cognationis. III. 6, 4.
eorum ſchema antiquum. *ib.*
Grammatices fata. I. 25, 16.
profeſſionis origo. *ib.*
Grammaticorum ſtipendium. *ib.*
ſic per fragmenta non integra citant. I. *adp.* 44.
Gregorianus Codex: *vid.* Codex.
GREGORIVS an Gregorianus vocatus ſit codicis Gregor. auctor. *Pro.* 18.
Chriſtianusne an gentilis fuerit. *ib.* 20.
GRONOVII (*Io. Frid.*) & Mart. Schookii de vſuris centeſimis ſcripta eriſtica. III. 15, 18. *(l)*
in Gyaros releg. I. 16, 1.
in Gypſum relegatio. I. 16, 11.

HAbitatio quid. II. 4, 5.
HADRIANI nomen an & Antoninus Pius geſſerit. III. 3, 3.
ſub eo conditum edictum perpetuum. *Pro.* 14.
eius ſucceſſores omnibus promiſcue iureconſultis facultatem de iure reſpondendi dedere. I. 2, 40.
ſub eo alia coepit eſſe iurisprud. Rom. facies. I. 2, 57.
Harmenopuli (*Conſt.*) πρόχειρον. *Pro.* 39.
Haſta Praetoris. II. 1, 25. IV. 6, 7.
Haſtae iudicium. IV. 6, 9.
ad eam locata vectigalis. III. 23, 11.
Hemiſeſcla, duodecima pars vnciae. II. 14, 6.
Herciſcere familiam: *vid.* erciſcere.
an haec phraſis a Triboniano inuenta? III. 28, 7. *ſeq.*
Heredes extranei. II. 19, 13.
quinam inſtitui potuerint? II. 14, 1. *ſequ.* pro herede geſtio. II. 17, 16.
ſecundi, tertii, quinam? II. 15, 2.
neceſſarii. II. 17, 11.
ſui & neceſſarii. II. 17, 12.
ſui. III. 1, 2. *ſeq.* quomodo hi ſucceſſerint? *ib.* 4. *ſequ.*
Heredipetae. I. 15, 6.
Hereditas, res mancipi. II. 1, 18.
Hereditatis aditio quo ritu facta? II. 17, 15.
Hereditatem alicuius munere accipere quid? II. 23, 3.
Hereditatis poſſeſſio pro bon. poſſeſſ. III. 10, 1.
in eam immixtio. *ib.* 17.
eius agnitio. *ib.*
ab inteſtato ordo. III. 1, 1. *ſequ.*
Hermodorus Epheſius. *prooem.* IV.
HERMOGENES an Codicis Hermogeniani auctor? *Pro.* 19.
gentilisne an Chriſtianus? *ib.* 20.
Hermogenianus Cod. *vid.* Codex.
Homicidium olim parricidium dictum. IV. 18, 57.

Homicidium quomodo vindicatum lege Cornelia de ſicariis? IV. 18, 58. vt & ſub Imperatoribus. IV. 18, 58.
Horativs explicatus. I. 2. 11. (g) I. *adp.* 6. (b) I. *adp.* 132. II. 1, 19.
Horrea Galbiana, Seiana, Pupiana, Romae. I. *adp.* 115.
Hoſpitii ius. IV. 5, 5.
Hoſtes pro peregrinis. I. *adp.* 2. lugeri non debuerunt. IV. 18, 50.

IGnominia qualis poena? IV. 18, 9.
Imperium magiſtratuum in quo conſtiterit. IV. 6, 5.
Incorporales res, quae? II. 2, 2. non exſiſtere quodammodo dicuntur. II. 2, 4.
Inedia necare poena illicita. IV. 18, 12.
Infantum luſtratio. II. 7, 7.
Ingenui ciues, *vid.* ciues. quinam. I. 4, 1.
Iniuria atrocior verbalis. IV. 4, 2.
atrocior realis. *ib.* 3.
leuior. *ib.* 1.
a contumelia quomodo differat? IV. 4. *princ.* (a) de ea edictum Praetoris. IV. 4, 5.
plures ſimul illatae quomodo aeſtimari ſolitae? IV. 4, 7.
fluuii quae? IV. 4, 5. (i)
eius aeſtimatio. IV. 4, 7.
de ea Lex Cornelia: *ib.* 8.
eius actio ciuilis & criminalis quomodo differant. IV. 4, 10.
Innocentivs iureconſultus. I. 2, 40.
Inofficioſi teſtamenti querela; *vid.* Querela.
Inſtare quid? IV. 7, 2.
Inſtitor quis? *ibid.*
Inſtitutionum compoſitio & naeui. *Pro.* 30.
Inſulae in vrbe quid? II. 34.
Inſulae genius. *ib.*
Inſularius. *ib.*
Intentio actionis quomodo facta? IV. 6, 22.
Interciſi dies. IV. 6, 11.
Interdiarius fur. IV. 1, 5.
Interdicendi bonis formula praemiſſa curationi prodigorum. I. 23, 4.
aquae & ignis ratio: *vid.* Aqua.
Interdictum ab actione vt differat? IV. 15, 4.
dare quid? *ib.* 2.
dicere quid? *ib.*
duplicia plura quam duo. IV. 15, 7.
quotuplicia. *ib.*
eius formula. *ib.* 2.
de rebus religioſis, ſacris, publicis. *ib.* 3.
quid ſit? IV. 15, 1.
cur vocatum ius ordinarium. *ib.* 6.
Interpretatio iuris penes ICtos. I. 2, 32.
Interpretes. IV. 18, 77.
Interrogationes & reſp. fere in omnibus rebus ſeriis adhibitae. III. 20, 3.
Inuenientes aliquid dimidium poſce-

poſcebant. II. 1, 21.
Italia quae dicta? I. *adp.* 96.
nonnunquam Procoſ. extra ordinem decreta. I. *adp.* 97. (p)
Italicum ius. I. *adp.* 97.
ſolum quod? *ib.*
fundus vſucapi poterat non prou. II. 6, 2.
Itineris ſeruitus. II. 3, 10.
Iudex quaeſtionis quis? IV. 18, 15.
plerumque aedilitius. *ib.* (i.)
perſona publica. *ib.*
Iudices addicti etiam inuiti. IV. 17, 3.
additi, addicti, adacti. IV. 6, 41.
eorum in audiendo negligentia. *ib.* 9.
iis adiuncti iuriſperiti. IV. 5, 2. IV. 17, 4.
eorum decuriae. IV. 17, 2. & IV. 18, 16.
quomodo ſelecti? IV. 17, 2. IV. 5, 2.
in leges vt iurarint? IV. 5, 2. IV. 17, 5.
litem quomodo ſuam fecerint? IV. 5, 1.
male iudicantes quomodo puniti? IV. 5, 3.
Iudices in cauſſis capitalibus. IV. 18, 16.
ex quibus lecti? *ib.* per ſortitionem. *ib.* 23.
eorum aetas. *ib.* 16. (k)
quomodo editi. IV. 18, 23.
quomodo in leges iurarint. *ib.*
eorum nomina libello conſignata. *ib.* 23.
quomodo miſſi in conſilium. *ib.* 31.
in cauſſis ciuilibus ab arbitris vt differant? IV. 6, 36. & *ib.* 39.
quando cognouerint? IV. 6, 7.
eorum poſtulatio. *vide* poſtulatio.
dati cum formula. IV. 6, 41. IV. 17, 1.
reiici poterant. IV. 6, 40. (d) IV. 17, 2.
Iudicium centumuirale: *vid.* centumuirale.
Iudicium familiae erciſcundae. III. 28, 8.
Iudicia populi qualia? IV. 18, 3. & IV. 18, 34.
olim habita in comitiis curiatis. *ib.* 35.
poſtea in centuriatis ſi de capite cuius agebatur. *ib.*
in tributis, ſi de mulcta. *ib.* 36.
de quibus criminibus habita? IV. 18, 34.
a quibus magiſtratibus dies dicta reis? IV. 18, 36.
quibusnam dies dicta. *ib.* 37.
in iis accuſatio ter repetita. *vid.* accuſatio.
quomodo in iis rogatio promulgata. *ib.* 41.
quomodo ſententia lata ſuffragiis populi vel plebis. 44.
iis intercedebant ſaepe tribuni, & augures. *ib.* 43.
Iudicia priuata quomodo a publicis differant? IV. 6, 1.

Iudiciis priuatis initio praeerant reges. IV. 6, 2. poſt. coſſ. *ibid.* 3. denique Praetores. *ibid.*
quo ordine habita? IV. 6, 1.
vbi inſtituta. IV. 6, 7. (a)
Iudicia publica quomodo differant a priuatis? IV. 6, 1. a iudiciis populi. IV. 18, 3. a popularibus actionibus. IV. 18, 1. ab extraordinariis cognitionibus. IV. 18, 2.
olim iis praeerant Reges. IV. 18, 11.
poſt duumuiri perduellionis. *ibid.*
nonnunquam & Coſſ. extra ordinem demandabantur. IV. 18, 11.
denique conſtituti Quaeſitores parricidii. IV. 18, 11. repetundarum, & aliorum criminum. *ib.* 13.
eorum ordo. IV. 18, 1. *ſequ.*
Iudicium de moribus vxoris. I. *adp.* 45.
ſub iugum miſſi populi. I. 3, 1.
IVLIANVS Edicti perpetui auctor. *Pro.* 14.
Nouellarum interpres. *Pro.* 32. (g)
IVL. Capitolinus explic. I. 25. 9. (e)
Iunonis Soſpitae ſacra. I. *adp.* 94.
Iupiter Tarpeius heres potuit inſtitui. II. 14, 4.
Anxur & Lanuuinus. I. *adp.* 94.
in Iure ceſſio quo ritu facta? II. 1. 23.
quae facta, & quae in iudicio? IV. 6. *princ.*
Iureconſulti, eorum auctoritas ante Auguſtum. I. 2, 37. poſt Auguſtum, I. 2, 38. *ſequ.* ſub Imperatoribus ſequentibus. I. 2, 40. poſt Theodoſium. I. 2, 41. poſt Iuſtinianum. I. 2, 42.
eorum philoſophia, I. 1, 1. inprimis Stoica. *ib.* 2.
eorum aemulatio cum philoſophis. I. 1, 4.
eorum deciſiones an ius fecerint? I. 2, 28.
quomodo ius ciuile condiderint? I. 2, 30.
quomodo & quo ritu de iure reſponderint? I. 2, 33.
formulas componebant. IV. 6, 32.
Iure conſultorum ſolium domeſticum. *I.* 2, 33.
eorum diſputationes. I. 2, 35.
eorum origo. I. 2, 29.
Iuridici Ital. I. *adp.* 96.
Iuridici quinam? I. *adp.* 106. I. 13, 15.
Iuriſdictio quomodo differat ab imperio. IV. 6, 5.
in quo conſtiterit? *ib.* 6.
mandata. IV. 6, 10.
Iuriſprudentia, olim in latenti habita. *Pro.* 42.
eam docendi methodus antiqua. *ib.* 43. I. 25, 20.
eius ſcholae. *Pro.* 44.
Ius applicationis. I. *adp.* 137. (d)

Ius Aelianum quale. *Pro.* 8. an idem cum S. Aelii Tripartitis. *ib.* eius fragmenta. *ib.*

Ciuitatis Rom. quomodo differat a iure Quiritium ? I. *adp.* 23. ſenſim auctum. *ib.* 22. cenſu adquiri poterat. *ib.* 52.

amitti non poterat ab inuitis. *ib.* 73. quot modis amiſſum, *ib.* (*e*)

eius collectio tentata a Cicerone. *Pro.* 11. Caeſare. *ib.* 12. Pompeio. *ib.* an & a Conſtantino M. ? *ib.* a Iuſtiniano. *Pro.* 25.

Flauianum. *Pro.* 7.

honorarium. I. 2, 18.

Graeco-Romanum : eius varia compendia : *Pro.* 39.

hoſpitii. IV. 5, 5.

Italicum : *vid.* Italicum.

Iuſtinianeum : eius *hiſtoria.* *Pro.* 25. verſiones Graecae: *ib. ſequ.* vſus in occidente, *ib.* 34. in oriente, *ib.* 35. an in Turcia ? *vide* Turcae.

Latii : *vid.* Latium.

liberorum trium, quatuor, quinque. I. 20, 22. I. 25, 8. de eo tractatus M. Vertranii Mauri. I. 25, 8.

Papirianum. *Pro.* 1.

Patronatus patriciis competens in plebem. I. 2, 29. originem dedit iureconſultis. *ibid.*

Patronatus in libertos. III. 9, 1.

Togae, I. *adp.* 138. *ſequ.*

Ius Poſtliminii : *vid.* poſtliminium.

Quiritium, I. *adp.* 23.

vitae & necis in liberos. I. 9, 5. quando patribus ademtum ? I. 9, 8.

in ſeruos. I. 8, 2. quando & cur dominis ademtum ? *ib.* 4.

in vxores. I. 10, 6.

Iuſiurandum calumniae in cauſſis ciuilibus. IV. 16, 1. IV. 17, 8. in cauſſis capitalibus. IV. 16, 2.

iudicum. IV. 17, 5.

perhorreſcentiae. IV. 6, 40. (*d*)

ciuium in leges. I. 2, 12.

in Ius vocatio quo ritu facta ? IV. 6, 14.

e domo non licita. *ib.* 16.

quando ad eam venia opus fuerit ? *ib.* 15.

in cauſſis etiam crimin. locum *habuit.* IV. 18, 17.

quamdiu in vſu fuerit. IV. 6, 17.

Iuſtinianei noui. *Pro.* 45.

IVSTINIANI Imperatoris mores & ingenium. *Pro.* 26.

collectio iuris ciuilis. *Pro.* 25. *ſequ.*

K Littera fronti calumniatorum ſuffixa. IV. 16, 3.

Kalendae, in eas exigebantur vſurae. III. 15, 4.

Kalendarii actio. III. 15, 5.

curatores qui ? *ib.* 4. (f)

forma. *ib.*

ſervi. *ib.*

quid fuerit ? III. 15, 4. (f)

Kalendarium exercere. *ib.*
Κοινόβιον. / Κοινοπραξία. } III. 26, 15.

L Littera nota abſ. in crim. perduell. I. *adp.* 31.
LABEO (Antiſtius) ICtus libertatis ſtudioſiſſimus. I. 2, 39. (x) p. 53.
Lampadaria in ſepulcris. II. 1, 4.
Lanx & licium in concipiendo furto abhibita quid ? IV. 1, 14. *ſq.*
Lapis auſpicalis. II. 1, 2.
Lares domi culti. I. 10, 4.
Latini Iuniani eorum origo. I. 5, 12.
eorumdem iura. I. 5, 14.
Latini nominis ſocii. I. *adp.* 74.
cum iis foedera Rom. *ib.* 76. *ſequ.*
quando ciues facti. *ib.* 82.
eorum iura. *ib.* 84. *ſequ.*
an potuerint verberari ? *ib.* 8. an gauiſi iure connubii ? *ib.* 86. an iure patr. poteſt. *ib.* 87. matri plus iuris quam Rom. I. *adp.* 87. quatenus e teſtamento capere potuerint ? *ib.* 88. an habuerint ius cenſus ? *ib.* 89. an tutores dari potuerint. I. 13, 3. an habuerint ius militiae? I. *adp.* 90. an Romanis tributarii ? *ib.* 91. an ius ſuffragii acceperint ? *ib.* 92. ſuis vſi ſunt legibus. *ib.* 88. ſuis parebant magiſtratibus. *ib.* 93.
magiſtratu in patria geſto fiebant ciues Rom. *ib.*
Latini erant inter peregrinos. I. *adp.* 134.
Latinum vetus & nouum. I. *adp.* 76.
Latomiae quid ? IV. 18, 6.
Latrones in crucem acti. IV. 18, 61.
Latus & aug. & anguſtus clauus. I. *adp.* 139.
Laudationes reorum in iudiciis publicis. IV. 18, 29.
Laureatae literae & *haſtae.* I. *adp.* 100.
Lautomiae quid ? IV. 18, 6.
Lectus aduerſus. I. 11, 15. (e) genialis. *ib.*
Legare quid ſignificet ? I. 14, 2. optimo iure quid ? II. 20, 4. (c)
Legatum quid ? II. 20, 1.
datum eſt verbis legislatoriis. II. 20, 1. (a)
quomodo differat a fideicommiſſo ? II. 20, 9.
quotuplex ? II. 20, 2.
per damnationem. *ib.* 4.
per vindicationem. *ib.* 3.
ſinendi modo relictum. *ib.* 5.
per praeceptionem. *ib.* 6.
differentia quoad effectum. II. 20, 7.
partis hereditatis. *ib.* 9.
poenae nomine relicta quid ex mente Bynkershoekii ? II. 22, 13. *ſequ.*
quid ex ſententia Gundlingii. *ib.* 14.
a quo & quibus legari potuerit ? *ib.* 10.
Legatus vnde dictus. I. 14, 2. II. 20, 1.

Legatus Aug. cen. I. *adp.* 53.
praeſidis. *ib.* 109.
Lege agere quid? *prooem.* 6.
Leges etiam ſub imperatoribus aliquamdiu veteri ritu latae. I. 2, 44.
Regiae; *vid.* Lex.
XII. Tabularum: *vid.* Tabulae XII.
in municipiis latae. I. *adp.* 123.
Legitima portio hereditatis: *vid.* Quarta.
an ante Conſt. I. 10, 22. (*b*)
Legitimatio quando inuenta? I. 10, 22.
quid ea Conſt. M. intend. I. 10, 23.
eius varia genera. *ib.* *ſq.*
Leonis Imp. βασιλικὰ νόμιμα. *Pro.* 37.
eius nouellae in Graecia etiamnum in vſu. *ib.* 40.
Lex quid? I. 2, 1.
quomodo ſcripta? I. 2, 2.
quomodo cum ſenatu communicata? I. 2, 3.
eius promulgatio per trinundinum. I. 2, 4.
eius recitatio per praeconem. I. 2, 5.
quomodo perlata in comitiis? I. 2, 16. *ſq.*
iureiurando confirmata. I. 2, 12.
vnde nomen acceperit? I. 2, 13.
quo ſtilo ſcripta? I. 2, 14.
quando *antiquatur*, *abrogatur*, *obrogatur* eidem, *derogatur*, *ſubrogatur*? I. 2, 8. (*f*)
Lex, (Leges)
Acilia de repetundis. IV. 18, 75.
Acilia Calpurnia de ambitu. IV. 18, 78.
Aebutia qualis? IV. 1, 20.
quando & a quo lata. *ib.*
Aelia Sentia, eius hiſtoria. I. 6, 1. ratio. I. 5, 11. I. 6, 2. varia eius capita. I. 6, 3. ex ea non eſt manumiſſio propria matrimonium. I. 6, 6.
Appuleia de maieſtate. IV. 18, 47.
Aquilia de damno, eius hiſtoria. IV. 3, 4. *ſequ.* eius varia capita. *ib.* 5. caput ſecundum qua de re egerit. IV. 3, 9.
Ateria Tarpeia de mulcta. IV. 18, 5.
Atilia de dandis tutoribus, quando lata? I. 20, 9. quid ea cautum? I. 20, 10.
Atinia de vſucapionibus. II. 6, 4.
Aufidia de ambitu. IV. 18, 78.
Baebia Aemilia de ambitu. *ib.*
Calpurnia de repetundis. IV. 18, 72. an eadem cum Lege Caecilia? *ib.*
Caſſia *tabellaria*. I. *adp.* 31.
Cincia de muneribus. II. 7, 10. *ſeq.* eius variae relationes. *ib.* 11. caput primum. *ib.* 10. ſecundum. *ib.* 12. tertium. *ib.* 13. An lex imperfecta? *ib.* 12. (f) quantum ex hac lege donari potue-

potuerit? *ib.* 12. (e)
Lex *Coelia* tabellaria. I. *adp.* 31.
Cornelia de edictis Praetorum perpetuis. I. 2, 23. de reſiduis. IV. 18, 71. de prouocatione. I. *adp.* 27.
Cornelia (Sullae) de falſis teſtamentaria & numaria. IV. 18, 63. & 64. *ſeq.* de iniuriis. IV. 4, 8. eius poena qualis? *ib.* 9. (l) de maieſtate eius hiſtoria & materia. I V. 18, 48. de parricidio. IV. 18, 59. de repetundis. *ib.* 75. de ſicariis, eius hiſtoria & capita. IV. 18, 58.
Cornelia Fuluia de ambitu. IV. 18, 78.
Curiata, quid, & doctorum de ea controuerſia. I. *adp.* 64. (y)
Decimaria: *vid.* Lex Papia Poppaea.
Didia Licinia ſine ſuffragiis lata. I. 2, 4. (c)
Duillia de foenore vnciario. III. 15, 9.
Fabia de ambitu. IV. 18, 78. de plagio, IV. 18, 76.
Falcidia vnde dicta? II. 20, 18. eius legitima verba & materia. *ib.* 19. variae relationes. *ib.* 20.
Furia teſtamentaria. II. 20, 15.
Fuſia Caninia: eius hiſtoria & materia. I. 7, 1. *ſeq.* an ad manumiſſionem ab inteſtato pertinuerit? I. 7, 4.
Lex *Gabinia* de foenore qualis fuerit? III. 15, 14. de maieſtate, IV. 18, 47. tabellaria. I. *adp.* 31.
Genucia de vſura non facienda. III. 15, 11.
Glicia de querela inofficioſi, a Cuiacio reſtituta. II. 17, 5.
Iulia de adulterio: eius hiſtoria. IV. 18, 51. relata a Domitiano. *ib.* 52. eius capita. *ib.*
Iulia de adulteriis qualis poena h. I. ſtatuta in adulteras. *ib.* caput de fundo dotali. II. 8, 9. de ambitu. IV. 18, 79. de ceſſione bonorum. III. 30, 8. quando ad prouinciales producta? *ib.* (g) de ciuitate Latinis & Italis danda. I. *adp.* 8. an ab Iulio Caeſare lata? *ib.* 9. (c) de maieſtate Caeſaris & Auguſti. IV. 18, 49. *ſequ.* poena ex h. l. *ib.* de maritandis ordinibus. I. 25, 6. de peculatu. IV. 18, 71. de repetundis. IV. 18, 75. de vi publica & priuata. IV. 18, 68. de vſucapionibus. II. 6, 5.
Iulia & Titia de tutorum datione in prouinciis. I. 20, 11.
Iunia de repetundis. IV. 18, 73. Penni de peregrinis. I. *adp.* 136.
Iunia Norbana de libertino-

rum

rum conditione. I. 5, 12.

Lex *Laetoria* de curatione minorum. I. 23, 6. dicta, etiam Quinaeuicenaria. *ib.*

Licinia de agrorum modo. I. *adp.* 60.

Licinia de foenore. III. 15. 8. de ambitu. IV. 18, 78.

Licinia & Mucia de ſociis in ſuae ciuitatis iura redigendis. I. *adp.* 52.

Maria de ambitu. IV. 18, 78.

Menſia. I. *adp.* 134.

Papia de peregrinis. I. *adp.* 136. de ſociis in ciuitatis ſuae iura redigendis. I. *adp.* 52. *(r)* de Virg. Veſt. I. *adp.* 66.

Papia Poppaea. Eius hiſtoria. I. 25, 7. capita de praemiis πολυπαιδίας. I. 25, 7. caput de tutore mulieri dotis cauſſa dando. I. 20, 21. de matribus trium quatuorue liberorum a tutela liberandis. I. 20, 22. de prohibendis nuptiis ſenatorum & libertinarum. I. *adp.* 35. de nuptiis ingenuorum cum libertinis. I. *adp.* 36. an ea nuptiae ſexagenariorum & quinquagenariorum prohibitae? I. *adp.* 37. eius caput de caelibibus nihil capientibus ex teſtamento. II. 14, 2. caput de orbis. *ib.* (a) Lex decimaria eiusdem legis caput. *ib.* 2. (a) qui liberi in hac lege profuerint? III. 3, 6. (f) caput de libertabus ob liberos tutela liberandis. III. 8, 6. vt & de bonis liberti centenarii. III. 8, 7. de ſucceſſione patronae. III. 8, 8. caput de caducis. III. 10, 8.

Papiria tabellaria. I. *adp.* 31.

Peſulania de cane, qualis illa lex? IV. 9, 2.

Petronia de ſeruis. I. 8, 5. an Paetinia vocanda? *ib.* I. 8, 5. (b)

Pinaria de ambitu. IV. 18, 78.

Plautia de vi. IV. 18, 66. de vſucapionibus. II. 6, 5.

Plotia de ciuitate Italis danda. I. *adp.* 8.

Poetelia Papiria contra crudelitatem creditorum. I. *adp.* 30. III. 30, 5.

Poetelia Papiria de ambitu. IV. 18, 78.

Pompeia de parricidio. IV. 18, 60. de vi. *ib.* 67. de ambitu. IV. 18, 78.

Porcia de prouocatione. I. *adp.* 27.

Publicia de apophoretis Saturnalibus. II. 7, 5.

Publilia. I. 2, 3. & 17.

Quiniuicenaria: *vid.* Lex Laetoria.

Regia de omni poteſtate in principes transferenda. I. 2, 62. variae de ea ſententiae. I. 2, 63. conflata illa ex variis. 67. *fin.* in honorem Auguſti & ſucceſſorum factis. *ib.* 64. repetita, quoties

ties Principes auſpicabantur imperium. *ib.* 65. eius fragmenta. I. 2, 67.
Leges Regiae. *Pro.* I. 2. earum collectio. *ib.* fragmenta. *Pro.* 2. an exoleuerint, eiectis regibus? *Pro.* 3.
Lex *Remmia* de Calumniatoribus. IV. 16, 3. an dicenda Memmia? *ib.* (a)
Sacratae. I. *adp.* 27.
Saenia quae? I. *adp.* 32. (k)
Scribonia de vſucapione. II. 6, 6.
Sempronia de foenore. III. 15, 12. de prouinciis. I. *adp.* 107.
Seruilia de ciuitate cum Latinis communicanda. I. *adp.* 8. de repetundis. IV. 18, 74.
Tabellariae. I. *adp.* 31.
XII. Tabularum: vid. Tabulae XII.
Tribunitia de conſulari Imp. I. *adp.* 26.
Tribunitia pro plebiſcito. I. 2, 15. (h)
Tullia de ambitu. IV. 18, 78.
Valeria contra tyrannidem. I. *adp.* 26. de magiſtratu iniuſſu populi non gerendo. *ib.* 27. de prouocatione ad populum. *ib.*
Variae de maieſtate. IV. 18, 47.
Voconia de mulierum hereditatibus. II. 14, 2. II. 20, 16. de legatis. II. 14, 2. cur oblitterata? II. 20, 17.
Libellus Diuortii. I. *adp.* 48.
Liberali cauſſa manu adſerere. IV. 6, 30.
Liberi omnia adquirebant patri. II. 9, 1.
eorum profeſſio apud aerarium. I. 25, 9. legitimi & ſpurii. I. 10, 19.
Liberorum naturalium conditio. I. 10, 19. *ſequ.*
nomina. *ib.* 21. (a)
Liberta, ei ſemper ſuccedebat patronus. III. 8, 5.
a tutela liberata numero quatuor liberorum. III. 8, 5.
Libertas an in commercio? I. 3, 6.
Liberti centenarii, qui? III. 8, 7. ciues Rom. I. 5, 10.
dedititii. I. 5, 11. quomodo eis ſucceſſum? III. 8, 9.
eorum differentia ſublata per conſtitutionem: orbis Romanus. *I. 5, 16.*
Latini Iuniani. I. 5, 13. *ſq.*
ingrati in ſeruitutem reuocati. I. 6, 9. (a) eorum poena. *ib.*
pileati. I. 5. 18.
raſi. *ib. lit.* (i)
a patronis denominati. III. 8, 1.
Libertis quomodo ſucceſſum? III. 7, 2. III. 8, 1. *ſeq.*
eorum colluuies ſub Auguſto. I. 6, 2.
paterni an adoptiuos ſequuti. I. 11, 18.
pompae cauſſa dominorum funera comitati. I. 7, 2.

Liberti ducere non poterant patronas. I. *adp.* 36.
Libertini qui? I. 5, 2.
& liberti quomodo differant? *ib.*
Orcini vel Charonitae. I. 5, 6.
Libertus adhibitus diuortio. I. *adp.* 48.
Licium & lanx in concipiendo furto abhibita. IV. 1, 14. *ſequ.*
Licium quid? IV. 1, 15.
Limocincti apparitores. IV. 1, 15.
Linea in graduum computatione quid? III. 6, 2.
directa. *ib.* 3.
transuerſa. *ib.*
Litem ſuam facere. IV. 5, 1.
Litis conteſtatio quid? IV. 6, 42.
Litterarum obligatio, qualis iure antiquo? III. 22, 4. *ſequ.*
an olim ſpecies contractus fuerit. III. 22. *pr.*
eius contractus formula. *ib.* 4.
inducebat nouationem. *ib.* 5.
eius effectus. *ib.* 6.
qualis e iure Iuſtinianeo? *ib.* 8.
Livivs explicatus. I. 16, 3. (b)
Locatio conductio publica. III. 23, 8.
priuata. *ib.* 12.
facta Kal. Iul. & ex Kal. Martiis. III. 25, 12.
in quinquennium. *ib.*
Longa poſſeſſione capio quid? II. 6, 7.
eius differentia ab vſucapione. *ib.* 8.
Lvctativs Verativs: *vid.* Verativs.
Luctus, in eo an adhibitae etiam veſtes candidae? IV. 18, 20. (m)
hoſtium & perduellium prohibitus. IV. 18, 50.
Luminum ſeruitus. II. 3, 8.
Lupa cum puerulis inſigne municipiorum. I. *adp.* 120. (u)
Luſtratio infantum quomodo facta? II. 7, 7.
Luſtrici dies. *ib.*
Luſtri condendi ritus & effectus. I. *adp.* 54.
Lycurgus tutor legitimus Leoboti. I. 15, 5.
Lynuchi in ſep. II. 1, 4.
Lytae quinam? *Pro.* 45.

Macedo vtrum improbus foenerator an filiusfam. IV. 7, 8.
Magiſter nauis. IV. 7, 3.
ſocietatis. III. 23, 14.
Magiſtratus eorum iura. IV. 6, 5.
municipales, eorum iurisdictio. IV. 6, 4. imitabantur Romanos. IV. 6, 7. (d)
iis dies dici non poterat. IV. 18, 37.
prouinciales. I. *adp.* 106.
quibus comitibus vſi ſint? IV. 6, 5.
qui creati? I. *adp.* 67. *ſq.*
Maieſtas, eius crimen quale? IV. 18, 46. *ſequ.*
eius ſpecie multa leuiora cri-

mina vindicta ſub Imp. IV. 18, 49.
Maieſtas, de ea variae leges. *ib.* 47. & 50.
quando ob illam etiam filii puniti? IV. 18, 50.
patria. I. 9, 1.
Maiorennitatis annos quis definiuerit. I. 23, 10. III. 21, 3.
Manceps quis? III. 23, 11.
Mancipatio quo ritu facta? I. 12, 7. *ſequ.* II. 1, 19. ea adhibita in adoptione. I. 11, 15. in donatione. II. 7, 13. in emancipatione. I. 12, 7. *ſeq.* in emtione. III. 23, 2. in ſtipulatione. III. 16, 15. in teſtamentis. II. 10, 7.
Mancipi res quaenam? II. 1, 18.
vox an indeclinabilis? *ib.* 17. (l)
earum natura. II. 1, 17.
cur de iis *nihil in iure Iuſtinianeo* occurrat? *II. 1, 17.* (k)
Mancipia vrbana & ruſtica. II. 3, 1.
Mandatum, eius origo. III. 23, 19.
porrecta dextra datum. *ib.*
Manumiſſio, eius abuſus. I. 6, 2.
inter amicos. I. 5, 8.
per cenſum luſtralem. I. 5, 3.
in eccleſiis. I. 5, 7.
per impoſitionem bullae & praetextae, donationem veſtis matronalis. I. 5, 8.
mortis cauſſa. *ib.*
per epiſtolam. *ib.* 8.
propter matrimonium non eſt ex lege Aelia Sentia, ſed Papia Poppaea. I. 6, 5.
Manumiſſio in templis Deorum. I. 5, 7. (d)
per teſtamentum. I. 5, 6.
per vindictam: eius origo. I. 5, 4. ritus. *ib.* 5.
a minorennibus quomodo factae? I. 6, 5.
in fraudem creditorum. I. 6, 6.
Manus, in eam conuentio. I. 10, 6.
an ea ſpecies capitis deminutionis? I. 10, 6.
iniectio in iure quomodo facta? IV. 6, 24.
Mare an in dominio imperatoris? II. 1, 13.
Margaritae res mancipi. II. 1, 18.
Maritus iudex vxoris. I. 10, 6.
Mars Gallicus heres inſtitui poterat. *II. 14, 4.*
Mater ad ſucceſſionem liberorum vocata edicto Praetoris. III. 3, 1. deinde a Claudio Imperatore. *ib.* 2.
poſtea SC. Tertulliano. *ib.* 3.
ei cur prius proſpectum de hereditate liberorum, quam liberis de hereditate matrum? III. 3, 4.
ei non ſuccedebant liberi. III. 4, 1. quod mutatum SC. Orphitiano. *ib.* 3.
eius hereditas cur petita querela inofficioſi, ante SC. Orphitianum? III. 4, 2.
Mater Deorum Sipelenſis heres inſtitui

inſtitui poterat. II. 14, 4.
Matrimi quinam? I. 10, 5.
Matrimonium vocabulum iuris gentium; nuptiae & connubium iuris ciuilis. I. *adp.* 137.
Matronae in ius vocari non poterant. IV. 6, 15.
Medicina olim a ſeruis facta. I. 25, 19.
Chirurgica. *ib.*
vt ſenſim in honore haberi coeperit?
Medicorum immunitas. *ib.*
Medici oculares. I. 25, 19.
Medicae & obſtetrices. ib.
clinici & iatraliptae. ib.
de menſa numerare. III. 15, 2.
Menſae argentariae ſcriptura. III. 22, 2.
Menſarii. III. 15, 6. (b)
Mercator nauicularius. IV. 7, 1.
Mercatorum collegia. *ib.*
ii quomodo differant a negotiatoribus. *ib.*
Mercatura veteribus Rom. ignominioſa. *ib.*
poſtea honeſtior. *ib.*
Meretrices impune quaeſtum corpore faciebant. IV. 18, 53.
nec puniebantur qui cum iis rem habuerant, IV. 18, 56.
profiteri tenebantur apud aediles, *ib.*
nomina mutabant, togamque ſumebant. IV. 18, 4.
profeſſio nominum aliquando inhibita. *ib.*
Metalla inueſtigare qui potuerint? I. *adp.* 118.
ex iis vectigal. *ib.*
Milites legionarii vnde lecti? I. *adp.* 56.
ſub imperatoribus quales? *ib.* 57.
eorum miſſio. I. *adp.* 56.
Militia mercenaria a quo inuenta. I. *adp.* 57.
Minerua Milienſis heres inſtitui poterat. II. 14, 4.
Miſericordiam in iudiciis publicis quomodo mouerint oratores? IV. 18, 28.
Miſſio militum: *vid.* Miles.
Moenia exſtruendi ritus. II. 1, 9.
eorum dedicatio. *ib.* 10.
eorum ſanctitas, II. 1, 11.
Monitores. IV. 18, 77.
Mulier: *vid.* Femina.
Municipes qui? I. *adp.* 5. & 120.
Municipiorum αὐτονομία. I. *adp.* 120.
differentia. *ib.* 122.
inſignia. ib. 120. (*u*)
leges quo ritu latae? *ib.* 123.
magiſtratus. *ib.* & IV. 6, 7. (*d*)
reſpublica. I. *adp.* 123.
extra Italiam origo. I. *adp.* 121.
Munus: *vid.* Donum.
a libertis debebatur patronis. III. 9, 1.
quomodo a libertis promiſſum? III. 16, 19.
Mutuum adpendi ſolebat. III. 15, 1.
quid. *ib.*
vnde dictum. III. 15, 2.
eſt alienatio. III. 15, 1.
NAtalis exſulum. I. 16, 11.
Nauiculariorum corpora. IV. 7, 3.

Nauis

Nauis magiſter. *ib.*
exercitor : *vid.* Exercitor.
Naui vetuſtiſſimae quidam ſupplicii cauſſa impoſiti. I. 16, 11. (k)
Nautarum corpora. IV. 7, 3.
in eos actio. IV. 5, 5.
Nec mancipi res. II. 1, 14.
Neceſſarii, quinam dicti ? IV. 18, 77.
Nefaſti dies. IV. 6, 11.
Negociator cretarius vel artis cretariae. IV. 7, 1.
Negotiatores quomodo a mercatoribus differant? IV. 7, 1.
Negotiorum geſtionis origo. III. 28, 1.
Negotiorum geſtori nemo ſine cautione ſoluebat. III. 28, 2.
voluntarius procurator. *ib.*
Nepotes fratris ſororisue filii. III. 6, 3. (*a*)
NERVA Imp. *praetorem fiſcalem* creauit. I. 2, 20.
Nexus & mancipium. II. 1, 20.
quomodo differant. III, 16, 15.
Nexi in neruo debitores. III. 30, 2.
NIGIDIVS : *vide* NVMERIVS.
N. L. id eſt, *Non liquet*, nota ampliationis. IV. 18, 31.
Nomen quando infantibus impoſitum. II. 7, 7.
Nomina adoptiuorum. I. 11, 19.
Romanorum quotuplex. III. 2, 2.
debitoris quomodo tabulis inſcriptum. III. 22, 2.
deferre quid. IV. 18, 17. & 19.
mutata a meretricibus. IV. 18, 54.
Nomenclatores ſerui. IV. 18, 77.
NONIVS explicatus. I. 10, 11.
Notae iuridicae. *Pro.* 9.
Nouatio debiti litterarum obligatione inducta. III. 22, 5.
quid. III. 30, 14.
Nouae tabulae a plebe toties poſtulatae quid? III. 30, 6.
Nouellae Iuſtiniani non omnes eiusdem auctoris. *Pro.* 32. earum textus authenticus, verſiones &c. *ib.*
Theodoſiano Codici ſubiectae. *Pro.* 24.
Noxa & noxia vt differant. IV. 8, 2.
Noxae dedere. *ib.* 3.
dati liberi homines an ſerui facti. *ib.*
ſerui poterant ſe redimere. IV. 8, 3.
Nullius res. II. 1, 16.
NVMERIVS NIGIDIVS, nomen in *formulis vſitatum.* III. 30, 12. (p)
Numi principum vultu ſignati ſine contradictione recipiendi. IV. 18, 64.
Numorum adulteratorum poena ex L. Cornelia. IV. 18, 64.
ex conſtitutionibus Imp. *ib.* 65.
Numum quis primus ſignarit. III. 14, 1.
Nunciantes res *laetas* e prouincia quomodo inceſſerint. I. *adp.* 100.
Nuptialia dona. II. 7, 8.
Nuptiae, quotuplices. I. 10, 1.
earum requiſita. I. 10, 15.

Nuptiae

Nuptiae erant inter ſolos ciues. I. 10, 16. I. *adp.* 33.
earum ius etiam peregrinis conceſſum. I. 10, 16. (f) I. *adp.* 138.
ab iis cur abhorruerint Romani. I. 25, 2.
a contubernio quomodo differant. I. 10, 16.
inter quosdam vnius gentis ciues prohibitae. I. *adp.* 38.
Nymphaea quid? II. 3, 12.

OAſis, in quam relega[illegible] I. 16, 11.
Obaerati quomodo a creditoribus tractati. III. 30, 2.
eorum addictio iam ſub regibus vſitata. *ib.* 3. an e iure Attico ſit. *ibid.* a Seru. Tullio ſublata. *ib.* reuocata a Decemuiris. *ib.* 4.
an in partes ſecati? *ib.*
Obligatio quid? III. 14, 1.
quotuplex? *ib.* 2. *ſeq.*
Obrogare legi quid? I. 2, 8. (*f*)
Obſignatio pecuniae quid? & quo ritu facta. III. 30, 16.
OFILIVS edicta praetorum collegit. *Pro.* 13.
Oletare aquam. IV. 4, 5. (*i*)
Ollarium. II. 1, 4.
Ollarum ſchola. *ib.*
Oneris ferendi ſeruitus an anomalos? II. 3, 3.
Operae libertorum. III. 9, 1.
quomodo promiſſae? III. 16, 19.
Opus conductum & perf. probandum. III. 25, 10.
Oratorum munus in iudiciis. IV. 17, 8.
quot adhibiti in iudiciis? *ib.*
Dixi cur additum? IV. 18, 31.
Orbi quid capere potuerint ex teſtamento? II. 14, 2.
cur apud Romanos magni habiti? I. 25, 2.
Ornamenta conſularia, praetoria, triumphalia, decurionalia &c. I. *adp.* 123. (z)
Oſſis fracti poena. IV. 4, 3.

PActa quo loco fuerint apud Rom. III. 14, 1.
ſucceſſoria cur apud Romanos irrita fuerint. II. 10, 2.
An Romani ea ſeruari noluerint. *ib.*
quomodo a contractibus differant? III. 14, 4.
Pacta, ſperata ſponſa. III. 20, 20.
Pagani oppoſiti militibus. II. 10, 17.
Pandectarum compilatio. *Pro.* 29. earum verſio. *ib.* ordo prooem. 29.
Papinianiſtae; qui? *Pro.* 45.
Papirianum ius. *Pro.* 1.
Papirius quis? *ib.*
olim dictus Papiſius. *ib.* (b)
Parentes (i. e. patres) poterant liberos exponere. I. 9, 5. (b) occidere. *ib.* ter venumdare. I. 9, 6. adquirebant per liberos. I. 9, 7.
familiae principes. I. 9, 4. iudices domeſtici, domeſtici magiſtratus, cenſores filiorum. *ib.* (c)

Paret quid in formulis dandi iudicem. IV. 6, 41.
Parricidium quibus legibus & qua poena vindicatum? IV. 18, 57. *ſeq.*
ita olim vocatum quoduis homicidium. *ib.* 57.
Particeps patris cur vocetur filius. II. 19, 12.
Pater: *vid.* Parentes.
Patria poteſtas Romanis propria. I. 9, 1.
a Romulo introducta. I. 9, 2.
erat dominium iuris Quiritium. I. 9, 1.
cur moribus tribuatur? *ib.* 2.
an cum legibus Atticis conueniant? *ib.* 1. (a)
in quo conſtiterit. *ib.* *ſq.*
ſenſim imminuta. I. 9, 8. *ſequ.*
quibus modis ſoluta? I. 12, 1. *ſequ.*
Patricii & plebeii quomodo differant? I. *adp.* 32.
illorum praerogatiuae. *ibid.*
exactis regibus ariſtocratiam moliebantur. I. 2, 46.
an primus Iuſtin. I. 12, 15.
Patriciatus dignitas liberabat a patria poteſtate. I. 12, 15.
ea qualis? *ib.*
Patricii edicta propon. *ib.*
Patrimi quinam? I. 10, 5.
Patrimonium Principis. I. 25, 12.
Patronatus ius in libertos competens. III. 9, 1.
patriciorum in plebeios. I. 2, 29.
Patrona nubere non poterat liberto. I. *adp.* 36.
Patroni in crimine repetundarum. IV. 18, 18.
libertorum eodem iure erant ac adgnati. III. 8, 1. (a)
eorum nomina liberti adſumebant. I. 5, 18. eosque alere tenebantur liberti, ſi egeſtate premerentur. III. 9, 1. ciuitatum, collegiorum, populorum. I. 2, 29. reorum. IV. 17, 8.
Pavlli liber de gradibus cogn. adhuc Cuiacii aetate exſtitit, III. 6, 1.
Pauperies quadrupedaria. IV. 9, 1.
Peculator. IV. 18, 70.
Peculatus vnde dictus? *ib.*
de eo initio extra ordinem quaeſitum. *ib.*
variae de eo leges. *ib.* 71.
Peculium filiorum. II. 9, 2.
caſtrenſe vnde. II. 9, 2.
matrum familias. I. 10, 6. (c)
ſeruorum vnde collectum? II. 9, 3.
Pecunia quid ſignificet? I. 14, 2.
in calendarium conuerſa. III. 15, 4.
Pecus quadrupes quid in iure? IV. 3, 7. quid? *ib.*
Πεμπομενοι qui? I. *adp.* 109.
Penates. I. 10, 4. IV. 6, 16.
Penſio. III. 25, 8.
Perduellis quis? IV. 18, 47. (z)
is lugeri non debuit. IV. 18, 50.
Peregrini non vſi praenominibus. I. *adp.* 140.

Pere-

Peregrini, eorum quibusdam datum ius connubii & teſtamenti factionis. I. *adp*. 38.
heredes non inſtituti. II. 14, 2.
quinam? I. *adp*. 134.
eorum Praetor. *ib*. 135.
vrbe nonnunquam pulſi. *ib*. 136.
eorum iura. *ib*. 133.
eorum bona vacantia fiſco vindicata. *ib*. (*d*)
iis ius nonnunquam extra ordinem dictum. IV. 6, 12.
Admiſſi ad militiam. I. *adp*. 57. ad honores & conſulatus. I. *adp*. 69.
Maximam plebis partem conſtituebant. I. *adp*. 136.
Periculum rei venditae penes quem? III. 23, 4.
Perpetuae act. IV. 12, 1.
Perſequutio quomodo ab actione differat? III. 30, 12. (*m*)
Perſonarum diuiſiones non omnes attulit Tribonianus. I. *adp*. *princ*.
Petere quid? IV. 15, 1.
Petitio quomodo ab actione differat? III. 30, 12. (*m*)
PETRONIVS explicatus. IV. 1, 21.
Philoſophia iureconſultorum. I. 1, 1. eius fata Romae quae fuerint? I. 25, 18.
eius profeſſio Romae. *ib*.
eius cauſſa multi a nuptiis abſtinebant. I. 25, 2.
Philoſophorum ſtipendium. I. 25, 18.
Picariae & inde vectigal. I. *adp*. 118.
Picturae rerum proſpere geſtarum Rom. miſſae. I. *adp*. 100.
Pignus, eius alienatio. II. 8, 10.
Pipulum quale conuicium? IV. 4, 2.
Plagium eiusque vindicatio. IV. 18, 76.
Planus iudiciorum locus. IV. 6, 8.
de plano cognoſcere. *ib*.
an idem ac ſummatim cognoſcere? *ib*. (e)
pro platani umbra vectigal. I. *adp*. 63.
PLATONIS leges ius Atticum imitantur. IV. 1, 18. (h)
PLAVTVS explicatus. III. 30, 4. (e) I. 2, 23. (m)
Plebiſcitum quomodo latum? I. 2, 16. *ſeq*.
quando legis nomine venire coeperit? I. 2, 15. (h)
eius auctoritas. I. 2, 17.
vocatum etiam *lex tribunicia*.
PLINIVS explicatus. I. 11, 15. (e)
PLVTARCHI locus emendatus. I. 20, 16. (l) p. 142.
Poenae Romanorum. IV. 18, 5.
capitales non capitales, licitae & illicitae. IV. 18, 11.
eam barbari totis familiis infligebant. IV. 18, 50.
Polygamia Romae vetita. I. 10, 18.
de ea lex Valentiniani. *ib*.
Πολυπαιδίας praemia in libera republ. I. 25, 14. *ſequ*.
a Iulio Caeſare propoſita. *ib*.
ab Auguſto. I. 25, 5.

Pompeivs ius Romanum colligere in vnum corpus voluit. *Pro.* 12.
Pompilivs Rufus ſeruus an ingenuus? III. 12, 2.
Pontes in comitiis. I. 2, 10.
Pontifices an actiones legum inuenerint? I. 2, 31. (s)
penes eos faſtorum cura. IV. 6, 11.
Populus fundus: *vid.* Fundi populi.
Porro Quirites, formula quiritandi. IV. 1, 9.
Portorium, vectigalis genus. I. *adp.* 59. & 117.
Poſſeſſio quid? II. 1, 18.
bonorum data creditoribus. II. 17, 11.
bonorum & bonorum poſſeſſio quomodo differant? III. 10, 1.
bonorum introducta lege Poetelia. I. *adp.* 30.
Poſſeſſor pro hoc olim non habitus, qui dolo poſſidere deſiit. Quando id ius inuectum. IV. 6, 25. (y)
quando in rem agat. IV. 6, 27.
Poſtliminii ius quale? I. 16, 4.
vnde dictum? *ib.*
Poſtulatio actionis. IV. 6, 19.
iudicis. IV. 6, 39. eius formula. *ib.* 40.
Poteſtas patria, *vid.* Patria poteſt.
quid? I. 25, 14.
Praecipitatio e rupe Tarpeia. IV. 18, 10.
Praecones rei furtiuae inquirendae adhibiti. IV. I, 21.
per eos citati rei. IV. 18, 22.
Praedia Romanorum qualia? II. 3, 1.
ruſtica cur res mancipi non item vrbana, niſi Italica. II. 1, 18.
ruſtica & vrbana &c. II. 3, 1.
Praefecturae quae? I. *adp.* 132.
Praefectus aerarii. I. 25, 11.
fiſci. I. 25, 12.
Auguſtalis. I. *adp.* 106.
feriarum Latinarum. I. *adp.* 94. (*n*)
viceſimarius. I. *adp.* 62. (*x*)
Praemiis πολυπαιδίας cur Romae opus fuerit? I. 25, 4.
Praenomina Romanorum. III. 2, 2.
ea adſumebant ſerui. III. 8. 1. (*u*)
iis carebant peregrini. I. *adp.* 140.
Praerogatiua in comitiis quid? I. 2, 6.
Praes quis? III. 21, 3. III. 23, 11.
poſtulatus in iudiciis publicis. IV. 18, 38.
Praeſcriptio pro exceptione. IV. 13, 1. (*b*)
Praeſes prouinciae. I. *adp.* 105.
habebat ius gladii, non deportandi cur? I. *adp.* 111.
eius comitatus. *ib.* 109.
profectio eius in prouinciam. *ib.* 110.
eius munus. *ib.* 111.
Praetexta, habitus ingenuorum puerorum. I. 4, 1. (*aa*)

Praetexta, habitus magiſtratuum. I. *adp.* 39.
Praetor : eius adſeſſores. IV. 6, 9.
ita dictus quilibet magiſtratus. I. 2, 27. (*r*)
eius edicta a quibus collecta? *Pro.* 13.
perpetuum edictum : *vide* edictum.
fideicommiſſarius, eius origo & munus. I. 2, 20. (*l*) II. 23, 4. (*c*)
eiuſdem concurrens iurisdictio cum coſſ. I. 2, 20. (*l*)
fiſcalis. I. 25, 12.
eius inſignia. I. 2, 21.
eius iurisdictio. I. 2, 22.
in municipiis. I. *adp.* 123.
numerus eorum. I. 2, 20.
eius origo. I. 2, 19. IV. 6, 4.
peregrinus. I. *adp.* 135.
poteſtas. I. 2, 21.
in praefecturas miſſus. I. adp. 132.
quando ipſe cognouerit? IV. 6, 6.
ſortitio praetorum. IV. 18, 3. (*h*)
tutelaris. I. 20, 13.
Πραγματευτὴς ſeruus. I. 23, 11.
Prehenſio magiſtratuum. IV. 6, 5.
Primus in comitiis quis? I. 2, 10.
Priuatae res. II. 1, 17.
Priuati dicti, qui non erant milites. I. *adp.* 130.
Priuilegium quid? I. 2, 60.
Προβολὴ apud Athenienſes coniectio cauſſae. IV. 17, 8.
Procare iudicem. IV. 6, 40.
Proconſules in prouincias miſſi. I. *adp.* 105. horum inſignia. *ib.*
ſub imperatoribus non habebant imperium militare. I. *adp.* 111.
Procurator fiſci. I. 25, 12.
Procuratores Caeſaris. I. *adp.* 100. iudiciales, eorum origo. IV. 10, 3. dominium litis. *ib.* 4. in quibus iudiciis locum habuerint? IV. 10, 6. XX. hereditatum. I. 25, 11. (*f*) *princ.* patrim. I. 25, 10. voluntarius. III. 28, 2.
Prodigorum curatio. I. 23, 2.
iis quomodo bonis interdictum? I. 23, 3.
Proditores ex lege Romuli Diti ſacri. IV. 18, 47.
Profeſſio liberorum. I. 25, 9. II. 7, 7.
cenſus prouincialis. I. *adp.* 53.
natalis, cenſualis. I. 25, 9. (*e*)
Profeſſorum immunitas. I. 25, 23.
Proletarii qui? I. 16, 1.
Profytae quinam? *Pro.* 45.
Promagiſter XX. hereditatum. I. 25, 11. (*f*)
ſocietatis publicanorum. III. 23, 14.
Propinqui quinam dicti? IV. 18, 77.
Propola. IV. 7, 1.
Propraetores in prouincias miſſi. I. *adp.* 105.
eorum inſignia. *ib.*
Proſcriptio quomodo facta? I. 3, 1. (*a*)
Prouinciae quaenam? I. *adp.* 99.

Prouinciae, earum formula. I. *adp.* 100.
quo ritu factae? *ib.*
in iis quae leges obſeruatae? *ib.* 103.
conſulares. *ib.* 105.
praetoriae. *ib.*
populares. *ib.* 107. (*s*)
Caeſarum. *ib.*
Prouinciam ornare quid? *ib.* 108.
Prouocatio ad populum. I. *adp.* 27.
Pſalterium quale inſtrumentum muſicum? IV. 4, 5. (*f*)
pro ſepar. ſcripto famoſo. *ib.*
Pſellvs (*Mich.*) eius Σύνοψις iuris. *Pro.* 39.
Pubertas an explorata turpi corporis inſpectione? I. 22, 1. *ſeq.*
eius anni iam ante Iuſtinianum definiti. I. 22, 2.
de ea controuerſia vetus. I. 22, 4.
Publicae res. II. 1, 14.
Publicani, eorum dignitas apud Romanos. *III.* 23, 8.
apud exteros exoſi. *ib.*
immo & ipſis Romanis temporibus poſtremis. *ib.*
conducebant vectigalia & vltro tributa. *ib.* 9, & 10.
decumani. *ib.* 9. mancipes. *ib.* 11. pecuarii. *ib.* 9. portitores. *ib.* praedes. *ib.* 11.
ſocii. *ib.* eorum ſocietas. *ib.* 14.
Puls; ea veſcebantur Romani veteres, loco panis. III. 30, 4.
vt & Carthaginenſes. *ib.* (e)
Pulſare & verberare quomodo differant? IV. 4, 8.
Pultiphagi Carthaginenſes. III. 30, 4.
Andr. Pvlvaevs de L. Atinia. II. 6, 4.
Punctum omne ferre. I. 2, 11. (g)
Puteal Libonis quid? IV. 5, 2. (c)
Quadrageſima litium. I. *adp.* 63.
Quadrupes, pecus, beſtia. IV. 3, 5. (e) quid? IV. 9, 1.
Quaeſitores parricidii. IV. 18, 11.
quomodo conſtituti? IV. 18, 12.
quomodo praeſederint iudiciis? IV. 18, 14.
eorum comites. *ib.*
gladium ante ſe poſitum habebant. *ib.*
Quaeſtio quomodo de ſeruis habita? IV. 18, 25.
Quaeſtores, eorum antiquitas. I. 25, 11.
Candidati. I. 2, 45. (z)
iis aerarii cura demandata. *ib.* 46.
Quaeſtores in municipiis. I. *adp.* 123.
prouinciarum. *ib.*
Quarta Falcidia. II. 20, 20.
legitima quando & qua occaſione inualuerit? II. 17, 7. eadem eſt ac Quarta Falcidia. *ibid.* a Iuſtiniano mutata. *ib.* 8.
Quaſi contractus quid? III. 28. *princ.*

Quaſi

Quaſi delictum quid? IV. 5. *pr.* falſum. IV. 18, 63.
Quatuoruiri in praefecturis. I. *adp.* 132.
Querela inofficioſi vnde inducta? II. 17, 5.
quando inſtituta? *ib.* 6.
quando ceſſarit? *ib.* 7.
a quibus inſtituta? *ib.* 9.
quo iure a liberis inſtituta contra teſtam. matris? II. 17, 9.
Quinquennales qui? I. *adp.* 123.
Quiritare quid? IV. 1, 9.
Quiritarium dominium. II. 1, 29.
Quirites veſtram fidem. IV. 1, 9.

RApina quomodo a furto differat? IV. 2, 1.
de ea quid edixerit Praetor? ib. 2.
eius poena. *ib. ſequ.*
Rationales. I. *adp.* 106.
Recepta ſententia. I. 2, 35.
Recuperatores XX. in conſilio Praeſidis. I. *adp.* 111.
dati a Praetore. IV. 6, 39.
eorum origo. IV. 6, 39. (*c*)
Redactus. } III. 25, 8.
Reditus. }
Redemptor operis. III. 25, 10.
Redhibitio ob latens vitium. III. 23, 6.
Regiae leges. *Pro.* 1. earum fragmenta. *ib.* 2.
an exoleuerint electis regibus? *Pro.* 3.
Regulae iuris quid? I. 2, 35.
Rei vindicatio quomodo inſtituta? IV. 6, 24.
Relegati vnde dicti. II. 20, 1.
Relegatio. I. 16, 9. in inſulam. I. 16, 11. (*l*)
Religionem patriam Romani plerisque ſaluam relinquebant. I. *adp.* 101. (*q*)
Religioſae res. II. 1, 3.
Remancipatio, modus diſſoluendi nuptias. I. 10, 13.
Repetundae quid? IV. 18, 72.
variae de iis leges. *ibid.*
quomodo vindicatae? *ibid.*
Replicatio. IV. 14, 2.
eius formula. *ib.* 3.
Repudium quid? I. *adp.* 49.
Rerum diuiſiones. II. 1. *ſequ.*
Res ſacrae, religioſae, ſanctae, nullius, vniuerſitatis, publicae, communes, mancipi &c. *vide ſuis locis.*
Reſcribere quid? III. 22, 5.
Reſcribi quando coeperit a Principibus? I. 2, 57.
Reſcriptum Principis. I. 2, 56.
Reſponſa Prudentum: *vide* Iureconſulti.
Reſtipulatio. III. 16, 3.
Reſtitutio in integrum ob alienationem iudicii mut. cauſ. factam. IV. 6, 25. (y)
ob abſentiam quam antiqua. I. 23, 7. (d)
Reus, (rei) per accenſum citati. IV. 6, 21.
abſentium bona poſſidenda data. *ib.*
eorum nomina edita praetori. *ib.* (s)
in iudiciis publicis veſtem mutabant. IV. 18, 20.

Rei, quod & eorum cognati faciebant. IV. 4, 5. (e)
barbam & capillum promittebant. IV. 18, 20.
per praeconem citati.*ib.*22. eorum liberi producti ad mouendam miſericordiam. *ib.* 28. laudationes eorum.*ib.*29. ſententiam audiebant prouoluti in genua. *ib.*31. abſoluti togam ſumebant. *ib.*33.
in iudiciis populi quomodo accuſati. *ibid.* 38. *ſeq.* quomodo defenſi? *ibid.* 42. eorum prenſatio. *ibid.* 43. ſub roſtris ſtabant, adoleſcentum conuiciis expoſiti. *ib.* 40. (*) quomodo excuſati? *ib.* 39.
Rhetorices origo & fata. I. 25, 17. profeſſorum ſtipendia. *ib.* & immunitas. *ib.*
Robur, pars carceris. IV. 18, 6.
Ῥωμαϊκὰ Edicta a patriciis propoſita. I. 12, 15.
Romana ſchola. *Pro.* 44.
Romania. I. *adp.* 134.
Romanus, Lacapenus auctor ἐκμογῆς βασιλικῆς. *ib.* 39.
ROMVLVS eius lex de patria pot. I. 9, 2. de prodit. IV, 18,47. de homicidio. *ib.* 57.
Roſtra. I. 2, 16. (*i*)
e Rupe Tarpeia praecipitatio. IV. 18, 10.

SAcer eſto, quamnam poenam denotat? I. *adp.* 27. (*b*)
Sacerdotes quomodo creati. I. *adp.* 66.
Sacerdotes ab Imperatoribus pro lubitu conſtituti. *ib.*
familiarum. I. *adp.* 71, 63.
Sacerdotia olim patriciorum propria. *ib.* 66.
poſtea cum plebe communicata. *ib.*
quaenam patricii ſibi retinuerint? *ib.*
Sacra priuata. I. 10, 4. I. 11, 1.
horum communio inferebat poteſtatem. I. 10, 6.
quomodo interemta? I. 11, 1. (*a*)
publica. I. *adp.* 70.
ſumtibus publ. perag. *ib.*
peregrina Romae non admiſſa. *ib.* 74.
municipalia. *ib.* 70. (b)
retinebant coloniae. *ib.*
Sacrae res quaenam? II. 1, 2.
earum exauguratio. *ib.*
Sacramentum militare. I. *adp.*66.
Sacramento quaerere, quid? IV. 6, 25. (z)
Sacrificia mala quae? IV. 18,58.
Sacro condemnatae res. II. 1, 2. (*b*)
Salariae annonae vectigal. I. *adp.* 61.
Salinae. I. *adp.* 118.
Saltatio an in hereditatis aditione adhibita? II. 17, 15.
Sanctae res. II. 1, 8.
a Sagminibus herbis dictae.*ib.*
Sanguinolenti liberi qui? I. 9, 9. (d)
eorum venundatio. *ib.*
Sarcophagus vnde. II. 11, 4.
Satis-

Satisdatio tutorum quomodo exigi ſolita? I. 24, 1. *ſequ.*
in iudiciis exigi ſolita. IV. 6, 42. IV. 11, 1. *ſeq.*
Scapharii. IV. 7, 3.
Scenicae mulieres cur infames? I. *adp.* 35.
SCHOOCKII (*Martini*) & I. F. GRONOVII libelli Eriſtici. III. 15-18. (l)
Scholae iuridicae. *Pro.* 45.
Ollarii. II. 1, 4.
Romana. I. 25, 21.
prouinciales. I. 25, 22.
prohibitae. *ib.*
Scribae aedilitii, praetorii, conſulares &c. *prooem.* VIII.
Scribere, pro mutuam pecuniam ſumere. III. 22, 5.
ab aliquo quid ſignificet? *ib.*
Scriptura, vectigal. I. *adp.* 116.
an produxerit obligationem? III. 22, 7.
Scripturae S. loca explicata. I. *adp.* 53. *ib.* 28. *ib.* 13. *ib.* 109. III. 16, 2. (a) IV. 6, 18. (m)
Scrupulus, 24ª. pars vnciae. II. 14, 6.
Secretarium qualis locus? IV. 17, 10.
Σέκρετον. *ib.*
Sectio bonorum. III. 30, 4.
Sectores. *ib.* II. 17, 11.
Securi caeſi ſontes. IV. 18, 10.
id ignominioſum. *ib.* (f)
Selecti, ex his lecti iudices. IV. 17, 2.
Sellae curuli inſidens cognoſcebat Praetor. IV. 6, 7.
eius forma. *ib.* (c)
Senacula. I. 2, 47.
Senatores coloniarum. I. *adp.* 131.
Senatum habendi locus. I. 2, 47.
eius poteſtas in libera republica. *ib.* 46.
in eo relationes factae. *ib.* 48.
quomodo ſententiae rogatae. *ib.* 49.
quomodo dictae ſententiae? *ib.* 50.
Senatus frequens. I. 2, 50. (d)
Senatusconſulta qualia in libera rep. I. 2, 46.
quae legum vim habent, primum condita ſub Tiberio. I. 2, 45.
vbi facta? I. 2, 47.
quo ritu facta? I. 2, 48. *ſequ.*
praemiſſa auſpicia. *ib.* 47.
quo ſtilo ſcripta. *ib.* 53.
quomodo confirmata a Tribunis plebis? *ib.* 54.
illata aerario. *ib.*
quotuplicia? *ib.* 52.
tacita. *ib.*
per infrequentiam facta. *ib.* 50. (d)
quamdiu fieri conſueuerint? *ib.* 59.
quomodo ſub Imp. condita? I. 2, 45. *ib.* 55.
Senatus conſulta varia de anatociſmo. III. 15, 30. (m)
Apronianum. II. 23, 8. II. 14, 2.
Caluitianum. I. *adp.* 37.
Claudianum de tutoribus a Coſſ. dandis. I. 13, 12. de tutela mulierum ceſſitia, I. 13, 23.

13, 23. de mulieribus ſeruili amore bacchantibus. I. 16, 8. de adſignatione libertorum. III. 9, 3.
Senatusconſultum ad L. Corneliam de falſis. IV. 18, 63.
ad L. Corneliam de iniuriis. IV, 4, 11.
Aurelianum de falſo. IV. 18, 63.
extremum : *darent operam coſſ. ne quid resp. detrimenti caperet.* I. 2, 46.
Geminianum de falſo. IV. 18, 63.
ſub Hadriano factum de legatis ciuitati relictis. II. 20, 10.
Largianum. III. 8, [illegible] (*d*)
Licinianum de falſo. IV. 18, 63.
Macedonianum, eius hiſtoria. IV. 7, 7. nomen vnde? *ibid.* 8.
D. Marci de ſenatorum nuptiis. I. *adp.* 35. (*m*)
Marcianum de bacchanalibus. I. 2, 53.
Neronianum de legatis. II. 20, 8. (*e*)
Orphitianum; eius hiſtoria. III. 4, 3. materia. *ibid.* 4. mutatio. *ib.* 6.
Pegaſianum. II. 20, 20. II. 23. 6.
Pernicianum vel potius *Perſicianum*, I. *adp.* 37.
Plancianum. I. *adp.* 130.
Statilianum de falſo. IV. 18, 63.
Senatusconſultum *Tertullianum*: eius hiſtoria. III. 3, 3. materia. *ibid.* 5. qui liberi ex hoc SC. profuerint? *ibid.* 6.
Traiani de ſatisdatione tutorum. I. 24, 2.
Trebellianum. II. 23, 5.
Velleianum. III. 21, 12. *ſequ.*
de vſufructu quantitatum & iurium. II. 4, 7.
Senes coemtionales qui? I. 11, 1. (a)
iis ſacra priuata mancipata. *ib.*
Sententiam diuidere quid? I. 2, 50.
eas numerare. *ib.* (d)
in eam ire. *ib.*
Sententia in populi iudiciis quomodo lata? IV. 18, 44.
in publicis iudiciis, vel clam vel palam lata. *ib.* 31.
pronunciata a Praetore. *ib.* 32.
qua formula id factum? *ib.*
in priuatis iudiciis quomodo lata? IV. 17, 11.
ab arbitris quomodo lata? IV. 17, 12.
Sepulcra dedicata Diis Manibus. II. 1, 4. hinc religioſa. *ibid.*
eorum religio etiam ſpacium ambiens occupabat. *ib.* 5. extra vrbem. II. 1, 3. (f)
ex iis reliquiae tolli non poterant niſi permiſſu pontificum. *ib.* 5.
nec reficere ea licebat niſi auctoritate Pontificum. *ib.*
publice praebita viris bene de rep. meritis, vel conuicanis ex liberalitate. II. 1, 4.

Sepulcra

Sepulcra quomodo aedificata & eius partes. II. 1, 4.
in iis ſimulacra deorum & arae. *ib.*
Aeditui. *ib.*
conſecrata. *ib.* 5.
an fuerint in commercio? *ib.* 6.
familiaria, hereditaria, neutrius generis. *ib.* 7.
prædia ad eorum tutelam deſtinata. *ib.* 5.
Leges iis additae. *ib.* 6.
an res mancipi. *ib.* 18.
Sequeſtres in ambitu quinam? IV. 18, 77.
Serui, eorum nulla cognatio. III. 7, 1.
corrupti, de iis egit caput 2. L. Aquiliae. IV. 3, 9.
eorum demenſum menſtruum & annuum. II. 19, 3.
fartores. IV. 18, 77.
fugitiui conuaſare aliquid ſolebant. III. 23, 4. (*a*)
furaciſſimi. IV. 1, 1.
heredes quomodo inſtituti. II. 14, 1.
heredes neceſſarii. I. 6, 11.
Kalendarii quinam? III. 15, 4. (*f*)
nomenclatores. IV. 18, 77.
an occidi potuerint a dominis? vid. *ius vitae & necis.*
praenomen dominorum adſumebant. III. 8, 1. (*a*)
publici. I. 3, 8.
poterant & aliis ſtipulari. I. 24, 3.
quo ritu venditi? I. 3, 4. II. 1, 24.
Serui venales ſaltare, in orbem currere, ſe denudare iuſſi. III. 23, 3.
quot modis facti? I. 3, 1. *ſequ.*
non pro perſonis habiti. I. 3, 2.
ſeipſos venundantes. I. 3, 7.
eorum ſtigmata. I. 5, 11. (*e*)
in ſubſelliis accumbebant. I. 5, 8.
eorum ſupplicium. IV. 18, 10.
eorum tortura. I. 5, 11. (*e*) IV. 18, 25. an etiam in caput domini quaeſiti? *ib.* & IV. 18, 48. (*b*)
Tabularii. I. 24, 3.
varia eorum conditio. I. 3, 8. (*f*)
vincti ſeruientes. *ib.*
SERVIVS TVLLIVS libertinis ciuitatem dedit. I. 4, 10.
beneficium ceſſionis bonorum primus inuexit. III. 30, 3.
contractus & numos inuenit. III. 14, 1.
Seruitus poenae. I. 16, 5.
ruſticorum & vrbanorum praediorum. II. 3, 1.
altius tollendi. II. 3, 7.
ruſticorum praediorum cur ſolae res mancipi? II. 1, 118.
Seſtertii an aſſibus ſubſtituti? IV. 4, 1.
Sextula, pars 6. vnciae. II. 14, 6.
Sexuiri in praefecturas miſſi. I. *adp.* 132.
Sicarii qui? IV. 18, 58.
Sicilia in ea tutela datiua ante L. Iul. & Tit. I. 20, 11.

Sicilicum quarta pars vnciae. II. 14, 6.
Sigillaria. II. 7, 5. (c)
Siliquaticum. I. *adp.* 61.
Societas priuatorum. III. 23, 15.
publica. III. 23, 14.
quomodo ſoluta? *ib.* 18.
ei renunciandi formula. *ib.*
voluntaria per rei communionem. III. 28, 5.
Socii fraternitatis iure inter ſe vtebantur. III. 23, 17.
publicani. III. 23, 11.
Socii & Latini nominis. *vid.* Latini.
Solutio. III. 30, 1.
in Solutum datio. III. 30, 7.
Sordes pro reatu. IV. 18, 20.
Sordidati pro reis. *ib.*
Sordidus reorum habitus. *ib.*
Sortitio, in qua tribu Latini ferrent ſuffragia? I. *adp.* 92.
centuriarum & tribuum in comitiis. I. 2, 6.
prouinciarum. I. *adp.* 105.
iudicum: *vid.* Iudex.
Sponſa, ſperata, pacta. III. 20, 20.
Sponſalia inter abſentes. III. 16, 20.
arrha & annulo firmata. *ib.*
impune reſciſſa. I. *adp.* 49. III. 16, 22.
per ſtipulationem contracta. III. 16, 20.
an inde data actio? *ib.*
in tabulas relata. *ib.*
vnde dicta. *ib.*
Latinorum. I. *adp.* 86.
Sponſor. III. 21, 4.
Spuriorum apud Romanos conditio. I. 10, 19. *ſequ.*
Spurii an infames? I. 10, 21.
an patrum nomen tulerint? *ibid.* (a)
Stabularii, in eos actio. IV. 5, 5.
Statu liberi qui? I. 3, 8.
Στεγονόμιον. III. 25, 8.
Stigmata ſeruorum. I. 5, 11. (e)
Stillicidium, qualis ſeruitus? II. 3, 5.
Stipendia & tributa quomodo diff. I. *adp.* 58.
Stipulatio Aquiliana. III. 30, 12.
aedilitia. III. 16, 17. (c)
vnde dicta? *ib.* 1. quid? *ib.* 2.
an inita fracta ſtipula. *ib.* 1.
eius formulae. *ib.* 3.
cur interrogatione & reſp. congrua facta? III. 20, 4.
ab ICtis compoſitae. *ib.* 5.
omnibus fere negotiis adhibitae. *ib.* 14.
litteris nutuue fieri non poterat. *ib.* 6.
a quo fieri potuerit? *ib.* 7.
liberorum. *ib.* 9.
pupillorum. *ib.* 8.
ſeruorum. *ib.* 7.
inter heredem & fideicommiſſarium. II. 23, 7.
aliis non proderat. III. 16, 10.
quotuplex? *ib.* 12.
cum mancipatione nonnunquam. *ib.* 15.
ea non opus erat in dictione dotis. *ib.* 18.
nec in promiſſione operarum & munerum. *ib.* 9.
Stoicae philoſophiae ſtudioſi Iureconſulti. I. 1, 2.

Stoicae

Stoicae Philoſophiae deciſiones in iure. I. 1, 3.
definitiones in iure. *ib.* & II. 2, 3.
diuiſiones. *ib.*
etymologiae. *ib.* III. 15, 2. (*d*)
Stoicorum doctrina de republica vniuerſali generis humani. II. 1, 14.
Strangulatio. IV. 18, 10.
Strenae miſſae. II. 7, 4.
Subhaſtatio ignominioſa. II, 17, 11. quomodo facta? *ib.*
Subrogare legi quid? I. 2, 8. (*f*)
Subſcriptio criminis. IV. 18, 18.
Subſtitutio vulgaris & pupillaris, II. 15, 1. *ſequ.*
eius formulae. *ib.* 3.
ſeq. pupillaris quomodo ſcripta? *ib.* 5.
Subuades quinam? III. 21, 3.
Succeſſionis ab inteſtato fundamentum. III. 1, 1.
SVETONIVS explicatus. I. *adp.* 37. *I. 6, 9. (aa) I. 6, 8. (d) ib.* 12. (*l*) II. 10, 18. (*k*)
Suffragia quomodo lata? I. 2, 9. *ſequ.*
quomodo diremta? *ib.* 11.
quomodo plura valuerint in iud. IV. 17, 11.
Sui heredes: *vid.* Heredes.
SVLPITII duplici praenomine vſi. III. 2, 2. (*c*)
Συμβόλιον quid? I. 6, 5.
Suouetaurilia. I. *adp.* 54.
Superſtites pro teſtibus. IV. 6, 24. (*x*)
Supplicationes ob res proſpere geſtas decretae. IV. 6, 11.
Supplicium: *vide* Poena.
Sus an inter pecudes. IV. 3, 7.
Suſpecti tutoris crimen. I. 26, 1.
apud Athenienſ. *ib.*
Suſpendium ex arbore infelici. IV. 18, 11.
Suſpenſa. IV. 5, 4.
Syndicatus vox qualis? IV. 5, 1. (*b*)

TAbellae quibus lata ſuffragia. I. 2, 9.
quibus iudices tulere ſententiam. IV. 18, 31.
Tabulae eboreae & quernae: *prooem.* 4. (h)
Tabulae contractuum quomodo ſignatae? IV. 18, 63. (x)
creditorum in iudicio prolatae fidem faciebant. III. 22, 2.
nouae a plebe poſtulatae quid? III. 30, 6.
ſecundae. II. 15, 5. (b)
in iudiciis publicis prolatae. IV. 18, 27.
Tabulae XII. vel Decemuirales, earum origo. *Pro.* 3.
ex quibus legibus compilatae? *ib.* (f. g.)
earum naeui. *ib.* 3.
earum interitus. *ib.* 4.
a pueris ediſcebantur. *ib.*
ab iis inchoatum ſtudium iuris. *ib.* (i)
earum fragmenta a quibus compilata? *ib.* 5.
eboreae an roboreae fuerint? *ib.* 4. (h)
earum leges de cauſſae coniectione. IV. 17, 8.

Tabularum XII. leges de damno iniuria dato. IV. 3, 3.
depoſito. III. 15, 31.
die diffindendo. IV. 17, 6.
diuortio. I. *adp.* 44.
familia erciſcunda. III. 28, 6.
foenore vnciario. III. 15, 7.
furioſorum curatione. I. 23, 2.
furto manifeſto. IV. 1, 6. *ſequ.* nec manifeſto. *ibid.* 11. nocturno. *ibid.* 1, 2.
homicidio. IV, 18, 57.
iniuriis atrocioribus. IV. 4, 2. *ſequ.*
leuioribus. IV. 4, 1.
in ius vocatione. IV. 6, 14.
maieſtate. IV. 18, 47.
noxalibus actionibus. IV. 8, 1.
obaeratis. I. *adp.* 30. III. 30, 4.
parricidio. IV. 18, 57.
pauperie. IV. 9, 1.
prodigorum curatione. I. 23, 2.
ſepulcris extra vrbem. II. 1, 3. (f)
ſucceſſione adgnatorum. III. 1, 1. gentilium. III. 2, 7. in libertorum bonis. III. 7, 2.
ſuorum heredum. III. 1, 1.
ſuſpectis tutoribus. I. 26, 1.
teſtamentis. II. 10, 5.
teſtibus explicata. *ib.* 6. (d)
transactione. IV. 6, 18.
tutela adgnatorum. I. 15, 4.
patronorum. I. 15, 7.
teſtamentaria. I. 14, 2.
vindicibus dandis. III. 21, 2. IV. 6, 18.
vſucapione. II. 6, 2. *ſeq.*
Tabulario ſtipulari quid? I. 24, 3.
Tagaces fures. IV. 1, 1.
Talio. IV. 18, 8.
Telum quid? IV. 1, 9.
in vrbe ferre nefas. IV. 18, 58. (p)
Templorum conſecratio. II. 1, 2.
dedicatio. *ib.*
differentia ab aedibus ſacris. *ib.*
TERENTIVS explicatus. I. 10, 7.
TERTVLLVS cos. III. 3, 3.
Teſtamentifactio Roma antiquior in Italia. I. 13, 1. (*)
Teſtamentum.
per aes & libram. II. 10, 6.
quo ritu factum? *ib.* 7.
quamdiu. *ib.* 14.
in calatis comitiis cur factum? II. 10, 2. quando deſierint? *ib.* 5.
in ceris ſcriptum, & quomodo? ib. 12.
quamdiu hic mos viguerit? *ib.* (*f*)
infirmatum. II. 17, 2.
iniuſtum. *ib.* 1.
irritum. *ib.* 4.
ex iure Attico an ſit? II. 10, 5. (*c*)
iureconſultis adhibitis factum. *ib.* 8.
holographum. *ib.* 9.
lingua Latina conficiendum. *ib.* 10.
in lapidibus ſuperſtes. *ib.* (*e*)
militare. *ib.* 16.
eius origo. *ib.* 2.

Teſta-

Teſtamentum nullum. II. 17, 1.
praetorium quam antiquum. II. 10, 13.
in procinctu quomodo factum. *ib.* 1.
in cinctu Gabino. *ib.* 3.
quando & cur deſierit. *ib.*
a quibus ſcriptum? *ib.* 9.
reſciſſum. II. 17, 5.
ruptum. II. 17, 3.
in tabulis pluribus ſcriptum. II. 10, 11.
vbi depoſitum? *ib.*
Teſtari qui potuerint? *ib.* 18.
quando licuerit feminis? *ib.* 19.
Teſtes quinam in teſtamento eſſe potuerint? II. 10, 15.
eorum numerus a Praetore praeſcriptus. IV. 6, 42.
an auditi remotis partibus. IV. 17, 10.
quomodo interrogati in iudiciis publicis? IV. 18, 26.
quales in iisdem adhibiti? *ib.*
THEODOSIVS Iunior Codicis Theod. auctor. *Pro.* 22.
THEOPHILVS paraphraſeos inſtitutionum auctor. *Pro.* 35.
veterum Iurisconſultorum libros exſcripſit. III. 22, 4.
Θεώρητρον quid? II. 7, 8.
TIBERIVS comitia e campo tranſtulit in curiam. I. 2, 45. cur id fecerit? *ib.* (y)
Tigni immittendi ſeruitus. *ib.* II. 3, 4.
Tignum. *ib.* 4.
Tituli ſeruorum & rerum venalium. III. 23, 3.
TITVS Imperator praetorem fideic. vnum detraxit. I. 2, 20.
Toga ciuium Rom. inſigne. I. *adp.* 139. ea vti non licebat exſulibus? I. 16, 9. (*f*)
quando ſumta. I. 22, 2. (*b*)
habitus meretricum. IV. 18, 54.
Tonſores artem ſuam in publico exercebant. IV. 3, 6. (*f*)
Traditio quid? II. 1, 26. III. 23, 6.
Tranſactio litigantium in via. IV. 6, 18.
TREBATIVS an ſtoicus. I. 1, 2.
TRIBONIANVS qualis? *Pro.* 27.
Tribunal a quo conditum. IV. 6, 7. (*b*)
qualis formae. *ib.*
an etiam in municipiis. *ib.* (*d*)
Tribuni plebis an ſententiam in ſenatu dixerint. I. 2, 49. (*c*)
edicta cum Praetoribus ſcribebant. I. 20, 10. (*g*) p. 139.
turbulenti aliquando, aliquando iuſtiſſimi. I. *adp.* 29.
defendebant plebem. *ib.*
ſaepe intercedebant ſententiis capitalibus. IV. 18, 33.
poterant & collegarum actibus intercedere, non tamen in tutoris datione. I. 20. 10.
Tribui certae adſcripti municipes. I. *adp.* 122.
Tribubus binis qui adſcripti? I. *adp.* 64.
Tribus quot? *ib.*
Tributa veterum Rom. I. *adp.* 58.

Tributa prouinciarum. I. *adp.* 114.
Triginta anni γενεά, tempus perpetuum. IV. 12, 1.
Tullianum, pars carceris. IV. 18, 6.
Tunica Romanorum recentiorum. I. *adp.* 139.
Turcae an ius Iuſtinianeum retineant? *Pro.* 40.
Tutelae antiquitas. I. 13, 1.
datiua. I. 20, 9.
fiduciaria. I. 19, 8.
olim parentum. *ib.*
legitima adgnatorum, eius origo. I. 15, 5. variae de ea legislatorum ſententiae, *ib.* 5. eius effectus fraudes heredipetarum. *ib.* 6. legitima patronorum. I. 17, 7. mulierum apud Graecos. I. 20, 16. eius antiquitas & origo. *ib.* 6.
quotuplex? *ib.* 17.
ceſſitia. I. 20, 18.
an penes maritos? I. 20, 19.
quamdiu durarit. I. 20, 24.
cur obſoleuerit. I. 20, 20.
quomodo finita. I. 22, 5.
teſtamentariae origo. I. 13, 2.
quomodo ſoluta. I. 22, 1. *ſeq.*
quaſi contractus. III. 28, 4.
Tutores a quibus dati. I. 20, 11. *ſeq.*
eorum auctoritas. I. 21, 1. *ſequ.*
ſatisdatio. I. 24, 1. *ſeq.*
praetoriani. I. 21, 5.
ſuſpecti. I. 26, 1. *ſeq.*

VAdimonium quid? IV. 6, 20. (p)
adhibitis ICtis ſcriptum. III. 21, 6.
deſerere. IV. 6, 21.
ſiſtere. *ib.*
Vas quis? III. 21, 3.
Vectigalia ciu. Rom. I. *adp.* 59.
prouinciarum. *ib.* 115.
locata a cenſoribus. III. 23, 9.
Veneficium quomodo punitum. IV. 18, 57.
Venia aetatis quibus data. I. 23, 10.
VERATIVS LVCIVS; eius petulantia. IV. 4, 1. & 4.
Verbera per virgas & fuſtes inflicta. IV. 18, 7.
Verberare & pulſare quomodo differant. IV. 4, 8.
Verborum obligationum olim tres ſpecies. III. 16, *pr.*
VESPASIANI & CLAVDII temporibus cur tribuatur SC. Macedonianum? IV. 7, 7.
Veſtales virgines patria poteſtate ſolutae. I. 12, 14.
non erant in tutela. I. 20, 16. (l) p. 142.
an ſemper patriciae. I. -
apud eas deponebantur teſtamenta. II. 10, 11.
deprecatrices adhibebantur a reis capitalibus. IV. 18, 31.
Veſtis pulla in luctu adhibita. IV. 18, 20. (m)
an etiam a reis. *ib.*
diuerſorum ordinum. I. *adp.* 139.
vrbana & ruſtica. II. 3, 1.
alba an in luctu adhibita. IV. 18, 20. (m)

Veſtis

Veſtis ingenuorum. I. 4, 1. (aa)
Veterani in colonias miſſi. I. adp. 130.
Vexillum praeſidum inſigne. I. adp. 106.
Vi, clam, precario, formula in interdictis adhibita. IV. 15, 2. (b)
Viae ſeruitus. II. 3, 10.
latitudo. ib. 11.
Vicarii ſerui. II. 9, 3.
vicariorum. ib.
Viceſima manumiſſorum. I. adp. 6.
Viceſimarius praefectus. ib.
Viceſima hereditatum. I. adp. 19.
eius praefectus. I. 25, 11. (f)
eius promagiſter. ib.
Videri vocabulum ſollemne in ferendis ſententiis. IV. 17, 11.
Villae veterum quomodo diuiſae. II. 3, 1.
Vincula, qualis poena. IV. 18, 6.
Vindicatio rei quomodo inſtituta: *vid.* Rei vindicatio.
Vindiciae quomodo poſtulatae in iudicio. IV. 6, 24.
Vindex. III. 21, 2. *(b)* IV. 6, 18.
Vis bonorum raptorum: *vid.* Rapina feſtucaria. IV. 6, 24. (*u*)
publica quomodo vindicata ex L. Plautia. IV. 18, 66. ex L. Pompeia. *ib.* 67. ex L. Iulia. *ib.* 68. ſub imperatoribus. *ib.*
exaſperata. *ib.*
priuata quomodo punita. *ib.* 69.
Viſcerationes quid? I. *adp.* 94.
Vltro tributa. III. 23, 10.
Vmbra vectigalis. I. *adp.* 63.
Vnciae hereditariae. II. 14, 6.
vnde dictae. *ib.*
eius partes. *ib.*
vſurariae. III. 15, 8. *ſeq.*
Vnde liberi. III. 10, 7.
legitimi. *ib.*
decem perſonae. *ib.*
cognati. *ib.*
vir & vxor. *ib.*
cognati manumiſſoris. *ib.*
Vngulae ferreae in torturis adhibitae. IV. 18, 25.
Vniuerſitates an potuerint heredes inſtitui? II. 14, 3.
Vocatio magiſtratuum in ius. IV. 6, 5.
Vrbs vnde dicta? II. 1, 9. (*b*)
quomodo condita. *ib.*
Vrnarum numerus certus in ſepulcris. *II.* 1, 4.
Vnſtrina ad ſepulcra. *ib.*
Vſucapio e iure Attico. II. 6, 1.
qualis e XII. Tabulis. *ib.* 2.
rerum furtiuarum & raptarum vetita. *ib.* 4. *ſequ.*
vxorum. I. 10, 14.
eo iure non vtebantur peregrini. I. *adp.* 137.
Vſura auida. III. 15, 20.
beſſis. *ib.* 23.
centeſima legitima. *ib.* 15.
an lege Gabinia introducta. *ib.* 12. eſt ex edicto Praetoris, & conſtitutionibus. *ib.* 15. quanta? *ib.* ciuilis. *ibid.* 25. dextans. *ibid.* 21. deunx. *ib.* 20. dodrans. *ib.* 22. leuior. *ib.* 26. modeſta. *ib.*

Vſura modica. III. 15, 25. quadrans. *ib.* 28. quincunx. *ib.* 26. ſeptunx. *ib.* 24. ſextans. *ib.* 29. triens. *ib.* 27. triplex. *ib.* 30.
Vſurae binae, ternae, quaternae, quinae. *ib.* 30. *ſq.* eas computandi modus. *ibid.* 18. eum pueri in ſcholis diſcebant. *ib.* (*k*)
Vſurpatio quid? II. 6, 10.
Vſus, ritus nuptiarum, I. 10, 14. & mancipium opponuntur. II. 1, 18.
ſeruitus perſonalis quid? II. 4, 4.
auctoritas. II. 6, 1.
Vſusfructus quid? II. 4, 1. *ſequ.* eius origo. II. 4, 6.
quantitatum & iurium. II. 4, 7.
quando finitus? *ib.* 8.
Vxor confarreata ſacrorum fiebat particeps. I. 10, 4.
an in poteſtate mariti? *ib.* 6.
Vxor adſumebat mariti nomen. I. 10, 6.
omnia adquirebat marito. *ib.*
marito heres ſua. III. 1, 2.
eum vocabat Dominum. I. 10, 6.
remancipari & cedi alii poterat. I. *adp.* 47.
quidquid habebat in dubio mariti. II. 9, 4.
Vxorium aes. I. 26, 3.

WIelingii (*Abr.*) libellus de furto per lancem & licium concepto laudatus. IV. 1, 13.

XEnia miſſa hoſpitibus. II. 7, 9.
ξύμβολον. II. 7, 18.
ξυμβολικὰ inſtrumenta. *ibid.*
ξυγγαῖον in ſepulcris. II. 1, 4.

SOLI DEO GLORIA.

FINIS.

00078546

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 02 July, 2018